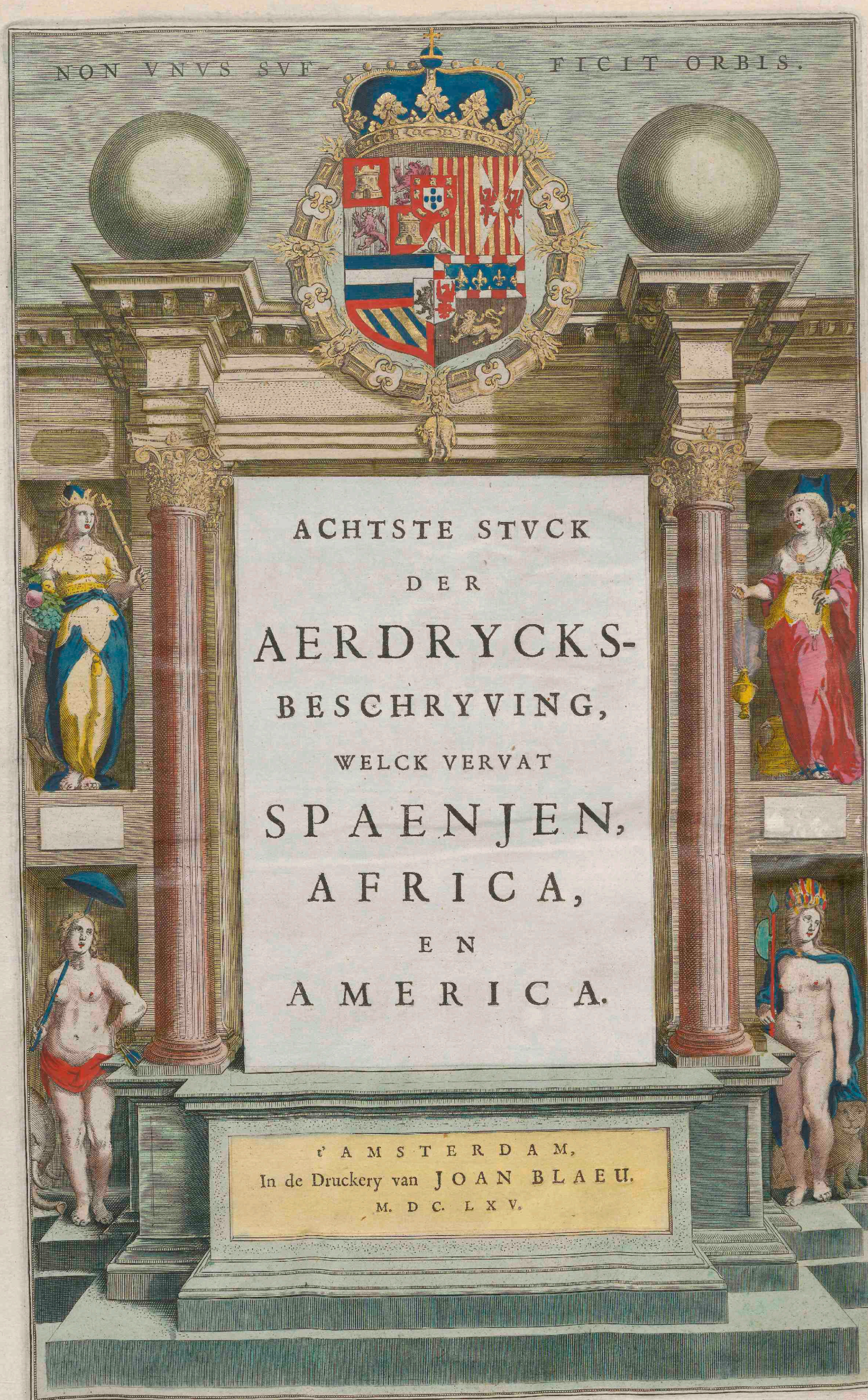
Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

J. Blaeus grooten atlas, oft, Werelt-beschryving, in welcke 't aertryck, de zee, en hemel, wordt vertoont en beschreven

http://hdl.handle.net/1874/253589

ACHTSTE STVCK

DER

AERDRYCKS-BESCHRYVING,

WELCK VERVAT

SPAENJEN, AFRICA, EN AMERICA.

t' AMSTERDAM,
In de Druckery van JOAN BLAEU.
M. D C. L X V.

ACADEMIA ... MATERIA

SPANJEN.

Naem. HISPANIA heeft dien naem van den Koning Hiſpanus, als Iuſtinus getuygt; andere willen dat 'et komt van de voortreffelijcke ſtadt Hiſpalis, nu Sivilien geheeten; Abraham Ortelius, een ſeer laborieus man in de Geographia, meent dat het deſen naem Spania ſoude hebben van *Iberia*, een landſchap in Aſien, eertijdts *Pania* genoemt, nae Pan, den welcken Dionyſius, als hy 't ſelve landt overwon, aldaer tot opperſte Regent geſtelt hadde, en dat 'et daer nae van de nakomelingen *Spania* is genoemt; gelijck de autheur, die de rivieren en bergen van Spanjen beſchreven heeft, Soſthenes daer in volgende, ſulcks beveſtight; en alle andere Schrijvers komen daer in over-een, dat de eerſte inwoonders van Spanjen uyt *Iberia* ofte *Pania* gekomen zijn. De Apoſtel Paulus in de Send-brief tot den Romeynen in 't 15 cap. noemt dit landt *Spania*, als oock de H. Hieronymus, en andere. De Grieckſche Scribenten, Ptolemæus en Stephanus, noemen 't *Iſpania*. Strabo, Plinius, en andere, bewijſen dat het in oude tijden *Iberia* en *Heſperia* geheeten heeft: *Iberia* nae het landt in Aſien, ofte nae den Koning Iberus, ofte, als ſommige willen, nae de riviere Iberus; Avienus ſeyt, nae een ſtadt Ibera. De naem *Heſperia* komt van Heſperus, de broeder van Atlas; ofte, gelijck Horatius meent, van Heſperia, de dochter van Heſperus; ofte van de Avond-ſter, daer mede 't weſten betekenende, door dien dat 'et het weſtelijckſte is van meeſt alle de landen van Europa. Appianus ſeydt, dat het eertijts *Celtiberia* was genoemt, 't welck nochtans veel eerder voor een deel van Spanjen mach gerekent worden. Guillaume Poſtel en Benedictus Arias Montanus, in de overſettinge van den Propheet Abdia, ſeggen, dat by den Hebreen *Sepharad* voor Spanjen genomen wordt. Nu ter tijdt wordt het van den Spangiaerden Eſpaña, van de Françoyſen Eſpagne, en van de Nederlanders Spanjen genoemt.

Palen. De weſt en oock de noord-zijde van Spanjen worden van den grooten weſterſchen Oceaen beſpoelt; de zuyd- en ooſt-zijde van de Middellandſche zee; in 't noordooſten wordt het van Vranckrijck af-geſcheyden door de Pyreneiſche bergen, welcke van Fuentarabia. aen den Oceaen gelegen, ſich ſtrecken tot in de Middellandſche zee, en maken daer

Grootte. de kaep S. Croce. De lengte van geheel Spanjen wordt gerekent twee hondert Spaenſche mijlen: de breedte, daer het op ſijn alderbreedſte is, 140, en daer 't op ſijn ſmalſte is, 60 mijlen. Joannes Vaſæus in ſijn Chronijcke van Spanjen ſchrijft, dat het by 't Pyreneiſche geberghte ſoo ſmal is, dat, als hy daer over reyſde, zijnde op den bergh van S. Hadrian, ſoo verre hem ſijn geſicht niet bedroogh, hy geſien heeft beyde de zeen, ('t welck hem Ferdinandus Columbus, die in de Geographia ſeer ervaren was, vertoonde,) te weten den Oceaen, daer ſy 't naeſte by waren, en van verre, ſoo wijt ſy af-oogen konden, de witte baren der Middellandſche zee. Den omloop van Spanjen wordt geſtelt op wat meer als ſes

Gedaente. hondert mijlen. Strabo, Ptolemæus, en andere, vergelijcken Spanjen by een oſſen-huyt, op der aerden uytgereckt, zijnde het Pyreneiſche geberghte de hals, Cartagena en Biſcayen de voorſte beenen, de achterſte de Strate van Gibraltar en Gallicien; Cabo de S. Vincent, eertijdts *Promontorium Sacrum*, genoemt, ſtreckt ſich verre in zee, en maeckt alſoo den ſteert.

Lucht. Spanjen is gelegen onder de beſt getemperde, en bequaemſte lucht tot alle dingen; want het door de hitte der ſonne niet ſoo ſeer wordt uytgedort en verbrandt als Africa; en oock niet met geſtadige winden door-waeyt, gelijck Vranckrijck; maer is tuſſchen beyden van een middelmatige natuure, heeft in de winter, ſoo wel als in de ſomer, een getemperde warmte; is derhalven de lucht van Spanjen doorgaens ſeer geſont, gelijck Juſtinus getuygt, en met geene ſtinckende nevels (uyt moraſſen komende) geinfecteert:

hier toe komen noch de geſtadige zee-winden, de welcke het gantſche landt door-dringen, en de quade dampen der aerden verdrijven en verbeteren. Doch is de geſtalteniſſe deſes landts in alle plaetſen niet even-eens; want naer het noorden is 't wat kouder en rouwer, de zee altijdt onderworpen, ſonder binne-wateren, en meerendeels vol boſſchen, wilderniſſen, en ſteen-klippen, 't welck ongeſonde woonplaetſen veroorſaeckt. Maer naer 't zuyden, alwaer het bynae een geberghte is, ſich in eenen langen ſtreeck uytbreydende, is 't een geſont en gewenſcht landt, rijck van groote rivieren, en wordt met tijdige regen bevochtight; derhalven oock met allerley vruchten ſoo verçiert en overgoten, dat het niet alleen een moeder, maer oock een ſorghvuldige voedſter van menſchen en beeſten mach genoemt worden.

Vruchtbaerheyt. Niemant kan waerdighlijck en nae behooren verhalen de wonderbaerlijcke vruchtbaerheyt, ſoo van 't gene de aerde hier voort-brengt, als oock van 't gene dat 'er uyt-gegraven wordt; en veel min de menighte van ſoo velerhande gedierten, ſoo in zee als op 't landt. De ackeren van gantſch Spanjen zijn ſoo ongelooflijck vruchtbaer, en eenige ſoo mild, datſe voor een mudde tarwe dertigh der ſelver wederom konnen geven, jae ſomtijdts veertigh. Van tamme en wilde kruyden van ſonderlinge kracht is 't overal vol, inſonderheyt in de berghachtige plaetſen; en waer het ſoo vruchtbaer niet en is, ſeyt Pomponius, daer brengt het nochtans vlas en *ſpartum* voort, 't welck een kruyt als helm is, daer men allerley korven en mandekens van maeckt. De boom-vruchten zijn hier grooter als op andere plaetſen: onder de appelen tweederley, die men voor de beſte houd, als *Canuſia* en *Regia*; onder de peeren vierderley, van reuck en ſmaeck ſeer lieflijck, als muſcatel-peeren, wijn-peeren, een ſoorte die van de inwoonders *Pinta*, en een die *Sine regula* genoemt worden: ontrent Sivilien waſſen de beſte olijven, grooter als wal-noten; orangie-appelen, citroenen, limoenen, en granaten, welcker ſchorſen geconfijt oock voor medicijne gebruyckt worden: de wijnen zijn daer in groote menighte, van een ſeer aengenamen ſmaeck en lieffelijcken reuck, doch op d'eene plaetſe beter als op d'andere. Spanjen was in voortijden doorgaens (gelijck het noch ten hedigen dage is in verſcheyde plaetſen) ſeer rijck van gout. ſilver, koper, yſer, loot, en andere metalen. Het zout wordt in Spanjen niet alleen gezoden, maer oock gegraven en gedolven; en by Seguntia, en elders, van put-water gezoden, waer van de Koningen een grooten tol trecken; en, nae 't ſeggen van Marinæus Siculus, zijn in Spanjen oock geheele bergen van natuurlijck zout. Boven de voor-verhaelde eygenſchappen en rijckdommen, is in Spanjen oock een groote overvloedt van allerhande beeſten: de peerden zijn daer treffelijck, en meer in Andaluſia en Granada als elders, maer de ſterckſte in de Aſturias, daerom men die oock *Aſturcones* noemt. Leeuwen, kameelen, en elephanten zijn daer niet, 't en zy tamme, en uyt andere landen hier gebracht. Tot de jacht locken aen, ſoo in bergen als valleyen en wilderniſſen, de herten, hinden, ſwijnen, beyren, haſen, en konijnen; tot vogel-vang noodigen de veelheyt van alderley vogelen, inſonderheyt de arenden, reygers, havicken, kranen, ganſen, veld-hoenders, ringel-duyven, wilde en tamme eenden.

Heerſchappye. In 't verhalen van d'oude heerſchappye en geſchiedeniſſen in deſe landen, ſullen wy voorby-gaen verſcheyde dingen, die ons ſchijnen meeſtendeel verdicht te zijn, en alleen in 't kort ſtellen de geloofwaerdighſte; als de daden van de Carthaginenſers, Romeynen, en lange daer na van de Gothen, Vandalen, Alanen, Swaben, en Hunnen, getrocken uyt de ſchriften van die gene, die, ofte ſelfs daer by geweeſt zijn, oft ſulcks uyt ander geloofwaerdigh verhael verſtaen hebben. Als de Carthaginenſers en andere Africaenſche volckeren wijdt en zijd in Spanjen heerſchten, zijn de allereerſte, in 't begin van den tweeden Puniſchen oorlogh, met groote krijghs-macht, van den Roomſchen Raedt en Gemeente, tegens haer geſonden Cneus en Publius Cornelius Scipiones, die in 't ſevende jaer des ſelven oorloghs beyde wierden geſlagen, als Q. Fulvius Flaccus en Appius Clau-

REGNORVM HISPANIÆ nova descriptio.

OCEANVS CANTABRICVS

GALLIÆ PARS

MARE GALLICVM

BALEARICVM MARE

IBERICVM MARE

MARE MEDITERRANEVM

OCEANVS OCCIDENTALIS

SINVS GADITANVS

FRETVM HERCVLEVM nunc ESTRECHO de GIBRALTAR

SVCRONIENSIS SINVS

VIRGITANVS SINVS

PARTE DE BARBARIE

BALEARIDES INSULÆ DVÆ

PYTVISAE insulæ

ASTVRIAS

BISCAIA

NAVARRA

ARAGO

CATALONIA

VALENTIA

MVRCIA

GRANADA

ANDALVZIA

CASTILLA NOVA

CASTILLA VETVS

LEON

GALLICIA

PORTVGAL

ALGARVE

Notarum explicatio
‡ Archiepiscop.
‡ Episcopatus
‡ Academiæ.

Milliaria Hispanica
Milliaria Germanica

Amsterdami Apud Guiljelmum Blaeuw.

dius Pulcher te Romen Burgermeesters waren. In 't volgende jaer is, in plaetse van de vader en oom, gesonden P. Cornelius Scipio Africanus Major,die veel heerlijcke daden verricht, en de eerste dat landt tot een Provincie gemaeckt heeft,zijnde in die tijdt Q. Cecilius Metellus en Lucius Veturius Philo Burgermeesters te Romen, in 't jaer van de opbouwinge der stadt 542. Dese, hebbende Asdrubalem en Magonem der Carthaginensen krijghs-oversten, by de stadt *Bætula* (welcke men Baeça ofte Ubeda in Andalusien meent te zijn) in de vlucht geslagen, en voorts uyt geheel Spanjen verdreven, en sich selven meester daer van gemaeckt, heeft een verbondt opgericht met Syphax Koning der Massylen, welck lant men hedensdaegs Biledulgerid noemt. Weynigh tijdts daernae, als de Spanjaerden rebelleerden, heeft hy de selve wederom tot gehoorsaemheyt gebracht,en insgelijcks een verbondt gemaeckt hebbende met Masinissa Koning van de Massesijlen (welcke nu ter tijdt het Koningrijck van Tremissen is) als oock met de Gaditaners, is hy weder naer Romen gekeert, overgevende 't gebiedt van dese Provincie aen L. Lentulus, en L. Manlius Acidinus. Nae Scipio heeft L. Cornelius Lentulus Spanjen als een *Proconsul* verkregen, en,hebbende sijne saken aldaer geluckigh verricht, is triumpherende binnen Romen gekomen, in 't jaer van de opbouwinge der stadt 559. Drie jaren daernae, als Burgermeesters waren C. Cornelius Cethegus en Minucius Rufus, is Spanjen eerstelijck in sekere deelen af-gedeelt,en twee nieuwe Oversten daer in gesonden; als, C. Sempronius Tuditanus, in dat deel, 't welck naest aen Italien, en M. Helvius Blasio in 't andere deel, 't welck het wijdste van Italien gelegen was. Nauwlijcks twee jaren verloopen zijnde, ontstont wederom een groote krijgh in Spanjen, alsoo dat de noot vereyschte,dat men derwaerts sonde,tot een Oversten, een Burgermeester selfs, met een machtigh leger: waer toe gedestineert wierd M. Porcius Cato, welcken te beurt viel het deel op dese zijde (dat is naest aen Italien) gelegen; hy begon den eersten krijgh stracks met de *Emporiis* (dese naem is hedensdaeghs noch te speuren in Ampuriis) en heeft die rebellie soo gestilt, dat hy daer over een triumph verworven heeft. Dese is die Cato, de welcke, door sonderlinge krijgslist, de muuren veler Spaensche steden op eenen dagh ter neder heeft geworpen en vernielt, gelijck Livius en andere schrijven. Nae de victorie van Cato is Spanjen veelvoudigh geregeert,en dan hier en daer wederom verloren,en gewonnen, alsoo dat dertigh triumphen daer over sijn gehouden geweest. De Spanjaerden hebben eerst onder Augustus schattinge beginnen te geven,de welcke,als hy geheel Spanjen door lange oorlogen bedwongen hadde, en ten laetsten oock de Cantabers en Astures (die 't langste tegen-gestaen hadden) onder-gebracht, heeft hy het in drie Provincien af-gedeelt, *Bætica*, *Lusitanica*, en *Tarraconensis*, en een yder van dese daernae in bysondere *conventus* ofte vergaderingen: *Bætica* in vier, als *Gaditanus*, *Cordubensis*, *Astigitanus* en *Hispalensis*. *Lusitania*, ofte Portugal, in drie, *Emeritensis*, *Pacensis* en *Scalabitanus*. *Tarraconensis* in seven, als *Carthaginensis*, *Tarraconensis*, *Cæsar-Augustanus*, *Cluniensis*, *Asturum*, *Lucensis*, en *Bracarensis*; gelijck Plinius, Strabo, en andere daer van schrijven. Dese Provincien hebben alsoo (de saken sich somtijdts wel een weynigh veranderende) onder de gehoorsaemheyt der Romeynen gestaen, tot op het achtste Burgermeesterschap van de Keyser Honorius, en het derde van Theodosius, zijnde ontrent het 494 jaer nae Christi geboorte, in welcke tijdt de Wenden, Swaben, en Alanen van Stilico in Vranckrijck geroepen zijn. Dese,als sy over Rhijn waren gekomen, en Vranckrijck geheelijck vermeestert hadden, en daer in huys hielden als woedende en rasende barbarische menschen, zijn van der Gothen Koningen Adolph en Vallia (die van Keyser Honorius gesonden waren, om Vranckrijck te verlossen) daer uyt verdreven; en voort-treckende over 't Pyreneische geberghte, hebben de Romeynen Spanjen af-genomen, en lange jaren in haer gewelt gehouden. Eenige jaren daernae, als de Gothen, die in Vranckrijck woonden, van de Francken wierden beoorlogh, keerden sy hare wapenen wederom tegens de Wenden: en hebben de Francken alsoo de Gothen uyt Vranckrijck, en de Gothen wederom de Wenden en Alanen uyt Spanjen verjaeght; en de Swaben geheel uytgeroeyt. Ontrent die tijdt wierden de Wenden en Alanen in Africa geroepen van Bonifacius, die daer in name des Keysers gouverneerde, derhalven sy dan voor den Gothen geheel Spanjen ruymden; de welcke (als sy 't onder haer subjectie gebracht, en de Roomsche guarnisoenen geheelijcken daer uyt verdreven, oock onder haer eygen Koningen langen tijdt daer over geheerscht hadden) eyndelijcken door de Arabische Saraceners in een geweldige slach overwonnen zijn, haer Koning Rodericus verslagen, en hebben alsoo geheel Spanjen verloren. De overige, die haer in 't gebergte van Asturien, Biscajen, en Gallicien geretireert en sterck gemaeckt hadden, hebben allengskens wederom de verlorene landen, steden, en kasteelen ingenomen; en ten laetsten,als der Saracenen saken in Granada eenen keer namen, en de Gothen wederom geheel Spanjen in hare macht hadden, en de selve Saracenen van Ferdinand Koning van Arragon, toegenaemt de Catholijcke (welcken tijtel sijne naekomelingen erffelijck gebruyckt hebben,) oock overwonnen, en met haren Koning Mele (die sich Koning van Granaden noemde) verdreven waren uyt Spanjen; is het gantsche landt wederom aen sijne oude heeren gekomen. Alle dese Rijcken zijn hedensdaeghs onder 't gebied van Koning Philips de IV, sone van Philips de III, neve van Philippus Magnus, en nae-neve van Keyser Karel de V.

Deelinge. Dit landt is in ouden tijden seer verscheyde verdeelt geweest; want de Romeynen hebben 't eerstmael afgedeelt in *Citeriorem & Vlteriorem*; *Citeriorem* noemden sy, 't welcke de stadt Romen en den Romeynschen Provincien naest gelegen was, tusschen de riviere Ebro en de Pyreneische bergen; *Vlteriorem*, 't gene over den Ebro sich tot aen den Oceaen streckte. Augustus heeft 'et in drie, als voren geseydt, en daer nae is 't in ses Provincien gedeelt, als *Tarraconensis*, *Carthaginensis*, *Lusitania*, *Galicia*, *Bætica*, en *Tingitana*, gelegen in Africa, over de Strate van Gibraltar. Ten tijden der Mooren waren veel Koningrijcken in Spanjen, welcke de naekomelingen in vijf afgedeelt hebben, als Castilien, Arragon, Portugal, Granaden, en Navarren: doch heeft men daernae met een nieuwe deelinge 't geheele Rijk in drie Koningrijcken onderscheyden, als Arragon, Castilien, en Portugal; onder 't Koningrijck van Arragon, behalven Arragon selfs, worden begrepen Catalonia, Valentia, Majorca en Minorca; onder Castilien rekent men Biscayen, Leon, Asturia, Galissen, Estremadura, Andalusien, Granaden, Murcia, en de beyde Castilien, mitsgaders de Eylanden van Canarien. Onder Portugael wordt getelt, behalven Portugael, Algarben.

Steden. De steden van 't geheele Rijck zijn bynae ontelbaer, onder welcke de principaelste, Sivilien, Madrid, Tarraçona, Lisbona, Granada, Pampelona, Valencia, Barçelona, Leon, S. Lucar, Corduba, Nebrissa, Compostella, Toledo, Salamanca, Alcala, Valladolid, Segovia, Sarragossa, Astorges,en meer andere.

Meiren. Hier zijn oock seer wonderbaerlijcke meiren; want by de stadt Bejara is een meir niet min profitabel als wonderlijck, in 't welcke de swarte en heerlijcke visschen Turtures gevonden worden, welck meir oock, nae 't getuygenisse van Marinæus Siculus, den aenstaenden regen en storm-wint voorseydt, met een geraes, dat men op 18000 schreden verre (gelijck 't gebrul van een Osse) hooren kan. Op den hoogsten top des bergs *Stellæ*, is een meir, als Vasæus schrijft, in het welcke men somtijdts stucken van schepen vint,hoewel dit meir wel 12 mijlen, ofte meer, van de zee gelegen is. Hy verhaelt oock, dat de inwoonders aldaer met waerheyt bevestigen,dat soo wanneer de zee ontstelt is, alsdan daer oock een groot onweder verheft,en dat meir sich onstelt en raest. Suetonius, in 't leven van Galba, vertelt, dat 'er in een Cantabrisch meir een donder-strael gevallen was, en dat men daer in gevonden heeft 12 bijlen. Plinius maeckt gewagh van *Stagno Amæno*, niet wijdt van Valentia, nu ter tijdt Albufera genoemt. De stroomen oft rivieren deses landts wor- *Rivieren.* den van sommige 150 getelt, en 700 bruggen,die daer over leggen, onder welcke die van Segovia en Alcantara de voornaemste zijn; doch passeert d'eene riviere de andere vêr in grootte en treffelijckheyt.

Ebro. De *Iberus* (die men hedensdaeghs Ebro noemt) ontspringt in Biscayen uyt den berg Idubeda, met twee fonteynen, waer van die op de rechter-zijde, in 't geberghte van Burgos (*Monte d'Oca* geheeten,) en die op de slincker-zijde by de stadt Fuentibre begint, neemt daer nae (van wegen de inloopende wateren en becken) seer toe in grootte, en

loopt

loopt door het Koninckrijck Navarre, langs de ſteden Calahorra, Logronno en Tudela, daernae naer 't zuyd-ooſten keerende, door Arragon voorby de Koninglijcke ſtadt Saragoza, en van daer voorts naer 't zuyden, loopt door Catalonien, voorby de rijcke ſtadt Tortoſa, en ſtort eyndlijck (als hy nu vier hondert en ſeſtigh duyſent treden geloopen heeft) door twee uytgangen met ſulcke ſnelheyt en gewelt in de Middellandſche zee, dat hy vijftigh paſſen in zee ſijn ſoet water behoud.

Duero. Durius, de grootſte riviere van gantſch Spanjen, overmits de ontelbare rivieren en beeken die daer in loopen, heeft ſijnen oorſprong uyt den berg Idubeda, alwaer hy Sierra de Cogollo genoemt wordt, ſcheyt de Vectones van Leon en Aſturien, en de Portugeſen van de d'oude Galæcis, beſchout hebbende Aranda, Simanca, Tordeſillas, Camera, Miranda, en meer andere ſteden, loopt heel ſterck 15 mijlen beneden Lamego, by de Portugaelſche ſtadt Porto geheeten, in den Weſterſchen Oceaen; hy wordt *Doris* van Ptolemæo, *Durias* van Strabone, en hedensdaeghs Duero genaemt.

Tejo. Tagus, Ptolemæus en anderen wel bekent, ontſpringt op de hooghſte toppen van de bergen *Oroſpeda*, daer ſy *Sierra Molina* genoemt worden, niet wijdt van de ſtadt Conçia oft Cuença, loopt voorts door de Carpetaner velden naer de Koninglijcke ſtadt Toledo, alwaer hy met een brugge overleyt is, en ſoo voorts voorby Talavera, Alcantara, en andere treffelijcke ſteden, klooft Portugael van malkanderen, en valt aen gene zijde van Lisbon in den Weſterſchen Oceaen, zijnde aldaer twee duyſent paſſen breedt; van de inwoonders wordt deſe ſtroom Tajo, van de Portugeſen Tejo geheeten: en placht deſe riviere Tagus aen gout-zant oft korrelkens alle andere in Spanjen vêr te boven te gaen, gelijck Solinus en Iſidorus getuygen. Emanuel Enricus ſchrijft, dat deſe riviere noch ten hedigen dage gout-rijck is, als meer andere rivieren van Portugael. Is daer beneffens oock ſeer rijck en overvloedigh van viſſchen en oeſters, en bracht ook eertijdts peerlen voort, ſoo Mela ſeydt.

Guadiana. De riviere Anas, den Grieckſchen en Latijnſchen Scribenten wel bekent, neemt haren oorſprong uyt de groote meiren en ſtaende wateren des Laminitaenſchen landts, aen de bergen die ſy nu *Montes de Confuegra* noemen, niet wijdt van de ſtadt Minaya, loopt voorby Calatrava, naer Palacio del Rey en Medelin (alwaer men meent dat Vitellius ſijn leger gehad heeft, nae uytwijſen van d'oude inſcriptien, die daer noch te ſien zijn) neemt voort ſijnen loop voorby Merida (alwaer hy met een ſeer lange ſteenen brugge beleyt is) en ſoo voorts loopende voorby Badajoz, en naer 't zuyden voorby meer andere ſteden, ſtort hem in den Oceaen tuſſchen Caſtro Marino en Ayamonte. Hy wordt van de Spanjaerden hedensdaeghs Rio Guadiana genoemt, naer 't Arabiſche woort Guad, 't welck in die tael een riviere beduyt.

Guadalquivir. De riviere Bætis, als Strabo en Stephanus getuygen, ontſpringt by Cazorla uyt den berg *Oroſpeda*, nu *Sierra d'Alcaraz* genoemt; van ſijnen oorſprong af, loopt hy voort naer het weſten voorby Corduba en andere ſteden, went hem van daer in 't zuyden naer Sivilien, en ſtort met een ſeer breeden uytgang, doch wat ondiep (bynae een mijle in de breedte) in de Atlantiſche zee, niet wijdt van Calis Malis. By oude tijden is deſe riviere ſeer gout-rijck geweeſt, en was van beyde zijden met olijf-boomen beplant. Strabo en Pauſanias noemenſe *Tarteſſus*. Livius ſeydt, datſe de inwoonders *Circen* noemden, welcken naem de Mooren eenen tijdt lang behouden hebben, als ſy Spanjen inhielden, gelijck Marius Niger ſchrijft; doch hebben dien eyndlijck Guadalquivir, ofte, als ſommige ſchrijven, Guadalchebir genoemt, het welck te ſeggen is, een groote riviere.

Minho. Minius, nu Minho, is een riviere in *Hiſpania Tarraconenſi*, heeft ſijnen oorſprong ſes mijlen boven de *Aras Septianas*, die men nu Lugo noemt, een mijl van de ſtadt Caſtelverde, Porto Marino in tween deelende, en voorby de brugge Belfario en de ſtadt Orenſe loopende, en by Ribadavia met het water Avia hem vermengende, loopt noch ſes mijlen verder, en verlieſt hem in den Oceaen.

Andere rivieren. Daer zijn meer andere rivieren, als Lethe, Turius, Limæa, Sicores, Chalybs en Auſtra, die wy om kortheyts wille voorby gaen; om oock wat van de zee, bayen en havens te ſeggen.

Zeen. Spanjen is rondom met den grooten Oceaen, en de Middellandſche zee beſloten en als omringt, uyt-geſondert dat deel, welcke aen 't Pyreneeſche geberghte en Gaſconien paelt. Is derhalven dit landt, van wegen de bequaemheyt der zee, ſeer wel gelegen, om koop-handel te drijven, ſoo in d'oude als nieuwe werelt, en ſchijnt hem ſoo begeerigh in de zee te ſtrecken, om andere oock de behulpſame handt te bieden. De verſcheyde ſoorten van viſſchen, die deſe zeen uyt-geven, zijn ontelbaer, waer onder de principaelſte zijn, walviſſchen, zee-alen, lampreyen, tonijns, als oock oeſters en moſſelen.

Bayen. De drie principaelſte bayen in Spanjen, alle in de Middellandſche zee ſtreckende, zijn *Sucronenſis*, *Illicitanus* en *Virgitanus*. De aldergrootſte, de *Sucronenſis*, is voor aen ſeer breedt, en hoe men dieper binnen in komt, hoe hy enger word. De *Illicitanus Sinus* is van middelmatige groote, word nu Puerto d'Alicante genoemt; de kleynſte is *Virgitanus Sinus*, heeft deſen naem, nae dat Mela getuyght, van de ſtadt *Virgi*, wordt hedensdaeghs Vera oft Bere geheeten; Ptolemæus noemt hem *Vrce* ofte *Virgi*, doch t'onrecht; en noch qualijcker wordt hy *Vrci* by Antoninus genoemt, gelijck by Plinius *Vrgi*.

Havenen. Onder de zee-havens van Spanjen is de principaelſte, die d'ouden *Magnum* plachten te heeten, tuſſchen de Capen Ortegal en Finiſterre, nu ter tijdt Corunna genaemt. By Pomponius leeſt men oock van Annibals haven, die men nu Albor heet, gelegen in 't Koningrijck van Algarben. Plinius verhaelt oock van de haven *Amanus*, welcke nu is Fuentarabie, gelijck Villanovanus wil, ofte Bermeo, nae Moralis meeninge. De Gaditaenſche haven ſtelt Mela en Antoninus ontrent Gades. Van de Terraconenſche haven ſchrijft Silius Italicus in ſijn vijftiende boeck. Noch verhaelt Mela van de haven *Veneris*, aen den voet van de Pyreneeſche bergen. Wat vorders belangt de havens en bayen van Spanjen, oock hare breedte en diepte, is wijtloopigh beſchreven in de Nieuwe Zee-ſpiegel van de Ooſterſche, Weſterſche, en Middellandſche Schipvaert, by ons uytgegeven.

Bergen. Van de bergen zijn de Pyrenæen de voornaemſte, de Spanjaerden van de Françoyſen ſcheydende, van Ptolemæus en andere *Pyrenea* geheeten, van Stephanus en Tibullus *Pyrene*, en van Livius en andere *Saltus Pyrenæus*; by de Spanjaerden *Pyrenæen.* gemeenlijck *los Pyreneos* genaemt; hebben hier en daer, nae de gelegenheyt der plaetſen, andere namen. Sommige zijn van opinie, dat ſy deſen naem hebben van 't vuur, dewijl ſy dickwils van den donder worden geſlagen, ofte, om dat hare boſſchen (als Diodorus ſchrijft in ſijn ſeſte boeck) eertijdts van de herders geheelijck verbrant zijn. Silius Italicus geeft de eere van deſen naem een Iong-vrouw Pyrene, de dochter van Bebryx, welcke op deſen berg van Hercules ontſchaeckt ſoude zijn, en daer begraven, nae dat ſy van de wilde dieren verſcheurt was. Deſe Pyrenæi ſtrecken haer van het ooſten tot 'et weſten, van d'eene zee tot in d'andere.

Idubeda. De berg *Idubeda*, ſijn beginſel nemende uyt de Pyreneen, niet wijdt van den oorſprong der riviere Ebro, loopt van het noorden naer 't zuyden, dwers door de breedte van gantſch Spanjen; en deelt de Spanjaerden in *Cismontanos* en *Transmontanos*, dat is, dees-zijd-bergſe, en over oft gene-zijd-berghſe; wordt by Ptolemæus en Strabo *Idubeda*, oock *Saltus Aucenſis* genoemt, en ten hedigen dage Monte d'Oca, na d'oudſte ſtadt Auca, welckers overblijfſelen noch getoont worden by Villa Franca, 20 mijlen boven Burgos.

Oroſpeda. Oroſpeda is een deel van Idubeda, als Strabo ſchrijft, Ptolemæus geeft hem den naem Ortoſpeda. Deſe bergh heeft in het geheel, nu ter tijdt, geen eygen byſonderen naem, nademael dat Alvari Gomeçii *Sierra Vermigia*, en Floriani *Sierra Molina*, als oock Cluſii *Sierra Morena*, maer deelen daer van zijn. Onder Oroſpeda word oock de bergh Calpe gerekent, welcken Ptolemæus en andere deſen naem geven, gelegen aen de Strate van Gibraltar.

De ſteyle ſteenrotſe, die haer vertoont by Archidona, op den wegh tuſſchen Sivilien en Granada, is oock een deel van Oroſpeda; heeft haren naem bekomen van het gedenckweerdigh exempel der liefde, aldaer gebeurt, 't welck nooit vergeten ſal worden; ſy wordt van de Spanjaerden *la peña de los Enamorados*, *Amantium Rupes*, dat is, de rotſe der gelieven, genoemt: van Paulinus wordt de Oroſpeda *Bimaris* geheeten, dewijle ſy haer ſtreckt aen de binnen en de buyten zee. Strabo ſchrijft, dat de bergh Calpe niet ſeer groot is, doch boven maten ſteyl en hoogh, ſoo dat hy van verre een eylandt ſchijnt te weſen. Sommige verdichten, dat dit

eene van Hercules colomnen is, en ſtelle n den anderen te Abyla in Barbaryen, als palen van de moeyte en arbeydt van Hercules; ſeggende dat het in voortijden maer eenen bergh was, doch van Hercules doorgegraven, 't welck de gelegenheydt deſer plaetſen alſoo heeft doen veranderen. Uyt Alcaraſſo vertoonen haer de Marianiſche bergen, alſoo noemtſe Plinius, Ptolemæus den *Marianum*, en Antoninus *Montem Mariorum*; hedensdaeghs *Sierra Morena* geheeten. Nevens den voet deſer bergen, op de ſlincker zijde, loopt de vermaerde riviere Bætis; tot datſe in de zee valt. By Barcelona is een bergh, dien de inwoonders Monlvi heeten, 't welck ſommige uyt-leggen, dat Mons Iovis ſoude zijn; doch andere hebben een beter gevoelen, die *Montem Iudæorum* daer van maken, om dat de Joden eertijts daer begraven wierden, als ſulcks noch ten hedigen dage de graven en graf-ſchriften aldaer betuygen. Boven op de ſpitſe ſtaet een toren, waer op een wachter is, die 's daeghs met eenen linnen doeck, en 's nachts met fackelen, der ſchepen aenkomſt den Barceloniers verkondight.

Boſſchen. Van boſſchen, wilderniſſen en alderhande vrucht-dragende boomen is door geheel Spanjen ſulck een menighte, dat 'et lang ſoude vallen die alle te verhalen. By de ſtadt die van den berg Monte Major haren naem heeft, is een boſſchagie, in welcke de natuure alleen geplant heeft allerhande vruchtbare boomen, heel lang en dick, als eycken, kaſtaniën, noten-boomen, haſel-noten, kerſſen, pruymen, peeren, vijgen, en wilde wijnſtocken. Niet wijdt van het ſtedeken Bejerano is een genoeghlijcke boſſchagie, alwaer Lucius Marinæus Siculus een kaſtanien-boom ſelfs gemeten heeft, die, na ſijn ſeggen, 40 voeten dick was. Daer benevens zijnder in Spanjen veel boſſchen, die menighte van hout geven, ſoo om te branden, als huyſen en ſchepen te timmeren.

Gebouwen. Wat ſal ick voorts ſeggen van de gebouwen? hier zijn veel treffelijcke Kercken, Abdyen, Klooſters, Gaſt-huyſen, en andere Godts-huyſen: veel heerlijcke Koninglijcke paleyſen; veler Princen, Heeren en Ridders ſloten, huyſen en ſchoone gebouwen, als oock ontelbare andere, ſoo publijcke als private timmeragien.

Regeeringe. Wat belangt de regeeringe deſes landts: de Koning van Spanjen wordt niet gekoren, maer geboren, doch hy wordt gehuldight; en moet de Koning even ſoo wel ſweeren en eedt doen aen het volck, als 't volck aen hem. Des Konings kinderen worden Infanten van Spanjen geheeten; den oudſten ſoon, nae dat hy met de Standen en des volcks conſent, by 's vaders leven tot een Koning en ſucceſſeur verklaert is, noemt men Prince van Spanjen; en hoewel de Koning de hooghſte authoriteyt en macht heeft over ſijne onderdanen en over alles, ſoo en ſtatueert hy doch niet, dan met raedt en advijs van de twaelf mannen, die, als de voornaemſte van het geheele Koningrijck, den Koninglijcken Raedt maecken; aldaer worden alle hooge en gewichtige ſaken voor-gebracht en geſlicht: maer wat heymelijck is, en verſwegen behoort te zijn, wordt in den Secreten Raedt gehandelt; welcke beſtaet in den Koning ſelfs, den Dictator van Leon, den Preſident, en in het derde deel des Koninglijcken Raedts. Wat de ſaken en regeeringe van Indiën aengaet, wordt in den Indiſchen Raedt verhandelt van eenen Preſident en twaelf Raedts-heeren. De krijghsſaken worden in den Krijghs-raedt gehandelt; de welcke beſtaet uyt twaelf mannen van den Koninglijcken Raedt, benevens de Dictators van Leon en Caſtilien, en eenige andere. Behalven deſe zijnder oock in Spanjen drie *Iuris Præfecturæ*, die men Audientias ofte Cancellarias noemt, waer van d'eene is in Caſtilien, d'andere in Granada, en de derde in Galicien; een yder der ſelver heeft een Preſident en twaelf Raeds-perſonen; van deſe, ſoo iemandt ſich beſwaert vindt in ſijn recht, mach men appelleeren aen den Koninglijcken Raedt. Eyndelijck is oock een Threſorier in Caſtilien, onder hem hebbende vier Rent-meeſters, haer officie is des Konings penningen wel te beſteden, en rekening daer van te doen.

Hertogen. Van Hertogen, Marck-graven en Graven is een groot getal in Spanjen; want behalven de Prince van Aſturien en andere, zijndaer drie-en-twintigh Hertogen, als Frias, Medina-Rio-Secco, Alva, Alcala, Albuquerque, Scalona, Oſſuna, Averas, Bejar, Gandia, Seſſa, Infantaſgo, Medina-Cæli, Medina-Sidonia, Maqueda, Najara, Feria, Segorbia, Sonna, Villa-Hermoſa, Veragua, Paſtrana, Villa-Franca, en andere. Yders jaerlijckſe inkomſt word getaxeert van veertigh tot hondert duyſent ducaten, behalven den Hertogh van Infantaſgo, die hondert en twintigh duyſent ducaten inkomens heeft, en Medina-Sidonia hondert en dertigh duyſent. De Marquiſen zijn deſe, Villa-Nova, Aſtorga, Aguillar, Denia, Mondejar, Navarez, Pliego, Savia, Vellez, Comares, Ajamonte, Altamira, Veladra, Vearina, Carpi, Camaraſſa, Cortez, Monte-Major, Guardia, Monte-Claro, de las Navas, Poza, Steppa, Tanara, Villa-Franca, Drada, Caviedo, Falces, Fomeſta, Molina, Ceralva, Valeſis, Valle-Zaara, Ardales, Tarifa, Alcaniſa, en andere. Deſer inkomen is van tien tot ſeſtigh duyſent ducaten. De Graven worden voor het weynighſte tachtentigh geſtelt, de welcke jaerlijcks te verteeren hebben van tien tot vijf-en-twintigh duyſent ducaten, van welcke de principaelſte gerekent worden, Benaventio, Alva, Miranda, en Oropeſa. Het ſoude den leſer te lang en verdrietigh vallen, hier te willen verhalen het getal der Viſconten en Baronnen, der Viceroys, Gouverneurs, Stadhouders van Provincien en de Admiralen van de zee, mitsgaders de Groot-meeſters van alle de Ridderlijcke ordens; want in Caſtilien alleen zijn deſe ordens, S. Jacobs, Alcantara, Calatrava, en de Rhodenſer orden van S. Iohan. In Arragon en Catalonien is de orden Monteſa. In Portugael de orden *Militum Ieſu Chriſti*, waer van de Koning ſelfs Groot-meeſter is, aen welcke orden gehecht zijn alle de Provincien van Africa, Aſia, en America. Item, de orden S. Iacob, en die men d'Avis noemt, als oock der Maltheſers, ofte S. Ians orden.

Marquiſen.

Graven.

Geſlachten. Onder de geſlachten van Spanjen, is het Huys van Pacieco wel het oudſte, naedien Hirtius in ſijne Commentarien, alwaer hy van Corduba handelt, van L. Junio Pacieco gewagh maeckt, en Cicero dies oock gedenckt in het ſeſte boeck van ſijne Send-brieven. De andere voornaemſte oudſte en adelijckſte geſlachten zijn Meridona, Toledo, Cerdea, Cardona, de Lara, Velaſco, Pimentel, Stunica, Henriquez, Oroſia, Corduba, Lima, Guſman, Mondragon: die wil, kan de reſteerende daer by voegen.

Geeſtelijckheyt. Met den Geeſtelijcken ſtant is het gelegen als volgt: Van ouden tijden is 't opperſte gebied ofte primaet in de kercke van Sivilien geweeſt; en van daer gekomen op die van Toledo, aldaer het gebleven is tot de groote nederlaege van Spanjen. Want als Toledo in der Barbaren macht gekomen was, heeft de Bracarenſer Aertz-biſſchop die digniteyt bedient, nae luydt der Archiven van de Bracarenſer Kercke. Als Toledo van de Chriſtenen wederom verovert was, en de Toletaenſche Prelaet ſijne vorige digniteyt wederom begeerde, en die van Bracara, 't gene hy eens verkregen hadde, niet wilde verlaten, is 'er een tweedracht ontſtaen, gelijck men leſen magh in het eerſte boeck der Decretalen, welcke ſaek op den hedigen dagh niet geſlicht is. Wat Biſſchoppen ten tijden van de Romeynen en Gothen in Spanjen zijn geweeſt, leert ons Vaſæus in het eerſte boeck ſijner Chronijcke in het twintighſte cap. Nae dien tijdt oock, dat geheel Spanjen wederom uyt der Barbariſchen handen is gekomen, zijn de Biſdommen hare oude ſteden weder-gegeven, en in ſommige oock nieuwe opgericht. Nu zijn in Spanjen ſeven Aertz-biſſchoppen, en veertigh Biſſchoppen onder haer. De eerſte Aertz-biſſchop is die van Toledo, die oock Cantzler van Caſtilien is, en naeſt den Koning, en des Konings kinderen, in digniteyt en rijckdom allen anderen te boven gaende. Onder ſijn gebiedt ſtaet de Biſſchop van Burgos, wiens reſidentie eertijdts was te Aura, waer van hy oock *Auritanus* genoemt is, die in ſommige Concilien en publijke Acten, door doling *Auxitanus* geheeten wordt; van waer deſe ſit-plaetſe van Alphonſus den VI (die Toledo den Chriſtenen gereſtitueert heeft) door authoriteyt van Paus Urbanus de II, in 't jaer 1079, te Burgos is overgebracht. Onder deſes Aertz-biſſchops gehoorſaemheydt ſijn oock de Biſſchoppen van Cuença, Ciguença, Oſma, Corduba, (een ſeer oudt Biſdom, en vermaert van wegen den Biſſchop Oſius,) van Iaen, Palençia, en Segovia. De tweede Aertz-biſſchop is die van Sivilien, onder wiens gehoorſaemheyt eertijdts ſtonden elf Biſſchoppen, hedensdaeghs maer dric, als Malaga, Cadiz, en die van Canarien. De derde Aertz-biſſchop is van Compoſtella, die eertijts ſijn Biſſchoplijcken ſtoel hadde te Iria Flavia, waer van hy Irienſis wierd genaemt, zijnde een zee-ſtedeken in Galicien, gemeenlijck

Padron geheeten; van daer is dit Bisdom te Compostella gekomen, daer van hy Compostellanus oft van S. Iacob heet. Onder sijn jurisdictie zijn de Bisschoppen van Coria, Plazençia, Astorga, Camera, Salamanca, Orense, Tuy, een stedeken in Galicien aen de riviere Minio gelegen, Badajoz, en Mondonnedo, wiens stoel eertijts was Ribadeus. De vierde Aertz-bisschop is die van Granaden, desen zijn subject de Bisschoppen van Almeria, Guadix ofte Guaditanus, die in vorige tijden oock Accitanus geheeten wierd; want Guadix eertijdts *Accitana Colonia* genoemt was. De vijfde Aertz-bisschop is die van Valencia, wiens Suffraganen zijn, de Bisschoppen van Cartagena, Orihuella, Segorbia, en van Majorca. De seste Aertz-bisschop is van Tarragona, heeft onder hem de Bisschoppen van Lerida, Dertosa, Herlua, Barcelona, Girona, Urgel en Vicq. De sevende en laetste is die van Saragossa; hem zijn onderworpen Pampelona, Calahorra, Huesca en Balbastro. De Bisschoppen van Leon en Oviedo staen onder niemants subjectie. De Aertz-bisschoppen in Portugael zijn die van Braga, en Lisbona; onder welcke hooren de Bisschoppen van Evora, Viseu, Guarda, Coimbria, Porto, Lamego, Sylvis, Ceupta en Leiria. De jaerlickssche inkomsten van alle dese, als oock der Abten en kloosteren, zijn seer curieusselijck aengetekent van Lucius Marinæus Siculus, Damianus à Goes, en eenige andere. Tot den Geestelijcken standt behooren oock de Ketter-meesters ofte Inquisiteurs des geloofs, welcke eerstmael alleen tegens de Saracenen, Maranen en Ioden waren ingestelt; maer daer nae is hare macht en authoriteyt oock uyt-gestreckt tegens alle de gene, die niet van het Roomsche geloove zijn.

Vniversiteyten. De Universiteyten van Spanjen zijn ontrent twee-en-twintigh, waer van de principaelste zijn te Salamanca Complutum, Coimbra, Valladolid, Saguntus, Huesca en' Ilerda.

Geleerde mannen. De Spanjaerden zijn wel van goeden verstande, maer zijn selden goede Latinisten, alsoo sy op hare Universiteyten liever Spaensch als Latijn spreken, niet weynigh Maraensche woorden daer onder mengende, waerom sy oock niet veel in Latijn schrijven. Niet te min worden noch, gelijck oock in voortijden, eenige seer geleerde lieden onder haer gevonden, die door treflijcke schriften in alle faculteyten haer Vaderlandt beroemt gemaeckt hebben, oock by de wijt-gelegenste volckeren. Onder de Theologanten zijn de voornaemste, Vigilantius een Priester te Barcelona, Aquilius Severus, Prudentius, Osius van Corduba, Avitus Priester, Marcianus Bisschop van Barcelona, Paulus Orosius, Pacianus, en sijn soon Dexter, Audentius, Isidorus een uyt-legger over de Apocalypsis, Iustinianus Bisschop van Valencia, Leander Bisschop van Sivilia, Martinus van Monda, Fulgentius van Carthagena, Eladius Aertz-bisschop van Toledo, Isidorus Bisschop van Sivilien, Ioannes van Gerunda, Eutropius van Valencia, Franciscus Ximenes Cardinael en Aertz-bisschop van Toledo, een vader en stichter der Universiteyt van Complutum oft Alcala de Henares, die de vermaerde Biblia Complutensia in verscheyde spraken heeft laten drucken; Alphonsus Tostatus Bisschop van Avila, Franciscus Toletus Cardinael, Ioannes Maldonatus, Alphonsus Salmeron, Ludovicus Molina, Thomas Sanchez, Franciscus Suarez van Granada, die treffelijcke Theologant en Philosooph, welcke sommige om sijne geleertheyt by Thomas van Aquina vergelijcken; en meer andere. De vermaertste in 't Geestelijcke recht, zijn geweest Bernardus Compostellanus, Raymundus de Penna forti, Hugo Barcinonensis, Martinus Azpilcueta van Navarre. In Keyserlijcke Rechten zijn, Paus Calixtus de III, Fortunius Garcia, Gomesius, Didacus Covarruvias, Antonius Augustinus geboren te Saragossa, die een van de twaelf Auditeurs in de Rota te Romen was, en daer nae gemaackt Bisschop van Allifano en Ilerda, is eyndlijck der Tarragonenser Aertz-bisschop geworden, een man in de Roomsche Antiquiteyten seer ervaren. De Medicijns, hoewel sy niet alle geboren Spanjaerts zijn geweest, hebben doch daer gewoont, als Avicenna, Averroes, Rhasis, Almançor, Messahallah, Lacuna, Lud. Mercatus. De Histori-schrijvers zijn Trogus Pompejus, Iustinus, Ioh. Mariana, Ioh. Vasæus, en meer andere. De Philosophen L. Annæus Seneca, en sijne sonen Seneca Novatus, en Mela; L. Iunius, Moderatus, Columella, C. Iulius Hyginus, Sotion, Ioannes Vives Valentinus, en Fonseca. De Mathematici, Pomponius Mela, Abrahamus Cacutius, Alphonsus Koning van Castilien, Henricus Infant van Portugael, Henricus Marchio Villenensis, Arnoldus Villanovanus, en sijn discipel Raymundus Lullius. De voornaemste Oratores, behalven Seneca, zijn, Portius Latro en M. Fabius Quintilianus. De beroemste Poëten, Sextilius Hena, L. Annæi Seneca en Lucanus twee broeders sonen, M. Valerius Martialis, Rufus Festus Avienus, Aurelius Prudentius, de Paus Damasus, Juvencus, Arator, Cælius Sedulius; die naderhandt geweest zijn, gae ick kortheyts halven voorby.

Spanjaerden aert. De Spanjaerden zijn in 't gemeen van een heete en droge complexie, van duysster swart koleur, welcke de vrouwlieden verbeteren met een mengsel van loot-wit en menie; sy hebben harde en wel-geformeerde ledematen. In hare Godsdienst gaen sy alle andere natien te boven; in ceremonien, en groote titulen munten sy uyt, haers herten secreet weten sy wel binnen te houden, en konstigh te veynsen: sy weten hare graviteyt te houden met een aengenomen strengigheydt, derhalven sy van alle natien seer gehaet worden, gelijck Mariana selfs van haer schrijft. Hare vrouwen zijn niet seer vruchtbaer, baeren weynigh kinderen; meestendeels wachten sy haer van wijn te drincken, daer in navolgende d'oude Romeynsche vrouwen, en laten haer oock weynigh sien. Als de Spanjaerden buyten landt zijn, doen sy malkanderen groote eere aen, en weten d'een den anderen seer te verheffen. Dit is in haer seer te prijsen, datse groote lief-hebbers der justitie en gerechtigheyt zijn, doende soo wel den geringsten en middelmatigen, als den grootsten, goedt recht. Door de neerstigheyt en goede toesicht der Magistraten, wordender weynigh, jae bynae geene moorden aldaer begaen: een yder houd, soo veel mogelijck is, sijne handt van doodslagh en andere quade feyten, naedien niemant ongestraft blijft, die tegens de heylige geboden, ofte sijnen naesten, wie het oock mochte zijn, ietwes onbehoorlijcks attenteert. Sy zijn daer-en-boven ongerustigh, onder-winden haer groote saken, laten 't haer veel moeyte en arbeydts kosten (sedert de overwinninge harer binnen-vyanden en Saracenen) om het eene deel der werelt nae het andere haren Koning subject te maken: waer harer twee ofte drie by-een komen, aen wat plaetse het zy, beginnen sy van 't gemeene best en wichtige saken te discoureeren, soeckende allerley middelen en wegen, om de macht van hare vyanden te krencken, bedenckende daer toe allerhande practijcken en duysentderley konsten; en soo sy wat dienstighs gevonden hebben, 't selve openbaren sy aen hare Oversten. In hare legers zijn sy seer patientigh, om allerley ongemack, honger en dorst uyt te staen en te verdragen. In slachten en schermutselen gebruycken sy meer list en behendigheyts, als manheyt en sterckte; en om datse niet seer swaer-lijvigh zijn, en lichte wapenen voeren, konnen sy de vyanden seer haest volgen, en als haer de noodt dringt, lichtelijcker vluchten; en waer sy zijn, bekommeren haer meestendeels, en zijn besigh in saken den krijgh betreffende. In eten en drincken zijnse seer spaersaem, en sober, haer met weynigh maer wat goets vergenoegende. In hare kleedinge, die oock wel gefatsoeneert is, houden sy haer oock deftigh.

Vruchten en koopmanschappen. Spanjen is seer mildt en liberael in 't mede-deelen van allerley waren, die het selve voortbrengt, als oock die van elders daer in gevoert worden, als zijden, wolle, verscheyde soorten van doeck, sout, suycker, honigh, orangie-appelen, granaten, citroenen, limoenen, olijven, kappers, druyven, vijgen, rosijnen, amandelen, kastanien, soethout, anijs, komijn, koriander, rijs, saffraen, olie, wasch, aluyn, zeep, minie, purperverwen, tonijns en gesoute walvisschen, bakelaer, allerhande fruyten met suycker geconfijt, albaster, korael, gout, silver, yser, stael, tin, koper, loot, rubia, oft meen, daer men lakenen mede verft, quicksilver, kottoen, peerlen, edel gesteenten, en allerley kruyden van Indien. Hier tegens geniet Spanjen wederom overvloedigh, door een danckbare mangelinge van andere Europische, Africaensche, Asiatische en Americaensche Provincien, soodanige waren en koopmanschappen, als de nature en eygenschap harer landen hun weygert. Tot besluyt, sullen wy hier by-voegen het voortreffelijcke getuygenisse dat een Fransman van Spanjen geeft, waer in alle het gene hier voren is geseydt, seer kort en bondigh vervat is. Dese François is

Latinus

Lof van Spanjen.

Latinus Pacatus, die een treffelijck Panegyricus geſchreven heeft aen den Keyſer Theodoſius, zijnde een Spanjaert, in welcken hy onder anderen ſpreeckt: nu mach men met waerheyt ſeggen, dat men ſoodanigh een tot Prince verklaert heeft, die van alle en uyt allen behoorde gekoren te zijn; want voor eerſt is Spanjen uwe moeder, een landt onder allen anderen't geluckighſte, om 't welcke te verheerlijcken en ſoo ſeer te verrijcken, de opperſte Schepper aller dingen meer als tot andere natien genegen is geweeſt, zijnde dit landt noch de heete zuyde winden onderworpen, noch oock de noordſche koude; maer geniet een middelmatige getempertheyt, en is, als een andere werelt, gelegen en ingeſloten tuſſchen het Pyreneeſche gebergte, den grooten Oceaen, en de Tyrrheniſche zee: daer-en-boven ſoo veel treffelijcke ſteden, gebouwde en ongebouwde contreyjen, alle overvloedigh van vruchten ofte beeſten, de rijckdommen der goud-dragende rivieren, en ſoo menigerhande metalen. De Poëten hebben wel ſommige volckeren eenige byſondere miraculen toe-geſchreven en toege-eygent; als dat Gargara ſeer overvloedigh ſoude zijn in tarwe, Ménavia in beeſtiael, Campania braverende met den berg Gauranus, Lydia met de riviere Pactolus, daer nochtans Spanjen deſen in allen, daer van ſy geroemt worden, vêr overtreft; want dit landt niet alleen goede ſoldaten, maer oock brave Overſten geeft. Wat ſal ick ſeggen van de welſprekenke Oratores, en vermaerde Poëten? Dit land is een moeder der Richters en Princen, ons voort-gebracht hebbende Trajanus, daer nae Hadrianus, en nu oock uwe Majeſteyt ſelfs; daerom haer Creta niet ſoo ſeer en behoeft te verheffen, om dat Iupiter by haer geboren is, noch oock Delos van hare twee Lichten, noch oock Theben van haer voedſterkindt Hercules: men weet wel, dat'et geloove alleen beſtaet in het gehoor, maer deſen godt, die wy ſien, heeft ons Spanjen gegeven.

CATALONIEN.

Naem.

CATALONIA, oft Catalunna, heeft dien naem van de Gothen en Alanen, na de meeninge van Volaterranus, en behoorde veel eerder Gothalania te zijn. Beatus Rhenanus is van gevoelen, dat Cattalania alsoo genoemt is van wegen de *Cattis* en *Alanis*, die gelijckerhant dese contreye van Spanjen overweldight hebben. Andere seggen, dat het komt van de Castellanen, als oude volckeren van Spanjen, die in dese plaetse woonden; sommige willen staende houden dat Cathalonia alsoo geheeten is na Othogerico Cathalone, van den welcken men veel beschreven vint by Marinæus Siculus.

Palen.

Dit landt wort besloten met het Pyreneische geberghte, de Middellantsche zee, en de rivieren Ebro en Cinga.

Aert.

Van dit Koningrijck getuyght Boterus aldus: In Catalonien wast van alles wat in de andere Spaense landen voortkomt, uytgenomen suycker, en d'Italiaensche ofte Spaensche pruymen. Dat de Cataloniers rijck zijn, is door de groote naerstigheyt en kloeckheyt in al haer handel. Ia, in gantsch Hispanien worden geen vlijtiger en arbeytsamer hantwercks-lieden gevonden; noch die de kunsten en wetenschappen meer in waerde houden. Daer beneffens oordeelt hy nochtans van haer, dat sy seer ongestuymigh, ongestadigh en krijgel zijn, en haer dickwils tot straetschenderye begeven, en oock lichtelijck tegens haer overigheyt opstaen. Dus verre Boterus. Anderssins heeft dit lant dappere voorname en verstandige lieden noyt gebreck gehadt. De Carthaginensen hebben lang met dese volckeren geoorloght en dickwijls gevochten: en zijn de meeste velt-slagen tusschen de Romeynen en Carthaginensen, de Gothen en Romeynen, de Saracenen en Gothen, de Françoysen en Saracenen, in dese landen geschiet.

Locht.

De locht is soo wel des winters als des somers, in de quartieren naer 't zuyden, aen de zee gelegen, seer aengenaem en getempert: maer naer het noorden in 't geberghte is sy, van wegen de sneeu en koude, seer rouw en hart. Het lant is meestendeel berghachtigh, met schoone valleyen hier en daer vermengt, deswegen oock in verscheyden plaetsen soo vruchtbaer van veelerley kostelijke gewassen, voornamentlijck van wijnen, olye, appelen, en andere vruchten, dat het velen verre te boven gaet. Ick verswijge dat de riviere Sicoris, en meer andere, onder hare zanden, korreltjes gout plachten te voeren. Van yser is daer een groote menighte, van loot, koper en tin weynigh. Onlangs zijn daer oock eenige edele gesteenten ontdeckt; en heeft men ontrent Signimont, een ader eenes kostelijcken doorsnijdende steens, Amethystus genaemt, gevonden. Aldaer vint men den Onyx, die eens menschen navel niet qualijck gelijckt, waer van hy oock sijn naem bekomen heeft. Omtrent de Stadt Tiviol zijn eenige aderen, die met de edele gesteenten Sardus en Iaspis groote gelijckenisse hebben; en aen den oorsprong der riviere Llobregat wort de steen Hæmathites, alsoo genaemt van wegen de eygenschap die hy heeft van 't bloet te stillen, gevonden. Tot Tarragona en Beuda worden onderscheydelijcke soorten van marmersteen uytgegraven; en by de stadt Saraleen is een soort van harde Albaster, van welcke men glas-vensters maeckt: soo dat hier uyt genoeghsaem blijckt, wat Plinius met sijne *lapidibus specularibus*, dat is, spiegelsteenen, die hy seght dat in *Hispania Citeriore* te vinden zijn, gemeent heeft. Niet verre van Populeta wort aluyn en koper-root gegraven. Oock wort in dit Koningrijck treffelijcke hennep gewonnen, en sonderling in de riviere die voorby Tarragona vloeyt, alwaer sy seer schoon groeyt; gelijck oock in vorige tijden dat vlas, van welck men zeylen tot de schepen plach te maken, die daer van haren naem *Carbase* hadden. Het is oock gedenckwaerdigh, dat in dit Koningrijck de meeste koopvaerdy-schepen, en galleyen, gebouwt worden. De bosschagien zijn over al met wiltvang uyt 'er mate wel versien.

Wonderen.

Veel wonderlijcke dingen zijn in Catalonien. Eerstelijck een hol, in 't welck een kerck gebout is, en daer nevens een klooster van Benedictiner monicken, over welckers dack een riviere, die niet kleen is, loopt. In 't Graefschap Rosselion, boven de toppen van de Pyreneen, steeckt uyt een hooge bergh, winter en somer met sneeu bedeckt, waer van hy oock de grijse bergh genoemt is; op het hooghste van dese bergh is een groot en uytermaten diep meir, vol groote visschen *Truicten* geheeten; in welck meir, gelijck sy seggen, soo iemant een steen werpt, wort het terstont beroert, en klimmen daer uyt de dampen naer boven, die, in wolcken verandert zijnde, korts daer op onweder, met donder, blixem en hagel veroorsaken. In 't Bisdom van Gerunda is een heuvel van kleyn wit zant, die men niet sonder groot gevaer, als 't waeyt, passeeren kan. In de stadt Cardona, die oock aen 't Hertoghdom den naem geeft, is een zoutbergh van verscheyde coleur, uyt welcke het zout gehouwen wort, en daer tegen aengroeyt en vermeerdert; en is noch meer verwonderens-waerdigh, dat, dewijl alle plaetsen, daer zout gevonden wort, onvruchtbaer zijn, dese bergh nochtans pijnboomen draeght en veel wijngaerden. De bergh die sy Montserrat noemen, is seer hoogh, klippigh, met uytstekende steenen, een sage gelijck, heeft in sijn omgang elf duysent treden; hy stort uyt eenige wateraderen, brengt voort veel medicinale kruyden, wort in het noorden met den Llobregraet bespoelt, en rijst alleen uyt het vlacke velt, gelijck de Soracte in Italien, en de bergh Tabor in Galilæa. Op desen bergh wiert eertijts den afgoden dienst gedaen; nu ter tijt is 'er een kerck gebout, ter eeren de maegt Maria. Alle elementen geven

CATALONIA

REYNO DE ARAGON

REYNO DE VALENCIA

COMPTAT DE COSERANS Y DE COMENGE

PARTE DE FRANCIA.

MARE GALLICVM

PARS MARIS MEDITERRANEI

Scala milliarium.

Hiſpanicorum.

Gallicorum.

Guilielmus Blaeu excud. Amſterdami.

in Catalonien haer fonteynen. Waterfonteynen zijn 'er overvloedigh,en munt uyt die van S. Maginus, in een dorre bergh en ſteenachtige plaets; welck water, dickwils en overvloedighlijck gedroncken, goet is voor quade magen, en helpt oock den genen die met flauwigheden gequelt zijn. Te Barcelonen, aen de Preeckheeren, ofte S. Catharine kerck, in het graf van Raymundus Pennaforte, is een aerdfonteyne, die al van voor 300 jaren ſoo veel ſtof opgeworpen heeft, dat 'er heele kuylen mede gevult zijn. Niet wijt van de ſtadt Aulotum, daer de riviere Fluvianus voorby loopt, zijn ontrent twaelf lucht-fonteynen, die dagh en nacht, winter en ſomer, een ſoeten wint blaſen, die des winters warm, en des ſomers ſoo kout is, dat men daer niet lange by mach ſtaen; en hoewel hier geen bergen zijn die vuur ſpouwen, als Ætna in Sicilien, en andere elders; ſoo zijn 'er nochtans veel warme waterfonteynen en baden; welck geen kleen teecken is van verborgen vuur.

Hooftſtadt. De hooftſtadt van Catalonien is Barcelona, een ſeer ſchoone ſtadt, met treffelijcke ſteenen, huyſen en ſchoone hoven; aen de lantzijde heeftſe een wijde gracht, en voort is ſy gelegen aen de ſtrant van de Middellantſche zee. Daer zijn noch veel antiquiteyten te vinden. De Spaenſche Schrijvers getuygen, dat Amilcar Barcha, ſone van Annibal der Carthaginenſeren krijghs-overſte, deſe ſtadt eerſtmael geſticht heeft. De Ouden noemdenſe *Barcinon*, Iornandes *Barcilona*; Plinius ſchrijft, datſe eertijts oock *Faventia* ſoude geheeten hebben. Deſe ſtadt wort van Marinæus Siculus ſeer heerlijck gepreſen; ſy was eertijts veel kleender, en een weynigh van den oever der zee gelegen, plachte vier poorten te hebben, van welcke een yder ſich keerde naer een hoeck der werelt, in gelijcke wijdte van malkanderen, die men als noch bynae in 't midden van de ſtadt ſiet, dragende yder een hooft van een koe, tot een teecken van goede vrede, en geruſten en verſekerden lantbou. Met verloop van tijt is ſy tweemael met ſtercke muuren en heerlijcke torens omvangen geweeſt, en allengskens tot ſulcke vermogentheyt geraeckt, datſe nu, met recht, voor het hooft van gantſch Catalonien gehouden wort. Van de Graven van Barcelona en haren oorſprong, mach men leſen Rodericus Toletanus, in ſijn ſeſte boeck der Spaenſcher Chronijcke cap. 3, en Lucius Marinæus in 't negende boeck. Naeſt deſe volght *Tarraco*, hedensdaeghs Tarragona genoemt. In voortijden was deſe ſoo een vermaerde ſtadt, dat het voornaemſte deel van Spanjen daer van den naem gedragen heeft. Onder de zee-ſteden is *Viqua* wel de rijckſte, gemeenlijck Vicque ofte *Vich* geheeten. Girona is in oude tijden Gerunda; Tortoſa, Dertoſa; en Lerida, Ilerda genoemt. De gelegenheyt van Lerida wort beſchreven in het vierde boeck van Lucanus, welcke de Heer Fiſcael H. Storm aldus heeft overgeſet:

Andere ſteden.

Niet veer van de Rivier, in een vruchtbaer contrey
Op eenen heuvel vlack, de ſtadt Lerida ley,
Van oudts aldaer gebouwt; waer voorby met ſijn ſtroomen
De Zeeger heeft ſijn loop, niet voor de kleenſt te roemen
Onder de Spaenſche vloên; waer over was geleyt
Een ſtercke ſteene brugh, met een boogh wijt geſpreyt,
Soo datſe tegenſtaen kon d'hooge winter-vloeden,
Wanneer als die met laſt daer tegens komen woeden.

De ſtadt dewelcke nu Empurias ofte Ampurias is genoemt, was *Emporiæ*, ofte *Emporium* geheeten; Blanes, *Blanda*; Manfreſa, *Athanagia*; Roſæ ofte Roſes, *Rhoda*, *Rhodope*, en oock *Rhodopolis*. Colibra, *Illiberis*, is tot een dorp gemaeckt, was van te voren een groote ſtadt; de kaerte van Peutingerus noemtſe Cliberre, doch zijn 'er andere van meeninge, dat *Illiberes* niet Colibra ſoude zijn, maer veel eer een andere ſtadt. Daer nu ter tijt Catalonia leyt, was eertijts *Iulia Lybica*, van Antonino *Cinniana*, en van Ptolemæo *Deciana* geheeten.

VALENTIA.

Naem. HEt Koningrijck van Valentien heeft ſijnen naem van de hooftſtadt Valentia, zijnde een treffelijcke koop-ſtadt, en van ſeer grooten ouderdom. Het is gelegen in 't zuyden aen Murcia, in 't weſten aen Caſtilien, in 't noorden aen Arragon, en in 't ooſten aen de Middellantſe zee.

Palen.

Aert. De locht is aldaer veel ſoeter en getemperder als in veel andere geweſten van Spanjen, ja de lieflijcke weſte-winden, die daer veel wayen, temperen dit lant ſo ſeer, dat tot alle tijden des jaers, oock ontrent Kersmiſſe, en Nieuwe jaer, men de inwoonders boskens met bloemen in de handen ſiet dragen, gelijck op andere plaetſen in April en May. Dit landt is overvloedigh rijck van alle dingen, als van ſuycker, wijn, olie, tarwe, rijs, en allerley andere vruchten. By de Cabo Finiſterre zijn yſer-mijnen, en ontrent Segorbia ſteen-kuylen, uyt de welcke men eertijts marmor groef, en naer Romen voerde; by Piacento wordt de albaſter uytgegraven; en hier en daer den aluyn, rubia, kalck en gyps: maer in dit lant, tuſſchen Valentia en Derthoſa, op een plaetſe die *Buriel* genoemt wordt, zijn ſilver-mijnen; en op een ander oort, dat men *Aioder* heet, worden ſteenen gevonden, met ſtrepen en aderen van gout door-waſſchen.

Regeringe. De Mauritaniſche Vorſten hebben lange tijt de ſtadt Valentien beſeten en ingehad; doch is dickwils van de Koningen van Arragon belegert en beſtreden, tot dat ten laetſten Koning Iames, na een lang belegh, de ſelve heeft ingenomen, en den overſten Zaen Maure gedwongen met vijftigh duyſent Moren de ſtadt te ruymen en te verlaten, en naer Denia te vlieden, met haer nemende al haer gout, ſilver, wapenen, en anderen huysraet. Valentia dan alſoo ledigh gelaten zijnde, heeft Koning Iacob deſelve wederom met een nieuwe Colonie geplant, beſtaende uyt Cataloniers en Arragoniers, waer van de hoofden zijn geweeſt: Don Berengarius Palatiol, Biſſchop van Barcelona, Don Vidalo Cavelia, Biſſchop van Hueſca, Don Petro Fernandes d'Acagra, en Don Simon d'Urrea, Ridders, deſe hebben de geheele ſtadt onder de nieuwe inwoonders uytgedeelt, ieder na ſijn ſtaet en gelegentheyt: ſy hebben oock nieuwe ſtatuten en ordinantien gemaeckt; en wierden doen ter tijt 314 hoofden van geſinnen ingeſchreven. Ontrent het jaer Chriſti 788 (als Ortelius uyt Petrus Melinenſis en Petrus Antonius Beuterus verhaelt) heeft dit landt eerſt den tijtel eens Koningrijcks bekomen, waer van de Hiſtorie dus luyt: Hiſen, Koning van Corduba, overleden zijnde, regeerde na hem ſijn Soon Alca ontrent het jaer Chriſti 788; wiens Oom Aodala, Heere van Valentien, uyt Taviar tot ſich beriep ſijnen anderen broeder Culema, die te voren onterft was; deſe twee gebroeders een groot heyr vergadert hebbende, zijn naer Corduba getrocken, poogende haren neve uyt het Rijck te ſtooten, doch wierden beyde in een ſlagh overwonnen; Aodala berghde ſich met de vlucht, en keerde weder naer Valentien; daer na hebben de voornaemſte hoofden van de Mooren, haer ſtellende tuſſchen den Neve en de Ooms, de ſake ſoo wijt gebracht, datſe met malkanderen verdroegen, alſo, dat Aodala hem mochte ſchrijven Koning van Valentien, en Culema wierd toegeleyt, yder maent, uyt de inkomſten van Valentien, duyſent moradijns ('t welck was een ſeker ſpecie van gelt) voor ſijn tafel, en noch vijf duyſent moradijns tot ſijn andere nootwendigheydt en onderhoudt; welck verdragh Aodala goet gekent hebbende, heeft hy ſich de eerſte Koning van Valentien geſchreven.

Oude inwoondirs. Valentia is eerſt bewoont geweeſt van de *Hedetanis*, welcke, na Ptolemæi getuygeniſſe, geen andere zijn konnen als de *Sedentani*; oock van de *Biſcargitanis*, want ſoo wordenſe van Plinius genoemt, welcker hooft-ſtadt was *Biſcargis*, gelijck te ſien is in de penning van Germanicus Cæſar, als Hubertus Goltzius getuyght; doch deſe ſchijnen een gedeelte der Heditanen geweeſt te zijn, nadien dat Ptolemæus onder de ſelve *Biſcargin* ſtelt; de *Leonicenſes*, welcker hooft-ſtadt is *Leonica*, worden oock van Ptolemæus onder de Heditanen gerekent; mede hebben hier gewoont de *Conteſtani*, (van waer *Conteſtania* den naem heeft, welcker geheugenis noch overigh is in de ſtadt Contayna, ofte, gelijck het van andere uyt-geſproken wort, Contentaina;) aen den oorſprong des waters, aen welckers uytgang, ſoo 't ſchijnt, gelegen is de ſtadt Oliva, recht tegen over de Eylanden *Pitiuſæ*, die men nu Yviça noemt. De *Luſones*, welcke Appianus in *Iberia* ſtelt, aen de riviere Ebro, nae by de palen van de Numantiners, ſchrijft Strabo, dat ſich eertijts ſtreckten tot aen den oorſprong van de riviere Tajo. Der *Lobetaner* hooft-ſtadt is *Lobetum*, was van te voren Turia, daer na Averazin genoemt, en wort nu ter tijdt Albarazzin geheeten. De *Torboletæ* wierden van Appianus voor de naeſte nabuuren der Saguntinen geſtelt, na welcken *Turbula* den naem heeft, die men nu mogelijck Torres noemt. De *Celtiberi*, gelijckſe Plinius, Pomponius Mela, en andere Latijnſe Schrijvers noemen, behooren onder het Koningrijck van Oud-Caſtilien, ſommige rekenenſe onder Valentien.

Steden. Onder de Steden des Koningrijcks is Valentia ofte Valencia de voornaemſte, en een Biſſchoplijcke ſit-plaetſe, heeft haren eerſten oorſprong van den Koning Romus (gelijck Vaſæus en andere ſchrijven) na wien ſy Roma is geheeten: *Hooftſtadt.* lange daer na is ſy van de Romeynen vergroot en verheerlijckt, en Valentia genoemt, welck woort even ſoo veel beduyt; doch wort dit van Reſendius voor een fabel gehouden, bewijſende datſe veel eerder van de Luſitaniers en des Viriati ſoldaten geſticht is, en ſoo genoemt geweeſt. Sy is gelegen in het binnenſte van den Sucronier inham, aen de rechte zijde van de riviere Turia; en is van wegen hare zeden en goede politie, geleerde mannen, en allerley konſtrijcke

VALENTIA REGNVM;

Contestani, *Ptol.*
Edetani, *Plin.*

CASTELLAE PARS

MURCIAE PARS

ARRAGONIAE PARS.

ARRAGONIAE ORA.

Leucæ Hispanicæ
Miliaria Germanica

Murcia
Orihuella
Vella
Almansa
Insula Valentiæ in Castellæ regione
Fauanella
Caudet
Salines
Villena
Font de la figuera
Venta de beneyto
Monnt
Lamola
Caudete
Vtrel
Requena
Cosentes
Xalonse
Xara
Xaraquel
Ayora
Iteosa
Cortes
Pozet
Ataquel
Gajeta
Las aguas
Siette aguas
Millares
Macastre
Alborate
Elsendo
Jarafa
Venta
Buñol
Pedralua
Turis
Godella
Gestelcamp
Miralcamp
Chiua
Villar
Benicarlo
Millares
Quesa
Terra bona
Tous
Jarafa flu.
Guadalauiar flu.
Xucar flu.
Segura flu.
Tuexa
Alpuente
Jesa
Xelua
Calles
Domonyo
Corbiguala
Tuexa
Majuela
Andilla
Eleero
Barracas
Boyit
Pena
Puebla
Caudil
Montanejos
Viuel
Castel in entam
Xerica
Arafinol
Parolues
Tigueres
Girat
Alcubles
Villa nueua
Segorbe
Nauajas
Xelda
Carrica
Cineu
Toralua
Ayadar
Algar
Altura
Almenara
Spadam
Villamulo
Acudia
Tosa
Fanfara
Vallat
Liria
Benisano
Loriana
Bobla
Loria celi
Betera
Naquera
Serra
Mas del hirbe
Monterrey
Monforte
Alcudia
Alcoy
Alcoyana
Belgida
Penagamin
Alcudia
Salinas
Villena
Sella
Elche
Canalles
Agost
Fuen caliente
Alicante
Xixona
Agues
Alcoleja
Ares
Cabeço de ere
Bugot
Benimagrell
Benidorm
Orchota
Calosa
Almoradi
Cox
Granja
Albatera
Rodoua
Monarcot
Hoyales
Lodaya
Asper
Monfort
Petrix
Sierra del Cal
Onil
Castalla
Biar
Molins de Tor
Font del molinar
Xixona
Benallopa
Alloyra
Ibi
Tibi
Puente roi
Puente nueua
Bayeres
Montesa
Montanent
Canales
Aycolo
Olleria
Agullent
Benizado
Alcoy
Albaida
Centayna
Alcudia
Benigamin
Quartetonda
Alcocer
Benacer
Benillup
Castell
Cuchen
Benicolet
Vall del Alpes
Corbera
Alcudia
Mariola
Mont de la migera
Sella
Almancha
Alcoy
Alcoyana
Bocayrent
Enguerra
Gella
Anna
Cate
Stukeny
Ossa
Alcantera
Antella
Genouera
Benimodo
Cotes
Mogente
Benisoda
Xativa
Corbera
Alcudia
Vall del Alpes
Muela
Cullera
Alcudia
Albufera
Alcudia
Albufera
Alcudia
Albuf

handt-wercks-lieden, veel adelijcke perſoonen, welcke alle in goede vrede en eendracht leven, ſeer vermaert; en oock treflijck in koop-handel. Hier en mach ick niet verſwijgen, dat Lucius Marinæus Siculus van den Valentianeren verhaelt; als datſe voor een maniere hebben, alle jaer op S. Matthijs dagh, na datſe haer gebeden uytgeſtort hebben, naer het galge-velt, oft plaetſe daer de doode lighamen der verweſenen liggen, gaen, (het zy dan dat die opgehangen zijn, ofte op der aerden liggen) en nemen de ſelve op, vergaderen de verſtroyde beenderen, en na dat ſy die alle op een bare geleyt, en naer de gemeene begraef-ſtede der burgeren met eerbiedinge gebracht, en offerhanden en gebeden over de ſelve gedaen hebben, begraven ſyſe. Petrus Medinenſis verhaelt, dat in deſe ſtadt over de tien duyſent putten van fonteyn-water zijn. Aen de ſlincke zijde der riviere Turia, niet wijt van Valentien (Strabo en Plinius ſtellen dat het ongevaerlijck duyſent treden van de zee ſoude zijn) heeft eertijdts gelegen *Saguntum Heditanorum*; men meent dat het Morvedere is, alſoo genoemt *à muris veteribus*; Appianus ſchrijft, dat het een Colonie ſoude zijn van Zacynthus; ſommige giſſen dat Saguntim, de ſone van Hercules, de ſelve gebouwt heeft; daer zijn'er oock van gevoelen, dat deſe naem van de *Sagis Ibericis* gekomen zy. De gelegenheyt daer van wort van Silius Italicus beſchreven in ſijn eerſte boeck. Livius in ſijn dertighſte boeck, ſchrijft dat de muuren van Saguntus met çement en ſlijck, op een ſeer oude wijſe, gebouwt waren. Uyt Plinius kan men ſien, dat de Saguntiners eertijdts Diana ge-eert hebben, die aldaer ſoude gebracht zijn van de Zacynthiers haer voor-ouders, ontrent 200 jaer voor de verwoeſting van Troyen. Pomponius Mela ſeyt, dat Saguntus ſeer vermaert is van wegen haer getrouwigheydt en uytgeſtane ellenden. Van de inneminge, en verwoeſtinge deſer heerlijcke ſtadt (de welcke haer, van wegen de wonderbaerlijcke ſtantvaſtigheydt en ſonderlinge getrouwigheydt tegens de Romeynen, is overgekomen in 't jaer van de bouwinge der ſtadt Romen 535, zijnde toenmaels Burgermeeſters van Romen M. Livius Salinator en L. Æmilius Paulus;) beſiet Livius in ſijn 21 boeck; Auguſtinus van de ſtadt Godts in 't derde boeck cap. 2. Valerius Maximus, in 't ſeſte boeck cap. 6, ſchrijft daer van byna aldus: Voor de deerlijcke nederlage van beyde de Scipiones, en van twee legers der Romeynen, hebben de Saguntiners, van Annibal ſterck belegert zijnde, en de macht van de Carthaginenſers niet langer konnende tegen-ſtaen, ieder een ſijne waerdſte goederen op de marckt gebracht, den brant daer in geſteken, en ſich ſelven oock in dat gemeene dooden-vyer geworpen, om niet te wijcken van het verbondt met den Romeynen gemaeckt. Segorbia is oock niet van de geringſte ſteden van Valentia, van de ouden *Segobriga* genoemt, na de meeninge van Vaſæus, Cluſius, Tarapha, Emanuel Enricus, en meer andere; gelijck oock op de penningen van Auguſtus *Segobriga* ſtaet. De ſtadt Denia is eertijdts Dianium genoemt geweeſt, die Livius *Incibilis*, Frontinus *Indibilis* heeten, (waer hy verhaelt, dat Scipio den Velt-overſten der Carthaginenſeren Anno in de vlucht ſoude geſlagen hebben) wordt van Florianus voor Chelva gehouden, doch twijfelachtigh. Alicante oft Elche was eertijdts *Ilicæ* genoemt, en Oliete, *Orcelis*; Gomeſius en Cluſius ſeggen, dat het ſy Horivela en Oriola; Nebriſſenſis maeckt 'er Zamora van. *Bigerra* wordt hedensdaeghs Bejar genoemt; Cluſius wil dat het zy Villena. *Setabis*, ofte, gelijck men in de oude ſteenen leeſt, *Sætabis* wordt nu Xativa genoemt, als Florianus getuyght.

Saguntus.

Andere ſteden.

Dit Rijck heeft veel rivieren, en onder de ſelve inſonderheydt Turia, die de inwoonders noch met haren ouden Arabiſchen naem Guetalabiar noemen, het welck ſoo veel te ſeggen is, als een reyn en ſuyver water: deſe riviere, daerſe voorby loopt, brengt groote neeringe en allerley bequaemheden met ſich. Daer is oock noch de riviere *Sucro*, nu ter tijdt Xucar genoemt, deſe ontſpringt in 't Oroſpedaner geberghte. Het Koningrijck van Valentia heeft oock twee bergen, met namen Mariola en Pennagoloſa, 't welck ſoo veel te ſeggen is als Slicker-bergh, op de welcke men dagelijcks ſiet een groote menichte Doctoren en Studenten in de Medicijne, en kruydeniers van alle geweſten van Spaenjen, om dat daer ſoo koſtelijcke en rare kruyden gevonden worden in groote menichte. Men vint oock noch ten hedigen dage in de ſtadt Valentien veel oude marmor-ſteenen, waer op dat Romeynſche ſchriften ſtaen gehouwen. In de ſtadt van *Saguntus*, nu Morvedre genaemt, zijn behalven het *Theatrum* en *Scena*, noch veel meer andere oudtheden te ſien, als de begraefniſſen van de Sergien, van Lucius en Sergius Galba, en andere van 't ſelve geſlacht, van welcker ſteenen het Klooſter van de broeders der H. Drie-eenigheydt gebouwt is. Te Valentia is oock een ſeer vermaerde Univerſiteyt; behalven de welcke noch in het ſelve Rijck de Univerſiteyt van Gandia is, die nu eerſt van den Hertogh van Gandia is opgericht, ten dienſte van de Ieſuyten, tot welcker Societeyt hy ſich begeven heeft.

Rivieren.

Academien.

In goede regeering en politie overtreft Valentia wel alle andere ſteden van geheel Spanjen. De inwoonders ontrent deſe ſtadt, zijn meeſt alle uyt de Mooren geſproten, behouden derhalven haer oude ſprake, en leven oock noch na de oude zeden. De fijnſte en beſte zijden en ſluweelen worden alhier gemaeckt; en gelijck Olivarius Valentinus ſchrijft, dat te Valentien ſeer grooten koop-handel gedreven wordt, want van daer velerhande waren, inſonderheydt ſluweelen en zijden van allerley coleuren, oock veel treffelijck laken, rijs, en ſuycker, het welcke boven maten wit is, roſijnen, vygen en velerhande andere confituren, in de Eylanden van Majorca, Sicilien, en Sardinien gevoert worden.

Bergen.

Regeering van de ſtadt Valentia.

Het Koningrijck
ARAGON.

Naem. ARagon heeft ſijnen naem, na 't getuygeniſſe van Laurentius Valla, van de *Antrigonibus*, volckeren in Spaenjen; ofte van de oude ſtadt Terracone, na de meeninge van Antonius Nebriſſenſis en Vaſæus. Sommige willen deſen naem voort doen komen van de *Ara Herculis* en *Agonalibus Ludis*: Indien het ſoo ware, ſoude men ſich met recht verwonderen, dat de Ouden ſoo gantſch niet geweten ofte geſchreven hebben van Aragonien. Andere wederom van de riviere Aragon, de welcke in het lant ontſpringt, en in den Ebro vliedt.

Palen. Dit Koningrijck paelt in 't weſten met Navarra, in 't ooſten aen Catalonia, in 't zuyden met Caſtilien, en noortwaerts liggen de Pyreneeſche bergen.

Landouwe. Het is meeſtendeel een rouw en droogh landt, inſonderheyt ontrent het Pyreneeſche gebergh-te, alſoo oock, dat, eenige dagh-reyſen vêr, geen wooningen gevonden worden; doch zijn 'er wel ſommige valleyen, de welcke van de wateren ſeer bevochtight worden, en derhalven gantſch vruchtbaer zijn van koorn en andere fruyten.

Koningen. De eerſte Koning deſes lants, na 't getuygeniſſe van meeſt alle Scribenten, is geweeſt Ramires, de welcke, in 't jaer onſes Heeren 1016, tot een Koning van Aragon gekoren wierdt: na deſen is in de regeeringe gevolght ſijn Soon Zanche; na Zanche, Petrus, die etlijcke ſteden tot de Kroon gebracht heeft: na de doodt van Petrus en ſijn broeder Alphonſus, overmits daer geen andere erfgenamen voor handen waren, heeft men den derden broeder Ramirus, die toen in een kloo-ſter was, tot Koning verkoren: deſe heeft ſijn eenige dochter Veraque, Raymonda den Grave van Barcelona ten houwelijck gegeven, die ſijn ſchoon-vader daer na in de regeering gevolght is, en alſoo Barcelona met het Koningrijck van Aragon onder een hooft gebracht heeft.

Ontrent het jaer Chriſti 1250 heeft Iacobus, de Swager van Alphonſus de tiende, Koning van Caſtilien, dit Koningrijck in de ſeſtigh jaren in ſijn beſit gehadt, en nevens dien noch de Eylanden Majorca en Minorca, die met een woort *Baleares* genoemt worden; als oock de ſtadt Valentia onder ſijn gewelt gebracht.

Paus Nicolaus de III heeft ſijnen ſoon Petrus het Koningrijck van Napels geſchoncken, de welcke in een ſcheeps-ſtrijdt, die hy met de Françoyſen hadde, van een quetſuer geſtorven is. Deſen zijn veel andere in de ſucceſſie gevolgt, tot dat ten laetſten de drie Koningrijcken, Valencia, Aragon, en Catalonia, vereenight en onder een Koning gebracht zijn. Doch ſoo iemant begeerde wijdtloopiger te weten het begin en oorſprong deſes Rijcks, en de geſchiedeniſſen der Koningen van Aragon, Valentien, en Catalonien, als oock hoe deſe Rijcken t'ſamen vereenight zijn, die leſe Rodericus Sanctius, in 't dertiende cap. van 't eerſte deel ſijner Spaenſcher Chronijcke, als oock Lucius Marinæus Siculus, in ſijn achtiende boeck van de Koningen van Spaenjen, en andere.

Hooftſtadt. De voornaemſte hooftſtadt deſes Rijcks wort van Plinius en andere *Cæſar-Auguſta* genoemt, van Ptolemæus *Cæſarea-Auguſta*, gelijck ſulcks oock te ſien is uyt de oude eer-penningen; hedensdaeghs wortſe Saragoça geheeten, en heeft een vermaerde Univerſiteyt. Men wil ſeggen, dat Iuba Koning van Mauritanien die eerſtmaels ſoude geſticht hebben, en van hem *Saldyba*, ('t welck ſoo veel te ſeggen ware als *Iubæ Domus*, dat is, 't huys van Iuba,) maer naderhandt met *Cæſaris Auguſti* naem genoemt is geworden. Sy is gelegen aen de kant van de riviere Ebro, op een vlack velt, alwaer oock een ſchoone ſteene brugge, die ſeer lang is, over den Ebro light, van welcke Strabo in ſijn derde boeck verhaelt. Deſe ſtadt heeft de gedaente eens pan-toffels; is ſoo ſchoon en çierlijck gebouwt als eenige ſtadt in Spaenjen; heeft ſeven-en-twintigh Kercken, onder welcke de voornaemſte *Nueſtra Señora del Pilar*, en veertien kloo-ſters, vier poorten, yder tegens een deel der werelt ſich ſtreckende; is omringt met ſtercke muuren, en met veel toorens wel beveſt. In deſe ſtadt plachten de Koningen van Aragon, van den Aerts-biſſchop der ſelver, die oock de eerſte van 't Rijck is, de kroone te ontfangen. Alphonſus heeftſe, in 't jaer 1118, den Mooren weder ontnomen.

Andere ſteden. De andere ſteden zijn Oſca, by den Latijnen, Ptolemæus, en Plutarchus in Sertorio, alſoo geheeten, is nu ter tijt Hueſca genoemt; by Iulius Cæſar worden de inwoonders der ſelver *Oſcenſes* geheeten; des Oſcenſiſchen ſilvers gedenckt Livius in ſijn vier-en-twintighſte boeck: Vellejus Paterculus noemtſe *Eteoſca*, doch qualijck, en ſchrijft dat Sertorius aldaer is omgekomen.

Tyriaſſana. Tyriaſſana is gelegen by de bergh *Caci*, en na ſommiger gevoelen van de Tyriers en Auſoniers geſticht. *Iacca.* Iacca, liggende in de valleyen, was eertijts de wooning en ſit-plaetſe der *Iaccetanorum*. *Calatajud.* Calatajud, gelegen op een vlackte, is uyt de Bilbilitaenſche ruynen opgebouwt, de welcke men aldaer noch ten hedigen dage, met meer andere outheden, ontrent een halve Spaenſche mijle van deſe ſtadt ſiet, op een heuvelken, 't welck gemeenlijck Bambola ofte Baubola wordt geheeten: deſe bergh is byna rontom omçingelt van de riviere Salone, welcke ſituatie dan deſe ſtadt toe-eygent Valerius Martialis (*lib.* 1, *Epigram.* 62,) als zijnde daer geboren en opgequeeckt: alſoo ſchrijft oock Paulinus tot Auſonius, ſeggende, dat

ARRAGONIA REGNVM.

Auctore Joanne Baptista Labanna.

In hac tabula locorum omnium Situs et distantiæ ex observationibus Geometricis et Astronomicis describuntur. Civitates literis Romanis, Metropolis Cruce, Episcopales Mitra, Abbatiæ baculo, Urbes literis Italicis majoribus notantur. Ducatus, Marchionatus, Comitatus et Baronias, suis quæque Coronis signantur. Regnorum limites duplicatis, Episcopatuum simplicibus punctis distinguuntur.

Amplissimo et Nobili Viro GASPARI CHARLES Sacri Romani Imperij Equiti aurato, Domino de Baerledonck, cohortis liberæ Duci reformato, et Reg. Majestatis Catholicæ generali aggerum præfecto. Guil. et Johannes filius.

Milliaria Hispanica.

PARTE DE CASTILLA.

PARTE DEL IDEL

PARTE DE LA CATALVÑA.

PARTE DEL REYNO DE VALENCIA.

ARÇOBISPADO DE ÇARAGOÇA.

OBISPADO DE TERVEL.

PADO DE ALBARRAZIN.

OBISPADO DE OSMA.

OBISPADO DE CALAHORRA.

OBISPADO DE PAMPLONA.

OBISPADO DE NAJARA.

OBISPADO DE JACA.

OBISPADO DE HVESCA.

OBISPADO DE LERIDA.

OBISPADO DE TARAÇONA.

OBISPADO DE BARBASTRO.

OBISPADO DE LA SEV DE VRGEL.

CONDADO DE RIBAGORÇA.

PAMPILONA.

Bardena del Rei.

Cuenca, Tortuera, Arizca, Deça, Agreda, Calahorra, Tiraçona, Boria, Daroca, Calatayud, Çaragoça, Tervel, Albarracin, Pamplona, Jaca, Huesca, Barbastro, Balaguer, Lerida, Tortosa, Ampolla, Alfacks, Pars, Maris Mediterranei.

Milliaria Hispanica. Meridies. Occidens. Septentrio. Orientis.

dat Bilbilis was als hangende aen ſeer ſcherpe ſteen-rotſen. Ptolemæus noemt die *Bilbis*, doch niet wel; van Martialis wortſe *Auguſta Bilbilis* genoemt, als oock in veel oude eer-penningen.

Balbaſtro. *Balbaſtro* is ſeer vermaert van wegen de yſere bogen die aldaer gemaeckt worden: Ptolemæus noemt die *Burtinum* en Antoninus *Bertinam*. *Monſonium* is gelegen recht in 't midden van 't Rijck, aen den oever van de riviere Cinga, by een berghsken, waer van deſe ſtad de naem draeght; is van wegen de by-een-komſt en vergadering der Koningrijcken van Aragon, Valentien, en Catalonien, die daer gehouden wort, ſeer beroemt; wort gemeenlijck Monçon geheeten, en leyt op een vruchtbaren genoeghlijcken grondt.

Monſon.

Fraga. Fraga leydt tuſſchen Ilerda en Cæſar-Auguſta; Varrerius meent, dat het ſy Ptolemæi *Gallica Flavia*, en Antonini *Gallicum*; andere ſtellen *Gallicum* te dier plaetſe alwaer dat nu *Suera* is, in welcke ſtreeck men noch veel oudheden en plaveytſelen vint.

Gurrea. Gurrea, eertijts *Forum Gallorum* geheeten, leyt, na Antoninus giſſinge, tuſſchen Cæſar-Auguſta, en de Pyræneen.

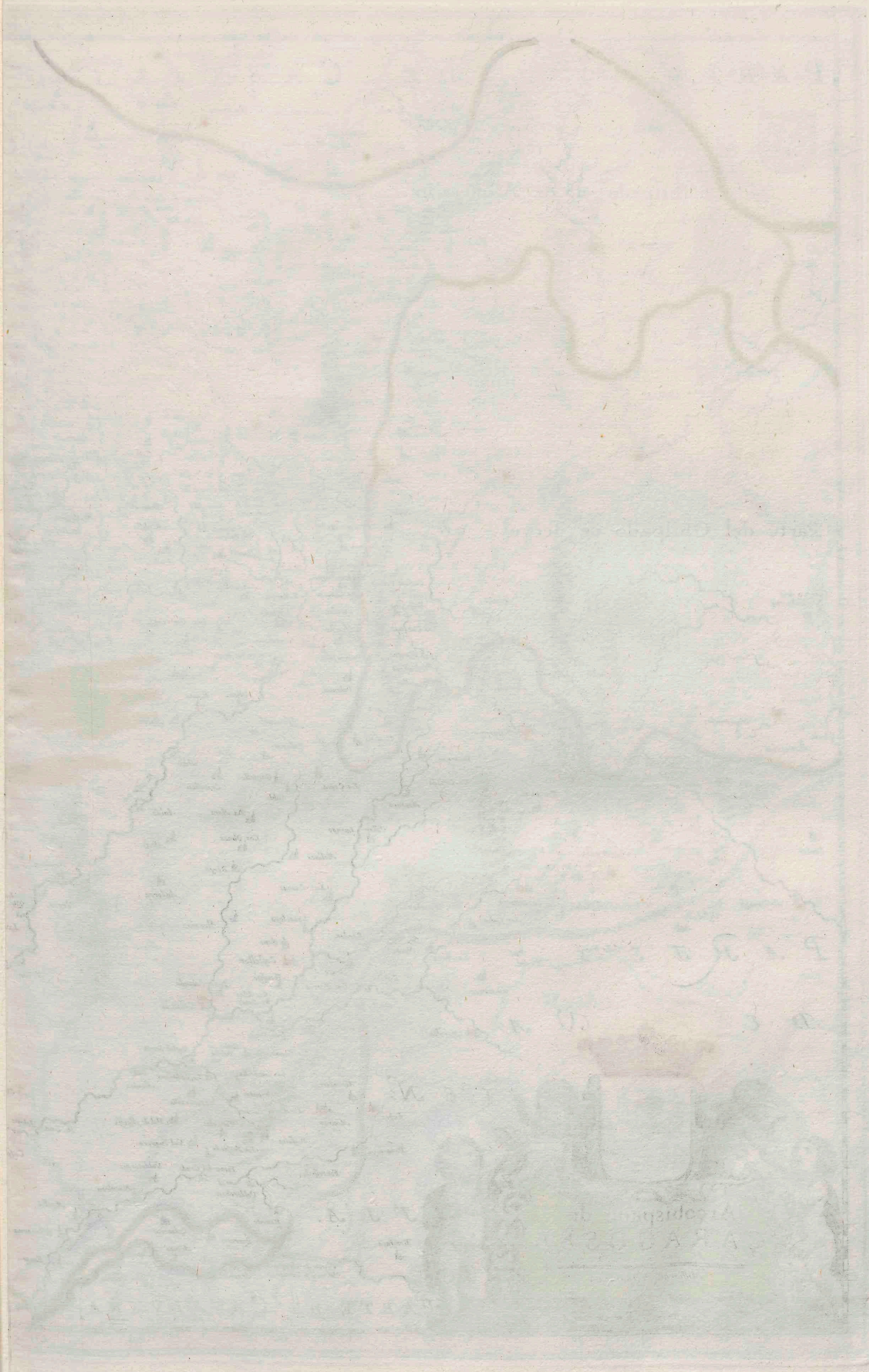
Aierbe. Aierbe leyt nu ter tijt, daer Antoninus en andere meenen dat *Ebellanum* geſtaen heeft.

Vrgella. De ſtadt Urgella, de welcke van Aimonius *Orgellum*, en mogelijck *Orgia* van Ptolemæus wort genaemt, leyt niet wijt van den oorſprong der riviere Sicoris. Daer zijn noch meer andere ſteden geweeſt, doch doorgaens alle verwoeſt, dat 'er geen overblijfſelen meer van te vinden zijn, onder de welcke *Calagurris Naſica* de geringſte niet is geweeſt, en is een andere als de gene die in Navarre geſtelt wort: de inwoonders der ſelve worden van Cæſar, in ſijn eerſte boeck van de Burgerlijcke oorlogen, *Calagurritani* genoemt, en Suetonius ſchrijft, datſe de Keyſer Auguſtus voor ſijn lijf-wacht gebruyckt heeft; Plinius noemtſe *Naſicos*.

Rivieren. De rivieren deſes landts zijn Ebro, Gallego, Guadalope, Xalone, Alcanadre, en noch eenige andere.

Regeringe. Dit Koningrijck van Aragon heeft een verſcheyde wijſe van regeering als andere Koningrijcken; en is in vorige tijden aldaer 't gebruyck geweeſt, dat ſy een Magiſtraet oft Overigheydt hadden, die ſy *Medium Iudicem* noemden, aen den welcken ſy van haere Koningen, wanneer haer onrecht geſchiede, mochten appelleren; en moſte de Koning voor ſijn krooning ſulcke gewoonheyt niet alleen aennemen, maer oock met eede verklaren, dat hy ſoodanige wetten, hem voorgeleght, voor onverbrekelijck ſoude houden; tot welcken eynde oock de voorgemelde *Iudex Medius* ingeſtelt wierdt. Deſe heeft men oock *Iuſtitiam Majorem*, en *Iuſtitiam Aragonum* geheeten. *Medius* wiert hy genoemt, overmits hy als Rechter was tuſſchen den Koning en ſijn onderdanen, en als middelaer tuſſchen beyde. Maer overmits ſijn macht al te groot wierd, heeft men eyndelijck uyt de vier Standen des Koningrijcks ſeventien perſoonen verkoren, de welcke deſe Magiſtraet wederom onderworpen ſoude zijn, die oock de macht ſouden hebben deſen *Iudicem*, wanneer het de noodt eyſchte, te veranderen.

Tot Saragoſſa heeft men alle jaren een verſameling gehouden, die daer na alle twee jaren eens by-een quam, ter plaetſe die de Koning beraemt had, 't welck ſedert oock weder verandert is. Drie oorſaken waren daer, om welcke alleen deſe verſamelingen aengeſtelt mochten weſen. I. Wanneer de Koning het volck eenige ſchatting wilde opleggen, daer nochtans de ſchat-kamer wel voorſien was. II. Wanneer het van noode was, dat men van de ſucceſſie des Koningrijcks handelde. III. Wanneer men eenige nieuwe wetten tot het beſte van 't Rijck wilde oprechten: want ſonder des Konings en des gantſchen Rijcks verwilliginge, en mocht men geen nieuwe wetten inſtellen, nochte de oude afſchaffen.

PARTE DE CASTIL

Obiſpado de Albarraſin.

Albarraſin

Parte del Obiſpado de Tervel.

Tervel

Obiſpado de Calatajud

Parte del Obiſpado de Tara-çon a.

Taraçona

PARTE DE NAVARRA.

Boria

Tudela

El Caſtillo de Sancho Abarca.

Parte del Obiſpado de Huesca.

Huesca

PARTE DE VALENTIA.

Arçobispado de ÇARAGOSSA.

Milliaria Hiſpanica.

PARTE DE CATALVNNA.

Parte del Obiſpado de Le ſida.

ARCHIEPISCOPATUS CÆSARAUGUSTANUS.

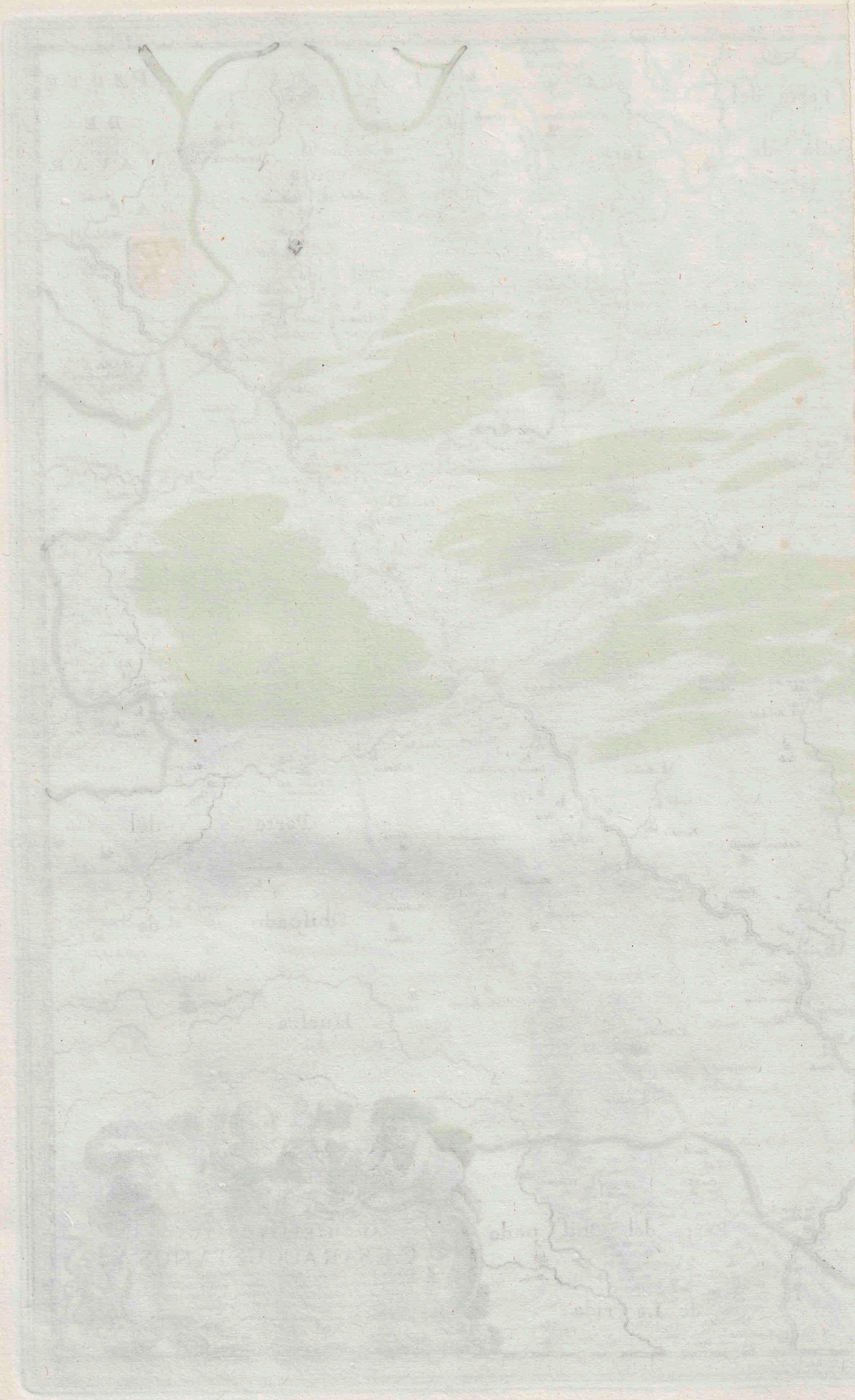
Ciuitates litteris Romanis, Metropolis Crucc, Epiſcopales Mitra, Abbatiæ baculo, notantur. Ducatus, Marchionatus, Comitatus, et Baroniæ, ſuis quæque Coronis ſignantur. Regnorum limites duplicatis, Epiſcopatuum ſimplicibus punctis diſtinguuntur.

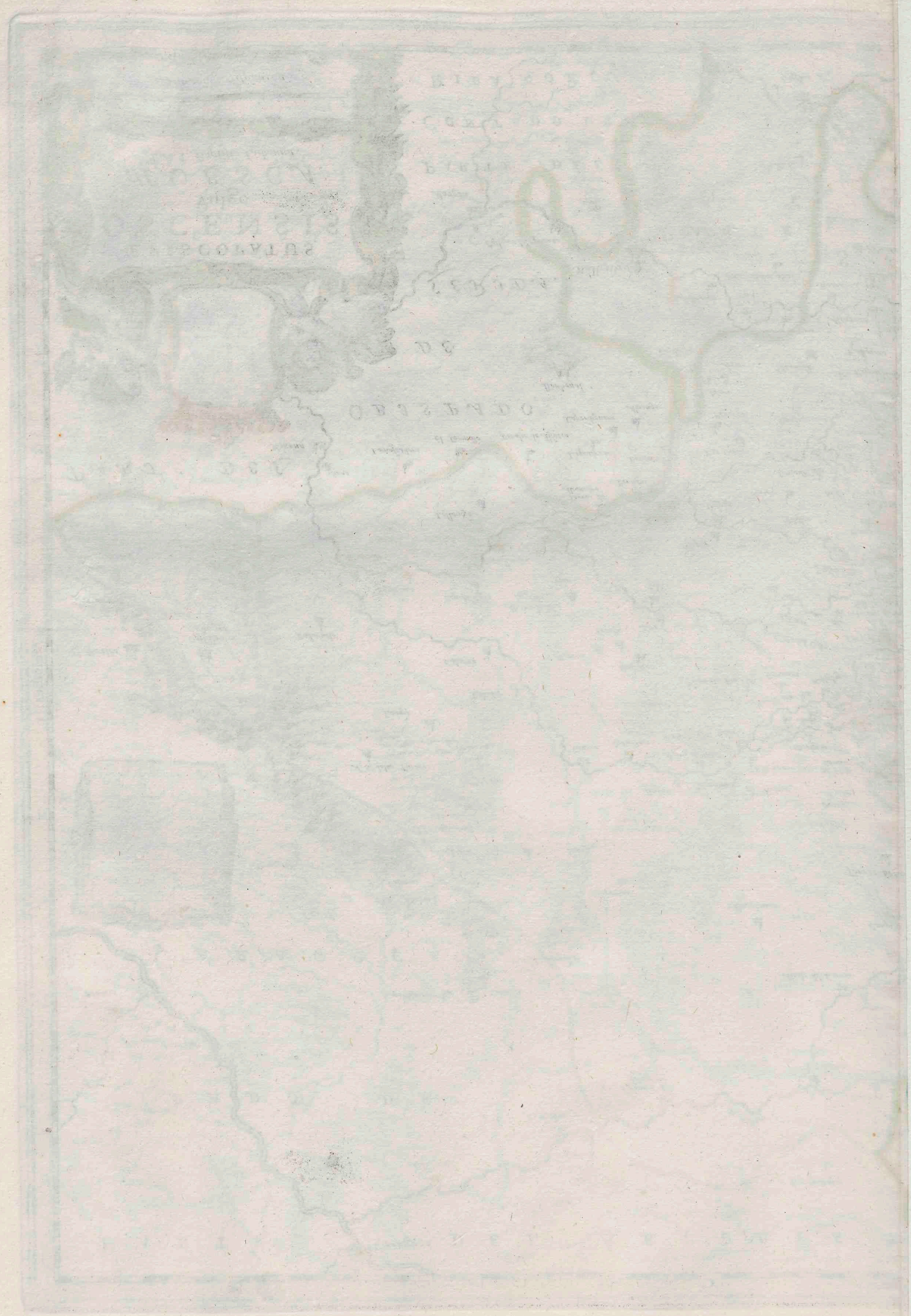
Meridies.

Occidens.

Septentrio.

Oriens.

PARTE DEL ARÇOBIS:

PADO DE ÇARAGOÇA.

PARTE DEL OBISPADO DE LERIDA.

PARTE DEL CONTADO DE RIBAGORÇA.

PARTE DEL OBISPADO DE BALBASTRO.

PARTE DEL VAL DE SOLANA.

PARTE DEL VAL DE ECHO.

PARTE DEL VAL DE ARAGUES.

PARTE DEL VAL DE CANFRANC.

PARTE DEL VAL DE TENA.

PARTE DEL VAL DE BROTO.

PARTE DEL VAL DE PUERTOLAS.

PARTE DEL VAL DE GISTAU.

PARTE DEL VAL DE BIESCAS.

PARTE DEL VAL DE ANSO.

PARTE DEL VAL DE AISA.

PARTE DEL VAL DE JACA.

PARTE DEL VAL DE AQUILVE.

PARTE DEL VAL DE SARRABLO.

PARTE DEL VAL DE BALSA.

PARTE DEL VAL DE FOIA DE TERRANTONA.

PARTE DEL VAL DE RIBERA DE FISCAL.

PARTE DEL VAL DE SOBRE PUERTO.

PARTE DEL VAL DE VIO.

PARTE DEL VAL DE GUARA.

PARTE DEL VAL DE SIERRA DE GUARA.

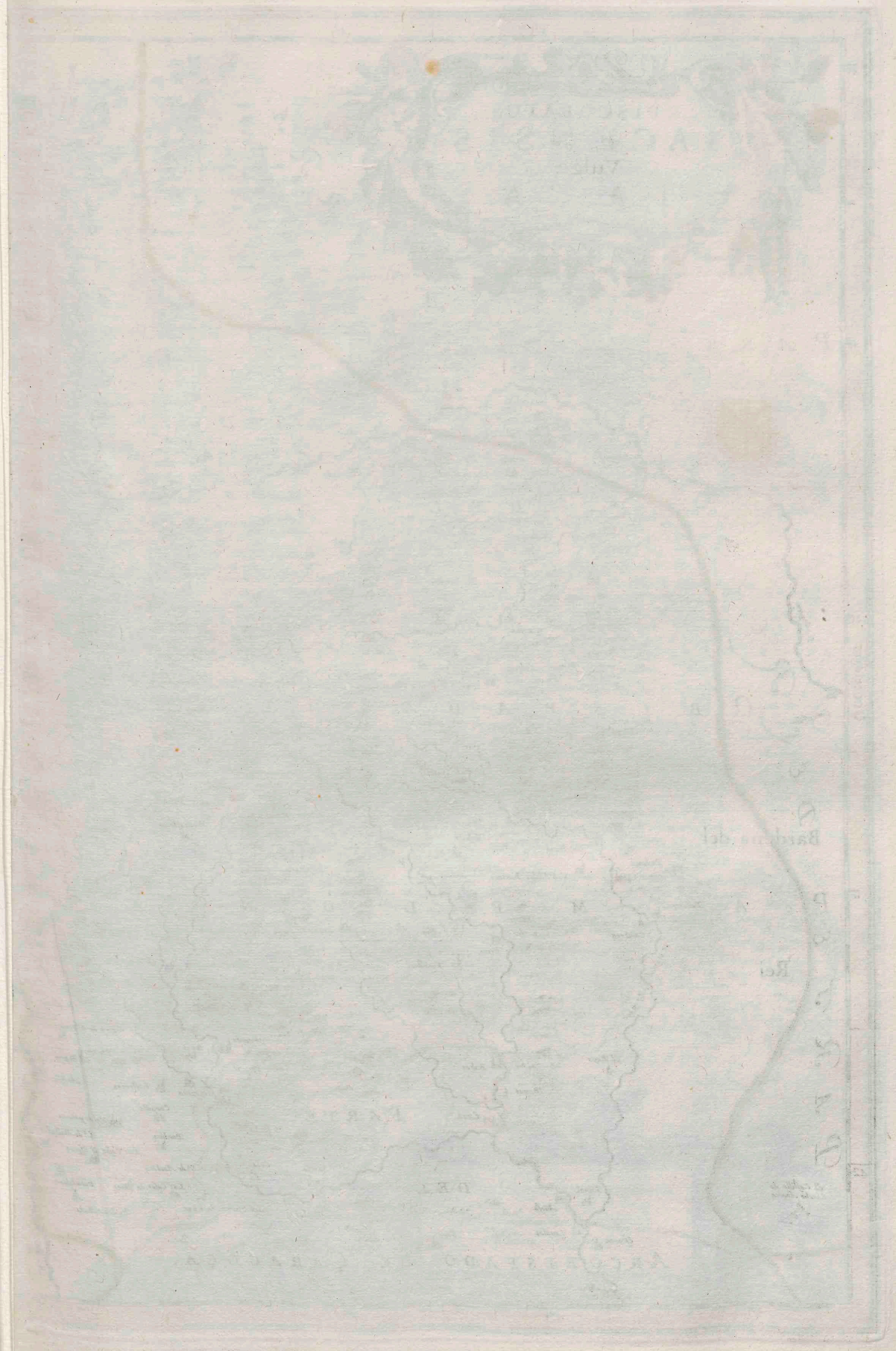
PARTE DEL VAL DE ARAGON.

PARTE DEL VAL DE ARAGUES.

PARTE DEL VAL DE ECHO.

PARTE DEL VAL DE ANSO.

PARTE DEL VAL DE AISA

EPISCOPATUS IACENSIS Vulgo IACA.

Septentrio 17

Meridies 17

Occidens

Oriens

PARTE DE FRANCIA.

Montes Pyrenæi

PARTE DEL REYNO DE NAVARRA.

PARTE DEL OBISPADO DE HUESCA.

PARTE DEL OBISPADO DE HUESCA.

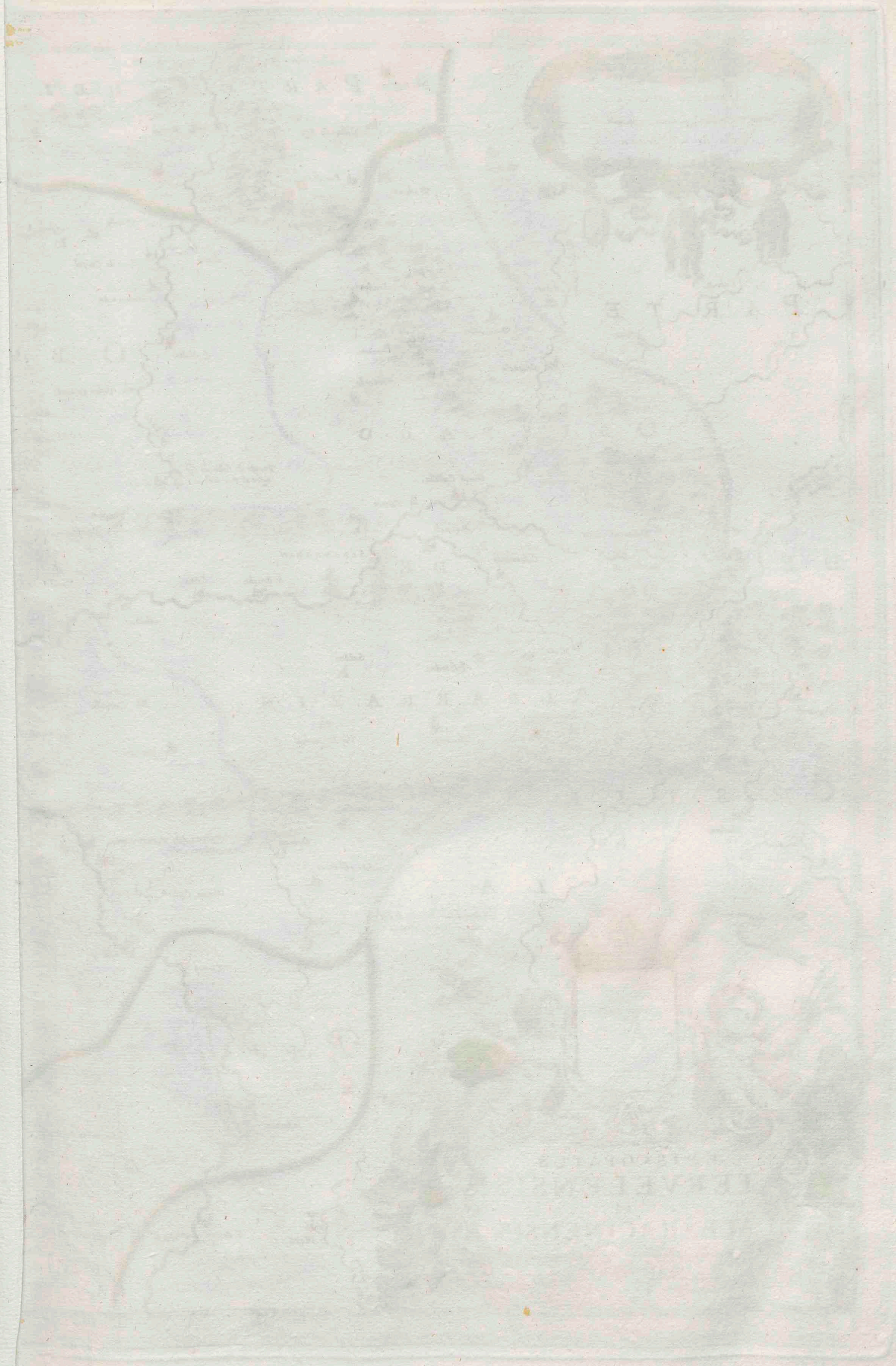
PARTE DES OBISPADO DE HUESCA.

ARÇOBISPADO DE ÇARAGOÇA.

Bardena del Rei.

Auctore Joanne Baptista Sabanna.

Milliaria Hispanica.

Auct. Joanne Baptista Labanna.

Milliaria Hispanica.

EPISCOPATUS
TERVELENSIS
et
ALBARACINENSIS.

Septentrio.

Meridies.

Occidens.

Orions.

PARTE DEL ARÇOBISPADO DE ÇARAGOÇA.

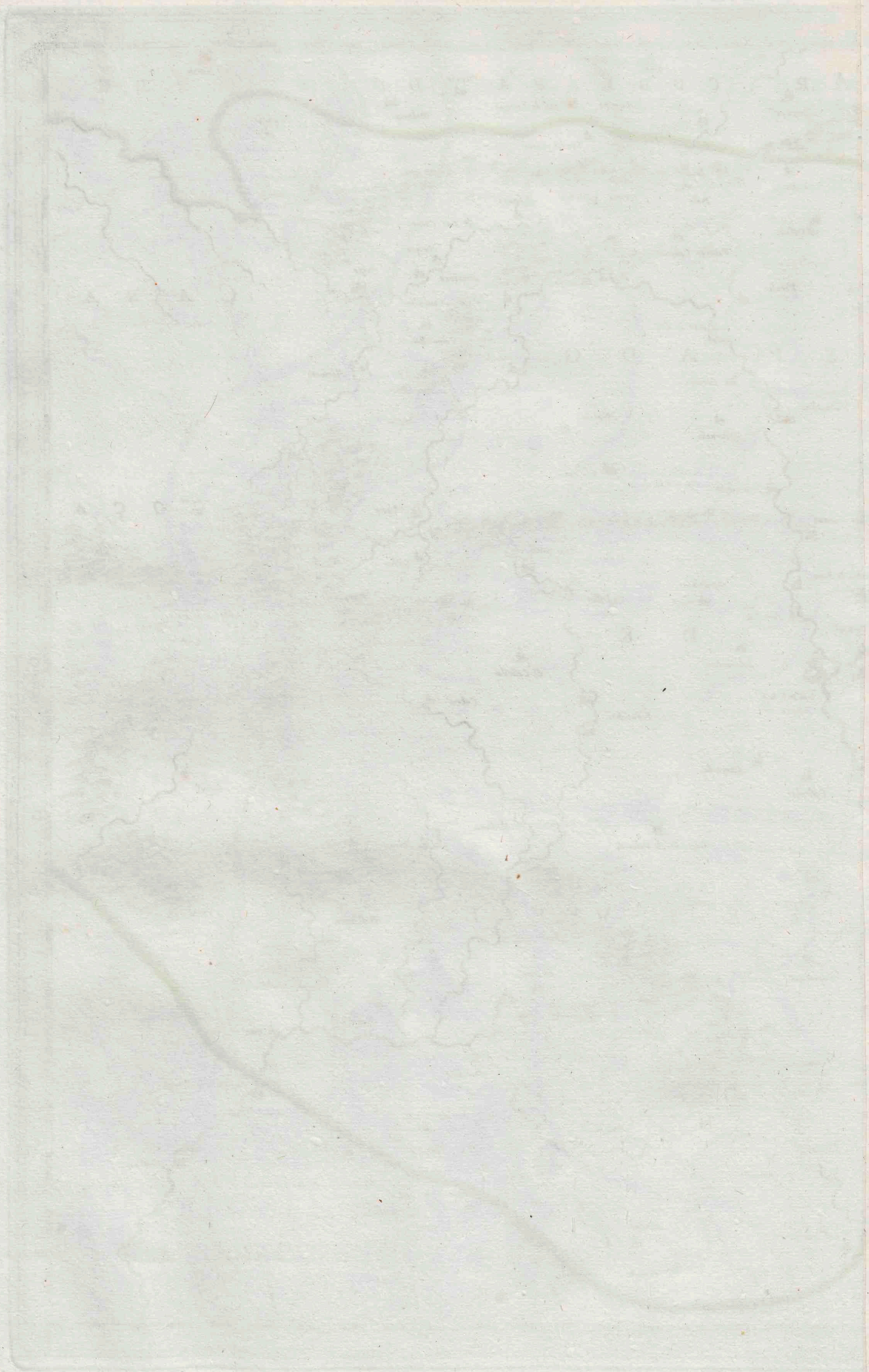
OBISPADO DE ALBARRAZIN

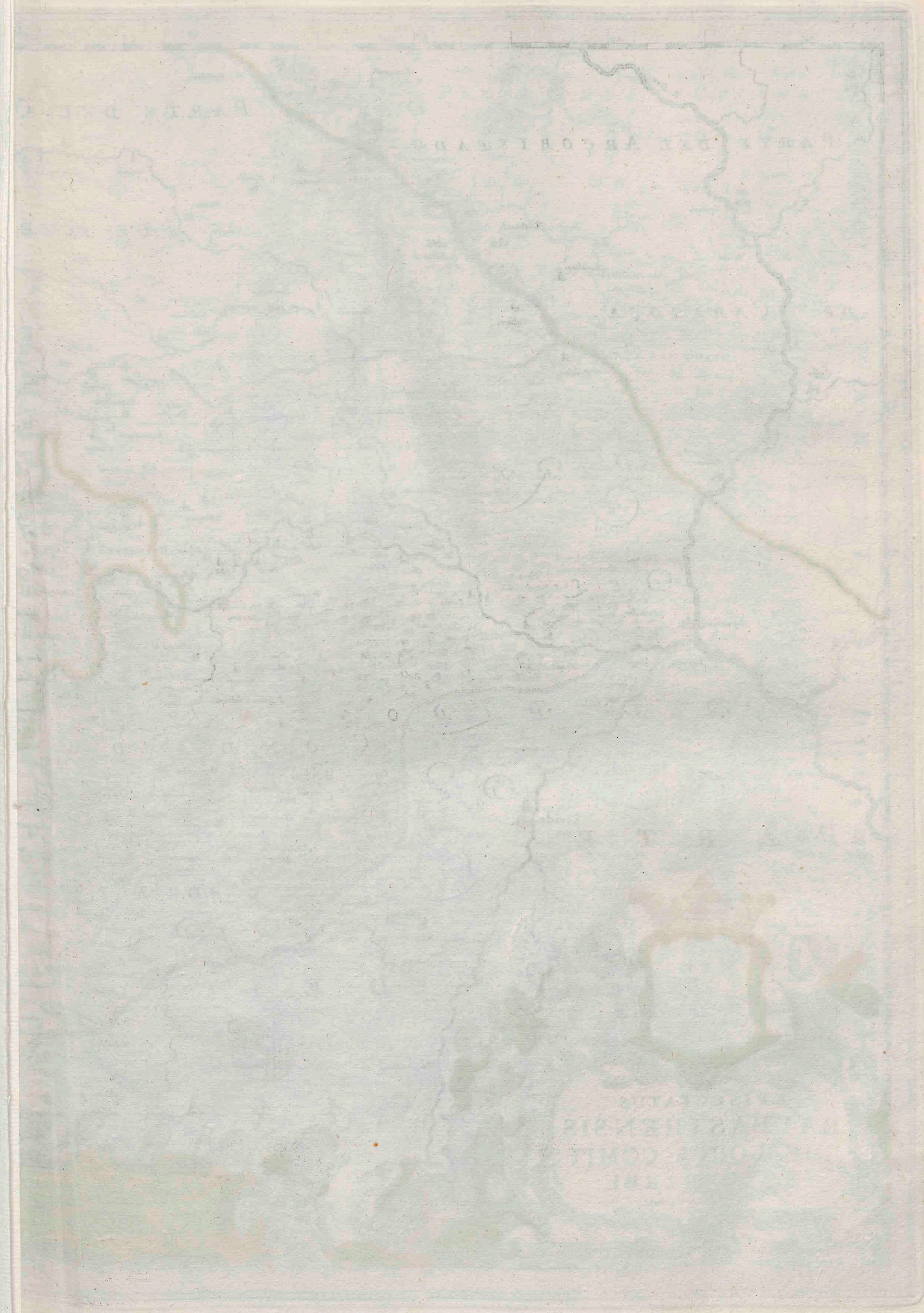
PARTE DE CASTILLA.

PARTE DE TERVEL.

PARTE DE VALENTIA.

Ojos negros
Villar de Saz
Villa Franca
Cingla
Ruuielos
Las Parras
La Çoma
Escucha
Corvaton
Ceruera
Val de Conejos
Balomar
Siruela
Panerudo
Sondel puerto
Tordesilo
Perosenz
Rodenas
Almahaja
Lidon
Rillo
Canada
Vellide
Mesquita
Campos
Las Cuenas
Buenia
Ayuaton
Argentes
Viscido
Fuentes Callentes
Xarque
Alaua
Torre la Carcel
Torremocha
R. de Alhambra
Alhaga
Ofinciosa
Cabrilla
Motos
Pocohondon
Camañas
Porales
Galue
Conatillas
Villalua la alta
Camarillas
Oroz
Bronchales
Origuale
Monterde
S. Olalla
Aguilar
Orrios
Miraueto
Villar quemado
Albambra
Ababux
Xorcas
Escuruela
Celada
El Pono
Fuente de Celda de donde nasce el Rio Xiloca
Celda
Peralejos
Prma. Castilla
Negnera
Torres
Las Cuenas
Alloruz
Villar del Cobo
Royuela
Montengudo
Gudar
Calomarde
Villalua la baxa
Caudet
S. Croche
Exea
Gorualles
Cedrillas
Abuhan
Concud
Tortajada
Valle Linares
Alcala dela Selua
Saldon
Frias
Mosqardon
Valdezebro
El Castellar
Tragazete
Campillo
TERVEL
Cabra
Linares
Los Formiches
Torriente
Val de Cuenca
Villaster
Ruuieles
Aldaguela
Castralno
Guadalaurir
Bisbal
Xualoias
Valbona
Lapuebla de Valuerde
Tormon
Nra Sra dela Fuente Santa
Villel
Mora
Las Albobras
Cubla
Cscante
Naqueruelas
El Cuerno
Trama Castiel
Vallacroche
Camarena
Sarrion
Russiclos
Fuentes
Libros
Fuentes dela Escaleruela
Buenfeca
Ohna
Castel
Torres
Risdena
Aluentosa
La puebla de Arenoso
Vallanca
Torrijas
La Iaquesa
Adamuz
Mançanera
S. Augustin
Villa nueua
Montanejos
Lapuebla de S. Miguel
Arcos
Las Alcotas
Almansa
El Toro
Las Barracas
Lehoia le Carrasca
Abejuela
Moya
S. Cruz
La Yesta
Mojon dels Reinos de Castilla Aragon i Valencia.

Occidens.

Meridies.

Septentrio.

Oriens.

PARTE DEL ARÇOBISPADO DE ÇARAGOÇA.

PARTE DEL OBISPADO DE HVESCA.

PARTE DEL OBISPADO DE LERIDA.

OBISPADO DE CONDADO DE RIBAGORÇA.

PARTE DEL OBISPADO DE BARBASTRO.

SOBRARBE.

PARTE DEL OBISPADO DE LERIDA.

CATALVNNA.

PARTE DEL OBISPADO DE HVESCA.

DO DE Val de Canfranc.

PARTE DEL OBISPADO DE HVESCA.

DO DE Val de Broto.

PARTE DEL OBISPADO DE HVESCA.

DO DE Val de Vio.

PYRENEI MONTES

PARTE DE FRANCIA.

Val de Aquilve.

Sierra de Guara.

Val de Sarrablo.

Val de Baßa.

Val de Aisa.

Val de Sola.

Ribera de Fiscal.

Tierra de Biesca.

Tierra de Biesa.

Val de Puertolas.

Val de Gistau.

Val de Benasque.

Val de Barrabes.

Val de S. Pedro.

Ribera de Eßera.

Foia de Terrantona.

Val de Ilavena.

Sobre Puerto.

Puerto de Tena.

Val de Aisa.

Val de Canfranc.

Val de Broto.

Val de Sola.

Val de Vio.

Tierra de Biesa.

Val de Puertolas.

Val de Gistau.

Val de Benasque.

Val de Barrabes.

Val de S. Pedro.

Ribera de Eßera.

Foia de Terrantona.

Val de Ilavena.

Sobre Puerto.

Puerto de Tena.

Tierra de Biescas.

Huesca

Lerida

Balaguer

Barbastro

Monçon

Fraga

Mequinença

Benabarre

Graus

Aínsa

Jaca

Canfranc

Sallent

Biescas

Broto

Torla

Boltaña

Ainsa

Benasque

Venasque

Plan

Sarvisé

Castejon de Sos

Sopeira

Tamarit

Calasanz

Monclus

Castillon

Arens

Castellent del ponte

Cornudella

Santa Creus

Aviol

Montblanch

Vallmoll

Reus

Tarragona

Tortosa

Amposta

Ulldecona

Morella

Cervera

Solsona

Cardona

Manresa

Vich

Barcelona

Gerona

Figueras

Rosas

Puycerda

Urgel

Seo

Lunanso

Bolea

Castillo de Ansano

Torres Secas

Torres

Tauernas

Alcubierre

Monnegrillo

S. Caprasio

Ixar

Sastago

Rueda

El Almolda

Castillon de Monnegro

Burjalaros

Valfarta

Chiprana

Caspe

Penalva

Candasnos

La Venta dela Madalena

Mequinença

Fayo

Ribarroya

Flix

Mayals

Almenar

Aguayrre

Alfarras

Albosa

Almacellas

Lagranja

Serós

Aytona

Alcarraz

Monteagudo

Alcoraz

Alcolea

Chalamera

Vallmar

Osa

Belver

Binacet

Esplus

Caidan

Villila

Torrente

Mayalls

Foya

Raffales

Baldrona

Venomás

S. Esteban dehibera

Samuy

Alins

Perales dela Sal

Esplugas

Alcampell

Buys

Gabasa

Castillon del plan

Pilzan

Benavarri

Caladrones

Castillonroy

Naya

Segunca

Ezperanan

Puron

Campo rei

Valdellou

Staña

Caserres

Castª de Fals

Fosfras

Fiot

Blancafort

Lesfull

Viacamp

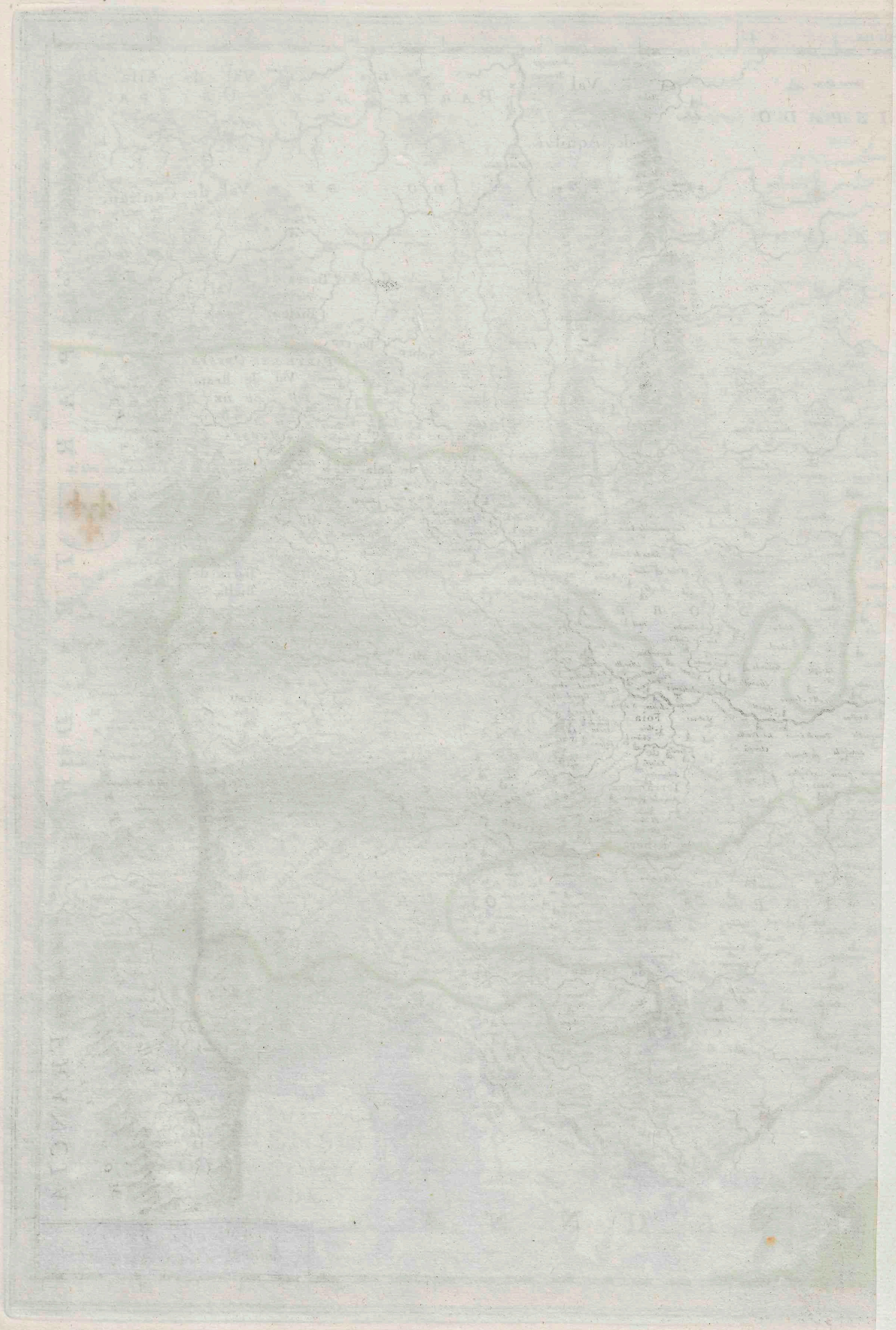
Monfalcon

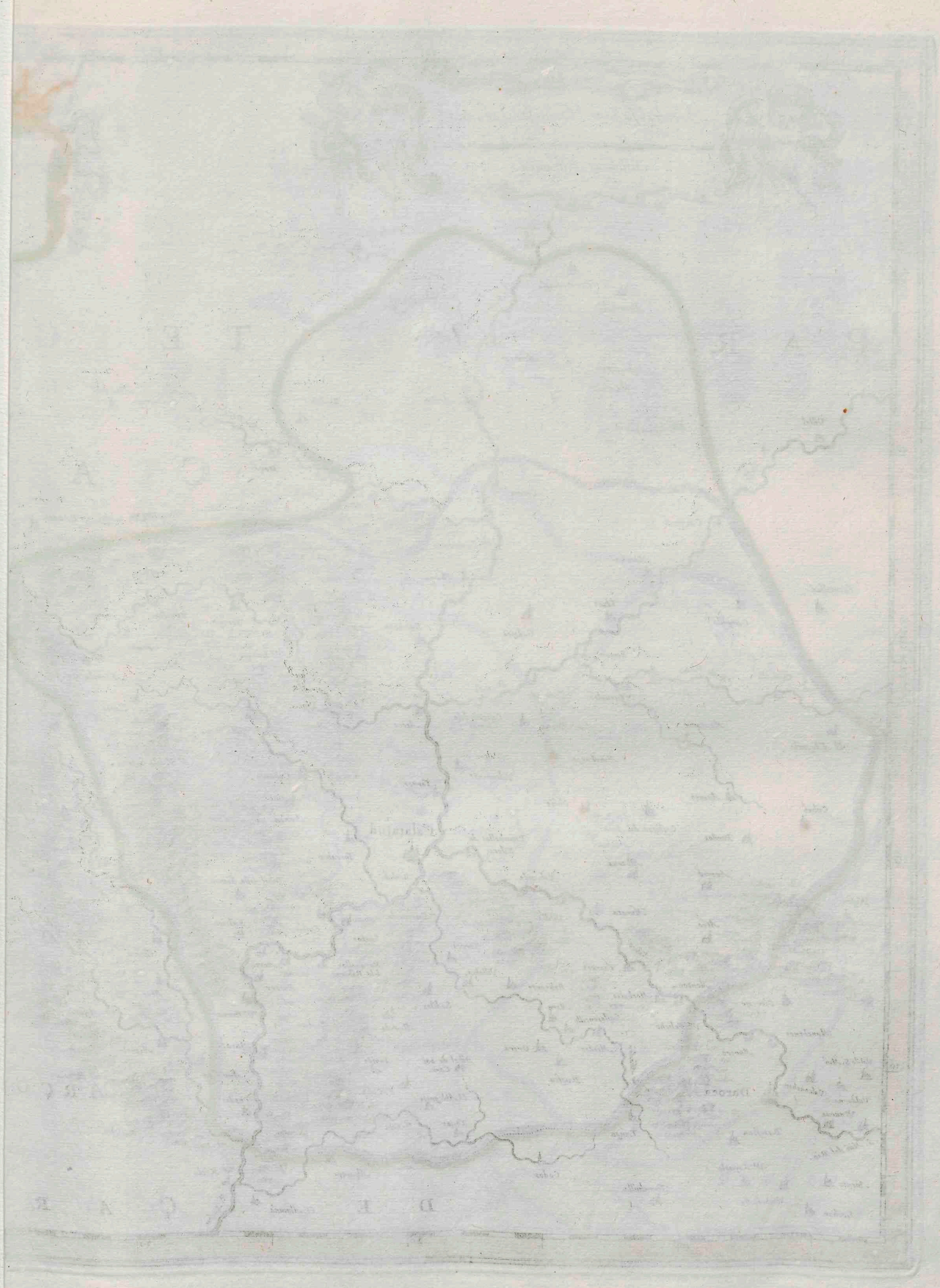
Monsonis

Castillonaz

Castillonu

Monclus

Auctore Joanne Baptista Labanna.

Milliaria Hispanica.

EPISCOPATUS TURIASSONENSIS Vulgo TARRAÇONA.

Occidens.

Oriens.

Meridies.

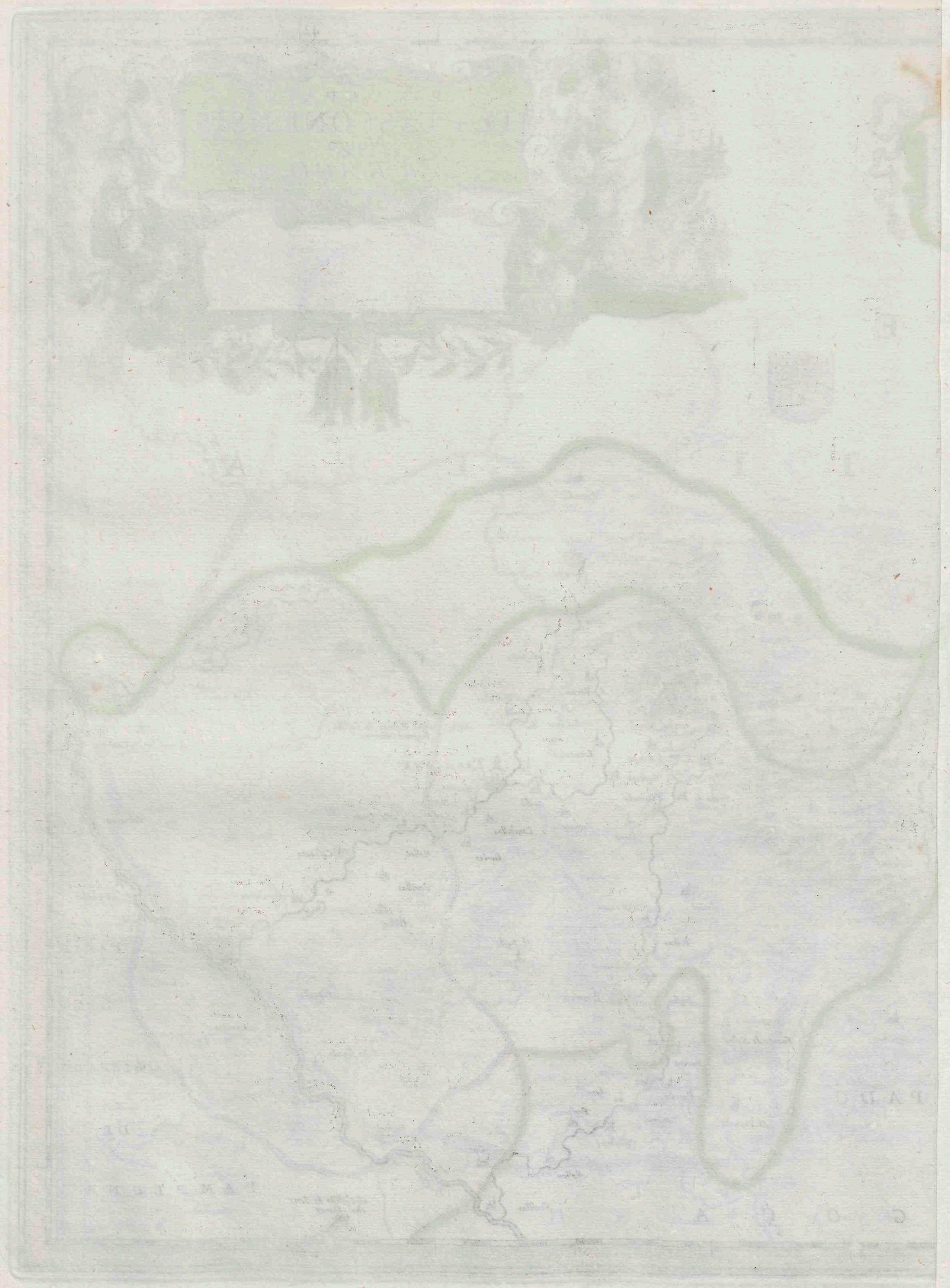
Septentrio.

PARTE DE CASTILLA.

PARTE DEL ARÇOBISPADO DE ÇARAGOÇA.

PARTE DEL OBISPADO DI PAMPLONA.

Huerta
Mte Agudo
Seron
R. Laxima
Torrehermosa
R. Xalon
Alconchel
Pozuel
Monreal
Cabrefuente
Ariza
Bordalua
Villel
Sisamon
R. Mesa
Almazor
Sangüesa
R. Deza
Deça
Cigüela
Cetina
Calmarça
Embit
Reznos
Contamina
Xaraua
Alhama
Fuentesaz
Ilues
Boroniè
Malanquilla
Campillo
Bubierca
Godojos
Somer
Bijuesca
Torrija
Vte Luenga
Verdejo
Torrelapaja
Cimballa
R. de Piedra
Piedra
Mesones
Carenas
R. Masa
Pomer
Clares
Monterde
La Viluena
Castejon dela Armas
Azeca
R. Mendiles
Moros
Villa Roya
Aranda
El Aldeguela
Minebrega
N. Sta dela Sierra
Valtorres
Terrer
Cerueta
Cubel
Asunto
Olues
Castejon del Arua
Pardos
Calatajud
Aminan
Paracuellos de Xiloca
Torralua
Albarua
Azered
Meluenda
Bubale
Bibel della Sierra
Morata
Vilulla
Guermeda
Santos
Embit
Xuscd
Torres
Fuentes
Villalua
Perruellas dela Ribera
Sauiñan
Morata
Monton
Mochales
Belmonte
Sediles
Purroy
Vte Aluruia
Horcajo
Castejoncillo
Mara
Aluenda
El Frayno
Manchones
Vte Foliche
Miedes
Orera
Morata
Murero
Bibel de boi
Corto
Isuscs
Val de S. Min.
Valconchan
Daroca
Ruesta
Aranda
Valdorna
Vte Mueua
El Aldeguela
S. Cruz
Chodes
Retaston
Langa
R. Giro
Tosos
S. Min. del Rio
Vte Royuela
Codos
Alpartir
Ricla
Asunto
Torrahuilla
Lechon
Nombreuille
El Almuña
R. Xalon
Illueca
Gotor
Mesones
Miguela
Tosos
Osseja
Tarque
Tagusenca
Fuente de Xalon
El Pozuelo
Agreda
Retmediano
Cueuas
Los frayles
S. Martin
Torrellas
Veraton
Mojon
Dos Reinos de Castilla Aragon i Navarra
S. Cruz
Lituenigo
Tarazona
Purujosa
Trasmoz
Veruela
Amon
Acala de Moncayo
Talamantes
Samangos
Cortes
Vera
Calcena
Conchillos
Birlas
Ambel
Bulbuente
Ribas
Malejon
Boria
Ainsa
Alcora
Bureta
Magallon
Alcorico
Agon
Canarid
El Pozuelo
Fresseno
Vestimbre
Mallen
Novillas
El Buste
Mte Agudo
Mallon
Castante
Varillas
Murchante
Abbitas
Tudela
Fontellas
Cauanillas
Riba forada
Fustiñana
Buñuel
Cortes
El Castillo de Sancho Abarca
Cadreita
Valtierra
Arguedas
Morillo
Alfaro
Corella
R. Alhama
Altero
R. Ebro
R. Queles
R. Cidacos
R. Ebro
R. Ebro
R. Ebro

Het Koningrijck
NAVARRE.

Naem. DE velden die met geen boomen beplant zijn, maer rondom met boſschen en hagen beſet, worden van de Spaenjaerden *Naves* ghenoemt. Van deſe Naven meenen ſommige dat dit Koningrijck Navarra heet, om dat in 't ſelfde vele ſulcke velden zijn. Noch hedensdaeghs noemen de Spaenjaerden 't landt rondom Cordua, de Naves van de Keyſer, Naves der Mooren: ontrent Vbede, Naves van Toloſe, Naves van S. Steven du Port, Naves de Comteſſe: en by Segovie, Naves du Marquiz, Naves de Medine en Madrigal, &c.

In oude tijden woonden hier de Vaſcones, Berones by de rivier Berus; de Sueſſitanen, Bergiſlanen en Cariſten. De oude Schrijvers maken mentie van *Pompelon*, welck Strabo Πομπελὼν noemt, alſoo na Pompejus genoemt, als eenige ſeggen; en van *Caſcantum*, waer van vermanen de penningen by den Keyſer Tiberius geſlagen; en van *Iuliobriga*, een oude ſtadt van Cantabrien aen de rivier Iberus; en van *Calagurris*, 't vaderlandt van Quintilianus, op de ſelve rivier gelegen.

Vruchtbaerheydt. Dit Koningrijck is geſondt en vruchtbaer, en hoewel kleyn, heeft nochtans wel ſes-en-vijftigh bemuurde ſteden.

R. Ebro. De riviere Iberus, van de inwoonders Ebro genoemt, ontſpringt in Cantabrien, en loopt door 't Koningrijck Navarra, en aen den voet van 't Pyreneeſch geberghte met vele rivierkens vermeerdert, deelt heel Spanjen; doch naer 't zuyden, daer hy in de Middellandtſche zee valt, loopt hy wat verder van de bergen. Dit *Grootte.* Koningrijck is eertijdts wat grooter geweeſt; want het begreep Biſcajen, Longronnen, en Calahorram. Nu is 't beſloten met de Pyreneeſche bergen, en de rivier Iberus, behalven dat Tudela met ſommige ſtedekens over den Iberus leght.

Deeling. Het Koningrijck Navarra is in ſes deelen geſcheyden, waer van de hoofden zijn, Pompelona, Stella, Tudela, Oliſe, Sanguezza, en S. Guan di Pie di Porto. Behalven deſe zijn 'er Alfiara, Taffaglia en Viana.

Pompelona. Pompelona leght aen de riviere Arga, niet verre van de Pyreneen, in een vruchtbare landtdouwe. Het is een rijcke en groote ſtadt, met *S. Guan di Pie di Porto.* een ſtercke muur beſloten en twee kaſteelen verſterckt, waer van d'een binnen, d'ander buyten de ſtadt leght. S. Guan di Pie di Porto is op eenen hoogen bergh, wiens opgang 12000 paſſen groot is, vol fonteynen, en heel vruchtbaer. Hier wordt veel yſer gegraven. Op den top van de bergh is een vlack luſtigh veldt, en *Rioſcia.* altijdt groen. De provincie Rioſcia hoort onder *Spanjen.* dit Koningrijck, aen de eene zijde van den berg Idubeda gelegen, en is van geſonde lucht, vruchtbaer van wijn, kooren, en honigh. De rivier Oſcia ontſpringt ontrent S. Domingo de la Calzada, en valt in den Iberus by Haro. Hier zijn oock Magera, Navarette, S. Domingo, Guardia, en Baſtida.

Andere ſteden. Navarra is aen den Koning van Spanjen gekomen, ſoo Mariana ſchrijft, op deſe maniere: *Hoe onder Spanjen gekomen.* In 't jaer 1479, nae de doodt van Ioannes Koning van Arragon, is 't koningrijck gedeelt, en Arragonien Ferdinando gegeven, gelijck het billijck was, en van Ioannes by teſtament bevolen. De Princeſſe Eleonora heeft, ſeven jaren nae haer mans doodt, het koningrijck Vaſconien van haers moeders wegen gekregen, welck ſy nauwlijcks een maendt beſeten heeft. Sy hadde vier ſonen, Gaſton den oudtſten, Ioannes, Petrus, en Iacobus: vijf dochters, Maria, Ioanna, Margareta, Catharina, Eleonora. Gaſton is geſtorven, achterlatende Franciſcus Phœbus, en Catharina. Ioannes was Prince van Narbonen, welcke ſtadt ſijn vader gekocht hadde; ſijn kinderen waren Gaſton en Germana: Gaſton is by Ravenna gebleven, Germana is met Koning Ferdinandus, den Catholijcken genoemt, naeſde doodt van Eliſabeth, getrouwt: Petrus is Cardinael gemaeckt van Paus Sixtus. Iacobus heeft geen gemaelinne gehadt. Maria is ten houwelijck gegeven aen Wilhelmus Marquiz van Montferrat, en Ioanna aen Ioannes Grave van Armeniac: Margareta, met Franciſcus Hertogh van Britannien getrouwt, heeft een dochter by hem gehadt, Anna genoemt, die dit Hertoghdom aen de kroon van Vranckrijck gebracht heeft: Catharina heeft Gaſton de Foix, Graef van Candalen, getrouwt, en twee ſonen, met een dochter by hem gehadt, die Ladislaus, Koning van Hungaren, ten houwelijck genomen heeft.

Na de doodt van Eleonora is Franciſcus Phœbus, elf jaren oudt zijnde, aen 't Rijck gekomen, onder de vooghdye van ſijn moeder Magdalena, en ſijn oom den Cardinael Petrus: hier na is hy, in 't jaer 1482, ongetrouwt overleden, doch te voren Koning gehult. Nae hem heeft ſijn ſuſter Catharina het koningrijck ge-erft, die met Ioannes Albretanus getrouwt, 't ſelve aen Vranckrijck gebracht heeft; Ioannes, Prince van Narbonen, klaeghde dat hem ongelijck geſchiede, om dat Franciſcus en Catharina, ſijns broeders kinderen, voor hem in 't Rijck ſuccedeerden, alſoo hy, na ſijn meeninge, naerder erfgenaem ſijns moeders was, als ſijne neven, mits dat Gaſton voor ſijn moeder geſtorven was; maer Ferdinandus heeft tegen den Prince van Narbonen vonnis geveldt. Daer nae heeft hy quaet vermoeden gehadt van de Koning, als of die, den Koning van Vranckrijck meer toegedaen, de ſelve heymelijck tegen hem oprockte.

NAVARRA REGNVM.

PARTE DE CASTILLA

PARTE DE GVIPVSCOA

PARTE DE ARRAGON.

OCEANVS CANTABRICVS.

Occidens

Meridies

Septentrio

Milliaria Hispanica

G. Blaeu exc.

Daerom, behalven den eedt, dien de Gouverneurs door 't heele landt aen den Catholijcken Koning gedaen hadden, heeft hy de ſteden Sangueſſa en Viana, als pandt van getrouwigheydt, genomen, welcke hy nochtans in 't jaer 1500 wedergegeven heeft, houdende in bewaerniſſe, by de Koninginne, de eenige erf-genaem van 't Rijck Navarra, Magdalena. Maer dit pandt is van minder weerden geweeſt, nae dat den Koning van Navarra eenen ſoon, met name Henricus, geboren is. Magdalena is hier na in Spanjen geſtorven.

Den Koning van Navarra hadde den Grave van Lorinen, een oproerigh menſch, uyt alle ſijne ſteden en goederen geſet; Ferdinandus trachtte des ſelfs ſoon, Ludovicus Beaumont, in de vaderlijcke erffeniſſe te ſtellen. Hierom zijnder eenige vyandelijcke aenſlagen geweeſt, maer heymelijck, en in 't particulier. Daernae als de oorlogh in Italien opſtondt tuſſchen den Paus en Keyſer, en den Koning van Vranckrijck met ſijn bondgenooten, in welcke de Koning van Navarra den Koning van Vranckrijck behulpigh was, heeft de Paus den Koning van Navarra met ſijn gemaelinne in den ban gedaen, om datſe de vyanden van de H. Kercke toegedaen waren, en de Patres in 't Concilie van Piſa vergadert voorſtonden, die mede ſijne vyanden waren; en alle hare landen de Princen, dieſe konden bekomen, tot prijs gegeven. Ferdinandus, ſeyt Mariana, wierdt bedacht, als of door ſijn aenhouden ſoo harden ſententie geſtreken ware, te meer, dat Ferdinandus een Geſant afgeveerdight heeft, om den Koning van Navarra te vermanen, dat hy 't met den Koning van Vranckrijck niet houden, oft de vyanden der Kercke niet helpen ſoude, en ſijnen ſoon in bewaerniſſe naer Spanjen ſenden. Deſe begeerten hielden de Koning en ſijn gemaelinne onbillijck; zijnſe daerom niet naegekoomen. Dit is de oorſaeck geweeſt van de oorlogh, waer van de uytkomſte was, 't verdrijven van de Koningen uyt gantſch Navarra, ſoo dat Ferdinandus 't ſelve beſeten heeft als ſequeſter oft middelaer, doch met den tijtel van Koning. Dit feyt is verbloemt als ofte Ioannes de beſloten conditien niet geſonden hadde. De Koningen van Navarra en Vranckrijck hebben ſomtijdts het ſelve met de wapenen geproeft weder te bemachtigen, maer te vergeefs. Ten laetſten, in 't jaer 1515, heeft Ferdinandus Navarra aen Caſtilien geknoopt. Hier uyt blijckt, ſeyt Mariana, dat Ferdinandus voornemen was, dit landt noyt te verlaten als ſijn eygen zijnde, gelijck de andere Prinsdommen: ſoo liet hy hem verluyden; die de wapenen tot ſijnen wille heeft, gebreecken geen redenen om te behouden dat hy met de wapenen verkregen heeft. Mach men nochtans de waerheydt bekennen, ſeyt hy, de ſaecke van Ferdinandus ſteunde niet op onbillijcke fundamenten. Ten eerſten waren de Koningen, door het Pauſelijcke decreet, van hare landen berooft: ten anderen hadde Clara, gemaelinne van Henrick de IV, Koning van Caſtilien, met haer eygen wille alle het recht, dat ſy aen 't Rijck Navarra hadde, overgegeven aen den Koning van Caſtilien, in die tijdt als ſy van haren wreeden vader geſtelt, en als gebannen is in de handen van haers ſuſters ſoon Gaſton de Foix, die door haer doodt het Koningrijck Vaſconien ſocht te beſitten, daer ſy meerder recht toe hadde, om datſe ouder was. Ten derden, om het recht van ſijn gemaelin Germana, dat haer toequam nae de doodt van haer broeder.

BISCAIA.

Naem. BIſcaja heeft den naem, nae de opinie van Ioannes Biſſchop van Gerunda, van de Baſtulis, oude inwoonders des landts Bæticæ, welck nu Granaden en Andaluſien is; want als de ſelve uyt Lybia in dit geweſt verhuyſt waren, en van de Mooren daer nae van daer verdreven, hebben ſy haer toevlucht genomen tot de bergen van Galicien, ſich aldaer nedergeſlagen en vaſt gemaeckt, en den naem van 't ſelve volck oock behouden; alſoo dat van die tijdt af dit landt Baſtulia is geheeten geworden, 't welck men nu Biſcaja noemt. Biſcaja wordt van ſommigen Viſcaja geheeten, 't welck met de Gaſcoenſche pronunciatie wel overeen komt.

Gelegenheydt. Dit is een landtſchap in Spaengien aen de zee gelegen, met bergen omringt. Hier is een getemperde, en veel milder lucht als in de geheele reſte van Spaengien; want de koude is alhier niet ſeer groot, en het en wordt oock ſoo veel niet gequelt met de hitte der Sonne. Dit lant is vol boomen, daer van de ſcheeps-maſten worden gemaeckt, waer van gantſch Spaengien getuygen kan, behalven andere Provincien; want geheele Scheeps-armaden hier getimmert en toegeruſt konnen worden. Van kaſtanien, noten, orangieappelen, hars, verſcheyden metalen, als yſer, ſwart loot, en meer andere dingen, is hier grooten voorraet. Door gebreck van wijn, wordt daer een ſmakelijcke appeldranck geperſt. Van allerhande viervoetige gedierten, viſſchen, vogelen, allerley fruyten, en 't gene tot 's menſchen onderhoudt dienſtigh is, is daer groote overvloet.

Aert.

Onde inwoonderen. De Cantabers hebben in voortijden niet alleen dit landt bewoont, maer oock Guipuſcoa en Navarre beſeten. Deſe Cantabers lieten haer duncken, dat buyten den krijgh het leven haer geen leven ware. En als nu alle volckeren in Spaengien van de Romeynen waren overwonnen en ondergebracht, hebben deſe, met die van Aſturien, en de naeſtgelegene, niet konnen vermeeſtert worden, tot dat eyndelijck de Keyſer Octavianus Auguſtus ſelfs in perſoon tegen haer, en de gene die den Romeynen noch niet gehoorſaemden, te velde is getrocken, en heeftſe door de neerſtigheydt en dapperheydt van Vipſanius Agrippa, en andere legaten ofte lieutenanten, die hy met hem voerde, na een vijf-jarigen oorlogh geheelijck overwonnen.

Steden. Bilbao. Onder de ſteden deſes landts is Bilbao de voornaemſte, alſoo geheeten, nae ſommiger opinie, als of men wilde ſeggen Belvao, 't welck beduyt, *Bellum Vadum*, een ſchoone door-wadinge, by de Spaengiaerden ſulcks ſeer gemeen zijnde, datſe een B in plaetſe van een V pronuncieren: ſy is gefondeert van Diego Lopez de Hazo, een vorſt der Cantabren, in het jaer Chriſti 1300, ofte daer omtrent. Onder anderen ſijn daer drie dingen die deſe ſtadt ſeer verheerlijcken; de ſituatie, de toevoer en overvloet van allerhande lijftocht, en de veelvoudige negotie en menighte der menſchen. Sy is gelegen twee mijlen van de zee, op een ſchoone effene plaetſe. Alles wat Vranckrijk, Engelandt, en Nederlandt naer Caſtilien ſenden, moet hier meeſt aenlanden; gelijck oock wederom van daer uytgevoert worden de meeſte waren die Caſtilien met andere landen verhandelt. Men vint hier burgers, van welcke een alleen uyt ſijne eygene middelen machtigh is jaerlijcks drie oft vier ſchepen te laten timmeren. Tegen over Bilbao, op de ſelve riviere, en wat naerder aen de zee, leyt het ſtedeken Portugallette, van waer een groote arm der zee, niet alleen aen de ſtadt Bilbao, maer byna in de huyſen vloeyt: langs deſe riviere worden de koopmanſchappen bequamelijck, en met kleyne koſten uyt en in gevoert: de andere havens ſijn Barmea, Caſtro, Laredo: allerhande delicate verſche viſch is hier in overvloet, en de ſchulpen hebben oock peerlen, doch niet van de beſte.

Inwoonders. De inwoonders ſijn vriendelijck, vrolijck, en fraey. De Biſcaynſche maegden hebben een maniere geen hair op 't hooft te laten waſſen, en met blooten hoofde te gaen, ſoo lange ſy ongetrouwt blijven; maer alſoo haeſt ſy ſich in den echten ſtaet begeven, bedecken ſy het hooft met een gout-geele linnen huyve, gefatſoeneert als een ſtormhoet, die ſy alſoo omwinden, dat het ſchijnt datſe een hoorn op 't voorhooft dragen. De ingeſetenen drijven grooten handel met de Françoyſen, Engelſchen, Nederlanders, en andere natien; en is de menighte en de goetheyt van de wolle die hier komt, de principale oorſaeke, dat alle merckten en plaetſen vol ſijn van koopers en verkoopers.

OCEANVS CANTABRICVS.

GALLIÆ PARS.

BISCAIA ET GVIPVSCOA CANTABRIÆ VETERIS PARS

CASTILIÆ NAVARRÆ PARS.

BISCAIA.

GVIPVSCOA.

Milliaria Hiſpanica communia

S. Andero · St Tuſa · Eſpinoſa · M. S. Antonio · L'aredo · Caſtro · Salſedon · Loquendo · Laneſtoſa · Bilbao · Placentia · Porto d'Orda · Durango · Eſpinoſa · Medina de Pamar · Val de Vieſſa · Caſcajares · Frias · Puente la Ra · Miranda · Briones · Villa franca · Birbieſca · Mehingo · Villa Veja · Rodecilla · Vitoria · La Venta · Venta cibay · S. Gadea · La Puebla · Haro · Laguardia · S. Vincente · Lacngo · La puebla · Logronno IVLIOBRIGA · Navarrete · Naiara · Torrizillo · Enalde · Abelada · Segoma · S. Adrian · Galarotta · Halcos · Alcanadre · Calahorra CALAGVRRIS · Carcar · Lerin · Aluanda · Caparoſo · Punta la Reina · Baiona · S. Ian de Ius · S. Anna · Cas de beau · Ronche valles montes · Plazencia · Placentia

14 15 16

GVIPVSCOA.

Naem. GUipuſcoa was eertijdts oock een gedeelte van Cantabrien, ſommige noemen het Lipuſcoa en Lipuiſca, doch oneygentlijck, gelijck ſulcks Stephanus Garybayus, een inwoonder des ſelven lants, aenwijſt. Van waer het deſe benaminge mach hebben, is onbekent, ſommige ſeggen dat het komt van de oude ſtadt Opuſcua.

Palen. Naer het ooſten wordt Guipuſcoa beſloten met het Pyreneiſche geberghte, en het water Vidoſone, 't welcke oock Vidorſo, Alduida, Huria, en Beyona wordt genoemt, en ſijnen loop heeft tuſſchen Vranckrijck en Spaengien; naer het zuyden grenſt het aen het koningrijck Navarre; in het weſten leyt Biſcaja; en noordtwaerts is het beſpoelt met de zee: de ommeloop daer van is omtrent de 36 mijlen.

Aert. Dit landt heeft een ſeer getemperde locht, die noch te kout, noch te warm is, maer wel wat vochtachtigh en ongeſtadigh: en dewijl het meeſtendeels bergachtigh en rouw is, ſoo en wordt het niet ſeer bebouwt, doch de plaetſen die daer beſaeyt worden, ſijn ſeer vruchtbaer: wijnſtocken heeft het ſeer weynige, en die ſijn omtrent de zee-kuſt. Van yſer en ſtael is dit landt ſeer rijck, ſoo dat nergens ter wereldt bynae meerder overvloet, ofte dat beter ſy, kan gevonden worden; en wordt alhier ſoo veel uytgegraven, dat vele landen daer mede verſien worden; jae het ſchijnt dat de Nature alhier toegeſtelt heeft de ſmiſſe van Vulcanus, en het wapen-huys van Mars: want men ſiet hier niet alleen een groote menighte van yſer en ſtael, maer oock van allerhande gemaeckte wapenen; alſoo dat het in de archiven deſes landts, niet onbequamelijck, een muure ofte fortreſſe der koningrijcken van Caſtilien en Leon geheeten wort. Navagierus ſchrijft, dat 'er jaerlijcks ſoo veel yſers en ſtaels uytgegraven wordt, dat het gewin daer van beloopt de ſomme van 80 duyſendt ducaten. Derhalven dan Plinius niet ſonder reden in ſijn 34 boecks 45 c. ſchrijft, dat 'er een gantſchen bergh van yſer in dit landt gevonden wordt. In dit geweſt worden geſtelt van Ptolemæus, Pomponius, Plinius en andere, de volckeren *Oregeviones*, *Autrigones* en de *Varduli*.

Steden. Toloſa. De Hooftſtadt is Toloſa, gelegen by den t'ſamen-loop der wateren Araxis en Oria: daer ſijn meer andere ſteden, als Placentia, alwaer een ongelooflijck getal yſer-ſmeden woonen: Motrico, ofte, gelijck andere ſchrijven, Monte de Trico, na den naem van de ſteen-klippe die by deſe ſtadt light: Fuentarabia, van Ptolemæo *Flaviobriga* geheeten: *Fanum D. Sebaſtiani*, was eertijts Hiçuru, daer nae Don Baſtia, en wordt nu ter tijdt Donaſtien genoemt, 't welck ſoo veel te ſeggen is, als S. Sebaſtiaen; want het woort Don, in de Cantabriſche ſprake, *Sanctus* ofte heyligh beduyt. De meeſte plaetſen deſes landts hebben, van wegen de verſcheydenheydt der ſpraken, vele en verſcheyde namen, naedien ſy anders van de Cantabriſche, anders van de andere Spaengiaerden, en wederom op een ander wijſe van de Françoyſen die daer aen grenſen, genoemt worden. Deſe voornoemde ſtadt S. Sebaſtiaen is gelegen aen de mont van de riviere, die Ptolemæus Menoſca, en Pomponius Mela Menaſcus noemen, en nu ter tijdt Rio Gurumea ofte Uramea geheeten wordt. In deſe landen ontſpringt oock de riviere Chalybs, welckers water ſeer bequaem is om het yſer te temperen, alſoo dat oock de Spaengiaerden geen werck maken van andere wapenen, die met dit water niet getempert en ſijn. Nae deſe riviere wil Juſtinus, in ſijn 44 boeck, dat deſe volckeren *Chalybes* genoemt ſijn. Deſe ſtadt heeft oock een groote ruyme haven, niet door de menſchelijcke konſt, maer van de voorſichtige Nature ſelfs gemaeckt, in welcke de ſchepen voor alle winden beſchut leggen; den inganck des ſelven is tuſſchen twee kaſteelen, van welcke het eene, 't welck naer het ooſten op een hoogen bergh leyt, veel hooger is als 't andere, welck weſtwaerts op een ſteen-klippe is gelegen.

Inwoonderen natu De inwoonders deſes landts komen in manieren en ſprake over een met de Biſcajers. Sy ſijn ſcherpſinnigh van verſtant, politijck, en wel gemaniert, waer mede ſy andere volckeren lichtelijck aenlocken, latende haer niet gaerne dwingen: ſy ſijn eerſuchtigh, en ſtrenge beſchermers harer privilegien; ſijn oock ras, moedigh, en ſeer behendigh met allerhande geweer om te gaen, en geneyght tot den oorlogh. Hare vrouwen ſijn van ſtercke complexie, hebbende een manlijck gemoet, fraey van gedaente; ſijn allerley arbeyt wel gewoon, niet opgeblaſen ofte hoovaerdigh. Die aen de zee woonen beneerſtigen haer met de ſcheeps-vaert en het viſſchen, 't welck haer een groot gewin en rijckdom inbrengt.

L E O N.

Naem. LEgio, oft LEON, heeft deſen naem van het ſevende Duytſche Legioen, welcke hier eertijts (ſommige meenen ten tijden van de regeeringe des Keyſers Nervæ) ſijn leger-plaets gehadt heeft: paelt in 't noorden aen Aſturien; in 't weſten aen Gallicien; in 't zuyden en ooſten aen oudt Caſtilien.

Palen.

Steden. De Hooft-ſtadt deſes landts is de gene, die met de ſelve naem van 't lant, hedensdaeghs gemeenlijck Leon geheeten wordt, en van Ptolemæus *Legio ſeptima Germanica*; welcken name Franciſcus Tarapha van Leoniglio der Gothen Koninck, en niet van het *Legione* wil afbrengen. Moralis verhaelt, dat deſe ſtadt eertijdts oock *Sublancia* genoemt is geweeſt; welcken naems overblijffel als noch geſpeurt wordt in een plaetſe Salaaca genaemt, en anderhalf mijle van Leon gelegen. Van de kercke van Leon ſchrijft Marinæus Siculus in zijn derde boeck van de geſchiedeniſſen van Spaengien, in deſer voegen: Alhoewel dat de kercke, die hedensdaegs in de ſtadt Sivilien gebouwt wort, allen anderen in grootte ver te boven gaet; en de kercke van Toledo allen anderen wijdt overtreft in rijckdom, cieraet, en heldere lichtigheyt; en dat de kercke van Compoſtella ſtercker van gebouw is, en noch daerenboven van wegen de miraculen van S. Iacob, en meer andere dingen, beroemder en vermaerder is; nochtans overtreft de kercke van Leon, nae mijn oordeel, alle de andere van wegen het konſtigh gebouw: alwaer oock een capelle is, daer 37 Koningen, en een Keyſer van Spaenjen begraven liggen: Doch is dit noch

Leon de hooftſtad.

het gedenckweerdighſte, dat, ontrent het jaer Chriſti 716, de veroveringe van Spaenjen ('t welck de Moren en Saracenen bynae geheelijck vermeeſtert hadden) van deſe ſtadt haer begin genomen heeft; want (gelijck de Spaenſche hiſtorien verhalen) Pelagius, uyt koninckliJcken Gothiſchen bloede geſproten, en een ſone van Fafila, Hartog van Cantabrien, zijnde van de overgeblevene Chriſtenen (die in 't geberghte van Aſturien gevloden waren) tot eenen Koninck op-geworpen, en nauwelijcks het Rijck aengeveert hebbende, heeft voorts daernae de Mooren in eenen ſtrijdt overwonnen, en de ſtadt Leon uyt hare handen ontweldight; alwaer hy oock terſtont geplant heeft den ſtoel ſijnes Vorſtendoms, bouwende een nieu kaſteel en ſterck fort, tegens het gewelt en den aenloop der Barbaren; en achterlatende der Gothſchen Koningen wapen, voerde hy voort, van die tijt af, een rooden klimmenden leeuw in een wit velt, ſijnde noch in onſe dagen het wapen van de Koningen van Leon. Nae Pelagius volghde in het Rijck ſijnen ſone Fafila, de welcke, ſonder lijfs-erven nae te laten, aflijvigh geworden zijnde, is hem in het Rijck gevolgt Alphonſus Catholicus, ſone van Petrus, Hartogh van Cantabrien, ſijnde uyt 'et geſlacht van Ricaredus Catholicus, Koning der Gothen, geſproten: hy nam ten houwelijck Ormiſenda, eenige ſuſter en erfgenaem van Fafila. In deſen Alphonſus familie bleef dit Vorſtendom van Leon, tot op Veremundus den XXIV Koninck van Leon, nae wiens af-ſterven, in 't jaer 1020, (dewijl hy geen erfgenaem naeliet) ſijn ſuſter Sanctia (getrout zijnde met Ferdinand van Navarre, Koning van Caſtilien) het Koninckrijk Leon bracht aen het Caſtiliaenſche.

Notarum explicatio

† Archiepiscopatus
† Episcopatus
Academiæ

Veteres Vrbium et Promontoriorum Appellationes majusculis designatæ sunt hac forma ASTVRICA etc. Recentes vero hac: Astorga

OCEANVS CANTABRICVS.

C de las penas de guzun

ASTVRIAS DE OVIEDO.

BRIGETVM Oviedo

ASTVRIAS DE SANTILLANA.

BISSCAIÆ PARS.

GALLIÆ PARS.

PORTVGALLIÆ PARS.

LEGIONIS REGNVM et ASTVRIARVM PRINCIPATVS.

CASTILIÆ PARS.

LEGIO.

PALANTIA

PINCIA Valladolid

SEPTIMANCA

CENTICA

Milliaria Hispanica communia

Aviles
Rivadeo
Lugo
Leon
Astorga ASTVRICA.
Bragança
Miranda do Douro
Camora
Palencia
Santillana
Laredo
Castro
Salsedon.
Burgos
Lerma
Medina de Pomar
Villa franca
Villa nueva de las cartes
Torrequemada
Salduendo
Cebatubias
Simancas
Toro
Zamora
Duero R. Durius flu. ol.
Pisuerga R.
Arlanza R.
Arlanzo rio
Arlanza rio
Arlanzon R.
Arlon R.
Ortega rio
Esla rio
Moiados
Val puesta
Ventosa
Castrillo
Tramidos
Venta moral
Villa veja
Melgar
Saldana
Villa franca
Birbiesca
Mehingo
Cascajares
Frias
Puente la Ra
Fuenlibre
Val de viessa
Espinosa
Lanestosa
Villa viciosa
Ablaus
Riba de Sella
Llanes
S. Vincente
Santillana
S. Martin
Espinosa
St Iusta
Andero
Ostgas
Castro villes
Tores
Gyon.
Artedo
Luarca
Navia
Castropol
Benavente
Verco
Asturio R.
Ponte la roune
St Salvador
Ponte del conde
Fonteines
Manferet
Peñaflor
Pravia
Abres
Santiso
Santo
Castro de Rey
Horra de Miranda
Peubla de Navia
Travada
Buron
Rilo
Santiago Dafoz
Sarria
P. Paradela
P. d. Lor
Valcasar
Cacabelos
Lacena
Ponferrada
Porto de Domingo flores
Puebla de Sanabria
Padornelo
Requexo
S. Martinho
Soutello
Abeleda
Nuez
Traccosos
Alcanizos
Paradela
Constantin
S. Martinho
Ifanes
As duas
Fuente salthu
Labourdo
Guarate
Fuente del sahure
Xambrina
Moral del Reyna
Villalpanda
Villalar
Pedroso
Castromonte
Medina de rio seco
Aldea
Villaldon
Benaventa
Los molinos
Novia
Mansilla
Villa reme
Punta de la Reyna
St Michael de camino
Calsadilla
Villa martin
Carrion de los condes
Monasterio de la vega
Duennos
Palencia
Barrios R.
Lacena
Cacabelos
Villa franca
Paradela
Braganca
Miranda do Douro
Rabe
Burgos
Avca
Mehingo
Villa veja
Tramidos
St Pedro d Arlasa
Cebatubias
Lerma
Salduendo
Torrequemada
Venta moral
Villa nueva de las cartes
Castrillo
Val puesta
Moiados
Ventosa
Pisuerga R.
Arlanzon R.
Arlanza R.
Arlanzo rio
Ortega rio
Esla rio
Duero R. Durius flu. ol.
Zamora
Toro
Tordesillas
Simancas
Pedroso
Castromonte
Villalpanda
Villalar
Duennos
Palencia
Moral del Reyna
Villaldon
Benaventa
Los molinos
Novia
Mansilla
Villa reme
Punta de la Reyna
St Michael de camino
Leon
Calsadilla
Villa martin
Carrion de los condes
Monasterio de la vega
Saldana
Melgar
Villa franca
Birbiesca
Mehingo
Villa veja
Cascajares
Frias
Puente la Ra
Fuenlibre
Val de viessa
Espinosa
Medina de Pomar
Lanestosa
Aviles
St Salvador
Ponte la roune
Ponte del conde
Fonteines
Manferet
Peñaflor
Pravia
Abres
Santiso
Santo
Castro de Rey
Horra de Miranda
Peubla de Navia
Travada
Buron
Rilo
Santiago Dafoz
Sarria
P. Paradela
P. d. Lor
Valcasar
Cacabelos
Lacena
Ponferrada
Porto de Domingo flores
Puebla de Sanabria
Padornelo
Requexo
S. Martinho
Soutello
Abeleda
Nuez
Traccosos
Alcanizos
Paradela
Constantin
S. Martinho
Ifanes
As duas
Fuente salthu
Labourdo
Guarate
Fuente del sahure
Xambrina
Moral del Reyna
Villalpanda
Villalar
Pedroso
Castromonte
Medina de rio seco
Aldea

ASTVRIAS.

Paleu. ASTVRIA paelt in 't noorden aen de groote zee, in 't ooſten aen Biſcajen, in 't zuyden aen oudt Caſtilien, en in het weſten aen Gallicien. Dit landt is berghachtich, daer veel metalen en verſcheyde ſoorten van coleuren gevonden worden; de Ouden ſchrijven dat 'er eertijdts oock goudt was. Het is anders weynigh bewoont, behalven eenige plaetſen aen de zee gelegen. *Aſturia* is de woonplaetſe van d'oude *Aſtures*, die alſoo genoemt zijn (gelijck Iſidorus getuygt) na de riviere *Aſtura*, van welcke Florus in zijn Roomſche hiſtorie, als oock meer andere, gewagh maken. Van deſe volckeren is dit landt van Ptolemæus Ἀστόρια; van de Latijnſchen en in de oude marmerſteenen Aſturia genaemt; in welcke men oock ſal vinden, dat 'et Aſtyria is geheeten, als onder anderen in een vloer van een Capelleken dat by de kercke van S. Gregorius op de bergh Cælius ſtaet:

Aert. *Oude Inwoonderen.* *Naem.*

ACONTII
L. RANIO. OPTATO. V. C. COS.
CVRATORI. REIP. MEDIOLANENSIVM
CVRAT. REIP. NOLANORVM. PROCOS. PROVINCIÆ
NARBONENSIVM. LEGATO. AVG. ET. IVRIDICO
ASTYRIÆ. ET. GALÆCIÆ. CVRATORI. VIÆ
SALARIÆ. &c.

In een andere marmore tafel, die te Romen in Tranſtevere, in een burgers huys is, leeſt men oock *Aſturicam:* hedenſdaeghs wort het Aſturias geheeten. Plinius deelt de *Aſtures* in *Auguſtanos*, en *Transmontanos*; de *Auguſtani* woonen aen de zijde van de bergen naer het zuyden; de *Transmontani*, aen de andere zijde van de bergen naer 't noorden, en aen de zee: Sy worden noch te deſen tijden in tween onderſcheyden, en na de ſteden Oviedo en Santillana genoemt. De Hooft-ſtadt van deſe Provincie is Oviedo, beſchreven van Rodericus Toletanus; en wort deſe ſtadt, de ſtadt der Biſſchoppen geheeten. Daer is oock Aſtorga, en meer andere geringe ſtedekens. Van die *Aſturies* ſpreeckt Silius Italicus aldus:

Deelinge. *Steden.*

——*Aſtur avarus*
Viſceribus laceræ Telluris mergitur imis,
Et redit infelix effoſſo concolor auro.

GALLICIA.

Naem. GAllicia heeft die naem van d'oude volken Gallaici geheeten; paelt in 't noorden en weſten aen de groote zee; in 't zuyden aen Portugael, van 't welcke het door de riviere Durio afgeſondert is; en in 't ooſten aen Auſtrien en Leon. Dat de palen van Galliſſen eertijts wijder geſtreckt hebben, blijckt uyt het ſchrijven van Oroſius, daer hy ſeyt, dat Numantia, nu ter tijt onder oudt Caſtilien gehorende, in Galliſſen op de limiten lagh; het Pyreneiſche geberghte waren toen ter tijdt zijne palen naer het ooſten; nu wort het tuſſchen de zee, de riviere Avia, en de Rijcken van Leon en Portugael beſloten.

Paelen.

Rivieren. De voornaemſte, en bynae de eenige riviere in 't gantſche lant, is Minho, die ſpruytende aen de grenſen van het Rijck, 't ſelve van 't noorden naer het weſten bynae geheel doorloopt, en vlietende voorby Orenſe, valt in den grooten weſterſchen Oceaen. De Kuſt is rondom ſeer gebroken met vele bayen en havenen, waer van de voornaemſte zijn Ribadeus, Corunna, Ferrol, Port a Port, en Bayonna.

Aerdt. Het kan wel zijn dat hier eertijts ſeer rijcke goud-mijnen waren, en de rivieren een aerde opwierpen met gout, ſilver en tin vermengt, en dat het aertrijck ſoo rijck van gout was, dat daer dickwils goude kluyten door het ploegen ontdeckt wierden, gelijk de Ouden ſchrijven: dan nu ſiet men niet veel tekenen van 't ſelve. Op de bergen is houts genoegh, bequaem tot ſchepen te maken. De paerden zijn hier ſoo goet als in Portugal, en wijckenſe niet in ſnelheyt. Gallicien is oock ſeer viſch-rijck, inſonderheyt van Salmen, zee-alen, die men gemeynlijck *Peſcades* noemt, behalven noch veel andere ſoorten van leckere viſſchen, die, geſouten zijnde, in verſcheyden plaetſen van Spaengien vervoert worden. In de maenden van November en December wort een ongelooflijcke menichte van viſſchen gevangen, die ſy *Veſagos* noemen, wegen twee pont en daer ontrent, ſy werden verſch heel Caſtilien door gebracht, en voor 't verderven bewaert van de ſnijdende koude locht; deſe zijn van ſeer goeden ſmaeck, doch acht men die, de welcke in de groote zee gevangen worden, beter te zijn als de andere die men vangt in de Middellantſche zee; want door de koude van den Oceaen worden de viſſchen vetter en groeyen meerder, derhalven hoe ſy naerder het noorden komen, hoe die beter plachten te zijn. Vele luyden deſes lants woonen in de bergen, alwaer ſy hare huyſen en woonſteden hebben, bequame-

Spaengien.

lijck uytgeholt, en voorts tamelijcker wijſe gebouwt.

Steden. De hooft-ſtad is Compoſtella, die niet op haer outheyt, ofte groote daden door hare ingeſetenen gevoert, roemen mach; maer pronkt *Hooftſtat.* met het lichaem van de H. Apoſtel Iacob, welck daer ſeer eerwaerdelijck gehouden, en niet alleen van de ingeſetenen, maer van alle natien, en alle ſtaten van menſchen, beſocht en ge-eert wort; van 't welck deſe ſtadt hare meeſte vermaertheyt gekregen heeft, hoewel ſy oock eenighſins beroemt is van wegen de Univerſiteyt aldaer; het is ook de woonplaetſe van den Aerts-biſſchop. Sy wort hedensdaegs San-Iago genoemt, eertijts *Brigantium*. Ioannes Gerundenſis is van opinie, dat deſe ſtad Compoſtella genoemt wort, als of men wilde ſeggen *Compos ſtella*, ſeydt hy, om dat men in die landen de morgen en avont-ſter alſoo plach te heeten; doch ick laet dit in ſijn weſen. Te Salamanca, in de Bibliotheca van 't Collegie S. Salvador, is een Hiſtorie van Compoſtel, vervat in twee boecken, beſchreven van Diego, eerſte Aertz-biſſchop van Compoſtella, in welcke ſeer wijdtloopigh verhaelt zijn, de eerſte beginſelen, voortganck, en aenwas der kercke van Compoſtella; als oock by Lucius Marinæus Siculus in ſijn 5 boeck in het capittel, daer gehandelt wort van de Kercken, Godts-huyſen en religieuſe plaetſen van Spaengien; en van de miraculen die daer geſchiet zijn. Orenſe is gelegen aen de riviere Minio, *Kleyne ſteden.* in een landouwe, niet alleen plaiſierig, maer oock vruchtbaer, en rondom verciert met ſchoone fruyten en goede ſtercke wijnen. De Swaben, Duytſche volckeren (die eertijts deſe geweſten onder haer gebied brachten en bewoonden) hebben het Warenzee op haer Sprake genoemt; Ortelius is van gevoelen dat men behoort Warmzee te ſchrijven, dat is te ſeggen Warm meir, (want de Hoogduytſen zee noemen, 't gene de Nederlanders een Meir heeten) van wegen de menigte warme en geſonde fonteynen, die daer ontrent zijn; waer van ſommige ſoo getempert zijn, dat men de warmte aen het lichaem wel verdragen kan; eenige wederom onlijdelijcken heet. De Biſſchop van Orenſe heeft jaerlijks 3000 ducaten inkomen. Die ſtadt die eertijts Lucus in Gallicien geheeten wert, noemt men hedensdaegs Lugo; is in voortijden een groote ſtadt geweeſt, nae uytwijſen van den wijden omloop van haer mueren. De andere ſteden zijn Tuy, Mondonnedo, en aen de zee Ribadeus, Ferrol, Corunna, Ponte Vedra, en Bayona; op de grenſen van Portugael leyt Ribadavia, daer ſeer goede wijnen en in overvloet waſſen.

Regeeringe. Ontrent het jaer M L X heeft Gallicien den

GALLÆCIA, REGNVM,

descripta a F. Fer. Ojea Ord. Præd. et postmodum multis in locis emendata et aucta.

Hoc mysterium fideliter profitemur

C. Finisterre, Artabrvm et Celticvm prom. Plinio, Nerivm Ptolemæo.

OCEANVS OCCIDENTALIS.

CANTABRICVS OCEANVS.

Milliaria Hispanica communia.

Notarum explicatio
† Archiepiscopatus
† Episcopatus

Asturias de Oviedo

GALLÆCIA

LEGIONENSIS PARS.

PORTVGALLIÆ PARS.

Apud Guilj Blaeu.

tijtel van een Koningrijck verkregen. Want na dat Ferdinandus koning van Caſtilien (ſone van Sanctius Major, koning van Navarren) Sanctia (de dochter van Alphonſus de V, en ſuſter en erfgenaem van Veremund de III, koning van Leon) getrout, en alſoo twee koninckrijcken, namelijck Caſtilien en Leon, byeen gevoeght hadde, heeft hy onder ſijne drie ſoons een ſoodanige teſtamentaire diſpoſitie gemaeckt; als dat Sanctius ſoude zijn koning van Caſtilien, Alphonſus van Leon en Aſturien, en Garcias van Gallicien (welck landt van ſijnder vrouwen Voor-ouders geconqueſteert was, en tot deſer tijd toe maer den tijtel van een Graefſchap gehadt hadde) en Portugael. Sanctius onverduldigh over deſe vaderlijcke deelinge, verjaegde ſijnen broeder Alphonſus uyt het Rijck, en liet Garcias ombrengen, en als hy ſes jaren geregeert hadde, is hy door liſtigheyt van Vellido vermoort. De verdreven Alphonſus, die ſich te Toledo by den Moorſchen koning als balling opgehouden hadde, heeft toen niet alleen ſijn eygen koninckrijck Leon ('t welck door het teſtament ſijns vaders hem toebehoorde) wederom bekomen, maer daer-en-boven oock de koninkrijcken van Caſtilien, Gallicien en Portugael verkregen. Alphonſus hadde drie wettige kinders, doch yder van een byſondere vrouwe geboren; by Iſabella, koninginne van Vranckrijck, wan hy Sanctia, welcke ten houwelijck kreeg Graef Roderic; deſe heeft in de ſtad Ciudad Rodrigo een nieuwe woonplaetſe geſticht. By Zaida Maura, dochter des Koninckſ van Sivilien, kreegh hy Sanctium, die in een ſtrijt tegens de Saracenen verſlagen bleef. By Conſtantia wan hy Urraca, welcke, na het overlijden van Sanctius en Sanctia, die ſonder kinderen ſtorven, en na datſe getrout geweeſt hadde met Raymundus Berengarius, Grave van Tolouze, eyndelijck tot een man heeft gekregen Alphonſus koninck van Aragon, en liet na, haer tot een erfgenaem, een ſoon Alfonſus de VII, den allermachtigſten van alle de koningen, die oyt voor hem geweeſt waren, welck oock den tijtel als Keyſer van Spaengien gemeriteert heeft. En van die tijt af hebben Gallicia, Caſtilien, en Leon, altijdt eenen Koning en Prince gehadt.

Hier voren hebben wy geſeydt, dat onder verſcheyde zee-ſteden en havenen van Galiſſen, de voornaemſte zijn Ferrol, Corunna, Port a Port; de eerſte is ſeer vermaert, door dien aldaer gebout worden de galeoenen, groote en geweldige oorlogh-ſchepen van de Koningen van Spaenjen; de tweede door het inkomen van de machtige Scheeps-armade, die Koning Philips de II in 't jaer 1588, tegen Engelandt en de Nederlanden, uytruſtte. En uyt Port a Port is de meeſte vaert op de kuſten van Braſilien. *Havenen.*

PORTVGAL.

Des Lands Naem,

PORTVGAL, ſijnde een gedeelte van 't gene de Ouden Luſitanien hebben geheeten, van Luſo en Luſa, medegeſellen van Bachus, is alſoo genoemt nae de *portus* oft haven der *Gallen*, dat ſijn Françoyſen, die daer veel met ſchepen plachten te komen; ofte nae de *portus Cale*, gelijck Andreas Rheſendius ſchrijft, wiens opinie meer Geleerden volgen.

Palen, De limiten naer 't noorden, nu ter tijdt, ſtrecken ſich van de zee, langs de riviere Minho, tot aen Ribadavia, gelegen aen de riviere Avia, naer Gallicien; en van daer ooſtwaerts tot de riviere Duero; en voorts recht naer 't zuyden, tot aen de mont van de riviere Guadiana, alwaer Portugael grenſt met Caſtilien, Extremadura, en Andaluſien; naer het weſten paelt het aen den grooten weſterſchen Oceaen; alſoo dat de geheele omloop gerekent wordt op 280 mijlen.

Aert, Vruchten, In Portugael is een ſeer getemperde en heldere locht: van wijn, olie, orangie-appelen, citroenen, limoenen, amandelen, honigh, en was, is hier groote overvloet. De vruchten deſes lants overtreffen die van de naebygelegene landen in goetheydt en ſmaeck; en hoewel dit aerdtrijck ſoo veel korens niet en draegt, dat de inwoonders daer van konnen leven, ſoo wordt haer doch genoegh uyt Vranckrijck, Engelant, en Polen, toegevoert. *Gedierte,* Van vee en allerhande gedierten is dit landt oock ſeer rijck, inſonderheydt brengt het voort ſulck een menichte peerden, van groote raſſigheydt, dat de Ouden ſeyden, datſe van de wint gegenereert wierden.

en Koningen. Het Koningrijck van Portugal heeft ſijn eerſte beginſel genomen omtrent het jaer ons Heeren 1100, (tot welcker tijdt toe het onder Spangien is geweeſt, ſoo de Hiſtorien melden;) en ſijn de Koningen geſproten uyt Henrick Hartogh van Lothringen en Grave van Limburgh, een dapper en ſtrijtbaer helt, die, in Spaengien ſijn woonſtede nemende, trouwde aldaer Tyreſia, de dochter van Alphonſus de VI Koning van Caſtilien en Leon; en kreegh met haer ten houwelijck dat deel van Gallicien en Luſitanien, 't welck men nu Portugal noemt, en hy onlangs te voren, in dienſt des Konings, door ſijne manhaftigheyt uyt der Moren en Saracenen handen ontweldight had: als hy overleed, in 't jaer 1112, is hem ſijn ſone Alfonſus de eerſte geſuccedeert, die ſich noemde hartog van Portugal, doch wierd in 't jaer 1139 van ſijn krijghs-heir met den Koninckliicken tijtel begiftight, nae dat hy in het Orchienſer velt, tegens Iſmarius, en noch vier andere Saraceenſche Koningen, de victorie verkregen hadde; ſijne naekomelingen achterlatende, tot eeuwiger gedachteniſſe van ſulck een daet, het wapen van de vijf ſchilden. Deſen Alphons ſijn in rechte linie geſuccedeert Sanchez, Alphonſus II, Sanchez II, Alphonſus III, en Dionyſius, die de eerſte ſich heeft laten noemen Koning van Algarben; deſen ſijn gevolght in ordre, Alphonſus IV, Petrus, Ferdinand, Ioannes, Eduard, Alphonſus V met toenaem Africanus, Ioannes II, Emanuel, Ioannes III; Sebaſtiaen, die in Africa verſlagen is; Henrick, te voren Cardinael; en (alſoo Antonius, als een baſtaert, verdreven is) Philips de II, Koning van Spaengien, die, als naeſte erfgenaem van wegen Iſabella, oudtſte dochter van Koning Emanuel, het Rijck geoccupeert heeft; nae hem ſijn ſone Philips de III; en voor eenige jaren ſijn neve Philips de IV, die over geheel Spaengien heerſchte.

Spaenjen.

De hooftſtadt van Portugal is Lisboa, de Nederlanders ſeggen Lisbon, en de Ouden hebben het Oliſippo genoemt: Sy magh onder de voornaemſte koopſteden der geheeler weereldt met recht gereeckent worden, ſijnde met rijckdom overgoten, en als een heerlijcke ſchatkamer van alle vreemde waren, die uyt Aſia, Africa, en een gedeelte van America gebracht worden. Sy is gelegen aen den mondt van de riviere Tejo, op een luſtige en bequame plaets, ſoo van wegen de landouwe, die rondom ſeer lieflijck is, als oock van wegen de goede reede voor menichte van groote ſchepen. De ſtadt is ſoo groot, datſe binnen hare muuren vijf onderſcheyde bergen, en oock ſoo veel dalen begrijpt; en buyten de muuren twee bergen beſlaet: aen de ſijde naer de zee ſijn 22 poorten, aen de landtſijde 16, en de muuren rontom geſterckt met 77 torens: daer ſijn 25 Parochi-kercken, behalven de kloosteren. Hier is oock de Aertsbiſſchoplijcke ſtoel. Maer 't gene de ſtadt meeſt verciert, is, dat de Koningen van Portugael alhier eertijdts plegen hof te houden, gelijck oock nu ter tijdt de Koning. De treflijckheydt, ſoo van de publijcque als private gebouwen van Lisbon, munt uyt boven vele ſteden van Europa. Het dunckt my onnoodigh te verhalen, alſoo een yder bekent is, dat alhier die groote ſchepen, die wy karaecken noemen, getimmert worden, en toegereedt op de Ooſt-Indien, van waer ſy alhier wederkeeren, geladen met veel koſtelijcke koopmanſchappen, ſpeceryen, en 't gene die Ooſterſche Rijcken meer voortbrengen. Het lof van deſe ſtadt behoefde een geheel boeck, wy willen liever daer van ſwijgen, als te weynigh ſchrijven, en beſluyten met het ſeggen der Portugeſen, *Chi non ha viſto Lisboa, non ha viſto coſa boa*, dat is, die Lisbon niet geſien heeft, heeft niet fraeys geſien.

Hooftſtadt Lisbon.

De andere ſteden van Portugal ſijn Evora, Beja, ofte Beya, Elvas, Olivença, Portelegre, Almada: op deſe ſijde aen het inkomen der riviere Tejo, niet wijt van Lisbon, noordwaerts, is gelegen de ſtadt Caſcais; en wat naerder aen de ſtadt, tot beſcherming van de riviere, het Kaſteel S. Iuliaen, van de Duytſen Sint Gillis geheeten. Niet verre van daer vertoont ſich het ſtedeken Belem, van de Nederlanders Bethlehem genoemt, alwaer Koning Emanuel, tot een graf-ſtede voor ſich ſelven, die ſeer heerlijcke kerck van onſe lieve Vrouwe gebouwt heeft, en daer

Kleyne ſteden.

OCEANVS OCCIDENTALIS.

PORTVGALLIA
et
ALGARBIA
quæ olim
LVSITANIA.
Auctore
Vernando Alvero Secco.

Scala Milliarum
Hispanicorum
Germanicorum

REGNI CASTELLÆ PARS.

REGNI LEGIONIS PARS.

ANDALVSIÆ PARS.

CONDADO.

ALGARVE

Amstelodami
Apud Guilielmum et Joannem Blaeuw.

nevens een klooster voor Monicken van de orden van S. Hieronymus, doch is daer nae seer verbetert van sijn soon Koninck Iohan. Daer ontrent leggen oock de stedekens Leiria, Tomar, en Guarda. Niet wijt van Tomara is Ceice. By de riviere Tejo leyt oock Alanquora, 't vaderlant van Damianus à Goes. Tusschen de rivieren Monda en Durio leggen Conimbrica, oft Coimbra, eertijdts het hooft van gantsch Portugael, Porto, Viseu, en Lamego. Eyndelijck, tusschen de riviere Durio en Minio, laet sich sien de prachtige stad Braga, die de Ouden *Bracara Augusta* genoemt hebben; men meent datse van de *Gallis Braccatis* gebouwt is, 290 jaren voor Christus geboorte: de Romeynen, overwinners daer van, hebben haer den naem van *Augusta* gegeven: sy is eertijdts seer vermaert geweest, om dat aldaer placht gehouden te worden een van de seven *Conventus*, oft byeenkomsten, van 't een derdedeel van Spaenjen, van waer (na Plinius seggen) 24 steden haer recht plachten te vorderen.

Regeeringe. In Lisbona sijn verscheyde rechtbancken, die sy *Tribunalia* noemen; als, het Tribunael van civile saecken, genaemt *Casa de Civil*, waer van opperste Rechter van 's Konings wegen is, een *Regidor*, dat is te seggen Regeerder, met noch twee andere Rechters. Het tribunael van criminele saecken heeft oock twee Rechters; en het Tolhuys des Konings, genaemt *Alfandega*, eenen Auditeur oft Rechter: een Rechter is 'er van de proprieteyten, oft eygendommen, en beneficien: acht van de weesen: een van de gasthuysen; en een opperste Rechter (genaemt *Correcteur*) van de saecken van Indien, Guinea, Cabo Verde, San Thome, en Brasilien. Van alle dese voorseyde rechten mach men appelleeren aen het relaes van het civil. Van het relaes van 't civil komen de appellen aen het tribunael van supplicatien, wiens Rechters, genaemt *Desembargadores*, dat is, ontlasters, sijn van grooter autoriteyt en aensien, gelijck by ons Raets-heeren en Presidents: de opperste onder haer is de *Correcteur* van de supplicatie. De twee Rechters, die genoemt worden *Desembargadores da Fazenda*, dat is, so veel als Curateuren en Rechters van des Konincks goederen, oordeelen de rechten en pleyten tusschen de Koninck en particulieren: van dese is geen appel. De Raedt van het *Tribunal supremo*, oft den hoogen Raet, noemt men *Desembargadores* van 't palleys, aen welcken men appelleren magh van alle rechtbancken des geheelen Rijcks. Het tribunal van de *Veedores da Fazenda*, sijn opsienders, voochden, ofte besorgers van des Konings inkomsten en goederen: het tribunal van des Konings rekenkamer staet onder de *Veedores da Fazenda*. Behalven de voornoemde is daer noch een Raedt van State, twee Hartogen, een Marckgraef, en tien Graven.

Rivieren. De rivieren deses landts sijn Anas oft Guadiana, Tejo, Mondego, Duero, en Minho; van dese alle sijn de Taag en Duero de voornaemste. De

Zee. zee aen Portugael geeft behalven groote menighte visschen, oock veel andere nuttigheden: want dese zee is het die den Portugijsen alle hare rijckdommen heeft verleent, het welcke sy oock erkennen, hem noemende gout-dragendt, met meerder reden dan de Ouden eertijdts den Nilus deden, om dat door desen allerley waren, van alle hoecken der Weereldt, haer worden toe-gevoert, en derhalven niets behoeven; maer daer en tegens, 't gene sy overvloedigh hebben, noch andere gewesten daer mede voorsien. De voornaemste havenen sijn Lisbon, Setubal ofte S. Vves, en Port a Port. In dit Koningrijck sijn twee Academien, als die van Ebora en Coimbra; de *Academien.* eerste is gefondeert van Hendrick Cardinael van Portugael, Prelaet der selver stadt; de andere nieuwelijcks gesticht van Iohan de II, Koning van Portugael.

Inwoonderen nature. Onder alle Spaensche volckeren sijn de Portugijsen de dapperste, seer ras van lichaem, die haren vyant seer lichtelijck aenvallen, en oock haest wederom den rugge konnen keeren; sy sijn seer veerdigh ter handt, en arbeytsaem: sy houden veel van haer selfs en van al haer doen, en bekennen dat sy sich veel laten voorstaen, en gaerne hebben, dat men haer meer acht als sy in der daedt sijn. De Portugesen sijn oock seer kloecke zeeluyden, en hebben haer, van wegen hare Scheeps-vaerden, den gantschen aerdbodem door bekent gemaeckt, en met allerhande negotien seer verrijckt.

ALGARBEN.

Naem. ONder Portugael hoort nu ter tijdt het Koningrijck van Algarben, 't welck desen naem van de Arabiers gekregen heeft, soo veel beduydende als een rijck en vruchtbaer velt, in 't welck van alles genoegh en vol op is, soo tot onderhout van sich selfs, als oock om anderen mede te deelen.

Palen. Het neemt sijn beginsel by de riviere Guadiana, tusschen de wateren Varaon en Carei-vas, en eyndight by het stedeken Villa formosa, waer Algarben van Portugal wordt afgesondert.

Grootte. Hoewel Algarben van alle de Spaensche Koninckrijcken het geringste is, soo is nochtans aldaer, uyt verscheyden gewesten van Spaengien, door de af-loopende Guadiana, groote toevoer *Waren.* van allerhande wijnen, Secco, Bastart, en Romanie, en veel meer andere, de welcke dan aldaer worden gescheept, en in Vranckrijck, Nederlant, en andere gewesten vervoert.

Steden. De steden in Algarben sijn Tavila en Silvis. By Cabo de S. Vincent placht te leggen de stadt Lacobriga, waer van men noch ten hedigen dage de ruinen en overblijfselen siet by de zee-stadt Lagos, in het dorp, in de Portugijsche spraecke Lagna genoemt.

Regeering. Algarben, sijnde in 't eerst een Graefschap, is (als de oude Iaer-boecken melden) van Koning Alphonsus de X, Koning van Leon, aen Alphons de III Koning van Portugael, tot een huwelijcks-gave gegeven, met sijn dochter Beatrix, die hy van een concubijne geprocreert hadde; uyt welck houwelijck gesproten is Dionysius, die sich allereerst Koning van Algarben heeft laten noemen. Dese twee Koningrijcken worden nu geregeert van Koning Don Iohan de IV, uyt den huyse van Bragança.

CASTILIEN.

Naem. CASTILIA oft Caſtella heeft de naem van het Kaſteel, dat de Koning Pelagius, hebbende Leon van de Moren wederom verovert, als een fortreſſe tegens de vyanden gebouwt hadde; is eertijts Bardulia genoemt geweeſt.

Regeering. Dit Rijck heeft ſijn begin in ſoodaniger wijſe genomen: als Pelagius den Moren Leon wederom af-handigh gemaeckt, en aldaer tegens het gewelt der Barbaren een kaſteelken ofte fortreſſe gebouwt hadde, van het welcke de regeerders Graven van Caſtel oft Caſtilien waren geheeten, en den Koning van Leon, als haren Vorſt, lange tijdt gehoorſaemden, tot op Ordonium den II, ſijnde de XIV Koning van Leon en Aſturien; de welcke als hy de Graven en voornaemſte heeren van Caſtilien, onder ſchijn van vriendtſchap op een gemeene vergaderinge by ſich ontboden, vermoorde; wierden de Caſtiliaenen door een ſoo grouwelijcke daet ſeer verbittert, en afwerpende het jock der Koningen van Leon, hebben twee uyt den haren tot richters verkoren, als Nunius Raſura en Lainus Calvus; waer van de eene de burgerlijcke regeringe, de ander den krijghshandel waernemen ſoude: en hare kinderen en naekomelingen ſijn Graven van Caſtilien genoemt geweeſt, tot op *Sanctium Majorem*, Koning van Navarre. Deſe Sanchez (als hy door ſijn ſtrijdtbaerheyt Corduba en Toledo den Saracenen afgenomen, en de Moren uyt Navarre, Arragon, Caſtilien, Leon, Portugael, en meer andere plaetſen in Spaenjen, verdreven, en alſoo het geheele landt wederom tot het Chriſten geloove gebracht hadde) troude Elvira, een dochter van Sanchez Grave van Caſtilien, de ſuſter en eenige erfgenaem van Garſias de laetſte Grave, en, verlatende als toen den tijtel van Grave, ſchreef zich Koning van Caſtilien, naelatende 't ſelve Rijck aen ſijn ſoon Ferdinand, die ſich oock verrijckt hadde, van wegen ſijn gemaelinne Sanctia, met het Koningrijck van Leon. Nae Ferdinand volghde ſijn ſoon Sanchez; en den deſen ſijn broeder Alfons; wien ſijne dochter Urraca (de mannelijcke ſtam uyt-geſtorven ſijnde) volghde; en naedien ſy (nae de doot van Raymundus Berengarius, Grave van Toloſa) haer met Alphons Koning van Arragon in den echten-ſtaet begaf, wierden de Koningrijcken van Arragon, Caſtilien en Leon wederom t'ſamen vereenight. Caſtilien wordt nu ter tijdt in oudt en nieuw onderſcheyden.

Oudt Caſtilien. Paſen. OUt-Caſtilien is in 't noorden bepaelt met Aſturien en Biſcajen, in 't weſten met Portugael; in 't zuyden met nieu Caſtilien (de bergen, welck bynae door geheel Spaengiens lengte haer ſtrecken, tuſſchen beyde loopende,) en in het ooſten met Arragon en Navarre. Is een ſeer vruchtbaer landt, van koren, wijn, allerley ſoorten van vruchten, ſaffraen, en alderhande gedierten.

Aert.

De hooftſtadt van out-Caſtilien is Burgos, een ſeer oude ſtadt, en van wegen vele dingen vermaert, derhalven ſy oock onder de voornaemſte van Spaengien wel mach gereeckent worden; heeft onder haer reſſort meer als 150 ſoo groote als kleyne ſteden, ſijnde met heerlijcke gebouwen, marckten, ſtraten, bruggen, kercken, kloo-ſteren, en wateren ſeer verrijckt; oock van wegen de vlijt, neerſtigheyt, en allerley hanteringe der inwoonderen, beroemt. Rondtom deſe hooftſtad leggen de navolgende ſteden, aen ſeer genoeghlijcke en welgelegen plaetſen; als Palentia, aen de riviere Carrione: de ſtadt *Valdoledum*, eertijts een koninglijcke ſtoel, is gelegen by de riviere Piſuerga, op een ſeer luſtige en genoeghlijcke plaets, alſoo dat niet alleen in Spaengien, maer oock byna in geheel Europa, diergelijcke niet lichtelijck te vinden is. De landouwe is hier ſoo vruchtbaer, en ſoo plaiſant, dat men naulijcks weet, wat ſtadt men voor deſe ſoude konnen prefereren, daer is een ſchoone ruyme marckt, begrijpende in ſijn omganck meer dan 700 treden. In deſe ſtadt is geboren Philips de II Koning van Spaenjen: ſy wort gemeenlijck Valladolid geheeten, 't welck ſommige willen uytleggen, als *Vallis Oleti*. Simanca, Pincia, en Salamanca ſijn oock groote en ſchoone ſteden: niet wijdt van Salamanca, by de riviere Gada, is gelegen de ſtadt van Graef Rodericus, *Ciudad Rodrigo* genoemt. Van hier zuydtwaert vertoont ſich Coria, was eertijdts Caurita, en wordt nu van de tegenwoordige Latijnſche Scribenten (na dat Andreas Schottus getuyght) Cauria genoemt; en 9 mijlen voorder, naer 't ooſten, is gelegen Placentia, een ſeer ſchoone ſtadt, welckers citroenen en andere fruyten, als oock het wit broot, ſeer gepreſen en begeert worden; is hedensdaeghs *Plazenſia* genaemt: deſe ſtadt heeft vele andere ſteden onder haer gebiedt, onder welcke Xavahicium ſeer braveert met hare omliggende boſſchen en wilderniſſen; en Piſaro, in een valleye liggende, als een altaer onder het geweif van een kercke, gelijck Marinæus geobſerveert heeft; de bergen omtrent Placentia gelegen, worden nae de ſtadt *Vera de Plazenſia* geheeten. En niet wijdt van 't beginſel van de riviere Areva, leyt Segovia: deſe ſtadt is van wegen den wolle-handel in de voortreffelijcke Romeynſche waterleyding ſeer vermaert; alwaer oock, als Vaſæus ſchrijft, dit noch te verwonderen is, dat 'er geen ledigh-ganger of bedelaer gevonden wort, 't en ware iemant van ouderdom ofte ſieckte niets doen en konde; naedien daer niemandt iets ontbreeckt, waer mede hy ſijn koſt eerlijck kan winnen: de ſtadt Arunda is gelegen aen de riviere Durio, en Oſma niet wijdt van de riviere landwaert in. De Academien in oudt Caſtilien zijn Salamanca en Valladolid.

Steden. Burgos.

Valladolid.

Andere ſteden.

Academien.

Nieu Caſtilien. Paſen. NIeuw Caſtilien grenſt in 't noorden aen het oude, met de andere ſijden is het omringt van Portugael, Extremadura,

VTRIVSQVE CASTILIÆ nova descriptio.

GALICIÆ PARS

PORTVG.

LVSITANIÆ PARS

LEGIO

CASTILIA VETVS.

CASTILIA NOVA.

ARAGONIA

NAVARRA

Biscaiæ pars

Montes Rabe d Oca

Avca Burgos

Lerma

Palencia PALANTIA

PINCIA Valladolid

Braganca

Camora SENTICA

SEPTIMANCA

Miranda do Douro

Salamanca

Lamego

Ciudad Rodrigo MIROBRICA

Guarda

Plazencia

Coria CAVRITA

VERA DE PLACENTIA

Alcantara NORBA CÆSAREA

Portalegre ol. AMÆA.

PARS

Merida EMERITA

Elvas

Badajoz PAX AVGVSTA

Evora

Olivenca

EXTREMA DVRA.

ALCVDIA

Sierra Andujar

Corduba

ANDALVZIE PARS.

Sevilla ol. HISPALIS

Eçija olim ASTI

Milliaria Hispanica communia.

Logronno IVLIOBRIGA

Tarracona TVRIASO

Borja

Zaragoza, CÆSAR AVGVSTA

Osma, VXAMA

Siguenca olim SEGVNTIA

Alcalá de Henares COMPLVTVM

Madrid ol. MANTVA CARPENTANA

Segovia

Avila ABVLA

Toledo

Ciudad real

Cuenca

EGELASTÆ

Iaen

Baeca

Vbeda

Alcala real

GRANADÆ PARS.

Baza BASTI

Murcia MVRGIS ol.

Cartagena, ol. CARTHAGONOVA

MVRCIA

Orihuella OROPESA

Alicante

Elche

Valencia

Segorbe

Maris Mediterranei pars.

Notarum explicatio

† Archiepiscopatus

† Episcopatus

Academiæ

Veteres Vrbium et Promontiorum appellationes magnoscules assignavimus hac forma: COMPLVTVM, etc. Recentes vero hac: Alcala de henares

Occidens

Oriens

Septentrio

Meridies

Granada, en Valentia, en leyt aen beyde zijden van de riviere Tago; is seer rijck en overvloedigh van tarwe en ander koren.

Vruchtbaerheyt.

Steden.

Toledo.

De hooft-stadt van nieuw Castilien is Toletum, gelijckse van de Latijnsche genoemt wort, en van de Castilianen Toledo; Villanovanus, schrijvende over Ptolemæus, seydt, dat mense plachte Serezolam te heeten. Dese stad is als het middelpunt van Spaenjen, aen een heuvelachtige oneffene en rouwe plaets gelegen, seer moeyelijck in 't op-klimmen; wort meestendeels van de riviere Tejo tegens hare vyanden beschermt, aen de noordzijde is sy met stercke muren en 150 torens bevest: hier is een groot getal van Edelen, en zijn de Burgers seer neerstigh en arbeytsaem. Behalven andere voortreffelijcke gebouwen, is hier een seer heerlijcke schoone en rijcke kercke. Nae 't getuygen der historien, zijn in dese stadt meer als 17 Concilien gehouden, waer van sich geen andere stadt beroemen kan. Dese stadt Toledo wort van Madril oft Madrid als een moeder en koninginne ge-eert, dewijl sy leydt aen een gesonde plaetse, overvloeyende van alle dingen, verleenende den Spaenschen Koningen een aengename woninge. Niet wijdt van daer is Villamanta. Die stadt, welcke van de Spaenjaerden hedensdaeghs met het Arabische woord Alcala de Henares geheeten wort, wort soo seecker voor het oude Complutum gehouden, dat men die oock in alle acten en munimenten in Latijn niet anders noemt; is gelegen op een effene plaetse, by de riviere Henares, en met alle 't gene, dat tot 's menschen onderhoudt noodigh is, soo wel versien, datse geen uytlandsche voorraet van noode heeft. *Siguenza* leyt oock aen de riviere Henares, ontrent half wegen tusschen Alcala en Saragossa. Alcantara, aen de riviere Tago, is een seer oude stadt, daer oock een treffelijcke brug te sien is. De andere steden zijn Talavera, Cuença, Lebazuza, Caslona la veja. De voornaemste riviere van nieuw Castilien is Tagus ofte Tejo: aldaer ontspringt oock de riviere Anas, die men nu Guadiana noemt. Vijf mijlen buyten Madril, naer het westen, is gelegen dat magnifijcke en kostelijcke Kloosster S. Laurens in Escurial genoemt, des ordens van S. Hieronymus, van Philips de II, Koninck van Spaenjen, met onuytspreeckelijcke kosten en konst, soo heerlijck gebouwt en opgemaeckt, dat het met recht mach vergeleecken worden met de Pyramiden van Egypten, met de oude Grieckse en Romeynsche Tempelen, Theatris, Amphitheatris, Circis, Bad-stoven, en Grafsteden, en diergelijcke koninckljcke gebouwen; want dit werck bynae in de geheele weerelt geen gelijck en heeft. De principaelste voor-gevel van dit kloosster staet aen de west-zijde, in de welcke sijn drie poorten, waer van de middelste de principaelste is, en dient om te gaen in de kercke, in het Convent, en in het Collegie: die aen de rechte sijde staet, dient om te gaen in de ambachtshuysen, die gemaeckt zijn tot dienst en behoef van het convent: en die ander poort, aen de slincker sijde, is de in-gang van de huysingen die gemaeckt zijn tot de schole. Aen de vier hoeken staen vier torens, seer aerdigh en konstigh gemaeckt, waer van de twee, die te gelijck aen de voet der kercke gantsch prachtigh in de hooghte sich verheffen, de andere in schoonheyt verre overtreffen. Boven desen in-gang staen op pedestalen de beelden van ses Koningen van Israel, gemaeckt van marmor en arduyn-steen, wesende yder 17 voet hoogh. Aen de noord-sijde, by de kerck, is een schoon paleys, in het welcke de Koninck met het gantsche hof bequamelijck kan logeeren. Aen de zuyd-zijde sijn verscheyde portalen, als oock een schoonen lusthof, met alderhande kruyden, bloemen en gewassen verciert, oock een boomgaert vol ooftboomen; aldaer is oock een gast-huys, apotheeck, en wat meer tot sulck een werck van nooden is: in 't kort, daer en is niet te sien, of men moet sich over alles verwonderen; en dunckt my beter te sijn, gantsch geen gewach daer van te maken, als te sober daer van te spreken. Te Toledo is oock een treffelijck paleys, van Keyser Karel de V gerestaureert, en met nieuwe vertrecken Koninckljck verciert, in het welcke, behalven andere konstrijcke wercken, te sien is een seer konstelijck water-werck, op de Italiaensche wijse gemaeckt, 't welck door een ras om-draeyent en uytgehoolt radt, het water uyt de riviere Tajo, door verscheyden pijpen en kanalen, op de hooghte des paleys en berghs drijft, en versamelende 't selve aldaer by een in een ruymen back, wort het van daer wederom geleyt aen verscheyde plaetsen, niet alleen van dit paleys, maer oock de gantsche stadt deur, en geeft sulck een water van sich, dat de tuynen, paleysen en badstoven van groote heeren, daer ontrent gelegen, daer mede versien worden, en oock de gemeene burgers, jae kammers en wevers het selve overvloedigh genieten. Dit landt van nieuw-Castilien is oock met twee Universiteyten verciert, waer van de *Complutensis Academia* (van wegen alderhande konsten die daer geleert worden seer vermaert,) in 't jaer 1517 gesticht is van Franciscus Ximenius Cardinael en Aertzbisschop van Toledo: de andere, niet weynig beroemt, is te Toledo; in welcke stadt oock alderhande handt-wercken geoeffent worden: men houd, dat aldaer by de 10 duysent menschen haer alleen met het wol-werck en sijde geneeren.

Andere steden.

Gebouwen. Madrid.

S. Laurens in Escurial.

Academien.

't KONINCKLYCK GEBOUW VAN S. LAURENS, gemeenlijck genaemt 't ESCURIAEL.

Redenen, waerom het gebouwt is.

DE noyt overwonne Keyſer Karel, de Vijfde van dien name, hadde openbaerlijck ſijne Erfrijcken aen ſijnen ſoon overgedragen, en Philips was op ſijn negen-en-twintighſte jaer door de ſelve opdracht in 't jaer 1556, Koning en Heere van ſoo vele volckeren geworden, en de oorlogen tuſſchen ſijnen Vader en de Koningen van Vranckrijck Françoys den Eerſten, en daer na met Hendrick den Tweeden gevoert, duerden noch met even groote hevigheyt. Soo dat in het jaer daer aen volgende, Philips te rade wiert de ſtadt S. Quintin, gelegen op de grenſen van Vranckrijck, met ſijne krijghsmacht te omringen, om alſoo den Françoys af te wenden van het berooven van Vlaenderen, en te trecken tot het ontſet van die plaetſe, aen welcke ſoo veel gelegen was; gelijck de ſelve oock derwaerts trock om den vyant het ondernomen belegh te doen opbreecken; die den Françoys niet willende wachten, achter het voordeel van ſijne begravingen, den ſelven te gemoet trock, en ſlagh leverde met ſoodanige hevigheyt, dat de Françoyſen naer brave wederſtant, eyndelijck de zege aen Koninck Philips moeſten laten, met een groot getal treffelijcken Adel, en onder de ſelve den Conſtapel en Veltoverſte *Mommorancy*, tot gevangenen, geſchut en bagagie tot buyt, en de vaendelen tot zegeteeckenen. Doch dewijl deſe zege bevochten wierd op den 10 van Oegſtmaent, ſijnde een dagh op de welcke by de Roomſche Kerck de gedachteniſſe van den Heyligen Martelaer Laurens geviert wert, beſloot Koninck Philips, als die het ontfangen geluck d'interceſſie en voorbidding van dien Heyligh toeſchreef, tot ſijner eer en gedachteniſſe een ſoodanigh teecken van danckbaerheyt op te rechten, waer in die altijdt ſoude leven, en voor de gantſche weerelt ten toon ſtaen. Hy wierdt noch meer in dit ſijn voornemen geſterckt, als op dien voortreffelijcken zegen, het bekomen van S. Quintin op den 26 der ſelve maent volghde: waer uyt noch klaerder de gunſt en hulpe des Hemels, op 't voorbidden van den gemelden Heyligen Martelaer, hem ſcheen te blijcken: want het innemen van ſoo treffelijck een plaetſe, in welcke den Admirael van Vranckrijck, benevens veel anderen Adel gevangen wierd, gevolght op ſoo aenſienlijcken zegen, dede de ſaecken van Koninck Philips ſoodanigen ploy nemen, dat eyndelijck twee jaren daer nae de generale vrede in het Chriſtenrijck beſloten wiert. En dit was d'eerſte reden die den Koninck bewoogh dit wonderwerck te ſtichten. De tweede was, dat den onverwinnelijcken Keyſer Karel de Vijfde, in het jaer 1558 overleden, by uytterſte wille aen het goetduncken van ſijnen Soon gelaten had, alle de dingen raeckende ſijne begraeffeniſſe, en die van ſijne overledene huysvrouwe de Keyſerinne Iſabella; 't welck Koninck Philips, overdenckende hoe groote en vele verbinteniſſen hy ſijn Vader ſchuldigh was, voorts dede beſluyten ſijn voornemen in het werck te ſtellen, en de kerck, die hy meende te bouwen, in te wyen aen den naem van de Heyligen Laurens, en nevens dien te voegen een kloo-ſter van de ordre van den H. Hieronymus, nevens een graffſtede van de Keyſerlijcke lichamen, hem ſelve, ſijne vrouwen, en naekomelingen, gelijck hy oock in Spanjen uyt Nederlant overgekomen, 't ſelve in 't werck ſtelde, en het heerlijckſte wonderſtuck des weerelts dede bouwen. De eerſte ſteen van 't ſelve is in 't jaer 1563 geleyt, op den 23 April, doch toegeeygent de gedachteniſſe van S. Joris, welcks bovenſte deel dit opſchrift heeft:

DEVS. O. M. OPERI ASPICIAT.

Aen de eene ſijde ſtont:

PHILIPPVS II. HISP. REX.
A FVNDAMENTIS EREXIT.
M. D. LXIII.

Aen de andere ſijde:

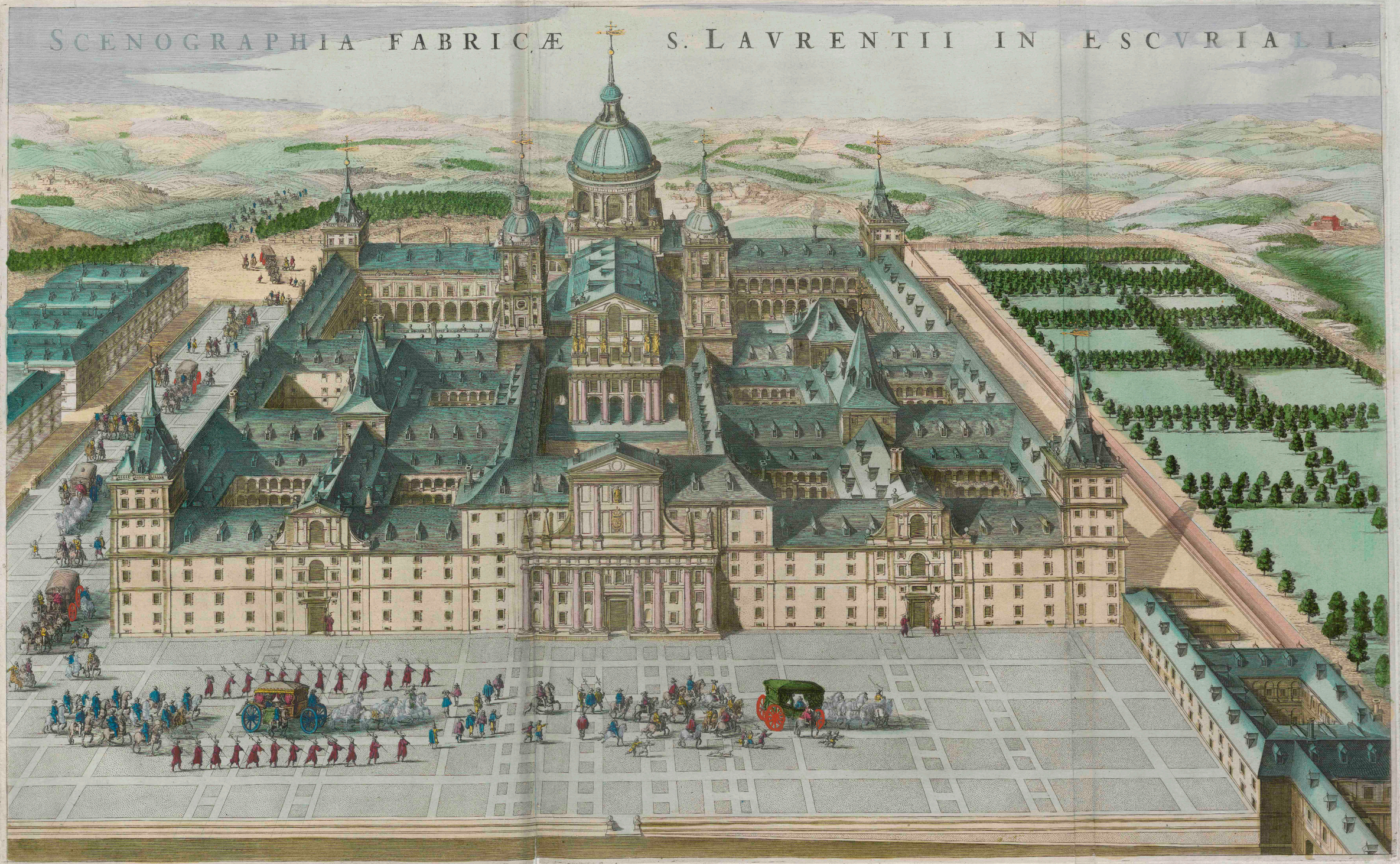
IOAN. BAPTISTA ARCHITECTVS.
IX. KALEN. MAI.

Deſe ſteen leght aen de zuydſijde van 't gebouw, recht onder de ſitplaetſe van de Prior, in de eetſale van 't klooſter.

Gelegenheyt van het gebouw.

Dit koninclijck gebouw ſiet men in 't koninckrijck Toledo, ſeven mijlen van Madrid, 't welck naer het ooſten van het ſelve leydt, negen mijlen van Segovia, dat naer het noorden, even veel van Avila, 't welck naer het weſten, en vijftien van Toledo, 't gene naer het zuyden

SCENOGRAPHIA FABRICÆ S. LAVRENTII IN ESCVRIALI.

van dit klooster is gelegen, naer de sijde en als aen den voet van de Segovische bergen, dicht aen een kleyn vleck genaemt *Escorial*. De omleggende landtstreke is een der vermakelijckste die men soude konnen vinden, besproeyt met vele fonteynen, en klare beeken die uyt het gemelte geberghte nederstorten; en verciert met verscheyde plantagien van allerhande boomen, voornamentlijck in de naerbygelegene beemden, tot schuylplaetsen van het vee en wilt, 't welck hier by geheele troepen, uyt het geberghte komt nederdalen om te weyden, te weten,rheen,herten,en wilde swijnen: konijnen vint men 'er oock in seer groote menichte. De buerplaetsjens la Herreria, Fresneda, Campillo, en Monastero, brengen mede niet weynigh by tot dese vermakelijckheyt. Daerenboven is de lucht hier soo gesont, dat in tijden, als geheel Spanjen met de pest oft andere besmettelijcke sieckten geplaeght wiert, de selve noyt dese plaetse gequelt hebben. Tot de opbouwinge mede van dit wonderwerck was dit oock de bequaemste plaetse, die men kon uytkiesen, terwijl in het gebuerige geberghte overvloet van steen gevonden wiert; en het omgelegene land, beset met pijnboomen, overvloet van uytnement hout tot het gebouw konde verschaffen.

Grootte en forme. Op dese plaetse in een vlackte vertoont sich het gebouw in forme van een lanckwerpigh vierkant, gestelt met de voorgevel bynae tegen het zuyden, hellende een weynigh naer het oosten, om soo veel eerder de stralen van de sonne te genieten, die hier niet onaengenaem is om de koude en frisheyt der lucht. De oost- en westsijden van het gebouw sijn yder lang 735 voeten; en de zuyd- en noordsijden yder 580; en de geheele ommetreck vervat 2630 voeten; yder voet (welckers langte in de nevensgaende figuren uytgebeelt is) een derdendeel van een Castiliaense elle ofte maete, by haer *Vara* genaemt, gerekent.

Bouwmeesters. De voornaemste, die het ontwerp van dit gebouw naer de sin en meyninge van Koninck Philips(die selve een groot liefhebber der bouwkonst was) maeckte, is geweest Jan Baptista van Toledo, een uytstekendt meester in de selve konst; en Broeder Antonis van Villacastin, Religieus der Ordre van S. Hieronymus, heeft de selve seer verbetert en vermeerdert. De teeckeningen van dit geheele werck, soo van de gront, profil, en andere gesichten, die in het Escurial bewaert worden, (na welcke men dese, die wy hier in onsen grooten Atlas den Leser vertoonen, heeft uytgetrocken,) sijn van Jan de Herrera, leerling van de voornoemde Jan Baptista, die het werck voltrocken heeft, gemaeckt.

Materie van het gebouw. De materie van dit gebouw, gegraven uyt het naebygelegene geberghte,is een seer harde witte steen, gevlackt met bruyngrijse vlackjens, het welck een seer aengenaem gesicht geeft.

De voornaemste gevel. De voornaemste gevel van dit wonderwerck, die in d'eerste nevengaende figure vertoont wert, staet tegen het westen, breet sijnde sevenhondert en veertigh, hoogh tot aen de Cornice sestigh voeten. Op yder hoeck van de selve staet een schoone tooren, hoogh ontrent de tweehondert voeten, welckers kappen met leyen ofte schalien gedeckt sijn, en boven met gulde kloten en kruycen aerdigh verciert. Op de twee andere hoecken van het gebouw staen noch twee torens, de voorsz. in hooghte, cieraet, en alles t'eenemael gelijck.

De Hooftpoorte. In de selve gevel staen drie heerlijcke poorten,van welcke de middelste, als sijnde de hooftpoorte, een uytnement stuck wercks is. Op een voet van graeuwe steen, breet sijnde 138 voeten, dick een Spaense vara, dat is, een elle, staen acht colommen half uyt de muer, met haer basen en capitelen nae de Dorische ordre, twee aen twee gepaert, hoogh sijnde met hare cieraden ses-en-vijftigh voeten; in elck vack, tusschen de twee by malkander staende colommen in, siet men eerst een groote nisse, en daer boven twee vensters, d'een boven d'ander; op de cornice boven dese acht colommen vertoont haer weder een andere rye colommen naer de Jonische ordre, even gelijck de onderste half uyt de muer; doch maer vier in 't getal, staende op pedestalen recht boven de vier middelste van onderen: boven de twee uytterste aen wedersijden staen vier pyramiden op pedestalen. Op dese bovenste colommen rust het frontispice met sonderlinge grootsheyt. In het midden van de onderste acht colommen is de ingang ofte groote poort breet 12, en hoogh 24 voeten; de twee stijlen en de legger boven de deur sijn yder een stuck steens, van soodanige swaerte, dat men, om de selve uyt de steenkuylen te trecken, gebruycken moest een karre, die van veertigh paer ossen voortgetrocken wiert. Tusschen dese poort en de architrave van de groote cornice is een venster, van gelijcke grootte als de andere, en aen wedersijden een rooster in de steen uytgehouwen. Recht in het midden tusschen de vier bovenste colommen staen de koninckliicke wapenen in steen uytgehouwen, en daerboven in een nisse een beelt van S. Laurens, vijftien voeten hoogh, van witte steen, hebbende in de rechter handt een boeck, in de slincke een grooten koperen rooster, die in 't vuur vergult is, gemaeckt van Jan Baptista Monegro, beelthouwer van Toledo. De Cornice van het grootste en middelpavilloen, tegen welcke dese voortreffelijcken ingang aenstaet, is dertigh voeten hooger, als de cornice die om het heele gebouw loopt. Dese gevel van de ingang is in 't geheel hoogh, te weten tot de bollen die op de frontispice staen, hondert en veertigh voeten.

De twee andere poorten. In de bovengemelde geheele voorgevel aen wedersijden van de hooftpoorte, en recht in het midden tusschen de selve en de toorens op de hoecken, staet noch een poort, sijnde elck hondert voeten hoogh; door die op de rechter sijde, gaet men in het Gast- en Sieckenhuys van 't Klooster, en door de andere in het Collegie en Seminarium; sijnde mede door hare pilasters, vensters en andere cieraden seer aensienlijck. Dese drie poorten, met de hoecktoorens geven een uytnemende grootsheyt aen dese sijde, en soo aengenamen gesicht, als de bouwkunst soude konnen uytleveren.

De lijste die op de hooghte van dertigh voe-

ten

ten rontom het geheele gebouw loopt, deelt het, om ſoo te ſeggen, in twee deelen; in het bovenſte ſijn twee regels venſteren boven den anderen, en onder de lijſt drie ryen. De venſters van deſe ſijde, t'ſamen gereeckent met de poorten, niſſen, en dackvenſters, ſoo van het gebouw, als de torens, ſijn 247.

De gevel aen de ooſtſijde. De gevel die tegen het ooſten aen ſtaet, ofte de achtergevel, is even breet als de voorgaende, te weten 735 voeten; men gaet tot de ſelve van de gront met trappen op, en in het midden van de gevel ſpringt een vierkant gebouw uyt, 't welck is des Koninckx vertreck, en vervat de groote kapelle van de kercke. Deſe voorſeyde uytſprong geeft niet alleen een groote heerlijckheyt aen deſe gevel, maer vergroot die ſoodanigh en met ſoo veel voeten, dat, ſy gerekent tot de voorſz. 735, in 't geheel uytbrengen 1100 voeten: ſy vercieren daerenboven de gevel niet weynigh, daer de menighte van venſters oock veel toebrengt, terwijle deſelve (behalven vijf kleyne poorten, waer van een ſtaet midden in des Koninckx wooninge, twee in de hoecktoorens, en een onder de Sacriſtie, mede ſijn reſponderende aen de andere ſijde,) in getal ſijn driehondert ſes-en-ſeſtigh.

De zuydergevel. De zuydergevel is lang van den eenen hoecktoren tot den anderen 580 voeten, en in het aenſien de ſchoonſte van allen, alhoewel hy met geen pilaſters, ofte andere lijſten verciert is, als met die alleen, die het geheele gebouw omringt. Het cieraet van deſe gevel beſtaet in de ordre van de venſters, die in vijf ryen boven malkanderen verdeelt, van den eenen tooren tot den anderen recht deurgaen, ſonder door eenigh tuſſchenwerck geſcheyden te werden; de onderſte ſijn verciert met geheele yſere tralien hoogh negen voeten, breet vijf en een halve, en ſijn hondert een-en-twintigh in 't getal. De venſters, die in het midden van deſe gevel ſtaen, hebben oock yſere tralien; en maken alle die van deſe ſijde, te ſamen gerekent, een getal uyt van driehondert en ſes. Aen deſe ſijde ſijn mede drie kleyne poorten, dienende tot de kelders, en gewelften.

De noordergevel. De noordergevel is met de zuyder gelijck in lengte, maer is onderſcheyden met pilaſters; heeft drie voorname poorten, die tot geen gering cieraet ſtrecken, yder tien voeten breet, en twintigh hoogh; door de twee komt men in het Paleys, en door de derde in het Collegie. Aen deſe ſijde, om van de noordewinden te meer bevrijt te weſen, ſijn maer 170 venſters.

De plaetſe. De plaetſe voor het gebouw is voor de voornaemſte gevel breet tweehondert voeten, en ſoo veel voor de noordſijde, ſijnde beſloten met een borſtweeringe van graeuwe ſteen, welcke verſcheyde ingangen heeft, die alle met ketenen geſloten werden: deſe plaetſe is bevloert met groote ſarcken van die ſelve ſteen, die met verdeelingen geleyt ſijn, en op de vacken des muurs, en ordre van poorten en venſters reſponderen. Buyten de borſtweeringe loopt een breeden wegh voor de gemeene paſſagie, aen de zuyd- en ooſtſijden is de plaetſe, van die ſelve breette als de voorgaende, ſtaende aen die ſijden uyt de gront verheven 100 voeten, en omringt met een diergelijcke borſtweringe, over welcke men het geſicht in den hof heeft; werdende onderſtut van een booghwerck naer de Ruſticſche ordre; 't welck ſeer heerlijck toont, als men in de figure ſien kan; het plat ſelf is vervult met keurige bloemtuynen, fonteynen en andere vercierſelen.

Verdeelinge van het gebouw. Het geheele Gebouw wort verdeelt in drie voornaeme deelen, het middelſte gedeelte ſtreckende van het weſten ooſtwaerts, is de algemeene ingang, de groote plaetſe, en galderye, en de kerck; het zuyderdeel beſtaet in vijf beſlotene ſchoone binnenplaetſen, vier tamelijcke en een heel groote, en deſe behooren aen het klooſter. Het noorderdeel heeft eveneens mede vijf binnenplaetſen, die tot het Collegie, en het koninckljck Palleys dienen, en deſe ordre blijft van het fondament tot den top van het gebouw, met de ſelve geſchicktheyt.

Dack. Het dack kruyſt ſich, en is met loodt, en met leyen gedeckt.

't Voorhof voor de kerck. Het eerſte dat men, de voornaemſte poort ingegaen ſijnde, betreet, is een voorportael, ſtreckende van het gedeelte van het klooſter tot het deel van het Convent, lang ſijnde vier-en-tachtigh, en breet dertigh voeten; het heeft twee deuren, door de eene gaet men naer de ſcholen van het Collegie, door de andere naer de vertrecken van het klooſter. Recht over de voordeur ſijn drie groote boogen ofte poorten, door welcke men komt op de groote plaetſe voor de kerck; alwaer ſich alsdan de gevel van de ſelve kerck vertoont. Deſe plaetſe, gerekent van de geſeyde poorten tot de trappen van de kerck, is hondert en negentigh voeten lang; en van de eerſte trap tot de bogen in de gevel van de kerck, die op de gemelte drie in het voorportael reſponderen, veertigh voeten, dewelcke, te ſamen gerekent, maken de lengte van tweehondert en dertigh voeten; de breette is van hondert en ſes-en-dertigh voeten. De ſijdmueren ſijn van vierkante gehouwe ſteenen, met pilaſters verdeelt; in de ſelve ſijn vijf ryen venſters, en op de hooghte van vijftien voeten loopt een lijſt, die de ryen venſters van malkander ſcheyt.

De gevel van de kerck. De gevel van de kerck is een van de treffelijckſte, en beſt-geſtelde deelen van het gantſche Gebouw; en men ſoude met recht konnen ſeggen, dat in de Doriſche ordre noyt ſchoonder oft ſtercker werck gemaeckt ſy: men gaet door vijf poorten oft bogen, wijd ſijnde yder veertien voeten, hoogh acht-en-twintigh, in het portael van de kerck. De drie middelſte ſtaen tuſſchen ſes geweldige colommen, hoogh vijf-en-veertigh voeten, welcker baſen, capiteelen, architrave, friſe, en cornicen ſchijnen van ſilver te ſijn: de gantſche hooghte van deſe ordre, met de cieraden gerekent, is vijf-en-vijftigh voeten. Boven yder van deſe vijf poorten ſtaet een venſter, elck vijf voeten wijt, met yſere borſtweringen. Daer boven begint een tweede ordre van ſonderlinge grootsheyt. Recht boven de onderſte colommen ſtaen ſes pedeſtallen, yder over de dertien voeten hoogh, en op elck een mer-

ORTOGRAPHIA EXTERIOR MERIDIONAL DEL TEMPLO I CONVENTO DE S. LORENCIO EL REAL DEL ESCVRIAL I APOSENTOS REALES.

Scala menſoria hujus Fabricæ — *Piti pie*

10 20 30 40 50 100 200 300 350

Palmo 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

Dedo 1 2 3 4

Pes Caſtellanus in partes diviſus. — *Pie Caſtellano dividido em partes.*

merſteene beelt, van de beſte ſteen, die men in het omliggende geberghte heeft konnen vinden, hebbende alle 't hooft, handen en voeten van witten marmor, en ſijn over de ſeventien voeten hoogh. Sy beelden uyt ſes koningen van Juda uyt het geſlachte Davids. In de midden ſtaen David, met een kopere vergulde harpe, en Salomon met een boeck in de handt. Aen de rechterſijde van David ſtaen Ezechias, en Manaſſes; aen de ſijde van Salomon, Joſias en Joſaphat; yder van haer heeft een kopere in 't vuer vergulde kroon op het hooft, en in de rechterhandt een koninckliycke ſcepter van het ſelve metael, die op heden noch ſoo ſchoonen glans hebben, als den ſelven dagh toen ſy 'er opgeſet ſijn. Daerenboven wert deſe ordre verciert met ſes pilaſters, ſtaende recht boven de onderſte colommen, met hare compartementen, lijſten en andere cieraden; en eyndight ten laetſten met een ſchoon frontiſpice, in de welcke een groot venſter boven booghsgewijs gemaeckt, breet dertien, hoogh ſes-en-twintigh voeten, de cornice van deſe ordre met ſonderlinge aengenaemheyt breeckt: boven op den top ſtaen ſes canteelen, recht boven de pilaſters, met hare bollen.

Torens der kercke.

Aen yder ſijde van deſen heerlijcken gevel ſtaet een vierkante toren ſeer konſtigh en cierlijck gebouwt, verciert ſijnde van boven tot beneden met groote verſcheydenheyt van pilaſters, met haer baſen, capiteelen, en cornicen; en in de tuſſchenplaetſen, met niſſen en venſters konſtelijck verdeelt; boven ſijn ſeer groote venſters booghsgewijſe gemaeckt, daer de klocken tuſſchen hangen; en boven de hooghſte en laetſte cornice is een galderye en borſtweeringe van ſteen, met vier kanteelen aen yder ſijde met hare bollen: voorts eyndigen de torens in ſeer aengename cupolen, daer een lantaeren boven op ſtaet, met acht venſters, en boven op de lantaeren ſiet men een ſteene naelde ſtaen, die een gulde kloot draeght, van vijf voet diameters, met het kruys, en vaen die de winden aenwijſt, alles ſeer heerlijck en groots: deſe torens ſijn yder hoogh van de vloer tot het kruys tweehondert en ſeventigh voeten. In de toren, naer *Klocken.* de ſijde van het Convent ſtaende, hangen 19 klocken, ſoo groote, kleyne, als middelbare, die tot den dienſt gebruyckt werden; en daerenboven het grootſte, en beſte uurwerck van gantſch Spanjen; doch in de andere toren hangt een accoort van veertigh klocken, op welcke, wanneer het eenige heylige dagh is, geſpeelt werdt.

De gevel van de Boeckerye.

Recht over de gevel van de kerck ſiet men de gevel van de Bibliotheeck oft boeckerye, die boven het voorportael is, welcke met geen minder konſt gemaeckt is. De drie bogen van de gevel van de Bibliotheek, oft van het voorportael, aen de binnekant oft ſijde der binneplaets, ſijn tuſſchen ſes pilaſters, een half voet uyt de muer ſtaende, en recht op de ſes colommen van de kerckgevel reſponderende.

Portael van de kerck.

Door de poorten van de kerckgevel komt men in het portael van de kerck, ſeer cierlijck en heerlijck gebouwt; het heeft op elcke ſijde een deur, acht voeten wijd en ſeſtien hoogh, door de eene gaet men in het klooſter, door de andere in het collegie: de breette van het portael, van de eene der voorſeyde poorten tot aen d'andere, is hondert acht-en-dertigh, en de diepte twintigh voeten.

Deuren van de kerck.

De poorten van de kerck ſijn vijf in 't getal, van groote, forme en gelegentheyt, even als de vijf bogen van de gevel: boven de twee, tuſſchen welcke de voornaemſte ſtaet, leeſt men de ſtichtinge en inwijinge der kercke, met goude letteren in ſwarten toetſteen gehouwen; boven de rechter-poorte luyt de inſcriptie:

D. LAVRENT. MART.
PHILIPP. II. OMN. HISP. REGN.
VTRIVSQVE SICIL. HIERVS. &c. REX.
HVIVS. TEMPLI. PRIMVM. DEDICAVIT. LAPIDEM.
D. BERNARD. SACRO. DIE. ANN. M. D. LXIII.
RES. DIVINA. FIERI. IN. EO. COEPTA.
PRIDIE. FESTVM. D. LAVRENTII.
ANN. M. D. LXXXVI.

Boven de ſlincker deur ſtaet de volgende inſcriptie:

PHILIPP. II.
OMNIVM. HISP. REGNOR.
VTRIVSQVE. SICIL. HIER. &c. REX.
CAMILLI. CAIET. ALEXANDR. PATRIARCHÆ
NVNTII. APOST. MINISTERIO
HANC. BASILIC. S. CHRISMATE. CONSECRAND.
PIE. AC. DEVOTE. CVRAVIT
DIE. XXX. AVGVST. ANN. M. D. XCV.

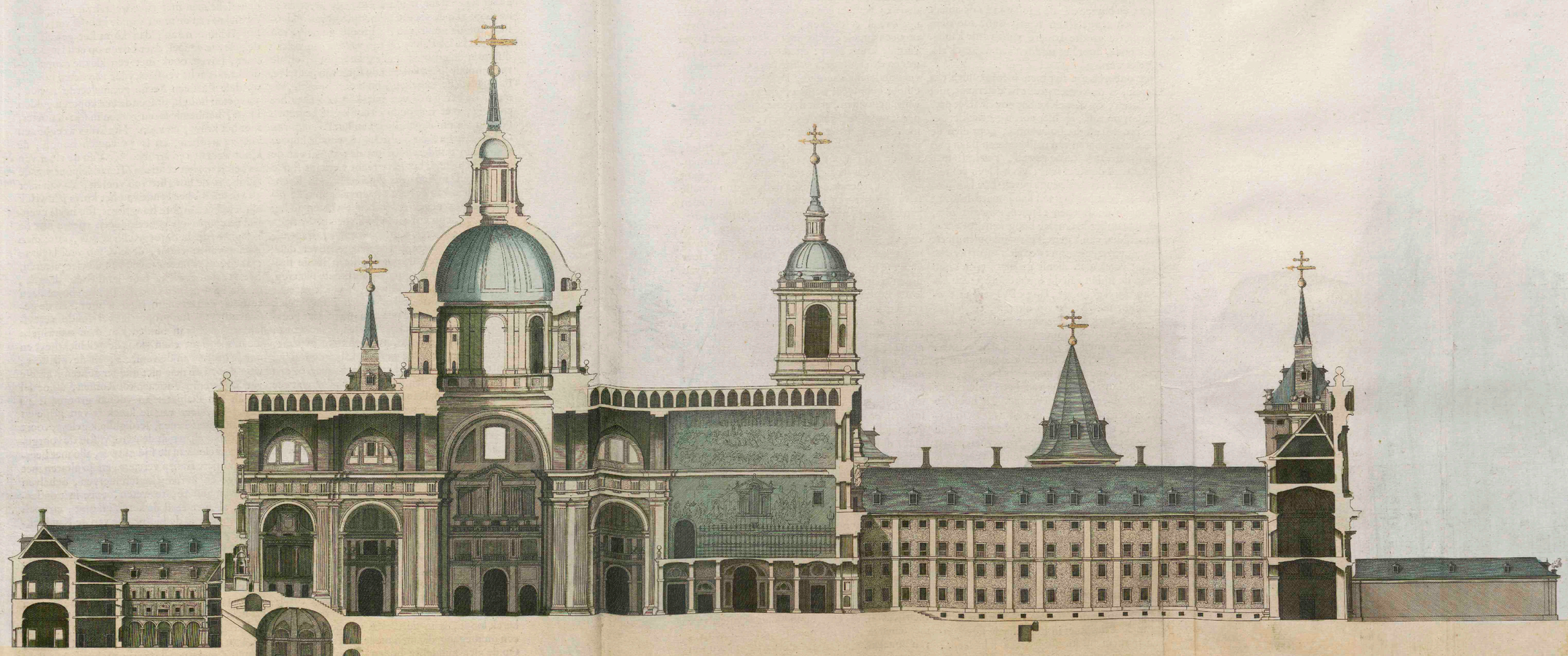
Door

Door de twee uytterſte poorten komt men op twee kleyne opene plaetſen, aen de ſijden van het choor gelegen, om het regenwater van het dack der kercke te ontfangen; doch door de deur aen de ſijde van het Collegie kanmen oock in het Paleys komen; op dat yder gedeelte van 't Gebouw van deſe ſijde toegang tot de kercke ſoude hebben.

De kerck van binnen. De lengte van de kerck, van de vijf poorten van de voorgevel, tot de muur daer het groot altaer tegen ſtaet, is 364 voeten; de breette van de muur van de groote binnenplaets van 't kloo-ſter, tot de muur van de groote galderye van 't koninckljick Paleys, is 230 voeten; in welcke diſtantie de groote kapelle, het choor, en de twee opene plaetſen aen de ſijde van het ſelve, mitsgaders de kapellen, en voorchooren, als mede de overgang van het klooſter naer het collegie, met het onderchoor mede begrepen ſijn: maer om eygentlijck van het lichaem van de kerck te ſpreken, 't welck is van de kopere tralien van 't onderchoor tot de trappen van de groote kapelle, is het ſelve recht vierkant, ſijnde 180 voeten lang, en even ſoo veel breedt. Recht in 't midden van de kerck ſtaen vier ſtercke pi-laeren, dick negen-en-twintigh voeten in het vierkant, hoogh vijf-en-ſeſtigh voeten. Sy ſtaen alle vier 53 voeten van malkander, dragende te ſamen vier bogen: recht tegen over deſe, en dertigh voeten daer van, ſtaen in de ſijd-muren van de kerck andere vierkante pilaeren, die vier bogen helpen dragen, 't welck maeckt dat de kerck in drie deelen gedeelt is. Tegen elck van de vier middelſte pilaeren ſtaen vier geca-naleerde pilaſters, een voet buyten de dickte van de pilaren uytſtekende, twee en twee gepaert; boven en op de ſelve werden de bogen van het voornaemſte deel der kercke geformeert: aen de twee andere ſijden, hebben deſe pilaeren twee niſſen boven malkanderen, reſponderende op twee andere daer tegen over in de muur ge-maeckt, ſtaende tuſſchen twee effene pilaſters: en onder de niſſen is een altaer, mede op een altaer in de muur reſponderende. Daerenboven ſijn aen de twee ſijden van de kerck, onder de cornice, die op de hooghte van 30 voeten is, verſcheyde kapellen; en boven de ſelve, en de geſeyde cornice, gaet een galderye rontom, die verciert is met kopere baluſters, 't welck van alle kanten een aengenaem geſicht maeckt. Bo-ven deſe, op de hooghte van 60 voeten, in de noorder- en zuydergevel, van het middelſte vat der kercke, ſtaen twee orgels recht over den anderen, die de geheele gevel tot de voorname cornice toe beſlaen; en boven de groote corni-ce, die op de hooghte van 80 voeten rontom de kerck loopt, is in de dickte van de muur ſelfs een ommegang die men mede gebruycken kan. Op de vier middelſte bogen, die van de vloer van de kerck 110 voeten hoogh ſijn, ruſt een ſterck en ſwaer pedeſtal, 28 voeten hoogh ſijn-de, daer den grooten ronden toren ofte coupel op gebouwt is: van binnen is het pedeſtael ront, maer buyten de kerck is het vierkant, en heeft op de vier hoecken vier kleyne coupelen, in welcke de trappen uytkomen; en rontom een gal-derye van ſteene pilaren en borſtweeringe, met haer canteelen, bollen, en andere cieraden. Daer op volgen dan in de coupel ſelve, acht groote venſters, onder vierkant, boven booghsgewijs gemaeckt, en in 't rondt van den coupel ver-deelt, yder hoogh 34, wijt 16 voeten; tuſſchen elcke venſter ſtaen twee colommen, van de Do-riſche ordre met hare cieraden. Boven de archi-trave op de cornice is weder een galderye van ſteen, gelijck als die op het pedeſtal ſtaet, tot de welcke men met twee wenteltrappen, die in de dickte van de muur van de koupel verborgen ſijn, klimmen kan; dan komt het gewelf van de geſeyde coupel, daer boven op een lantaeren ſtaet, boven oock met een kleyne coupel ge-deckt, met acht venſters, yder 18 voeten hoogh; op deſe ſtaet een ſteene gecanaleerde naelde, 30 voeten hoogh, dragende een koperen gulden kloot, hebbende ſeven voeten in ſijn diameter, met het kruys, en vaen. Het kruys weeght aen yſer 73 arroben, en is 31 voeten hoogh; de kloot weeght 136 arroben *. Van de vloer van de kerck tot het centrum oft middelpunt van de kloot, is de hooghte 300 voeten; en van daer 30 voeten tot het eynde van het kruys; 't welck alhoewel een groote hooghte is, ſoo heeft even-wel de coupel op geheele negen voeten niet de hooghte, die hem toegeſchickt was, door dien men geraden vondt, de ſelve ſoo veel lager te maken, uyt vreeſe dat een van de vier pilaeren, het ſwaere gewicht niet konnende dragen, mochte beſwijcken; ſoo dat hy, van buyten aen te ſien, een weynigh lager ſchijnt, als de ge-ſchicktheyt ofte proportie wel ſoude vereyſ-ſchen: maer van binnen kan men nauwlijcks die misſlagh mercken, door de geſchicktheyt en goede ordre van de venſters, en de pilaſters; waer door vele deſe niet minder achten, als die van S. Pieter in Vaticaen tot Romen, alhoewel die in ſijn diameter 20 voeten grooter is als deſe. De vloer van de kerck is van grijſe en witte marmerſteenen, aerdighlijck geleyt; voort heeft de kerck negen deuren, vijf in de voorge-vel, en in elck van de ſijden twee, alle met heer-lijcke kopere tralien verciert; en 40 altaren met konſtige en koſtelijcke ſchilderyen, behalven noch vier andere, te weten, twee in 't onder-koor, als men eerſt de kerck inkomt; en noch twee andere in de bidtplaetſe van de Koninck-lijcke perſoonen; van deſe ſtaender in de twee groote pilaeren, die naeſt aen het groot altaer ſtaen, vier; aen deſe, en aen de acht, die op de ſelve reſponderen, ſijn de twaelf Apoſtelen, door Jan Fernandes Mudo, van Logroño, diſcipel van Titiaen, geſchildert. De reſt van de altaren proncken met ſtucken van Frederico Zuccaro, oft Peregrino van Milan, Joan Gomez, Romulo Italiaen, Lucas Cangioſo van Urbino, Caravaſal, Alonſo Zanches, alle ſeer uytſtekende Meeſters in de ſchilderkonſt. In de kapelle aen de ſijden van het onderchoor naer het collegie, ſtaen vijf altaren in bogen tuſſchen de pilaſters, en in de ſeſte een marmore fonteyn, tot gemack van die uyt het collegie afkomen om Miſſe te doen. In de kapelle aen de ſijde van het klooſter ſijn ſes altaren, ſtaende recht tegen over de voorſeyde

* *yder ar-robe is on-trent 23 lb.*

ORTOGRAPHIA I SECCION INTERIOR DEL TEMPLO DE S. LORENCIO EL REAL DEL ESCVRIAL I PARTE DEL CONVENTO I APOSENTOS REALES.

Scala mensoria Pedis Fabricæ. Petipie desta fabrica.

100 200 300

Palmo 1 2 3 4

Dedo 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

Pes Castellanus in partes divisus. Pie Castellano dividido em partes. Minutos.

vijf, en de fonteyn. Alle de altaeren hebben, op het midden van haere gewijde tafels, een kleyne grafstede van marmorsteen, in 't welcke verscheyde reliquien van Heyligen bewaert werden, en voornaementlijck van die, wien ter eeren elck autaer gestelt is; in elck van de drie vaten van de kerck hangen twee niet min konstige als kostelijcke silvere lampen, die met haer licht de gantsche kerck overschijnen, sulcks dat 'er by nacht selfs niet verborgen is; maer op hooghtijden, als Kersnacht, werden daerenboven, en buyten alle de kaersslen van de autaeren, noch aengesteken twaelf wasse toortsen, die in heele groote kopere versilverde kandelaers staende, door het midden van de kerck alsdan geset werden.

't Onderchoor. Het onderchoor siet men in 't inkomen van de kerck, is 60 voeten groot in 't vierkant, met vier pilaren, op de welcke het gewelf staet daer het choor op rust, als hier voren is geseght: het is een proefstuck der bouwkonst, door dien de wijtte die de pilaren van malkanderen staen, en de platheyt van 't steene gewelf, 't welck bynae soo plat is als de vloer selfs, geen kleyn achterdencken en verwonderinge geven hoe het mogelijck is, dat het bestaen kan; maer de konst waer mede de steenen t'samengevoeght sijn, maekende onder haer selve boogskens, tot dat sy in het midden van 't gewelf t'samenkomen, heeft het uytgevoert; hier sijn twee altaren, op welcke voor het volck den dienst gedaen werdt. Aen elck van de sijden van dit onderchoor is een kapelle konstigh gebouwt, lang 68, breet 22 voeten, hebbende de eene vijf altaren, en de andere ses, gelijck ick hier voren geseyt hebbe.

Het Choor. Hier boven is het Choor, sijnde een heerlijcke plaetse, en vol licht, door dien al de vensters van de voorgevel in de selve uytkomen, van de stoel des Priors, tot de kopere balustrade, die boven de kopere tralien van het Onderchoor staen, lang 96, en breet 56 voeten. De hooghte van de vloer, die op het gewelf van 't Onderchoor leyt, tot de voornaemste cornice, die de geheele kercke rontom loopt, is 46 voeten, en van daer tot het hooghste van het bovengewelf 38 voeten; sulcks dat de hooghte in 't geheel is 84 voeten. Aen de twee sijden sijn twee ryen gestoelten, een hooge, en een lager, nae de Corintische ordre van kostelijck hout gemaeckt, het minste sijnde noteboomen-hout, de rest van Brasilienhout, cederhout, ebbenhout, en andere van verscheyde couleuren: in het midden, tegen de voorgevel aen, staet de stoel van de Prior, tusschen twee andere, tegen een heerlijck frontispice van twaelf colommen van de Corintische ordre, twee aen twee staende boven elcken hoeck van de drie stoelen; recht boven de stoel van de Prior staet in het geseyde frontispice een uytnemend konstigh stuck schilderye, uytbeeldende onsen Salighmaker, het kruys dragende; geschildert van Sebastiaen del Piombo, groot navolger van Michel Angelo Bonarota: de stoelen van het choor t'samen gerekent sijn 114 in getal. In het midden van de plaets, die daer is tusschen de twee laetste stoelen over malkander staende, staet het Pulpitum daer het choorsangboeck op leyt; voor voet van 't selve dient eerstelijck een vierkante steen van Jaspis, met compartementen van wit marmor verdeelt, daer op staen vier vierkante kopere gulde pilasters, op welcke de ysere kloot rust, daer op men het pulpitum omdraeyt, 't welck is van kostelijck hout, rontom met kopere hoecken beslagen, en met een onderboort van koper, 't welck mede vergult is, en daer de boecken tegen staen, verciert; boven op staen vier vergulde bollen, recht boven de onderste pilasters, en in 't midden van die staet een kleyn tempeltje, bestaende uyt twaelf colommen, en vier deuren, boven met een cupole eyndigende, daer op een koper vergult kruys staet: en dit stuck werck is van wegen de vindinge, cierlijckheyt en grootsheyt, verwonderens waerdigh. De boecken die in het Choor gebruyckt werden, sijn 214, alle op een wijse gebonden, met sloten en beslagh van koper 't welck in 't vuur vergult is, en van binnen met schoone figuren van waterverf verciert; de plaetse, waer dese boecken bewaert werden, sijn de twee Voorchoren, achter de binnenplaetsen, en weerdigh om besien te werden; want de kassen, daer de boecken in staen, sijn van die selve soorten van hout gemaeckt als de stoelen van 't Choor, met haer vierkante pilasters, basen, en capiteelen van de Dorische ordre; en op de Frise staen de namen van de boecken, om de gemackelijckheyt van die te krijgen. De vloer van 't Choor is gelijck die van de kerck, van bruyn en wit marmor, konstigh en aerdigh geleyt. Boven de Prioors setel, tegen de voorgevel aen, in de twee vacken tusschen de drie vensters in, staen de twee Patronen van dese kercke en ordre, S. Laurens op de rechte, en S. Hieronymus aen de slincke handt, grooter als het leven, geschildert van Luqueto. Aen de rechtermuur, boven de stoelen der Monnicken, staen twee verscheyde geschiedenissen van S. Laurens, al fresco konstigh afgemaelt van Romulo Italiaen; en aen de muur daer tegen over, eenige geschiedenissen van het leven van S. Hieronymus, door den selven meester geschildert, alle met figuren grooter als het leven, en overgroote konst afgebeelt: in 't midden van elcken muur staet een schoon orgel, en voor aen in yder muur is een venster, verciert met schilderwerck, jaspis, marmor en koper-vergulde balcons; het een is, op dat men het horologie van 't Choor, 't welck daer in is, soude konnen hooren; het ander, op dat de koninclijcke persoonen daer door souden konnen de Vesper, komende uyt haer vertrecken, verstaen, sonder dat sy in het klooster komen. Boven de generale cornice in het gewelf is de glorie des hemelrijcks afgebeelt, op soodanige wijse als wy menschen de selve sijn gewoon te vertoonen, vol van Engelen, Martelaren, en Heyligen; een van de konstighste wercken van dit wonderwerck, 't welck Luqueto in de tijdt van vijftien maenden geschildert heeft. Boven de cornice tegen de voorgevel, staen van den selven Luqueto afgemaelt de beelden van de Maeght Maria, en den Engel Gabriel, als hy haer de blijde bootschap bracht, hebbende in 't midden tus-

schen

ſchen haer het groote venſter van de voorgevel. Wat lager achter het geſtoelte van den Prior is een deurgang in de muur van de gevel ſelfs, naer de venſters, die haer uytſicht in het portael van de kerck hebben, en licht aen de beneden geſtoelten geven: in 't midden van deſelve gang ſtaet een altaer, daer Miſſe gedaen wert, die men uyt het geſeyde portael kan hooren, verciert ſijnde met een wit marmoren crucifix, van de groote die onſen Salighmaker gehadt heeft, ſijnde gemaeckt naer de *Sabana* van Savoyen; het kruys is van ſwart marmor, 't welck in een houten kaſſe, om de ſekerheyts wille, vervat is: den grooten Hertogh van Toſcanen heeft het ſelve, als een uytnement ſtuck, aen den Stichter van dit gebouw vereert; de meeſter die het gemaeckt heeft, was Benevento Zelino van Florencen, een der befaemſte Italiaenſche beelthouwers. Boven de wijwaters-back, die tuſſchen de twee deuren, daer men uyt het Convent in het voorchoor komt, ſtaet, ſiet men in een niſſe van marmorſteen, en jaſpis van Tortoſa, een levensgroot beelt van wit marmor, vertoonende S. Laurens, gekleet als een Diaken, met een rooſter en palmtack van koper-vergult; het is tot Romen, onder eenige vervalle gebouwen, gevonden; en ſchijnt ſeer out te ſijn: den Grave van Olivares, ofte den Hertogh van Seſa, in dien tijdt Ambaſſadeur van den Koninck aen 't Hof van den Paus, heeft het aen Philips den Tweeden geſonden.

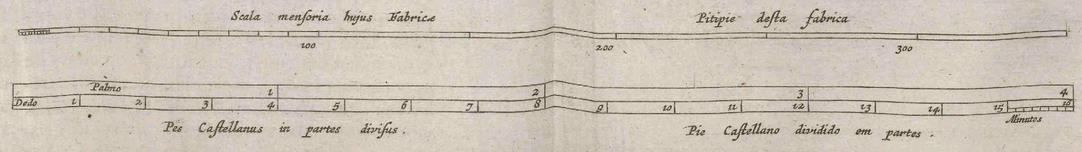
De groote Kapelle.

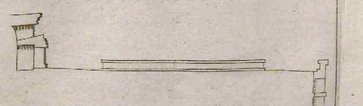
Een groote boogh, die op twee van de vier groote pilaſters, welcke midden in de kerck ſtaen, ruſt, maeckt het beginſel van de groote Kapelle, die, van daer ſy uyt de vloer van de kerck begint te rijſen tot de muur welcke achter de Cuſtodie is, lang is 70 voeten, en breet 53, ſijnde de ſelve breette, van het voornaemſte en middel-vack der kercke. Aen beyde de ſijden, tuſſchen die bogen, die van de muur tot op de ſelve pilaſters ruſten, ſijn de bidtplaetſen der koninckl̃ijcke Perſoonen. Voor aen in de kerck begint deſe Kapelle met twaelf trappen, doorgaende van de eene ſijde der kercke tot de andere, van gecouleurt jaſpis, ſijnde ſoo groot en breet, dat op de ſelve ſitten konnen, en gemeenlijck ſitten om de predicatien aen te hooren, alle de perſoonen van het Collegie, Convent, en Seminarium, ſonder dat ſy haer behoeven te benaeuwen. Het bordès dat ten eynde van deſe trappen is, beſlaet de geheele breette van het middenvack der kercke, van de eene bidtplaetſe tot den anderen, en is lang vijftien voeten van de eerſte tot de tweede trappen, waer mede men tot het tweede bordès klimt, ſijnde ſeer aerdigh gevloert met marmor en jaſpis van verſcheyde coleuren, wit, groen, en root. De tweede trappen ſijn vijf in getal, even groot als de voorgaende, en van de ſelve ſtoffe, doch ſijn aen de eynden met een bocht innewaerts, op dat ſy de uytgangen van de bidtplaetſen niet ſouden beletten: daer op volght het tweede bordès, oock vijftien voeten lang, van de trappen tot de deuren van de Sacriſtie, tuſſchen de welcke het groot altaer ſtaet, even eens, en met de ſelve ſoorte van ſteenen, gevloert als het voorgaende; daerop volgen noch twee trappen, langs welcke men opgaet tot het groot Altaer, 't welck geheel is van marmor en jaſpis in malkander gevoeght; de tafel van het Altaer is een ſeer koſtelijcken ſteen van jaſpis, lang twaelf voeten, en breet meer als vijf quartas, mede gerekent een trap op de ſelve, daer men het kruys, de kandelaers, reliquien, en andere vercierſelen des Altaers opſet: men kan rontom dit Altaer gaen, om ſoo veel te gemackelijcker alles af te konnen nemen, en op te ſetten de cieraden die men op het ſelve Altaer wil gebruycken. Wederſijdts van het Altaer ſtaet een tafel ofte credentie, konſtigh gewerckt van de ſelve ſoorten van hout, als het geſtoelte van het Choor, om de bekers, boecken, kleeden, en andere noodige dingen tot den dienſt op te ſetten: behalven noch twee geſtoelten, waer van het een dient voor den Prieſter, en ſijne Miniſters, om haer te ſetten, als den dienſt gedaen wert; en het andere voor voorname Prelaten, als Cardinalen, Nuntien, en anderen, die de Miſſe komen hooren. Dit alles wert uytnemende verciert door een metale vergulde baluſtre, die tuſſchen de voorſeyde geſtoelten, en de deuren van de plaetſe daer de Reliquien bewaert werden, tuſſchen het Altaer en de Credentien inſtaen. Van hier d'oogen opſlaende, ſiet men een ſchoon ſtuck wercks, te weten, het voornaemſte *Retablo* en de Cuſtodie, beyde van jaſpis en vergult metael gemaeckt. Op een pedeſtal van gecoleurde jaſpis, met verſcheyde compartementen van groen, hoogh tien voeten, en beſlaende de gantſche breette van de kapelle, ſtaen ſes ſtercke colommen van de Doriſche ordre, tuſſchen welcke ſijn vijf vacken; in het middelſte, dat elf en een half voeten breet is, ſtaet de Cuſtodie, en boven de ſelve in de middelſte vacken van de andere ryen colommen de voornaemſte hiſtorien geſchildert; de twee vacken, tuſſchen welcke het middelſte ſtaet, ſijn ſeven, en de twee uytterſte elck vier en een half voeten breet. De baſen en capitelen, ſoo van deſe, als van alle de andere colommen en pilaſters van de overige ryen, ſijn van metael, 't welck in het vuur vergult is; de ſchachten van de colommen ſijn alle van gepolijſt jaſpis, en alle op verſcheyde wijſen geſlingert; de colommen ſelfs van deſe eerſte ordre ſijn derdehalf voet in diameter, en met baſen en capitelen ſeventien en een halven voet hoogh. De twee uytterſte vacken van deſe eerſte rye werden yder in twee niſſen verdeelt, in dewelcke men de vier Leeraers der H. Kercke, ſoo groot als 't leven, van vergult metael, ſiet ſtaen, 't welck in de niſſen van groenen jaſpis een aengenaem geſicht geeft: in de twee vacken, die naeſt aen het middelſte ſijn, ſtaen twee ſchilderyen, de eene uytbeeldende de geboorte van onſen Salighmaker; de andere de aenbiddinge van de drie Koningen, beyde van Peregrino geſchildert. In het midden ſtaet de Cuſtodie daer wy hier nae affonderlijck van ſullen ſpreken. De tweede rye colommen is van de Ioniſche ordre; de pedeſtalen ſijn van de ſelve jaſpis, daer de colommen ſelfs van ſijn, ingeleyt met andere van groene couleur; de friſe is van

Het groote Altaer.

ORTOGRAPHIA DELA ENTRADA DEL TEMPLO DE S. LORENCIO EL REAL DEL ESCVRIAL I SECCION INTERIOR DEL CONVENTO I COLEGIO.

een seer schoone en blinckende jaspis van bloetcouleur. De twee uytterste vacken tusschen de colommen sijn yder mede, gelijck de onderste, verdeelt in twee nissen van groenen jaspis, in de welcke staen de vier Euangelisten, van de selfde stoffe als de Leeraers, doch een weynigh grooter. In het middelste en voornaemste vack, is een uytnemendt stuck schilderye van Peregrino, uytbeeldende de martelrye van S. Laurens, met soo grooten konst, dat het voor twee andere treffelijcke stucken van Lucas Cangioso, en Frederico Zuccaro, tot dese plaets mede geschildert, geprefereert is geworden, om dese voorname plaetse te vercieren. In de twee vacken naest dit middelste sijn twee stucken van den voornoemden Zuccaro, die voor de beste gehouden werden, die hy oyt geschildert heeft; het eene uytbeeldende onsen Salighmaker aen de pilaer gebonden; het andere daer hy het kruys draeght. De derde rye colommen is van de Corinthische ordre, dese rye heeft alleenlijck vier colommen, en in plaetse van de twee die recht boven de uytterste twee van de onderste ryen souden moeten staen, sijn twee Piramiden van groen jaspis op haere pedestalen; tusschen dese piramiden staet op de eene sijde het beelt van S. Jacob, en op de andere sijde dat van S. Andries, beyde konstigh van metael gegoten, weder grooter als de Euangelisten, en hoogh seven en een halve voet; het middelste vack is bekleet met een schilderye, uytbeeldende de Hemelvaert van onse Lieve Vrouwe; de twee andere, de eene met de opstanding onses Heeren, de andere met de komste des Heyligen Geests, alle drie van Frederico Zuccaro geschildert. De laetste rye is van de ordre die men Composita noemt, en heeft niet meer als twee colommen, daer op het frontispice rust, 't welck met sijn uytterste punt, boven tegen de voornaemste boge van 't verwelf der kapelle raeckt. In het vack tusschen die twee colommen, staet een groote nisse, ofte poorte, hebbende de posten en bovenstuck van gecouleurde, en het velt ofte binnenste van groenen jaspis; in dese nisse staet een Crucifix van vergult metael, met de beelden van de Maget Maria, en S. Jan aen de sijden; en op twee pedestalen die elck op een eynt staen, siet men de beelden van de H. Apostelen Pieter en Paulus, yder negen voeten hoogh, en uytnemende konstigh gemaeckt, gelijck alle de voorverhaelde, door Leon Leoni, en sijn soon Pompeo Leoni, twee konstenaers van seer grooten naem. Dit Retablo is hoogh van het pedestael van de onderste rye colommen, tot de boogh van de kapelle 93, en breet 49 voeten. Het is een heerlijck werck, om van het eerste bordès der trappen aen te sien, door alle die ryen van kostelijcke colommen met haere vercierselen, metael-vergulde en konstige beelden, en uytstekende schilderyen. Maer van verre aen te sien, toont op verre nae soo heerlijck niet, als het in der daet is, door dien het licht 't selve op die plaetse sijn gunste weygert.

De groote Custodie.

De Custodie, die ick hier voren geseyt hebbe, dat in het midden van de twee middelste colommen van de onderste rye staet, is het schoonste stuck wercks, dat men met oogen kan aenschouwen. De figuere van dese Tabernakel is rondt, na de Corinthische ordre, de materie kostelijcke steenen, en metael in het vuur vergult; het is hoogh in 't geheel vijftien voeten, en in diameter seven voeten en een halve. De voet ofte basis van 't werck is van jaspis, van verscheyde couleuren, aerdigh met compartimenten en lofwerck ingeleyt, en verciert met lijsten van vergult metael; daer op staen acht colommen van bloetrooden jaspis, met witte vlecken, soo fijn en hart, dat hy de porfiersteen niet hoeft te wijcken, die hy in schoonheyt verre overtreft; de basen en capiteelen sijn van vergult metael, gelijck mede de bloemen en andere vercierselen van de cornice, die op de selve rust, en rontom dit stuck wercks loopt. In de vacken tusschen dese colommen sijn vier nissen, daer vier beelden van Apostelen in staen, en twee deuren. Boven op de cornice is noch een voet daer acht pedestalen op staen, recht boven de onderste colommen, en op elck een metaelvergult beelt van een Apostel, de welcke met de vier onderste te samen twaelf uytmaecken: op desen voet rust de cupola, in compartementen van kostelijcken jaspis verdeelt, die op de pedestalen, en colommen responderen: en boven dese rijst een lantaeren met sijnen kleynen cupel, daer boven op een beelt van onsen Salighmaker staet, van deselve grootte, en stoffe, als die van de Apostelen; alles blinckt van gout, 't welck in de gepolijste steenen een aengenamen glans en licht geeft. De poorten van de Custodie staen recht over malkander tusschen de colommen, sijnde gesloten met deuren van kristal de montagne; de eene poort staet naer het groot Altaer en het volck, waer door men de kleyne Custodie, die binnen dese groote staet, bequamelijck sien kan; de andere naer een vertreck dat achter de kerck is, daer men ingaet om de gewijde Ostie in en uyt te setten, door een vierkant venster het welcke in de *Retablo* op dese deure slaet. In dit vertreck komt men door twee deuren, die, gelijck ick hier voor geseyt hebbe, aen d'een en d'andere sijde van het groot Altaer staen, sijnde elck vierdehalf voet breet, en seer heerlijck met jaspis van verscheyde couleuren, en gebruyneert metael verciert en ingeleyt, uyt de welcke men terstont twee trappen van de selve stoffe, als die van het groot altaer opgaet, daer men alsdan op een bordès komt, van waer men sich keerende, acht trappen opgaet, tot het tweede bordès; en hier siet men dan de deure van de Custodie, waer door men de gewijde hostien uyt en in set, en door de selve deure gemackelijck, hoe dit verwonderlijck stuck wercks van binnen verciert is, sijn wijtte, hooghte, en schoonte van de jaspis, die door de aengename verscheydenheyt der couleuren sommige topaesen, andere ametisten, robijnen, en esmerauden schijnen te sijn: en boven in den top van den coupel, staet in een seer rijcken bloem van gout geset een topaes soo groot als een vuyst; sijnde een waerdigh juweel om soo heerlijcken plaets te bekleeden. De vinder en Architect van dit heerlijcke

werck

werck is geweeſt Joan de Herrera, en de uytvoerder den voornamen ſteen- en beelthouwer Jacob Trezzo, die om de hardigheyt van ſoo wonderlijcke ſtoffen te dwingen, met ſonderling vernuft heeft weten uyttevinden, en ſeven jaeren over deſe Cuſtodie beſteet. Tuſſchen de ſtijlen van het venſter, beneden in de voet, ſtaet deſe inſcriptie van den Doctor Arias Montanus:

IESV CHRISTO SACERDOTI AC VICTIMÆ
PHILIPPVS II. REX. D.
OPVS IACOBI TRECI MEDIOLANENSIS
TOTVM HISPANO E LAPIDE.

De kleyne Cuſtodie.

Binnen in deſe groote Cuſtodie is noch een kleynder beſloten, doch niet minder koſtelijck; deſe kleyne is vierkant, ſtaende op een voet van ſchoone ſteenen, verciert met compertementen, en lofwerck van vergult metael: op elck van de vier ſijden ſtaen vier Pilaſters, en voor de voornaemſte deur, die naer het Altaer ſtaet, ſiet men als een voorhof ruſtende op vier colommen van ſeer fijne en koſtelijcken ſteen; de ordre van de bouwkonſt is hier naer de Doriſche wijſe; de hooghte van deſe kleyne Cuſtodie is een weynigh minder als een elle, en een weynigh meer als een derde in 't vierkant; de baſen en capiteelen van de colommen ſijn gout, met ſmalte verciert, gelijck mede de friſe en triglifen; doch de metopen ſijn van fijne eſmerauden: boven de cornice, die van ſilver vergult is, rijſt een cupola, gelijck die van de groote Cuſtodie, met ſijn lantaren in 't opperſte, en boven op den top een goude bloem, die een ronden eſmeraud in het midden vervat, en van binnen boven in de coupel een ſeer ſchoonen topaes in geamailleert gout geſet: de pedeſtalen die op de cornice ſtaen, ſijn van koſtelijcke bloetrooden ſteen, beſet met fijn gout; en de pyramiden die op de ſelve recht boven de onderſte pilaſters ſtaen, en de kloten der ſelver ſijn van den ſelven ſteen, mede met goudt beſet; de twee deuren van deſe Cuſtodie, die recht tegen de deuren van de groote Cuſtodie over ſtaen, ſijn van kriſtal de montagne, met gout verſien, en gaen op en toe; de andere twee ſijden ſijn beſloten met de alderfijnſte jaſpis met goude lijſten, en compartementen; van binnen is het even eens. In deſe Cuſtodie, in een kop van agaeth met goude ooren en voet, en een deckſel van het ſelve, met een ſchoonen ſafier tot een knop, ſtaet een vierkante goude vat, daer de gewijde Hoſtie in bewaert werdt: in de voet van de deur van deſe kleyne Cuſtodie ſtaet de volgende inſcriptie van den gemelden Arias Montanus:

HVMANÆ SALVTIS EFFICACI PIGNORI ASSERVANDO
PHILIPPVS II. REX. D.
EX VARIA JASPIDIS HISPANIÆ TRICII OPVS.

In dit vertreck, achter het groot Altaer, ſiet men oock verſcheyde cieraden: de geheele muur tot op het bordès toe is bekleet met jaſpis, ingeleyt met wit marmor; de breette van deſe plaets ſtreckt hem uyt in de muur vijf voeten, die om geen ſterckte te verlieſen met een groote boge onderſtut is. Recht tegen over het venſter, in de *Retablo* daer men de Cuſtodie door ſiet, is een venſter daer op reſponderende, die haer licht uyt het ooſten ſchept, op de binnenplaets van het Paleys, beſloten ſijnde met fijne kriſtallijne glaſen, en vergulde tralien: van binnen is men gewoon voor dit venſter te hangen een gordijn van ſoodanigen couleur, als de Feeſtdagen die geviert werden vereyſchen; 't welck maeckt, dat, als de ſonne daer door ſchijnt, dit vertreck niet alleen geheel die couleur ſchijnt aen te nemen; maer dat de kriſtallijne deuren van de Cuſtodien, ſoo van binnen als buyten, de ſelve couleur aennemen, en vertoonen de ſchoonſte edelgeſteenten, die men ſoude konnen bedencken. Nevens dit venſter, als mede recht tegen over het ſelve, nevens het andere, ſtaen geſchildert vier hiſtorien, ſlaende op de gewijde Hoſtie, die binnen de Cuſtodie aengebeden wert. De eene ſchilderye vertoont de kinderen Iſraëls, rapende het Manna, 't welck haer van den Hemel toeregent: daer recht tegen over ſiet men de Iſraëliten, gekleet als reyſigers, het Paeſchlam eten. Aen d'andere ſijde preſenteert Abraham aen Melchiſedech de tienden van ſijnen buyt; daer tegen over ſiet men het broot dat den Engel aen den Propheet Elias gaf, waer mede hy ſich veertigh dagen onderhielt, tot hy aen den bergh Horeb quam. Boven tegen het gewelf aen ſiet men den regenboogh ſeer natuurlijck afgebeelt, met verſcheyde Engelen hier en daer tuſſchen de wolcken hen vertoonende; dit alles is geſchildert van Peregrino de Peregrini, toen eerſt gekomen, met uytnemende konſt.

Koninckſijcke Bidtplaetſen.

Onder de twee groote bogen, die aen de ſijden van het middelvack ſijn, op de ſelve hooghte als het eerſte bordès van de trappen, die men naer het groot Altaer opgaet, ſtaen aen elcke ſijde drie deuren recht tegen over elckander, welcker ſtijlen en dorpels ſijn van gepolijſten groenen jaſpis; deſe deuren dienen tot drie vertrecken, ſoo heerlijck gebouwt dat men ter eerſter opſicht bemerckt, dat het koninckſijck is; door de eerſte komt men in de gangen die men doorgaet naer de kamers daer de reliquien in bewaert werden; de middelſte dienen tot ſaelen, daer de Koningen den dienſt hooren; hebbende het geſicht op het groot Altaer, en over de geheele kerck; de uytterſte en naeſte aen de vergulde Balcons, die aen de ſijden van het groot Altaer ſtaen, hebben elck een altaer daer

ORTOGRAPHIA I SECCION INTERIOR DEL TEMPLO DE S. LORENCIO EL REAL DEL ESCVRIAL CON SV RETABLO I ALTAR MAIOR I CLAVSTROS DEL CONVENTO I CASA REAL.

Scala mensoria hujus Fabricæ

100 200 300

Pes Caſtellanus in partes diviſus

Palmo 1 2 2

Dedo 1 2 3 4 5 6 7 8

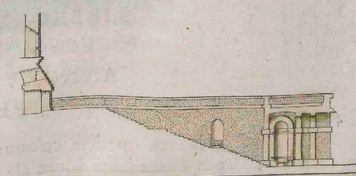
Pitipie deſta fabrica

1 2 3 4

9 10 11 12 13 14 15 16

Minutos

Pie Caſtellano dividido em partes

de Koningen in het byſonder den dienſt hooren. De vloeren van deſe vertrecken, gelijck mede de muuren, en het dack, 't welck coupels ſijn in compartementen verdeelt, ſijn alle bekleet met den alderfijnſten jaſpis, ingeleyt met compartementen van marmor; de deuren beſtaen uyt jaſpis, vergult metael, en andere koſtelijcke ſtoffen, de venſters ſijn van fijn kriſtal. Deſe bidtplaetſen ſich uytſtreckende twaelf voeten tot de cornice, dienen als tot pedeſtalen van twee ſware colommen, en even ſoo veel pilaſters nevens deſelve, op welcke een kapelle oft galderye geformeert wert, die verciert is met de beelden van de Koningen en Koninginnen die hier begraven leggen; de colommen ſijn van de ſelve jaſpis, als de colommen van het *Retablo*, hoogh elck ſeventien voeten, met baſen en capiteelen van vergult metael; de ordre is de Doriſche: de muur heeft recht tegen over de colommen, pilaſters van gecoleurt jaſpis met groenen ingeleyt; en in de muur ſijn de vacken tuſſchen de ſelve van ſwarten ſteen: aen elcke ſijde, ofte in elcke kapelle ſijn tuſſchen de colommen en pilaſters drie opene plaetſen, die de gantſche breette van de boge vullen. In de middelſte plaetſe van de kapelle die aen de ſijde ſtaet, daer het Euangelium geleſen werdt, ſiet men vijf beelden grooter als 't leven, van metael in 't vuur vergult; het eerſte vertoont den onverwinnelijcken Monarch Karel de Vijfde, blootshoofts, geheel gewapent met ſijn Keyſerlijcke mantel, daer op een dubbelden arent van jaſpis, die de ſelve couleur heeft als deſe vogel, ſtaet; knielende voor een knielbanck bedeckt met een goude lakens kleet, ſoo geeſtigh in deſe harde ſtoffe naergebootſt, dat het verwonderlijck is om aen te ſien: de Keyſerinne Iſabella ſijn huysvrouw, en de Keyſerinne Maria ſijn dochter, leggen wat innewaerts op ſijn rechte ſijde, mede op die ſelve wijſe, met ſtacymantels aen, opwelcke oock den Rijcks-arent pronckt: aen de andere ſijde leggen de Koninginnen van Vranckrijck en Hungaryen ſijn ſuſters; alle op ſoodanige wijſe dat ſy malkander niet beletten om van het groot Altaer gelijckelijck in het aengeſicht geſien te werden. In het vack dat tuſſchen de pilaſters op de muur is, leeſt men dit volgende grafſchrift, met metaelvergulde letters in ſwarten marmor gevoeght:

D. O. M.
CAROLO. V. ROMAN. IMP. AVGVSTO
HOR. REGNORVM. VTR. SIC. ET. HIERVSALEM REGI.
ARCHIDVCI. AVSTRIÆ. OPTIMO PARENTI
PHILIPPVS. FILIVS.
IACENT SIMVL ELISABETHA VXOR ET MARIA
FILIA IMPERATRICES, ET LEONORA ET
MARIA SORORES, ILLA FRANC. HÆC
VNGARIÆ REGINÆ.

De plaetſe naeſt aen het groot Altaer is ledigh; en in het vack tegen de muur in ſwarten marmor deſe inſcriptie:

HVNC LOCVM SI QVIS POSTER. CAROLO V.
HABITAM GLORIAM RERVM GESTARVM.
SPLENDORE SVPERAVERIS. IPSE SOLVS
OCCVPATO. CETERI REVERENTER ABSTINETE.

En kort daer by is een andere inſcriptie aldus luydende:

CAROLI V. ROM. IMPERATORIS STEMMATA
GENTILICIA PATERNA. QVOT LOCVS CAEPIT
ANGVSTIOR. SVIS GRADIBVS DISTINCTA
ET SERIE.

In de plaetſe dicht naer de kerck en achter de beelden, leeſt men in ſwarten marmor het volgende:

PROVIDA POSTERITATIS CVRA IN
LIBERORVM NEPOTVMQVE GRATIAM ATQVE
VSVM RELICTVS LOCVS POST LONGAM
ANNORVM SERIEM CVM DEBITVM NATVRÆ
PERSOLVERINT OCCVPANDVS.

Boven op deſe colommen en pilaſters rijſt een Frontiſpice breet als de middelſte plaetſe daer de beelden leggen, met twee colommen van de Ioniſche ordre, in 't welcke een vierkant is van bloetrooden ſteen, daer de Keyſerlijcke wapenen, op de borſt van een dubbelden arent, van

van ſteen van de couleur van dien vogel hangen. Nevens het frontiſpice ſtaen op vierkante baſen, die boven de pilaſters komen, koper-vergulde bollen. De hooghte van dit werck is 53 voeten, en de breette 28. Aen de ſijde van de Epiſtel is even mede ſoo een gebouw, en in de middelſte plaetſe ſiet men geknielt leggen Philips de Tweede, gewapent, om hebbende ſijnen koninckliſcken mantel, daer op ſijne wapenen, door verſcheyde couleuren van ſteen ingevoegt, ſtaen, even als aen het beelt van den Keyſer, blootshoofts, biddende met t'ſamengevoeghde handen, knielende op een kuſſen voor ſijn kniel-banck: nevens hem aen deſelve banck leyt de Koninginne D. Anna, ſijn vierde en laetſte Gemalin, moeder van Philips de Derde, dochter en nicht van Keyſers: achter den Koninck knielt de Koninginne D. Iſabella, ſijn derde Gemalin, en daer neven aen de rechterhandt de Koninginne D. Maria, Princeſſe van Portugael, ſijn eerſte Bedtgenoot, moeder van den Prince Don Karel, die achter haer leyt; alle deſe beelden ſijn gemaeckt door Pompejo Leoni, met uytnemende konſt en vernuft. In deſe ſelve plaetſe leeſt men in ſwarten marmor deſe inſcriptie:

D. O. M.
PHILIPPVS II. OMNIVM HISP. REGNOR.
VTRIVSQVE SICILIÆ ET HIERVS. REX CATH.
ARCHIDVX AVSTR. IN HAC SACRA ÆDE
QVAM A FVNDAM. EXTRVXIT SIBI. V. P.

In de plaetſe die dicht aen het groot Altaer ledigh is, ſtaet de volgende inſcriptie:

HIC LOCVS DIGNIORI INTER POSTEROS
ILLI QVI VLTRO AB EO ABSTINVIT
VIRTVTIS ERGO ASSERVATVR. ALTER
IMMVNIS ESTO.

In de plaetſe naer de kerck leeſt men 't volgende:

SOLERTI LIBERORVM STVDIO POSTERIS
POST DIVTINA SPATIA AD VSVM
DESTINATVS LOCVS CLARIS. QVVM
NATVRÆ CONCESSERINT MONVMENTIS
DECORANDVS.

De inſcriptie daer de wapenen ſtaen, luyt aldus:

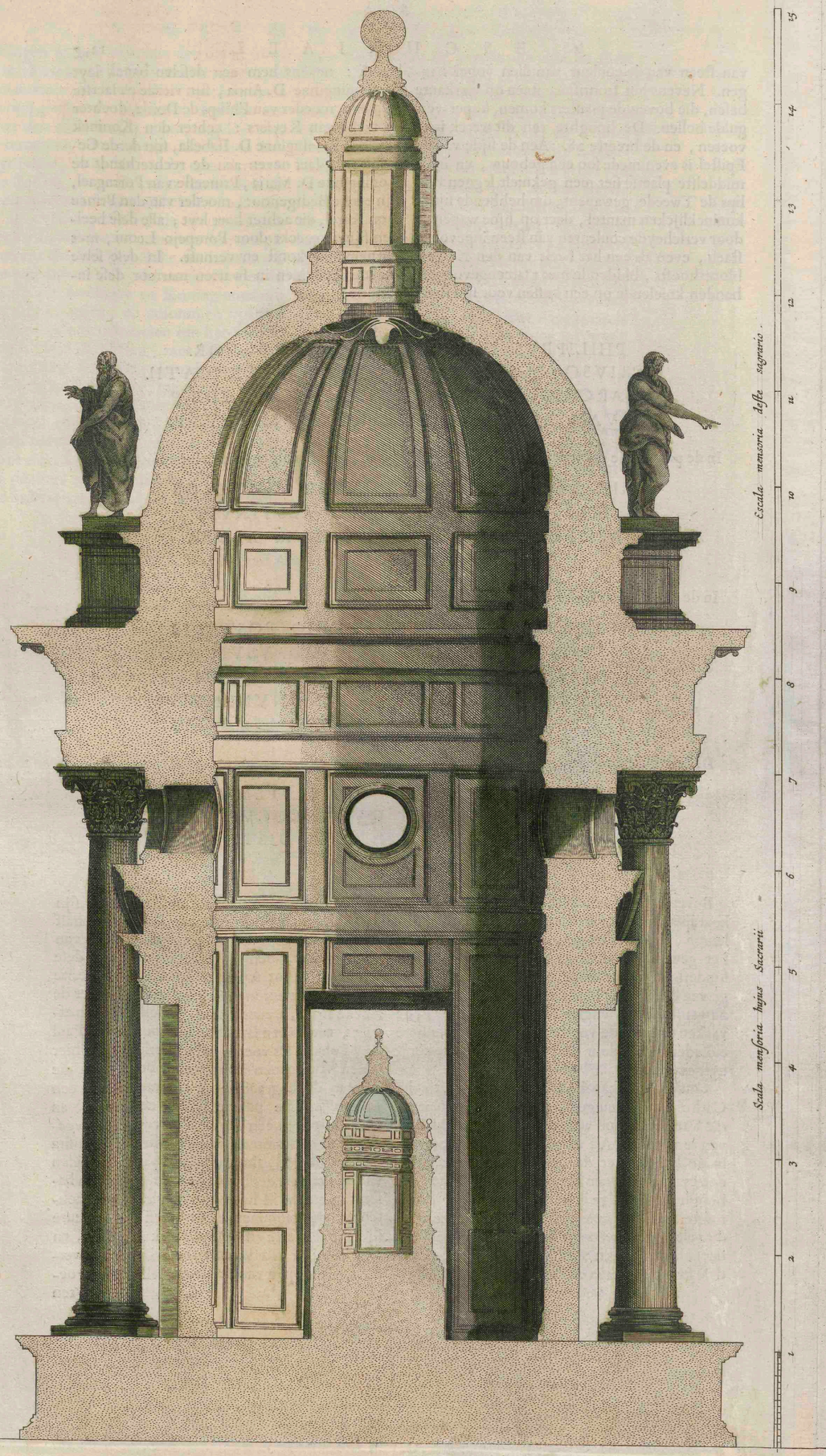
PHILIPPI REGIS CATHOLICI STEMMATA
GENTILITIA PATERNA QVOT LOCVS CÆPIT
ANGVSTIOR SVIS GRADIBVS DISTINCTA
ET SERIE.

Boven in het frontiſpice ſtaen de koninckliſcke wapenen, door ſteenen van verſcheyde couleuren, in elckander gevoeght, uytgebeelt. Op het gewelf van deſe groote Kapelle ſtaet met ſonderlinge grootsheyt geſchildert de kroninge van de Maeght Maria, en aen de ſijden nevens de venſters de vier groote Propheten, en in de vacken ontrent de venſters Engelen, en andere cieraden, alles door Luqueto met groote konſt uytgewerckt.

Graffſtede van de Koningen.

Onder deſe kapelle is de begraefplaetſe der Catholijcke Koningen, een treffelijcke plaetſe, die waerdigh is om wat byſonderlijcker beſchreven te werden. Als men uyt de Sacriſtie komt, in de hoeck daer de ooſtſijde van de kerck en de zuydſijde t'ſamen komen, komt men aen een boogh van de ſelve graeuwe ſteen, daer 't buytenſte van 't geheele gebouw van gemaeckt is; de welcke geſloten wert met deuren van ebben- en andere ſoorten van koſtelijck hout; door deſe komt men aen een trap, die door eenige venſters, in de muur naer het ooſten ſtaende, ſijn licht ſchept, gelijck de deure ſes en een half voet breet, en dertien hoogh, geheel mede van de ſelve ſteen, doch uytgeſocht, gemaeckt: deſe gaet men af tot twaelf trappen tot het eerſte bordès, van waer men ſich omkeerende naer de ſlincke ſijde, weder dertien gelijcke trappen afgaet, tot op een ſarck van marmor van S. Paul van Toledo, ſes voeten in het vierkant. En hier is den voornamen ingang naer de trappen die men in de begraefplaetſe afklimt, ſijnde een voortreffelijcke poorte ſeſtien en een halven voet hoogh, en een weynigh breeder als ſes voeten; twee colommen van de ordre Compoſita half uytſtaende, ſluyten tuſſchen haer de ſijden van de deuren, hebbende hare capiteelen en baſen van metael in het vuur vergult. De ſchachten van de colommen, en de ſijden van de deure ſijn uyt een ſelve en geheel ſtuck marmor, en met een lijſt van vergult metael rontom verciert. Het open van de deure ſelf is vier voe-

SECCION DEL SAGRARIO DEL ALTAR MAIOR DE SAN LORENCIO EL REAL DEL ESCVRIAL.

Escala mensoria dessa sagrario.

Scala mensoria hujus Sacrarii

Pedmo 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15.

Dedo 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. Minutos

Pes Castellanus in partes divisus.

Pes Castellano dividido em partes.

ORTOGRAPHIA DEL SAGRARIO DEL ALTAR MAIOR DE SAN LORENCIO EL REAL DEL ESCVRIAL.

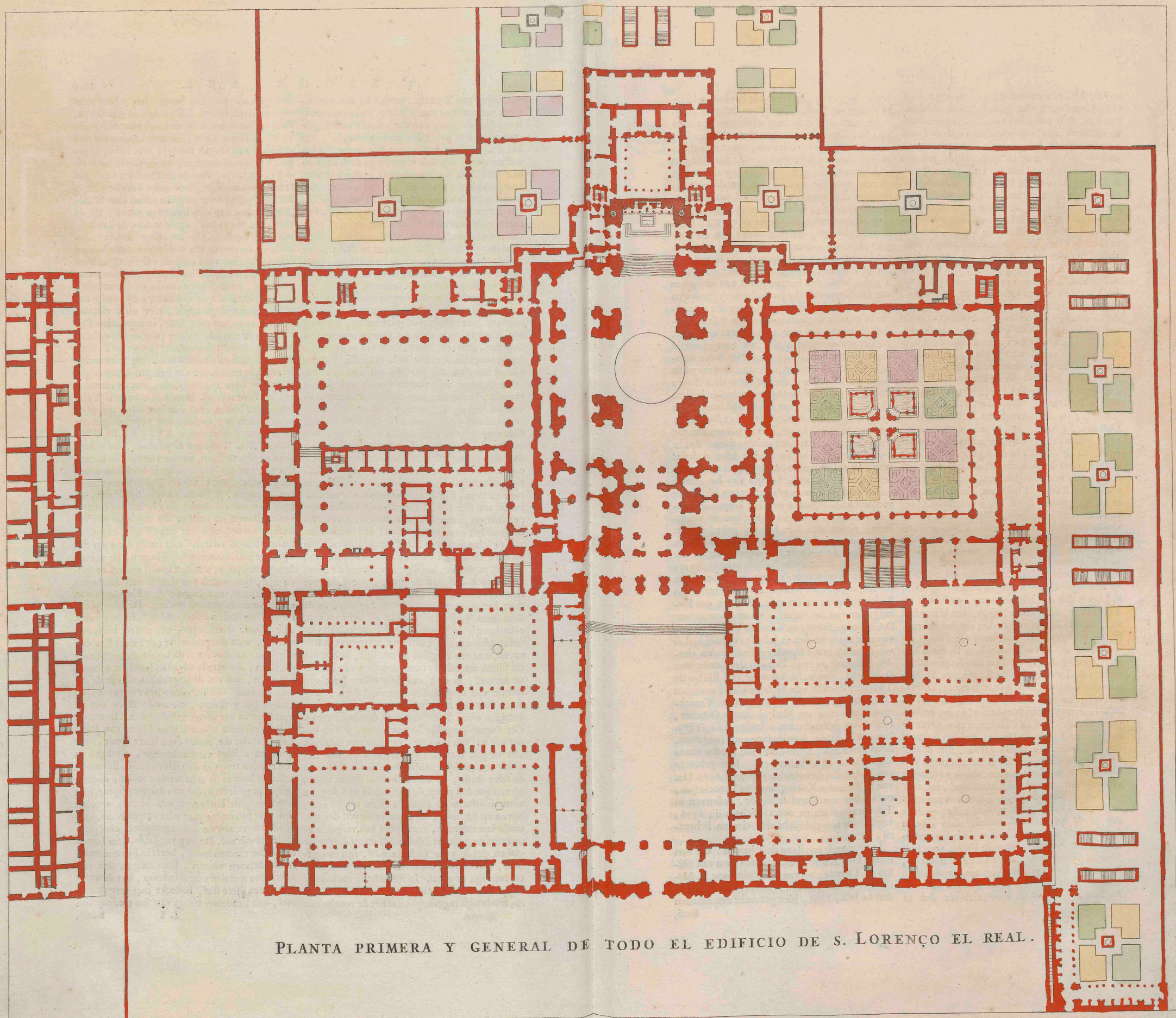
ten breet, en seven en een half hoogh, en werdt gesloten met een uytnemende konstige tralie van vergult metael; de architrave, frise, en cornice van marmor sijn mede seer heerlijck met vergulde metaele cieraden ingeleyt en verciert. Op de cornice staet een vlacke Italiaensche swarte steen, vier voeten breet en drie hoogh sijnde, in de welcke met vergulde metale letters de volgende inscriptie staet:

D. O. M.
LOCVS SACER MORTALITATIS EXVVIIS
CATHOLICORVM REGVM
A RESTAVRATORE VITÆ, CVIVS ARÆ MAX.
AVSTRIACA ADHVC PIETATE SVBIACENT
OPTATAM DIEM EXPECTANTIVM.
QVAM POSTHVMAM SEDEM SIBI ET SVIS
CAROLVS CÆSARVM MAX. IN VOTIS HABVIT.
PHILIPPVS II. REGVM PRVDENTISS. ELEGIT.
PHILIPPVS III. VERE PIVS INCHOAVIT.
PHILIPPVS IIII.
CLEMENTIA. CONSTANTIA. RELIGIONE MAGNVS
AVXIT. ORNAVIT. ABSOLVIT.
ANNO DOM. M. D. C. LIIII.

Twee stijsen van vergult metael, daer tegen twee halve mannekens van marmor staen, sluyten desen steen en inscriptie tusschen beyden; boven sluyt den selven steen een cornice, daerop een frontispice rijst, met sijne vercierselen en krullen van het selve metael; tegen elcke sijde van het frontispice rust een konstigh metaelvergult beelt, in Italien gemaeckt; waer van het gene dat aen de rechter sijde is, uytbeelt de menschelijcke natuere als de doodt onderworpen; de kroon die haer van 't hooft, en de scepter die haer uyt de handt valt, mitsgaders de seyssen achter haer, die de bloemen uyt een horen van overvloet afmaeyt, betekenen dat het leven een bloem is, die haestelijck verdort, en ter neder valt, selfs in de gekroonde hoofden. In een schiltje, 't welck in de slincke handt van dit beelt is, staet dese spreucke: NATVRA OCCIDIT. Het andere beelt vertoont de Hope, gelijck het schiltje in haer rechterhandt met dese woorden SPES EXALTAT uytwijst; in haer slincke houdt sy een lampe met viervlammen, betekenende dat onder de koude asche van die gene die wettelijck voor het ware geloof gestreden hebben, noch brandt de hope van een beter en eeuwigh leven. In het midden tusschen dese twee beelden, en het frontispice staen de koninckliycke wapenen, gemaeckt alle van kostelijcke steenen, met haer natuerlijcke couleuren, ten dien eynde met groote naerstigheyt by een gesocht, en metael-vergult, en silver daer het de couleuren vereyschen. Door dese heerlijcke poorte komt men op de trappen, die men naer de begraefplaetse afgaet; dese sijn 34 in 't getal, hebbende te samen de lengte van 64 voeten, alle van marmor van S. Paulo van Toledo, en verdeelt in drie ordren; de breette van dese trappen is ses voeten; de hooghte tot het gewelf twaelf en een halve. De muuren ter sijde sijn in drie deelen door lijsten verdeelt: en met vierhoeckige tafelen van jaspis in het marmor ingeleyt, en boven malkander respondende, verciert, gelijck mede het gewelf op de selve wijse, met vacken van jaspis ingeleyt is. Van de deure tot het eerste bordès gaet men dertien trappen neder. Op het bordès in de vier hoecken staen vier marmore pilasters met jaspis van Tortosa ingeleyt, waer op twee bogen rusten, die met de pilasters te samen een vierkante kapelle uytmaken: nevens de bogen tegen de muur is mede een halve circul, in welcke een rondt en twee driehoecken van jaspis staen, en onder deselve een deure van kostelijck hout gemaeckt. Midden in het gewelf hangt uyt een metael-vergulden knop, een konstige lampe van de selve stoffe. Van dit bordès gaet men weder dertien trappen neder tot het tweede, 't welck even soo als 't eerste is, behalven dat het niet recht vierkant is, door dien de overige trappen uyt de rechte linie naer de rechte sijde toedrayen. Dese sijn seven in 't getal, en alsdan komt men aen de deure van de Koninckliycke Grafstede, welcke is geformeert van vier pilasters, waer van de twee eerste sijn van jaspis, dragende het eyndt van het gewelf van de trappen, de twee laetste van vergult-metael, maekende eygentlijck een deure, die met even soo een tralie als de bovenste, van vergult-metael, gesloten wert. De Koninckliycke begraefplaets is achtkantigh rondt, sijnde de uytterste circumferentie in 't ronde hondert en dertien voeten; de muur is seer dick en sterck, en is op acht plaetsen uytgeholt, daer in de tomben, de deure, en het altaer staen; de diameter is binnensmuurs een weynigh meer als 36 voeten; de hooghte van de vloer tot het midden ofte het hooghste van 't gewelf 38 voeten; 22 tot de cornice, en van daer voort de overige sestien. De vloer van dese plaetse wijst net het plan van de selve aen, en is geleyt in forme van een sterre: uyt het center strecken sich naer de circumferentie als stralen, vierkante compartementen,

van

van jaſpis van Tortoſa, vervat in een ommetreck van marmor van S. Paulo; en het centrum is een groote rooſe van ſteenen van verſcheyde couleuren ſoo aerdigh t'ſamengevoeght, dat het ſchijnt als of de ſelve uyt de natuere ſoo gewaſſen waer. Op deſe vloer loopt eerſt rontom een ſchoonen marmoren voet, ingeleyt met compartementen van jaſpis, van uytnemende verſcheyde ſchoone couleuren, rondom beſloten in een lijſt van vergult metael; daer boven rijſen in de rontte ſeſtien pilaſters van de Corintiſche ordre met geutjens, vijftien en een halven voet hoogh, breet elck een voet en drie vierde; geſtelt twee aen twee, die aen wederſijde plaets laeten tot de acht vacken te voren gemelt; de ſtoffe van de pilaſters is gecouleurde jaſpis; de baſen en capitelen ſijn van vergult metael. De penant, tegen welcke deſe pilaſters aen ſtaen, is van marmor, en tuſſchen de pilaſters in, ſiet men een lanckwerpigh vierkant compartement van marmor, een voet breet, beſloten in een ingeleyde vergulde metaele lijſt. Op dit midden van de hooghte der pilaſters ſiet men een vliegent Engeltje drie voeten hoogh van metael vergult, houdende met ſijn handt een groote waskaerſſe; op de pilaſters ruſt de architrave van marmor met cieraden van het ſelve metael, daer op volght de friſe mede van marmor, met een ſeer heerlijck metael-verguldt fueillage, en dan de cornice niet minder verciert; op deſe cornice ruſt de cupola ofte het gewelf. Wederſijds van de pilaſters, in de plaetſe tuſſchen de twee en twee, ſijn de acht voornoemde vacken. In een van deſe is de deure, die men van de trappen inkomt, van een ſtuck marmor, met cieraden van het voorſeyde metael; aen wederſijde van de ſelve ſijn twee niſſen met bladtwerck van de ſelve ſtoffen; en aen de ſelve twee vaten van rooden jaſpis voor het wijwater: boven de deure in het vack tuſſchen de ſelve, en de architrave ſtaen twee tomben. Recht tegen over de deur ſtaet het Autaer; en tuſſchen het ſelve en de deur ſtaen wederſijts drie van de acht vacken, even hoogh en breet, en yder verdeelt in vier niſſen ofte vacken van ſwart marmor van Biſcayen, met een vergulde metale lijſt, hebbende ter ſijden tot cieraet twee cartoeſen van het ſelve metael; in elck van deſe niſſen ſtaet een tombe van uytgeſochten marmorſteen, lang ſeven voeten, hoogh drie voeten, en ontrent even ſoo wijt. Yder van deſe tomben ſtaet op vier metael-vergulde leeuwpooten; ſijnde onder een vat van marmor, verciert met lofwerck van vergult metael; op het midden van het welck een cierlijck gemaeckten ſchilt ſtaet van de ſelve ſtoffe, op de welcke met ſwarte letters op een gouden gront, de naem ſtaet van de gene wiens doorluchtigh lichaem in de tombe ruſt; boven op de tombe leyt een verheven deckſel, mede van marmor, met lijſten van vergult metael alleſins geboort; deſe tomben op deſe wijſe vier en vier in yder vack ſtaende, ſijn in 't geheel, met de twee die boven de deur ſtaen, ſes-en-twintigh in getal. In het achtſte vack recht tegen over de deur ſtaet het Altaer en ſijn *Retablo*, ſoodanigh ingevoeght dat het de rondte van het gebouw geenſins belet: het Altaer acht voeten breet, hoogh drie voeten en drie vierde, ſtaet op een marmoren voet vier voeten hoogh; en is van ſwarte ſteen, bekleet van buyten met een tafel van vergult metael, met konſtigh gegoten lofwerck verciert, hebbende in het midden een ſchiltje, daer in met beelden van baſſe relief vertoont wert, hoe onſen Salighmaker in het graf geleyt wort; op het Altaer naer achteren ſtaet een trap van het ſelve werck, als de tafel voor het autaer, op de welcke de kandelaren geſet werden. Op het altaer ſtaen twee colommen ſes voeten van malkander, drie voeten diep binnen het vack; ſijnde yder hoogh elf en een halven voet, de baſen en capiteelen mede gerekent, en dick twee voeten en drie achtſte; de ſchachten van de colommeu ſijn van groenen Genoueeſchen jaſpis, met witte vlacken doorgaens geciert; de baſen en capiteelen ſijn van vergult metael. Achter yder van de colommen ſtaen twee pilaſters met jaſpis van Tortoſa ingeleyt; boven de colommen volght de architrave, friſe, en cornice van behoorlijcke hooghte, en de ſelve marmorſteen, met de cieraden van het ſelve metael. Boven de cornice rijſt een frontiſpice boven ront van het ſelve marmor, hebbende in het midden een koper vergulden ſchilt, met deſe woorden RESVRRECTIO NOSTRA. Tuſſchen de pilaſters, die achter de twee pilaren ſtaen, ſiet men onder een boogh van marmor een koper-vergult beelt van onſen Salighmaker, aen een ſwart gepolijſt marmoren kruys hangen, hebbende boven ſijn hooft, de tijtel van metael vergult daer hy mede gekruyſt wiert. Boven de cornice die om deſe geheele kapelle loopt, rijſt het gewelf ofte coupela, hoogh ſeſtien voeten. Het eerſte dat men ſiet ſijn acht halve-maensgewijſe bogen, ſes voeten hoogh, van jaſpis, beſloten in een metael-vergulde lijſt, boven elck van deſe is een driehoeck van marmor, van binnen met loofwerck van vergult-metael aerdigh geciert. De twee ſtaende naer het ooſten ſcheppen het licht, het welck deſe plaetſe overſchijnt; een andere heeft een venſter, waer door men uyt het Paleys hier den dienſt kan aenhooren: de bogen die recht over die ſtaen, die naer het ooſten het licht inlaten, ſijn open, om aen de begraefplaetſe van de andere koninckliycke lichamen licht te geven; de andere ſijn geſloten, dienende alleen om de evenheyt in het werck te behouden. Boven de ſeſtien pilaſters rijſen ſeſtien lijſten van jaſpis van Tortoſa, die, onder even breet ſijnde, ront opwaerts allengs verminderende, eyndigen in een ronden ring van den ſelven jaſpis, ſluytende tuſſchen haer in de acht ronde vacken, daer de coupel in gedeelt is, die, van marmor ſijnde, met koper-vergult loofwerck van binnen verciert ſijn; deſe ſijn onder yder acht voeten breet, loopende boven aen de bovengeſeyde circkel piramides gewijs toe. De ring van jaſpis, daer boven de rondte t'ſamen komt, heeft in ſijn circumferentie achtien voeten, ſluytende in ſich een heerlijcke metalen vergulde knop, uyt de welcke aen een yſere ſtaf, bedeckt met vergult metael, een kandelaer hangt van ſoo treffelijcken

PLANTA PRIMERA Y GENERAL DE TODO EL EDIFICIO DE S. LORENÇO EL REAL.

konſt, dat het verwonderlijck is om aen te ſien. Gelijck men oock niet genoeghſaem uytdrucken kan, de heerlijckheyt van deſe koninckliicke grafſtede, die, voornamentlijck als de kaerſſen aengeſteken ſijn, aen alle kanten van gout, en ſchoone couleuren in de gepolijſte marmor en jaſpis blinckt en flickert. Deſe begraefplaets is alleenlijck voor de Koningen en Koninginnen van dit Rijck,die kinderen naergelaten hebben; en vervat tot noch toe maer de volgende lichaemen. Het lichaem van den onverwinnelijcken Monarch Karel de Vijfde, geboren te Gent in Vlaenderen op den dagh van S. Matthijs, ſijnde den 24 Februarii des jaers 1500; ſtierf den 24 September, ſijnde den dagh van S. Matheus des jaers 1558; het lichaem is uyt het kloofter van San Geronimo de Iuſto, daer het vijftien jaren en een half gelegen hadde, in dit Koninckliick kloofter gebracht, door bevel van ſijn ſoon Philips de Tweede, den vierden Februarii 1574. Het lichaem van Philips de Tweede, Stichter van dit wonderwerck, outſte ſoon van Karel de V, geboren te Valladolid den 21 May 1527, geſtorven in dit Koninckliick kloofter den 13 September 1598. Het lichaem van Philips de Derde, vijfde ſoon van Philips de Tweede, en de Koninginne Anna ſijn vierde Gemalin, geboren tot Madrid den 14 April 1578, geſtorven in de ſelve plaetſe den 31 Maert 1621. Deſe drie lichamen leggen boven malkander in het vack dat dichtſt aen het altaer aen de ſijde van het Euangelium is; daer den jegenwoordigen Koning Philips de Vierde oock ſijne tombe gekoren heeft. Aen de andere ſijde, te weten van de Epiſtola, leggen de lichamen van de volgende deurluchtighſte Vrouwen: eerſt tegen over het lichaem van Keyſer Karel, dat van ſijn eenige Gemalinne D. Iſabella, dochter van D. Manuel Koning van Portugael, en de Koninginne D.Maria,dochter van de Catholijcke Koningen D. Ferdinand en Iſabella; geboren in Lisbon den 25 October 1503, geſtorven te Toledo den eerſten May, 1539; het lichaem is van Granada hier gevoert, den vierden Februarii, 1574. Tegen over 't lichaem van Philips de Tweede, dat van de Koninginne D. Anna ſijn vierde Bedtgenoot, dochter van Keyſer Maximiliaen de Tweede, en de Keyſerinne D. Maria,ſuſter van den Catholijcken Koning. D. Ferdinand, geboren in het luſthuys Cigales by Valladolid, den tweeden November, 1549, geſtorven te Badajoz den 26 October, 1580. Over de tombe van Philips de Derde, ruſt het lichaem van de Koninginne D. Margarita, ſijn eenige Gemalin, dochter van Karel Aertshertogh van Ooſtenrijck, en Maria dochter van den Hertogh van Beyeren, en nicht van Ferdinand, broeder van Keyſer Karel de Vijfde; geboren te Gratz in Stiermarck den 25 December, 1584, geſtorven in dit Koninckliick kloofter den derden October 1611. Over de tombe, die den tegenwoordigen Koning Philips de Vierde voor ſich ſelven gekoren heeft, ruſt Iſabella de Bourbon, ſijn eerſte Gemalin, dochter van Hendrick de Vierde, Koning van Vranckrijck, en Maria de Medicis; geboren te Fontaineblaeu den 22 November, 1603, geſtorven in het koninckliicke Paleys van Madrid, den ſeſten October 1644.

Begraefplaetſe der Princen en Princeſſen.

Als men uyt deſe begraefplaetſe opwaerts gaet ſeven trappen tot op het tweede bordès, vindt men aldaer twee deuren; een aen de ſlincke ſijde die men door gaet naer de Sacriſtie van de Koninckliicke graf-kapelle,en d'ander aen de rechter ſijde die men in gaet naer de begraefplaetſe der Princen en Princeſſen van het Koninckliicke huys: eerſt komt men door deſelve in een kamer lang 36, breet 16 voeten, oock even ſoo hoogh; aen het eynde van de ſelve gaet men een ſteene wenteltrap, die acht voeten buyten het vierkant ſpringt, 24 trappen op tot een verwelf even groot als het onderſte, 't welck dient tot begraefplaets van de lijcken van het Koninckliicke Huys,die in de groote en voornaemſte kapelle niet geſet werden: de geheele muur is verdeelt in drie ryen niſſen; eerſtelijck begint het van de vloer met een voet, die het gewelf rontom gaet, van naergebootſte marmor en jaſpis, daer boven ſtaen halve mannekens, drie boven den anderen, met vergulde baſen en capitelen, die tuſſchen de niſſen in ſtaen, eyndigende boven met vergulde bollen. De niſſen yder twee voet en een half hoogh, en breet acht voeten, ſijn in 't geheel 51,hebbende yder een vergult ſchiltje, daer de namen van die gene die daer ruſten, in getekent ſtaen. Recht over de deure ſtaen boven het ſelve pedeſtal ofte voet twee pilaſters, die met haer cornice en frontiſpice de gantſche hoogte van het gewelf vullen, en tuſſchen beyde vatten een ſchilderye van onſen Salighmaker aen het kruys: het gewelf heeft geen vercierſel, als alleen de wittigheyt, ſijnde alles hier ſoo wel geordonneert en verciert, dat het ſeer wel een Koninckliicke begraefplaeſte gelijckt. In de ſelve leggen tot nu toe 29 Koninckliicke lijcken: in de eerſte rye in de muur recht over de deur, het lichaem van de Koninginne D. Maria, eerſte Gemalin van Koning Philips de Tweede, dochter van Koning Jan van Portugael, en de Koninginne D.Catharina,ſuſter van Karel de Vijfde; geſtorven te Valladolid den 12 Julii 1545; haer lijck is van Granada in dit kloofter gebracht den vierden Februarii, 1574. Dat van de Koninginne D. Iſabella, derde Bedtgenoot van Philips de Tweede, dochter van Hendrick de Tweede en Catharina de Medices, Koningen van Vranckrijck; geſtorven tot Madrid den 13 October, 1568, hier gebracht den achtſten Julii, 1573. Dat van D. Maria, Koninginne van Hungaryen, ſuſter van Keyſer Karel de Vijfde, geſtorven in Cigales den 18 October 1558, hier gebracht van Valladolid den vierden Februarii,1574. Dat van D. Leonora,Koninginne van Vranckrijck, oock ſuſter van Karel de Vijfde, geſtorven in Talavera de Badajoz den 18 Februarii, 1556; van Merida hier gebracht den vierden Februarii, 1574.

In de tweede rye ſtaen de lichamen, van den Prince Don Karel, eerſtgeboren ſoon van Philips de Tweede, en van de Koninginne D. Maria ſijn eerſte Gemalin; geſtorven te Madrid den 24 Julii, 1568; hier gebracht den achtſten

Iunii,

Junii, 1573. Dat van den Infant Don Karel, vierde ſoon van Koning Philips de Derde, en de Koninginne D. Margarita; geſtorven te Madrid den 30 Julii 1632, en daeghs daer aen hier gebracht. Dat van den Infant D. Ferdinand, Cardinael der Roomſche kercke, en Adminiſtrateur van het Aertsbiſdom van Toledo, vijfde ſoon van de voornoemde Koningen; geſtorven te Bruſſel den negenden November 1641, en hier gebracht den 29 Junii, 1643. Dat van den Aerts-Hertogh Wenceſlaus, groot Prior van S. Jan, ſoon van den Keyſer Maximiliaen, en de Keyſerinne D. Maria, neve van Philips de Tweede, geſtorven te Madrid den 22 September, 1578.

In de derde rye ſtaen de lichamen; van den Prince van Spanjen D. Balthaſar Carlos, ſoon van Koning Philips de Vierde, en de Koninginne D. Iſabella van Bourbon; geſtorven te Zaragoça den negenden October 1646: dat van den Aertshertogh Don Karel van Ooſtenrijck, broeder van den Keyſer Ferdinand en de Koninginne D. Margarita, Gemalin van Philips de Derde; geſtorven te Madrid den 27 December 1624: dat van Don Emanuel, Prince van Piemont, ſoon van de Infante D. Catharina, dochter van Koning Philips de Tweede; geſtorven te Valladolid den negenden Februarii, 1605: dat van Don Emanuel Philibert, Prince van Oneglia, Groot Prior van S. Jan, ſoon van de Infante D. Catharina voorſchreven; geſtorven tot Palermo den derden Auguſti, 1624, hier gebracht den 21 December des jaers daer aen volgende. Dat van Don Jan van Ooſtenrijck, ſoon van Keyſer Karel de Vijfde, geſtorven ontrent Namen den eerſten October, 1578; hier gebracht den 24 May, 1579.

In de reſt van de niſſen leggen de lichamen van de Infanten die in haer jonckheyt geſtorven ſijn: dat van den Infant Don Ferdinand, tweede ſoon van Keyſer Karel de Vijfde, geſtorven in Madrid, en van Granada hier gebracht den vierden Februarii, 1574. Dat van den Prince D. Ferdinand, ſoon van Koning Philips de Tweede, en de Koninginne D. Anna, ſijn vierde Bedtgenoot; geſtorven te Madrid den 18 October, 1578. Dat van den Prince D. Diego, ſoon van de ſelve Koningen, geſtorven te Madrid, den 21 November, 1582. Dat van de Infante D. Maria, dochter van de ſelve, geſtorven te Madrid den vierden Auguſti, 1583. Dat van d'Infant D. Carlo Laurens, ſoon van de ſelve, geſtorven te Madrid den 30 Iunii, 1575. Dat van de Infante D. Maria, tweede dochter van Philips de Derde en Margarita van Ooſtenrijck, geſtorven te Valladolid den eerſten Maert, 1603. Dat van den Infant D. Alfonſo Mauritio, achtſte ſoon van de ſelve, in dit Paleys geboren, geſtorven te Madrid den 16 September, 1612. Dat van d'Infante D. Margarita Franciſca, ſevende dochter van de ſelve, geſtorven te Madrid den elfden Maert 1617. Dat van de Infante D. Maria Margarita, eerſte dochter van Philips de Vierde, en Iſabelle de Bourbon, geſtorven te Madrid den 14 Auguſti 1621. Dat van d'Infante D. Margarita Maria Catharina, tweede dochter van de ſelve, geſtorven te Madrid den 22 December 1623. Dat van de Infante D. Maria, derde dochter van de ſelve, geſtorven den 21 Iulii, 1627. Dat van de Infante D. Iſabella Tereſa de los Santos, vierde dochter van de ſelve, geſtorven te Madrid den eerſten November, 1627. Dat van de Infante D. Anna Antonia, ſeſte dochter van de ſelve, geſtorven te Madrid den vijfden December, 1636. Dat van Don Franciſco Ferdinando, ſoon van Philips de Vierde, geſtorven te Iſaſi den 12 Maert, 1634. Dat van den Prince Don Ferdinand van Savoyen, ſoon van den Prince Thomas, en de Princeſſe van Carignan, geſtorven te Madrid den achtſten Julii, 1637. De kiſten daer deſe lichamen in ruſten, ſijn rijckelijck verciert; en de ſleutels van de ſelve werden bewaert in het archivium van dit koninckklijcke huys, getekent met nombren en tekens, om deſelve te konnen kennen en onderſcheyden. Door de deure, die op het voorſeyde tweede bordès recht tegen over de deure ſtaet, daer men door in de voornoemde grafſtede gaet, komt men door een groote gang achtien voeten lang in de Sacriſtie van de Koninckklijcke grafſtede, ſijnde een vertreck dertigh voeten in het vierkant, gevloert met graeuwe ſteen; aen de eene ſijde ſtaen vier groote kaſſen van koſtelijck hout konſtigh gemaeckt, met vergulde ſloten en grendelen, in dewelcke de ornamenten tot den dienſt bewaert werden: boven op de tafel die de kaſſen maken, ſtaet in een ebbenhouten kas een beelt van Chriſtus aen het kruys, van yvoor konſtigh gemaeckt: de muren ſijn verciert met ſchilderyen van verſcheyde meeſters; als Guido Rheni, Andrea del Sarto, Baſſano, Albano, Dominico Greco, en andere vermaerde Konſtenaers.

Plaetſen daer de Reliquien bewaert werden.

Aen 't eynde van de twee ſijd-vacken der kercke werden in de holte van twee groote altaeren de reliquien ofte overblijffelen der Heyligen bewaert; naer de kerck toe werden ſy geſloten met deuren, die met een dienen tot lijſten van de altaerſtucken, en van achteren ofte van binnen met andere deuren van koſtelijck hout, waer door men de reliquien kan uytnemen en weder in ſetten: achter deſe deuren opent men de ſijde gardijnen, en alsdan ſiet men op ſeven trappen, die elck een elle boven malkander ſtaen, en twee andere tuſſchen deſelve in, die wat verder innewaerts ſtaen, verſcheyde ryen van koſtelijcke vaten van gout en ſilver, geciert met dierbare geſteenten, kriſtallen, en vergulde metaelen, daer de reliquien, die in ſeer grooten getale ſijn, in bewaert werden. Men heeft en eert hier oock een Hoſtie over de tweehondert jaren geheylight, getekent met drie bloedige tekenen, op de plaetſen daer de ketters (ſoo ſy ſeggen) deſelve mishandelt hebben. Een hair van Chriſtus heyligh hooft, in een koſtelijcke fleſſe, en verſcheyde ſtucken van ſijn kruys, alle vervat in vaten, kaſſen, en kruyſſen van gout, ſilver, en koſtelijcke ſteenen; elf doornen uyt ſijn doorne-kroon, en een ſtuck van een ſpijcker daer hy mede gekruyſt ſoude ſijn. Een van de vaten, waer in de Wijſen uyt Ooſten hem geoffert ſouden hebben, van een koſtelijcken ſteen, die wel een agaet gelijckt. Een ſtuck

Reliquien van Heyligen.

van de ſponſe, waer mede hem de eeck aen het kruys toegereyckt wierd; eenige ſtucken van ſijn kleederen, met ſijn heyligh bloet gevlackt; en andere te lange om te verhalen, ſijnde in het geheel vijfhondert en vijftien vaten.

De Sacriſtie van de kerck van S. Laurens.

In de hoeck van de kerck, by de deure die men af gaet naer de Koninckljicke begraefplaets, en de trap die men op gaet naer de galderye die op de hooghte van dertigh voeten rondtom de kerck loopt, is de deure die men in gaet naer de Sacriſtie; doch eer men tot de ſelve naerdert, komt men in een vertreck 25 voeten in het vierkant, hebbende de mueren verciert met pleyſter, en het gewelf met grotesque geſchildert; tegen de muer naer het ooſten ſtaet een fonteyn van grijſe marmer, daer de Prieſters, die gaen om dienſt te doen, haer handen waſſen: hebbende onder een vat uyt een ſtuck, daer het water in loopt, en boven het ſelve een gevel van marmer met jaſpis ingeleyt, en vijf niſſen tuſſchen haere pilaſters naer de Doriſche ordre, in de welcke uyt vijf engelen hoofden van wit marmor het water loopt; boven op de cornice boven de pilaſters ſtaen bollen van jaſpis, die aen de fonteyn een groot cieraet geven; aen elcke zijde van de fonteyn ſtaet een deure met ſtijlen, boven en onderdorpels van marmor; daer nevens de handtdoecken hangen, om ſich naer het waſſchen aen te droogen. In elck van de andere drie zijden van dit vertreck ſtaet een groote deur, yder ſeſtien voeten hoogh, alle uyt een ſtuck marmor, door de een komt men in de kerck, door de andere daer recht over in de Sacriſtie, en door de derde in de voornaemſte galderye van het klooſter: het overige van deſe zijden wert bekleet met ſitplaetſen van noteboomenhout, die met eenen dienen tot kaſſen, daer de boven-hemden, van die het altaer bedienen, in bewaert werden. De vloer is van marmor van verſcheyde couleuren met compertementen geleyt; en het gewelf boven is geſchildert als de locht met wolcken, door de welcke een Engel komt vliegen met een waterkan, en handtdoecken, als of hy aen de Prieſters te waſſchen wilde geven. De mueren tot de cornice toe zijn verciert met ſchilderyen van voortreffelijcke meeſters, die hier, door laſt van Koninck Philips de Vierde, gebracht zijn. Boven de fonteyn hangt een ſtuck vijf voeten hoogh, en twaelf en een half breet, uytbeeldende de vlucht van Egypten, van Titiaen geſchildert; en boven de twee deuren aen de zyden van de Fonteyn zijn twee ſtucken, het eene uytbeeldende de aenbiddinge der drie Koningen, het ander daer de Heer Chriſtus gekruyſt wert, beyde door Paulo Veronees geſchildert; boven de hantdoecken hangt aen d'eene zijde een ſchilderye van het graf Chriſti, door Tintoret gemaeckt; aen de andere zijde, een Lieve Vrouwe met het Kindeken Jeſus, Magdalena en twee andere Heyligen, door Van Dijck. Tegen de muer aen de ſlincker zijde hangt het vermaerde ſtuck van de Suyveringe der Moeder Godes, en de Preſentatie van haren alderheylighſten Soon in den Tempel, door Paulo Veronees geſchildert; dit ſtuck is vier en drie vierendeel voeten hoogh, breet ontrent vijf voeten; zijnde een mirakel van konſt. Daer nevens hangt naeſt de deur die men naer de kerck gaet, een ſtuck van Rubbens, daer onſen Heere met de twee Diſcipulen naer Emaus gaet. Aen de zijde van de deur, die men door gaet naer de voornaemſte galderye van het klooſter, hangt een treffelijk ſtuck van Paulo Veronees, uytbeeldende de predicatie van S. Jan den Dooper in de Woeſtijne; daer naeſt hangt een ſtuck daer in S. Pieter en Pauwels geſchildert ſtaen door Joſeph de Ribera. Door de deure in de Sacriſtie komende, vint men weer nieuwe ſtoffe van verwonderinge; de Sacriſtie ſelf is van de deure tot het altaer 108 voeten lang, en dertigh breet; het licht wert geſchept door twee ryen venſters, ſtaende in de ſijde naer het ooſten, ſijnde alle te ſamen achtien in 't getal; d'een rye beneden, die alle niet open ſijn, en de ander boven de ſteene cornice, die rontom de Sacriſtie gaet. In de muer naeſt het altaer ſijn twee deuren, die recht over twee andere ſtaen, die nevens de deur ſtaen die men uyt de voor-Sacriſtie inkomt; tegen de venſters over, en als de ſymuer tegen 't weſten, ſtaen geheel langs een rye kaſſen: de mueren zijn van beyde de ſijden verciert met de treffelijkſte ſtucken ſchilderye die men ſoude konnen bekomen; wy ſullen beginnen van het altaer de ſelve te verhalen: het altaer ſtaet tegen de muer recht tegen over de deur die men van de kerck inkomt, op twee marmore trappen, van buyten bekleet met een deckſel, ofte voorkleet van metael in 't vier vergult, gewerckt met figuren en hiſtorien baſſe relief; boven het altaer is een Retablo van uytnemende konſt, blinckende van het goudt daer het mede verciert is: de bovenſte helft van het binnenſte van 't Retablo beſlaet een wonderlijck crucifix van vergult metael, van groote weynigh minder als het leven, 't welck eenigen tijdt in de begraefplaetſe geſtaen hebbende, naerderhant, door ordre van den Koning, hier is gebracht, welcke daer een dede ſetten dat in groote beter proportie hadde met al het ander werck van die heerlijcke Kapelle. Onder het crucifix in d'andere helft ſtaet een ſtuck ſchilderye van Rafaël, dat in konſt geen gelijck heeft, vijf en een vierdedeel voeten hoogh, en weynig meer als vier voeten breet: in het ſelve ſtaen onſe Lieve Vrouwe met het kindeken Jeſus, S. Eliſabeth, S. Jan, en S. Joſeph, een weynigh kleynder als 't leven, in een heerlijck lantſchap afgebeelt, ſijnde een ſtuck in alles uytſtekende, wiens gelijck van Rafaël noyt in Spanjen geſien is. Boven de kaſſen, die wy geſeyt hebben dat tegen de muer over de venſters ſtaen, hangt het ſtuck daer de Heere Chriſtus den nacht van het Avontmael ſijn Apoſtelen de voeten waſchte; in 't welcke Tintoret ſich ſelve, om ſoo te ſpreken, te boven gegaen heeft; ſijnde alles ſoo heerlijck uytgevoert, dat d'aenſchouwers haer ten nauwer noot inbeelden konnen, dat het geſchildert is, en alle andere ſchilderye, daer nevens geſet, flaeuw gelijckt; het is ſeven voeten en een halve hoogh en negentien breet; ſijnde alle de figuren ſoo groot als 't leven. Dit ſtuck, nevens een ander van het Avontmael, heeft Tintoret

Schilderyen van de Sacriſtie.

eerſt

eerſt voor de kerck van S. Marco te Venetien geſchildert, doch 't is naemaels van daer gekomen, en een copye in de plaets geſtelt. Aen de rechte ſijde van 't gemelde ſtuck is een ander heerlijck van Andreas del Sarto, zijnde een Lieve Vrouwe, hebbende het kindeken Jeſus op haer ſchoot, met een Engel aen d'eene zijde met een open boeck in zijn handen, en aen d'andere zijde het beelt van S. Ian Euangeliſt. Dit ſtuck, nevens het voornoemde van Rafaël, en de waſſinge der voeten, en de bruyloft van Kana in Galilea, met meer andere van groote waerde, zijn uyt Engelant gekomen uyt de verkoopinge van de ſchilderyen van Koning Karel d'Eerſte, door ſijne oproerige onderſaten onthooft, alwaer Don Louys de Haro, Hertogh van S. Lucar, de ſelve in openbare opveylinge voor een groote ſomme van penningen heeft doen opkoopen, en daer na aen ſijn Koninckliycke Majeſteyt opgeoffert, de welcke de ſelve waerdigh geoordeelt heeft om deſe heerlijcke plaetſen te vercieren. Op dit treffelijck ſtuck van Andrea del Sarto, volght een Chriſtus aen de geeſſel-colomme, van Luqueto geſchildert, ſes en een halve voet hoogh, en vijf voeten breet. Het laetſte ſtuck aen deſe ſijde is een Ecce homo, van de ſelve groote van Paulo Veronees; mede van Don Louys de Haro aen ſijn Majeſteyt vereert. Aen de ſlincke ſijde van het groote ſtuck, daer de Heere Chriſtus de Apoſtelen de voeten waſcht, hangt een Lieve Vrouwe ſoo groot als 't leven, met het kindeken Ieſus in haer armen, ſeer levendigh en heerlijck geſchildert van Titiaen. Daer aen volght het ſtuck van Titiaen, daer de Heere Chriſtus des nachts in het Hofken is, van groote als de voorgaende, en uytnemende konſt. Deſe voornoemde ſeven ſchilderyen bekleeden de muur tuſſchen de kaſſen, en de cornice; doch boven de ſelve ſijn de navolgende: Recht boven het ſtuck van de Voetewaſſching, en recht tegen over een venſter van d'andere ſijde, ſtaet het vermaerde ſtuck van de Magdalena, door Titiaen geſchildert; van het welcke men ſoo veel kopyen door de werelt verſpreyt ſiet: aen de rechte ſijde van het ſelve ſiet men een ſchilderye, in de welcke S. Margarita een kint van de doot opweckt, het welck een oudt man in ſijne handen houd, ſijnde vergeſelſchapt van noch twee andere perſoonen, wat meer als met het halve lichaem; men houd het gemaeckt te ſijn van Michael Angelo Caravaggio; het is vier voeten en een vierendeel hoogh, en drie en een half breet; en aen ſijne Koninckliycke Majeſteyt, nevens de S. Magdalena van Titiaen, en meer andere uytgeleſene ſtucken, vereert door Don Ian Alonſo Enrique de Cabrera, Admirant van Caſtilien, toen hy weder uyt Italien quam. Daer op volght een ſtuck daer de Heere Chriſtus quaet-aerdighlijck gevraeght wert over den tribuyt, die men aen den Keyſer gaf, van Titiaen, ſijnde de figuren, en voornamentlijck het aengeſicht van onſen Salighmaker, voor het beſte gehouden dat hy oyt geſchildert heeft: daerop volght aen de ſelve ſijde een opneminge van onſe Lieve Vrouwe, met Engelen, die haer naer den Hemel vergeſelſchappen, en de Apoſtelen rontom haer graf, ſijnde een vermaert ſtuck van Hannibal Carats: het laetſte is een Abrahams Offerhande, van Paulo Veronees. Aen d'andere en ſlincke ſijde van de Magdalena, is eerſt een heerlijck ſtuck van Sebaſtiaen del Piombo, uytbeeldende onſen Salighmaker ſijn kruys dragende; van het welcke veel kopyen door de weerelt verſpreyt ſijn: daer op volght een S. Ioſeph, houdende het kindeken in ſijn armen, ſijnde een van de beſte ſtucken die Guido Bolognees oyt geſchildert heeft: daer op volght een ſtuck van Antonio Correggio, waer in onſen Salighmaker in het Hofken, nu van den dooden opgeſtaen, met Maria Magdalena aen ſijne heylige voeten vertoont wert; het lantſchap, 't welck den dageraet uytbeelt, is uytnemende ſchoon en natuerlijck. Don Ramiro Nuñez de Guſman, Hertogh van Medina de las Torres, heeft dit ſtuck, nevens dat van de Vlucht naer Egypten, en de reyninge van onſe Lieve Vrouwe, die in de voor-Sacriſtie ſtaen, en andere van groote waerde, aen ſijn Koninckliycke Majeſteyt vereert. Het laetſte is een Lieve Vrouwe met het Kindeken aen de borſt, van Guido Bolognees: alle deſe negen ſtucken, die boven de cornice ſtaen, ſijn van een hooghte, te weten vijf voeten, en een en de ſelve breette, te weten drie en drie vierendeel voet. Boven de eene van de twee deuren, naeſt het Altaer, ſtaet een ſtuck, daer in onſe Lieve Vrouwe, nevens S. Catharina en S. Joris geſchildert ſijn, gelijckende van Giorgion de Caſtelfranco gedaen te ſijn, hoewel ſommige willen ſeggen, dat het van de eerſte handelinge van Titiaen ſoude weſen: boven d'andere deure is een Ecce Homo, van Titiaen treffelijck geſchildert; ſijnde in beyde de ſtucken de figuren wat meer als de helft van het lichaem afgebeelt: daer recht over boven een van de twee deuren, die nevens de deur ſtaen die men uyt de kerck inkomt, is een ſtuck waer in een Lieve Vrouwe is, hebbende het kindeken in een ſlip van haer rock, en S. Catharina voor haer op haer knien leggen; S. Jan Baptiſta mede een kint, geeft een appel aen onſe Lieve Vrouwe, ſijnde een principael van Titiaen van ſeer groote waerdye. Boven de andere deur is een andere ſchilderye van Bordonon, ſijnde de Lieve Vrouwe, houdende het Kindeken overent ſtaen op hare knien, en aen haer rechte handt S. Antonio de Padua, aen de ſlincke S. Rochus; deſe vier ſtucken ſijn weynigh meer als vijf voeten wijt, en drie en een quart hoogh. Boven de voornaemſte deure die men inkomt is een groot en voornaem ſtuck van de overſpelige Vrouwe, uytgebeelt door figuren wat grooter als het leven, door Van Dijck. Aen de ſijde van de venſters recht over de kaſſen, ſtaen tien ſchilderyen onder de cornice, niet minder van konſt, als die daer over ſtaen; d'eerſte is een S. Magdalena met het halve lichaem, en een draeck, van Titiaen; in de tweede ſiet men de vermaerde S. Sebaſtiaen, van Titiaen; welck ſtuck voor deſen aen de Graven van Benevente gehoort heeft, ſijnde van uytnemende konſt en koſtelijckheyt; het derde vertoont onſen Salighmaker

lighmaker in het Voorburgh der Helle, daer uyt halende de zielen van de Outvaders, ſijnde een ſtuck van Sebaſtiaen del Piombo, en even groot als de voornoemde S. Sebaſtiaen, acht voeten hoogh, en vier breet; het vierde is een biddende Magdalena van Tintoret; het vijfde een S. Hieronymus in penitentie, met een Engel die ſijn pen houd, door van Dijck gedaen: deſe twee voorgaende ſijn ontrent ſes voeten hoogh, en een weynigh breeder als vier voeten en een halve; het ſeſte is onſen Salighmaker aen het kruys; en het ſevende S. Jan in de woeſtijne, beyde grooter als 't leven, en van Titiaen geſchildert; het achtſte is een S. Maria Magdalena, haer ſelve ontblotende van de ydele en wereltſche cieraden, van Tintoret gedaen. Onder deſe laetſte, en onder de eerſte ſchilderyen van deſe ſijde ſijn twee groote ſpiegels; en onder de twee middelſte ſtucken ſijn twee andere ſchilderyen, d'eene uytbeeldende de geboorte onſes Heeren, van Andreas Chavon, d'andere is een Lieve Vrouwe, met het Kindeken, en S. Jan, van Rafaël d'Urbin, beyde ontrent drie en een quart voet hoogh, en twee en een halve breet: de lijſten om alle de voorgaende ſchilderyen ſijn konſtigh geſneden en vergult. Voorts is het gewelf van de Sacriſtie boven heerlijck geſchildert met grotesque en ander lofwerck, figuren van menſchen en beeſten; de vloer is marmor van verſcheyde couleuren.

Kaſſen voor de Musgewaden.

De kaſſen, die aen de rechte ſijde ſtaen als men inkomt, ſijn van ſeer koſtelijcke ſoorten van hout, even als het geſtoelte van het Choor, en ſeer konſtigh gemaeckt; de middelplancken van binnen ſijn alle van cederhout, om de onverderflijckheyt en nettigheyts wille; de kaſſen ſijn alle ſoo groot, dat de kappen en andere kleeden, die men daer in bewaert, recht en ſonder gevouwen te werden, daer in konnen leggen: boven deſe kaſſen is een groote tafel, daer men dagelijcks de ornamenten opleyt die op dien dagh gebruyckt ſullen werden. Daer boven ſtaet weder een rye kaskens van de ſelve ſtoffe, voor met een gevel van gecanaleerde Colommen van de Corintiſche ordre, ſoo verre innewaerts, dat de tafel evenwel haer behoorlijcke breette houdt; en van die hoogte, dat de voorverhaelde ſchilderyen boven de ſelve, en onder de cornice konnen ſtaen. Aen de andere ſijde, tuſſchen de onderſte venſters in, ſtaen vier groote kaſſen van de ſelve ſtoffen, doch op een andere wijſe gemaeckt; en in deſe bewaert men de kelcken, en andere kleyne cieraden, die tot den dienſt gebruyckt werden.

Ornamenten voor de Altaren.

De rijckdom van de ornamenten van de autaeren, die men hier bewaert, is ongelooflijck; het groot altaer en de twee daer de reliquien in leggen, hebben elck vijftigh veranderingen van ornamenten, en al het geen daer toe behoort; yder twaelf witte met paers gemengt; acht geheele witte ſonder vermenginge van andere couleuren; twaelf roode; vijf groene; ſes violette, en acht ofte negen ſwarte: van deſe ſijnder vele van gout, en ſilver-brocaden en laecken, ſommigen met peerlen, turquoiſen en andere koſtelijcke geſteenten, eenige met alderhande hiſtorien ſeer koſtelijck geborduert, ſommige van damaſten, fluweelen, ſatijnen en andere heerlijcke ſtoffen, en ſoodanigh dat men diergelijcke niet licht elders ſoude vinden. De andere veertigh altaren hebben elck 24 veranderingen van de voorſeyde couleuren, alle mede van koſtelijcke ſtoffen, de kaſuyfels tot deſe altaeren ſijn meer als twaelfhondert in getal, en de kappen tweehondert en dertigh. De kleeden van lijwaet, die tot den dienſt gebruyckt werden, ſijn oock ſeer veel in getal, en van geen minder koſtelijckheyt; ſulcks dat alles in ſoodanigen getal en overvloet is, dat het groote verwonderinge waerdigh is: maer ten aenſien van ſoo veel heerlijckheyt van ornamenten, en andere ſaecken, heeft den ſtichter van dit werck ſeer weynigh dingen van ſilver, en noch minder van gout, in de Sacriſtie gegeven, miſſchien om dat die ſeer licht verloren konnen werden, ofte dat hy alleen begeerde, datſe weynig, maer uytnemende koſtelijcke, van die ſtoffen ſouden hebben. Daer ſijn dan: een gouden kelck geamailleert, daer den Prior op de voornaemſte feeſtdagen dienſt mede doet; een goude Cuſtodie, die hy in ſijn handen draeght op den H. Sacramentsdagh, ofte in andere proceſſien; twee goude *Portapaces*, waer van de eene met ſeer ſchoone eſmerauden beſet is; een borſtkruys, 't welck de Prior op de voornaemſte feeſtdagen op ſijn borſt draeght, met eenige ſeer koſtelijcke ſteenen, te weten, vijf ſchoone diamanten, acht eſmerauden, vier robijnen, en vijf paerlen van groote waerdye, waer onder een ſoo groot bynae als een duyven-ey, dit juweel is toen voor veertigh duyſent ducaten gekocht, daer men 't nu wel vijftigh duyſent waerdigh acht; en dit is alle het gouden ſervice dat men in de Sacriſtie ſiet; want dat van de reliquien wort beſonder gerekent. Silverwerck is 'er oock niet te veel, alhoewel genoegh voor de nootſakelijckheyt. Eerſtelijck ontrent de negentigh kelcken, daer de Koningen van Spanjen jaerlijcks op drie Koningen dagh noch een by geven; veertigh kandelaeren om waſkaerſſen in te ſetten van effen ſilver, die alleenlijck drie dagen in 't jaer dienen, op Sacramentsdagh, witten donderdagh, en goede vrydagh; wanneer de ſelve van 40 jongelingen uyt het Seminarium gedragen werden. Noch vier kandelaers vergult voor de Feeſtdagen, als de Prior oft de Vicarius dienſt doen. Vier van ebbenhout, twee verciert met metael in het vier vergult, en twee met effen ſilver; die men gebruyckt als men de jaergetijden houd van de overledene Koningen en Koninginnen. Ses ſilvere lampen om in de kercke te hangen; en een voor het groot altaer ſeer konſtigh gewrocht. Voor elck van de veertigh altaren in de kerck zynder twee paren kandelaers en kruyſſen, een paer van ſilver, en het ander van metael vergult; voor het groot altaer en de twee van de Reliquien ſijnder daerenboven noch drie ſilvere vergulde kruyſſen, en ſes kandelaren van de ſelve groote; en voor de twee andere vier ſilver-vergulde, die op feeſtdagen dienen; vier groote lampetten, wijwaters-vaten, quaſten, en meer andere dingen. Dus verre geſproken hebbende van het middelſte en voor-

voornaemſte der drie deelen, daer wy dit geheele gebouw in verdeelt hebben, ſullen wy tot d'andere voortgaen.

Beſchryving van het klooſter.

Aen de zuytſijde van de kerck, ſiet men vijf hoven, ofte binnenplaetſen, die te ſamen het tweede derdendeel van dit gebouw uytmaecken, en de woonplaetſe der Religieuſen, gelijck ſijnde van binnen in het gebouw ſelve aen de grootsheyt die deſe vijf plaetſen van buyten vertoonen. In het voorportael, in het welcke men door de groote poort komt, ſtaet aen de rechterhandt een deur, waer door men gaet door een ander portael, 't welck loopt tot aen de klock-toren tot in een groot vertreck, ſijnde het ſpreeckhuys, meer als ſeſtigh voeten lang, en vijfendertigh breet, met lijſten en Pilaſters rontom verciert, en een cornice, boven de welcke het gewelfſel begint, welck tot een ſoldering dient; beneden ſtaen rontom ſitplaetſen van noteboomenhoudt, tot gemack van die van buyten aenkomen. In 't geheel heeft het maer een ſtuck ſchilderye, maer ſoo uytnemende van konſt, dat het genoegh is om dit geheele vertreck te vercieren; ſijnde de hiſtorie van Abraham, daer hy de drie Engelen tot gaſten ontfangt, van Ian Fernandez Mudo geſchildert. In het tweede portael, uyt welck men in dit vertreck komt, ſijn noch drie andere deuren, een even groot als deſe eerſte, ſeſtien voeten hoogh, en acht breet, met dorpels en ſtijlen van een ſtuck ſteen, door de welcke men in de galderye komt die om de groote plaets loopt; en door d'overige twee gaet men naer de vier andere binnenplaetſen, die *de la Porteria*, *de los Defuntos*, *de la Hoſpederia*, en *de la Enfermeria*, genoemt werden, en dichter als de groote plaetſe aen de voorgevel ſtaende, van ons oock eerſt beſchreven ſullen werden. Yder van deſe plaetſen ſijn hondert voeten in het vierkant; en in de galderyen, die rontom de plaetſen loopen, ſijn van de pilaren af tot de muer dertien voeten en een halve breet; en drie hoogh boven malkander, met ſtercke bogen die boven in de cornice eyndigen, welcke rontom loopt op de hoogte van 45 voeten; in elcke galderye van yder ſijde ſijn ſeven bogen, en negen vierkante pilaren met hare baſen en capitelen, elck negen voeten hoogh; de bogen van de laeghſte galderye ſijn 15 voeten hoogh, die van de tweede wat minder, en die van de derde noch minder, gelijck de regulen van de bouwkonſt vereyſchen. De lijſt van de pedeſtalen loopt rontom, en maeckt door haer evenheyt een vertooning van een vaſt en ſterck gebouw: boven deſe drie ryen, is noch een vierde, om ſoo veel te meer vertrecken uyt te winnen, daer kamers in uytkomen; doch deſe galderye is onder een afhangendt dack, en niet recht op gelijck de onderſte, op dat de binnenplaetſen te beter hun licht ſouden konnen ſcheppen: daer op, en recht boven de binnen cornice van deſe laetſte galderye begint het hooghſte dack, in deſe beyde ſijn twee ryen venſters, door welcke de bovenſte kameren, en de vlieringen licht ſcheppen, en ſijn in elck vierkant 28 in getal; dit bovendack maeckt dat de daken van het geheele gebouw over al gelijck van hoogte ſijn. Daer de galderyen en gangen, en d'eynden van de mueren t'ſamen komen, ſijn in alles 40 ſchilderyen, alle van uytſtekende meeſters in de ſchilderkonſt; in elck van deſe plaetſen, ſtaet in een hoeck, een gemackelijcke trap, die men maer van de eene galderye opklimt; de onderſte galderyen hebben de ſolderingen verwelft en gepleyſtert, de bovenſte met hout van onderen bekleet; de onderſte hebben oock geene borſtweringen gelijck de bovenſte. De plaetſen ſelve ſijn gevloert met graeuwe ſteen, en hebben in 't midden yder een fonteyn van gryſe marmor, ſijnde eerſt een groote back van 29 voeten in de rontte, in de welcke op een pilaſter noch een andere ronde back ſtaet van 't ſelve marmor, met een pedeſtal in 't midden, daer op een groote ronde bol ſtaet, uyt welcke vier engelshoofden het water in de eerſte back ſpuwen, 't welck van daer door vier gelijcke hoofden in de onderſte groote back loopt. In 't midden van deſe vier plaetſen, en daer de galderyen t'ſamen op toe loopen, ſtaet een vierkante toren, die boven eyndight met een achtkante kap, daer op een kruys en een bol ſtaet: de hooghte van deſe toren is van de vloer tot de cornice, daer de kap begint, 85 voeten; van binnen in de toren ſijn ſes ryen, yder van drie venſters in elcke ſijde, die uytkomen in de gangen, langs welcke men van de eene plaetſe naer de andere gaet; makende met die in de kappe ofte coupel ſijn, en het voornaemſte licht geven, te ſamen 80. Beneden in de ſelve ſijn twaelf poorten, drie in elcke ſijde, met noteboome deuren. In 't midden op de vloer ſtaet een fonteyn van roode jaſpis met wit marmer ingeleyt, ſijnde twee taſſen boven malkander op vierkante pedeſtalen, en eyndigende boven in een kloot van de ſelve jaſpis, die door vier tronien van het ſelve wit marmer het water uytgeeft; door de drie deuren die in de zuytſijde ſtaen, komt men in het Refectorium, ofte d'Eetſale der Religieuſen; ſijnde een ſeer vermakelijcke plaetſe, alhoewel niet groot genoegh voor ſoo veel Religieuſen als hier ſijn, terwijl de ſelve maer 120 voeten lang en 35 breet is; 't welck is veroorſaeckt, dat men in 't eerſte geen voornemen gehadt heeft in dit klooſter ſoo veel Religieuſen te laten woonen; maer eerſt naederhant is goetgevonden, toen het Refectorium albereyts gemaeckt was. De ſolderinge is een gewelf in compartementen verdeelt; aen elcke ſijde is een ſteene welgemaeckte ſtoel, daer de heylige hiſtorien, gedurende de maeltydt, geleſen werden; in elck van de ſijde is noch een deure van eene grootte als de drie voorverhaelde, en in de muur tegen de zuytſijde vijf groote venſters, die het licht door de geheele eetſale verſpreyen. Tuſſchen de twee onderſte van de ſelve hangt het ſeer vermaerde Avontmael van Titiaen, ſijnde een ſtuck ſoo uytnemende van konſt, dat 'er naeulijcks diergelijck is te vinden. Tegen het noorden, en aen d'andere ſijde van de tooren, is een vertreck van de ſelve grootte, ſijnde de kleerkamer, daer de kleederen van de Religieuſen bewaert werden, hangende rontom de kamer op yſere pennen, daer boven de naemen ſtaen van de

Spanjen.

gene tot wiens lichaem sy behooren: dit vertreck heeft tegen 't noorden evenveel vensters, als de Eetsale tegen 't zuyden; en tot cieraet verscheyde stucken schildery van devotie. In de sijde die van 't oosten naer 't westen streckt, hebt ghy aen de eene sijde de koken, voorsien met overvloet van fonteyn-water, en aen de andere sijde de nootsakelijckheyt, mede met twee fonteynen voorsien. Daerenboven sijn daer in de ommegangen van dese vier plaetsen noch verscheyde andere vertrecken van grooten dienst en gemack; en in de eerste, die naest aen de groote poort van 't klooster is, is de *Procuracion*, en de herberge voor de gasten met hare behoorlijcke woningen, salen, en vertrecken, die dickwijlen voor de menichte der gasten niet genoegh sijn: in het andere, dat naest aen de hoecktoren is, daer de zuyder- en wester-sijde van het klooster een hoeck maecken, is het siecken- ofte gasthuys, en Refectorium voor die gene die aen de beterhandt sijn, en een gedeelte van de apothecarye. In dit gedeelte sijn meer als twintigh vertrecken, behalven de kelders, en onder het dack, met noch een geheelen ommegang, de welcke ghy buyten het gebouw van het klooster aen de toren vast siet, en seven fonteynen. De apothekarye is een van de volmaecktste en rijckste die men kan beschouwen. In het vierkant, het welck naest aen de kerck is, en *la Porteria* genaemt werdt, is de borduerwerckerye, daer de ornamenten van de kerck gemaeckt en verstelt werden; en daer boven de Barbierswinckel, en andere vertrecken. In 't vierkant, dat naer het zuyden is, sijn de begraefplaetsen der Religieusen, en wert daerom genoemt *de los Difuntos*; en een Capelle, die, eer de kerck volbouwt was, voor de kerck diende; sijnde een groot stuck, 105 voeten lang, en 35 breet: het gewelf boven is gedeelt in drie rontten, met een vierkante lijst, die in plaets van een cornice rontom de kerck gaet; de muren sijn wit gepleystert, en de vloer is met steenen van grijsen en witten marmor beleyt: de kerck heeft twee deuren over malkander staende, door de eene komt men in het vierkant der Dooden voornoemt, door de andere in het voornaemste en grootste vierkant: het choor staet beneden, met twee ryen stoelen van kostelijcke stoffe en konst gemaeckt; de vensters staen in de gevel naer het zuyden; het heeft alleen drie altaeren, die met vijf vermaerde schilderyen van Titiaen verciert sijn. Aen het groot altaer siet men de Martelisatie van S. Laurens, met figuren wat grooter als het leven afgebeelt; het licht in de schilderye komt alleen van het vier dat op het altaer van een afgodt, en onder de rooster, op welcke S. Laurens gebraden wert, leght, (want die Heyligh is by nacht gemartelt) sijnde voorts alles soo natuurlijck afgebeelt, of men de Historie in der daet sach geschieden. Tegen het altaer daer nevens, staende aen de sijde van 't Euangelium, siet men d'aenbiddinge der drie Koningen; en tegen het andere, aen de sijde des Epistels, de begraeffenisse onses Salighmakers; boven de selve staen noch twee kleyne stucken, sijnde 't eerste een Ecce Homo, en het andere onse L. Vrouwe, met het halve lichaem; vijf stucken waerdigh om als reliquien bewaert te werden. De rest van dese kercke is verciert met noch 30 andere stucken schildery; vier van de selve sijn seer groot, en hangen boven de gestoelten over malkander, twee aen d'eène, en twee aen d'andere sijde: het eene dat aen de rechte sijde hangt, als men de deur van het vierkant der dooden in komt, is de strijt van d'Aerts-Engel S. Michael tegen de Duyvel, met veel figuren van wedersijde afgebeelt; het gene daer tegen over hangt, is het martellot van de elf duysent Maegden, beyde seer heerlijck van Lucas Cangioso, anders Luqueto, geschildert. Naest het stuck van S. Michiel is het martellot van S. Maurits, en sijn metgesellen, een uytstekent stuck van Dominico Greco; daer over hangt het martellot van S. Laurens, sijnde een van de beste dingen die Luqueto oyt geschildert heeft. Aen wedersijden sijn noch vier andere stucken. Op de gestoelten staen ses stucken met koper vergulde lijsten aen elcke sijde, in welcke de wapenen en blasoenen van het Koninckrijck Huys van Oostenrijck, naer de genealogie, geschildert sijn. Tegen de gevel, en boven de gestoelten van den Prior en Vicarius, staen twee conterfeytsels, 't een van Keyser Karel de Vijfde, het ander van Koning Philips de Tweede. Boven dese voornoemde, en op de lijst die in plaetse van een cornice rontom de kerck gaet, staen noch verscheyde andere stucken; waer onder eenige van naemhaftige meesters: te weten, van Broeder Sebastiaen del Piombo; een Christus sijn kruys dragende; een Lieve vrouwe met het kindeken Jesus, en S. Jan malkander kussende, welcke schilderye gesegt wert van Michel Angelo te sijn; alhoewel eenige seggen dat het beter gelijckt naer 't werck van Leonardo de Vins, sijnde een treffelijck meesterstuck. Van Andreas del Sarto een Lieve Vrouwe, weynigh kleynder als het leven, sittende, met een S. Ioseph, en het Kindeken. Van Michiel Cusin, groot naevolger van den voorseyden del Sarto, twee stucken; een daer David den reus het hooft afhouwt; het andere, een S. Cecilia op de clavecimbel spelende. Van Carlo Veronees, sone van Paulo, een Lieve Vrouw, met S. Ioseph, en het Kindeken slapende; noch een S. Agatha met een afgesnede borst, en een Engel die de selve geneest: noch een Lieve Vrouwe van den selven Carlo, sittende aen de voet van het kruys, hebbende onsen Salighmaker, doot sijnde, in haere armen. Buyten dese is 'er noch een stuck, 't welck dese alle verre te boven gaet, vier en een halven voet hoogh, en seven en een halve breet, van Paulo Veronees, sijnde de Bruyloft van Cana in Galilea. In dese kercke werden de obsequien der doode Religieusen gehouden, om het gemacks wille, terwijl de selve soo dicht by de begraefplaetsen is. Boven dese kerck op de hooghte van 30 voeten is een *Dormitorium* ofte slaepplaetse, even groot als de kerck, daer men de jonge Religieusen, die noch binnen de seven leerjaeren sijn, dickwijls veertigh sterck siet: boven de Eetplaetse is noch een andere, en verscheyde groote kamers

mers over deſe vier vierkanten verdeelt, voor de outſte Monnicken, met hare boecke-kaſſen, geſtoelten en ſchilderyen.

De groote en voornaemſte plaets en ommegang van het klooſter.

De groote en voornaemſte plaetſe en ommegang van het klooſter is voor die gene, die de moeyte neemt van de nevengaende figure in te ſien, ſeer wel te kennen, vermits de ſelve is nevens de kerck, en beſlaet ſoo veel plaets als alle de vier hier voor beſchreven. Deſe is genoegſaem vierkant, dewijle de twee ſijden van het noorden naer het zuyden tweehondert en tien voeten lang ſijn, en de twee, ſtreckende van het ooſten naer het weſten, twee-hondert en ſeven, weynigh min ofte meer; welck onderſcheyt in ſoo grooten plaets niet licht gemerckt kan werden. De ommegang ofte galderye is breet beneden 24, en de bovengalderye wat meer als 28 voeten. Elcke ſijde heeft twee galderyen, d'een boven den anderen, met hare pilaſters, colommen, en bogen van heerlijck aenſien, en ſonderlinge grootsheyt. In de benedenſte rye ſtaen op elck van de vier ſijden, tegen twaelf vierkante pilaſters, met haere baſen en capiteelen, twaelf colommen van de Doriſche ordre, met halve ſchachten, anderhalf voet uyt de pilaſters ſtaende, op een pedeſtal vijf voeten hoogh; boven op de capitelen loopt de architrave, friſe, en cornice, met alle haere cieraden ſeer wel waergenomen. De openheyt van de bogen die tuſſchen de colommen op de pilaſters ſtaen, van de borſtweringe die even hoogh is als het pedeſtal van de colommen, is 20 voeten hoogh, en tien breet; van binnen in de ommegang ſijn de pilaſters even eens, en tegen de muer, daer tegen over, weder een ander, daer op reſponderende, een halven voet uyt de muer, daer op de bogen van het ſteene gewelf ruſten. Deſe eerſte ordre is van de vloer tot het hoogſte van de cornice, net 30 voeten hoogh. Op die cornice ſtaen de pedeſtalen en borſtwering van de boven-galderye; ſijnde even eens als d'onderſte, maer naer proportie wat kleynder. De colommen ſtaen mede even als de onderſte tegen vierkante pilaſters aen; en ſijn naer de Joniſche ordre, en met haere pedeſtalen, baſen en capitelen, twee-entwintigh voeten hoogh; en de reſt, tot het opperſte, vier voeten; de bogen ſijn even hoogh en breet als de onderſte; in deſe bogen ſijn groene venſters met glaeſen, die daer in gevoegt ſijn, om de ſchilderyen van het weer te bewaren. In de binnenmuer van de bovenſte galderye ſijn, recht over de bogen, andere bogen, doch niet open, maer geſloten, in de weſt- en noortſijde, en in de zuyd- en ooſtſijde opene venſters, met yſere baluſters. Boven deſe tweede ordre loopt rontom, tot groot cieraet, een ſteene baluſter met ſijn pilaeren, cornice, en kanteelen, op welcke ſteene bollen ſtaen, 't welck ſeer heerlijck is te ſien; van de cornice, daer op de pedeſtalen van de tweede ordre ſtaen, tot de bovenboort van deſe borſtweringe, is de hooghte dertigh voeten, ſulcks dat het in 't geheel van de vloer tot daer toe even 60 voeten hoogh is. In d'onderſte omgang ſijn in 't ronde ſes deuren, alle even groot, acht voeten breet, en eens ſoo hoogh; te weten, tegen 't noorden een, in de groote kerck, door de welcke op de Feeſtdagen de Proceſſie komt, om door deſe galderye om te gaen; in de ſijde naer het ooſten een, in het begin van de ſelve in de Sacriſtie; en een ander in het ander eynd, om de geſchicktheyts wille. In die naer het zuyden een, naer de vergaderplaetſen van de geheele Ordre, oft het Capittel; en in de weſtſijde een in de oude kercke; en een andere, door de welcke men uyt de *Porteria* in deſe galderye komt. Tuſſchen deſe twee laetſte deuren, recht in 't midden van deſe ſijde, ſijn vijf groote bogen, waer van de twee dienen tot gangen naer de kleyne vierkanten en ommegangen; de drie middelſte, tot de groote trap, welcke een van de voornaemſte en konſtighſte deelen van dit gebouw is; het vierkant, in welck deſe trap ſtaet, is 45 voeten lang, en 40 breet: daer ſijn 26 trappen in getale, en op de dertiende een bordès van 12 voeten lang, en 40 breet: op de enden van het ſelve ſijn deuren tot de tweede rye van de ommegangen der kleyne vierkanten; hier deelt ſich de trap in twee deelen, een naer de rechte, en het andere naer de ſlincke ſijde; en, van daer weder opgaende tot de tweede galderye van het groote vierkant, vint men op de dertiende trap, aen beyde ſijden weder een bordès, van 't welcke men oock dertien trappen opgaet tot de tweede galderye; ſulcks dat men tot de hooghte van dertigh voeten, 52 trappen en vier bordeſſen moet optreden. De trappen ſijn elck van een ſtuck ſteens; in de ſybogen op de ſelve trappen ſijn groote niſſen, in de welcke ſitplaetſen ſijn van waer men het gantſche vierkant, en tuynen kan overſien: boven deſe niſſen ſtaen twee ſchilderyen tegen de muer al freſco geſchildert, 't welck groot cieraet bybrengt, en twee andere boven de gangen naer de kleyne vierkanten. De onderſte galderye van dit vierkant heeft in de bogen van de binnenmuer, die recht over de bogen ſtaen die buyten op de plaetſe uyt ſien, 46 groote hiſtorien uyt het Nieuwe Teſtament, eenige met olyverf, doch meeſt al freſco geſchildert met verwonderlijcke konſt. Deſe beginnen van de deure der groote kerck, en keerende naer de ſlincke hand, is de eerſte, de Ontfanckeniſſe der Maeght Maria; het tweede, hare Geboorte; het derde, daer ſy in den Tempel gepreſenteert wordt; daer op volght hare Ondertrouw met S. Joſeph; daernaer de Bootſchap; voorts de Groeteniſſe van Eliſabeth: en deſe vullen die vacken van de kerckdeur tot de eerſte hoeck, ſijnde uytnemende ſoo in het poſtuer en leven der beelden, als landtſchappen, kleedingen, gebouwen, en anderſins; en geſchildert, gelijck alle de andere van deſe galderyen, van Peregrino Peregrini van Milanen, een van de voornaemſte diſcipulen van Michel Angelo. In deſe eerſte hoeck, gelijck in de drie andere, ſijn de ſchilderyen dubbelt, evenwel de hiſtorie vervolgende, terwijle de vacken in de hoecken met twee deuren geſloten werden. In het eene vack, dat tegen de noordergevel van 't ooſtelijck gedeelte van de muer aen ſtaet, volght de geboorte onſes Heeren met olyverf geſchildert,

't welck

't welck mede buyten op de deuren ſtaet : op de binneſijden van de deuren ſtaet de verſchijninge der engelen aen de herders, en de beſnijdeniſſe onſes Heeren ; welcke twee hiſtorien op de muer geſchildert ſtaen, die deſe twee deuren open ſijnde bedecken. Even ſoo ſtaet in het andere vack, dat recht tegen de noortſijde van de ommegang aenſtaet, tegen de muur met olyverf, als mede van buyten tegen de deuren, de aenbiddinge der drie koningen ; en op de binneſijden der deuren, den doop onſes Heeren in den Iordaen, en het mirakel van de bruyloft van Cana in Galilea ; welcke twee laetſte geſchiedeniſſen op de muur mede al freſco geſchildert ſtaen, die de deuren open ſijnde bedecken ; ſulcks dat men in elck van deſe vier hoecken van de onderſte galderye ſes hiſtorien tweemael ſiet, doch elck met een byſondere inventie uytgewerckt. Deſe hoeck is konſtigh geſchildert door Louys de Caravajal. Daer op volgt de ooſtſijde van de galderye die tuſſchen de twee deuren, van de welcke d'eene in de ſacriſtie uytkomt, ſtaen, acht ſchilderyen in acht vacken al freſco geſchildert; de eerſte beelt af de ſuyveringe der H. Maeght; dan volght de vlucht naer Egypten; daer aen het moorden der onnoſele kinderen ; de wederkeeringe uyt Egypten ; daer de Heere Jeſus, noch een kint ſijnde, en van ſijn ouders verloren, in den tempel onder de Doctoren ſit ; de beſoeckinge in de woeſtijne ; het verkieſen der Apoſtolen en Diſcipulen ; het opwecken van den dooden Lazarus; en het laetſte vertoont daer de Heere de kooplieden uyt het huys ſijns Vaders jaeght, alle mede van byſondere konſt. Daer op volgt de tweede hoeck, in de welck even als in de voorgaende, de hiſtorien dubbelt geſchildert ſijn door Romulo Italiaen ; in het eene vack, en buyten op de deuren der ſelve, de Transfiguratie van onſen Heere : op de binneſijden van de ſelve deuren en de muur, die ſy open ſijnde bedecken, de geſchiedeniſſen van de overſpeelſter, en de Samaritaenſche vrouwe ; in het ander vack ſtaet het Avontmael onſes Heeren; en buyten op de deuren, het eten van het Paeſchlam naer de Wet : op de binnenſijden van de ſelve deuren, en de muur, die ſy openſtaende bedecken, ſtaet de geſchiedeniſſe, daer de Heere Ieſus op de eſelinne te Ieruſalem in rijt ; en daer hy de diſcipulen de voeten waſcht ; daer op volgen weder in de vacken van de bogen der zuydſijde van de galderye, de ſtucken van Peregrini, uytbeeldende de paſſie in tien ſchilderyen verdeelt, beginnende met het gebedt in het hofken, en eyndigende met het uytgaen des Heeren met het kruys op ſijn ſchouderen, naer de plaetſe daer hy gekruyſt ſoude werden. Daer op volgt de derde hoeck, mede van Peregrini dubbelt geſchildert, even als de voorgaende twee : in het eerſte vack, ſiet men tegen de muur onſen Salighmaker recht van voren aen het kruys, met veel volcks rontom hem, treffelijck uytgebeelt ; en van buyten op de deuren ſiet men de ſelve geſchiedeniſſe, doch op ſijde, niet min heerlijck gedaen : ter ſijden op de muur, en de binneſijden der deuren, ſtaet aen de eene ſijde daer de Heere aen het kruys genagelt werdt, aen de andere ſijde daer hy weder van het kruys afgehaelt werdt : in het tweede vack van deſe derde hoeck, ſtaet voor het voornaemſte ſtuck tegen de muur, en de buytendeuren, de verryſeniſſe des Heeren ; tegen de binnedeuren, en de muur, die ſy open ſijnde bedecken, ſtaet op de eene ſijde, daer de Heere in het graf geleyt wert; aen de andere ſijde, daer hy de zielen der Outvaders uyt het voorborgh haelt. In de ſijde tegen het weſten volgen daer op al de verſchijningen van den Heere Chriſtus nae ſijne opſtandinge; beginnende van de eerſte, die de Rooms-Catholijcken gelooven dat aen de H. Maeght is geſchiet ; de tweede is, daer de vrouwen aen het graf van de Engelen verſtaen de opſtandinge Chriſti : daer op volgen de vijf poorten, ofte bogen, van de welcke wy geſeyt hebben, dat de twee naer de kleyne vierkanten en ommegangen gaen; en de drie andere, ſijn de ingangen tot de groote trap: boven deſe ſijn noch vijf geſchiedeniſſen, de eerſte vertoont hoe S. Pieter en S. Ian, op de tijdinge die ſy van de opſtandinge des Heeren verſtaen hadden, naer het graf loopen ; de tweede is de verſchijninge onſes Salighmakers in 't hofken aen Maria Magdalena ; de derde de verſchijninge aen de Heylige vrouwen; daer aen volght, daer de Heere Chriſtus met de twee Diſcipulen naer Emaus gaet ; de vijfde is, daer de Heere aen de Diſcipulen de eerſte reyſe verſchijnt in 't afweſen van Thomas ; dit laetſte en het eerſte ſtuck daer S. Pieter en S. Ian naer het graf loopen, ſijn van Luqueto geſchildert, dieſe alle vijf eerſt gemaeckt hadde ; maer de drie middelſte ſijn naederhant uytgewiſt, om datſe niet behaeghden, en van Peregrini op nieus geſchildert. Naer deſe vijf bogen, volgen weder twee ſchilderyen even als de andere voorgaende op de muur : de eerſte vertoont, hoe onſe Salighmaker, de deuren geſloten ſijnde, de Diſcipulen verſchijnt in het byweſen van Thomas : de laetſte is, daer de Heere verſchijnt aen de Diſcipulen, toen ſy in de zee Tyberiadis viſchten. In de hoeck die daer op volght, ſtaet in de eerſte niſſe en buyten op de deuren, de Hemelvaert Chriſti ; in de tweede niſſe en op de deuren het komen van den Heyligen Geeſt op de Pinxterdagh op de Apoſtelen : op de binnedeuren, twee andere verſchijningen des Heeren aen vele van ſijne Diſcipulen te ſamen vergadert : en het komen van den H. Geeſt door het predicken van S. Pieter : en het opleggen der handen van de Apoſtolen op de geloovigen, alle ſes geſchildert van Michiel Barroſo Spanjaert. Van deſe hoeck tot de deure van de groote kerck, van waer wy begonnen hebben, ſijn weder vier ſtucken van Peregrini; het eerſte vertoont het overlijden van de H. Maeght Maria; het tweede haer Hemelvaert ; het derde haere kroninge ; en het laetſte, het oordeel welck alle menſchen te verwachten hebben. En dit ſijn de ſchilderyen die deſe benedengalderye vercieren, ſijnde alle ſoo uytnemende heerlijck van vindinge, en uytvoeringe, dat het de aengenaemſte ſaecke des werelts is de ſelve met oogen t'aenſchouwen; daer in tegendeel het uytleggen van die geſchie-

ſchiedeniſſen, met ſoo weynigh woorden uytgedruckt kan worden, dat het ſelve de waerdye van de ſchilderyen ſchijnt grootelijcks te verminderen.

De bovenſte galderye. De bovenſte galderye heeft de muur tuſſchen de pilaſters verdeelt in even veel bogen die wit gepleyſtert ſijn, en ſonder ſchilderyen, en het gewelf van pleyſter is in compartementen verdeelt; maer in yder van de vier hoecken, ſijn twee groote ſchilderyen van Ian Fernandes Mudo, Spanjaert, diſcipel van Titiaen, elck ſoo verſcheyde van manier, dat men niet ſeggen ſoude, dat ſy van een perſoon geſchildert waeren, en alle van byſondere grootsheyt; in d'eerſte hoeck, die de noord- en weſtſijde van deſe galderye maecken, verbeelt het eerſte ſtuck S. Ian Euangeliſt op het eylant Pathmos, ſchryvende ſijne Openbaeringen; het tweede de hemelvaert van de Moeder onſes Salighmakers: in de hoeck, die de ſelve noordtſijde met de ooſtſijde maeckt, is de geboorte des Heeren, wonderlijck heerlijck uytgevoert; en het andere is het martellot van den Apoſtel Philippus. In de derde hoeck van d'ooſt- en zuydſijde, is het eene ſtuck een S. Hieronymus in de woeſtijne, penitentie doende, ſijnde een uytnemendt ſtuck ſchilderye; het andere vervat, de Moeder Godts, met het Kindeken, S. Anna, S. Ioſeph, en S. Ioachim. De vierde en laetſte hoeck, tuſſchen de zuyd- en weſtſijden, is onſe Salighmaker aen den pilaer gebonden, met het aengeſicht vol van droefheyt, ſchoonheyt, en majeſteyt; en rontom de beulen met groote wreetheyt hem geeſſelende, ſoo heerlijck afgebeelt, dat iemant dit ſtuck aenſiende, het herte byna beſwijckt: het andere is daer S. Jacob, Patroon van Spanjen, gemartelt wert, niet minder als de andere van konſt en uytvoeringe. Deſe twee galderyen ſijn beyde met grijſe en witte marmorſteenen gevloert.

De tuyn van het groote vierkant. Midden tuſſchen deſe galderye, ofte op de opene plaetſe, is een ſeer vermakelijcken hof, verdeelt in ſeſtien parcken; twaelf met bloemen, en andere groenten beſet, en gedeelt in verſcheyde compartementen, parterres, en doolhoven, daer men ſoo wel in wintertijt, als andere tijden des jaers, menighte van verſcheydene bloemen vint, tot vercierſel der Altaren.

De fonteyne. De vier middelſte parcken ſijn groote waterbacken van marmor, yder in d'omtreck 120 voeten, even ſoo groot ſijn mede alle de andere parcken van den hof, in 't midden van deſe vier waterparcken, en van den gantſchen hof, ſtaet een heerlijcke fonteyn, in gedaente als een achtkante kapelle, hebbende dertigh voeten in diameter, en in hooghte ſeſtigh; gemaeckt van buyten van de ſelve graeuwe ſteen, daer het geheele gebouw van gemaeckt is, en van binnen van marmor en jaſpis van verſcheyde couleuren; het heeft vier poorten, ſtaende tuſſchen haere colommen in, die open ſijnde ſtaen recht over de twee voornaemſte paden, die haer in het midden aldaer kruyſſen. Aen de ſijden ſijn vier niſſen, in de welcke ſtaen de vier Euangeliſten van wit marmor, grooter als het leven, gemaeckt van Ian Baptiſta Monegro, yder met ſijn teken, als den Engel, Os, Leeuw, en Arent, en hebbende haer boeck in haer handt, op het welcke in verſcheyde talen geſchreven ſtaet, het gene yder van den heyligen Doop geſchreven en geleert heeft. In het boeck van S. Mattheus ſtaen op het eene bladt in het Hebreeus, op het ander in Latijn deſe woorden:

EVNTES ERGO DOCETE OMNES GENTES,
BAPTISANTES EOS IN NOMINE PATRIS, ET
FILII, ET SPIRITVS SANCTI.

S. Marcus heeft op beyde de bladeren van ſijn boeck in de Latijnſche tale, om dat men meent dat hy ſijn Euangelium te Romen geſchreven heeft:

QVI CREDIDERIT, ET BAPTIZATVS FVERIT,
SALVVS ERIT.
QVI VERO NON CREDIDERIT,
CONDEMNABITVR.
SIGNA AVTEM EOS QVI CREDIDERINT
HÆC SEQVENTVR,
IN NOMINE MEO DÆMONIA EJICIENT.

In het boeck van S. Lucas ſtaet op het eene bladt in 't Griecx, op 't ander in 't Latijn:

EGO AVTEM BAPTIZO VOS AQVA,
VENIET AVTEM FORTIOR ME, IPSE VOS BAPTIZABIT
SPIRITV SANCTO ET IGNE.

In het boeck van S. Ian ſtaet op het eene bladt in 't Syriſch, op 't ander in Latijn:

AMEN AMEN DICO VOBIS, NISI QVIS RENATVS FVERIT
EX AQVA ET SPIRITV SANCTO, NON POTEST INTROIRE
IN REGNVM DEI.

Voorts is het gebouw rontom dit vierkant met loot gedeckt; en het regenwater wert door groote loode goten in de tuyn gebracht, op dat het aen het gebouw geen ſchade ſoude doen.

Salen en vertrecken van het groote vierkant.

De Salen en vertrecken in het gebouw om deſe vierkante plaetſe, ſijn ſeer heerlijck, en waerdigh om van geſproken te werden. De voornaemſte onder de ſelve ſijn wel de twee Capittels, ofte vergaderplaetſen van de ordre van S. Hieronymus, die aen de zuydſijde ſtaen. Tot de ſelve gaet men door een groote deur, eerſt in een vierkante kamer, de welcke tuſſchen de twee ſalen daer de Capittels in gehouden werden, ſtaende voor een voorſael der ſelve, van dertigh voeten, met drie venſters met tralien, haer uytſicht hebbende op de tuynen, die buyten om het huys loopen: en drie deuren in elcke ſijdmuer, de middelſte ſoo groot als de deur die men inkomt, en de vier andere even ſoo groot als de venſters. Boven de venſters en de deuren ſijn tot cieraet verſcheyde ſchilderyen van voornaeme Meeſters; als een Lieve Vrouwe met het Kindeken, en S. Ian, welck ſtuck men houdt voor 't werck van Rafaël d'Urbin; onſe Salighmaker met de werelt in ſijn handt, ſegenende met de andere, ſijnde een ſtuck van Titiaen, van ſeer groote waerdye; de Bootſchap Maria van Frederick Barroſi; de geſchiedeniſſe van de Overſpelige Vrouw, van het uytſtekenſte dat Paulo Veronees geſchildert heeft; een S. Hieronymus in de Woeſtijne, van Tintoret; een Lieve Vrouwe met het Kindeken, en S. Catharina nevens S. Sebaſtiaen, ſijnde een kopye naer Antonio Corregio, door Dominico Greco geſchildert; noch een Lieve Vrouwe met het Kindeken in haer armen, door Van Dijck. Van de cornice naer boven ſiet men tegen het gewelf geſchildert, verſcheyde grotesquen, van loofwerck, figuren, en anderſins, aerdigh uytgebeelt, en geheel boven verſcheyde Engelen uyt een open hemel daelende, met lauwertacken in hunne handen. Wederſijds van deſe voorſale is een groote ſale, de eene om verſcheydenheyts wille genaemt het Capittel van den Vicaris, d'andere van den Prior, yder 80 voeten lang, en 34 breet, hoogh op het hooghſte van het gewelf 28 voeten; hebbende elck tegen de muur, recht tegen de deur die men inkomt, een Altaer. In de muur tegen het zuyden ſijn twee ryen venſters, de onderſte met tralien, de bovenſte boven de cornice op de hooghte van 15 voeten, alleenlijck met glaſen verſien; rontom de muur ſtaen bancken met leuningen van noteboomenhout, en boven de ſelve onder de cornice in yder 16 ſchilderyen, alle van uytſtekende Meeſters; van welcken wy alleen de voornaemſte ſullen gedencken. Op de twee Altaren ſtaen twee ſtucken van Titiaen, ſijnde 't eerſte een S. Hieronymus, in de Woeſtijne penitentie doende, in het Capittel van den Vicarius; het andere, in het Capittel van den Prior, is het gebedt des Heeren in het Hofken. Daerenboven ſijn noch in het Capittel van den Prior; een copye van Titiaen, daer onſe Salighmaker met de doorne-kroon gekroont werdt; daerop volght een groot ſtuck van Jan Fernandez Mudo, hoewel niet volmaeckt, uytbeeldende, de verſchijninge Chriſti aen ſijn Moeder, naer dat hy van den dooden opgeſtaen was: een copye van Leonardo de Vins, de Transfiguratie op den bergh Thabor vertoonende: een vlucht naer Egypten, ſijnde een principael van Antonio di Corregio: S. Maria Magdalena en Martha, ſchreyende aen de voeten van onſe Salighmaker, over de doot van haeren broeder Lazarus, van Carlo Veronees: den doop aen onſe Salighmaker in de Iordaen, van Iacomo di Parma. In het ander Capittel ſijn, eerſtelijck een Lieve Vrouwe met het Kindeken, en S. Eliſabeth met S. Ian, een heel goede copye naer Rafaël d'Vrbin: daer naer van Maſacio, meeſter van Michel Angelo, een treffelijck ſtuck, vertoonende onſen Salighmaker doot liggende, met ſijn Moeder en Nicodemus daer by ſtaende: twee ſtucken van Hieronymus Boſch; een daer onſe Heere Ieſus het kruys draeght; het ander een S. Antonis: een Lieve Vrouwe met het ſlapende Kindeken, van Lavinia Fontana. Doch alhoewel deſe en de reſt van de ſchilderyen, die deſe twee plaetſen vercieren, van naemhaftige Meeſters gedaen ſijn; ſoo ſullen evenwel weynige uyt de ſelve deſe plaetſe behouden; hebbende den tegenwoordigen Koning van Spanjen, Philips de Vierde, gewilt, dat deſe twee plaetſen, even als de Sacriſtie, met andere van meerder waerdye, die hy dagelijcks daer toe doet vergaderen, voorſien ſouden werden. Het gewelf van deſe twee plaetſen is geſchildert met groote verſcheydentheyt van grotesquen, beſtaende in duyſent capricen van loofwerck, bloemen, vreemde vogelen en beeſten, gebouwen, engelen, deughden en andere figueren, door Granelo en Fabricio gebroeders, ſonen van den vermaerden Bergamaſco. Boven de twee deuren, en d'altaren daer recht over, ſtaet yder een niſſe, en in elck van dien een beelt van porfierſteen, door konſt en ſtoffe uytnemende, de twee van de ſelve ſijn hoofden van onſen Salighmaker, d'andere beelden van onſe Lieve Vrouwe met het Kindeken op haer armen, elck van de ſelve heeft op een pedeſtal een inſcriptie van Arias Montanus; onder het hooft onſes Heeren, dat boven het altaerſtuck van het gebedt in 't hofken ſtaet, is deſe:

Capittelen, oft vergaderplaetſen der Ordre.

HIC LAPIS OFFENSVS FERIET, FERETQVE RVINAM,
HIC ET INOFFENSVS PETRA SALVTIS ERIT.

Onder het beelt van de Moeder Ieſu Chriſti, 't welck recht over het Altaer boven de deur van dit Capittel ſtaet, leeſt men 't volgende:

HANC HÆC MIRANDAM TIBI PROTVLIT VNIO GEMMAM;
AVCTORI CHARA EST VTRAQVE PETRA DEO.

Onder

Onder het andere hooft, 't welck in het andere Capittel boven 't Altaerſtuck van S.Hieronymus ſtaet, ſiet men deſe woorden :

IESV CHRISTO DIVINI TEMPLI LAPIDI
PRÆSTANTISS.

Onder het beelt van onſe L. Vrouwe ſtaet :

ABRAHAM. I. C. LAPIDICINÆ SPECIMEN
DVPLICI INCOMPARABILI.

Naeſt yder altaer van deſe twee Capittelen ſijn twee deuren, aen elcke ſijde van 't Altaer een; door eene van deſe deuren, te weten van die in het Capittel van den Vicarius, gaet men een trap neder naer de hoven die aen de zuydſijde ſijn, en naer de kelders; door d'andere komt men in het vertreck, waer in de privilegien en exemptien, door de Pauſen en Koningen aen dit huys gegeven, nevens andere ſtucken en papieren van gewicht, elck in hare kaſſen bewaert werden. De eene deur die naeſt het Altaer van het Capittel van den Prior ſtaet, is 'er alleen geſtelt om de geſchicktheyt van de bouwkonſt; en door d'andere komt men in een ſchoon vertreck, 34 voeten in 't vierkant groot, dienende des ſomers voor een celle ofte woonplaets aen den Prior van het klooſter, en komende recht onder de hoecktoren, die in deſe zuydſijde van het gebouw naer het ooſten ſtaet; en vermits het in de hoeck ſtaet, heeft het naer het ooſten, als mede naer het zuyden, drie venſters, halfwegen met yſere baluſters. De muer is rontom tot de hooghte van vijf voeten, met *azulejos* beſet, ſoo noemt men in Spanjen ſekere ſteentjes van verſcheyde verwen; en boven de ſelve tuſſchen de venſters ſijn tot cieraet eenige groote ſtucken ſchilderye; eerſtelijck drie van Hieronymus Boſch, die onder de Schilders, door ſijne wonderlijcke en kluchtige vindingen, grooten naem heeft gekregen: het eerſte is S. Antonis Tentatie, vol van alderleye monſters, chimeren, draken, en andere wonderlijcke fantaſien; de vindinge en gedachten van het tweede ſtuck is genomen op de plaetſe Ieſaiæ: *Alle vleeſch is hoy, en alle haer glorie als een bloeme des velts*; daerom heeft hy geſchildert een wagen met hoy geladen, voortgetrocken van ſeven wilde dieren, uytbeeldende de ſeven hooftſonden; boven op het hoy ſitten, het vermaeck des vleeſchs, eere, en grootsheyt, vertoont door verſcheyde vroukens, ſingende en ſpeelende op verſcheyde inſtrumenten; de Faem en grootsheyt vertoont een duyvel met vleugelen, uytblaſende op ſijn trompet, de eere en grootsheyt der werelt: rontom de wagen ſiet men alderleye ſtaten en ſoorten van menſchen, haer beſt doende om tot deſe eere te geraken, deſe met leeren, die met haken, en andere middelen; ſommige, bynae tot boven op 't hoy geraeckt, vallen van boven neder; andere werden van de wielen geplettert: alles met aerdige en kluchtige figuren afgebeelt. Het derde is een heerlijck ſtuck, daer de drie Koningen het kindeken Ieſus aenbidden: het vierde is een ſtuck van een Nederlander, vertoonende hoe onſe Salighmaker in de woeſtijne, met vijf brooden en twee viſſchen, vijf duyſent menſchen ſpijſighde: noch een S. Hieronymus, treckende een ſplinter uyt de voet van de leeuw; en andere van onbekende Meeſters. Aen d'eene ſijde van de muer ſtaet een boecke-kas, en in 't midden van de ſelve een Crucifix, met de moeder onſes Heeren en S. Ian, van yvoir konſtigh geſneden. Voorts boven de voorverhaelde ſchilderyen, is een rye conterfeytſels van Pauſen, van Romen om der konſt wille herwaerts geſonden. Het gewelf is heerlijck al freſco geſchildert; hebbende op het hooghſte een vierkant ſtuck, waer in het oordeel Salomons door Franciſco d'Urbino, Italiaen, geſchildert is. Rontom, tot de cornice toe, is de reſt met verſcheyde loofwerck, en in de hoecken met figuren van Propheten, en in ronde medalien op een goude gront, met afbeeltſels van de vier Euangeliſten, en met de Morale en Theologiſche deughden in andere niſſen met groote konſt en aerdigheyt verciert; de vloer is, gelijck die van de ommegangen en capittels van bruyn en wit marmor in compartementen verdeelt. Uyt deſe kamer klimt men door een lichten en breeden trap tot de bovenwooninge, ofte Celle van den Prioor; ſijnde verdeelt in twee kamers, een recht boven de onderſte, en even groot als de ſelve, hebbende ſes venſters in elck van de ſijden ſoo naer 't ooſten, als naer 't zuyden; door de welcke men het ſchoonſte geſicht ſiet, dat men ſich ſoude konnen inbeelden: als plantagien van boomen, ſtaende wateren, fonteynen, dorpen, ſtedekens, velden, en beemden. Voorts is dit vertreck mede treffelijck verciert; eerſtelijck ſiet men rontom, boven de ſteentjes daer de muuren vier voeten hoogh mede beſet ſijn, de conterfeytſels, van het hooft tot de voeten, van de Koningen D.Hendrick de Derde, D.Ian de Tweede, D.Ferdinand de Catholijcke, D. Philips de Eerſte, bygenaemt de Schoone; Keyſer Karel de Vijfde, Philips de Tweede, Philips de Derde, en Philips de Vierde. In de tweede rye van ſchilderyen boven deſe, ſtaet de verſcheydenheyt der ouderdommen, van de kintsheyt tot de uytterſte ouderdom, in verſcheyde ſchoone lantſchappen afgebeelt: daerenboven ſijnder noch, onder veel andere ſtucken van brave meeſters, die de muur geheel tot de ſolder toe bedecken, eenige ſtucken van de Sontvloet van Baſſan; een Ecce Homo van Titiaen; en een ſeer vermaerde copye van de Bootſchap Maria van Florencen. Voorts ſijn daerenboven noch in deſe kamer, een ſchoone ſchrijftafel, kaſſen, en ſtoelen.

Vertrecken van de Prioor.

De bovenkamer van den Prioor.

Uyt

De slaep-kamer des Prioors.

Uyt dese kamer komt men in een andere, eygentlijck sijnde de Celle en slaepplaetse van de Prioor, hebbende twee vensters tegen het oosten, rontom de selve staet een notebome Boeckekas, versien met treffelijcke boecken in alderhande faculteyten, en boven de selve, vermakelijcke lantschappen, die voort dit vertreck vercieren. Boven de deure van de *alcoba* ofte slaepplaets, die in dese kamer is, staet een voortreffelijck principael van Leonardo de Vins, sijnde een Lieve Vrouwe, met het Kindeken al staende, even oft het, soetelijck van de slaep overwonnen, nedersackte; en S. Ian met eenige engeltjens. Wat verder komt men in de bidtplaetse van de Prioor, lang 35, en breet 12 voeten; de muuren sijn van wit pleyster en het gewelf boven met verscheyde goude stricken, lijsten en compartementen verciert, hebbende tusschen de selve op het hooghste drie stucken schilderye, het een uytbeeldende S. Hieronymus, het middelste daer de drie Koningen het kindeken Iesus aenbidden, en het gene dichtst aen 't altaer is, een S. Laurens. Het autaer staet aen de muur, recht tegen over het venster dat tegen het oosten staet; en is altijt verciert met de selve couleuren als die van de kerck. Het altaerstuck is een groote schilderye, vertoonende het afnemen onses Heeren van het kruys. Aen d'eene sijde van de bidtplaetse is een vack in de muur, in welcke de kassen gevoeght sijn, daer de ornamenten tot het altaer, en voor de Prioor, als hy dienst sal doen, bewaert werden. Daerenboven is hier noch een fonteyn van bruyn marmor in een schoone nisse, om de handen te wasschen. Rontom dese bidtplaetse hangen tegen de muur veel kleyne stuckjens schilderye, maer evenwel van groote waerdye. Onder andere een Lievevrouwe met het kindeken, en S. Ian, van den grooten Raphael d'Vrbin; en een besnijdenisse des Heeren Christi van Parmegiano, een heerlijck konststuck; een Ecce Homo van Iuan Fernandez Mudo; en een doop van de Heer Christus in de Iordaen van den selven; de rest sijn mede alle van treffelijcke meesters, hier te lang om te verhalen.

Bidtplaetse des Prioors.

Cellen van dit vierkant.

Op de selve hooghte van de voorverhaelde vertrecken des Prioors, op de tweede verdiepinge, sijn aen de oostsijde, en naer het zuyden, de Cellen ofte kamers van de Monnicken, yder lang 35, en breet 25 voeten, elck met twee vensters met ysere tralien: en boven deselve sijnder noch andere, maer wat kleynder.

Lees-saele.

Noch is op dese hooghte een sale, rontom beset met gestoelten en bancken, en een leesstoel in het midden, daer dagelijcks aen de Religieusen van het Klooster lessen uyt de Heylige Schrifture, ofte andere Goddelijcke materie, volgens het Concilie van Trenten, voorgelesen werden. De vloer is geleyt met marmorsteen, en de muuren verciert met kostelijcke schilderyen. Aen de eene sijde is het wijtvermaerde stuck van Titiaen, waer in hy alles gebracht heeft, dat de schilderkonst te wege kan brengen; verbeeldende de Glorie des Hemelrijcks, en in de selve de conterfeytsels van Keyser Karel, de Keyserinne sijn Gemalin, en meer andere Princen van het Huys van Oostenrijck: aen de andere sijde verscheyde Outvaders uyt het Oude, en Apostelen en andere uyt het Nieuwe Testament; en in 't midden van allen de H. Kercke in de gedaente van een schoone Jonckvrouwe, haer aen de Heylige Drievuldigheyt, die midden op een troon van licht en majesteyt sit, met de H. Maeght daer benevens, presenterende. Nevens dit heerlijck stuck staet een voortreffelijcke schilderye van Raphael d'Vrbin, sijnde een L. Vrouwe, sittende op een stoel met het kindeken in haer armen; aen de rechterhandt van de Moeder Godts leyt de jonge Tobias op sijn knien, met de visch in sijn handt; en nevens hem den Engel sijn leytsman: het kindeken streckt sijn handt naer haer uyt, en leyt de andere op de schouder van S. Hieronymus, die op de slincke sijde op sijne knien leyt in Kardinaels kleederen, hebbende in sijn handt een boeck, en de leeuw aen sijn voeten. Daerenboven sijn aen de andere sijde, tegen de muur die naer de kerck toe staet, twee andere principale stucken van Titiaen, beyde voortreffelijck van konst en waerdye; het eene is een S. Margarite met den draeck, beyde soo groot als het leven; het tweede is het graf van onse Salighmaker, even als het gene in d'oude kerck van dit kloosster is, met figuren een weynigh kleynder als het leven; hangende tusschen 't voorverhaelde stuck en een S. Hieronymus in penitentie, van Palma: boven het stuck van het graf Christi voorgemelt, hangt een heerlijck stuck van Paulo Veronees, daer de Heere, naer sijne opstandinge, met de Outvaders sijn Moeder verschijnt, hebbende dicht by hem den bekeerden moordenaer, de Patriarchen en Propheten kentmen aen hare teekenen; en de figuren sijn wat kleynder als het leven. Aen de sijde tegen over dese hangen drie stucken, die responderen op de gene die wy daer verhaelt hebben; het eene is mede van Paulo Veronees, sijnde het martellot van een heyligh man, wiens naem men niet weet, om dat de tekenen die men in de schilderye siet, vele en verscheyde martelaeren konnen toegeeygent werden, en in de selve geen bysondere tekenen sijn waer aen men hem soude konnen kennen; de heylige man leyt knielende om onthalst te werden, met d'oogen naer den hemel gewent, en afgekeert van de valsche Priesters, die hem het beelt van een afgodt aenwijsen. Tusschen dit en het volgende stuck hangt, boven twee stoelen, onse Salighmaker naeckt aen de colomme, met een beul alleen die hem vast maeckt, en een jongsken dat sijn kleederen houd, van Luqueto heerlijck geschildert. Het derde vertoont S. Laurens, reets gebraden en doot sijnde, daer S. Hippolytus, en sijn mackers, by nacht komen om het lichaem van den heyligen Martelaer te begraven; geschildert van Ian Fernandes Mudo. Aen de sijde van de leesstoelen hangen twee uytnemende heerlijcke stucken; het eerste sijnde de bootschap Maria, met figuren soo groot als 't leven, van Paulo Veronees, een groot stuck, 't welck gemaeckt is geweest om te dienen voor het groot altaer; 't andere is van den grooten Tintoret, gelijck

aen

aen het voorgaende soo wel in grootte als konst en waerdye, verbeeldende de geboorte Christi, oock gemaeckt voor het groot altaer met figuren van S. Joseph, eenige Engelen, en verscheyde herders en herderinnen, wat kleynder als het leven: tusschen dese beyde boven de stoel staet een wonderlijck Ecce Homo van Titiaen. In dese sael is een kleyn vertreck, *el Camarin* genoemt, in het welcke juweelen van de schilderkonst, beelthouwerye, miniature, en andere kleyne kostelijckheden bewaert werden; met eenige van de reliquien, die Philips de Tweede tot dit gebouw geschickt heeft: als een geheel lichaem van een der onnosele kinderkens; een yser van de rooster daer S. Laurens op gebraden is; en een van de kruycken van Cana in Galilea; verscheyde stucken van het heylige kruys, en meer andere, die hier weghgeleght sijn, om dat sy noch in geen kostelijcke kassen staen, ofte wel om dat sy in de twee kassen in de kerck, in welcke de andere opgesloten sijn, niet konnen geplaetst werden.

Reliquien.

Sacristie van het Choor.

Aen de andere sijde van de galderye, recht tegen over de leessale, is de Sacristie van het Choor, daer de kappen van de Sangers, die seer kostelijck en menichvuldigh sijn, bewaert werden, om dat de groote Sacristie te verre van het Choor afgelegen is; waer toe dit vertreck vol is van noteboome kassen; en boven de selve, tegen de zuydsijde, hangt een groot stuck schilderye, sijnde een heerlijcke copye naer Titiaen, en verbeeldende het martellot van S. Pieter de Martelaer. In het midden van dese Sacristie hangt een kopere kroon, waer op 's nachts, op de uure der metten, licht aengesteken wert, tot gerief van de Sangers, wanneer de selve alsdan hunne kappen komen aendoen.

Het Novitiaet.

Van hier gaende naer de hoeck die de zuyd- en west-sijden van de galderye te samen maken, vint men twee deuren, d'eene gaende naer de slaepplaets van de Novicen, ofte Monnicken die noch in haer leerjaeren sijn; en de andere naer een trap die men naer het Novitiaet opklimt.

Celle van de Meester der Nieuwelingen.

Door de selve, eer men een voet op de trap set, komt men aen de Celle van de Meester der selver, sijnde een vierkante kamer, hebbende sijn uytsicht door vensters naer het zuyden: tegen de muur, naer het oosten, staet een altaer, het welck voor altaer-stuck een kasse heeft, daer verscheyde reliquien in bewaert werden; en dagelijcks verciert wert met de selve couleuren van ornamenten, als de altaeren van de groote kerck. Aen d'andere sijde staet een boeckekas, met verscheyde boecken van devotie voorsien, uyt welcke men de Nieuwelingen dagelijcks lessen voorleest: de muuren sijn verciert met verscheyde stucken schilderye; en de slaepplaetsen in dier voegen geset, dat die het vierkant van de kamer niet en breecken; en op dese selve manier sijn alle de andere Cellen van dit vierkant, met seer weynigh onderscheyt. Aen de rechterhant van dit vertreck gaet men dertigh trappen op, tot dicht onder het dack, daer men alsdan verscheyde lange en breede gangen vint, daer de Cellen van de Nieuwelingen (die veeltijts 40 in getal sijn) naest malkanderen staen; aen 't eynde van een der gangen is een deur, door de welcke men komt in een eensame Kapelle, hebbende een altaer, op welck staet een Christus beelt aen het kruys hangende, weynigh kleynder als het leven; hier komen de Nieuwelingen te samen om te bidden, en penitentie te doen. Aen 't eynde van de voornaemste gang, die van de wester-toren gaet naer de toren die op de hoeck staet, die de ooster- en zuyder-sijden maeckt, is een andere Capelle; dewelcke dient voor een Capittelplaetse, daer de Meester der Nieuwelingen, alle sondaghs en woensdaghs 's avonts, met haer alle een geestelijcke t'samensprake houd, en sy, voor sijne voeten leggende, haere schuldt bekennen in het nalaten van de dingen, haer volgens de regulen van de ordre aenbevolen. Hier is mede een altaer, op het welcke een beelt van onse L. Vrouwe met het kindeken op haer arm, soo groot als het leven, staet, sijnde seer konstigh gesneden, en dagelijcks met kostelijcke klederen verciert. Naest het altaer staet een boeckekasse, expresselijck in dese gemeene plaetse gestelt, op dat de Nieuwelingen, sonder uyt het Noviciaet te gaen, de boeken, in de selve staende, souden konnen gebruycken. Daerenboven is 'er in de selve noch een deur, de welcke d'ingang is tot een trap, die beneden naer de woonplaetse des Prioors leydt; waer door hy opkomt, wanneer hy het Novitiaet komt besoecken. En dit is het gedenckwaerdige 't welck in dit derdendeel van het gantsche gebouw te sien is: in het laetste derdendeel, 't welck naer het noorden staet, sullen wy ons soo lang niet ophouden, om de gelijckheyt die het met 't voorgaende heeft.

Het derde deel van het gebouw.

De vijf binneplaetsen met haer galderyen, en gebouwen, die men in de groote figuren aen de noortsijde siet, in verdeelinge, grootte en wijdte de voorverhaelde gelijck, maken het derde deel in de verdeelinge die wy van het geheele gebouw gemaeckt hebben. De vier kleyne behooren tot het Collegie en Seminarium; en het groote is het koninclijcke Paleys; welcke wy vervolgens, eerst de vier kleyne, en daer nae het groote, om den selven voet als in het voorgaende te houden, sullen beschrijven.

Het Collegie en Seminarium.

Men komt in het Collegie door de gemeene voorhof, en een deure, die recht over die van het klooster staet; en in het Seminarium, door de voorpoorte, die in de voorgevel naer het noorden staet; en het eene van dese vier kleyne vierkanten, 't welck in den hoeck tusschen de west- en noordsijde in staet, is het Seminarium, de drie andere maeken te samen het Collegium der Religieusen. Dese sijn even-eens als die van de andere sijde, met drie ryen colommen en ommegangen, hebbende elck een marmore fonteyn in het midden, en daer sy malkander kruysse, een toren even als de andere sijde, sulcks dat het onnodigh is, het gebouw van buyten, en de stellinge op het nieuw voor de tweedemael te verhaelen. Maer binnen in de verdeelinge der vertrecken is wat onderscheyt, behalven dat sy yder verscheydelijck verciert sijn; welck onderscheyt niet onaengenaen sal

sijn te weten. Tusschen de twee binneplaetsen van het Collegie, die naer het zuyden staen, is beneden een opene galderye, 125 voeten lang, en 35 breet; hebbende wedersijds een rye bogen, waer men heen en weder deur siet; de soldering is van ondere met beeldwerck en verscheyde lofwerck, bloemen, en grotesque dingen aerdigh gesneden, die t'samen met de vergulde stricken en lijsten een aengenaem gesicht geven: boven de bogen staen rontom, over malkanderen, twee ryen groote vensters, met balusters ofte ysere leuningen, maekende te samen een heerlijcke schouwplaetse, om comedien, en andere diergelijcke acten te vertoonen; gelijck hier dickmaels geschieden: doch het eygentlijcke gebruyck is tot het wandelen van de Collegianten, als sy uyt de lessen komen, ofte wanneer sy daer naer toe gaen: tegen de muur naer het zuyden staen twee conterfeytsels van den hoofde tot de voeten, het een van Philips de Tweede, en 't andere van Philips de Vierde, en noch hooger twee groote stucken van Frederico Zucaro, het eene, sijnde de geboorte onses Heeren, het andere de aenbiddinge der drie Koningen.

Hoorplaetsen.

Aen de sijden van dese wandelplaetse sijn twee salen even-eens van gedaente, en weynigh verschillende van grootte; in de eene wert de Godtgeleertheyt, in de andere de Vrye konsten geleert; de eerste is 75 voeten, de laetste 85 voeten lang; en beyde even breet, te weten 27 voeten; rontom de selve sijn stoelen en schrijfbancken van noteboomen hout; in het midden van de salen is een groote ysere tralie die de selve in tween verdeelt, om dat de wereltlijcken, die hier komen om de lessen te hooren, met de Monnicken niet souden te samen loopen, waerom oock twee deuren in de selve sijn, een binnen de tralien, en een buyten, waer door elck oock bysonder ingaet; de muur en het gewelf sijn beyde wit gepleystert, hebbende twee ryen glase vensters boven malkander. Het voornemen van de stichter van het gebouw was, dat de gewelven van dese twee hoorplaetsen heerlijck souden geschildert werden, waer toe de tekeningen al gereet waren, sijnde soo geordeneert, dat de figuren niet alleen het verstant en oogen niet souden hebben afgewent van de dingen die daer geleert werden, maer selfs daer in de memorie te gemoet gekomen. In de sale van de Godtgeleertheyt soude men gesien hebben de mysterien die in de selve verhandelt werden, hier de onbegrijpelijcke Drievuldigheyt, daer het Sacrament des altaers, elders andere diergelijcke hooghwightige saken. In de hoorplaetse van de konsten soude men afgebeelt gesien hebben, de Dialectica, Philosophia, den Hemel, de Elementen, den Tijdt; en daerenboven in alle beyde, de conterfeytsels van de uytstekenste mannen in de Goddelijcke en menschelijcke geleertheyt. Aen het eynde van de galderye, recht in het midden van de vier vierkanten, staet de toren, hebbende mede, als die van de andere sijde, twaelf deuren, drie in elcke sijde, maer daer boven geen vensters, als alleen acht met glasen in de kappe, die licht genoegh bybrengen: door die deuren komt men in de vertrecken, die tot dienst van het Collegie sijn, als de keucken, en diergelijcke. Men komt hier oock in de Eetsale, sijnde een welgeordineerdt vertreck, lanck 60, breet 30 voeten; de solder is een gemetselt gewelf met compartementen van pleysterwerck, de cornice is van steen; het licht niet seer groot, terwijle de vensters haer licht scheppen op de binnenplaetse die naer het noorden staet: aen de tafels konnen 50 Religieusen sitten; boven de hooft-tafel staet een schilderye, de welcke, hoewel maer een copye sijnde, evenwel met recht een van de meestgeachtste van dit geheel gebouw wert gehouden; sijnde geschildert naer een Avontmael onses Heeren, 't welck Leonardo de Vins gemaeckt heeft tegen de muur der Eetsale van 't klooster der Dominicanen tot Milano, genaemt *Sancta Maria della Gratia*. Om het welcke te hebben, soo Vasari getuygt, François de Eerste, Koninck van Vranckrijck, seer groote belooningen aen d'Architecten en Ingenieurs belooft heeft, indien sy dese muur geheel te Paris wisten te brengen. De galderyen, die om dese plaetsen loopen, sijn, in de hoecken van de gangen, oock met schilderyen verciert; en in de onderste staen verdeelt elf stucken, uytbeeldende de geschiedenisse, en 't Martellot van S. Laurens; acht der selve sijn van Bartholomeo Carducci, Italiaen, treffelijck geschildert. Tot de bovengalderyen klimt men met twee trappen, een gelijck als die van de vierkanten van het klooster; en een groote met sijn bordesse van elf tot elf trappen, elck achtien voeten breet. Boven de onderste groote wandel-galderye, is 'er weder een aen alle kanten open, met even de selve rye bogen en pilasters als de onderste; op het eynde van dese staet de celle van den Rector; en vervolgens, rontom de plaetse, de cellen van de Meesters en de Studenten, die vijftigh in getal sijn, en staen onder de gehoorsaemheyt van den Rector, en alle onder den Prior. Dese komen alle te samen om de Metten, en het *Salve Regina* van onse Lieve Vrouwe te singen, in een kapelle die op de selve hooghte in de hoeck van het vierkant tegen de kerck aen staet, sijnde 78 voeten lang, en 28 breet, hebbende een Altaer, en op het selve een wonderlijcke schilderye van Peregrino, sijnde de Heere Christus aen het kruys, tweemael soo groot als 't leven, de Son en Mane verduystert, en den Hemel als in den rouw over de doot van haren Schepper, bedeckt met wolcken; rondtom de kapelle sijn gestoelten, en recht tegen over het Altaer een setel als die van het Choor, daer de Rector sit. Voorts schept dese kapelle haer licht door een groot venster, het welck op den grooten voorhof uytsiet. Boven de verhaelde en voornaemste vertrecken, sijnder noch verscheyde andere, die wy, kortheyts halven, voorbygaen. Het derde vierkant heeft tegen de binneplaetse geen galderyen, maer alleen vensters, waer door de kamers haer licht scheppen, en dient alleen tot de keucken, soo van 't Koninclijck Paleys, als van het Collegie.

Eetsael.

Het Seminarium.

Het vierkant, daer de kinderen van het Seminarium

narium woonen, is eveneens als dat van 't Collegie, hebbende ſalen, vertrecken, eetſale, winter- en ſomer-ſlaep-plaetſen van ſeer groot gemack. De kinderen ſijn 40 in getal, en met haer, acht wereltlijcke Collegianten, vier Theologanten, en vier Artiſten; die dagelijcks met de Religieuſen de leſſen hooren, doch aen d'andere ſijde van de bovenverhaelde tralie: daeren-boven ſijnder verſcheyde huysknechten, die dienen; een Opper- en een Onder-Præceptor, die de kinderen onderwijſen; en een Religieus, van den Prior des klooſters gekoſen, om het Seminarium te regeeren. Deſe kinderen houden haer beurten, om alle de Prieſters van het Collegie, wanneer ſy Miſſen doen, te bedienen; en ſtaen alle morgens met den dageraet op, om de eerſte Miſſe by te woonen; en uyt dit Seminarium komen ſy in het Collegie.

Het Koninckliycke Paleys.

Achter deſe vier vierkanten van het Collegie, Seminarium, en de keuckens, volght het groote vierkant van het Koninglijcke Paleys, reſponderende op de groote plaets en galderyen van het Klooſter, hebbende de kercke tuſſchen hen beyden; men kan in het ſelve komen door vele deuren, door den grooten voorhof, door de kerck, door de ooſtergevel; maer de voornaeme ingang is door twee poorten, ſtaende in de noordergevel, door de welcke men in groote Portaelen komt, en daer uyt ſes trappen opgaende, weder door twee portalen in twee binneplaetſen, van waer men alsdan de grootsheyt en heerlijckheyt van de groote plaetſe, en galderyen ſiet. De groote plaetſe is, buyten de bogen, 218 voeten breet; ſijnde daer in wat grooter als die van het Collegie, om dat de vertrecken van de noordtſijde wat kleynder ſijn, als die van de zuydtſijde; de zuyd- ooſt- en noord-ſijden verdeelen yder haere breette onder in negen groote bogen, met vierkante pilaſters met haere baſen, en lijſten, daer de bogen van deſe eerſte rye op ruſten; de galderye is breet van de muur tot de bogen 20 voeten. De pilaſters ſijn vier voeten dick in het vierkant, en 18 voeten hoogh; de bogen ſijn breet 13 voeten, en eens ſoo hoogh; en boven de ſelve loopen de lijſten, die op geproportioneerde hooghte dienen voor cornice van deſe eerſte rye. Aen de weſtſijde van de plaets, ſijn twee plaetſen yder 60 voeten in 't vierkant; ſulcks dat d'onderſte galderye en bogen, niet rontom de plaets gaen; maer in de muur, die de ſelve plaetſen van de groote plaetſe afſcheyt, ſtreckende van het zuyden naer het noorden, ſtaen toegemetſte bogen, die op de opene van de ooſtſijde reſponderen: deſe muur is alleen 30 voeten hoogh; ſulcks dat de tweede rye rontom de plaets geheel rontom loopt, ſonder eenige verdeelinge: deſe beſtaet in een rye groote vierkante venſters, met pilaſters en lijſten, 't welck een heerlijck aenſien geeft: boven eyndight het alles in een heerlijcke cornice, op de welcke een opene baluſter ſtaet, met bollen en kanteelen, even als die van het klooſter. De twee kleyne plaetſen, in deſe groote begrepen, eyndigen op de hooghte van 30 voeten, op de ſelve wijſe met baluſters, en hebben boven een plat dack, met loot gedeckt: deſe ſijn hier geſtelt, op dat niet buytens huys, en verre van de handt ſouden ſijn de Officieren, die men *di Bocca* noemt; en daerom ſijn in het eene twee kokens, alleen voor de Koninckliycke perſoonen; en in de andere, twee ryen vertrecken boven malkander, voor de bedienders der ſelver; ſijnde beyde deſe plaetſen verciert met hare fonteynen.

Ingangen.

De groote Plaetſe.

Vertrecken van het Paleys.

Binnen de noordſijde van het gebouw, het welck om deſe groote plaetſe loopt, ſijn verſcheyde vertrecken, daer de Heeren van het hof, en de Edellieden van de Kamer, nevens de Hofmeeſters, eten; en andere voor de Ambaſſadeurs van vreemde Princen: in de ooſthoeck van deſe ſijde is de principale trap die men naer boven gaet, ſijnde wat donckerachtigh, terwijl die maer negen voeten breet is. In de ſijde naer het ooſten is een groote deur, door welcke men in de Koninckliycke vertrecken komt; ſijnde het eerſte een ſchoone kamer 50 voeten lang, en 33 breet, met twee ryen venſters, van bruyn marmor; tegen de muur over de deur is een heerlijcke ſchoorſteen met marmore pilaſters en ſchoorſteenmantel; en op dit volgen voorts alle de andere kamers tot de zuydſijde toe; in de welcke beneden langs der aerde geen vertrecken ſijn, om dat de muur van de kerck de binnen-muur is van de galderye. Aen de weſtſijde ſijn op de tweede hooghte boven de twee voornoemde binnenplaetſen, verſcheyde kamers voor de Edellieden, en andere dienaers van name van ſijne Majeſteyt. In de ooſtſijde op de tweede hooghte ſijn drie verſcheyde ſoorten van kamers voor de Koninckliycke Princen, Infanten, en andere Koninckliycke perſoonen, en voor de gene, die altijdt tot haren dienſt omtrent haer ſijn moeten, alle met marmore ſchoorſteenen, hebbende eenige haer uytſicht op de tuynen naer het ooſten, andere naer de galderye. De galderye in deſe ſijde noemt men de galderye van de Infante, en is verdeelt in twee deelen, hebbende beyde haer uytſicht op de plaets, d'eene is verciert met uytſtekende ſchilderyen, te weten, met de ſtucken van de Sontvloet van Baſſan, waer van eenige ſijn heerlijcke kopyen; andere, principalen ſelf; en met eenige uytnemende van Hieronymus Boſch. In de zuydtſijde die tegen de kerck aen ſtaet, is op deſe ſelve hooghte van 30 voeten, de voornaemſte, ſijnde waerlijck een koninckliycke galderye, 190 voeten lang, 20 breet, en 25 hoogh, over al op de muuren, en tegen het gewelf heerlijck beſchildert: op de muur, tegen de Kerck aen, ſtaen twee ſtucken, als tapijten geſchildert, met haer franjen, boorden, en andere cieraden, ſoo natuerlijck dat vele daer mede bedrogen ſijn; op deſe ſtaet geſchildert de Bataille, die Koning Jan de Tweede tegen de Moren in de velden van Granada geſlagen heeft, en van de plaets gemeenlijck de Bataille van Higuervela genoemt wert; ſijnde een ſeer vermakelijck ſtuck, om de wonderlijcke geſtalte van de Eſquadres van d'een en d'andere ſijde, de verſcheydenheyt der wapenen, banieren, en vaenen van het paerde- en voetvolck. Eerſtelijck ſiet men beyde de legers tegen malkanderen marcherende;

De galderye van d'Infante.

De groote galderye.

op

op een andere ſijde, de ſelve den ſlagh beginnen; wat verder, in vollen ſlagh, waer in men den Koning en Don Alvaro de Luna, onder de Moren omringt,met groote moedt ſiet vechten; en eyndelijck de victorie der Caſtilianen, en nederlaegh der Moren, tuſſchen de plantagien, tuynen, en voorſteden van Granada; daer men de Moorſche vrouwen, in haere vreemde kleedingen, op de heuvelen, mueren, en torens ſiet; alles ſeer aerdigh uytgebeelt. Aen de andere ſijde ſtaet tuſſchen de venſters in, mede al freſco geſchildert, het veroveren en de Bataille van S. Quintijn, op den dagh van S. Laurens, eerſte oorſaecke van dit gebouw, in de welcke men een heel andere manier van oorlogen ſiet, als in de voorverhaelde, niet met bogen, en ſchilden, maer piecken, muſquetten, grof geſchut, en vierwercken. Tegen de mueren, aen 't begin en 't eynde van de galderye, ſtaen twee zeeſtrijden ontrent het eylandt Tercera gedaen, in de welcke men de maniere van te water te oorlogen, met de afbeeldingen van galeoenen, galeaſſen, ſchepen, galeyen, en andere ſoorten van vaertuygh, te ſamen ſlaende, kan beſchouwen. De ſolderinge oft het gewelf van deſe galderye is van pleyſter, op welck ſeer aerdigh alderley groteſque figuren, menſchen, vrouwen, monſters, paerden, vruchten, en bloemen,met groote verſcheydenheyt ſijn geſchildert.

't Kleyne vierkant van het hof.

Als men uyt deſe galderye gaet, en weder naer beneden keert, komt men in een naeuwe gang, die achter om de kerck loopt, om in d'eygene vertrecken des Koninckx te komen; welcke ſijn in een vierkant, het welck uyt d'ooſtgevel van het geheele gebouw, recht achter de kerck, vierkant uytſpringt. Dit maeckt oock een vierkante plaets ontrent 60 voeten in 't vierkant: binnen tegen de plaets ſiet men aen de drie ſijden,beneden,een rye bogen tuſſchen ronde en geheele colommen, alle van de Doriſche ordre; en boven de ſelve een rye vierkante venſters met balcons tuſſchen pilaſters, die recht boven de colommen ſtaen: boven deſe ſtaet noch een rye vierkante glaſe venſters, mede tuſſchen haere pilaſters, en lijſten: en daer boven een cornice die het geheele werck ſluyt: d'ooſtſijde heeft geen opene bogen, maer vierkante pilaſters, die op de colommen, pilaſters, en bogen van de drie andere ſijden voegen; en in plaetſe van de fonteyne in het midden, ſtaen twee fonteynen in twee ſwarte marmere niſſen van de muur, in de welcke twee witte marmore tronien het water in een ſchelp ſpuwen, van waer het vorder in een back loopt, mede beyde van het ſelve marmor. In de weſtſijde, die tegen de rugge van de kerck aenſtaet, ſijn geen kamers, ofte vertrecken; maer alleen gangen, om van d'eene ſijde naer d'andere over te gaen; 't welck oorſaeck geweeſt is dat men door een groot venſter, hier gemaeckt, aen de koninckſlijcke begraefplaetſe licht heeft konnen geven, het welck anders onmogelijck was. In d'ooſtſijde, die recht over de voorgaende ſtaet, ſijn twee galderyen boven malkander, beſlaende deſe gantſche ſijde, yder 115 voeten lang, en 26 breet; hebbende in yder van beyde de muuren aen d'eynden, te weten, tegen het noorden en zuyden, twee venſters, en yder in d'eene ſijde ſeven andere venſters; d'onderſte naer het ooſten, en de tuynen, met geheele yſere tralien, de bovenſte op de binnenplaetſe met halve tralien ofte balcons; alle met ſchoone kriſtalyne glaſen. In de bovengalderye, die de voornaemſte is, ſiet men over al rontom, Nederlantſche ſtucken ſchilderye op malkander accorderende, ſijnde alle ſchoone lantſchappen, verciert met hiſtorien uyt het Oude Teſtament; onder deſe hangen rondtom alle de kaerten die men van alle lantſchappen gemaeckt, by malkander heeft konnen krijgen.Het gewelf is effen, alleenlijck met een lijſte onder, die rontom loopt; voor de reſt,van ſeer wit pleyſter, gelijck de muuren mede ſijn boven de ſteentjens, die de ſelve anderhalf elle hoogh boven de vloer bedecken: tegen de muur over de venſters ſtaen twee ſchoorſteenen van marmer,op de Franſche wijſe, ſoo weynigh buyten de muur uytſtekende gemaeckt, dat het de evenheyt van de muur niet weghneemt. Aen yder van de eynden van de galderye ſtaet een koſtelijcke ſteene taefel, ſeer wel naer den agaeth gelijckende, en een deur, door welcke men in deſelve komt uyt de vertrecken van de Koninginne, die aen de noordſijde ſijn, en uyt die van den Koning die tegen het zuyden ſtaen. Het eerſte dat men in des Konings vertrecken vindt,uyt deſe galderye komende, is een kleynder galderye, 60 voeten lang, en 21 breet,met drie venſters op den tuyn; deſe is verciert met veele ſchilderyen van wonderlijcke verſcheydenheyt, afbeeltſels naer het leven van vogels en beeſten van beyde de Indien, met haere couleuren; van ſlangen van allerleye ſoorten,hagediſſen, en duyſenterleye andere inſecten: in andere ſtucken ſiet men in verſcheyde perſpectiven van tuynen, plaetſen en fonteynen,alderley planten en kruyden met haerə wortelen,bloemen en vruchten, alles naer het leven; en onder deſe alle de aftekeningen en de gronden van dit geheele gebouw, door Juan de Herrera getekent. In de hooftmuuren ſijn twee wonderlijcke deuren in Duytslandt gemaeckt, van verſcheyde ſtoffen ſeer aerdigh met verſcheyde werck van colommen, niſſen, pedeſtalen, en anderſins ingeleyt. Hier uyt komt men in de vertrecken, daer Koninck Philips de Tweede, ſtichter van dit wonderwerck, ſich altijt, hier ſijnde, onthiel, en oock geſtorven is; deſe ſtaen gantſch afgeſondert van alle andere vertrecken van 't gebouw, en buyten alle het geraes achter deſe plaets, tuſſchen de muur van dit uytſpringende gebouw, en de groote kapelle van de kerck die in het ſelve vervat is; en ſijn verdeelt in drie byſondere vertrecken: het eerſte en het grootſte is des Koninckx kamer, hebbende twee venſters tegen het zuyden, en een in 't noorden; en in de twee andere is een ſlaepplaetſe, en een ſtudeerkamer, met een boeckekaſſe: de ſlaepplaetſe is rondom beſet met kleyne conterfeytſels van heyligen; en uyt de ſelve kon de Koninck, als de deuren van de bidtplaetſe open gedaen wierden, gemackelijck op het groote altaer de Miſſe ſien celebreren.

De bovengalderye.

Kamers van de Koninck Philips de Tweede.

Galderyen van de ooſtzyde.

Voor-

Voorders ſijn deſe kamers ſlechtelijck verciert; de muuren en ſolderingen ſijn alleen wit gepleyſtert, de vloer van vierkante ſteentjens; en de muuren buyten de ſlaepplaetſen verciert met eenige ſtucken van devotie. In de bidtplaetſe ſtaet een ſtuck op het altaer, ſijnde een principael van Titiaen, van onſen Salighmaker ſijn kruys dragende, en buyten 't voorſeyde ſijn in deſe kamers anders geen vercierſelen, als twee ſchoone tafelen van Indiſch marmor, den Agaeth gelijck, van Broer Antonio de Villàcaſtin gemaeckt. Uyt dit vertreck komt men in een overgang die achter het altaer en reliquiekas van S. Hieronymus om loopt, van waer men een trap kan afgaen naer de Sacriſtie, en de kerck; even als deſe ſijde is oock de andere naer het noorden, daer even veel kamers, ſlaepplaetſe, ſtudeerkamer, en bidtplaetſe voor de Koninginne ſijn, van de ſelve grootte en geſtalte. Daer en boven is aen elcke ſijde een trap, die men afgaet naer andere vertrecken, die op deſelve hooghte ſijn als de vloer van de plaetſe, evenveel in getal, en niet verſchelende in geſtalte van de bovenſte, dienende voor ſomer-vertrecken: door de tralien der venſters van de ſelve kan men in de tuynen komen; en door die tralien werden de vertrecken vervult met de aengenaeme reucken van jaſmin, rooſen, orange, en andere welrieckende planten, die met haere tacken de tralien beſchaduwen. In de benedengalderye, die onder de voorverhaelde van de lantſchappen en kaerten is, ſiet men tegen de muur, recht over de venſters, ſes heele groote ſtucken van Lucas Cangioſo, anders genaemt Lugueto, vertonende de zeeſlagh van Lepanto, in de welcke de Chriſtenen, onder het beleyt van Don Jan van Ooſtenrijck, Capiteyn generael van het verbont, de groote Turckſe vloot, met volkomen ſege, in het jaer 1571 verwonnen. Boven alle deſe ſalen, galderyen en kamers, ſijnde de voornaemſte deelen van het Paleys, ſijnder noch ſoo vele vertrecken, en ſoo grooten menighte van ſalen, kamers en woonplaetſen, dat het bynaer onmogelijck is, van elck in 't byſonder te ſpreken; alles is bequaem gemaeckt tot woonplaetſen, ſelfs tot de vlieringen toe; en vertoont door ſijne grootsheyt genoeghſaem, dat de ſtichter van dit wonderwerck voorgenomen hadde, iets uytſtekende boven alle gebouwen te maken.

Kamers van de Koninginne.

De benedengalderye.

De groote Bibliotheeck.

Tot hier toe verhaelt hebbende de ſtellinge, architecture en cieraden van de drie groote deelen van het geheele gebouw; is 'er nu noch overigh dat wy ſpreken van een gemeene plaetſe, daer alle de bewoonders van het ſelve te ſamen komen; ſijnde de groote Boeckerye, die, even gelijck de kerck naer het ooſten, de geheele wijdte beſlaet, die tuſſchen de twee groote vierkanten van het Paleys en het klooſter is, en alſoo de twee gebouwen te ſamen bint; beſlaet oock, daer recht tegen over naer het weſten, de wijdte tuſſchen het collegie en het klooſter, en bindt de ſelve mede aen een: die in de figure deſelfs plaetſe ſoeckt, ſiet maer de groote en voornaemſte Poort ofte ingang van het gebouw; want op de hooghte van dertigh voeten, boven het voorportael, is deſſelfs plaetſe; en de venſters, die men op die hoogte in de poorte ſiet, geven het licht aen de Bibliotheeck. Deſe wert gedeelt in drie deelen; het grootſte en voornaemſte is, dat boven het voorſeyde portael van het zuyden naer het noorden ſtreckt, 194 voeten lang, 32 breet, en tot het bovenſte van 't gewelf 36 hoogh. Tegen het ooſten ſchept dit gedeelte licht door tien venſters met kriſtalijne glaſen, en yſere tralien, vijf onder, elck twaelf voeten hoogh, en ſes breet; de tweede rye is wat kleynder: aen de weſtſijde heeft het ſeven venſters, de welcke te ſamen een groot licht bybrengen. De vloer is van ſwarte en witte marmerſteenen in compartementen verdeelt, en op de ſelve ſtaet een voet van rooden gepolijſten jaſpis, en op dien voet ſtaen de kaſſen, in welcke de boecken bewaert werden. De boecke-kaſſen ſijn alle van verſcheyde koſtelijck Spaens en Indiſch hout; en in ſes vacken boven malkander verdeelt; een voor de boecken in folio, als men die noemt, van de voet van jaſpis, tot boven op de pedeſtalen van de colommen; daer op volgt een rye voor de boecken in quarto, ſoo hoogh als de voet van de colommen; en in de vacken tuſſchen de colommen in, tot boven aen de architrave, ſijn weer vier verſcheyde ryen voor boecken, naer haer grootte gemaeckt; daer op volgt dan de cornice met haere cieraden; en op de ſelve ſtaen recht boven de colommen, pilaſters met hare pedeſtalen, friſen en andere ornamenten, eyndigende ten laetſten in kantelen daer bollen op ſtaen: tot deſe bollen van de voet van jaſpis is de hooghte 15 voeten; en in het geheel is het een ſeer cierlijck werck om aen te ſien, door de verſcheydenheyt van couleuren van het hout, die met groote konſt en verkieſinge door malkander geplaetſt ſijn. Aen de twee eynden van deſe plaetſen ſtaen drie deuren, mede van de ſelve ſoorten van hout, en met de ſelve konſt ingeleyt; dienende d'een om in en uyt te gaen; d'andere twee tot andere dienſten. De plaetſe, die tuſſchen het hooghſte van de boecke-kaſſen, tot de cornice daer het gewelf begint, en rontom deſe plaetſe loopt, is acht voeten hoogh, en met verſcheyde geſchiedeniſſen, doch de cornice ſelf is vergult, en met linien en lofwerck van bruyne verwe verciert; en het gewelf dat boven de cornice ſich heerlijck en wijt uytſpreyt, is ſoo treffelijck door Peregrino del Peregrini geſchildert, dat dit alleen genoeghſaem ſoude ſijn, ſonder ſijn andere voortreffelijcke werken in alle de groote ſteden van Italien, om ſijnen naem eeuwigh te verbreyden; terwijl men ſegt, dat hy in alles wel toonde, dat hy een braef naevolger van ſijnen meeſter Michael Angelo Buonarota was, maer in dit werck, 't welck hy geheel alleen ſchilderde, ſtack hy den ſelven nae de kroon. Wy ſullen alleenlijck in 't generael verhalen de vindinge en gedachten, terwijl het onmogelijck is verder met de penne te komen. Tegen de twee hooftmuuren ſtaen boven de cornice geſchildert de twee fondamenten van alle wetenſchappen, die de menſchen verhandelen; aen de ſijde van het klooſter, de Theologie; aen die van het collegie,

Schilderye van het gewelf.

Spanjen.

De Philosophie.

de Philosophie; de Philosophie is uytgebeelt als een deftige en schoone matrone, hebbende voor haer een grooten aerdtkloot, die sy met de vingeren wijst aen de Philosophen die haer vergeselschappen, Socrates, Plato, Aristoteles, en Seneca, alle figuren driemael soo groot als het leven; en soo krachtigh al fresco geschildert, dat het gereleveerde beelden schijnen te wesen. Op dese volght de Grammatica, ofte Letterkonst, in het eerste compartement van het gewelf; in het tweede is de Rhetorica, die ons wel en cierlijck leert spreken; het derde beslaet de Dialectica, die ons leert redenkavelen; daer op volgen voorts elck in haer compartement de Arithmetica, Musica, Geometria, en Astrologia. Alle dese wetenschappen sijn uytgebeelt door schoone en deftige vrouwen, houdende in haer handen, ofte aengesichten, eenige teykenen van het gene sy leeren, elck om het heerlijckste uytgevoert: de vierkanten ofte vacken, in welcke dese vrouwen geschildert staen, sijn als open, en oft men door de selve den hemel sagh; de figuren sitten in het midden op eenige wolcken; en rontom haer, nae de jaeren die elcke wetenschap medebrengt, kinderen ofte jongelingen die haer vergeselschappen, elck in bysondere stellingen en ordinantien. Het gebouw van het open dack, 't welck geschildert is, even oft het van steen was, wert gedragen van vier stercke jongelingen met kussens op het hooft, ofte de schouderen; de halve manen boven de hooghste vensters, werden van twee naeckte jongelingen mede gehouden, in het midden van de selve is een open ront geschildert; daer men in yder een Engel siet nederdaelen met eenigh teeken in de hant, behoorende tot die wetenschap die naest by is. Aen beyde de sijden van de vensters die recht over malkander boven de cornice staen, siet men uytstekende mannen in die wetenschap die sy vergeselschappen, met yder vier, gelijck by de Philosophie, met soo levendige posturen, dat het schijnt oft sy in der daet elck van haere wetenschappen handelden.

De Theologie.

Tegen de andere hooftmuur, recht tegen over de Philosophie, volght de Theologie achter al de voorgaende wetenschappen, sijnde middelen om tot kenniss van de Godtgeleertheyt te geraken; uytgebeelt door een groote en schoone maeght, het hooft omringt met goddelijcke stralen, daer een Koninckliycke kroon boven in de lucht hangt, sittende in een gebouw, 't welck de Kerck uytbeelt; aen haer sijden staen de vier Leeraers der H. Kercke, Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, en Gregorius Magnus: haere kleedinge en wesen is vol majesteyt, siende op het boeck 't welck haer van de Theologie met de vinger aengewesen werdt. Het is onmogelijck uyt te drucken de heerlijckheyt van dit werck, de majesteyt van de wetenschappen, en geestigheyt van de grotesque figuren, en lofwerck, die de bogen vercieren, door de welcke de vacken van malkander gescheyden werden, sijnde al te samen soo uytnemende, dat verscheyde malen van Italianen, en groote kenders van de schilderkonst geoordeelt is, dat Michael Angelo niet beters soude konnen hebben gedaen, en het groote en vermaerde oordeel desselven in het Vaticaen te Romen dit werck niet verre ontloopt. Tusschen de lijst van de kassen en de cornice staen tegen de muur, gelijck wy geseght hebben, verscheyde geschiedenissen, slaende op de wetenschappen die in het gewelf staen. Onder de Philosophie staet de schole van Athenen geschildert, verdeelt in twee secten, van Stoïci en Academici; met haere stichters Zenon en Socrates op haere stoelen. Onder de Grammatica staet tegen d'eene muur, de bouwinge van de Babylonsche toren, daer Godt de talen onderscheyde; tegen d'andere staet d'eerste schole van de Grammatica geschildert, die men weet in de werelt geweest te sijn, daer Daniel met sijne mackers en andere kinderen, door 't bevel van den Koninck Nabuchodonosor, de Chaldeeusche en verscheyde andere talen leerden. Tusschen de historien van yder wetenschap, gaen mede de lysten als boven tegen 't gewelf met haere grotesque figuren en lofwercken. Onder de Rhetorica staet tegen den eenen muur Cicero, pleytende voor Cajus Rabirius, voor wien hy het leven genoeghsaem door sijne welsprekentheyt won: tegen de andere, staet de Fransche Hercules, met het leeuwen-vel bekleet, en de knots in de handt; uyt sijnen mondt komen verscheyde goude en silvere kettingen aen de ooren van veel volcks vast sijnde, uytbeeldende hoe veel de welsprekentheyt op der menschen herten vermagh. Onder de Dialectica staet op d'eene sijde Zenon Eleates, die aen verscheyde jongelingen aenwijst twee deuren, waer van de eene voor opschrift heeft, VERITAS, de andere FALSITAS; om aen te wijsen dat de Dialectica, die de voornoemde Zenon, volgens Aristoteles meyninge gevonden heeft, de deure is waer door men komt tot de kenniss van de waerheyt, en de ontdeckinge van de valsheyt. Aen de andere sijde staen S. Ambrosius en S. Augustinus als t'samen disputerende; en des laetsten moeder S. Monica, Godt biddende om haer soons bekeeringe, en onder, dese woorden: A LOGICA AVGVSTINI LIBERA NOS DOMINE. Onder de Arithmetica staet aen d'eene sijde Salomon, uytleggende de raetselen, die de Koninginne van Saba hem voorwerpt; en boven een tafel leyt een schale, liniael, en cyferletter; en op het nederhangende tafelkleet dese woorden met Hebreeuwsche letteren, OMNIA IN NVMERO, PONDERE, ET MENSVRA. Aen d'andere sijde siet men veel naeckte menschen, sijnde van de secte der Philosophen, die men Gymnosophisten noemt; die philosopheerden met getallen in het sant geschreven, soeckende door de selve, in sekere proportien tegen malkander gestelt, te verstaen te geven de wetenschap, hertstochten, en deughden der sielen; volgende het seggen van Pythagoras, dat de beginselen van alle dingen in de getallen besloten waren. Onder de Musica, is aen d'eene sijde Davidt, slaende sijn harp voor Saul, en hem verlichtende van sijne sware melancholie, door het aengenaem accoort van sijn snaren-

Schilderyen tegen de muur.

ſnarenſpel; aen d'andere ſijde ſiet men de fabel van Orpheus, ſijn lieve geſellinne Euridice uyt de hel wederom halende, en den driekoppigen Cerberus in ſlaep ſpelende. Wat hooger in het verwelf ſtaet aen d'eene ſijde Apollo, aen d'andere Mercurius. Onder de Geometria ſtaen op d'eene ſijde de Philoſophen en Prieſters van Egypten, met haer inſtrumenten op het ſant geometriſche demonſtratien doende; om yder even ſijne landen weder te geven, die den Nijl jaerlijcks met ſijn wateren overloopt; daer uyt men ſegt, dat de Geometria haer begin genomen heeft: aen d'andere ſijde ſiet men Archimedes, ſoo beſigh in het maken van een demonſtratie, dat hy niet gewaer werd dat de Romeynen, reets meeſters van Syracuſa, vaſt beſigh waren om hem het leven te benemen. Van de twee laetſte geſchiedeniſſen, op de ſy-muren, behoorende onder d'Aſtrologie, vertoont d'eene, de bovennatuurlijcke eclips der ſonne, die ten tijde van de doot van onſen Salighmaker voorviel; naer de welcke Dionyſius Areopagita, nevens de andere Philoſophen van Athenen, door haere Aſtrolabien met ſoo groote opmerckinge ſtaen ſien, dat men haer ſchijnt te hooren ſeggen: *aut Deus Naturæ patitur, aut mundi machina diſſolvitur*. Aen d'andere ſijde ſiet men den Koning Ezechias ſwaerlijck kranck leggende, en den Propheet Iſaias, hem voor teken van ſijne geſontheyt, en vorder leven gevende, het teken van dat de ſonne op 't uurwerck van den Koning Achaz te rugge gaen ſoude. Eyndelijck onder de Theologie tegen de hooft-muur, ſtaet met alle deftigheyt en ordre uytgebeelt het Concilie van Nicenen, ſijnde geweeſt het algemeenſte, 't welck oyt in de Kerck is gehouden; want daer quamen 318 mannen van ſonderlinge geleertheyt en heyligheyt te ſamen: men ſiet in de ſchilderye de bywooninge van den H. Geeſt, en den Keyſer Conſtantin eenige papieren met beſchuldigingen tegen ſommige Biſſchoppen in het vuer werpen, ſeggende, dat de Prieſters en Biſſchoppen door Godt alleen geoordeelt moeten werden; benevens de verdoeminge van Arrius, op de vloer nedergeſlagen. Deſe ſchilderyen ſijn alle geſchildert met ſonderlinge konſt door Bartholomeo Carducci, Italiaen. Het getal van de boecken van deſe Boeckerye is ontrent acht duyſent in alle faculteyten en talen, Latijn, Griecks, Hebreeuws, Spaens, Italiaens, en meer andere, ſijnde alle gebonden in roodt even kalfs leer, en vergult op de ſnede: de ordre is, dat ſy geſtelt ſijn, ſoo veel het mogelijck is, yder naer ſijne faculteyt, onder het vierkant van het gewelf, met haer namen en letters op de boecke-kaſſen, en getallen op de boecken ſelve, behalven ſeer goede regiſters, ſulcks dat men die gemackelijck kan krijgen, ſoeckende die met de naemen van de autheuren, ofte faculteyten, waer by dan de kaſſe, teycken, en getal aengeweſen wert. In 't midden van de boeckerye ſtaen vijf tafels van bruyn gepolyſt marmer, op pedeſtalen van het ſelve, met jaſpis ingeleyt; en op de ſelve verſcheyde hemel- en aert-kloten, en andere Mathematiſche inſtrumenten. In een van de drie geſeyde deuren aen de ſijde van het Collegie, is een niſſe ofte kaſſe, in welcke eenige dingen, van groote waerdye geacht, bewaert worden; te weten, een boeck met de eygen handt van S. Auguſtinus geſchreven, *de Baptiſmo parvulorum*, dat is, van de kinderdoop, met capitaelletteren naer de Longobardſe en Wandaelſe forme, gelijck toen in Africa, over welck ſy heerſchten, gebruyckelijck was. Dit boeck heeft ſijne Majeſteyt, ſtichter van dit voortreffelijck gebouw, altijt by de reliquien geſtelt, ja in meerder waerdye gehouden. Noch een, van de ſelve eſtime, inhoudende de Euangelien, ſoo die in de kerck door 't geheele jaer geſongen worden, met een oude Grieckſche letter geſchreven, het welcke S. Ian Chryſoſtomus toebehoort heeft. Noch een ander, geintituleert *Apocalypſis S. Amadei*, met ſijn eygen handt geſchreven; vier boecken van de eygen handt van Moeder Tereſa de Jeſus: een originelen brief van S. Vincent Ferrer aen den Koninck Don Ferdinand van Arragon geſchreven, over het ſien van een kruys te Guadalaxara in de lucht verſchenen: een origineel ſchrift van S. Louys Beltram, in het welcke hy handelt van de ontfanckeniſſe Marie. Eyndelijck het goude boeck, ſoo men het noemt, in het welcke met goude letters de geheele vier Euangelien, met de voorredens van S. Hieronymus, en de Canons van Euſebius van Ceſarien geſchreven ſijn, al van de tijt van Keyſer Conradus, en ſijn ſoon Hendrick de Tweede, ſijnde nu over de ſeshondert jaren.

De boven-Biblio-theeck.

Terwijle deſe Boeckerye te kleyn was voor alle de boecken, die de ſtichter uyt verſcheyde Bibliotheken by malkander had doen ſoecken, is men genoodſaeckt geweeſt noch twee vertrecken tot het ſelve gebruyck te eygenen. Het eene is recht boven het verhaelde, even lang en breet, en met even veel venſters. De boecke-kaſſen ſijn van denneboomenhout, ſeer wel en konſtigh gemaeckt: in deſe ſtaen de boecken in alle faculteyten in de Spaenſche tale beſchreven; de welcke dagelijcks meerderen, door dien deſe Boeckerye het voorrecht heeft, dat hier van elck boeck, dat in de Rijcken van Caſtilien gedruckt werd, een exemplaer moet komen. Daerenboven ſijn hier noch vele Arabiſche en andere verbodene boecken, afgeſcheyden, en met een tralie altijt afgeſloten van d'andere boecken, ſulcks dat niemant die raecken ofte leſen kan. Hier werden oock ontrent duyſent manuſcripten, in alderleye talen en faculteyten, bewaert, die de jegenwoordige Koning van Spanjen aen de Bibliotheeck gegeven heeft, om in de boeckerye van de geſchreve boecken te ſetten, wanneer ſy op de ſelve wijſe, als de voorgemelde, ſullen gebonden ſijn. De andere Bibliotheeck ſtaet aen de groote, in het kleyne vierkant *de la Hoſpederia*, op d'eerſte verdieping van dertigh voeten, ſijnde 83 voeten lang, 20 breet, en 15 hoogh: de venſters ſtaen naer het noorden, en hebben haer uytſicht op de binnenplaets. De kaſſen ſijn even als die van de Boven-bibliotheeck, in de welcke met goede ordre, op d'eene ſijde de Latijnſche en Grieckſche ſtaen, op d'andere de Hebreeuwſche, Arabi-

Boecken van de Biblioteeck.

De Biblio-theeck van de geſchreve boecken.

Arabiſche, Italiaenſche, Spaenche, Perſiſche, Chineeſche, Turckſche, en andere, alle met de handt geſchreven, uytgeſeyt de Chineeſche welcke gedruckt ſijn. Deſe Bibliotheeck voert oock derhalven de naem van de manuſcripten: vele van deſe ſijn originelen, en van groote autoriteyt; van welcke wel de voornaemſte ſijn, de alleroudtſte Bybels, in verſcheyde talen, en met de oorſpronckelijcke Hebreeuſche wel overeenkomende, gevolght van de Complutenſe en Koninckliycke Bybels, en onder andere eene van de Keyſer Catacuzeno, die ſeer wel ſlaet op die van de 70 Overſetters, gedruckt binnen Romen: oock verſcheyde groote volumens van ſeer oude en eerwaerdige Concilien en Decreten; en meer als drie duyſent Arabiſche boecken, die Don Luys Faxardo den Turcken, welcke de ſelve van d'eene plaetſe naer d'andere vervoeren wilden, ontnomen heeft. Van alle deſe boecken worden oock, gelijck als in de groote Biblioteeck, regiſters gehouden: ſulcks dat deſe boeckerye is een van de principaelſte en koſtelijckſte ſtucken van dit gebouw: daerenboven ſijn hier alderley hemelſche en aertſche globen, kaerten, en andere Mathematiſche inſtrumenten; en veel verſcheydenheyt van alderleye gelt, medalien, en oude kopere figuren; onder andere een ſickel, een ſoort gelt 't welck by de Ioden gebruyckt wiert, hebbende 't gewicht van een reael van vieren, van geheel ſijn ſilver, ſijnde op d'eene ſijde getekent met een kop met manna, en Samaritaenſche letters, die voor de ſcheydinge der tien ſtammen van Juda en Benjamin in Iſrael in gebruyck waren, die ſeggen SICLVS ISRAEL; aen d'andere ſijde ſtaet een bloeyende amandeltack, met deſe letters, IERVSALEM SANCTA. Daer by is een tafelboecksken, 't welck, als men ſegt, het ſelve is dat Zacharias eyſchte, om den naem van S. Ian den Dooper in te ſchrijven, die Godt begeerde, dat men ſijn ſoon ſoude geven; en noch veel andere oude rariteyten, en alderhande papier, 't welck de oude plegen te gebruycken. Behalven alle deſe is 'er noch een boeck 't welck waerdigh is om verhaelt te werden, vervattende de afbeeltſels van alle de beeſten en planten van de Weſt-Indien, met haere eygene couleuren; van ſtronck, wortel, tacken, bladen, bloemen en vruchten, de couleuren van de ſchoone pluymen van de ongemene vogelen; de forme, ſtal, kledinge der menſchen, haer feeſten, danſſen, offerhanden; ſijnde een ſeer heerlijck en aengenaem werck. Van het hooghſte der boeckekaſſen tot de ſolder toe, ſiet men de mueren rontom verciert met vier ryen boven malkander, alle conterfeytſels van Apoſtolen, Pauſen, Heyligen, mannen vermaert in geleertheyt en wetenſchappen, ſoo oude als van deſe eeuwe, aen den Koninck uyt Italien, Vranckrijck, en Duytslandt geſonden, en andere in Spanjen ſelfs geboren. Hier hangen oock de lantaernen en de ſtandaert van de Admiraels galeye der Turcken, in de ſlagh van Lepanto gewonnen. Het getal van de boecken van deſe drie Bibliotheken is meer als achtien duyſent ſtucks, behalven die in de cellen der Religieuſen, en elders in dit gebouw geſien worden.

Vlieringen, daken, kelders, fonteynen en tuynen van het gebouw.

In het hooghſte van het gebouw, en onder dack tot de geuten toe, 25 voeten hooger als de cornice die om het gebouw loopt, ſijn ſoo veel kamers en gangen, dat men in de ſelve een ſeer groote menighte menſchen ſoude konnen herbergen; de balcken en dack-latten ſijn alle ſeer net en curieus; de daeken met leyen ofte ſchalien gedeckt, en hier en daer met ſtercke haeken beſet, daer men de leeren aen hangt, als men de ſelve vermaecken ofte verſtellen wil: de daecken van de kerck, en de twee grootſte vierkanten, en de drie mindere ofte kleynder ſijn met loodt bedeckt; en de goten ſijn alleſins loot: de ſchoorſteenen, die op het hooghſte van de daken boven het gebouw uytſteken, ſijn alle op een fatſoen gemaeckt, gelijck als gevlochte colommen met haere baſen, pedeſtallen en cornicen van witte ſteen, en wat meer als vijftigh in getal. De kelders gaen onder het geheele gebouw, ſijnde alle gewelft, en van ſeer grooten dienſt; in eenige van de ſelve ſiet men de elf groote waterbacken, van welcke de minſte meer als tien duyſent kannen waters houd, met haere kopere kranen, daer ſy het water door uytgeven. Door het geheele gebouw ſijn 86 fonteynen, op de plaetſen, in de vertrecken, en tuynen verdeelt, en eenige ſelfs op de verdiepinge van dertigh voeten hoogh, ſelfs in het voorkoor: en ſoude het water noch hooger konnen geleyt werden, ten aenſien van den bergh, waer van het nederkomt. Het water komt uyt verſcheyde fonteynen in een gleef van het geberghte te ſamen; en loopt verder af tot in een gewelfde back aen de voet van den bergh gemetſelt, meer als 50 voeten lanck, en 34 breet; uyt de welcke het door verſcheyde gewelfde backskens loopt, om dat het geſuyvert ſoude werden, tot dat het weder komt in een back weynigh kleynder als de voorgaende, die dicht aen het gebouw ſtaet, van waer het voort door verſcheyde buyſen geleyt wert, tot de fonteynen en plaetſen die het van nooden hebben. De buyſen ſijn alle van koper, leggende ſommige langs der aerde, en andere boven de ſelve in de muuren; en onder de aerde ſijn ontrent 40 kopere kranen, waer mede men het water kan ophouden. Daerenboven ſijnder noch algemeyne rioelen, ſommige van gehouwen ſteen, andere gemetſelt, door welcke het water, 't welck overblijft, weghloopt, ſijnde ſoo hoogh en breet, dat die het opſicht over de fonteynen hebben, om te ſien en te verhelpen het gene noodigh ſoude mogen ſijn, daer gemackelijck by konnen komen.

Cieraden buyten en om het gebouw.

Dus verre hebben wy geſproken van het gebouw, en het gene in het ſelve begrepen is; nu ſullen wy mede in 't kort verhalen het gene ontrent en rontom het ſelve geſien wert: De voorgevel tegen het weſten, en de noorder, in welcke de deuren van het Koninckliycke Paleys ſijn, hebben voor haer, gelijck wy in het beginſel geſeyt hebben, een breede plaetſe, met haere ſteene baluſters, en ingangen, die om de helft van het gebouw loopt: de andere helft, ſijnde de ooſt- en zuydſijden, hebben eerſt een terreplein ofte bolwerck van aerde, op de plaetſen

van

van de twee andere ſijden reſponderende; op de ſelve ſijn de tuynen, vertoonende op wat wijſe in oude tijden te Babylonien de *Horti penſiles*, ofte de hangende tuynen geweeſt ſijn. Op deſe terraſſe ſtaen twaelf fonteynen, ſijnde vierkante ſteene backen, hebbende in het midden yder een ſteene pijn-appel, uyt welcke het water met groote kracht komt ſpringen; yder fonteyn ſtaet midden tuſſchen vier vierkante bloemparcken, met bloemen van alderleye couleuren, kruyden, en rare planten beſet. Tegen de muren van het Paleys en Klooſter ſijn rontom groene latten, tegen de welcke verſcheyde boomen gevlochten ſijn, als roſen, jaſmin, orangien, lamoenen, en andere, die met haere bloemen en vruchten, ſoo wel 's winters als ſomers, de bewoonders van dit gebouw, voor weynigh moeyte en onderhout, verheugen. Tuſſchen deſe fonteynen en bloemparcken ſijn twaelf ſteene trappen, met hare baluſters, bordeſſen, en niſſen, mede van ſteen, welcke men afgaet naer de Boomgaert, en een bosje, 't welck aen de ooſtſijde achter het Koninckſlijcke Paleys leyt. Deſe terraſſe eyndight tegen het weſten in een ſchoone galderye, 200 voeten lanck, twintigh breet, en met twee ryen ſteene welgewerckte colommen boven malkanderen, onder Doriſche, de andere Joniſche, beginnende van de hoecktoren, en voortgaende tot de hondert voeten buyten d'ordre van 't gebouw, waer die dan weer hondert voeten naer het zuyden ſtreckt. In de onderſte rye, die met de tuyn gelijck is, ſtaet een groote poort, tegen het ooſten aen, tuſſchen vier ronde colommen, die met haer baſen en capitelen 15 voeten hoogh ſijn. De cornice boven deſe colommen is voorſien met een yſere leuninge, en dient tot een gang, om van de deur van d'Apothekarye in de bovengalderye te gaen; hier ſcheppen de ſiecken 's winters het vermaeck, en de warmte van de ſonne; en des ſomers, het geſicht van de tuynen, en de omleggende geberghten, ſelfs tot Toledo en Guadalaxara toe, en de naeby gelegene weyden van Herreria en Freſneda, als mede de boomgaerden van Caſtañal, en Caſa. De boomgaert van 't Caſtañal leyt naer het zuyden, aen de voet van het geberghte tegen over het klooſter, en is ontrent een halve myl in 't ronde, omcingelt met een ſteene muur, en beſet met ſchoone vruchtdragende boomen, hebbende verſcheyde fonteynen, beecken, en een vyvertje; met een heremitagie.

De Boomgaert van het klooſter.

De Boomgaert van het klooſter naeſt aen de hoven gelegen, is verdeelt in quartieren, yder met ſijne wegen, en omcingelt met een ſtercke ſteene muur meer als acht duyſent voeten in ommegang, mede gerekent het bosje dat aen de ooſtſijde leyt; in de muur ſijn vier groote breede poorten, van de Toſcaenſche ordre, door welcke de karoſſen gemackelijck in en uyt konnen rijden. De boomgaert is binnen verdeelt in ſijne gangen en parcken, en beplant met groote verſcheydenheyt van vruchtdragende boomen en kruyden; hebbende een huys voor de tuynluyden, en een groote put om het ſnee ſomerdaeghs in te bewaren. Onder de galderye van de Apotheeck en een gedeelte van de terraſſe, in een van de hoecken van de boomgaert, is een vyver van 't noorden naer het zuyden 200 voeten, en van 't ooſten naer het weſten 140 voeten groot, heel van ſteen; hebbende rontom een ganck twaelf voeten breet, met haere ſteene ſitplaetſen, en tegen het ooſten, ſijnde aen de ſijde van de boomgaert, een borſtweringe met ſijnen voet, pilaſters, en bollen, alle mede van ſteen; in het midden van de ſelve is een trap met vier ingangen, die men tot het water afgaen kan. Beneden is een gewelf met ſijn deur, daer men alle het water kan aftappen; en aen die geheele ſijde ſtaen groote kopere kranen, daer het water met groote kracht in vierkante backen loopt; en uyt de ſelve weder door goten naer alle de parcken van de boomgaert; diergelijcke vijver ofte waterback is mede in het bosken.

Gebouwen ontrent het groote.

Op deſe wijſe is het vierkant van dit wonderlijck gebouw verciert, en rontom als omcingelt aen alle ſijn vier gevels, met plaetſen, tuynen, fonteynen, boomgaerden, en vijvers; boven de welcke noch ſijn de gebouwen die men in de groote kaert daer buyten ſiet, ſommige aen de zuydt- en weſtſijden, en andere naer het noorden; alle dienende tot het voornaeme. Het eerſte dat men ſiet aen de zuydſijde, achter de bovenverhaelde galderye, ſijnde een vierkante plaets, met een gebouw rontom, dient tot de apotheeck, verdeelt ſijnde in acht kamers, in de welcke men verſcheyde diſtilleer-ketels, en andere inſtrumenten daer toe dienende, geplaetſt ſiet. Van dit vierkant gaet een galderye hondert voeten lang, van de Joniſche ordre, met venſters aen beyde de ſijden, weſtwaerts aen, tot een gebouw, 't welck *Compañia* genoemt wert; gaende over de heerewegh, voor de welcke het ſeven bogen open laet, ten dienſt van de reyſigers, om onder de galderye te konnen doorgaen. Het voornaemſte van dit gebouw is een groote plaets, 200 voeten in het vierkant, met vierkante colommen rontom, en onder een gang elf voeten breet; onder ſijn 60 bogen, 15 in elcke ſijde, en daer boven even ſoo veel venſters; en wat hooger rijſt het leyendack: in het midden ſtaet een ſchoone fonteyne, en trappen in de hoecken. In de ooſtſijde van het gebouw ſijn verſcheyde vertrecken boven en beneden, voor de aenkomende gaſten. In de zuydzijde ſijn andere kamers voor de ſiecken; een daer de kinderen van het Seminarium geneſen werden; een ander voor de ſiecke gaſten, en andere voor de knechts en arme luyden: hebbende twee van de ſelve elck een altaer, waer de krancken, ſonder van het bedde te gaen, de Miſſe konnen hooren. Beneden in de ſelve ſijde is de ſchoenmakerye, verdeelt in kamers daer de knechts wercken, en andere daer het leer en de gemaeckte ſchoenen, die men aen d'arme lieden hier noyt weygert, bewaert werden. Wat vorder is een groote eetplaetſe voor de knechts, en daer onder noch eene voor de pelgrims en arme lieden. De weſtſijde is verdeelt in woonplaetſen, en ſlaepkamers van de dienſtboden. In de noordſijde ſijn de koren- en meel-ſolders; een watermolen met twee ſteene-ovens, en backplaetſen. Nevens dit

groote vierkant ſtaen noch verſcheyde laeger gebouwen, daer plaetſen, ſtallen, ſmitſen, en andere nootſakelijcke ambachten, ſijn, welcke voor een huys, ſoo groot als dit, dat in een eenſame plaetſe ſtaet, vereyſcht werden.

Gebouwen voor het gevolgh en ambachten van 't hof.

De huyſen en gebouwen aen de noordſijde ſtaen 20 voeten van de ſteene leuning van de voorplaetſe af; en ſijn recht even breet als de noorder-gevel; ſijnde de ſelve gebouwen geſcheyden en gedeelt in tween in 't midden, met een wegh 30 voeten breet, die tuſſchen beyde doorloopt; de gevels van beyde, gelijck het geheele gebouw, ſijn van ſteen opgemetſelt, met drie ryen venſters boven malkander, en deuren op haere behoorlijcke plaetſen, eyndigende in een leyen-dack; elck van deſe twee gebouwen is binnen gedeelt in drie opene plaetſen, met hare portalen en vierkante pilaren onder, en venſters in de bovenſte ryen; en een ongelooflijck getal van vertrecken, daer het gevolgh en dienaers van het Hof (wanneer de Koninck hier is) als mede verſcheyde voorname Edellieden van de kamer, geherbergt werden. In het huys naer de weſtſijde is een ruyme kapelle, met een ſteene klocktoren, en drie altaren, waer van het voornaemſte verciert is met een altaer-ſtuck van Frederico Zucaro, uytbeeldende S. Laurens, gelijck hy op de rooſter legt, en gemarteliſeert werdt. De officieren en dienaers van het gebouw, die in andere huyſen meer achterwaerts woonen, en andere Koninckſijcke beampte, hooren in deſe kapelle de Miſſe, en de predicatien, en ontfangen de H. Sacramenten. Aen het andere eyndt is een groote plaetſe bynaer vierkant, rontom beſloten in een ſteene leuninge, en bollen daer op, die, tegen het ooſten, een deure hebben, door de welcke men in een wijde wegh komt, wederſijts beſet met twee ryen hooge en dicke olmboomen; loopende een vierendeel mijls tot de plaetſe ofte het dorp Eſcuriael; eyndigende een weynigh te voren in een vierkant pleyn, mede aen alle kanten met de ſelve ſoorte van boomen beplant, hebbende in het midden een ſchoone fonteyn. Als men het dorp ofte vleck Eſcuriael ('t welck voor dat dit gebouw, dat gemeenlijck van het ſelve ſijnen naem ontleent, geſticht wierdt, een vergetene plaetſe was,) gepaſſeert is, komt men door een andere wegh ofte dreve van olmen linie-recht over de eerſte ſtaende, en oock een vierendeel mijls lang, tot *la Freſneda*, ſijnde voor deſen geweeſt een kleyn dorpje; maer tegenwoordigh een vermakelijck en ſchoon parck, omringt met een ſteene muur acht voeten hoogh, en in 't ronde wat meer als achtduyſent ſchreden. Men kan in het ſelve komen door verſcheyde poorten van de Ruſtiſche ordre; binnen is het verdeelt in verſcheyde vierkante parcken met vruchtdragende planten, die overal gekruyſt werden met vele dreven wederſijts met boomen beſet; daerenboven ſiet men in het ſelve eenige vijvers en fonteynen, en aen d'eene ſijde, een bosje, en weyde, daer de konynen, die hier tot vermaeck van de jaght in groote menighte ſijn, in loopen. In het midden van deſe vermaeckelijckheden is een luſthuys voor de Religieuſen; daer ſy, volgens de regulen van haer ordre, haer tweemaels des jaers gaen vermaecken, en ruſten van haeren dagelijckſchen arbeyt, als obſervantien, klooſter-leven, 't paſſen op de choorſang, ſtilſwijgentheyt, leſſen, ſtudie en gedurige gebeden. In dit luſthuys ſijn twintigh cellen, en andere gemeene plaetſen, en een kapelle met vier altaren, daer de monnicken Miſſe ſeggen, en twee eetſalen, met haere keucken, alles ſeer bequaem tot dienſt van de monnicken. Aen de zuydſijde van een vierkante plaetſe, aen drie kanten met galderyen van de Toſcaenſche ordre, die aen dit luſthuys vaſt ſijn, is een lange yſere tralie, door de welcke men ſiet op een vermakelijcken hof, in drie parcken, met aengename compartementen, en ſtricken, en in 't midden van yder een fonteyne. Aen 't eynde van den hof is een terraſſe, met ſijne borſtweringe ofte leuninge van ſteen, en ten eynde van de ſelve een luſthuys voor het Koninckſijcke huysgeſin, wanneer het ſich hier wil komen verluſtigen. Een weynigh van daer naer het ooſten ſtaet een kapelle, overgebleven van de oude kerck van het plaetsje. Nevens het luſthuys van de Religieuſen naer het noorden is noch een groote tuyn, omcingelt met een ſteene muur, vol van alderleye boomen, vruchten en wijngaerden rontom, en andere planten, kruyden en bloemen, verdeelt in hunne parcken: aen de eene ſijde ſtaet een fonteyne bedeckt met een leyen-dack, op houte ſtijlen ſteunende, en rontom omcingelt met een heyninge van gevlochte boomen. De fonteyne is eerſtelijck een vierkante back, in wiens midden een pilaer rijſt, houdende een back, daer in het water weder valt, ſpruytende uyt een buys, en makende door een opgeſtelt inſtrument verſcheyde figuren van bloemen. Buyten deſen hof ſijnder noch verſcheyde andere in dit parck, en rontom het luſthuys van de Religieuſen ſijn plantagien van boomen, byſonderlijck van eſchen, in het Spaenſch *Freſnon*, daer deſe plaetſe oock haren naem van gekregen heeft; en daerenboven noch vier vijvers, daer veel viſch in gehouden wert, en het water door het heele parck uyt verſpreyt. D'eerſte en kleynſte vyver, ontrent negenhondert voeten groot in ommegang, is dicht aen het Koninckſijcke luſthuys, hebbende aen de kant een grooten houwer, met een fonteyn in 't midden, en ſitplaetſe rontom, alles overdeckt met een leyen-dack. De tweede vijver, is twee duyſent voeten in het rondt, met een eylandeken in het midden, beplant met opgaende boomen, en rontom met ſitplaetſen beſet, tot het welcke men met een brugge gaet. De derde vijver is vier duyſent voeten in 't ront, hebbende in het midden een ſeer vermakelijck eylant, hondert voeten in het vierkant, rontom met een ſteene borſtweringe en ſitplaetſen omcingelt; recht in het midden van het ſelve, ſtaet een ſchoon priëel met een leyen-dack, rontom met een heyninge van rooſen, jaſmin, caprifoelye en andere welrieckende en bloemdragende planten omheynt. Rontom het priëel is het eylandt, verdeelt in een doolhof van verſcheyde

Den olmwegh naer 't Eſcuriael.

Eſcuriael.

La Freſneda.

de door malkander verwarde weeghjens, dat het een doolhof ſchijnt te weſen, met heyningen van welrieckende planten gevlochten: tot dit eylant moet men met een ſchuytje vaeren, dewijle geen brugh aen 't ſelve is geleyt. De vierde vijver is noch grooter, van de voornoemde met een muur geſcheyden, aen alle de welcke ſy oock water geeft; beſproeyende in drooge jaeren, door geuten en greppelen, het gantſche parck, tuynen, en weyden; 't welck in de drooghte een groote verfriſſinge en vermaeck bybrengt.

Koninck-lijcke jaght.

Buyten dit groote parck ſijn in deſe weyden noch verſcheyde andere parcken met lager muuren geſloten, een mijl ontrent in 't ronde, daer men haſen, konijnen, reen, herten, en ſwijnen by heele troepen door het gantſche boſch ſiet weyden; ſijnde de jacht der ſelver alleen tot het vermaeck der Koningen bewaert. De weyden van *Herreria*,

La Herre-ria.

dichter aen de muur van het groot gebouw gelegen, ſijn door konſt en koſten ſoo heerlijck niet, als het parck Freſneda, maer gaet niettemin het ſelve verre te boven in vermaeckelijckheyt die het van de nature gegeven is; gelijck oock in het profijt van 't hout, weyden voor het vee en jacht. Daerenboven ſijnder ontrent het boſch, 't welck heel groot is, noch verſcheyde andere gebouwen, plantagien en weyden, die alle te ſamen een ongemeen vermaeck aen het groote gebouw bybrengen.

Lantgoede-ren, het kloo-ſter toebe-hoorende. La Dehe-ſa de Quexi-gal.

De lantgoederen die het klooſter beſit, ſijn wat verder afgelegen, als de boven-verhaelde plaetſen, en dienen tot onderhout van 't ſelve; het naeſte bygelegen is een goet, 't welck *la Deheſa de Quexigal* genoemt wert, naer een dorpje, 't welck voor deſen daer geſtaen heeft; ſijnde ontrent een mijl in 't ronde, met een ſtercke ſteene muur, ſeven voeten hoogh, omringt. Eer het klooſter gebouwt was, plegen in deſe plaets veel pijnboomen te ſtaen, die tot het gebruyck van het gebouw afgehouwen ſijnde, heeft Koning Philips in de ſelve wijngaerden laten ſetten, en de paden door de ſelve met olijfboomen doen beplanten; doende met eenen een huys maken, daer de vruchten in bewaert worden, 't welck oock verſcheyde vertrecken heeft, daer het Koninckklijck huysgeſin met gemack huysveſten kan; als oock wijnparſſen, en kelders om de wijn en olye in te bewaren. En alhoewel deſe bouwerye, die door knechts beſtiert wert, aen de Religieuſen weynigh profijt bybrengt, ſoo is 't nochtans dat de ſelve oorſaeck is van overvloet van de voorſeyde vruchten, en het gebreck, 't welck ſy van de ſelve ſouden konnen lyden, door haer vruchtbaerheyt voorkomt. Buyten dit huys is 'er noch een kapelle van de oude kerck van het dorpje, daer de doopvonte in bewaert wert; en alhoewel de ſelve leyt tuſſchen het Biſdom van Avila, ſoo ſorteert het nochtans niet onder het een oft ander Biſdom.

Bouwerye van S. Saturnino.

Naer Toledo toe, aen d'andere ſijde van het geberghte, vijf mijlen van het klooſter, is een andere bouwerye aen het ſelve gehoorende, genaemt S. Saturnino; van een Heremijt hier wonende, en den genoemden heyligh toegedaen: en gelegen nevens de rivier Alberche, die hier uyt het geberghte komende, naer Eſcalona en Talavera loopt, van waer hy weder ſijn loop draeyende, deſe bouwerye van de ooſt- en zuydſijde omcingelt; de boort van de rivier is alleſins met boomen ſeer vermakelijck beplant, en de reſte van het lant, ontrent twee mijlen in begrijp groot, is beſet met wijngaerden, olijf- en eſſcheboomen: aen de rivier ſtaet het huys, met ſijne galderyen, en andere vertrecken, ſoo voor den opſiender van de bouwerye, 't welck een Religieus is, en de knechts en arbeytslieden; als mede voor de perſſen, kelders en de vruchten. Deſe bouwerye heeft het klooſter van dat van onſe L. Vrouwe van Guadalupe gekoft.

Lant aen de Xarama.

Vier mijlen van Madrid aen de Rivier Xarama, dicht aen Aranjivez, leyt noch een ſtuck lants, 't welck van het vruchtbaerſte is in 't Koninckrijck Toledo, behoorende mede aen dit klooſter; hier is een ongelooflijcke menighte konijnen, behalven de weyden, daer veel vee gevoedt wert, 't welck ſeer geacht werdt, ſulcks dat men voor een ſpreeckwoort in Spanje de Xarameenſche ſtieren noemt. Boven deſe verhaelde ſteeckt uyt de Abdye van onſe L. Vrouwe van Paredes, de welcke in het jaer 1566, op de bede van Koning Philips de Tweede, door toeſtaen van Paus Pius de Vijfde, aen het Koninckklijck klooſter S. Laurens gehecht is: hier woonen twaelf ofte ſomtijts veertien Religieuſen, met eenen Vicarius die het hooft is, ſijnde alle onder de gehoorſaemheyt van den Prioor van S. Laurens, even oft het maer een klooſter was. De wooningen van de Religieuſen ſijn ſeer bequaem, om 's winters de koude, en des ſomers de hitte, die beyde groot ſijn, t'ontgaen; alle nevens de plaetſen tot dienſt der ſelver Religieuſen, nieuw gemaeckt, toen het aen het Koninckklijcke klooſter is gekomen. De kerck is wel gebouwt, en rijckelijck verciert; het landt, dat deſe Abdye toekomt, is ſeer vruchtbaer van alderley ſoorten van koren; en heeft negen dorpen, alle mede onder de abdye behoorende. Noch heeft het Koninckklijck klooſter van S. Laurens het Prioraetſchap van S. Thomas; ſijnde voor deſen geweeſt een abdye met Kanonicken, die naerderhant vervallen ſijnde, en verandert in een Prioraetſchap, gegeven aen wereltlijcke perſoonen, en ten laetſten, op de bede van Philips de Tweede, door het toeſtaen van Paus Gegorius de XIII, in 't jaer 1573, aen het Koninckklijcke klooſter: ſijnde in die tijdt de kercke en heremitagie ſoo ſeer vervallen, dat men genootſaeckt is geweeſt de ſelve weder op nieuws te herbouwen: het is gelegen in een dorre, eenſame, en onvruchtbaere ſtreeke landts, hebbende onder ſich drie arme dorpjens, en naulijcks duyſent ducaten 's jaers inkomen.

Abdye van onſe L. Vrouwe van Paredes.

Prioraet-ſchap van S. Thomas.

Hoe veel het gebouw gekoſt heeft.

Dus verre beſchreven hebbende het geheele gebouw, met alle het gene tot het ſelve behoort, ſal het niet onvermakelijck ſijn te weten, hoe veel gelt in het bouwen des ſelven beſteet ſy. Sommige, aenſiende de voortreffelijckheyt van 't ſelve, en de koſtelijckheyt der cieraden, hebben willen ſeggen, dat het wel 22 millioenen ducaten, andere, noch verder gaende, dat het ontrent 25 ſoude gekoſt hebben; welcke meyningen,

gen, ten aenſien van de voorverhaelde heerlijckheden, ſoo heel vreemt niet ſijn, alhoewel ſeer verre van de waerheyt verſcheyden. Broer Joſeph de Siguença ſeyt in ſijne hiſtorie van dit Koninckliycke kloofter, uyt de rekenboecken van de opſienders van het gebouw, als mede de rekeningen van den ontfang en uytgifte, gerekent en bevonden te hebben, dat in acht-endartigh jaeren, ſijnde de tijt van dat men begonnen heeft aen dit wonderwerck te bouwen tot de doot van Koninck Philips de Tweede, aen het ſelve in alles beſteet ſijn vijf millioenen, en tweehondert ſeſtigh duyſent vijfhondert en ſeventigh ducaten: ſijnde (volgens de getuygeniſſe van de eerweerdige vader, Broer Franciſco de Los Santos, Profeſſor van de Heylige ſchriften in het Koninckliycke collegie van dit kloofter (uyt wiens beſchrijvinge van het kloofter, wy deſe in het kort getrocken hebben) met het ſelve gelt, niet alleen het kloofter, Paleys, en kerck gebouwt; maer oock al het ſchilderwerck, arbeytsloon van borduerwerckers; alle de koſten van Freſneda, parcken, vijvers, wijngaert en huyſinge van Quexigal, parſſen, kelders, 't loon van arbeytsluyden in de ſelve van vele jaeren, alle de muuren van las Radas, Campillo, en Monaſterio, met haere huyſingen, mitsgaders alle de gebouwen die in het boſch ſijn, en alle de planten van de tuynen en boomgaerden, betaelt. En dat, als men al mede rekent alle de ſijde ſtoffen, brocaden, goudt, ſilver, ſchilderyen, lijwaet, en boecken van alle de bibliotheken, het welcke alles, op ordre van de juweelbewaerders, van ſijn Majeſteyt betaelt is, alsdan alle de koſten niet meer en beloopen als ſes millioenen en tweemael hondert duyſent ducaten. Sulcks dat het alles, naer het voltrecken van de Koninckliycke begraefplaetſe, en andere wercken en vercierſelen, door den tegenwoordigen Koninck, en ſijn vader daer by gevoegt, noch het derdedeel van de vijf-en-twintigh millioenen niet halen magh; om 't welck te toonen, wy uyt den ſelven Broer Franciſco de Los Santos beſchrijven ſullen wat de voornaemſte en koſtelijckſte ſtucken gekoſt hebben.

Wat de kerck gekoſt heeft.

Het gebouw van de kerck, met alle ſijne cieraden, groot altaer, cuſtodie, bidtplaetſen, ſtatuen, ſchilderyen, geſtoelten van het choor, orgels, koperwerck, en alles wat men in de ſelve ſiet, heeft gekoſt, volgens de rekeningen daer van ſijnde, een millioen, twee hondert en veertigh duyſent ducaten. De Sacriſtie met alle haer ornamenten heeft gekoſt vier hondert duyſent ducaten; 't welck weynigh ſchijnt, ten aenſien van haer heerlijckheyt en koſtelijckheyt.

De Sacriſtie.

Het ſchilderwerck van het vierkant van 't kloofter.

Het ſchilderwerck van de twee galderyen van het groote vierkant, ſoo met olyverf, als al freſco, heeft gekoſt acht-en-dertigh duyſent, hondert een-en-ſeventigh ducaten, en twee reaelen.

De Bibliotheeck.

Het ſchilderwerck van de Bibliotheeck, ſijnde een van de voortreffelijckſte deelen en vercierſelen van het geheel gebouw, te ſamen met de kaſſen, boecke-kaſſen, en boecken, heeft gekoſt vijftigh duyſent, achthondert twee-en-negentigh ducaten, en tien realen, mede gerekent de vloer, van welcke elcke marmorſteen dertien realen is betaelt.

Statuen van de voor- en kerck-gevel.

De ſtatuen van de ſes Koningen, die in de kerckgevel ſtaen, en van S. Laurens boven de groote poort, met haere kroonen, tekenen, en inſtrumenten, te ſamen met de koſten van haer op haere plaetſen te brengen, hebben komen te ſtaen op tien duyſent negen hondert vijf-en-veertigh ducaten.

Doch ſtaet in de koſten aen te mercken, dat in de bovenverhaelde generaele ſomme van penningen, die het gebouw gekoſt heeft, niet begrepen ſijn de juweelen van de reliquie kaſſen, en koſtelijcke ſchilderyen, terwijle het meeſtendeel der ſelver aen ſijn Majeſteyt vereert ſijn, en niets gekoſt hebben; nochte het monument ofte graf, 't welck in de goede weeck in de kerck geſtelt werdt; ſijnde een werck van groote koſten. Nochte de kerck, die Koninck Philips in het vleck Eſcuriael heeft doen maecken, en ſeſtigh duyſent ducaten gekoſt heeft, en andere van die ſoort; maer alleen het gene behoort tot het gebouw eygentlijck van het Koninckliycke kloofter, en de bovenverhaelde. Koning Philips de Tweede heeft het vermaeck van dit gebouw, t'eenemael volbracht ſijnde behalven de Koninckliycke begraefplaetſe, de tijt van veertien jaeren genoten; hebbende den naem naergelaten, van ſtichter te ſijn van een der heerlijckſte gebouwen der gantſche werelt, uyt het welcke men ſijn Koninckliycke grootmoedigheyt genoeghſaem kan afmeten.

Korte verhalinge van alle beſonderheden van het gebouw.

Hier boven hebben wy elck ſtuck van het gebouw in het byſonder den leſer voor oogen geſtelt, met haere grootte, breette, bouwkonſt, en vercierſelen; doch om dat alles door de lanckheyt van onſe beſchrijvinge te ſamen niet begrepen kan werden, hebben wy goet gedacht alle de beſonderheden van dit wonderwerck in het kort na malkander voor te ſtellen; op dat de nieuwsgierige Leſer alle de ſelve t'evens, en te ſamen in 't kort vervattende, ſoo veel te beter de heerlijckheyt van het werck ſoude konnen begrijpen. Voorbygaende dan de vier gevels, en drie voornaeme poorten, ſeggen wy, dat in het groote vierkant begrepen ſijn dertien binnenhoven, met galderyen en ommegangen omcingelt, behalven een van de apotheeck, en een van de Compaña, ſijnde te ſamen vijftien; de meeſte met twee, ſommige met drie ryen bogen, en ommegangen boven malkanderen. Daerenboven ſijnder drie binne-plaetſen, de voorhof der kercke mede gerekent, en ſes andere van de gebouwen naer het noorden, buyten het groote, tot het Paleys behoorende, en twee in de Compaña, ſijnde te ſamen elf.

Binnenhoven en plaetſen.

Torens.

De torens op de hoecken, en de kruysgangen, mitsgaders op de kerck, en de coupel deſſelfs, ſijnde 315 voeten hoogh van de vloer tot het midden van het kruys gerekent, ſijn te ſamen negen. De klooten op de ſelve, van metael vergult, ſijn groot vijf voeten in diameter, en die van de coupel ſeven, ſulcks dat een man van groote ſtature met de armen uytgeſtreckt, met gemack in de ſelve over-ent ſtaen kan; en weegt 136 arroben, yder van 25 pont.

Venſters en deuren.

De venſters, die men van buyten in de vier gevels ſiet, ſijn elfhondert en tien, vele met

geheele

geheele tralien, andere met borſtweringen van yſer, alle met glaſen beſet; de binnen-venſters in den voorhof, en andere binnen-hoven, plaetſen, torens, en kamers, ſijn vijftienhondert achten-ſeſtigh; ſulcks dat ſy van buyten in de gevels, en binnen het gebouw, te ſamen een getal uytmaken van twee duyſent ſeshondert acht-en-ſeventigh, (de buyten houte venſters ſijn alle groen geſchildert;) indien men by deſe wilde tellen de venſters van de Compaña en galderye van de apotheeck, en de gebouwen aen de noordſijde van het Paleys, buyten de grondtekening, ſoo ſoude het getal weynigh minder als vier duyſent ſijn; by de welcke de deuren gerekent, klimt het te ſamen op tot twaelf duyſent. In de vier faciaten ſijn ſeſtien poorten om in te gaen, van binnen is het als een doolhof, voornaementlijck in 't Palais, ſoo dat de bedrevenſte daer lichtelijck verdwalen kan. De Portalen door de deuren inkomende, en voor de ſalen, ſijn veertien.

Portalen.

Fonteynen. De fonteynen in 't midden van de plaetſen, en door het geheele huys, kerck, tuynen, en andere deelen, ſijn te ſaemen, mede gerekent elf groote waterbacken, ſes-en-tachtigh. De trappen, om naer boven en beneden te komen, ſijn over de tachtigh, en eenige onder de ſelve van verwonderenswaerdige inventie. De gemeene ſtucken, galderyen, ſalen, vertrecken, kamers, gangen, kelders, en andere plaetſen, ſijn in ſoo grooten getal, dat het onmogelijck ſchijnt het ſelve te konnen ramen: ſijnde alle ſoo groot en gemackelijck, dat de inwoonders daer vermaeckelijck haer konnen onthouden: te weten in het Paleys; de Koninck met ſijn hofgeſin, de Koninginne, en Koninckſlijcke perſonaedjen, die men weet wat voor een ſleep gewoon ſijn mede te brengen.

Trappen.

Vertrecken.

't Paleys.

Cellen en vertrecken der Religieuſen. In 't klooſter woonen hondert en vijftigh Religieuſen, in 't collegie vijftigh, evenveel wereltlijcke perſoonen in het ſeminarium, ſoo kinderen als andere; uyt welck getal men afmeten kan, hoe menighte vertrecken, kamers en cellen voor ſoo veel volcks vereyſcht werdt. Daerenboven ſijn in de apartementen van de Koning en Koninginne, behalven de ſalen van ſtaet voor de Edellieden en Juffrouwen, acht galderyen: en in het klooſter, en collegien verſcheyde groote ſtucken van die ſoorte, verſcheydentlijck genaemt naer de ſaken die in de ſelve verhandelt ofte bewaert werden. Drie capittelplaetſen, drie Boeckeryen, vijf ſalen, ſes ſlaepſalen, drie ſalen in het gaſthuys der vreemdelingen, en vier andere dienende tot verſcheyde ſaecken; ſijnde, alle t'ſamen gerekent, dertigh in getal. De bidtplaetſen en kapellen, buyten de groote kerck, door deſe wooningen verdeelt, ſijn met de oude kerck, en die van de gebouwen tot dienſt van het Paleys, ſeven. De eetſalen, in het klooſter, collegie, ſeminarium, gaſthuys, Compaña, en de twee ſieckhuyſen van het klooſter en collegie, ſijn te ſamen negen. De plaetſen daer de ſiecken gebracht en geneſen werden, ſijn vijf, twee in het groot gebouw, en drie in de Compaña, ſijnde yder in verſcheyde vertrecken verdeelt, en hebbende groote ſalen met haere kapellen, daer de ſiecken uyt haere bedden de Miſſe konnen hooren. De apotheeck heeft vijf ofte ſes wonderlijcke vertrecken, behalven vele andere, ſijnde een huys op ſich ſelve. Daer ſijn twee gaſthuyſen in welcke men de vreemdelingen ontfangt, een binnen het groot gebouw, met de ſalen en vertrecken hier boven vermelt, en het andere in de Compaña, naedemael men genootſaeckt was, om de menighte der aenkomende vreemdelingen, het gaſthuys te verdubbelen. De kokens, ſoo in 't Paleys, als in 't klooſter en collegie, ſijn negen, gelijck oock de heymelijcke plaetſen. De kelders, ſijnde alle gewelft, die onder het geheele gebouw doorloopen, ſijn verdeelt in veertigh groote ſtucken, dienende tot verſcheyde ſaecken, als mede tot de verdeelinge van de buyſen der fonteynen, die in deſe laeghte eerſt geleyt en verdeelt werden; in de ſelve ſijn oock elf waterbacken, welcker minſte meer als tien duyſent kannen water houdt. De kerck is lang 364 voeten; en vervat de groote kapelle, het choor, onder-choor, de voor-chooren, de kapellen, 48 altaren, en andere ſtucken meer; ſijnde verdeelt in ſes groote vacken, in de welcke boven ſes-en-twintigh bogen van 't gewelf ſijn. De Sacriſtie, ſelfs groot in 't begrijp, heeft daerenboven noch acht vertrecken tot haeren dienſt. Dit is het getal van de ſtucken, die in dit groote gebouw getelt konnen werden: en om de grootsheyt en menighte der ſelver met weynigh woorden af te beelden, de nieusgierigheyt van ſommige is ſoo groot geweeſt, dat ſy ondervonden heeft, dat iemant, die alle de ſtucken ofte plaetſen, ſoo van het groote gebouw, als de Compaña, en de gebouwen tot dienſt van het Paleys, ſoude willen doorwandelen, daer toe van noode ſoude hebben vier geheele dagen; dewijle gemeten is dat hy 33 Spaenſche mijlen ſoude te gaen hebben.

Apotheeck.

Gaſthuyſen.

Kokens.

Kelders en waterbacken.

Deelen van de kerck;

en van de Sacriſtie.

Grootte van 't gebouw.

Galderyen.

Bidtplaetſen en kapellen.

Eetſalen.

Sieckhuyſen.

Laet ons voortgaen tot de cieraden: de ſtatuen ofte beelden die het gebouw vercieren, ſijn in 't geheel een-en-vijftigh, dertien van ſteen, en acht-en-dertigh metale in 't vier vergult, alle bynaer grooter als 't leven, en eenige twee en driemael ſoo groot. De andere kleynder beelden, als Crucifixen, beelden van S. Hieronymus, S. Ian Baptiſta, en eenige van onſe Lieve Vrouwe, ſtaende in verſcheyde plaetſen van het gebouw, en aenſienlijck, ſoo wel van wegen de ſtoffe als konſt, ſijn te ſamen ontrent vijftigh. De ſchilderyen met olyverf geſchildert, ſijn in 't generael ſeſtien hondert twee-en-twintigh; onder de welcke verſcheyde, en wel de meeſte, principalen van voornaeme meeſters ſijn, als Maſacio, Raphael Sancio d'Vrbin, Leonardo de Vins, Titiaen, Bordonon, Sebaſtiaen del Plombo, Andrea del Sarto, Paulo Veronees, en Carlo ſijn ſoon, Jacobo Robuſto oft Tintoret, Baſſan, Hieronymus Muciano, Parmegiaen, Antonio Corregio, Frederico Barroſi, Peregrino del Peregrini, Guido Bologneſo, van Dijck, Rubbens, Joſeph de Ribera, Joan Fernandez Mudo Luqueto, Hieronymus Boſch, Albert Durer, Michiel Couſin, Dominico Greco, Lavinia Fontana, Romulo, Bartolomeo Carducchi,

Statuen.

Schilderyen.

ducchi, en meer andere uytſtekende ſchilders. Van vele ſijn de meeſters onbekent, ſijnde niettemin ſoo kunſtigh gedaen, dat men met reden de namen der Meeſters onderſoeckt. Daerenboven ſijnder noch verſcheyde kopyen van groote wercken, voornamentlijck van Michiel Angelo, die de principalen niet behoeven te wijcken. En verſcheyde conterfeytſels van Pauſen, Koningen, en uytſtekende mannen in alle faculteyten en konſten, tot het getal van tweehondert ſes-en-vijftigh: behalven ontallijcke van minder waerdye, daer byna alle kamers en vertrecken mede verciert ſijn. Wat aengaet het geſchilderde al freſco, is alhier van het beſte dat in Europa kan gevonden werden, ſijnde twaelf ſtucken in dit gebouw met die ſoorte van ſchilderye verheerlijckt, door Peregrino de' Peregrini, Lucas Cangioſo, Granelo en Fabricio ſonen van Bergamaſco, François Vrbina, Romulo, Caravajal, en Barroſo. Noch ſijn daer veertien ſtucken of deelen met marmor aerdigh gevloert, als de boven- en beneden-galderyen van het groote vierkant, de capittel-ſaelen, de beneden kamer van den Prioor, de Boeckerye, het choor, en de voorchoren, de kerck, en Sacriſtie. Daerenboven ſijn de twee bordeſſen van de trappen naer het groot altaer, en de Koninckklijcke bidtplaetſen gevloert met verſcheyde ſteenen van den alderfijnſten jaſpis, ſulcks dat de geheele vloer ſchijnt te ſijn van kriſtal met verſcheyde kouleuren doormengt.

Marmore vloeren.

Andere cieraden.

Behalven 't voorverhaelde ſiet men verſcheyde andere cieraden, die de woonplaetſen van het gebouw, in de ſalen van het Paleys, en ſelfs in de cellen der Religieuſen, verheerlijcken, als Boecke-kaſſen, boecken, ſchrijfcomtoiren, tafels en andere van die ſoort. De kaſſen van de Bibliotheeck ſijn van ſevenderhande ſoorten van het beſte Indiſch en Spaenſch hout in malkander gevoeght; in de groote en twee daer bygelegene Bibliotheken ſijn achtien duyſent boecken in alle materien en talen; behalven die in de cellen van de Religieuſen in hare kaſſen ſtaen, die mede ſeſtien duyſent ſtucken beloopen; ſijnde alle te ſamen vier-en-dartigh duyſent boecken, die in dit gebouw getelt werden. In de kerck ſijn vijf groote metale tralien met haere deuren, en ſeven-en-dertigh verdeelingen, van balcons, overgangen, en niſſen, alles met kopere baluſters; en acht-en-veertigh altaren, met ſoo veele heerlijcke *Retablos*, alle verciert met koſtelijcke ſchilderyen, die in het bovenſtaende getal mede gerekent werden: onder alle munt uyt het groote, van het voornaemſte Altaer, waer van wy hier voren in 't breede geſproken hebbende, alleen ſeggen ſullen, dat het heeft in vier ryen van verſcheyde ordren achtien colommen; en vijf groote metale ſtatuen in 't vier verguldt, van Pompejo Leoni gemaeckt, en acht treffelijcke ſtucken ſchilderye, eenige van Peregrini, andere van Federico Zucaro; daerenboven de verwonderlijcke Cuſtodie, alle van koſtelijcke Spaenſche ſteen, met hare acht colommen van bloed-rooden jaſpis, met punten van diamanten door Jacomo Trezzo gemaeckt, alſoo de hardigheyt van de ſtoffe door geen andere inſtrumenten konde gewerckt werden, ſulcks dat yder van die colommen tien duyſent ducaten van wercken gekoſt heeft, ſijnde te ſamen tachtigh duyſent ducaten. Tuſſchen en om deſe cuſtodie ſtaen noch drie koperverguldebeelden, en in de ſelve de kleyne Cuſtodie, ſijnde een juweel van koſtelijckheyt. Boven yder van de twee Koninckklijcke bidtplaetſen ſtaen de Koninckklijcke wapenen, met jaſpis van verſcheyde couleuren ingeleyt. Van de vercierſelen en toeruſtinge der altaeren hebben wy hier boven geſeyt, datſe dagelijcks konnen verandert werden, het geheele jaer door, met couleuren die de dagen vereyſchen: de kandelaers tot de altaeren ſijn tweehondert vijftigh, eenige van metael vergult, andere van ſilver, ſommige van kriſtal; behalven veertigh kroonen van metael verſilvert, voor yder altaer een, op welcke een waskeerſſe in de Miſſe, even voor de conſacreringe, aengeſteken werdt: de kruyſſen, met hare beelden tot de altaeren van koper en ſilver, ſijn hondert in getal; en elck altaer heeft een kaſſe ingemetſelt, in de welcke reliquien bewaert werden van dien heyligh, aen wien yder geheylight is. Door de kerck ſtaen twaelf kruyſſen van ſchoonen jaſpis in wit marmer ingelijft, daer de kercke geſalft is, toen die gewijdt wiert; en hangen ſes groote ſilvere, ſeer fraey gemaeckte lampen; behalven de veertien groote kopere verſilverde kandelaeren, die in het middenvack der kercke ſtaen. De orgels ſijn in getale acht, en onder de ſelve een ſilvere, die op den H. Sacraments-dagh ſpeelt. De klocken in de torens ſijn te ſamen negen-en-vijftigh, onder de ſelve begrepen ſijnde een accoordt van veertigh. Voorts ſijn hier reliquien van onſen Heere Chriſtus, de Maeght Maria, en alle de Heyligen, uytgenomen van S. Joſeph, en de Euangeliſt Ioannes; ſelfs van eenige der Propheten van het oude Teſtament. De kaſſen, en vaten, daer in de ſelve bewaert werden, ſijn vijfhondert vijftien, eenige van goudt, andere van ſilver, kriſtal, en andere koſtelijcke geſteenten. Tot het choorgeſang ſijn daer tweehondert en ſes boecken, ſtaende in de voorchoren in haere kaſſen, die van de ſelve ſtoffen gemaeckt ſijn als die van de groote Bibliotheeck: de ſetels van het choor, ſijnde van de ſelve koſtelijcke ſoorten van hout gemaeckt, en ſtaende twee ryen boven malkander, ſijn hondert acht-en-twintigh. De ornamenten, en koſtelijckheden tot den heyligen dienſt, werden in de Sacriſtie bewaert in veertigh kaſſen van de ſelve ſoorten van hout, als de geſtoelten van het choor ſijn, met cedere plancken: in de ſelve ſijn twee hondert dertien kappen, van brocaden, en andere koſtelijcke ſtoffen, van alle couleuren, die in de kercke gebruyckt werden; twaelf hondert caſuyfels, en hondert dalmatiquen, behalven een ontelbaere menighte van andere koſtelijcke ornamenten die men tot den dienſt gebruyckt. Van gout is 'er alleen een kelck, een cuſtodie, twee *Portapazes*, en een borſtſtuck, 't welck de Prioor aendoet, als hy Miſſe ſingt; ſijnde van de koſtelijckſte van gantſch Spanjen: van ſilver ſijn hier boven de verhaelde kruyſſen en kandelaers,

Boecken.

Cieraden der kerck.

Van de Sacriſtie.

tach-

tachtigh kelcken, twee cuſtodien, acht wieroockvaten, met hare nappen; en noch vier-en-twintigh ſtucks kleynder ſilverwerck, tot dienſt van de altaeren; welckers meeſte koſtelijckheyt in het fatſoen beſtaet; en veertigh groote kandelaeren voor was-toortſen.

Eenige andere byſonderheden.

Om eyndelijck in 't byſonder aen te wijſen, de grootheyt van vele byſonderheden, en voornaementlijck van de ſtoffen, die tot dit gebouw verbruyckt ſijn, ſoude een onmogelijck werck weſen; maer dewijl de voornoemde Broer Franciſco de los Santos, in ſijne beſchrijvinge eenige daer van aengeweſen heeft, dunckt het ons niet buyten propooſt te ſijn de ſelve te verhalen, op dat den Leſer ſoo veel te beter de grootheyt en aenſienlijckheyt van het werck ſoude blijcken. Hy ſeyt dan, dat tot het ſelve verbruyckt ſijn hondert negen-en-twintigh duyſent en drie-en-tachtigh arrobas yſer, ſijnde yder arroba 25 pont; ſonder de tralien en borſtweringen, die oock een ſeer groot gewicht uytmaken, mede te rekenen; en dat de ſleutels tot dit gebouw wegen meer als vijftigh arrobas. Daerenboven is 'er aen loot meer als negen-en-negentigh duyſent en drie hondert arrobas tot de daecken gegaen; waer uyt men in 't gros wel kan afmeten, wat 'er aen tin, koper, en ſtael noch moet verbruyckt ſijn. Aen de netjens voor de glaſe venſters is meer als hondert arrobas yſerdraet verwerckt; wat glas daer aen gegaen is kan men uyt het getal der venſters ten naeſten by afrekenen. De menighte der menſchen, die aen dit gebouw hebben gearbeydt, is onmogelijck te weten; want behalven de meeſters, opſienders, ondermeeſters, en die gedurigh aen het gebouw ſelfs werckten; was 'er noch een ongelooflijck getal door de omleggende plaetſen verſpreyt, in tenten, ſchuyten, en tuynen, om de ſtoffen gereet te maken; ſulcks dat men met der ſelver onderhout, bynae een geheel leger ſoude konnen gehouden hebben: hier buyten ſijn noch gerekent, ſchilders, vergulders, borduurwerkers, franjemakers, orgels, klocken, tralien, en lootgieters; karreluyden, lieden die op de ſlijpmolens paſten, en touwſpinders. In de jaſpis kuylen, niet wijt van Burgo de Oſma, waren in arbeydt menighte van Spanjaerden en Italiaenen aen de ſteen die tot het gebouw vereyſcht wierdt; te Madrid wierdt de Cuſtodie, en een gedeelte van het Retablo, door verſcheyde meeſters en arbeytslieden gemaeckt. Te Guadalaxara en Cuença wierdt een groot gewight tralien geſmeedt; en te Saragoça, de groote kopere tralien en baluſters van de kerck gegoten. Uyt het geberghte van Filabres haelde men het witte marmor, en uyt de bergen van Las Navas, en in Eſtremoz, by Granada aen den Xenil, en uyt de bergen van Arazena en elders, het bruyn, groen, root, ſwart, bloed-root, en andere couleuren. Het hout wiert in de pijnboſſen van Cuença, Balzain de Segovia, Quexigal de Avila, en de las Navas gehouwen. Te Florence en Milaen wierden de groote metale beelden van het Retablo en de begrafeniſſen gegoten. Te Toledo het ſilverwerck, en in Vlaenderen verſcheyde koperwerck, en ſchilderyen gemaeckt tot cieraet van de cellen; voorders waren byna alle de Vrouweklooſters in Spanjen beeſigh met het maken van de cieraden en ornamenten.

Acht-en-dertigh jaren ſijnder beſteet in het bouwen en voltoyen van dit wonderwerck; vier-en-twintigh tot het leggen van de laetſte ſteen, en veertien in het opmaecken en vercieren, tot de doot van Philips de Tweede, voorgevallen in het jaer 1598.

OP 't KONINKLYK

ESCURIAEL,

gebouwt door

PHILIPS DE TWEEDE,

Koning van Spanjen, en Indien, &c.

TOen Spanjens Opper-Vorſt (wiens heerſchappye ſtrekte
In op- en ondergang, zoo dat nooit nacht bedekte
Zijn gantſche Staat,) verwon zijn vyanden in 't velt,
(Een dappre wijsheyt teelt een vroom doorluchtigh Helt;)
Beloofd' hy, Godt ten dienſt, dit groot gebouw te ſtichten;
Welk onverganklijk, door all' eeuwen heen, zijn' plichten
Zal toonen, als een zon, die, zonder wederga,
Een heerlijk teeken ſtrekt der hemelſche gena.
Staak, oude Tijdt, uw roem op zeven hooftgebouwen,
Dit een meer wondren geeft, dan alle d'uw', t'aanſchouwen:
Hier is de Mogentheit en Mildigheit gepaart
Met Liefd' tot Godsdienſt, die het eeuwigh welzijn baart.
Vernuft en Order met albaſt en marmor pralen
Door 't gants gebouw; kriſtal, topaaz', en jaſpis ſtralen,
Met ſchitterende glans, in kerk, en heilighdom,
In choor, en in kapel. De bitſe Nijdt ſtaat ſtom
In 't zien van d'altaars, en de ſchoonſte ſchilderyen,
Daar Kunſt, Natuur, en geeſt, met al hun krachten ſtryen
Wie dat zich meeſt vertoont: gedacht, oogh, en verſtant
Wort weghgerukt, en is al t'evens overmant.
Hier pronkt een proefſtuk van uytmuntende cieraden.
't Nieuwsgierigh brein kan door 't gezicht zijn luſt verzaden.
De grootſte Koning ſchreef door 't bouwen zelf zijn lof
In 's weerelts Wonderwerk, en koſtelijkſten hof:
Dies moet Welſprekentheyt in 's Vorſten roem verdwalen,
Zy ziet begin nocht eynd, en kan die niet bepalen;
Dus wenſcht zy: dit Gebouw blijf met de weerelt ſtaan.
't Eerbiedigh zwijgen is hier allerbeſt gedaan.

J. Leſcaille.

Het Koningrijck
GRANADEN.

Naem. DE Koning van Spaenjen beſit Granaden en Murcien van wegen Caſtilien. Granaden heeft den naem van de hooftſtadt, de ſtadt van 't fatſoen. Want gelijck eenen Granaet-appel veel korreltjes heeft, en een ſcheur in de ſchelle alſſe rijp wordt; ſoo heeft de ſtadt veel huyſen dicht by malkanderen, en op eene plaetſe iſſe niet ſeer bebouwt, en als offe gaepte.

Palen. Dit Landt is de woonplaetſe geweeſt der *Baſtulorum*, die oock *Pæni* heeten. Naer 't zuyden light het aen de Middellantſche zee, naer 't noorden aen een deel van Andaluſien, als mede naer het weſten; naer 't ooſten aen Murcien. 't Geheel

Grootte. Koningrijk Granaden is 60 mijlen lang, 25 breet, de omloop van 't uyterſte deel van Murcien tot Andaluſien 230 mijlen. 't Was vol volcks toen het de Mooren beſaten, hadde 14 ſteden, 97 bemuurde vlecken, en betaelde jaerlijcks den Koning 700000 ducaten. Nu ter tijdt is 't ſoo vol inwoonders niet, noch ſoo rijck. 't Wordt gedeelt

Rivieren. van de riviere Xenil.

Hooftſtadt. Granaten. Granaten is de hooftſtadt, van Ptolemæo ἰλλίϖεκλα μεγάλα geheeten. Want Illiberis heeft gelegen op de heuvel, die men nu Elvire noemt, van welcken een poorte van Granaten Elveria heet. 't Is de grootſte ſtadt van heel Spaenjen, met veel heuvelkens verdeelt, van welcke de twee hooghſte ſijn, die de riviere Darrus ſcheydt, loopende door 't midden van de valleye. Sy is in vier deelen, als beſondere ſteden geſcheyden. d'Eerſte wordt eygentlijck Granada genoemt, waer in een groote Kerck ſtaet, daer begraven ſijn Ferdinandus en Iſabella. Hier is oock de Meſquita der Mooren, de vierſchaer der Rechteren, de merckt, daer men alles verkoopt, en 't huys Alcaçeria. Het tweede deel heetenſe Alhambra, daer 't oudt Konings Paleys is, van marcketterye met groote koſten gemaeckt. Hier hebben de Koningen van Spaenjen een nieuw Paleys gebouwt, ſeer heerlijck, en van alle ſijden met een luſtigh uytſicht. 't Derde is Alveſim, met twee heuvelen en vele huyſen verçiert. Eertijts wierd het alleen van Mooren bewoont, die haer geneerden met landtbouw en ſijde te weven. Van andere wordt het Maſmoros genaemt. Hier ſtaet de poort, dieſe Cluſam noemen, dat is, geſloten, om datſe niet geopent is, nae dat de laetſte Koning der Mooren daer uyt gegaen was. 't Vierde is Antiquerula, gelegen op de vlackte, niet minder als d'andere in menigte van huyſen en gebouwen. De geheele ſtadt begrijpt in haren omloop omtrent 20000 treden, is rondtom bemuurt, en met vele torens verſterckt. De locht is hier getempert ende heel geſont. Wat menighte dat hier is van Ambachtslieden, die haren koſt met ſijde-weven winnen, kan men beſpeuren, dat alleen uyt de bladeren van de moerbeſy-boomen, die de ſijdwormen eten, den Koning jaerlijcks voor tol betaelt worden 30000 ducaten, en daer boven noch vele ponden ſijde. Sy heeft eenen Aertz-Biſſchop, wiens inkomſt jaerlijcks is 10000 ducaten. Daer is oock een Univerſiteyt.

Behalven Granaten is noch in 't midden van dit *Guadix.* Rijck de ſtadt Guadix, en aen de zeekant Almeria en Malaga. Guadix is gelegen in een groote valleye, 9 mijlen van Granaden, van alle ſijden met rouwe bergen omringt, en van vier kleyne rivierkens gedeelt: is vruchtbaer van wijn, beſtiael, koren en andere vruchten, maer om de koude draeght ſy geen orangie-appelen, oft olyven.

Almeria is gelegen in een bequame plaetſe, *Almeria.* niet verre van Capo de Gates, aen een vruchtbaer geweſt, vol geſonde wateren, vruchten en olie, paelt in 't noord-weſt aen Granaden, naer 't noorden aen Guadix en Baça: ooſtwaerts van Almeria light Virgi in Murcia; weſtwaerts, Almuneçar, Velez, en Malaga.

Malaga, een koopſtadt genoegh vermaert, is *Malaga.* rondtom becingelt met eenen goeden en luſtigen acker. Hier komen de koopluyden op ſeeckere geſette tijden, om roſijnen en andere welſmaeckende herfſt-vruchten te halen. Daer is groote menighte van olie en wijn. Sy is verſien met torens en bolwercken, en heeft een Arſenael oft wapen-huys met allerhande amunitie en inſtrumenten ten oorlogh dienende wel beſorgt. 't Is van veel jaren een Biſſchoplijcke ſtadt, wiens Biſſchop jaerlijcks heeft 10000 ducaten. Sy heeft twee kaſteelen, 't een boven 't ander gelegen, waer van men van 't een in 't ander afkomt tuſſchen twee muuren, 't bovenſte heet Gibalfarro, 't onderſte Alcazſava.

Behalven de ſteden heeftſe noch veel vlecken, *Vlecken.* die de vryheden van ſteden genieten, daer van de voornaemſte ſijn Baza en Ronda. Baza, eertijdts *Baza.* 't hooft der Baſteranen, is met ſtercke muuren en een kaſteel bewaert, heeft omtrent 4000 huyſen. Ronda light op eenen bergh, en is met een rivier *Ronda.* omringt. Van de ſtadt komt men neder aen de rivier met 400 trappen, van de Mooren uyt de ſteenrotſe gehouwen. De ſtadt Munda light vijf *Munda.* mijlen van Malaga; ſy heeft een rivierken, het welck vloeyt door de valleye, en de ſelve vruchtbaer en luſtigh maeckt. Geen deel van gantſch Spaenjen heeft ſtercker plaetſen door Natuure ofte konſt, onder de welcke met reden verhaelt moet worden Alhama, liggende van Granaden ſeven mijlen, bevrijt door de ſteyle en ronde klippen. Hier ſpringen overvloedige en geſonde fonteynen, met ſoo getemperde warmte, dat 'er oock een naeckt lichaem geen letſel van krijght. Men ſeydt, dat de wateren daer van gedroncken voor vele ſieckten goet ſijn, principael voor de jicht en flerecijn, meeſt in de maent Meert en September. Hier ſijn badt-ſtoven gemaeckt met groote

Benevole Spectator, Veteres urbium et promontoriorum appellationes majuſculis notauimus, hoc modo, BASTI, ARTIGIS: Recentes vero hac literarum forma, Baza, Alhama: Archiepiſcopatus hoc ſigno ✝, Epiſcopatus †, Academias ✠.

Andere viecken.

koſten. Daer ſijn noch Xenil, Settenil, Lazza, rijck van hennep, Galera op een rotſe gelegen, Orgina, Marbella aen de zee, met een bequame haven. Aen de zeekant ſijn twee ſtercke kaſteelen; in 't een plachten de Moorſche Koningen haer ſchatten te bewaren, in 't andere hare ſoonen en broeders, als in een gevangeniſſe; 't een heet Salubregna, en 't andere Almunecar. Zahara light op een groote rotſe, heeft maer eenen en moeylijcken toegang, uyt de rotſe gehouwen, met een kaſteel op 't hooghſte van de rotſe. Antiquera is een kaſteel in 't midden van 't Rijck, light op een hooge en rouwe plaetſe, tuſſchen Granaden en Ronda, heeft yſere poorten, en beſchout een ſchoone landouw, velden, fonteynen, rivieren en bergen, in de welcke ſeer goede ſoutpannen ſijn: want het fonteyn- en regen-water, in de laege plaetſen vergadert, wordt, door de hitte der Sonne, volkomen ſout. De bergh Alpuxara ſtreckt ſeventien mijlen naer 't weſten, is tien mijlen breedt, rouw en meeſt onvruchtbaer, behalven daer hy ſoet afgaende in een valleye komt, alwaer hy, door de neerſtigheydt der Mooren, ſoo wel gebouwt is, dat hy koren draeght, rijck van beſtiael is, en overvloedige ſijde geeft. Cartama is een luſtigh ſtedeken, niet verre van Malaga, gelegen aen den voet van eenen grooten bergh, die naer 't noorden onvruchtbaer is, en ſchrickelijck door de rouwe plaetſen en boſſchen; maer aen de andere ſijde wordt hy gebouwt, is over al met wijngaerden beſet, draeght amandelen en ſmaeckelijcke vygen met menighte, welcke met profijt der inwoonderen naer de noordtſche landen gevoert worden.

Zahara.

Cartama.

Aerdt des lochts en Landts.

Granada, ſeydt Boterus, is een heel getemperde Provincie, en hoewel berghachtigh, nochtans overvloedigh van alles. Toen de Moren dit Rijck beſaten, overvloeyde 't van alle dingen. Nu ter tijdt, door gebreck van menſchen, houd de lantneringe op, en nochtans wordtſe gereeckent onder de rijckſte Provincien. Want 't landt is ſeer vruchtbaer, en heeft weynig bouwens van noode. Men kan nauwlijcks uytſpreken de menighte van de welrieckende, eetbare, en medicinale kruyden, daer de bergen en velden overal vol van ſijn; als mede de verſcheyden vruchten, menighte van ſuycker en ſijde, en van allerhande beeſten. Over al ſpringen fonteynen, en beſproeyen het aerdtrijck met ſoo veel beeckskens, dat men naulijcks genoeghlijcker landt ſoude konnen bedencken ofte ſchilderen.

De inwoonders ſijn beleeft, behendigh in haren handel, bequaem tot de wapenen, in den omgang burgerlijck en vriendelijck. Sy verbieden de jonge lieden den wijn, de bejaerde mans-perſoonen gebruycken oock weynigh wijn, en de vrouwen noch weyniger.

Aerdt der inwoonderen.

Het Koningrijck
MURCIA.

MUrcia light ooſtwaerts van Granaden, heeft den naem van de hooftſtad, ſtreckt langs de Virgitaner bay, van Caep de Palos tot Caep de Gates. 't Wordt gedeelt van twee rivieren, Segura en Guadalentin. Aen de Segura light Murcia, 't hooft des koningrijcks. Aen de Guadalentin is Lorca, een groote vlecke ofte vryheydt. Murcia light in een valleye van luſtige landouwe. De velden ſijn met Citroen-boomen beplant; maer 't meeſte profijt komt van de menighte der ſywormen en ſijde kleederen. Hier light begraven de vermaerde Koning Alphonſus. Murcia heeft ſes kroonen in het wapen, om datſe eenen Koning gekregen heeft. Carthagena (eertijdts nieuw Carthago genoemt) was in vorige tijden een groote ſtadt, nu is 'er niet groots oft ſchoons, behalven een groote en goede haven, daer veel makerelen gevangen worden, waer van het Eylandt dat 'er tegen over leydt Scombraria genoemt wordt, dat is, 't makerelen eylant. Daer waſt oock veel braems. 't Kaſteel Almaçaron light ſes mijlen van Carthagena naer 't weſten, daer veel aluyn gevonden wordt, waer van den Hertogh van Eſcalone en de Marquis van Vela groot profijt trecken. De andere principale plaetſen ſijn, Guardamar, Portilla, Vera, eertijts Virgi genoemt, daer de Virgitaner bay den naem van heeft, en Muxacra.

Murcia.

Carthagena.

De Eylanden

MAIORCA,

EN

MINORCA.

Gelegenheyt.

DE voornaemſte Eylanden ontrent Spanjen gelegen, ſijn de twee *Balearides*, en twee *Pitiuſæ*. De Balearides heeten Majorca en Minorca, en liggen niet verre van malkanderen tegen over Spaenjen. Eertijdts waren de inwoonders beroemt, om datſe met de ſlinger wel konden vechten, waer van ſy oock den naem hebben; want het Griecks woort βάλλειν in Nederduyts worpen beteeckent. De Griecken noemdenſe Gymneſien, om dat ſy langen tijdt bloot gingen; γυμνότης beduyt in 't Griecks bloot. Nu heet menſe Majorca en Minorca, welck te ſeggen is, het meerder en minder, om dat het eene grooter is als het ander. In oude tijden geneerden ſy haer meeſt met zee-rooven, dienden oock de Carthaginenſen tegen de Romeynen, tot datſe, nae het veroveren van Spaenjen, van de Romeynen verwonnen wierden. Daernae, als de Moren van Africa Spaenjen afliepen, hebbenſe deſe Eylanden oock ingenomen, en tot een koningrijck gemaeckt, nae datſe 't Eylandt Yviça bemachtight hadden; maer ſijn ten laetſten door Iacobus, koning van Arragon, daer uyt gedreven.

Naem.

Majorca.

Majorca is bynae vierkant. De haven Columbi leyt in 't ooſt. Caep de Salinas is in 't zuyden. Byna in 't midden leyt de hooftſtadt Majorca. De Caep la Piedra in 't noordooſten. Polentia is niet verre van Caep de la Piedra; eertijdts was 't een Colonie der Romeynen, nu is het een kleyne ſtadt, met een goede haven. De haven Columbi leyt 30000 treden van de ſtadt. De ſtadt Majorca is van Iacobus koning van Arragon verovert in 't jaer 1230. Hier is een Biſſchoplijcke reſidentie.

Vruchtbaerheyt.

Het landt is vruchtbaer van alles, ſoo vee, als vruchten, niet alleen noodigh tot 's menſchen leven, maer oock tot vermaeck dienende. Want niet tegenſtaende dat het drie voornaeme ſteden, en andere kleyne heeft, met vele dorpen en havenen, is 't nochtans ſoo overvloedigh van koren, ſout, olie, wijn, kaes, vee, en wiltbraedt, dat het niet alleen de inwoonderen, maer oock andere landen daer mede ſpijſt. De Baleariſche wijnen, ſoo Plinius getuygt, ſijn by de Italianen bekent geweeſt, en goet gehouden: olie en kaes is hier genoegh, niet alleen voor de Koningrijcken Valentien en Catalonien, maer oock voor de Franſche en Italiaenſche zee-ſteden. De jaght der konijnen, herten, en daſſen, is hier ſoo groot en ſeecker, datſe de inwoonders vleeſch genoegh kan leveren; behalven het vercken-vleeſch, welck hier in ſulcken menighte is, dat het oock geſouten in andere landen vervoert wort. Voeght hier by den myrte-boom; uyt wiens bloemen vergadert wort het profijtelijck, geſont, en delicaet ſap, welck beter reuck heeft als het beſte wieroock. De Hiſtorie van Koning Iacobus ſchrijft, dat 'er vijftien ſteden in Majorca geweeſt ſijn, wiens naemen Barbariſche waren, en van de Saracenen ſoo genoemt, behalven de hooftſtadt, en Pontien, en Polentien, colonien der Romeynen.

De ſtadt Majorca.

De ſtadt Majorca, ſeyt Bernardinus Gomezius in 't ſevende boeck, leydt bynae in 't midden van 't Eylant, daer de zee een groote baye oft inwijck maeckt, tuſſchen de eylanden Dragonera en Cabrera, die ontrent veertien mijlen van malkanderen liggen. Hoewel dit een groote inham is, nochtans is 't een vermaerde haven, niet alleen bevrijt voor de zuydweſte wint, maer hoe dieper in het landt hoe vryer, van wegen een groot werck aldaer gemaeckt, welck uyt de ſtadt tot aen de zee komt, daer de Caep Portopino tegen over leydt, ſoo genoemt, om dat aen d'ander zijde van de Caep naer 't weſten een kleyne bocht van de zee een haven maeckt, Portopino genaemt. Deſe caep met het voorſchreven werck bevrijdt de haven der ſtadt voor alle winden. De ſtadt leyt eensdeels op een hoogen heuvel, eensdeels in een vlackte. Op den heuvel, die ſteyl is, en aen de zee en de haven leyt, was eertijts het kaſteel alleen, maer naeder-handt heeft de Koning daer de hooft-kerck doen bouwen, met het Biſſchoplijcke hof, en een wandelplaetſe, van waer een luſtigh uytſicht is naer de zee. Niet verre van daer ontſpringt een rivier, welcke midden door de ſtadt loopt, en terſtont in de zee valt. Dit dient niet al-

CATALONIÆ PARS.

INSVLÆ
BALEARIDES
et PYTIVSÆ.

MARE BALEARICVM.

TIÆ PARS.

VALEN

Barcelona

Tarragona

Ebro Rio

Tortosa

P. de Salonera

Almenara

Alfachs

Peniscola

Montcolibre
olim Calabraria

Sucronicnsis Sinus.

Valentia

C. de Calleora

Gandia

Denia

C. S. Martin

I. Dragonera

C. Formentelli

Solari

Palomera

Primentor

MAIORCA.

Golfo de Alcudia

C. Lapedra

Alcudia

Porto Pin

Calalonga

Maiorca

P. Colomb

Porto Pedro

Calasfguer

C. de Salines

I. Cabrera
olim Capraria

C. de Baiolis

Porto Fornelli

Fornelli

S. Catharina

Citadelli

MINORCA.

Doia

Minorca

Porto Mahon

Faire de Mahon

BALEARIDES
INSVLÆ DVÆ.

Comiger

Pª Magno

YVIÇA olim
EBISSVS INS.

S. Hilaria

Iacomago

Beleran

Yviça

PYTVISÆ
INSVLÆ DVÆ

Formentera ins quæ
olim Ophiusa

C. Mora

MARIS MEDITERRANÆI PARS.

Milliaria Hispanica communia

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

leen om de hoven, die hier veel ſijn, te bewateren; maer oock om de Schepen met ſoet water te verſien, en tot bequaemheyt van de haven. De omgang van de ſtadt is met een dicke muur verſterckt, en omcingelt den heuvel en de vlackte, daer, behalven de tuynen, 6000 huyſen op en in liggen, die neffens andere wercken ſoo heerlijck gebout ſijn, dat het nu onder de treffelijcke ſteden van Europa gerekent mach worden, verciert met tien poorten.

Minorca. Minorca leyt ooſtelijcker als Majorca, en is van daer tuſſchen de vijf en ſes mijlen. Sy heeft een ſtadt Minorca genoemt, nae het Eylandt, en veel dorpen. Hier ſijn twee havenen, de eene Maon, de ander Fornelle geheeten. Dit Eylandt begrijpt in ſijn omloop 150000 treden, en is omringt met hooge en boſchachtige bergen. Het binnen-landt is vruchtbaer, en heeft goede weyde, niet ſlechter als Majorca. Het teelt goede muylen, die ſeer gepreſen worden.

Niet verre van de Balearides ſijn de twee *Pitiuſche* Eylanden. Het grootſte is Yviça, eertijdts *Ebuſa* genoemt; heeft ontrent 100000 treden in den omloop, en leyt tuſſchen de tien en elf mijlen van 't vaſte landt. *Yviça.*

Hier is een ſtadt genoemt Yviça, nae het Eylandt. Het landt is vruchtbaer van koren, en alle gewas; en geeft veel ſout, dat naer Italien en andere landen van Europa vervoert wordt.

Het kleynſte is Formentera, by de oude Schrijvers *Ophiuſa* oft *Colubraria* genoemt, leyt van Yviça naer het zuyden, en wat verder van het vaſte landt; heeft ſeven duyſent treden in ſijn omloop. Het wordt qualijck bewoont, om de meenighte van de ſerpenten, daer Yviça geen noodt van heeft, noch oock van eenigh ander venijnigh oft ſchadelijck gedierte, behalven konijnen, die ſomtijts ſchade in 't koren doen, en de beſaeyde velden doorwroeten en omworpen. *Formentera.*

ANDALVZIA.

Naem. ANDALVSIA is een deel van het gene eertijts is genoemt geweeſt *Hiſpania Bætica*, en naerderhandt *Vandalia*, na de Vandalen ofte Wenden, volckeren uyt Duytſchlandt, de welcke in vorige tijden tot in deſe contreye zijn aengelandt; en is Andaluzia ſoo veel te ſeggen als der Wenden huys. Marius Aretius is van opinie, dat men 't Andaluzia noemt, als *ante Luzitaniam*, door veranderinge van eenige letters.

Palen. Andaluzia grenſt in 't ooſten aen Granada, in 't noorden aen nieuw Caſtilien, in 't weſten met het Pacenſer en Sylvenſer gebiedt, en de riviere Guadiana; in 't zuyden met de Atlantiſche zee. Deſes landts principaelſte deel is 't gebiet van Sivilien, 't welck heeft in 't ooſten Corduba, in 't weſten Algarben, in 't noorden een deel van Portugal, dat *Magiſtratus S. Iacobi* wordt genoemt, en voorts aen het weſten de groote zee en het landt van Gades.

Vruchtbaerheydt. Alhier is een geſonde en milde locht, ſeer getempert; het aerdtrijck van dit geheele geweſt is aen koren, wijn, olye, en allerhande fruyten ſoo uytermaten vruchtbaer, dat het te verwonderen is: en vervult de naeſt en verre-gelegene landen daer mede. En naer 't getuygenis van Plinius, is Spaenjen al te zijnen tijden aen vruchtbaerheydt Italien gelijck geweeſt, byſonder dat deel, dat door de zee beſpoelt wort, als het deel van Betica, dat zich ſtreckt onder 't gebiet van Sivilien; zijnde aen den Ocean gelegen, en de ſoete weſte winden onderworpen, daerom dan oock niet te twijfelen is, ofte hy ſoude dit landt boven Italien verheven hebben (als alle andere landen aen vruchtbaerheyt verre overtreffende) ten ware hy, een Italiaen zijnde, ſijn eygen vaderlandt al te ſeer beminde, en 't ſelve voor alle andere wilde prijſen. Behalven dan de voorgemelde vruchtbaerheyt, is dit landt oock ſeer rijck en overvloedigh van allerhande vee, byſonder van konijnen.

Regeeringe. Hier boven is verhaelt, dat Andaluzien van de Vandalen deſen naem ſoude hebben, de welcke van de Gothen verjaeght zijnde, alhier haer wooninge genomen hadden; van daer ſy oock verdreven zijnde, haren wijck in Africa namen, daer van dit de rechte hiſtorie is: Rodericus de xxv Koning der Gothen (met welcke oock de Koninglijcke naem der Gothen heeft opgehouden) heeft eenen Grave Iulianum over *Mauritaniam Tingitanam* geſtelt, en in zijn afweſen zijn dochter verkracht; het welcke de vader vernomen hebbende, heeft de Saracenen uyt Africa gelockt, om alſoo zijn rechtveerdigh hert-ſeer met wrake over den Koning te verſadigen. Deſe Saracenen in 't jaer Chriſti 714, onder den Overſten Muzamiſſo, langs de engte van Gibraltar overgekomen zijnde, hebben in twee jaren tijts byna geheel Spaenjen vermeeſtert, uytgeſondert de Aſtures, die van wegen de ſterckheyt haerer plaetſen wel bewaert waeren: daer zijn in ſoo korten tijt van beyden ſyden omtrent 700000 menſchen gebleven. De Saracenen de heerſchappye verkregen, en, ſoo veel doenlijcken was, de Chriſtelijcke religie uytgeroeyt hebbende, deylden onder haer de rijcken van Spaenjen, en maeckten van Corduba het eerſte rijck, 't welcke ſy Albenalibeticum noemden; van Sivilien 't tweede, en van Nova Carthago het derde; tot dat ſy, van Ferdinand de III, uyt deſe plaetſen verdreven, in Granaden gevallen zijn, in 't jaer 1216, en van Ferdinand de VI t'eenemael verjaeght in 't jaer 1494.

Steden. Hooftſtadt. Sevilla. De hooftſtadt deſes lands was eertijts Hiſpalis, en is nu Sevilla genoemt. Arias Montanus meynt dat het Hiſpalis heet van een Puniſch woordt, gekomen van Spila ofte Spala, 't welck een effen, ſchoon, luſtigh, groen landt beduyt; andere (onder de welcke is *Fr. Tarapha*) refereren deſen naem op Hiſpalis, ſone van Hercules Libycus; Iſidorus ſeyt, datſe van Iulius Cæſar gebouwt, en, na ſijnen naem, en de naem van de ſtadt Romen, *Iulia Romul* geheeten is; en daer nae Hiſpalis genoemt, van wegen de palen in den gront geheyt, daer op ſy geſondeert is. Deſe ſtadt is aen de riviere Bætis gelegen, aen een ſeer luſtigen en playſanten oort; is in haren omloop ſeer wijdt en groot, ſchoon in 't aenſchouwen, van forme bykans ront, met kerken en andere geeſtelijcke gebouwen, boven alle ſteden in geheel Spaenjen, meeſt verciert, waer onder inſonderheyt de kercke van S. Maria alle andere van de geheele Chriſtenheyt overtreft, als men wil aenzien hare groote, en de byſondere treffelijcke timmeragie, den ſchoonen en ſeer hoogen tooren, van welcke men alle de contreyen rontſom de ſtadt, ſeer genoeglijcken overzien kan; wat zal ick veel ſeggen van dat heerlijcke koninglijcke ſlot? wie ſoude konnen verhalen alle de treffelijcke paleyſen der hartogen, graven, en heeren, de ſchoone heerlijcke huyſen der borgers, meeſt met luſtige fonteynen en tuynen verciert? Ick gae noch voorby de oude waterleyding, die door verſcheyde plaetſen en heuvelen, in de ſtadt, tot gerijf der inwoonderen geleyt wort; als oock de nieuwe, die met groote koſten der ſtadt gemaeckt is; en beyde tot aen de ſtrate van Gibraltar haer ſtrecken: daer en boven oock die heerlijcke plaets, met boomen beplant, ſeer bequaem tot loopen, rennen, en wandelen. Alhier worden uytgereedt de vloten die op de Weſt-Indien varen, alhier komenſe wederom aen, geladen met gout, zilver, en allerhande koſtelijcke waren, van Mexico, Peru, Chili, en andere rijcke landen van America. In ſomma, men roemt ſoo veel van deſe ſtadt, dat oock dit ſpreeckwoordt daer van ontſtaen is, met het welcke de Spaenjaerden ſeggen: *Chi non ha viſto Sevilla, non ha viſto maravilla*, dat is, die Sivilien niet geſien heeft, heeft niet wonders geſien. Onder vele geleerde luyden die uyt deſe ſtadt geſproten zijn, is Benedictus Arias Montanus een voortreffelijck Theologus, in veelerhande ſpraecken ſeer ervaren, ge-

Geleerde mannen.

ANDALVZIA continens SEVILLAM et CORDVBAM.

PORTVGAL LIÆ PARS.

CASTILIÆ NOVÆ PARS.

ESTREMADVRA.

ANDALVZIA.

ALCVDIA Sierra Morena olim Mariani m.

ZIA.

GRANADÆ PARS.

EL CONDADO.

Algarvæ pars.

OCEANVS OCCIDENTALIS.

MARE GADITANVM

MARIS MEDITERRANEI

MARE IBERICVM

TALIS.

PARS.

Badajoz Pax Avgvsta

Merida Emerita

Elvas

Olivença

Ayamonte

Tavila

Faro

Vlha dos caes

Figuera

Sevilla ol Hispalis

Ecija

Astigi

Corduba

Andujar

Baeça

Vbeda

Iaen

Cazorla

Ciudad real

Almagro

Carrion

Villa nueva

Villa marique

Villa Nova de Alcaraz

Granada

Guadix Acci

Alcala real

Antiquera Singilia

Malaga

Velez Malaga

Almuñecar

Salobreña

Motril

Castel de Fiors

Bunol

Berja

Alhama ol. Artigis

Sierra Nevada

Cartama

Ronda ol. Arvnda

Marbella

Estepona

Gibraltar ol. Gebal Tarik, Calpe mons

Cadis olim Gades

Baia de Cadiz

Puerto Real

Las Salinas

Punta de S. Sebastiano

Torres de Hercules

C. Trafalgar

Tarifa

Puerto Pagez

Fretvm Hercvleum, Sive Gaditanvm, nunc Estrecho de Gibraltar

Ceuta olim Septa

Tanger Barbariæ pars.

Caho Spartel

Alcasar

Chimiera

Cabeça de buey

Campo de Alcoçer

Ventas nuevas

La venta Horuela

La venta de los palacios

Venta la reyna

El convento de calatrava

Almaduar del campo

Calatrava

Ventas d' Cocho

Veles Malaga

Ventajar

P. de Torres

Fuengirola

Molina

C. Molina

C. Trafalgar

Notarum explicatio

‡ Archiepiscopatus

† Episcopatus

⚜ Academias

Milliaria Hispanica communia.

Andere ſteden.

lijck daer van getuygen zijn verſcheyden boecken van hem naegelaten. Vijf mylen van Sivilien is de ſtadt Palatium ofte Palantia, die men nu van wegen het ſeer oude kaſteel, dat daer dicht aen is gelegen, *Palaçios* noemt, liggende op den wegh, welck van S.Lucar tot Gibraltar leyt; naer deſe volght Cabeça, een ſtedeken aen den voet van 't geberghte, welcke ſich zuydwaerts na Malaga ſtreckt, gelegen; en drie mijlen verder naer 't zuydweſten leyt de ſtadt Lebrixa, zijnde eertijts gelegen aen de riviere Bætis, maer nu wel 8000 treden van daer, (zijnde de ſlincker arm van de riviere nu geſtopt) het is een ſeer ſchoon genoeghlijck ſtedeken, hebbende een oudt kaſteel, rontſom met vruchtbare landouwen omcingelt; is oock van wegen haer borger Ælius Antoninus, als een cieraet van geheel Spaenjen, ſeer vermaert. De ſtadt Carmona wordt van de Ouden *Carmon* geheeten, dat men hedenſdaeghs Marchena heet, hadde eertijts den naem van *Colonia Martia*, gelijck Onuphrius ſulcks uyt de antiquiteyten bewijſt; deſe ſtadt is gelegen op een heuvelken, hebbende rontſomme een ſchoone vlacke landouwe. Daer en boven behooren oock onder Andaluzien de ſteden Lora, aen de rechte zijde van de riviere *Guadalquivir* gelegen; Axalita, tuſſchen Sivilien en Corduba; Moron. Oſſuna wort in de oude inſcriptien Vrſao geheeten. De ſtadt Eçeja, aen de riviere Singulis gelegen, word nu ter tijt Xenil ofte Chenil genoemt, welck ſtedeken niet ſeer groot is, en 13 mijlen van Sivilie. Ter halver wege, tuſſchen Sivilien en Corduba, aen de rechte zijde der riviere *Bætis*, is Penaflor, de welcke haer reeckent onder 't gebiet van Sivilien. Tien mijlen van daer, aen de ſelve riviere, leyt Corduba, gemeynlijcken Cordua geheeten. Ioannes Gerundenſis ſeyt, dat Corduba ſoo veel te ſeggen is, als *Cor Bætis*, dat is, 't herte oft midden van *Hiſpania Bætica*: ſy heeft in vorigen tijden veel ſtrijdtbare en geleerde luyden voortgebracht: en wordt Corduba van wegen de vruchtbaerheyt der ackeren, genoeghlijcke tuynen, en geſonde wateren, voor ſeer geluckſaligh gehouden, derhalven oock Silius Italicus in zijn derde boeck, die contreye, omtrent de ſelve ſtadt, het gulden Velt noemt. Vijf mijlen van Corduba, naer het zuyden, is Monte Major; thien mijlen van Corduba is Montoro. Omtrent 4 mijlen van S.Lucar de Barameda na het ooſten leyt een ſtadt, by de Spaenjaerden *Xeres de la Frontera* geheeten, 't welck ſoo veel te ſeggen is, als het begin ofte eynde van Spaenjen. Aen de mondt der ſelviger riviere Bætis, die *Guadalquivir* genoemt wordt, is gelegen de ſtadt Chipiona, van Strabo in ſijn derde boeck *Capionis Turris* genaemt. Aen den uyt-gang van de riviere Lethes, die men hedenſdaeghs Guadaleta, ofte op ſijn Arabiſch Bedelac noemt, leyt de ſtadt *El Puerto S. Maria*. Aen gene zyde de riviere Lethe vertoont zich onder anderen Medina Sidonia; en noch wat veerder na het zuyden gaet men over de brugge *de Suaço* naer Calis Malis, welck in 't jaer 1596 van de Engelſche, Hollanders en Zeeuwen is ingenomen, en de armade des Konings, beſtaende uyt 57 groote ſchepen en 20 galeyen, in de baye ſeylreedt leggende, ten deel verbrant, en voorts geruyneert. Deſe vloot wierd geeſtimeert omtrent 12 millioenen ducaten. De Engelſche vloote waren 40 Oorlogſchepen en 50 andere met krijgsvolck en proviand, onder den Admirael van Engelandt Milord Charles Hauward; over de Nederlanders was de Admirael van Hollandt Ioncker Iohan van Duvenvoorde. Niet wijdt van de engte van de ſtrate, leyt Conil, een ſchoone ſtadt, gelegen 6 mijlen van Calis Malis, gehoorende onder 't gebiet van den Hertogh van S.Lucar, ofte Medina Sidonia. Dicht by Conil is Vegel, een kleyn ſtedeken, doch van wegen de ſituatie en des handels ſeer vermaert, gelegen op een heuvelken, van welcken het na 't ooſten in de ſchoone vlacke lantdouwen, naer het zuyden in het Africaenſche geberghte, en naer 't noorden en weſten in den grooten ongeſtuymen Ocean zijn proſpect heeft. Wat weſtlijcker leyt Gibraltar, aen een ſeer ſchoone Baye, in welck in 't jaer 1607 de armade des Konings, zijnde tien Gallioenen, vier oorlogh-ſchepen, en noch de genomen Hollandſche ſchepen, en vier andere, onder den Admirael Don Ioan Alvarez d'Avila, meeſtendeel verbrant is, en de reſt in de gront geſchoten oft geſtrandt, van de Hollandſche vloot ſterck zijnde 26 oorlogh-ſchepen en vier met victualie, waer over commandeerde als Admirael Iacob Heemskerck van Amſterdam, die in de ſlagh dootgeſchoten is.

Calis Malis.

Gibraltar.

't EYLANT CADIZ.

Namen. DIt eylandt, door ſommige Spanjaerden t'onrecht *Caliz*, en van de Nederlantſche Schippers *Calis Malis* genaemt, wierdt door d'Ouden *Gadis, Erytheia, Aphrodiſias*, en *Cotinuſa* geheeten, van d'inwoonders *'t eylandt van Iuno*, door de Romeynen *Tarteſſos*, en door de Carthagineſen *Gadir*, 't welck in hare tael omtuyning beteeckent; en om dat 'er toen een kleyn eylandt naby gelegen was, ſoo noemden ſy die te ſamen *Gades*, als in 't getal van vele. Eenige meenen, dat de Geryons dit eylant hebben bewoont, en dat Hercules van hier hare oſſen weghdreef; en houden 't oock voor een eyndt der weerelt, waer uyt komt dat ſeker out Schrijver dit grafſchrift nagelaten heeft: *Ick Heliodorus, een dwaes van Carthago, heb bevolen dat men my in dit uyterſte eynde der weerelt ſoude begraven, om te ſien oft iemant, noch dwaſer dan ick, op deſe plaets, om my te beſoecken, ſoude komen.* De Nederlandtſche zeelieden noemen noch hedensdaeghs den Hoeck van S. Sebaſtiaen in dit eylandt, *het eynde der weerelt.* Van dit eylandt had oock de naburige Straet, die men in 't gemeen van Gibraltar noemt, de naem van Gaditane. 't Gemelde kleyne naburige eylandt wort nu niet meer geſien.

Gelegenheyt. Dit eylandt Cadiz wort van 't vaſte landt door een arm der zee geſcheyden, oft als door een ſmalle rivier, van 700 voeten oft 233 treden wijt, gelijck d'Ouden ſeyden; doch nu is het door een brugge, *Puente de Suaço* genaemt, aen 't vaſte landt gevoeght. De langte is ontrent 12 mijlen, de breette drie, en op ſommige plaetſen maer een ſtadie, oft het achtſte deel van een mijle.

Grootte.

De ſtadt Cadiz. Het heeft maer een ſtadt, hedensdaeghs *Cadiz*, gelijck 't geheele eylandt, geheeten; en door d'Ouden, *Gades* en *Gadira*, en *Iulia Gaditana Auguſta*. Doch ſy is veel minder dan eertijts, en kan eer onder de zeeſteden van grooten koophandel, dieſe *Echelles* noemen, dan onder de heerlijckſte hooftſteden, gerekent worden. Hier ſiet men noch eenige deelen van een muur, die de ſtadt Gades van 't overige van 't eylandt ſcheydde, en haer tot een wal verſtreckte. Deſe muur was van d'overblijffelen van een out tooneel gebouwt, daer men een ſchoon marmere beelt van Cupido vont, 't welck voor 't Raethuys der ſtadt wierdt geſtelt. Men vont daer oock een ſtuck van Hercules beelt, mede van marmer; van grootte als een reus, 't welck men in een hoeck van de kerck *de la Miſericorde* plaetſte. Hier ſijn noch de puynhoopen der oude ſtadt, welckers groote fondementen, waterbacken, welffels, en ſteenen van een ongemeene grootte, ja ſelf de kopere deuren, men in zee beſpeurt, gelijck de ſwemmers en duyckers ſeggen, en veroorſaken menighmael dat de netten der viſſchers verwarren en breken. In 't midden van 't eylandt ſijn twee torens, die noch heden in de tael van 't landt *Torres de Hercoles* geheeten worden.

De kruyden en weyden ſijn hier ſoo goet, dat de melck der beeſten, die hier gevoedt worden, niet t'ſamen loopt oft ſtremt, om hare vettigheyt, wat moeyte men aenwent, 't en ſy datſe met water wort gemengt. De beeſten ſelf worden ſoo vet, dat men die byna yder maent moet aderlaten, op datſe om de menighte van 't bloet niet verſticken ſouden. Hier ſijn oock veel treffelijcke wijngaerden, en van de beſte in gantſch Spanje. *Hoedanigheyt.*

D'inwoonders deden eertijdts groote reyſen ter zee, van welcke vele in 't gemeen bleven; en men vont 'er weynige die ſich t'huys hielden, oft naer Romen gingen. De ſtadt was ſoo groot en heerlijck, dat men eens op een tijdt 500 Ridders telde, 't welck men noit in geen ſtadt van 't Roomſche Rijck geſien heeft, uytgeſeyt Romen en Padua. Sy wierden onkuys geacht; en hare dochters waren te los en t'ongebonden in hare danſſeryen. Sy hadden in hare ſtadt eenen tempel van Hercules, in welcke Ceſar, 't beelt van Alexander de Groote geſien hebbende, begon te ſuchten, om dat hy noch niet heerlijcks gedaen had in een ouderdom in welck deſen Monarch 't meeſte deel der werelt voor ſijn wetten had doen buygen. Men ſach daer oock altaren, gewijdt aen den Ouderdom, aen de Kunſt oft Naerſtigheyt, en aen d'Armoede, als oock aen den Egyptiſchen en Thebaenſchen Herculeſ, en d'inwoonders ſongen loffangen ter eeren van de Doot. Men ſeyde, datſe Griecken waren, en op de Grieckſche wijſe onderweſen, die ſy groote eer deden, inſonderheyt d'Athenienſers; derhalven offerden ſy aen Mneſtheus den Atheniaen, en ſtelden 't beelt van Themiſtocles ten toon, by 't welcke ſy als tot een orakel quamen. Maer d'een en d'andere Hercules hadden geen opgerechte beelden, dan alleen autaren, en hare daden in ſteen uytgehouwen. Men ſach hier oock den gouden draeghbant van Teucer den Telamonier. Op 't eynde van 't eylandt was een tempel van Saturnus, welcke plaets heden *Punta de S. Sebaſtiano* wort genaemt. *Oude ſeden, en afgoodendienſt.*

Den voornaemſten rijckdom der inwoonders van dit eylandt beſtaet, in 't ſout datſe maken, en in 't viſſchen der tonijnen, dat van 't begin van Mey, tot over half Julius duert. De Koning van Spanje heeft goede inkomſten van deſe plaets, om dat alle de ſchepen, naer Ooſten geſchickt, van 't noorden niet derwaerts konnen varen, ſonder eerſt aen dit eylandt te komen, en daer allerley ververſſing in te nemen. Maer 't Spaenſche ſpreeckwoort leert, dat men ſich van deſe eylanders in 't koopmanſchappen moet wachten; want het ſeght, *de Cadiz à Iudea no es meneſter marea:* dat is, van Cadiz tot in Iudea, heeft men geen vloet oft gety van nooden. *Rijckdommen.*

Rotta

Puerto S. Maria

Guadalete flu.

Puerto Real

Salinæ

Salinæ

Salinæ

Salinæ

Salinæ

Puente de Suaço

Salinæ

Salinæ

SINUS GADITANUS,

Vulgo

BAIA DE CADIZ.

OCEA

Los Puercos

Caſtille S. Philippe

Cadiz

Caillette

Puntal

S. Catharina

Punta de S. Sebaſtiano

Torre de Hercules Almadraya

Hic thynnorum captura a Kal. Maj. adusque xvii. Kal. Iulii.

Hic piscatio Hispanis vsus inconcessus.

NUS ATLANTI

CUS.

Inſ. S. Petri

INSULA GADITANA, Vulgo ISLA DE CADIZ.

Binudium Milliaris Hiſpanici.

Excud. Joannes Blaeu, Amſtelodami.

D'EYLANDEN AÇORES.

Gemeene namen.

DE Koning van Spanje beſit oock in d'Atlantiſche zee, tegen over Portugael, d'eylanden *Açores* oft *Azores*, van ſommige *Terceres*, na de naem van de voornaemſte, geheeten, en van de Nederlanders, *de Vlaemſche Eylanden*, om dat men gelooft, datſe eerſt door dat volck ontdeckt ſijn, die d'eerſte van allen 't eylandt Fayal bewoont hebben. Wat de naem Açores belangt, die is van de Spaenjaerden, om de menighte der gieren, die hier in 't begin op den roof vlogen, geſproten. Sommige houden deſe eylanden voor de *Cattiterides* van Ptolemeus, oft de *Caſſiterides* van Plinius, die hen tegen over de Celtiberen ſtelt; hoewel andere verſekeren, dat de *Caſſiterides* en de Sorlings een en de ſelve ſijn. Wat 'er af ſy, hunne langte en breette by Ptolemeus komt gantſch niet over-een met die van d'Açores, om dat hy die ooſtelijcker ſtelt dan de Canariſche, en meer naer 't noorden danſe ſijn; hoewel het laetſte niet ſoo ſeer te verwonderen is, om dat hy oock gedwaelt heeft, de Polus hooghte van de Canariſche eylanden aengaende, die hy tuſſchen de 10 en 16 graden beſluyt. Maer laet ons van 't geſchil der namen aflaten, om tot de ſaken ſelf, en 't getal deſer eylanden, dat noodiger is, te komen. Men begon hen in 't jaer 1449 te bevolcken en te bewoonen.

Getal.

Ptolemeus ſtelt de *Cattiterides* ten getale van tien, de nieuwe Schrijvers tellen maer negen eylanden van d'Açores: doch ſoo men de kleyne eylanden, die by eenige der ſelve ſijn gelegen, daer by wil voegen, als 't eylandt *de la Rilla*, by dat van S. Maria, 't gene by Tercera ten zuyden leght, die van *de los Hojados*, en *de la Plaja*, die ten noorden en zuyden van 't eylandt *Graçioſa* leggen, en eenige andere, ſoo ſullen wy een grooter getal vinden; maer 't ſal genoegh ſijn alleen van d'aenmerckelijckſte te ſpreken.

Byſondere namen.

Hare namen, volgens hare gelegenheyt naer Europa ſtreckende, ſijn als volght, *Flores*, *Cuervo*, *Fayal*, *Pico*, *S. Georgio*, *Gracioſa*, *Tercera*, *S. Maria*, en *S. Michael*. D'eylanden *Flores* en *Cuervo* wierden eertijdts niet mede getelt, doch nu worden ſy daer onder begrepen.

Gelegenheyt.

Sy leggen van 't weſten naer 't ooſten van de 346 graden 40 minuten tot 353; en van zuyden ten noorden van ontrent de 38 graden tot aen 40, en een weynigh daer boven.

Hoedanigheyt.

Die van d'Europiſche geweſten naer America varen, bevinden, datſe, ſoo haeſt ſy deſe eylanden voorby ſijn, terſtont van luyſen, vloon, en diergelijck ongedierte, dat by deſe eylanden ſterft en vergaet, verloſt worden. De wijn is hier niet ſoo goet dan de Canariſche en Spaenſche; en wat de terwe belangt, met kan die niet lang, dan met groote moeyte, bewaren.

S. MICHAEL.

Gelegenheyt.

HEt eylandt *S. Michaël*, door ſommige geſtelt voor het eerſte punt der longitude, is op 39 graden 30 minuten Pools hooghte, en 27 oft 28 mijlen van Tercera ten zuydooſten gelegen.

Omring.

D'omring is ontrent 33 Franſche mijlen; de

Grootte.

langte van 't ooſten naer 't weſten ontrent 40 mijlen oft meer; doch de breette is niet meer dan vier Franſche mijlen.

Plaetſen.

Het zuyderdeel, beginnende ten ooſten, en aen de Caep Elmoro, heeft tot aen 't weſten eenige ſteden en dorpen, waer van *Villa Franca* d'eerſte is, ontrent 25 mijlen van Caep de Morro afgeſcheyden, 't welck 500 huyſen heeft: daer na *Aqua de Palo*, en *Villa de Laguna*, beyde van weynigh volck bewoont: de vierde plaets is *Punta del Gada*, de voornaemſte ſtadt van dit eylandt, en grooter dan alle de gemelde ſteden, hebbende een kleyn kaſteel aen de weſtſijde. Aen deſen oever ſijn eenige Capen, die ſich in zee uytſtrecken, van welcke d'eerſte, als men naer *Villa Franca* gaet, *Punta de Garla* wort genaemt; de tweede *Punta de Galera*; en tuſſchen *Laguna*, en de Cité oft ſtadt, een andere voorname plaets van dit eylandt, ſijn noch twee Capen oft Hoofden, maer kleynder, te weten, die van *Puneta* en *Roſto de Can*. Men telt *la villa de S. Anton* oock onder de aenmerckelijckſte van dit eylandt.

Hoedanigheyt.

De zuydſijde van 't ſelve is vruchtbaerder dan d'andere; want als men ſich naer 't noorden keert, uytgeſeyt alleen een dorp, datſe *Riviera grande* noemen, is het byna geheel woeſt. Het

Lucht.

geniet een lucht gantſch gelijck die van Tercera, daer van wy hier na ſullen ſpreken, met welcke het oock in andere dingen overeenkomt. Het heeft overvloet van paſtel oft meede, en tarwe, waer van het oock d'andere eylanden, na gelegentheyt, beſorght.

Inwoonders.

't Wort van Portugeſen, welcker ſeden genoegh bekent ſijn, bewoont.

Rijckdommen.

D'Engelſche, Schotſche, en Franſche kooplieden komen hier de gemelde meede afhalen, van welcke ſy jaerlijcks meer dan twee hondert duyſent quintalen vervoeren. Dit eylandt heeft dit ongemack, dat 'er geen haven is om de ſchepen te bergen, die gedwongen ſijn ſich in de volle zee, om 't gevaer te ſchuwen, dat hen dreyght, te begeven. Maer om dat die van 't Fort te Tercera 't ſelve niet willen toelaten,

Insula del Cuervo

Puerto del Cuervo

Punta del gado.

Villa de la punta del gado.

Puerto de la Amorera.

La Calauera.

Puerto y Villa de las lagoas

Insula de las Flores.

Insula Graçiosa.

Insula Fayal

Insula S. Georgij

Insula Terçera

Insula del Pico

Insula S. Michaelis

Las Hormigas

Insula S. Maria

INSULÆ
AÇORES
delineante
LUDOVICO TEISERA
Reg. Maj. Hydrographo.

Milliaria Hyſpanica.

Milliaria Germanica.

Amſtelædami,
Excud. Joannes Blaeu.

komen de kooplieden liever aen dit eylandt.

Sterckte. De Koning van Spanje onderhout in 't kasteel van *Delgado* een compagnie soldaten tot besetting, om de plaets te beschermen.

S. MARIA.

Gelegenheyt. Grootte. DIt eylandt, byna op de selve langte als 't vorige van S. Michaël, leght 12 mijlen verder ten zuyden, volgens eenige, oft, als andere seggen, 16. D'omring is tien oft twaelf mijlen.

Plaetsen. De voornaemste plaetsen sijn *Villa de S. Maja, la Prainha Castillo Bodes*, en eenige anderen. De beste haven is aen de zuydsijde.

Hoedanigheyt. Hier groeyt geen meede, doch het is anders van alle noodige dingen redelijck wel voorsien.

Inwoonders. De Portugesen bewoonen het oock, even als dat van S. Michiel.

Neering. Dit volck doet geen koopmanschap, dan alleen van wat aerdewerck, datse verkoopen. Hier

Sterckte. is geen besetting, om dat de hooge rotsen, daer het van alle sijden mede omringt is, het genoeghsaem beschermen, en derhalven kan het lichtelijck door d'inwoonders bewaert worden.

TERCERA.

Naem. HEt voornaemste van dese eylanden wort het eylandt van *Iesu Christo de Tercera* genaemt. D'omring is 40 mijlen, volgens seker Schrijver; doch een ander seght 15 oft 16 mijlen: hier bespeurt men de verscheydenheyt der mijlen. Het streckt oost en west in de langte; maer de breette is naeulijcks vier Fransche mijlen.

Grootte.

Hooftstadt. *Angra*, de voornaemste van Tercera, is oock d'opperhooftstadt van alle dese eylanden: haren naem beteekent, in de tael van 't landt, een golf. Dese stadt is op twee klare beeken gebouwt, waer van d'eene, in de zee loopende, acht molens doet omgaen; en d'andere dient den inwoonderen tot hun dagelijcks gebruyck. Sy heeft een kasteel sedert de tijdt van Koning Sebastiaen begonnen, en redelijck sterck, om de haven te beschermen. Drie mijlen van daer,

Andere steden. ten noordoosten, siet men een andere stadt, *Villa de Praya* genaemt, dat is, stadt aen den oever, om datse op de kant van de zee leght, even als Angra aen den oever van een kleyne golf. Dese plaets is dicht by de Caep, die sy *Punta de la Sierra* noemen, welck is de laetste Caep aen d'oostsijde: dit sijn de twee voornaemste steden van dit eylandt. D'andere sijn de kleyne stadt *S. Sebastiaen*, twee mijlen van *Angra*, gaende van 't westen naer 't oosten, en byna soo veel van *la Praya*; aen de noordsijde de stadt *Agualua*, oock ontrent twee mijlen van *la Praya*. 't Overige deser noordsijde, hoewel bewoont, heeft niet een aenmerckelijcke plaets, en niet dan gehuchten en arbeyders, oft kleyne hutten hier en daer verspreyt: alleen by de westkaep siet men een kleyne stadt, die men *Altares* noemt: behalven de voorseyde sijn hier noch de plaetsen *S. Barbara*, en *Villa Nova*, die van eenigh belang sijn.

Lucht. De lucht van Tercera, hoewel redelijck goet, is seer vochtigh; en de winden sijn soo fel, datse het yser en de steenen der huysen beschadigen, gelijck seker Schrijver seght, dat hy self aen 't impostthuys van de Koning bespeurt heeft, dat maer ses jaren te voren was gebouwt, waer hy groote ysere tralien, een arm dick geweest sijnde, als draden oft veeselen sagh, en de steenen gelijck als weghgegeten: 't welck d'inwoonders beweeght, om de benedenste deelen van de huysen met steenen, die uyt 'et water en aen den oever gehaelt sijn, te besorgen, om dat die beter dan andere de scherpheyt der lucht, en de selheyt der winden, konnen tegenstaen. Maer hoewel de lucht en winden in dit landt aldus ongevoelijcke dingen verteeren, soo doen sy weynigh quaet aen de menschen, die niet veel van

Sieckten. sieckten worden gequelt. Doch daer sijn eenige besondere qualen, die uyt een eygene gestaltenis der lucht voortkomen, als de gene diese Oax noemen, een slagh van gicht oft flerecijn die de menschen berooft van 't gebruyck der leden, oft eenige der selve; en een andere quelling diese Osangue noemen, 't welck is een verspreyding van 't bloet in 't aensicht rontom het ooge, oft wel in eenigh ander deel van 't lichaem.

Water. In dit eylandt sijn eenige fonteynen, in welcke men eyeren kan koken. Drie mijlen van de stadt Angra is een andere fonteyn, die de kracht heeft van met 'er tijdt allerley slagh van hout, dat 'er ingeworpen wort, te verharden.

Aertrijck. 't Aertrijck is hier hol, 't welck men aen 't geraes en klanck, die het geeft als men daer over gaet, kan bespeuren; want die is even als die van de speloncken: 't is oock aertbevingen onderworpen, self schuylt 'er vuur in sijne ingewanden, dat sijn kracht toont; want men siet sommige plaetsen, gelijck in 't eylandt S. Michaël, waer gedurigh een roock uytkomt, en rontom de selve is 't aertrijck geheel droogh en verbrant. 't Heeft oock d'aerde gebreck, die dienstigh is om vaten tot haer gebruyck te maken.

Granen, 't Geheele eylandt van Tercera brengt veel tarwe voort, en is niet min overvloedigh in wijn; doch die is niet sterck, en men kanse niet lang bewaren, noch verre vervoeren; en daerom is die alleen geschickt tot het gebruyck van 't gemeene volck: want de rijcksten sijn gewoon Maderische oft Canarische wijnen te drincken.

Hier is veel vleesch, visch, en andere saken, soo veel als 't eylandt van nooden heeft. Den olie brengt men van Portugael, om datse hier gebreeckt, gelijck oock sout, dat van elders komt. Het heeft vele vruchten, insonderheyt

en vruchten. verscheyde soorten van persicken; maer hier wassen weynigh karssen, pruymen, noten, en kastanien. Appelen, peeren, lamoenen, oranjeappelen, meloenen, en diergelijcke vruchten, worden hier genoegh gevonden. De voornaemste vrucht van dit eylandt groeyt in d'aerde als de radijsen: de plant diese voortbrengt, streckt sich langs d'aerde, sijnde den wijngaert gelijck, maer heeft een ander slagh van bladeren. Men noemt dese vrucht *Batatas*, welcke yder een pont wegen, en worden voor geringen prijs gekocht: 't is het leckerste eten voor 't volck; en worden in Portugael veel geacht, maer de menighte

doet

doet d'achting verminderen. Men siet 'er een andere vrucht, diese Iunsse noemen, gesaeyt als de tarwe, welcke groeyt in een ronde gedaente byna als een erwete: sy heeft een aengenamen smaeck; maer de schille is harder dan die van d'erwete. In andere landen wordt sy seer gesocht; maer in dit eylandt werpt men die voor de verckens. Dit landt is berghachtigh, hebbende op verscheyde plaetsen rotsen die soo scherp opgaen als de punt van een diamant, soo datse lichtelijck de planten der voeten van de gene, die daer op wilden onderstaen te wandelen, souden deursnijden. Doch dese rotsen sijn alle met wijngaert-bladeren bedeckt, in voegen dat het een wonder is te sien hoe dese plant daer sijne wortelen schiet: 't is oock gemeen in dit eylant dat de wijnstock niet in de velden, oft vlackten groeyt; maer op hooge en afhangende plaetsen: doch 't platte landt is overvloedigh in terwe en meede, insonderheyt by de stadt *Praya*: dan het graen noch d'andere vruchten kan men niet lang bewaren, en konnen naeulijcks een jaer goet blijven. Hier is sulck een groote menighte van cederboomen dat men die gebruyckt om schepen af te maken, en self om te branden. Sy hebben oock een soort van hout datse *Sanguin* noemen, van verwe als bloet, en wonderlijck schoon. Men siet 'er oock wit en geel hout, met levendige verwen. 't Overige van 't landt is vol bosschen en boomen, daer 't niet goet te gaen is, om de scherpe punten, en de dichtigheyt van tacken en bladeren. Daer sijn oock rapen oft knollen, koolen, en allerleye soorten van kruyden op haren tijdt.

Dieren. Dit eylandt heeft geen wiltbraet; maer alleen weynigh konijnen. 't Aenmerckelijckste dier datse hebben is haren os, die in grootte, gedaente, en schoonheyt alle die van Europa veel te boven gaet. Dese ossen hebben alle hun eygen namen, waer mede den meester hen roept, en dan komen sy by hem, soo dat d'inwoonders grooten dienst van dese dieren genieten. Hun groot getal getuyght genoegh, dat 'er ruyme velden, en vele weylanden sijn. Men siet hier weynigh wilde vogelen, dan alleen de gene die men Canarins noemt, die 'er veel sijn, nevens veel vogelvangers die hen vangen en verkoopen. *Vogelen.* Oock sijnder veel quackels, hanen, en Indiaensche hennen. *Visschery.* In de somer vangt men veel visch; maer in de winter wil het de zee niet toelaten, om datse in Ianuarius, Februarius, Maert, April, en self in September, byna nimmer is sonder buyen en stormwinden.

Genegentheden. D'inwoonders van Tercera sijn oft Portugesen oft Spanjaerden, welcke na de wijse van hun landt leven. Sy hebben dese besonderheyt, datse sich geensins tot de jaght begeven: doch sijn evenwel arbeytsaem, en genegen om 't landt te bouwen: soo datse self ter sijden de rotsen, die daer toe gantsch niet dienstigh schijnen, weten wijngaerden te planten, waer in sy die van Ragusa gelijcken, welcker rotsen alle met wijnstocken sijn bedeckt. *Oeffeningen.* Sy sijn oock spaersaem, oft door natuer, oft door gebreck, 't welck men in het bewaren van haer graen kan bespeuren, dat door sijn aert in een jaer soude verderven; want om dat te verhoeden, hebben sy de wetenschap en sorge van het vier oft vijf maenden onder d'aerde te verbergen; hier toe graven alle d'inwoonders van de stadt *Praya* yder een besonder hol in d'aerde, als of het een graf was, daer een mensch in kan, en daer boven op een deckstel met het teecken van sijn meester. Na den oogst, die in Julius geschiet, doet yder sijn terwe in sijn hol oft graft, en laet het daer tot Kersmis soo bedeckt blijven: dan komen alle d'inwoonders, en halen het daer uyt sonder eenige bederffenis; doch sommige nemen alleen soo veel als sy noodigh hebben, en laten 't overige daer blijven; en als het hier een geheel jaer heeft gelegen, soo kan men het lichtelijck goet bewaren in kisten, sonder het te bewegen. Hier sijn overal wercklieden, die vele geestige wercken weten te maken uyt het hout van dit landt; doch niet soo kunstigh als die van Neurenbergh in Duytslandt. De boeren oft huyslieden dragen de meeste sorge om de meede te bearbeyden, op datse wel groeye, om 't voordeel datse daer van genieten.

Koophandel. Dese meede is oock een van hare voornaemste koopmanschappen, die d'Engelsche, Schotsche en Fransche kooplieden hen komen afhalen, oft voor gelt, oft in verwisseling van hare lakenen, en andere koopwaren. D'inwoonders maken oock eenigh gelt van de Canarie-vogels, diese in 't gemeen in groote menighte verkoopen aen de gene die uyt andere landen daerom herwaerts komen. Sy handelen oock met hunne schoone ossen, diese dier genoegh aen d'Europische volckeren weten te verkoopen; gelijck mede hun geestige houtwercken, die de Spanjaerden, uyt de West-Indien komende, mede nemen; om die daer na in Spanje te verhandelen. Vele van dese eylanders doen geen kleyne winst door de schepen die uyt Indien, Brasilien, Cabo Verd, Guinea, en andere plaetsen komen, (want dit eylandt leght seer wel en in de wegh deser schepen, die meest rijckelijck sijn geladen, en hier aenleggen;) om datse vele waren aen boort brengen, en verkoopen. Doch te *Praya* is weynigh koophandel, om dat 'er een haven ontbreeckt; en *Angra* heeft 'er oock geen die bequaem is om de schepen in sekerheyt te bergen.

Sterckten. Dit eylandt is met hooge rotsen omringt, als oft de Natuur self daer een muur had willen bouwen, waer door het onwinbaer is; want op de plaetsen daer geen rotsen sijn, is een forteresse. De stadt *Angra* heeft stercke muren, als oock *Praya*, 't welck meest van boeren oft landtbouwers wort bewoont. Een der saken, die meest dienen tot bewaring van dit eylandt, bestaet hier in, dat 'er op een plaets waer 't eylandt sich buyght als een elleboogh, twee bergen sijn, die men Bresil noemt, die sich op sulck een wijse in de zee uytstrecken, dat men soude meenen datse van dit eylandt afgescheyden waren, en die by helder weder 15 mijlen van hier konnen gesien worden. Op dese bergen sijn twee colommen, waer op de gene die hier op de wacht staet, het teecken aen 't eylandt geeft, en waerschuwt hen voor de schepen die hy siet komen, soo van

weſten als van ooſten ; want hy ſtelt een ſtandaert op de colomme die aen de weſtſijde ſtaet, wanneer hy ſchepen van Braſilien, Guinea, Cabo Verd, en andere plaetſen aen de weſt- en zuydſijde ſiet naerderen ; en plant de ſelve ſtandaert op d'andere colom aen d'ooſtſijde, als de ſchepen uyt Portugael, en andere geweſten aen d'ooſt- en noordſijde gelegen, aenkomen : doch ſoo daer meer dan vijf ſijn, ſoo geeft hy het met een grooter ſtandaert dan de gewoonlijcke te kennen. Deſe colommen konnen om hare hooghte lichtelijck van 't volck in de ſtadt geſien worden, waer door terſtont, ſoo haeſt ſich iets op zee vertoont, 't geheele eylandt is gewaerſchuwt ; want behalven de gemelde wacht ſijn noch andere op al de bergen van 't eylandt die naer de zee ſtrecken, op dat de Gouverneur en Capiteynen terſtont kennis ſouden hebben van alle onraet, om gereet te weſen tot de gemeene beſcherming. Tot meerder verſekering heeft men oock aen de voet van deſen bergh een kaſteel gebouwt, waer tegen over noch een ander is, die beyde dienen om de haven te bevryen, op dat 'er niet een ſchip ſonder verlof ſoude inkomen. Hier waren eertijdts niet dan Portugeſen tot bewaring deſer eylanden ; maer ſedert de laetſte beroerten van Portugael, heeft men een Spaens Gouverneur en ſoldaten van 't ſelve volck in Tercera geleyt : deſe ſoldaten blijven gedurigh in hare beſetting, en gaen weynigh uyt hare plaetſen, om datſe ſelden verlof daer toe krijgen. Dit volck hebben ſomtijts hare oſſen gebruyckt, om hare vyanden op de vlucht te drijven, gelijck gebeurde wanneer Cypriaen de Figuaredo het volck van Pieter Baldez met 400 oſſen in wanordre bracht ; en ſedert pooghden ſy met duyſent oſſen 't leger van den Marquis de S. Cruz te wederſtaen.

Gouvernement. De hooftſtadt van *Tercera*, als oock van alle d'eylanden, is *Angra*, daer den Spaenſchen Gouverneur ſijn wooning heeft, en 't Hof van Juſtitie, welcks gebiedt ſich over d'andere eylanden uytſtreckt, is geplaetſt. Den vreemdelingen is uytdruckelijck verboden 't eylandt om te gaen ; en eertijdts hadden d'uytlantſche kooplieden een ſtraet byſonder in de ſtadt *Angra*, om hare waeren te verkoopen, ſonder datſe daer uyt mochten gaen, dan als ſy hunne goederen inpackten om te vertrecken : doch hedensdaeghs is die ſtrengheyt verſacht, ſoo datſe nu de vryheyt hebben om door de ſtadt te mogen wandelen, ja ſelfs om buyten te gaen in 't landt ; maer niet om langs den oever 't eylandt rontom te beſien.

Religie. 't Volck is Roomſch Catholijck in dit eylandt, en alle d'andere, ſonder vermenging van Joden, Mahometanen, oft andere afgewekenen van de Roomſche Kerck, welcke ſy voor Ketters houdt. *Angra* is de Biſſchoppelijcke ſtadt van alle deſe eylanden, welckers Prelaet behoort onder den Aertsbiſſchop van Lisbona.

G R A C I O S A.

Gelegenheyt. Grootte. DIt eylandt leght op 349 graden en 50 minuten longitude, en noordnoordweſt van Tercera, van welcke het ſeven oft acht mijlen is afgeſcheyden. Het heeft niet meer dan vijf oft ſes mijlen in 't omgaen.

Plaetſen. Hoedanigheyt. De voornaemſte plaetſen ſijn *Villa de la Plaja*, en *S. Cruz*. Het is ſchoon en vermakelijck, en overvloedigh in verſcheyde vruchten, van welcke het Tercera ſelf verſorght. D'inwoonders ſijn Portugeſen, welckers ſeden en gewoonten elders genoegh ſijn beſchreven.

Dit eylandt is ſonder beſetting, om dat het, wegens ſijne kleynheyt, d'onkoſten niet kan opbrengen om die t'onderhouden.

S. G E O R G I O.

Gelegenheyt. Grootte. ACht oft negen mijlen van Tercera ten noordweſten ſiet men 't eylant van *S. Georgio*, welckers lengte is twaelf, en de breette twee oft drie mijlen.

Plaetſen. De voornaemſte plaetſen ſijn *Villa de S. George*, aen d'ooſtſijde *Faxan de S. Iuan*, en eenige andere. Het is vol bergen en boſſchen, en heeft meede genoegh in overvloet, groote menighte van vruchten, en vele ſchoone cederboomen.

Vruchtbaerheyt.

Rijckdom. D'inwoonders ſijn meeſt tot den landtbouw genegen ; en verkoopen hunne vruchten aen die van Tercera, waer hare cederboomen oock vervoert worden, om allerley ſchrijnwerck, en andere geeſtige dingen, van te maken.

P I C O.

Gelegenheyt. DIt eylandt, genaemt *Pico* van de punt van een bergh, heeft 349 graden 40 minuten longitude, oft, om beter te ſeggen, en op 't naeuſte genomen, is het, te rugh gaende van den eerſten Meridiaen (die men neemt van den bergh Pico de Teyde, in 't eylandt Teneriffa, een der Canariſche) tien graden 20 minuten ; van den Equator 38 graden 20 minuten ; van Tercera 12 mijlen ten weſtzuydweſten, en van S. George vier mijlen ten zuydweſten. De langte is ontrent 15 mijlen.

Bergh. Het is vermaert om den grooten bergh, die als tot de wolcken is verheven, en van een ongelooffelijcke hooghte ; ſoo dat men hem gemackelijck in 't eylandt Tercera, by helder weder, kan beſchouwen : ſijne ongemeene hooghte bedrieght het geſicht ſoodanigh, dat men ſoude oordeelen, dat hy maer een mijl van daer was gelegen, hoewel dat men 25 mijlen rekent tot aen ſijn plaets, dewijl hy ſich na de ſijde van Fayal vertoont.

Plaetſen. De voornaemſte plaetſen in dit eylandt ſijn *Villa de S. Cruz*, *las Lagoas*, *S. Sebaſtiano*, en eenige andere.

Hoedanigheyt. Hout. Het heeft overvloet van cederhout ; en een menighte van dat koſtelijck hout, datſe *Taixo* en wy Iben oft Ypenhout noemen, 't welck ſoo ſchoon is als men in eenige plaets kan ſien. 't Is oock, door een bevel van de Koninck van Spanje,

je, verboden't ſelve te eygenen ſonder verlof der Officieren, die alleen macht hebben om deſe boomen te doen afhouwen. Dit hout is ongemeen hart, root van binnen, en ſoo gevlamt en geſtreept dat het wonderlijck aengenaem is in 't beſien; en dat meer is, daer de Tijdt alle andere ſchoonheden verwelckt, doet hy in tegendeel die van dit hout vermeerderen. Boven dat ſijn hier ſoo veel andere boomen, en ſoo grooten overvloet van hout, dat
Vruchten. daer verſcheyde ſchepen gemaeckt werden. Hier groeyt meer wijn, dan dit volck van nooden heeft, en leckere vruchten in groote menighte, onder welcke men d'oranje-appelen prijſt, welcke ſoo lieffelijck van ſmaeck ſijn, datſe veel van de Portugeſen, en van d'inwoonders van Tercera, begeert en geſocht worden.

Vuur. Den hoogen bergh, waer van wy terſtont geſproken hebben, is vol holligheden, en ſpeloncken, en werpt ſomtijdts vuer en vlammen uyt ſijne ingewanden, gelijck den vermaerden bergh Etna, nu Mongibel genaemt, in Sicilien. Aen des ſelfs voet, ten ooſten, ſiet men een fonteyn van ſoet water, die nu en dan, als een beeke, met een ſnellen loop komt afrollen, en drijft ſijne warme wateren, met brandende ſteenen gemengt, ſoo geweldigh voort, datſe ſich, door afhangende plaetſen, tot in de zee begeven: en deſen geſwinden loop der wateren heeft ſulck een menighte deſer ſteenen met ſich geſleept, datſe tot een kleynen bergh, in 't gemeen *Miſterios* genaemt, ſijn geworden, welcke ontrent elf duyſent treden van de gemelde fonteyn is gelegen.

F A Y A L.

Gelegenheyt. HEt eylandt *Fayal* leght van den eerſten Meridiaen, als men die verkeert neemt, elf graden; van de Linie Equinoctiael, oft Middellijn, 33 graden en vier minuten; van 't eylandt S. George ſeven mijlen ten weſtzuydweſten, en drie mijlen van 't eylandt *Pico*. Het
Grootte. is 17 oft 18 mijlen groot in 't omgaen, hoewel Boterus maer 12 telt: en in der daet het grootſte eylandt van alle d'Açores, na Tercera en S. Michaël.

Stadt. De voornaemſte ſtadt wort van hen *Villa Dorta* geheeten, waer de ſchepen, door gebreck van een haven, in de zee moeten blijven leggen, en d'ongemacken der ſelve verwachten.

Hoedanigheyt. Het heeft overvloet van alle dingen noodigh tot het leven, ja ſelf dienſtigh tot de welluſt. Daer is ſoo veel viſch en gedierte dat het ſelf
Rijckdom. Tercera daer van verſorght. De meede ontbreeckt 'er oock niet, waer van het voorſien is gelijck de naburige eylanden; en derhalven wort het van d'Engelſchen, die hen deſe koopmanſchap komen afhalen, beſocht.

Inwoonders. Vele der inwoonders ſijn van de Nederlanders, die ſich hier om te woonen hebben begeven, afgekomen; maer den ommegang met de Portugeſen heeft hen de tael van de plaets, van welck hare colonie was gekomen, in de gemeene ſpraeck van dit eylandt doen veranderen: doch dat belet niet hunne genegentheyt tot hare voorouders, die in weſen blijft; welcker voetſtappen ſy ſoo wel bewaren, dat 'er nu noch geſlachten ſijn, die de toenamen van *Bruyn*, *Vtrecht*, en meer diergelijcke voeren.

Het kaſteel *Dorta* is niet ſeer ſterck; doch de *Kaſteel, en beſetting.* Koning van Spanje houdt daer een goede beſetting, om het te beſchermen. D'inwoonders hebben ſich eens daer van ontlaſt; klagende over de ſware laſten, die het onderhouden deſer ſoldaten veroorſaeckte, en d'ongeneuchten dieſe van hen ontfingen; en ſeyden, datſe ſelf ſterck en bequaem genoegh ſijnde, het eylandt ſouden bewaren. Maer na dat de Graef van Cumberlandt, met ſijn Engelſchen, in dit eylandt was gekomen, 't kaſteel verwoeſt, 't geſchut in de zee geworpen, en eenige ſchepen weghgenomen, heeft de gemelde Koning ſommige inwoonders geſtraft, en een nieuw guarniſoen van Tercera derwaerts doen brengen.

F L O R E S.

Gelegenheyt. DIt eylandt leght van den eerſten Meridiaen, te rugh gaende, ſeven graden en veertigh minuten, van den Equinoctiael 39 graden 20 minuten, en van Tercera, ſeylende van 't ooſten naer 't weſten, 70 mijlen.

Grootte. Het heeft ſeven mijlen in ſijnen omring.
Hoedanigheyt. 't Brengt niet beſonders voort dan meede: doch heeft overvloet van viervoetige dieren, en weyden om die te voeden.

Swackheyt. Het leght open voor alle aenkomende ſchepen, ſonder dat deſe eylanders ſterck genoegh ſijn om de beſpringers af te keeren; 't welck eertijts inſonderheyt d'Engelſchen waren, die deſe plaetſen, als ſy met de Spanjaerden oorloghden, ſonder wederſtant beroofden en uytplonderden.

C V E R V O.

Gelegenheyt. HEt eylandt *Cuervo*, dat is, Raven-eylandt, leght noorderlijcker, maer ſoo wijd van den eerſten Meridiaen als Flores, van 't welcke het maer een mijl is afgeſcheyden; en heeft twee oft drie mijlen in ſijn omring. D'Engelſche plachten ſich voor deſen, in tijden van oorlogh, tuſſchen deſe twee eylanden en daer ontrent te houden, om de vloten, die uyt Ooſt-Indien quamen, in te wachten; 't welck oorſaeck was, dat d'inwoonders in een *Inwoonders.* jammerlijcken ſtaet leefden, ſijnde toen veeltijts aengevochten, oft hebbende gedurigh de plonderingen van dat volck te vreeſen.

Eenige ſtellen in deſe eylanden *Cuervo* en *Flores* het eerſte punt van de longitude, om dat de naelde, van de zeylſteen geraeckt, in deſe Meridiaen niet en varieert oft afwijckt. Maer dit fondement is te ſwack, nademael d'afwijcking van de naelde de verandering onderworpen is, gelijck wy breeder ſullen toonen in d'Onderwijſing van de Zeevaert, die voor het gedeelte van deſen onſen Atlas, in welcke wy de Zeekuſten beſchrijven, ſal geſtelt worden.

E Y N D E.

CHAPITRE

DE LA

TWEEDE DEEL

VAN

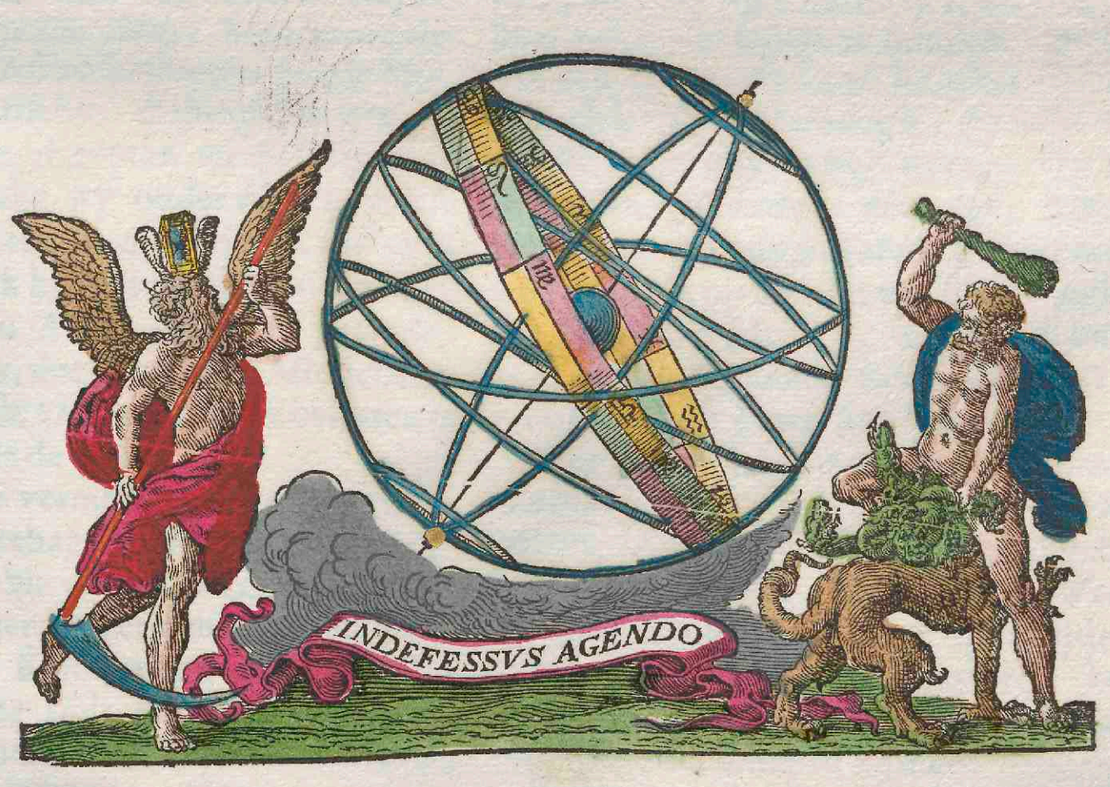
't ACHTSTE STVCK

DER

AERDRYCKS-BESCHRYVING,

WELCK VERVAT

AFRICA.

Uytgegeven

t' AMSTERDAM,

By JOAN BLAEV.

M. D C. L X V.

AFRICA

BESCHRYVING

VERRYCK

DER

AFRIKAENSE STRANDEN

VAN

TAFELBAI, DEEL I

AFRICA.

AFrica wordt by de Schrijvers genoemt een moeder van de monſters; waer van het Latijns ſpreeckwoort is: *Africa ſemper aliquid novi refert*; dat is, Africa brengt altijdt wat nieus voort. Het is kleynder dan Aſia. *Groote.* De breette is van de Straet van Gibraltar, tot de Caep Buena Sperança 1065 mijlen. De lengte tuſſchen Capo Verde, en Capo de Guardafuy 1200 mijlen. Het is by-nae een heel eylandt, en *Palen.* wordt in 't noorden geſloten met de Middellandſche zee; in 't weſten met de Atlantiſche en Æthiopiſche zee; in 't zuyden met de Indiaenſche zee; en in 't ooſten met de Roode zee, daer het aen Aſien paelt met een *Iſthmus* oft ſmallen hals, welcke 25 mijlen groot is. De Wereldt-beſchrijvers komen niet over een, waer dat Africa van Aſien geſcheyden wordt; Pomponius Mela en meer andere meenen, door de riviere Nilus. Ptolemæus ſeyt, dat Africa van Aſien afgeſondert wordt met de Arabiſche oft Roode zee, en den boven-ſchreven Iſthmus tuſſchen die en de Middellandtſche zee, en het dunckt hem niet gevoeghlijck, dat Egypten gedeelt wordt, en een deel daer van in Aſia ſoude leggen, en het andere in Africa; welck geſchieden ſoude, waer 't dat de Nilus Aſia van Africa ſcheyde. Ortelius ſchrijft hier van aldus: Men moet weten, dat, die heel Africa beſluyten met de Middellandſche, Atlantiſche, Æthiopiſche zee, en de Nilus, de ſelve Ægypten en Æthiopien in Aſien ſtellen, welcke wy onder Africa ſetten. Want het rechte Æthiopien begrijpt 't rijck van Prieſter Ian, 't welck hedensdaeghs een iegelijck onder de landen van Africa telt: wy gevoelen dan met Ptolemæus, dat het met de Middellantſche zee, en met de Ocean behoort beſloten te worden, en niet met de Nilus.

Vermaerdheydt. Africa is eertijdts vermaert geweeſt door de heerlijcke ſtadt Carthago, die met de Romeynen om de Monarchie vocht, en door de Chriſten kercken, die hier, onder den H. Auguſtinus, en andere geleerde Biſſchoppen en Doctoren, vele waren. Nu ter tijdt volgen de Africanen de wet van Mahumet, behalven in dat deel, daer Prieſter Ian regeert.

Oude deelingen. De landen en volckeren daer het eertijdts in verdeelt was, zijn Ægypten, Cyrenen, minder Africa, de Troglodyten, Garamanten, Numidien, Mauritanien, Getulien, het middellandtſche Libyen, het Troglodijtſche Arabien, en Æthiopien. Wie hier van oudts gewoont hebben, blijckt uyt de namen der landen en volckeren nu verhaelt. Daernae zijn hier allereerſt gekomen die van Phenicien, en andere vreemde natien uyt Aſia. Nae deſe heeft het onder de Romeynen geſtaen; daernae onder de Grieckſche Keyſers, de Wenden, Saracenen, en Araben. Die van Æthiopien hebben noyt haer landt verlaten, en een ander geſocht; oft geen andere natie is in haer landt komen woonen, om dat het ſoo verre gelegen is, en dat 'er ſoo groote en woeſte wilderniſſen tuſſchen beyden leggen. Hedensdaeghs beſitten de Turck een deel, de Serifus een deel, de Koning van Spanjen een deel, en andere deelen andere Koningen.

Nu wordt het gedeelt in ſeven landſchappen, *Deelen, nu ter tijdt.* te weten, Ægypten, Barbaryen, Biledulgerid, Sarra, welck een woeſtijne beduyd; Guinea, oft de Nigriten; het Middellandſche ofte Opper-Æthiopien, welck 't Rijck der Abiſſinen is, en het Uyterſte ofte Neder-Æthiopien.

Ægypten. Ægypten paelt in 't weſten aen Barbaryen en de woeſtijne van Barcan en Biledulgerid; in het ooſten tegen de wilderniſſen gelegen naer het roode Meir; in 't zuyden grenſt het aen de landen van Biege; en in het noorden wordt het beſpoelt met de Middellantſche zee.

Alcair. De hooftſtadt *Cairo*, dieſe Alcair noemen, en de Chaldeen Alchabyr, is heel groot en vermaert door den koophandel. Hier ontrent is den hof Materea, daer de balſem waſt, die in vorige tijden alleen in 't Ioodtſche landt was, en nu nergens gevonden wordt als hier. Hier ſijn drie Pyramiden, dat is, groote, ſchoone, hooge, en ſpitſe ſteene gebouwen, die men onder de wonderen des werelts reekent. De Koningen van Ægypten deden ſulcke boven haer graven maecken, om hare rijckdommen te toonen, ofte om haer volck niet ledigh te houden. De hooghſte van deſe drie heeft twee hondert vijftigh trappen, elck vijf voeten hoogh; en ieder zijde drie hondert vier-en-twintigh treden. Op 't hooghſte van de Pyramide is een plat, daer vijftigh menſchen op konnen ſtaen. Een ervaren ſchutter, ſtaende op de kant van deſe hooghte, kan ſoo ſterck niet ſchieten, dat de pijl buyten den voet van de Pyramide valt; waer uyt men de grootte van dit werck kan ſpeuren.

Alexandria. Nae Alcair is Alexandria de voornaemſte: daernae Raſchit, by die van Europa Roſet genoemt. Damiata, eertijdts Peluſien geheeten, is *Damiaten.* het vaderlandt van de vermaerde Wereldt-beſchrijver Ptolemæus. Deſe is eertijdts van de Haerlemſche burgers ingenomen: het is een machtige en rijcke ſtadt, met een bequame haven, daer veel ſchepen komen.

Barbaryen. Barbaryen ſtreckt van Ægypten af tot de Straet van Gibraltar en den weſterſchen Oceaen. Het is gedeelt in vier Koningrijcken, Tunes, Tremiſen, Fez, en Marocco.

Tunes. Tunes begrijpt bynae geheel oud Africa, dat men het minder heet. De hooftſtadt is Tunis, *Steden.* die heerlijck, oudt, en tamelijck groot is, opgebouwt uyt de vervallen overblijfſelen van Carthago. De andere ſteden ſijn, Nieu-Tripolis, dat men Tripolis in Barbaryen noemt, tot onderſcheydt van Tripolis in Syrien. Dona, eertijdts Hippo geheeten, daer de H. Auguſtinus Biſſchop geweeſt is. Conſtantina is meer landewaerts

AFRICÆ nova descriptio.

Auct: Guiljelmo Blaeuw.

TANGER

CEVTA

ALGER

TVNIS

Goleta nunc destructa

ALEXANDRIA

ALCAZAR

MOZAMBIQVE

S. GEORGIVS della MINA

CANARIA

MARE ATLANTICVM

Canariæ Insulæ olim Fortunatæ

Insulæ de Cabo verde olim Hesperides sive Gorgades

MARE MEDITERRANEVM

NATOLIA

ASIAE PARS

ARABIA

OCEANI ORIENTALIS

TROPICVS CANCRI

TROPICVS CAPRICORNI

ÆQUATOR sive LINEA ÆQUINOCTIALIS

OCEANVS AETHIOPICVS

BARBARIA

BILEDULGERID

NUMIDIA

LIBYA INTERIOR quæ hodie SARRA appella tur quæ vox idem quod desertum significat.

BARCA desertum

Lempta

Berdoa reg.

GARAMANTES

GUALATA REGN

Argun

Fulli

Hoden

Ghir

Agades

Zuenziga reg.

Targa reg.

Hair

Zanhaga

Desertum

Azahat

Azoara

Tenazza ubi sal fit

Melli

Mandinga

Caragoles

Dangana

Zegzeg

Dauma

Benin

Guinea

Bliafara regnum

Borno reg.

Nubia regn.

Gaoga reg.

Gingiro

Zanfara regnum

Guangara

Medra

Ambian

Tigremahon

Bagamidri

Beleguanze

Vangue

Angote

Olibi

Fatigar

Baru

Barnagallo

Amamir

Gamila

Laeca

Dobas

Doara

Balli

Maga doxo

Dangali

Barbaricus Sinus

Barbaricus Pars

Mozambique

Sofala

Manomotapa

Butua

Cafraria

Terra de boa paz

Melinde

Mombaza

Pemba

Zanzibar

Monsfia

Quiloa

Gorga

Fungi

Gavi

Zet

Casabela

Tirut

Gibit

Quiteve

Sofala

Mozambique

Camin

Luma Montes

Bagamedri

Bagamo

Matama

Malemba

Angola

Zembre Lacus

Calates

Nova Quara

Xoa

Ambian

Reg. Damute hic effoditur aurum in magna copia

Goiame

Azicana

Agag

Gonga

Monomotapa

Cafraria

Terra de boa paz

Madagascar, quæ et S. Laurentii Insula dicitur

Dos Ronqueros

Dos Castelhanos

Dos Ganjos

S. Brandon

Baixos de S. Miguel

Os tres Irmaos

Os sete Irmaos

Ilheos de Cabo Delgado

Ilhas do Mascarenhas

Baixos de Pantum

Baixos de dos banhos

I. de Natal

I. de Roque Diz

I. de Gale

I. de Nazare

I. de Mascarenhas

I. A. Diego Roiz

I. de S. Apolonia

I. de S. Clara

I. de S. Romao

I. de S. Sebastiano

I. de S. Maria

I. de S. Lourenco

I. de Comoro

I. de Mohila

I. de Anjoan

I. de S. Matheo

I. de Fernando de Loronho

I. de Ascension

I. de Tristan de cunha

I. de Gonçalo Alvarez

I. de Principe

I. de S. Thome

I. da Nobon

I. dos Picos

I. de Sal

I. de Boa Vista

I. de May

I. del Fuego

C. Verde

C. Roxo

C. Serra Lioa

C. Negro

C. de bona speranza

Cum privilegio ad decennium.

Marocchi

Senegenses

Mercatores in Guinea

Cab: lopo Gonsalvi Accolæ

Mines Congensis

Ægyptij

Abissini

Cafres in Mozambique

Reue in Madagascar

Cap: bonæ Spei habitatores

waerts in gelegen; daer ſijn veel Roomſche antiquiteyten te ſien.

Tremiſen. De hooftſtadt van het Koningrijck Tremiſen is oock Tremiſen genoemt, een ſtadt die met oorlogen bedorven is. Op de kuſt leght Algiers, een ſchoone koopſtadt, door de Turckſe roveryen en menighte Chriſten ſlaven al te wel bekent: met kaſteelen, wallen, geſchut, en allerhande krijghs-gereetſchap ſoo verſien, datſe onwinnelijck ſchijnt.

Fez en Marocco. De Koningrijcken Fez en Marocco, leggen aen de Atlantiſche zee, en zijn nevens hare byſondere kaerten beſchreven, gelijck oock beyde de Æthiopien, en de landen van de Nigriten.

Biledulgerid. Biledulgerid leydt met een lange ſtreeck van de grenſen van Ægypten af, achter de voorgenoemde landen, tot aen de Atlantiſche zee. De wilderniſſen daer van zijn, Lempta, Hair, Zuenziga, Zanhaga, ſoo geheeten van de naeſt-liggende ſteden. De Koningrijcken zijn Targa, Berdoa, en Gaoga.

Sarra. De wilderniſſe Sarra paelt aen Biledulgerid in het zuyden, wiens lengte ſtreckt van 't Koningrijck Gaoga, tot het Koningrijck Gualata.

Madagaſcar. Het grootſte en principaelſte eylandt, ontrent de kuſt van Africa, is Madagaſcar, oft van S. Laurens, gelegen in de Indiſche zee. Hier is een bequame baye om te ververſchen voor de ſchepen die naer Indien varen, genaemt Baya d'Antogil. Men houd het voor wel getempert, en het is rijck van volck, alle Mahumetanen. Het heeft elephanten, verſcheyde beeſten die een horen hebben, oock vele ſlangen en haeghdiſſen. De roode Sandalen worden aldaer, om de menighte van die boſſchen, weynigh geacht. Daer waſt veel rijs, geerſt, orangien, limoenen, citroenen, en ſeer groote pompoenen, veel gengbers, honigh, en ſuycker-rieden, ſaffraen, Indiſche noten, en veel medicinale kruyden, &c.

Soute eylanden. In de Atlantiſche zee, tegen over Capo Verde, zijn de eylanden, eertijdts *Heſperides* en de Gorgades genoemt; deſe worden nu van de Spanjaerden *Iſlas de Cabo Verde* geheeten, en van de Nederlanders de Soute Eylanden.

Canariſche eylanden. Tegen over Mauritanien zijn ſeven eylanden, die in vorige tijden *Fortunatæ*, dat is, de geluckige, genoemt waren, nu heetenſe de Canariſche, nae het voornaemſte, en ſtaen onder de kroon van Spanjen. Hare namen ſijn, Palma, Ferro, Gomera, Canaria, Teneriffa, Lancerotta, en Forteventura: wat noordelijcker, leggen de eylanden Madera, en Porto Santo.

Deſe eylanden zijn ſeer vruchtbaer, hebben veel greynen van alle ſoorten, treffelijke wijnen, en oock koſtelijcke ſuycker, waer door hier grooten handel is uyt Spanjen, Portugael, en andere landen. De ſchepen die van Spanjen naer de Weſt-Indien varen, ververſſchen en voorſien haer hier van alle nootdruft, en byſonder van wijnen om aldaer te verhandelen. Sy worden alle bewoont van Spanjaerden; daer zijn noch vele naturelen, die ſy Guanchas heeten, en hebben de manieren van de Spanjaerden geheel aengenomen. Groot Canaria is het hooft van alle, alwaer de Biſſchop, de Inquiſitie, de Audientie Royal, en het Gouverno van alle de andere, haer reſidentie houden.

In Teneriffa leydt de bergh *el Pico de Taraira*, de hooghſte die men weet, en die men met klaer weder 60 mijlen weeghs ſien kan.

Meiren. De voornaemſte meiren van Africa ſijn, Zaire, Borreo, Zembre, Zaflan, Niger, Aquilunda en Sachaf.

Bergen. De principaelſte bergen ſijn, *Abyle*, *Atlas*, en *Lunæ*, dat is, de manen-bergh. Abyle leydt aen de engde van de Straet van Gibraltar, en is eene van die, welcke de oude de Columnen van Hercules genoemt hebben. Atlas leght in Mauritanien, daer van de oude Poëten veel verſieren. De Manen-bergen ſcheyden het Opper van Neder-Æthiopen.

Rivieren. Nilus. De vermaertſte rivieren ſijn, de Nilus, en de Niger. Nilus is de grootſte riviere van alle die in de Middellandſche zee loopen. Hy maeckt met ſijn overloop, dat het landt, daer het nimmermeer regent, vruchtbaer is van alle dingen. Hy ontſpringt in de wilderniſſen van Africa, op 't geberghte *Luna*, en wordt niet terſtont Nilus geheeten, maer loopt eerſt door het meir Nilidſe, nu Zeire en Zembre genoemt; daernae als hy lange tijdt ſterck geloopen heeft, en vele rivieren aen de rechte zijde ontfangen, wort hy Aſtapus genoemt, welk in d'Æthiopiſche tale beduyt, wat uyt de duyſterniſſe vloeyt. By Meroë, het ſchoonſte eylandt van alle die daer in leggen, krijght hy aen de ſlincker zijde den naem Aſtabores, dat is, een tack des waters die uyt de duyſterniſſe komt; en aen de rechte zijde Aſtuſapis, welck verborgen te ſeggen is; en wordt Nilus geheeten, daer deſe twee tacken ofte armen wederom in een loopen. Daernae is hy op ſommige plaetſen vaerbaer, en op ſommige wederom niet; wat voorder ſnelſtroomende ſchijnt hy tuſſchen de klippen niet te loopen, maer met gedruys te vallen. Wederom, gelijck oft ſijn kracht gebroken ware, vloeyt hy ſachtelijck, en ſpreydt hem ontrent de ſtadt Delta door heel Ægypten, en valt ten laetſten door ſeven wijde uytgangen in de Ægyptiſche zee. Hy maeckt tweemael 's jaers, op ſeeckere dagen, Ægypten vruchtbaer. De Geleerde geven veel redenen van het waſſen en overloopen deſes riviers, waer van de geloofwaerdighſte is, de groote ſomer-regen in 't geberghte van Æthiopien.

Niger. Niger is een rivier van Opper-Æthiopien, loopt door het landt van de Nigriten, en is van de ſelfde natuure als de Nilus: want hy wordt op de ſelve maniere vermeerdert in de maent Iunius, veertigh dagen lang, en vloeyt ſoo over, dat men aen den oever op 't landt kan varen; waer door het aerdrijck met ſlijck overdeckt, en vruchtbaer wordt. Langs deſe rivier is een groote vlackte, geen bergen ofte valeyen, maer veel boſſchen, daer de oliphanten in weyden. Men ſeyt oock, dat hier veel landt tot water geworden is door den vloedt van de Niger.

Locht. De locht is over-al ſoo geſondt, dat de beſmette Venus kinderen, hier uyt andere landen komende, geneſen. Men meent dat hy *Niger*, dat is, de ſwarte heet, om dat hy loopt door de woeſtijnen die

die een ſwartachtige aerde hebben, alwaer oock hier en daer eenige ſtruycken uytſteken als of ſy verbrant waren.

Gedierte. In Africa ſijn veel oliphanten, draecken, leeuwen, buffels, pantherdieren, geyten, apen, meerkatten, bavianen, en vele andere ſoorten van vreemde gedrochten, welck 't gebreck des waters veroorſaeckt, ſoo dat al dit gedierte aen weynige rivieren en water-putten by een komt om te drincken, daer de mannekens en wijfkens van verſcheyden aerd met malkanderen verſamelen, en dagelijcks jongen van nieu fatſoen en nature voortbrengen. In de wilderniſſen van Lybien, en Numidien is menighte en veelerley geſlachten van ſerpenten; als, Hæmorrhois, Cherſydros, Chelydis, Cenchris, Ophites, Ammodytes, Ceraſta, Scytale, Dipſas, Amphibiſæna, Natrix, Phareas, Præſter, Seps, en meer andere.

Baſiliſcus. Men vindt hier oock den Baſiliſcus. Sommige meenen dat het fabelen zijn, 't gene van den ſelven geſeydt wordt; maer 't is ſeker, dat ten tijde van Paus Leo, een Baſiliſcus hem onthiel onder het gewelf oft vonte van Sint Lucien kerck, die met ſijn fenijn de ſtadt Roomen grootelijcks beſchadight heeft. Hy heet Baſiliſcus, dat is, een Koning, om dat hy onder alle gedierten het ſterckſte en ſchadelijckſte fenijn heeft.

Eylanden. Tot beſluyt, ſullen wy hier by voegen de beſchrijvinge van ſommige eylanden, gelegen tuſſchen Africa en America.

S. Helena. S. Helena is ſoo genoemt, om dat het op den 21 May, den dagh van S. Helena, ontdeckt is; het leydt op 16 graden bezuyden de linie, over de 300 mijlen van de kuſt van Angola, en ontrent de 500 van Braſil, de twee naeſte landen. Het is ontrent ſes mijlen groot in 't ronde, hoog en berghachtigh landt, aſchachtigh en droog, ja ſelfs het hout van de boomen in de wilderniſſen aldaer is maer goet om te branden; want het is, of het half verſengt waer; ſoo dat het ſchijnt dat 'er wel eer een Vulcan geweeſt is, want men vint daer op ſommige plaetſen ſolpher en ſwevel. Als het de Portugeſen eerſt ontdeckten, was 'er gantſch geen gedierte noch eenige fruyten, dan alleen abondantie van ſoet water, welck van de bergen komt afvallen in de valleye daer het kercksken ſtaet, en loopt voort met ſommige kleyne beecken in zee. Sy hebben daer allengskens veel gedierte gebracht, en in de valleyen allerley fruyt geplant, die in grooten overvloet aengewaſſen en gegroeyt ſijn; ſoo dat het nu is vol geyten, bocken, wilde verckens, veldthoenderen, patrijſen, en duyven by duyſenden; vijgen, granaten, oranjen, lymoenen en lymen zijn 'er, ſonder te poten noch te planten, ſoo vermenighvuldight, dat alle valeyen vol zijn, en het een vermaeck te ſien is, jae een aerdſch paradijs ſchijnt. Viſch is 'er dicht rondom 't eylandt in ſulcke menighte, dat men met een kromme ſpijcker ofte nagel ſoo veel vangen kan als men begeert; ſoo dat de ſchepen haer hier van alles ten vollen ververſchen en verſien. Tot meerder gerief vintmen oock op de klippen, aen de zeekant, ſout leggen, genoegh tot nootdruft. De gelegenheydt van dit eylandt is ſoo groot, dat ſonder 't ſelve vele ſchepen op de Indiſche reyſen in de uyterſte elende ſouden geraecken. De krancken, en die niet wel mede mogen, laet men in 't gemeen daer, haer gevende proviande van rijs, biſſchuyt, olie, en wat ſpeceryen; viſch en vlees krijgenſe genoegh; want ſoo haeſt de ſchepen wegh zijn, komt het gedierte weder naer de valleyen, dat menſe met de handt kan grijpen en dooden. Sy moeten dan daer blijven tot het naeſte jaer als de andere ſchepen komen. Sy worden daer gemeenlijck haeſt geſont; want de lucht is 'er ſeer lieflijck, en 't geheele jaer deur eenerhande getempertheyt en wint, en altijts vruchten ſonder weynige verandering. De Koning van Spanjen wil niet toelaten dat daer iemant woont, om dat ſy 't landt niet ſouden deſtrueren en eygenen, en op dat een iegelijck ſijn gerief, en alle dingen even nae ſoude hebben. Al voor vele jaren bleef daer een ſeker heremijt ofte kluyſenaer, onder pretext van penitentie te doen, en het kercksken te onderhouden: deſe doodde veel geyten en bocken, ſoo dat hy alle jaren vijf ofte ſes hondert vellen verkoft, en goet profijt dede, tot het den Koning ter ooren quam, die hem terſtondt naer Portugael dede brengen. Het is gebeurt, dat hier twee Caffres oft Swarten van Moſambique, en een Iavaen met twee ſlavinnen, van de Portugeſche ſchepen liepen, en haer verberghden in 't geberghte, die ſoo hoogh ſijn dat menſe naulijcks kan paſſeeren. Deſe voeghden haer by een, en waren ontrent tot twintigh aengeteelt, liepen het geheele landt door, en deden groote ſchade. Sy hadden hare woonplaetſen gemaeckt tuſſchen ſommige bergen, daer noyt Portugees geweeſt was, en qualijck komen konde, alwaer ſy haer t'elckens, ſoo lang de ſchepen daer lagen, verberghden. Ten laetſten wierd men haer gewaer, en alle vlijt aengewent om te vangen, doch lange jaren te vergeefs. Eyndelijck, uyt vreeſe datſe den Portugeſen ſchadelijck mochten worden, en eenigh hinder doen, zijnſe door expres bevel van de Koning, nae lange moeyte en veel arbeyt, gevangen en in Portugael gevoert; ſoo dat 'er nu noch niemandt is oft blijft dan ſiecken.

Aſcencion. Het eylandt Aſcenſion, ontdeckt op Hemelvaerts-dagh, is wat grooter als S. Helena, maer niet ſoo hoogh, even wel klipachtigh en verbrant landt, leydt op acht graden bezuyden de linie; het heeft geen ſoet water, noch boomen, noch eenige groente; daer ſijn wel ſchepen aen geweeſt om water, maer konden niet vinden. De bergen ſchijnen rood van couleur te ſijn, gelijck de aerde ofte roode verwe die de Spanjaerden Almagro noemen. Het heeft wel ſchoone en groote witte zant-ſtranden, en gaet in menighte van viſch Santa Helena verre te boven. Op 't landt zijn geen beeſten, maer veel vogelen, als jonge ganſen, door de overvloedige viſch, viſchachtigh van ſmaeck, en niet goet te eeten. Hier ontrent is oock veel vliegende viſch, ſoo groot als haring, die, van grooter viſſchen vervolght wordende, haer by ſcharen teffens uyt het water verheffen, en twee ofte drie vademen daer boven vliegen, wel een quart van een mijl verre,

verre, tot dat haer de vinnen ofte vleugelen droogh worden.

S. Thomæ. Het Eylandt van S. Thomæ, ſoo genaemt om dat het van de Portugeſen op S. Thomas dagh gevonden is, leydt recht onder de middellinie, en is bynae rondt, het heeft in ſijn omvang tſeſtigh mijlen. De locht is daer ſeer heet, maer geſondt, want men van geen peſt en weet; dit niet tegenſtaende, worden hier weynigh Europeers over de vijftigh jaren oudt, ſoo dat het voor een wonder gehouden wordt, iemandt daer te ſien met een grijſen baerdt; maer de naturelen van 't lant komen lichtlijck tot de hondert jaren.

In de maenden van Maert tot September, ſijnde de tijdt van haer winter, gelijck in Guinea en meer andere plaetſen daer ontrent, valt daer byna geduurigh grooten regen.

De gront deſes eylands is vaſt en tay, rosachtigh van verwe; het kan geen kooren, wijngaerden, ofte boomen, die vruchten met harde ſteenen hebben, dragen; doch brengt meloenen, concommers, kauwoerden, vijgen, gengber, en groote quantiteyt van ſuyker voort, ſoo dat daer jaerlijcks vele ſchepen plegen met ſuycker geladen te worden. Doch van die tijdt, dat ſeeckere wormkens de wortelen der ſuycker-rieten hebben begonnen te doorknagen, is het ſoo ſeer vermindert, dat men nu jaerlijcks bynae geen ſes ſchepen met inlantſche ſuycker laden kan. Daer waſt oock overvloedt van heers, rijs, garſte, lattouwen, koolen, rapen, beete, peterſelie, en andere moes-kruyden. Hier is een wortel, die oock in groote menighte in het eylandt Hiſpaniola voortkomt, en daer Batata genoemt wordt; de Swarten van dit eylant noemen die Ignamam, en planten den ſelven als een uytnemend kruyt, tot haer leven noodigh; de uyterſte baſt is ſwart, de binnenſte wit en lanckformigh als een groote rape, en heeft onder veel tacken; ſy is van ſmaeck als een kaſtanie, doch beter en delicater; men eetſe gemeenlijck onder de aſſchen ofte op kolen gebraden zijnde, en dickwils oock rauw. De Portugeſen die hier woonen, hebben ſommige olijf, perſicken, amandel, en andere boomen geplant, die daer wel groeyen, doch geen vrucht voortbrengen. In dit eylandt is oock een wonderlijcke ſoorte van kreeften, die in de aerde woonen als mollen, van couleur als zee-krabben, en het landt omwroeten; oock is 'er menighte van vogelen, als patrijſen, ſpreeuwen, lijſters, groene muſſchen die wel ſingen, en papegayen.

De Portugeſen hebben hier een ſtadt gebout Pavoſa genoemt, aen een riviere, in de welcke wel ſeven hondert huysgeſinnen woonen. Sy heeft een goede haven en geſonde riviere.

De inwoonders zijn eensdeels wit, eensdeels ſwart. Het is vreemt, dat aldaer de Swarten met vloyen, luyſen en wantluyſen gequelt zijn, daer ter contrarie de witte menſchen geen van deſe drie ſoorten hebben.

Niet verre van dit eylandt, ontrent twee graden noordwaert van de middellinie, leght het eylant *del Principe*, ſoo genaemt, om dat aen den Prince van Portugael de inkomſten des ſelven toegekent waren. Het is redelijck bewoont, en vermaert door het ſuycker dat het uytgeeft. In het ſelve waſt oock menighte van palmboomen, van welcke breeder in de beſchrijving van Guinea gewagh gemaeckt wordt, met wiens ſap ſy den dorſt leſſchen. *Isle del Principe.*

Het eylandt Anniboni ofte Annobon, ſoo genaemt, om dat het op een nieuwe jaers tijdt ontdeckt is, leght anderhalven graedt bezuyden de linie. Het is onbewoont, doch daer is een goede viſchvangſt langs den oever; men ſiet daer oock ſomtijts vliegende viſſchen: daer zijn mede veel crocodillen, en andere fenijnige gedierten. *Annobon.*

EGYPTEN.

Naemen.

EGypten is van de Grieken *Æguptos*, nae de naem des soons Bela, broeder van Danaus, genoemt: oft oock wel nae die van de Nijl, die men in 't begin Guptos plach te noemen. Dese Provintie wierd mede *Aeria* genoemt, en haere volckeren Aerienſers; en noch *Aetia*, van eenen Aetus, Indiaen; en *Potamita*, ter oorsaeck van haer riviere Ogygia; *Æthiopie*, wegens de Ethiopiers, sijne nabueren; oock *Hermochemie*, van Melambolos, en Hephestias. De Hebreen noemden haer oock *Mizraem*, naer een der soonen Chams. Hedensdaeghs noemen 't de Ioden noch *Mizraim*; maer de Arabiers en Turcken geven het de naem van *Mitzir*, oft *Mitzri*, hoewel Leo den Africaner versekert, dat de Ioden het selve *Mezraim*, d'Arabiers *Mesré*, en d'inwoonders *El Quibet* noemen. De Syriers geven de Egyptenaers de naem van *Ægophtes*; en de Mahometanen van Egypten heeten de Christenen van 't selve landt *Elhibt*, en *El Kupti*; oft *Kupti*, sonder eenigh byvoeghsel, in plaetse van *Gupti*, oft *Egupti*; en de Ethiopiers noemen de selve *Giptu*, oft *Gibetu*.

Palen.

Eenige Schrijvers seggen, dat dese Provincie naer 't Oosten paelt aen een gedeelte van Arabien, met 'er Golf: naer 't Zuyden, de Woestijnen en bergen van Ethiopien; naer 't Westen, de woestijnen van Lybien; en naer 't Noorden, de Middelantsche Zee. Maer Ptolemeus heeft de twijfelachtige meeninge der Ouden wijsselijcken verklaert; want eenige onder haer, wilden van Egypten een gedeelte des weerelts maeken, en afgescheyden van d'andere die hun bekent waren; seggende selfs dat het tusschen Asia en Africa gelegen was. Andere, den Nijl bequaem genoegh achtende om aen dese twee gedeelten tot een pael te verstrecken, hebben Egypten in twee verdeelt; gevende een gedeelte aen Asia, en 't ander aen Africa; daer evenwel Ptolemeus dit geheel Landtschap alleen in Africa stelt; en voor welcke hy te recht de Roode Zee, en niet den Nijl, als andere doen, tot scheydpael stelt.

Afdeelinge.

Doch om dat de Nijl Egypten bynae in gelijcke deelen verdeelt, soo sijn 'er oock sommige die het in twee afdeelen, nemende voor 't oosterdeel al 't gene tusschen den Nijl en de bergen van 't Troglodytische Arabien begrepen werdt; en voor 't westergedeelte, al wat van de selve Nijl tot aen de bergen van Libyen strecktе. Andere, de Nijl insiende, van waer hy sich kromt, en soo wel nae de slincker, als de rechter handt, afwijckt, (een gedaente van een groote Delta verbeeldende, dat een Grieckse letter is, waerom oock dit gedeelte *Delta* geheeten wordt;) hebben dese sijde Neder-Egypten genoemt, gelijck sy Hoogh Egypten noemden, 't gene van de zuyder-punt deser Delta tot aen de Watervallen toe strecktе. Sommige deelen het af in verscheyde *Nomas* ofte Vooghdyschappen, door Alexander, en daerna door de Romeynen ingestelt, van welcke seker Schrijver achtien, een ander negentien, de derde ses-en-veertigh, en noch een ander vijftigh stelt, en rekent. Andere Schrijvers deelen 't af in Hoogh, Middel, en Neder, nemende het eerste voor 't Thebaidische, 't ander voor Heptapolis, oft Heptanome, dat is, een land van seven Steden, oft van seven Vooghdyschappen; en 't laetste voor de Delta, door Iustinianus in eerste en tweede; en door Ptolemeus, in groot, kleen, en derde verdeelt. Haithon deelt het in vijf Provintien; welckers eerste hy Sayt noemt, de tweede Demesor, de derde Alexandria, de vierde Resint, dewelcke hy seght een eylandt te sijn, met rivieren omringt; en de vijfde Damiette.

Grootte.

Sommige seggen dat Egypten vijftien daghreysen in sijn langte, en alleen drie in de breette heeft: andere nemen de langte van de Middellandtsche Zee af tot aen 't landt der Bugihensers, en seggen dat het ontrent vierhondert vijftigh Italiaensche mijlen groot is, uyt welcke Maginus vijfhondert seftigh gemeene mijlen maeckt, bevindende de andere al te groot. En Marmol geeft aen Egypten hondert en vijftigh mijlen, van de selve palen van Bugihe af tot aen de Middellandsche Zee. De grootste breette is tegens de selve Zee, van ses-en-twintigh Spaensche mijlen, nae Marmols getuygenis: en noch en is 'er niets aenmerckenswaerdigh; aengesien de selve alleen begrijpt de kleene deelen landts, die men aen de oevers des Nijls siet, loopende tusschen sekere dorre bergen, welcke dicht aen de woestijnen paelen; in voegen dat daer niets bewoont wordt als dat kleen gedeelte dat sich aen de strant des Nijls verspreyt: sulcks dat den Nijl sich als tusschen rotsen besloten vind, van Asna af tot Caire. Als de gemelde rivier omtrent tachtentigh mijlen boven Caire heeft geloopen, deelt sy sich in twee, en maeckt eenen arm, die naer 't westen streckt, die daerna wederom met de eerste vereenight.

Delta.

De twee tacken des Nijls, die sich tot aen de zee verspreyden, maeken dat 'et overige van Egypten bynae geheel de gedaente van eenen driehoeck aenneemt; welckers twee armen de twee sijden vertoonen, en de zoom der zee, de derde: waer uyt komt, dat dit Noorderlijcke gedeelte van Egypten, dat men het Nedere noemt, en gelijck een Eylandt tusschen dese twee armen des Nijls als besloten leght, de naem *Delta* van d'Ouden verkregen heeft, ter oorsaecke dat 'et de gedaente van dese Grieckscbe letter heeft; doch d'Egyptenaers noemen 't Mahelech. Dit gedeelte, als Strabo seght, heeft in sijnen omring omtrent drie duysent stadien, ofte driehondert vijfenseventigh Italiaensche mijlen, hoewel

Africa.

NOVA ÆGYPTI TABVLA.

Oriens. 30 25 Occidens. Septentrio. Meridies. 60 55

PARS ARABIÆ DESERTA & Deserta. ARABICA Loca Arenosa

MARE RVBRVM, Turcis MARE DE MECCA, ET BOHAR CORSVN, olim SINVS ARABICVS.

M. S. Catharina · M. Sinai · M. Horeb · Batoch · Tema · Eltor · Caraz · I. Chifale · I. Genamani · Pubutor · Buge · Zibit · Dan · Cosir · Cosir Desertum. · Bugibe, al. Buge Desertum. · Ficti · Docati · Cajassa · Sugnam · Fara · Hibelezeil · Aswit · Grondel · Elmeni · Assuan · Tazitha · Macada · Rissa · Georgio · Cana · Dia · Lmin · Almona · Venetia · Ausena · Munfia · Elchiam · Barbanda · Consa · Alna · Asfiar Cestram · Azcoth · Abutticht · Manfulut · Aswan · Elfium · Mauisira · Muiare · Menuie · Benesuaif · Mumia · Dobiseai · Dealmerath · Sacahemsie · Alcairo · Piramides · Coaza · Ernet · Ascor · Palema · Elbuchiari · Elbuchiara Lacus. · Elvocat · Eocat · Conza · Desertum. · Fons Solis · Olim · Algueeet · Palemet · Barca · Barcha olim · Desertum. · Cacobericho Turris · I. de Colombi · C. d. Rastori · S. Macarii · Torre dell' Arabi · Monasterium S. Macarii · Alexandria vulgo Scanderie · Monasterium · Niriota Lac · Antacon · S. Vito · Turamama · Naruit · Bulli · Farsom · Calis · Derute · Sindou · Demeriocuri · Nuchul · Mechlat · Giezirat · Sachil · Sulac · Nucaria · Subeir · Fuoa · Zuga · Michale · Turbet · Diurnith · Calissen · Leonto · Damanora · Sibeni · Echiad · Tura · Canaba · Signiti · Matarea · Albesia · Canachi · Belbes olim · Albere · Bevelles · Saidi · Zureff · Magura · Tenesie · Surebi · Emali · Rumbeli · Bestin · Elboere · Salachii · Catara · Dimas · Setto Pozzi · Batzzophin · Haose · Ostragi · Tenette · Hemdaran · Arcola · Desertum · Bierdodare · Suez · Catie · Cafarmida · Ydumæa · Gazara · Ascalon · Asdot · Hebron · Ierusalem · Ioppe · Cesarea · Hamiones · Larissa · Gagara · Sues · Aegyptus · Rosetta · Rasschit · Bicheri · C. de Bicheri · C. della Brule · Farioni · Magrah · Tripolis · Tunis · Fez · Marocco · Tremecen · Algier · Biledulgerid · Numidia · Exterior. · Libya · Nigritarum Regn. · Nubia · Terra. · Abissina Regn. alias Æthiopia Superior. · Milliaria Germanica.

hoewel Maginus deſe Delta driehondert mijlen in ſijnen omring geeft; rekenende van Roſette af tot aen Damiette, by de mond Peluſia gelegen, hondert en veertigh mijlen; en voor elcken arm, welcker twee ſijn, tachtentigh mijlen. Dit is 't gene Ptolemeus de groote Delta heet, die hy noch in tween deelt, en de kleene en de derde noemt.

Maer vermits den Nijl bynae geheel Egypten beſproeyt, ja 't ſelve oock onderſcheyd, ſoo ſal het niet onbequaem ſijn, om hier iets van deſe riviere te ſpreken, om dit land dies te beter te leeren kennen.

De Nyl. Eenige hebben gelooft, dat dit deel, Delta geheeten, op 't water geſien wierdt al ten tijde van den Poëet Homerus, en dat het een geſchenck oft gifte des Nijls was, die 'er aerde en ſlijck in ſijn overvloeyen toebracht, en daernae weder te rugh keerde. Sy ſeggen vorder, dat het Hooge Egypten, beſloten tuſſchen de bergen van 't Troglodytiſche Arabien en die van Libyen, aen gene ſijde van Memphis, tot aen Thebe en Elephantina, een zeeboeſem was. Een ander Schrijver noemt de Nijl niet alleen d'oorſaeck der vruchtbaerheyt van Egypten, maer oock van ſijne landeryen; en heet hem den bewaerder van 't Hoogh Egypten, en vader oft maeker van 't Neder, door 't middel van de ſlijck, 't welck hy 'er toebrengt.

Verſcheyde namen van den Nyl. De Nijl heeft verſcheyde namen by d'Ouden, aengeſien de Hebreen die Nahal Mitzraim, dat is, de Riviere van Egypten, heeten; en een van onſe Weereltbeſchrijvers ſchijnt deſe naem goet te vinden, ſeggende, dat die ontrent den Nijl woonen, deſelve Nuchal noemen: met welck Mela oock over een komt; ſchrijvende dat ſijn oorſpronck Nuchul oft Nuchal heet, als eenige leſen; welcke naem gelijck luyd met onſe Nahal, oft Nachal. De Hebreen hebben hem oock Schichor, dat is, onklaer en ſwart, genoemt, ter oorſaecke van ſijn ſlijck, die hem dusdanigh verbeelt. Waerom dan oock de Griecken hem Melas, dat is, Swart, geheeten hebben; ſelfs het beeld deſer riviere was van ſwarte, en niet van witte ſteen, gelijck die van andere rivieren, gehouwen. Daer ſijn 'er oock die hem voor de vloet Gihon, oft Gehon, genomen hebben, van welcke de Heylige Schrifture gewagh maeckt, haer veel meer aen den Grieckſchen, als aen den Hebreeuſchen Text bindende: maer Gehon, eene der rivieren van 't Aertſche Paradijs, is een watervloet van Aſia, en niet van Africa; gelijck dan hier van de brieven des Conſtapels van Armenien, die hy aen den Koninck van Cyprus ſchrijft, getuygeniſſe geven: welcke met goede verſekeringe daer van ſpreeckt, als hebbende deſe riviere overgevaren; en meer anderen, die hem in Aſia ſtellen gelijck het behoort. Deſe riviere droegh van outs oock de naem van Egypten, en ſelfs van Oſiris en Siris, komende van Libyen tot Siene, welckers inwoonders haer Nijl noemden, nae de naem van een Koninck's kint dat 'er verdronck. D'Egyptenaers noemdenſe oock Noym en Num, ten tijden van Orus, gelijck hy ſelve getuyght. Nu ter tijdt noemen haer d'Africanen, (oft, om beter te ſeggen, d'Egyptenaers) Nijl; d'Abyſſinen, Abanhi, dat is, vader der rivieren; en de Swarten, Tacui.

Wat den oorſprong deſer riviere belangt, *Oorſprong.* men vind dat alle d'Ouden ſeer naerſtigh ſijn geweeſt, om deſelve t'onderſoecken, evenwel niet geluckigh in die uyt te vinden, nae het getuygeniſſe van vele Hiſtoriſchrijvers en Poëeten. Alexander de Groot wendde veel tijdts aen tot het onderſoeck van deſelve: Nero ſond 'er twee Hopmannen, die ſeer diep in Ethiopien reyſden, door hulp der Koningen deſes landts; dewelcke eyndelijck groote lacken ofte meiren vonden, welckers eynden de inwoonders onbekent waren. Ptolemeus Philadelphus had de ſelve nieuwsgierigheyt, gelijck oock Dicearchus, Koning der Hammoniers, als by Herodotus te leſen is; echter al haer moeyten was vergeefs. Men verhaelt gelijcke genegentheyt van de Egyptiſche Sultans, en Turckſche Keyſers, welckers tijdt en koſten verloren gingen. Evenwel Ptolemeus komt vry naerder aen den oorſprong deſer rivier, als eenigh ander Schrijver; want hy ſegt, datſe uyt twee groote lacken oft meiren voortkomt.

Dit al niet tegenſtaende, ſoo ſchijnt het dat men nu de rechte plaetſe van haeren oorſprong ontdeckt, en haeren geheelen loop wel en byſonderlijck beſpeurt en aengemerckt heeft. Niettemin ſoo is 'er noch eenigh verſchil onder de Schrijvers, die wel ſekerlijck een lack oft meir voor de plaetſe haeres oorſprongs erkennen; oft ten minſten, ſtaenſe alle toe, dat d'oorſprong niet verre van daer is; en datſe door dit lack oft meir loopt. Wat 'er van ſy, de brieven, door de Ieſuyten uyt Ethiopien, van de jaeren 1625 en 1626 geſchreven, melden, dat den Nijl in 't koninckrijck Goyame ſijn oorſprong heeft; en dat men die tot Sacala, een plaetſe die onder 't gebied van d'Agais oft Agaos ſtaet, ontdeckt; en ſijn loop begint naer 't Noorden ſtreckende, tot dat hy aenvangt in Egypten te komen.

De Nijl beſoeckt nu 't landt der Abyſſinen, dan dat van de Swarten, en hebbende verſcheyde andere rivieren ontfangen, verdeelt ſich in twee groote armen, die 't eylandt Meroé, tegenwoordigh Naule-babé oft Neuba, nae Marmols ſchrijven, dichte by Nubie, uytmaken: wanneer dan deſe twee tacken, van de Ouden Aſtapus en Aſtaboras, en door 's lands inwoonders Abahni en Tagazii genoemt, aen 't eynde deſes eylandts vergadert ſijn, ſoo loopt den Nijl, haere naemen en wateren inſwelgende, tot in Nubien, en 't ſelve dwars overloopende, ontmoet hy eyndelijck den bergh Gianadel, die hem ſijn ſachten loop doet breken, vermits hy dan ſoo ruwe rotſen bejegent, dat 'et onmogelijck is dat de ſcheepjens van Nubien daer deur konnen komen, haer landt, ter ſijden van Egypten, t'eenemael ſteyl ſijnde; derhalven ſijn de Swarten genootſaeckt haere waeren op kemelen te laden, en reyſen alſoo twaelf daghreyſen door de woeſtijne tot aen de ſtadt Aſuan, die tot pael verſtreckt van 't hooge Sayd van Egypten: d'Egyptenaers konnen oock met haere ſchepen niet verder komen dan tot aen 't gemelde Aſuan.

Men

Men ſiet in deſe plaetſen de Watervallen, van welcke ſoo vele Schrijvers gewagh maken. Onder anderen Strabo, Ptolemeus, en Plinius ſtellen 'er twee, d'een groot, en d'ander kleen; en ſeggen datſe vooraen in Egypten naer 't zuyden vloeyen. Men noemt haer mede *Catadupen*, gelijck als oock de volckeren die hun nabueren ſijn. Die van 't landt noemen haer hedensdaeghs *Catadhi*, 't welck in hunne tael een gerucht beteeckent. De plaetſe deſer watervallen is ontrent vijftigh ſtadien breet, nae der Ouden meening, oft wel twee onſer mijlen; 't is een ſteylte tuſſchen dalen ingeſloten, alwaer verſcheyde rotſen, den Nijl op haere afhellingen en ſpitſen ontfangende, en dien wederom te rugh drijven; en dus, by maniere van ſpreken, over haer gewelt en tegenweer, met een afgrijslijck gedruys, doen klagen: doch alſoo, dat hy, hunne wreetheyt, die ſijn loop ſtuytte, overmant hebbende, ſich eyndelijck in een vlackte nederſtort.

De Nyl in de vlackte van Egypten.

Na dat deſe riviere dan ſoodanigh eenen ſprong gedaen heeft, ſoo loopt ſy de vlackte van Egypten ſachtelijck in, en haren loop dwars vervolgende, vloeytſe nae Caire, alwaer haer breette by de haven Bulach, ſich tot een Franſche mijle ſtreckt: tachtentigh mijlen van 't gemelde Caire verdeelt ſy ſich in tweên, en dan noch in verſcheyde tacken. Maer de inwoonders, om d'eene ſtrant des Nijls van den anderen t'onderſcheyden, noemen Garbie dat landt, welck aen d'ooſtſijde van den Nijl leght: en Chargnie dat gedeelte, 't welck naer 't zuyden en aen Damietten gelegen is. Alle deſe tacken, van dewelcke wy reets geſproken hebben, vertoonen de verſcheyde monden van den Nijl, die door de oude Schrijvers ſeven in getal, als de voornaemſte, aengeteeckent ſijn: ſchoon 'er Ptolemeus negen ſtelt; doch bekent dat 'er twee valſche ſijn: Plinius telt 'er elve, ſtaende evenwel toe, dat 'er vier gewaende onder ſijn. De naemen deſer ſeven tacken oft armen ſijn, d'Heracleotiſche, mede Canopiſche en Naveratiſche geheeten; de Bolbitiſche, oft Bolbitiniſche; de Sebennitiſche, welckers wijnen Plinius hooghlijck prijſt; de Pathmetiſche, van Strabo, Phatniſche, en van Herodotus, Bucoliſche genoemt; de Mendeſienſche; Tanitiſche oft Saitiſche; en Peluſiatiſche. De twee gewaende monden ſijn Diolcos en Pineptimi.

Monden des Nyls.

Laet ons nu tot de byſondere beſchrijving deſes Lands overtreden; en terwijl wy geſeght hebben dat het in drie deelen afgeſcheyden is, ſoo ſullen wy eerſt den oever der zee beſien, en beginnen alwaer wy 't laetſte of 't uyterſte van Barca geſtelt hebben.

ERRIF. *Grootte.*

Het weſtelijckſte gedeelte van Egypten is *Errif*, dat ſich van de grenſen van Barca tot aen Roſette ſtreckt, en deſe heele kuſt begrijpt; en noch daerenboven al het landt, 't welck ſich tuſſchen de twee tacken van Alexandria en Roſette, tot aen Caire verſpreyt.

Plaetſen.

Aen de weſt-ſijde van Barca beginnende, tot nae de Tooren der Arabiers, eertijdts Plinthine, en Moneſter geheeten, en aen de zee gelegen, ſiet men de ſtadt Boſiri, van oudts Buſiris,

Boſiri.

aen de Middellandtſche zee, ontrent twintigh mijlen van Alexandria, naer 't weſten liggende; doch deſe plaetſe wierd verwoeſt wanneer de Chriſtenen die innamen, in voegen dat haere inwoonders die verlieten, en ſich naer 't lac Elbuchaira begaven.

Alexandrien.

Van hier komt men tot Alexandrien, voormaels No, en van d'Hebreen No Ammom genoemt, daer nae Alexandrien, na de naem van Alexander; en door de Romeynen Sebaſte, en Julia, oock Claudia, Domitiana, en Alexynteria geheeten. Daer ſijn verſcheyde plaetſen geweeſt, door de naem van Alexandrien bekent; onder andere, was 'er deſe een van; de tweede was aen den voet des bergs Caucaſus gebouwt; de derde wierd nieuw Alexandrien genoemt, aen de riviere Tanis; een andere lag in Ooſt-Indien; noch een in Troäs; in Thracie, te voren Lacedemonie geheeten, ſeventien jaren voor Alexander de Groote geſticht; noch was 'er een in 't landt der Neartes, welcks volckeren *Ichthyophages*, oft Viſch-eters genoemt waren; in de Provincie Aria, in Perſien, in Cilicien, in Cyprus, by den bergh Latmos in Carien, in Bactriane, Arachoſia, en noch eenige andere: maer nu wort 'er van geen andere geſproken als van deſe, ten ſy, dat men eenigh werck maeckte van Alexandria toegenaemt *de la Paglia*, in den Staet van Milanen. De Chriſtenen van Europa geven haer nu noch den naem van Alexandrien; de Turcken, die van Scanderic; want die by ons Alexander genoemt wert, heeten ſy Scander of Scandar. Deſe ſtadt dan in Egypten, legt in een ſeer ſandachtige plaets, dicht by de Middellanſche zee, op veertigh mijlen ver van de Nijl. Eenigen verhalen, dat hare muuren ſoodanigh met toorens verſien ſijn, dat het bynae ongelooffelijck ſchijnt; en andere tellen 'er vier duyſent. Deſe toorens ſijn vier verdiepingen hoogh, en noch in haer geheel, maer ſwack, en op elck eene kunnen ſich wel eenige hondert ſoldaten onthouden. De ſtadt is t'eenemael verwoeſt, behalven ſommige overblijfſels, van d'inwoonders Karabez geheeten, en 't binnenſte gedeelte van d'oude ſtadt is bynae geheel onbewoont: alle de gebouwen ſijn hol van onderen, en vol water-backen, ſteunende op marbre pilaeren tegen 't gebreck van water. De nieuwe ſtadt wort van ſommige de plaetſe van Alexandrien genoemt: ſy is wat vermaeckelijcker, leggende in een vlackte; en heeft aen de ſlincker handt de oude haven, of *Porto vecchio*, die door een kaſteel van de oude ſtadt beſchut wordt. Doch om dat men 'er ſeer quaelijck kan aenkomen, ſoo wort die niet meer gebruyckt, nochte beſocht, als maer om 'er galeyen en galioten te bergen: en ſeker, ten waere deſe plaetſe langs de zeekuſt gebouwt was, en dat het meeſtendeel der ſchepen, die uyt het weſten naer Egypten varen, hier niet aenlanden, om de gemacklijckheyt die ſy 'er hebben, als ſijnde een arm van den Nijl, die 'er niet ver af is, en van boven de ſtadt Foa af komt vloeyen, ſy ſoude, ſoo men gelooft, al van overlang ſonder inwoonders geweeſt hebben, om de quade en ongeſonde lucht die 'er regeert.

't Eylandt Fare.

Wat 'et genoegſaem vermaerde eylandt *Fare*

aengaet, des lands inwoonders noemen 't *Magrah*, d'Arabiers *Magar Alecsandria*, dat is, het Fare, of de Baeck, van Alexandrien; Ortelius noemt het *Farion*, en sijn Vuur-toren, *Garofalo*. Ten tijden van Homerus konde men in vier-en-twintigh uuren van de zee af van Alexandrien tot 'et eylandt Faros komen; en nu is 't ten meestendeel aen 't vaste land gehecht. Men siet binnen Alexandrien drie kleene bergen, den berg Testacio, die te Romen is, gelijck, in de welcke men veele aerde-vaten vind. Men kan mede by 't oude Paleys van Alexandrien twee Obelisken, of spitse naelden, sien, van een eenig stuck marmer gemaeckt, ontrent hondert voeten hoogh, en acht breet. Sy sijn van een Thebaïque grauw-achtigen marmer, van twee of driederley verwen. Pompejus-pilaer bestaet uyt een enckel stuck root marmer, en is soo uyttermaten hoog en dick, dat het onmogelijck is eenig konstenaer te vinden, die de selve door behulpmiddelen, of eenige gereetschappen, van daer elders soude kunnen vervoeren: want sy is 120 voeten hoogh, en heeft 15 in haren omring van onderen af: nae Beauvaus schrijven, heeftse tachtentig voeten hooghte; en vervat 'er acht-en-twintigh in 'er omring, en haer fondament of grondt is veertien voeten hoogh, en soo veel heeft sy in 'er vierkant; en de hoofden of punten, die 'er op sijn, hebben 'er mede soo veel; in voegen dat dese pilaer hondert en acht voeten hoogh is; sy is verheven op eenen bergh een half vierendeel mijle van Alexandrien, van dewelcken men licht 't lack Bouchiara, als mede de palmboomen, van de welcken hy omringt is, en de zee, en een groot gedeelte van 't vaste landt, kan beschouwen. Men siet mede buyten de stadt, de plaetse alwaer hem den heyligen Athanasius berghde, vervolght sijnde van de Arrianen, en waer hy, soo men gelooft, 't geestelijcke gesang van het waerachtige Geloof, en beginnende, *Quicunque vult salvus esse*, maeckte, anders genoemt het *Symbolum Athanasii*. En binnen de stadt, dicht by de drie colommen van Porphyr, siet men de plaetse alwaer de heylige Catharine 't hooft afgeslagen wierd. De Christenen hadden 'er een kerck gebouwt, die de Turcken in eene van de haren verandert hebben. Dichte by is oock de plaetse alwaer den Evangelist Marcus onthooft wierd. In de kercke is een steen den heyligen Joan den Dooper toegewijt, op den welcken hem, door bevel van Herodes, 't hooft afgehouwen wierd. Men seght, dat noch Turck, noch eenig ander van de ongeloovigen op desen steen sitten kan, of hy werd ten uyttersten geplaeght. Dese stadt was de heele werelt door seer vermaert, om dat den Koning Ptolemeus Philadelphus hier een Boeckerye van seven hondert duysent boecken vergadert had; en dat de Koningen van Egypten hun hof hier plachten te houden. Voegt 'er noch by dat Ptolemeus, de meester der Wereltbeschrijvers en Starrekijckers, hier geboren is, die daerom dese plaetse noch vermaerder maeckt; schoon hem sommige Pelusia tot sijn geboorte-stadt geven. Doch alle dese dingen sijn als verdwenen, en de stadt selfs, een wooning, om soo te spreken, van alle onwetentheyt, is byna tot niet gekomen. Daer sijn noch drie of vier Turckse kercken in hun geheel overig; den Bazar, of de marckt, sijnde een overdeckte Halle; en noch sijn 'er eenige vergader-plaetsen der Christen kooplieden, alwaer die van Vranckrijck, Genua, Ragousa, en Venetien, opentlijck vergaeren; en de Turcken sluytense alle avonden met sleutelen; met noch drie Christen-kercken, naementlijck die van den heyligen Saba, anders S. Catharine genaemt, sijnde een klooster van Grieckse Geestelijcken; S. Marcus, wiens lichaem die van Venetien verkregen hebben; en S. Michiel. Laet ons nu tot de andere plaetsen overgaen.

Ontheden.

Drie bergen.

Spitse naelden.

Pilaer van Pompejus.

Schuylplaets van den Heyligen Athanasius.

Martelplaetsen.

Steen des H. Ioannes des Doopers.

Nae Alexandrien, naer 't Oosten, vind men d'overblijfsels van Bocchir, door sommige Bicchieri, en voormaels Canopus geheeten: noch is 'er de Tooren, en de Kaep van Bocchir, in een seer gevaerlijcke plaetse, waer vele schepen, 's nachts van Suria komende, vergaen, om datse niet wel weten de haven van Alexandrien in te varen. Daerenboven siet men 'er noch de twee kasteelen Bocquiers geheeten; oock is 'er het meir Bocchir, Casar en Athacon, plaetsen aen dit lack gelegen.

Bocchir of Bicchieri.

Daernae soo komt men te Rosette, oft Rossette, aen welcke sommige willen dat Strabo de naem van Schedia heeft gegeven; en andere nemense voor die plaetse, welcke Ptolemeus Metelis noemt. D'Arabiers heetense tegenwoordigh Rhaschit oft Rasit, als oock de Turcken. Sy is sonder mueren, en niettemin sijn 'er de huysen fraey gebouwt, verciert met goudt, en verscheyde schoone schilderyen. Sy heeft kostelijcke Paleysen aen den Nijl, en een groote ruyme plaetse vol van handtwercks- en kooplieden, van allerley slach, behalven noch een heerlijcke kerck, welckers eene poorte naer de plaetse, en d'andere naer de Nijl streckt; alwaer men langs fraeye trappen afgaet.

Rosette.

Wat verder in 't landt van Errif komende, ontrent een halve daghreyse van Rosette, vindt men de kleene stadt Natumbes, die beyde de oevers van den Nijl beslaet: en dan noch de oude stadt Fuoa oft Foa, eertijts Nicy, aen de Nijl, 45 mijlen van Rosette, naer 't zuyden streckende, gebouwt. Sy is seer volckrijck, doch de straten sijn 'er seer nauw. Buyten de poort siet men een seer groote voorstadt, daer de lichte vrouwen woonen. Men vind 'er mede 't goude Eylandt, Gezirat Eddeheb genoemt; en eertijts 't eylandt van Nathos van de Delta, recht tegen over Fuoa, in 't midden van den Nijl. Hier sijn verscheyde dorpen en fraeye Paleysen; doch men kanse seer qualijck sien, door dien 'er seer vele boomen sijn. Men heeft 'er noch de stadt Mechelle, oft Mequella, aen den Nijl, seer volckrijck, doch sonder stercke mueren: nevens de stadt Derote, oft Dorote, mede aen den Nijl, die heel bedeckt is, en Mechellat Cays, in dese landtstreecke begrepen, oock aen den Nijl, en op eenen seer hoogen heuvel, getimmert. Dit is het gene 't landt Errif vervat; laet ons nu sien wat Elbechria begrijpt.

Natumbes.

Fuoa.

Gezirat-Eddeheb.

Mechelle.

Derote.

Mechillat Cays.

Elbechria oft *Beheyra* is het tweede deel van Egypten, sich verspreydende ten deele tot aen de

ELBECHRIE.

de Middellantſche zee, en ten deel tot aen den arm van d'Ooſterſche Nijl, die tot aen Damietta loopt. Dit landt begint aen de grenſen van Roſette, en eyndight te Faramide; daerom noemen het d'Egyptenaers een landt aen de zee, in Italiaenſch *Maremma*, hoewel het noch begrijpt 't gene tot aen Caire, langs en ontrent den Nijl, ſtreckt.

De Golf delle Brule. Beginnende dan van de weſtſijde, ſoo ontmoet men de Golf en Caep *delle Brule*, eertijdts *Pinettini* genoemt, een gewaende mont van den Nijl, volgens Ptolemeus; 't is een kleene golf, een weynigh beſloten in manier van een haven, die ſeker water ontfangt, dat uyt den Ooſterlijcken arm des Nijls voortſpruyt; en ſijn landt ſtreckt ſich ſoo ver in zee, dat 't een Golf van die ſelve naem uytmaeckt. Daer nae ſiet men Damiette, oft Damiata, door Nicetas, in de Iaerboecken van Manuel, Tamiathum geheeten; en bynae van alle genomen voor Peluſe, en van ſommige voor het Tamiatis van Stephanus, gelijck dan dit waerſchijnelijcker is. Haere huyſen ſijn verciert met een groot getal van ſchoone tuynen, die de Nijl beſproeyt, en beplant met een ontelbare menighte van uytnemende boomen van allerley ſlagh. Voorts naer 't ooſten gaende, ſiet men Tenez oft Tenex, Burchard noemtſe Taphnis, en neemt haer voor Tanis, waer van de H. Schrift gewaeght, in 't landt van Geſſen gelegen. Sy heeft mede haer golf ofte lack, voor het meir Sorbonis van Ptolemeus genomen. Men ſiet 'er noch Ariſſe, eertijts Oſtracina, die in de Kaerten Oſtraca, en oock Oſtraci genoemt wert; voorts is 'er Pharamida, van ſommige Faramica, en wel eer Rhinocolure geheeten, die Strabo aen de grenſen van Egypten en Surien plaetſt; Burchard noemtſe Pharma, en ſeght dat de ſlangen d'inwoonders genootſaeckt hadden haer te verlaten, en dat de ſtadt groot, en wel betimmert was.

Tenez.

Als men daerna van 't Noorden naer 't Zuyden afdaelt, van de zee naer Caire, en tegen de vloet van den Nijl, ſoo ſiet men de ſteden Serou en Raſcaillis, welcke beyde out, en d'een tegen over d'andere gelegen ſijn: dan is 'er noch de ſtadt Maſoura oft Maſur, eertijdts Miſcormus geheeten; alwaer den Nijl met een arm ſtreckt, dieſe Batzoguer noemen, en die een ſeker landt vruchtbaer maeckt, Menzara genoemt, alwaer Koning Lodewijck de Heylige, tegens den Sultan van Egypten treckende, gevangen wierdt. Noch ſiet men 'er Damanore, die haer naem aen den Kanael des Nijls, die 'er dichte by is, als mede aen verſcheyde andere plaetſen, mededeelt, welckers voornaemſte is Fuſtato, oft Foſtat, dat is, een tente oft pavilioen, een kleene ſtadt aen den Nijl, welcke 't gemeene volck noch de naem geeft van Meſreatichi, dat is, oude ſtadt; welcke benaming haer met recht toekomt ten aenſien van Caire, gebouwt ſijnde van Hanir, ſoon van Haſi, Generael van een leger Arabiers, geſonden door den Calife Homar. Hier is de ſtadt Menye Canibir, nae 't getuygenis van Villamont, gelegen ter ſijde van Chargnie, en even halfwege van Damietta en het groote Cairo. Men vind 'er oock de ſteden van Caracanie, Bulgaité, Abeſſus en Souba; en dan komt men in 't landt van Sahid.

Serou. *Raſcaillis.* *Maſoura.* *Damanore.* *Fuſtata.* *Menye Canibir.*

't Landt Sahid, het derde deel van Egypten, was eertijts Thebaïde geheeten, nae ſijn hooftſtadt Thebes genoemt, voormaels ſitplaetſe der Koningen des landts, daernae te Memphis, van daer wederom naer Alexandrien, en van hier weder naer Cairo overgevoert. Dit woordt Sahid beteeckent landachtigh, oft van 't aerdrijck; en 't is waerſchijnlijck dat dit lant deſe naem voert, om dat 'et aertrijck hier veel vaſter is als in d'andere plaetſen van Egypten. 't Is oock 't ſelve dat de Ouden 't Hooge Egypten noemden; en van de grenſen der Bugihens af tot aen Cairo, en van Cairo af tot Aſne en Aſſuam ſtreckt. SAHID.

Cairo is de hooftſtadt niet alleen van Sahid, maer ſelfs van heel Egypten. Eenige nemen haer voor Memphis, welck evenwel aen de andere ſijde van de riviere, tegen over Cairo, gelegen was. Andere ſeggen, dat ſy is de ſtadt Babylon van Egypten, hoewel Cairo en Babylonien twee verſcheyden ſteden geweeſt ſijn, en ſedert tot een gebracht ſijn geworden; welcke meening oock de waerſchijnlijckſte is. D'Arabiers noemen haer nu Mazar oft Mezir; d'Armeniers, Maſſar; de Chaldeers, Alchabir; en d'Hebreen, Mithrain, als mede die van Egypten: de Turcken geven haer de benaeminge van Mitzir oft Miſſyr, (miſſchien van Mitzor, met welcke naem de Hebreen, Egypten, en ſijne Sterckte, te kennen geven) en oock Alcayr. Deſe ſtadt is gelegen tuſſchen de palen van Hoogh- en Neder-Egypten, en als in 't herte oft midden deſſelven, in eene vlackte, die onder aen den bergh Elmucatun, oft Monratun, te ſien is. Sy werdt in vier ſteden afgedeelt, welckers eerſte genoemt werdt Boulcah; de tweede, 't nieuwe Cairo; de derde, 't oude Cairo; en de vierde, Charafa, oft, als ſommige willen, Charaffat, oft Maſſar; en alle deſe vier ſteden ſijn ſoo dicht d'een by d'ander, datſe maer ſchijnen een ſtadt te weſen. Haeren omring bevat over de dertigh mijlen. 't Nieuwe Cairo heeft 18 mijlen in haren omring; in voegen dat een ruyter die ſijn tret gaet, haer in tien uren niet ſou konnen omrijden. 't Vervat dertigh duyſent huyſen van particuliere lieden; en ſoo men 'er noch toevoeghde de voorſteden, 't oude Cairo, Boulach, en verſcheyde andere kleene huyſen, die 'er vele ſijn, men ſoud 'er meer als twee hondert duyſent vinden. 't Heeft 1600 ſtraten, en 6800 voornaeme Turckſche kercken; en in 't geheel 24 duyſent; Villamont ſtelt 'er 22840, alle de Kapellen daer onder begrepen. In een eenige voorſtadt, naer 't Ooſten gelegen, ſiet men 1200 kercken der Turcken; en noch in een ander, zuydwaerts, ſijn 'er ſeven hondert.

Cairo, hooftſtadt; oude namen; *gelegenheyt;* *afdeelinge in vier ſteden:* *haeren omring.* *'t Nieuwe Cairo; en ſijn omring.*

De langte van Cairo, 't oude Cairo, met de voorſteden daer onder beſloten, is drie Duytſche mijlen: in voegen dat Cruſius ſeght, dat een ruyter, die wel te paerde ſit, deſelve niet min als in vier uren tijts ſou konnen langs rijden.

Langte.

't Kaſteel leyt op de rotſe, in welcke men trappen uytgehouwen heeft, om 'er dies te lichter te konnen opkomen. 't Heeft bynae een ronde gedaente, met verſcheyde ronde en ſwacke

Kaſteel.

toorens

toorens beſet, nae der ouden wijſe. Den Hof is ſeer lang en breet; het is hier ſeer vermaekelijck te woonen; want men ſiet 'er aen alle ſijden van de venſteren ſoo verre als 't geſichte ſtrecken kan: en geheel Egypten vertoont ſich van hier als of men op de ſpitſe van een Pyramide ſtondt. De kamers of vertreckplaetſen van dit Kaſteel, de Saelen, en ſchilderyen, die men noch ſiet, getuygen klaerblijckelijck de grootsheyt der Sultanen, en van de Mamelus, die over Egypten heerſchten, eer dat de Turcken 't ſelve overheerden. Aen de voet van de mueren is een lijſt van marmer, een voet breet; de deuren en venſters ſijn verciert met paerlemoêr, ebben-hout, criſtal, marmer, en korael. De ſelve koſtelijckheyt ſiet men oock in verſcheyde huyſen van particuliere lieden tot Cairo. Dit Kaſteel der Sultans is half ſoo groot in ſijn omring als de ſtadt Nurenberg.

De voornaemſte Turckſche kercke.

Onder haere Turckſche kercken ſegt men de ſchoonſte te ſijn die van Bemaaſar, in welcke men dertigh van de fraeyſte pilaeren, die men ſien magh, telt. Doch ſeker Schrijver houd die voor de voornaemſte en vermaertſte kerck, welcke Gemih Elhashar genoemt werd; dat is, Doorluchtige kercke, door de ſelve gebouwt die de ſtadt ſtichtte, dewelcke Elhaſar, dat is, Doorluchtige, gebynaemt wierd.

Straten en huyſen.

De ſtraten ſijn 'er ſeer nauw, en de huyſen twee of drie ſolderingen hoogh, om de groote hitte der Sonne te beletten, datſe de gaende en komende niet beſchadige: dewelcke 't gedrang ſeer laſtig valt, als nauwlijcks kunnende voorby gaen, door de menighte van 't volck, ſonder geſtooten te worden.

Gaſthuyſen.

Hier ſijn mede veele Gaſthuyſen, en een dat hondert duyſend ducaten inkomen heeft. Men ontfangt en onderhoud hier ſeer eerlijck allerley ſlag van menſchen, van wat natien ſy oock mogen ſijn: en de Genees-meeſters beſoecken 'er de ſiecken ſoo lang tot datſe wederom geneſen, ſonder dat 'et den krancken een ſtuyver koſt: en of 'et gebeurde dat 'er iemant quam te ſterven, alles wat ſy 'er ingebracht hebben, blijft 'er in. In 't binnenſte, en bynae in 't midden der ſtad, ſiet men een groot ſtuck lands, Zebeguie geheeten, 20 morgen goet bouwlandt begrypende, en is ſoo vruchtbaer dat 'et noyt onbebouwt gelaten word.

Een ſtuck lands in Cairo.

Poorten.

Hier ſijn oock verſcheyde poorten met yſere plaeten bedeckt; doch de voornaemſte is die welcke men Babe Nanſre, of Bib Nanſaré, dat is, de victory-poorte, noemt, en, aen d'ooſtzijde naer de woeſtijne der Roode zee ſtreckt: die van Beb Zuila, of Bib Zuila, door dewelcke men nae den Nijl gaet, als mede nae 't oude Cairo; en die van Bebelfutuh, of Bib el Fetoh, dat is, de triomph-poorte; ſoo haeſt men uyt deſe komt, ontmoet men een meyr en bouwlanden.

't Oude Cairo.

't Oude Cayre, anders in de tael des landts Mifrulhetich, dat is, d'oude ſtadt, geheeten, en aen de Nijl, door Hamy, Kapiteyn van de Califas Homar, gebouwt, heeft geen mueren, maer ſchijnt meer een groote burght of kaſteel te weſen: alhoewel een ſeker Schrijver ſeght (ſoomen hem magh gelooven,) dat hare mueren noch ſtaen, hebbende 24 mijlen in haren omring. Deſe ſtadt leght langs de Nijl, hebbende ontrent vijf duyſent huysgeſinnen: doch Belo ſeyt, dat 'er maer een kleen kaſteel is, van Chriſtenen, welcke Griecken en Armeniers ſijn, bewoont.

Charaffa.

Tuſſchen 't kaſteel van Cairo, ooſtwaerts, en 't Nieuwe Cairo, ſiet men de burght of de ſtadt Charaffa, anders oock Caraffar of Maſſar geheeten; eertijds wasſe veel grooter alsſe nu is, om dat de Sultans hier haere ſitplaetſe hadden; en toen hadſe meer als ſeven mijlen in haren omring: tegenwoordigh iſſe ſoo koſtelijck, noch ſoo groot niet als 't nieuwe Cairo. Men ſiet hier noch de ſeven ſolderen Joſephs. Sy legt omtrent twee mijlen van 't Nieuwe Cairo, en een van den Nijl, en begrijpt by de twee duyſent huyſen.

Voorſtadt van Bebzuaila:

't Groote Cairo heeft noch, onder andere voorſteden, die van Bebzuaila, of Bibzuila; van Gemehtailon, en Bebelloch. Die van Bebzuailla, of Bibzuila, is buyten de poort van deſelve naem. Sy beſtaet uyt ontrent twaelf duyſent huyſen; en ſtreckt ſich van deſe poort bynae anderhalf mijl weſtwaert, tot aen 't kaſteel, na den Sultan genoemt, zuydwaerts, en byna een mijl tot aen de voorſtadt Bebelloch.

van Gemehtailon:

De voorſtadt van Gemehtailon, welcke oock groot is, grenſt aen die van Bebzuaila, en ſtreckt van de weſt-ſijde naer 't oude Cairo. Sy wierd gebouwt eer Cairo in weſen was, door ſekeren Tailon, die een ſlaef van een Califa is geweeſt: men ſiet in deſe voorſtadt een groote menighte van handtwercks- en kooplieden, inſonderheyt uyt Barbaryen.

en die van Bebelloch.

De voorſtadt van Bebelloch, of Bibelloch, is mede groot, en ontrent een mijl van Cairo gelegen; en bevat by de drie duyſent huysgeſinnen.

El Miquias.

Voorts ſiet men in 't midden van den Nijl, tegen over 't oude Cairo, 't eyland Michias, of Elmiquias, dat is, mate, dat ontrent 1500 huyſen behelſt: hier wort de mate van den waſſenden Nijl aengeteeckent: op 't hoogſte van 't eyland ſiet men een ſeer ſchoon Paleys, door een van de laetſte Sultans gebouwt; waer by noch een kerck ſtaet, van een taemelijcke grootte; en aen een der ſijden een beſloten plaets, in welckers midden men een diepe en vierkante gracht gemaeckt heeft; en op ſekere plaets van deſe gracht een watergoot, onder de aerde, en aen den oever des Nijls uytkomende: in 't midden van deſe gracht heeft men een pilaer geſtelt, verdeelt in achtien vademen; en wanneer de Nijl begint te waſſen, ſoo loopt ſijn water in deſe watergoot, en komt tot in deſe gracht, alwaer men hem op een dagh twee vingeren hoogh ſiet waſſen; en op een andere, drie; en op de derde, een halve vadem: en daerom gaen de mannen, die daer toe beſcheyden ſijn, alle dagen nae deſe pilaer; dewelcke, ſiende hoe veel de Nijl toegenomen heeft, ſeggen ſy 't voort aen ſekere kinderen, die een geel doeckjen op 'er hooft dragen, oft, gelijck M. de Breves ſchrijft, geele armbanden; die dan dagelijcks

Maetſteen van 't waſſen des Nijls.

gelijcks het aenwas van den Nijl gaen aenſeggen, en porrenſe om Godt te loven voor die weldaet; waer voor ſy byna van yder een nieujaersgift ontfangen.

De ſtadt Geza. Recht tegen over d'oude ſtadt legt die van Geza, dicht by dit eyland Miquias, dat haer van Cairo afſcheyd. Hier ſijn verſcheyde ſchoone Paleyſen, van de Mamelus gebouwt, als mede fraeye luſt-huyſen, met een kerck aen de Nijl.

Muhallaca. Men ſiet, ontrent drie mijlen van 't oude Cairo, een kleyne en oude ſtadt aen den Nijl, Muhallaca genoemt; en ſes mijlen van Cairo de groote ſtadt Chancha, voor aen de woeſtijne, die na Sinai ſtreckt, getimmert.

Memphis. Wat Memphis betreft, die de Hebreen Moph of Noph noemen, ſy legt over Cairo, aen d'andere ſijde der riviere; en niet is 'er overigh als de pyramiden, en den naem, die noch ſeer gebroken is; aengeſien dat die van 't landt deſelve Menchis, en niet Memphis, noemen.

Pyramiden: Memphis vertoont noch eenige van haere overige pyramiden, die de Turcken Pharaon daglaré, dat is, Pharaons bergen noemen: vele, door een loffelijcke nieuwsgierigheyt gedreven, gaen ontrent vier mijlen van Cairo

d'eerſte; de drie aenmerckelijckſte beſien: de hooghſte heeft om laegh driehondert ſchreden in 't vierkant, die twaelfhondert in den omring maecken; en de hoogte is by de ſeshondert voeten. Belo ſegt, datſe drie hondert vier-en-twintigh ſchreden aen elcke ſijde heeft. De ſteenen, uyt dewelcke datſe beſtaet, ſijn bynae alle even gelijck, weſende drie voeten lang, twee breet, en ſoo veel dick. Wat de top betreft, ſchoon dat die, om ſijn hoogte, ſchijnt een ſpitſe te weſen, ſoo is ſy niettemin plat, en heeft een-en-twintigh voeten in 't vierkant. Eerſt klimt men vijftigh treden af, dan ontrent veertigh weder op, en dan vindt men een gang van vier voeten breet, dertigh lang, en vijf hoog, aen 't eynde ſijnde een kleyne vierkante kamer omtrent acht ſchreden lang, doch t'eenemael verwoeſt, en vol vuyligheyt. Dan wederom keerende door dien ſelfden gang, ſiet men aen de rechterhandt de mondt van een waterback, die ſeer diep en groot is: en als men noch 68 trappen opklimt, komt men in een ſeer hooge kamer met marmer verciert, 40 voeten lang, en 21 breet; alwaer men een groote holle ſteen ſiet, met Thebaïſche mercken, drie of vier vingeren dick, twaelf ſpannen lang, vijf breet, en vijf en een half diep. De ſteen is ſoo fijn, dat indien men 'er met eenen anderen op ſlaet, ſoo geeft hy een geluyt van ſich, of 't een klock was.

de tweede: De tweede pyramide ſchijnt van verre hooger als d'eerſte, om datſe in een verhevener plaetſe ſtaet, doch als men 'er dicht by is, dan ſiet men het tegendeel. Men klimt 'er niet boven op, om dat 'er geen trappen van buyten ſijn; en datſe met marmer verciert is. Sy is vierkantig, en effen tot aen de top toe: de ſpitſe van d'eerſte is mede in vierkant, en ſoo vlack, als wy alreê geſegt hebben, dat 'er vijftigh mannen ſouden konnen ſtaen: maer de tweede is aen 't eynde ſpits-achtigh, alwaer een eenig man niet ſou konnen ſtaende blijven.

en de derde. De derde is veel kleyner als de twee andere, maer noch in haer geheel, om datſe van een marmer dat men Baſalte, of ſteen van Ethiopien, noemt, harder als yſer ſijnde, gemaeckt is. Daerom wierden oock de Sphinges van Egypten uyt deſen ſteen meerendeels gehouwen: behalven deſe drie pyramiden, ſijn 'er noch, hier en daer, verſcheyde andere in de woeſtijnen van Africa, welcke van minder belang ſijn.

Coloſſus. Ontrent een mijl van hier, nae genoeg aen den Nijl, ſiet men een Coloſſus, oft een hooft van een beeldt, (datſe Pharäos hoofd noemen,) in een rotſe geſneden en vaſt aengemaeckt; 't aengeſicht ſijnde ten minſte twaelf voeten hoogh, en breet nae proportie. Men ſegt, dat het in oude tijden een orakel was, en den Egyptenaeren antwoordde, ſoo haeſt de ſonne opgereſen was.

Materrea. Ses mijlen van Carraſſe ſiet men Materrea of Matalia, of veel meer Neterea, volgens S. Hieronymus, die deſe plaetſe Nitria noemt, in 't landt der Onienſers van Ptolemeus, alwaer de Jongkvrouw Maria ſich hadde begeven met Joſeph haeren bruydegom, ten tijde van de vervolginge van Herodes; en hier ter plaetſe wierd de Heylige Maria met ſoodanigh een genade begunſtight, datſe, in haeren uyterſten dorſt, een klaere fonteyn ſagh ontſpringen, die noch in weſen is, en een gedaente van een put heeft; waer dicht by een poorte is, daer de Jongkvrouw de luyeren van haeren Soon plach te waſſchen. De Moren ſelfs houden deſe put voor heyligh, en gelooven dat ſijn water, gedroncken ſijnde, van de koortſe geneeſt. 't Water, dat men uyt deſe fonteyn put, valt in een marmere-vat, eer het den tuyn beſproeyt, waer den balſemboom waſt. Deſe boom is maer twee voeten hoogh, en altijts groen; ſijn bladeren gelijcken die van 't Baſilien-kruyt, oft *Baſilicum*, doch ſijn een weynigh grooter. Wanneer men in deſe boom ſnijd, dat gewoonelijck in de maendt Auguſtus pleegh te geſchieden, ſoo komt 'er een ſlagh van root water uyt, welck den rechten balſem is, en jaerlijcks tweemael vergadert wort; en om deſe te bewaren, ſoo ſijn 'er Turcken daer toe geſtelt, welcke ſeer ongaerne de Chriſtenen en Joden inlaten, om dat deſe laetſte wel eertijdts, door deſe gelegentheyt, voorgenomen hadden, al den balſem te doen vergaen. Dicht genoegh by deſe fonteyn ſiet men een groote vygenboom, effen in 't midden door geklooft, in de welcke, ſoo men ſeght, de Jonckvrouw Maria, haer Soon, en Joſeph, hun verberghden, alſſe eenigh volck vernamen dat hun naejoegh; en dan ſloot ſich den vijgeboom behendelijck over haer toe, tot de vervolgers voorby waren; en ſtracks daerop ontſloot hy ſich wederom, in ſulcker voegen als men hem noch heden ten dage ſiet: oock houd men het daer voor dat 'er geen baſtaert onder hem kan gaen.

Een wonderlijcke fonteyn. *Balſem.* *Vijgeboom der H. Maeght.*

Mommyen. De andere byſonderheden, die 'er overigh ſijn, en waert om beſien te weſen van die naer Cairo trecken, ſijn de Mommien, ontrent negen kleene Franſche mijlen van Cairo gele-

gen. De plaetſe waerſe leggen, is ſeer kommerlijck om aen te komen, vierkantigh en van ſeventien en achtien voeten diep, en ſonder eenige trappen om af te klimmen. Men moet daer met toortslichten, oft eenigh ander licht, om te ſien, ingaen; en men ſleept ſich met armen en handen langs een gat heen, dat even ſoo groot is dat een man t'effens daer door kan komen. Hier ſiet men een groote menighte van ſpeloncken, in de rotſe gehouwen, en verſcheyden kleene kamers, die uyt d'een in d'ander gaen, en alle ſeer laege ingangen hebben.

In alle deſe holen ſiet men ontellijcke doode lichamen, noch alle in hun geheel, en in fraey t'ſaemgevouwe linnedoecken gewonden, dan 't een geſchickter als 't ander, nae de waerdigheyt van de dooden. Want men vind 'er verſcheyde, welckers linnen ſeer ſwart is, en die enckelijck met ſout en teer gebalſemt ſchijnen. Andere, die 't met aloës en myrrhe ſijn, hebben veel ſchooner doecken; en men vind 'er die de nagelen vergult, daer in tegendeel andere deſelve ſlechts met oranje-verwe geſchildert hebben.

Alle deſe Mommien, aen dewelcke men de ingewanden uytnam, hebben van binnen eenige aerde-beelden, van blaeu oft violette verwe, een vinger lang; en andere wat korter, hebbende een gedaente van een kleen kindt in ſijn luyeren gewonden, en ſijn met Egyptiſche characteren oft letteren als overdeckt. Men ſiet 'er oock andere afgodiſche beelden, van welcke eenige de langte eens arms hebben, die rontom deſe lichamen opgerecht, en van ſteen, of hout, oock van verſcheyde gedaenten gemaeckt ſijn: want ſommige gelijcken vogelen, andere kruypende dieren, en eenige, duyvels ſelfs. Laet ons nu de andere plaetſen beſien.

't Lack van Meris. 't Lack, of 't meyr van Meris, ſeer nae by Cairo, als niet meer dan een mijl daer af gelegen, ſchoon dat het d'oude Schrijvers tien ſtadien van daer ſtellen, heeft in ſijnen ommekring, nae 't ſchrijven der ſelver, twintigh duyſend ſchreden: doch de nieuwe Schrijvers en vinden 'er niet meer dan omtrent acht Duytſche mijlen. Het kan ſijn dat 'et dat Lack of Meyr is, van welck Paulus Jovius gewaeght; ſeggende dat 'et met der handt gemaeckt, en rontom met fraeye gebouwen beſet is.

Cancha. Hier is noch de groote ſtadt Cancha, voor aen in den ingang der woeſtijne die naer Sinai gaet, gebouwt, ontrent ſes mijlen van Cairo, ſeer vermaekelijck om haere ſchoone huyſen, prachtige kercken en Collegien. Oock is 'er *Suez.* Suez, van Ptolemeus Helden-ſtadt geheeten; en die ſommige voor Arſinoë nemen; aen 't eynde van de Roode zee gelegen, en eerſte haven van deſe zee aen de noordſijde.

Bethſames, of Heliopolis. Men vind hier noch, wat verder afgaende, zuydwaerts, een oude plaetſe, Bethſames genoemt, 't welck, een Arabiſch woordt ſijnde, ſoo veel beteeckent als huys der Sonne, gelijckende na den ouden naem Heliopolis, dat is, Sonneſtadt, by den Hebreen On geheeten. In deſe ſtadt was dien vermaerden Tempel der Sonne, alwaer men antwoorden ontfing op de voorgeſtelde vragen. Noch is 'er Muhaiſra, naer 't zuyden van Cairo, aen den Nijl, ontrent dertigh mijlen van haer hooftſtadt af, gebouwt. De andere plaetſen van Cairo zuydwaerts liggende, ſijn Beniſuaif, oft Beniſuahid, eertijdts een wachtplaetſe van die van Hermapolis, nae ſommige, aen den Nijl, en byna hondert en twintigh mijlen van Cairo. Munia, by de oude ſtadt Nicopolis, oft Nicopolis ſelve, een ſeer ſchoone ſtadt aen den Nijl, op een verheve plaetſe, en by de 180 mijlen van Cairo. El Fium oft Fijum, eertijdts 't Egyptiſche Abydus, dat ſeker Schrijver Abutich noemt, aen een kleenen arm des Nijls, op een hooghte gebouwt; alwaer men houd dat de Patriarch Joſeph eerſtmaels begraven wierdt, en dat hem Moyſes van hier met ſich genomen heeft, wanneer de Kinderen Iſraëls uyt Egypten vloden. Manf Loth, oft Menf Loth, een ſeer groote ſtadt aen den Nijl, alwaer men groote pilaeren, en ſchoone gewelffelen ſiet, met eenige rijmen in de Egyptiſche tael. Azioth, voor deſen Bubaſtes, mede aen den Nijl, 250 mijlen van Cairo, een wonderlijcke ſtadt, ſoo om 'er grootte, als om 'er oude gebouwen en grafdichten.

Muhaiſra. *Beniſuaif.* *Munia.* *Elfijum.* *Manf Loth.* *Azioth.*

Anthius. Anthius, eertijdts Antinoë, oft Anthedon, na Marmols ſchrijven, een ſchoone ſtadt, door de Romeynen aen den Nijl ooſtwaerts gebouwt, waer men noch een groote menighte Latijnſche opſchriften in marmer ſiet. Barnabal light 'er dicht by, aen den Nijl: Ichmin, d'alleroutſte *Ichmin.* ſtadt van Egypten, geſticht door Ichmin, ſone van Miſraim, aen den Nijl, by de drie hondert mijlen van Cairo, naer d'ooſtſijde van de riviere. Sy wierd verwoeſt ten tijden dat 'er de Mahometanen inquamen, ſoo dat men niet meer als haren grond ſien kan; want de pilaeren en ſteenen wierden aen de overſijde van den Nijl gevoert, om 'er Munſie, oft Muſie van te *Munſie.* timmeren, welcke ſeer naeuwe ſtraten heeft, en des Somers, om het ſtof, t'eenemael onbequaem is om te betreden.

Thebes. Thebes, aen welcke Leo geen ander naem geeft, is mede een der oude ſteden van Egypten, maer van haere eerſte grootheyt ſeer vervallen; want nu telt men 'er niet boven de drie hondert huyſen. Sy leyt weſtwaerts aen den Nijl, en vijf daghreyſen van Cairo. Men vind daer noch heden verſcheyden inſcriptien in d'Egyptiſche, Grieckſche, en Latijnſche talen; en van buyten vele oude vervallen mueren en pilaeren, die van haer eerſten ſtand noch getuygeniſſe geven. Ontrent deſe plaetſe ſijn de woeſtijnen van Thebaïde, waer ſoo vele heylige Kluyſenaers hun onthielden, welcke van den heyligen Hieronymus beſocht wierden: en twee daghreyſen van Cairo is de woeſtijne van Egypten, alwaer de ſpeloncke van den heyligen Paulus is, tot wien den heyligen Antonius quam; en 't klooſter van den heyligen Macarius, alwaer noch eenige Grieckſche monnicken ſijn, die een ſeer ſtreng leven leyden, inſonderheyt in 't klooſter van Nitria, van 't welck den heyligen Hieronymus ſoo loffelijck ſpreeckt.

Georgie. Georgia was een groot en rijck klooſter van Chriſtenen, genaemt S. Ioris, van Munſie oft Muſie

Muſie ontrent ſes mijlen gelegen. De Monnicken van deſe plaetſe waren niet min als twee hondert in getal, beſaten hier rontom een groot ſtuck landts, en onthaelden de voorbyreyſende lieden.

Elquian. Elquian is een kleene ſtadt aen den Nijl, welcke Sanutus voor eene der ſteden Dioſpolis, by Ptolemeus dus geheeten, gaerne ſoude nemen.

Barbanda. Barbanda leght mede aen den Nijl, ontrent vier hondert mijlen van 't groote Cairo. De Romeynen verwoeſtenſe, en men ſiet 'er nu noch groote overblijffels van, hoewel dat het alderbeſte gedeelte van haere timmeragien tot Aſna oft Siene overgebracht wiert. Men vind onder de puynhoopen goude en ſilvere medaillen, en eenige ſtucken van ſmaragden.

Cana. Cana leght tegen over Barbande, hondert en twintigh mijlen van de Roode Zee, wanneer men den wegh door de woeſtijne gebruyckt; alwaer men geen water vind van den Nijl af tot aen den oever des Meirs; op welcken een plaetſe legt Choſſir geheeten, die Magin aen het Troglodytiſche ſeght te behooren, ſchoon dat Sanutus en Ananias deſelve in Egypten plaetſen. Men heeft 'er noch Conza, eertijdts Metacompſus, alwaer het Olyphants Eylandt in den Nijl is, tegen over Aſna, naer welcke men kan vaeren over de geſeyde rivier, en niet verder, om de Watervallen. Men ſtelt 'er noch de

Elephantina. ſtadt Elephantis, of Elephantina, aen 't uyterſte van Egypten zuydwaerts; doch men kan nu alleen ſeggen datſe geweeſt is. Eyndelijck heeft men aen de ſelve ſijde, de ſteden Aſna en Aſſuan.

Aſna. Aſna, voormaels Sienne, van d'Arabiers genomen voor den naem Aſna, die Schoon beteeckent, in plaetſe dat Zeycha in hun tael leelijck beduydt, en ſeer nae overeen komt met de naem Siene: ſy legt weſtwaerts aen den Nijl; en hoewelſe de Romeynen half verwoeſt hebben, wierdſe doch naemaels van de Mahometanen in goeden ſtaet herſtelt. Men ſiet in den grooten omring deſer ſtadt ſchoone gebouwen, en eenige wonderlijcke grafplaetſen, met Egyptiſche en Latijnſche opſchriften: doch het aenmerckenswaerdighſte is een der diepſte putten, welcks grondt 's middags niet beſchaduwt wert van de ſonne, wanneer die ſich in het teycken des Kreefts bevindt; en 't was tot aen deſe ſtadt, of een weynig verder, dat men gemeenelijck den Nijl met ſchepen plach te bevaren.

Aſſuan. Aſſuan nemen ſommige voor Metacompſus in plaetſe van Conza; 't is een oude en groote ſtadt aen den Nijl, omtrent achtien mijlen van Aſna ooſtwaerts: en 't is aen gene ſijde van deſe ſtadt dat men den Nijl niet kan bevaren, om de rotſen en watervallen die de ſcheepvaert beletten, en onbequaem maken. Deſe ſtadt paelt aen de woeſtijne van de Bugnienſen, door welcke men reyſt als men naer de ſtad Suaquen gaet, die Marmol in Egypten, (niet in het Troglodytiſche,) en aen de Roode zee, plaetſt: in deſe ſtadt Aſſuan wort het gebiedt des Turckſchen Keyſers, aen deſe ſijde by Nubien, bepaelt.

Dorpen. Voorts, aen gene ſijde van de gemelde Delta zuydwaerts, en noordwaerts van Cairo, wiens velden van den Nijl als overgoten ſijn, telt men veertigh duyſent gehuchten of dorpen: en in de Delta ſelfs ſegtmen dat 'er twintigh duyſent liggen; en dat 'er in Egypten eertijts twintig duyſendt ſteden waren.

Hoedanigheyt. Lucht. De lucht in Egypten is quaet, en t'eenemael ſchadelijck, om de al te groote hitte; inſonderheyt t'Alexandrien is de lucht ſeer ongeſont; daerom komt 'et dat men 'er naewlijcks eenig andere ſlag van menſchen ſiet als kooplieden; en ſonder die twee havens ſou de ſtadt wel in korte tijdt onbewoont leggen, alleen van wegen de quade lucht. De hitte is 'er ſoo groot, datſe beyde, 't land en de menſchen verbrant: daerom is 't dat die in ſteden woonen, om ſich te beſchermen, ſeer hooge torens bouwen, die op hunne ſpitſe een kleyne deur hebben, en een ander onder aen den voet, welcke recht met de kamers van haere huyſen over-een komen: ſoo dat de windt door de bovenſte deur in komt waeyen, en door die van beneden uytgaende, ververſcht hy het huys: want ſonder dit middel ſoude men 'er naeulijcks leven konnen, door de onverdraegelijcke hitte. 't Gene dat ten deel, behalven de gelegenheyt des landts, en de ſonneſtralen die 'er recht op aenſchieten, deſe geweſten noch heeter doet worden, is het groot gebreck van regen, die men hier ſeer ſelden beſpeurt. En al valt 'er ſomwijlen een weynigh, *Regen.* ſoo ſchijnt 'et eerder een dauw te ſijn, als regen, die bequaem ſoude ſijn om de landen met voordeel te bevochtigen.

Sieckten. Deſe quade en ongeſonde wateren, als Leo getuyght, veroorſaken verſcheyde ſieckten: hoewel dat hy 'er byvoegt, dat de Geneesmeeſters achten datſe alleen van 't buffels vleeſch, en geſoute kaes, dieſe in overvloet eten, voortſpruyten. Maer Radzivil verhaelt, dat by de zee, alwaer de Nijl komt overvloeyen, als by Damietta, Roſette, en diergelijcke plaetſen meer, de quade lucht door 't regenen geſuyvert wert. De ſieck- *Sinckingen. Opſwellingen. Koortſen.* ten, welcke gemeenelijck Egypten plagen, ſijn de ſinckingen, opſwellingen der bedeckte leden, de koortſen, die meeſtendeel in de maenden van April en Mey komen, om dat deſe maenden meeſt met een grooten wind verſelt ſijn, die ſware peſt-koortſen met ſich brengt. De Peſt maeyt *Peſt.* hier oock ſomwijls een groot getal menſchen af, inſonderheyt tot Cairo, alwaerſe ſoo gruwelijck van ſeven tot ſeven jaeren woed, dat men in de tijdt van vier-en-twintigh uren twintig duyſent menſchen ſiet ſterven: (Leo evenwel ſtelt 'er maer twaelf duyſent:) en dit quaet heerſcht ten allerheftigſten in de maenden van December, Januarius, Februarius, en Martius.

Water. Wat het water deſes lants belangt, den Nijl verſchaft het overal. 't Is wel waer dat 'er tot Alexandrien geen ander water is, als dat men van een arm des Nijls, Calis genoemt, door middel van ſekere goten, derwaerts brengt, om de waterbacken alle jaren in Auguſtus te vullen. Evenwel de reyſende lieden die 'er geweeſt ſijn, verhalen, dat men meeſt altijt geen ander water bekomen kan, als 't welck men op kemels, in ledere vleſſchen, toevoert; en niettemin is het hier nimmer gebreck.

't Wassen des Nijls;

Soo veel de wateren des Nijls aengaet, wiens wassen en toenemen van den Egyptenaers aen Isis tranen, die Osiris beweende, toegeschreven wort; de oude Wereltbeschrijvers geloofden, dat sijn overloop geschiede, of door dien dat de gesmolte sneeuw, van de hooge Ethiopische bergen afkomende, in soo een menigte aenquam, dat den Nijl niet bequaem genoech en was, de selve tusschen sijne twee oevers in te houden: of oock, (als Thales, by Diogenes Laërtius, wil,) om dat de Noordewinden, die men *Etesiæ* noemt, de wolcken van 't noorden zuydwaerts aendrijvende, deselvige in groote en harde regens, by sijnen oorspronck, deden uytbarsten; of, door hare stercke windasemen, hun tegens sijnen loop stellende, eenigsins sijnen voortgang verhinderden, of dan oock sijnen inganck in de zee stopten, door 't sand die sy 'er met de baren toewierpen: en dat also den Nijl grooter wierd, of, om dat hy sijne wateren niet verloor; of, om dat hy 'er meerder ontfing als hy gewoon was; of, om dat hy min waters aen de zee overgaf als hy soude.

de reden hier van.

Doch de nieuwe Schrijvers hebben genoeghsaem ondervonden, dat den aenwas des Nijls door 't regenen in Ethiopien voortkomt; het welck daer begint t'ontstaen in 't uytgaen van April, en duert met heftigheyt de tijdt van vijf maenden. Daerenboven, soo is 't kennelijck, dat Ethiopien vol bergen en diepe valleyen is, alwaer men veele ongestuymig-loopende, en stil-staende wateren, of Lacken, siet: en den Nijl, noordtwaerts afhellende, swelt in sekeren tijdt van alle dese wateren op, die haer in sijnen schoot kunnen houden, en vervolgens sich overal verspreyen.

De Egyptische Priesters, in alle dingen beter onderwesen en ervaren als andere, gaven aen Eudoxia geene andere reden van 't overloopen des Nijls, als de gestadige regens, die in de landen onder het Tropicus van Capricornus liggende, gedurende haren winter, maer onsen somer, gewoon waren te vallen.

Tijdt van 't nenwassen.

Wat nu de tijt van dese overvloeying betreft, Leo stelt haer begin in 't midden van Junius, en segt dat sy 40 dagen lang duert; haer soo veel tijdts van haer afneming toeschrijvende: in voegen dat, (seght hy) geduerende dese tijd, bestaende in tachtentigh dagen, alle de steden en dorpen van Egypten schijnen eylanden te sijn; en men soude dan anders niet als te water van 't een dorp aen 't ander kunnen komen.

Hoedaenigheyt der wateren van den Nijl.

Voorts soo is 't water van den Nijl onklaer, van wegen 't slijck en de vuylicheyt die het met sich sleept; daerom noemen 't de Hebreen Schichor, dat is, swart; de Griecken, Melas; en de oude Latijnen, Melo: en dit is oock de reden, waerom dat de Gymnosophisten den Nijl te gelijck voor water en aerde gehouden hebben. Dit water is veel soeter als dat van alle andere rivieren: en voegt 'er noch by, dat het niet dompigh en is, wegens d'ontlossinge des waters, door de hitte veroorsaeckt; 't welck sich dan om hoogh verheft, om tot stoffe van regen, sneeuw, en meer andere diergelijcke dingen, bequaemelijck te dienen. Dit water is mede geene verdervingen onderworpen, soo dat men het drie of vier jaren lang, in sekere vaten gemackelijck tot den dranck kan bewaren; ja selfs in sulcker voegen ver in 't reysen met sich voeren: wel verstaende, wanneer 't eerstelijck van sijn slijck en vuyligheyt gesuyvert, (die 't anders soude doen verderven) en also wel geset sijnde, in sijn suyverheyt besijden weghgestelt is geworden. Andere prijsen 't Nijl-water, om dat 't niet lang in 't lijf blijft; dat 't den dorst, nae behooren, lescht, en evenwel door sijn koude niet schadelijck is.

Overvloet van koren.

Dese riviere veroorsaeckt de groote overvloet van 't koren; daerom Egypten eertijdts den solder des Roomschen volcks geheeten wierdt: en men seyde, dat het de Romeynen, sijne beheerschers, een derdendeel des jaers voedde: en dat voorts dit eenigh landt, koren aen de geheele weerelt verschafte. En in der daet, nae Plinius getuygenis, soo geeft het aen sijne landbouwers hondert voor een. Doch dit is oock seker, dat sijn koren niet lang bewaert kan worden.

Vruchtbaerheyt der beesten:

Het Nijl-water, 't welck overal groote menighte van goet kruyt doet voortkomen, van de beesten ingedroncken, maeckt oock dat de schapen tweemaels 's jaers jongen krijgen, en worden mede tweemael geschoren. Men vind hier geyten die jaerlijcks vijf jongen werpen, en verscheyde dragen 'er twee t'effens; 't welck, als men meent, door 't water van de Nijl veroorsaeckt wort, dewijl de herders 't selve aen hunne kudden doen drincken, wanneerse weynigh melcks hebben, oft onvruchtbaer sijn.

en der Vrouwen.

Men gelooft mede, dat dit selfde water van den Nijl d'Egyptische vrouwen vruchtbaer maeckt: selfs in sulcker voegen, dat 'et seer dienstigh is, om de gene, die lange tijt onvruchtbaer sijn geweest, tot d'ontfangenisse te helpen. Maer 't gene noch meer dese vruchtbaerheyt klaerblijckelijck vertoont, is, datse gemeenlijck drie oft vier kinderen t'effens krijgen; en dickwils vijf, ja veelmaels tot seven toe. En dit is de reden, dat alleen seventigh menschen in Egypten komende, ten tijden van Joseph, in 21[illegible], nae sommiger rekening, en, nae Josephus schrijven, 205 jaren, tot op ontrent drie millioenen sielen aengewassen sijn; en gelijck men oock oordeelen kan uyt 'et getal van ses hondert duysent menschen, bequaem tot den oorlogh, die onder soo een groote menighte gevonden wierden.

Aerdrijck.

't Aerdrijck van Egypten is seer vet, om de redenen boven verhaelt; ja 't is somtijts soo vet, dat d'inwoonders 't selve, door 't mengen van sand, wat magerder laten worden. En voorwaer sy souden seer gemackelijck alle jaren tweemael hun koren kunnen vergaderen, indiense niet al te luy en traegh waren: doch sy sijn gewoon de moeskruyden tweemael 's jaers in te samelen. Maer dit landt is oock op sommige plaetsen met moerasschen beset, en op andere santachtigh.

Vruchten,

D'Egyptenaers hebben oock seer vele vruchten; onder anderen in verscheyde plaetsen heele bosschen met palmboomen beplant, insonder-

heyt

heyt rontom het lack Mareotis, en Alexandrien: hun hout evenwel is t'eenemael tot het timmeren ondienſtigh. Hier ſijn oock vele wilde palmboomen, welckers hooghſte tacken van de boomen worden afgehouwen, om 'er 't witte mergh uyt den ſtam te krijgen, datſe dan te marckt brengen, en verkoopen; aengeſien vele menſchen 't ſelve eten, dewijl hun ſmaeck die van d'artichocken ſeer gelijck is. Heel Egypten deur vind men ſeer vele en hooge palmboomen, en ſommige die uyt eenen ſtam twintigh van elckander verſcheyden boomen voortſchieten. En behalven de dadels en 't mergh, ſoo treckenſe noch van dit hout als eenen langen draet, van 't welck ſy koorden maeken, en verbranden dan het hout: en daerenboven krijgenſe noch hier uyt verſcheyden kleene ſpruyten, die hun voor ſalaet verſtrecken.

Suycker. Hier ſijn oock heele boſſchen vol ſuyckerrieten, die d'inwoonders gelijck druyven perſſen, en laten dan deſe vochtigheyt wederom als toevrieſen, om 'er brooden uyt te maeken.

Tamarindeboomen. Dan heeft men hier noch Tamarinde boomen, en die welrieckende Caſſie dragen, welcke waſſen meeſt rontom buyten Alexandrien, nae 't getuygeniſſe der kooplieden; inſonderheyt ſijn 'er de

Caſſieboom. tuynen der voornaemſte borgers vol van. Belo ſelfs ſchrijft dat geheel Egypten beſet is met een ongelooffelijcke menighte deſer boomen, die Caſſie, 't welck laxeert, voortbrengen. Men

Kapperboomen. heeft hier oock kapperboomen ſonder doornen, welcke die dicke kappers, die men tot ons overbrengt, dragen: want de kleenſte komen van doornachtige boomen af, welcke hunne bladeren 's winters verlieſen; daer in tegendeel de Egyptiſche en Arabiſche kapperboomen deſelve behouden. De Tamarinde-boomen groeyen daer mede ſeer hoogh, die galnoten voortbrengen, by hun Chermaſel geheeten.

Vijgebomen. Men vind hier mede ſeer vele wilde oft Egyptiſche vijgeboomen, welckers bladen, hooghte en gedaente met onſe moerbeeſie-boomen ſeer nae over een komen. Deſe boom teelt ſijn vrucht niet aen de tacken voort, maer in den ſtock ſelve: en de vrucht is omtrent ſoo groot als een vijge, en hem niet ongelijck, doch de ſmaeck is als die van de wilde vijgen, maer veel ſoeter.

Granaten. Oranjen. Vijgen. Kerſſen. Egypten brengt mede grooten overvloet van ſure en ſoete granaet-appelen voort, uyt welcke ſy een ſeer aengenaeme wijn maecken; oock citroenen, oranje-appelen, vijgen, en kerſſen, als oock verſcheyden ander ſlagh van vruchten, die in deſe geweſten niet en waſſen. Doch ontbreken 'er eyckels, noten en haſelnoten, en de meeſte ſoorten van onſe vruchten.

Papier-boomen. Dit landt is mede roemruchtigh door 't papier dat 'et voorbrengt, 't welck bynae overal bekent, ſchoon de boom daer van onbekent is. Deſe boom waſt aen de poelen van Egypten, in ſekere grachten ontrent den Nijl, die vol waters blijven, wanneer hy afloopt, en ſijn ten hooghſten maer twee cubiten diep.

Andere boomen en planten. Harmale. D'Egyptenaers hebben wel, gelijck wy, geene popelierboomen, maer menighte van moerbeſieboomen, en een ſekere plant, dieſe Harmale noemen, oft een ſlagh van wijnruyte; welcke d'Arabiers, de Turcken, en d'Egyptenaers tot verſcheyde gebruycken ſeer dienſtigh is: onder andere, om hun alle morgen daer mede te parfumeren, haer inbeeldende, dat ſy, door middel van 't ſelve, de quade geeſten konnen verdrijven. Sy hebben noch een boomken, Alcan- *Alcanna.* na geheeten, datſe ſeer neerſtigh en met groote ſorge opqueecken, om 't gewins wille dat 'et hun toebrengt. Het is ſoo hoogh als een granaet-appelboom, en ſijne bladeren droogh tot ſtof geſtoten, verwen in 't geel. Hier groeyt mede een wortel, die d'Arabiers de benaeming *Biſch.* van Biſch geven, en ſommige Napel, ſy gelijckt een kleene rape, en ontſteeckt de mondt van dieſe eten.

Sy hebben oock in ſommige plaetſen een *Vlas.* ſoorte van vlas dat rootachtigh is, inſonderheyt is 't by die van Roſette in overvloet; in voegen dat men van alle kanten herwaerts komt om van 't ſelve te halen. In dit landt waſt geen *Wijn.* wijn, ten ſy die van elders ingebracht werdt: oock ſoo geloofden d'oude Egyptenaers, dat hy van 't bloet der Reuſen, op d'aerde vergoten, gekomen was, en dieshalven hebben ſy hem de ſotheyt en dronckenſchap toegeſchreven.

De dieren van Egypten, aengeſien den groo- *Gedierten.* ten overvloet van kruyden en weylanden, het treffelijck voedſel datſe hebben aen de planten, van 't Nijlwater beſproeyt, en de goede getemperde lucht, worden gemeenelijck ſeer groot; als buffels, oſſen, kemelen, paerden, eſels en geyten; en de ſchapen worden in dit landt ſeer dick en groot opgebracht, en hebben een lange dicke ſteert tot op d'aerde afhangende; en de borſt hangt haer, gelijck als d'oſſen, van de keele af: en hebben ſwarte wolle. Eenige willen verſekeren, dat ſommige ſoo een breede en dicke ſteert hebben, dat vier goede eters op een maeltijdt naeuwelijcks ſouden 't eynde daer van kunnen vinden: andere hebben 'er geſien van veertigh ponden ſwaer. Omtrent Alexandrien vind men een groote menighte geyten, welckers ooren tot op d'aerde afhangen; en alſe om hoogh aen 't eynde opgeſchorſt worden, ſoo ſijnſe vier oft vijf vingeren breet. 't Schapen-en 't kalfsvleeſch in Egypten, als mede dat van d'oſſen, en geyten, heeft een ſeer aengenaeme ſmaeck. Men ſiet 'er oock ſeer veele wilde geyten; ſy gaen in 't gemeen met groote benden t'ſamen, en vele worden van de inwoonders met vuerroers geſchoten.

Egypten heeft mede een ſoorte van apen, *Cy-* *Cynocephales.* *nocephales*, dat is, hondskoppen, geheeten; ſy ſijn van een ſelfde gedaente als andere apen, behalven dat haer hooft wat meer naer een hondshooft gelijckt: ſy ſijn oock grooter, ſtercker, en wilder als d'andere apen, en haer tanden ſijn harder, en trecken meer nae die van de honden. Dit landt heeft mede Ichneumons, die *Ichneumons.* hem eygen ſijn, en worden tot Alexandrien opgevoedt; want men kan haer tam maken, gelijck als honden en katten. Men noemtſe gemeenelijck Pharaoos Ratten; en ſommige heeten haer Ratten van Indien. Sy jagen de ratten nae even als de weſelkens, en vervolgen de ſlan-

gen, met welcke, en meer andere dieren, sy hun voeden. 't Is een kleen en seer suyver beesjen, en wel afgerecht om sijn vangst te bekomen.

Cameleons. Egypten daerenboven voed een groot getal Cameleons, die haer gemeenlijck op boomkens, Rhijnbeesie geheeten, onthouden. Sy veranderen haer in verscheyden koleuren: doch meestendeel van groen worden sy bleeck; somwijlen van blaeu, groen. Men heeft 'er dickwils gesien in een vogelkoye opgesloten, sonder dat men hun eenigh ding, om te nuttigen, gaf. Maer Belo getuyght, dat sy hun geneeren van vliegen, ruspen, slacken, en sprinckhanen; en dat de Natuere haer te vergeefs soude een tonge, buyck, en d'ingewanden gegeven hebben, indien sy niet behoefden t'eten: want schoon 't niet vast gaet dat dit dier van den windt leeft, dit houd men evenwel voor waerheyt, dat het een heel jaer kan leven sonder eenigh voetsel, soo veel men kan bespeuren, te gebruycken.

Stincs. In Egypten vind men mede een dier, gemeenelijck Stinc geheeten, 't welck Plinius seght dat sommige voor een aerd-Crocodil nemen, en Dioscorides bevestight het selve. Maer de hedensdaeghse Schrijvers houden het voor een waterdier; aengesien dat die men nae Venetien brengt, in de Roode Zee, oft in den Nijl van Egypten, gevangen worden.

Ibis. Egypten brengt mede voort een dier Ibis genoemt, 't welck een slagh van Oyevaers is; en men vind 'er die wit, en andere die swart sijn. Ontrent Peluse alleen onthouden hun de swarte; en de witte sijn heel Egypten deur verspreyt. Sy vervolgen de slangen, van de welcke sy 't landt suyveren: in voegen dat d'Egyptenaers haer plachten tegens de serpenten aen te roepen, om hun van de selve te verlossen. Doch indien Egypten eenigh voordeel van sommige deser dieren treckt, behalven dat het seer geplaeght word van de crocodillen, en dat 'er de slangen seer groote schade doen; soo heeft 'et mede dit groot ongemack, dat 'et door een ontelbre menighte van groote en kleene vliegen jammerlijck gequelt wordt.

Vliegen.

Hoedanigheyt van 't lichaem. Eenige onder de Mooren van Egypten trecken ten deel nae 't witte, en ten deele nae het swart: andere sijn bruyngraeu, die men witte Mooren noemt: sommige sijn t'eenemael swart, en als verbrant. De kinderen blijven 'er gemeenelijck in 't leven, alhoewel sy maer acht maenden gedragen sijn, wegens de groote hitte die sy in hun moeders lichaem gevoelen. De inboorlingen sijn oprecht en vroom, soet-aerdigh en lieffelijck, en eerder mild, als van een ander aert: maer die, welcke aen de strand der zee woonen, en waer de uytheemsche meest verkeeren, sijn minst grof, en meest loos en vernuftigh. In 't kort, d'Egyptenaers sijn gemeenelijck alle vrolijck en bevalligh boven alle andere Natien der werelt: want sy sijn altijdt gereet om te springen en te dansen, en verschillen seer veele hier in van de Turcken, die van natuer traegh en onbehaeghlijck sijn, en geduerigh iets van d'onbeschooftheydt van haeren Scythischen oorsprong behouden. De Turcken in Egypten bekleeden oft d'ampten van Overheden, oft sijn soldaten. 's Landts inboorlingen begeven haer tot het landtbouwen, oft dragen sorge voor hunne goederen en huyshoudinge. D'Arabiers leven van 't steelen en rooven. Byna alle d'Ethiopiers, en de Swarten, sijn kooplieden; als mede het meestendeel der inwoonders van Cairo. Men vind 'er oock Italiaenen en Franschen, die al van veele jaren af in deselve stadt, en in andere aen de zee gelegen plaetsen, hun onthouden, en sich door de koopmanschap geneeren. In de stadt Mechella sijn veel wevers, landtbouwers, en schippers; sy voeden mede een menighte ganssen, diese tot Cairo verkoopen. Die van Gezirat moeyen haer nergens anders mede, dan met den landbouw, oft om haere waeren nae Cairo te brengen. Die van Derotta verslijten haer tijdt met hun suycker te maken. Die van Elchian doen anders niet dan 't landt te bouwen, ganssen, hoenders en jonge duyven op te voeden. Die van Cana besteden mede haer tijdt aen de landtbouwerye; en die van Asna en Assuan begeven haer, boven al, tot de koopmanschap.

Genegentheden.

Besigheden.

Kleederen. De kleederen der Egyptenaers sijn welvoegelijck, en somwijl seer kostelijck toegemaeckt, want sy dragen in den somer hembden van soo een fijn en dun lijnwaet, dat het onmogelijck is een schooner te sien; en boven op hebbense haer Doliman, oft lange rocken van satijn, damast, taftaf, oft kamelot, nae de hoedanigheyt der persoonen. De vrouwen komen daer noyt in 't openbaer, oft hebben hun aensicht met een doeck bedeckt.

Tael. De inwoonders van Alexandrien, gelijck mede d'andere Egyptenaers, gebruycken d'Arabische tael, oft die van de Moren, de welcke hun natuerlijck en aengeboren is; en de Turcken spreken de selve tael. In de plaetsen waer den koophandel gedreven wordt, als tot Alexandrien, &c. behalven de taelen der Moren, Turcken, en Arabiers, sijn mede de Sclavonische, Hebreeusche, Grieckse, en Syrische spraecken in swang, oft eerder soo spreeckt 'er het meestendeel des volcks een tael, die uyt alle dese voorgemelde gemengt is.

Koophandel. D'Egyptenaers verkoopen seer veel rijs, met het welck d'Italiaenen en andere hun voorsien; hoewel men 't niet sonder verlof vervoeren kan. Een eenigh schip heeft 'er eens twaelf duysent balen, (elcke bael van hondert ponden) binnen Alexandrien, ingehad: waer door men van 't overige licht oordeelen kan. Men handelt mede in de gemelde stadt seer veel met struysvellen en pluymen; want de Turcken beminnen de selve, en achten hen sonder die noit verciert te sijn. Men siet oock, op de marckt van Cairo, heele sacken vol van geel amber, dat in stucken is van twee vuysten dick. De kooplieden van Europa, die tot Cairo woonen, versekeren, dat daer in de tijdt van vier-en-twintigh uren, meer dan tien duysent menschen aen de haven van Cairo komen, en weder wegh gaen. Men brengt daer oock een groote menighte van porceleyne vaten, dat het bynae ongelooffelijck is. Maer de kostelijcke koopmanschappen, goude en silvere laekenen, speceryen, peerlen, edel gesteenten,

het

het fijn lijnwaet, de uytgeleſen drogeryen, die hier in die groote werelt van 't Cairo in ſeer grooten overvloet verkocht worden, brengen een onwaerdeerlijck profijt en winſte by. Roſette is oock een vermaerde koopſtadt; haer handel is wonderlijck groot, inſonderheyt in peper, ſaffraen, muskes, bezoar, en in andere diergelijcke vremdigheden.

Rijckdommen der byſondere lieden.

Voorts Egypten is ſoo vruchtbaer, dat d'ingeſetenen haere ſchattingen en tollen, die ſeer hoogh ſijn, betaelt, en hun met levens-middelen, voor 't geheel jaer wel voorſien hebbende, noch daerenboven buyten 's lands van haer tarwe, rijs, ſuycker, dadelnoten, caſſie, en van hunne andere vruchten en waeren, in ſulcke menighte verſenden, dat men voor vaſt houd, datſe wederom twee millioenen gouts jaerlijcks daer van trecken.

Baſſa. Divan. Amptbedienaers.

Den Turck ſtelt gemeenelijck tot Cairo een Belerbey, oft Baſſa, die dan over geheel Egypten gebiedt. Den Divan, alwaer in de groote Sael van 't kaſteel tot Cairo audientie verleent wort; en den Baſſa, de Sanjacs, de Defterdar, (die den opperſten Theſaurier van 't koninckrijck Egypten is,) en andere Amptenaeren ſich dan bevinden, om gehoor te geven aen die 'et verſoecken; en om de rekeningen te hooren; de tollen en andere rechten, die den Grooten Turck toekomen, t'ontfangen; en ſelfs om goederen te verpachten. De andere gewoonelijcke Officieren oft Amptbedienaers, in d'andere plaetſen die den Turck beſit, geſtelt, vergaderen hier oock, ſoo wel als elders, gelijck de Cadis, de Chayas, en andere. Den Baſſa houd eenen Cadi binnen Alexandrien, die daer vonniſſen ſtrijckt, en voorts regeert. Hy onderhoud oock wachters van het Douan, die de tollen en ſchattingen van alle de koopwaeren, die daer ter zee en te landt gebracht worden, vergaderen.

Religie. Mahometanen.

De Mahometanen, die Egypten bemachtight hebben, ſijn in vier ſecten verdeelt, in hunne ceremonien d'eene van d'andere verſcheyden. Sy wierden door vier perſoonen, van een ſcherpſinniger geeſt als d'andere gedreven, en die Mahomets ſchriften verſcheydentlijck verklaerden, ingevoert. Maer behalven deſe vier ſoorten, ſijn noch in Egypten vele vrygeeſten, die de ſecte van Eſſehravar volgen. Doch het is ſeker, dat d'Egyptiſche Turcken oft Arabiers veel naeuwer en ſorghvuldelijcker hunne Wet onderhouden, als de Turcken ſelfs, ſchoon ſy eene en deſelve Leere hebben.

Ioden.

Hier ſijn oock Ioden in ſulcke menighte, dat men 'er alleen te Cairo ſeſtien hondert duyſent telt.

Chriſtenen.

De Chriſtenen aengaende, men ſiet 'er Franſchen, Italiaenen, Duytſchen, Georgiſten, Ethiopiers, Iacobiten, Armeniers, Syriers, Coptiten, Neſtoriers, Maroniters, en Nubiers, die alle in Chriſtus gelooven; doch op verſcheyde manieren. Oock ſijn vele kercken der Griecken, Armeniers, en andere Chriſtenen binnen Cairo. In 't oude Cairo ſijn twee Chriſten-kercken; namentlijck, een na de Heylige Maeght Maria genaemt, door de Coptiters bedient: d'andere, van S. Joris, die de Grieckſche Chriſtenen toekomt.

't EYLANDT MALTA.

Namen. HEt eylandt *Malta* is geen ander dan dat d'oude Schrijvers *Melita* noemen, en verſcheyden van een ander, dat byna de ſelve naem heeft, en dicht by Raguſa en de kuſten van Dalmatien gelegen, hedensdaeghs *Meleda* geheeten. Eenige achten dat het eylant Hiperie, (waer van Homerus ſegt, dat het de woonplaets is der Pheaces die van daer naer Corfu oft Scherie vloden, en plaetſt het in 't geſicht van Sicilien, 't eylandt der Cyclopen,) geen ander is als Malta, het welck op de ſelve ſtreeck is gelegen. Apollonius ſpreeckt oock van een eylandt, daer de ſchoone Melite, door toedoen van Hercules, by de Pheaces baerde: 't is oock ſeker, dat de gemelde Pheaces, inwoonders van Corfu, te voren uyt het eylandt Malta gekomen waren, gelijck men by Homerus beſpeurt, die den berg Meliteus in Corcire ofte Corfu ſtelt. Ptolemeus ſchrijft van 't eylandt Melite met een ſtadt van de ſelve naem, en de tempelen van Iuno en Hercules; en eenige Schrijvers van deſe tijdt drijven ſtijfſinnighlijck met vele aendringende redenen, dat dit eylandt is het oude *Ogygie*, woonplaetſe van Calypſo.

Gelegenheyt, en grenſen. Vele ſeggen, dat het in Europa legt; maer Ptolemeus ſtelt het onder Africa, en de tael ſelf, die men hier ſpreeckt, toont dat het tot dat deel der weerelt behoort. Het legt oock in der daet in d'Africaenſche zee, hoewel het naerder is aen d'eylanden van Europa. Het heeft de zee, die naer Candien ſtreckt, ten ooſten; Sicilien, dat 'er maer 60 mijlen af legt, ten noorden; Tripoli in Barbarien, en 't Kleyne Africa, dat 'er 180 mijlen is afgeſcheyden, ten zuyden; en d'eylanden Pantalarea, Linoſa en Lampaduſa ten weſten. De zee, die dit eylandt van Sicilien ſcheyd, in 't gemeen het Canael van Malta genaemt, was eertijts van groot belang voor de ſchippers, en wort hedensdaeghs niet alleen van fregatten, maer oock met allerley kleyn vaertuygh gebruyckt, als of 'er geen gevaer te vreeſen was.

Grootte. De langte van dit eylandt van 't ooſten naer 't weſten is 20 ofte 22, de breette 12, en d'omring 60 mijlen, welcke ontrent 20 Daufineſche, ofte 15 Hooghduytſche mijlen uytmaken.

Outheden. D'Antiquiteyten ofte outheden, die men in dit eylandt vind, ſijn eenige overblijfſelen van Junoos tempel, welcke men ſiet dicht by 't oude Malta: en aen de zuydſijde, in een hoeck van 't eylandt Fort Euro geheeten, ſiet men een mijle weeghs lang vele vervalle muren, en onder andere die van Hercules tempel.

Sy heeft nu vier ſteden, welcke ſijn *la Valette*; *Citta vecchia*, dat is, d'Oude ſtadt; *Borgo*, oft de Burg; en de ſtadt *S. Michiel*. *Steden.*

De ſtadt *la Valette*, door d'Italianen *Terra Nuova*, en door de Françoyſen *Ville Neuve*, dat is, Nieuwe ſtadt, geheeten, leght op de punt die naer Sicilien ſtreckt. Sy heeft haer naem van de Groot-Meeſter de la Valette, die haer op een rotſe en een verheven hoeck landts, die men den bergh Sceberras noemde, deê bouwen, welcke bergh de haven van Marza Muſſeto van de groote haven afſcheyd. Sy wierd geſticht na de groote belegering in dit eylandt door de Turcken in 't jaer 1565 gedaen, wanneer ſy S. Elmo vermeeſterden na een oneyndelijck getal ſtormen en gevechten, en 78000 canonſchoten, en na datſe 23000 mannen verloren hadden, doch de Chriſtenen maer 5000, onder welcke 240 Ridders waren. 't Is een der ſterckſte en ſchoonſte ſteden, die men in deſe geweſten kan beſchouwen; want hare graften ſijn van buyten in de rotſe uytgehouwen, hare bolwercken en platte formen ſeer hoogh, en rijckelijck met geſchut voorſien; van binnen heeftſe rechte en breede ſtraten, hooge huyſen van gehouwe ſteen gebouwt, en boven plat na de gewoonte deſer landen: ſy leght op een hoeck, die byna een eylandt gelijckt, en aen drie ſijden van de zee wort bevochtight, d'overige ſyde wort door een wijde graft van 't geheele eylandt afgeſcheyden. Sy heeft ontrent twee duyſent huyſen, yder met ſijn regenback, om 't regenwater t'ontfangen, voorſien; doch nu is 'er een fonteyn, die de Grootmeeſter Vignacourt heeft doen maken, en groot gerief geeft, ſoo aen d'inwoonders, als aen de ſchepen die in de haven komen. De Groot-meeſter heeft hier ſijn Paleys oft hof tuſſchen S. Elmo en S. Jan, met een heerlijcke ſael verciert, daer in de Ridders hare vergaderingen houden. Sy heeft verſcheyde kercken, van welcke d'aenſienlijckſte is die van S. Jan, Patroon van deſe ordre, in welcke men ſijn rechterhandt ſiet, die op 't Lam Godts wijſt. In deſe ſtadt ſijn oock de huyſen dieſe Auberges noemen, in welcke de Ridders t'ſamen leven; deſe ſijn als ſeven paleyſen voor de ſeven talen, in welcke de Commandeurs van yder Auberge woonen. *La Valette.*

Dicht by 't kaſteel S. Elmo ſiet men het Sieckenhuys, in 't welck de Ridders en andere ſiecken in ſilvere vaten gedient werden, hebbende yder hun ledekant met een pavilloen in een groote ſael, 30 treden lang, en tien breet. Hier ſijn vier Doctoren, Apotekers en Chirurgijns die d'Ordre betaelt, om de ſiecken te helpen en geneſen. *Siecken-huys.*

't Wapenhuys, om 't geſchut te gieten, is dicht by de Poort reale, ofte het Franſche Auberge: *'t Wapen-huys.*

berge : en de wapenſael, waerdigh beſien te worden, is in 't paleys van den Grootmeeſter boven ſijne paerdeſtallen.

't Kaſteel S. Elmo. Het kaſteel S. Elmo, oock op de rotſe van den bergh Seberras aen een der uyterſte eynden van Valette gebouwt, leght aen de mont van d'acht havens, die ſchoon en groot ſijn; drie der ſelve ſijn aen de rechtehandt van S. Elmo, in welcke de Turckſche galeyen ten tijde der belegering in 't jaer 1565 lagen; d'andere vijf havens ſijn aen de ſlincker ſijde: die door 't kaſteel S. Angelo, op den hoeck van de Burgh gelegen, beſchermt worden; en alle deſe havens kan men oock ſeconderen door de Nieuwe ſtadt oft la Valette, van welcke S. Elmo door een graft, in de rots gehouwen, is geſcheyden.

In de groote haven ſijn twee ſtreken lants, die ſich van 't ooſten naer 't weſten uytſtrecken; op den hoeck van de gene die naeſt aen de mont der haven leght, ſiet men 't kaſteel S. Angelo, en daer achter de Burg, die ſy *Borgo*, en anderen *Citta vittorioſa*, dat is, d'Overwinnende ſtadt, noemen, ſedert de belegering dieſe uytgeſtaen heeft. Deſe ſtadt is door de Grootmeeſter, van Villiers de l'Iſle-Adam genaemt, als deſe Ordre dit eylandt eerſt begon te beſitten, gebouwt: 't is nu een welverſterckte ſtadt, naulijcks een ure gaens in 't ronde groot, heeft ontrent 1200 huyſen, doch is byna alleen van eenige Malteſers en zeelieden bewoont. Den Inquiſiteur, oft Onderſoecker van 't Geloof, heeft hier ſijn wooning; en men ſiet 'er een Arſenael, dat is, wapenhuys, ofte, gelijck ſy ſeggen, *Tiercenal*, voor de galeyen, welcker Capiteynen in 't gemeen hier oft in 't eylandt la Sangle woonen.

Borgo.

't Kaſteel S. Angelo. 't Kaſteel S. Angelo is gelijck als gevoegt met dat van S. Elmo, en van de ſtadt door een graft, in de rots gehouwen, geſcheyden, waer 't zeewater in komt, en 't ſelve als een eylant maeckt; voorts is het met verſcheyden bolwercken en torens op de muren geſterckt.

S. Michiel. Op den anderen ſtreeck landts ſiet men de ſtadt S. Michiel, anders genaemt 't eylandt *la Sangle*, na de naem van een der Grootmeeſters, en op de nieuwe wijſe geſterckt. Men noemtſe eylant, hoewel ſy 't niet is, en alleen door een graft als tot een eylant gemaeckt: deſe ſtadt is niet ſeer groot; hare inwoonders ſijn meeſt zeelieden en ſoldaten: ſy heeft twee punten, waer tuſſchen de galeyen leggen, en den ingang wort met een groote keten, als men voor eenige Turckſche vloot of ſchepen vreeſt, geſloten. Aen 't eynde deſer haven aen d'ooſtſijde ſiet men Bormola, daer eenige ſchippers woonen.

Civita vecchia. *Civita vecchia*, ofte d'Oude ſtadt, is van de Carthaginenſers, toen Heeren van dit eylant, gebouwt: ſy wierd oock *Melita*, maer door d'inwoonders *Medina* geheeten, welcke naem van d'Arabiſche tael en van de Mahometanen afkomt, en ſchijnt de gedachtenis van dat volck, ſijne oude Meeſters, te vernieuwen, welcke deſe ſtadt met de naem van Medina in Arabien, dieſe de ſtadt van haren Propheet noemen, vereert hebben. Hier woont den Biſſchop van 't eylandt niet verre van S. Paulus kerck: ſy leght byna in 't midden van 't ſelve, op een heuvel van middelbare hooghte; en men ſiet niet wijt van daer een luſthof, die d'Italianen *Boſchetto* noemen, daer ſich de Grootmeeſter ſomtijdts verluſtight, welcke een ſchoon vierkant huys heeft, door de Grootmeeſter de Verdalle gebouwt; omringt met graften uyt de rots gehouwen: daer ontrent is noch een ander luſthuys, en een afgeſloten perck oft boſch, vervult met harten, hinden, wilde geyten en reebocken; en een grooten tuyn, die verſcheyde fonteynen en allerley ſlagh van boomen wonderlijck aengenaem maken.

Speloncke. Niet wijt van deſe ſtadt ſiet men de *Grotte*, ofte Speloncke, waer in S. Paulus gepredickt heeft, in welcke men ter gedachtenis ſtucxkens van de rotſe afbreeckt, die men in 't gemeen *S. Paulus aerde* noemt.

Dorpen. Wat de dorpen van dit eylandt belangt, dieſe Caſals, en d'oude inwoonders Adhamet noemen, Ieronymus Alexandrinus telt 'er 45, en Boſius ontrent 40, maer de Ridders 60. Boſius begint met dat van Naxarro, onder 't welcke als een parochie hy die van Gregorius, Muſta en Muſelmet ſtelt; daer na Bircarcara een parochie, welcke de dorpen Tard, Lia, Balſan, Bordi en Man begrijpt; Caſal Cormi, een parochie; S. Maria Birmiftuh, een parochie die verſcheyden dorpen onder haer heeft, als Luca, Tarſcien, Gudia Percop ofte Corcop, Safi, Micabiba en Farrug; Sigieu, daer toe Quibir, Siluch en Cderi behooren; de parochie S. Catharina, met d'onderſtaende dorpen, Biſcalin, Zabar, Aſciac, Gioan en Bizbut; de parochie Zarric, met Crendi, Leu Mileri Bubacra en Marin; Zabugi, oock een parochie, met Muxi en Alduin; en eyndelijck de Caſal Dinghi, met eenige andere kleynder dorpen.

Kuſten en havens. Dit eylandt heeft aen de zuydſijde naer Tripoli niet dan groote klippen en rotſen ſonder zeeboeſem nochte haven; maer aen d'andere ſijden ſijn vele plaetſen in gedaente van havens, bequaem om t'ontladen: want als men naer d'ooſtſijde ſeylt, ſiet men de haven van *Marſazcala*; en ontrent drie mijlen van daer, keerende naer 't zuydweſt oft Siroc, een andere, *Marzafirocco*, ofte haven van Siroc, geheeten, ſeer groot en ruym tot een goet getal ſchepen, oock geſterckt door drie Forten met geſchut voorſien, en door den Grootmeeſter de Vignacourt gebouwt. Van daer gaende naer 't zuyden ontmoet men de kleyne golf van *Pietra Santa*, waer tegen over leght het kleyne eylandt Furfura, hedensdaeghs *Forfola* geheeten, waer mede de Ridders gewoon ſijn te boerten, als ſy ſomtijdts hunne medebroeders Princen van Forfola noemen, 't welck maer een klip is, op welcke haſen worden gevangen. Van daer naer Libeche gaende, wordt men twee andere groote zeeboeſems gewaer, d'een *Antifega*, ofte *Hayntoffeca* nae d'uytſpraeck der Malteſers, en d'andere *Muſiaro* geheeten. Maer aen 't uyterſte van 't eylandt naer 't weſten is *Meleca*, een fraye plaetſe om t'ontladen: daer tegen over, en aen d'ander ſijde van d'enge graft *Freo*, ſiet men 't eylandt Goze, van Malta afgeſcheyden, en in 't midden van deſe

Occidens

Meridies

Septentrio

Oriens

GOZA

Augusto

INSVLA.

La Douvera

Scilenda

Cumino

Cammea

Rodum fcola

Pianura

Monte Pelegrino

Anteofega

Monte Alto

S. Nicola

Salina Vecchia

S. Maria della Melega

S. Maria Talpaluer

La Caras

Porto delle Saline Vecchie

Rodum Cammar

Pietra Negra

La Magdalena

La Baccora

La Gran Fontana

Giardino del Boschetto

Giardino del Vefcouo

Chiefa di S. Paolo

Citta Vecchia

C. Grighisir

C. Siggeo

Torre di Bolt

S. Paolo

Saline Nuove

Salamun

Cala di S. Paolo

C. Grondi

C. Scilia

C. Sabbug

C. La Moffa

C. Nafnaro

C. Lieu

C. Mechabib

C. Attardo

C. Lia

C. Bolsan

C. Gregor

Gallis

C. Buaccaro

C. Zuncq

C. Corcup

C. Carmi

C. Luca

C. Ferut

C. de la Calcara

Cala de Marco

C. Artalfol

La Marza Picola

S. Giorgio

Aficiach

S. Giovanni

S. Leonardo

S. Margarita

Il Carradino

Caft S. Elmo

Punta delle Forche

S. Tomafo

Monte della Calcara

S. Nicolo

La Sorta

Cala di S. Nicolo

MELITE INSVLA,
Vulgo
MALTA.

golf leggen de kleyne eylanden *Comino* en *Cominotto*. Van daer gaende naer de rechter ſijde langs de kuſt aen den hoeck van 't eylandt, tegen over Sicilien gelegen, ſiet men *Calo di S. Paolo*, dat is, de golf van S. Paulus, dus genaemt om dat d'inwoonders vaſtelijck gelooven, dat het ſchip, in 't welck men den gemelden Apoſtel gevangen naer Romen voerde, in deſe plaets door de ſtormwinden wierd geworpen: oock ſiet men hier een kapelle aen S. Paulus gewijdt; en een Fort met geſchut voorſien, om 't landen der roovers te beletten. Van daer voorder langs de kuſt gaende, komt men by de *Calo di S. Giorgio*, aen de noordſijde gelegen; en eyndelijck aen den hoeck van 't eylandt, tegen over de Caep Paſſaro, ontmoet men twee groote havens, waer van d'eene aen de ſlinckehandt *Marza Muſſeto*, dat is, Haven van Muſſet, wordt geheeten, (want *Marza* is ſoo veel als een haven,) in welcks midden leght een kleen eylandt, daer de ſchepen, die van beſmette plaetſen komen, 40 dagen moeten ſtil leggen; d'andere noemt men de groote Haven, oft *Marza grande*, welcke naer 't ooſten leght: deſe twee havens ſijn door een ſmallen hoeck landts, waer op men het Fort S. Elmo, en daer na de ſtadt Valette gebouwt heeft, van elckander geſcheyden. De gemelde groote haven heeft twee ſtroocken landts, die ſich in de gedaente van twee vingeren van een handt uytſtrecken; in een der ſelve naeſt aen de mont der haven, ſiet men op een hooge rotſe 't kaſteel S. Angelo, en daer achter de groote Burgh, ofte *Borgo*; op d'andere, dieper innewaerts aen de ſlincker ſijde, de burgh S. Michiel ofte 't eylandt *la Sangle*; doch *Citta Vecchia* leght ontrent acht mijlen van deſe gemelde plaetſen.

Hoedanigheyt. Lucht.

Het eylandt Malta is een langen tijdt met beſmettelijcke koortſen gequelt geweeſt, die ontrent de maent Auguſtus, en uyt de quade lucht, ſoo men meende, voortquamen. Maer als de verſtandighſten beſpeurden, dat dit quaet ſproot uyt het vlas, 't welck in 't water wierdt geleyt, ſoo wierdt het ſelve verboden, en de koortſen daer door als verdreven: in voegen dat ſedert die tijdt de lucht van dit eylandt geſont is, inſonderheyt aen de gene dieſe gewoon ſijn: en hoewel dat de zonneſtralen, tegen de rotſen geſchoten, ſeer groote hitte veroorſaeken, ſoo wort die evenwel door de weſtnoordweſte wint, die na de middagh waeyt, getempert. De winter geeft hier nooit ys noch ſneeuw, en men kanſe nauwlijcks ſoo noemen; want eenige weynige weeken van December tot in Januarius is de zee buyten gemeen ongeſtuymigh door de groote winden, doch maeckt het ſoo kout niet dat men genootſaeckt is ſich te warmen: oock valt 'er veel regen en hagel; maer de velden ſijn dan groener en aengenamer als in de ſomer, in welcke het in 't gemeen in ſes maenden niet en regent, en de lucht ſoo heet is, dat men die, ſonder de verkoelende winden, niet ſoude konnen verdragen: oock valt 'er dan ſoo veel dauw, dat het graen daer door groeyt, en het aertrijck ververſt wordt. Ontrent de maent October, als 't begint te regenen, ſiet men d'aerde met kruyden en bloemen bedeckt, de rotſen ſelf ſijn met groen verciert; en de noorde en noordooſte winden (die ſy Tramontane en Grieckſche noemen, en ons niet dan ys en ſneeuw brengen) veroorſaken by hen niet dan een geſtadigen regen.

Men ſiet hier veel bronnen van levendt wa- *Water.*
ter, hoewel dat ſommige het tegendeel gelooft hebben; evenwel gebruyckt men meeſt regenwater op de bewoonde plaetſen. Hier ſijn oock eenige putten met ſout water, inſonderheyt ontrent het kaſteel S. Angelo.

Aertrijck.

't Aertrijck van dit eylandt is ſteenachtigh en vol rotſen, ſoo dat men weynigh plaetſen vint, daer d'aerde meer dan vier voeten hooger is dan de rotſe: doch het beſte deel is ontrent *Civita vecchia* en *Boſſchetto*, daer men veel bebouwde landen en tuynen ſiet; want indien 't overige deel van 't eylandt dit gelijck was, de Ridders ſouden geen graen oft andere eetwaren elders behoeven te halen. Maer hoewel dit landt van natuur onvruchtbaer is, ſoo brengt het niettemin vele dingen voort door de naerſtigheyt en arbeyt der inwoonders. D'aerde van S. Paulus wort ſeer geacht, om dat ſy die goet houden tegen allerley ſlagh van fenijn, derhalven halen ſy die uyt de ſpeloncke die ſijnen naem heeft; ja ſelf vele gelooven, dat d'aerde van 't geheele eylant dienſtigh is tot een tegengift, ſedert de ſegening door S. Paulus aen 't ſelve gegeven. 't Aertrijck draegt tarwe en *Tarwe, garſt,* garſt, doch niet in overvloet: want al het graen t'ſaemgehoopt, is naulijcks genoegh om d'inwoonders drie maenden t'onderhouden; ſoo datſe 't overige moeten koopen, en van Sicilien doen komen, waer uyt ſy granen, en allerley eetwaren dieſe noodigh hebben, mogen afvoeren ſonder eenige tollen ofte impoſten te betalen. Hier waſt oock cumijn, tot ontrent duyſent maten, die ſy Cantari noemen, doch van *en ander* twee ſoorten; want d'een is wilde cumijn, die ſy *gewas.* in plaets van ſpecerye gebruycken; en d'andere is byna als anijs, welcke d'inwoonders in haer broot mengelen, 't welck daer door een aengenamen ſmaeck ontfangt. In dit eylandt groeyt de beſte kottoen: als d'inwoonders de garſt ingeſamelt hebben, ſaeyen ſy die op 't ſelve lant, en genieten noch dat jaer dit gewas; 't welck een drooge aerde eyſcht. Men gelooft datſe jaerlijcks ontrent 300 Cantares winnen, die yder ontrent hondert ponden wegen: en dewijl hen de kottoen voordeel geeft, om datſe meer geſocht wort dan de Spaenſche, ſoo achten ſy 't graen te minder, en beſorgen dit gewas met meerder yver.

Dit eylandt geeft bloemen, inſonderheyt *Bloemen.* rooſen van ſeer ſoeten reuck, oock thym en allerley ſlagh van kruyden van een andere ſmaeck en kracht dan d'onſe, voornamelijck uytnemende bloem-koolen.

Hier waſſen oock meeſt alle de vruchten die *Vruchten.* in Italien groeyen; want daer ſijn wijnſtocken die ſeer goede, witte en roode druyven, ſoo groot als pruymen, voortbrengen: de wijn der ſelve is ſeer ſterck; doch is 'er weynigh, om dat de druyven meeſt alle op de marckt verkocht werden, in plaetſe van de vochtigheyt daer uyt te perſ-

te perſſen. Sy hebben oock olyven, amandelen, vijgen, ſoete en ſuere citroenen, van ongemeene deught en grootte, abricoſen, en meloenen van ſeer aengenamen ſmaeck, en eenige palmboomeen, behalven alle andere vruchten die Italien voortbrengt. Doch dit eylandt heeft hout gebreck; ſoo dat d'inwoonders, om haer broot te backen en ſpijſe te bereyden, koe-mis of die van andere dieren, welcke ſy in de zon droogen, moeten gebruycken; oock wilde diſtels, verſcheyden van de gene die gegeten worden; en eenigen nemen olyvenhout tot het ſelve eynde, 't welck van Sicilien komt, en by 't gewicht verkocht word.

Steenen. Maer ſoo Malta hout gebreck heeft, om vuur te ſtoken of te bouwen, het is in tegendeel wel voorſien van ſchoonen witten ſteen, ſeer bequaem om gehouwen en tot de bouwkunſt gebruyckt te worden: in deſe ſteenen ſiet men oogen en tongen van ſerpenten, die goet ſijn tegen 't fenijn, ja alle de Malteſerſteen heeft deſe kracht, 't welck veroorſaeckt datſe met menighte van daer vervoert worden. Hier maeckt men oock ſout op de plaetſen dieſe *Salina nuova* en *Salina vecchia*, dat is, nieuwe en oude ſoutgroeven, noemen.

Sout.

Honigh. De byen van dit eylandt geven een honigh die voor de beſte geacht wort, en den reuck van thym, roſen en violetten, die hier in overvloet ſijn, by ſich bewaert; ſoo dat vele meenen, dat dit eylant van den honigh (die de Latiniſten *mel* noemen,) de naem *Melite* heeft verkregen.

Beeſten. D'inwoonders voeden ſchapen, geyten, verckens, eſels, muylen, en hoenderen van ſeer goeden ſmaeck, niet tegenſtaende de drooghte van 't landt. Men ſiet hier oock goede en ſtercke paerden, bynae als de Spaenſche, die wel konnen arbeyden; want ſy worden ſchoon en kloeck, hoewelſe in dit ſteen-achtigh landt ſonder hoefyſers loopen, en niet dan weynigh ſtroo en garſt t'eten krijgen; hun getal met de veulens beloopt ontrent vijf hondert. Als de Grootmeeſter de Villiers in dit eylandt quam, reden hem d'inwoonders, op eſels geſeten, te gemoet, ſommige met ſadel en toom, en andere met tapijten verciert: deſe dieren ſijn oock redelijck groot en ſterck, hebben een grooten tret, en konnen den gantſchen dagh nevens de paerden, als die niet te poſt loopen, uytharden. Men ſiet hier oock vele konijnen en haſen.

Vogelen. Dit eylandt voedt oock perdrijſen, ſneppen, quackels, lijſters, in groote menighte, als het haren tijdt is, gelijck oock valcken, gieren, ſperwers, en andere vogelen, die de Valckeniers groot achten. Doch de valck, dieſe aen den Vice-Roy van Sicilien tot erkentenis ſenden, wort in 't gemeen in 't eylandt Goze gevangen, gelijck oock d'andere, die ſy de Koning van Vranckrijck, en andere Chriſte-Princen, tot teycken van hare genegentheyt, vereeren.

D'inwoonders en ſommige Schrijvers ſeggen, dat men hier geen ſerpenten vind, noch eenigh ander fenijnigh gedierte; en ſoo men die van andere plaetſen hier brengt, datſe terſtont ſterven; ja dat dit eylandt altijt daer van bevrijt is geweeſt, ſedert de tijdt van den Apoſtel Pau-

lus; maer datſe daer te voren, om d'overgroote hitte, genoegh meê gequelt waren. Doch 't is ſeker dat 'er ſerpenten en ſcorpioenen, doch altijdt ſonder fenijn, gevonden worden. Daer is geen gedierte dat byna 't geheele jaer hen meer quelt dan de muggen en vliegen met hun geluyt en ſteecken.

De dorpen worden door d'ingeborenen van 't eylandt bewoont, gelijck oock *Civita vecchia*, oft d'Oude ſtadt: maer d'andere drie ſteden by de zee ſijn volckrijck door d'oude inwoonders, ſlaven, Italiaenſche ballingen, Griecken, baſtaerden, en gemeene vrouwen, die van alle ſijden herwaerts komen. De Ridders onthouden ſich meeſt in de ſtadt Valette, uytgeſeyt de gene die elders gebruyckt worden. *Inwoonders.*

D'inlanders, van d'oude inwoonders afkomſtigh, verſchillen weynigh van andere Africanen hunne buren, behalven datſe wat witter ſijn, doch ſoo niet of ſijn evenwel bruyn oft geelachtigh. Sy ſijn redelijck groot, en van goede geſtalte, dun en ranck van nature, en ſoo geſont, dat men oude mannen van 120 en meer jaren vind, die noch vier oft vijf van hunne mijlen op een dagh konnen gaen, 't aertrijck bouwen, en eten een ſelve ſpijſe met de jonge lieden. De vrouwen ſijn in 't gemeen kleyn, maer ſchoon, geeſtigh, bevallijck, wit, maer geblancket, en houden veel van een friſſe gedaente, hoewel datſe ſelf dun en tenger ſijn van geſtalte. Behalven ſommige Malteſer vrouwen, die open huys houden, komen hier noch andere uyt Italien, Grieckenlandt, en elders, die voor de Malteſche niet wijcken, maer ſomtijts haer in ſchoonheyt overtreffen. *hunne geſtalte.*

De ingeborenen ſijn in 't gemeen goede ſoldaten en moedigh, geeſtigh, geduldigh, ſpaerſaem, en ſober, ſonder leckernyen; doch in tegendeel genegen tot onkuyſheyt, jaloers, mistrouwende, en veynſaerts: ſy doen weynigh naerſtigheyt om goet te vergaderen, vergeven lichtelijck het ongelijck: doch hun gemeen ſcheldwoort is *Becco*, dat is, hoorendrager; oock geſchieden onder hen vele dootſlagen. De vrouwen, in dit eylandt oorſpronckelijck, ſijn welluſtigh, loos, en ſeer onkuys; doch van goet verſtant, beſchaemt en ſedigh in uyterlijcken ſchijn; oock ſeer moedigh en dapper, gelijck men in den oorlogh met de Turcken beſpeurde, in welcke eenige van hen tegen de ſtoutſte Janitſers kloeckmoedelijck vochten: boven al bemerckt men, datſe geen middelwegh houden, maer in 't goet of in 't quaet, na den drift van hare genegentheyt, uytmunten. *genegentheden.*

Al de dagen der weke worden door de nieuwe Ridders in eenigh werck van devotie, of dat den oorlogh betreft, beſteet, waer toe de vermaningen hen aenporren; of ſy gaen in 't Sieckenhuys den krancken byſtaen en dienen; ofte oeffenen ſich in 't handelen der wapenen, in tegenwoordigheyt van d'Opſienders over de nieuwelingen, welcke nu hun probeer-jaer te Malta moeten uytſtaen, ſonder elders te reyſen. *oeffeningen.*

De Malteſers eten in 't gemeen weynigh tot haren koſten, maer veel aen een anders tafel; want t'huys vernoegen ſy ſich met kruyden, *ſpijſe.*

wortelen, en melck, ſonder andere ſpijſe te ſoecken, en met broot van terwe en garſt t'ſaem vermengt: ſy hebben oock in 't gemeen geen dranck dan water, en gebruycken de wijn ſeer ſelden. Doch de vreemdelingen leven na hunne eygen wijſe.

kleeding, De mannen en vrouwen van aenſien gaen op de Siciliaenſche oft Italiaenſche wijſe gekleet, doch met weynigh onderſcheyt: want de vrouwen dragen een lang kleet, als een huyck, het welck van 't hooft tot de voeten ſtreckt, en hun het gantſche aengeſicht, uytgeſeyt d'oogen, bedeckt: dit gemelde kleet is aen yder gemeen, ſoo wel de lichte vrouwen, als andere, ſelf aen de ſlavinnen. De gehuwde en eerlijcke vrouwen maken 't ſelve vaſt aen haren hals en dicht om hare ſchouderen; want het ſtreckt hen tot een kleet van aenſien en achtbaerheyt.

tael, Sy hebben een beſondere tael, die niet anders is dan Arabiſch, doch een weynigh verbaſtert, ofte Moorſche: dit is d'oude Puniſche, van de Pheniciers te Carthago, en van daer naer Malta gebracht: ſy hebben noch in hare tael *Ephetha*, dat is, *wort geopent*; en *Kum*, 't welck beteekent *ſtaet op*, woorden die in 't H. Euangelium gevonden worden. De lantlieden ſpreken geen andere dan hunne moeder-tael; maer de ſtedelingen verſtaen in 't gemeen oock d'Italiaenſche; ja vele vrouwen ſpreken de Moorſche, Grieckſche, en Italiaenſche talen, en eenige de Franſche. Yder dorp heeft ſijn beſondere uytſpraeck, ſoo dat ſy daer aen konnen weten van wat plaetſe datſe komen.

huwelijcken, Sy huwelijcken ſonder hunne bruyt te mogen ſien dan den dagh datſe ſich de neusdoeck tot een teecken van verbintenis, onderling geven; en daer na ſijnſe gewoon t'ſamen te ſlapen eer dat hun huwelijck in de kerck wort beveſtight: doch als dat ſal geſchieden, wort de bruyt van haren bruydegom vergeſelſchapt, om haer te eeren.

en begrafenisſen. Sy begraven hunne dooden op de Grieckſche wijſe: want ſy hueren rouwbedrijvers, die ſich 't hair uyttrecken en 't aenſicht opkrabben; en de naeſte vrienden ſnijden hun hair af, en werpen 't op het doode lichaem met groot geroep, kermen en klagen.

Inkomſten van de Grootmeeſter. De Grootmeeſter heeft d'inkomſten van 't eylandt Malta, en van Goza, welcke ontrent tien duyſent kroonen bedragen, d'impoſten, tollen en ſoutgroeven daer in begrepen, (hoewel Keyſer Karel de Vijfde maer 41 ducaten, als Boſius ſeght, daer van genoot,) en twaelf duyſent kroonen van d'Ordre tot ſijn tafel; daerenboven 't recht van Admirael van alle de prijſen, 't welck is tien ten hondert, ſoo van de koopmanſchappen, als van de ſlaven; d'inkomſten van de Magiſtrale Commanderyen van yder Prioraetſchap, met macht van een Commanderye alle vijf jaren, die van Genade oft uyt gunſt wort geheeten. Qock heeft hy alles wat ſijne Officieren op hun afſterven nalaten, maer dat van de Religieuſen behoort tot de gemeene ſchatkiſt: ſoo dat men hem in alles jaerlijcks ontrent ſeſtigh duyſent kroonen inkomſten toeſchrijft.

Rijckdommen der beſondere lieden. Het volck krijght gelt voor haer kottoen en kumijn; maer is genootſaeckt weder uyt te geven voor eetwaren, en andere dingen die van Sicilien en elders komen: in 't kort, de rijckdommen deſer eylanders ſijn ſeer kleyn, en d'armoede groot genoegh; want uytgeſeyt tien oft twaelf, die ontrent ſes hondert kroonen inkomſt, en vijftigh, die 'er twee hondert jaerlijcks hebben, en eenighſins in aenſien leven, al d'andere ſijn van geringe gelegentheyt, om d'onvruchtbaerheyt van 't landt; doch hunne armoede is met dien rijckdom verſelt, datſe ſich met weynigh vernoegen.

Koophandel. Hunnen voornaemſten koophandel beſtaet in wijn en ſijdeſtoffen, maer alles heeft weynigh te beduyden. Van Sicilien krijgenſe graen, het welck daer geen tol geeft in 't uytgaen: doch ſomtijts ſijn de galeyen van d'Ordre genootſaeckt, door 't groot gebreck, eenige ſchepen, met koren geladen, tegen hun danck, naer Malta te brengen, 't welck ſy daer na ten dierſten moeten betalen. De Sicilianen ſenden hen oock wijn, vers en geſouten vleeſch, erten, boonen, hout, oly, en ſijde lakenen: wat de ſpeceryen en ſuycker belangt, daer van voorſien ſy ſelf die van Sicilien, uyt de prijſen die ſy in de Levant vermeeſteren: in voegen dat dit eylandt niet alleen dat van Sicilien tot een bolwerck dient; maer oock ſijne waren en koopmanſchappen vertiert, met groot voordeel van de tollen des Konings van Spanje. Uyt Vranckrijck komt hier metael en krijghsgereetſchap, (van welcke dit eylandt inſonderheyt groot gebreck heeft) lakenen, en andere dingen.

Wapenen, D'ingeborene Malteſers dragen lange ſwaerden, en groote daggen oft poinjaerden, zagayen wat korter als onſe piecken, aen beyde d'eynden ſcherp, dieſe behendigh weten te handelen en gebruycken. Sy hebben oock ſpontons, welcke ſijn als ſtocken, aen twee eynden bequaem om mede te vechten. In 't eyland ſijn muſquetten en vuerroers in ſeer groote menighte; en men gelooft dat de wapenſale, in 't hof van de Grootmeeſter, genoegh voorſien is om twintigh oft vijf-en-twintigh duyſent mannen volkomen te wapenen. Oorloghsgereetſchap *en andere oorloghsvoorraet.* is 'er in overvloet, als een magaſijn met kruyt, een met hout, een met geſoute vleeſch, en andere levensmiddelen, rijckelijck vervult. Sy hebben veel geſchut op de muren en bolwercken der ſteden, en op de kaſteelen en ſterckten; ſoo dat men gelooft datſe tuſſchen de twee en drie hondert ſtucken, gemonteert en ongemonteert, op alle hunne plaetſen hebben: derhalven, als men al 't voorverhaelde bemerckt, heeft men ſich niet te verwonderen over 't volgende ſpreeckwoort: *Malta fior del Mondo*, dat is, Malta de bloem der weerelt, niet alleen om hare wapenen, ſterckten en voorraet, maer oock om de helden die 't beſchermen.

Ridders. Daer ſijn ontrent ſes oft ſeven hondert Ridders op dit eylandt in verſcheyde plaetſen, beſtaende in Françoyſen, Spanjaerden, Italianen en Hooghduytſchen: doch ſoo Malta van de Turcken wort gedreyght, ſoo ontbiet men al de Ridders en Religieuſen tot hare beſcher-

ming;

ming; en alle verſamelt, ſijn te ſamen ontrent vier duyſent perſoonen. Men meent dat nu in alles veertigh duyſent menſchen, de Ridders en ſoldaten daer in vervat, op dit eylandt getelt worden; doch onder dit groot getal ſijn maer ſes duyſent mannen bequaem tot den oorlogh. De Malteſers ſijn kloeck te paerd, en gewennen hunne paerden tot loopen en ſpringen; en jaerlijcks wordt in de ſteden een prijs aen de gene die beſt kan rennen geſchoncken.

Getal der inwoonders.

Sterckte ter zee.

De Grootmeeſter onderhoudt in 't gemeen vijf galeyen, yder met hondert ſoldaten en bootsgeſellen voorſien, en 25 Ridders, doch op den Admirael oft Zee-Capiteyn 30 Ridders, welcke den ſtandaert van S. Ian, die root is met een ſilvere kruys, op ſijnen maſt ten toon voert. Hy heeft oock eenige galioenen en andere ſchepen, waer toe te Malta ontrent twee duyſent ſlaven ſijn, om op de galeyen te roeyen, oft in de Aubergen te dienen, ſonder de ſlavinnen, die de Jofferen ten dienſt ſijn, daer in te rekenen.

Fortreſſen.

De Fortreſſen en buytenwercken ſijn ſterck genoegh in dit eylandt om groote legers lang op te houden en te wederſtaen, te meer, om dat 'er geen aerde is rontom de ſteden, en ſoo men die daer vind, wortſe van d'inwoonders binnen gebracht, om daer mede tuynen te maken; en dus worden de plaetſen ſtercker, dewijl ſy de vyant de middel benemen om trencheen te maken en te approcheren. Hun gebreeckt oock geen geſchut, of krijgsgereetſchap, om die te beſchermen: de vyantlijcke vloot kan oock in dit eylandt geen ſekere haven krijgen, derhalven konnen de belegeringen niet lang duren, dan met het uyterſte gevaer van alles te verlieſen.

Religie.

Hoewel d'ingeborene Malteſers d'Arabiſche oft Mahometaenſche tael gebruycken, ſoo ſijn ſy evenwel Chriſtenen: doch in de drie ſteden by de zee, la Valette, de Burg, en S. Michiel ſijn veel Grieckſche Chriſtenen, die kercken hebben. De voornaemſte kerck der Ridders is die van S. Jan, in welcke de Prieſters van hun Ordre den dienſt doen, en de Grootmeeſter en d'andere Ridders die aenhooren.

Inquiſitie.

Den Inquiſiteur woont in de Burg; doch de Ridders ſtaen niet onder ſijn gebiedt.

Biſſchop.

't Eylant heeft oock een Biſſchop, die tot het Aertsbiſdom van Palerme behoort.

D'Eylanden COMIN en COMINOT. Namen, en gelegenheyt.

De Grootmeeſter beſit oock de kleyne eylanden *Comin* en *Cominot*, 't eerſte wort van ſommige voor der ouden *Hepheſtia*, of 't eylandt van Vulcanus, genomen, 't welck de reyskaert van de Latijnſche zee met een bedurven woort Feſtia noemt. Deſe eylanden leggen aen de weſtſijde van Malta tuſſchen 't ſelve en het eylandt Goze, en worden nu bewoont door de ſorge van de Grootmeeſter de Vignacourt, die daer een Fort, tot verſtercking, deê maken. Comin is ontrent vier kleyne mijlen in d'omring groot; en men ſiet 'er vele dieren.

GOZA. Namen.

't Eylandt *Goza* behoort oock aen den Grootmeeſter, die het met den tijtel van Prins beſit. 't Is het ſelve dat van Mela en Plinius *Gaulos*, en van Strabo *Gaudos* geheeten wort: Ptolemeus noemt het *Glaucon*, en de reyskaert van de Latijnſche zee *Falacron*: d'Italianen en Sicilianen ſeggen *Gozo*, en d'inwoonders van 't eylandt, *Gaudiſch*, hebbende deſe naem van d'Arabiers, die het beſeten hebben, behouden; doch in hare boecken ſtaet *Gaudoſch*. Sommige nemen het voor 't eylant aen Juno gewijdt, daer Ptolemeus af ſpreeckt. Goza is vijf mijlen van Malta, nae 't ſeggen van ſommige, doch na dat van de Ridders, byna acht; het legt van 't ſelve ten weſten ofte liever weſtnoordweſt. De gedaente is langwerpigh rondt, d'omgang 30 mijlen, de langte acht, en de breette vijf mijlen. Het fort legt op een kleynen berg, aen welckers voet een fraey vleck is gelegen. Dit eylandt heeft geen groote dorpen, dan alleen eenige gehuchten, en huyſen hier en daer verſpreyt. De voornaemſte plaetſen ſijn Scilendi, Dovere, en Muggiari. Goza wierd in 't jaer 1551 van de Turcken ingenomen, die wel vier duyſent menſchen van daer in ſlaverny weghvoerden.

Gelegenheyt. Gedaente. Grootte. Plaetſen.

De lucht van dit eylandt is ſeer geſont, en men ſiet 'er vele levende waterſprongen. 't Aerdtrijck is 'er uytnemende vruchtbaer; en hoewel het berg-achtigh is, ſoo is 't evenwel byna overal bebouwt: het heeft vele plaetſen bequaem tot tuynen, en verſchaft niet alleen granen en vruchten voor ſijne inwoonders, maer oock eenighſins voor die van Malta. Hier ſijn vele ſchapen, haſen en vogelen; en is niet min overvloedigh in honigh, dan in andere dingen. Aen de ſijde naer Barbaryen is een rotſe, daer men die brave valcken vangt voor de Koningen van Spanje en van Vranckrijck, daer wy te voren van geſproken hebben.

Hoedanigheyt.

Deſe eylanders hebben de ſelve ſeden en tael als de Malteſers; en ſijn in alles ontrent vijf duyſent ſielen: als de Turcken het innamen, warenſe wel ſeven duyſent ſterck, maer hebben ſedert niet weder tot dat getal konnen komen. Het kleyn kaſteel is met tien ſtucken geſchuts voorſien, en in 't jaer 1618 met een contreſcharp geſterckt. Het is rontom met rotſen en ſteylten beſet; en de havens, bequaem tot het aenkomen der ſchepen, worden met forten, daer geſchut op legt, beſchermt.

Inwoonders.

De Grootmeeſter ſend in dit eylandt een Ridder, met den tijtel van Gouverneur, die alle drie jaren wort verandert; en hoewel dat d'inwoonders Arabiſch ofte Moorſch ſpreken, ſy ſijn evenwel Roomſch-Catholijcke Chriſtenen.

LAMPADOUSE. Namen.

't Eylandt *Lampadouſe*, hoewel onbewoont, behoort oock aen die van Malta. Ptolemeus noemt het *Lopaduſa*, d'Italianen *Lampedoſa*, en Arioſte *Lipaduſa*, ſeggende dat hier het felle gevecht van Agramant, Gradaſſe en Sobrin, tegen Roeland, Olivier, en Brandimar, minnaer van Fleurdelis, is geſchiet; en hierom, ſoo het ſchijnt, noemen d'Italiaenſche zeelieden ſeker vervallen huys, dat hen tot een teecken dient, *la Caſa d'Orlando*, dat is, 't huys van Roeland.

Gelegenheyt. Grootte.

Ptolemeus ſtelt het onder d'eylanden van Africa, en de nieuwe Schrijvers hechten het aen 't Koninckrijck Tunis. Het leght ten weſten ofte liever ten weſtzuydweſten (welcke wint in de Middelandtſche zee *Ponante Libeccio* wort geheeten) van Malta. De Schippers ſeggen, dat het wel hondert mijlen van Malta is gelegen.

Arioſte

Arioſte beſchrijft het als ſonder huyſen; maer andere ſeggen, dat men hier d'overblijffelen van een out kaſteel, huyſen, muren en torens van ſteden ſiet; doch dat men daer niet kan woonen om ſekere Fée, 't welck niet anders is, nae 't gevoelen van andere, als verſchrickelijcke ſpokeryen, die men daer des nachts beſpeurt; dan dit gelijcken fabelen. Dit is ſeker, dat 'er een kerck is, *Sancta Maria de Lampadoſa* geheeten, die in twee plaetſen is afgedeelt; d'eene gewijdt aen de devotie der Chriſtenen, en door de reyſende lieden beſocht, die daer gelt, ſtoffen, broot, kruyt, kogels, en andere dingen offeren; d'andere beſoecken de Turcken, die daer oock hun offerhanden doen; en niemant van hen durft iets weghnemen van 't gene daer is gelegt: want ſy gelooven, dat hy, die niets offert, of die 't geofferde wil weghnemen, van 't eylandt niet kan vertrecken: of dit geen ſuperſtitie ofte bygeloof is, laet ick den verſtandigen Leſer oordelen. Maer de Ridders van Malta komen, met een goet voornemen, in hunne galeyen, en nemen de giften door de Chriſtenen gedaen, om die in Sicilien in 't gaſthuys van Trapani, *la Nuntiata* genaemt, te brengen, en daer mede d'armen en ſiecken te verſorgen. Den geeſtigen Arioſte ſeght, dat dit eyland vervult is met aelbeſſe- en geneverboomen; en bewoont van harten, daſſen, geyten en haſen.

LINOSA *Namen. Gelegenheyt.*

Het eylandt *Linoſa*, door Ptolemeus *Æthuſa*, en t'onrecht van eenige *Limoſa* genaemt, wort oock onder d'eylanden van Africa getelt; en is maer dertigh mijlen ten noord-ooſten van Lampedoſa, en recht tegen over het Mahometaens Africa, gelegen. Het heeft ontrent 20 mijlen in d'omring: en men kan rontom geen plaets, bequaem tot d'aenkomſt der ſchepen, vinden. In ſeker reysboeck worden d'eylanden Linoſa en Lampedoſa 90 mijlen van Malta geſtelt, en d'een van d'ander 20 mijlen verſcheyden; en die van Lampedoſa wat meer naer het zuyden.

BARBARIEN.

Namen. DE Arabiers noemden dit landt *Ber*, dat is, eenſaem, doch ſeker Schrijver, *Berberie*, eer het bewoont was, waer uyt komt dat d'inwoonders daer na *Berberes* ſijn geheeten. Andere ſeggen, als de Romeynen d'Africanen hadden overwonnen, gaven ſy de naem *Barbaria* aen dit deel van Africa, om datſe de menſchen ſeer woeſt en barbariſch vonden: doch Leon meent, dat men de Witten van Africa *El barbar*, van 't woort *Barbara*, noemde, 't welck in hare tael ſoo veel als geraes of getier beduyt, om dat de ſpraeck der Africanen aen de Arabiers een verwart geraes ſchijnt, en by dat van de dieren kan geleken worden. Maer laet ons de namen verlaten, om tot de ſaken te komen.

Grenſen. Dit lant begint aen de weſtſijde by den bergh Aiduacal, eerſte punt van den vermaerden bergh Atlas, vervat de ſtadt Meſſe en 't geheel landtſchap Sous, en ſtreckt van daer langs den oever der Weſterſche zee, de Straet van Gibraltar, en de Middelandtſche zee aen de noordſijde, tot aen de grenſen van Alexandrien; ten ooſten heeft het de woeſtijnen van Barca, niet wijt van Egypten; en ten zuyden de bergen van den grooten Atlas.

Grootte. De lengte van d'Atlantiſche zee tot aen Egypten rekenen ſommige ontrent 800 Franſche oft 600 Duytſche mijlen; en de breette, van den bergh Atlas tot de Middelantſche zee, 109 Franſche oft 82 Duytſche mijlen; doch deſe breette is ſeer ongelijck, en veel ſmaller op eenige plaetſen. Een ander Schrijver maeckt het veel grooter, en ſtelt meer dan 1200 mijlen voor de lengte, en 180 Spaenſche voor de breette.

Landtſchappen. Barbarien begrijpt de beyde Mauritanien der ouden, het Tingitaenſche en Ceſariſche, 't nieu Numidien, 't kleyne ofte eygentlijcke Africa, en het Marmariſche en Cyrenaïſche Libyen, ofte, volgens de hedendaeghſche geſtalte, de Koninckrijcken Marocca, Fez, Algiers, Tunes en Tripoli: want het gene eertijts de benaeming had van de Rijcken Telenſin en Tremecen, is nu aen 't Rijck van Algiers gevoegt; en 't landt van Barca, dat van Mesrate tot in Egypten ſtreckt, ſtaet byna geheel onder 't Rijck van Tripoli.

Hoedanigheyt. Geheel Barbarien is niet geplaegt met al te groote hitte, oock ſijn alle de deelen niet al te wel getempert, om dat het niet te na of te verre van de Tropiquen is gelegen: want de gantſche kuſt van dit landt, en de bergen by den oever der Middelantſche zee, (die van de Straet af tot in Egypten ſtrecken,) byna meer koude dan hitte, om dat 'er een deel van 't jaer ſneeu valt, genieten. Den regen-tijdt begint in 't gemeen in dit gantſche landt ontrent half October, de koude in December, en wort ſtercker in Januarius, gelijck op andere plaetſen; doch mindert weynigh weeken daer na: ſoo dat men in de Meymaent eenige rijpe vruchten krijgt, en d'andere dieper in de ſomer.

Water. Verſcheyde rivieren ſpruyten uyt de bergen van den grooten Atlas, en andere van elders, die ſommige in d'Atlantiſche en andere in de Middelantſche zee vallen: het fonteyn-water van deſe bergen ſmaeckt aerd-achtigh, en is byna altemael onklaer, inſonderheyt in de plaetſen op de grenſen van Mauritanien gelegen.

Aertrijck, en vruchtbaerheyt. De geheele kuſt van Barbarien langs den Oceaen, en de vlackten tuſſchen den oever en den grooten Atlas, van 't laetſte en zuydelijckſte deel der Provintie van Sous oft Sus, tot aen de Straet van Gibraltar, ſijn ſeer vruchtbaer van terwe, garſt, en gras voor 't vee, en d'inwoonders hebben de ſchoonſte velden van Africa in vier Provintien, als Sous, Duquele, Temecene en Azgar, om dat het lant geheel plat is en ſeer getempert, en van vele rivieren, die uyt den grooten Atlas afkomen, wort beſproeyt. D'andere ſijde naer de Middelantſche zee, van de Straet Gibraltar tot aen d'ooſterlijckſte grenſen van 't Landtſchap Tripoli in Barbarien, is ruw, oneffen, en vol bergen, die ſomtijts 30 oft 40 mijlen in 't lant ſtrecken; tuſſchen deſe bergen en die van den grooten Atlas, ſijn ruyme vlackten, en op ſommige plaetſen laege heuvelen; doch 't aertrijck is vruchtbaer in terwe en gras voor 't vee, overvloedigh in fonteynen en rivieren, die in de Middelantſche zee loopen. De kuſt van dit lant, dieſe *Errif* noemen, waer langs de bergen van den kleynen Atlas ſtrecken, is meer kout dan warm; ſoo dat 'er weynigh tarwe groeyt, maer veel garſt. Alle deſe bergen ſijn dicht beſet met hooge boomen, hebben oock goede weyden, dienſtigh om des ſomers 't kleyne vee te voeden; maer des winters valt 'er in 't gemeen ſoo veel ſneeu, dat 'et in groot gevaer is, ſoo men 't niet ter rechter tijt afdrijft, van te ſterven.

Vruchten. Byna aen alle plaetſen, die vruchtbaer ſijn, groeyt velerley gewas van ſeer goeden en aengenamen ſmaeck, als roſijnen, vijgen, kerſſen, pruymen, perſen, queepeeren, abricoſen, granaet- en oranje-appelen, lamoenen, en diergelijcke, die andere in leckerheyt verre te boven gaen. Hier ſijn ſeer groote olijfboomen, inſonderheyt die van Marocco, Fez en Algiers.

Gedierte. Sy voeden vele kudden op de landen daer toe dienſtigh: op de bergen ſijn vele wilde dieren, en boven al een ongelooflijck getal apen in de dicke en hooge boomen: oock ſijn hier een groote menighte leeuwen en geyten.

Mijnen. Dit lant heeft gout- en ſilver-mijnen, en van andere metalen; oock wort 'er amber op hare kuſten gevonden.

Lucht.

Aert der inwoonders. D'inwoonders ſijn wonderlijck ſterck, en kloecke lieden te voet en te paert: in de zeeplaetſen ſijnſe minder eenige ſieckten onderworpen,

HISPANIA.
MARE
AT LAN-
TICVM.
MARE AFRICVM.
Sicilia
Morea
MARE
MEDITERRANEVM.
NATOLIA
olim ASIA MINOR.
Candia
Constā
tia Reg.
Tunis
Alger Reg.
Stefe.
Tremisen
FESSÆ REG.
BARBARIA
MAROCHI REG.
Segelmesse.
Dara Reg.
BILEDULGERID
quæ
NUMIDIA
Tripoli Reg.
MARMARICA
olim
BARCHA
TARGA REG.
ZUENZIGA
REG. olim
HAIR.
LANHAGA.
Desertum
Barcha Desertum.
Ammon.
Eleocat Desertum.
LIBYÆ EXTERIORIS
PARS SEPTENT.
Circulus sub
Tropico Cancri.
BERDOA REG.
GUALATA REG.
Azanhaga
Hair Putens
Azahad Puteus
Tegaza ubi sales fodinæ sunt
Zuenziga
Tzir Lacus
Niger olim Gher
Hair
Desertum
Zafega
Atlas Major mons
Aurès mons
Ammon.
Augela
Marei
Matta
Tuga
Torrega
Gadentes
Guargala
Catif Elchebir
Lemta
Tirasser
Neeta
Tegurarin
Tegurat
Benigumi
Fezzan.
Garion
Zlcama
Caphen
Tarfaia
Tuat
Terbit
Fezhig
Tegdemi
Mesrab
Borgi
Bildulgerid
Percara
Macara
Nichiroia
Calamati
Medua
Lambesa
Canatudi
Constantia
Almedina
Bichert
Tegdemen
Stefe
Tremizen
Milonia
Orax
Arzeni
Tenes
Albari
Mesdea
Gigiari
Bugia
Bona
Tabarca
Tucca
Cahirohamo
Afrca
Capsa
Gat de Capis
Caesar le Mol
Caesar vol
Caesar sinus
Tripolis de Barbaria
Lebida
Leptis Magna
Mesurata
Caesar Mahometa
Ammonis
Hendick
Garbes
Lentiscosa
Gelves Sidra
Fabaca
Cantara
Lentiscosa
Gelves
Tripoli de Barbaria
Tripoli vecchio
Tarfaia

worpen, om de winden die hen verkoelen en verfriſſchen. De ſtedelingen ſijn verſtandigh, gelijck men in hare geeſtige wercken kan beſpeuren: die op de kuſten van de Middelantſche zee woonen, ſijn genegen tot de wetenſchappen. Volgens 't getuygenis van Leo ſijnſe niet boos-aerdigh, noch geveynſt, hoewel hen d'Ouden anders hebben beſchreven. Hun ontbreeckt noch moet noch dapperheyt, inſonderheyt de berghlieden: ſy ſijn oock ſeer aendachtigh in hunnen Godtsdienſt, gaen dickwils in de kerck, om daer hunne gebeden uyt te ſtorten. Sy worden ſeer geplaegt van de jaloersheyt, en willen liever 't leven dan haer eer, dieſe in de kuysheyt van hunne vrouwen ſtellen, verlieſen. Hare begeerte tot rijckdommen, eeren en ſtaten, is t'eenemael onmatigh. Sy ſijn ſchaemachtigh en ſedigh, en ſullen nooit vuyle woorden in 't openbaer uytwerpen. De mindere ſijn gewoon alle eer en dienſt aen de meerdere te bewijſen. Die in de tenten woonen, 't ſy Arabiers oft veehoeders, ſijn milt, moedigh, gemeenſaem by hun volck, gehoorſaem, en goetaerdigh. De berghbewoonders ſijn oock moedigh, ſedigh, en van ſoeten ommegang.

Deughden.

Gebreken.

Maer ſy hebben oock tegen alle de voorſeyde deughden ſeer groote gebreken; want die van de ſteden ſijn trots, ſpijtigh, wraeckgierigh, weynigh beleeft, of liever wreet tegen de vreemdelingen, onfatſoenlijck in hun maniere van leven, en ſeer licht in gramſchap ontſteken: ſy hebben geen groote kennis van de koopmanſchap, hoewelſe overal handelen, dewijl hun wiſſelbancken, en correſpondentien buyten hun landt ontbreken, waer door yder verplicht is om by ſijn waeren te blijven: ſy ſijn ſeer gierigh, ongeruſt en licht beweeght en ontſtelt, weynigh genegen tot vrolijckheyt, als gedurigh beeſigh om te winnen, en goederen te verſamelen. 't Gene Leo ſegt, als wy terſtont aenroerden, datſe niet boos-aerdigh noch geveynſt ſijn; ſeker hy heeft hun gevleyt: want daer is geen ontrouwer volck, noch meer tot verandering genegen, en alle gegeven verſekeringen om te ſtooten: ſy ſijn grootſprekers, achterdenckend, wantrouwigh, en lichtgeloovigh in onſekere dingen, dieſe veeltijts, hoewel valſch, na hun begeeren uytleggen, en hartneckighlijck poogen ſtaende te houden. In de koophandel ſijnſe liſtigh, ſoo dat men ſich wachten moet om van hen niet bedrogen te worden.

Oeffeningen.

Sy hebben genegentheden tot de wetenſchappen, en begeven ſich tot de hiſtorien, vrye kunſten, en 't onderſoecken van hunne wet. Sy beminden eertijts de Mathematica oft Wiskunſt, de Philoſophia, en Aſtrologia oft Starrekunſt; maer ſedert vijf hondert jaren, hebben hunne Vorſten en Leeraers hen de Philoſophia en voorſegging uyt de ſtarren verboden. Sy oeffenen ſich te paerde, niet op onſe, maer op de Spaenſche wijſe, waer in ſy ſoo behendigh worden, datſe wonderlijck wel hunne zagayen oft werpſpieſſen weten te gebruycken, waer mede ſy hun vyandt van voren en van achteren bevechten, ofte ſich ſelf beſchermen.

Huwelijcken.

Wat hare huwelijcken belangt, d'edelen en rijcke lieden nemen verſcheyde vrouwen, doch ſy koopen die niet als de Turcken; want men geeft hen huwelijcksgoet na de wijſe der oude Romeynen: deſe volcken hebben in hun Echtverbondt noch vele oude ceremonien, waer in ſy de Gotten en Wandalen navolgen: ſy ſijn ſoo uytermaten jaloers, dat een dochter, nu getrouwt ſijnde, ſich naulijcks met ongedeckten aenſchijn voor haer vader durf vertoonen.

Sy hebben overvloet van vele dingen, dieſe andere volckeren, tot hun groot profijt, meêdeelen, als oſſenhuyden, ſchaepsvellen, droogh leder, linnen lakenen en kottoen, raſijnen, dadels, vygen, en vele andere koopmanſchappen. Men kan oock hare rijckdommen afnemen uyt het groot getal van hare tempelen, want in Algiers ſijner hondert, te Tunis en te Marocco yder 300, en te Fez 700, van welcke de voornaemſte dagelijcks 200 ducaten inkomen heeft. De zeeroovers brengen oock groote ſchatten in dit lant; want ſommige meenen, dat 'er in de havenen van Algiers, Salé, Biſerte, en de naburige, jaerlijcks meer dan drie millioenen aen goet wort gevoert, den kooplieden van Italien, Spanje, Vranckrijck, Duytſlandt, en Nederlandt afgenomen.

Rijckdommen.

Barbarien wort ten deel beſtiert door opper- *Regeering.*
vermogende Koningen en Heeren, als die van Marocco en Fez, en eenige andere Vorſten, ſoo Arabiers als Africanen; ten deel door ſoodanige die een hooger gebiedt erkennen, als de Koningen van Algiers, Tunis, en Tripoli, het welck niet dan Bachas ſijn, ſtaende onder den grooten Turck, welcke hy, na ſijn welbehagen, inſtelt en aſſet: oock ſijn hier eenige Heeren, die aen hun meerder ſchatting geven, en nochtans als Monarchen regeeren, gelijck de Koningen van Conche en Labes, die een kleynen tol aen de Koninck van Algiers geven; en de Princen en Hoofden der Arabiers, welcke verplicht ſijn eenige ſommen aen de Koningen van Marocco en Fez op te brengen, en by ſommige gelegentheden ſeker getal van volck te ſenden. Behalven alle deſe ſijn 'er eenige vrye Republijcken, daer wy hier na van ſullen ſpreken; en vrye volckeren, doch ſonder regel oft beſtiering, die ſich in 't velt of op de bergen van dit landt onthouden.

Barbarien heeft vierderley volckeren ten aen- *Godtsdienſt.*
ſien van de Godtsdienſt; want men deelt hen in Mahometanen, Harders ſonder religie, Joden en Chriſtenen. De Mahometanen ſijn meeſt in getal, en onder hen houden d'Africanen de wet van Mahomet veel ſtrenger dan de gebore Turcken. Eer ſy hun gebeden in de moſqueen of tempels ſpreken, ('t welck vijfmael des daeghs geſchiet) waſſen ſy hun geheele lichaem, en meenen datſe hare ſielen ter ſelve tijt, door dit uyterlijck baden, ſuyveren. Sy houden hare vaſten gelijck de Turcken, en met de ſelve ſtrengheyt; want ſy eten noch drincken niet voor dat de maen oft ſtarren opkomen. De Harders ſijn geen Mahometanen, noch Joden, noch Chriſtenen, maer ſonder wet en godtsdienſt; want ſy hebben geen tempels, doen geen gebeden, en leven als beeſten; en ſoo iemant beter

beter wil weſen als d'andere, hy is gedwongen ſich nevens hen te voegen; dewijl niemant hen onderwijſt, noch door wetten en regelen beſtiert. De Joden verſchelen niet in hun geloof, feeſten en kerckſeden, met die van Aſia en Europa; en ſijn in deſe geweſten in ſulck een menighte, dat men alleen in de ſtadt Marocco vier duyſent der ſelve telt; en in de Rijcken van Algiers, Tunes, en een gedeelte van 't Rijck Fez, 156000 huysgeſinnen. De Chriſtenen ſijn alleen meeſters in de plaetſen die de Koning van Spanje beſit, en ſijn alle Roomſche Catholijcken: d'andere ſijn van verſcheyde ſoorten; want daer ſijn eenige overblijfſelen der oude Chriſtenen, ſoo te Marocco als te Tunes, en in Libyen; oock eenige Grieckſe, meeſt alle ſchiſmatijcken ofte afgeſonderde, beſtaende in 179 huysgeſinnen. In dit landt ſijn meer dan hondert en twintigh duyſent Chriſten ſlaven, die ſy ſeer ſtreng handelen, waer door jaerlijcks verſcheyden van de ſelve, uyt wanhope van ſoo veele elenden, begeerte van ſich daer af te bevryen, en tot ſtaet en rijckdom te komen, ſich tot de Mahometaenſche dwalingen begeven, behalven een goet getal kinderen, die door dwang beſneden worden.

't KONINCKRYCK ALGIERS.

Grenſen. HEt Rijck van Algiers begrijpt nu dat van *Telenſin* oft *Tremecen*, waer onder het eertijts was vervat, nevens die van Bugien en Conſtantina, en eenige andere, waer van hier na breeder. Dit landtſchap paelt ten weſten aen Mauritanien Tingitane, en 't ooſterdeel van 't Koninckrijck Fez, door de rivieren Zis en Muluye van 't ſelve afgeſcheyden; ten zuyden aen de woeſtijnen van Numidien; ten ooſten aen de Provintien van 't Rijck Tunes, en ten noorden aen de Middelantſche zee.

Grootte. De zeekuſt ſtreckt ſich uyt langs de ſelve zee van de mont der riviere Muluye tot aen die van Sufgemar; ſoo dat dit Rijck van 't weſten naer 't ooſten 150 Spaenſche mijlen lang is, en meer dan 50 breet, daer 't ſich wijt uytſtreckt; doch alleen 25 op ſommige plaetſen.

Deeling. Dit Rijck wort in drie deelen afgeſcheyden, te weten, in Tenez, Gezair oft Algiers, en het Berghlandt; maer door een ander Schrijver, in vier Provintien, welcke ſijn Tremecen, Tenez, Algiers, en Bugien. Doch de Turcken deelen het in tien havenen, of zee-gouvernementen, en in ſoo vele jurisdictien dieper in 't landt.

Rivieren. De voornaemſte rivieren ſijn Ziz, Hued Abra, Tefna, Mina, Xilef, Celef, Ceffaye, Hued el Harrax, Hued el Hamiz, Hued Icer, Hued el Quibir, Suf Oemar, Marzoch, en Yadoch.

Aertrijck. 't Grootſte deel van 't aertrijck in dit landt is onvruchtbaer, droogh, en ruw, en ontrent de ſtadt Tremecen ſijn ſeer groote en vlacke woeſtijnen. Doch aen de noordſijde tuſſchen Tremecen en de Middelandtſche zee, ſijn de velden vruchtbaer in tarwe, of ſeer dienſtigh om 't vee te voeden. 't Geeft oock een menighte van verſcheyde vruchten; en aen de weſtſijde ſijn vele bergen in de Provintien Tenez, Algiers en Bugien, oock overvloedigh in graen, en weyden.

Tremecen was eertijts een Koninckrijck, waer onder Algiers toen ſtont; maer is nu een deel van 't Rijck Algiers, en heeft ſijn naem van de hooftſtadt: dit landt gehoorſaemt de ſtadt, die wel eer na ſijn wetten moeſt leven; en is nu veel kleyner dan te voren. *TREMECEN, oft TELENSIN.*

Namen. Deſe Provintie heeft haer naem van de hooftſtadt *Tremecen*, die d'Africanen *Telimicen* noemen, waer van d'Europers *Telenſin*, een bedurven woort, dat ſoo gemeen is, gemaeckt hebben.

Steden. Sy had eertijts vele ſteden, en een wijtſtreckend gebiedt; doch nu is hare jurisdictie ſeer ingetrocken, en in vele kleyne landtſchapjes verdeelt; d'overige ſteden, behalven de gene die ſedert verwoeſt ſijn, noemt men Tremecen, Hubed, Tefeſre en Teſſeule, met den bergh van Beni Guerned.

Tremecen. *Tremecen* of *Telimicen*, dat men neemt voor het *Timiſi* van Ptolemeus, wort van eenige *Teleſin* en *Tremiſen*, en door anderen *Tlemiſan* genaemt; en is ontrent ſeven mijlen van de Middelantſche zee ten zuyden gelegen. 't Meeſte deel der ſtraten ſijn ſeer breet, en door tien fraye plaetſen verdeelt. De huyſen ſijn grooter en ſchoonder dan die van Algiers, en vele ſijn met aengename tuynen verciert. In 't jaer 1520 waren hier 16000 huyſen, doch in 't jaer 1562 ontrent 25000; maer nu is het getal der inwoonders, door de ſtrengheyt der Turcken, ſeer vermindert.

Hubet. Hubet is een ſtadt met muren omringt, en ontrent een half mijle van de vorige gelegen aen de zuydſijde; ſommige meenen datſe door de Romeynen is gebouwt, en Mniara genaemt. Sy is beroemt by de Moren, om het heerlijck graf van Morabout Cidi Bu Median.

Tefeſare. *Tefeſare* oft *Tefeſre* is een groote ſtadt, in een vlackte vijf mijlen van Tremecen, aen de ooſtſijde gelegen, met hooge muren omringt, en wert voor 't *Aſtacilis* van Ptolemeus genomen.

Tezele. *Tezela* oft *Teſſeule*, eertijts Ariane geheeten, is door Abuhaſcen verwoeſt, en ſedert niet weder bewoont. Den bergh *Beniguernid*, oft Beny Guerened, een deel van den grooten Atlas, ſtreckt tot op een mijl na by de ſtadt Tremecen, en heeft vele dorpen en inwoonders.

Hoedanigheyt. Water. 't Aertrijck van deſe Provintie ontbreeckt geen water, dewijl het de ſtadt Teleſin daer van verſorgt; en byna alle de tuynen, buyten de ſelve gelegen, hebben hunne putten en fonteynen. Het geeft oock veel graen, en allerley ſlagh van kerſſen, ſeer goede vygen, die ſwart, groot en lang ſijn, die d'inwoonders tot voorraet tegen de winter droogen, perſicken, noten, amandelen, meloenen, en vele andere vruchten.

Graven en vruchten. De velden van Tezele dragen ſoo veel van de beſte tarwe, dat het geheele lant van Tremecen daer meê geſpijſt kan worden. Den bergh Beni Guernid is met hout en boomvruchten geladen, inſonderheyt vygen en kerſſen: de vlacke plaetſen van Tefezare ſijn bequaem om tarwe voort te brengen; doch in eenige deelen ſijn oock yſermijnen.

Oefeningen en genegentheden.

Alle d'inwoonders van Tremecen ſijn in vierderley perſoonen gedeelt, te weten, in hantwerckslieden, kooplieden, geleerden en ſoldaten. De kooplieden ſijn vroom en eerlijck in haren handel, en verſorgen hunne ſteden met alle nootſakelijckheden: ſy reyſen in 't landt der Swarten, en ſijn ſeer rijck. De hantwerckslieden ſijn ſterck en vrolijck, en hebben een geruſt leven in haren arbeyt. De ſoldaten ſijn ten deel Turcken, ten deel Moren. De geletterden worden in Scholieren, Notariſſen, Advocaten en Doctoren onderſcheyden.

ANGAD.

Namen.

Gelegenheyt.

Angad, oft *Angad Heben*, van ſommige *Angued* genaemt, een landtſchap in 't koninckrijck Algiers gelegen, is een woeſt, vlack en dor geweſt, en 't weſterlijck gedeelte van d'oude Provintie Tremecen.

Grootte.

't Heeft van 't weſten naer 't ooſten 28 mijlen in de langte, en 18 in de breette.

Riviere.

De riviere Muluye vloeyt door 't midden van deſe woeſtijne, op welcks oever drie machtige ſtammen der Arabiers, Vled Talha, Vled Arrax, en Vled Mançor genaemt, woonen.

Steden.

De ſteden, die nu tot deſe Provintie behooren, ſijn Guagida, Tenzegzet, en Izli. *Guagida*, een oude ſtadt in 't geberghte van 't Rijck Algiers, dat men acht de ſtadt *Lanigara* van Ptolemeus te weſen, is in een fraye vlackte, 14 mijlen van de Middelantſche zee, en naer 't zuyden, gelegen, en heeft noch 3000 huysgeſinnen. *Tenzegzet* is een ſtercke ſtadt, op een hooge rotſe aen de wegh van Fez naer Tremecen gelegen. Na d'Arabiers hebbenſe de Turcken beſeten, dieſe geſterckt en met krijghsvolck en geſchut voorſien hebben. *Izli* oft *Zezil*, oft, volgens andere, Gitlui en Giglua, wort voor *Giva* van Ptolemeus gehouden, en is met ſijn kaſteel in een vlackte gelegen.

Geberghte.

Deſe Provintie begrypt oock den bergh *Beni-Zeneten*, 18 mijlen naer 't weſten van de ſtadt Tremecen gelegen; tien mijlen lang, en meer dan vijf breet, hy heeft vele bewoonde dorpen, en op den top een ſterck kaſteel, woonplaets van de Cheque oft Heer van dit geberghte.

Water. Granen en Vruchten.

De gemelde ſteden hebben rivieren en waterſprongen, die 't aertrijck bevochtigen. Sommige plaetſen geven graenen en vruchten, als raſijnen en vygen, andere niet dan een weynigh garſt en boeckweyt, door middel van 't water dat d'inwoonders door 't lant weten te leyden, dewijl het ſoo heet en droogh is, dat het anders geen rijpe vruchten ſoude voortbrengen.

Dieren.

De woeſtijne van Angad voedt vele wilde geyten, ſwijnen, harten, ſtruysvogels, en mindere dieren, onder welcke de leeuwen ſomtijts groote ſchade doen, die oock de menſchen ſelf niet ſparen: en of dit quaet noch niet genoegh was, ſoo ſijn hier in 't gemeen vele Arabiſche ſtruyckroovers, om de voorbygaende lieden te berooven. Den bergh van Beni-zeneten wort van dappere volckeren bewoont. Die van Izli ontfangen beleefdelijck de reyſende lieden; en die van Guagida ſijn oock moedigh, doch ruw en boerſch. Sy ſpreken d'oude Africaenſche tael, en weynige van hen gebroken of bedurven Arabiſch.

Genegentheden.

Tael.

Beni-Arax, ofte liever *Beni-Araxid*, en, volgens eenige, *Beni-Razid*, eene der Provintien in het bergh-achtig landt gelegen, ſtaende onder Algiers en 't eygentlijcke lant van Tremecen, is ten ooſten van hare hooftſtadt gelegen. De langte van 't weſten naer 't ooſten is 17 mijlen, en negen de breette. 't Zuyderdeel is geheel vlack, doch de noordſijde verheft ſich tot heuvelen.

BENI-ARA-XID, oft BE-NI-RA-ZID.

Namen.

Grootte.

Sy heeft verſcheyde plaetſen, doch drie voorname, van welcke d'eerſte is *Beni-Arax*, die meer dan twee duyſent inwoonders vervat, doch is met geen muren omringt, hoewel ſy voor de hooftſtadt van dit landt wort gehouden: d'andere is *Calaa*, eertijts Atoa geheeten, met muren beſloten, en in gedaente van een Sterckte tuſſchen twee hooge bergen gebouwt: de derde is *El Mohaſcar*, 't welck een vleck gelijckt, en heeft een Fort, van d'Arabiers begonnen, en door de Turcken, die het tot een woonplaets van de Lieutenant des Koninckx van Algiers in dit lant ordineerden, volmaeckt. Behalven de gemelde is 'er noch de ſtadt *Batha*, van Ptolemeus *Bunobora* geheeten, in een fraye vlackte, drie mijlen van Oran, in 't lant, op de rivier Huet Mina gelegen. Sy was volckrijck, maer in d'inlantſche oorlogen verwoeſt: doch in 't jaer 1520 heeft ſekeren Cena ſich daer ontrent ter nedergeſet, levende van d'aelmoeſſen, en als een nieuwe ſecte opgerecht (nu door geheel Africa verſpreyt) waer door deſe plaets weder is bewoont, en ſedert, na ſijn naem, de vlackten van Cena geheeten.

Plaetſen.

't Aertrijck van Beni-Zarid is overal ſeer goet, voortbrengende een groote menighte graen; en op verſcheyde plaetſen wijnſtocken, jujuben, vygen, en vele andere vruchten: honigh is hier overvloedigh, gelijck oock allerley vee, ſoo groot als kleyn.

Vruchten.

Miliane oft *Meliane* is een Provintie landewaerts in gelegen, ſtaende oock onder 't koninckrijck Algiers: ſy heeft deſen naem van haer hooftſtadt; en het vorige landtſchap Beni-Araxid ten weſten, en dat van Algiers ten ooſten. Deſe ſtadt wierd eertijts *Magnane* ofte *Manliane* geheeten; want beyde deſe namen vint men by Ptolemeus; maer d'Arabiers hebben die daer na eenighſins verminckt: ſy is groot, en door de Romeynen op eenen hoogen bergh, landewaerts in, 14 mijlen van de ſtadt Sargel, en 15 van Argel ten weſten, gebouwt, en met hooge muren omringt: aen d'eene ſijde der ſtadt ſijn hooge rotſen, aen d'andere gaetſe als afhellende van de top eenes berghs. Hare huyſen ſijn fraey, en byna alle met een fonteyn verrijckt. Onder deſe ſtadt ſtaen noch twee andere, te weten Mezune en Tiguident, d'eerſte in 't lantſchap Tenez, d'ander eygentlijck in dat van Algiers.

MILIANE.

Naem.

Gelegenheyt.

Den bergh, waer op Miliane legt, is vol fonteynen, en met ſoo vele noteboomen voorſien, datſe alle inwoonders daer van verſorgt. 't Aertrijck ontrent Mezune is vruchtbaer in granen, en rijck van gedierte.

Vruchten.

Couco, dat de Franſchen *Couque* of *Couke*, en d'Italianen en Spanjaerden *Cuco* noemen, wort

COV-CO.

Namen.

voor

voor 't oude *Cinnaba* van Ptolemeus genomen. Hoewel dit een beſonder Rijck is, ſoo wort het evenwel van de Turcken, dewijl het ſchatting aen de Koning van Algiers betaelt, onder de Provintien van dat Rijck geſtelt.

Bergh. Onder de bergen van den grooten Atlas is 'er een dieſe *Cuco*, na den naem van de ſtadt daer ontrent, noemen, hoewel die *Eguilvandaluz* behoort geheeten te worden. *Stadt.* Deſe ſtadt heeft meer dan 1600 huyſen, is ſterck van gelegenheyt, ſijnde omringt van een hooge en uytgeholde rotſe, en een ſtercke muer op de plaetſen daer de rots ontbreeckt. De gemelde bergh is rontom beſet met welbewoonde vlecken en dorpen; en op 't afhangen van de ſelve legt *Gemaaxahariz*, een plaets met 500 huyſen voorſien.

Hoedanigheyt. Hier ſijn veel fonteynen, en tuynen vol van allerley vruchten, vele olijfboomen, met overvloet van olijven; vlackten aen de voet van den bergh, die granen voortbrengen, en op de bergh ſelf waſt veel garſt. Men heeft 'er een menighte van vygen, roſijnen, en vlas, van welck men het beſte linnen van Barbarien maeckt; oock honigh en was. Daer ſijn mede yſer- en ſalpetermijnen; en vele kudden van kleyn vee, een menighte van apen, oock paerden tot den oorlogh bequaem.

LABEZ. *Labez*, een koninckrijck, is door de Turcken onder de middelantſche Provintien geſtelt, of binnen 't landt van 't koninckrijck Algiers, dewijl het daer aen ſchatting betaelt. Sijn naem *Labez* beteekent een ſoort van bieſen die men in Spaens *eſparto* noemt. *Naem. Gelegenheyt.* Op een der bergen van den meergemelden grooten Atlas, vier mijlen van Couco, en 15 van Bugien gelegen, is een Fort, *Calaa* geheeten, de woonplaets van den Xeque ofte Koning van dit volck, die oock *Plaetſen.* den bergh *Coco de Teleta*, waer ſy hun graffteê hebben, beſitten, en aen de voet van den bergh de plaets *Tezli*, daer ſy een Sterckte hadden tegen de Turcken. Deſen bergh geeft weynigh graen, heeft geen olijfboomen, en niet veel andere vruchten, maer 't gemelde riet in overvloet: en wort bewoont van dappere lieden.

TENEZ. *Tenez*, een Provintie van 't Rijck Algiers, ontmoet men als men ſich ten noorden keert; haer hooftſtadt heeft de ſelve naem, op het hangen van een bergh, een half mijl van de *Hooftſtadt.* Middelantſche zee, gebouwt. Sommige houden haer voor 't oude *Laguntum* van Ptolemeus, en andere voor *Typaſa*: ſy legt half wege tuſſchen Oran en Algiers, 30 mijlen van Oran ten ooſten, en ſoo veel van Algiers naer 't weſten. Men ſiet daer een Sterckte met een paleys, daer de Gouverneur, die de Koning van Algiers hier ſend, ſijn wooning heeft. De ſelve Koning beſit verſcheyden andere plaetſen hier ontrent; en de ſtadt *Medua*, eertijts *Mniara* geheeten, 50 mijlen van Algiers gelegen, is door hen aen deſe Provintie gevoegt.

Bergen. In dit landt ſijn de bergen *Beni Abuc Aid*, oft enckelijck *Abuçaid*; en die van *Guenezeris*, van ſommige *Guanſeris* geheeten.

Vruchten. 't Landt rontom Tenez geeft veel koren, en voedt vele kudden, behalven dat 'er de byen veel honigh en was voortbrengen. Medue heeft levende waterſprongen, en de ſchoone velden dragen verſcheyden vruchten. Op den bergh Abuzaid ſijn vele geyten, en overvloet van was en honigh, oock waſt daer veel garſt: den bergh Guaneſeris heeft oock veel waterſprongen, en een menighte van de gemelde bieſen.

't Volck van dit landt is onbeleeft en plomp; *Genegentheden.* de berghbewoonders ſijn woeſt en fel; doch dappere krijghslieden. D'Arabiers in deſe geweſten willen geacht ſijn voor adelijcke en kloeckmoedige mannen.

Tebeca oft *Tebeſſa*, een landtſchap dieper in het TEBECE. Rijck van Algiers gelegen, heeft die naem van *Naem.* ſijn hooftſtadt, eertijts Thabuna genaemt, ontfangen. Sy legt op de grenſen van Numidien, *Hooftſtadt.* 55 mijlen van de Middelantſche zee ten zuyden, en met hooge en ſtercke muren van groote gehouwe ſteenen beſloten, waer door het ſommige houden voor een colonie der Romeynen. Sy wort bevochtight door een riviere, en twee klare fonteynen. Op de marckt en elders ſiet men vele outheden, als marmere colommen, en verheven beeltwerck, met verſcheyden opſchriften in Latijnſche letteren. Men ſegt, datſe d'andere ſteden van Barbarien te boven gaet in drie dingen, te weten, in ſchoonheyt der muren, in fonteynen, en noteboomen.

De lucht in dit landt is ongeſont, en 't aert- *Hoedanigheyt.* rijck mager, hoewel daer ſeer veel en ſoo hooge noteboomen ſijn, datſe van verre een geheel boſch gelijcken.

Humanbar is d'eerſte Provintie aen de zee van HVMANBAR. 't Rijck Algiers aen de weſtſijde, en naeſt aen dat van Fez: ſy heeft haer naem van de hooftſtadt die ſommige *Hunaim*, andere *Humain*, *One*, *Namen en gelegenheyt. Steden.* en d'Africanen *Deyrat Vneyn* noemen; en legt ten weſten van de Provintien Hareſgol en Oran, op den oever van de Middelantſche zee tegen over de ſtadt Almeria in 't koninckrijck van Granaden. Haer haven is kleyn, en geſterckt met twee torens dieſe aen beyde ſijden bewaren; hare muren ſijn hoogh, inſonderheyt aen de zee. Sy heeft ſchoone huyſen, uyt ſteenen van verſcheyde verwen gebouwt, met muren op de Moſaïſche wijſe, byna yder met een put van ſoet water. Sommige houden haer voor het *Vrbara* van Ptolemeus, en andere voor *Siga*.

De ſteden Tebecriſt en Ned Roma behooren oock tot dit Gouvernement; d'eerſte, eertijts *Thudaca* geheeten, is aen de voet van ruwe bergen, op den oever der Middelantſche zee, ontrent drie mijlen van Ned Roma, gebouwt: deſe naem Ned Roma beteekent in d'Africaenſche tael Nieu Romen, en wort voor 't oude *Celama* gehouden. Hare muren, huyſen en verwoeſte overblijfſelen getuygen genoegh datſe een werck is der Romeynen; want men vint noch buyten de ſtadt groote tafelen, en colommen van albaſter en andere ſteenen, met Latijnſche opſchriften; ſy legt in een vlackte vier mijlen van de Middelandtſche zee, en twee van de groote Atlas bergen.

In dit landt ſijn de bergen Tarara oft Gualaſa, *Bergen.* en Matgara, welcke hoogh en ruw ſijn; d'eerſte legt by de ſtadt One, en d'ander twee mijlen van Ned Roma.

Hier

Vruchten. Hier waſſen vygen, appelen, citroenen, granaden, perſicken, olijven en meloenen in overvloet; oock groeyt 'er kottoen en vlas, ſoo in de vlacke velden als op de bergen. Sommige plaetſen geven koren, garſt en boeckweyt; en den bergh Gualhaſu heeft yſer-mijnen.

HARESGOL. *Naem.* *Haresgol*, een lantſchap aen de zee van 't koninckrijck Algiers, heeft deſe naem van de ſtadt daer de Gouverneur woont, welcke voor 't oude *Siga* wort gehouden: het woort *Gol* oft *Iol* beteekent Sterckte in d'Africaenſche tael; en daerom vint men by de Moren ſoo vele plaetſen, welcker benaming daer mede eyndight.

Stadt. Deſe ſtadt wort van alle ſijden van de Middellantſche zee omringt, uytgeſeyt de zuydſijde, waer een ſmalle wegh is, die met vele kromten

Kaſteel. door de rotſe naer deſe plaets ſtreckt. 't Kaſteel ſiet men aen d'ooſtſijde op den oever der zee. Sy wierd ingenomen en geplondert door de Graef Pieter van Navarre, en door d'Arabiers weder verovert, dieſe noch heden beſitten; want de Turcken hebben alleen 't kaſteel met krijgsvolck beſet.

ORAN. *Naem.* De Provintie *Oran*, oock aen de zee, heeft haer naem van de voornaemſte ſtadt van dit geweſt die de Spanjaerden beſitten, in 't gemeen *Oran*, en door d'Africanen *Guharan* geheeten. Hier legt oock *Marſalquibir* oft *Marca el Quibir*, dat de koning mede toebehoort. De Turcken maken van d'overige zeeplaetſen die ſy in hun macht hebben, als Mazagran en Moſtagan, en den bergh Maragava, een Provintie, welcke Haresgol ten weſten, en Tenez en Sargel ten

Steden. ooſten heeft. *Mazagran* oft *Mazzagran* legt by de plaets waer de riviere Xilef in de Middelantſche zee loopt, ontrent 13 mijlen van de ſtadt Oran ten ooſten; ſy is met hooge muren en een groot kaſteel geſterckt. *Moſtagan* legt aen de Middelantſche zee, en 14 mijlen ten ooſten van Oran; aen de ſelve ſijde vloeyt de riviere Xilef ontrent een mijl van deſe ſtadt: ſy heeft 1500 huysgeſinnen, een fraye kerck, en een kleyne haven, met een kaſteel, aen de zuydſijde gelegen, geſterckt.

Bergh. Den bergh *Magarava* ſtreckt 14 mijlen weeghs langs de Middellantſche zee tot aen de riviere Xerif; en heeft deſe naem van de Magaravas Bereberes, een volck in Africa, die 't nu

Hoedanigheyt. bewoont: aen de voet van dit geberghte leggen de gemelde ſteden Mazagran en Moſtaga. Buyten deſe laetſte ſijn vele tuynen vol vruchtboomen, en 't aertrijck is goet en vruchtbaer, maer 't wort als woeſt gelaten. Op den gemelden bergh Magarava waſt veel tarwe; en voedtſel voor groot en kleyn vee.

SARGEL. *Namen.* *Sargel* is nu mede een der Provintien, aen de zee gelegen, die onder Algiers ſtaen; en heeft deſe naem van hare hooftſtadt, die ſommige

Hooftſtadt. voor 't oude *Canuccis*, andere voor *Cattene* houden, en wort in ſommige kaerten *Serſel* geheeten. 't Is een oude ſtadt door de Romeynen gebouwt, 15 mijlen van Tenez ten ooſten, en ſoo veel te water van Algiers ten weſten, doch maer 10 mijlen te landt en aen de kuſt van de Middelantſche zee gelegen, met ſtercke muren van gehouwen ſteen omringt: aen de ſijde naer de zee ſiet men d'overblijffelen van een marmeren en albaſten tempel, door de Romeynen opgerecht. Sy is door d'Arabiers verwoeſt, maer in 't jaer 1492 hebben vele Moren, uyt Granaden in Spanje verdreven, haer beginnen te herbouwen en te bewoonen, en hebben nu meer dan 5000 huyſen. Hier is oock de ſtadt *Brexcar*, die *Brexcar.* ſommige *Breſch* oft *Brich*, en d'Arabiers *Berſac* noemen; en mede door de Romeynen aen de Middelantſche zee, acht mijlen van de ſtadt Tenez ten ooſten, gebouwt.

Bergh. De bergh, die de Turcken *Carapula*, de Moren *Giraſlumar*, en de Chriſtenen *Batallo* oft *Sargel* noemen, legt twee mijlen van de ſtadt Sargel ten ooſten; en is ſoo hoogh, dat men een ſchip in zee, meer dan 20 mijlen van daer, kan gewaer werden.

Vruchten. Die van Sargel hebben goede bouwlanden, vele olijfboomen en wijnſtocken in den omring der oude muren, die meer dan drie mijlen begrijpt: d'inwoonders winnen oock vele ſijde, om de menighte der moerbeſyeboomen. Die van Brexcar krijgen vlas, vijgen, en garſt van haer lant en boomen: en den geſeyden bergh Giraſlumar heeft oock overvloet van witte en ſwarte moerbeſye-boomen.

Aert, en ſeden. D'inwoonders van Sargel ſijn verſtandigh en dapper; die van Breſch ſijn kloeck en ſterck, en ſoo moedigh als leeuwen: ſy hebben de gewoonte datſe een kruys, op de wang en in de hant geſchildert, dragen, ſedert de tijden der Gotten.

ARGEL. De Provintie *Argel* oft *Algiers* heeft deſe naem oock van haer hooftſtadt; en is een van de vier oude Provintien van 't koninckrijck Tremecen:

Grenſen. ſy grenſt ten weſten aen de Provintie van Tenez; ten ooſten aen die van Bugien; ten zuyden aen de bergen van den grooten Atlas, die aen Numidien palen; en ten noorden aen de Middelantſche zee, van den mont der riviere Quinalaf of Saffraenſtroom, tot aen de grenſen van Bugien.

Inwoonders. De vlacke velden worden van ſekere rijcke en machtige Arabiers, die men Aben Tetixa noemt, en de bergen door de Bereberes en Azuages, bewoont.

Plaetſen. De plaetſen, in dit lantſchap begrepen, ſijn Argel, Metafuz, Teddelez, Mehedia, den hals der Medujares, Saſa en Meda (doch deſe laetſte is 'er afgeſcheurt, en onder de Provintie Tenez geſtelt,) en den bergh Couco met ſijn koninckrijck.

Algiers. Namen. *Alger* wort van ſommige gehouden voor de ſtadt die Ptolemeus *Salda* noemt, en door andere voor *Iol* oft *Iulia Ceſarea*; en wort eygentlijck *Argel* en *Argel de Gezeir*, door 't bederven van het woort *Ceſarea*, geheeten, hoewel *Gezeir* in d'Arabiſche tael eylanden beteekent: de Turcken noemen haer *Ceſair* oft *Barbaria Ceſair*, de Spaenjaerden *Argel*, d'Italianen *Algier*, de Franſchen en Engelſchen *Alger*, en de Nederlanders *Algiers*. Sy

Gelegenheyt. wierd vermaert door de Romeynen, maer veel meer door de Turcken, dieſe verrijcken met de rooveryen op de Chriſtenen; en is aen de voet en op 't afhangen van een bergh gebouwt, in ſulck een wijſe, dat de huyſen, die aen de zee beginnen, t'elckens hooger met den bergh oprijſen,

rijſen, als oftſe by trappen opgingen, ſoo dat men die alle met genoegen om d'ordre, oft met verwondering over de menighte, kan beſchouwen. De zeebaren ſlaen tegen de muren, van groote ſtucken van gehouwe ſteen, 12 ſpannen dick, en drie hoogh, gebouwt. De haven is bequaem om een groot getal ſchepen te bergen, inſonderheyt ſedert dat Hagredin Barbaroſſa in 't jaer 1532 een mole oft hooft deê maken, en de ſijde van 't eylandt die naer de ſtadt ſtreckt, aen 't vaſte landt voeghde, om die te verſekeren: doch men heeft die daer na, tot meerder beſcherming, met een vijfhoeckigh Fort geſterckt, ſoo dat deſe ſtadt als onwinbaer ſchijnt: want buyten deſelve ſiet men noch drie kaſteelen oft Forten, in welcke hare meeſte ſterckte beſtaet. Ten tijde van Leo den Africaner en van Pinet, telde men maer 4000 huyſen, doch nu ſijn 'er wel 13000. Hier ſijn geen waterleydingen noch putten van ſoet water, maer alleen eenige regenbacken en fonteynen, doch op verre na niet genoegh voor ſoo veel volck: derhalven ſiet men dagelijcks meer dan duyſent Moren, die hun levens onderhout winnen met water van buyten te haelen, en in de ſtadt te brengen. Hier ſijn ſeven voorname Moſqueen oft Turckſche kercken, onder hondert; vijf groote huyſen, daer de Ianitſers, in yder ontrent ſes hondert, t'ſamen woonen; een Gaſthuys door Aſan Baſſa in 't jaer 1550 gebouwt; vier groote gevangeniſſen, die ſy Badtſtoven der ſlaven noemen; vier Chriſten kercken; hondert Bedeplaetſen der Turckſche Heremyten, op de wijſe van kapellen gemaeckt; en 86 gemeene ſcholen, in welcke de kinderen leeren, behalven eenige waer in hunne Doctoren den Alcoran en hare wet uytleggen. Algiers wort aen alle ſijden met aengename heuvelen en vruchtbare bergen beſloten, welcker ſteylten en dalen met meer dan veertien duyſent en vijf hondert tuynen ſijn verciert.

Haven. *Sterckten.* *Gebouwen.*

Andere ſteden. D'andere ſteden van deſe Provintie ſijn, Metafuz oft Temenfuſt, Teddelez, en den Hals der Mudejares. Metafuz, door d'Africanen *Temende Fuſt* genaemt, wort gehouden voor 't *Ruſtonium* van Ptolemeus, leght aen de Middelantſche zee ten ooſten van de verwoeſte ſtadt Saſa, en vier mijlen van Algiers. Sy heeft een goede haven, en ten ooſten de riviere Huet Icer, die d'Ouden Serbete en Sarda noemen, welcke daer in de zee loopt. *Teddelez*, d'ooſterlijckſte ſtadt van dit Landtſchap, wort van Ptolemeus *Addima* geheeten; en leght oock aen de Middelantſche zee, tien mijlen ten ooſten van Algiers: ſy heeft ſtercke muren, meer dan duyſent bewoonde huyſen, en een kaſteel daer op de Gouverneur, die de Koning van Algiers hier ſend, ſijn verblijf heeft. De ſtadt *Saſa*, eertijdts *Tipaſſus* genaemt, by de riviere Hued Arrax gelegen, is nu verwoeſt. Den Hals der Mudejares is een ſtadt, voor eenige jaren door Aſan Bacha, Koning oft Onderkoning t'Algiers, vijf mijlen ten ooſten van de Saffraen-rivier, in 't landt en ver van de zee gebouwt, bewoont door Moren, dieſe Mudejares noemen, uyt Caſtilien, Andaluſien, en Valence verjaeght.

De lucht rontom Algiers is ſoo gematight, dat de groote hitte nooit de bladeren der boomen doet verwelcken, noch de groote koude die doet afvallen: 't eynde van Februarius is in 't gemeen dat van de winter, en dan doen de lieffelijcke weſte winden de boomen bloeyen; in April krijgen de vruchten hare gedaenten; ſoo dat men in 't begin van Mey kerſſen en pruymen, en op 't eynde appelen en peeren eet, en in Iunius druyven. Oock ſijn hier vijgen, perſicken, noten, olijven, en ſeer leckere meloenen.

Hoedanigheyt. Lucht. *Vruchten.*

't Water gebreeckt hier niet buyten de ſtadt, want yder tuyn heeft ſijn put, noch in de dalen, en ſteylten der bergen; en de valleye Mottige wort door een kleyne rivier bevochtight.

Water.

't Vlacke landt is ſoo vruchtbaer, dat het veeltijts hondert voor een geeft, en twee oft driemael des jaers tarwe, garſt, haver, en diergelijck gewas, behalven de kruyden, die rontom in dit geweſt in menighte groeyen. Evenwel ſijn hier oock dorre bergen by de zee, en woeſtijnen met wilde dieren. Seker Schrijver ſtelt hier oock gout- ſilver- en yſermijnen.

Graenen.

Dit landt voedt leeuwen, ſtruysvogels, yſere verckens, wilde ſwijnen, harten, egels, cameleons, apen, oſſen, eſels, katten, voſſen, honden van een andere ſoort als d'onſe, en vele monſters, die uyt het paren van verſcheyde ſlagh van beeſten geboren worden. Men ſiet hier arenden, en vele andere ſoorten van vogelen: oock ſlangen, en verſcheyde fenijnige dieren.

Dieren.

Hun oude ſpraeck was de Puniſche, daer na ſprakenſe Latijn onder de Romeynen; doch eyndelijck hebben d'Arabiers hunne tael hier ingevoert: maer de Mahometanen gebruycken hier en door 't geheel Ooſten met de Chriſtenen een ſpraeck, dieſe Franco noemen, beſtaende uyt Frans, Italiaens en Spaens, (doch meeſt de laetſte,) waer door ſy de gemelde drie talen genoeghſaem verſtaen.

Tael.

Dit Rijck wort beſtiert door een Koning, die den Turckſchen Keyſer ſend en aſſet nae ſijn believen, welcke de Moren Sultan, dat is, Opperſte Heer oft Koning noemen; doch de Turcken alleen Baſſa oft Bacha, want ſy erkennen geen ander Koning dan den Grooten Heer, en geven den tijtel Baſſa aen d'Onderkoningen oft Gouverneurs van groote Provintien. Hy wort ſoo geëert, dat men in ſijn byweſen met gevouwen handen op de borſt voor den grooten Raet moet verſchijnen, op ſtraffe van't leven.

Regeering.

Het Landtſchap *Bugia*, door de Moren *Bigeya* oft *Bugeya* geheeten, een der Provintien van 't Rijck Algiers, en aen de zee gelegen, heeft ten weſten het Landtſchap Algiers, en ten ooſten dat van Gigel.

BVGIA. *Namen.* *Grenſen.*

Het was eertijts een deel van 't koninckrijck Tunes, en begon aen de vloet Magior, eyndighde aen de bergen van Conſtantina; en had 150 mijlen in de langte aen de Middelantſche zee, en ontrent 40 in de breette: doch is nu kleynder, om dat 'er eenige ſtucken afgenomen ſijn; want het heeft nu alleen de plaetſen Bugia, Gibralaër, Micile, Diſtefe en Necaus, met de bergen van Bugien.

Groottē. *Plaetſen.*

Bugia. De ſtadt *Bugia* leght aen de Middelantſche zee, op 't hangen van een grooten bergh, 30 mijlen van Algiers ten ooſten, en 12 van Gigel ten weſten: ſy heeft hooge en ſeer oude muren, acht duyſent huyſen, Moſquiten oft kercken, collegien, kloosters, badtſtoven, en gaſthuyſen. *Micile* oft *Meſile* leght op de grenſen van dit landtſchap by Numidien, 50 mijlen van de gemelde ſtadt Bugia, en aen de voet van den bergh La Abez. *Stefe*, *Diſtefe*, oft liever *Diteſe*, maer eygentlijck *Tezteze*, wort voor Ptolemeus *Alphar* gehouden, leght 20 mijlen landewaerts in ten zuyden van Bugia, in een fraye vlackte die ſich tuſſchen Bugia en den gemelden bergh Abez uytſtreckt. *Necaus*, eertijts *Vaga* genoemt, is een der aengenaemſte ſteden van Barbarien, en by een rivier, 30 mijlen van de zee, 20 van Tezteze, en op de grenſen van Numidien gebouwt: ſy heeft ſtercke muren, badtſtoven, gaſthuyſen, collegien, een paleys, en tempelen, die niet te verachten ſijn. Yder huys is met een tuyn, vol roſen, violetten, en andere bloemen en vruchten, wijnſtocken, en een fonteyn, verciert; ſoo dat het een aerts Paradijs ſchijnt te weſen.

Micile.

Diſtefe.

Necaus.

Bergen. In dit landtſchap ſijn veel bergen, dieſe Zarara noemen, en het aen alle ſijden omringen; de voornaemſte der ſelve is Beni Iubar, acht mijlen van Bugia, lang tien, en breet ſes mijlen: doch alle d'andere t'ſamen ſtrecken langs de zee wel 50 mijlen.

Gront. 't Aerdtrijck is te dor en mager om graen voort te brengen, doch goet tot vruchten. In de tuynen ſijn veel boomen met allerley gewas; en dicht by de rivier veel noten- en vijgeboomen. De bergen hebben oock weynigh graen, maer veel garſt, noten en vijgen; vlas en hennip, daerſe grof linnen van maken; yſermijnen; en groote boſſchen, daer in ſich veel apen en luypaerden onthouden: d'inwoonders voeden een groot getal paerden, oſſen en geyten.

Vruchten.

Dieren.

GIGEL. *Gigel*, mede een landtſchap aen de zee van 't Rijck Algiers, heeft deſe naem van een vleck, met een ſterck kaſteel beſchermt, dat het gantſche landt in plicht houdt. Sommige noemen 't *Gegel* en *Gigeri*, en achten het voor *Igilgilis* van Ptolemeus: dit vleck leght aen de Middelantſche zee tuſſchen Algiers en Bugia, doch ontrent 60 mijlen van 't laetſte: 't kaſteel leght op een bergh. Dit gouvernement ſtreckt tot aen de palen der woeſtijne van Numidien, en begrijpt den bergh Auraz, 80 mijlen van Bugia, en 60 van Conſtantina gelegen.

Namen.

Gelegenheyt.

Hoedanigheyt. De gront van dit landt is ruw en mager, en alleen dienſtigh om garſt, vlas en hennip in menighte te geven; 't heeft oock overvloet van noten en vijgen. Op den bergh Auras ſijn veel waterſprongen, die ſich in de vlackten verſpreyen, en als moeraſſchen maken: maer als de hitte komt, wort alles in ſout verandert.

CONSTANTINA. *Conſtantina*, oock een Provintie en gebiedt van Algiers, aen de zee gelegen, is 't landt dat d'Ouden Nieuw Numidien noemden, en heeft ſijn naem van de hooftſtadt, eertijts Cirte van Numidien, Cirte, Cirte Iulia, en daer na Conſtantina geheeten, welcke naem ſy noch behout: ſy heeft fraye muren van ſwarten ſteen, en ſeer ſterck, inſonderheyt aen de noordſijde; leght op een hoogen bergh, is aen de zuydſijde met groote rotſen omringt; en wort door den top van den ſelven bergh geſterckt, ſoo dat men niet naer de ſtadt kan klimmen dan langs twee ſmalle wegen, d'een ten weſten, d'ander ten ooſten. Sy heeft ontrent 8000 huysgeſinnen; en 't kaſteel aen de noordſijde. Buyten de ſtadt ſiet men veel oude gebouwen; en een halve mijl van de ſelve, een triumfboogh, op de ſelve wijſe, als die te Romen ſijn gemaeckt.

Hooftſtadt.

Namen.

Chollo eertijts *Cullu*, 't welck ſommige nu *Alcol*, andere *Col*, en oock *Collo* noemen, is mede een ſtadt van dit geweſt; ſtont eertijdts onder Bugia, en is van de Romeynen by de Middelantſche zee, en aen de voet van een bergh, gebouwt; doch is niet met wallen beſloten. Sy heeft een kaſteel op een rotſe, en een goede haven aen de ſtrant. *Chollo.*

Sucaicada leght oock aen de meergemelde zee, en ontrent 35 mijlen van Conſtantina: ſy heeft mede een goede haven, by welcke men een beſtrate wegh twee mijlen lang ſiet, 't welck genoeg toont datſe een werck is der Romeynen. *Sucaicada.*

Bergen en heuvelen. De bergen van dit geweſt ſtrecken ſich langs de noord- en weſtſijde van 't omgelegen landt van Conſtantina ontrent 130 mijlen. Oock ſijn hier veel heuvelen ten ooſten van de bergen van Bona; en ſtrecken van 't weſten naer 't ooſten byna 80 mijlen in de langte, en 30 in de breette. Men ſiet hier vele ſteenhoopen van ſteden en kaſteelen door de Romeynen gebouwt.

Water. De gemelde heuvelen hebben waterbronnen, daer uyt verſcheyde rivieren, die in de vlackte tuſſchen de ſelve heuvelen en de Middelantſche zee ſtroomen, voortkomen. In de warme wateren ontrent de hooftſtadt ſijn veel ſchildpadden.

Aertrijck. 't Landt rontom Conſtantina is ſoo vruchtbaer in granen, dat het in 't gemeen dertigh voor een geeft. De bergen ſijn alle overvloedigh voorſien, om dat het aerdrijck daer ontrent vele olijven, vijgen, en andere vruchten voortbrengt. De heuvelen worden niet bewoont om d'Arabiers, uytgeſeyt een kleyn deel dat bebouwt wort, met de wapenen in de handt, door een volck dat ſich tegen die roovers beſchermt.

BONA. *Bona*, eertijts *'t koninclijck Hippo*, oock enckelijck *Hippo* genaemt, is oock een der gouvernementen aen de zee van 't koninckrijck Algiers: dit landt is van ſijne bergen, die aen de noord- en zuydſijde leggen, afgeſcheyden; maer aen d'ooſt-ſijde heeft het veel heuvelen, die ſich ontrent 80 mylen van 't ooſten naer 't weſten in de langte, en dertigh in de breete, uytſtrecken.

Namen.

Grootte.

Hooftſtadt. De ſtadt *Bona*, oft *Hippo*, van welcke S. Auguſtinus Biſſchop was, is van de Romeynen aen de Middelantſche zee, oft liever by een bevaerbaer lac oft meir, nevens ſcherpe en hooge klippen, gebouwt: ſy heeft binnen en buyten goede waterputten en fonteynen; en wort van d'Africanen *Beledel Vgneb* geheeten, hoewel andere Schrijvers deſe laetſte voor een beſondere ſtadt houden. *Mela* oft *Mila*, eertijts *Tenara*, is *Mela.*

nu oock een ſtadt van dit gebiedt, vier mijlen van Conſtantina gelegen, met ſeer oude muren, en had eertijts 3000 huysgeſinnen, doch is nu weynigh bewoont: op 't midden van de marckt heeftie een fonteyn tot ververſſing. *Tabarca* is oock een plaets van 't vaſte landt in dit geweſt, vermaert om 't viſſchen van 't korael dat hier ontrent geſchiet.

Tabarca.

Vruchten, Buyten de hooftſtadt ſijn ackers, die veel graen voortbrengen: hier waſſen oock veel jujuben, dadels, vijgen en meloenen: die van Mela hebben oock appelen, peeren, en vele andere vruchten; maer inſonderheyt veel graen:

en vee. hun ontbreeckt oock geen vee, als oſſen, koeyen, en ſchapen.

Bergen. De bergen worden niet bewoont om de roofſiecke Arabiers, uytgeſeyt een kleyn deel, dat door eenigh volck bebouwt wort ten ſpijt der gemelde roovers. Sommige rivieren krijgen hun

Water. oorſprong van de wateren die uyt dit geberghte komen, en loopen door de vlackte, tuſſchen de heuvelen en de Middelantſche zee gelegen.

Korael. De naburige zee heeft veel korael, dat in 't water by de rotſen groeyt; en van driederley verwe, als wit, root en ſwart, wort gevonden.

't KONINCKRYCK TVNIS.

DEn Turckſchen Keyſer beſit oock in Africa dit koninckrijck, 't welck eertijts vervatte de landen van Conſtantina, Bugien,

Groote. Tunis, Tripoli, en Ezzab, en by gevolgh het geheele kleyne oft eygentlijcke Africa, 't landt van Carthago, en 't oude Numidien: doch nu ſtaet byna al 't voorſeyde onder den Baſſa van Algiers, en weynigh meer is 't overige van dit Rijck dan alleen 't begrijp van 't landtſchap Tunis; welcks begin men kan nemen van de riviere Guadilbarbar, eertijdts Tuſca, die het aen de weſtſijde van 't landt Conſtantina ſcheyd; en

Grenſen. aen d'ooſtſijde tot grenspael ſtellen de riviere Caps oft Capes, ter plaetſe daer ſy een meir maeckt, en ſich daer na in zee ſtort; aen de zuydſijde paelt het aen 't nieuwe Numidien.

Rivieren. De rivieren ſijn Guadilbarbar, Magrida, Megerada en Caps. *Guadilbarbar* oft *Hued d'Ylbarbar* heeft ſijn oorſprong uyt ſekeren heuvel een half mijl van de ſtadt Vrbs oft Lorbus, van waer ſy door een canael naer de ſtadt Tunis loopt; daer na vloeyt ſy met ſoo vele bochten en kromten, dat de reyſende lieden van Tunis naer Bona die 25 mael met groot ongemack, dewijl daer bruggen noch ſchepen ſijn, moeten paſſeeren: eyndelijck ſtort ſy ſich in de Middelantſche zee by de haven Tabraca, ontrent 25 mijlen van de ſtadt Bugien. *Magrida*, eertyts *Catada* genaemt, ſchijnt een arm van de Guadilbarbar te ſijn, loopt door Choros, en ſtort ſich in de zee by de plaets Marſa. De *Megerada* oft *Maggiordecco*, eertijts *Bagrada*, ontſpringt uyt een berg niet wijt van 't lant Zeb, ſtroomt by de ſtadt Tebeſſa, en loopt ten noorden tot datſe in de Middelantſche zee valt by Garelmeleh, ontrent 40 mylen van Tunis: deſe rivier groeyt ongemeen hoogh door den regen, ſoo dat de reyſigers ſomtijts drie dagen moeten wachten om daer over te komen. De *Caps*, *Capis*, oft *Capes*, eertijts de riviere *Triton* geheeten, heeft haer begin in een woeſtyne aen de zuydſijde van den bergh Vaſſalat, en loopt door eenige ſandige vlackten tot in de Middelantſche zee by een ſtadt van de ſelve naem; 't water van deſe rivier is ſoo warm, dat men 't ſelve, om het te drincken, eerſt een uur moet laten ſtaen, om kout te worden. Sy maeckt oock by de ſtadt Elhama een ſtaende water, dat men 't Laſarus-meir noemt, om dat vele perſoonen, van die ſieckte beſmet, door haer water geneſen worden.

Bergen. De bergen van dit lant ſijn, eerſt die van *Zagoan* ten zuydooſten van Tunis, en ontrent 30 mijlen van daer: hier ſiet men noch eenige graffſchriften in marmer geſneden in de Latijnſche tael, overblijffels van de Romeynen. *Gueſſet*, 12 mylen van Cairaoan, daer men oock de voetſtappen der Romeynen kan beſpeuren; en *Benitefren* en *Nufuſe*, door een woeſtijne van elckander geſcheyden, ontrent tien mijlen van Zerbi en Asfacus, worden insgelijcks onder de bergen van dit Rijck geſtelt.

Gouvernemenen. Dit koninckrijk heeft acht Gouvernementen, vier aen de zee, en ſoo veel inlantſche, of dieper in 't lant gelegen: die aen de zee, ſijn Carthago oft la Gouletta, Biſerta, Souſa, en Africa: die in 't lant ſtrecken, ſijn Cayrouan, Beggia, Vrbs, en die van de landen welcke deelen ſijn van Numidien en Libyen. Laet ons nu de hooftſtadt gaen beſien.

Tunes, de hooftſtadt. De ſtadt *Tunis*, by d'Ouden bekent, wort van hen oock *Tynis* oft *Tunis*, en van Ptolemeus *Themiſſu* geheeten: de Latiniſten noemen haer nu *Tunetum*, d'Italianen *Tuniſi* en *Tunis*, de Spanjaerden *Tunez*, de Franſchen *Tunes*, d'Arabiers, Turcken, en de Moren van dit lant *Tunus*, en Appianus *Tunex*. Sy legt in de golf, welcke het lac van Gouletta maeckt, vijf mijlen van 't oude Carthago, en vier mijlen van de Middelantſche zee. Sy is, ſonder het paleys, langwerpigh vierkant. Hare muren ſijn 40 cubiten hoogh, en met vele kleyne torens geſterckt: daer ſijn acht poorten met hare valdeuren; 18 groote ſtraten, doorſneden met een groot getal kleyne; tien voorname marckten; 315 moſqueen of Turckſche kercken, ſonder de grootſte te tellen; acht kapellen ofte bede-plaetſen der Chriſtenen in de voorſteden, en in de gevangenhuyſen; acht Synagogen der Joden, 150 badtſtoven, 86 ſcholen, negen collegien voor de kinderen die men ten koſten van 't gemeen onderhoudt, 64 gaſthuyſen voor de reyſende en vreemde lieden, behalven de herbergen der Chriſtenen, en meer dan drie duyſent winckels van wolle- en linne-lakenen. Deſe ſtadt hadt ontrent tien duyſent huyſen; maer ſy heeft ſeer toegenomen door de gevluchte Moren uyt Spanje, waer doorſe een heerlijcke koopſtadt is geworden, ſoo dat men haer nu by de beſte ſteden van Europa kan gelijcken. Sy heeft drie voorſteden, die te ſamen ontrent 1600 huyſen uytmaken; in een der ſelve onthouden ſich de Chriſten kooplieden in beſondere wooningen. De ſtadt Tunes heeft

heeft geen fonteyne, noch putten, noch riviere, maer alleen backen, om 't regenwater t'ontfangen en te bewaren. In de voorſtadt is een put van ſout water, datſe geſonder achten als dat van de regenbacken. Noch is 'er een put met water van aengenamer ſmaeck, doch dit wort afgeſloten, en met ſorgh voor den Koning en ſijn gevolg bewaert. Maer het grootſte cieraet deſer ſtadt beſtaet in 't koninckſlijck paleys, voorſien met vier galeryen, vele torens, een groote plaets, ſchoone tuynen, galeryen, kamers en ſalen, op 't cierlijckſte gebouwt, en boven al geacht by de Mahometanen, om de ſchatkamer, daer de Koningen van Tunis het boeck der wetten van haren Elmohadin bewaren. Men ſiet hier oock het kaſteel aen de weſtſijde op 't hoogh-eynde der ſtadt, als een plaets van gebiedt, gebouwt; en den grooten tempel, die een aſylum oft toevlucht voor de ſchuldigen verſtreckt, verciert met een ſeer hoogen toorn, en vier ryen ſchoone marmere colommen; ſoo datſe na die van Fez, voor de voornaemſte van gantſch Africa wordt gehouden. Oock is 'er het hof der Ianitſers, de beurs oft galery voor de kooplieden, en 't huys ofte wage, daer alles gewogen en den tol betaelt wort; en andere paleyſen en voorname gebouwen.

Aertrijck. De gront van dit koninckrijck is eenighſins vruchtbaer aen de weſtſijde, door eenige rivieren dieſe daer bevochtigen; maer aen d'ooſtſijde, daer 't water ontbreeckt, brengt het aertrijck weynigh voort. Aen de grenſen der Turcken is 't landt ſoo droogh, dat men het dickmael moet beſproeyen; dit gebreck van vochtigheyt, *Graen.* nevens de gedurige ſtroperyen der Arabiers, maeckt het graen ſeer dier in Tunis, welcker inwoonders alleen wat garſt verſamelen in de voorſteden, op de landen, met muren omringt, die hunne putten hebben, om 't landt te wateren. Buyten de ſtadt ſijn eenige ſchoone tuynen met goede vruchtboomen, doch in kleyn *Vruchten.* getal. Daer ſijn oranje-appelen, lamoenen, dadels, en diergelijcke vruchten: rontom de ſtadt, ontrent twee mijlen in de langte, ſiet men een groote menighte olijf-boomen, die 't gantſche lant van oly voorſien: van 't hout deſer boomen maken d'inwoonders kolen, om dat het hout *Bloemen.* hier ontbreeckt, en ſeer dier wort gekoft. Sy hebben veel roſen, en andere bloemen van een aengenamen reuck.

Dieren. De bergen voeden vele leeuwen, wilde oſſen en koeyen; en byna overal ſijn vele ſtruysvogels en apen. Men ſiet 'er cameleons, geyten, haſen en phaſanten: paerden en kemels kan men voor een geringe prys bekomen: van 't geberghte krijgen ſy niets dan honighbyen, appelen, quepeeren, en een weynigh garſt.

GOVLETTA. 't Gouvernement van *Gouletta*, 't welck Marſa, Napoli in Barbarien, Cammart, en Arriana begrijpt, behoort d'eerſte plaets; want het is de ſleutel van Tunis, en vervat oock het oude *Hooftſtadt.* en ſoo vermaerde Carthago. *Gouletta* (van ſommige t'onrecht gehouden voor 't *Galatha* van Ptolemeus, dat is het *Goulon* van Plinius,) heeft ſijn naem van 't Italiaens woort *Gola*, of ſijn vermindering *Goletta*, 't welck een kleyne keel beteekent, om dat dit Fort op de mont van een meir, dat de ſelve naem heeft, is gebouwt. De Sarraſijnen hadden hier eerſt een toorn opgerecht, die de Turcken daer na verſterckten, en van Keyſer Karel wierd vermeeſtert; doch de Turcken hebben het in 't jaer 1574 weder ingenomen. Deſe Sterckte legt in een eylant, op een kleynen bergh, die ſich in 't midden van 't water verheft. De Turcken hebben hier een goede haven, bequaem tot vele ſchepen, gemaeckt, een packhuys voor de koopmanſchap, het tolhuys, gevangeniſſen voor de Chriſten ſlaven, en twee tempelen: ſoo dat deſe plaets beter een ſtadt dan een fort gelijckt; want ſy heeft dubbele wallen en veſten, en vele bolwercken, om d'aenkomende ſchepen t'ontdecken.

Marſa oft *Marça*, dat in 't Arabiſch een haven beteekent, is een kleyn ſtedeken, gebouwt op de plaets daer eertijts de haven van 't oude Carthago was, en van viſſchers en arbeytslieden bewoont: het is verciert met een koninckſlijck paleys, en andere vermakelijcke plaetſen, daer op de Grooten ſich des ſomers onthouden. *Marſa.*

Nebel, dat de Moren *Nabis* noemen, was eertijts *Napoli*, en nu noch van d'Italianen *Napoli di Barbaria* geheeten: 't is van de Romeynen aen de Middelantſche zee vier mijlen aen d'ooſtſijde van Tunis gebouwt; en was eertijts genoegh bewoont, doch nu ſijn 'er alleen eenige arbeyders en tuynlieden. *Nebel.*

Cammart is mede een kleyne ſtadt, niet wijt van 't verwoeſte Carthago, en drie mijlen aen de noordſijde van Tunis gelegen: ſy is met hooge muren geſterckt, en volckrijck. *Cammart.*

Arriana, een kleyne ſtadt, legt maer een mijl van Tunis aen de noordſijde: is door de Gotten, die Arrianen waren, gebouwt, welcke haer deſe naem na hunne ſecte gegeven hebben, als ſommige gelooven. *Arriana.*

Arradez, een ſtedeken op de wegh van Gouletta naer Tunis aen d'ooſtſijde gelegen, was een colonie der Romeynen als de Arabiſche Mahometanen in Africa quamen, en wierd toen van hen verwoeſt; doch een der Koningen van Tunis heeft de muren van 't kaſteel herbouwt, en de plaetſe bevolckt. *Arradez.*

Carthago is gantſch verwoeſt, en heeft van al ſijne vorige heerlijckheyt niets dan een Caep oft Hooft, en ſijn oude naem behouden. *Carthago.*

De lucht ontrent Marſa oft Carthago is aengenaem, om de winden uyter zee die haer ververſſen. Rontom de ſtadt ſijn tuynen, die perſicken, granaet-appelen, olyven, vygen, citroenen, lamoenen en oranje-appelen voortbrengen. In de lantſtreke van Carthago naer Tunis is 't aertrijck geheel droogh, ſonder putten en fonteynen; maer dicht by Tunis is 't beter. By Arriana waſt tarwe; doch by Napoli niet dan hennip: die van Cammarte hebben vele ſuycker-rieten. *Lucht.* *Vruchten.*

Men ſiet hier perdryſen, en een vreemde vogel, die de Moren Louſe, en de Turcken Calçavenſi noemen, met ſchoone witte pluymen verciert. *Vogelen.*

Biſerta wort van ſommige voor het *Ityca* van Ptole- BISERTA.

Ptolemeus, oft *Vtica* van Ceſar en Titus Livius gehouden, vermaert om het moedigh ſterven van Cato, die hier liever de doot, dan de genade van Ceſar, begeerde; doch andere ſeggen 't ſelve van Porto Farina en Mazacharres: deſe ſtadt legt aen de Middelantſche zee ontrent 35 mijlen van Tunis, en heeft wel ſes duyſent huysgeſinnen, twee groote gevangeniſſen voor de ſlaven, een packhuys voor de koopmanſchappen, twee torens, en bolwercken om de haven te beſchermen.

Choros. *Choros* of *Curobis* behoort oock tot dit gebiedt, legt op de riviere Magride en acht mijlen van Tunis; en hoewel het van eenige Arabiers is verwoeſt, ſoo is 't nu evenwel in goeden ſtaet en volckrijck.

Porto Farina. *Porto Farina* houden ſommige voor het *Vtica* van Cato met ſekerheyt ſoo ſy meenen: dit is de haven in welcke S. Lodewijck, Koning van Vranckrijck, in 't wederkeeren overleed.

Hoedanigheyt. *Viſſchen.* Biſerta, hoewel aen de zee gelegen, heeft vele ſoete wateren. In 't lac of meir wort veel viſch gevangen, inſonderheyt een menighte zeebraeſem, en een viſch die de Spanjaerden Lachas, en d'Africanen *Giarrafas* noemen, welcke onſe elft gelijckt. 't Aertrijck ſoude redelijck goet weſen, indien d'inwoonders het met ruſt mochten bouwen.

VRBS en BEGGIA. *Vrbs* en *Beggia* ſijn twee beſondere Gouvernementen, hebbende onder hen de ſteden Hain Sammit, en Casba, behalven eenige groote vlackten.

Hooftſteden. De ſtadt *Vrbs*, eertijts *Turridis*, was een colonie, en heeft ſijn begin van de Romeynen: ſy legt in een vlackte, meer dan 60 mijlen ten zuyden van Tunis. Men ſiet 'er veel overblijfſelen van d'outheyt, als marmerbeelden, opſchriften met Latijnſche letteren in marmerſteen, tot cieraet der poorten, en vele dicke muren van gehouwe ſteenen: ſy heeft oock een kaſteel.

Beggia. *Beggia* is oock door de Romeynen op 't hangen van een heuvel, 25 mijlen van de Middelandtſche zee, en 80 van Tunes aen de weſtſijde, gebouwt: ſijne eerſte muren ſijn noch in weſen; en is aen de groote wegh, als men van Conſtantina naer Tunis gaet, gelegen.

Hain Sammit. *Hain Sammit* oft *Zamit*, een ſtadt onlangs voor onſe tijdt door de Koningen van Tunis getimmert, legt ontrent 30 mijlen van Beggia.

Casba. *Casba* oft *Cazbat* is oock aen de Romeynen haer oorſprong ſchuldigh: ſy legt 24 mijlen van Tunis in 't midden van een fraye vlacke ſtreeck lants, ontrent 12 kleyne mijlen in 't ronde: hare oude muren ſijn noch geheel, en alle van gehouwen ſteen; doch is weynigh bewoont om 't rooven der Arabiers.

Vruchtbaerheyt. *Lucht.* 't Aertrijck rontom deſe ſteden is ſeer vruchtbaer, en geeft graen in overvloet; ſoo dat 'er op ſommige plaetſen niet volck genoegh is om 't landt te bouwen. Die ontrent de hooftſtadt woonen, hebben een geſonde lucht, goede wateren, en ſeer veel gedierte.

SOVSA. *Souſa* is oock een der Gouvernementen van dit Rijck; en begrijpt de ſteden Hamamet, Eraclia, Monaſter, en Mahometa.

Souſa oft *Suſa*, hooftſtadt van deſe Provintie, wort van eenige voor het *Adrumentum* van Ptolemeus, en van andere voor *Siagul* gehouden: ſy wierd door de Romeynen voorby de Caep Bona gebouwt; en legt aen de Middelantſche zee op een rotſe die niet wel te genaken is, en ontrent 30 mijlen van Tunis: is in hooge en laege ſtadt gedeelt, met een goede haven, fraye huyſen, en een uytnemende kerck voorſien. *Hooftſtadt.*

Hamamet. *Hamameth*, een nieuwe ſtadt, door de Mahometanen 17 mijlen van Tunis gebouwt, wort voor 't oude *Macodama*, als uyt desſelfs aſſche verreſen, of voor *Adrumentum*, gehouden: heeft goede muren, en wort oock Mahometta, welcke naem ſy aen de naburige golf meêdeelt, geheeten.

Eraclia. *Eraclia* is een kleyne oude ſtadt, mede van de Romeynen op een heuvel dicht by de zee opgerecht; doch door d'Arabiers verwoeſt.

Monaſter. *Monaſter* oft *Meneſter* heeft insgelijcks ſijn oorſprong van de Romeynen, die het een Colonie noemden; daer na heeft het de naem van Monaſter aengenomen van een klooſter met Monicken van S. Auguſtijns ordre, by deſe plaets gebouwt: leght 12 mijlen van Souſa, en vier van de ſtadt Africa; en is met hooge en ſtercke muren omringt.

Vruchtbaerheyt. 't Omgelegen landt van deſe ſteden is vruchtbaer van garſt, men ſiet 'er veel vijgeboomen, olijfboomen, weyden voor 't vee, appelen, peeren, en granaden. Geen dieren ſijn hier meer dan koeyen.

AFRICA. *Namen.* De ſtadt *Africa* wort van ſommige gehouden voor 't *Aphrodiſium* van Ptolemeus; die van het landt noemen haer *Mahadia* oft *Mehedia*: ſy leght op de ſtrant van 't Rijck Tunis; en wort byna rontom van de zee omringt, uytgeſeyt een ſtreeck van 200 treden lang, daer mede ſy aen 't vaſte landt is gehecht, welcke met dubbele muren, een groote en diepe graft, en verſcheyde torens is geſterckt. De poort der ſtadt is wonderlijck gebouwt, ſoo om de torens die haer beſchermen, als om de menighte vande verwelfſels, met hare kromten en deuren met yſer beſlagen: daer na ſiet men een ander overwelfſel, lang 70 voeten, ſeer ſmal, en ſoo duyſter datſe den reyſigers verſchrickt, en ſchijnt eerder een hol oft ſpeloncke dan 't inkomen eener ſtadt. In de ſelve aen de noordſijde ſiet men een kleynen bergh, ontrent 100 treden van de haven, welcke ruym en wijt is van binnen, ſoo dat 'er 50 ſchepen konnen geberght worden; maer in 't inkomen ſoo eng dat 'er niet meer dan een galeye deur kan komen.

CAYRAOAN. *Hooftſtadt.* 't Gouvernement van *Cayraoan* vervat de ſteden *Cayraoan*, *Tobulta*, en *Asfachus*. *Cayraoan* oft *Carvan* is een ſtadt van 't koninckrijck Tunis, 36 kleyne oft 12 groote mijlen van de Middelantſche zee, 33 groote van Tunis, en 18 van Carthago. Sy is met muren beſloten, en heeft een fraye kerck die op marmere colommen ruſt, van welcke twee ſeer koſtelijck ſijn, en van een levendige roode verwe, en beſaeyt met witte ſtippelen, ſoo datſe na een porphyrſteen gelijckt: deſe ſtadt leght in een dor en ſant-achtigh velt, en onvoorſien van water.

Tobulta. *Tobulta*, eertijts *Adrumetum* geheeten, als eenige meenen, is door de Romeynen aen de Middelantſche zee, 12 mijlen ten ooſten van Monaſter, gebouwt: ſy was te voren wel bewoont, maer om 't rooven der Arabiers ſijn 'er nu weynigh huyſen.

Asfachus. *Asfachus*, oock *Esfacos*, *Esfacho*, oft *Alfachus*, genoemt, wort van ſommige voor het *Ruſpa* van Ptolemeus genomen, en van andere voor *Taphrura*: dit is mede een ſtadt van dit Rijck, door d'Africanen aen de Middelantſche zee gebouwt; ſy is groot, en met goede muren beſloten; doch heeft nu, hoewel ſy eertijts volckrijck was, maer ontrent 400 huysgeſinnen.

Hoedanigheyt. 't Landt van dit gebiedt is ſandigh, geeft geen graen, noch eenige vrucht om d'inwoonders te voeden, welcker ſpijſe van d'omleggende plaetſen wordt gebracht. Daer ſijn geen putten, noch verſche waterſprongen, dan alleen eenige regenbacken. By Asfachus groeyt garſt, en by Tobulta is 't lant goet om olijven voort te brengen; maer d'inwoonders verwaerlooſen het ſelve om d'Arabiers.

't KONINCKRYCK TRIPOLI.

DEn Turckſchen Keyſer beſit oock in Africa het koninckrijck *Tripoli*, welck nu begrijpt het landtſchap Tripoli, Ezzab, Cyrenaica, en Marmorica oft Barca, en eenige eylanden, van welcke Gerbes het voornaemſte wort geacht.

TRIPOLI. *Grenſen.* De provintie Tripoli begint aen de weſtſijde voorby de riviere Capes, by 't kleyne Syrte, en 't moeras Tritonida, en eyndight aen d'ooſtſijde by Mesrata: ſoo datſe ten weſten aen 't landt van Tunis grenſt, ten noorden aen de Middelantſche zee, ten ooſten aen Numidien en Libyen oft Zahara, en ten ooſten aen Cyrenaica.

Plaetſen. De aenmerckelijckſte plaetſen ſijn 't oude en nieuwe Tripoli, Capes, Machres, Elhamma, Zoara, en andere, doch van minder belang.

't Oude Tripoli; 't *Oude Tripoli* is door de Romeynen gebouwt, daer na van de Gotten ingenomen, en ſedert door de Mahometanen geplondert: is nu weynigh bewoont, om datſe ſoo veel ongeval heeft geleden: ſy wort oock van de Schrijvers Tripolis, Neapolis, en 't groote Leptis geheeten; en is de geboortplaets van de Keyſer Severus.

en 't nieuwe. *'t Nieuwe Tripoli*, dat wy *Tripoli van Barbarien* noemen, legt aen de Middelantſche zee, niet wijdt van 't oude, na welckers verwoeſting het van d'Africanen in een ſandige vlackte is gebouwt: het heeft fraye muren, doch niet ſeer ſterck: de huyſen ſijn als die van Tunis, en de ſtraten geſchickt in een goede ordre. Sy had weleer veel tempelen, eenige gaſthuyſen en collegien, maer d'oorlogen hebben byna alles verwoeſt. De Turcken noemen deſe ſtadt Terabulus, de Spanjaerden Tripoli, en de Moren Trebeliz of Tarabilis.

Caps. *Caps*, *Capes* oft *Caphis*, oock *Caſce*, door d'Africanen *Cabez*, en eertijdts *Tacape* genaemt, is een oude ſtadt van 't lantſchap Tripoli; en in een golf aen de Middelantſche zee, met hooge en ſtercke muren gebouwt, by welcke een kleyne riviere loopt: het kaſteel dat haer beſchermt, is oock met vaſte muren omringt.

Machres. *Machres* of *Maharaz* is een vleck, voor weynigh jaren met ſijn kaſteel op de mont van de golf van Caps, als om die te bewaren, en ontrent 50 mijlen van 't eylant Gerbes, gebouwt.

Elhamma. *Elhamma* is ſijn oorſprong aen de Romeynen ſchuldigh, die het 15 mijlen van Capes bouwden: de muren ſijn van groote gehouwe ſteenen; en in onſe tijden ſiet men noch d'oude opſchriften aen de poorten in marmer uytgehouwen.

Zoara. *Zoara* oft *Zoarat*, voor 't oude *Piſidon* genomen, is een oude ſtadt aen de Middelantſche zee, ontrent 50 mijlen van 't eylant Gerbes naer 't ooſten. Oock is hier *Caſarnacar* aen de ſelve zee gelegen, welcke voor 't oude *Gichthis* en *Raſalmabes* wort gehouden.

Syrtes. Wat de *Syrtes* of de zeebancken belangt, de kleynſte is in de golf van Caps, welckers inkomſt gevaerlijck is door de bancken en rotſen die rontom de kleyne eylanden Querquem en Gomelara leggen: de gemelde kleyne Syrte behoort tot het lant van Tripoli; maer de groote, die men de Drooghten of Bancken van Barbarien noemt, in 't gebiedt van Ezzab.

't Lac van Tritonida. Het lac oft meir van Tritonida legt in 't midden van 't kleyn Africa: Volaterranus ſegt, dat 'er drie meiren met den naem van Tritonida bekent ſijn, te weten, dat van Libyen, van welcke wy ſpreken, dat van Beotien, en dat van Theſſalien.

Rivieren. De rivieren van dit Rijck ſijn, Caſarnacar, de rivier van Tripoli, de Raſalmabes, en de Magro eertijts Ceniphus genaemt, welcke alle uyt den bergh Atlas voortkomen, en ſtorten ſich in de Middelantſche zee by de plaetſen waer van ſy de naem dragen.

Hoedanigheyt. 't Landt van Tripoli is t'eenemael ſandt, en ſoo onvruchtbaer dat 'er naeulijcks eenigh graen waſt; want dewyl de zee aen de zuydſijde diep in 't lant dringt, veroorſaeckt ſy door haer ſtroomen over een deel van 't lant, dat het niets voortbrengt: in voegen dat, ſoo de koophandel wegh was, deſe ſtadt van alles gebreck ſoude hebben: ſy heeft oock geen putten noch fonteynen, maer alleen regenbacken: die van Elhama hebben anderhalf mijl van hare ſtadt een bron: maer is ſoo warm, dat weynigh perſoonen, hoewel ſy die in de ſtadt door watergoten leyden, de ſelve willen gebruycken: alleen eenige inwoonders drincken daer af, na datſe het 12 uren hebben laten ſtaen om kout te worden: dit water verſamelt ſich niet wijt van deſe ſtadt, en maeckt een lac datſe 't lac der Leproſen noemen, om dat het de laſarye geneeſt: het is ſolfer-achtigh, en heeft d'eygenſchap dat het nooit verſadight den genen die daer af drincken. Capes heeft een kleyne rivier van warm water, en een weynigh ſout-achtigh.

Water. *'t Lac der Leproſen.*

Vruchten. 't Graen is in 't gemeen ſeer dier in de ſtadt Tripoli, om dat het lant ſoo dor is; maer daer ſijn, tot eenige vergelding, ſeer vele dadels; en een ander vrucht van de boom Lotes, noch ſmakelijcker dan dadels, van welcke d'inwoonders

een

een aengenamen wijn maken. Die van Caps hebben oock vele dadelen, doch anders niet, dan een vrucht als een boon, die onder d'aerde wast, en van smaeck als een amandel, welcke sy suygen; sy wort oock veel in 't Rijck van Tunis gevonden, en van d'Arabiers Halbhazis geheeten.

't Eylandt Gerbes.

't Eylandt *Gerbes* wort van sommige gehouden voor *Meninx* of *Lotophagita* van Ptolemeus en Plinius, voor 't *Girba* van Antoninus; maer andere nemen die voor het uyterste *Zetha* van Ptolemeus, of voor *Ægimurus*: doch nu wort het in 't gemeen Zerbi en Zerbes geheeten; de Spanjaerden noemen 't *Gelnes*, d'Arabiers *Gezira*, en Algelbens.

Oude en nieuwe namen.

Gelegenheyt.

Dit eylandt legt aen 't inkomen van de golf van Caps aen de westsijde, 200 treden van 't kleyne Syrte, en soo dicht aen de kust van Africa, dat het eertijts met een brug aen 't vaste lant was gehecht, welcke door d'inwoonders wierd afgeworpen, uyt vreese van langs de selve overvallen te worden door hare vyanden. Het is 18 kleyne oft ses Fransche mijlen groot in 't ronde; hoewel Plinius spreeckt van 35 kleyne mijlen langte, en 25 breette.

Grootte.

Plaetsen.

Ptolemeus en Plinius schrijven, dat het twee steden heeft; doch nu sijn hier niet dan eenige gehuchten of liever hutten, van elckander gescheyden, waer in yder huysgesin besonder woont; alleen aen de noordsijde sijn eenige dorpkens by 't Fort dat hun beschermt.

Aertrijck.

Dit eylant is plat, 't aertrijck is 'er sandigh en mager, soo dat het niets voortbrengt dan een weynigh garst, hoewel dat het d'inwoonders met swaren arbeyt bouwen, en met water uyt sekere diepe putten bevochtigen. Doch daer wassen veel dadels, vijgen, rasijnen, olijven, en verscheyden andere vruchten.

Vruchten.

EZZAB. *Ezzab* of *Azzab*, dat Leo d'Africaner in Numidien stelt, is een Provintie van 't koninckrijck Tripoli, en begrijpt de landen Messallata, Mesrata, Taurca, en de bergen Garian en Beniguarid. Sy begint aen de riviere die sich by 't nieuwe Tripoli in de zee stort ontrent het westelijckste deel van de gemelde bergen; en eyndight aen een andere rivier die ten ooSten van 't uyterste der landen Mesrata in de selve zee vloeyt.

Landen.

Grensen.

Plaetsen.

Men stelt in dit lant de plaetsen Ras Axarra, Tessuta, Rasamisar, en Lepida, welcker naem my doet achten dat het Leptis moet wesen, uyt wiens overblijfselen Tripoli is gebouwt; Brata of Blata, en de Caep della Giudeca of Zudica.

Bergen.

Den bergh Gavian, een der hooghste en koutste, heeft 14 mijlen langte van 't westen naer 't ooSten, en vijf mijlen breette; legt ten noorden van den grooten Atlas ontrent 16 mijlen van Tripoli, en afgescheyden van de bergen Benitefren en Nefuse door groote santheuvelen: hy streckt sich wijt uyt, soo dat hy beset is met 130 dorpen. Den bergh Beni Guarid legt oock aen den grooten Atlas, 32 mijlen van Tripoli, en heeft meer dan 150 bewoonde plaetsen.

Hoedanigheyt.

Dit lant geeft weynigh graen, maer is overvloedigh in dadels, olyven en saffraen, die men voor de beste ter weerelt houd, soo om sijn verwe als kracht; want die wort te Cairo een derdendeel hooger verkoft dan andere.

MECELLATA. Het landtschap *Mecellata*, door d'Ouden het groote *Syrte*, en door d'Arabiers *Ceyrat el Quibir* genaemt, legt 12 mijlen van de stadt Tripoli aen d'ooStsijde, en by de Middelantsche zee. Ptolemeus noemt haer voornaemste plaets *Macomaca*, of, als sommige lesen, *Callummacula*, nu *Mecellata* geheeten. Sy heeft noch drie andere welbewoonde stedekens oft vlecken, die d'ouden Aspis, Sacamasa, en Pyrgros Euphranta, en de hedendaeghse Lard, Cedic en Euphrata noemen: daer na siet men op de kust de plaetse Sibaca, die Ptolemeus Asporisburg noemt; de Caep van Sorta, eertijts 't Hooft van Hippia; de stadt of vleck Nain, van Ptolemeus de plaets van de Philenen, en van de Historyschrijvers d'Autaren van Philenes geheeten, waer de Carthaginensers 't graf van de twee broeders Philenes, die voor hun vaderlant sturven, eerden.

Mecellata Namen.

Hooftstadt;

en andere plaetsen.

MESRATE, oft CYRENAICA. De Provintie *Mesrate* behoort oock aen het Rijck Tripoli, wort van sommige gehouden voor 't oude Cyrenaica oft Pentapolis, hoewel andere die met het lantschap Barca vermengen. De nieuwe Schrijvers noemen het Corena, en geven de hooftstadt de selve benaming, en d'Africanen die van Ceyvet; van 't welcke een deel onder de woestijnen van Libyen kan begrepen worden.

Mesrate Namen.

Pa'en.

Dit lant legt 33 mijlen van Tripoli; het heeft ten westen de Provintie van Mecellata, ten ooSten die van Barca; en streckt sich langs de Middelantsche zee, by dat deel dat men 't Libysche noemt. Sijne vijf steden, waer door het *Pentapolis* geheeten wierd, waren Cyrena, Berenice, dat sommige Hesperia noemen, Apollonia, Ptolemais, en Arsinoë oft Teuchira.

Steden;

Cyrena was, na 't seggen van Strabo, 't vaderlant van de Poëet Callimachus, van Eratosthenes, Carneades, en Aristippus. Sommige houden dese stadt voor de gene die men Carvan oft Cairaoan noemt, doch t'onrecht; maer andere geven haer de nieuwe naem van Corena. Berenice is Bernich, volgens seker Schrijver, welcke Bonandria houdt voor 't oude Apollonia, Tolometa voor 't oude Ptolemais, en Trochara voor Arsinoë of Teuchira.

en andere plaetsen.

De voornaemste plaetsen van dese Provintie, beginnende ten westen langs de kust, sijn eerst Alcudia, Autolemax van Ptolemeus geheeten, een oude stadt: de Punt van Sabbia, eertijts 't voorgeberghte van Drepanon: de Salines oft Soutgroeven, in Latijn *Stationes maritimæ*: Zanara, of Diarchea, een haven: 't eylant der vogelen, vier mijlen van 't vaste landt; Camera oft Cambra: Carcora, ofte Diacherfis, eertijts een Fort: Teionis oft Teiones, te voren Caep de Briois geheeten; en Ardbrii, te voren de Kust van Briois genaemt. Gaet men vorder langs de kust eygentlijck Pentapolis geheeten, soo vint men Berbic, Bernich, ofte Berenice; en Hesperides, dewijl dat eenige de hoven van Hesperides hier stellen. Daer na komt men by de riviere Milel; en verder te Trocara, Tolometa of Zadra, te voren Ausigda genoemt; Longifana, oft Longifaria, in vorige tijden den Tempel van Aptucha; het kasteel Araz Ausen, 't welck d'Italiaensche zeelieden *Capo de Carena* noemen; Forceli

celi oft Eryphron; Favoro, eertijts Cherſis, en Darny oft Dardania; Zephyrium legt in 't ooſterlijckſte deel van Mesrate, op de grenſen van Marmarica oft Barca. In 't lant ſiet men Cyrena, Arquida, Quereda, Napoli, en vele andere plaetſen.

Hoedanigheyt. Cyrenaica, dat eertijts ſoo volckrijck was in 't geweſt van Pentapolis of der vijf ſteden, is hedensdaeghs byna woeſt, ſoo wel dicht by de zee, uyt vreeſe der zeeroovers, als dieper in 't lant, om d'Arabiers, die veeltijts de geheele Provintie door hare ſtroperyen berooven en jammerlijck plagen.

TAVRCA. *Taurca* is een lant der Bereberes, dat ſich naer Numidien ſtreckt, en heeft meer dan 20 mijlen in ſijn omring. *Grootte.* Het heeft overvloet van dadels, en tarwe, hoewel het lant eenighſins dor en mager is wegens de ſantgront. *Aert des lants.* Deſe Bereberen ſijn boeren, die ſich in hutten, van palmtacken en boomen gemaeckt, onthouden; en een ſelve volck als die van Meſcellata. *Regeering.* Sy ſtaen nu onder de Turckſche heerſchappy, waer tegens ſy in 't jaer 1567 opgeſtaen waren: doch na datſe meer dan 40 dagen ſich met vechten hadden beſchermt en vele Turcken gedoot, waren ſy gedwongen ſich over te geven, op voorwaerde, datſe niet meer dan drie duyſent ducaten, tot een geltſtraf van deſe opſtant, ſouden betalen, en de wapenen nederleggen.

BARCA. *Namen.* *Barca* is een oude naem, ſoo 't ſchijnt, om dat eenige Schrijvers, van de voorgaende eeuwen hier de Barcenſers ſtellen, en Ptolemeus plaetſt hier ontrent oock de volckeren die hy Barcites noemt. Hedensdaeghs wort dit lant van eenige niet Barca, maer Mondibarca geheeten, ſeggende, dat d'Europiſche volckeren het door misverſtant den Bergh van Barca noemen, en dat het Cyrenaica en Marmarica begrijpt. Het wort nu in 't gemeen Barca geheeten, d'Arabiers noemen 't *Sahart Barca*, dat is, Woeſtijne van de ſtorm, oft *Ceyrat Barca*, dat is, Wegh van den ſtorm, door welcke men gaet om van Barbarien naer Egypten te reyſen.

't Is een groote Woeſtijne, welcke aen d'ooſterlijckſte grenſen van 't lant Meſrata begint, en ſich uytſtreckt van de Caep d'Arraxiltin oft Raxaltin, tot aen de Caep Glaucun op de grenſen van de ſtadt Alexandrien in 't lant Mareotides gelegen.

Grootte. Dit lant heeft van 't weſten naer 't ooſten meer dan 450 mijlen in de langte, en van 't noorden naer 't zuyden, van de Middelantſche zee tot aen Numidien, meer dan 60 mijlen.

Voornaemſte plaetſen. De vermaertſte plaetſen ſijn, de gemelde Caep Raxaltin, de haven van Trabucho, eertijts *Portus Batrachus* genaemt; en daer tegen over, doch diep in 't lant, Augelo, (dat ſommige in Libyen plaetſen,) 't welcke het landt der oude Augilen kan weſen; Lucho, te voren Antipyrgus, en de Caep van Lucho, weleer de Caep van Catyonium geheeten; de haven van Moſolomar, en die van Salonef; daer na ſiet men de groote Catabathma, een ſeer ruyme valleye, die ſich tot in Egypten uytſtreckt; en niet wijt van daer landewaerts in, was het Orakel van Jupiter Hammon; by deſen tempel was het kleyne lant der Hammonienſers, van groote woeſtijnen en ſantbergen omringt, begrijpende vier ſtadien oft vijf mijlen in ſijn grootſte langte: ſommige ſtellen deſe plaets in de woeſtijnen van Libyen; en de Pelgrims die naer Mecha reyſen ſeggen, dat men hier noch d'overblijſſelen van den tempel Hammon ſiet; en noemen deſe plaets Heſachbir, om de ſteenhoopen die ſy hier vinden. Andere meenen, dat deſe plaets heden noch Concorron van Mahomet wort geheeten, en ſtellenſe in Libyen tuſſchen Iaſliten en Teorregu, die een ander Schrijver in Numidien ſtelt. Daer na ſiet men de Haven Alberton, eertijts de Haven van Selin, en nu die van Soudan geheeten, met een naeuwe inkomſt, doch groot en ſeker: wijders is 'er Laguxi, eertijts Trifarchi; en daer voorby de haven en Caep van Raxa, van ſommige voor het *Parætonium* van Ptolemeus en Strabo genomen. Dit ſijn de voornaemſte plaetſen van deſe Provintie langs de zeekuſt gelegen: maer in 't lant legt oock de *Hooftſtadt.* hooftſtadt *Barca*, die haer naem aen 't geheele lantſchap geeft, met een riviere die dicht by de ſelve hare wateren uytſpreyt.

Dit geheele lant van Barca is byna niets anders dan een woeſt en mager aertrijck, dat water ontbreeckt om te ververſchen, en aerde dienſtigh om bebouwt te worden, en vruchten te geven: want in al dit groote geweſt kan men geenerley graen met voordeel ſaeyen, uytgeſeyt by eenige kleyne vlecken, daer men wat tarwe en dadels ſiet; maer 't is ſoo weynigh, dat men 't naulijcks voor iets kan rekenen: evenwel is 't oorſaeck dat d'inwoonders gedurigh gequelt worden van hare naburen, die noch behoeftiger ſijn van eetwaren, welcke hen haer graen, ſchapen en kemelen brengen, om daer voor andere nootdruftigheden van hen te bekomen. Sy ſijn redelijck wel van deſe gemelde dieren voorſien, doch die konnen niet wel groeyen en vet worden, om dat hen gras en kruyden ontbreken. *Aert des lants.*

NVMIDIEN.

't Oude Numidien: HEt oude Numidien, van Ptolemeus het Nieuwe, en van de Griecken, volgens Plinius, *Metagonita* genoemt, had, als deſelve Schrijver getuyght, ſijn aenvang by de riviere Ampſaga, tegenwoordigh Sufgemar, en eyndighde aen die van Taſca, heden Guadilbarbar geheeten. Maer het Numidien, 't welck wy nu kennen, is dat gedeelte van Africa dat vele tuſſchen Libyen en den bergh Atlas plaetſen; (dat in der daet eenigh deel van 't oude kan begrijpen, gelijck ſommige nabuerige Provintien, als Bugia, en 't koningrijck Tunis, getuygen;) en het bevat oock een gedeelte van Mauritania Ceſarienſis in 't landtſchap Dara. *'t Nieuwe.*

Dit

Naemen. Dit groot geweſt wert *Biledulgerid*, nae ſijn voornaemſte Provintie, oft oock *Beledelgerid*, geheeten: en beyde deſe namen beteeckenen 't landt van dadels; d'Arabiers noemen het *Guaten Tamar*, welcke benaeminge de ſelfde beteeckenis heeft. *Pa'en.* Naer 't ooſten paelt het aen de ſtadt Eloacar, omtrent hondert mijlen van Egypten; naer 't weſten, aen het landt Nun; naer 't noorden, aen den voet van den bergh Atlas, dat is, nae die ſijde die naer 't zuyden ſtreckt; en naer 't zuyden de woeſtijnen van Libyen. *Naemen der landen in Numidien begrepen.* De voornaemſte landen, in deſe groote Provintie begrepen, ſijn *Teſſet*, *Dara*, *Tafilet*, *Segelmeſſe*, *Zeb*, en *Biledulgerid*, dat ſijn naem aen 't heele geweſt mededeelt. *Grootte.* Het is omtrent duyſent mijlen lang; en ſijn grootſte breette is van negentigh. *Volckeren.* De voornaemſte volckeren, die Numidien weſtwaerts bewoonen, ſijn de Muçamnades, Hileles, Zaraganes, en Quicimas; en onder deſe ſijn noch eenige andere, dieſe Gemis, dat is, vergadering van verſcheyden, noemen.

Rivieren. De beroemſte rivieren ſijn Darha, Ziz en Ghir; andere doen 'er noch by die van Sus oft Sous. De riviere *Darha* heeft haeren oorſprong by den bergh Atlas, aen de paelen van de Provincie Haſcora, en loopt zuydwaerts door het landt, dat haer naem draeght. Daerna komtſe aen de woeſtijne, en verſpreyt ſich door eenige velden, die kruyden in overvloet voortbrengen. De riviere *Zis* ſpruyt uyt eenige tacken van den Atlas, die haere benaeming hebben, en loopt zuydwaerts tuſſchen verſcheyde bergen, voorby Gherſeluin; dan vloeytſe door de landen van Cheneg, Matgara, en Reteb, komt tot in 't landt Segelmeſſe, en alſoo voorts in de woeſtijne, tot langs de muren van 't kaſteel Sugaihila. Van hier maeckt deſe rivier een lack oft meir, in 't midden van 't ſand, daer men geen inwoonders en vind; doch eenige Arabiers plegen 'er wel te komen, door enckele jaghtſucht gedreven. De riviere *Ghir* komt van den bergh Atlas voort, en vloeyt zuydtwaerts, door ſekere woeſtijnen afkomende, dan komtſe te Benigumi, en van hier in de woeſtijne; en maeckt dan een lack in 't midden van de ſelve.

Mindere rivieren. De andere rivieren van dit landt ſijn, de Witte rivier, oft *Rio Bianco* in 't Portugees, die van ſekere bergen afkomt, en eenige landtſchappen van Numidien beſproeyt hebbende, looptſe door verſcheyde monden in de groote zee. Noch is 'er die van *Buzedor*, die niet verre van 't vaſte landt haeren oorſprong heeft; en een tijdt lang Numidien doorgegaen ſijnde, ſich in den Oceaen, by een plaets Buzeidor geheeten, ontlaſt. Noch is 'er een riviere, die men de *Drooge* noemt, om datſe wel in den Winter water heeft, maer in den Somer iſſe byna altijdts droogh. Daer ſijn 'er noch eenige andere, die wy, om kortheyts wille, alleen met een woort oft twee aenroeren ſullen. *Lebich* ſtort ſich in de groote zee, by een plaetſe die de ſchippers Albene noemen. *Teſeut* en *Teſeutin*, drie mijlen van elckander gelegen, ontſpringen by den bergh Gigudeme: *Teſeut* beteeckent ſtrand, oft oever: *Teſeutin*, in getal van vele, ſtranden oft oevers. *Himiſſin* loopt mede in de zee, by een plaetſe die de Schippers Anſulim heeten. De riviere *Farcala* draeght haer naem van 't landt daerſe doorloopt: ſy is kleen, en neemt haeren loop zuydwaerts, en wort een meir, dat ſich over de velden verſpreyt. *Togdaa*, een wonder kleene rivier, beſproeyt het geweſt van haer naem, en ſich naer 't zuyden keerende, wortſe wat wijder, en verandert in een lack. De *Warme riviere* bevochtight de ſtadt Teolacha, dan Nefta, en wort een meir in de woeſtijne. *Techort* en *Teuſart*, beyde kleene rivieren, die ſich in de gemelde woeſtijnen in meiren veranderen.

Hoedanigheit. Aertrijck. Numidien heeft een heet, droogh, en ſantachtigh aerdtrijck. Doch men vint 'er eenige weynige rivieren, die meeſt alle naer de woeſtijnen van Libyen loopen. Hier is weynigh landts bequaem om koren voort te brengen: doch *Koren. Vruchten.* is 'er een groote menighte dadels, en weynige andere vruchtboomen: men vint 'er mede 't gewas Euphorbium, oock teer, addad, en ſumach.

Fenijnigh gediert. In Numidien onthouden haer een menighte ſlangen en ſcorpioenen, die ſeer vele menſchen jaerelijcks, geduerende den Somer, van 't leven berooven. Hier ſijn vele ſtruyſen, kemels, en geyten; en eenige paerden. *Oogſt.* 't Koren wort in de maent April vergadert; en de dadels midden in September, en de volgende maent October: doch als het in de maenden October en April niet regent, ſoo en ſaeyen ſy, nochte en ooghſten ſy geen graen; hun alleen aen den grooten overvloet der dadels vernoegende. Daerby komt noch, dat ſy in ſommige plaetſen weynigh koren, en veel garſt inſamelen.

Winden. Het gene dit landt noch meerder plaeght, behalven de drooghten, en de fenijnige dieren, is ſeker ooſtewindt, die 't ſant ſoodanigh opwerpt, dat het de reyſende lieden tot in d'oogen vlieght; en hun, met lanckheyt van tijdt, ſeer ſchadelijck wert. Anders is het ſeer geſont, want men ſiet 'er in hondert jaren niet eens de beſmettelijcke ſieckte regeeren; en de mannen worden 'er nimmer met de pocken geplaeght.

D'inwoonders van Numidien leven lang; doch hebben dit ongemack, dat haere tanden vroegh uytvallen, dewijl ſy al te veele dadels eten: en dan krijgenſe noch by tijdts een kort geſicht, van wegen de wint en 't ſant. *Genegenheyt.* Sy ſijn geyl, weynigh ſtaetkundigh, verraders, dootſlagers; en van ſtelen en rooven hunne gewoonte maeckende, ſijn niet edelmoedigh, en worden noch van eenige andere gebreken beticht. Doch die onder haer van een hooger en edelder ge- *Beſigheden.* moet ſijn, beſteden haeren tijdt om tot de kenniſſe en wetenſchappen der Rechten te geraecken; oft oeffenen haer in de wapens. *Eetwaren.* Sy eten veel gebraden kemels oft ſtruyſſe-vleeſch: en drincken geen water, maer wel melck haerder kemelen, en vleeſch-ſop: doch weynigh ſijn 'er die haer handen en aenſicht waſſchen in haer leven; waer uyt haer onbeſchoftheyt blijcken kan.

D'Arabiers van Numidien. D'Arabiers, die Numidien bewoonen, ſijn mager en droogh; hun aengeſicht is meer als bruyn: ſy hebben weynigh hair aen de kin, en ſijn wreet van weſen. Sy leven lang, vrijven ſich dickwils tot dat 'er het ſweet opvolght; en

weten van geen andere geneesmiddelen, en worden evenwel seer out. Haer grootste vergenoeginge bestaet in valcken t'onderhouden, en in de struysse-jaght. Vele trecken tegenwoordigh naer Fez, om daer te studeeren, en worden dan Predikers oft Wetgeleerden: sommige drijven hunnen koophandel in 't landt der Negers, oft Swarten. Vele oeffenen sich mede in de Dichtkunst, en rijmen op sulck een wijse als men in onse taele doet.

Genegentheyt. De milddaedigheyt is hun aengeboren; doch 't landt arm sijnde, hebbense weynigh vermogen om die te betoonen. Sy gaen gekleedt op de wijse van de Africaensche Numidiers, behalven haere vrouwen, die een weynigh van die verschillen. Sy leven geheel sober en nuchteren, en eyndigen hunne maeltijden meestendeel met dadels en drooge vijgen.

Aduards. Om de Aduards der Numidiers te kennen, moet men weten dat het woordt ronde circkels beteeckent; en dat elck Aduar als een kleen en licht leger van omtrent 100, 150, oft 200 tenten, in 't ronde gestelt, maeckt, in 't midden van de welcke d'Arabiers 's nachts hunne kudden stellen.

Rijckdom. Hunne grootste rijckdommen bestaen in dadelen en kemels.

Macht en oorloghslieden. Sy konnen 200000 ruyters, behalven 't voetvolck, (welck getal ongelooffelijck soude sijn,) uytmaken. Sy hebben de beste en lichtste paerden, die men met oogen sien kan; en rijden even oft sy jonge hacqueneyen bereden; sy gebruycken lange spietsen, met seer voordeelige swaerden, en verdragen oock seer licht alderley ongemack. En dat sijn deselve Arabiers die soo dick als vliegen komen aenloopen, om die van Tunes by te staen, wanneerse van de Christenen aengetast worden.

Dese landen sijn ten deele van Africaners en natuerlijcke Numidiers, en ten deele van Arabiers bewoont. Noch konnen dese volckeren verdeelt worden in soodanige, die sonder wet leven, en met haere kudden door de woestijne dwalen, in hunne tenten sich onthoudende; en in die, welcke schattingen en tollen aen de *Regeering.* Xyques, en aen de koningen van Marroc en Fez, betalen: die oock over 't grootste gedeelte des landts Dara, als mede over de gewesten van Tafilet en Ytata heerschen. De Turcken hebben hier mede eenige plaetsen in. Dit landt hadde, na de vervallinge van 't Roomsche Rijck, alleen eenen Koning; maer na dat 'er de Arabiers inquamen, viel het onder de macht van verscheyde Vorsten. Sy sijn alle Mahometanen.

Religie. SVS, en YDAVSQVERIT. Namen. Paelen. De eerste gewesten van Numidien naer de westsijde, sijn die aen de groote zee leggen, van Barbaryen en de Caep Aguer af, tot aen die van Nun. Dit landt, 't veerste gelegen, heet *Sus*, en grenst naer 't westen aen de bovengemelde zee; naer 't zuyden aen de sanden van Libyen, die een gedeelte van 't landt Nun begrijpen; naer 't ooSten aen de Provintie Dara, en noordwaerts aen die van Sus, onder Barbaryen gehoorende.

Volckeren en plaetsen. De voornaemste volckeren sijn alle Berebres uyt Africa, door haer geslachten, Gemis genoemt, verdeelt; welckers eerste is dat van *Ydausquerit*, voerende besonderlijck den naem van Hilela, die verscheyde steden en kasteelen besitten, als, Ydiauzan, Mereit, Deudyzdud, Deufeniz, Yndeuzel, Arrahala, Deunadayf, Argan, Deuquinsus, Aytiocoli en Tizitit; en de aenmerckelijckste van dese plaetsen, sijn Ydeunadayf, 20 mijlen van Tarudant, aen de sijde van Zahara, oft zuydwaerts; en dan die van Ydeuquinsus en Argan; die alle een Gemis maken, Quincima geheeten, en sijn bontgenoten van de Hilelas.

Dit landt geeft veel tarwe en garst, en in *Hoedanigheyt.* sommige plaetsen wassen veel oranje-appelen, limoenen, en allerley soorten van suere vruchten, gelijck in Europa. Hier sijn oock vele paer- *Macht.* den, en een groot getal van andere dieren.

De inwoonders konnen vijf duysent ruyters, en dertigh duysent mannen uytleveren, die wel de beste sijn van geheel Africa.

Extuca is een landtschap onder Sus, wat afge- EXTVCA. legen, en gehoort onder Numidien, alwaer men *Gelegenheyt.* meer als veertigh steden en kasteelen van d'A- *Plaetsen.* fricaensche Bereberes vind, die alle van 't geslachte Miceamuda sijn. De voornaemste deser plaetsen is *Targuez*, met een kasteel op een berghsken gelegen, alwaer de Xeque oft Heer woont. Sy hebben noch andere Bereberes tot nabueren, die mede bemuerde steden en kasteelen bewoonen, en de voornaemste onder hun worden Ydaguazinguel, Ydaubaquil, Deursumugt, en Hilela geheeten.

Dit landt is berghachtigh, doch sijn dese ber- *Hoedanigheyt.* gen bequaem om garst voort te brengen, tot voedsel van hunne paerden, diese overvloedigh hebben.

Daer sijn sommige plaetsen westwaerts aen NVN. de groote zee gelegen, van eenige arme en slechte Bereberes bewoont, die men Ydeuzel noemt, en hun landt, in 't verre gelegen Sus, van sijn voornaemste plaets, *Nun* genaemt.

Dit gewest licht tusschen Numidien oft Bele- *Gelegendegead*, en Libyen oft Zahara, doch 't grootste *heyt.* deel hoort onder Zahara. Maer beyde de gedeelten van Numidien en Libyen sijn 't stroopen en 't rooven der Arabiers, die in de woestijne woonen, onderworpen; men noemt dese Berebex, Zenega en Ludaya, en sy hebben verscheyde Adouards. De stadt *Nun*, van welcke de Caep Nun niet verre af is, wordt van de Portugeesche schippers *Non* geheeten: de reden hier van is, dat wanneer iemandt aen gene sijde van de Caep wilde gaen, en men vraeghde of hy weder soude komen, soo antwoorde men, *non*, dat is, neen.

Dit landt en draeght geen koren, en heeft *Hoedanigheyt.* maer weynigh gerst, en wat dadels, die niet seer goet sijn: waerom oock de inwoonders naer 't koningrijck Gualata reysen, om daer hun leven t'onderhouden.

D'Arabiers, die in dese gewesten sich ont- *Seden.* houden, leven op 't veldt, in hunne Adouards, en veranderen van plaetse, nae dat sy 't goetvinden. Doch de Bereberes woonen in gehuchten, en in ellendige kleyne hutten.

Tesset is een landt van Numidien, en legt in TESSET. een plaetse die van eenige Schrijvers 't afgele- *Namen.*

gen

gen Sus genoemt wort, en voert de naem van de ſtadt in de grenſen van Nun, die maer 500 huyſen heeft; en 12000 huysgeſinnen op het landt, dat onder deſelve hoort. Sy leght aen de paelen van de woeſtijnen van Libyen; en van alle bewoonde plaetſen, aen die ſijde, tot omtrent drie hondert mijlen ver; en om dat het een landt is van weynigh belang, ſoo is 't geen koningrijck.

Celegenheyt. *Plaetſen.*

't Veld rontom Teſſet is anders niet dan ſant, behalven dat by de ſtadt eenigh landt is dat dadels voortbrengt; en noch een ander daer garſt en geers op waſt. D'inwoonders hebben oock kemels en paerden, doch niet veel; en weynigh ſijn 'er die veel kleyn vee beſitten.

Hoedanigheyt.

Sy ſijn leelijck en ſeer ſwart: doch de vrouwen ſijn 'er ſchoon, en welgeſtelt van lichaem.

Gedaente.

GVADEN.

Guaden, als een afgeſonderde plaetſe door ſommige Schrijvers geſtelt, wort van andere onder 't landt Teſſet gerekent. 't Is een kaſteel in de woeſtijne, dat aen Libyen paelt.

Gelegenheyt.

Het brengt alleenlijck eenige weynige dadels voort. In dit geweſt vind men oock ſtruysvogels, als mede geyten en paerden, maer niet vele.

Hoedanigheyt.

Sy ſijn eerder ſwart als wit, en durven bynae niet uyt haer huyſen komen, om de vyandſchap dieſe met hunne nabueren plegen; ſoo twiſten beeſt-achtigh ſijnſe. Sy ſcheppen een ſeer groot vermaeck in de jaght van wilde beeſten: en leven van melck en dadels, en van 't vleeſch der gemelde dieren: doch de geyten ſparenſe om hunne melck. Sy gaen byna heel naeckt. Dit volck is t'eenemael arm, en de Arabiers, Vdaya oft Vled Vodey, in de woeſtijnen van Libyen woonende, onderdaen.

Zeden. *Middelen; en regering.*

IFRAN, of VFARAN.

't Landt *Ifran* oft *Vfaran* begrijpt vier beſlote ſteden, elck een van d'andere een mijle afgelegen; en alle aen een kleene riviere, die des ſomers verdroogt. Sy liggen in het zuyderlijckſte deel van 't veerſt gelegen Sus. In dit geweſt waſt een menighte dadels; en hier ſijn oock eenige kopermijnen. Sy ſijn beleeft, en gaen gemeenelijck wel gekleet: oock ſijnſe tamelijck rijck, want ſy handelen met de Portugeſen aen de haven Guartgueſſem, en koopen van hun grove lakenen, linnen, en diergelijcke dingen meer, dieſe na Tombut en Gualata, in 't landt der Swarten brengen, en verkoopen 't daer. Sy hebben een Rechter voor 't burgerlijck: en welcke eenigh quaet feyt bedreven hebben, die bannen ſy maer uyt het landt: voorts de Rechters en Alfaquis, oft Mahometaenſche Prieſters, regeeren hun. Sy ſijn Mahometanen, en hebben een ſeer ſchoone kerck.

Ifran, of Vfaran. Plaetſen. *Hoedanigheyt. Zeden.* *Rijckdommen.* *Regeeringe.* *Religie.*

ACA.

't Landt *Aca* begrijpt drie beſloten burghten, d'een dichte by d'ander, in de woeſtijne van Numidien, aen de grenſen van Libyen, gelegen. Sy waren te voren ſeer bewoont, maer de burgerlijcke twiſten hebben haer van volck ontbloot; doch ſy wierden in haren vorigen ſtaet herſtelt, door toedoen van ſeker geeſtelijck Mahometaen, die hun wederom bevredight, en t'ſaem verbonden heeft. Sy hebben niets dan dadels; en haer eenighſte oeffening beſtaet in de ſelve te vergaderen. Sy ſijn op 't uytterſte arm,

Gelegenheyt. Kaſteel. *Hoedanigheyt. Recht. Rijckdommen.*

en worden van een Morabut geregeert: waer uyt volght, datſe Mahometanen ſijn.

Regeeringe. Religie.

Het landt oft koninckrijck *Dara*, oft *Darha*, vervattende een gedeelte van 't oude Mauritanien Ceſarienſe, en ſijnde een van de voornaemſte en edelſte deelen van Numidien, heeft ſijn naem van de groote riviere Dara, die het dwars doorloopt. Dit landt grenſt, noordwaerts, aen de bergen van den grooten Atlas, in 't koningrijck en landtſchap Marrocco; weſtwaerts aen de Provintien Gezule en Sus; ooſtwaerts, aen Sugulmeſſe van Numidien; en zuydwaerts, aen de woeſtijne van Libyen der Zenegas oft Zanagas.

DARA. *Namen.* *Grenſen.*

Sijn langte, van den bergh Atlas tot aen de Zanagas genomen, is van negentigh mijlen, maer 't is hier nauw, om dat deſe plaetſen byna nergens anders en leggen als op de oevers van deſe riviere.

Grootte.

Dit land behelſt verſcheyde beſlote ſteden, met hunne kaſteelen; doch hunne muren ſijn van ſteen, en aerde gemaeckt: en 't hout, waer van de huyſen getimmert ſijn, is van palmboomen. De voornaemſte deſer ſteden is *Beniſabich*, of *Mucubah*, aen de rivier Dara; de andere ſijn *Quiteva*, een muſketſchoot van Dara, met haer ſlot: *Sezerin*, die kleyn is, aen de Dara, met een tamelijck ſterck kaſteel voorſien: *Tagumadert*, anders *Tigumedet* geheeten, geboorte-plaets van de Xerifs of Cherifs; welckers naevolgers beſitten de Koningrijcken van Marroc en Fez, aen de grenſen van Libyen, omtrent twintigh mijlen van Quiteva: *Tinzeda*, aen de Dara, als mede *Taragalel*, een van de voornaemſte ſteden van dit landt, hebbende vier duyſent huyſen, een Jode-ſtraet, van meer als 400 bewoont, met een ſterck kaſteel. *Tinzulin*, de grootſte ſtadt van dit landtſchap, tien mijlen van Taragalel, Noordt-weſtwaerts, met een Alcaçava ofte ſterckte. *Tameguerut*, aen de Dara gelegen, heeft mede een ſlot; en *Timezguit*, een der voornaemſte, aen de grenſen van Gezula, wel geſterckt, en bevolckt van omtrent twee duyſendt huysgeſinnen, met een voorſtadt van 400 huyſen.

Plaetſen.

Het behelſt noch 't ſterck kaſteel van Tabarnoſt, op de grenſen van Libyen, en dat van Afran, gebouwt door de Cherifs op de frontieren van Zahara of Libyen. Men ſiet hier te lande noch d'overblijffelen van Teſuf, welcke plaetſe de Koninckliycke reſidentie-ſtadt van deſe Provincie was, maer ſy is nu verwoeſt.

Sy hebben eenig aertrijck bequaem om koren voorttebrengen; van het welcke ſy genoeghſaem voorſien ſijn, wanneer haer riviere in de maent van April waſt; anders ſoo gaet hun ſaet t'eenemael verloren.

Hoedanigheyt.

Omtrent de riviere Dara, ja ſelfs omtrent twee mijlen van haren oever, ſijn ſoo vele dadels en palmboomen dat het wonder is; en deſelve dragen ſeer goede en groote dadels, die ſeven jaren lang, ſonder bederven, konnen bewaert worden.

Dit landt is rijck, wegen de dadels en kemels, en oock door d'overvloet van anijs, dat de kooplieden van Fez, Telenſin, en d'omleggende plaetſen hier komen opkoopen. De Koningen

Rijckdommen.

van

van Marroc, meesters van 't grootste gedeelte deses landschaps, trecken 'er heden groote inkomsten van.

Macht. De Koning van Marocco houdt in verscheyde plaetsen deses lands stercke guarnisoen en, als, onder andere, te Benisabih, Quiteva, Texerin, Tigumedet; ja hy heeft selfs sommige steden met artillery voorsien, ten deel om d'Arabiers, die de woestijne bewoonen, in toom te houden, en ten deel om soo dies te lichter aen sijn goudt te geraecken.

Regeering. Hy is meester van 't grootste gedeelte van dit gewest, alwaer hy mede verscheyde Alcaydas, of Stedehouders set: 't overige gehoorsaemt aen Xeques, of bysondere Heeren.

TAFILET en YTATA. *Namen.* 't Landt *Tafilet* draegt de naem van koningrijck, ter oorsake van sijn Cherifs die Koningen genoemt wierden; 't legt in een sandtachtig aerdtrijck, aen de palen van Zahara, en grenst mede aen de Provincie Dara; en de Cherifs voeren seer gaerne de naem van Koningen beyde van Dara en Tafilet. Tusschen 't land Zahara en dit oort, is een wegh, door welcke men de grooten Atlas dwars deur gaet; en dese stadt, met goede muuren voorsien, heeft mede een sterck slot, dat meer als twee duysent huysgesinnen vervat, die uyt de stam van de Africaensche Bereberen sijn, en *Filelis* geheeten worden.

Gelegenheyt.

Plaetsen.

De Provincie *Ytata*, byna even soo groot als die van Dara, aen de grensen van Libyen, hoort onder Tafilet. Hare inwoonderen noemt men Garib, en 't is een gemengt volck. Sy hebben noch andere Bereberes tot hunne naeburen, die men *Sicutana* en *Etuazguit* noemt.

Hoedanigheyt. 't Ruwe en bergachtigh landt van Tafilet heeft graen gebreck; maer vloeyt over in dadels en in vleesch; en die hier wassen, sijn de beste van heel Numidien. D'inwoonders voeden oock vee van allerley slagh, met een menighte kemels, behalven een groot getal lichte paerden, die hoogh geacht, en met dadels, om datse haver en garst gebreck hebben, opgebracht worden. 't Geheele landt *Ytata* light tusschen palmboomen in, in voegen dat 'et meest dadels, en niet veel andere dingen heeft.

Zeden. D'inwoonders van Tafilet leven soo kostelijck niet, als die van d'andere gewesten daer omtrent; om dat 'et landt wat grover is: en die van de Provintie Ytata sijn gemengde lieden, die noch goet Arabisch, noch goet Zeneths spreken: doch die van Tafilet sijn seer vernuftigh.

Rijckdommen. De laetstgemelde bereyden veel vellen diese xerquis heeten. Men maeckt 'er oock kostelijcke schilden van de vellen der beesten, diese Antes oft Lants noemen; welcke sy uyt Libyen, en andere landtschappen van Numidien, brengen: sy hebben 'er mede veel linnen, op de maniere van lakens, met sijde gestickt, op de Moorsche wijse.

SVGVLMESSE. *Namen.* De Provintie *Sugulmesse*, oft *Segelmesse*, voert de naem van hare voornaemste stadt, en streckt sich tot aen de riviere Ziz, beginnende aen de engte dichte by Gherseluin, zuydwaerts, hondert en twintigh kleene, oft veertigh groote mijlen tot aen de grensen van de Libysche woestijnen; en dit kan voor haere breette genomen worden: aengesien dat haer langte beginnen kan in 't landt Darha, en eyndigen aen de palen van Tesset. De stadt Segelmesse leyt in een vlackte op de riviere Ziz, en hadde wel eer schoone en hooge mueren; doch haer ongesonde lucht nootsaeckte d'inwoonders sich in de kleene steden van haer gebiedt te begeven; invoegen datse woest lagh. Doch in 't jaer 1548, naer 't getuygenis van sommige Schrijvers, wierdse in vorigen staet herstelt. Aen de riviere Ziz leggen omtrent 350 bemuerde burghten, eenige groote, en andere kleene, behalven de gehuchten, die, by maniere van spreken, ongelooffelijck in getal sijn. Hier sijn drie voornaeme vlecken oft stedekens, welcker eene *Teneghent* genoemt wordt, dat omtrent duysent huysen vervat, en is 't naest aen de hoofdstadt gelegen; 't ander is *Tebuhasan*, omtrent acht mijlen van Teneghent zuydwaerts; het derde is *Mamun*, dat mede een groote, stercke, en volckrijcke plaetse is.

Grootte.

Plaetsen.

Dit landtschap heeft weynigh graen, en overvloet van dadels: en in alle bewoonde plaetsen sijn seer vele scorpioenen; doch men vind 'er geen vloon. De hitte is hier uyttermaten groot in de Somer; en doet soo veel stofs opgaen, dat eenige Schrijvers houden dat d'opswellinge der oogen daer door veroorsaeckt werdt. En geduerende dese overgroote hitte, soo neemt de riviere af, waerop gebreck van water volght: in voegen datse sout water moeten drincken, 't welck sy uyt de putten, metter handt gemaeckt, scheppen. De lucht tot Sugulmesse is goet en gesont, behalven datse in den Winter seer vochtigh is; en de catharren oft sinckingen seer regeeren; en dan is 't quaet der oogen seer gemeen: doch dese quellingen sijn licht te genesen. Dit volck is laf van moet, soo datse, sijnde onder vreemde volckeren, sich tot de slechtste oeffeningen en diensten begeven. Tot Tebuhasan sijn seer vele vremde kooplieden, en vele Ioden, welcke ambachtslieden sijn, oft die koophandel drijven. Sy geneeren hun met een weynigh koren en dadels. In dit landt woonen de stammen van Zenete, Zanhagie en Hacare. 't Meestendeel der inwoonders sijn Mahometanen: de andere sijn Ioden, handtwercks- oft kooplieden, die de winst hier ophout.

Hoedanigheyt.

Zeden.

Religie.

QVENEG, of QVENEN. *Gelegenheyt.* *Plaetsen.* De Provincie *Queneg* leght aen de riviere Ziz, en grenst aen den bergh Atlas. Sy heeft een naeuwen deurgang, die sich veertigh mijlen uytspreyd; en heeft drie voornaeme plaetsen; welckers eene is Zehbel, op een hooge rotse gelegen, die de wolcken bynae schijnt te bereycken. D'andere is Gastrir, oft Gastir, vijf mijlen van Zehbel, en leght op d'afhellende deelen des berghs, bynae in de vlackte. De derde plaetse is Tammaracrost, van Gestir omtrent twintigh mijlen afleggende zuydwaerts, en op de groote wegh. De andere plaetsen sijn maer gehuchten, dorpen oft kleene borghten. Dese laetste sijn twaelf in getal, en daer sijn ses-en-twintigh dorpen.

Hoedanigheyt. Dit landt heeft dadels in overvloet, doch en sijn van de beste niet; 't aertrijck is hier smal en mager, ten sy aen sommige boorden langs de

den oever van de riviere, tot aen den voet des berghs, die nochtans nauwelijcks een ſteenworp lang ſijn; alwaer datſe weynigh garſt en geers ſaeyen. 't Koren is 'er duer, doch hier ſijn ſeer vele geyten.

Zeden. D'inwoonderen ſijn meeſt beſich om haere geyten te hoeden; en onthouden hun 's winters in hunne holen.

Rijckdommen. Die de naeuwe wegen tuſſchen Fez en Sugulmeſſe inhebben, en bewoonen, ſijn ſeer rijck, en doen hun groote ſchattingen van de kooplieden betalen. De wachters ſijn aen den voet der ſtadt Zehbel, en nemen het vierde deel van een ducaet voor yder kameel; doch de andere inwoonderen ſijn arm.

MATGARA. *Palen.* 't Landt *Matgara* grenſt met dat van Queneg oft Quenen zuydwaerts, buyten dien engen wegh, van dewelcke wy reets geſproken hebben.

Plaetſen. Aen de riviere Ziz ſijn vele beſlote burghten, welckers voornaemſte is Helel, alwaer de Heer

Rijckdommen. van 't landt ſich onthoudt. Deſe treckt jaerlijcks dertigh duyſent ducaten van tollen op de koopwaren geſtelt. En indien ſijne ſoldaten een Caravane oft bende kooplieden, van geen vry geley verſelt, ontmoeten, ſoo is alles verbeurt.

RETEL of ARRATAMA. Het landtſchap *Retel* wort bepaelt van dat van Matgara, en verſpreyt ſich langs de riviere Ziz zuydwaerts, ontrent vijftigh mijlen verre,

Grenſen. tot aen 't landt Segelmeſſe. Ooſtwaerts grenſt het aen een bergh t'eenemael onbewoont; en

Grootte. weſtwaerts, aen een woeſte en ſant-achtige vlackte, alwaer d'Arabiers gewoon ſijn ſich neder te ſlaen, wanneerſe van de woeſtijne komen.

Plaetſen. Hier ſijn verſcheyde beſlote plaetſen, en een goet getal hofſteden.

Hoedanigheyt. Dit landt brengt ſeer veele dadels voort: d'inwoonders ſijn ſeer gierigh, en niet dapper, ofte

Zeden. kloeckmoedigh; invoegen dat hondert van hunne ruyters ſich ontſien tien der Arabiers tegen

Macht. te ſtaen. En in waerheyt, dit volck bouwt dit

Regeering. landt voor d'Arabiers ſelfs, die 'er meeſters van ſijn, en d'inwoonders handelen als ſlaven.

Men ſiet drie kleene ſteden, niet verre van Segelmeſſe, die elck een beſonderen Staet

Eſſuoaihila. maecken. D'eene is *Eſſuoaihila* oft *Zuayhila*, een kleyne plaetſe zuydwaerts, vier mijlen van 't gebiedt der ſtadt Segelmeſſe; ſy leght in eene woeſtijne; en by deſe plaetſe ſiet men de riviere Zoz, die tot in de woeſtijnen van Libyen

Humeledegi, en Vmmelheſen. loopt. D'andere is *Humeledegi*, die achtien mijlen van Segelmeſſe, en mede in de woeſtijne, leyt. De derde is *Vmmel-heſen*, een plaetſe van gering belang, door d'Arabiers, in een der ruwſte woeſtijnen, op den wegh die van Dara na Segelmeſſe ſtreckt, gebouwt; van dewelcke ſy vijf-en-twintigh mijlen is afgelegen. Haere mueren ſijn van koolſwarte ſteenen opgemaeckt.

Hoedanigheyt. Ontrent Eſſuoaihila is noch tuyn, noch luſthof, noch eenigh landt dat vruchten voortbrengt, maer alleene ſant en ſwarte ſteenen. 't Aerdrijck omtrent Humeledegi teelt overvloedigh ſekere ſlagh van vrucht voort, die van verre aſperges gelijckt, welcke door 't geheele landt verſpreyt ſijn.

TEBELBELT. Het geweſt van *Tebelbelt*, oft *Tabelbelt*, leght in 't midden der woeſtijne van Numidien, omtrent twee hondert mijlen van den bergh Atlas, en hondert van Segelmeſſe zuydwaerts. Het heeft drie welbevolckte ſteden, en twaelf dorpen. *Gelegenheyt. Plaetſen.*

Hier ſijn ſeer vele dadels; doch ontbreeckt 'er water en eetbaer vleeſch. Sy geneeren hun met dat van ſtruyſſen en harten, dieſe vangen. Sy handelen in 't landt der Negers, oft Swarten, en niettemin ſijnſe ſeer arm, als den Arabiers onderdanigh, dieſe uytmergelen. *Hoedanigheyt. Rijckdommen. Regeering.*

TODGA. De kleyne Provincie *Todga* legt aen een kleyne riviere van deſelve naem; omtrent 40 mijlen van Segelmeſſe weſtwaerts. Sy heeft vier beſloten ſteden, of liever ſtedekens, en tien dorpen. *Gelegenheyt.*

Dit landt heeft ſeer vele dadels, perſicken, vijgen, en druyven, als mede koren. D'inwoonders, ten meeſtendeel, ſijn landtbouwers, en leerbereyders; hunne vruchten, en leertouwerye brengen hun taemelijck in, en evenwel ſijn ſy arm. *Hoedanigheyt. Zeden. Rijckdommen.*

FARCALA. 't Landſchap *Farcala* of *Fercala* legt mede aen een kleyne riviere omtrent 33 mijlen zuydtwaerts, van den bergh Atlas, en by na 60 mijlen van Sugulmeſſe. Het heeft drie kleene ſteden, en vijf dorpen. *Gelegenheyt.*

Dit geweſt vloeyt over in dadels, en andere vruchten, doch 't heeft ſeer weynigh koren, en noch is 't van 't beſte niet. Men houd ſijne inwoonders voor de armſte te weſen. Sy ſtaen onder d'Arabiers. *Hoedanigheyt. Rijckdommen. Regeering.*

TEZERIN. 't Landt *Tezerin* legt oock aen een kleyne riviere, ſeſtigh mijlen van den bergh Atlas, en dertigh van Farcala. Hier ſijn ſes kleene ſteden, en vijftien dorpen; en men ſiet 'er noch de puynhoopen van twee ſteden, welckers naemen men niet en weet. Voort Tezerin, in de Africaenſche tael, beteekent ſteden. Men vind hier vele dadels, gelijck in de voorgaende Provincien. *Gelegenheyt. Naemen. Plaetſen. Hoedanigheyt.*

BENIGVMI. 't Landtſchap *Beni-gumi* legt aen de riviere Ghir, vijftig mijlen van Segelmeſſe zuydooſtwaerts. 't Vervat omtrent acht beſlote ſtedekens, en vijftien dorpen. Vele dadels ſijn 'er; maer d'inwoonders ſijn arm, en begeven ſich, te Fez, tot de verachtſte dienſten: en van 't geld, datſe verdienen, koopen ſy dan een paerd, en verkoopen 't wederom aen de kooplieden die naer 't land der Swarten trecken. *Gelegenheyt. Hoedanigheyt. Rijckdommen.*

MAZALIGH ABVHINAN. In de woeſtijne van Numidien, aen den oever der riviere Ghir, omtrent vijftig mijlen van Segelmeſſe, vind men twee kleene ſteden, *Mazalig* en *Abuhinam* geheeten. *Gelegenheyt.*

't Aerdrijck van deſe twee plaetſen brengt niet een eenigh graen koren voort, maer alleen wat dadels; daerom oock haere inwoonders ellendigh ſijn; ſy ſtaen onder d'Arabiers, die 'er ſich onthouden. *Hoedanigheyt. Regeering.*

CASAYR. Men vindt 'er oock 't kleene ſtedeken *Caſayr*, dat, nae ſommiger gevoelen, onder Segelmeſſe hoort, als mede de voorgaende plaetſen. Het legt omtrent twintigh mijlen van den berg Atlas, in de woeſtijne van Numidien. Sijn aertrijck is verrijckt met een lootmijn, en met een van antimonium. D'inwoonders hebben geen ander tijdtverdrijf, dan die te beſteden in 't ſoecken van deſe twee dingen; ſy brengen deſe metalen nae Fez, en ſoecken hun daer mede te verrijcken. *Gelegenheyt. Hoedanigheyt. Zeden. Rijckdommen.*

BENI BESSERI. *Gelegenheyt.*

Plaetſen.

Hoedanigheyt.

Zeden.

Rijckdommen.

Regeeringe.

Het landt *Beni Beſſeri* leght aen den voet van den bergh Atlas. 't Heeft drie beſloten plaetſen, en eenige dorpen. Veelderley ſlagh van verſcheyde vruchten ſijn hier te vinden, behalven dadels, die 'er ontbreken, als mede van alderley kooren. D'yſermijn mach voor 't beſte gerekent worden dat 'er is. Sy beſteden hunne tijdt, ſonder onderſcheyt, om dit yſer uyt te graven, waer van 't geheele landt van Segelmeſſe voorſien wordt. D'inwoonders van dit geweſt ſijn den Heer van Dubdu, en d'Arabiers onderdaen.

GVACHDE. *Gelegenheyt.* *Hoedanigheyt.* *Rijckdommen.* *Regering.*

Guachde is een landt omtrent tſeventigh mijlen van Segelmeſſe zuydwaerts afgelegen, het heeft drie goede ſteden aen de Ghir, en verſcheyde dorpen. Hier is wel wat koren, maer veel meer dadels. D'inwoonders verkoopen hunne waren in 't landt der Swarten; enhooren alle onder d'Arabiers.

FIGHIE. *Gelegenheyt.*

't Landt van *Fighie* begrijpt drie beſloten burghten, in 't midden van de woeſtijne liggende, omtrent vijftigh mijlen van Segelmeſſe ooſtwaerts. Hier waſſen een wonder groote menighte van dadels.

Hoedanigheyt. *Zeden.*

De mannen ſijn 'er van een goet verſtandt; aengeſien dat 'er ſommige in 't landt der Swarten met voorſpoet handelen. D'andere begeven ſich tot de ſtudien, te Fez; en als 'er iemandt Doctor gemaeckt is, dan keert hy weder naer Numidien, en wort 'er Prieſter oft Predickheer: in voegen datſe alle rijck worden. De vrouwen maken ſeker ſlagh van laken uyt wolle, (andere ſeggen uyt linnen) ſoo fijn en kleen, datſe van ſijde gelijckt.

TESEBIT, of TESEVIN. *Gelegenheyt.* *Plaetſen.* *Rijckdommen.*

Teſebit leght in de woeſtijne van Numidien, omtrent 250 mijlen van Segelmeſſe ooſtwaerts, en hondert van den bergh Atlas. Het begrijpt vier ſteden, en 28 dorpen, die aen de grenſen van Libyen, op den wegh, langhs de welcke men naer Fez en Telenſin gaet, in 't koningrijck Agadez, leggen.

Hier en waſt anders niet dan dadels, en wat garſt. De mannen ſijn 'er byna alle ſwart, en de vrouwen ſchoon, maer bruyn; dit volck is ſeer arm.

TEGORARIN. *Gelegenheyt.* *Plaetſen.*

Tegorarin, oock *Taguriri* geheeten, is een groot landt in de woeſtijne van Numidien, van Teſebit omtrent twintigh mijlen ooſtwaerts afgelegen. Het behelſt 53 beſlote burghten, en meer dan hondert dorpen.

Hoedanigheyt.

Dit heele landt is wonderlijck overvloedigh van dadels; en verſcheyde plaetſen ſijn bequaem om tarwe voort te brengen: doch men moetſe met putwater begieten, om dat het landt droogh en mager is; en dieswegen doen ſy 'er noch meſt op, om dies te vetter te worden. 't Vleeſch is 'er boven maten dier, om dat men 'er geen vee kan voeden, dewijl 't landt al te droogh is; en niettemin worden 'er eenige geyten, om hun melck, onderhouden. Doch, in tegendeel, ſoo komt 'er uyt dit landt 't gout, dat men Tivar noemt; 't welck men echter houdt datſe ſelfs uyt het landt der Negers oft Swarten hebben. Sy leven van melck en kemelsvleeſch, datſe van d'Arabiers koopen. D'inwoonders van dit landt ſijn ſeer rijck, want ſy gaen dickwijls in 't landt der Swarten haeren koophandel drijven.

Zeden. *Rijckdommen.*

MESZAB. *Gelegenheyt.* *Plaetſen.* *Rijckdommen.*

Meszab is een landt in de woeſtijne van Numidien, van Tegorarin omtrent 300 mijlen ooſtwaerts afgelegen, en ſoo vele van de Middelandtſche zee. Het heeft ſes beſloten burghten, en verſcheyde dorpen. D'inwoonders van deſe ſtadt ſijn ſeer rijck, en handelen veel in 't landt der Negers; en ſelfs de kooplieden van Algiers en Bugia onthouden hun hier, om met de Swarten te handelen. Sy ſijn de Arabiers onderdanigh, aen welcke ſy ſchatting betalen.

Regering.

TECORT, of TECVRT. *Namen.* *Gelegenheyt.*

Ticarte, als het ſommige noemen, oft, gelijck andere willen, *Tecort*, *Tocort* en *Ticurt*, treckt ſijn naem van haer hooftſtadt, hondert mijlen van Algiers afgelegen, oft, als andere ſchrijven, hondert en vijftigh zuydwaerts, en ſes-en-ſeſtigh mijlen van Tegorarin. Men houdſe voor 't oude *Turaphylum*.

Plaetſen.

Deſe hooftſtadt is op eenen bergh gebouwt, een kleyne riviere loopt 'er onder deur, over de welcke men een valbrugge heeft gemaeckt. Sy is rontom bemuert, behalven waerſe na den bergh ſtreckt; overmits dat de rotſen en ſteylten haer genoeghſaem beſchermen. Alle hare huyſen, in getal van 2500, ſijn van ſteenen en tichelſteen gemaeckt. Men ſiet rontom deſe ſtadt veertigh beſloten burghten, en hondert en vijftigh dorpen, van welcke ſommige by vier daghreyſens van de hooftſtadt afgelegen ſijn, en deſe plaetſe is als 't middelpunt deſer Provintie; al het overige rontom gebouwt ſijnde.

Hoedanigheyt.

Dit landt brengt ſeer vele dadelen voort; doch koren ontbreeckt 'er, dat van Conſtantina hier komt; van waer d'Arabiers 't ſelve vervoeren, om dat voor dadels te verkoopen, die hun ſeer dier komen te ſtaen.

Zeden.

Sy ſijn ſeer mildadigh, en welgenegen, oock beleeft omtrent de vremdelingen, dieſe in haere huyſen herbergen, en nemen 'er niets voor: ja ſy beſteden hunne dochteren eer aen den vremdelingen ten huwelijck, als aen hunne eygen landtgenoten.

Rijckdommen.

Sy worden ſeer rijck door hunne dadels, dewijl men die veel begeert; en hunne mildadigheyt getuyght genoeghſaem van hunne rijckdommen.

GVARLA of GVERGVELA. *Namen.* *Palen.* *Plaetſen.*

Het landt van *Guergales*, dat eenige *Huerguela*, andere *Guerquelen*, en *Guerguela*, en d'Africanen *Verquelen*, noemen, leyt in de woeſtijnen van Numidien, aen de grenſen van 't koningrijck Agadez. Het draeght de naem van ſijn hooftſtadt, die d'eenighſte is, en als het middelpunt van de Provintie; die oock hondert en twintigh dorpen vervat. Deſe hooftſtadt wordt voor het oude *Tamarca* genomen. Dit landt vloeyt over in dadels: doch het vleeſch en 't koren is 'er ſeer dier.

ZEB. *Gelegenheyt.*

De Provincie *Zeb*, eertijdts 't landt van Zebe, by den berg Auraſius, leght in 't midden van de Numidiſche woeſtynen. Tot palen heeftſe ooſtwaerts, 't Land der dadels, ofte Beledelgerid, by 't Koningrijck Tunes, en Tripoli: weſtwaerts, Meſſile; noordtwaerts, den voet der bergen van Bugia, en naer 't zuyden ſekere woeſtijnen, alwaer den wegh gaet van Techort naer

Plaetſen.

Gura-

Guragalc. Hier ſijn vijf voornaeme ſteden onder haer hoorende, Peſcare, Borgi, Nefta, Teolacha en Deuſen; en ſeer vele dorpen.

Onder anderen is Nefta, of Neſta eerder een kleen landſchap te rekenen, als eene ſtad, drie groote ſteden noch onder ſich hebbende, voornamentlijck eene, waer een kaſteel is, dat de Romeynen gebouwt hebben. Deuſen en Teolacha wierden door d'Arabiers verwoeſt, wanneer ſy in Africa quamen; en naederhand noch door Barberoſſa, die alles te vuur en te ſwaerd verdelghde; ſoo datſe tegenwoordigh met naeuwer noot in haren eerſten ſtandt herſtelt kunnen worden.

Hoedanigheyt. Dit landt is ſeer heet en ſandtachtigh, oock ontbreeckt 'er water. Hier is weinig ſaeylandt, daer 't koren op ſou konnen waſſen: doch daer ſijn ſeer vele dadels. Tot Peſcare ſijn vele ſcorpioenen; die ſchielijck dooden alle dieſe geſteken hebben: waerom oock d'inwoonders deſe ſtadt verlaten, geduerende des ſomers, en onthouden hun op 't landt tot in November.

BILEDVLGERID. *Namen. Palen.* *Biledulgerid*, of *Beled-Elgerid*, 't welck land van dadels beteekent, is een landtſchap in Numidien, dat ſich ſtreckende naer het koningrijck Tunes, by de palen van Peſcara begint, en gaet tot aen de grenſen van de plaetſen die aen het eyland Gerbes behooren, en ſtoot ooſtwaerts aen 't Cyrenaiſche landt: maer de Middelandtſche zee legt ſeer ver af van een gedeelte deſes lands: want Teuſar en Caphſa, die twee leden ſijn van deſe Provincie, leggen by de drie hondert mijlen diep in 't landt, en ſoo ver van deſe zee. De ſteden ſijn Teuſar, Caphza, Nefzaoa. De twee eerſte ſijn ſteden van de Romeynen gebouwt, en de eerſte wort van Africanen en Arabiers bewoont. *Plaetſen.* Tot Caphza ſijn fraeye Moſqueen, of Turckſche kercken, de ſtraeten ſijn 'er breet, en van ſwarte ſteenen geplaveyt. 't Kaſteel is 'er aenmerckelijck, aengeſien dat ſijne mueren van vijf-en-twintigh vademen hoogh ſijn, en breet van vijf, van groote gehouwen ſteenen gemaeckt. En midden in de ſtadt ſiet men ſekere putten, met muren omſloten, in 't vierkant gemaeckt, die breet en diep ſijn. *Nefzaoa* behelſt drie beſlote burgten, dicht by elckander gelegen, en ſeer volckrijck; doch niet al te wel van mueren voorſien.

Hoedanigheyt. Lucht. Water. Dit landt Beledelgerid is ſeer heet; de lucht tot Caphſa is ſoo quaet dat de inwoonders meeſt altijdt de koortſe onderworpen ſijn. Teuſar heeft een riviere die 't bevoghtight; Caphſa heeft geen water gebreck; maer 't is warm: ſoo dat men 't moet een paer uuren van te voren laten koudt worden, eer men het drinckt. *Aerdtrijck.* 't Aerdrijck van dit land is droogh, en brengt geen koren voort; maer wel een groote menighte dadels. Tot Caphſa vindt men ſeer vele van deſe laetſtgemelde vruchten, als mede olijven; en beyde ſijn van de dickſte en beſte die men 't geheele landt door vinden magh. Hier waſt oock veel vlas, en men heeft 'er ſeker ſlag van pot-aerde, van welcke men ſeer ſchoone vaten maeckt.

Zeden. D'inwoonders van Teuſar ſijn ſeer genegen tot ſcheuringen: en die van Caphſa ſijn muytmakers: gelijck dit hunne gewoonelijcke muyteryen doorgaens getuygen. *Genegentheden.* De dadels van Biledulgerid ſijn ſoo goet, dat men het geheele geweſt van Tunes daer mede voorſiet. *Rijckdommen.* Die van Teuſar ſijn ſoo grond- als geld-rijck; want ſeer vele jaermarckten worden in hunne ſtadt gehouden, die van alle kanten van Numidien en Barbarien beſocht worden. *Handel.* Maer die van Caphſa en Nefzaoa ſijn arm, om datſe altijdts grooten overlaſt geleden hebben, door de groote ſchattingen dieſe den Koningen van Tunes moeſten opbrengen.

Regeering. Turckſche heerſchappye. Dit landt tot aen Tripoli is den Koningen of Baſſas van Tunes onderworpen: doch Teuſar, in 't byſonder, is door ſijne kleyne riviere in twee deelen geſcheyden. 't Eene gedeelte wort Fatnaſa genoemt, alwaer hun d'inboorlingen en Edelen onthouden: 't ander Merdes geheeten, en hier woonen eenige Arabiers, die in de ſtadt overbleven, wanneer de Mahometanen haer veroverden. Caphſa is wel van alle tijden door haer eygen Heeren geregeert geweeſt, doch ſy hoort nu onder de Koningen van Tunes.

TEORREGV. *Palen. Plaetſen. Hoedanigheyt.* Het landt *Teorregu* aen de grenſen des Staets van Tripoli, namentlijck, alwaer deſelve aen de woeſtijne van Barca ſtoot, gelegen, vervat drie beſlote burghten, en ſes-en-twintigh dorpen.

Rijckdommen. Het heeft veel dadels; doch geen koren. D'inwoonders ſijn arm ſoo wel aen gelt als andere dingen; aengeſien datſe in een woeſtijne woonen, die van alle bewoonde plaetſen ver afgelegen is.

IASLITEN. *Gelegenheyt. Plaetſen. Hoedanigheyt Rijckdommen.* *Iaſliten* is een kleen landt by de Middelandſche zee, tuſſchen Caphſa en Tripoli gelegen. Het begrijpt omtrent dertigh dorpen: en brengt ſeer vele dadels voort. De inwoonders ſijn taemelijck rijck; want woonende aen de zee, ſoo handelen ſy met de Egyptenaers en met die van Sicilien.

GADEMEZ. *Gelegenheyt. Plaetſen. Oude naem.* *Gademez* is een groot landt, van de Middelandſche zee zuydwaerts hondert mijlen ver af gelegen. Het behelſt ſestien beſlote burghten, of ſteden, en 92 dorpen. Gademez wert van ſommige genomen voor 't groote *Oaſis* van Ptolemeus; en 't volck wierd *Oaſites* geheeten.

Hoedanigheyt. Rijckdommen. Regeeringe. Dit landt heeft ſeer vele dadels; doch koren en vleeſch ontbreken 'er. De inwoonders ſijn rijck, want ſy handelen gemeenelijck in 't landt der Swarten. Sy hoorden voor deſen onder de Koningen van Tunes; of wel onder hunne Stedehouders, dieſe binnen Tripoli hadden; doch nu ſijnſe vry, en ſtaen onder niemant.

FAZZEN. *Palen. Plaetſen.* *Fazzen* is mede een groot land aen de grenſen van Agadez, en de woeſtijne van Libyen, welcke aen Egypten paelt. 't Leyt omtrent t'ſeſtigh daghreyſens af van Cairo, en men vindt geen andere bewoonde plaets, langs de woeſtijnen als Augele, die onder de woeſtijne van Libyen ſtaet: 't heeft acht-en-vijftigh beſlote plaetſen, en hondert dorpen.

Hoedanigheyt. Rijckdommen. Hier ſijn mede ſeer vele dadels; doch koren en vleeſch worden 'er 't meeſtedeel van elders gebracht; in voegen datſe dickwijls van kemelsvleeſch leven. De inwoonders van dit landt ſijn rijck, en hebben veel gelts, door dien datſe nabueren ſijn van Agadez.

LIBYEN of ZAARA.

Namen. DE Griecken gaven eerſt aen geheel Africa de naem van *Libyen*, daernae hebben ſy deſe generale naem wat naeuwer genomen, en de ſelve aen ſeker gedeelte van dit groot land gegeven: en daerenboven onderſcheyden ſy dit deel noch in Eygen Libyen, dat is, in Libyen byſonderlijck en eygentlijck dus genoemt, anders oock het Uytterlijck Libyen geheeten; en in Innerlijck Libyen; welcke laetſte benaminge, buyten twijfel, gemaeckt heeft, dat ſommige die van Uytterlijck aen 't ander deel gegeven hebben. 't Eygentlijck Libyen was byſonderlijck dat deel van Africa 't welck van Alexandrien tot aen Cyrene ſtreckt, van dewelcke in de beſchrijving van het landt Barca geſproken wordt; en Ptolemeus ſtelt het mede in de ſelve plaetſe: ſchoon dat ſommige 't Uytterlijcke Libyen voor de woeſtijne Delfocat, en voor Gaoga, nemen. 't Innerlijcke Libyen heeft noordwaerts de twee Mauritanien, 't Africaenſche en Cyrenaïſche; ooſtwaerts, een gedeelte van Marmarica, en het Morenlandt dat onder Egypten hoort; naer het zuyden heeft het 't Innerlijcke Morenlandt; en naer 't weſten d'Atlantiſche zee.

Doch 't hedendaeghſche Libyen, dat een deel van 't Innerlijcke maeckt, komt met het oude niet t'eenemael overeen: en nochtans, om dat de Schrijvers van onſe eeuw het ſelve dus vaſt ſtellen, ſoo moeten wy ons nae hun gevoelen mede voegen.

De naem van *Libyen* ſchynt af te komen van het Arabiſche woort *Lehib*, dat een groote hitte betekent. Doch tegenwoordigh, om ſijne woeſtijnen, wort het *Zahara*, of *Zaara*, en oock *Sara*, dat woeſtijnen beduyd, geheeten.

Grenſen. Noordwaerts heeft het de woeſtijnen van Numidien, met een gedeelte des lands Nun dat 'er af hangt: ooſtwaerts Egypten, de ſtadt Eloccat, en 't koningrijck Goaga; zuydwaerts, het land der Swarten, of der Negers; en nae 't weſten, de Weſt-zee: langs welcke het ſich uytſtreckt van 't gedeelte van Nun in Beledelgerid, of Numidien, tot aen de riviere Zenega, die een ſcheyding ſtelt tuſſchen de Witte en de Swarte.

Grootte.

Afdeelingen. D'Arabiers, die al dolende door dit Libyen reyſen, om weyde te ſoecken voor hunne beeſten, deelen tegenwoordigh het ſelvige, nae de hoedaenigheyt der plaetſen, in drie deelen: de kleyne ſandtheuvelen, ſonder groente, heetenſe *Cehel*; en waer drijfzand, en ſteenen gevonden worden, die plaetſen noemen ſy *Zaara*; en alwaer eenige moeraſſen ſijn, oock eenige kruyden en boomkens waſſen, *Azgar*.

Doch de gemeenſte afdeelinge is dat Libyen in tien landen, of woeſtijnen, die doch eenige bewoonde plaetſen hebben, verdeelt wort; namentlijck in 't gedeelte van 't landt Nun, dat aen Libyen hoort, in de woeſtijne Zenega, of Zanaga, mede vervattende die van Azaoad, en in die van Tagaza, Zuenziga of Terga, Lempta, Berdoa, Augela, Serte, en Alguechet. Doch het meeſt bewoonde Libyen is by het witte Senega, om des koophandels wille, dieſe met de Negers of Swarten drijven, die ſelfs eenige ſteden aen de oevers hebben, en oock ſommige noordwaerts.

Libyen heeft ſoo een geſonde en goede lucht, dat 'er naeuwlijcks een gemeene ſieckte is die niet metter tijdt geneeſt: in voegen dat vele krancken van Barbarien herwaerts komen, om hier hun laetſte hulpmiddel te verkrijgen. 't Is een ſeer warm en droogh land, en waer men overal bynae geen water vind, behalven ſekere putten, doch alle vol ſout water: en ſelfs ſijn 'er landen, daer men ſes en ſeven dagen doorreyſt ſonder water te vinden. Op den wegh van Fez naer Tombut vind men eenige bronnen van binnen met kemels-vellen bekleedt, of van hare beenderen opgetimmert. Doch ſoo de kooplieden hun in ſulcker voegen van dorſt geplaegt ſien, dat hy haer by nae onlijdelijck ſchijnt, ſoo wetenſe geen beter middel, als eenige kemels te dooden, en hunne darmen alſoo te perſſen, dat 'er het water, 't welck noch in hun ſteeckt, uyt komt loopen, (want een kameel drinckt op eene reyſe dat hy voor 12 of 15 dagen genoegh heeft,) en alsdan drincken ſy dit water; en pogen dan ſoo lang den dorſt te lijden, tot ſy aen eenig put komen: doch men vind in verſcheyde plaetſen lacken of meyren.

Hoedanigheyt. Lucht.

Water.

Dit landt is woeſt, en vol ſands; en komt 'er in half Auguſtus regen te vallen, dan duurt 'et tot in 't laetſte van November, en vervolgens de geheele maenden van December en Januarius, tot noch een gedeelte van Februarius. Sy hebben overvloet van gras en kruyden voor hunne beeſten; en dan hebben 't de kooplieden en reyſigers gemackelijck, om datſe veel waters hebben; en daerenboven noch veel melcks en boter: maer ſoo 't niet regent, dan hebben die van 't landt ſelfs, en die reyſen, veel ongemacks te lijden. Hier ſijn eenige ruwe en drooge bergen ſonder vruchtboomen, met eenige ſeer groote en onnutte boſſchen. In de beſte plaetſen wort niets als garſt geſaeyt; en doorgaens is dit landt ſeer onvruchtbaer: behalven datſe eenige dadels hebben. Maer hun beſte middelen beſtaen in kemels, die hier oock in groote menighte ſijn: en krijgen door deſelve veel melcks en vleeſch; noch hebbenſe een ſlag van dieren dieſe Adimmains heeten; en ſtruyſen: doch ſy worden ſeer van de wilde beeſten, en gevaerlijcke ſlangen, maer boven al van de ſprinckhanen geplaeght.

Aerdtrijck.

Kruyden.

Dieren.

Dit Libyen heeft verſcheyde volckeren; en van deſe, in vijf voornaemſte ſtammen van Africanen verdeelt, (als de Zanagas, Guanezeris, of Zerenzigas, Tergas, Lemptas, en Berdoas,) onthouden hun ſommige in gehuchten, wordende anders oock Habexes, of Bereberes, inboorlingen des lands geheeten, die ſich omtrent vochtige en moeraſſige plaetſen nedergeſlagen

Verſcheyde volckeren.

ſlagen hebben;d'andere doolen door de woeſtijnen, met haere kudden, ſoeckende water en gras, of kruyden; ofte ſijn dolende Arabiers, die oock t'elcker reyſe van plaetſe veranderen met hunne Adouars.

Hoedanigheyt van 't lichaem. Deſe volckeren ſijn mager en ſmal, en leven niet ſoo lang als d'andere Africanen: doch ſy genieten een geduerige geſontheyt, en dat ſomtijts tot hun ſeſtigh jaren.

Genegentheden. Sy ſijn ſeer genegen tot de min, en leven bynae buyten alle wet. Doch daer is een groot onderſcheydt tuſſchen die hunne kudden volgen, welcke men eygentlijck Herders magh noemen, en tuſſchen d'Africanen die hunne vaſte woonplaetſen hebben: want deſe laetſte ſijn vry, aengenaem en even begeerig, om by gelegentheyt hunne vrienden by te ſtaen; omtrent de vreemden ſijnſe heus, dapper, trouw en oprecht. Daerentegen de Harders ſijn boerſch, onwetende, en ſonder kenniſſe van eenige letteren, roovers en doodtſlagers, ſonder geloof en trouw, die hunne ouderen voor geldt ſouden verraden; ſy geven niet om d'eere hunner vrouwen, en leven t'eenemael beeſtachtigh.

Beſigheden. De Harders verſlijten geheel haer leven met jagen, of quaet te doen; ſy beoorlogen elckander; of leyden hun vee langs de woeſtijnen, of nemen 't ſelve hunne vyanden af; en blijven op geen plaetſe langer als drie of vier dagen; maer ſoo haeſt hunne beeſten 't gras opgegeten hebben, ſoo begeven ſy ſich oock van daer.

Maeltijden. Sy leven ſeer ſpaerſaemlijck, en verdragen lang den honger; ſy eten weynigh broot, om datſe niet veel garſt hebben; 't welck ſy alleen op eenige plaetſen ſaeyen, ſoo datſe maer van dadels, melck, boter en vlees leven.

Kleederen. De Harders gaen heel naeckt, en barvoets; die wat aenſienlijck ſijn doen een kleen doecksken van grove wolle aen, dat hun een kleen deel van 't lichaem bedeckt; en ſommige dragen op of om 't hooft een ſwart linne doecksken, op de manier van een Tulban gemaeckt. D'uytſtekentſte onder hun, om beter bekent te ſijn onder de anderen, hebben hemden van blaeuw doeck en kottoen, met breede mouwen, aen, die van de kooplieden uyt het landt der Swarten hier gebracht werden.

Arabiers. Onder deſe volckeren en die van Numidien woonen eenige Arabiers, die ſeer jammerlijck en armelijck leven; en ſijn evenwel kloeckmoediger als de Libyers: deſe begeven haer tot de jaght van wilde eſels, ſtruyſſen, en van

Tael. verſcheyde andere dieren. De tael dieſe ſpreken is Barbariſch en ruw, gelijck oock hun landt

Rijckdommen. Inkomſten der Heeren. ſelfs. Onder andere inkomſten die de Heeren van deſe landen toekomen, is niet de minſte het recht datſe hebben op de koopmanſchappen die door deſelve gevoert worden; want de Caravanen, die met groote benden als heyrlegers door deſe woeſtijnen trecken, uyt vreeſe van de roovers, ſijn gehouden, voor elck geladen kemel, ſeker laken, een ducaet waert, aen den Prince of Heer des lands te geven; en dit recht klimt tot hooge ſommen op, aengeſien het groot getal der gelade beeſten.

Macht. De gedurige oeffening der jaght, en 't gewoon uytvallen houd hun ſtaeg in wackeren ſtand, en maeckt hun ſeer bequaem tot den oorlogh. Doch ick geloof, dat hunne armoede haer meeſt beſchermt, en veroorſaeckt datſe minſt de vyandlijcke aenvallingen en machten haerer nabueren te vreeſen hebben.

Regeëring. Heeren. Hoewel deſe volckeren bynae ſonder eenige wet of reden leven, ſoo heeft niettemin elck land ſijn eygen Heer en Prince, die met volkomen macht gebied. In 't Recht-plegen en hebbenſe

't Recht-plegen. geene kenniſſe van letteren; en onder al dit volck ſou men naeuwlijcks een Rechter vinden, die partyen kan ſcheyden. In voegen dat die een Rechter van noode heeft over eenig geſchil of ongelijck dat hy ontfangen heeft, die moet ſomtijts vijf of ſes daghreyſens doen, eer hy hem vinden kan; want de Rechters komen ſeer noode onder ſulcke onfatſoenelijcke luyden, en konnen haere maniere van doen niet wel verdragen. Doch die ſich ſoo vernederen wil, om onder hun te blijven als Rechter, kan jaerlijcks meer dan duyſendt ducaten winnen.

Religie. Mahometanen. Nae uytterlijcke ſchijn, ſoo ſijnſe alle Mahometanen; doch hun leven en zeden inſiende, beſpeurt men datſe met recht voor vrygeeſten gehouden kunnen worden, als die noch religie, nochte geloof en hebben.

NVN en ZANHAGA, of ZENEGA. Namen. De woeſtijne *Zanhaga* draegt oock de naem van *Zenega*, oft woeſtijne van de Zenegas. Sy ſtreckt haer uyt langs de kuſt van de groote zee van 't ellendig land Nun af tot aen de riviere Zenega; en grenſt noordwaerts aen de

Grenſen en grootte. landen Nun en Dara; ooſtwaerts, aen de woeſtijne Tegaza; ten zuyden aen de volckeren Benays en Gelofes geheeten, als mede aen de koninckrijcken Gualata, Geneva, Melly en Tombut, en ten weſten, aen de groote zee.

Plaetſen. Langs deſe kuſt, ſeſtigh mijlen van de Caep Nun, vind men die van Bogiador, eertijdts Sonnenberg geheeten, of 't voorgeberghte Ganaria, als andere willen; doch ſijn 'er noch die het de naem geven van 't voorgebergte *Arſinatium*, of der Arſinatiers. Deſe Caep heeft den naem van Bojador, door eenen Portugees, Gil Yanez genoemt, gekregen, (die daer in den jare 1433 van Don Henrico, Prins van Portugael, geſonden wierd,) om datſe ſich buygt, en ſchijnt te drayen ('t geen Bojador te ſeggen is,) want gelijck als deſe Caep ſich booghsgewijſe begint te draeyen, ſoo ſchijnt ſich 't landt, ten aenſien van de kuſt die men achter laet, oock te buygen.

De kuſt vervolgende, zuydwaerts aengaende, omtrent dertigh mijlen van de andere ſijde der Caep Bojador, vind men een landtſtreke die de Portugeſen genoemt hebben *Angra de los Ruivos*, om de groote menighte der vogels alſoo geheeten: en twaelf mijlen verder, die, welcke ſy noemen *Angra dos Cavalleros*, ofte van de Ruyters, of Ridders: en noch 12 mijlen verder is een riviere die in de zee valt, en vry diep door 't land loopt, van de Portugeſen *Rio do Ouro*, Goudt-riviere, geheeten: ter oorſaecke, dat die van 't landt op deſe plaetſe ſommige van de haren, die men gevangen had, vry kochten en gaven goud van Tibar tot rantſoen; 't welck

oock 't eerſte goud was dat men in Portugael bracht. Dan ſiet men, twaelf mijlen verder, de volgende plaetſen, *Angra de Gonzalo de Sintra*, de Haven *del Cavallero*, of van den Ridder: en 28 mijlen aen gene ſijde deſer haven, de Witte Caep, van Nuño Triſtan en Anthonio Gonzalez, in den jare 1441, gevonden.

De kuſt van Anterota.

Aen deſe Caep begint de kuſt van Anterota, die, nae dat ſommige ſchrijven, tot aen de riviere Senega ſtreckt; daer by voegende, datſe deſe naem voert van een ſeker bewoonde plaetſe die aen haren oever is. Doch deſe kuſt vervolgende van de Witte Caep af, begint ſich de ſelve te krommen, en maeckt de Golf van Arguin, die den naem heeft van een ſijner eylanden, en is ſeer gevaerlijck om de groote menighte van ſijne bancken en klippen: twaelf mijlen van de Caep, aen de andere kant vindt men d'eylanden in deſe golf, die eerder ſteenrotſen of klippen ſijn, en elck hun eyge naem hadden, doch nu alle met een gemeene naem *Arguin* geheeten worden, om een fort of ſterckte, dat Alphonſus, Koning van Portugael, in een van de ſelve, *Arguin* genoemt, in 't jaer 1443 dede bouwen. De namen deſer Eylanden ſijn *Branca*, of 't Witte eylandt: *Adeger*, of 't Lederen eyland: *Ilheo*, of kleyn eyland, anders *Iſla de las Garças*, of eyland der Reygers: de twee kleyne eylanden *Nar* en *Tider*, dicht aen de kuſt; en het eylandt *Arguin*: behalven deſe ſijn 'er noch vele andere ſeer nae by de kuſt; dewelcke de ſchepen op vijf of ſes mijlen ver niet naerderen kunnen wegen de bancken, dieſe de bancken van *Arguin* heeten.

Golf van Arguin, met d'eylanden.

De woeſtijne Azaoat.

De woeſtijne Azaoat is mede in die van Zanhaga begrepen, en draegt deſe naem om hare drooghte en onvruchtbaerheyt. Sy ſtreckt van de put Azaoat tot aen die van Azaoan by Tombut, vijftigh mijlen lang.

Men vindt hier twee graffteden van ſeker ſteen gemaeckt, op welcke men eenige letteren gehouwen heeft, waer uyt men ſiet dat 'er twee mannen begraven leggen; d'eerſte een koopman en ſeer rijck ſijnde, leed een onverdraegelijcken dorſt, ſoo dat hy aen een ſlechten voerman, voor een eenigen beker waters, tien duyſent ducaten betaelde: en nochtans ſijnſe alle beyde hier van dorſt geſtorven.

Hoedanigheyt. Lucht. Water.

De woeſtijne der Zanagas of Azanegues is machtigh heet, en heeft maer van hondert tot hondert mijlen water; en daer toe noch bitter en ſout, en in ſeer diepe putten. En die van Azaoad heeft 'er in ſulcker voegen gebreck van, dat men 'er gants niet vind op ſeſtig mijlen ver; en daer is maer een eenigen put, die de naem van de woeſtijne draeght; oock regent het hier ſeer ſelden.

Aertrijck.

't Aerdtrijck en heeft anders niet als ſant, ſoo dat het beſte is gelijck het ſlimſte van deſe geweſten; want alles boven maten droogh en onvruchtbaer is. Daerenboven is het heele landt vlack, ſoo dat men naeulijcks weten kan, waer men gaet; en 't gevoeglijckſt is, ſich hier, al reyſende, nae de winden en ſterren te ſchicken.

Planten.

Sy hebben ſeeker ſlagh van koren dat het boeckweyt gelijckt, en van ſelfs voortkomt, ſonder geſaeyt te worden: en die by de riviere Senega woonen, krijgen garſt, en weynig dadels. Sy hebben oock geyten, kemels en andere tamme dieren.

Volckeren.

Deſe woeſtijne wort bewoont van Bereberes, Ludayes, Duleyn, en Zenegas, of Zanagas, die ſommige Azaneghes heeten; en noch van eenige Arabiers, die van andere lieden ſweet leven, en de beeſten, die men naer Dara en elders vervoert, rooven, en verkoopen voor dadels: en d'Arabiers van Beni-Amir ſtropen ſomwijlen door dit landt, ſchoon dat hunne vaſte woonplaetſen tuſſchen Nún en de ſtadt Tagaoſt ſijn.

TEGAZA. *Namen.*

De woeſtijne *Tegaza*, welck woort een plaetſe van ladinge betekent, dewijl men hier ſeer veel ſouts op wagens laed om te vervoeren, is een volckrijck landt, ten ooſten aen de grenſen der Zanegas ſtootende; en heeft voor ſijn voornaemſte plaetſe de gene, welcke aen 't geheele land haer naem geeft.

Palen. *Plaetſen.*

Sout.

Hier ſijn veel mijnen van ſout, dat het witte marmer gelijckt; en 't ſelve wort uyt ſekere holen getrocken, rontom dewelcke men vele huttekens ſiet, tot woonplaetſen dienende voor de gene die 't uytgraven.

Rijckdommen.

Ten ſijn niet d'inwoonders van 't land ſelve, welcke dit ſout uyttrecken, maer vremdelingen, die 'er met de Caravanen aen komen, die 't dan bewaren, tot dat eenige Caravanen voorby komen die 't koopen, om het naer Tombut te vervoeren, alwaer het ſeer duur is; en deſe wercklieden krijgen geen andere levensmiddelen als die men hun van Tombut of Dara toebrengt; 't water wort hun meê van die quartieren verſchaft. Die van Dara voeren mede van deſe plaetſe 't gout van Tibar, dat van Tombut komt door 't middel van dit ſout, nae Taragalel, en brengen 't van hier over naer Marrocco.

ZVENZIGA. *Grenſen.*

De woeſtijne *Zuenziga* begint weſtwaerts aen de grenſen van Tegaza, en ſtreckt ſich ten ooſten tot aen de woeſtijne Hair, en ſtoot ten noorden aen de woeſtijnen Sugulmeſſe, Tebelbelt en Beni-horai, en ten zuyden aen de woeſtijne Guir, ter ſijden 't Koningrijck Huber, in 't land der Swarten gelegen. De woeſtijne Gogden is in die van Zuenziga begrepen. D'inwoonders van Zuenziga worden Guanezeris en Zuenzigas geheeten. De kooplieden die van het Koningrijck Tremeſen nae de ſtadt Tombut, en 't Koninckrijck Yça willen, gaen de woeſtijne Zuenziga en Gogden deur.

Gogden.

Hoedanigheyt.

Zuenziga is een drooger en moeyelijcker woeſtijne als die van Zanaga. Men heeft in de ſelve, aen de grenſen van Numidien, vele dadels. Gogden heeft oock water gebreck tot negen dagen reyſens toe; behalven dat men 'er eenige moeraſſen vind, door den regen veroorſaeckt; met welcks water men de kemels laed.

HAIR, of TERGA. *Namen.*

De woeſtijne *Hair*, anders *Terga* genoemt, om dat een Africaenſch volck Terga geheeten, hier ſijn woonplaets heeft; en *Hair*, om dat het de bevolckte plaetſe deſer woeſtijne is; heeft tot palen ten weſten, de woeſtijne Zuenziga; ten ooſten, die van Yguidi; ten noorden, de woeſtijnen

Grenſen.

Tuat,

Tuat, Teguirin, en Mezzeb van Numidien; en ten zuyden, de nabuerige woeſtijnen des koninckrijcks Agadez, onder 't landt der Swarten.

Grootte. Deſe woeſtijne heeft op ſommige plaetſen, ontrent hondert mijlen gaens, van Numidien af tot aen 't landt der Swarten. Hier is een getemperde lucht; daerom groeyen 'er vele aerdt-gewaſſen.

Hoedanigheyt. Deſe woeſtijne is ſoo droogh, noch ſoo moeyelijck niet als die van Zanaga en Zuenziga, om dat men 'er putten van goet water vindt, hoewel diep, inſonderheyt aen de grenſen van Zuenziga.

Rijckdommen. Als men naer Agadez gaet, vind men veel manna, 't welck van d'inwoonders goet tijdts vroeg opgeſamelt, en naer de ſtadt Agadez gebracht wert om te verkoopen: de Swarten drincken 't ſelve met water; en ſy mengen het oock onder hunne ſpijſen; want ſy ſeggen dat het ververſchend en heel geſond is: waer door de vreemdelingen tot Agadez min kranck ſijn, als te Tombut, hoewel de lucht tot Agadez ſeer beſmettelijck is.

IGVIDI of LEMTA. *Namen.* De woeſtijne *Iguidi*, alſoo genaemt van haer voornaemſte en bewoonde plaetſe, heet oock *Lemta* nae het volck dat 'er woont.

Palen. Sy paelt, ten weſten, aen de woeſtijnen van Hayr; ten ooſten aen die van Berdoa; ten noorden, aen de woeſtijnen Tecort, Guerguela, en Gademez van Numidien; en ten zuyden, aen andere woeſtijnen tegens Cano, een koninckrijck van de Swarten: en tuſſchen dit land, en dat van Sugulmeſſe vind men dat van de Morabitins of Morabiten, dewelcke vele ſchrijvers Almoravides noemen.

Hoedanigheyt. Deſe woeſtijne is dor, en ſeer gevaerlijck voor de kooplieden die van Conſtantina naer 't land der Swarten reyſen.

BERDOA. *Paelen.* De woeſtijne *Berdoa* heeft ten weſten die van Iguidi; ten ooſten, die van Augele; ten noorden, de woeſtijnen van Fezzen, Numidien, en van Barca; en ten zuyden, de woeſtijne by het koninckrijck Borno, in 't land der Swarten. Hondert en tachtigh mijlen van den Nijl ſijn drie kleyne bemuerde ſteden, en ſes dorpen, of ope plaetſen. *Plaetſen.*

Hoedanigheyt. Dit geweſt is ſeer droogh en gevaerlijck voor de reyſigers, behalven voor die van Gademez in Numidien, als ſijnde goede vrienden van de Berdoanen. De bevolckte plaetſen ſijn voorſien met water, en de rontom-leggende landtſtreken geven overvloet van ſeer goede dadels.

AVGELE. *Namen.* *Palen.* *Augele*, 't welck het landt der Augiles by Mela weſen kan, heeft tot paelen, ten weſten de woeſtijne Berdoa; ten noorden, die van Barca, en Marmarica; de welcke ſich, in gedaente van een bandt, tot aen de Middelandſche zee, tegens de Syrtes aen, uytſtrecken; en ten ooſten, de woeſtijnen der Levetes, die tot aen den Nijl gaen.

Plaetſen. In deſe woeſtijne ſijn drie bemuurde ſteden, en verſcheyde ope plaetſen rontom de beſlotene, omtrent twee-hondert mijlen van den Nijl afgelegen.

Hoedanigheyt. Dit land geeft ſeer vele dadels, doch geen graen, van 't welck d'Arabiers deſe inwoonders voorſien, en krijgen daer uytnemende goede dadels in de plaetſe. Hier ſijn vele ſlangen, welckers vergif de Leveten, een Africaens volck onder de Augelers vermengt, met hun ſpouwſel weghnemen.

SERTE en ALGVECHET. *Palen.* De woeſtijne *Serte*, van d'andere vijf voornaemſte afgeſcheyden, heeft die van Augele ten weſten; 't koninckrijck Gaoga ten zuyden; en Egypten ten ooſten: men ſiet 'er de overblijfſelen van een groote ſtadt dieſe Serte noemen, maer heel verwoeſt. *Plaetſen.*

In deſe woeſtijnen, omtrent veertigh mijlen van Egypten ten zuyden van Serte, vindt men 't land *Alguechet*, dat drie beſlote plaetſen heeft, en verſcheyde dorpen, met vele palmboomen, die dadels voortbrengen, voorſien.

Het Koningrijck

F E Z.

Naem. DAt deel van Barbarien, het welck eertijdts *Mauritania Tingitana* is genoemt, begrijpt hedensdaeghs twee Koningrijcken, Marocco en Fez.

Het groot rijck en machtigh Koningrijck Fez is eertijdts Ampeluſia genoemt, van wegen de menighte der wijnſtocken, en wordt hedensdaeghs Fez genaemt nae de hooft-ſtadt aldaer. *Grenſen.* In 't weſten heeft het voor frontieren, de Atlantiſche zee; in 't noorden de Strate van Gibraltar; in 't ooſten de riviere Mulvia; in 't zuyden 't Koningrijck Marocco. *Locht.* De locht is op ſommige plaetſen getempert en goedt, doch op ſommige rouw en grof; gelijck 't landt ſelfs aen eenige geweſten rouw is, en vol koude bergen. Hier en daer zijn oock woeſtijnen en wilderniſſen, nochtans is 't in de meeſte contreyen vruchtbaer, op d'eene plaetſe min, op d'ander meer; *Vruchtbaerheyt.* want daer koſtelijck kooren en andere zaden waſſen: de wijnſtocken en olijf-boomen zijnder in groote menighte; de vijgen, amandelen, en 't kattoen waſt aldaer overvloedigh. Men vint 'er een ſeecker gewas ofte ſtruycken, *Maus* geheeten, 't welck een ſoete en welſmakende vrucht voortbrengt, van de groote eens citroens: de Mahumetaenſche Doctoren ſeggen, dat dit de ſelvige is die onſe voorouders Adam en Eva verboden was, met welckers bladen ſy haer ſchaemte bedeckten, wantſe lange en breede bladen heeft. Hier is groote overvloedt van allerhande vee, als van oſſen, ſchapen, paerden, kameelen, geyten, en haſen.

Deelen. De provincien deſes Rijcks zijn ſeven, te weten: Temeſna, 't landt om de ſtadt Fez, Aſgara, Elhabata, Errifa, Garetum, en Elchaufum ofte Chauz.

Pr. Temeſna. De Provincie Temeſna neemt haer begin van de riviere Omirabih naer 't weſten, en ſtreckt ſich naer 't ooſten tot aen de riviere Buragragum; in 't zuyden wordſe bepaelt van den bergh Atlas, en in 't noorden van de groote zee. Dit Rijck heeft men altijdt gehouden voor 't hooft van gantſch Africa, in 't welcke voormaels 40 ſteden geſtelt zijn, met 300 kaſteelen, die nu meeſt alle door de oorlogen te niet zijn; gelijck oock de heele provincie verwoeſt is. Doch by onſe tijden heeft het wederom wat beginnen te bekomen, en veel ſteden hebben haer hooft wat opgeſteken. Onder deſe is Rabato, een groote ſtadt, gebout aen de zee-kuſt; van wegen de muuren en gebouwen, Marocco gelijck, maer niet in groote; de andere zijn, Thagra, Sallé, &c.

P. Fez. Het gebiedt van Fez begint van de riviere Buragrago, en ſtreckt ſich ooſtwaerts aen de riviere Inavem; in 't noorden wordt het bepaelt met de riviere Suba, en in 't zuyden met de voet des berghs Atlas. De ackers zijn vruchtbaer en overvloedigh aen koren, allerley vruchten, en de weyden vol vee. Over al ſiet men daer wijnſtoeken en olijf-boomen. Onder het gebiedt van Fez ſtaen oock eenige ſteden, van welcke Fez de voornaemſte is. Niger meent datſe *Tamuſiga* Ptolemæi is, maer hy dwaelt. Het is waerſchijnlijcker dat het Ptolemæi *Volubium* is, gelijck Beucerus en andere gevoelen. Sy leght in 't midden van 't Rijck: men ſeydt datſe gebouwt is ontrent het jaer 786. Sy wordt gehouden voor de hooftſtadt van gantſch Mauritanien, ja, als Marmol getuyght, 't hof van 't weſten. Sommige meenen datſe deſen naem heeft van het goudt, om dat, in 't leggen van de eerſte fundamenten, gevonden is een hoop gouts, 't welck de Arabiers Fez noemen: andere ſeggen, dat de riviere Fez, die midden daer door loopt, haer dien naem gegeven heeft. Soo haeſt deſe riviere in de ſtadt komt, verdeeltſe haer door ontallijcke kanalen, en verſpreydt haer bynae door alle de huyſen, kercken, collegien, herbergen, en gaſthuyſen; loopt daernae door de gemeene privaten, en ſleept met haer alle de vuylniſſen der gantſche ſtadt. Dit wordt van oudt Fez geſeydt; want daer een andere ſtadt is, nieuw Fez genaemt, met een dubbelde hooge en ſtercke muur omringt.

Pr. Aſgara. De Provincie Aſgara wordt in 't noorden van de groote zee beſpoelt; in 't weſten ſtrecktſe haer tot aen de riviere Buragrago; de ooſt-zyde beſluyten de bergen Gumaræ; Zaronii, en de voet des berghs Zalagæ; en in 't zuyden wordtſe bepaelt met de riviere Bunaza. Het is een effen landt, van getemperde locht; en daer is ſulcke menighte van paerden en vee, dat niet alleen geheel Fez, maer oock alle de bergen Gumaræ rijckelijck daer mede konnen verſien worden. Boſſchagien zijn 'er weynigh, maer vele geyten en haſen. In vorige tijden waren hier veel ſteden en kaſteelen, maer ſijn door de oorlogen meeſtendeel geruïneert. De voornaemſte ſteden nu noch overig, zijn Lariſſa, en Caſar Elcabir, 't welck ſoo veel te ſeggen is, als een Koninglijck paleys.

Pr. Elhabata. 't Landtſchap Habat ofte Elabat wordt in 't noorden bepaelt met de Middellandſche zee; in 't weſten van de moeraſſen van Aſgara; in 't zuyden met de riviere Suarga; en in 't ooſten met de bergen, die by de Strate Gibraltar leggen. 't Is vruchtbaer van allerhande gewaſſen, hoewel dat het eertijdts vermaerder en geluckiger geweeſt is, van wegen die ſeer oude ſteden, ſoo van de Romeynen, als Gothen gebout. De voornaemſte ſteden hedensdaeghs, zijn Arzilla ofte Arzella, tamelijck groot, en leght van de engte van de Straet ofte Middellandſche zee, ontrent ſeven mylen. Tingis ofte Tanger, is een oude en groote ſtadt, aen

FEZZÆ ET MAROCCHI REGNA AFRICÆ CELEBERRIMA,

descripebat Abrah: Ortelius.

OCEANVS ATLANTICVS, QVI HODIE MARE DEL NORT.

Occidens.

Meridies.

Oriens

Septentrio.

HISPANIÆ PARS.

Golfo de las yeguaz, *id est equarum.*

MARIS MEDITERRANEI PARS.

Milliaria Germanica communia

Terra de Indauzar

Antes olim Atlas mons

Suz reg.

Campo de Cuzpo

Vbidiua cali pop.

Ideuacal populi.

Enedri pop.

Asgeni pop.

Haschora reg.

Guzula reg.

Musinu dæ pop.

Serra de Haha.

MAROCCHI REG.

Marruecos

Serra Verde.

Ruchi pop.

Tedles

Dellig populi.

Dar ra reg.

Tamechia

Zuahiri populi.

Horari pop.

Sobaigne

Zenetæ pop. qui nunc Xauyi.

Temesna regio.

Fedale

Rio Marbea

Azamor

Rio Robatos

Almora vecchia

Rio Cebu

Rio Lexus

Rio Tagodast

Asgara regio

Elhasis pop.

Gomberi.

Habat reg.

Arzila

Tanger

Alcacer

Tetegut

Almina

Ceuta

Estrecho de Gibraltar

Gibraltar

Rio Guadalquivir

Cadiz

C. de Trafalgar

C. S. Vincentij

Rio Tagodast

Rio Sus

Rio Mora

C. de Gues

C. de Nou sive Nao

Rio Dragas

C. de Cantin

C. Blanco

Rio Mora

Rio Mazagan

Rio Boniz

Rio Mazagon

Rio Mazagan

Rio Sus

Rio Mora

Rio Dragas

de zee-kuſt, ſes mylen van Septa ofte Seuta, welck oock een groote ſtadt is, beyde gelegen aen de engte van Gibraltar; eertijts placht deſe de hooftſtadt te weſen van gantſch Mauritanien. De drie voornoemde ſteden ſtaen hedensdaeghs onder 't gebiedt van de kroone van Portugal.

Pr. Errifa. De Provincie Errifa begint ontrent de engte van Gibraltar, en ſtreckt haer in 't ooſten tot aen de riviere Nocor ofte Hoccore; in het noorden, als Leo getuyght, grenſt ſy aen de Middellandſche zee; en in 't zuyden, reycktſe tot aen de bergen, die onder 't gebiedt van Fez hooren. Dit landt is rou, en vol koude bergen, waer hooge en rechte boomen waſſen; kooren en brengt het niet voort, maer overvloet van wynen, vygen, olyven, en amandelen; daer is oock weynigh vee, doch in 't geberghte vindt men geyten, eſels en apen. Daer zijn oock weynigh ſteden, maer veel dorpen.

Pr. Garetum. De Provincie Gareti neemt haer begin in 't weſten, van de riviere Medulo af, en ſtreckt haer in 't ooſten tot aen de riviere Mulvia; in 't zuyden ſcheyden haer de bergen der woeſtynen van Numidien, en in 't noorden ſtrecktſe tot aen de Middellandſche zee. Dit landt is broeckachtigh, dor, en ongehavent, en van natuure de woeſtynen van Numidien niet ongelijck. Nae dat de twee principaelſte ſteden, Medela en Cheſaſe, van de Spanjaerden zijn ingenomen, is 't van inwoonders ſeer ontbloot.

Provincie Chauz. Chauz, de laetſte Provincie van 't Koningrijck Fez, beſlaet bynae het derde deel van 't ſelvige Rijck; want ſy ſich in de lengte 190 mylen ſtreckt van 't ooſten en de riviere Zha af, tot aen de riviere Gurguigara in 't weſten, en in de breette 170 mylen: want het beſlaet al dien geheelen ſtreeck van den bergh Atlas naer Mauritania, ja begrijpt, gelijck Leo getuyght, oock een goet deel van de pleyne, en de bergen, welcke tot aen Libyen palen. De voornaemſte ſteden zijn Dubdu, een oude; Teza, een groote, treffelijcke, en rijcke ſtadt; van wegen de menighte harer inwoonderen, en rijckdom, de derde plaetſe van dit Rijck.

Rivieren. Dit Rijck wordt met veel rivieren bevochtight, van welcke ſommige ſcheeprijck zijn: de voornaemſte heeten Subu en Luccus. Subu, van de Ouden Subur genoemt, neemt haren oorſprong uyt een groote fonteyne in een vervaerlijck boſch, by den bergh Seligi, in de provincie Chauz: ſy loopt een lang rack, met haer ſlepende veel andere rivieren, en ontlaſt haer met een wyden en diepen uytgang in de groote zee, daerſe oock groote ſchepen kan dragen. Luccus, van Ptolemæo Liſſus genoemt, ontſpringt in 't geberghte Gumare, en valt in de groote zee: Aen de mondt van de ſelvige leght de ſtadt Haraidos, welckers haven quaet is om in te komen.

Bergen. In dit landt ſijn veel bergen, onder welcke de voornaemſte is Zarhon, die begint van de pleyne Eſais, en ſtreckt ſich in de lengte naer 't weſten 30 mylen, en ontrent tien in de breete; van verre ſchijnt hy een groote en wilde boſſchagie, en heeft alleen olijf-boomen; de andere zijn, Zalaga, Selego, Azgan, Centopozzi, &c.

De ſtadt Fez. In de ſtadt Fez zijn veel ſchoone gemeene en particuliere gebouwen, collegien, en gaſthuyſen: want, ſoo ſommige ſeggen, (elck geloove daer van ſoo veel als hy kan ofte wil,) daer zijn ſeven hondert kercken getelt, onder welcke eenige uytnemende koſtelijck zijn. De hooftkerck, die ſy Carauvea noemen, heeft anderhalf mijle in de ronde, en een-en-dertigh poorten. In deſe kerck worden alle nachten 900 lantaernen of lampen aengeſteken; men ſeyt oock datſe alle dage 200 ducaten inkomens heeft. In deſe ſtadt zijn oock veel collegien van ſtudenten, die in de Vrye konſten, Rechten, en Medicijne ſtudeeren. Onder welcke uytmunt dat Koning Habu Henon heeft doen bouwen, koſtende 480000 ducaten.

Pennon. Pennon de Veles is een ſeer oude ſtadt, gelegen aen de Middellandſche zee, tuſſchen twee hooge bergen; de Spanjaerden noemenſe Velles de Gumenera, oock Pennon de Velles; ſommige ſeggen datſe van de Africaners, andere, datſe van de Gothen gebout is. Die meer daer van begeert te weten, leſe het groote Stede-boeck.

Het Koningrijck
MAROCCO.

Naem. HEt Koningrijck Marocco heeft deſen naem van Marocco, de hooftſtadt des ſelven landts. Het leydt tuſſchen den bergh Atlas, en de Atlantiſche zee; en is byna driehoeckigh. Het is een genoeghlijck lant,

Gelegenheydt.

Vruchtbaerheydt. overvloedigh van allerhande vruchten, en zaden; inſonderheydt van olie, honigh, ſuycker, dadels, druyven, vijgen, appelen, en verſcheyde ſoorten van peeren. Daer ſijn runderen en ſchapen, en vele geyten, welcker vellen *Marochins* genoemt worden; wiens hair bequaem is om kamelot van te weven. Hier waſt al dat tot 's menſchen onderhoudt en vermaeck dient.

Provincie Hea. De Provincien daer van ſijn Hea, die in 't ooſten met de riviere Eſſivala beſloten wordt, in 't zuyden met den Atlas, in 't weſten en noorden met de groote zee: 't is een rouw, bergh- en boſch-achtigh landt, doch rijck en wel bewoont: dat het kooren daer ſoo overvloedigh niet waſt, als de garſt, heerſe en boeckweyt, en dat 'er oock groot gebreck is van andere vruchten, is niet door de onbequaemheydt des aerdtrijcks ofte locht, maer de traegheyt en onachtſaemheydt der inwoonderen, doch is daer de honigh in grooten overvloet, daer ſy meeſtendeel van leven. Hier ſijn weynigh ſteden, maer veel dorpen, wijcken en ſtercke kaſteelen.

Pr. Suſa. De Provincie van Suſa heeft in 't noorden den bergh Atlas, en de ſtadt Hea, in 't ooſten de riviere Suſi. Dit is een vruchtbaer landt, rijck en ſeer plaiſierigh; daer overvloet is van kooren, garſte, en andere zaden; op ſommige plaetſen geeft het oock ſuycker in overvloet, hoewel dat de inwoonders geen wetenſchap hebben van den ſelven te zieden en te bereyden; daer ſijn oock menigerhande fruyten, als vijgen, druyven, perſiken, en dadels: daer is geen olie, maer wordt van elders gebracht. Daer tegen ſijn in de bergh Ilalemo gout-mijnen.

Tarodantuxt. De voornaemſte ſtadt deſes landts is Tarodantum, van de inwoonders Taurent geheeten, redelijck groot, van de oude Africaners gebout, daer ontrent 3000 huyſen ſijn: de inwoonders ſijn beleeft: in de ſelve woonen Engelſche en Franſche kooplieden, die wiſſelen yſer, tin, en loot, tegen ſuycker.

Meſſa. Daer is oock Meſſa, onder welcken naem drie kleyne ſtedekens begrepen zijn, ontrent een mijle d'eene van d'andere gelegen, oock van de oude Africaenſche langs de zeekuſt gebout.

Teijeut. De ſtadt Teijeut is in vorige tijden van de Africanen gebouwt, op een ſchoone vlackte, waer van de eene zijde met de riviere Sus beſpoelt wordt. Sy is in drien gedeelt, in 't begrijp van ontrent een mijle, welcke deelen t'ſamen gevoeght, een driehoeck formeeren.

Tedſi. Tedſi is een groote ſtadt, eertijdts van de Africaners gefondeert, gelegen aen een vruchtbare plaetſe.

Tagavoſt. Tagavoſt is wel de grootſte van alle de ſteden deſes landts.

P. Marocco. Het land ontrent Marocco is bynae een driehoeck gelijck; de bepalingen daer van zijn in 't weſten de bergh Netiſi, in 't ooſten de bergh Hadimeus, in 't noorden ſtreckt het ſich tot daer de vermaerde rivieren Tenſiſt en Aſifinual haer vermengen.

Stadt Marocco. De Provincie (als Leo vermeldt) is wel bewoont en gehavent, overvloeyende van wilde en tamme gedierten; deurgaens effen, Lombardien niet ſeer ongelijck. De bergen ſijn kout en onvruchtbaer, ſoo dat daer niet anders waſt als garſt. In dit Landtſchap leght de ſtadt Marocco, welcke, na ſommiger gevoelen, geweeſt is Ptolemæi Bocanum Hemerum. Deſe placht gerekent te worden onder de grootſte ſteden der wereldt, want men ten tijden van Prince Hali, ſone van Ioſeph, over de hondert duyſent huyſen daer getelt heeft: daer waren vijf-en-twintigh poorten: doch is deſe heerlijcke ſtadt, door vele invallen der Arabiers, ſoo ondergedruckt en verwoeſt, dat nu nauwelijcks het derde deel bewoont is.

Elgiumuha. Onder 't gebiedt van deſe hooren noch meer andere ſteden, als Elgiumuha, een kleyn ſtedeken, gelegen op een effene plaetſe, by de riviere Seſſeva, van de Africaners gebouwt.

Tenezza. Tenezza is een ſtercke ſtadt, eertijdts oock van de Africaners gefondeert, op de ſijde van dat deel des berghs Atlas, het welck Gedmina genoemt wort.

Delgumuha. Delgumuha is een nieuwe ſtadt, gelegen op een hoogen bergh, met een ſterck kaſteel. Imizmizi is een groote ſtadt, op een ſteenrotze. Teſraſt is een kleyn ſtedeken, aen den oever der riviere Aſifelmel gelegen.

Andere ſteden. Daer zijn noch Agmet en Hanimmei. Guzzula hangt in 't noorden aen den Atlas, en in 't ooſten paeltſe aen Hea.

Dit landt is overvloedigh aen garſt, heeft oock veel vee, koper- en yſer-mijnen. De ſteden en kaſteelen alhier ſijn onbewalt. Daer ſijn veel groote en rijcke dorpen; en het geheele landtſchap met inwoonders vervult.

Pr. Duccale. De Provincie Duccale begint in 't weſten van de riviere Tenſiſto; in 't noorden wordtſe omringt van de groote zee; in 't zuyden iſſe beſloten met de riviere Habiel; en in 't ooſten van de riviere Hammirabith. Hier ſijn weynige bemuurde ſteden, onder welcke is Azaphi, gelegen aen de zee-kuſt, van de Africaners gebout. Conte is van de Gothen, en Tit van de Africanen geſticht. Elmedina houd men als het hooft van dit geheele landſchap. Centopozzi is een kleyn ſtedeken. De andere ſijn Subeit, Temaracoſt,

Terga, Bulativam, Azamur, en Meramer.

Pr. Haſcora. De Provincie Haſcora grenſt in 't noorden aen Duccalam, in 't weſten aen de riviere Tenſiſto, en in 't ooſten wordtſe door de riviere Quadelhabit van 't landtſchap Tedelotes afgeſloten. Haſcora heeft veel rijcke en volckrijcke ſteden, als Alemdim, gelegen in een valeye, die van vier bergen beſloten is. Tagodaſt leydt op de top van een hoogen bergh, die van vier andere omringt is. Elgiumaha leydt oock op een hoogen bergh, tuſſchen twee andere van geen minder hooghte. De ſtadt Bzo is oudt, en leyt op een ſteylen bergh, ontrent 20 mijlen van Elgiumaha, naer 't weſten.

Pr. Tedles. 't Landt Tedles is niet ſeer groot; de palen ſijn in 't weſten, de rivieren Servi en Ommirabih; in 't zuyden, de bergh Atlas; in 't noorden, de ſelve riviere Servi, daer ſy in den Ommirabih valt, waer door dit landt, als in een driehoeck, beſloten leyt. In deſe Provincie ſijn ſommige ſteden, waer van de principaelſte Teſſa is, van de Africaners gebout en tamelijck bewoont. De andere ſijn Eſſa, Githiteb, &c.

Rivieren. De voornaemſte rivieren deſes Koningrijcks ſijn Tenſiſt, en Ommirabih, welcke haren oorſprong neemt uyt den bergh Atlas, en ſich in de groote zee begeeft; de Tenſiſt ſpruyt uyt het Marocſche gebiedt, en vermeerdert haer met veel andere rivieren, onder welcke Sifelmel en Niffis de voornaemſte ſijn: maer de Ommirabih neemt haren oorſprong tuſſchen 't hooge geberghte, daer de Provincie van Tedles aen het Koningrijck van Fez annex is. Hier en daer aen de zee-ſtrandt wordt veel barnſteen gevonden, 't welck van de Portugeſen en andere uytheemſche voor kleyn geldt gekocht, en te lande uytgevoert wordt.

Bergen. Hier ſijn oock veel bergen, onder welcke Niſipha, Semede, en Seuſana de vermaerdtſte ſijn. Sommige ſijn koudt en onvruchtbaer, ſoo datſe niet voortbrengen als garſte. In dit Koningrijck ſijn oock tempels, en collegien oft herbergen. In de ſtadt van Marocco ſijn veel Tempels ofte Moſqueen, onder welcke geen treffelijcker, heerlijcker, en konſtiger is, als die in 't midden der ſtadt van de voorſeyde Hali gebouwt is. Daer is noch een ander, van Abdul Miomen, ſucceſſeur van Hali, gebouwt, en van ſijn neve Manſor vergroot, verrijckt en verçiert met verſcheyden columnen, uyt Spanjen aldaer gebracht. Onder deſen tempel is een ciſterne, ſoo groot als den tempel ſelfs. Het dack deſes tempels is gantſch van loot, en op alle hoecken ſijn canalen, die het regen-water in de voorſeyde ciſterne leyden; daer by is een toren van ſeer harden ſteen, bynae gelijckformigh de ſteenen daer van 't Amphitheater Veſpaſiani gebouwt is, deſe is hooger als die van Bononien in Italien; een yder van de trappen is negen handen breedt, en de buytenſte ſijde van de muur tien handen breedt. Deſe toren heeft ſeven wooningen, boven op den ſelven ſtaet noch een ander torenken, ſpits als een naelde: dit ſelfde heeft drie hooghten, de een boven d'ander, en tot yder kan men klimmen met een houte ladder. Op de bovenſte ſpitſe deſes torenkens ſtaet een vergulde maen, en drie goude klooten, alſoo door een yſere ſtange geſteken, dat de grootſte daer van, in 't benedenſte deel, en de kleynſte, in 't bovenſte ſchijnt te zijn. Hier is oock een ſterck kaſteel, welck, om ſijn groote muuren, torens, en marmore poorten, bynae een ſtadt ſchijnt. Hier is noch een tempel met eenen hoogen toren, op welckers top oock ſtaet een gouden maen, en drie goude klooten, d'een grooter als d'ander, welck alle 130 duyſent guldens aen goudt ſwaer ſijn. Binnen de ſtadt ſijn wijngaerden, groote hoven van palmboomen, en koorenrijcke ackers; want men buyten de ſtadt niet vryelijck magh bouwen, overmits de veelvoudige ſtrooperyen der Arabiers.

Tempelen.

Inwoonderen manieren. De inwoonders deſes Rijcks ſijn in ſommige plaetſen ſeer beleeft, en in andere wederom plomp en onbeſchoft. Sy eten meeſt ongeſuurt garſten broodt, welck in geen ovens gebacken wort. By haer is oock 't gebruyck, een ſeker ſpijſe te maken van garſte meel, melck, en olie, ofte boter. Veel gebruycken geen tafels oft tafel-lakens. Sy kleeden haer gemeenlijck met doeck, als dekens gemaeckt, en çieren het hooft met een byſonder doeck, doch laten het bovenſte deel bloot; niemant draeght daer hoeden, als de oude mannen en geleerden: ſy dragen oock geen hemden: in plaetſe van bedden, gebruyckenſe een rouwen hairachtigen bolſter, daerſe haer in winden. Eer ſy trouwen, laten ſy hare baerden ſcheeren; maer gehuwt zijnde, dragen ſy die geheel lang.

4, b

DE CANARISCHE EYLANDEN.

Namen. SOmmige houden deſe eylanden voor de *Inſulas Fortunatas*, oft Geluckige, van Ptolemeus en Plinius, en dit is 't gemeen gevoelen dat de geleertſte omhelſt hebben, hoewel men vint, dat Ptolemeus die niet genoegh naer 't noorden ſtelt. Andere meenen, als ſy de hooghte bemercken die men hen geeft, dat de gemelde Geluckige eylanden ſijn die van Cabo Verde: doch ick ſal daer over met onnoodige diſputen my niet inlaten, noch den Leſer ophouden: dit is ſeker, datſe nu de Canariſche eylanden, na het grootſte en vermaertſte, genaemt worden; ſeker Schrijver ſegt oock, dat hen d'Africanen *Elbard* noemen, na dien hoogen top van den grootſten bergh, die van ons *Pico* wort geheeten.

Getal. Ptolemeus en Plinius tellen ſes eylanden, doch nu ſijn 'er ſeven voorname, van yder bekent met de namen *Palma*, *Hiero* oft *Ferro*, *Gomera*, *Tenarifa*, *Canarien*, *Fuerte Ventura*, *Lancarota* oft *Lancerote*: ſommige voegen tot dit getal de kleyne eylanden *Lobos*, *Roca*, *Gracioſa*, *S. Clara*, *Alegrança* en *Inferno*; die eenige ten deel op een andere wijſe noemen: doch deſe kleyne eylanden ſijn van ſoo weynigh belang, dat vele die niet en noemen, en geen achting geven dan op de ſeven voornaemſte.

Gelegenheyt. Deſe eylanden leggen tegen over de Capen Non en Bojador, en de Provintie Hea van 't koninckrijck Marocco, 70 oft 80 mijlen van 't vaſte lant van Barbarien, en ontrent 40 oft 50 kleyne, dat is, 14 of 17 Franſche mijlen, van elckander. Die naeſt aen Spanje leggen, ſijn 'er wel duyſent of 800 mijlen van afgeſcheyden.

Sy hebben den Ouden bekent geweeſt, maer d'onachtſaemheyt van hare nakomelingen veroorſaeckte dat eenigen tijt daer na men niets van hare gelegenheyt wiſt, tot dat in 't jaer 1405 *Heeren.* Joan, Koning van Kaſtilien, volkomen recht tot de ſelve gaf aen Joan van Betancourt, een Franſch Edelman, die hy met alles, wat tot het innemen diende, behulpigh was: deſen Ridder daer gekomen, maeckte ſich terſtont meeſter van de haven van Lancerota en 't kaſteel, daer hy een klooſter voor de Minderbroeders, met een kerck en parochie, bouwde, en keerde weder met veel glorie naer Spanje, waer hy, als ſeker Schrijver ſegt, al ſijn recht, voor een goede ſomme gelts, aen Diego Herrera overgaf, die 't eylant Fort-aventura innam, 't welck hy deſe naem gaf ter eeren van S. Bonaventura, op wiens feeſtdagh hy eerſt in het ſelve was gekomen. Maer Sanutus, een ander autheur, ſchrijft, dat Betancourt ſich ten eerſten van Lancerote en Fort-aventura, door het toelaten van de Koningin van Kaſtilien, meeſter maeckte; maer dat, na ſijn overlijden, ſijne erfgenamen die aen den Infant Don Henricus verkochten. Gramayus ſegt, dat de gemelde Diego Herrera oock d'eylanden Fez en Gomera veroverde, en dat hy, als ſijn voornemen op d'andere qualijck geluckte, al ſijn recht aen de Koning Ferdinand verkocht, welcke, na een gevaerlijck gevecht met deſe Barbaren, het groote Canarien op hen veroverde: ſedert hebben Alphonſus en Bartholomeus de Lugo, in 't jaer 1512 geſonden om 't eylant Teneriffa in te nemen, 't ſelve oock volbracht: 't eylant Palma was oock ontrent het jaer 1508 vermeeſtert. De gemelde Sanutus ſegt, dat Gomera en 't eylandt Ferro door Ferdinand Dorias gevonden ſijn; en drie andere, als Canarien, Palma en Teneriffa, door Alphonſus de Lugo en Pedro de Vera: dat 'er, door 't bevel van de Koning Ferdinand en Iſabella, vijf ſijn t'ondergebracht, te weten, Palma en Teneriffa door Alphonſus de Lugo, en al d'andere door Pedro de Vera, Edelman van Xerez de la Frontera, en Michael de Moxica. Maer ten tijde van Cadamoſto waren 'er alleen vier daer de Chriſtenen woonden, als Lancerota, Fort-aventura, Gomera, en 't eylandt Ferro: doch nu ſtaenſe alle onder ſijn Majeſteyt van Spanje.

Hoedanigheyt in 't gemeen. Indien wy in 't gemeen de hoedanigheyt deſer eylanden bemercken, ſoo ſien wy datſe ſeer groote hitte onderworpen ſijn: want ſy leggen niet wijt van de Kreeft: 't welck haren oegſt *Lucht.* oock genoegh getuyght, om dat die gemeenlijck in de maenden Maert en April geſchiet. *Aertrijck.* 't Aertrijck is van nature ſeer vruchtbaer, want als het ſorghvuldigh bebouwt wort, geeft het allerley ſlagh van vruchten in overvloet.

Eertijts was 'er maer een van deſe eylanden *Graen, wijn, en vruchten.* dat wijn en tarw voortbracht, maer nu groeyt 'er alles wat noodigh is tot het menſchelijck leven: inſonderheyt wil hier de garſt wel waſſen, en d'andere granen geven oock genoeghſame proeven van de goetheyt deſer landouwen. Hier is ſoo veel wijn datſe andere landen konnen meêdeelen; en ſoo goet, datſe ſommige voor d'allerbeſte houden, en van veel aengenamer ſmaeck dan de wynen van Spanje oft van Candien. Oock hebben ſy overvloet van allerley goede vruchten, inſonderheyt vijgen, oranjeappelen, citroenen, granaden, en andere; behalven dit alles groeyt hier veel goede ſuycker.

Boomen. In deſe eylanden ſijn veel palmboomen, en andere dieſe papiers noemen, die aen d'oevers der rivieren groeyen. Onder vele andere ſaken is *Kruyden.* hier een kruyt oriſella geheeten, datſe met groote ſorge voor de verwers inſamelen: ſy hebben

INSULÆ
CANARIÆ,
Alias
FORTUNATÆ
dictæ.

I. Puerto Santo

Insula Madera

S. Cruz
Fonfo el
Marofolo
Leon
Inf.ª deserta

Salvages

I. de Palma
Punta de Barlovento
S. Andres
los Sauces
Punta Cordel
los Llanos
S.ta Cruz
Punta Llana
Taffe cordel
Rafe
S. Joſef

Inf. Teneriffa
S. Buenaventura
La Orotava
Orotava
Punta de Naga
Taganana
Moro de Antiquera
La Punta
Realejo
Ciudad de la Laguna
Sonſal
S.ta Cruz
Garachico
Rio Seco
S. Iago
los Silos
Punta de Teno
Candelaria Convento
Adeje
Villa Flora
Guimar
Las Galletas
Arica
Punta Prieta
Montaña la Reyna

I. Ferro
el Golfo

Valle Ermoſo
Gomera
Amurra
Camjon

I. Gomera

Inf. Canaria
Puerto del Cofre
Las Bagueiros
Bitiche
Las Isletas
Islettas Inhabitables
La Gete
Galdar
Arcoſa
La Ciudad de Palmas
Tirachana
Telde
Aguimes
Maſpalomas

I. Lancerota
Alagranza
Raça
S. Clara
Graciosa
Forcallon
Lanzerota
Pt.a de Naos
Pt.a de la Buſſona
C. de Meſſeina
I. de Lobos

Inf. Forteventura
Baxas
Toſon
Forteventura
C. Cabritton
Pt.a ſſo Negro
Punta de Gandia
Celete de Fuſtes
la Caſa de la Señora
Sie Fuentes
Las Bricas
Las Tranſultadas
Moro del Cable

C. de Non
Meneſa
Auſelli
PARS
Albach
C. de Subi
AFRICÆ.
Area

Milliaria Hiſpanica.

Gomme. een ſwarte gom, Bré van hen genaemt, welcke byſonderlijck in overvloet op 't eylandt Teneriffa wort gevonden. Sy houwen de pynboomen neder in verſcheyde ſtucken, en leggen die op elckander als een ſtapel, om welcke ſy een ronde graft maken van middelbare diepte, daer na ſtekenſe de brant in 't bovenſte van de gemelde ſtapel, en dus komt de gom daer uyt en in de graft te vallen: andere doen ſoo veel moeyte niet, en maken alleen een graft rontom de boom, dieſe dan in brant ſteeken.

Sout. Alle deſe eylanden hebben verſcheyden grafften en moeraſſchen, in welcke 't zee-water by hooge vloeden in komt; daer na wort het ſelve, door de hitte der zon, ſoo warm dat het ſtremt, en met 'er tijdt in ſout verandert.

Gedierte. Men ſiet hier veel tamme geyten, welckers melck d'inwoonders tot hunne ſpijſe gebruycken: ſy hebben oock een menighte van wilde eſels, en wilde geyten, nevens allerley ſlagh van vogelen. De naburige zee verſchaft hen veel viſch, inſonderheyt ſteuren, waer mede d'armen ſich voeden.

Gedaente. D'inwoonders ſijn kloeck en ſterck, hebben platte en breede neuſen, en ſijn niet wit, noch ſwart, maer bruyn oft verbrant. Sy ſijn levendigh van geeſt, haeſtigh, moedigh, en bequaem tot den oorlogh: doch hunnen aert en ſeden ſijn ſeer verſacht, ſedert datſe andere volckeren van Europa in hun lant gehadt hebben, en de kenniſſe van Ieſus Chriſtus bekomen: ſoo dat 'er weynigh van 't geſlacht der wilde en ruwe menſchen overigh ſijn; en die men noch vint, welcke ſy *Guanchas* noemen, leven na de wijſe der Spanjaerden, en hebben hun naturelijcke felheyt verlaten. Sy ſpreken weynigh, en ſeer ſacht, en formeeren hunne woorden tuſſchen de tanden en de lippen. Sy ſijn groote eters, ſoo dat men 'er vind, als ſommige ſchrijven, die op een maeltijt twintigh konijnen, of eenen geheelen bock, konnen inſwelgen. Die in deſe eylanden geweeſt ſijn, getuygen, dat 'er in groot Canarien vele oude ofte natuurlijcke inwoonders ſich in ſpeloncken onthouden, en van melck en ſlechte ſpijſe leven, die men om hare groote geſwintheyt niet lichtelijck kan krijgen; *Genegentheden.* en datſe bloots voets, met een hemt, en ſonder broeck gaen; doch dragen eenen rock van ſchaeps-vellen met de wol, die hen tot op de hielen hangt: *Kleeding.* en datſe oock goet Spaens ſpreken. *Taal.*

Sy maken veel gelts van hare ſuyckeren, die ſy in overvloet hebben, en voor de beſte geacht worden. Hunnen uytnemenden wijn wort naer alle deelen van Europa gevoert en verkocht, met groot voordeel; gelijck oock hunne gomme dieſe van de pijnboomen maken, als wy te voren aengeroert hebben, met welcke ſy die van Peru, dieſe tot hare ſchepen gebruycken, voorſien: het binnenſte deſer boomen, in dunne en lange ſtucken geſneden, dient den armen lieden, aen 't een eynde ontſteken ſijnde, voor een keerſſe. Uyt deſe eylanden komt veel Oriſella, dienſtigh voor de verwers; veel geytevellen, om hunne dickheyt geacht; als oock veel ſmeer en goede kaſen. Hier komen de ſchepen uyt Indien, die ſich dan van wijn, vleeſch, en andere nootſakelijkheden voorſien.

Rijckdommen. *Koophandel.*

Ten tijde van Cadamoſto was 't groot Cana- *Sterckte.* rien van acht oft negen duyſent menſchen bewoont, en Teneriffa van veertien of vijftien duyſent; ſoo datſe als onwinnelijck geacht wierden, ſoo om 't groot getal der inwoonders, als om hunne ſchuyl-plaetſen in 't geberghte: d'andere eylanden ſijn oock genoegſaem voorſien: doch ſedert ſijnſe ſtercker gemaeckt door de voorſichtigheyt der Spanjaerden, dieſe begeeren te beſchermen tegen alle gewelt.

De voornaemſte van alle deſe eylanden is *Regeering.* groot Canarien, alwaer de Biſſchop, de Inquiſitie, en de Koninckſlijcke Audientie ofte Raet, hunne ſit-plaetſen hebben. 't Is oock de wooning van de Gouverneur, die over d'andere eylanden gebiet, welcke oock alle voor den gemelden Koninckſlijcken Raet te recht moeten komen.

Alle d'inwoonders deſer eylanden, ſoo Span- *Godts-dienſt.* jaerden als naturelen, ſijn Rooms-Catholijck, en niemant van anderen Godtsdienſt dan alleen eenige ſlaven. In 't begin waren ſommige van dit volck, die vol hartneckigheyt ſich in 't gebergte verſchuylden; maer die quade buyen ſijn geſtilt. Den Biſſchop van Groot Canarien, die alle d'eylanden voor Overſte in geeſtelijcke ſaken erkennen, ſtaet onder den Aerts-Biſſchop van Lisbona. Laet ons nu de beſonderheden van yder eylant gaen beſien.

GROOT CANARIEN.

Naem. *Groot Canarien* is, met gemeene toeſtemming, 't ſelve dat d'Ouden oock *Canaria* genoemt hebben: 't legt ten weſten van *Gelegenheyt.* Lancerota, niet wijt van de Caep Bojador, doch wat meer naer 't noorden: de langte is 90 kleyne, oft 30 Franſche mijlen, volgens eenige; doch andere maken het kleynder, en ſeggen dat 'et 12 mijlen lang en ſoo veel breet is, en van een ronde gedaente.

Steden. Men ſiet hier de hooft-ſtadt, woonplaets van de Biſſchop, met ſijn hooft-kerck, en eenige kloo ſteren dr monicken van S. Franciſcus, en andere. Behalven de gemelde, ſijn in dit eylant de ſteden *Galdar* en *Guia*, met eenige kloſters, meeſt door de mildadigheyt der kooplieden van Genua gebouwt.

Hoedanigheyt. Het is overvloedigh in alle dingen, hier boven in de gemeene beſchrijving verhaelt, en wort voor de vruchtbaerſte van alle gehouden: tot bewijs hier van ſtreckt het gene wy terſtont, als wy van de Sterckte deſer eylanden in 't gemeen ſpraken, van 't getal der inwoonders geſegt hebben. 't Vermogen van dit eylandt blijckt *Sterckte.* oock uyt het gene, 't welck ſeker Schrijver ſegt, dat het een is van de drie die ſich 't langſte beſchermden en tegenhielden.

FORTEVENTVRA.

Namen. HEt eylandt *Fortaventura* oft *Fuerteventura* is het ſelve, ſoo eenige meenen, dat Ptolemeus *Caſperia*, en Plinius *Capraria*, noemen. Het is naerder dan d'andere aen 't vaſte landt van

Ce'gen-heyt. van Mauritanien gelegen, hebbende Lancerota ten noorden, en Groot Canarien ten weſten.
Grootte. De lengte is 25, en de breette ſes mijlen. Het
Plaetſen. heeft drie welbewoonde plaetſen op de kuſt, te weten, *Lanagla*, *Tarafalo* en *Pozo Negro*, oft Swarte putten, beyde van een ſelve naem als twee havens van Groot Canarien. Aen de noordſijde is een haven *Chabras* genaemt, en een andere, die oock ſeer goet is, aen de weſtſijde. D'inwoonders van dit eylandt worden beſtiert door een Capiteyn oft Colonel over 't krijghsvolck.

LANCEROTA.

Namen. LAncerota oft *Lançarota* wort van eenige gehouden voor 't ſelve dat Ptolemeus *Pluvitalia*, en Plinius *Pluvialia*, noemen; maer in der daet is 'er meer ſchijn, dat het eylandt Fer is 't gemelde *Pluvitalia*; want daer is een boom die water uytgeeft, en het bevochtight. Dit eylant wort van d'Italianen *Lancilotto* geheeten; Sanutus meent, om ſijne breette, dat dit het *Erythia* is van Ptolemeus.

Gelegen-heyt. Het legt ten noorden van Fortavantura, hebbende ten weſten groot Canarien, Teneriffa, Gomera, en 't eylant Fero, die ooſt en weſt van elckanderen ſijn gelegen. Hare langte is twaelf, *Grootte.* en de breette ſeven mijlen. Gramajus ſtelt hier de ſtadt *Cayas*, die in 't jaer 1618 met het eylant, door de roovers van Algiers, uytgeplondert wierd, welcke toen 1468 menſchen van daer weghvoerden.

TENERIFFA.

Namen. SOmmige meenen, dat dit eylandt is het *Nivaria* van Plinius; doch andere verwerpen dat gevoelen. Het wort nu *Teneriffa* oft *Gelegen-heyt.* *Tenarifa* geheeten: en legt ſes mijlen van groot Canarien ten weſten, en van Gomera ten ooſten. *Grootte.* Eenige Schrijvers houden het voor grooter dan alle d'andere, en dat het 14 mijlen langte heeft; doch een ander drijft het tegendeel. 't Is een der gene, waer van Cadamoſto ſegt, datſe meer dan 30 Franſche mijlen in hun omring hebben.

Steden. Het heeft drie fraye ſteden, *Languna*, *Ortana* en *Garrico*; *S. Chriſtoffel* wort oock onder de ſteden getelt, daer men een klooſter der Auguſtinen ſiet. Aen de noordſijde is een goede haven, *Santa Cruz* geheeten.

Den grootſten bergh Pico. In dit eylandt ſiet men den bergh *Pico*, oft *Punto de Terraira*, welcke, na veler oordeel, de hooghſte is van de weerelt; want men kan hem 60 mijlen van daer gewaer werden; doch daer niet opkomen dan in de maenden Julius en Auguſtus, om dat hy 't overige deel van 't jaer met ſneeuw bedeckt is, hoewel dat men geen ander ſneeuw in dit eylant, noch in de naburige kan beſpeuren. Men moet drie dagen in 't opklimmen beſteden eer men op ſijn top kan komen, waer men een vlacke plaetſe vind, van welcke men alle d'omleggende eylanden, hoewel dat eenige meer dan 30 mijlen van daer ſijn, kan beſchouwen.

Men vint in dit eylandt ſulferſteenen, die men in Spanje ſend: oock geeft het een groote menighte van vruchten, wijnen, en ſuyckeren. *Hoedanigheyt.*

Sijn ſterckte kan men afnemen uyt het volgende: men vont 'er vijftien duyſent menſchen, en negen aenſienlijcke Heeren; oock was het een der laetſte die ſich, na een lange tegenſtant, overgaf. *Sterckte.*

GOMERA.

TEn weſten van Teneriffa is dit eylandt, *Gomera* genaemt, gelegen: het is niet ſeer groot, noch vruchtbaer; want het geeft geen wijn noch ſuycker.

PALMA.

HEt eylandt *Palma* leght 12 mijlen van 't eylandt Fero ten noorden, en vier van Gomera. Het is de weſtelijckſte van al de Canariſche, met die van Fero. *Gelegen-heyt.*

Het is kleyn, maer vruchtbaer, en heeft goede weyden voor 't vee: daer waſt veel wijn, ſuycker, en verſcheyde ſoorten van vruchten; oock is 'er overvloet van melck en kaſen. Daer wort grooten handel gedreven met hunne roode en witte wijnen, ſoo in Spanje, als elders. D'uytnemenſte wort dier verkoft, en als hy vervoert is, toont hy ſich vuriger en krachtiger; derhalven gelooft men, dat hy 't lichaem meer ſchade als voedſel toebrengt. Die van Spanje naer Peru varen, voorſien ſich hier van ſpijſe en ververſſing, om hare reyſe te volbrengen. *Vruchtbaerheyt.* *Rijckdom.*

't EYLANDT FERO.

Naemen. SOmmige houden voor ſeker, en als een ontwijfelijcke ſake, dat dit eylandt geen ander is dan het *Pluvitalia* van Ptolemeus, oft het *Pluvialia* van Plinius; 't welck de geleertſte lieden toeſtemmen. De Spanjaerden noemen het *Huerro*, de Portugeſen *Fierro*, d'Italianen *Ferro*, en alle deſe namen hebben een ſelve beteeckening.

Gelegen-heyt. *Grootte.* Het leght vier mijlen van Gomera; en heeft maer ſes mijlen in ſijnen omring. Daer ſijn eenige ſtedekens, waer van de voornaemſte een kerck en klooſter heeft voor de Monicken van S. Franciſcus ordre, die ſy door de mildadigheyt der Spanjaerden gebouwt hebben; want ſy waren door de Koningin Ioanna in 't jaer 1508 herwaerts geſonden.

Wonderlijcke boom. In dit eylandt ſiet men den wonderlijcken boom die het geheel beſproeyt en bevochtight; de Spanjaerden noemen hem *Sancto*, dat is, heyligh, en d'eylanders Garoë: hy ſtaet aen de noordſijde op den top van een ſeer hoogen bergh, twee mijlen van de zee, en heeft nergens ſijns gelijck: ſijn ſtam oft benedenſte deel is 12 voeten groot in 't ronde, hy is vier voeten dick, 40 hoogh, en de wijdte van ſijne uytgeſpreyde tacken en bladeren is 120 voeten in 't omgaen: de bladerrijcke telgen hangen byna tot op d'aerde, en ſijn groen als die van de laurier. Deſe boom heeft een vrucht van

gedaente als een eyckel, welckers keerne een seer aengenamen reuck heeft die na specerye gelijckt. 't Aertrijck rontom dese boom is altijdt vochtigh, en als moeras-achtigh: want men siet daer gemeenlijck een dicke wolck over hangen, die sich in water op de bladeren neêrstort, welcke in sulck een overvloet op de aerde valt, dat men 20 tonnen op een dagh daer meê kan vullen: doch, tot meer gemack der inwoonders, sijn aen de noordsijde twee groote vaten oft steene backen, 20 voeten lang en breet, die het ontfangen. Indien somtijdts in de maent van Augustus dese wolcke ontbreeckt, soo wordt dat gebreck vervult door een damp die uyt de zee komt, boven dese boom staen blijft, en dicker geworden, sich daer na uytspreyt, en hen water verschaft, 't welck hen seer noodigh is, soo voor de menschen als beesten.

Vruchtbaerheyt. Voorts is dit eylandt, hoewel het droogh schijnt, schoon en vruchtbaer, geeft veel graen, suycker-rieten, vruchten van verscheyde soorten, en kruyden in menighte. Hier is oock veel vee, en daerom is 'er overvloet van melck en kasen.

DE KLEYNE EYLANDEN.

DE kleyne Eylanden sijn naulijcks waerdigh, dat men daer iets af seght, evenwel sullen wy die als met den vinger wijsen: eerst siet men de *Salvajes*, oft Wilden, van Ortelius, die meest naer 't noorden leggen. Die van *Vecchio Marino*, oft *Vecchi Marini*, leght tusschen Fort-avantura en Lancerota. *S. Clara* is een kleyn eylandt, niet wijt van Lancerota, en aen de noordsijde. De *Gracioſa* is een weynigh grooter dan S. Clara, en meer oostelijcker, en van Lancerota vijf oft ses mijlen ten noorden gelegen. *Roco* oft *Roca* is kleyner als de Gratiosa, meer ten oosten, en vier oft ses mijlen ten noorden van Lancerota afgescheyden. *Alegrança*, dat is, verheuging, is meer ten noorden dan de drie voorgaende. Maer 't meeste deel van de gemelde sijn meer den naem van klippen dan van eylanden waerdigh. In de *Salvajes*, *Gracioſa* en *Alegrança* sijn geen steden, maer alleen kasteelen om de havens te bewaren.

't EYLANDT PVERTO SANTO.

Namen. DE Koning van Spanje besit oock in d'Atlantische zee, als men afdaelt van 't noorden naer 't zuyden, 't eylandt *Puerto Santo*, dat sommige voor het *Cerno* van Ptolemeus, en andere voor het *Ombrio* van Plinius houden; doch Sanutus, acht nemende op de breette die byna gelijck is, oordeelt dat dit is het *Pena* van Ptolemeus. Dit eylandt wierdt in 't jaer 1428 *Ontdecking.* ontdeckt door Ioan Zarco en Tristan Vaez, twee Portugesche Edellieden, door 't bevel van Henrick, Infant oft zoon van Don Joan, Koning van Portugael; en om datse het op Allerheyligen dagh vonden, noemden sy het *Puerto Santo*, dat is, Heylige haven. Het was onbewoont en woest, maer men sette daer terstont menschen op, en sedert is het van alles voorsien; want men heeft het aertrijck gesuyvert en bebouwt, waer by d'inwoonders sich nu noch in goeden stant onderhouden.

Het leght tegen over de Caep Cantin van het *Gelegenheyt.* koningrijck Marocco, en 200 Fransche mijlen van de Caep S. Vincent in Spanje. Het is kleyn *Grootte.* en heeft maer vijf der geseyde mijlen in sijn omring. Daer is geen haven, en 't heeft alleen een golf daer de schepen beschut leggen, uytgeseyt voor eenige winden.

D'inwoonders van dit eylandt konnen hier *Vruchten.* tarwe en ander graen, genoegh tot hun eygen gebruyck, sayen en insamelen; en hebben overvloet van ossen, wilde verckens, en een ontelbaer getal konijnen. Men vint hier oock Drakenbloet, 't welck is een gom, die sommige boo- *Gom.* men op sekere tijdt des jaers voortbrengen, die sy op dese wijse daer uyt krijgen: sy houwen met een bijl eenige openingen aen de voet van de boom, en 't volgende jaer komt de gom op sijn tijdt uyt die openingen dringen, die sy dan versamelen, koken en wel suyveren, en dus het Drakenbloet, by de Medicijnmeesters wel bekent, daer van maken. De selve boom draeght een vrucht, die een kers gelijckt, maer van geele verwe, die in Maert rijp is, en van een aengenamen smaeck. Men siet hier oock honigh, *Honigh.* die sommige voor de beste van de werelt houden, en insgelijcks was in seer groote menighte.

Rontom dit eylandt wort veel visch gevan- *Visch.* gen; want men vint 'er zeebraessem, en andere zeevisch in overvloet.

Het wort van Portugesen bewoont, die hun- *Inwoonders.* ne tael en seden niet verlaten, oft sy schoon van lucht en landt veranderen.

Hoewel dit eylandt geen haven heeft, even- *Rijckdom.* wel dewijl 'er een kleyne golf oft zeeboesem is, bequaem om de schepen te bergen, die uyt Indien komen, oft die van Spanje naer Africa seylen, soo wort het veel besocht, tot voordeel der inwoonders door haer aenkomen. Oock doen d'inwoonders winst met hun Drakenbloet, dat begeert wort. Maer sy worden somtijts van de zeeroovers geplaeght, die in 't jaer 1617, meer dan 660 persoonen van hier gevangen weghvoerden.

Sy sijn alle Roomsche Catholijcken, en ge- *Religie.* hoorsamen, wat het geestelijcke belangt, den Bisschop van Funzal, van 't eylandt Madera.

't EYLANDT MADERA.

Namen. ALs men meer naer 't zuyden seylt, vint men een ander eylandt beneden *Puerto Santo*, dat mede den Koning van Spanje toebehoort. Ptolemeus noemt het *Iunoos eylandt*, oft *Autolala* tegen de meening van seker Schrijver, welcke voor vast houdt, dat dese eylanden den Ouden t'eenemael onbekent waren. De Spanjaerden heeten dit eylandt *Madera*, de Portugesen *Madeira*, 't welck hout beteeckent, om dat 'er, als het de laetsten ontdeckten, veel hout wierdt gevonden.

Het leght dertien mijlen van 't vorige eylandt *Gelegenheyt.* *Puerto*

Puerto Santo, 63 van de Canariſche, en tuſſchen de Straet van Gibraltar en de Canarien ten weſten.

Grootte. Het heeft 46 mijlen in 't omgaen, ſommige ſeggen 42, en andere 53. De langte van 't ooſten naer 't weſten is 25, en de breette tien mijlen.

Ontdeckinge. Dit eylandt is in 't jaer 1420 ontdeckt door Joan Gonſalvo en Triſtan Vaez, van Henrick, Infant oft zoon van Portugael, geſonden om nieuwe landen t'ontdecken: op haer aenkomſt was 't geheel met boſſchen beſet; doch het vuur toonde het goede aertrijck dat de Nature ſcheen verborgen te hebben, en verbrande een groot deel der boomen die het bouwen der landen beletten: ſoo dat de Portugeſen het in een anderen ſtaet hebben gebracht, doch met gevaer van hare perſoonen: want het vuur vloogh met ſoo een gewelt voort, datſe genootſaeckt waren ſich te water te begeven, om ſich van de vlammen te bevryen; 't welck ſommige jaren duerde, tot dat eyndelijck al 't hout verbrant was, en d'aerde daer af ontbloot, waer door men bevont datſe bequaem was om te bebouwen; en ſedert heeftſe ſoo wel gedragen, dat het nu is een der beſte en aengenaemſte plaetſen der werelt, ſoo dat 'er de gemelde Portugeſen met groot vernoegen woonen, en de vruchten des landts inſamelen.

Verbetering.

Deeling. In 't begin is 't in vier voornaemſte deelen geſcheyden, te weten, *Monchrico* oft *Manchico*, *Santa Cruz*, *Fonzal*, en *Camara de Lobos* oft Wolfskamer, dat andere *Cambrolupa* noemen, om dat men, als dit eylandt ontdeckt wiert, geen plaets vont die niet met boſſchen beſet was, dan alleen een groote ſpelonck van gedaente als een gewelfde kamer, op een hoeck landts die zich in zee uytſtreckte, waer op men de voetſtappen van zeewolven kon beſpeuren.

Plaetſen. Hier ſijn de voornaemſte woonplaetſen van 't eylandt, welckers hooftſtadt is *Funzal* oft *Funchial*, met een Collegiale kerck, drie Parochien, en twee Klooſters van d'ordre van S. Franciſcus, 't een van mannen, door de koningen van Portugael, 't ander van dochters, door de Gouverneur Gonſalvo gebouwt, behalven een Collegie van de Vaders der Societeyt. D'andere ſtadt *Manchico* oft *Monchrico* heeft een kerck, en een klooſter van S. Bernardus. Door 't gantſche eylandt ſijn vele kaſteelen, en vermakelijcke hoven, en in ſijn Bisdom 36 voorname Parochien, vijf klooſters, vier gaſthuyſen en tweeen-tachtigh heremitagien: in 't jaer 1625 telde men 6096 haertſteden oft huysgeſinnen, en 23283 perſoonen die 't Sacrament ontfingen.

Lucht. De lucht is hier ſoo getempert, dat 'er nooit ſoo veel koude valt dat men daer over behoeft te klagen.

Water. Hier is overvloet van fonteynwater, en 't wordt beſproeyt van ſeven oft acht kleyne rivieren die daer dwars deurloopen, waerop men ſaeghmolens opgerecht heeft. Dicht by Funzal is een bergh van welcke 't water in ſulck een menighte afſtort, dat het ſomtijts de landen bedeckt en overſtroomt, en groote ſchade aen bruggen, huyſen, kercken, en andere gebouwen door 't weghſpoelen veroorſaeckt.

Aerdtrijck. 't Aerdtrijck geeft menighte van allerley vruchten, inſonderheyt ſeer goede wijnen; welcke vruchtbaerheyt meeſt door ſoo veel levende waterſprongen, die 't rontom beſproeyen, wort veroorſaeckt, waer toe oock helpt hunne naerſtigheyt, en verſtant om 't landt te bouwen. Haren wijn is het tweede en derde jaer beter dan 't eerſte, om dat de hitte der ſonne, die hem na verbrantheyt doet ſmaken, door de tijdt verteert wort, waer door hy alleen ſijn eygen natuerlijcke hitte behout.

Tarwe. Hoewel 't landt berghachtigh is, ſoo verſamelen evenwel d'inwoonders in gemeene jaren dertigh duyſent ſtares tarwe (een ſeker maet te Venetien,) yder ſtare wegende 133 ponden van 12 oncen. Men ſeght dat het aertrijck in 't begin ſeſtigh voor een gaf; maer in 't jaer 1455 maer 30 oft 40 voor een, gelijck oft het moede was van baren, en van ſijn eerſte vettigheyt berooft. Maer ſeker Schrijver ſeght, op dat men van de goetheyt des landts daer uyt ſoude oordeelen, dat de wijnſtocken meer druyven dan *Wijnſtock.* bladeren geven, en dat de troſſen twee en drie palmen, en ſomtijts langer worden gevonden.

Kruyden en boomen. De kruyden en boomen waſſen hier ſoo wel, dat d'inwoonders genootſaeckt worden die ten deel af te ſnijden, en te verbranden, en planten ſuyckerrieten in de plaets, die wonder wel groeyen, en in ſes maenden hun ſuycker voortbrengen. In de maent van Iunius ſnijden ſy de rieten dieſe in Ianuarius geplant hebben, en ſoo van d'een maent tot d'ander, na datſe geſet ſijn; 't welck oock belet datſe door de hitte der ſonne niet beſchadight worden. Deſe rieten ſijn *Suycker.* ſeer ſpongieus, en die van 't landt ſnijdenſe, breken die in de molen, en leggenſe in de pars, om al de vochtigheyt daer uyt te krijgen, welcke dan gekoockt, en herkoockt wort in groote ketels als de verwers gebruycken, tot dat al de vochtigheyt verſoden is; en als die dus is geſuyvert, doen ſy de ſelve in aerde vormen, in welcke ſy de gedaente van ſuyckerbrooden, gelijck wy die ontfangen, verkrijght. 't Overblijfſel is een root-achtige en ſwart-achtige ſuycker, dieſe *Açucar prieto*, dat is, ſwarte ſuycker, noemen. In dit eylandt ſijn oock eenige boomen die gomme uytgeven, onder welcke het Drakenbloet uytmunt. Oock is 'er een ſoort van gajac, doch ſoo goet niet als die van d'Antilles. Sy hebben oock groote wijnachtige granaetappelen, ſuer-ſoete en middelbare, met welckers ſchillen ſy het leeder bereyden, om datſe een t'ſamentreckende kracht hebben. Eyndelijck dit landt ſchijnt niet anders te ſijn dan d'aengenaemſte luſthof der weerelt.

Dieren. Het heeft mede een menighte van tamme dieren: onder de wilde, ſijn vele verckens op de bergen, en vele perdrijſen, duyven en quackels. Men ſiet hier oock honigh en was, doch niet in grooten overvloet.

Zeden. D'inwoonders van Madera ſijn veel beleefder dan die van de Canariſche eylanden, en koopmanſchappen met allerley volckeren op d'aengenaemſte wijſe: want het ſijn alle Portugeſen, niet vermengt met de Wilden, gelijck als die in de Canarien woonen. Hunnen voornaemſten *Koophandel, en koopwaren.* handel beſtaet in ſuyckeren, honigh, was, oranje-

appe-

appelen, citroenen, lamoenen, granaet-appelen, en fijn leder. Sy doen oock winſt met hun graen, drakenbloet, en met hunne confituren, dieſe maken in de gedaente van mannen, vrouwen, leeuwen, vogelen, viſſchen, en diergelijcke: hare goede vruchten weten ſy mede te confijten, dieſe door dat middel bewaren, om in andere landen te vervoeren. Hunne geſaeghde plancken, en ander ſlagh van hout, datſe in Portugael en elders verſenden, ſtreckt hen oock tot groot voordeel. Hier worden oock meeſt de lange en breede tafelen, koffers, en andere dingen van cederhout, en ander hout van roosroode verwe, gemaeckt. Hunne treffelijcke wijnen, dieſe in menighte winnen, vervoert men mede in andere geweſten, en helpen oock tot hunnen rijckdom en welvaert.

Sterckte. Ten tijde van Cadamoſto, dat is, byna 200 jaren, had dit eylandt 800 mannen van wapenen, van welcke dat'er 100 te paerde waren, ſedert is het ſeer volckrijck geworden, ſoo om de bequaemheyt der plaetſe, als om dat d'oorlogen, die de vorige verſlonden hadden, geeyndight ſijnde, het volck door de vrede weder is vermeerdert. De voornaemſte ſtadt heeft twee fortereſſen, in een der ſelve, die van het meeſte belang is, ſijn Spaenſche ſoldaten, in d'andere waren Portugeſen; en behalven deſe ſijn hier noch andere Sterckten.

Regeering. Hier is een *Adelantado*, (gelijck de Spanjaerden ſpreken,) oft Admirael, die gemeenlijck in 't eylandt woont, om Iuſtitie t'oeffenen; en een Franſchen Conſul, die altijdt een groot getal Factoors heeft, ſoo Franſchen, Engelſchen, Nederlanders, en andere, om de ſchepen die herwaerts komen, hunne lading te beſorgen.

Godts-dienſt. Alle d'inwoonders van dit eylandt ſijn Roomſche Catholijcken. Sy hebben een Biſſchop, welckers ſtoel is te Funchal oft Funzal, die onder den Aertsbiſſchop van Lisbona ſtaet.

4, d

't LANDT DER MOOREN OFT SWARTEN.

Oude en nieuwe namen.

DE oude Schrijvers hebben de volckeren, die van 't noorden meer naer 't zuyden van de woestijnen van Libyen tot op gene sijde van de riviere Niger woonen, *Ethiopiers*, *Nigriten* oft *Negreten* geheeten, en sommige schijnen hen *Melanes*, dat is, Swarten, te noemen. De verwe van 't volck, en 't landt selfs, veroorsaken dese benaming, nademael de woestijnen, die men doorreyst als men van den bergh Atlas naer de riviere Niger oft Nigir gaet, met een swart stof bedeckt sijn; en eenige rotsen, die men op sommige plaetsen siet, sich als verbrant vertoonen. Maer vele andere meenen, dat dit volck dese naem heeft van de riviere Nigir, die 't landt besproeyt, hoewel dat d'andere reden ook eenige schijn heeft. Hedensdaeghs wort dit gantsche gewest het Landt der Negers oft Swarten genaemt: seker Schrijver segt, dat het van d'Arabiers *Beled la Abid*, en *Beled Geneva*, en van d'Africanen, *Geneva*, *Zinch* en *Neuba* wort geheeten.

Grensen. Dit landt heeft ten ooSten de Nijl; ten weSten, de WeSterSche zee; ten noorden, de woestijnen van Libyen; en ten zuyden, ten deel het landt der AbySSinen, d'EthiopiSche zee, en ten deel ook d'oude grenSen van Congo.

Provintien. Het begrijpt de koninckrijcken van *Gualata*, *Genehoa*, *Agadez*, *Cano*, *Senega*, *CaSSena*, *Tombut*, *Gaoga*, *Guber*, *Melli*, *Sierra-Leona*, *Zegzeg*, *Zanfara*, *Guangara*, *Bito*, *Borno*, *Temiam*, *Dauma*, *Medra*, *Gorhan*, *Benin*, *Biafar*, *Nubia*, *Senega* met de *Ialofen*, *Mandinga*, de kuSt van *Guinea*, met het landt van *Melleguetta*, en eenige andere.

Grootte. De grootSte langte is 1120 kleyne mijlen, en de breette van 't noorden naer 't zuyden 540 mijlen.

Rivieren. Dit landt heeft vele rivieren, doch de voornaemSte is de *Niger*, die met recht d'eerSte plaets toekomt. Ptolemeus noemtSe *Nigir*, maer andere *Niger*, en d'inwoonders *AStapus*. Sommige verSekeren, dat de Niger der Ouden is de Selve die Plinius *ASana*, en Solinus *ASanaga* noemen; d'Arabiers heeten haer nu *Hued-Nijar*: en eenige gevoelen, dat de Niger geen ander is dan de Gambra; maer andere houden *Rio-grande* voor de Selve; en Sy Spreken alle niet buyten reden, om dat de beSte Geographen van deSe tijden Seggen, dat de Gambra en de Zenega twee armen van de Niger Sijn, en hunnen beSonderen loop hebben. Sy ontSpringt, nae 't Seggen van Leo den Africaner, in de woeStijne Seu aen d'ooStSijde, uyt een groot meyr van 't welcke Sy haer loop naer 't weSten neemt, tot dat Sy Sich in den Oceaen Stort: d'Africaenſche Weereltbeſchrijvers poogen te bewijSen, dat de Niger een arm oft tack is van den Nijl, die Sich onder d'aerde verSchuylt, en weder opkomende het gemelde meyr veroorSaeckt: dit gevoelen wort door andere beveStight, welcke Seggen, dat de Niger de Selve oorSprongh als de Nijl heeft, om dat hy een Selve SlagH van viSSchen, onder andere, waterpaerden en crocodillen, voed; en op de Selve tijt als de Nijl overloopt, en de landen dieSe overStroomt vruchtbaer maeckt. Sy Scheyd dit landt en dat van d'AbySSinen van elckander; en deelt daer na 't landt van Biafar van Nubien; voorders loopt Sy ontrent 30 mijlen onder d'aerde, en als Sy daer uyt komt, maecktSe het groote lac oft meir van Borno op de grenSen van vier koninckrijcken gelegen; van hier verder voortloopende, veroorSaeckt Sy het groote meir SigiSma oft Guarda, 't welck ten zuyden de koninckrijcken Mandinga, de Guger, en Gago, en ten noorden, die van Cano en Agadez, beSpoelt: uyt dit meir gaende, looptSe naer 't weSten tuSSchen 't koninckrijck Tombut ten noorden, en dat van Melli ten zuyden, en Spreyd Sich weder in een groot meir, waer uyt vier groote rivieren, in welcke Sy Sich verdeelt, voortkomen; beneden deSe plaets heeft deSe rivier geen andere benaming dan die van haer armen: d'eerSte, *S. Ian* geheeten, Stort Sich in den Oceaen by de zeeboeSem Arguin, en maeckt aen de mont een goede haven die Sy TofIa noemen: de tweede arm loopt recht naer 't weSten, en wort *Senega* geheeten: de derde is *Gambra*, en loopt ook naer 't weSten: de vierde en laetSte arm deelt Sich terStont in twee tacken, van welcke d'eene de riviere van S. Dominicus wort geheeten, en d'andere, die na de linie Equinoctiael StreckT, *Rio-grande*, oft de groote rivier, welcke tuSSchen d'eylanden van Bijagos, (na datSe Sich in twee armen verdeelt heeft, Guinala en Biguba genaemt,) hare wateren met die van de zee vermengt. Men kan tegen d'afloopende StroomeN van deSe riviere meer dan 50 mijlen weeghs opvaren, langs welcke men vele Steden Siet; want ontrent hare oevers leggen de beSte koninckrijcken der Swarten.

oorSprong, en loop.

Rio grande.

De riviere *Senega* (genomen voor de riviere

Senega.

Oude en nieuwe namen;

Niger,

Nigir,

Africa.

Septentrio.

Occidens

Orientis

Meridies

Sub linea Æquinoctiali.

OCEANUS ÆTHIOPICUS.

ZANHAGA.

ZVENZIGA REGN.

JEMTA REGN.

BERDOA REGNVM.

GARAMANTES.

BORNO.

GVANGARA REGN.

CASSENA REGN.

ZANFARA REGN.

Desertum Zanfara.

Desertum Zeu

NVBIA REGNVM.

GORHANJ.

AGADES.

CANO REG.

Desertum Azahad

Gualata Regnum.

Fulli Populi.

Arguyn Regio.

Azanagi.

GENEHOA REGIO.

Caragoli populi

Canvia Regn.

Tombotu Reg.

Cantory Regn.

Mandinga.

Caragolis

Melli.

Gambia

GVINEA

Malegente

Qua quaas

Gourc

BENIN.

BIAFARA REGNVM.

MEDRA.

Biafra

Ambiam, cantiva.

Tigremahon.

Bagamidri.

Tigrai.

Vangue.

Ambian

BRAMAS.

Anzicana.

Monsoles.

Pombo de

GOIAME.

Loango Regn.

CONGO REGN.

Ocango

Agag.

Amboulle.

ANGOLA REGN.

NIGRITARVM REGIO.

Milliaria Germanica Communia.

Amstelædami Ioannes Blaeu Excud.

namen. *Daras* oft *Darada* van Ptolemeus,) wort oock *Canaga* en *Zanaga* geheeten : behalven verſcheyde andere namen, die haer de volckeren, door welcker landen ſy loopt, geven ; de Ialofen noemen haer Dengueh ; de Tucornoles die hooger woonen, Majo ; de Caragoles, Colle ; die van Bagano, welcke ſy beſproeyt, Zimbala ; die van 't koninckrijck Tombut, Iza ; doch de Portugeſen *Canaga* oft *Zenega*, na ſeker heer die ſy in het ontdecken vonden, dewijl hun d'eygen naem *oorſprong,* onbekent was. Sy heeft haer begin uyt d'ooſtelijckſte waterſprongen der meiren die Chelonides van Ptolemeus genaemt worden, waer van 't voornaemſte nu het meir van Goaga wort geheeten, *loop,* om dat het in dat Rijck is gelegen. Sy loopt byna altijt recht uyt door vele landen en plaetſen, tot datſe ſich, ontrent 60 mijlen van de riviere Gambra, en 30 oft 35 mijlen boven Cabo Verd, in den Oceaen ontlaſt. Sy maeckt in haren wegh vele eylanden, welcker meeſte deel niet dan ſerpenten en wilde dieren voeden, om hare ruwheyt; ſoo dat de ſchepen op verſcheyde plaetſen niet konnen deur komen, om de menighte der klippen die hen ontmoeten, behalven eenige ſteylten ofte watervallen, die d'inwoonders Huaba noemen. Deſe rivier ontfangt vele andere waterſtroomen, inſonderheyt een die uyt het zuyden komt, welcker wateren rootachtigh ſijn, om datſe door landen loopt, waer van d'aerde root is; daer in tegendeel die van de Zenega oft Canaga wit en klaer ſijn, tot aen de *en eygenſchap.* mont van de gemelde roode rivier. Men ſegt dat deſe rivieren beſondere eygenſchappen hebben, en tegen elckander ſtrijden ; want als men van 't water der eene drinckt en ſtracks daer op van d'andere, is men gedwongen te braken en te ſpuwen ; doch yder alleen gedroncken, oft oock t'ſaemgemengt, doet geen hinder. Deſe rivier heeft in 't gemeen verſcheydenheyt van viſſchen en waterdieren, als paerden, crocodillen, en ſerpenten, welcke kleyne vleugels hebben : haer water maeckt de dieren, die ſich op 't landt onthouden, ſeer vruchtbaer.

Rio de Barbacins. De riviere der Barbacins is ontrent een booghſchoot breet, doch is niet diep : ſy heeft haer naem van de naburige volckeren ; ſchijnt landewaerts in van eenige bergen haer oorſprong te hebben ; en ſtort ſich, ontrent 90 kleyne oft 25 Franſche mijlen van Cabo Verd, in den Oceaen.

Riviere Gambra, De riviere *Gambra* oft *Gambea* vloeyt tuſſchen de Senega en Rio-grande byna in 't midden van deſe twee rivieren, en ſtreckt ten zuyden voor een ſcheydpael aen 't geweſt der Jalofen : het ſchijnt datſe de ſelve is die Ptolemeus Stachir noemt ; die van Europa ſeggen Gambea om datſe van de Swarten Gambu wort geheeten. Som*en oorſprong.* mige meenen, datſe een ſelve oorſprong heeft met de Niger ; maer andere ſeggen met de Zenega, hoewel datſe ſich daer na in twee deelen afſcheyd, en op twee beſondere plaetſen, wel 30 mijlen van elckander, in zee loopen: haren mont aen de zee is bynae twee mijlen breet ; en kan meer dan 50 mijlen tegen 't afſtroomende water bevaren worden, ja veel verder, indien een waterval, die van een rotſe met groote kracht afſtort, het niet belette, welcke d'inwoonders Boge noemen. Deſe rivier is ſoo groot ofte rijck van water, en vliegt met ſulck een gewelt in den Oceaen, dat men haer ſoet water tien mijlen van haer mont in de zee kan putten. Sy maeckt op verſcheyde plaetſen vele kleyne eylanden, die ſeer vermaeckelijck ſijn ; oock is 't landt rontom deſe rivier ſeer vruchtbaer. Sy heeft oock ſulcke viſſchen als de Senega, en doet de ſelve wercking aen de dieren, die rontom haer op de landeryen in groote menighte loopen.

S. Dominicus. De riviere van S. Dominicus, oock Jarim geheeten, is een der vermaertſte van geheel Guinea, op welckers oever veel met ſlaven wort gehandelt : ſy is mede viſchrijck ; en rontom haer ſijn genoeghſame levens-middelen te bekomen. Sy ſchijnt een arm van *Rio grande*, oft de Groote rivier, te weſen, welcke ſich by de golf *Eſteiro de Caterina* geheeten, met de zee vermengt.

Andere rivieren. Dit landt heeft noch vele andere rivieren, als die van *Caſamanca*, die uyt het geweſt komt dat de Arriatos en Falupos bewoonen ; die van S. Clara : *Rio das Oſtras*, ofte der Oeſters, die uyt de riviere van S. Clara ſchijnt te komen : *Rio de S. Pietro*, oft van S. Pieter ; en *Rio de S. Anna*, die beyde d'eene op deſe, d'ander op gene ſijde van de Roode Caep, niet wijt van elckander, in zee vallen : de rivieren van *Sierra-Leona*, *Rio dos Genoëſes*, en die van S. Vincent, S. Clement, en S. Andreas, *Rio das Barbas*, *das Laguitas*, de Majo, en die van Mancu, die ſich aen de zuydſijde by Aziem, een fortereſſe der Portugeſen, in de zee ontlaſt : noch ſijn 'er de vloeden Volta, *Lago*, *Benin*, *Real*, die van *de los Camarones*, d'Angra en Gabom, alle rivieren van Guinea, die aen de zuydſijde hare wateren met die van de zee vermengen.

Aert des lants. Dit landt der Swarten is onder een heete lucht gelegen ; doch heeft oock ſijne vochtigheden, door de veelheyt der rivieren. Het wort, *Lucht.* om de geſontheyt der lucht, niet van de peſt beſmet: en de pockige, van elders komende, verkrijgen hier hare geſontheyt. Den regen doet *Water.* hier noch goet noch quaet, om dat de wateren van de Niger en van d'andere rivieren 't geſaeyde genoegh bevochtigen ; doch op eenige bergen is hy ſeer dienſtigh : den regen begint hier op 't eynde der maent Julius, maer is niet ſeer groot. Alle de landen ontrent den Niger ſijn *Aertrijck.* ſeer vruchtbaer, om dat het water hen als meſt en vet maeckt, doch d'overige deelen ſijn meeſt ſant-achtigh. 't Landt geeft veel graen, maer *Vruchten.* men vint weynigh vruchten op d'eene ſijde van de Niger, dan alleen een ſeker gewas datſe Goro noemen, 't welck een ſlach van boomen, die de kaſtanie-boomen gelijcken, voortbrengen, doch 't is wat bitter. Hier groeyen oock eenige citroenen en diergelijcke vruchten. Maer als men meer naer 't zuyden gaet, vint men de granen en gewaſſen, van welcke wy in 't beſchrijven van yder lantſchap ſullen ſpreken. Langs *Dieren.* den oever van de Niger ſiet men geen bergen, maer vele meiren of ſtaende wateren, die van 't overloopen der riviere haren oorſprong hebben; rontom de ſelve ſijn vele boſſchen, in welcke ſich elephanten en verſcheyden andere wilde

de dieren onthouden : oock voedt dit landt een seer groote menighte van tam vee en gedierte.

Gedaente. D'inwoonders sijn swart, maer hebben witte en stercke tanden tot hare hooghste jaren, en sijn altijt seer sterck ; doch hun leven is kort genoegh. *Genegentheden.* Leo den Africaner segt, datse wel leven, seer getrouw sijn, en datse de vreemdelingen alle gunst bewijsen, oock seer vermakelijck sijn, dansen en springen, en hun selven, soo veel hen mogelijck is, wel tracteren. Hy segt oock, datse eenvoudigh en openhartigh sijn, datse alle geleerde en Godtvruchtige lieden op 't hooghste eeren ; en datse het geluckighste volck sijn van geheel Africa. Doch in tegendeel beschrijft hy hen oock gantsch onkuys, beestachtigh, sonder geest, sonder reden, en sonder weereltsche oeffening oft kennis ; want sy sijn in geene saken onderwesen, en leven als beesten sonder wet en ordre.

Talen. Sy gebruycken verscheyde talen, waer van d'een Sungai wort geheeten, die in de landen Gualata, Tombut, Guinea, Melli en Gago ; d'andere Guber, die in 't koninckrijck Cano, Cassena, Zegzeg, Guangara en Guber, wort gesproken : in 't koninckrijck Borno is een andere, welcke gelijckt de gene die men te Gaoga spreeckt. Die van Nubien hebben mede een besondere tael, ten deel Arabisch, en Caldeeus, daer sy wat Egyptisch onder mengelen.

Rijckdommen. De groote menighte van 't gout in dit landt maeckt het selve geheel rijck, en veroorsaeckt *Gout.* dat het van andere gesocht wort : ja een deel van 't selve wort de Goutkust geheeten.

Regeeringe. Vele van dese Swarten leven sonder Koning, sonder wet, en sonder eenige soort van regeering. Andere gehoorsamen verscheyde Koningen, van welcke de voornaemste sijn, die van Tombut, die eenige van dese koninckrijcken *Vorsten.* onder sijn gebiedt heeft, 't welck sich oock wijder uytstreckt dan dat van anderen : die van Gaoga, welcke na de vorige de meeste landen besit ; en die van Borno, die minder landt heeft als de minste der twee vorige. De Koningen van Gualata en Sierra-Leona hebben niets dan yder hun koninckrijck. De Jalofen sijn in vele Prinsdommen, en de kust van Guinea in verscheyde koninckrijcken gedeelt, van welcke de voornaemste sijn die van Melli en Benin. Doch de besonderheden van dese saken sal men wat breeder by yder lantschap vinden.

Religie. 't Meeste deel der inwoonders deser landen aenbaden eertijts seker godt die sy Guighime noemden, dat in hare tael soo veel is als Heer des hemels : waer toe dit volck uyt hen selven, sonder eenigh Leeraer oft Propheet,s gedreven. Daer na sijnse in de Joodtsche wet onderwesen, in welcke sy een langen tijdt sijn gebleven, tot dat eenige koninckrijcken de Christelijcke Godtsdienst aennamen, waer in sy soo lang leefden tot dat de Mahometanen ontrent het jaer 861 in dese landen quamen; want in die tijt hebben byna alle de koninckrijcken der Swarten, die aen Libyen paelden, dese soo geheel vleeschelijcke wet ontfangen ; soo dat 'er weynigh Christenen overigh sijn, welcke oock meest dieper in 't vaste lant woonen, als de volckeren van Gaoga, die de Christelijcke Religie, na de wijse der Egyptenaers, volgen : d'anderen, die sich ontrent den Oceaen onthouden, sijn alle afgodendienaers,gelijck de Verhaelboecken der Portugesen versekeren ; want sommige aenbidden de zon soo haest als die opkomt ; anderen het vuur, of eenige mindere schepselen. Laet ons nu tot de besonderheden van yder gewest komen, beginnende met de landen meest naer het noorden gelegen, op dat wy dan naer 't zuyden afdalen.

GVALATA. Het koninckrijck *Gualata* ofte *Genata*, welcker inwoonders Benays genaemt worden, heeft *Namen.* sijn naem van de hooftstadt, en drie groote bewoonde doch open plaetsen, ontrent 30 Fransche mijlen van den Westerschen Oceaen gelegen ; van Nun hondert gelijcke mijlen ten zuyden ; en van Tombut 170 mijlen naer de noordsijde : dit geheele Rijck legt niet wijt van de Niger of de Senega. Hoden, oock een plaets *Plaetsen.* van dit Rijck, legt diep in 't vaste landt : sy is met geen muren omringt, en dient alleen tot een vertreck voor d'Arabiers, en voor de Caravanen die van Tombut, en andere landen der Swarten komen, om naer Barbarien te reysen.

Vruchten. Dit landt geeft geen ander graen dan geers, en seker ront en wit gewas dat een erwete gelijckt, maer den Europers onbekent ; oock brengt het weynigh voort : doch ontrent Ho- *Dieren.* den is overvloet van garst, en dadels. Rontom Gualata is het vleesch seer dier ; maer by Hoden sijn vele kemelen, en eenige geyten en koeyen, doch dese laetste sijn veel kleynder dan in Europa. Niet wijt van Hoden sijn veel leeuwen, luypaerden, en struysvogels,welcker eyeren seer goet sijn om t'eten.

Gedaente. D'inwoonders van dit lant sijn heel swart, en lofwaerdigh dat sy sich tegen de vremdelingen goet gunstigh toonen, sonder evenwel te verstaen het rechte burgerlijck leven, verciert met *Genegentheden.* aengename seden. In alle hunne andere manieren gelijcken sy hare naburen die de woestijnen van Libyen bewoonen. Die van Gualata heb- *Spijse en dranck.* ben weynigh t'over om goede cier te maken ; maer die van Hoden leven van garstenbroot en dadels, en drincken de melck der kemelen en andere beesten, om dat hen wijn ontbreeckt, welcke hen oock door hunne wet wort verboden. In Gualata spreken sy de tael, diemen Sungai noemt : die van Hoden, welcke Arabiers sijn, blijven niet op een plaets, maer loopen in 't gemeen door de naburige woestijnen.

Koopmanschap. De meeste koophandel van dit lant geschiet door dese selve volckeren van Hoden, die in menighte in d'andere landen der Swarten en in Barbarien reysen, en vele kemels met koper en silver, en andere dingen van dat lant laden, die sy daer na te Tombut en elders in 't lant der Swarten brengen, en krijgen van daer gout en andere waren, diese daer na in Barbarien voeren.

Religie. Die van Gualata aenbidden 't vuur ; maer die van Hoden sijn Mahometanen, en groote vyanden der Christenen : oock sijnse Arabiers van afkomst.

GVINEA. Het koninckrijck, dat vele *Guinea* noemen,

Namen. gantsch verscheyden van 't ware *Guinea*, wort van d'Africaensche kooplieden *Gheneoa*, van d'Arabiers *Geneva*, en van d'inwoonders *Genni* oft *Genii* geheeten. Het paelt ten noorden aen 't koninckrijck van Gualata, sijnde tusschen dese twee landen een woestijne van meer dan 150 mijlen weeghs; ten oosten aen 't Rijck van Tombut; en ten zuyden aen dat van Melli. Het *Grenssen.* *Grootte.* streckt sich uyt op de riviere Niger meer dan 80 mijlen, en een deel grenst aen den Westersschen Oceaen, ter plaetse daer de gemelde waterstroom sich in die zee ontlast.

Wooningen. In dit gantsche landt is geen stadt noch kasteel, maer alleen een seer groot dorp, waer de koning met de voornaemste woonen, als d'amptlieden van 't Rijck en van sijn huys, de hovelingen, d'Alfaquis oft Priesters, de Doctoren en kooplieden: de huysen sijn als hutten, met stroo gedeckt, en de wanden met krijt bestreken. Dit dorp wort jaerlijcks in de maenden Julius, Augustus en September, door 't overvloeyen van de Niger, rontom met water bedeckt, soo dat het een eylant schijnt; en dan komen de kooplieden van Tombut met hare waren in schuyten.

Hoedanigheyt. Dit Rijck heeft overvloet van rijs, garst, kottoen, dieren en visch; maer geen vruchtboomen, soo dat men hier geen soort van vruchten siet, uytgeseyt dadels die van Gualata en Numidien hier gebracht werden.

Kleeding. D'inwoonders van dit landtschap gaen redelijck wel gekleet met swart of blaeuw kottoene lijnwaet, waer van sy oock hun hooftdecksel maken: maer de Priesters en Doctoren sijn met wittelinnen kleederen verciert.

Rijckdom, en koophandel. Hare munt is gout sonder munt, en sekere stucken yser (die sy gebruycken wanneer sy dingen van laegen prijs koopen, als melck, broot, honigh, en diergelijcke,) welcke een pont, een half pont, en een vierendeel wegen. Sy doen groot voordeel met hunne kottoene lijnwaten, die sy aen de kooplieden van Barbarien verkoopen, waer voor sy Europische lakenen, koper, bleck, wapenen, en andere dingen die hen ontbreken, verwisselen.

AGADEZ. Het koninckrijck *Agadez* legt meer naer het oosten als dat van Gualata: het heeft dese naem van sijn hooftstadt, die niet seer out is, en op de grensen van de woestijnen van Libyen gebouwt, *Hooftstadt.* soo datse naerder legt aen de steden der Witte Moren dan alle d'andere van 't landt der Swarten, uytgeseyt Gualata. Sy is met muren omringt, en de huysen sijn op de selve wijse als die van Barbarien gemaeckt: in 't midden der stadt staet het paleys van de koning.

Dieren. Sy hebben veel koeyen en geyten, en in de woestijne veel manna datse versamelen.

Oeffeningen. D'inwoonders der stadt Agadez sijn meest vreemde kooplieden, men siet 'er weynigh inlanders; en die hier noch woonen, sijn alle hantwercks-lieden, ofte soldaten van de Koning. 't Volck van 't overige landt, dat meer naer het zuyden streckt, sijn beesigh met hunne koeyen *Wooning.* en geyten te hoeden. Sy onthouden sich in hutten van tacken der boomen ofte matten gemaeckt, die sy op hunne ossen leggen als sy voortreysen, en stellense weder op ter plaetse daer sy hun vee weyden.

Dese Koning treckt groot voordeel van de *Rijckdom,* tollen die de uyt- en inlantsche koopmanschappen betalen: maer hy moet jaerlijcks 150000 *tribuyt,* ducaten aen de Koning van Tombut tot tribuyt geven. Yder koopman heeft een goet getal slaven, om sich daer van te dienen op de quade wegen tusschen Cano en Borno, in welcke verscheyde volckeren van de woestijne, die arm en ellendigh sijn, alles steelen en rooven watse konnen bekomen. Het volck van dit lant sijn Ma- *en Religie.* hometanen, gelijck als de gene die in de woestijne woonen.

Sommige meenen, dat d'inwoonders van het BORNO. koninckrijck *Borno* de plaetsen der oude Atlantes besitten, om dat de seden van dese tijdt seer wel over-een-komen met de gene die d'Ouden van 't gemelde volck hebben geschreven. Maer andere versekeren, dat dit volck het lant der Garamanten bewoont, en dat de stadt *Garama* der Ouden noch in wesen is gebleven. 't Is waerschijnlijck, datse beyde gelijck hebben, en dat dit Rijck die twee volckeren begrijpt; want het schijnt dat de Garamantische valleye (in welcke Ptolemeus d'oorsprong van de riviere Ghir stelt) in dit Rijck, of niet wijt van daer, is gelegen: *Namen.* het wort in 't gemeen *Borno*, en van eenige *Burny* geheeten.

Dit groot landt heeft tot grensen het Rijck *Grensen.* van Guangara en eenige woestijnen ten westen; streckt sich ten oosten meer dan 150 mijlen, en legt ontrent 50 mijlen van den oorsprong der Niger: ten zuyden heeft het de woestijne van Seth; en ten noorden de woestijnen die sich aen de sijde van Barca uytbreyden.

In de vlackte sijn verscheyde vlecken en dor- *Plaetsen.* pen, in welcke de Koning met sijn soldaten woont: oock is 'er de stadt Borno, waer van 't Rijck de naem heeft, als sommige seggen.

Dit landt is oneffen; want het is ten deel *Aertrijck.* vlack, en ten deel bergh-achtigh. De platte landen sijn vet, en de bergen vruchtbaer; d'eer- *Granen.* ste geven veel graen, en d'andere geers, en eenigh ander gewas, by die van Europa onbekent; behalven datse voetsel voor vele ossen *Dieren.* en geyten verschaffen.

D'inwoonders van 't vlacke lant leven burger- *Oeffeningen.* lijck, en houden sich met eerlijcke oeffeningen beesigh; oock sijn daer eenige vreemde kooplieden, soo swarten als witte: op de bergen sijn de herders der koeyen en geyten. Dese bergh- *Kleeding.* lieden gaen geheel naeckt, uytgeseyt sekere broecken van vellen die sy dragen: maer in de winter bekleeden sy sich met de vellen van hunne beesten, van welcke sy oock hunne bedden maken. Sy leven als 't vee, hebbende hunne vrouwen en kinderen in 't gemeen, waer in dit *Wijse van leven.* volck d'oude Garamanten gelijcken: sy hebben geen eyge namen om sich t'onderscheyden, even als d'oude Atlantes; maer is iemant groot, sy noemen hem lang; is hy kleyn, kort; is hy scheel, scheelaert; en soo met andere toevallen, en aenmerckelijcke besonderheden.

De Koning krijgt niets van sijn onderdanen *Rijckdommen.* dan de tienden van de vruchten, en heeft be-

hal-

halven die, geen andere inkomſt dan de prijs-gemaeckte goederen, die hy de vyanden, ſijne naburen, afneemt, welcke woonen aen gene ſijde van de woeſtijne Seth, en ſijn een ontelbare menighte.

D'inwoonders deſer plaetſen hebben geen Godtsdienſt; want ſy ſijn geen Chriſtenen, noch Joden, noch Mahometanen, maer leven als d'onvernuftige dieren.

CANO. Het koninckrijck *Cano* is een groot lantſchap aen de ſijde van de Niger, ontrent 160 mijlen van Agadez gelegen. De hooftſtadt heeft de ſelve naem, en is met muren van krijtſteen, daer hout onder gemengt is, omringt; de huyſen ſijn van de ſelve ſtoffe. D'andere bewoonde plaetſen ſijn niet dan dorpen en gehuchten of buurten.

Gelegenheyt. *Plaetſen.*

Hoedanigheyt. In dit landt ſijn verſcheyde levende waterſprongen, inſonderheyt op de bergen, daer men vele boſſchen ſiet, en vele boomen met wilde lamoenen en oranje-appelen geladen, die niet ſlechter ſijn dan andere. Hier waſt oock graen, rijs en kottoen genoegh: en 't landt voedt, als de vorige, een menighte van koeyen en geyten.

Beeſigheden. D'inwoonders van de dorpen en gehuchten houden ſich beeſigh met het vee te hoeden, of 't lant te bouwen; maer die van de ſtadt met den koophandel, en hantwercken. De ſtadt Cano heeft rijcke kooplieden; en deſe Koning had eertijts ſoo veel vermogen, dat de Koningen van Zethzeg en Caſſena hem ſchatting moeſten betalen; doch deſe drie koninckrijcken vereenighden daer na te ſamen, datſe aen de Koning van Tombut tribuyt ſouden geven, ſoo dat deſe Koning van Cano ſich verplichte hem jaerlijcks het derde deel van ſijn inkomſten te ſenden.

Rijckdommen.

CASSENA. *Plaetſen.* Het koninckrijck van *Caſſena* legt ten ooſten van dat van Cano. Het heeft niet dan eenige ſlechte vlecken en dorpen, waer van het grootſte niet boven 300 huysgeſinnen heeft.

Aert des lants, en der inwoonders. Dit landt heeft veel bergen en ruwe plaetſen; doch 't aertrijck is evenwel goet om geers en garſt voort te brengen. D'inwoonders ſijn geheel ſwart, en hebben ſeer dicke en leelijcke neuſen en lippen; en daer by ſoo ſnoot en traeg als arm.

GAOGA. *Namen.* Het Rijck van *Gaoga* oft *Goagao* ('t welck de beſte Weereltbeſchrijvers houden voor de plaets waer Ptolemeus het Meir of *Palus Chelonides* ſtelt,) heeft tot grenſen ten weſten het koninckrijck Borno, ten ooſten Nubien, ten zuyden een woeſtijne, niet wijdt van ſekeren omkeer die de Nijl maeckt, en ten noorden de woeſtijne van Serte. Het ſtreckt ſich langs Egypten van 't weſten naer 't ooſten, ontrent 170 mijlen, en is weynigh minder in de breette.

Grenſen. *Grootte.*

Seden. D'inwoonders van deſe plaetſen hebben een groote menighte oſſen en ſchapen: doch geen beleeftheyt, noch kenniſſe van letteren, noch eenigh beleyt van regeering, 't welck ſy gantſch niet verſtaen, inſonderheyt de berghlieden, die des ſomers geheel naeckt gaen, ſonder iets anders te dragen, als een kleyn velleken voor de beſchaemde leden. Sy hebben geen wooningen dan hutten van tacken gemaeckt, die lichtelijck in brant geraken; en houden ſich meeſt beeſigh met hun vee te hoeden: ſy ſijn Chriſtenen, maer op de ſelve wijſe als die van Egypten.

Godtsdienſt.

Het koninckrijck *Nubien* wierd eertijts het landt der *Nubes*, *Nubiers* oft *Nubeers* geheeten, die men by de Nijl plaetſte: deſe volckeren ſijn oock *Nubes*, *Nobates*, *Nobades*, en *Nubiers* genaemt. Hedensdaeghs is de gemeene naem van dit landt *Nubien*, doch d'Africanen ſeggen *Neuba*, en ſommige voegen by alle deſe benamingen noch die van 't kleyne Egypten. NVBIEN. *Namen.*

Dit landt paelt ten weſten aen de woeſtijnen van 't Rijck Gaoga, doch ſtreckt ſich uyt langs de beyde oevers van de Nijl, die 't ſelve in twee deelt; ten ooſten heeft het ten deel eenige volckeren van de Bagamedri, Belloes genaemt, en ten deel 't lant van Dafila en Canfila, die tot het gouvernement van Barnagas behooren; ten zuyden is de woeſtijne van Gorhan; en ten noorden Egypten. *Grenſen.*

Deſe Provintie heeft haer naem van de hooftſtadt *Nuabia*, en d'andere voornaemſte ſijn Cuſa, Ghalva, Dancala, Ialac, en Sula. De ſtadt Cuſa is onder de linie Equinoctiael, ſes daghreyſen van de hooftſtadt Nubia, en niet wijt van de Nijl gelegen. De ſtadt Ghalva legt op de gemelde rivier beneden die van Dancala daer ſy oock door ſtroomt, vijf daghreyſens van daer, ſoo dat d'inwoonders van Ghalva lichtelijck in Egypten konnen komen. *Steden.*

Dit landt wort op verſcheyde plaetſen met de Nijl bedeckt, die het ſeer vruchtbaer maeckt van velerley ſoorten van graen, ſoo dat 'er niets ontbreeckt dat tot het menſchelijck leven noodigh is. Het voedt een ſeer groote menighte van beeſten; en heeft overvloet van ſuycker-rieten, die d'inwoonders niet weten te koken en te bereyden, waer door die ſwart en onaengenaem worden. In dit landt is een fenijn ſoo ſcherp en doordringende, dat alleen een grain, aen tien perſoonen uytgedeelt en ingenomen, hen alle in een vierendeel uurs doet ſterven, en ſoo iemant alleen ſoo veel inneemt, die ſterft terſtont. Men ſiet hier oock veel van 't fijnſte gout, en menighte van ſandalhout, en civet, oock yvoor, want hier ſijn veel elephanten. *Hoedanigheyt.* *Vruchtbaerheyt.* *Krachtigh fenijn.*

D'inwoonders der ſteden begeven ſich veel tot den koophandel; maer die van de dorpen alleen tot den lantbouw. Sy ſijn dappere krijgslieden; en alle ſoo ſwart als peck, om de groote hitte der zonneſtralen. *Oeffeningen.*

Sy hebben een beſondere tael; maer hunne Miſſe en Godtsdienſt wort in de Tangiſche ſprake gedaen. Wat belangt de tael der lantloopers, die ſeggen datſe uyt het Kleyn Egypten, ofte dit Nubien komen, ſommige meenen dat het ſoo een gemaeckt mengelmoes van woorden is, dat ſy uytgevonden hebben, om van yder niet verſtaen te worden. Maer andere gelooven, dat het eenige overblijffelen ſijn der Nubiers, die, door de Soudaen van Egypten verjaeght, Paleſtina, Syrien, Natolien in bedelaers gewaet deurgeloopen hebbende, over den Helleſpont ſijn gevaren, ſich door Thracien, en van daer in de landen ontrent den Donauw uytgeſpreyt hebben: ſoo dat de Geleerden van deſe laetſte meening voor vaſt houden, dat de gene die wy noch in Europa ſien, niet alleen *Tael deſes lants, en der Egyptenaers of Heydens.*

alleen de gewoonte van ſtelen, en 't lantloopen als de Nomaden, maer oock de tael van hare voorouders hebben behouden; tot bewijs van haer voorgeven, ſeggenſe, dat niemant ſulck een tael heeft als dit volck, die de Franſchen *Egyptiens* of *Sarrazins*, oock wel *Bohemiens*, doch de Hooghduytſchen *Zigeiner* of *Heiden*, en de Nederlanders *Heydens* en *Egyptenaren* noemen. Sy worden van d'Italianen *Zingari* of *Cingari*, 't welck met de Zinganes (nabuur-volckeren der Nubiers, en van aert als deſe lantloopers) byna overeenkomt, en van de Spanjaerden *Gitanos*, dat is, Egyptenaers, geheeten.

Religie. Dit landt ſtaet onder een Koning die het beſtiert. Daer ſijn meer dan 150 kercken, in welcke men noch de beelden van 't kruys, der heylighſte Maegt, en der Heyligen tegen de muren ſiet, maer alle ſeer out, en byna uytgewiſcht en bedurven. D'inwoonders ſijn, als eenige ſeggen, geen Chriſtenen, Turcken, Mauren, noch Joden, maer ſijn Chriſtenen geweeſt; andere meenen, datſe het noch ſijn, en gelijck d'Abyſſinen, met het heet yſer doopen, en ſoo eenigh deel van 't lichaem met het kruys teekenen. Sommige gelooven, datſe nu noch de Chriſtelijcke Religie belijden; maer datſe geen geheele kercken, dan alleen verwoeſte ſteenhoopen, geen Biſſchoppen, noch eenigen openbaren Godtsdienſt, hebben en genieten.

TOMBVT, of TONGVBVTV. *Namen.* Het koninckrijck *Tombut* heeft deſe naem van een ſtadt, die door de koning Menſe Suleiman in 't jaer 1251 is gebouwt, en vier mijlen van een arm van de Niger gelegen: de huyſen ſijn van hout en krytſteen gemaeckt, en als hutten met ſtroo gedeckt. Men ſiet 'er een fraye kerck, en een groot paleys voor de Koning, beyde op onſe wijſe met kalck en ſteen gebouwt. Hier ſijn 'vele putten met ſoet water. Deſe ſtadt is dickwijls met vuur gequelt; ſoo dat ſomtijts een goet deel der ſelve door de vlammen wort verſlonden. Men ſiet 'er oock de ſtadt *Cabra*, die groot, maer open is, en ontrent vier mijlen van Tombut, op de Niger is gelegen; hare huyſen ſijn als die van Tombut.

Hooftſtadt. *Cabra.*

Vruchtbaerheyt. Dit landt is vruchtbaer van graen, en voedt veel vee, ſoo dat 'er overvloet is van melck en boter; doch groot gebreck van ſout, want een laſt wort hier voor 80 ducaten verkocht. Hier ſijn oock geene dan kleyne paerden, die ſacht gaen, en den kooplieden op de reyſe, en de hovelingen in de ſtadt, konnen dienen. De beſte paerden komen hier van Barbarien, waer uyt de koning de ſijne neemt en betaelt.

Sout. *Paerden.*

Genegentheden, en gewoonten. D'inwoonders ſijn in 't gemeen vrolijck, en behagen ſich in een geruſt leven, inſonderheyt die van de ſteden, welcke gewoon ſijn twee uren voor 't ondergaen der zon en een deel van de nacht met danſſen en ſpelen over te brengen, terwijl dat ondertuſſchen hunne ſlaven en ſlavinnen arbeyden, en hunne ſaken verrichten.

Koophandel. De ſtedelingen van Tombut en Cabra ſijn ſeer rijck: hunne kottoene lijnwaten geven hen goede winſt; doch moeten de lakenen van Europa, en 't ſout dat hen van Barbarien gebracht wort, oock wel betalen. Den grooten toevloet der kooplieden, die niet alleen van Fez en Marocco, maer oock van Cairo komen, maeckt de ſtadt rijck en welvarende; want de volckeren van Mandinga brengen daer ſoo veel gout, datſe het ſomtijts moeten weder te rug brengen, nadien datſe geen koopmanſchappen genoegh vinden, om het daer tegen te verwiſſelen.

D'inwoonders deſer plaetſen ſijn Mahometanen, en hebben vele Prieſters en Doctoren van hunne wet; oock brengt men hen van Barbarien vele boecken, tot vordering van die elendige dwalingen. *Religie.*

Het koninckrijck *Gago* heeft oock ſijn naem van de hooftſtadt; en ten ooſten het koninckrijck Guber, 't welck 100 mijlen van dit lant legt, om dat een groote woeſtijne beyde deſe landen van elckander ſcheydt. De voornaemſte plaets Gago heeft geen muren, en de meeſte huyſen ſijn ſlecht en leelijck gebouwt, uytgeſeyt het paleys van de Koning, en 't hof, daer hy een groot getal vrouwen, bywyven, ſlaven, en eunuchen onderhoud. D'overige bewoonde plaetſen ſijn dorpen en buurten, daer 't lantvolck ſich onthoudt. GAGO. *Hooftſtadt.*

Vruchten. Dit landt is overvloedigh voorſien van tarwe en rijs, en heeft veel vee; maer geen wijn, noch vruchten, uytgeſeyt meloenen, comcommers en citroenen, die in groote menighte en ſeer goet ſijn. Men vint oock veel gout in dit Rijck. *Gout.*

Aert des volcks. D'inwoonders hebben ſoo weynigh kennis en verſtant, dat men naulijcks in 30 mijlen weeghs een menſch vint die leſen kan: doch de ſtedelingen ſijn veel beter, ten aenſien van d'andere. Die op de dorpen woonen beſorgen alleen den lantbouw, en 't vee te hoeden: deſe bedecken ſich in de winter met het vel van eenig beeſt, maer des ſomers gaenſe geheel naeckt, uytgeſeyt datſe de ſchamelheyt decken, en onder de voeten een ſool van kemelsleer dragen. *Beeſtigheden.*

Rijckdom des Koonings. De Koning treckt groote inkomſten van dit Rijck, ſoo om de menighte van 't gout, als de goetheyt van 't lant, en d'onwetentheyt der inwoonders, die hy na ſijn believen handelt; want hy legt hen ſulcke ſware ſchattingen op, datſe, als ſy hem die betaelt hebben, naulijcks iets over houden om te leven.

GVBER. *Gelegenheyt.* Het koninckrijck *Guber* legt van Gago ontrent 100 mijlen ten ooſten, want daer is een woeſtijne tuſſchen deſe Rijcken, in welcke men weynigh water vindt, om datſe 13 mijlen van de Niger is gelegen. Dit Rijck legt tuſſchen ſeer hooge bergen, en heeft veel vlecken en dorpen, van welcke de voornaemſte, eertijts de woonplaets van de Koning, haer naem aen 't geheele koninckrijck geeft, en vervat ontrent ſes duyſent huysgeſinnen. *Plaetſen.*

Aertrijck. Als de Niger begint te ſwellen, bedeckt hy alle de vlacke plaetſen daer dit volck woont, welcke evenwel gewoon ſijn hunne landen, 't water daer op ſtaende, te beſaeyen: want die geven hen veel geers, rijs en andere granen, die men in Vranckrijck noch Italien niet en vindt. Hier is een ſeer groot getal ſchapen, en vele doch kleyne oſſen. *Vruchten, en vee.*

Inwoonders. 't Volck van dit landt is beleeft genoegh, en men ſiet 'er verſcheyde hantwerckslieden, inſonderheyt wevers en ſchoenmakers. De Koning

ning van Tombut belaſt hen ſoodanigh met tollen, datſe nu, daer ſy te voren onder hunne koningen rijck waren, heel arm ſijn geworden.

BITO. Het koninckrijck *Bito* ſchijnt tot grenſen te hebben ten weſten het koninckrijck Guber, ten noorden de Rijcken van Cano en Zegzeg, en ten ooſten het koninckrijck Temiam. Men heeft geen andere kennis van dit lant, dan dat vele inwoonders rijck ſijn, en datſe een Prins hebben die hen regeert; doch dat het ſlechte volck byna elendiger is dan de beeſten.

Grenſen.

Regeering.

TEMIAM. Het koninckrijck Temiam grenſt ten weſten aen 't Rijck Bito, ten noorden aen dat van Guangara, ten ooſten aen de woeſtijnen van Sert en Seu, en ten zuyden aen de riviere Niger. De voornaemſte plaets is Temican. D'inwoonders ſijn Anthropophages of menſchen-eters, en hebben ſcherpe tanden als de honden. Meer kan men van dit lant en volck by geene Schrijvers vinden.

Pa'en.

Aert des volcks.

ZANFARA. Het koninckrijck *Zanfara* heeft dat van Zegzeg ten weſten. 't Aertrijck is vruchtbaer; want het geeft tarwe, rijs, geers en kottoen in overvloet. D'inwoonders ſijn peck-ſwart, en ſeer groot: ſy hebben leelijcke en breede aenſichten, met lippen die een vinger dick ſijn, en gelijcken byna meer na dieren dan na menſchen, ſoo door d'uyterlijcke als inwendige gedaente. Sy ſtaen nu onder de Koning van Tombut, ſedert dat Izchia hunnen Prins deê vergeven, en 't gantſche Rijck vermeeſterde.

Vruchten.

Inwoonders.

Regeering.

GVANGARA. Het Rijck *Guangara* paelt aen dat van Zanfara aen de ſijde daer dit laetſte ſich naer 't zuydooſten uytſtreckt, hebbende ten zuyden ſekere landen daer veel gout wort gevonden. Alle de bewoonde plaetſen ſijn niet dan dorpen met hutten beſet, behalven 't voornaemſte, dat grooter en ſchoonder is als d'andere. D'inwoonders ſijn ſoo bot, en byna ſonder verſtant, oock ſoo gekleet als die van Zanfara.

Grenſen.

Plaetſen.

Inkomſten van de Koning. De koning van dit lant heeft ſijn grootſte inkomſten van de tollen en koopmanſchappen. D'inwoonders ſijn ſeer rijck, want ſy gaen met hare goederen in verſcheyde wijt-afgelegen landen: aen de zuydſijde hebben ſy 't lant daerſe het gout halen, naer 't welcke ſy door ſulck een ruwe en quade wegh gaen, dat 'er de beeſten niet konnen deur komen; ſoo dat alle hare koopwaren van de ſlaven op hunne hoofden moeten vervoert worden, en de nootſakelijcke dingen in gedrooghde pompoenen, die lang en breet ſijn; en yder ſlaef dagelijcks meer dan 10 kleyne mijlen, met een laſt van 100 ponden op ſijn hooft, kan reyſen.

Koophandel.

GORHAN. Het koninckrijck *Gorhan* grenſt ten ooſten aen de Nijl, ten weſten aen 't Rijck van Medra, ten noorden aen dat van Gaoga, en ten zuyden aen ſekere bergen, waer men veel eſmerauden vint, en die tot ſcheydpalen van 't lant der Joden verſtrecken.

Lantpalen.

Seden. Het ſlechte volck is in een ſeer elendigen ſtaet, want ſy woonen met de grootſte ongemacken in de woeſtijne, ſonder dat iemant de tael dieſe ſpreken verſtaet: maer d'inwoonders van d'andere plaetſen ſijn geſchickter, weten met de menſchen om te gaen, en ſijn rijck. Sy leven onder een Koninck, die hen recht doet en regeert.

Regeering.

MADRA. *Madra*, oock een koninckrijck der Swarten, paelt ten ooſten aen 't gemelde Rijck Gorhan, ten weſten aen dat van Dauma, ten zuyden aen 't landt dat de Joden bewoonen, en ten noorden aen 't koninckrijck Borno.

Grenſen.

Seden. D'inwoonders leven op de ſelve wijſe, ſijn oock rijck, en ſtaen onder een Prins, als die van Gorhan.

DAVMA. *Dauma*, een ander koninckrijck, grenſt ten ooſten aen de lantpalen van 't Rijck Medra, ten noorden aen de woeſtijne Seth, ten weſten aen de woeſtijne Seu, en ten zuyden aen 't Landt der Joden. De voornaemſte plaets geeft haer naem aen 't gantſche lant.

Limiten.

Regeering. D'inwoonders ſijn oock rijck als die van Gorhan, en ſtaen mede onder een rijck Prins. Sy houden 't in dit lant voor een quaet voorteeken als hun Koning d'aerde raeckt; ſoo dat, in ſulck een geval, ſijn macht ſtil ſtaet, tot dat hy van dat misdrijf is geſuyvert; 't welck met vele ceremonien en offerhanden geſchiet.

De Woeſtijnen SETH De *Woeſtijne Seth* in 't lant der Swarten grenſt ten noorden aen 't koninckrijck Borno, ten ooſten aen dat van Medra, ten weſten aen ſeker lant daer veel gout wort gevonden, en ten zuyden aen Dauma.

en SEV. Die van *Seu* paelt ten noorden aen het gemelde gout lant, ten ooſten aen Dauma, ten zuyden aen ſekere onbekende bergen, en ten weſten aen 't koninckrijck Beni. In deſe woeſtijne heeft den Nijl ſijn oorſprong, na 't gevoelen van ſommige Schrijvers.

Grenſen.

't *Landt der Joden* wort van Sanutus *Terra di Giudei*, en van andere 't Rijck van *Semen*, in plaets van *Ximench* oft *Ximen* geheeten. Het legt rontom tuſſchen bergen, en grenſt met de ſijne ten ooſten aen andere onbekende bergen, die ſich naer de Nijl en 't Rijck van Negus uytſtrecken; ten zuyden aen de linie Equinoctiael, waer bergen ſijn die aen 't Rijck van Congo palen; ten weſten aen onbekende bergen en woeſtijnen, langs welcke men in 't Rijck van Benin kan komen; en ten noorden aen de bergen die tot een wegh na de koninckrijcken Dauma en Medra konnen dienen. 't Sal genoegh ſijn dat wy dit dus aengeroert hebben, om dit landt niet van d'andere landen der Swarten af te rucken, en yder geweſt te ſtellen daer 't behoort.

't *Landt der* IODEN. *Namen.* *Landtpalen.*

Na dat wy tot nu toe de landen der Swarten, die binnen in 't vaſte landt leggen, geſien hebben, ſoo laet ons nu langs de zeekuſt gaen, en van Gualata altijt ten zuyden afdalen.

GVINEA. Doch eer dat wy vorder gaen, is het dienſtigh in 't kort te vertoonen alle 't gene dat *Guinea* wort genaemt, op dat den Leſer een algemeene kennis, eer hy tot de beſondere kaert en beſchrijving komt, daer van ſoude konnen bekomen. De Portugeſen deelen Guinea in Opper en Neder, en noemen *Opper-Guinea* alle dat tuſſchen de riviere Senega, die in de zee loopt, en 't begin van 't Rijck Congo is begrepen; en alles wat onder de koninckrijcken Congo en Angola (die men tot het voorſte deel van Neder-Ethiopien ſtelt) behoort, wort van hen *Neder-Guinea*

Deeling.

Guinea geheeten. Laet ons nu dit wijt uytgeſtreckt lant ter loops gaen beſien.

Plaetſen. Van Senega tot aen Cabo Verd, als men de kromte van de kuſt volgt, ſijn 35 mijlen: voorby de gemelde Caep, en 't koninckrijck der Gelofes, ſiet men de rivier die de Portugeſen *Rio de Barbezin* noemen, met het lant der Barbecins of Berbecins, waer de Rijcken *Alé* en *Brocalo* ſijn, welck laetſte paelt aen de riviere *Gambra*, door de Portugeſen *Rio de Gambia* geheeten, by welcke ſommige het kleyne Rijck Gambea of Gambra ſtellen: op de beyde ſijden van deſe rivier ſiet men het koninckrijck *Mandinga*; ten zuyden van 't ſelve is dat van Bena of der Souſos; en van de Cabo Verd tot de gemelde rivier rekent men 25 mijlen: by de mont der ſelve aen de zuydſijde ſtreckt ſich 't landt uyt als een punt diemen *Cabo de S. Maria* noemt, van welcke Caep tot aen de riviere van S. Dominicus (van de Portugeſen *Rio de S. Domingos* geheeten) telt men 30 mijlen; 't landt tuſſchen beyde wort van twee verſcheyde volckeren der Swarten, *Arriaros* en *Falupos* genaemt, bewoont. De riviere *Cazamança* komt uyt dit lant, welcks noorder-oever met de *Iabundos*, en de zuyder met de *Benbuns* is beſet, die aen d'ooſtſijde palen aen de koninckrijcken der *Caſangas* oft *Caſamances*, en de *Buramos* tot naburen hebben, welcke langs de riviere van S. Dominicus woonen; op een der armen van deſe rivier hebben de Portugeſen het Fort *S. Philippo* gebouwt. Buyten de gemelde rivier van S. Dominicus ſijn eenige kleyne bewoonde eylanden; oock die van de *Buramos*, die hunnen byſonderen Koning hebben; wat voorder ten zuyden ſijn noch eenige andere, die van de *Bijagos*, een natie der Swarten, bewoont worden. Alle deſe eylanden ſijn vermakelijck en vruchtbaer, want ſy worden van verſcheyden rivieren bevochtight, en ſijn met vele boomen verciert.

Tuſſchen deſe eylanden ſiet men *Rio grande*, of de Groote rivier, die in de zee loopt, en door *Guinala*, een van haer armen, die aen de noordſijde ſtroomt, komt men aen een haven van de ſelve naem die de voornaemſte is, daer de Portugeſen een vleck, met een fortreſſe, en een haven, *Porto de S. Cruz* genaemt, beſitten. By de voorſeyde arm van *Rio grande* is een Rijck van de ſelve naem, in 't welck de *Beafares*, een ander volck, woonen. Door een anderen arm van *Rio grande*, hooger als die van Guinala, reyſt men na de havens *Biguba* en *Bolola*, waer van de laetſte is de wooning van de *Tangos Maos* ofte *Lançados*: maer by die van Biguba is een vleck der Portugeſen, welck een der voornaemſte is van al die ſy in Guinea beſitten. 't Landt daer rontom wort het Rijck van Biguba, en d'inwoonders oock *Beafares* geheeten. En dit ſal genoegh ſijn van Guinea in 't gemeen, d'overige ſaken ſullen terſtont hier na, by de beſondere kaert van dat lant volgen. Derhalven laet ons voortgaen tot d'andere deelen van 't landt der Swarten.

GELOFE.

Namen. *Gelofe* wort van ſommige, die oock het volck *Gelofes* noemen, dus geheeten; maer andere geven het de naem van het koninckrijck *Senega* oft der *Jalofen*.

Gelegenheyt. Het ſtreckt ſich wijt uyt in 't vaſte lant, en legt tuſſchen twee armen van de Niger, die in den Oceaen loopen, Zenega en Gambea, en van Ptolemeus *Darada* en *Stachiris* genaemt, op welcker oevers ſiet men vele bewoonde plaetſen, en meer volckeren dan de ſelve Ptolemeus hier ſtelt. Sommige houden dit Rijck voor 't begin van Guinea, aen de noordſijde.

Grenſen. Het paelt ten ooſten aen 't lant van Tuchuſor, ten weſten aen den grooten Oceaen, ten noorden aen de riviere Senega, en ten zuyden aen 't koninckrijck Gambea of Gambra.

Grootte. De langte van 't weſten naer 't ooſten is 125 mijlen; en langs de kuſt ontrent 60 mijlen.

Verſcheyde volckeren. De naem Gelofes begrijpt verſcheyde volckeren, van welcke aen de ſijde van Senega de voornaemſte ſijn de Barbacins, die oock Berbecins, Tucorons, Caragoles en Baganos geheeten worden: d'uytſtekenſte aen de ſijde der riviere Gambea, ſijn die van Ful; daer na die van Mani Inga, welcker hooftſtadt is Songo; de Moſſes, een machtigh volck onder de Swarten.

Plaetſen. De hooftſtadt van 't Rijck is *Tubacatum*, waer de Koning woont; en de vermaertſte plaetſen aen de zeekuſt ſijn, *Callo*, *Angra d'Almadias*, dat is, verblijf van kleyne ſchuytjes, en *das Palmas*, oft van de Palm, die alle aen de zee ſijn gelegen. Onder dit landt wort oock begrepen de haven oft Golf van Bezeguchia ofte Bezigucha, met een eylant van de ſelve naem; de plaets Borſalo, oock aen de zee gelegen; en die van Dallia, die maer acht mijlen van Cabo Verd is afgeſcheyden.

Hoedanigheyt. Lucht. Water. 't Is in 't gemeen in deſe geweſten ſeer heet, ſoo datſe in Januarius minder koude dan wy in April voelen. Hier ſijn veel meiren van ſoet water, die evenwel niet ſeer groot ſijn, oock ontbreken hen geen fonteynen.

Aertrijck. 't Aertrijck is uyt ſich ſelf vet, en bequaem om alles in overvloet voort te brengen, inſonderheyt 't gene dat by de rivieren is gelegen, 't welck door hare overvloeying genoeghſaem wort bevochtight; doch wort door de hitte der zon des ſomers ſoodanigh t'ſaemgetrocken, dat men in d'openingen een paert ſoude konnen begraven.

Graen, en andere vruchten. Als het droogh is ſaeyen ſy hun Mahiz, 't welck is hun gemeen graen, dat ſy, ſonder 't landt te bouwen, alleen met wat ſant bedecken; een wonderlijck hulpmiddel om dit graen te doen groeyen. Hier waſſen oock ſeer groote boonen; en niet wijt van Cabo Verd veel rijs, en ſeker graen van ſcherpen ſmaeck als peper, datſe Manigueta noemen. Hunne geers is van tweederley ſlagh, d'eene ſeer groot als erweten, en d'ander kleyner. Sy ſaeyen in Julius, en verſamelen in September, in welcke tijt het regent, en de rivieren opſwellen. Sy hebben geen druyven noch wijnſtocken, maer tot een vergelding hunnen wijn de Palma oft uyt de palmboomen, en vele dadels, citroenen, oranje-appelen, ſekeren olie van ſeer goeden reuck, en van ſmaeck als die van d'olyven, die de ſpijſe verft als het ſaffraen: hier ſijn oock groote en ſchoone weyden, kruyden van allerley ſlagh, en een ſeer groote menighte van aengename boomen.

Dieren. Dit lant voedt oſſen, koeyen, en geyten; doch kleynder als die in Europa: hier ſijn oock kemels,

kemels; kleyne muylen en eſels : wilde dieren ontbreken hen mede niet, als leeuwen, luypaerden, en lynxen, in groote menighte: oock wolven, geyten, haſen, wilde elephanten, die met groote troepen door de boſſchen gaen, groote apen, yſere verckens, en groote ſerpenten, waer van eenige ſoo dick en grof ſijn, datſe een geheele geyte ſouden inſwelgen: ſommige van deſe ſerpenten ſijn vol fenijn, doch andere daer van bevrijt.

Vogelen. Wat de vogelen belangt, hier ſijn perroquetten ofte papegayen in menighte, die van dit volck gehaet worden om datſe hunne vruchten beſchadigen : eenige ſijn groot, hebben een graeuwen hals, en 't lijf groen en geel; oock ſijn hier veel hoenderen, ganſen, met andere vleugels als d'onſe, duyven, reygers, en vele kleyne vogelen.

Viſſchen. Sy hebben vele goede viſſchen, inſonderheyt carpers, kreeften, en andere, doch meeſt op ſekere tijden des jaers.

Geſtalte der inwoonders; D'inwoonders ſijn geheel ſwart, maer wel geſchickt van leden, altijt ſuyver en net, om datſe dagelijcks drie of vier reyſen 't geheele lichaem waſſen, maer vuyl en ongeſchickt in 't eten. Sy ſteken den hals uyt wanneer ſy ſpreken, gelijck de paeuwen oft d'Indiaenſche hinnen, en ſijn ſoo haeſtigh in de woorden uyt te brengen datſe ſtamelen.

aert, ſeden; Sy ſijn van natuur uytermaten onkuys, dieven, bedriegers en logenaers, die eere ſtellen in anderen uyt te ſtrijcken; breken t'elckens hun belofte, en ſijn ſoo gulſigh, datſe niet eten, maer de ſpijſe gelijck de beeſten verſlinden. De vrouwen ſoecken hun vermaeck elders dan met hare mannen, en ſijn inſonderheyt begeerig na de vreemdelingen. In de dingen van hun lant ſijnſe verſtandigh genoegh; maer andere ſaken, daer ſy geen kennis van hebben, konnen ſy niet begrijpen. Sy ſpreken veel, en ſijn medelijdend, gevende den uytlanders om niet gewilligh t'eten : ſy ſijn oock jaloers, en ſeer genegen tot toveryen, inſonderheyt om de ſerpenten te beſweeren.

en kleeding. Dit volck gaet byna geheel naeckt, uytgeſeyt datſe een geytevel of een kleyn ſtuck linnen voor hunne ſchamelheyt dragen. Maer de voornaemſten onder hen bedecken 't lichaem met hemden van kottoen, welck in dit lant groeyt, en door de vrouwen geſponnen wort, om daer lijnwaet van te maken.

GAMBRA, oft GAMBEA. Sommige ſtellen na 't gemelde Rijck der Jalofes dat van *Gambra* oft *Gambea*, ſonder datſe verſekeren, oft het een byſonder koninckrijck is, dan oft het onder dat van Guinea is begrepen. In deſe twijfeling, om den leſer niets t'onthouden, ſtellen ſy 't beſonder, en afgeſcheyden van andere. Dit kleyn Rijck legt op de riviere Gambra, en paelt aen 't koninckrijck van Senega aen de noordſijde.

Gelegenheyt.

Hoedanigheyt, lucht, ſayſoen, en water. Dit lant is altijt heet, hoewel dat 'er ſomtijts eenige verandering komt die hunnen winter maeckt : want van het begin der maent Julius tot het eynde van October regent het byna alle dagen op de middagh, dewijl ſich dan de miſtige dampen geſtadigh boven 't aertrijck tuſſchen 't noordooſt en ooſt, oft tuſſchen 't ooſt en zuydooſt, met groote donder-ſlagen en blixem verheffen, waer op terſtont regenvlagen volgen; en in deſe tijdt beginnen ſy te ſaeyen. 't Regenwater is warm in 't nedervallen, om dat de lucht vervult is met groote hitte.

Aertrijck, vruchten, en dieren. De zeekuſt is ſeer nederigh, maer verciert met ſchoone, dicke, en groene boomen, doch ſy ſijn niet ſoo hoogh, naer proportie van de dickte. 't Aertrijck draegt geers, erweten, boonen, en rijs. Hier ſijn een menighte groote en kleyne apen, van velerley ſlagh, die men om ſeer geringen prijs kan bekomen; en elephanten, die wilt blijven, om datſe die niet tam konnen maken, maer op de jaght dooden.

Inwoonderen aert, ſpijſe en kleeding. D'inwoonders waren wreet, eer de Chriſtenen hier quamen, maer ſedert ſijnſe ſoet-aerdiger geworden. Sy leven van geers, aertvruchten, melck en vleeſch, ja eten ſelf dat van de honden, 't welck men nergens leeſt van d'andere Swarten. Sy dragen hemden van wit kottoene lijnwaet, en kleyne witte hoeden met een pluym in 't midden. De vrouwen vercieren ſich oock met ſulcke hemden, als de mannen; maer de jonge dochters ſijn gewoon ſich met naelden op de borſt, d'armen en den hals te ſteeken, en eenige teekenen te maken, die ſy dan met vuur ſoo branden, datſe niet konnen uytgewiſt worden oft vergaen, om alſoo ſchoonder te ſijn, gelijck ſy meenen.

ALE en BROCALLO. Na de Jalofen, als men langs de zeekuſt naer 't zuyden reyſt, volgen de Berbecins, die andere Barbaceni noemen, en ſtellenſe tegen over de drie eylanden die de ſelve naem hebben. Dit volck ofte natie der Swarten beſit twee koninckrijken, *Alé* en *Brocallo* geheeten. De voornaemſte havens ſijn Alé en Doxala; maer het Rijck van Brocallo is veel grooter als dat van Alé; want het ſtreckt tot aen de riviere Gambea, op welcke verſcheyde groote en fraeye dorpen leggen. *Plaetſen.*

Vruchtbaerheyt. 't Landt rontom de riviere Gambea is ſeer vruchtbaer, en d'eylanden, in deſe rivier gelegen, ſijn gantſch vermakelijck, om de boſſchen en 't wiltbraet, als harten, hinden en diergelijcke beeſten, als oock om verſcheyde ſlagh van vogelen. *Dieren.* D'eylanden der Barbecins, aen de zee gelegen, van de Portugeſen *Ilheos de Barbaceno* geheeten, ſtrecken ſich uyt voorby Cabo Verd, en niet wijt van de Jalofes; en hoewel ſy onbewoont ſijn, ſoo ſiet men vele groote boomen, die altijt groen, en vele vogelen, die in Europa onbekent ſijn : oock vangt men in de naburige zee vele groote en goede viſſchen, en onder andere de blinckende goutviſſchen, die ſomtijts tot 15 ponden wegen. *Eylanden.*

Seden. Sy ſijn peckſwart, van fraye geſtalte, doch wreet van natuur. De dochters laten ſich oock in het lichaem eenige beelden ſnijden en prickelen, als lezarts en andere dieren, daer na ſalven ſy de wonden met ſeker ſap, waer door de ſelve teeckenen altijt in weſen blijven, en meenen daer door meer ſchoonheyt te bekomen; tot dien eynde doorbooren ſy oock hare lippen, inſonderheyt d'onderſte, dan ſteken ſy hout of iets dat ſwaerder is door de gaten, om

om die tot het nederhangen te wennen, waer door sy sich seer schoon duncken te wesen.

ARRIAROS en FALVPOS. Het lant tusschen de Caep S. Maria en de riviere S. Dominicus, byna 30 mijlen groot, wort bewoont, als ick boven aenroerde, door de twee volcken d'*Arriaros* en *Falupos* : in dit landt heeft de riviere Casamansa haren eersten oorsprong. Dit volck is seer woest en ruw, die sich alleen met visschen, 't vee te hoeden, en het landt te bouwen, beesigh houden : sy handelen oock met de Portugesen.

Seden.

Rijckdommen.

CASANGAS. *Namen.* Het landt der *Casangas*, oft de Provintie van *Casamansa*, legt rontom de riviere de Ra, van sommige Casamanca geheeten, welcker zuyderoever beset is met de Benhuns, die ten oosten aen de Casangas grensen, welcke een groot lant besitten, dat sich ontrent tien mijlen aen d'ander sijde van de rivier uytstreckt. Twintigh mijlen over de riviere Gambea vint men die van de Ra, die door dit lant loopt, welcker oever van Swarten wort bewoont.

Grensen.

Rivieren.

Van daer gaet men na de mont der riviere van S. Dominicus, rontom welcke verscheyde natien van Swarten woonen; terstont daer na komt men by de riviere der kleyne eylanden, ofte de *las Isletas*, als de Spanjaerden seggen, welcke door de Provintie van de *Papays*, oft *Buramos*, loopt. Daer na siet men d'eylanden der *Bigiohos*, die yder hunnen bysonderen heer hebben, doch alle gehoorsamen sy den Koning van 't eyland, dat van de Portugesen *Ilha Formosa*, en van de Spanjaerden *Isla Hermosa*, oft *Isla de Po*, (om dat het door Fernand Po eerst is ontdeckt,) wort geheeten.

Papays.

Bigiohos.

Isla de Po.

Biafares. Voorby de Papays ontmoet men de Biafares in de Provintie van Biafar, door welcke *Rio Grande*, oft de Groote rivier, sich ontrent 66 mijlen van Cabo Verd in zee stort. Daer na siet men de riviere Donalui, die door 't landt der Maluces vloeyt : van daer gaet men naer de riviere van Nuño Tristan : twee mijlen verder valt de riviere Tabito, of der Vagas, (die door 't lant der Vagas stroomt) in de zee. Van hier komt men by 't lant Capé, dat van de twee groote rivieren Caluz en Caceres wort besproeyt, daer d'inwoonders van de Canarien met de Swarten komen handelen. Wat verder siet men de rivieren van Mariva, Sierra-Leona, en Suero, welcke laetste is tusschen *Cabo das Palmas* en *de las Tres Puntas* by Axem, daer de Portugesen hunne dienaers hebben, om 't gout in te koopen; sy handelen nu oock met de Casangas, door een arm van de riviere S. Dominicus, die wat laeger is en aen de zuydsijde, en in dit Rijck stroomt : op desen arm der riviere hebben de selve Portugesen hun Fort S. Philippus gebouwt.

Donalui.

Maluces.

Vages.

Capé. Caluz, Caceres, en andere rivieren.

S. Philippo.

Vruchtbaerheyt. Nademael dit landt van soo vele rivieren wort besproeyt, soo is het daer door vruchtbaer. D'inwoonders handelen veel met de Portugesen, doch meest in slaven, die door d'al te strenge wetten van desen Koning tot die staet gedwongen worden.

Koophandel.

Afgodendienaers. De Casangas sijn afgodendienaers, en haren afgod noemense China, welcke niets anders is dan een bondel houts, in d'aerde geset, en t'saemgeplackt met het water van gekoockten rijs en geers, en besprengt met het bloet der koeyen en geyten datse aen hem offeren.

BVRAMOS. De Buramos, woonende langs de riviere van S. Dominicus, palen aen de Casangas, en strecken sich uyt van de mont van *Rio Grande*, die meer naer 't zuyden legt. 't Voornaemste vleck van dit volck is acht mijlen van de haven S. Dominicus gelegen, en hier woont de grootste Koning van dese volckeren. De Portugesen hebben hier een Fort gebouwt. Buyten dese rivier van S. Dominicus sijn oock eenige kleyne eylanden van Burames bewoont. De huysen van dit volck sijn van aerde gemaeckt, en met bladeren van boomen bedeckt.

Gelegenheyt.

Plaetsen.

Hoedanigheyt. Alle d'eylanden sijn seer vermakelijck en vruchtbaer, sijnde besproeyt met vele rivieren, verciert met een groote menighte boomen. De riviere van S. Dominicus is vischrijck; en rontom de selve is overvloet van levensmiddelen.

Seden. De mannen en vrouwen in dit landt sijn gewoon hunne tanden te vijlen; en de vrouwen, om sich te wennen tot niet te snappen noch te snoepen, nemen 's morgens wat water in de mont, datse daer in houden tot dat het etens tijt is; en om dat niet uyt te werpen, soo wilense in die tijdt niet eten noch spreken.

Regeeringe. Sy hebben vele koningen, doch staen alle onder de gene die in de haven van S. Dominicus woont. De Buramos in d'eylanden hebben hunnen bysonderen Koning. Sy sijn oock afgodendienaers, maer genoegh geschickt om 't Geloove t'ontfangen: want haren Koning self komt somtijts in 't Fort der Portugesen, op den tijdt der Misse, die hy aenhoort, en gaet, soo wel als sijn onderdanen, tot d'offerhande, doch sy en sijn niet gedoopt.

Religie.

D'EYLANDEN DER BIIAGOS. Aen gene sijde der eylanden van de Buramos naer 't zuyden siet men 17 andere; die door de *Bijagos* bewoont worden; sy leggen tegen over de landen van de koningen van Guinala en Beseguin.

Vruchtbaerheyt. Dese eylanden sijn oock aengenaem en vruchtbaer; want sy hebben vele rivieren, en een groot getal boomen, en onder andere die palmboomen, waer uyt men wijn, olye en vele andere dingen treckt. In 't kort, allerley slagh van saet dat in 't aertrijck geworpen wort wil hier seer wel wassen : daer is veel rijs, yser, was, en yvoor : als oock van die lange peper, die de Portugesen *Pimienta de cola* noemen, welcke seer geacht wort, self van de Turcken en Sarrazynen. Op den oever der zee siet men somtijts ambregrijs; maer om dat dese ruwe menschen het niet kennen, wort het van de zee wegh gespoelt. Velerley gedierte is hier in menighte; en visch in overvloet : doch 't volck is gantsch wilt, wreet, en Barbarisch.

Yser, was, en yvoor.

Dieren.

Seden.

GVINALA en BEAFARES. 't Koninckrijck *Guinala*, bewoont door de Swarten, die men Beafares noemt, heeft dese naem van de riviere Guinala, een arm van Rio grande, rontom de welcke het is gelegen. Het paelt ten zuyden aen de Bijagos, en ten oosten aen die van Naluz, 't welck sijn kloeckmoedige Moren, die evenwel van dese Koning soo seer

Grensen.

seer niet gevreest worden, als de Bijagos. Hy heeft seven kleyne Rijcken onder sijn gebiedt, behalven ses andere die hem de Bijagos afgenomen hebben. De voornaemste plaets van dit landt is de haven van Guinala, by de welcke de Portugesen de haven van Santa Croce besitten.

Plactsen.

Aert des lants, en van 't volck.

Dit is een gesont lant, om dat het geheel open is, en wel voorsien van goede levensmiddelen. 't Volck is soo genegen tot dieverye, datse d'een den ander stelen, en voor slaven aen de Portugesen verkoopen. Als hier een Edelman sterft, soo worden sijn vrouwen en dienaers gedoot, om hem in 't ander leven te dienen, soo sy meenen. Sy aenbidden oock, als de Casangas, een bondel houts, diese China, dat is, Godt, noemen. Maer vele van hen sijn Christenen geworden, door de predicatien van eenige ongeschoeyde Carmeliten.

Religie.

BIGVBA.

Gelegenheyt. Plaetsen.

Door een anderen arm van Rio grande, hooger als die van Guinala, vaert men naer de haven van *Biguba*, en die van *Balola*, noch verder gelegen, welcke is de woonplaets van de Tangos maos; maer in die van Biguba legt een vleck van de Portugesen.

Seden.

De Beafaren, die dit lant bewoonen, leven als die van Guinala; maer de Tangos maos sijn Portugesen van afkomst, die sich met dese Swarten vermengelt hebben, en sijn soo Barbarisch van seden als sy selve, en gelijck of sy nooit gedoopt geweest waren; soo datse op sommige plaetsen mede geheel naeckt loopen, en de huyt op de selve wijse laten snijden.

Regeering.

Sy hebben een Koning als die van Guinala, welcke gestorven sijnde, stelt sich de machtighste van sijn vrienden met gewelt op den troon: soo dat alles in de wapenen en onrust is, tot dat de sterckste d'overhandt heeft behouden. D'inwoonders sijn afgodendienaers, gelijck d'andere Beafares; doch eenige van hen sijn tot de Christelijcke Religie bekeert.

Religie.

BENA en SOVSOS. *Gelegenheyt.*

Het koninckrijck Bena is acht of negen daghreysen van dat van Torra en Sierra-Leona gelegen, doch meer ten noorden dan dese twee Rijcken, en meer ten zuyden dan Mandinga. D'inwoonders sijn van die volckeren die men Sousos of Soucos noemt. De koninckljcke stadt geeft haer naem aen 't geheele Rijck.

Hoedanigheyt.

Dit lant is soo oneffen, dat men overal bergen en heuvelen siet met groene boomen bedeckt, en de dalen met rivieren bevochtight.

Yser.

De verwe van d'aerde der bergen toont genoegh, dat 'er ysermijnen in hare ingewanden besloten leggen.

Serpenten.

Hier sijn serpenten die sommige soo dick sijn, als een man in 't dickste van sijn been; men heeft 'er een gesien, dat met soo veel en soo levende verwen gespickelt was, dat men diergelijck in geen ander dier gesien heeft: de Koninck had dit serpent in sijn arm, en streelde het als men een kint doet. D'inwoonders noemen het de koninck der serpenten, en houden het in hooge achting.

Regeering.

De Koninck regeert seven koninckrijcken, doch staet evenwel onder den Conche, die als een Keyser is van alle de Sousos. Als de Portugesen sterven, sijn de Koningen van de plaetsen daer sy woonen, hunne erfgenamen.

Successie.

Sy hebben afgoden en beelden; en gebruycken de toverbriefkens der Bexerins: want dese Koning had in 't jaer 1606 veel gemeenschap met den grooten Bexerin, die hem middel aenwees om de duyvelen tot sijnen dienst te hebben, of liever, mogen wy seggen, om een slaef van die boose geesten te wesen. Hy gaf in die tijt hope van een Christen te willen worden, maer daer na veranderde hy op 't onvoorsienste.

Afgoden- en duyvel-dienst.

't Eylandt der *Farellons* legt niet wijt van het eylant Cabo de Monte, en beyde sijnse niet verre van 't vaste landt gelegen. Het heeft overvloet van appelen en andere vruchten, oock lamoenboomen in groote menighte.

FARELLONS. *Gelegenheyt. Vruchten.*

Dit volck is soo wilt noch soo wreet niet als d'andere; maer seer danckbaer voor alle ontfangen weldaden: het heeft een selve wijse van leven als d'andere Swarten die verre van hier woonen: doch hunne kleeding is byna als die van hunne naburen; en hun kottoene rockxken komt niet over hunne knyen. Alle hunnen handel bestaet in olyfants beenen en tanden; want hier sijn veel van die groote dieren, die somtijts tot in hunne vlecken en dorpen komen.

Seden. *Koophandel.*

Dit volck sijn afgoden- ofte veel eer duyveldienaers, gelijck hunne buren: doch sijn evenwel besneden als de Turcken en Joden, hoewel datse de Mahometaensche dwalingen verwerpen.

Duyveldienst.

Het koninckrijck der *Capons* legt 220 mijlen van de Ambosins, en anderhalve graed van den Equator oft Evenaer, aen de noordsijde: het streckt sich uyt een groot stuck weeghs naer 't zuyden. Dit landt is aengenaem, en aen alle sijden besproeyt met verscheyde fonteynen en rivieren van soet water. Hier sijn oock veel olyfanten, buffels, en andere dieren. Dit volck is seer boos-aerdigh en groote bedriegers, soo dat de gene die sich op hen betrouwen, hun bedrogh haest gewaer worden. Sy hebben groote schuyten, Almadies en Malungos geheeten, die yder 70 oft 80 mannen konnen voeren; en hier mede varen sy naer d'andere eylanden. Hunnen voornaemsten rijckdom bestaet in yvoor, die sy, om de menighte der elephanten, in overvloet hebben. Hier is geen munt, soo datse hun yvoor tegen slaven en andere dingen verwisselen. In geestelijcke saken leven sy op de selve wijse als d'inwoonders van 't koninckrijck Loanga.

CAPONS. *Gelegenheyt. Hoedanigheyt.* *Seden.* *Rijckdom.* *Religie.*

Het landt ontrent de riviere *Angra* wort bewoont van soodanige volckeren, die geen vrientschap met hunne naburen houden; maer somtijts in oorlogh sijn en dan weder vrede maken. Sy sijn swacker als de gene die sich by de riviere Gabom onthouden: doch worden evenwel van een koninck bestiert.

ANGRA. *Seden.* *Sterckte.*

Arguin, een eylant en fortresse, wort van sommige *Argin*, en van de Portugesen *Ilha d'Arguin* geheeten: Sanutus twijfelt, dat dit het *Cerno* van Ptolemeus is: het legt op gene sijde van *Cabo Blanco*, in de golf die de selve naem heeft, byna tegen de *Cabo Pies*, ofte de *las Garças*.

ARGVIN. *Namen.* *Gelegenheyt.*

Dit eylant was gelijck verlaten wanneer de Portugesen het innamen, en door bevel van de Koning van Portugael, onder 't beleyt van

Rijckdommen.

Seiroc Mendei, in 't jaer 1441 een Fort bouwden; tegenwoordigh is dit lant in de ſelve ſtaet, ſoo dat 'er vele ſchepen van Portugael byna gedurigh af en aen komen. Men heeft hier van 't begin af opgerecht een Magaſijn voor de kooplieden, 't welck aen hen verpacht of verhuert wort, op voorwaerde, dat niemant in deſe golf magh komen om met d'Arabiers te handelen, dan alleen de gene die dit huys in huer hebben, welcke in dit eylant hunne Factoors houden, om te koopen, verkoopen, en te handelen met d'Arabiers, die aen d'oever der zee komen, daer hen de Portugeſen verſcheyde koopmanſchappen, als lakenen, linnen, ſilver, tapyten, en boven al graen, waer na ſy ſeer begeerigh ſijn, toebrengen, en daer voor Swarte ſla-

Koophandel.

ven, gout, en ſtruyspluymen ontfangen. Deſe Arabiers krijgen oock van de Portugeſen eenige Barbariſche paerden, die ſy in 't landt der Negers oft Swarten brengen, om die aen de grootſten onder hen te verkoopen, ſoo datſe ſomtijts tien en meer, ja wel tot vijftien Swarten voor een paert, na dat het ſchoon en hoogh van prijs is, bekomen. D'Arabiers brengen oock aen dit volck de ſtoffen, die men op de Moorſche wijſe van ſijde maeckt, en ontfangen van hen in wiſſeling gout en ſlaven, die ſy naer Hoden, en van daer ten deel naer Arguin ſenden, daer ſy die aen de gemelde Factoors verkoopen. In de voornoemde plaets Arguin is een Gouverneur, die ſommige de Capiteyn van 't Fort noemen.

D'EYLAN-

D'EYLANDEN VAN CABO VERDE.

Gemeene nieuwe, en oude namen.

DEse Eylanden, ſtaende onder den Catholijcken Koning, worden van de Spanjaerden *las Iſlas de Cabo Verde*, en van de Nederlanders *de Soute eylanden* geheeten. Het ſijn de ſelve die van Mela in d'Atlantiſche zee geſtelt, en *Gorgones*, en van Plinius *Gorgades* (woonplaets der oude Gorgones) genaemt worden; behalven het voorſcyde hebben ſy mede de naem van *Heſperides*, om de Caep ofte het Hooft Heſperia, ofte den Hoorn van Heſperien van Ptolemeus. Men ontmoet deſe eylanden als men van de Canarien afvaert, om van 't noorden naer 't zuyden te reyſen. Sy leggen tegen over Cabo Verde ten weſten, van welcke ſy hare naem gekregen hebben: en wierden, gantſch woeſt ſijnde, in 't jaer 1440 door een man van Genua, ſommige ſeggen in 't jaer 1446 door de Portugeſen, en andere, in 't jaer 1455 door Lodewijck de Cadamoſto, een Venetiaen, gevonden, welcke van de Prins van Portugael geſonden was om nieuwe landen te ontdecken. Hedensdaeghs ſijnſe ten deel bewoont.

Ontdeckinge.

Gelegenheyt.

Sy leggen by de kuſt van Africa, tuſſchen Cabo Blanco, en Cabo Verde. Het noorderlijckſte is dat van S. Antonio, en het zuyderlijckſte dat van Brava: het weſterlijckſte is mede dat van S. Antonio, gevolgt van dat van S. Vincent en S. Lucia; en meeſt naer 't ooſten legt *Buena Viſta*, dat is, Goet geſicht: ſy beginnen ontrent 70 mijlen van 't vaſte landt by Cabo Verde, en ſtrecken ſich uyt zeewaert in meer dan 150 mijlen.

Getal.

Sommige ſeggen, dat 'er twaelf ſijn, eenige elf, doch andere tellen niet meer dan tien of negen: dan het ſchijnt, dat ſommige de kleyne eylanden, en van weynigh belang, mede rekenen, die andere voorbygaen.

Beſondere benamingen.

Boven hebben wy aengeroert de gemeene namen; nu komen wy tot die van yder eylant in 't beſonder: tien der ſelve worden, byna met elcks toeſtaen, in de volgende order genaemt: *S. Antonio*, *S. Vincent*, *S. Lucia*, (oock *S. Lucar* genoemt,) *S. Nicolao*; 't eylandt *do Sal* in Portugees, of *del Sal* in Spaens, dat is, van 't Sout; *Buena Viſta*; *May* of *Mayo*; *S. Jago*, of S. Jacob; *del Fuego*, oft van 't Vuer; en *Bravo* oft *Brova*.

S. Antonio. Het eylandt *S. Antonio*, het noorderlijckſte van allen, legt niet wijt van den eerſten Meridiaen, en is van middelbare grootte, ten aenſien van alle d'andere.

S. Vincent. *S. Vincent* is oock, als de vorige, onder de *Africa*. middelmatige te rekenen, als men op d'andere achting wil nemen.

S. Lucia. *S. Lucia* tellen ſommige onder de groote; doch andere het tegendeel.

S. Nicolao. *S. Nicolao* is met reden onder de aenmerckelijckſte en grootſte te achten.

't Eylandt do Sal. 't Eylant *do Sal*, als de Portugeſen ſpreken, legt 176 mijlen van 't eylandt *Ferro*, een der Canariſche.

Buena Viſta. 't Eylant *Buena Viſta* is acht mijlen van 't vorige eylant *do Sal* gelegen.

Mayo. 't Eylant *May* of *Mayo* legt ſeſtien mijlen van *Buena Viſta*, en wort voor 't kleynſte gehouden, hoewel het ſeven mijlen in ſijn omring groot is, als onſe Hollanders in de Verhaelboecken van hare reyſen ſchrijven.

Deſe drie laetſtgemelde eylanden, *do Sal*, *Buena Viſta* en *Mayo*, nevens *S. Jago*, worden van ſommige *de Soute eylanden* genaemt, om de groote menighte van 't ſout datſe voortbrengen; hoewel de Nederlanders, als boven geſegt is, die alle te ſamen ſoo noemen.

't Eylandt del Fuogo. 't Eylandt *del Fuogo*, oft van 't Vuur, wort van de Portugeſen *O Fogo* geheeten: ſommige ſtellen daer twee met deſe naem; doch de Hollanders weten maer van een te ſpreken.

Bravo. 't Eylant *Bravo* legt niet wijt van 't vorige; dicht by 't ſelve ſijn eenige andere ſeer kleyne, die van de meeſte Schrijvers, als van weynigh belang, niet getelt worden.

S. Iago. Dat van *S. Jago*, volgens 't gemeen gevoelen, wort voor 't grootſte (hoewel ſommige *S. Nicolao* daer voor houden) en 't voornaemſte van allen geacht: het legt tegen over en maer ontrent drie mijlen van 't Eylant *Mayo*; en heeft, volgens eenige, 19, andere ſeggen 17 mijlen in de langte; en tien of twaelf in de breette. Aen de ſuydſijde heeft het een ſtadt, dicht by de zee gelegen, met een goede haven, *Ribera Grande* genaemt, om dat het tuſſchen twee ſeer hooge bergen is gelegen; in 't midden der ſelve loopt een rivier die haer oorſprong twee mijlen van daer heeft, welckers mont is ontrent een booghſchoot breet. Deſe ſtadt wort van een goet getal Caſtiliaenſche en Portugeſche Ridders bewoont, en heeft weynigh min of meer dan 500 huyſen. Aen de noordſijde van dit eylant is een haven, om de ſchepen te bergen, S. Maria genaemt. Het heeft oock de ſtadt oft fortreſſe *la Praya*, ſeer wel gelegen op een kleynen heuvel, omringt van twee rivieren, die in de zee loopen, en twee kleyne zeeboeſems maken, waer van d'eene een groot getal ſchepen kan bergen en in ſekerheyt bewaren; want daer tegen over legt een eylant 't welck hen van de winden beſchut,

INSULÆ PROMONTORII VIRIDIS,

Hispanis

ISLAS DE CABO VERDE,

Belgis

DE SOUTE EYLANDEN.

Inſ. de S. Antonio

I. de S. Vincente

I. de S. Lucia

Inſ. de S. Nicolao

Insula do Sal

Inſ. de Bona vista

Insula de St. Jago

Inſ. do Mayo

I. del Fuogo

I. de Brava

Milliaria Hiſpanica.

Milliaria Germanica.

ſoo dat 'er de ſchepen voor ongeval bevrijt ſijn; daer in tegendeel in de haven van S. Thomas, om datſe vele ſanden heeft, ſommige vergaen, of ſchipbreuck lijden. In dit eylandt ſiet men oock S. Jago, hooftſtadt van 't ſelve, en van alle d'anderen, welcke deſe naem van 't eylant heeft; en is met een Biſſchoppelijcken ſtoel verciert. Onſe Hollanders verhalen noch van een andere ſtadt, die ſy S. Michiel noemen, en drie kaſteelen of fortreſſen.

D'andere eylanden.

Wat d'andere eylanden belangt, men vint niets van hare ſteden, vlecken of dorpen beſchreven; ſommige ſeggen, datſe alle van Portugeſen bewoont worden; doch andere meenen, dat 'er ſommige ſonder inwoonders ſijn, als dat van *do Sal*, *Mayo*, en eenige andere. 't Gemeen gevoelen is evenwel, datſe altijt eenigh volck hebben, om de waren en vruchten dieſe voortbrengen te verſamelen, gelijck de Hollanders van 't eylant Mayo verhalen, datſe daer ontrent 40 perſoonen, ſoo Spanjaerden, Portugeſen als Swarten, vonden, in 't ſelve eylant, ſoo 't ſcheen, om hare miſdaden gebannen, of daer verordent om de geyten te hoeden, of te jagen, welcke niet hadden dan kleyne hutten, alleen opgerecht, om hen van d'overgroote hitte der zonneſtralen, of 't ongemack van 't natte regenweder, te bevryen.

Lucht.

De lucht in deſe eylanden is in 't gemeen quaet, om de heete koortſen dieſe veroorſaeckt aen de gene die daer woonen, van welcke ſommige oock met den buyckloop en 't root meliſoen gequelt worden. Sy waren woeſt als de Portugeſen die ontdeckten; maer ſijn nu ten deel wel bebouwt, en overvloedigh in rijs, geers oft maiz, abruyn oft Turckſche tarwe, 't welck d'inwoonders tot voetſel gebruycken, oranjeappelen, lamoenen, citroenen, bananes, ygnanes, batates, comcommers, en andere vruchten. Yder maent van 't jaer geeft hen uytnemende meloenen. Hen ontbreecken oock geen ſuyckerrieten, noch kottoen, oock geen granaet-appelen; ſy hebben allerley ſlagh van vijgen, en Indiſche palmboomen, die de Cocosnoten voortbrengen. Hier ſijn oock veel wijngaerden, die tweemael des jaers geſneden worden, gelijck oock het graen op twee verſcheyde tijden wort ingeſamelt.

Granen, en andere vruchten.

Dieren.

Hier is veel groot en kleyn vee, inſonderheyt ſulck een groote menighte van geyten, dat men het naulijcks ſoude gelooven, 't welck ſpruyt uyt de vruchtbaerheyt van deſe dieren, die alle vier maenden drie oft vier jongen te gelijck voortbrengen. De jonge geyten ſijn vet en aengenaem van ſmaeck, om dat de moeders veel zeewater drincken. Sy hebben oock veel Indiaenſche hinnen en hanen, perdrijſen, quackelen, leeuwercken, en ſekere vogelen die de Portugeſen *Flamencos*, dat is, Vlamingen of Nederlanders, noemen, met witte pluymen op het lijf, en die van de vleugels root als bloet, ſijnde van grootte als een ſwaen. Hoenderen, paeuwen, reygers, en tortelduyven ſijn hier genoegh. Maer 't voornaemſte, dat deſe eylanden geven, is ſout, 't welck overal in overvloet is; en ſommige hebben niets anders dat hen doet achten, gelijck die twee welcke *do Sal* en *Buena Viſta* worden geheeten.

Hoedanigheyt van 't eylandt S. Iago,

Maer komende tot de beſonderheden van ſommige, dat van *S. Jago* is ſeer oneffen en vol bergen, en heeft vele plaetſen van alle geboomte ontbloot; maer de valeyen ſijn vruchtbaer, en wel gebouwt. Het heeft vele en verſcheyde vruchten, yder maent goede meloenen, veel ſuyckerrieten, allerley ſlagh van vleeſch, inſonderheyt hoenderen, en diergelijck gevogelte; oock voedt dit eylant vele paerden. De lucht is hier ongeſont, voornamelijck by de ſtadt S. Thomas, om hare gelegenheyt; maer ſoo ſchadelijck niet by la Praya.

van 't eylandt do Sal,

't Eylandt *do Sal*, ofte Sout, is onbewoont om ſijn onvruchtbaerheyt; en men ſiet 'er geen andere dieren dan een groote menighte wilde paerden. Om dat dit eylandt ſeer laegh is, loopt het water, als de zee ſich een weynigh verheft, over ſommige nederige plaetſen, in welcke, wanneer de zon recht daer boven ſtaet, het ſelve in ſout verandert.

van Mayo,

't Eylant *Mayo* is byna overal ſteenachtigh, vervult met ſoo veel bocken en geyten, dat men ſomtijts kudden van duyſent deſer dieren by een ſiet. Het heeft oock veel wilde paerden, eſels, oſſen, apen, en meerkatten, vele wilde ganſen, die root ſijn, kranen, en oyevaers, die d'onſe ſeer gelijck ſijn; en een menighte van kleyne witte vogelen, die in de holen der ſteenrotſen neſtelen, met korte beenen en breede pooten, lange becken, den rugge grijs-achtigh, en een dunnen doch langen ſtaert. De Hollanders kregen by dit eylant verſcheyde viſſchen, waer van ſommige geel en met ſwarte vlacken geſprenckelt waren; andere den carpers, en tonijnen gelijck, oock eenige als ſnoecken. Men ſiet hier veel ſout, 't welck in een groot moeras, twee mijlen lang en ſoo veel breet, door de hitte der zon wort gemaeckt. Het heeft vele boomen, die den wilden vygeboom gelijcken, en eenige Cocosboomen. In 't gantſche jaer hebben ſy geen regen, dan alleen in de maenden Julius, Auguſtus, en September, in welcke tijt die oock byna ſoo gedurigh valt dat het dagh en nacht ſonder ophouden regent.

van del Fuogo, en Bravo,

In 't eylandt *del Fuogo* ſiet men vele wijngaerden: en wat belangt dat van Bravo, het heeft vele dieren, welcker vleeſch ſy ſouten.

en van de bygelegen zee.

De naburige zee deſer eylanden wort Sargaſſi geheeten, om datſe geheel bedeckt is met ſeker kruyt, ſoo dat men 't water naeulijcks ſien kan, waer door haer de ſchepen niet dan met moeyte konnen bevaren. Dit kruyt gelijckt de zeepetercelie, uytgeſeyt dat 'et een weynigh geeler is, met ſeker ſlagh van vrucht op 't eynde, doch ſonder kracht of ſmaeck. De Portugeſen noemen het Sargaſſo, om dat 'et van het kruyt, dat ſy ſoo noemen, niet veel verſcheelt. Men weet niet te ſeggen, hoe 't gemelde kruyt in deſe plaets komt of groeyt, want men ſiet geen andere eylanden over gene ſijde, en 't vaſte landt legt ten minſten 40 mijlen van hier afgeſcheyden. Sommige meenen dat het uyt de gront der zee voortkomt; maer ſy dwalen, na 't oordeel van andere, om dat het daer niet wort gevonden.

vonden. Als de ſchepen uyt Indien komen, vermijden ſy de gemelde kruyden, en varen dicht langs de kuſt, want die is van dat ongemack bevrijt: doch als ſy wederkeeren, moeten ſy door deſe groene zee ſeylen, waer toe ſy een ſtijve wint van nooden hebben, of ſy konnen niet wel voortkomen.

Rijckdommen. De grootſte rijckdom van deſe eylanden beſtaet in ſout, en geytevellen: want daer worden jaerlijcks meer dan hondert ſchepen met ſout aen d'eylanden *do Sal, Buena Viſta, Mayo* en *S. Iago* geladen, die naer Duytſlant, Engelandt, Denemarcken en andere landen vertrecken; dat geen wonder is, nademael 't eylandt Mayo alleen ſoo veel ſout heeft, dat men daer mede, ſoo men gelooft, twee duyſent ſchepen ſoude konnen bevrachten. Maer de Spanjaerden hebben weynigh voordeel van dit eylandt, dewijl het ſout van 't ſelve yder gemeen is, ſonder dat iemant gehouden is iets in 't weghhalen van 't ſelve aen den Koning van Spanje te betalen. Derhalven gaen de Hollanders en vele anderen hunne ſchepen hier laden, om het wegh te voeren, doch niet ſonder groote moeyte en gevaer, om de ſanden en bancken die hier ontrent leggen. Wat de geyte- en bocke-vellen belangt, d'eylanden *do Sal* en *Mayo* hebben die in ſulck een menighte, dat men geheele ſchepen daer mede laed, om die naer Braſilien te brengen; dewijl de Portugeſen, die dat beſitten, in deſe eylanden hunne ſlaven ſenden, om deſe beeſten, die wilt ſijn, met honden in netten te jagen, en ſoo te vangen en te dooden. Hier is oock veel geſouten vleeſch, datſe voor de ſchepen bereyden, om die daer mede te beſorgen. De Koning van Spanje behout jaerlijcks tot ſijnen dienſt ſes duyſent geſoute geyten, ſoo tamme als wilde, en doet de huyden der ſelver droogen, welcke d'inwoonders verplicht ſijn aen ſijn volck te verſchaffen, om die naer Indien, of waer 't hem gelieft, te voeren. Van deſe geytevellen maken de Spanjaerden dat ſchoone Spaens leer, dat by ons ſoo geacht wort. Deſe eylanden geven oock kottoen, waer van ſy de ſchoone kottoene lijnwaten van verſcheyden verwen maken, die ſy daer na aen alle kuſten van Africa brengen, om die tegen Swarte ſlaven te verwiſſelen.

Sterckte. De Hollanders, die deſe geweſten beſocht hebben, ſeggen, dat het eylant S. Iago alleen in weynigh tijts drie duyſent ruyters op de been kan brengen, 't welck een aenſienlijck leger ſoude vertoonen, als het na proportie met voetvolck voorſien was. Maer andere verhalen, dat de gemelde Hollanders (gaende van 't eylant Majo, van 't welcke ſy in eenen nacht te Praya konnen komen) deſe ſtadt meermael geplondert hebben; S. Iago wierd oock in 't jaer 1585 door Fr. Draeck ingenomen en verbrant. Maer men gelooft, dat 'er ſedert beter ordre tot harer verſekering is geſtelt.

Regeering. In de ſtadt *Ribera Grande* is een Corregidor, oft hooft van de Juſtitie, ingeſtelt door de Koning; en d'inwoonders kieſen jaerlijcks twee Rechters, een der ſelve beſlecht de geſchillen, die over de ſchipvaert en zee-ſaken ontſtaen; d'andere doet recht aen d'inwoonders ſoo van dit eylant als de naburige.

Godtsdienſt. Alle deſe eylanden hebben geen andere dan de Roomſche Godtsdienſt; want d'inwoonders ſijn meeſt Spanjaerden en Portugeſen, uytgeſeyt eenige ſlaven. Doch hier is overal een groote onwetentheyt van hemelſche ſaken, door gebreck van onderwijſers. In 't jaer 1604 ſondt de Koning van Spanje eenige Religieuſen in deſe eylanden, die groote vruchten deden, ſoo te S. Iago, als in la Praya. Maer men vont hier vele tovenaers en waerſeggers, Iabacouces geheeten, die de ſiecken, ſelf den ſtervenden, deden gelooven, dat andere toovenaers hen 't lichaem knaeghden, en de ziel wilden uytrucken, om die te brengen waer 't hen geliefde; en voeghden daer by, indien men hen een eerlijcke vergelding wilde geven, en de ſelve ſiecken in hare handen ſtellen, dat ſy die ſouden geneſen. Dit arm volck, ſoo haeſt als ſy ſieck wierden, gaven ſich in 't vermogen van deſe bedriegers, die hen dienden tot Medicijns, Chirurgijns, en Apothekers, en eenige hulpmiddelen ordineerden, volgens 't gene de duyvel (die ſomtijts opentlijck tot hen ſprack in tegenwoordigheyt der huys-genoten) hen leerde. Deſe wijſe van geneſing wierd niet alleen door de Swarten, maer oock van eenige Portugeſen, tot ſchande van 't Chriſtendom, gebruyckt: dies waren de Ieſuyten in haer aenkomſt genootſaeckt dit quaet te verbeteren, en te verdelgen; gelijck ſy ſich oock moeſten ſtellen tegen een verkeerde gewoonte, die te voren gepleeght was, te weten, dat men drie of vier hondert, ja ſomtijts ſeven hondert Swarten, die in Guinea gekocht waren, te gelijck doopte. Tot beſluyt ſal ick alleen ſeggen, dat deſe eylanden oock een Biſſchop hebben, die ſijnen ſtoel heeft in de ſtadt S. Iago, en onder den Aertsbiſſchop van Lisbona behoort.

GVINEA.

Gelegenheyt.

DE kuſt van Africa, van de Cabo de Sierra Lionnes, leggende op de noorder breette van acht graden, tot de C. de Lopo Gonſalves, wordt met eenen naem GVINEA genoemt, hoewel datſe in verſcheyden Landtſchappen en volckeren is verdeelt, hebbende elck ſijn beſonderen Koning, ſulcks dat men alle tien ofte twaelf mijlen een andere natie vint, en andere tael ſpreeckt: 't volck zijn alle ſwarte Mooren, kloeck in 't lantbouwen, en konſtigh in verſcheyden handtwercken; maken aen ſommige oirten aerdige ſchuytjens uyt een boom, bynae gelijck de Veneetſche gondels, daer ſy mede ter zee varen, en meeſterlijck weten om te gaen. Het landt van Sierra Liona tot de Cabo de Palmas, genaemt Coſta de Meleguette oft Manigette, de Greynkuſt, (om dat van daer uyt verſcheyde plaetſen veel Manigette oft greyn komt, een ſoort van ſpecery, ſcherp van ſmaeck, byna als peper, doch kleynder van zaet,) is onder verſcheyde Koningen verdeelt. Tuſſchen Sierra Liona en C. Meſurado is een Koning, woonende aen Cabo Monte: tuſſchen Cabo Meſurado en Rio de Ceſtes een ander: en van daer tot Cabo de Palma noch verſcheyden andere. Die aen het landt van Cabo Monte, ſoo van de Portugeſen, maer van d'inwoonders Vay genoemt, is de machtighſte van die alle, hebbende aen Sierra Liona een Onder-Koning ofte Gouverneur, ſtaet onder een ander meerder, woonende te landewaert in, die ſy noemen de Koning van Folgia, de welcke als de Koning ſterft, daer weder een ander komt ſtellen. Deſe met alle de andere voorſz. Koningen, ſtaen noch onder een grooter Opper-Koning, die ſy Manoë noemen. De mans nemen daer ſoo veel vrouwen als ſy voeden konnen, houden die kort, en zijn 'er ſeer jaloers af, zijn daer over niet ſoo gemeen als op de Goutkuſt en andere quartieren van Guinea. Het regent daer gemeenlijck ſes maenden in het jaer, beginnende omtrent in 't midden van May, en duurt tot in October, meeſt in 't begin en laetſte van die tijt, ſomtijdts met ſtercke winden; die regen maeckt het landt vruchtbaer, en bequaem om ſijn vruchten te geven: d'andere ſes maenden is 't ſonder regen, geduerigh met een helderen klaren hemel. Daer waſt weynigh meer rijs, als ſy tot haer onderhoud noodigh hebben, 't welck afgeſneden zijnde, zaeyenſe het greyn ofte Maniget, ſoo dat het landt tweederley vruchten in 't jaer geeft: hebben weynigh tam vee, maer genoegh wild, en veelderley gevogelt; honden die niet baſſen, noch eenigh geluyt ſlaen; apen, meerkatten by duyſenden, luypaerts, tygers zijn daer in menighte; tweederley ſoorten van verckens, buffels, crocodillen, ſchild-padden, al beeſten die ſy eten.

De Greynkuſt.

Daer zijn oock veel olifanten in de boſſchen, die ſy vangen, het vleeſch eten, en de tanden aen de vreemdelingen verhandelen. Sommige onder haer eten oock haer gevangen ofte verſlagene vyanden uyt wraeck. Men vindt daer de dieren die de Portugeſen Salvages noemen, een boos en ſchalck gediert, bynae van fatſoen als menſchen, en ſoo groot als doggen, oock ſoo ſtout dat ſy ſich tegen de menſchen durven ſtellen, en ſoo ſterck datſe een man konnen ter neder werpen. Daer te lande is ſeer goede wijn de palm, die in delicaetheyt die van andere plaetſen daer omtrent te boven gaet.

De Tandekuſt.

Van C. de Palmas ooſtwaert, tot aen C. Lahoë, zijn verſcheyde plaetſen daer veel olifantstanden geruylt worden, en daerom de Tant-kuſt genoemt, oock veel ſteerten van olifanten, die nae de Goutkuſt gevoert, en daer verkocht worden; die gebruycken de Mooren, als ſy ten ſtrijde gaen, gelijck men hier de pluymen: meenen daer mede ſeer verçiert en ontſichlijck te zijn. Het landt van daer tot Cabo de Tres Puntas, wordt geheeten de kuſte van Quaqua, en het volck Quaquaes, om datſe wanneerſe met haer ſchuytjens by de ſchepen komen, altijdt roepen *Qua qua*, als haer verwellekomende, ſteken dan haer handen in 't water, en laten 't in haer oogen druypen, daer mede ſy als met eede willen verklaren, dat ſy oprecht en geen bedriegers zijn. Dit volck, overmits daer weynigh ſchepen komen, is niet ſoo ſchalck noch geſlepen als die van andere plaetſen daer omtrent; maken veel kattoenen kleeden, die van daer naer de Goutkuſt vervoert worden.

De kuſt van Quaqua.

De Goutkuſt.

De kuſt van Cabo de Tres Puntas tot aen de riviere de Benin, oft Rio de Lagos, wordt genoemt de Goutkuſt, om dat die rijck van gout is, en alle koopmanſchappen, die uyt Europa en andere plaetſen daer gebracht, tegen gout vermangelt worden. De Portugeſen hebben, ſtijf hondert jaren geleden, daer een ſterck kaſteel gebouwt, achtien mijlen ooſtwaert van de Cabo de Tres Puntas, geheeten S. George de Mina, en daer mede veel jaren lang de Mooren langs de kuſten ſeer in ſubjectie gehad, en met haer handeling groot voordeel gedaen; dan is ſeer vermindert, ſedert de Françoyſen daer hebben komen handelen; maer allermeeſt, ja byna te niet gegaen, met de komſt der Hollanders, die daer oock, omtrent vijf mijlen van 't voorſz. kaſteel de Mina, een ſterck fort, geheeten Naſſauw, gebouwt hebben, en met guarniſoen van de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden beſet, en onlangs 't kaſteel de Mina oock bemachtight, waer door de Mooren de macht der Portugeſen weynigh ofte niet meer achten, uytgenomen eenige weynige, die onder der ſelver gebiet noch ſtaen. De voornaemſte plaetſen aldaer zijn, eerſt Atſijn, gelegen weynigh beweſten de Cabo de Tres Puntas, Ante, Comendo, die onder de Portugeſen ſtaen, en 't voorſz. kaſteel de Mina:

TOMBOTV REGNVM.

MANDINGA.

MELLI.

SOVSOS.

CARAGOLES.

BANGANA.

CASSENA REGNVM.

ZEGZEG.

Desertum Zanfara.

Su Dayes.

Sierra Liona

MALAGVETA

GVINEA

Tandt kust

QVAQVA KVST

KVST VAN BENIN

BENIN.

Dauma

Adhos

Aconès pequenos

Lago de Curamo

Rio dos Escravos

Rio dos Escolmos

Rio forcados

Rio Ramos

Rio del Rey

Rio Camarones

Rio de Santa Clara

Rio de Gabon

Rio de Angra

Clein Corisco

Corisco

I. Corisco

I. de Fernando de Poo

R. Borno

R. de San Benito

R. de Santa Clara

R. de Olibate

C. de Lopo Gonçalves

C. de Catharina

R. Sesto

I. del Principe

I. de S. Thome

I. de Anabon

Tessa. Fluvius Niger, frugiferam regionem è desertis ac floridi scitingit quin et ipse sua inundatione provinciam secundat, haud secus ac Nilus Ægyptum.

Cantozi

Mandinga

Cabo Monte

Cabo

Cutumbo

Tambi

Punce

Saluse

Lac Guarde

Cerifiens de Alighante grande

Caccera Anguines

Xabandi

Voco

Lahoro

Ocanu

Patysom

Mesurado alias de gouta

Cataman

Pouroes

Bacorroes

Fesgueiras

Cabo de Palmeiras

S. Laurenco

Bomas

Bagnia

Bomin

Benin

Arobo

Budis

Biafres

Betoka

Menamba

Lagoa

Ilha Conuenent

Ilha Formosa

Ilha de Loanda

Ilha de Prasel

Ilha de Anno Bon

Ilha de Fernando Po

Ilha de Santa Clara

Ilha de Gabon

Ilha de Macabo

Ilha de Cabo Verde

Ilha de Sal

Ilha de Boa Vista

Ilha de Maio

Ilha de Santiago

Ilha de Fogo

Ilha de Brava

Ilha de Santo Antão

Ilha de São Vicente

Ilha de Santa Luzia

Ilha de São Nicolau

Ilha de Santa Maria

Ilha de São Tiago

Ilha de São Filipe

Ilha de São Miguel

Ilha de São Thomé

Ilha de São Pedro

Ilha de São Paulo

Ilha de São Francisco

Ilha de São Bento

Ilha de São Bernardo

Ilha de São Clemente

Ilha de São Cristóvão

Ilha de São Domingos

Ilha de São Estevão

Ilha de São Felipe

Ilha de São Francisco

Ilha de São Gonçalo

Ilha de São Jacinto

Ilha de São João

Ilha de São José

Ilha de São Lourenço

Ilha de São Luís

Ilha de São Marcos

Ilha de São Mateus

Ilha de São Miguel

Ilha de São Nicolau

Ilha de São Pedro

Ilha de São Roque

Ilha de São Sebastião

Ilha de São Simão

Ilha de São Tiago

Ilha de São Vicente

Ilha de Santa Catarina

Ilha de Santa Clara

Ilha de Santa Cruz

Ilha de Santa Luzia

Ilha de Santa Maria

Ilha de Santa Rosa

Ilha de Santa Teresa

Ilha de Santa Ursula

Ilha de Santa Vitória

Ilha de Santo Amaro

Ilha de Santo André

Ilha de Santo Antão

Ilha de Santo Estevão

Ilha de Santo Inácio

Ilha de Santo Tomé

Ilha de Santo Vicente

Ilha de Santos

Ilha de São Bento

Ilha de São Bernardo

Ilha de São Clemente

Ilha de São Cristóvão

Ilha de São Domingos

Ilha de São Estevão

Ilha de São Felipe

Ilha de São Francisco

Ilha de São Gonçalo

Ilha de São Jacinto

Ilha de São João

Ilha de São José

Ilha de São Lourenço

Ilha de São Luís

Ilha de São Marcos

Ilha de São Mateus

Ilha de São Miguel

Ilha de São Nicolau

Ilha de São Pedro

Ilha de São Roque

Ilha de São Sebastião

Ilha de São Simão

Ilha de São Tiago

Ilha de São Vicente

Ilha de Santa Catarina

Ilha de Santa Clara

Ilha de Santa Cruz

Ilha de Santa Luzia

Ilha de Santa Maria

Ilha de Santa Rosa

Ilha de Santa Teresa

Ilha de Santa Ursula

Ilha de Santa Vitória

Ilha de Santo Amaro

Ilha de Santo André

Ilha de Santo Antão

Ilha de Santo Estevão

Ilha de Santo Inácio

Ilha de Santo Tomé

Ilha de Santo Vicente

Ilha de Santos

OCEANVS AETHIOPICVS

Linea sub circulo Æquinoctiali

GVINEA

Milliaria Germanica

Milliaria Hispanica

Amplissimo Doctissimoque Viro
D. NICOLAO TVLP,
Medecinæ Doctori Reip. Amsterdamensis
Senatori et Scabino. Medico et Anatomico
celeberrimo. Tab. hanc D.D.
Guiljelmus Blaeu.

voort Mouree, een der voornaemſte, ſtaende onder de Koning van Sabou, daer 't Hollandts fort Naſſauw gelegen is, Cormentijn, Berku, Ackara, en Cincko. Daer te lande zijn geen olifanten, maer Cabriten, ſommige koeyen, herten, hinden, veel hoenderen van fatſoen als hier te lande, oock de allerbeſte civetkatten in de boſſchen, dieſe, jong zijnde, vangen, opbrengen, en om het civet gebruycken ofte verkoopen; menighte byen, die in holle boomen haer honigh en was maken. Daer waſt geen rijs, maer millie, dieſe op een ſteen tot meel, gelijck de ſchilders haer verwen, wrijven, en backen daer broot af; ſuyckerriet, Bannanas, Annanaſſen, Patattes, Injamos waſſen daer veel, en ſchoonder als iewers; 't is overvloedigh van limoenen en orangien, die daer in het wilde waſſen, en te landewaert menighte Palmites-boomen, daerſe haren wijn en olie de Palm uyt krijgen, die waſſen met een rechte gladde ſtam 40, 50, en meer voeten hoogh, daer de Mooren met een beſondere behendigheydt weten by op te klimmen, boren een gat, weynigh beneden daer de bladeren beginnen, ſteken daer een ſtockjen in, en hangen een pot ofte kalbaſt aen 't eynde van 't ſtockjen, ſoo komt de wijn dan leecken tot in die kalbaſt. Sy is van koleur in 't aenſien als wey, getapt zijnde, wort eerſt als wijn ofte bier, maekt den genen, die 'er veel af drinckt, heel droncken; verſch zijnde, is ſoet en lieflijck van ſmaeck, maer des anderen daeghs ſuurachtigh, en wordt in korten tijdt ſeer goeden azijn: het volck te landewaert brengen die nevens allerhande fruyten alle dagen verſch aen 't fort Naſſauw, en aen de zeekant ter marckt. Een boom geeft omtrent twee ſtoopen nat des daeghs, en niet tegenſtaende ſy veel daer uyt tappen, ſoo worden evenwel de vruchten rijp, dat zijn vijf of ſes, meer oft min groote troſſen, ſoo ſwaer als een man opheffen kan, van vooſe ſubſtantie, rondom met een groote menighte beſyen, wat grooter als olyven, beſet, elck met een harde ſteen en een ſoete keern daer in: die kappenſe van de tros, zieden en ſtampenſe kleyn; ziedenſe daer nae weder, dan komt de oly boven drijven, dieſe met ſchelpen daer af ſcheppen, en in potten ofte kalbaſſen bewaren, eten en gebruycken die als boter en olie van olyven, dieſe daer niet en hebben, beſtrijcken oock daer mede haer lichaem van boven tot beneden, maken ſoo de huyt glat en blinckende, dat ſy voor een ſchoonheyt houden. Gevogelte is daer menigerley, en van ſchoone koleuren, inſonderheyt paeuwen, wilde hoenderen, graeuwe papegayen, die ſeer wel leeren ſpreken, perroquitjens, en veelderhande kleyn gevogelte, die haer neſten ſeer konſtigh met ſmalle draden aen de tacken van de boomen hangen, om niet van de ſlangen, die daer veel en ſommige ſeer groot zijn, beſchadight te worden, boven dicht voor de regen, met een lange neerhangende hals, daer ſy van onderen op inkomen. Daer is oock overvloet van ſeer goede viſch, van menigerley aert, dieſe met haer ſchuytjens, uyt een ſtuck hout gemaeckt, dagelijcks uyt der zee halen. De drie maenden, Auguſtus, September en October, regent het hier bynae geſtaedigh; 't is 'er ſeer heet, ongetempert, en ongeſont voor onſe luyden; inſonderheyt is de regen ſeer ſchadelijck, groote vuylnis en wormen bybrengende, om datſe vocht en warm, een moeder is van verrotting: hier door ontſtaen vele ſieckten, beſonder heete koortſen, buyckloop, root meliſoen, en diergelijcke qualen.

Palmites-boomen.

't Volck aen de zeekant is kloeck, ſoo in hantwercken als in haer koopmanſchap; maken veel aerdige dingen van goudt; ſoo ſubtijl als iemant hier te lande; ſy hebben geen gelt noch munt, maer koopen alle dingen om goudt, in groote en kleyne ſtucken, ſommige in ringen, ketenen, en anders gemaeckt, ſommige in greyn, eenigh grof, eenigh kleyn als ſant, byna als ſtof, dat het beſte en fijnſte is, dragen haer ſchaelkens altijdt by haer; die omtrent de zeekant, wegen met koper gewicht; die te landewaert, met roode en ſwarte boonen; weten daer ſubtijl mede om te gaen, en ſcherp genoegh haer rekening te maken. De mans houden ſoo veel vrouwen als ſy voeden konnen, gaen veel naeckt, doch de ſchaemte gedeckt, ſommige van qualiteyt met een deken als een mantel om 't lijf, met hoeden van bieſen, andere van vellen en ander ſtof gemaeckt, van veelerley fatſoen: de vrouwen dragen een linnen of kattoenen kleet om 't lijf, van de navel tot op de knien. De kinderen loopen heel naekt, ſoo meysjens als knechtjens, tot datſe beginnen groot te worden, en ſchaemte te krijgen, al onder malkanderen gelijck de beeſtjens in 't wilde, dat by haer, ſoo lang ſy ongetrouwt zijn, geen oneer gerekent wordt. Het vrouw-volck trouwende, moet ſich daer na van andere mans onthouden. Sy hebben weynigh kennis van Godt, gantſch niet van ſijn gebodt, zijn niet te min uytermaten ſuperſtitieus; hebben tegen alle quaden die haer mogen overkomen, hare beſondere, bynae ontallijcke heyligheytjens en beſweeringen, dieſe *Fetiſios* noemen, met veel ſeltſame en vreemde ceremonien.

Benin.

Ooſtwaert van de Goutkuſt volght het landt van Benin, hebbende een ſtadt van de ſelve naem, ſoo groot, dat men van 't een eynde tot het ander niet ſien kan, niet tegenſtaende de ſtraten heel recht zijn, vol huyſen van root leem gemaeckt, dicht by een, gelijck hier te lande. De Koning hebbende 500 of 600 wijven, houd daer ſijn Hof, met groote magnificentie, verſtaet nae de maniere des landts. De ſtroomen langs deſe kuſten loopen altijdt ooſtwaert, oock de vloeden, en veel uyt den zuyden, overſulcks is 't met ſchepen lichtelijck ooſtwaert, maer niet wel mogelijck weſtwaert aen te komen: daerom moeten de ſchepen, die van daer herwaert willen, eerſt ooſtwaert naer Cabo Gonſalves, en van daer een goet ſtuck zuydwaert over de andere zijde des Middellijns, buyten de ſtroomen, haren wegh nemen.

Stroomen langs deſe kuſten.

't KONINCKRYCK CONGO.

DE oude Schrijvers hadden weynigh kennis van dit landt, hoewel het schijnt dat Ptolemeus daer af gesproken heeft onder de naem van de Hesperische Ethiopiers, welcke men houdt voor inwoonders van de landen die den Koning van Congo gehoorsamen, insonderheyt 't volck van Pangelungi. Eenige noemen 't, doch buyten reden, *Manicongo*; want dat is de naem van de Koning, niet van 't Rijck, dewijl het beteeckent Heer van Congo, om dat *Mani* in onse tael Heer moet overgeset worden. *Namen.*

Palen. Dit Rijck heeft tot grensen in 't noorden de Koninckrijcken Loango ofte der Bramas, en der Anziken; ten zuyden de Rijcken Angola en Malemba; ten oosten de bergen daer men kristal, salpeter en silver uytgraeft, met de riviere Verbele, het koninckrijck Cacongo, en de Giakas, hare wrede vyanden, aen d'oversijde der gemelde bergen; en ten westen de groote zee.

Grootte. Dit koninckrijck begint langs de zeekust van de riviere Congo oft Zaire, het welck dit lant van Loango afscheyd, tot aen 't Rijck van Angola, streckende naer de Caep de Bona Esperança: sijn grootste breette is ontrent 600 kleyne ofte 200 Fransche mijlen, doch langs de zeekust is 't 120 mijlen breet.

Het streckte sich eertijts veel wijder uyt, toen die van Loango, Angola, Cacongo, en vele anderen, (die sich nu alleen hare vrienden noemen) daer onder stonden. Maer de grensen sijn nu veel vermindert; want de Koning vele landen verloren hebbende, heeft alleen behouden d'ydele tytels (behalven die van Koning te Congo,) van de Rijcken Abundos, Mataman, Quizama, Angola, Angoje, Cacongo, der seven koninckrijcken van Congere, Amozala en Pangelungi; daer en boven schrijft hy sich Heer van Zaire, 't lant der Anzicanen, en van Loango.

Deeling in Provintien. Dit Rijck is in ses Provintien gedeelt, welcker namen sijn Bamba, Songo, Sundo, Pangо, Batta en Pemba; en begrijpt ontrent dertigh duysent soo steden, vlecken als dorpen.

Bamba. De Provincie Bamba grenst in 't oosten aen 't meir van Chelande oft Aquilonde, tot aen

Grensen. de volckeren Chezzamanes, die eertijts vry en sonder Koninck onder hare bysondere Overheden leefden; doch nu eenighsins den Portugesen onderworpen sijn: in 't westen heeftse de zee; ten zuyden de riviere Coanza en 't Rijck Angola; en ten noorden de riviere Ambrise.

Landen. Sy vervat op de kust de landen oft Heerlijckheden van Bamba, Lembo, Dandi, Bengo, Corimba, Coanza, Cazzansi, en 't eylandt Loanda; en verder in 't vaste landt de heerlijckheden Angazi, Chinghengo, Motollo, Chabonda, en eenige andere mindere deelen. Haer hooftstadt is Panza, in een vlackte ontrent hondert mijlen van de zee, tusschen de rivieren Ambrizi en Lozam, gelegen. *Hooftstadt.*

't Eylandt Loanda. 't Eylandt Loanda, in dese Provintie begrepen, is tusschen een arm van de riviere Danda, Bengo genaemt, en de vloet Coanza besloten. Het heeft een fraye haven, Loanda, als 't eylandt, geheeten: dese haven is aen de noordtsijde, ontrent een half mijl breet, en recht tegen over het vleck S. Paulus, 't welck sommige een stadt noemen, alwaer de Portugesen met hare vrouwen, diese uyt haer landt gebracht hebben, woonen. Dit eylandt is 20 *Grootte.* mijlen lang, dat is byna vijf Fransche mijlen; en alleen een mijl breet, doch op sommige plaetsen veel smaller, en niet meer dan een booghscheut wijt van d'eene strant tot d'ander. Seker Schrijver segt, datse seven steden heeft door d'inwoonders Libata genaemt; maer een ander noemtse vlecken, en Linschoten alleen dorpen. 't Voornaemste vleck is 't gene de Portugesen *S. Espirito* noemen, waer de Gouverneur van 't eylandt woont.

Songo. De tweede Provintie is Songo, ontrent de rivieren Zaire en Lelunde gelegen, en streckt sich uyt van de riviere Ambrizi tot aen de Roode bergen, die tot een scheydpael van 't Rijck Loango dienen; want het heeft over de Zaire *Palen.* de landen die sich tot aen 't gemelde Loango uytbreyden: in voegen dat dese Provintie ten noorden grenst aen de koninckrijcken Loango en Anzicane; ten zuyden aen de riviere Ambri; ten oosten aen de bergen die dit lant van de Anziken afscheyden; en ten westen aen de groote zee. Vele landen behooren onder dese Provintie, self eenige die eertijts vry waren, als Mombalan in dit Gouvernement besloten. De hooftstadt heeft de selve naem als de Provin- *Hooftstadt.* tie, en is de woonplaets van de Gouverneur.

Sundo. De derde Provintie is Sundo, welck begint 40 kleyne ofte 13 Fransche mijlen van de stadt S. Salvador, hooftstadt van 't geheele Koninckrijck, en breydt sich uyt tot aen de Zaire over sijne sluysen, en begrijpt sijne beyde oevers tot aen 't lant der Anzicanen, dat het ten noorden heeft: doch aen d'oostsijde streckt dese Provin- *Grensen.* tie langs de Zaire tot daer sy sich met de riviere Brancane vermengt; en van daer tot aen de voet der kristaline bergen; maer ten zuyden stootse aen Pango. De hooftstadt heeft oock *Hooftstadt.* de selve naem als de Provintie, en dient tot een verblijf van de Gouverneur; sy legt op de grensen van de Provintie Pango, niet wijt van de watervallen oft rotsen daer de Zaire afrolt.

REGNA CONGO et ANGOLA.

Septentrio.

Occidens

Oriens

Meridies.

Milliaria Germanica Communia

OCEANUS ÆTHIOPICUS.

BRAMAS.

Olibata
C. de Lopo Gonsalves
R. de Parsdia
Rio de Fernando Vaz
Baya Comma
R. Sette
Sette
Sierras de S. Spirito
Piri
R. Comby
Majumba
L. Negro
Quila
Metute Moni
Quilongo
Sellage
Kaye
Louangiri
R. Loango
Katte
Mambic
Sehie
Chikongo
Loango
Boke
Dingo
Kenguepin
Kilongas
Intami
Kakongo
Boaris
R. Loango Lonsi
Vengo
Cascais
Malemba
Cakongo
Cabinde
Mstinga
Angoi
P. de Palmarinho
C. de Padron
Sonho
Pinda
Monbalas
R. Lolongo
R. Ambris
R. Encoccoquemutiri
R. Loze
Walo
Enfala
Mayombo
Mossembo
L. Lembo
Tanga
Tinda
Wembe
Pemba
R. Dandi
Canvangombe
Bengo
Motolo
Legando
Mossoula
R. Libongo
Chonso
Barra de Corimba
Corimba
Punta de Palmarinho
Fort
I. Massendar
B. Massoto
C. Ledo
R. Quanza
C. de tres puntas
Motchina
C. Falso
I. Motchina
C. S. Bras
BENGVELA
Benguela vieja
R. Morena
Mani Kikongo
REGNVM.
Baya de Thora
Salines
Caton belle
Fort Benguela
Mondondes
Sierras de Hierro
Gunsea Aronæ
Ceyla
Embacca
Lovela
Mapongo
Massingan
Cambamba
R. Coanza
Sierras de Prata
MALEMBA
Bagamidri populi
MATAMA
Aquilunda Lago
Ary
Tages
Sierras
Sierras de Cristal
Salnitre
Anzicana cujus populi Anthropophagi
Buckameala
Rio Zaire
R. Zaire ò Congo
Congo bat
Banza de Batta
Bamba
Cascon
Quinnasso
Tolhuys
Allagoa
Quing
Bembe
Beegua
Combassa
Chicaco de Tula
CONGORIOMLASSA
REGNVM
IAGES
Angote
Congou
R. Coango
BATTA
Batte nunc
GISYMBA
Lemba
Zoca
Kine
Wande
Ambule
Amboulle
R. Berbela
R. Key
R. Lolunda
R. Ambris
Agirymba
S. Salvador
Mavanda
Kanda
Mosongo
Mopenda
Wamba
Manicongo de ó Canga
Canga
Mosonles
Meniques
MACOCO
Bombon sobbi
Panguelungi Populi
R. Fiumgombi
R. Bachguim
R. Coanza
Sierras de Prata

Pango. Pango, de vierde Provintie, heeft die van Sundo ten noorden; die van Batta ten zuyden; *Palen.* het lant van Congo, daer de Koning woont, ten weſten; en de Sonnebergen ten ooſten. *Hooftſtadt.* De hooftſtadt, op de weſtſijde van de riviere Barbele gelegen, was eertijts Panguelungos, en nu Pangus geheeten, in welcke de Gouverneur reſideert. Deſe Provintie was eertijts vry, maer nu ſtaetſe onder de koning van Congo, onder welckers beſcherming ſy ſich heeft begeven, om de oorlogen die haer veeltijts quelden.

Batta. Grenſen. De vijfde Provintie is Batta, eertijts Aghirimba genaemt; paelt ten noorden aen die van Pango, en ſtreckt ſich ten ooſten over de riviere Barbele tot aen de Sonne- en Salpeter-bergen, waer de Giacas woonen; en ten zuyden van deſe bergen voorby de t'ſamenvloeying der rivieren Barbele tot aen de Verbrande bergen, die de Portugeſen *Montes Quemados* noemen. De hooftſtadt en de Provintie hebben een ſelve naem.

Pemba. De ſeſte en laetſte Provintie, doch d'eerſte in waerdigheyt, is Pemba geheeten: ſy leght in 't midden van 't geheele Rijck, en tuſſchen alle de gemelde Provintien beſloten. In dit *Hooftſtadt van 't geheele Rijck.* landt is de hooftſtadt van 't geheele koninckrijck gelegen, eertijts door d'inwoonders Banza, dat is het hof, en nu door de Portugeſen *S. Salvador* geheeten. Seker Schrijver noemtſe Ambas Congo, en ſegt, dat 'er de huyſen hier en daer, als in een dorp, ſijn verſpreyt. Sy legt 50 Franſche mijlen van de zee, op een hooge rotſe, welcker ſteenen ſeer hart ſijn, en dienſtigh om te bouwen. Den top van den bergh, die deſe rots begrijpt, is ontrent drie mijlen groot, en heeft vele dorpen en huyſen, in welcke meer dan tien duyſent menſchen woonen, als eenige ſchrijven, doch andere maken 't getal veel grooter: Van deſen top, die de Portugeſen *Otteiro*, dat is, wachttoren noemen, ſiet men ſeer verre alle d'omliggende landen, ſoo van de weſt- als noortſijde, dewijl 't geſicht niet belet wort van de bergen: deſe ſtadt legt in 't midden van 't gantſche koninckrijck; ſoo dat de Koning alle ſijne lantſchappen byna gelijckelijck kan beſorgen. Een gedeelte der ſtadt aen de zuydſijde heeft muren die d'eerſte Koning deê bouwen, 't welck hy van de Portugeſen liet bewoonen, op datſe daer in ſekerheyt ſouden weſen; en aen d'ander ſijde liet hy ſijn hof en d'andere koninckſijcke huyſen oock met muren omringen, doch op ſulcke wijſe dat 'er een groote plaets tuſſchen beyde is, op welckers midden de hooftkerck, met haer kerckhof verciert, is gebouwt. Maer behalven deſe twee beſloten plaetſen, is den top van den bergh geheel beſet met gebouwen, inſonderheyt der Edelen, die yder een plaets dicht by 't hof kieſen, 't welck met al ſijn aenhang de plaets van een ſtadt beſlaet. De ſtadt der Portugeſen, gelijck oock d'omring der koninckſijcke huyſen, is een ure gaens groot. De muren ſijn dick en ſterck genoegh, om eenigh gewelt te wederſtaen: maer de poorten van beyde deſe plaetſen worden des nachts niet geſloten, en ſijn des daeghs ſonder wacht; want alles daer rontom is in vrede, en ſonder vreeſe.

De groote wegh, die naer de zee ſtreckt, is ſeer breet, en wel vijf mijlen beſtraet; aen de ooſtſijde ſtroomt een riviere aen de voet van den bergh, 't welck een groot gerief geeft aen d'inwoonders. Rontom de meergemelde bergh ſiet men eenige gebouwde valleyen, en geheel vruchtbaer, welcke ſeer dienſtigh ſijn om de groote menighte der inwoonders. Behalven de hooftſtadt, is 'er noch de ſtadt Pemba, (daer *Pemba.* de Gouverneur van Druene ſich onthoudt,) gelegen aen de voet van de Gebrande bergen, op de riviere Coanza.

Wat belangt de rivieren van dit Rijck, als *Rivieren.* men van 't noorden naer 't zuyden daelt, na de gene die de Portugeſen *las Borreras roxas*, ofte van 't Roode ſant noemen, vint men een andere revier, welckers mont een golf vertoont, *Bayan de las Almadias*, dat is, de Golf der ſchepen, om dat 'er vele gemaeckt worden, geheeten. In deſe ſelve golf ſiet men drie eylanden, van welcke het grootſte, dat in 't midden leght, bewoont wort, en voorſien is met een haven, bequaem om vele kleyne ſchepen te bergen; maer d'andere twee ſijn woeſt.

Daer na ſiet men de grootſte rivier van Congo, Zaire genoemt, die uyt drie verſcheyde *Zaire.* meiren, ofte ſtaende wateren, haren oorſprong heeft: want haer eerſte begin is uyt het ſelve meir waer uyt de Nijl voortkomt, daer na uyt een ander, waer de rivieren Lelunde en Coanza oock uyt vloeyen, 't welck van de wateren van 't eerſte ſijn gedaente krijgt; en eyndelijck van een derde meir dat de Nijl maeckt. Hare beginſelen ſijn kleyn, indien men de grootte van deſe riviere bemerckt: want haren mont is meer dan negen Franſche mijlen wijt; en heeft ſulck een overvloet van water, 't welck ſich met ſulck een kracht in den Oceaen ſtort, dat het tot 13, 16, ja ſomtijts meer dan 20 mijlen in zee zoet blijft; het ſcheepsvolck neemt dit in acht, en kan het aen de verwe onderſcheyden, ſoo datſe ſich in zee ſelf daer van voorſien. Men kan ontrent acht mijlen tegens 't gewelt van deſe rivier opvaren, ſelf met groote ſchepen; doch 't is onmogelijck verder te gaen, om den ſnellen loop der wateren, welck te ſtercker is, om eenige rotſen en watervallen, van welcke deſe rivier met ſulck een geraes afſtort, dat men 't byna drie mijlen van daer kan hooren: ſoo datſe door deſe kracht niet alleen veel ſants met ſich ſleept, maer oock groote ſteenen; en ſtroomt om eenige eylanden in haren ingang, welcke bewoont *Eylanden.* en beſeten worden van ſommige Heeren, die hen van de Koning van Congo te leen houden, doch in 't gemeen met elckander oorlogen: ſoo dat men vele gevechten te water ſiet; want ſy hebben groote ſchepen, uyt een eenigh ſtuck houts van de ſtam van een grooten boom, die ſy Licondo noemen, gemaeckt, welcke 200 mannen konnen voeren: ſy worden met vele riemen voortgedreven, want yder handelt den boge en den riem te gelijck; doch ſy verlaten de riem wanneer ſy hantgemeen worden.

worden. In de voornaemſte deſer eylanden hebben de Portugeſen een fraey dorp, van het welcke ſy op de haven van Pienda handelen: 't kleynſte deſer eylanden wort Paerden-eylandt genaemt, om 't groot getal der zeepaerden die men hier beſpeurt.

Andere rivieren, die in de Zaire vallen.

Vele rivieren vermengen ſich met de Zaire, welcke ſy vergrooten; doch de voornaemſte ſijn d'Vmbe, de Brancare, en de Barbele.

Vmbe.

D'Umbe, door ſommige Vambre geheeten, komt van de noortſijde van eenige bergen in 't Landt der Swarten, en ontlaſt ſich in de Zaire op d'ooſterlijcke grenſen van 't koninckrijck Congo.

Brancare.

De Brancare, ofte Bancare, als andere ſchrijven, heeft oock haer oorſprong uyt de bergen van 't gemelde Landt der Swarten; eenige ſeggen, dat deſe riviere ſtort in 't meir waer uyt de Nijl voortkomt; maer andere meenen, met meerder ſekerheyt, ſoo het ſchijnt, datſe ſich met de Zaire vermengt dicht by d'ooſter-grenſen der Provintie Pango, die ſich noch verder en tot aen den voet der

Barbele.

Kriſtalbergen uytſtreckt. De riviere Barbele, oft, volgens andere, Verbele, heeft eerſt haer begin in 't ſelve lac ofte meir waer uyt de Nijl voortkomt, daer na komtſe uyt het meir van Aquilunde, loopt door de hooftſtadt van Pango, en vermeerdert daer na de Zaire met hare wateren.

Rivieren die in zee vloeyen.

Na de Zaire ontmoet men, als men van het noorden naer 't zuyden langs de kuſt gaet, een uytſtekenden hoeck *Cabo de Padraon* genaemt; voorts een weynigh voorder de riviere Lelunde,

Lelunde.

welcke komt uyt het gemelde meir van Coanze, en vloeyende langs de voet van den bergh, waerop de koninckljicke ſtadt is gelegen, ſtort ſich in de zee; doch verdrooght ſomtijts te voren als het niet meer regent. Van daer

Ambrizi.

komt men aen de riviere Ambrizi, die groot is, en met een bequame haven voorſien, en ſtroomt niet wijt van de koninckljicke hooftſtadt Congo, van waer ſy ſich voorders met de zee vermengt. Daer na ſiet men d'Onzo, ofte

Onzo.

Ozoni, die goede havens heeft, en uyt een ſelve meir, als de Nijl voortkomt. Meer naer

Lemba.

't zuyden ſiet men de riviere Lemba, ſonder eenige haven, en onbequaem om met ſchepen te bevaren. Een weynigh lager vint men de

Danda.

Danda, die groote ſchepen kan dragen: aen

Bengo.

de zuydſijde heeftſe een arm, Bengo genaemt, die men meer dan achthondert Franſche mijlen kan bevaren, en valt in de groote riviere van Coanza, en maeckt met haer het eylandt van Loanda.

Coanza.

De Coanza komt uyt een kleyn lac ofte meir, 't welck door een grooter, waer uyt de Nijl ſijn oorſprong heeft, gemaeckt is, en wort het meir van Zaire en van Zembre geheeten. De mont deſer riviere is byna een mijl breet, en men kan die meer dan 30 Franſche mijlen, als de zee hoogh is, bevaren; doch heeft geen bequame haven: een weynigh verder dan deſe riviere ſiet men 't begin van het koninckrijck Angola.

Hoedanigheyt.

D'Ouden hebben dit landt, om ſijn overgroote hitte, onbewoonbaer geacht: doch de jongſte Schrijvers ſijn gewaer geworden, dat 'er de lucht meer getempert is, dan men ſich, ſonder het te beproeven, ſoude konnen inbeelden: dit komt door de wint en regen, die in dit geheele landt de hitte matigen, en 't ſelve ververſchen: want de wint, die de Griecken *Eteſias*, en de Portugeſen *Vento Maeſtro*, oft algemeene, noemen, (dat is by ons de noortweſte, welcke byna als eygen is aen deſe landen,) veroorſaeckt een groote beweging der wolcken, welcke na de toppen der bergen gejaegt, regen op d'aerde uytſtorten; ſoo dat men in't gemeen veel miſtige dampen, als de regenvlagen aenſtaende ſijn, op de bergen ſiet. Deſe byna gedurigen regen doet de Nijl, de Niger, en d'andere rivieren van dit geheele landt ſwellen, welcke ſich in den Oceaen, oft in de Middellandtſche zee, uytſtorten; doch eerſt, door 't vloeyen over hare eygen oevers, de landen bevochtigen, en vet en vruchtbaer maecken. Door deſen grooten regen in haren winter, ter ſelve tijdt als wy onſen ſomer hebben, wort dit geweſt ververſt. Maer in haren ſomer hebben ſy veel zuydooſte en noordooſte winden, die kout ſijn, het aertrijck verkoelen, en de lucht helder maecken; en ſonder deſe gunſtige winden ſoude de hitte geheel onverdraeghlijck weſen. D'inwoonders van Grieckenlandt, Egypten, Candien, Cyprus, Natolien en Syrien genieten de ſelve winden, en noemenſe Zephyrs, 't welck ſoo veel beteekent als levenbrengers. Op de bergen van Congo, en d'omleggende landen valt nimmer ſneeuw; maer wel op de gene die dicht by de Caep de Bona Eſperança leggen, die de Portugeſen *Sierra Nevada*, dat is, Sneeuwbergen, noemen. Indien men ſneeuw in dit Rijck kon vinden, ſy ſouden die tegen gout betalen, om haren dranck daer mede te verkoelen: ſoo dat men moet beſluyten, dat verre van' de waerheyt is het ſeggen van ſommige, die voorgeven, dat de rivieren van dit landt ſwellen, als de ſneeuw ſmelt; nademael den grooten regen, die vijf maenden duert, 't ſelve veroorſaeckt: want die valt met ſoo groote droppelen, dat het een wonder is te ſien; maer 't aertrijck ſwelgt die daetlijck in, gelijck of het altijt dorſt hadde.

Lucht.

Wint en regen.

Sneeuw.

Haren winter is gelijck als den herfſt in Italien, ſoo datſe niet van kleederen veranderen, noch in deſe tijdt vuur ſoecken; want daer is ſeer weynigh onderſcheyd tuſſchen de winter en de ſomer, dan alleen dat de lucht een weynigh kouder is in de winter terwijl het regent; maer ſoo haeſt die ophoudt, ſoo in de ſomer als in de winter, is 'er een onverdraeghlijcke hitte, inſonderheyt twee uren voor- en na-middagh. Dagh en nacht ſijn byna altijt even lang; en indien daer ſomtijts eenige ongelijckheyt is, die is ſoo weynigh dat men die naulijcks kan gewaer werden. De winter begint hier half Maert, en de ſomer in September. In de maenden April, Mey, Iunius, Iulius en Auguſtus, heeft men hier een gedurigen regen, in welcke tijdt ſy byna niet eenen helderen dagh ſien. In tegendeel is de ſomer droogh, en

Iaergetijden.

in ſes maenden valt 'er byna geen vochtigheyt: als het warm weder is, lijden hier de Europiſche volckeren groot ongemack. De gemeene ſieckte is de koorts, die evenwel meer in haren winter dan in de ſomer komt, om den geſtadigen regen. Sy ſijn oock gequelt met de groote ofte Spaenſche pocken, die d'inwoonders Chitangas noemen; en ſeker Schrijver ſegt, dat 'er een ſoort van wormen is, Pyſi geheeten, die aen de rechte ſijde van 't ingewant, en onder de nagelen der vingeren groeyen; welck quaet haer ſomtijts in drie ofte vier dagen, indien men niet terſtont eenigh hulpmiddel gebruyckt, het leven beneemt: doch een geſchilde lamoen, tegen 't quade deel gehouden, doet door haren ſuren reuck de wormen ſterven.

Siecktens.

Water.

Dit landt heeft geen water gebreck, gelijck men aen ſoo vele rivieren kan beſpeuren: het is 'er ſelf in ſulck een overvloet, datſe met het gemeene, dat men overal vint, niet te vreden ſijn; maer het beſte en koelſte verkieſen, gelijck men by die van S. Salvador kan ſien, die 't water, 't welck in groote menighte in de naburige vlackte is, noit gebruycken, maer ſenden hunne knechten tot een fonteyne die wat lager is en aen de noordſijde: men heeft oock beſpeurt, dat het gemelde water nooit ſchadelijck is aen de gene die daer van drincken. Doch in 't eyland Loanda ſiet men een wonderlijcke ſaeck; want ſoo men ontrent een voet diep in d'aerde graeft als de zee hoogh is, vint men ſoet water in grooten overvloet; maer als de zee weder afneemt en ebt, wort al 't water weder ſout en bitter.

Wonderlijck water.

Aertrijck.

Den regen, die de rivieren doet ſwellen, vervultſe oock met vette en ſlijck-achtige wateren, welcke ſich daer na over de landen uytſpreyen, en de ſelve, als boven geſeyt is, wonderlijck vruchtbaer maken, ſoo datſe alles wat tot het leven noodigh is overvloedelijck voortbrengen. In de Provintie van Pemba is 't landt rontom S. Salvador ſeer vruchtbaer, om de koelte en ſuyverheyt der lucht; en deſe geheele Provintie is rijck in weylanden, overvloedigh van boomen die altijt groen ſijn, en met ſchoone vruchten geladen; oock voorſien met allerleye ſoorten van graen, en een groote menighte van vee. 't Aerdtrijck in Loanda is ſeer nederigh en plat, en daerom noemt men dit eylant Loanda, dat is, plat oft vlack: en dewijl het ſoo weynigh boven de zee is verheven, beſtaet de gront meeſt uyt ſlijck en ſandt, die de zee en de riviere Coanza daer aenbrengen en opwerpen.

Planten.

In dit Rijck, inſonderheyt in de Provintie van Pemba, waſt onder andere ſeker graene 't welck d'inwoonders *Luco* noemen, en ſoo veel als wy de terwe achten, hoewel het niet veel grooter is als een moſtaertſaet, daer het eenighſins na gelijckt. Sy breken het met een hantmeulen, en maken daer wit en geſont meel af, en van goeden ſmaeck, van 't welcke ſy ſoo goet broot backen als wy van onſe tarwe. Deſe ſoort van graen is in dit Rijck gebracht van de landen ontrent den Nijl. Men vint hier oock ſeer witte geers, welcke ſy Mazza, ofte graen van Congo noemen; als oock Mayz, oft Turckſche tarwe, die ſy *Mazza Mamputo*, dat is, Portugeſche terwe, noemen, (want Portugael wort by hen *Mamputo* geheeten,) waer mede ſy de ſwynen meſten. Men ſiet hier oock overvloet van rijs, en tot ſeer geringen prijſe.

Sy hebben een groote menighte van vruchtboomen, die laemoenen, citroenen en oranjeappelen van ſeer goeden ſmaeck, tuſſchen ſuer en ſoet, voortbrengen; en alle deſe vruchten ſijn ſeer geſont, en de mage niet hinderlijck. Men ſiet hier oock veel Bananes, welcke ſommige houden voor de vrucht, die de Syriers en d'Egyptenaers Muſen noemen, om datſe die gantſch gelijck ſijn, uytgeſeyt dat die plant in de ſelve geweſten veel hooger groeyt. Sy hebben oock vele palmboomen, waer van ſommige dadels dragen, en andere Indiſche noten, *Cocos* genoemt, dat is, apen, om datſe van binnen naer 't hooft van een aep gelijcken. Doch behalven deſe twee hebben ſy noch een andere ſoort, waer uyt men olie, wijn, edick, en broot krijgt: den oly wort uyt het dickſte van de vrucht getrocken, en gelijckt onſe boter, behalven datſe wat groen is, en naer het geel treckt; en deſe vochtigheyt ſtreckt hen tot olye en boter te ſamen, tot brantſtoffe voor hare lampen, en om hare lichamen te vrijven, op datſe te ſachter ſouden worden. Oock is ſy ſeer dienſtigh als men eetwaren gebreck heeft, gelijck vele in deſe geweſten beproeft hebben, die ſonder deſelve van honger waren geſturven. Wat de wijn belangt, men treckt die uyt den top van de boomen, doorborende de tacken, waer uyt dan een vocht loopt gelijck melck, dat ſeer verkoelt; het is eerſt ſoet, en daer na ſoo ſuer dat men 't op ſalade, in plaets van edick, kan gebruycken. Als men het vers drinckt, doet het wateren: het is ſeer voedſaem, en onmatigh ingenomen, maeckt het droncken. Sy maken van de keernen van deſe vrucht, die d'amandelen gelijck ſijn, een broot dat geſont is en van ſeer goeden ſmaeck. De vrucht is groen van binnen en buyten, en wort ſoo wel raeuw als gekoockt gegeten.

Vruchten.

Wonderlijck gewas.

Daer ſijn eenige andere boomen, die een vrucht, *Cola* genaemt, voortbrengen, welcke ſoo groot is als een pijn-appel, die een andere vrucht, de caſtanien gelijck, in ſich hebben, waer in vier roode ofte incarnate keernen ſijn, dieſe met de tanden breken, en daer na in de mont omwentelen, om den dorſt te verſlaen. Deſe vrucht in 't water geſteken, krijgt een aengename ſurigheyt, verſterckt de mage, en ſuyvert de lever. Men vint hier noch een andere ſoort van wilde palmboomen, welckers vruchten ſijn goet om t'eten, de bladeren om de huyſen te decken, en om manden en korven, en dierglijcke dingen, van te maken: oock andere boomen, dieſe *Ozeghes* noemen, en vruchten van een ſeer aengenamen reuck en ſmaeck, als geele pruymen, dragen.

't Eylandt Loanda heeft in ſijne boſſchen een boom, van d'inwoonders *Enzada* genoemt, die

die altijt groen is, en ſekere draden heeft welcke uyt de tacken komen, naer beneden hangen, en ſulcke ſtercke en groote wortelen in d'aerde ſchieten, dat men maer een deſer boomen van nooden heeft, om een geheel boſch te maken. Doch dit eylant geeft geen wijn noch tarwe.

Gedierte. Men ſiet in dit Rijck, inſonderheyt in de Provintie Bamba, veel tamme oſſen en koeyen, en een groot getal ſwijnen, geyten en ſchapen, die jaerlijcks drie ofte vier reyſen jongen krijgen, voornaemelijck de ſchapen. Oock ſijn hier Indiaenſche hanen en hinnen, endtvogels en ganſen in ſeer groote menighte. Hier ſijn vele elephanten van een ongemeene grootte, om de veelheyt der boſſchen en rivieren van dit landt: ſoo dat men ſomtijts een van hare tanden, 200 ponden ſwaer ſijnde, heeft geſien. Oock ſijn hier tygers van de ſelve gedaente als men die by ons geſchildert ſiet. Deſe dieren ſullen nooit witte menſchen aentaſten, maer dickmaels de ſwarten; in voegen dat ſooſe twee perſoonen vinden d'een wit en d'ander ſwart, die niet wijt van elckander ſlapen, ſoo vallenſe geheel vergramt op de ſwarte, ſonder de witte eenighſins te beſchadigen; die van Congo noemenſe Engri: ſy ſijn de leeuwen gelijck, uytgeſeyt het hair, dat een andere verwe heeft. Het dier, *Zebra* geheeten, is t'eenemael den muyl-eſel gelijck, uytgeſeyt dat het teelt: het is ſeer wilt, en wonderlijck ſnel; ſoo dat de Portugeſen in hare vergelijckingen gewoon ſijn te ſeggen, ſnel als een Zebre. Indien dit beeſt getemt was, ſoude het in den oorlogh, in plaets van een paert, dienſtigh weſen; want het kan menſchen en laſten dragen. Den *Dant* is een dier wat minder als een os, doch gelijckt hem ſoo van hooft als in 't overige deel van het lichaem: het heeft geel hair, en hoornen als een geyte, doch ſwart en effen, van welcke men verſcheyden dingen maeckt: Sy hebben oock buffels, en wilde eſels. *Empalariga* is een beeſt van gedaente en grootte als een os, die het wel gelijckt, uytgeſeyt dat het ſijn hooft, als een hart, om hoogh heft: het heeft lange en rechte hoornen; en hoewel het wilt is, ſoo is 't nochtans niet wreet noch fel; want men ſou het lichtelijck tot den arbeyt gewennen. Hier ſijn wolven die ſeer begeerigh ſijn na den reuck van palm-olie, en loopen die over al ſoecken. Voorts ſijn hier voſſen, harten, wilde geyten, konijnen en haſen in groote menighte, om dat men hier niet op de jaght gaet als in Europa. Sy hebben vele Civetten, die d'inwoonders tam maken, om de vochtigheyt van dit dier te krijgen, welckers reuck ſy met groot vermaeck genieten. In de Provintie van Batta vangt men *Martres Zibelines*, die, om haer treffelijck bont, van hooge waerdye gehouden werden.

Serpenten. Men ſiet hier verſcheyden ſlagh van Serpenten, waer van eenige 25 palmen lang, en vijf breet ſijn; haren buyck is ſoo groot, en hunnen muyl ſoo wijt, datſe een hart, of een ander dier van gelijcke grootte, geheel konnen verſlinden. Sy onthouden ſich ſoo wel op het landt als in 't water; en als ſy verſaedt ſijn, vallenſe lichtelijck in ſlaep, dan komen d'inwoonders om hen te dooden, en houden een vrolijcke maeltijt met hun vleeſch, datſe veel leckerer als gevogelte achten: maer ſy ſijn ſwaerlijck te bekomen, uytgeſeyt als d'overgroote hitte eenigh boſch doet branden; want als dan vindt men halfgebraden de gene die ſich te verre van haer meir oft waterwooning begeven hebben.

Slangen. Het fenijn der Slangen is ſoo krachtig, dat ſoo iemant van hen gebeeten wort, hy ſterft in 24 uren: hierom dragen d'inwoonders altijt ſeker kruyt, dat hen tot een tegengift dient, by ſich. Men ſiet hier oock eenige dieren van grootte als een ram, die vleugels gelijck draken hebben, een langen ſtaert, en groot hooft met verſcheyden ryen tanden, twee voeten, en een roode huyt, met groen en blaeu geſchakeert: ſy leven van raeuw vleeſch, en worden van ſommige inwoonders aengebeden. Men ſiet hier oock Cameleons, en Struys-vogels op de grenſen van Sundo en Batta.

Gevogelte. In dit landt ſijn veel paeuwen, die de Koning alleen onderhoudt, en ſorghvuldigh in een boſch, met muren beſloten, op de grenſen van 't koninckrijck Angola gelegen, doet bewaren, met bevel dat niemant anders die magh hebben ofte voeden. Daer is ſulck een menighte wilde en tamme perdrijſen, dat de kinderen die t'elckens met draden vangen; oock phaiſanten, duyven, tortelduyven, arenden, valcken, gieren, ſparwers, en diergelijcke vogelen, welckers gebruyck ſy niet weten. Men ſiet 'er pelicanen, graeuwe en groene papegayen, en een groot getal vogels, die de kranen gelijck ſijn, doch ſoo groot als oyevaers, met een rooden beck en voeten, ten deel wit en ten deel root van vederen, die de ſmaeck ſoo wel als 't geſicht vernoegen.

Dieren in 't eylandt Loanda. 't Eylandt Loanda voedt vele kudden geyten en ſchapen, en een menighte wilde geyten en ſwijnen, die niet ſeer wilt ſijn, hoewelſe in de boſſchen loopen.

Viſſchen. Langs de geheele zeekuſt van dit landt en van Loanda ſijn ongelooflijck veel viſſchen, inſonderheyt die men Sardijn ofte ſprot noemt, die uyt het water op 't lant ſpringen, en byna de gantſche ſtrant, voornaemelijck des winters, bedecken: oock ſijn 'er anchoves, tongen, ſteuren, barbeelen, en ſeer groote kreeften, die goet en geſont ſijn om t'eten. In dat deel van 't eylandt Loanda, dat tegen over 't vaſte landt legt, is een hol daer ſommige boomen in groeyen; op deſe plaets ſiet men oeſters van ſeer goeden ſmaeck en een palm lang, die d'inwoonders *Ambizimatares*, dat is, ſteenige viſſchen, noemen. By dit eylandt ſwemmen vele ſwarte walviſſchen, die in 't gemeen t'ſamen oorlogen en elckander ombrengen; en dan krijgenſe de Swarten, die het vet daer uyt halen, met welcke ſy hare ſchepen ſmeeren. De Zaire heeft Crocodillen, *Caymans* geheeten, Hippopotames ofte waterpaerden, en ſekere viſch dieſe *Ambizeangulo*, dat is, waterverc-

tervercken, noemen, welcke twee leden heeft, niet ongelijck der menſchen handen, en de ſtaert van gedaente en grootte als een ſchild: ſijn vet of ſpeck is ſoodanigh als dat van de verckens; 't vleeſch, dat d'inwoonders in den roock droogen, wort als leckerny geſpaert, ſijnde van een aengenamen reuck en ſmaeck: het hooft gelijckt na dat van een ſchaep; en deſe viſch weeght ſomtijts 500 ponden.

Metalen. In dit landt, doch meeſt in de Provintie Bamba, vint men ſilvermijnen, en van andere metalen; en in die van Sundo, aen d'ooſtſijde van dit Rijck, veel kriſtal, en andere ſtoffen, onder welcke ſy 't yſer meeſt achten, om datſe daer meſſen, ſwaerden, en andere wapenen, die men uyt andere metalen ſoo wel niet kan ſmeden, van maken. Men vint oock in dit Rijck eenige plaetſen, daer men groen en geel koper kan uyt trecken, dienſtigh tot ſtatuen ofte pronckbeelden, en andere wercken. Dit Rijck is mede voorſien met vele ſeer *Steenen.* fraeye ſteenen, bequaem tot het bouwen, inſonderheyt ſchoon en rooden marmer, van welcke men geheele rotſen ſiet, als oock van jaſpis en porphyr, en vele andere ſoorten marmer van verſcheyde verwen; daerenboven ſijn hier eenige ſteenen, in welcke men hiacynten vint, die men daer uyt kan trecken, van welcke men obeliſcen ofte ſpitſe naelden, en geheele colommen, van uytnemende ſchoonheyt, ſoude konnen maken.

Geſtalte der inwoonders. D'inwoonders, ſoo mannen als vrouwen, ſijn geheel ſwart, doch d'een meer als d'ander, en, nae 't ſeggen van ſommige, eenige vrouwen van olyverwe. Sy hebben gekrult en ſwart, doch ſommige root hair. Sy ſijn van middelbare lengte, en byna gelijck de Portugeſen. Hun oogh-appels ſijn ſwart, of zeegroen; hare lippen niet ſoo groot als die van andere Swarten; en de trecken van 't aengeſicht gelijcken eenighſins d'onſe, ſoo dat men onder hen oock fraeye menſchen vind, als by ons; waer in die van Congo verſchillen van andere Swarten, inſonderheyt van de Nubiers, en de bewoonders van Guinea, die voor leelijck geacht worden. De kinderen der Portugeſen ſijn wit, en aerden meer na de vaders dan na de moeders. Die van Bamba ſijn ſoo ſterck, datſe een menſch midden deur konnen kloven, en met een ſlagh 't hooft van een ſtier afhouwen. Men heeft 'er oock geſien die een tonne wijns, 325 ponden ſwaer, konden dragen. De Monſobes, dat is 't volck van Batta, ſijn ſtercker dan alle d'andere inwoonders van dit Rijck.

Genegentheden. Doch gelijck een ongemeene ſterckte ſelden met een geeſtigh vernuft is gepaert, om dat de ſwaerte van 't lichaem de geeſt onderdruckt, ſoo is dit volck ſeer grof en bot, 't welck men beſpeurt aen verſcheyde ſaken, en onder andere, dat ſy geen kennis hebben om de dieren te temmen, en die tot haren dienſt te gebruycken, hoewel dat ſeer gemackelijck konde gedaen worden: datſe ſoo vele fraeye ſteenen niet weten te beſteden tot hare gebouwen, want hunne huyſen ſijn meeſt alle van hout: datſe nooit geleert hebben om de vogels tot de jaght bequaem te maken; en byna niets weten dan van hare lakens te wercken. Evenwel houdt hen ſeker Schrijver voor verſtandiger dan andere Ethiopiers. Sy ſijn wonderlijck hartneckigh, gelijck men kan oordelen uyt de ſlaven die van dit lant komen, inſonderheyt uyt de Provintie Batta: maer in tegendeel prijswaerdigh, om datſe niet lecker ſijn, wachten ſich van te koſtelijcke ſpijſe, drincken geen wijn in onmatigheyt, waer uyt komt, datſe ſich lang geſont houden. Sy ſijn ſoet en wonderlijck beſcheyden van nature.

Spijſe. Sy leven van 't broot, datſe van 't binnenſte der vruchten van hare palmen maken; waeruyt ſy oock haren wijn en olie krijgen, dienſtigh om hare ſpijſe te bereyden. Sy eten hare vruchten, en allerley vleeſch, ſelf der ſerpenten, waer van ick alreede iets geſegt hebbe. De Koning eet in 't openbaer, ſedert dat 'er de Portugeſen geweeſt ſijn, in een plaets rijcke- *Maeltijt des Koninckx.* lijck met tapiſſeryen verciert, en ſit op een ſtoel die van gout en geſteenten ſchittert, onder een verhemelte van root carmoſijn fluweel. Hy eet alleen, en ondertuſſchen ſijn de Grooten van 't Hof rontom hem met ontdeckten hoofde, om hem te dienen. Hy gebruyckt goude en ſilvere vaten; en heeft ſijne Proevers ſoo van ſijnen dranck als van de ſpijſe.

Oeffeninge. D'inwoonders van dit Koninckrijck hebben de kenniſſe van allerley ſlagh van lakenen te maken, die onſe ſijde lakenen gelijcken, hoewelſe daer toe geen ſijde gebruycken, die in deſe geweſten niet gewonnen, maer door de Portugeſen in menighte gebracht wort. Doch de gemelde lakenen maken ſy van de bladen der palmboomen, dieſe jaerlijcks beſnoeyen, op datſe laegh ſouden blijven, en beſproeyenſe, om meerder en dunner bladeren daer van te krijgen. Als ſy de ſelve bladeren op hare wijſe bereyt hebben, ſpinnen ſy daer van een draet die byna is als ſijde, van welcke ſy allerley ſlagh van lakenen weven, en in 't beſonder een fluweel dat het onſe gelijckt; ja ſy weten het ſelf met cieraden van bloemen en planten te verrijcken, even als onſe gebeelde ſtoffen geſien worden.

Kleeding. De Koninck en de Grooten ſijn gekleet na de wijſe der Portugeſen, en dragen mantels van ſcharlaken, oft van ſijde ſtoffen, en andere rijcker, na haren ſtaet en middelen. Sy hebben hoeden en ſchoenen ofte muylen, gemaeckt van eenige ſijde ſtoffe ofte van leder, en lange ſwaerden op hunne ſijde. Maer d'arme ſijn van de navel af nederwaerts met grove ſtoffe bedeckt, en 't overige deel van hun lichaem is geheel naeckt. De rijcke en tot ſtaet verheve vrouwen kleeden ſich oock als die van de Portugeſen, behalven het hooftcieraet; want ſy omwinden hun hair met linten, waer op ſy een kleyn fluweele deckſel, met gout en geſteenten verrijckt, ſtellen; en dragen gulde ketens om hunnen hals: doch die van ſeer geringen ſtaet, en de ſlavinnen, bedecken alleen haer lichaem van de navel naer beneden, en al

't ove-

't overige blijft naeckt. Die van 't eylandt Loanda dragen kleederen gemaeckt van het binnenſte deel der ſchorſſe oft baſten van hare boomen dieſe *Enzada* noemen, welcke na het gehekelt vlas gelijckt, daer na wort het met vlijt en ſorge bereyt.

Taal. Sy hebben een beſondere tael, die gemeen is aen die van Pango, alſoo wel als aen andere, hoewel datſe langen tijdt buyten de heerſchappy van deſen Vorſt geweeſt hebben: doch vele ſpreken Portugees, en beter als hare naburen, dewijl datſe gewoon ſijn hare gebeden in deſe tael te ſeggen.

Namen der oude inwoonders. D'oude inwoonders wierden niet onderſcheyden, dan door de namen van beeſten, boomen en kruyden; de Heeren en de Gouverneurs hadden geen andere naem dan die van 't lant datſe beſtierden: maer ſedert dat 'er de Chriſtenen geweeſt ſijn, hebbenſe eerlijcker en ſtatelijcker benamingen aengenomen.

Rijckdommen. Munt. Sy hebben geen goude noch ſilvere munt; maer alleen eenige graeuwe ſchelpen van Loanda, dieſe ſimbas noemen, welcke ſy als gelt gebruycken. Met deſe ongemunte munt koopt men alles wat men begeert, ja ſelf gout en ſilver: en hoewel dat men overal op de kuſten van Congo vele ſchelpen vindt, ſoo ſijn de gemelde graeuwe alleen in achting.

Inkomſten van de Koning. Hier uyt ſpruyten oock de voornaemſte rijckdommen van de Koning van Congo, en meer dan uyt alle ſijne mijnen, om dat deſe ſchelpen veel koſtelijcker ſijn dan gout en ſilver, ſoo in ſijn Rijck, als in de naburige landen daer men die kan uytgeven.

Koophandel. Wat de rijckdommen der beſondere lieden aengaet, men kan die afnemen uyt hare metalen, uyt hare elephanten, welcker tanden ſeer geſocht werden, hare civetten, en vele andere ſaken. D'inwoonders van Bamba ſijn rijck door de gemelde ſchelpen, die ſy overal brengen, daerſe oock voor munt verſtrecken; want ſy krijgen die van de kuſten van Loanda, (dat onder de gemelde Provintie behoort,) daerſe in groote menighte ſijn te vinden.

Wapenen. Die van Congo dragen groote en breede ſwaerden als de Switſers, (dieſe van de Portugeſen koopen,) en bogen en pijlen, oock groote ſchilden van de ſchorſſen der boomen gemaeckt, welcke wapenen ſy wel weten te gebruycken. De gemeene ſoldaten hebben een ponjaert, oft kort geweer, met haren boge: en de Capiteyns, ten ſtrijt gaende, hebben hoeden met veelerley pluymen bedeckt, als van paeuwen, ſtruyſſen, hanen, en andere vogelen, om te grooter en te verſchrickelijcker te ſchijnen. Sy voorſien hare naeckte borſt met yſere ketenen, die aen wederſijden van de ſchouderen dwars onder d'armen hangen; en hoe die grooter en ſwaerder ſijn, hoeſe ſich meer verciert achten.

Regeering. Succeſſie. Dit Koninckrijck wort beſeten door ſucceſſie oft ſtaetvolging van vader op ſoon, en ſoo voort; doch de dochters ſijn daer van uytgeſloten, ja ſchoon datſe van wettige vrouwen ſijn geboren, en de ſoonen uyt ſlavinnen, ſoo noemt de Vader voor ſijn ſterven iemant van ſijn ſoonen tot ſijn navolger, gelijck men beſpeurde met het affterven van de Koning Alvares, welcke, hoewel hy vier dochters had by Katharine ſijn wettige gemalin, en twee ſoonen en een dochter by eenige van ſijner ſlavinnen, gaf het Rijck aen een ſijner ſoonen, ſedert Alvares de Tweede genaemt.

Niemant in 't gantſche koninckrijck magh ſich eygenaer noemen van eenige landen ofte gronden, ſoo dat hy die, volgens ſijn begeeren, aen ſijn erfgenamen ſoude mogen nalaeten; want alles behoort aen de Koning, dieſe hem in beſitting geeft, ofte afneemt, na ſijn believen; ja ſelf de ſoonen der Koningen ſijn deſe wet onderworpen: in voegen dat men hen, indienſe niet jaerlijcks betalen 't gene ſy voor hare gronden ſchuldigh ſijn, ſonder eenigh aenſien van hare perſoonen, die weder afneemt.

Gouverneurs. Hier ſijn algemeene Stedehouders ofte Gouverneurs in yder Provintie, die vele andere Gouverneurs van kleyne landen onder haer hebben, *Mani*, 't welck Heer beteeckent, geheeren; ſoo datſe hen *Mani Coanza*, *Mani Loanda*, en ſoo van andere landen, noemen. De Lieutenant Generael, ofte algemeene Stedehouder, woont in de hooftſtadt van de Provintie die hy regeert, behalven die van Pemba, dewelcke ſich wel ophoud in de ſtadt van de ſelve naem, maer niet in de voornaemſte, in welcke de Koning ſelf reſideert. De Provintie van Sunde wort beſtiert van de gene die tot navolger van de Koning is geſchickt, gelijck men geſien heeft aen Don Ioan, die, in 't leven van d'eerſte Chriſten koning, Gouverneur was van het gemelde Landſchap, en daer na Staetvolger van ſijn vader in dit Rijck; welcke ordre d'andere Vorſten ſedert waergenomen hebben.

Juſtitie, of bedieninge van het Recht. De Koning ſpreeckt tweemael ter weeck recht aen de partyen, doch alleen door de mont der Grooten: en dewijl niemant eygenaer is van eenigh landt, ſijn de proceſſen in 't gemeen kort, en worden in weynigh woorden en ſonder ſchriften beſlecht. De criminele ſaken worden ſeer lichtelick afgedaen; want het gebeurt weynigh dat men de ſchuldige doet ſterven. Indien iemant der ingeborenen geſchil heeft met een Portugees, wort de ſaeck na de wetten der Portugeſen geoordeelt: maer ſoo ſy t'ſamen eenige misdaet plegen die de doot verdient, wordenſe door de Koning gebannen; doch veeltijts van hem weder ingeroepen. In de burgerlijcke geſchillen, indien een Portugees queſtie heeft tegen een Mocicongier ofte inlander, gaenſe voor een van de Rechters des landts: doch ſoo een inboorling iets heeft tegen een Portugees, begeeft hy ſich tot den Rechter, die de Portugeſen, met toeſtaen van de Koning, voor hare natie hebben, en pleyt voor hem ſijne ſake.

Afgoderye. Eer dat de Portugeſen in dit landt quamen, hadden d'inwoonders verſcheyden ſoorten van goden, want een yder, ſonder regel ofte reden, koos ſich ſoo een afgodt als hem meeſt behaegde. Sy aenbaden levende draken, ſlangen en ſerpenten van ongemeene grootte, bocken, tygers, en vele andere dieren, dewijl ſy

meenden, datſe om hare ſchrickelijckheyt meer te vreeſen waren, en dien volgens aengebeden moeſten worden: ſy hielden oock voor goden vele vogelen, kruyden en boomen, ja ſelf de vellen der gemelde beeſten, met ſtroo gevult. Hunne ceremonien waren verſcheyden, doch ſtreckten alle tot ootmoedigheyt, als de knien te buygen, ſich op hunne aengeſichten ter aerde neder te werpen, ſich met aſſchen en ſtof te bedecken, en diergelijcke. Sy offerden oock alles, wat ſy voor het beſte en koſtelijckſte hielden, aen hare goden. Seker Schrijver ſegt, dat die van Congo de Son voor een godt, en de Maen voor een godin, en ſijn huysvrouw, houden.

Begin van hun Chriſtendom.

Terwijl ſy in deſe dicke duyſterniſſen als begraven waren, hebben de Koningen van Portugael hier hun volck, met eenige Geeſtelijcke perſoonen, om hen te bekeeren, geſonden; ſoo dat 'er in de ſtadt van S. Paulus in 't eylandt Loanda, ſedert het jaer 1578, een woonplaets is der Ieſuyten; waer uyt is geſproten, dat men in 't jaer 1602 in 't ſelve eylandt ontrent twintigh duyſent Chriſtenen, meeſt Angolaners, telde, behalven de gene die in de ſtadt S. Paulus en te Maſſagan waren. De gemelde Prieſters der Societeyt te Loanda woonende, waren niet alleen beeſigh met die van Congo, maer oock die van Angola, t'onderwijſen: doch te weynigh arbeyders voor ſoo een grooten oegſt; ſoo dat het meeſte volck van Congo in een diepe onwetentheyt van Goddelijcke ſaken bleef ſteeken. Linſchoten voegt daer by, dat d'eergierigheyt en gewinſucht van eenige Prieſters veroorſaeckt hebben, dat het Chriſtendom daer niet kon ſtaende blijven. In dit Rijck is een Biſſchop die ſich in 't eylandt S. Thomas ophoudt, doch komt in dit landt niet dan ſeer ſelden.

Het Koningrijck
ABISSINEN.

ABiſſinen magh men met recht ſtellen onder de machtighſte Monarchien der wereldt, naedemael de limiten haer ſtrecken tuſſchen beyde de Tropicos, van de Roode-zee tot aen de Æthiopiſche.

Palen. In 't noorden paelt het aen Ægypten, ('t welck nu onder den Turck hoort;) in 't ooſten aen de Roode-zee en Sinus Barbaricus; in 't zuyden is 't als bewalt met de bergen Lunæ; en in het weſten heeft het de Koningrijcken Congo en Nubia, en de rivieren Niger en Nilus; begrijpende der Ouden Æthiopia, het welck onder Ægypten placht gerekent te worden, en Troglodítica, *Cinnamomifera regio*, dat is, 't kaneel-dragend landt, met een gedeelte van het binnenſte Libya.

Vruchtbaerheydt. Dit geheele lant (gelijck uyt de Schrijvers van deſe tijden blijckt) is deurgaens vruchtbaer. Men heeft daer 's jaers twee ſomers, die bynae gedurigh ſijn, alſoo datmen op een tijdt ſommige ackers beſaeyt, en andere afmaeyt; in ſommige plaetſen worden byna alle maenden nieuwe vruchten, inſonderheydt die men met de handt pluckt, geſaeyt; en hoewel het weynigh tarwe voortbrengt, draeght het nochtans garſte, heerſe, boonen, en veel andere aertvruchten in grooten overvloedt. Hebenum Perſicum en Siliquaſtrum is daer ſeer veel, als oock peper, kanneel, gengber, en ſuycker-rieten, welcke de inwoonders niet weten te ſieden en reynigen. Hier ſijn veel wijn-ſtocken, doch wort daer geen wijn genuttight als in des Konings hof, en des grooten Patriarchs. De orangie-appelen, citroenen, en limoenen, waſſen hier van ſelfs: oock is daer veel honigh; want de byen oock in de huyſen en woningen gehouden worden; deshalven daer ſulcke menighte van was gemaeckt wort, dat 'et geheele Koningrijck genoeghſaem daer mede verſien is, welck de inwoonders, in plaets van ongel, tot licht gebruycken. Hier waſt oock vlas, maer men weet dat niet te bereyden tot lijnwaedt; want de meeſte inwoonders maken hare kleeden van cattoen, 't welck hier overvloedigh is. Hier ſijn oock mijnen van goudt, ſilver, en koper, dan ſy hebben de wetenſchap niet om 't ſelve te ſuyveren. Allerley ſoorten van gedierten en vogelen worden oock in dit landt gevonden, als elephanten, leeuwen, tygers, pantheren, lyncen, rhinoceroten, daſſen, apen, en herten, (hoewel d'Ouden meenden dat Africa geen herten voedde,) oſſen, ſchapen, geyten, eſels, kameelen, en paerden. De ſprinckhanen ſijn dit landt dickwils ſchadelijck.

Steden. In dit gantſche Rijck en gebiedt ſijn ſeer weynigh ſteden, want men daer meeſt in vlecken en dorpen woont. De voornaemſte Koningrijcken die onder Æthiopien hooren, en onder de gehoorſaemheydt des Keyſers van Abiſſinen ſtaen, ſijn het Koningrijck Barnagnes, het welck van de riviere Abanthi, en de Roode-zee bepaelt is: de hooft-ſtadt daer van is Beroe oft Barnæ, van Ptolemæus Colone genaemt, als Sanutus ſchrijft: hier woont des Konings ſtadt-houder, die jaerlijcks aen den Abiſſiner Koning voor tribuyt betalen moet 150 paerden, met noch eenige ſtucken ſijde, en meer andere dingen; en aen den Turckſchen Baſſa 1000 oncen goudts. *Rijcken onder Æthiopien.* *R. Barnagnes.*

Het Koningrijck Tigremaon paelt aen de riviere Marabo, en aen de Roode-zee; het betaelt jaerlijcks aen ſijnen Keyſer 200 Arabiſche paerden. *R. Tigremaon.*

Onder dit hoort oock het Rijck Tigrai in het welcke de ſtadt Caxumo ofte Caſſumo leght, alwaer eertijdts de Koninginnen van Saba en Candaces haer reſidentie gehouden hebben, na uytwijſen harer jaer-boecken. *R. Tigrai.*

In het Koningrijck Angote is geen gemunt geldt, maer in ſtede van 't ſelve gebruyckt men daer ronde kogelen van ſout en yſer. *R. Angote.*

Het Rijck Amara heeft deſen naem van dien bergh, op welcken des Keyſers ſonen met ſtercke wacht bewaert worden, om uyt de ſelve, nae des Keyſers overlijden, eenen erfgenaem te kieſen. *R. Amara.*

Rivieren. Door dit Æthiopien loopen de twee vermaerde rivieren Abanhi, van Ptolemæus Aſtapus geheeten, en Tacaſſi, welcken Ptolemæus Aſtabora noemt, in de welcke meer andere wateren vallen. De oorſprong van de riviere Abanhi is eygentlijck dat groote meir Barcenæ, gelegen onder de linie, in 't welcke veel eylanden ſijn; men meynt dat dit meir is Ptolemæi Coloe Palus.

Inwoonderen. De inwoonders deſes Rijcks ſijn Chriſtenen; hare voornaemſte articulen des geloofs ſijn deſe: *Religie.* Sy gelooven in eenen Godt, ſchepper des hemels en der aerden, onderſcheyden in drie perſoonen, te weten in Godt den Vader, in Godt den Soon, van den Vader van eeuwigheydt af gegenereert, die om onſent wille het vleeſch heeft aengenomen, is geſtorven, en wederom van den dooden opgeſtaen; en in Godt den H. Geeſt van den Vader en den Sone uytgaende. Dit is het kort begrijp harer geheeler religie. Sy vermengen 't Oude Teſtament ſo onder 't Nieuwe, datſe ſommige Jodiſche en eenige Chriſtelijcke ceremonien gebruycken. Alle hare kinders, het zy knechtkens oft meyskens, beſnijden ſy den achtſten dagh. Als de knechtjens 40 dagen oudt ſijn, en de meysjens 80, worden ſy gedoopt, 't en zy door eenige ſieckte en noot ſulcks eerder geſchiedt. Alle jaren vernieuwen zy den doop, ſoo wel in de bedaeghde, als in de jonge kinders, met uytdruckinge deſer woorden: Ick doope u in den naem

ARABIÆ PARS

Septentrio.

Sub Tropico Cancri.

Sub Circulo Æquinoctiali

Linea Æquinoctialis.

Occidens.

Oriens.

MARE RVBRVM Olim SINVS ARABICVS MARE DE MECCA

OCEANVS ORIENTALIS.

AGADES REGNVM.

BORNO.

GAOGA.

GVANGARA REGNVM.

NVBIA REGNVM olim Christianorum hodie fere nullum agnoscens celit. Regio est frumenti, saccharinæ, gossypii aurq; dilpiana atque Ebore fecunda

GORHANI.

Desertum Zeú.

Nec Niger fluvius sub terram condens post 60 milliaria denuo in lacum emergit.

BIAFARA REGNVM.

MEDRA.

Ambiancativa

Bagamidri

Tigrai

Vangue.

Tigre mahon.

Agoas populi

Tigre

Dangali.

Dobas.

Balli

Angote.

Fatigar.

Olabi reg.

Baru

Magadoxo.

Adel.

Doara

Barnagasso

Lacca.

Amamir.

Ganfila.

Dafila.

Belo.

Belegu anze

Amara.

ÆTHIOPIA SVPERIOR vel INTERIOR; vulgo ABISSINORVM sive PRESBITERI IOANNIS IMPERIVM.

ÆTHIOPICI SVPERIORIS PARS.

ÆTHIOPICI INFERIORIS PARS.

ÆTHIOPIA INFERIOR.

Ambian.

Agag

Quara

Nova

Fungi.

Zaffan. lacus

Gorga

Gavi

Gasa bela.

Tirut.

Zembre lacus.

Zairo lacus.

Zaire fluvius

Malemba.

Matama.

Bagametro.

Lunæ montes.

Meridies

Reg. Damute

Ambian.

Zanzibar

I. Pemba

Mombaza

Melinde

Quiloa

Sibit

Mozambique

C. de Lopo Gonsalves

S. Salvador

I. Loando

S. Paulo de Loanda

I. de Principe

I. Corisco

Milliaria Germanica communia

10 20 30 40 50 60 70 80 90 100

des Vaders, des Soons, ende des H. Geests. Dese manieren van hare voor-ouders onderhouden sy heylighlijck, niet datse daer door den eersten doop willen krencken; maer op datse alle jaer de vergiffenisse harer sonden verkrijgen mogen. Sy deelen het Nachtmael uyt onder beyde specien, soo wel den leecken, als den geestelijcken. Het vormsel en laetste salvinge, houden sy voor geen Sacramenten, oft gebruycken die niet. Den Saterdagh vieren sy soo wel als den Sondagh. Sy houden het rechte ooghmerck van de Wet te sijn, datse ons vertoont en voor oogen stelt de sonden. Sy beminnen en eeren oock de heyligen, principael Maria de moeder Christi. Den geestelijcken is het trouwen soo wel toegelaten als den wereldtlijcken. Alle ontucht en hoererye wordt by haer gestraft. Sy hebben eenen Patriarch, die de opperste is van de Geestelijcken, die van een vroom en oprecht leven moet sijn, wel geleert, en van hoogen ouderdom, welckers ampt is, de Geestelijcken in goede eendracht te houden, de Kerckelijcke discipline voor te staen, en de wederspannigen in den ban te doen. De Koning heeft alleen de macht en authoriteyt om Bisschoppen en andere Geestelijcken te verkiesen en te stellen.

Over dit Rijck heeft eertijdts geregeert de Koninginne van Saba, die tot den Koning Salomon gekomen is, ontrent het jaer der scheppinge der wereldt 2954, om sijne uytnemende wijsheydt te hooren. De naem van dese Koninginne was Maqueda. De Koningen van Æthiopien gelooven vastelijck, dat sy uyt Davids stamme, en uyt Salomons geslachte voortgekomen sijn; daerom noemen en schrijven sy haer oock, in hare tijtelen, sonen Davids en Salomons, en der H. Patriarchen: want sy verdichten, dat dese Maqueda van Salomon een soon ontfangen heeft, die sy Meilech noemde, maer wierd daernae David geheeten. Dese (gelijck sy uytgeven) als hy tot sijn 20 jaren gekomen was, is van sijn moeder tot sijnen vader Salomon gesonden, om van hem in alle geleertheydt en wijsheydt onderwesen te worden; en nae dat dese Meilech David nu genoeghsaem onderricht was, heeft hy, met Salomons toestaen, eenige priesters, en veel adelijck geselschap uyt al de twaelf stammen met sich geleydt, en, in 't Rijck van Æthiopien wedergekeert sijnde, het regiment selfs by der handt genomen; en, soo sy seggen, de Wet Godes, en de besnijdinge aldaer ingevoert. Dit sijn de beginselen geweest der Joodscher religie in Æthiopien. Men seydt oock, dat noch ten hedigen dage daer niemandt tot eenige hof-diensten, ofte Kerkelijcke bedieningen aengenomen wort, als die bewijsen, datse uyt de Ioodtsche stamme gekomen sijn. Van dese is de leere van den eenigen waerachtigen Godt in Moorenlandt voort-geplant, en tot noch toe gedurigh verbleven. Want by haer behouden sijn de Prophetische boecken; en de Mooren hebben oock Ierusalem besocht, en den waren Godt van Israël aldaer aengebeden; het welck klaerlijck blijckt uyt de historie van den Eunuchus der Koninginne Candacis, die oock Judith geheeten wort; want dese Eunuchus, ontrent tien jaren nae de doodt en verrijseniss onses Heeren Jesu Christi, naer Jerusalem vertrocken is, welcke reyse 240 mijlen gerekent wordt, en nae dat hy daer sijnen behoorlijcken en schuldigen Gods-dienst verricht hadde, en wederom naer huys meende te keeren, lesende op sijnen wagen den Propheet Isaiam, is door Gods bevel tot hem gesonden Philippus, een discipel Christi; dese beyde alsoo voort-reysende, en komende ontrent de stadt Bethzur, drie mijlen van Jerusalem, heeft dese voorsz Eunuchus aen den wortel eens berghs een fonteyn gesien, met welckers water Philippus hem gedoopt heeft. Als dese Eunuchus wederom in Æthiopien gekomen was, heeft hy de Koninginne en een groot deel van 't Koninglijcke hof, en 't gemeene volck, gedoopt. Van die tijdt af hebben de Mooren het Christen geloove aengenomen, daer in sy volharden tot op dese tegenwoordige tijdt.

De Mauri noemen den Prince der Abissinen, Asiclabassi; in de Æthiopische sprake wordt hy Joannes Belul geheeten, ('t welck soo veel te seggen is, als hoogh en precieus) en niet Presbyter ofte Priester Jan, als sommige uytgeven. Hare tijtelen, waer van wy hier voren mentie gemaeckt hebben, sijn dese:

Ick N. N. de opperste van mijne Rijcken, van Godt sonderlinge bemint, een pylaer des geloofs, af-komstigh uyt de stamme Iuda, een sone Davids, een sone Salomons, een sone des pylaers van Sion; een sons uyt den zade Iacobs; een sone van de hand Mariæ; een sone van Nahu nae den vleesche; een sone der heyligen Petri en Pauli nae de gratie; Keyser van Hoogh- en Laegh-Morenlandt, en veler Koningrijcken, Heerlijckheden, en Landen, Koning van Noa, en der Caffaren, van Fætiger, Angola, Baru, Balingazæ, Adeæ, Vanguæ, Gojamæ, alwaer de Nilus sijn oorsprong heeft, &c.

NEDER-ÆTHIOPIEN.

Ontdecking.

HEt Neder-Æthiopien is een deel van Africa, den Ouden Latijnſchen en Grieckſchen Wereldt-beſchrijvers onbekent, daer van heeft Vaſco de Gama, een Portugees, in het jaer 1497, eerſt de zee-kuſten ontdeckt, als hy uyt Portugael daer langs zeylende, een wegh ter zee naer Indien heeft gevonden. Het begint aen 't weſten by de groote riviere Zaire, niet verre bezuyden de Middellijn, begrijpende het deel van Africa zuydwaert voorby den *Tropicus Capricorni* tot op de zuyder breette van 35 graden. Het wordt in vijf beſondere groote deelen afgeſondert, te weten, Congo, Monomotapa, het landt van de Caffres, Zanguebar en Ajana.

Gelegenheydt.

Deelen.

Congo.

Congo is een groot en machtigh Rijck, afgedeelt in ſes voornaemſte Provincien, die geheeten worden *Bamba*, *Sogno*, *Sundi*, *Pango*, *Batta*, en *Pemba*, hebbende onder haer vele Heeren, die alle geheeten worden *Mani*, dat is, Koning oft Heere, als *Mani Bamba*, Heere van Bamba, *Mani Loanda*, Heere van Loanda, *Mani Coanza*, Heere van Coanza, &c. De Provincie Bamba is een ſchildt en beſcherming van het geheele Koningrijck; want ſy wederſtaet alle overlaſt van de omliggende plaetſen, is ſtout krijghs-volck. In tijdt van noot mach de Koning alleen uyt deſe Provincie by de 400000 nae de maniere des landts wel gewapende mannen op-brengen. Velerhande vee is hier in overvloet, als buffels, oſſen, koeyen, herten, hinden, verckens, bocken, konijnen, haſen, tygers, lupaerden, zivet en veelerhande meerkatten, maer inſonderheydt menighte olifanten, om de overvloedigheydt der boſſchen, weyden en ſtroomen. Menigerley vreemt gevogelte van verſcheyde ſchoone coleuren, oock pauwen, patrijſen, ganſen, en hoenderen in groote abondantie.

Monomotapa.

Monomotapa, ofte ſoo ſommige dat noemen Bonomotapa, is ſoo veel te ſeggen als een Keyſer, ſoo dat het Rijck den naem heeft van den Koning, 't welck in andere Rijcken niet geſchiet. Het aerdrijck is daer goet, luſtigh en vruchtbaer, heeft rivieren daer goudt in gevonden wordt, en boſſchen met menighte van oliphanten. De inwoonders ſijn ſwart, ruygh van hair, ſtrijdbaer en wacker, ſy hebben geen verſcheyde af-goden, maer eeren eenen godt, dien ſy *Mozima* noemen. Ten tijde van Sebaſtianus Koning van Portugael, is de Keyſer van Monomotapa Chriſten geworden en gedoopt; maer korts daer nae afgevallen, en heeft Gonſalvus Silva Ieſuyt gedoodt. Dit koningrijck ſtreckt tot Cabo de bona Sperança. De voornaemſte ſtadt is Monomotapa, aen de rivier de S. Spirito, daer de Keyſer ofte Koning ſijn hof houdt. Onder dit Rijck ſtaet het koningrijck Butua, daer treflijcke goud-mijnen ſijn, en dat oude groote gebouw Simbae, in het vierkant van groote ſteenen opgemaeckt.

Het landt van de Cabo de bona Sperança ooſtwaert tot aen Moſambique, wordt geheeten het landt van de Caffres, en het volck Caffres, het welck in haer tael beduyt ſonder wet, om dat ſy ſonder wetten leven: dit is een ſterck, robuſt volck, gaen meeſt, ſoo mannen als vrouwen, geheel naeckt, ſijn in 't gemeen peck-ſwart, met gekrult, en gelijck als verſengt hair, en baert die weynigh is, hebben platte breede ſtompe neuſen, groote dicke lippen: ſommige door-boren hare lippen met gaten, ſoo boven als onder de mont, oock ſomtijts de wangen beſijden de mont, daer ſy beenkens in ſteken voor een çieraet. Sommige andere pickeeren 't geheele lijf en aenſicht met heet yſer, en bemalen 't als gefigureert ſatijn ofte damaſt, daer mede ſy haer ſeer verçiert houden; beſpottende de witte menſchen, die achtende als monſters en duyvelſche figuren. Die te landewaert in, en naer de Caep de bona Sperança, leven gelijck de beeſten op 't velt, ſonder eenige religie oft Gods-dienſt, onderſcheyt van tijden, woonen niet-te-min met vergaderingen byeen als in dorpen, hebbende elck ſijn eygen Koning ofte Heer, dien ſy onderdanigh ſijn; ſulcks dat men gemeenlijck alle tien oft twaelf mijlen weeghs een ſonderling Koning en regeeringe van volck heeft, die den anderen, ſoo in ſpraeck, gebruyck, en manieren, in alles ongelijck ſijn, waer door die meeſt den tijdt tegen malkander oorlogen; en die aen eenige van beyde ſijden gevangen wordt, houden ſy voor eygen ſlaven, verkoopen malkander als beeſten; ſoo dat men ſomtijdts te Moſambique een volwaſſen man ofte vrouw-perſoon, om de waerde van twee oft drie ducaten koopt, die van daer met menighte naer alle quartieren van Indien, door de Portugeſen, gebracht worden. Sy onderhouden haer van de jaght, ſoo van oliphanten als andere wilde beeſten, welcker vleeſch ſy eten, het welck d'oorſaeck is dat ſoo groote menighte van oliphants-tanden daer gevonden worden; ſy maecken daer van oock haer wapenen en geweer, in plaets van yſer en ſtael, dat haer ontbreeckt. Sommige onder haer ſijn oock menſchen-eters. Die by Moſambique en de zee-kuſten daer ontrent woonen, door den omgang die de ſelve hebben, ſoo met de Arabiſche kooplieden die daer komen handelen, als met de Portugeſen, ſijn ſommige Mahumetanen, en ſommige Chriſtenen, en niet ſoo wilt. De mans daer ontrent bewinden het uyterſte van haer ſchamelheyt met een doecksken, en de vrouwen decken ſich met een groven kattoenen doeck, van ten halven de borſten tot half-wegen de dgyen.

Caffres.

Aen deſe kuſt, ontrent 120 mijlen zuydwaert Moſambique, hebben de Portugeſen een fortreſſe, geheeten Soffala, daer de Capiteyn van Moſambique een facteur houd, om het goudt, daer ontrent vallende, te verſamelen. Niet wijt van daer, te landewaert, is de mijne van Monomotapa, daer veel goudt gevonden wordt, oock een ſoort van de Portugeſen ſtof-gout genoemt, dat ſoo kleyn is als ſant, maer van de beſte aloy dat

Soffala.

ÆTHIOPIA INFERIOR, vel EXTERIOR.

Partes magis Septentrionales, quæ hic desiderantur, vide in tabula Æthiopiæ Superioris.

Occidens.

Meridies.

Oriens.

Septentrio.

Linea Sub Tropico Capricorni.

Caput Bonæ Spei

Milliaria Germanica

in geheel Orienten gevonden wordt. Twee ofte driemael des jaers ſent de Capiteyn van Moſambique daer eenige ſchuyten langs de kuſt, genaemt *Pangaios*, (die van licht hout ſonder eenen yſeren nagel gemaeckt, maer met koorden t'ſamen gebonden ſijn) om het verſamelde goudt te Moſambique te brengen.

Zanguebar. Zanguebar ſtreckt van Monomotapa noordwaert tot aen de riviere Quilimanci, begrijpende de Rijcken Moſambique, Quiloa, Mombaza, en Melinde; is tot veel plaetſen laegh moerasachtigh landt, vol boſſchen, 't volck is oock ſwart met gekrult hayr, verſcheyden en ſuperſtitieus in haer Gods-dienſt, geneyght tot waer-ſeggen, en met fenijn haer vyanden om te brengen.

Moſambique. Het landt Moſambique leyt geſtreckt langs de zee. Aen de kuſt, een kleyn half mijl van het vaſte landt, in een inwijck, leyt een eylandeken, eertijts Parſio, maer nu van de Portugeſen Moſambique genaemt, is ontrent een half mijl in 't omgaen; aen de noord-ſijde van 't eylandt, tuſſchen dat en het vaſte landt is goede diepte en ſchoone gront, maeckende een ſeer goede en bequame haven voor de ſchepen. Daer is 't dat de Portugeſche Caraquen, die naer Indien willen, haer ordinaerlijck komen ververſchen. Op dit eylandt ſijn Indiaenſche Palm- ofte noote-boomen, oock ſommige boomen van orangie-appelen, limoenen, citroenen en Indiaenſche vijgen; maer kooren, rijs, en andere lijftochten en koopmanſchappen, kattoenen lijnwaet, en diergelijck, moet al uyt Indien komen, die oock overvloedigh daer gebracht, en tegen goudt, yvoir, en ſlaven verhandelt worden: allerhande vee, als oſſen, ſchapen, geyten, verckens, hoenderen, is 'er in overvloet en goede koop. Men vint daer ſchapen, aen welcker ſteerten ſoo veel te eten is, als aen een van de andere quartieren, ſeer vet: de hoenderen ſijn niet alleen ſwart van vederen, maer oock van vleeſch, bloet en been, ſoo datſe, gekoockt ſijnde, ſchijnen van inckt te ſijn, doch ſeer goedt van ſmaeck, ja beter als andere. Het verckensvleeſch is daer boven alle ander vleeſch delicaet en welſmaeckende, ſulcks dat wanneer den krancken alle ander vleeſch verboden, dit hun om ſijn goedheyt toegelaten wort. De Portugeſen hebben hier een goede ſtercke fortreſſe, ſoo tot haer verſekeringe tegen de Wilden, als tot beſcherming van de ſchepen die daer komen. Op 't eylandt is geen verſch water, dat moet van 't vaſte landt gehaelt, en op het Fort in ciſternen, ofte waterbacken daer toe gemaeckt, bewaert worden, waer van ſy haer ordinaerlijck voor een jaer ofte twee geproviandeert houden.

Quiloa. Quiloa is een treflijcke ſtadt, leggende oock op een eylandt; en of wel het omleggende landt onvruchtbaer en ongeſont is, ſoo is die ſtadt nochtans volckrijck, om de goede gelegenheyt der plaets; plach eertijdts van Mahumetanen, den tyran van Quiloa onderworpen, bewoont te worden; maer is van den Portugeſen genomen, aen welcken ſy jaerlijcks 1500 marck gouts moet opbrengen.

Mombaza. Mombaza heeft een ſtadt van de ſelve naem, oock op een eylandt, ontrent 90 mijlen noordwaert van Quiloa gelegen.

Melinde. Het koningrijck Melinde heeft een ſtadt van de ſelve naem, leggende aen de zee-kuſt op een bequame plaets 15 mijlen van Mombaza, daer veel ſchepen, uyt Cambaja, Arabia, en het Roode meir, komen handelen. Dit was de eerſte ſtadt en Koning, die de Portugeſen, in haer ontdecking van de vaert naer Indien, met goede vriendſchap ſonder bedrogh ontfing, en tot noch toe daer in met hun continueert.

Ajana. Ajana ſtreckt van de rivier Quilimanci tot aen de mont van de Roode-zee, begrijpt twee koningrijcken, Del en Ade. Del begint van de voorſchreven engde der Roode-zee, en ſtreckt tot aen Capo de Guardafu, het ooſtelijckſte van Africa, het welck Ptolemæus Aromata noemt. De voornaemſte ſteden daer in ſijn Zeyla en Barbora, daer veel ſchepen, ſoo uyt Indien, Cambaja, Arabien, en uyt de Roode-zee, met verſcheyden koopmanſchappen komen. Opde zee-kuſt naer 't zuyden leyt het Koningrijck Magadoxo, naer de hooft-ſtadt ſoo geheeten, een luſtigh en vruchtbaer landt, met veel goede havenen. *Magadoxa.*

't EYLANDT S. LAVRENS, OFTE MADAGASCAR.

Namen.

HEt eylant *S. Laurens* wort door de Cosmographi ofte Weereltbeschrijvers *Madagascar*, door d'inwoonders *Madecasa*, van Ptolemeus *Memutheas*, van Plinius *Cernea*, en van de Persianen en Arabiers *Sarandib* geheeten; maer de rechte naem is *Madecasa*.

Gelegenheyt.

Het legt in de lengte noordnoordoost en zuydzuydwest van den elfden graed 12 minuten ten zuyden van de Middellijn, tot aen den 25 graed 50 minuten ten zuyden; en byna hondert mijlen van de kusten van Ethiopien, Soffala en Mozambique. De geheele kust aen d'oostsijde loopt noordnoordoost en zuydzuydwest van de punt van Itapera, gesegt Fitorah, tot aen de Bay van Antongil; en van daer tot aen 't eynde van 't eylandt, recht ten noorden: van de punt van Itapera tot aen de Caremboules streckt de kust ten westen op de wijse van het vierde deel eens circkels.

Plaetsen aen de kust.

Langs dese kust sijn de golf Dauphin, door het volck van 't lant Tholonghara genaemt; de golf van Ranoufoutchi, welck de Portugesen de golf der galioenen noemen; en de golf Caremboule, door de Hollanders hun kerckhof geheeten, om dat een groot Hollants schip, dat naer Indien ging, daer schipbreuck leed, van welck het meeste volck in de provintie van Caremboule dootgeslagen wierd. De gantsche kust wort doorsneden van schoone en groote rivieren, bayen en zeeboesems, met vele goede havens.

Hoedanigheyt.

Dit eylant is een van de grootste in de weerelt; heeft vele bergen met bosschen voorsien, weyden en plantagien, groote velden met rivieren bevochtight, en vischrijke staende wateren: het voedt een ongelooflijcke menighte van ossen, geheel verscheyden van d'Europische; want sy hebben op den rugge een stuck vet als een groot klier, of eenen kleynen bult; 't welck oorsaeck gegeven heeft aen 't seggen van sommige Schrijvers, dat hier kameelen sijn. Het heeft driederley soorten van ossen, te weten, met hoornen, die hen neêrhangende en aen de huyt gevoeght hebben, en sonder hoornen, welcke oock soodanigh sijn datse die nooit krijgen; want in 't midden van de stern hebbense een kleyn verheven been met de huyt bedeckt, en konnen met andere stieren vechten, loopende met hunnen kop tegen den buyck van haren vyandt: sy loopen alle als harten, en sijn hooger van beenen dan die van Europa. Hier sijn oock veel schapen met groote staerten; want daer sijn 'er sommige welcker staert 20 ponden weeght, bestaende uyt een vet dat niet en smelt, en seer aengenaem is om t'eten: dese schapen sijn met sulck een wol, die het geytenhair gelijckt, bedeckt. Men siet hier oock een menighte van schoone en getemde geyteboxkens. Onder velerley slagh van gevogelte siet men vele tamme en wilde pintades, die men in Vranckrijck Guinesche hoenderen noemt. Daer sijn weynigh dieren, die schadelijck sijn voor 't vee en de menschen. Hier sijn wilde verckens in de bosschen, doch anders als d'Europische, en min gevaerlijck; maer afschuwelijck en leelijck, hebbende twee hoornen onder de beyde oogen, welcke met de huyt bedeckt sijn, en niet hooger dan een duym; het vleesch der wijfkens en der jongen, als sy vet sijn, is seer smakelijck. In het kort, daer is een groote menighte dieren, vogelen en visschen, die wy hier na, nevens vele planten en vreemdigheden, yder op hunne plaetsen, sullen beschrijven.

Deeling.

Dit eylandt wort gedeelt in verscheyde provintien en landen, bestiert van bysondere volckeren, alle van een selve tael, maer onderscheyde verwen, seden, en sonder religie; behalven die van de zuyderbende die Zafferamini oft Rahimina geheeten worden, welcke hangen aen eenige superstitien van Mahomet; en andere van de noorderbende die sich Zaffehibrahim, dat is, 't geslacht van Abraham, noemen, welcke eenige gewoonten der Joden onderhouden, en Mahomet niet kennen.

Provintien.

Dit geheele lant van de baye van Antongil, als men van 't zuyden komt, langs de zeekust, tot aen de baey van S. Augustinus, is door de Franschen ontdeckt, gelijck oock alle de landen die sich naer 't midden van 't eylant strecken van 't landt der Vohits Anghombes, tot het eynde van de zuydsijde, 't welck de volgende provintien begrijpt, als eerst de gemelde Vohits Anghombes, Eringdranes, Anachimousi, Matatanes, Antavares ofte Mananzari, Ambohitsmenes, Enghallen voullou, Nossihibrahim ofte 't eylandt S. Maria, Lamanouf, Ivonrhon, Itomampa, Manamboula, Icondra, Alhssach het landt der Wijngaerden, de valleye van Amboula, Anossi oft Androbeizaha, Ampatres, Caremboules, Machicores, Mahafalles, Ivoronhehoc,

INSVLA S. LAVRENTII, Vulgo MADAGASCAR.

Septentrio. — Meridies. — Occidens. — Orions.

AFRICÆ PARS.

MOZAMBIQVE.

Lunæ Montes
Mons de la Lune
Agoch
Dud
R. de Fingoe
Dinda
R. Valoro
Quisimaju
Quitangone
Mozambique
Mocanga
Mogincale
Sanguem
Dangoxa
I. d'Aguada
Monia
Macalinge
Angoada
R. de S. Jorge
Mossute
Linde
Ilhas Primeras
R. des bons Signes
R. des Fleches
Quilimani
Barrieres des Portugais

I. de Don Iuan Mia
I. de Don Iuan de Castro al de Comoro
I. de Comoro
S. Braça
I. Aliola
I. de Iuan de Novo
S. Christovaon
I. du S.t Esprit

Basses de Pracel.
Terre de S.t André.
Baye de Pracel
Terre de Pracel
Ance de Manziatre
Manziatre R.
Terra de la Gada
Pays riche en bestial
Pays tres fertile abandonné et ruiné par les guerres
Pays nommé Ontsoatrouha
Ontsoatrouha
Zafe
Onghilahé R.
Baye S.t Augustin
Lantantangha
Bayxos de India

C. S. Sebastien
C. Natal
Pays
Incogneu
Vohemar
Baye de Vohemaro
Diego Suarez
Cap di N.tra Dona de Cugna
Terre de
Angalemboule
Longue Pointe
Tahaueh
Port aux Prunes
Marohangats R.
Inanrhon R.
Ambahe R.
Taramile R.
Andrassahé R.
Manghourou R.
Iamaneffi R.u. et Cap
Manambahon R.
Mananzari ou Intauares
Manikcaua R.
Moronbé R.
Turahon R.
Itupoule R.
I. des Françeois
Matatana R.
Manangharé R. 3. bouches
Mahérianach R.
Androghintha R.
Tandrauinangha R.
Tuiboule
Timenghanarate 3. bouches de manatenghe R.
Tame R.
Tautac
Manasseof R.
S.t Luce
Itapere
S.t Claire
Pont Dauphin
C. Ranchiate
Entre aux Galions
Retang d'Angong
Ontaurcea
Vatimanahon
Noßi Hibrahim ou Isle S.te Marie
S. Apollonia Gallis Isle Bourbon
Tropicus Capricorni.

hoc, Houlouva, en Siveh. Alle deſe provintien ſijn tamelijck groot, en Machicore, welcke de grootſte van alle is, heeft ontrent 70 mijlen in de langte, en 40 in de breette. De volckrijckſte ſijn de Vohits Anghombes, de Anſianactes en d'Erindranes. Deſe landen ſijn in gedurige oorlogen tegen elckander, om d'een d'ander te berooven, en ſijn vee wegh te drijven en t'ontvoeren, onder het deckſel van oude geſchillen.

Regeering. De gemelde Provintien worden beſtiert door vele kleyne Koningen oft liever tyrannen, die door liſt en gewelt het hooghgeſagh aen ſich getrocken hebben, welcker kinderen hen in de ſelve ſtaet volgen, en houden alſoo d'inwoonders onder het jock der dienſtbaerheyt.

Rivieren. Fanshere. Dit landt wort van vele rivieren bevochtight, van welcke een der voornaemſte is die van *Fanshere*, welcke heeft haer uytgang in de provintie van Androbeizaha oft Carcanoſſi, ontrent drie mijlen van 't Fort Dolfijn. Deſe rivier heeft haer oorſprong uyt den berg Manghaze, en wort vergroot door vele kleyne beecken en rivierkens, welcke van de hooghſte bergen van dit landt afſtorten, ſich met haer, en daer na t'ſamen ſich met de zee vermengen. Sy heeft een groote menighte crocodillen, gelijck oock alle d'andere rivieren van dit eylandt: niet wijt van haren uytgang maeckt ſe een ſtaende water van een mijl breet. 't Landt hier ontrent is aengenaem, met ſeer vruchtbare valleyen: en langs deſe riviere, en d'andere die in haer vallen, ſijn de vlecken en dorpen der Grooten deſes lants gelegen, waer van de voornaemſte ſijn, *Fanshere, Imanhal, Cocombes, Andravoulla, Ambonnetanaha, Maromamou, Imours, Manambaro, Vattemalama*, en andere dorpen en gehuchten, die in menighte in deſe provintie ſijn te vinden.

Manatengha. *Manatengha* is een groote rivier, welcke van de ſelve bergen afkomt als de vorige: hare oorſprongen ſijn uyt de bergen Encalilan, Hicla en Manghaze: ſy wort *Manampani* geheeten tot by haren ingang in de zee, daerſe *Manatengha* wort genaemt. Ten weſten van deſe rivier is een kleyne Provintie, daer het beſte yſer is te vinden. D'inwoonders ſijn ontrent acht hondert mannen, en de ſtoutmoedighſte en dapperſte van 't geheele eylandt.

't Landt van Vohitsbanh. Het lant van *Vohitsbanh* is tuſſchen de riviere van Manatengha onder den Tropicus Capricorni, en de riviere van Mananghara, met het lant dat ſich tot aen de riviere Itomampo, in 't lant van Anradſahoc, by den oorſprong van de Mandrerei, en tot aen 't lant van Fanghaterra uytſtreckt. Het wort beſtiert door verſcheyden heeren, die yder hun geweſt ofte heerlijckheyt hebben. Dit volck leeft in gedurige twiſten en misvertrouwen tegen elckander om oude geſchillen, die ſy nooit vergeten, en van vader tot ſoon t'elckens vernieuwt worden.

't Landt van Itomampo. De riviere *Itomampo* valt van de bergen Aviboula, en loopt naer 't noordweſt dwars door 't lant 't welck na haer Itomampo wort genaemt, 't welck is een valleye rontom beſet met hooge bergen, welcke vier mijlen in de breette heeft, en ſeer vruchtbaer is in rijs, ignamen, ſuyckerrieten, en aertvruchten.

De riviere *Mangharac* komt uyt de bergen die d'Eringdranes van het landt der Antavares en Ambohitsmenes ſcheyden: ſy loopt ontrent drie daghreyſen naer 't weſten, daer nae maeckt ſe eenen halven circkel, en loopt ooſtzuydooſt den wegh van byna vier daghreyſen, en vermengt ſich in 't landt van Houtra met de Yongh-aivou. *Mangharac.*

't Landt der Eringdranes is een groot geweſt, 't welcke in groote en kleyne Eringdranes wort gedeelt; de kleyne ſijn ten zuyden, en hier ontſpringt de riviere van Mangharac; de groote ſijn ten noorden, en eyndigen aen 't landt der Vohits-Anghombes, welcke de riviere Manſiatra van elckander ſcheyd. Dit is een ſeer volckrijck landt, 't welck in tijde van noot meer dan dertigh duyſent mannen ſoude konnen uytleveren. *'t Landt der Eringdranes.*

De provintie der *Vohits-Anghombes* heeft ſchooner dorpen dan eenigh ander geweſt van dit lant, en welgebouwde huyſen: het is ſoo dicht bewoont, dat het hondert duyſent mannen, als het de noot vereyſchte, ſoude weten te verſchaffen. Het heeft overvloet van rijs, gedierte en weyden; oock yſer- en ſtael-mijnen. *Vohits-Anghombes.*

Het geweſt van *Manacarongha* legt tuſſchen de rivieren Mananghara en Mananzari aen de ſijde van de zee, grenſt ten weſten aen de bergen die het van de landen der Anachimouſſi en Eringdranes afſcheyden, en in haren omring de kleyne provintien van Ivonrhon en Saca beſluyten, welcker inwoonders alle op een ſelve wijſe leven; en gelijck ſy naburen ſijn van die van Matatana, ſoo ſijn ſy oock genegen tot hare ſuperſtitien en tooveryen, die dat volck hen doet gelooven, welcke hen oock hunne papierkens, met Arabiſche caracters geſchreven, ſeer dier verkoopen, waer van ſommige, ſoo ſy voorgeven, goet ſijn om hen voor den donder, andere voor den regen, winden, wonden in den oorlogh, door verraet of fenijn omgebracht te worden, en andere quaden, te bevryen; om hare dorpen van plondering, en brant by geval, of door de boosheyt van hare vyanden, te bewaren; oock om geſont, en vry van alle ſieckten te blijven. Voor alle deſe gemelde ſaken verkoopen ſy de ſelve geſchreve briefkens aen deſe arme en onwetende Swarten, dieſe aen den hals hangen, in hare gordels naeyen, en in ſekere banden of kroonen, die ſy om den hals dragen, ja ſy graven die ſelf in gout. Andere Moren koopen die, om ſtout in 't ſtrijden te weſen, om hare vyanden te verwinnen, om veel buyt te krijgen, om de ſprinckhanen, donder, regen, en onweder te doen komen; om hare vyanden traeg te maken, en op de vlucht te drijven; om ſich van vrouwen te doen beminnen, en aen de vrouwen, dat haer de mannen mogen liefde dragen; en eyndelijck, om krachteloos te maken de gene die hare vrouwen poogen te misbruycken. *Manacarongha.* *Dwaesheyt van dit volck.*

Mananzari is de voornaemſte rivier van het landt der Antavares: ſy is groot, ſoo datſe met ſchuyten kan bevaren worden: hier hebben eertijts Franſchen gewoont, die t'elckens, door verraet van d'inwoonders van 't lant, en door de liſt van die van Anoſſi en Matatana, ſijn doodgeſlagen. Deſe rivier beſproeyt een ſeer vruchtbaer *De rivier Mananzari.*

baer

baer lant; en valt van de bergen die ten noorden en ten weſten ontrent 20 mijlen van elckander leggen. Tuſſchen deſelve en de zee ſijn laege landen, vervult met ſtaende wateren en moeraſſchen.

Port aux prunes, oft Pruymhaven.

Het lant, dat men de Haven der pruymen noemt, begint aen de haven van Tametavi, en ſtreckt ſich langs de zeekuſt tot aen de baey van Antongil, Manghabei geheeten. Dit is een rijck lantſchap, en overvloedigh van rijs, en uytnemende weyden. D'inwoonders ſijn vrome lieden, geenſins genegen tot moorden en ſtelen, maer ſorghvuldigh om te arbeyden en 't lant te bouwen; want ſy gaen des morgens na hunne plantagien, en keeren niet voor den avont weder: ſy voeden ſtieren en koeyen, doch alleen om de melck, en om t'offeren, als iemant van hen met ſieckte word beſocht. Sy ſijn alle geſproten uyt een ſelve geſlacht, datſe Zaffehibrahim, dat is, afkomſt van Abraham, noemen. Sy kennen Mahomet niet, en geven ſijne navolgers de naem van *Cafres*. Onder hen ſijn geen armen noch ledighgangers, yder arbeyt in 't lant: ſy houden de ſlaven niet in ſulcke dienſtbaerheyt als ſlaven, maer de meeſters noemen hen hare kinderen; ja ſy geven hen hare dochters ten huwelijck, wanneer ſy hen die door goede dienſten waerdigh maken. Sy planten hunnen rijs op de bergen en in de valleyen, na datſe de boſſchen, die meeſt uyt ſekere holle rietſtocken beſtaen, afgebrant hebben; want als deſe rieten droogh ſijn, ſteeken ſy het vuer daer in, welcke in 't branden ſulck een groot gerucht maken, dat het lant, een mijl in 't ronde, daer van ſchijnt te beeven: 't welck voortkomt om dat deſe rietſtocken alle hol ſijn, en onderſcheyden met ſekere knoopen die ontrent een voet van elckander ſtaen, en dat yder riet meer dan 40 knoopen heeft, die oock alle ſoo dicht by een ſtaen datſe d'een d'ander raken; wanneer nu 't vuur hen begint te verwarmen, ſoo wil de lucht, die tuſſchen de ſelve knoopen beſloten is, opwaerts vliegen, en geeft tuſſchen yder knoop een ſlagh als of 'er uyt een metale ſlang wierd geſchoten: ſoo dat het vuur dan ſulck een geraes maeckt, en ſoodanige ſlagen veroorſaeckt, gelijck of men een overgroote menighte canonſtucken, valckenetten, musketten, piſtolen, en allerley geſchut, t'evens los brande. Dit komt hen, die het niet gewoon ſijn, ſoo vreemt voor, dat het hen verwondert en verbaeſt maeckt. Als deſe boſſchen dus verbrant ſijn, is d'aerde gantſch met aſſche bedeckt, welcke door de regen wort bevochtight, en dan ſayen ſy daer na hunnen rijs op een vreemde wijſe; want alle de vrouwen en dochters van het dorp helpen tot yders plantagie, en gaen nevens elckander met een ſcherpe ſtock in de hant, waer mede ſy een gat in d'aerde maken ſonder neder te bucken, en werpen twee granen rijs in yder gat, datſe weder met aerde ſtoppen en met de voet toetreden, en dit op ſoo een maet datſe alle te ſamen in een oogenblick al ſingende en danſſende een ſelve werck, met ſulck een ſpoedigheyt en aerdigheyt verrichten, dat men niets aengenamer kan beſchouwen. De vrouwen dragen oock ſorge, om 't velt van alle onkruyt te ſuyveren, en de vruchten in te ſamelen; terwijl de mannen op andere plaetſen beeſigh ſijn om die bequaem te maken. Sy ſijn genegen tot waerſeggerye, die ſy *Squille* noemen; en nemen geen reyſe aen, of eenigh voornemen uyt te voeren, indien ſy niet eerſt deſe kunſt van Squille gebruyckt hebben. Hunne goet-aerdigheyt is ſoo groot, dat een Swart oft Moor, iets geſtolen hebbende, en in gevaer ſijnde van te ſterven, ſoo ſullen ſy liever 't goet weder koopen, dan toelaten dat hy gedoot wort.

Aert der inwoonders, en des lants.

Ackerbouw.

Seden.

De riviere *Mananghourou* legt aen 't uyterſte eynde van de bocht van Ghallenboulou, en vier mijlen van de ſelve plaets. Dit is een aengename en wijtſtreckende rivier; langs de ſelve vint men ſeer ſchoone kriſtallijne ſteenen, waer van eenige vier voeten dickte hebben. Sy valt van een grooten bergh in 't midden van 't eylandt, en ſtroomt door 't lant der Ancianacten, welcke rijck ſijn in gout, rijs, en oſſen.

Manangbourou, een rivier.

De *Baey van Antongil* is ontrent 14 mijlen groot, en legt op 15 graden zuyder-breette: in de ſelve ſiet men een kleyn eylant, 't welck overvloet heeft van allerley eetwaren, en ſeer ſchoone wateren.

De baey van Antongil.

't Eylandt *S. Maria* ſtreckt ſich uyt van 't zuyden ten noorden ontrent 18 mijlen in de langte; en drie mijlen van ooſten ten weſten in de breette. Dat deel dat naeſt aen 't vaſte landt legt, is 'er twee mijlen af, en ſeven dien hoeck die op 't verſte daer af is gelegen. In dit eylant ſijn verſcheyde ſlagh van gommen, daer ſy parfumen of reuckwercken van maken. D'aerde is hier ſeer vruchtbaer; d'inwoonders ſaeyen overal rijs, en planten die tweemael des jaers; de ſuyckerrieten groeyen hier in overvloet, en ſeer groot: de lucht is ſeer vochtigh, en 't jaer geeft weynigh dagen dat het niet regent, ja ſomtijts twee weeken lang ſonder ophouden: 't gedierte is hier ſeer goet, en wort wonderlijck vet; ſy houden 't ſelve niet in afgeſonderde plaetſen, maer ſy laten 't in vryheyt door het gantſche eylandt loopen. Men ſiet 'er tien of twaelf dorpen, ſedert dat de Franſchen hier gewoont hebben.

't Eylandt S. Maria.

Hoedanigheyt.

In 't geheele landt van *Carcanoſſi* tot aen Mandrerei wort gantſch geen rijs geſaeyt, want het aertrijck is te ſandigh; maer daer wort veel kottoen gewonnen, en menighte van vee geweydt: hier is oock veel olie de Palma, dienſtigh om 't hooft en de hairen der inwoonders daer mede te beſtrijcken, en oock tot verſcheyde ſieckten.

Carcanoſſi.

De riviere *Mandrerei* is by haren uytgang onder den 26 graed; en is als een ſnelloopende beeck: ſy ſcheyd het landt van de Carcanoſſi van d'Ampatres; en valt van den ſelven bergh als die van Itomampo.

Mandrerei, een riviere.

Na Mandrerei volght de provintie der *Ampatres*, welcke vervat 20 mijlen in de langte als men de zeekuſt houdt, en 12 in de breete van de zee af tot aen 't landt der Machicores: 't is een landt ſonder rivieren en andere wateren tot aen Mananbouve, uytgeſeyt hier en daer eenige poelen;

't Landt der Ampatres.

poelen : hier ſijn dorpen die drie of vier mijlen van 't water af leggen. De kuſt is gantſch recht ſonder bocht ofte kromte, tot aen Caremboule. 't Landt is wonderlijck vruchtbaer, heeft veel boſſchen, in welcke d'inwoonders hunne dorpen bouwen, die ſy dicht met palen en doornboomen beſluyten, ſoo dat het onmogelijck is daer in te komen dan door de poorten.

Regeering. Het volck wort hier door de Grooten, die de dorpen onder hen hebben, beſtiert, doch een van hen heeft het opperſte geſach, en alle d'anderen ſijn met hem vermaeghſchapt. Sy hebben veeltijts oorlogh tegens elckander, en dat den meeſten tijt om de vrouwen, die ſy d'een van d'ander ontſchaken : ſy ſijn oock ſeer genegen om hare naburen te berooven en te plonderen, en derhalven ſijnſe gedurigh vyanden : ſy houden oock niet veel van de vreemdelingen.

Caremboule. Het landt van Caremboule is ſeer kleyn, en op den oever van de zee gelegen : het is ontrent tien mijlen groot in de langte, en vijf of ſes in de breette : 't is een te dor en droogh landt om te bouwen, maer redelijck goet tot het veehoeden; want hier ſijn ſchoone dieren, en in groote menighte : d'inwoonders leven van boonen, erweten, melck, oſſenvleeſch, &c. Ontrent het jaer 1618 heeft een groot Hollants ſchip, dat uyt Ooſt-Indien quam, niet wijt van deſe kuſt ſchipbreuck geleden;ſoo dat 'er niemant afquam als de Schippers ſoon, die op een ledige ton drie dagen in zee rolde, tot dat hem de baren ſoo afgemat op de ſtrant wierpen, dat hy byna ten eynde was : als hem de Swarten gewaer wierden, waren ſy ſeer verwondert,en in twijfel of ſy hem ſouden dootſlaen; doch de beſten onder hen vonden goet hunnen heer, Dian Mammori genaemt, dit te kennen te geven : deſe quam terſtont, deê hem in ſijn dorp brengen, huysveſte hem, gaf hem andere kleederen, terwijl de ſijne drooghden, gaf laſt hem eten te bereyden, en onthaelde hem na ſijn beſte vermogen.

Mahafalles. Het landt der *Mahafalles* is met boſſchen beſet : d'inwoonders bouwen hier 't aertrijck niet, behalven d'Opperſte, Dian Manhella genaemt, in 't jaer 1653 overleden, en eenige van ſijn bloetvrienden. Dit landt is rijcker dan alle d'andere geweſten van dit eylant,en is machtiger geworden door de rooveryen gepleeght aen de Vorſten der Machicores, die hunne meeſters waren : maer als hy hen door hunne oorlogen verdeelt ſagh, is hy verſcheyde mael op hen aengevallen, en heeft hen veel goets afgewonnen, waer door hy ſtercker is geworden.

Houlouve. Het lant van *Houlouve* is landewaerts in gelegen; en rijck van vee. In 't ſelve, gelijck by de Mahafares en Caremboules, vint men veel waterpaerlen, amethyſten van verwe als de bloemen der perſicken, en ſchoon kriſtal.

Machicores. Nu is 'er noch overigh van 't groot landt der Machicores te ſpreken, 't welck ſtreckt van het landt Yvouronhehoc tot aen Carcanoſſi, wort beſproeyt van de riviere Mandrerei ten ooſten, en ooſtzuydooſten; en van de riviere Onghelahé aen de noordſijde, in welcke drie andere rivieren vallen, te weten, Ranoumainthi, Onghelahé Maſſei, en Sacamaſſei,in welcke en in d'omgelegen plaetſen vele geſteenten gevonden worden, als topazen, eſmerauden,robijnen, ſapphyren, en een menighte van ſeer harde en uytnemende kriſtallynen. Dit gantſche landt der Machicores is door den oorlogh verwoeſt; en eertijts was den grootſten Heer, Dian Baloüalen genaemt, dat is, Meeſter van hondert duyſent waranden, beſtierder van alle deſe landen der Machicores, Concha, Manamboulla, Alfiſſach en Mahafalles, gelijck d'inwoonders nu noch 't ſelve bekennen.

Hun geloof van Godt, Alle de volckeren van 't eylandt Madagaſcar gelooven dat 'er een Godt is, die ſy eeren, en met eerbiedigheyt van ſpreken; en belijden, dat hy alles heeft geſchapen, den hemel, 't aertrijck, d'engelen, en alle andere ſchepſelen. Sy bekennen dat 'er duyvelen ſijn; en dat Godt al het goede werckt, en nooit eenigh quaet : dat Hy 't leven geeft aen de menſchen en de ſchepſelen, ſoo beſielt als onbeſielt; en dat Hy 't hen weder afneemt wanneer 't Hem gelieft. Dat de duyvel is d'oorſaeck van alle quaet : dat hy de boosdoenders, ſieckten, en alle ellenden die ons in de weerelt overkomen, verweckt : dat hy de tweedracht, dieveryen, moorderyen, en alle andere ſchelmſtucken veroorſaeckt : en daerom vreeſen en offeren ſy hem, en in hare offerhanden geven ſy dien booſen,als om hem te bevredigen, het eerſte ſtuck, eer ſy iets aen Godt preſenteren.Sy aenbidden oock een derde Mogentheyt onder de naem van *Dian Mananh*, dat is, de godt der rijckdommen, welcke ſy met het gout eer bewijſen; want als ſy dat in de handt hebben, ſoo laten ſy het met groote eerbiedigheyt over hunnehoofden gaen, en kuſſen het op de ſelve wijſe. Sy gelooven, dat daer een ongelooflijcke menighte van Engelen, dienaers van Godt, ſijn, die de hemelen, de ſtarren en planeten, doen bewegen; die de lucht, de meteoren, de wateren, d'aerde en d'elementen beſtieren; die de menſchen,hun leven en woonplaetſen,bewaren; en voor alle ſware toevallen in al hun voornemen, 't ſy in hare reyſen ter zee of te lande, 't ſy in hare gewoonlijcke huyſen, behoeden : deſe noemenſe, gelijck wy, Michael, Gabriel, Raphael, en ſoo voort.

van de quade, *en goede engelen,*

van Adam, Sy gelooven, na dat Godt hemel en aerde en alle creaturen geſchapen had, dat hy Adam uyt aerde formeerde, en in 't Paradijs ſtelde, het welck in de maen of in de zon was, ſoo ſy ſeggen; maer dat hem Godt, om rechtvaerdige oorſaken, uyt het Paradijs joegh, en in deſe beneden weerelt bandde, waer hy een geſwel aen 't dick van ſijn been kreeg, dat tien maenden duerde, toen opende ſich het geſwel, daer een jonge dochter uyt quam. Adam ſond den Engel Gabriel aen Godt, om hem te vragen, wat hy met deſe dochter doen ſoude? die antwoorde hem door den ſelven Engel, dat hy die ſorghvuldigh ſoude opvoeden, en als ſy groot en out genoegh was, ten wijve nemen, welcke hy Rahauva,dat is, Eva, noemde. Eenigen tijdt daer na baerde ſy twee ſonen, welcke groot ſijnde, verweckte de duyvel ſoo een twiſt tuſſchen hen, datſe d'een d'ander dootſloegen : deſe twee broeders waren Cain en Abel.

van de Sontvloet,

Adam had vele kinderen, die ſeer vermeerderden; maer als de menſchen boos wierden, en Godt niet meer erkenden, ſond hy de Sontvloet over de weerelt, en gebood Noë dat hy een groot ſchip ſoude bouwen, en met ſijn vrienden en huysgenoten, vrouwen en kinderen daer in gaen, met vele dieren van allerley ſlagh, ſoo mannekens als wijfkens. 't Geheele aertrijck en al d'overige dieren verdroncken, uytgeſeyt vier bergen, d'eerſte ten noorden, de tweede ten zuyden, de derde ten weſten, en de vierde ten ooſten, op welcke niemant ſich kon bevryen. Als de Sontvloet geeyndight was, ging Noë uyt dit ſchip, liet het te Jeruſalem, en reyſde naer Mecha.

en van Ieſus Chriſtus.

Sy ſeggen oock, dat Jeſus Chriſtus van Godt in de weerelt geſonden is, en, ſonder toedoen des mans, uyt de Maegt Maria is geboren, welcke hem ſonder ſmerte baerde, en Maegt bleef; dat hy Godt en menſch was, en een groot Propheet; en dat hy door de Joden aen 't kruys is gehecht; doch dat Godt niet toeliet dat hy ſturf, maer wilde dat het lichaem van een misdadige in ſijn plaets wierd geſtelt.

Wercken van godts-dienſt.

Sy doen geen gebeden, hebben geen kercken, gebruycken alleen de beſnijdenis, en ſekere offerhanden, als ſy in hare huyſen gaen, eer ſy hunne vruchten inſamelen, of anderen voorraet, tot onderhout van 't leven, beſorgen, voor hunne ſieckten, of voor hare vrouwen als ſy ſwanger ſijn, of voor de waſdom van 't gene ſy geplant hebben, voor 't begraven van hare dooden, hare huwelijcken, haren vaſten, en diergelijcke.

Biecht of belijdenis.

Sy gebruycken oock de Biecht of Belijdenis van hare ſonden, doch leven niet naer wetten en ordonnantien; want hunnen geheelen godtsdienſt beſtaet niet dan in ſekere gewoonten en ſuperſtitien, aen welcke ſy uytermaten vaſt gehecht blijven. Als de vrouwen op 't uyterſte ſwanger ſijn, bidden ſy de Maegt Maria, dat ſy van Godt voor haer wil verwerven, datſe met weynigh ſmerten mogen baren: ondertuſſchen biechten ſy aen een vrouw, die ſy beſt vertrouwen, alle de ſonden die ſy ſedert haer laetſte kraembedde, en haer ſwanger ſijn, gedaen hebben, noemende ſelf de mannen daer mede ſy overſpel gepleeght hebben: 't welck d'andere vrouwen lichtelijck te weten komen, want de vertrouwde kan veeltijts niet laten dat geheym te ontdecken. Als de bejaerde mannen de doot naerderen, eer ſy hunnen ſegen aen hare kinderen geven, doen ſy een algemeene biechte van haer gantſche leven, en noemen al de ſonden die ſy gedaen hebben, verſoeckende vergiffenis van Godt, en doen oſſen ſlachten, tot uytwiſſing van hare ſonden, om de quijtſchelding der ſelve te verkrijgen; en vermanen hare kinderen, datſe vroom moeten leven, en hun navolgen in 't goede door hen gedaen, met vermijding van 't quaet en de ſonden die ſy nu gebiecht en beleden hebben.

Oeffeningen.

't Volck van dit eylandt hebben vele dingen, die wy in Europa gebruycken, niet noodigh; en daerom ſijnſe niet yverig om konſten en hantwercken, als wy, uyt te vinden. Sy begeeren niet anders dan 't gene dat dienſtigh is tot haer gebruyck en gemack, na de wijſe van 't lant, ſoo van goederen, kleederen, wooning, als inſtrumenten tot haren arbeyt, huyshouding en diergelijcke. Sommige ſijn beeſigh met yſer en ſtael te ſmeden, en maken daer af bijlen, hamers, aenbeelden, meſſen, rooſters, pijlen en werpſpieſſen. De goutſmeden ſmelten 't gout in klompen, om daer na van 't ſelve ringen en andere juweelen te maken. Vele van hen ſijn timmerlieden, die mede de maetſtock, ſchaef en beytel, als d'onſe, gebruycken.

Huyſen.

In hare huyſen ſijn geen hooge kamers, kelders noch ſolders; de haertſteê is op 't eynde die ontrent vier voeten in 't vierkant groot is, met ſant vervult, daer ſy drie ſteenen op leggen, om te bequamer hun eten te bereyden: ſy hebben geen ſchoorſteenen, den roock verdwijnt in 't huys; daerom is 't niet vermakelijck in hunne huyſen te weſen wanneer ſy vuur geſtoockt hebben. De vrouwen ſpinnen, en weven verſcheyde ſtoffen. Sy hebben noch eenige andere oeffeningen, waer meê ſy elckander te hulp komen, en leven ſoo wel vernoeght, en miſſchien beter, als in eenigh ander lant, hoewel ſy vele ambachten, die in Europa in ſwang gaen, moeten derven. Sy gebruycken geen hoeden, ſchoenen, noch vele andere dingen die wy moeten of willen beeſigen. In plaets van tapiſſeryen hebben ſy matten, die ſommige vrouwen op verſcheyde wijſe en beſondere verwen maken, waer van eenige in Vranckrijck, en elders, in de prachtighſte huyſen, om hare aerdigheyt en ſelſaemheyt van ſtoffe, ſouden aengenaem weſen.

Huyſraet.

Hunnen huysraet ſijn de gemelde matten, met welcke ſy de wanden van hare huyſen behangen, en de vloeren beſpreyen, waer op ſy ſlapen; want ſy weten van geen bedden, beddekleeden, matraſſen noch deekens, dewijl hare matten en ſtoffen hen daer toe dienen; tot hun peuluwe en oorkuſſen hebben ſy een ſtuck hout, of een ſacxken met kottoen gevult, dewijl ſy van jongs af gewoon ſijn op 't harde te ſlapen: ſy hebben vele manden en korven, daer ſy hunne ſtoffen, kleederen, en koopmanſchappen in bewaren; en aerde kruycken, in welcke ſy hunnen oly doen, waer mede ſy hun lichaem en hairen beſtrijcken. In de keucken gebruycken ſy niet dan aerde potten, houte ſchotels en lepels, kleyne tangskens om de doornen uyt de voeten te trecken, een houte mortier om den rijs te breken, groote kruycken om wijn van honigh te maken, die tot hondert kannen in ſich houden: ſy hebben geen tafellakens, noch tafelborden, noch tafels, noch ſtoelen om op te ſitten; d'aerde, met een mat daer op, dient hen tot een ſtoel; en tot tafelborden, lakens of ſervetten gebruycken ſy groote en breede bladen, die ſoo net en ſuyver ſijn als linnen.

Kleederen.

De mannen dragen een pagne, gelijck ſy ſpreken, dat is, een ſtuck ſtof daer mede ſy het geheele lichaem bedecken, en met een gordel daer om ſluyten: de vrouwen hebben groote borſtrocken ſonder mouwen, en een kleet aen de beyde eynden genaeyt, dat haer tot een ſchort verſtreckt. Sy dragen geen hooft-deckſel noch linnen, geen kouſſen noch ſchoenen, ſoo wel

wel mannen als vrouwen, uytgeſeyt die van Manghabé, daer de mannen een vierkante muts dragen, en de vrouwen een ſpits hulſel, als een hoorn, en ſommige dragen oock borſtrocken.

Cieraden.

Dit volck is niet aengenaem als ſy ſonder cieraet ſijn; maer als ſy ſich na hunne wijſe opproncken, hebben ſy beter aenſien. Sy dragen hals-cieraet, goude oorringen, waer toe ſy gaten in 't onderſte der ooren maken, die ſommige ſoo groot ſijn, dat men daer een hoender-ey door ſoude konnen ſteken; doch deſe dragen niet dan houte oft beene oorringen. By de Matatanes ſijnſe van gout, maer ſy dragenſe van twee ſoorten, d'eene ſijn geheel gout, d'andere van dunne gout-platen, dieſe geeſtigh op andere materie konnen voegen en hechten. Sy hebben oock ſekere goude platen, dieſe aen den hals hangen, en op de ſelve wijſe als hare goude, ſilvere oft kopere oorringen ſijn gemaeckt; ſy dragen oock goude ringen aen hare vingeren.

Rijckdommen.

Alle hunne rijckdommen beſtaen in de verſcheyde bovengenoemde koopmanſchappen, en in ſnoeymeſſen, bylen, yſere ſpaden, en diergelijcke inſtrumenten, in ſargien oft ſtoffen, oſſen, beſaeyde landen, om rijs en ander gewas te planten; en in de menighte van hare onderdanen en ſlaven. De Grooten in dit landt ſijn ſeer rijck van gout, datſe verborgen houden, en toonen het ſoo weynigh als mogelijck is aen andere volckeren; uyt vreeſe dat men hen, indien ſy in oorlogh quamen, veel tot boete ſoude doen betalen, 't welck in tijden van vrede niet gebeurt. 't Is aenmerckelijck, dat hier niemant is van de Grooten in dit geheele eylandt of ſy hebben gout van hare voorvaderen, en dit is niet gelijck het gene dat men in Europa ſiet, maer veel bleycker, en byna ſoo gedwee als loot in 't ſmelten. Sy durven geen gout by ſich dragen, ſeggende datſe het niet waerdigh ſijn; en hebben ſulck een bygeloof, datſe, indienſe 't ſelve gedaen hadden, van d'eerſte ſieckte die hen trefte ſouden ſterven, en dat hen Godt die ſtraffe daerom ſoude toeſenden.

Aert der inwoonders.

Ick weet niet of 'er een volck ter weerelt is, meer dan dit genegen tot verraet, veynſing, vleyery, wreetheyt, leugen en bedrogh; doch die van Manghabei ſijn niet ſoodanigh, maer van weynigh redenen en meer trouwe; ſijn oock ſoo wreet niet, en plegen geen verraet tegen de vreemdelingen: ſy hebben oock een andere wet en gewoonte, en ſeggen, datſe uyt het geſlacht van Abraham ſijn geſproten. Wat d'andere volckeren belangt, ſy hebben de gemelde

Ondeughden.

ondeughden, ſijn lieden ſonder hart, en die verraden en bedriegen voor deughden achten; want ſy beloven veel, en geven niets dan alleen door vreeſe en gewelt, ſoo dat men hen met ſtrengheyt moet regeeren: boven dat ſijnſe wonderlijck wraeckgierigh, ſoo dat verraet en wraeck hare grootſte begaeftheden ſchijnen; want ſy achten hen ſot en ſonder verſtant die de misdaden quijtſchelt. Sy ſijn oock ſeer tot hoerery genegen, en hebben veel vrouwen, volgens hun vermogen om die te voeden, datſe *Manpirafe* noemen, als of men ſeyde, vyanden maken; want de vrouwen van een man of huys dragen elckander een doodelijcken haet. Eer het vrouwvolck getrout is, doenſe watſe willen, en geven ſich aen een yder, die hen betaelt, ten beſten; maer ſoo iemant hen 't beloofde niet en geeft, gaen ſy hem onbeſchaemdelijck de kleederen van 't lijf nemen, ſonder dat hy haer durft afkeeren; maer hy tracht haer terſtont te bevredigen, uyt vreeſe van eenige ſchande t'ontfangen.

Herbergh-ſaemheyt, en mildheyt.

Sy ſijn herberghſaem onder elckanderen, helpen d'een d'ander met levensmiddelen, en weygeren niet t'eten te geven aen die 't verſoecken, als ſy 't vermogen hebben: indienſe eten, deelen ſy 't gene datſe hebben aen andere, ſoo datſe ſomtijts niets voor hen behouden, en achten dat voor een eerlijcke ſake: dit doen de grooten of rijcken ſoo wel als de mindere door een gewoonte of natuerlijcke genegentheyt.

Wijſe van leven.

't Meeſte deel van dit volck is luy en traeg, en om de minſte ſwackheyt dieſe krijgen, blijven ſy een langen tijdt ſonder iets te doen; en wanneerſe al arbeyden, is 't ſeer langſaem en op hun gemack: ſy ſaeyen ſoo veel als ſy tot noodruft moeten hebben, om een deel van 't jaer te leven: als nu hun gewas rijp is, ſoo haeſten ſy ſich om alles deur te brengen, en verkoopen een gedeelte: daer na vallen ſy in gebreck, en moeten vaſten, oft weder ten dierſten koopen, ſoo datſe ſomtijts viermael ſoo veel daer voor moeten betalen, als ſy 't verkocht hebben, waer door ſy in armoede blijven.

Koophandel.

Haren koophandel met elckander geſchiet niet dan door verruylen 't een voor 't ander: ſy hebben geen munt; de krameryen die de Europers hen brengen, dienen hen tot munt. Die iets gebreck heeft, gaet daer hy 't in menighte vint, want daer ſijn geen weeck- noch jaermarckten; maer men koopt daer overvloet is van eenigh ding meer dan in een ander landt, en yder ſend daer om ſich te voorſien.

Gruwelijcke wreetheyt.

Van alle ſuperſtitien, die onder de felſte en barbaerſte volckeren in ſwang gaen, is deſe, waer door dit volck op 't allerwreetſte hunne kinderen verlaten en als wegh werpen, d'allergodtlooſte en ſchrickelijckſte: dit geſchiet op verſcheyde wijſen, ſoo dat het geen wonder is dat dit eylant, 't welck ſoo groot en vruchtbaer is, niet meer volck heeft: want van het lichaem der moeder, of ſtracks na de geboorte, worden deſe arme onnoſele ſchepſelen gedoemt, om 't licht, eer ſy 't geſien of gekent hebben, met hun leven te verlieſen; dewijl de vaders en moeders hen, door eenigh ongeluckigh ſlaef, verre van het dorp in heggen en doornſtruycken doen brengen, of in de boſſchen, ter genade van 't quaet weder, der koude, en hitte, der honden, verckens, of andere dieren, die hen verſlinden; en ſomtijts leggen deſe elendige kinderen daer een dagh of langer te ſchreyen en kermen, en ſterven meeſt van honger of koude, of worden wreedelijck van de beeſten verſlonden. D'oorſaeck waerom d'ouders dus jammerlijck hare lichaems vrucht verlaten, is alleen om datſe op een quaden dagh, maent, of ſelf ure, die ſy voor ongeluckigh houden, ſijn geboren, en meer diergelijcke dwaſe overgeloovigheden.

In

Krijgs-ordre en oorlogen.

In hunne oorlogen hebben sy gantsch geen kennis van in geschickte ordre te vechten, of den dagh en tijdt van een veltslagh te ordineren: maer als sy een aenslagh voor hebben, vergaderen sy heymelijck, en trachten de vyanden op 't onvoorsienste t'overvallen, als sy nergens op dencken: tot dien eynde gaense de geheele nacht, om in 't aenbreken van den dagh voor het dorp van hunne wederpartyen te sijn, datse dan aen alle sijden omringen en aentasten met een gruwelijck en afgrijsslijck geschreeuw; en dus vallense daer in, en dooden alles, groot en kleyn, vrouwen, dochters en oude lieden, sonder de kinderen aen de borst te sparen, diese, als de verwoedtste en felste beesten, in stucken scheuren: daer na, als die wreetheyt wat bedaert is, voeren sy alles, watse vinden of kunnen krijgen, in slaverny; doch de kinderen van d'Opperste worden alle gedoot, om datse 't geslacht van haren vyant willen uytroeyen, uyt vreese dat de selve, indien sy iemant lieten overblijven, sich namaels aen hen of de hare souden wreken. Doch soo de gene, die aengetast wort, tijdt heeft om sijn volck te vergaderen, en van dapperheyt wort geprickelt, stort hy met de sijne op de bespringers in, daer dan een groot bloetbadt op volght, indien sy sich niet op de vlucht, dat veeltijts gebeurt, begeven.

Wapenen.

Hunne wapenen sijn verscheyden na de provincien; want in sommige plaetsen gebruycken sy een groote sagaye ofte worpspiesse met een breet, lang en scherp yser; in andere, hebben sy een rondas, werpspiesse, pijlen en schichten; elders nemense bogen en pijlen. Sy vechten sonder slaghordre, en geleden; en loopen verwardelijck toe volgens hunne vierigheyt en koppigheyt, makende vele sprongen en begrimmingen, met lasteringen tegen hare vyanden: wanneer sy iemant gedoot hebben, maken sy een schrickelijck getier, en daer is niemant tot aen den armsten slaef, die niet sijn spiesse steeckt in 't lichaem van den dooden, die daer, doorboort als een seef, blijft leggen. Als sy te samen twist hebben, vatten sy elckander, en worstelen om yder sijn vyant ter aerde te werpen, en drucken soo stijf met hunne armen, dat somtijts een der selve of alle beyde versticken: de vrouwen en kinderen doen het selve in hunne geschillen.

Terwijl de mannen in den oorlogh sijn, doen de vrouwen en dochters nacht en dagh byna niet anders dan dansen, en willen in hare hutten niet eten noch slapen; en hoewel sy seer genegen sijn tot hare welluSten, begeeren sy evenwel niet tegens haer eer te doen soo lang hare mannen afwesigh sijn; want sy gelooven voor vast, indien sy haer dan te buyten gingen, dat hare mannen souden gedoot of gequetst worden.

Begrafenissen.

Hare begraefenissen geschieden op de volgende wijse: de naeste vrienden van den overleden wassen 't lichaem met groote sorge, en vercieren het met oorringen en gouden halscieraet, ingeleyt met korael, en andere frayigheden, en begraven hem met twee of drie van haer gewoone kleederen, die sy *pagnes* noemen, en dat van de schoonste die sy hebben na hunnen staet; daer na bewinden sy 't lijf in een groote matte als sy het in 't graf brengen. Te voren komen al de vrienden, onderdanen en slaven van den overleden in 't huys rontom sijn lichaem hem beweenen; aen welckers hooft en voeten sy twee kaersen nacht en dagh laten branden; ondertusschen spelen sy op trommels, op welckers geklanck vele vrouwen en dochters op 't statighste dansen, en gaen dan op haer beurt in 't huys om te weenen; daer na keeren sy weder tot het dansen, en beurt om beurt komen dan de mannen tot de gemelde oeffening; en dus brengen sy dien dagh ten eynde. Des anderen daeghs dragen sy het lichaem (in een kist, van twee uytgehoolde stucken houts gemaeckt, besloten) naer de begraefplaets, en setten het ses voeten diep in d'aerde; daer na stellen sy by hem een aerde schotel, en een kleyn aerde confoor om reuckwerck te branden: de vrienden senden oock, vijftien dagen lang, door de slaven spijse aen den overleden, als of hy noch leefde. De solemneelste en statelijckste eeden doen sy by de sielen van hare voorvaderen.

Wetten.

Dit volck heeft geen beschreve wetten: al wat 'er gedaen wort en in gebruyck is, geschiet door natuerlijcke wetten, die in drie soorten bestaen, te weten, in de wet van den Vorst; de wet der nature van een yder in 't besonder, het welck niets anders is dan sijne wijse van handeling; en de wet oft gewoonte van 't landt. Sy dooden de dieven op de daet wanneer sy hen daer op achterhalen, sonder eenige andere wijse van rechtspleging; want sy gelooven, dat het geen meer quaet is een roover, dan een venijnigh serpent, of een scorpioen, om te brengen. D'overspelen worden met groote boeten gestraft; en de vrouwen worden somtijts door hare mannen dootgeslagen, of verjaegt: maer dat belet niet, of sy dienen sich van de gelegentheyt, om hare welluSten te plegen, als sy konnen; oock sijn sy listigh genoegh om hare vryeryen te bedecken; dewijl hun de slavinnen ten dienst staen, en wacht houden. De geschillen, die sy om hare landen krijgen, worden door hunnen Prins beslecht. Sy noemen *Maßinpoh* de wijse van handelen van yder in 't besonder, in sijn werckingen, spreken, gaen, gebaerden, in sijn maniere van leven, en in alle dingen die hy doet of voorneemt. *Maßintana* is de gewoonte van 't landt in 't gemeen en in 't besonder, die voor de sekerste wet in alle voorvallen wort gehouden, als in de wijse van planten, bouwen, oorlogh te voeren; als oock in de gemeene blijschappen, dansen, oeffeningen, en andere diergelijcke saken. Dese gewoonte is soo out, dat die van den Vorst geen gront heeft dan op dese, die hy self niet kan veranderen; want indien hy iets aen sijn onderdanen beval, dat tegen dese gewoonte streed, soo souden sy hem 't selve vertoonen, en datse derhalven hem daer in niet konden gehoorsamen.

Oeffeningen.

Sy nemen geen vermaeck in eenige krachtige oeffeningen van 't lichaem, noch self in 't wandelen, 't sy om de gesontheyt, of tot lust; want sy meenen, dat alle dingen, die de menschen moede maken, meer ongenucht dan vrolijckheyt toebrengen. Sy spotten met ons, als wy wandelen; en seggen,

ſeggen, dat wy ons ſonder reden vermoeyen: en als ſy een vreemdeling alleen ſien gaen, meenen ſy dat hy eenigh quaet voornemen heeft, en dat by hem ſelf overlegt. Als ſy op de jaght gaen, 't is niet om 't vermaeck datſe daer in hebben, maer 't nut datſe daer van konnen krijgen: dus ſiet men hen gaen op de wilde ſwijnenjaght, niet om die t'eten, want dat doen ſy ſelden, maer om ſich te wreken, en deſe wreede dieren uyt te roeyen, die alle hunnen voorraet verſlinden en verderven. Deſe jaght geſchiet in 't gemeen door de ſlaven, want de Grooten willen 't ſelf niet doen, om datſe het voor ſlavenwerck, en onwaerdigh voor hare grootheyt, achten.

Iagen.

Viſſchery. Sy viſſchen in de rivieren, ſtaende wateren, en in de zee; in de rivieren gebruycken ſy netten en viſchkorven, waer mede ſy veel viſch vangen: in de zee dienen ſy ſich ſomtijts van hare ſagayen of werpſpieſſen, om de groote viſſchen ſoo te quetſen en te krijgen, in 't welck ſy hunne behendigheyt toonen. In oude tijden plachten ſy walviſſchen te vangen, maer nu is hier niemant, die dat durft voornemen, te meer, dewijl hen de kennis ontbreeckt.

Geſangen en danſſen. In hare geſangen en danſſen is t'aenmercken, datſe niets dertels ſingen; en hunne danſſen ſijn ſtatigh genoegh, hoewel datſe in 't ſelve ſomtijts belachelijcke poſturen en gebeerden maken: hunne geſangen ſijn in 't gemeen van de treffelijcke daden harer voorouderen. In 't danſſen keeren en draeyen ſy ſich d'een nae d'ander, en houden een ſekere maet en treden.

Spijſe. Sy ſijn ſeer ongeſchickt in 't eten, hoewel hare ſpijſe ſinnelijck is bereyt. Sy onderhouden en voeden ſich met rijs, boonen, erweten, ignamen, kool, oſſen, ſchapen, hoenderen, verſcheyde ſlagh van zee- en rivier-viſch, en vruchten. In diere tijden leven ſy van ſekere wortelen, die in 't water en in de boſſchen groeyen. Dit landt is ſeer vruchtbaer; maer d'inwoonders ſijn ſoo luy en traegh, datſe niets meer willen planten als 't gene hen noodigh is om te leven. Hunne maeltijden doen ſy in 't gemeen des morgens en des avonts.

Dranck. Haren dranck is warm water, of het ſop van 't vleeſch datſe koken: ſy maken wijn van honigh die ſy in overvloet hebben; maer ſy drincken die niet dan in hare ceremonien die ſy *Miſſavatſi* noemen; ſy weten oock wijn van ſuyckerrieten te bereyden, die ſeer goet is, maer niet ſoo aengenaem als de honigh-wijn; doch andere mengen die twee ſoorten van wijn te ſamen.

Planten. Sy hebben tweederley ſlagh van rijs, waer van d'eene ruyg is, d'ander niet: hier ſijn oock verſcheyde ſoorten van ignamen, en andere planten en wortelen, ſoo dat het te lang ſoude weſen om die alle in 't beſonder te beſchrijven; wy ſullen alleen eenige der ſelve, om hare ongemeene eygenſchap, verhalen. De *Fanghits* worden wonderlijck groot; ſy ſijn ſoo wel goet voor den honger als dorſt; en worden ſomtijts grooter als een menſch: men eetſe raeuw, want ſy worden lichtelijck verteert, en verwecken 't water-maken, ſy groeyen onder een kleyne doorenhage, en ſijn root van ſchorſſe. Men ſiet hier een ſoort van kool, die ſy *Sonze* noemen, welcker bladeren ront en ſoo breet ſijn dat men van ſommige een paraſol ofte ſonneſchut ſoude konnen maken: als deſe bladeren met ſpijſe gekoockt ſijn, hebbenſe de ſmaeck van kool, en de wortelen als die van de ſtoelen der artichocken in Vranckrijck. De *Houmimes* ſijn kleyne wortelen, en als een duym groot, die uyttermaten ſeer aengroeyen; want van een eenige plant komt 'er meer dan twee hondert; en hebben byna een ſmaeck als rapen ofte knollen. Sy hebben ſekere ſoorten van boonen, en erweten, deſe geweſten alleen eygen; als oock *Bananes*, die wel voeden; en *Ananes*. De *Manghits* heeft vele lange en ſmalle bladen, en is met een lieffelijcken reuck beſchoncken: derhalven maken de vrouwen daer af kroonen, en bloemkranſſen, welcke ſy op hare hoofden dragen: het heeft de ſelve kracht als het kruyt dat wy *Capilli Veneris*, oft Venushair, noemen.

Kruyden. Dit eylant heeft oock ſoodanige kruyden als men in Vranckrijck, en andere landen van Europa, ſiet: hier groeyt oock byna in alle geweſten veel tabac.

Metalen. Het heeft mijnen van yſer en ſtael, dat hier in overvloet wort gevonden, en lichter te ſmeden is dan dat van andere landen. Behalven dat is hier oock gout, dat men bequamelijck kan ſmelten.

Geſteenten. Men vint hier vele koſtelijcke geſteenten van velerley ſoorten, als kriſtal, topazen, amethyſten, agaten, granaten, caſſidonien, verſcheyde ſlagh van Iaſpis, als oock de *Lapis Lydius* oft toetſteen.

Honigh. Dit lant heeft meer dan eenerley honigh; want behalven de gene die van de byen komt, ſoo is 'er oock die van ſekere groene vliegen, en van tweederley ſoort van mieren, van welcke eenige gevleugelt ſyn, en andere veel grooter dan nae gewoonte. Sy maken oock driederhande

Wijn. wijn, te weten, de gemeene honigh-wijn, die de ſmaeck heeft van Spaenſche wijn, welcke ſy *Sichi* noemen; de wijn van ſuyckerrieten, *Toüach* oft *Toüapara* geheeten, dat is, wijn van ſuycker, die een weynigh bitter is, en de ſmaeck heeft van de keern der abricoſen: deſe wijn heeft ſoo veel kracht, indien men daer van in een ſchelp doet des avonts, en laet het ſtaen tot den volgenden morgen, ſal die door de gemelde ſchelp ſijn gebeeten: hy heeft de ſmaeck en coleur van ſterck bier. Sy maken oock wijn van de bananes, die ſuer-achtigh is als de appel-dranck, of die van de peeren, die men in Noormandien maeckt.

Minerale wateren. In verſcheyde geweſten van dit eylandt ſiet men minerale wateren. In de valeye van Amboula is een fonteyn, welcker water ſeer warm is, en een ſeker geneesmiddel voor koude ſieckten in de ſenuw-achtige deelen; voor de kortborſtigen, ofte die een benaeude borſt hebben, is het ſeer goet gedroncken, en om de verſtopping van 't ingewant en der lever te geneſen, oock om het ſant der nieren af te drijven, en 't aengroeyen van 't ſelve te beletten. In vele plaetſen ſiet men ſprongen van yſer-achtigh water, als een mijl van 't Fort Dolphijn, daer een beeck is die de Franſchen en Swarten Yſer-water noemen. Te Domboulomba op den top van een bergh is een fonteyn, welcks water na koper-

root

root ſmaeckt, ſoo dat men 't niet kan drincken. By 't lant van Mandrerey ſijn ſprongen van ſout water, waer van d'inwoonders ſout maken, om tot hare ſpijſe te gebruycken, hoewel dat deſe aderen meer dan 50 mijlen van de zee af leggen, en 't water van de naburige bergen afſtort. Ontrent Manghafia is een berg met een opening, waer uyt met het water een aerde als peck komt, die de Medicijn-meeſters *Piſſaſphaltum* oft *Bitumen Iudaicum* noemen. Het welcke doet gelooven, dat 'er in dit eylandt allerley ſlagh van metalen en mineralen ſijn: ſoo dat het voorſien is met alles wat dienſtigh en noodigh is tot het menſchelijck leven; en geen andere landen van noode heeft: waer door men het met recht een kleyne weerelt magh noemen. In 't geweſt van *Fanghaterra*, en ten weſten van den bergh Hiela, ſijn oock becken, welcker water altijt wit is, en eenigen reuck en ſmaeck van ſolfer heeft; als oock by 't lant van *Houlouve* en *Vouronhehoe* ſijn ſpeloncken daer men veel ſalpeter vint, ſoo dat het niet ſwaer ſoude weſen om hier buskruyt te maken, als men geen moeyte ontſagh, en dat 'er bequame Meeſters waren om 't volck in die kunſt te ſtieren en te regeeren.

Gedierte. Men ſiet hier drie ſoorten van oſſen, te weten, die hoornen hebben; andere die ſy *Boury* noemen, die een ront hooft, en geen hoornen hebben; en een derde ſlagh met hangende hoornen, die alleen aen de huyt van 't hooft vaſt ſijn; en alle hebbenſe groote klompen vets in de neck, welcke men ſmelt om in plaets van boter t'eten. In 't landt van de Machicores, door den oorlogh verwoeſt, is een groote menighte van wilde oſſen ſonder de gemelde klompen vets, want ſy ſijn als die van Europa, doch ſeer hoogh, en loopen by troepen als de harten. Hier ſijn oock fraye geyten, en ſchapen die wonderlijck vermenighvuldigen, met een ſeer groote ſtaert, ſoo dat ſommige der ſelve tot 20 ponden wegen; en beſtaen uyt enckel vet, 't welck niet en ſmelt, en daerom beter is om t'eten: het vleeſch der jonge, der wijfkens, en der geſnedenen is van een ſeer goede ſmaeck. Hier ſijn oock wilde verckens in de boſſchen, die groote ſchade doen aen 't gewas op 't velt: deſe ſwijnen hebben twee hoornen aen de ſijden van de neus; en ſijn byna ſoo gevaerlijck als die van Europa. In 't eylant Maſcaregne ſijn verckens gelijck d'Europiſche; maer hun vleeſch is geſonder en ſmakelijcker dan eenige ſpijſe; 't welck ick geloof dat door het goet voedtſel wort veroorſaeckt; want ſy eten veeltijts niet anders dan ſchildtpadden die in 't landt loopen, (die hier in overgroote menighte ſijn,) of hare eyeren. Hier is oock ſeker ſlagh van yſere verckens, dieſe *Tendracs* noemen, die d'inwoonders voor leckerny houden, hoe wel 't vleeſch onſmakelijck, dradigh en weeck wort bevonden. Sy ſlapen ſes maenden, in welcke ſy niet eten, en daerom begraven ſy ſich ſelf diep genoegh in d'aerde: terwijl ſy ſlapen valt hen 't hair en borſtels uyt, en daer groeyt weder ander als ſy wacker ſijn geworden: ſy vermeerderen veel in korten tijdt: hun hairen oft borſtels ſijn ſcherp als die van den egel. Dit landt voedt oock veel egels, die ſy *Sora* noemen. De chameleon wort door hen *Tha* geheeten, die men ſeyt dat alleen van de wint leeft, maer dat is een groote misſlagh; want ſijne ſpijſe ſijn de vliegen: hy verandert van verwe nae de kruyden en bloemen die ontrent hem ſijn; als hy vliegen wil vangen, gaet hy langſaem, ſoo dat men hem niet gewaer wort; doch als ſy hem naderen, ſteeckt hy ſonder te ſpringen, een geholde tong uyt van eenen halven voet lang na de plaets van de vliege, en treckt ſijn adem ſoodanigh in, dat hy die in ſijn keel haelt. Men ſiet hier verſcheyden andere dieren, die ick, gelijck oock d'inſecten, of bloedelooſe dierkens, met ſtilſwijgen voorbyga, om den Leſer niet te lang op te houden.

Vogelen. Den haen wort in dit lant *Acoholahé*, en een henne *Acohovave* geheeten: de hoender-eyeren ſijn niet grooter als die van de duyven; ſommige hennen broeden op eenen tijdt 30 eyeren uyt, daer ſoo veel kieckens af komen. Hier ſijn oock faiſanten, wilde duyven en tortelduyven. De papegayen ſijn hier ſwart, doch daer ſijn kleyne met root-bruyne vederen. Men ſiet 'er mede een vogel die ſy *Foulimene* noemen, welcke men niet kan vangen; want ſy vechten gedurigh met malkander, en ſterven in de winter: ſy ſijn ſeer ſchoon, met pluymen ſoo root als ſcharlaken verciert. Men vint hier veel andere ſoorten van vogelen, ſoo op de rivieren als in de boſſchen, gelijck mede verſcheyde nacht-vogels, te lang te verhalen.

Viſſchen. Dit eylandt heeft overvloet van viſſchen ſoo in de zee als in de rivieren: daer ſijn zeeverckens, goede kabeljauwen, en roch van ongemeene grootte. Sy hebben oock een viſch dieſe *Fianbaza* of zee-papegaey noemen, om datſe ſulck een beck heeft. Men ſiet hier mede vliegende viſſchen. Haringen, ſprot, makereel, tongen, en andere verſcheyde ſoorten van viſſchen ſijn hier in groote menighte. D'inwoonders van 't lant ſeggen, dat 'er oock zee-mannen en meer-minnen of zee-vrouwen ſijn in de wateren daer ontrent. En dit is in 't kort het aenmerckelijckſte van 't eylandt Madagaſcar, welckers beſchrijving, nevens die van geheel Africa, is hier mede ten

EYNDE.

DERDE DEEL

VAN

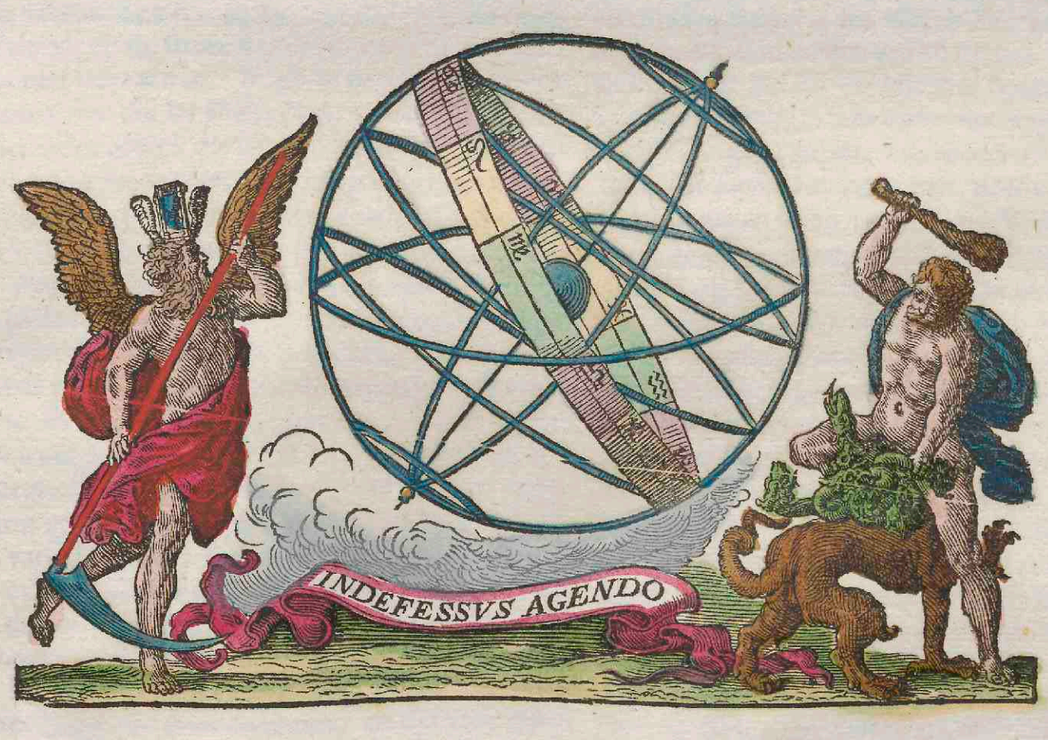
't ACHTSTE STVCK

DER

AERDRYCKS-BESCHRYVING,

WELCK VERVAT

AMERICA.

Uytgegeven

t' AMSTERDAM,

By JOAN BLAEV.

M. D C. L X V.

AMERICA.

BESCHRYVING

VAN

AEKDRYCKS

DER

SCHILDE-PLAAT,

VAN

DEESE DEEL.

AMERICA,

Ofte

DE NIEVWE WERELT.

Namen.

AMerica heeft defen naem van Americus Veſputius, een Florentijn, die, door bevel van Ferdinandus, Koninck van Spanjen, in 't jaer 1497, van Gibraltar gevaren, en de eerſte uyt Europa, ſoo men vaſtelijck gelooft, daer in 't vaſte landt gekomen is. Hoewel Chriſtophorus Columbus, een Genuees, in 't jaer 1492, daer toe den wegh aldereerſt geopent hadde, met het ontdecken van Hiſpaniola, Cuba, Iamaica, en de andere Eylanden voor America gelegen. Het wordt oock Weſt-Indien genoemt, om dat het op de ſelve tijdt ontdekt is, toen de vaert om de Capo Buona Eſperance naer de Ooſt-Indien in Aſien gevonden is: en om dat de inwoonderen van beyde bynae op een manier leven: de nieuwe Werelt, om datſe den Ouden onbekent is geweeſt.

Palen.

America wordt rondom met de groote Oceaen beſloten: in 't ooſt met de Atlantiſche zee, die men Mar del Nort heet: in 't zuyden met de nieuwe Zuyder-zee: in 't weſt met Mar del Zur: het noorder-quartier, hoewel den Europeers noch onbekent, wordt van de Ys-zee beſpoelt, gemerckt dat Aſien en Europa, met de ſelve zee bepaelt, daer tegen over leggen aen de andere zijde van de Pool.

Of het den Ouden bekent is geweeſt.

Sommige meenen dat deſe nieuwe Werelt den ouden eertijdts bekent geweeſt is; welck ſy willen beveſtigen met twee plaetſen uyt den Philoſooph Plato, een in Timæus, en de ander in Critia, daer geſchreven ſtaet, dat 'er een Eylandt geweeſt is by Hercules colomnen, tegen over de ſtraet van Hercules, nu Gibraltar genoemt, grooter als Africa en Aſien t'ſamen, welck Atlantis geheeten was, en daer nae met een aerdt-bevinge, en groote water-vloedt van een geheelen dagh en nacht verſoncken is: en dat van die tijdt die zee, tuſſchen dit Eylandt en de ſtrate Gibraltar, door de menichte des modders niet bevaren is. Maer de beſchrijvinge van 't eylandt Atlantis, ſoo die by Plato ſtaet, is heel verſiert en vol fabelen; byſonder gelijck die lang en breet in Critia verhaelt wordt: of ſoo verre ſy waer is, worden daer eenige andere Eylanden ontrent Spanjen en Africa beſchreven; hoewel in dien gevalle noch niet al waer kan zijn dat 'er van geſeydt wordt. Plato verhaelt dat de goden 't aertrijck onder malkanderen gedeelt hadden, en Neptunus gekregen heeft 't Atlantiſche eylandt, waer van hy het meeſte deel aen zijn outſte ſoon Atlas gegeven heeft, daer de Atlantſche zee ook nae genoemt is. Hier uyt kan men mercken, dat Mauritanien betekent wort, daer men ſeyt dat Atlas geregeert heeft, en daer de bergh Atlas in leyt. Hy ſeyt voorts, dat de tweede ſoon Gadirus gegeven is 't uyterſte deel van 't eylandt by de colomnen van Hercules, welck deel Gadir genoemt is: waer mede 't eylandt Gades oft Calis betekent wordt; welck geenſins een deel van America is. Hy verhaelt oock, dat de inwoonders van het eylandt Atlantis tegen die van Athenen geoorloght, Europa en Lybien geſtroopt hebben, en tot aen de Tyrrheenſche zee gekomen zijn, en dat voor 9000 jaren. Maer gelijck het geckelijck ſchijnt, dat die van America geoorloght hebben in de oude werelt, (dat is in Europa, Aſia ofte Africa) ſoo is 't oock ſeker, dat de werelt geen 9000 jaren oudt is. Hercules colomnen zijn oock verre van America. Het is oock gantſch verziert en fabeleus, dat het eylandt Atlantis, welck ſy meenen America te zijn, door aerdtbevinge verdroncken is: want America noch hedensdaeghs bewoont wordt, en is bynae ſoo groot als de geheele oude werelt. Het is mede onwaerachtigh, dat de zee buyten de Straet Gibraltar niet vaerbaer is, om 't ſlijck van 't verdroncken eylandt. Plato ſeyt oock, dat 'er in 't eylandt oli-

phanten geweeſt zijn, die America nimmermeer gehadt heeft; oock paerden en een tournoy-plaetſe, daer in tegendeel geen paerden in America waren, eer de Spanjaerden die daer brachten. Hy ſeyt voorts, dat 'er in die tijdt geen ſchepen waren, oft wetenſchap om te varen. Hoe zijn dan de inwoonders uyt dit eylandt Atlantis, in de oude werelt met haer heyr-krachten gekomen? zijnſe over de zee geſwommen? Daernae, vergetende wat hy te voren geſeydt hadde, maeckt hy mentie van ſchepen en galeyen. Hy ſeyt oock, dat in dit eylandt het koper meer geacht wierdt als eenigh metael, behalven goudt: maer 't is kennelijck, dat die van America 't ſilver koſtelijcker houden als 't koper. Daer worden vele andere dingen in Critia verhaelt, waer uyt klaerlijck blijckt, dat verziert is het gene daer van 't eylandt Atlantis geſeyt wordt; oft ſoo 't waer is, dat 'er eenigh ander eylandt, oft geweſt des werelts, mede te kennen gegeven wordt. Is 't dat men voor de tijden van Plato gevaren heeft buyten de ſtraet van Gibraltar, ontrent Hercules colomnen, dat moet geſchiedt zijn naer de eylanden Azores, oft nae de Geluckige, nu de Canarien genoemt. En alle deſe zijn miſſchien een eylandt geweeſt; dat daer nae door de ſtormen der zee in vele gedeelt is. Sommige ſeggen, dat by Plato geen hiſtorie beſchreven wordt, maer alleen eenige beduydeniſſe oft gelijckeniſſe, welcke de eene op deſe, de andere op een andere maniere uytleydt, ſoo men ſien mach by Marſilius Ficinus in 't vierde capittel, daer hy op Timæus ſchrijft; de ſelve meent nochtans dat daer een waerachtige hiſtorie van Plato verhaelt word; 't welck weſen kan, maer dat, door dit eylandt, America verſtaen wordt, is niet waerſchijnelijck, ſoo om 't gene nu geſeyt is, als oock om dat voor de tijden van Plato de vaert over de woeſte zee onbekent was, en dat de hiſtorien ſchrijven, dat de menſchen haer niet durfden op de zee geven, die van ooſt door 't zuyden naer 't weſten loopt. Voeght hier by, dat Ptolemæus en Strabo, Princen der Werelt-beſchrijvers, uytdruckelijck ſeggen, dat achter Spanjen en de zee-kuſten van Africa geen vaſt landt is, jae dat Ptolemæus *Inſulas Fortunatas*, dat is de Canarien, ſtelt in 't uyterſte van 't weſten, nae welcke hy meent dat geen andere meridiaen oft middagh-circkel, oft landt dat men bewoonen kan, gevonden wordt.

Sy brengen noch een andere plaetſe by, in 't ſevende cap. des ſeſten boecks van Diodorus Siculus, daer hy ſchrijft, dat de inwoonders van Phœnicien in oude tijden, alſſe buyten Hercules colomnen de kuſten van Africa beſeylden, door ſtorm van groote winden in de zee verre vervoert zijn, en nae vele dagen gekomen aen een groot eylandt, gelegen in 't midden van de Oceaen tegen over Africa naer het weſten, wiens aerdtrijck vruchtbaer en genoechlijck was, oock met ſcheep-rijcke Rivieren bevochtight, en koſtelijcke huyſen bebouwt. Maer 't is kennelijck, dat Diodorus in zijn ſes eerſte boecken de verzierde daden der oude Griecken en Barbaren verhaelt. En van waer heeft hy geweten dat America een eylandt is, gemerckt daer noch ter tijdt geen ſekerheyt af is; doch, genomen dat 'et verhael van Diodorus waerachtigh is, wat belet te ſeggen, dat daer mede beſchreven worden de Geluckige eylanden, oft Canarien, welck eene van die is? want in deſe lichtelijck gedreven konnen worden, die de kuſten van Lybien, dat is Africa, beſeylen. Voorwaer, hadde hy America verſtaen, het ſoude niet genoegh geweeſt zijn te ſeggen, dat het veel dagen van Africa lagh, maer weken varens.

Daer wordt oock voortgebracht de Autheur des boecks van de werelt, 't welck ſommige Ariſtoteles, en andere Theophraſtus toe-ſchrijven: die ſchrijft, dat 'er behalven Europa, Aſia en Africa, andere groote eylanden zijn. Maer is 't van noode dat men door groote eylanden America oft Magellanica moet verſtaen? voorwaer, behalven de drie vaſte dee-

HAVANA

Portus

St DOMINGO.

CARTAGENA.

MEXICO

CUSCO.

POTOSI

I. LA MOCHA in Chili.

RIO IANEIRO.

OLINDA in Pharnambuco

Septentrionaliſſimas Americæ partes, Groenlandiam puta, Islandiã et adjacentes, quod Americæ tabulæ commodè comprehendi non potuerint, peculiari hac tabella Spectatoribus exhibendas duximus.

Groenlandi.

Virginiani.

Rex et Regina Floridæ.

Novæ Albionis Rex.

Mexicani.

AMERICA SEPTENTRIONALIS

MARE DEL NORT

OCEANUS PACIFICUS

MARE DEL ZUR

MARE ATLANTICUS

AFRICÆ PARS

EUROPÆ PARS

HISPANIA

Açores insulæ

I. Canariæ olim Fortunatæ

I. de C. Verde

Tropicus Cancri

Tropicus Capricorni

CIRCULUS ÆQUINOCTIALIS

TERRA AUSTRALIS INCOGNITA.

AMERICÆ nova Tabula. Auct. Guilielmo Blaeuw.

Cum privilegio decem annorum.

Peruviani.

Brasiliani.

Brasiliani militis.

Insulani de la Moche in Chili.

Freti Magellanici accolæ.

len des werelts, zijn hier en daer in zee noch verscheyde groote eylanden.

Men brengt oock by een passagie uyt de wonderen van Aristoteles oft Theophrastus, daer geseyt wordt, dat de Magistraet van Athenen geboden heeft, dat geen burgeren in het eylandt Atlantis souden varen, en haer vaderlandt verlaten. Maer wat men van dit eylandt gevoelen moet, is hier voren geseyt.

Sy behelpen haer oock met Plinius, om dat hy in het 67 cap. sijn tweeden boecks, en het 32 cap. des sesten verhaelt, dat Hanno, van Carthago gesonden, nieuwe landen gevonden heeft. Maer de reyse van Hanno is niet geweest naer America, maer naer Arabien.

Om dat de voorsz opinie meer geloofs soude hebben, voegen sy hier by de authoriteyt van de Poëet Seneca, die in het tweede bedrijf van de Tragedie Medea genoemt, aldus prophetcert:

Venient seclis tempora seris,
Quibus Oceanus vincula rerum
Laxet, & ingens pateat tellus,
Tiphysque novos detegat orbes,
Nec sit terris ultima Thule.

Dat is:

De tijdt die 't al brengt aen den dagh,
Dat hier en daer verborgen lagh,
Sal, nae 't verloop van menigh jaer,
Een groot landt maken openbaer:
Als een nieuw Tiphys kloeck en koen
Meer zee-sloten sal open doen,
En toonen klaerlijck en gewis,
Dat Thule 't laetste landt niet is.

Heeft Seneca in die tijdt geweten dat America bekent was, soo is sijn voorsegginge ydel; heeft hy het niet geweten, soo heeft hy dit alleen geseydt door een Poëtische drift, oft onsekere gissinge: en alwaer de voorsegginge van Seneca vervult, evenwel is 't niet van noode dat dit geschiet zy door het ontdecken van America; want Thule is nu 't laetste land niet, gemerckt dat 'er vele eylanden en deelen van het vaste landt voorby Thule in 't noorden gevonden zijn.

Dat men by-brengt uyt de Spaensche Chronijcke, door Marinæus Siculus beschreven, van een penning, in de goutmijnen van America gevonden, en aen den Paus van Romen geschoncken, daer het beeldt des Keysers Augusti opstont, is niet te gelooven; want het is te verwonderen, dat geen andere overblijfselen der Romeynen daer gevonden zijn; als oock dat die penning alleen in de mijnen verborgen lagh, en op andere plaetsen geen meer te voorschijn gekomen zijn.

Ten laetsten, daer is niet aen te twijfelen, oft Ptolemæus en Strabo, d'oude Werelt-beschrijvers, hebben de bovengemelde plaetsen van Plato, Diodorus Siculus, en Aristoteles geleesen, uyt welcke, gemerckt sy America niet gekent hebben, soo is 't seker datse de selve passagien anders verstonden. Daer-en-boven, is 't dat de scheep-vaert naer America den Atheniensers en Carthaginensen soo gemeen was, datse hebben moeten gebieden, dat hare burgers daer met menighte niet souden reysen en haer vaderlandt verlaten; uyt wat oorsaecke hebben die van Athenen en Carthago, winst-gierigh genoegh, de selve vaert heel verlaten; soo dat van der Griecken en Romeynen heerschappye af, tot de voorgaende eeuwe, wanneer de nieuwe wereldt ontdeckt is, van dese landen niet is gehoort ofte geschreven. Een yder weet wel, hoe seer uyt de oude History-schrijvers bekent en vermaert is de scheep-vaert van de Argonauten naer Colchis: voorwaer, hadde van de reyse uyt Griecken oft Carthago naer America wat geweest, die soude niet min beschreven zijn als d'andere; te meer om datse moeyelijcker en profijtelijcker is.

Eerste ontdeckers.

Wy hebben hier voren geseydt, dat Americus Vespucius de eerste aen 't vaste landt van America is gekomen; maer dat Christophorus Columbus alder-eerst den wegh daer toe geopent heeft; het welck ons goedt dunckt hier een weynigh breeder te verhalen, en daer by te voegen de conqueesten van Mexico en Peru, de twee vermaertste Rijcken in de West-Indien, het eene in 't noorder-deel, 't ander in het zuyder-deel van America.

Christoph. Columbus.

Dese Christophorus Columbus, geboren in 't gebiedt van Genua, van sijn jonckheyt af sich begeven hebbende op de vaert, en, verlatende sijn vaderlandt, is naer Portugael gereyst, oft, soo sommige schrijven, naer Madera, daer hy zee-kaerten maeckte. En merckende dat 'er veel en geduurige winden uyt den westen quamen, docht hem dat die niet konden komen als uyt eenigh landt. Dit is de grondt-reden van Columbus geweest, om te gevoelen dat in 't west eenigh landt moest wesen. En steef hem in dit gevoelen, dat seecker schipper ofte stierman, ontrent die tijden uyt Spanjen t'zeyl gegaen, door groote stormen uyt den oosten soo verre gedreven is, dat hy verviel in een onbekent landt, nae sijn gissinge, soo verre westwaerts, als noyt te voren eenige schepen geweest waren, oft eenige kaerten 't minste teken van hadden; en nae het verlies van bynae alle sijn volck, weder te lande gekomen is in Madera, en heeft hem by Columbus geaddresseert, aen hem sijn weder-varen verhaelt, met versoeck, sulcks in sijne kaerten hier na te willen aentekenen, en is korts daernae gestorven. Dit verhael heeft Columbus noch meer ontsteken met begeerte van dese onbekende landen te sien; geeft daer over den Genuesen (die in de zee-vaert overal grooten lof hadden, en wel ervaren waren) dese sake te kennen, haer versekerende, soo verre sy hem met schepen wilden helpen, dat hy varen soude door de Strate van Gibraltar, naer 't westen, in landen die speceryen en goudt voort-brengen. Maer dese ongehoorde nieuwigheden schenen de Genuesen onmogelijck te zijn; derhalven als hy by hen niet vorderde, heeft hy sijnen broeder Bartholomæus aen Henrick de VII, Koning van Engelandt, gesonden, om hulpe tot ontdeckinge van 't westen, alwaer oock niet opdoende, is hy naer Alfonsus de V, Koning van Portugael, gereyst; maer heeft niet verkregen: om dat Dr. Calciadiglia, Bisschop van Visense, en Mr. Rodericus, (die men in Portugael voor geleerde Werelt-beschrijvers hield) seyden dat 'er in west geen gout, peerlen, oft speceryen zijn konden. Van hier is hy naer Spanjen getrocken, daer hy aen Martinus Alonsus Pinzonius, een ervaren piloot, en Pater Ioannes Perezius van S. Franciscus Orden, een geleert Cosmographus, zijn meeninge openbaert, en van haer in de selve versterckt wordt. Door raedt van Perezius ging hy by Henrick Gusman, Hertogh van Medina Sidonia, en Lowijs de Cerda, Hertogh van Medina Celi, om dat sy, boven andere Princen in Spanjen, van schepen voorsien waren; maer dese lieten haer voorstaen dat hy fabelen bybracht. Perez sondt hem met brieven van recommandatie aen Ferdinandus Televera, Biecht-vader van de Koninginne Isabella, en ried hem sulcks van de Catholijcke Koningen van Castilien te versoecken. Columbus dan presenteert haer een request, in 't jaer 1486, en bidt, datse sijn eerlijcke begeerte niet wilden af-slaen, gemerckt dat hy, met schepen, en andere saken tot dese reyse noodigh, geholpen, verhoopte korts in het west groote landen en rijckdommen te ontdecken: maer heeft minder gehoor gehad als hy gemeent hadde, en dese sake vereyschte; om dat Koning Ferdinandus en sijn gemaelinne Isabella besigh waren met de oorloge van Granada tegen de Mooren. Dit verdroot hem uytermaten, om dat hy nu ontrent seven jaren, met al sijne moeyte en kosten niet uyt-gerecht hadde, en daer-en-boven van de hovelingen als een sot bespot wierd; soo dat 'er niemant was die hem moed gaf als Quintaviglius, Thresorier generael van de Financien; welcke, nae dat de sake soo dickmaels van verscheyde Princen af-geslagen was, en uytgestelt tot in 't achtste jaer, te wege bracht, dat Columbus gekomen is by Petrus Gonsalez de Mendoza, Aertz-bisschop van Toledo, en toen President van de Koninglijcke Raedt, die sijne krachtige redenen verstaende, en goedt houdende, heeft hem by hare Majesteyten geleyt, en de sake wederom wel over-wogen zijnde, hem toen goede hope gegeven, datse daer op rijpelijck souden letten, soo haest de oorloge van Granaden geeyndight ware. Gelijckse dan, nae de geluckige uytkomste, wederom in den Raedt neerstelijck onderzocht, en, ter begeerte van Koninginne Isabella, besloten is 't geluck te versoecken; en hebben hare Catholijcke Majesteyten aen Columbus gegunt het tiende-deel van alle de inkomsten der Landen, die van hem in het west souden gevonden worden, sonder prejudicie ofte schade des

Konings

Konings van Portugal, die te voren naer het zuyden, langs de kuſt van Africa, eenige ſchepen geſonden hadde, om nieuwe landen te ontdecken. Hier toe ruſtenſe te Sivilien drie ſchepen, met 120 ſoo boots-geſellen als ſoldaten; op het eene was overſte Martinus Alphonſus Pinzonius, op het andere Franciſcus Martinus, op het derde Columbus ſelf, als Kapiteyn generael, met zijn broeder Bartholomæus. Met deſe drie ſchepen is hy in 't jaer 1492 den eerſten September, oft, ſoo andere ſeggen, den derden Auguſti van Gibraltar in zee geloopen, en heeft zijn gewenſte reyſe begonnen. Eerſt is hy in Gomara, een van de Canariſche Eylanden, gekomen, om ververſinge; van hier t'zeyl gaende naer 't weſt, hebbenſe nae acht dagen ſoo veel kruydt in het water geſien, datſe in een groen veldt ſchenen te zijn: welcke ongewoonlijcke ſake de boots-geſellen en ſoldaten ſoo verbaeſt maeckte, datſe twijffelden oft men voorder behoorde te reyſen, doch quamen haeſt door deſe groene zee. Nae vele dagen varens, als 't volck geen landt vernam, begon het tegen Columbus op te ſtaen, en hem bynae te dwingen wederom te keeren, dewijl ſy noch van koſt verſien waren; ſchelden de voor raſernye, de ſecreten der woeſte zee en nature te willen openen, en het leven van ſoo veel menſchen, de onvoorſichtigheyt en ſtoutigheyt van een man te betrouwen. Columbus vermaende haer van den eedt die ſy aen hem gedaen hadden, en ſeggende dat 'er noch voor vele maenden genoegh proviande was, ſtildeſe eensdeels met dreygementen, andersdeels met goede woorden en redenen: daeghs daernae ſagenſe eenige vogelkens, 't welck Columbus voor een ſeker teecken hieldt dat 'er eenigh landt ontrent was. De naevolgende dagh, als iegelijck beſich was naer landt uyt te kijcken, ſagenſe in de locht roock op-gaen, en hebben terſtont met groote vreughde, landt, landt, geroepen, aen de ander hier van een teecken gedaen; en op haer knyen vallende, Godt Almachtigh voor ſoo goede uytkomſte gelooft en gedanckt; en daernae, met eerbiedinge rondtom Columbus ſtaende, ſijne handen gekuſt, hem haren patroon en vader geheeten, en om vergiffeniſſe gebeden. Deſe geluckige dagh was de elfde van November, 1492.

Eerſte reyſe van Columbus.

Eerſte ontdecking van de Leucayos;

Allengskens dan naer 't landt varende, zijnſe gekomen aen Cuanabi oft Guanahani, een van de Leucayos eylanden, die met menighte tuſſchen Florida en Cuba leggen. Hier is Columbus gelandt, en heeft aldaer een Kruys opgerecht, proteſterende, dat hy poſſeſſie van deſe nieuwe landen nam, in den naem en tot profijt van de Catholijcke Koningen van Spanjen. Van hier is hy gekomen in 't eylandt Cuba, te Baruko, het ſelfde Fernandina noemende, nae Koning Ferdinandus. Maer om dat daer niet goet leggen was voor de ſchepen, is hy geſeylt naer het eylandt Hayti, welck hy Hiſpaniola geheeten heeft. De haven daer de ſchepen eerſt in quamen, noemt men noch hedensdaeghs *Porto real*, dat is, des Koninck haven. Hier ſtrande het ſchip daer Columbus op was, doch 't volck wierdt geberght. De inwoonderen, ſiende deſe ſchepen en gewapende mannen, vluchtten terſtont t'ſamenderhandt naer de bergen en boſſchen, waer van de Spanjaerden een vrouwe achter-haelden, die Columbus met eten en drincken wel onthaelde, en gekleedt wederom ſond. Door deſe beleeftheyt en miltheyt aengelockt, zijn de inwoonderen aen den oever gekomen, en met haer ſchuytjens, dieſe Canoes noemen, rondtom de Spaenſche ſchepen gevaren, en hebben haer van de groote der ſelve verwondert, als oock van de ſchoone kleederen, en lange baerden der Spanjaerden: die daer-en-tegen de blinckende oor-ringen en braſeletten van deſe natie met blijdtſchap aenſagen. De inwoonderen brachten den Spanjaerden goudt, en eenige wercken daer van gemaeckt, ſekere teeckenen dat in dit landt goudt-mijnen moeſten weſen: ſy gaven dit volck meſſen, bellen, ſpiegels en diergelijcke dingen van kleyne prijs, waer mede ſy haer hooghlijck verblijden. Onder-tuſſchen datſe koopmanſchapten, ging Columbus met ſommige Spanjaerden te landt. Toen ter tijdt was Hiſpaniola in vyf Gebieden gedeelt; de Koning Guacanaril regeerde in het noorden, van wie Columbus beleefdelijck ontfangen is, en, in teecken van toekomende vriendtſchap, hebbenſe malkanderen veel giften geſchoncken; en de Indianen, door bevel van hare Caſique, alle de goederen van het voorſz. geſtrant ſchip, met hare ſchuytjens gehaelt, wel bewaert, en de Spanjaerden groote vriendtſchap beweſen.

en van Hiſpaniola.

Columbus ſich haeſtende, om tegens de lenten naer Spanjen te keeren, en hare Catholijcke Majeſteyten de goede uytkomſte van ſijne reyſe te verhalen, maeckte een verbont met de koningen van dit eylandt, bouwde een kaſteel aen den oever, welck hy noemde Natividad, en liet daer op voor garniſoen acht-en-dertigh ſoldaten, onder het commando van Roderic de Arana: ſelve voer hy, tien Indianen met hem nemende, naer Spanjen. Daer komende, trok over landt naer Barcelona, alwaer toen ter tijdt Ferdinandus en Iſabella waren, die hem blijdelijck ontfingen, en, in teecken van eere, in hare tegenwoordigheyt deden ſitten, en met groote aendacht hoorden, al 't gene hy vertelde van de nieuwe gevonde landen en volcken: en ſagen met vreughde het goudt, papegaeyen, en andere nieuwe en onbekende dingen. Het verhael van Columbus is, door laſt der Catholijcke Koningen, neerſtelijck beſchreven, en aen Alexander de VI, Paus van Romen, geſonden; welck hem en 't heele collegie der Cardinalen verheughde. Vermaende voorts de Catholijcke Koningen, datſe de palen van 't Chriſten geloove ſoo verre ſouden voort-ſetten als het haer mogelijck ware; en trock een rechte linie van de noorder tot den zuyder pool, daer mede hy den aerdkloot gelijcklijck deelde, en gaf de Catholijcke Koningen, en hare erfgenamen, alle de landen die 100 mijlen voorby de Azores oft Vlaemſche eylanden, oft de Gorgades, dat zijn de eylanden van Capo Verde, naer 't weſten lagen, en van geene Chriſten Princen beſeten waren.

Tweede reyſe.

Hare Majeſteyten verſtaen hebbende den wille des Paus, hebben goet gevonden Columbus wederom naer de eylanden van weſten te ſenden. Sy hebben hem dan met eer-wapenen en tytelen verçiert, Admirant van de zee gemaeckt, en ſijnen broeder Bartholomæus Adelantado oft Gouverneur van Hiſpaniola. Voorts toe-geruſt drie kleyne, en veertien groote ſchepen, dieſe caravelles noemen, met 1200 ſoldaten. Sy hebben oock paerden, koeyen, ſtieren, verckens, geyten, en andere beeſten doen koopen, op datſe in die landen ſouden voort-teelen. Hy nam oock mede garſt, tarwe, wijnſtocken, ſuycker-rieten, boonen, erten, en diergelijcke ſaden, en alles dat noodigh was om te bouwen, en den vyandt te weeren. Door ordinantie der Koningen ſijnder mede gereyſt twaelf Prieſters, om 't Euangelie te prediken. Hier by voeghden haer veel edelen en ambachts-lieden, op hope in korten tijdt rijck te worden. Op deſe reyſe maeckte hy de Colonie, die hy ter eeren van de Koninginne, nae haren naem, Iſabella noemde, en met Spanjaerden beſette. Hier nae ontdeckt hebbende de gout-mijnen van Cibao, heeft hy twaelf caravellen met velerley nieuwe en onbekende waren, en daer neffens veel gout naer Spanjen geſonden. Daernae heeft hy het kaſteel S. Thomas gebouwt, en met ſoldaten beſet, om de voorſeyde mijnen te bewaren, latende ſijnen broeder Bartholomæus Viceroy van 't eylandt; hy ſelve is met drie ſchepen in zee geloopen, en, ſeylende langs de kuſten van Hiſpaniola, gekomen aen het ooſt-eynde van Cuba, en heeft Iamaica en andere kleyne eylanden aen de zuydt-zijde van dit eylandt ontdeckt. Van hier naer Hiſpaniola keerende, heeft hy in 't weſten een goede haven gevonden, en den naem van S. Nicolaes gegeven; hier is hy voor een tijdt gebleven, om de ſoldaten te ververſchen, de ſchepen te vermaken, en dan te oorlogen tegens de Canibes ofte Canibales: maer bevangen met een ſtercke koortſe, heeft hy deſe reyſe gelaten, ſich naer Iſabella doen voeren; en geneſen zijnde, eerſt alle verloopene ſaken gedreſſeert, de muyteryen geſtilt, en de Indianen weder tot gehoorſaemheyt gebracht hebbende, is naer Spanjen gevaren, om van zijn weder-varen rapport te doen, en van klachten tegen zijn perſoon, ſich voor hare Majeſteyten te ontſchuldigen.

Derde reyſe.

In het jaer 1497 is hy weder met een groote vlote naer de Weſt-Indien gevaren, Cubagua en Paria aen het vaſte landt ontdeckt, en voorts in Hiſpaniola, alwaer hy de rebellie van Roldan tegenſtont; en de naturelen, door de tyrannye, moorden en branden van Roldan, beſloten hebbende de Spanjaerden te verdrijven, geſtilt heeft. Op de klachten van Roldan tegen Columbus, hebben de Koningen uyt Spanjen geſonden Chriſtophorus Bovadilla, Ridder van Calatrava, als Gouverneur, die de gebroeders Chriſtophorus en Bartholomæus Columbus naer Spanjen gevangen heeft laten voeren; doch over-komende, zijnſe ontſlagen geworden, met eer-tijtelen verſien, en in 't hof gehouden,

Vierde reyse.

tot het jaer 1502, als hy voor sijne vierde reyse t'scheep ging; doch is hem van Ovandus, toen ter tijdt Gouverneur in Hispaniola, verboden te landen. Columbus begeerigh sijnde, om een wegh ofte passagie naer de Oost-Indien te vinden, heeft hy 't west-waert aen-geset, en is gekomen te Guanaxa, van daer in de haven van Higueras, diense Cap de Fonduras noemen; en weder oost op keerende, te Veragua, en soo ten laetsten in de baye van Vraba, daer hy kennisse kreegh van de groote Zuyd-zee. Door dese langdurigheyt zijn vele van zijn volck van ongemack siek geworden, vele gestorven, en de gesonde onder Franciſco Porrez tegen hem opgestaen, om naer Spanjen te keeren. Hier is het dat hem sijne wetenschap in de sterre-konst, indiense ooyt anders, te passe quam. Want de naturelen, hem van sijn gesonde soldaten verlaten siende, souden hem van honger hebben laten vergaen; waer over hy hun liet weten, indiense volherden in het weygeren van spijse en dranck aen den sijnen, dat Godt vergramt zijnde, haer eer lange met pest soude komen besoecken; van welck een seker teecken was, dat de mane (die by geval op die tijdt soude eclipseren) binnen twee dagen root en bebloet soude zijn. De Indianen, siende den eclips, en niet wetende de natuurlijcke oorsake, vreesden de straffe, baden om vergiffenisse, en gaven alles wat hy behoefde. Porrez, soeckende hem noch een schip te nemen, wiert geslagen en gevangen. Dit is 't begin van tweedracht, en de eerste onderlinge oorloge tusschen de Christenen in het westen. Niet lang daer nae is hy naer Spanjen gekeert, en daer met groo-

Columbus doodt.

ter eere ontfangen, en korts gestorven in 't jaer 1506, zijn lichaem te Sivilien gebracht, en in de kerke van de Kathuysers begraven, naelatende twee sonen, Didacus en Ferdinandus. Didacus heeft twintigh jaren nae zijn vader geleeft, in zijn plaetse Admirant geweest, en by zijn huys-vrouwe Maria, dochter van Ferdinandus van Toledo, een sone Louys gekregen, den derden Admirant van de Indische zee. Ferdinandus is pagie van de Prince van Spanjen geweest, en ongetrouwt gebleven, was de studien gantsch toe-gedaen, en met verscheyden wetenschappen verçiert.

Reyse van Cortez.

Nae de ontdeckinge van verscheyde gewesten in dese nieuwe werelt, zijn op diversche plaetsen en tijden verscheyde Gouverneurs gestelt, en hebben vele commissien versocht en verworven, tot voordere ontdecking van andere quartieren, onder andere eenen Cortez; die, sulcks van de Religieusen van S. Hieronymus Orden, die toen 't bewint hadden, verkregen hebbende, is met elf schepen, en 550 soldaten uyt Cuba t'seyl gegaen, van de C. S. Antonio gevaren, en gekomen aen C. Cotoche in Yucatan, van daer te Campeche, en ten laetsten in de haven van Calcioceca, nu Sint Iuan de Vlua genaemt, daer toen ter tijdt stadthouder was, wegen Motezuma Koning van Mexico, eenen Tendilli, door wien hy aen Motezuma sekere giften sondt, met het afbeeltsel van zijn volck, schepen, paerden, op wollen-doeck konstigh geschildert. Motezuma had het jaer te voren diergelijcke geschencken door de Cotestanen oock ontfangen, die in den Raedt vertoont, verklaert van wiense quamen, en datse ontboden dat sy op haer wederkomste by hem souden komen; waer op goede wacht te houden langs alle de kusten, en alles wat 'er omging den Koning te verwittigen, geordonneert was: maer nu dese siende, en hoorende de komste van Cortez, was hy heel verbaest, te meer om den gemeenen roep in die landen, dat, onder de regeeringe van Motezuma, sekere vreemdelingen souden komen, en het rijck van Mexico uyt-roeyen. Om dat dit geen oorsaeck van oproer soude geven, ofte den Staet van het rijck in perijckel stellen, deed hy uytstroyen, dat Quatzaltoalt, de godt des luchts, haer oude Heer, met die schepen gekomen was: want die van Mexico geloofden vastelijck, dat voor eenige eeuwen een van hare voornaemste Princen van daer treckende, voorseyt hadde, dat hy wederom uyt den ooſten soude komen. En op dat Motezuma te beter alle onheylen soude beletten, heeft hy met diergelijcke geveynstheyt gesanten aen Cortez gesonden, om hem wellekoom te heeten, geluck, en sijnen dienst aen te bieden. Dese geveynstheyt hadde bynae de Spanjaerden met een tegen-veynsen in vreedsame possessie van dit Rijck gestelt; want Cortez van Marina verstaen hebbende 't gevoelen der Mexicanen, onderhielt wel soetelijck de meeninge van Motezuma, maer de Spaensche kapiteynen hebben sulcks belet: want om in soo grooten Rijck, en soo veel volcks, meerder geacht, en voor kloecke soldaten gehouden te worden, hebbense al het geschut en wapenen op 't landt gebracht, en de inwoonderen daer mede soo vervaert, datse eer meenden dat de vyandt van hare goden, en niet haren Heer gekomen was.

Van die tijdt af dede Motezuma zijn best om de Spanjaerden uyt zijn landt te weeren, door sijne priesteren de afgoden bidden, en gestadigh offerhanden doen; en sondt verscheyden gesanten aen Cortez, dat hy soude vertrecken, maer te vergeefs: want die van Zempoallan, met de wapenen onder contributie van de Mexicanen gebracht, hebben van Cortez hulp versocht tegen het gewelt en hovaerdye der Mexicanen; en hy heeft met haer een verbont gemaeckt, haer van den tribuyt verlost, het garnisoen van Motezuma uyt de stadt Tizaparzincan doen vertrecken, Vera Cruz gebouwt, en hy selve is gemaeckt, van de Magistraet van dese nieuwe colonie, Stadt-houder generael van Vera Cruz, en van het vaste landt, in de naem van Keyser Karel. Nae dat hy een Pedro Hircio tot Rechter gestelt hadde, en de schepen laten stranden, om de soldaten alle hope van vluchten te benemen, heeft hy zijn reyse naer Mexico begonnen, onderwegen Zempoallan besocht, en is aldaer met 1000 slaven begiftight, diese Tamanes heeten, die al het geschut, wapenen, gereetschap en victualie trocken ofte droegen, heeft de stadt nieuw Sivilien genoemt, is te Zaclotan gekomen; en wat voorder, in het midden van een valleye, heeft hy eenen grooten muur gevonden, negen voeten hoogh, en twintigh breedt, die het uyterste van twee bergen sloot, en aen malkanderen hechte, met schanssen, die veertigh treden van een lagen, beset; in 't midden was een wegh voor de reysende man tien treden wijt. De Ktacmixtlitans hadden desen muur doen maken tegen het loopen van de Tlascalensen, haer erf-vyanden. De Tlascalensen, oock vervaert van Cortez aenkomste, zijn hier 90000 sterck in de wapenen gekomen, om hem buyten te houden; maer de Spanjaerden hebben een vlecke ingenomen, dese menighte wederstaen, veel doot-geslagen en gevangen, welke Cortez los gelaten heeft, en door Marina aen de Tlascalensen doen seggen, dat zijn tocht niet tegen haer-lieden, maer tegen Motezuma was. Hier door zijn de Tlascalensen gestilt, wantse groote vyanden van de Mexicanen waren; en Xicoteucalt, het opperhooft van dese natie, is by Cortez gekomen, sich te ontschuldigen, en vrede te maken. Van die tijdt kennen de Tlascalensen, die hem wel onthaelden, de Koning van Spanjen voor haren Heer, en geven geen tribuyt. De Mexicanen behaeghde dese peys niet, daerom rade Motezuma door zijn gesanten, dat Cortez zijn leven den Tlascalensen niet betrouwen soude, maer in de byliggende stadt Ciollola gaen, die volck-rijck, en van alle nootdruft versien was, op datse te beter met malkanderen mochten handelen; dit heeft Cortez gedaen, en 6000 Tlascalensen mede genomen. Motezuma, vele swarigheden voorwendende, en wederom de reyse van Cortez naer Mexico af-radende, presenteerde onder andere vassael van de Keyser te wesen, en jaerlijcks tribuyt te betalen; maer te vergeefs arbeydende, besloot hy met de Magistraet van Ciollola de Spanjaerden daer te overvallen; maer de verraderye ontdeckt zijnde, is Cortez met de Tlascalensen en Zempoalensen op de burgers gevallen, en heeft in twintigh uren ontrent 6000 Ciollolesen doodtgeslagen, en de stadt berooft, den Tlascalensen de kottoenen kleederen, en het sout voor buyt gegeven, den Spanjaerden 't gout. De Gesanten van Motezuma ontschuldighden van dit feyt soo wel haren Koning, dat Cortez, sonder quaet te vermoeden, tot hem is getrocken.

Motezuma wederom te vergeefs Gesanten aen Cortez sendende, dat hy de reyse naer Mexico soude laten blijven, en veynsende alle gedienstigheyt en vriendtschap, is met een goedt deel van sijne Edelen en Heeren, een mijle van de stadt, Cortez tegen gekomen, (hy wierde gedragen op de schouderen van vier der voornaemste Heeren, onder een pavilioen van goudt en pluymen aerdigh gevlochten,) de Spanjaerden waren verwondert, dat 'er soo groote menighte volck in een stadt was, en de Indianen van de gebaerde Spanjaerden, paerden en geschut. Motezuma heeft Cortez en alle zijn geselschap in zijn grootste paleys gelogeert, en nae dat hy weynigh met hem gesproken hadde, is hy in een ander gegaen. Cortez aensiende de groote der stadt, en merckende dat de gelegentheyt van sijn logijs oock soodanigh was, dat hy swaerlijck daer uyt soude komen,

soo

soo verre de Mexicanen iet tegen hem wilden doen, riep derhalven Motezuma, en bewaerde hem eenige dagen, tot dat hy verloft zijnde, sich selven, alle sijn volck en goederen onder de gehoorsaemheyt van de Koningen van Spanjen stelde, en menighte van gout aen Cortez gaf: Motezuma daerna over de 100000 Indianen secretelijk vergadert hebbende, beval Cortez uyt de stadt en 't Rijck van Mexico te vertrecken; die antwoorde, sulcks te willen doen, maer geen schepen te hebben, begeerende dat Motezuma die soude doen toerusten, die hem sulcks toe-seyde.

Korts daer nae quam eenen doeck met cyfer-letteren, die de Mexicanen gebruyckten, dat 'er vijftien schepen in de haven van Vera Cruz gekomen waren, met tachtentigh paert-ruyters, 800 voetknechten, en sommige metale stucken; waer over eenige rieden dat men Cortez met de sijne terstont soude ombrengen, eer hy met nieuwe macht versterckt wierde: andere, dat mense alle gelijck den goden soude offeren; welck wiert gevolgt. Cortez, van de vlote verwittight, om oproer in 't vaste landt voor te komen, liet Pedro Alvarado met 200 soldaten te Themistitan onder sauvegarde van Motezuma, trock selve Narvez met grooten haest tegen, nam hem sijne schepen en soldaten, en Narvez selve gevangen.

Ondertusschen wierd Alvarado van de Mexicanen belegert, het belegh, door 't gerucht van Cortez victorie en wederkomst, op-gebroken; en nae weynigh dagen hy selve van 100000 man beleydt in 't paleys van Motezuma, die met schilden van twee soldaten gedekt, staende op een galderye, om de Mexicanen te stillen, van haer, als van 't Rijck, om sijne kleynhartigheydt, vervallen zijnde, en alreede een anderen Koning verkoren hebbende, met steenen wiert doodt geworpen, en de Spanjaerden uyt Mexico verdreven.

Met Motezuma heeft het geslacht der Koningen van Mexico een eynde gehadt. In de stadt Mexico hebben negen Koningen hondert en dertigh jaren geregeert, nae dat Mexico ses hondert en negentien jaren van de Chichimeciens in-genomen was. De bondt-genooten van Tlascala hebben Cortez, als hy Mexico moest verlaten, vriendelijck ontfangen: die van daer haest wederkeerde, de stadt sterck belegert, en nae drie maenden, en tsestigh harde schermutselen, ingenomen, den nieuwen Koning Quahumetoc gevangen den derden Augusti 1521, en de Mexicanen van haer rebellie gestraft heeft. Hier op heeft Cazon Koning vrn Mechuacan, door sijne gesanten, sich selven, en alle sijne landen den Keyser onderworpen, en beleden dat hy vassael van hem was. Nae Cazon sijn andere volckeren gevolgt. Daer nae heeft Cortez de stadt Mexico, die door den oorlogh bedorven was, gerepareert en gebracht tot de groote en heerlijckheyt, diese noch ter tijdt heeft. Voorts als hy verstaen hadde, dat de landen van Mexico vol gout, peerlen, en kostelijcke gesteenten waren, en de zee niet vêr van daer, is hy derwaerts gereyst langs de kusten van nieuw Spanjen, en in de Zuyd-zee naer Culiacan en California gevaren, en heeft die zee ontdeckt, die andere de zee van Cortez noemen; soo dat met recht de meeste eer van 't ontdecken der Nieuwe werelt, nae Columbus, Cortez toe-geschreven wordt.

Eerste reyse van Pizarro naer Peru,

Ontrent het jaer 1525 sijn de rijcke landen van Peru ontdeckt, en de machtige Koning Atabaliba gevangen, en omgebracht, door 't beleyt van Francisco Pizarro; welck op dese maniere geschiet is. Franciscus Pizarro, een out soldaet van Hojeda, Diego Almagro, en Ferdinando Lucio woonende te Panama, en haer mede-gesellen in rijckdom overtreffende, hebben haer middelen by een gebracht, om eenige nieuwe landen te ontdecken, en hare namen by de naekomelingen mede groot en onsterffelijck te maecken. Hierom hebbense besloten de kusten op de Zuyd-zee, ontrent de linie ofte daer onder te beseylen, gemerckt dat Vasquez, Valboa en Cortez de noord-kusten gevonden hadden. Pizarro dan, die, volgens haer verbondt, dese reyse moest doen, kreegh consent van Pedro Ariaz, en is met een

te vergeefs.

schip en 124 soldaten, nae een lange reyse, in Peru gekomen, welck toen onbekent was; van hier seylde hy naer de natie die men Ambusten noemt: maer wiert gedwongen te keeren, in een haven naerder aen den Isthmus, als hy sommige soldaten verloren hadde, en in sijn been gequetst was. Ondertusschen, op eenige goede geruchten van Pizarro, is Almagro hem gevolght tot aen de Ambusten, maer niet beter onthaelt als den anderen; want hy veel volcks, en sijn een oogh verloor, en met weynigh soldaten ter naeuwer noodt in de schepen geraeckte. Van hier varende heeft hy Pizarro gevonden, en hebben t'samen de selve reyse hervat, en nae veel perijckelen en gebreck van volck en vivres, genootsaeckt geweest, den eenen te rugge te trecken, om het gene hen ontbrack; doch is Almagro van de voorschreve Gouverneur op-gehouden, en Pizarro, door het verloop van sijn overigh krijghs-volck, gedwongen naer Panama te keeren. Pizarro, merckende dat sijn voornemen door den Gouverneur belet wierd, is naer Spanjen getrocken, en, van Keyser Karel commissie van Peru te ontdecken verworven hebbende, met vier broeders te dien eynde te Panama gekomen, en aen Almagro een deel van sijn gouvernement belooft hebbende, in zee geloopen, heeft het eylandt Puna verovert, en door die victorie de Koningen en inwoonderen van Tangarana hem doen gehoorsamen, de stadt S. Michiel met volck voorsien, en de haven Payva gesterckt. Hier heeft Guascar Inga sijne gesanten aen Pizarro gesonden, hulp versoeckende tegen sijnen broeder Atabaliba. Dese was de jongste sone van Gynacava Koning van Cusco, van wien hy oock boven alle sijne broeders bemint wierd, en erfgenaem gemaeckt van 't Koningrijck Quito. Als Gynacava gestorven was, had Atabaliba gesanten aen sijn broeder Guascar gesonden, om de doodt van sijn vader te beklagen, hem geluck te wenschen, en te bidden dat hy met sijn consent mochte behouden het Koningrijck Quito, dat sijn vader gewonnen, en hem by testament gemaeckt hadde; te meer, om dat het verre buyten de palen van het Koningrijck Cusco gelegen was; hier in wilde Guascar niet bewilligen, maer presenteerde aen Atabaliba andere plaetsen en Koninglijcke schatten, dat hy hem stil soude houden; soo niet, dreyghde hy met de wapenen sijn goedt recht voor te staen, en hem te vervolgen. Atabaliba, begeerende sijn broeder te voor-komen, heeft alle het landt dat van Quito naer 't zuyden streckt, met 'er haest ingenomen, en was nu tot by Tumebamba gekomen, alwaer Guascar hem met een groot leger bejegende, en, nae datse drie dagen kloeckelijck gevochten hadden, de victorie kreegh, en sijnen broeder levendigh gevangen. Maer als de soldaten in de nacht met singen en drincken besigh waren, is Atabaliba door den muur gebroken, en te Quito gekomen, daer hy uytgaf, dat hy van sijn vader in een serpent verandert, door een kleyne spleet uytgekropen was, die hem oock de victorie belooft hadde, soo verre hy wederom de wapenen tegen sijnen broeder aentrock. Met dese leugenen stelde hy het volck te vreden, begaf sich te veldt, en won veel slagen: daernae trock hy naer Cusco, overviel de Canares, bedorf haer landt, en sloegh over de 60000 doodt. Van hier is hy te Tombez gekomen, heeft de stadt verdestrueert, en den heelen streeck van Peru, beginnende van de Quitosche palen tot Caxamalca toe, bemachtight, en self oock die stadt ingenomen, nae dat Guascar, ter jacht rijdende, in handen van sijn volck gevallen en gevangen was. Pizarro, het ongeluck van Guascar verstaende, is in der haest op Caxamalca gereyst, en Atabaliba hem tegen, sendende aen Pizarro vergulde schoenen en goude braseletten, (om hem te konnen kennen,) met verbodt van niet voorder in te trecken. Kort daer op heeft hem Pizarro slagh gelevert en gevangen; men seydt dat 'er noyt in eenigen slagh meer buyt gevonden is. De bagagie van Atabaliba alleen beliep over de 600000 ducaten. Atabaliba gevangen, badt, dat men hem nae sijnen staet soude tracteeren, beloovende, soo verre Pizarro hem in sijn vorige vryheyt stelde, voor sijn rantsoen soo veel gout en silver te betalen, als de vierkante plactse van 't Caxamalcansche hof konde begrijpen, soo hoogh op een gestapelt, als Pizarro met sijne armen soude bereycken. En Guascar versocht, dat hy het geschil tusschen hem en sijn broeder wilde met recht en billickheyt ter neder leggen, en, so vêr Pizarro dit dede, beloofde hy de beloften van Atabaliba te voldoen, en daer-en-boven het Koninglijcke paleys van Caxamalca tot aen het hooghste dack te bedecken met massif goudt: doch is Guascar noch door list van Atabaliba om-gekomen, en hy selve, om dat het rantsoen te lang vertoefde, omgebracht. Het gout alreede voor het rantsoen van de gevangene Koning bekomen, wiert gedeelt; waer van het vijfde deel voor de Koning van Spanjen beliep 400000 Castellanen: elcke ruyter had voor sijn deel 8000 ducaten, en

Tocht van Almagro.

Tweede reyse van Pizarro, en Peru verovert.

Atabaliba gevangen,

en omgebracht.

Groote ſchatten in die ſlagh bekomen.

Tweeſpalt der Spanjaerden in Peru.

en 670 ponden ſilvers; elcke voet-knecht 4000 ducaten, en 28 ponden ſilvers; de Kapiteynen elck voor haer recht 40000 ducaten, en dertigh ponden ſilvers. Maer Pizarro, als Adelantado en Kapiteyn generael van de Peruaenſche tocht, veel meer; onder andere een tafel van maſſif gout, die in de letier van Atabaliba gevonden was, geſchat op 25000 Caſtellanen. Almagro is op deſe geruchten Pizarro gevolgt, met hem op nieuw geaccordeert, doch heeft naederhandt Cuſco ingenomen, en Ferdinando met Conſalvo Pizarro gevangen; en is Franciſco Pizarro omgebracht, door het bedrogh van Diego Almagro de jonge, en Iuan Errada, doch Almagro oock niet ongeſtraft gebleven. Daernae nam Gonſalo Pizarro het gouvernement met gewelt, en heeft het Koningrijck Peru met ſchatten, branden, en moorden heel bedorven; ten laetſten is hy gevangen, en van ſijn rebellie geſtraft.

NIEU VRANCKRYCK,

met de bygelegen Landen.

HEt begin van onsen Atlas is de beschrijving van Arctica, oft de Landen onder den Noordpool: wy hebben Europa aengevangen met de Noorderdeelen, als Noorwegen, Denemarcken, &c. derhalven sullen wy de selve ordre houden in 't beschrijven van America. Het noorderdeel van 't gemelde America begrijpt vele groote en wijtstreckende Provintien, die tot noch toe onbekent sijn geweest, uytgeseyt een kleyn getal; men heeft 'er ten minsten seer weynigh kennis van gehadt, want behalven Nieuw Spanje, en d'aenpalende provintien tot aen de golf van California, alle d'andere middelantsche gewesten waren byna voor ons in duysternis. Wy sullen dan met Nieuw Vranckrijck beginnen, dus van de Franschen genaemt, niet om dat het eerst van hen ontdeckt is; want eer de Bretagners en die van Normandien eenige voyagie naer dese gewesten hebben begonnen, was een groot deel van de zeekust niet alleen ontdeckt, maer self beschreven door Jan en Sebastiaen Cabots, Venetianen, onder de bestiering van Henrick de Seven-de, koning van Engelandt. Onlangs daer na, te weten in 't jaer 1500, heeft Caspar Corterealis, een Portugees, de selve landen, door 't bevel van de Koning van Portugael, besocht, en die noch verder ontdeckt. Doch dese gewesten hebben de naem van Nieuw Vranckrijck bekomen, om dat de Franschen d'eerste sijn geweest, die tot midden in 't landt deurgedrongen sijn, dat als het hare ingenomen, en daer, onder 't gesagh en d'autoriteyt van haren Koning, colonien gebracht, om dat te bewoonen, en te bouwen. Laet ons dan de beschrijving van dit landt aenvangen met

TERRE NEUVE.

DIt eylandt noemt men *Terre Neuve*, dat is, *Nieuw landt*; het wort naer 't noorden van 't vaste landt van 't Noorder America, door een seer kleyne engte, afgescheyden: naer het oosten light het recht tegens over de Golf oft Middellantsche zee, die gemeenelijck de naem van *S. Laurens* draeght: in voegen dat sijn oosterssche Caep, deurgaens *Cap de Raz* geheeten, seven hondert en sestigh mijlen, in gelijcke linie, van Dieppe, een zeestadt in Vranckrijck, af leght: naer 't zuyden heeft het de groote en breede Noordzee.

Gelegenheyt.

Veele hebben verscheyde dingen aenge-

merckt raekende den aert en de hoedanigheden van sijn lucht en aertrijck. Steven Parmenio Budeus, die dit eylandt doorreysde met dien doorluchtigen Engelschen Ridder, Humfred Gilbert, schrijft van dit gewest aen Richard Hackluit in deser voegen: Dit land is t'eenemael beset met bergen en bosschen; hier sijn meest pijnboomen, van welcke sommige jong, en eenige van outheyt vervallen sijn, en beletten soo seer 't landt wel te doorsien, en den wegh aen de reysigers, dat men niet weet waer heen men sich keeren sal: de kruyden sijn daer hoogh, doch verschillen selden van d'onse. Het schijnt dat de Natuer selfs met gewelt pooght om hier tarwe voort te brengen: want men heeft 'er kruyden en airen gevonden, die onse rogge gelijcken: alsoo datse seer licht souden tot gebruyck der menschen konnen gebracht worden, indien men 'er de landen bebouwde en besaeyde. De braembosschen schijnen hier eerder soete en lieffelijcke aerdbesien te sijn. De beiren laten hun somtijdts omtrent de hutten sien, en worden 'er dickwils gedoot: sy sijn wit, nae 't uytwijsen hunner vellen, en kleynder als die men in Europa vind. Men twijfelt oft eenigh volck sich in dit landt onthoudt, en niemant is 'er die 't getuygen kan. En wie sou het bewijsen kunnen, nademael niemant sich diep in dese gewesten begeven kan? En oock even daerom en weet men niet, oft 'er eenige metael-mijnen in de bergen sijn: hoewel men gissen soude dat 'er eenige waren, nae 't uyterlijck aensien der selve. D'Engelschen hadden hunnen Admirael geraden om de bosschen aen brant te steken, om daer door 't landt dies te beter te konnen doorsien: welcken raed hem niet mishaeghde; doch hy vreesde dat hun dit een groot onheyl sou veroorsaken kunnen: want verstandige en hier toe seer bequame mannen vertoonden hem, hoe dat het vuur, by een schielijck ongeval, in een plaetse geraeckt sijnde, men seven gantsche jaeren lang niet een eenigh visch heeft gesien, om dat het zeewater seer bitter geworden was van de terpentijn die daer langs de rivieren inliep, wanneer de boomen brandden. De lucht is 'er in dese tijdt van 't jaer ('t was in Augustus) soo heet, dat selfs de visschen, die men aen de Son drooght, verbranden souden, 't en ware mense geduerigh omkeerde. De groote yshoopen in 't midden der zee, getuygen hoe kout het hier in de winter is. Lieden die t'samen een scheepsvaert naer dese gewesten gedaen hebben, verhaelen, hoe datse hun in May-maent onder soo yslijcke yshoopen besloten vonden, dat 'er eylanden waren die meer als sestigh vademen hoogh ys hadden; en wanneer d'eene hunner sijden van

Hoedanigheyt der lucht, en des aerdrijcks.

Septentrio.

Occi dens.

Ori ens.

Meridies

EXTREMA AMERICÆ
Versus Boream, ubi
TERRA NOVA
NOVA FRANCIA, *Adjacentiaq;*.

FRETUM DAVIS.

GROENLANDIA.

TERRA DE LABRADOR

NOVA FRANCIA

TERRA DE CORTE REALIS.

GOLFE DE S. LAVRENS.

TERRA NOVA

NORVMBEGA

Fretum Hudson.

Hope Advanced.

Lomle Inlet

Buttons Ille

Hoyberghen.

Schilt padde

Cardinaels hoedt

Sadel Eylandt

Ganse Bay

Sybolds hoeck

Troenhuysens hoeck

Slapers haven

Clapmuts bay

Noot haven

Oranje bay

Zuydoost hoeck

Antonis hoeck

Cameels hoeck

Laegho hoeck

Brielle haven

C. Confort

C. Disappointm.

C. Farewel

C. Geedo hoope

Withe Cape

C. Disford

Croix Blanche

Esquimaux

La grande baye

Belle Isle

I. Fichot

C. de Grat

Groye

Belle Isle

Castel

C. Pointu

Baye de Orge

Les Isles a Chevaux

Isle aux Apovois

Baye Blanche

I. das Aves

C. S. Ioan

I. des Fougues

Fre Iasse

I. de Moÿ

C. de Bona vista

Baye aux Claire

I. de Bacalaos

Baye S. George

C. de Anguille

C. d'Raye

I. S. Paul

C. S. Laurens

Nigamis

C. Cefumé

Granshou

C. Breton

Port aux Anglois

C. S. Antoine

Baye de Conception

C. S. Freseye

C. S. Francesco

C. S. Ioan

C. Frinouse

C. de Sophere

I. d'Espoirs

Abra de Brigas

Aqua Fuerte

Renmose.

C. de Raze

I. de Sable

Isles S. Pierre

Baye S. Croix

Baye de Campseau

Port de Scandalo

Port de S. Nicolas

Baye de Toutes Isles

Port de Bacalaos

Port de Bourgos

Isle Verte

Port de Bourgot

Port au Basques

Port au Mouton

Baye Courante

C. de Sable

Isles aux loups marins

C. Forchu

I. aux Languenes

Souricois

Port Royal

Baye S. Marie

Port Dauphin

Baye Françoise

Baye de Chaleur

Baye des Molues

Gaspaÿ

Banc des Orphelins

I. aux Oiseaux

I. Brion

I. Ramées

La Magdelene

I. S. Iean

Tregatoÿ

Baye du petit Miſamichy

Baye de Chaleu

Marcou

I. Bonne aventure

I. Perſee

Antijcoſtij

Baye des Rochers

Baſſe de S. Marie

Baye des Ballaines

S. Marguerite

Les quemain

Montaignes

Nobredame

Gaſpaÿ

Chaſſe

Chaſſe des Clans

Clans

Abenacquenoict

Etechemins

Lac de Quinibequi

Pombegoues

Pentes des monts

Nofsumes

Chouscoot

I. de Bacchus

I. aux Corneilles

Tenane

S. Croix

Baye Françoiſe

Baye S. Marie

Port Royal

Port Dauphin

C. Forchu

I. aux Languenes

Isles aux loups marins

Amsteledami Io: Blaeu Exc.

de Sonne beſcheenen wierdt, en ſmeltte, dan keerde ſich de heele hoop, door ſeker tegen-gewicht, en viel t'onderſte boven; ſoo datſe die 'er by waren, groot gevaer liepen; gelijck het gelooffelijck is. De lucht is 'er middelmatigh klaer: naer 't ooſten ſijn altijdts wolcken boven de zee; en in de ſelve omtrent de Banck (ſoo noemt men de plaetſe waer men grond voelt, by de veertigh mijlen van 't landt af, en waer men begint te viſſchen) vergaet nauwlijcks eenen dagh ſonder regen. Dit is 't gene de bovengemelde Schrijver van dit geweſt verhaelt. Maer Richard Whitburne, mede een Engels Autheur, in 't boeck dat hy van dit Eylandt gemaeckt heeft, verſekert dat 'er de lucht ſeer geſond is, niet alleen by ſomer, maer oock by wintertijdt; en 't aerdtrijck is 'er vruchtbaer, in de dalen, en aen de voet der bergen: in voegen dat 'et, in den ſomer, natuerlijcker wijſe, niet alleen groene aerdgewaſſen voortbrengt; maer oock ſeer vele vruchten, als erweten, boonen, die ſoo groot en goet ſijn, als in Engelandt: hier waſſen roode en witte aerdbeſien, groene beſſen, en diergelijcke vruchten in groote menighte: daer ontbreecken oock geene vruchtboomen; want men vind 'er in veele plaetſen peere- kerſſe- en noteboomen. Voorts is dit geweſt overvloeyende in goede kruyden, als groote en kleyne petercelie, ſuering, en andere meer. Hier ſijn mede ſchoone bloemen, inſonderheyt rooſen van verſcheyden coleuren, en aengenaem van reuck: in 't kort, d'ervarentheyt leert, en wijſt met den vinger aen, dat daer wortelen en kruyden waſſen, tot de Medecijne dienſtigh: 't welck alles te kennen geeft dat 'et een ſeer vruchtbaer landt is. Onder de

Dieren. wilde dieren ſijn 'er haſen, voſſen, beevers, beiren, wolven, en eeckhoorens, als mede vele andere dingen tot des menſchen dienſt en ge-

Vogelen. bruyck bequaem. Hier ſijn oock allerley vogels in menighte, ſoo wel die in 't water, als in de boſſchen hun onthouden; ganſen, eyndvogels en pinguins, die d'Europiſche volckeren onbekent ſijn, (en van de welcke wy elders ſpreken,) tamme en wilde duyven, perdrijſen, nachtegaelen, als oock groote en kleyne roof- en andere vogels. Hier ſijn ongelooflijck veel fonteynen van ſoet water; kortelijck, 't heele eylandt is doorſneden met verſcheyde rivieren,

Viſſchen. en loopende wateren, die ſeer goede viſſchen voortbrengen, onder andere ſalmen, alen, en, boven alle, uytnemende goede voorens. De golfen, havens en andere diergelijcke plaetſen ſijn met ſeer ſmaeckelijcke kreefren, moſſelen, en meer diergelijcke ſchulpviſſchen voorſien. De verſcheydenheyt der wilde boomen is 'er ſeer groot; daer ſijn ſeer hooge dennen- pijn- en berckeboomen, en vele andere meer, hier en daer in de dicke boſſchen geplant; die ſtofs genoegh leveren, ſeer bequaem tot branden, als mede om 'er huyſen, ſchepen, en andere diergelijcke ſaecken, tot 's menſchen gebruyck dienſtigh, van te bouwen.

De winter is 'er kouder als ſijn climaet ſchijnt te lijden: Whitburne gelooft dat dit inſonderheyt om twee oorſaeken geſchiet: van wegen de vreeſlijcke ys-hoopen, die van 't noorden, by wintertijdt, aen deſe kuſt gedreven worden; en dan om dat de boſſchen ſoo dick en dicht ſijn, datſe niet alleen 't landt beſchaduwen, in ſulcker voegen, dat de ſonneſtralen 't ſelve niet konnen raken; maer datſe oock vele dampen en wolcken verwecken, dewelcke dit eylandt boven maten onderworpen is. En hy houd 'et daer voor, dat men ſulcke ongemacken ſoude kunnen mijden, als men de boſſchen afkapte, en eenige opening, nae de aerde, aen de ſonneſtralen wierd gegeven, 't welck waerſchijnlijck is. De koude is 'er niet alle jaren even eens, want die 'er in 't jaer 1611 overwinterden, verſekeren, datſe in de maenden October, November, en tot diep in December toe, nauwelijcks eenige koude voelden, en het vroos daer weynigh; maer ſy aenmerckten vele weſte, doch weynigh noordooſte winden. Dit eylandt, als 't blijckt, wierd eerſt door d'Engelſchen ontdeckt; en begon in 't jaer 1504, van de Franſchen uyt Bretagne en Noormandien beſocht te worden, ten eerſten van die ſijde die ten zuyden ſtreckt, tuſſchen de twee Capen de *Raz* en der *Bretons*: kort daer nae wierd die naer 't noorden leght van de ſelve mede onderſocht boven de Caep *Bona Viſta* tot aen d'engte, gemeenelijck *Golfe de Chaſteaux* geheeten. D'ooſtſijde wierd van de Portugeſen eerſt ontdeckt, en naderhandt quamen 'er oock verſcheyde andere natien van Europa handelen.

De havenen van dit eylandt ſijn tot nu toe voor allerley volckeren gelijckelijck vry en open geweeſt, dewelcke op ſeker tijdt van 't jaer gewoon ſijn ſich herwaerts te begeven; om hier hunne viſſchen, dieſe dicht genoegh aen ſtrand gevangen hadden, te droogen, en die in de ſonne hard te laten worden. Sy hebben byſondere wetten en ordonnantien eenſtemmelijck daer toe opgerecht, en die oock gewilligh van alle werden naegekomen: de voornaemſte der ſelve is deſe, dat elcke natie die plaetſe, dieſe d'eerſte ingenomen heeft, behouden magh; en datſe van dit jaer vryelijck de hutten, en andere inſtrumenten gebruycken mogen, als offe haer toequamen: daer ſijn noch eenige andere, die ick willens voorbygae. D'Engelſchen hebben verſcheyde reyſen gepooght haer dit eylandt alleen eygen te maken, tollen en andere laſtgelden tot dien eynde op d'andere natien geſtelt, en eenige wetten ingevoert in ſaken van Religie, en gehoorſaemheyt de Koningen van Engelandt te bewijſen: inſonderheyt in 't jaer 1583, wanneer Humfred Gilbert, Ridder, voor ſich, en in de naem der Koningen van Engelandt, de beſitting deſes landts nam; en voorhad om 'er een volckplanting over te brengen: maer hy, ſedert die tijdt, met ſijn ſchip in de woeſte zee verdroncken, is in die ſaeck niet meer gedaen, en ſijn de viſſchers in hunne oude vryheyt gebleven. In 't jaer 1608 quamen daer d'Engelſchen wederom, onder 't geleyde van *Ian Guye van Briſtol*, en rechtten eenige wooningen op in de Golf *de la Conception*, oft van de Ontfangeniſſe, geheeten; doch ſy hebben 'er maer eenige jaren geduert.

Alle

Inwoonders, haer kleeding, en zeden.

Alle die onlangs van dit eylandt geſchreven hebben, ſeggen eenpaerigh, dat d'ooſt- en zuydſijden van geen menſchen bewoont worden: maer dat de Wilden hier en daer loopen, en geene vaſte woonplaetſen, noch weſt-noch noordwaerts hebben. 't Is een ruw, woeſt en onbeleeft volck, ſonder eenige godtsdienſt, en burgerlijcke regeering: ſy leven meer als wilde beeſten, dan als menſchen; en komen ſoo ſeer over-een in hun leven, en kleedingen, met de Barbaren, welcke ten noorden in 't vaſte landt woonen, dat 'er geen twijffel is oft ſy ſijn van hun geſproten, en hebben ſich in deſe geweſten nedergeſlagen. Doch getuygen de Franſchen en Spanjaerden, die jaerlijcks in de golf van S. Laurens komen, om walviſſchen te vangen, en ſich in 't weſtergedeelte deſes eylandts onthouden, dat deſe Wilden wilvaerdigh genoegh ten dienſt van d'Europers ſtaen: want gehuert voor een geringe prijs, quijten ſy hun, met een onvermoeyden yver en ſeer neerſtigh, in 't ſnijden der walviſſchen, oft om hunne ingewanden uyt te doen, en te koken. Sy ſijn middelmatigh groot van lichaem, hebben het hair ſwart, 't geſicht breet, de neus plat en ingebogen, d'oogen groot: de mannen ſijn 'er alle ſonder baert; en deſe ſoo wel als de vrouwen beſtrijcken hunne huyt met ſeker roode aerde; als mede hunne kleederen, die ſy, op de wijſe van d'andere Wilden, van zeewolven vellen maken. Sy woonen in ſlechte hutjes van palen oft lange ſtocken, in 't rond en boven aen de ſpitſe wel t'ſaemgebonden, opgerecht; dewelcke ſy dan rontom met de vellen der wilde beeſten toedecken; oft oock wel met eenigh ander tuygh, om ſich alſoo tegen regen en andere ongemacken der lucht te beſchermen. Sy maken vuer in 't midden van haere hutten, en leggen ſich daer by neder, by dagh oft by nacht nae dat het hun behaeght. Haer ſchepen ſijn van boomſchorſſen gemaeckt, 't meerendeels twintigh voeten lang, en vijf oft daer ontrent breet; in gedaente van een halve maene; verheven aen de twee eynden, en gekromt; in welcke op het hooghſte vijf mannen kunnen ſitten: en ſy varen met deſelve, als ſijnde ſeer licht, door 't water heen met ſeer groote ſnelheyt; en in tijt van nood, dragen ſy die op hunne ſchouderen; want ſy hebben geen vaſte woonplaetſen, maer gaen al dwalende gelijck de *Nomades*, en veranderen dickwijls van plaetſe, nae dat het de nootſaeckelijckheyt vereyſcht, oft de bequame gelegentheyt hun daer toe aenlockt. De boogh en pijlen dienen hun tot wapenen, dieſe met ſekere ſeer ſcherpe ſteenen, oft kleyne beenderen voorſien. Eertijts onthield ſich naer 't zuyden, alwaer 't vry ſchoon en bequamer te woonen is, noch een ander ſoort van volck, deſe luyden ſeer gelijck; maer het ſchijnt datſe ſich dieper in 't landt begeven hebben, door afkeer, om met d'Europiſche volckeren te handelen, gedreven; indien het niet veel meer door een ingenomen haet tot deſelve geſchiet is: 't welck gelooffelijcker ſchijnt. En ſeecker Franſche Schrijver, doch ſonder naem, die in 't jaer 1539 geſchreven heeft, verſekert dat de zuydelijcke kuſt van dit eylandt toen bewoont was van ſeker volck der Wilden, van alle beleeftheyt en geſchicktheyt ontbloot, en welcke t'eenemael ſchuwden met anderen om te gaen en te handelen: voorts ſy waren even gelijck de voorgemelde, ſoo wel in geſtalte van lichaem, als in hunne kleedingen; behalven dat ſy in hunne aenſichten ſekere met vuer gebrande teeckenen droegen, en maeckten 'er noch eenige andere figuren by. De ſelve Autheur ſchrijft oock, dat d'ooſtſijde toen van een fraeyer en beleefder volck bewoont was, doch weynigh in getal: welcke beyde ſijden men nu t'eenemael verlaten en onbewoont vind: het welck een klaerblijcklijck teecken is, dat deſe lieden, ſoo veel ſy konnen, d'Europiſche handelaers ſchuwen; en wanneer men haer ontmoet, ſoo ſtaenſe, met groote tegenſin, iemandt ten dienſt.

Vooraen 't eylandt Terre Neuve, dat wy beſchrijven, ſtreckt ſich een groote banck in de zee uyt, dewelcke ſommige volckeren van Europa gemeenelijck *de Groote Banck* noemen; en die met recht voor eene der wonderen van den Oceaen kan gehouden worden: want de Noordzee is ſoo diep, dat ſchoon men ſeer weynigh van 't vaſte landt af is, men evenwel met een dieploot van tweehondert vademen geen grond kan vinden; doch verheft ſich gelijck als een rugge oft heuvel, dan tot de hooghte van dertigh, dan van veertigh vademen: haer langte is van omtrent hondert mijlen, te weten van den een-en-veertighſten tot op den twee-en-vijftighſten graed noorder hooghte. Haer grootſte breette is van 24 mijlen; en waerſe naeuw wort, van ſeſtien oft een weynigh min: en hoeſe meer noordwaerts loopt, hoe dieper datſe oock is: in tegendeel is 't, alſſe naer 't zuyden loopt; want men meent rotſen te ſien, die de Franſche *Nucquelets* noemen. Van de Kaep *Raz* tot aen deſe Banck is d'overvaert vijf-en-twintigh mijlen, de zee tuſſchen beyde ſeer diep ſijnde: maer de andere plaetſen, ſijn oft wat meer, oft wat min van 't eylandt *Terra Nova* afgelegen. Voorts de Franſchen, Spanjaerden, Portugeſen, en ſomtijdts oock andere volckeren, vangen 'er alle jaren een ongelooffelijcke menighte viſſchen, de Baſques noemenſe *Bacalaos*, de Franſchen *Moluës* oft *Moruës*, een viſch door heel Europa ſeer wel bekent. Men vangt deſe viſſchen van 't midden der maent April, tot in 't eynde van Iulius: daer na neemt men alle 't ingewant uyt, en men ſoutſe, en dus geſouten, heetenſe de Franſchen *Moruë verte*. Geduerende deſe geheele tijdt komen daer de vogelen in ſulcke menighte aenvliegen, die van d'ingewanden deſer viſſchen, weder in de zee geworpen, leven, dat de ſchippers geen ander teecken behoeven; en men vangtſe mede met den angel ſoo wel als de viſſchen, met een wonderlijck vermaeck: onder deſe vogelen worden de *Fauquets* meeſt van de Franſchen geacht.

Groote Banck.

Behalven de gemelde groote Banck, heeft men noch verſcheyde andere, doch kleender, omtrent *Terra Nova* beſpeurt; en inſonderheyt twee, welcker eene ten zuyden van dit eylandt

is, en ſtreckt ſich tot aen *S. Pieters* eylanden; de Franſchen noemenſe *Banc au Vert*, oft groene Banck: d'ander is ten noorden van 't *Sand-eylandt*, die ſich noordwaerts keert. 't Soude te verdrietigh vallen indien men alle d'andere wilde optellen; want het is ſoo onnut als onnoodigh.

Iſle de Sable.

Hier is oock het *Sand-eylandt*, (dat de Franſchen *Iſle de Sable* noemen, ten opſicht van de ſanden die 'er ſijn,) leggende op de hooghte van vier-en-veertigh graden, omtrent dertigh mijlen van 't eylandt *der Bretons* oft *S. Laurens*, ten zuyden: het heeft bynae vijftien mijlen in ſijn omring, en is veel langer als breet; de zee, die daer omtrent loopt, is vol bancken, ſonder eenige haven, en om de menighte der ſchipbreucken ſeer wel bekent. De Franſchen, in den jare 1518, onder 't beleyt van den Vryheer *de Lery*, geprickelt door de bequame gelegenheyt der plaetſen, waren van ſin om 'er een volckplanting op te rechten, doch hebbende alles naerder ingeſien, en overwogen, wierdenſe genootſaeckt 't ſelve te verlaten, om dat hun levensmiddelen ontbraken, en inſonderheyt ſoet water, ſonder hun voornemen voort te ſetten. Sy lieten 'er niet dan 't vee, en de verckens die ſy daer gebracht hadden; welcke evenwel niet veel toenamen, om dat hun voedſel ontbrack; want het meeſtedeel van 't eylandt is onvruchtbaer, en vol ſand. De Portugeſen hebben oock naederhand dit eylandt, maer met deſelve uytkomſt, beſocht. Eyndelijck, nae dat het lang van de Portugeſen en andere volckeren verlaten was geweeſt, ſoo onderwon ſich de Marquis *de la Roche*, een geboren Fransman, 't ſelve te beſitten, en bracht 'er eenige volckplantingen in 't jaer 1598: doch de weynige menſchen, die daer bleven woonen, leefden 'er met groote moeyte van 't vee en de viſſchen, die men van te voren haer gelaten had, en ſy moeſten ſich met vellen van ſekere ſwarte voſſen, en zeewolven, kleeden; eyndelijck vijf jaeren daernae wierdenſe wederom van daer gehaelt. Hier ſijn weynigh poelen, geen fonteynen; veel jonge boomen, en weynigh groote. 't Aerdrijck is 'er byna bloot, oft ſeer weynigh met gras bedeckt: men kan 'er ſeer ſwaerlijck aenkomen, van wegen de ondiepten en rotſen die 'er ſijn, en oock ſoo houd ick dat dit eylandt 't ſelve niet waerdigh is.

't EYLAND S. LAVRENS, oft DER BRETONS.

Gelegenheyt.

TEn weſten van *Terre Neuve* leght noch een ander eylandt, in 't midden tuſſchen 't ſelve en 't vaſte lant van Nieuw Vranckrijck, *S. Laurens* geheeten, nae de golf die het heeft; en *der Bretons*, nae ſijn ooſterſche Caep, gemeenelijck *Caep der Bretons* genoemt. Sijn zuydſijde behelſt tuſſchen ooſt en weſt vijfentwintigh mijlen langte: het legt vijfenveertigh graden en ſoo veel minuten van de Linie af. Sijn ooſterſche Caep is acht mijlen ver van *Campſeau* gelegen; (welcke plaetſe aen 't uytterſte eynd, ten ooſten, van Nieuw Vranckrijck is) van ſijn weſterſche Caep (anders *Caep der Bretons* geheeten) tot aen de Caep *Raz* ('t uytterſte eynde van *Terra Nova* ten weſten) rekent men ſeven-en-tachtentigh mijlen. Dit eylandt is van 't vaſte landt van Nieuw Vranckrijck door een engte van negen oft tien mijlen lang afgeſcheyden; dewelcke ſchoonſe tot in de Middellantſche zee van *S. Laurens*, door een genoeghſaem diepe graft, doordringt, niettemin weynigh bevaren wort, om de engte haerder graft, en haren al te ſnellen loop; waerom haer de Franſchen de naem van *Paſſage courant*, dat is, loopende wegh, gegeven hebben.

Hoedanigheyt.

Dit eylandt is driehoeckigh van gedaente, en heeft omtrent tachtigh mijlen in ſijn omring; 't verheft ſich meeſt in heuvelen en bergen, en is voorts uyttermaten ſchoon en vermaeckelijck. De zee komt 'er tot in 't midden in, door kleyne graften die het in eenige deelen afſcheyden, als oft het ſoo vele kleyne eylanden waren. In 't midden is een Meir doorſaeyt van ſommige kleyne eylandekens, in welcke men ſeer veel wildbraet vind; de graften krielen van ſchulpviſch, onder andere van oeſters, die doch van geen goeden ſmaeck ſijn. Overal ſijn groote boſſchen, vol van hooge eyckeboomen, als mede denneboomen, en verſcheyden andere gelijckſe in Europa ſijn, en noch eenige van welcke men in deſe geweſten niet en weet. 't Aerdrijck, door de aengenaeme verſcheydenheyt, brengt goede aerdbeſien en andere ſmaeckelijcke vruchten voort; 't kruyt hoewel het ſeer hoogh opwaſt, ſoo wort het doch niet veel geacht, om dat het al te dun en ranck is. De boſſchen voeden herten, ſwarte voſſen, otters, en andere wilde dieren. Hier ſijn oock vele vogelen, en, onder die, vele Pinguins.

Inwoonders.

Dit eylandt is in verſcheyde plaetſen van Wilden bewoont, die, in kleedingen en ſeden, met die van Terra Nova gelijck ſijn; ſy hebben 't hair ſwart, datſe tot over de ſchouderen laten hangen; 't gemeene volck onder haer bedecken hunne ſchamelheyt met vellen van wilde beeſten; en ſijn voorts heel naeckt: de voornaemſte dragen mede een kleene mantel van een vel van eenigh dier, die hun de borſt en de ſchouderen bedeckt. Sy onderhouden, met ſeer groote ſorgh, ſekere ſwarte honden, tot de jacht dienſtigh. De Portugeſen hebben 'er voor deſen een colonie, oft volckplanting overgebracht; maer de ſcherpe winter, de harde lucht, en de gewoonelijcke tempeeſten hebben haer doen van plaets veranderen.

Havens.

Nae de grootte van 't eylandt ſijn hier weynigh havens: omtrent twee oft drie mijlen nae de zuydtſijde, van de Caep *Breton*, die ſijn ooſterſche hoeck is, ſiet men de *Haven van d'Engelſchen*, (dus van de Franſchen geheeten) om datſe gewoon ſijn hun herwaerts te begeven om te viſſchen. En een weynigh verder, naer 't weſten, ſiet men de haven die d'Engelſchen *Newport*, dat is, Nieuw-haven, noemen, die een kleyn eylandt, recht tegen over het groote gelegen,

legen, maeckt. Acht mijlen van hier is noch een derde, welcke de Wilden in hare tael *Cibo* heeten; alwaer men soo vele kreeften vind, dat het bynae ongelooffelijck schijnt: en dit sijn de havenen die aen de zuydsijde sijn. De Portugesen stellen de haven *Ninganis*, waer sy hun geplaetst hadden ten noordoosten, achtien oft twintigh mijlen naer 't noordwesten van de *Caep Breton*; maer naederhandt hebben sy haer wederom verlaten. De Noord-Caep van dit eylandt wordt gemeenelijck de *Caep van S. Laurens* geheeten; voor aen het selve leght het eylandt van *S. Paulus:* van dese Caep tot aen *Terra Nova* en tot aen de Caep *S. Maria* tellen de Franschen drie-en-tachtigh mijlen. Eyndelijck keert sich de kust zuydwest, en dan vertoonen sich vele havenen van weynigh belang, en alleen door hunne naem bekent; daerom houd ick onnoodigh te wesen, dat men de Leser langer, met de beschrijving der selve, ophoude.

Eylanden in de Golf S. Laurens.

De twee eylanden, van de welcke wy hier boven gesproken hebben, en die tegen over elckander leggen, besluyten de Middellantsche zee, de Golf van *S. Laurens* geheeten; in de welcke de zee door drie verscheyde monden loopt; waer van de middelste breet genoegh is, tusschen de twee Caepen van *S. Laurens*, en van *Raye*; de twee andere sijn wat naeuwer, en onderscheyden dese twee eylanden, soo wel aen d'eene als d'andere sijde, van 't vaste landt. Dese zee is driehoeckigh van gedaente; en haren grond, soo men dus spreken mach, streckt sich van d'eenen hoeck van Nieuw Vranckrijck op de hooghte van ses-en-veertigh graden tot aen den aenderen hoeck, oft aen de naeuwer mond op 52 graden, langs de twee eylanden: want de golf is langer aen dese kant: de twee andere sijden gaen scherp op tot aen de monden van de groote rivier *Canada*, en gelijck een pyramide; de rechte, recht uytgaende; de slincke sich buygende, als een elleboogh, vervat eenige eylanden in haren schoot. Een van de selve is *Menego* van d'eerste ontdeckers van dese golf genoemt, en seer geroemt wegens d'overgroote stockvisschen die men hier vangt: maer men vint het tegenwoordigh niet meer in de nieuwe Landtkaerten, de naem selfs vergaen sijnde. Ontrent drie-en-twintigh mijlen van dit eylandt, liggen noch drie andere, doch kleynder, welcke, wegens de menighte der vogelen die men 'er vint, *Isles aux Oiseaux*, dat is, *Vogel-eylanden*, en oock eylanden *des Margaux* geheeten worden; en Champlain noemtse in sijn kaerte eylanden *aux Tangeaux*. Twee van dese eylanden, doorsneden van bynae ongenaeckbaere rotsen, sijn als bedeckt van een soo groote menighte vogelen, dat het ongelooffelijck schijnt: sy leggen op de hooghte van 49 graden, en 40 minuten, als d'Engelschen aengemerckt hebben. In het derde eylandt siet men seer vele zeekalven, een dier, gelijck ick geloof, onbekent by d'ouden, van d'onse *Walrus*, en van d'Engelschen, die de naem van de Moscoviters ontleent hebben, *Morch* geheeten. Siet de beschrijving en afbeelding deser dieren in 't begin van 't eerste stuck van onsen Atlas.

't Eylandt Menego.

Vogel-eylanden.

Men telt vijf mijlen van dese eylanden tot aen dat van *Brion*. De Schrijvers sijn van seer verscheyde meeningen in 't gene sijn gelegenheyt en grootte raeckt. Quartier, een Franschman, die het d'eerste ontdeckte, en het de naem gaf, seght dat het twee mijlen lang en soo veel breet is: andere geven het een vry kleynder omring; maer alle gelooven, dat de zee, van welcke het omringt wort, seer vischrijck is: en prijsen oock seer de groote vruchtbaerheyt van sijn aertrijck, dat seer goede weyden heeft, en bequaem is om tarwe voort te brengen. Aengaende de boomen die het heeft, hier verschillen de Schrijvers wederom; want gemelde Quartier verseker, dat men 'er groote boomen vind: andere seggen, dat men 'er geene andere als jonge boomkens siet; ten sy dat dese eylanden van naem verandert waren, uyt welcke oorsaecke dese verscheydenheyt, onder de Schrijvers, gesproten ware. De selfde bovengenoemde Franschen Autheur, stelt de aerdbesien, roosen, wijnstocken, en meer andere planten onder de treflijckheden van dit eylandt; en seght oock dat 'er in eenige plaetsen van 't veld erweten voortkomen sonder gesaeyt te sijn. Niet verre van dit geweest light een ander eylandt, maer niet seer groot, *l'Isle Blanche*, dat is, 't *Witte eylandt*, geheeten, 't welck soo vruchtbaer is als het voorgaende.

't Eylandt Brion.

Isle Blanche.

D'eylanden, van de Franschen *Isles Ramées* genoemt, sijn tegenwoordigh de beroemste. D'inwoonders van S. Malo sijn d'eerste geweest die daer quamen, in 't jaer 1590, om *Walrussen* te vangen, die gewoon sijn alle jaeren met groote benden hier te komen, om hare jongen voort te brengen. D'Engelschen sijn 'er dadelijck op gevolght. Doch de Reysboecken deser twee natien sijn soo verscheyden, soo wel in de beschrijving hunner gelegenheyt, als in het meten hunner grootte en omring, dat men seer swaerlijck iets waerachtigh en gewis daer uyt besluyten kan. De Franschen geven 47 graden hooghte, en 20 mijlen in den omring aen dat eylandt het welck de Wilden *Menquith* noemen; aen 't andere, dat 'er by light, en *Hup* is geheeten, 20 mijlen langte: dit heeft een sandachtigh aerdrijck, dat noch boomen, noch eenige andere planten voortbrengt: insgelijcks 't eylandt *Duoron*, dat van d'eylanden diese *Ramées* heeten, door een graft, drie mijlen breed, en seven oft acht vademen diep, afgescheyden is. Wat ons belangt, wy vertoonen d'eylanden *Ramées* en van *Brion* in onse kaerten, gelijck wy die in de nieuwste zeekaerten der Franschen gevonden hebben, tot dat de naeukeurige sorghvuldigheyt der zeelieden ons meerder opening en lichts sal toegebracht hebben.

Isles Ramées.

Menquith.

Hup.

Duoron.

De rechte sijde van d'engte van *S. Laurens* is seer weynigh bekent: want hoewel Quartier, die d'eerste door dese naeuwe monden gevaren is, (dewelcke loopende tusschen de Noordcaep van *Terre Neuve*, en 't vaste landt van 't Noorder-America, in dese Middellantsche golf komen,) gewagh maeckt van verscheyde eylanden, golven, reeden, havens, en rivieren, soo is niettemin dit alles tegenwoordigh onseker: en het gedult

der

der leſers ſoude misbruyckt worden, indien men hun anders niet als enckele namen in overvloet ſonder ordre, en ſonder haer eenigh ander kenniſſe der ſaken ſelfs te geven, vertoonde. Het ſal my dan genoegh ſijn, dat ick alleen ſegh, dat deſe monden van de Franſchen *Golfe des Chaſteaux* geheeten worden; en datſe dus naeuw voortloopen tot eenige mijlen verre; en waerſe beginnen breeder te worden, de beyde oevers ſich van elckander ſcheydende, maekenſe eerſtelijck die Baey welcke de *Groote Baey* geheeten wordt; en daernae waerſe hun t'eenemael verſpreyden, die plaets wort Golf van *S. Laurens* genoemt. Het overige laten wy in ſijn waerdye, ſonder iets daer van aen te raken.

't Eylandt Natiſcotec, oft de l'Aſſomption.

Eer wy overgaen tot de beſchrijving van de groote rivier *Canada*, moeten wy niet vergeten ſeker eylandt, redelijck groot, dat in haren mondt leght, en haer in tween deelt. De Wilden noemen 't in hunne tael *Natiſcotec*; Quartier, die dit eylandt eerſt ontdeckte, noemde het *de l'Aſſomption*; 't is ontrent 35 mijlen lang, en ſeven oft acht breet: en ſtreckt ſich op de hooghte van 48 tot op 50 graden, tuſſchen 't zuydooſten en noordweſten. Men telt van de grootſte ingang van deſe engte, welcke nae de Caep *S. Laurens* ſtreckt, tot aen d'ooſtſijde van dit eylandt, 50 mijlen: van de Baey *S. Georges*, leggende aen de weſtſijde van *Terre Neuve*, gelijck d'Engelſchen aengemerckt hebben, ſtelt men 43 mijlen.

Dit eylandt is ſeer vermakelijck, ten heeft geene bergen, maer een effen en vruchtbaer landt, bedeckt, tot aen den oever der riviere toe, van verſcheyde boomen; en inſonderheyt ſeer hooge denneboomen; waer uyt ſpruyt dat hier overal groote menighte van wilde dieren ſijn, als beeren, lochſen, egels en meer diergelijcke. Hier ſijn oock ſeer vele vogelen, ſoo wel die in de boſſchen ſich onthouden, als water- oft rivier-vogels. De zee, die 't omringt, is overvloedigh in viſſchen, ſelfs worden 'er walviſſchen in deſe engte gevonden; en die men aen de weſtkuſt van *Terre Neuve* gewont heeft, worden dickwils nae deſe kuſt gedreven, gelijck d'ervarentheyt leert. Hier ſijn eenige reeden, die tamelijck goet en bequaem ſijn, maer men vind hier weynige havens: tot nu toe heb ick noch niet geleſen, oft gehoort, dat dit eylandt van eenigh menſche bewoont ſy. Recht tegen over de Weſtcaep van dit eylandt, aen de zuydkuſt van 't Noorder-America, ontſpringt een rivier, die Iacob Quartier, in ſijn tweede reyſe, invoer, welcke oock tegenwoordigh noch *Cheſchedec* genoemt wort, alwaer hy ſeven eylanden ontdeckte: 't vaſte landt dat 'er tegen over leght, is laegh, effen, en van vele boomen overdeckt; maer rotſen en bancken, die ſich verder als een mijle in zee ſtrecken, ontbreken hier niet; en men wordt die gewaer, wanneer de vloedt over is; oock genaeckt men hun niet dan met groot gevaer. Deſe kuſt dus met bancken vervult, beſlaet ontrent tien mijlen, en eyndight aen den ooſt-oever van deſe rivier, die ſoo ſnel loopt, datſe, de vloedt met gewelt voortſtootende, hunne baeren met gelijcke hevigheydt lange voortdrijft, en vervolght haren loop tot tuſſchen de ſoute vloeden; in voegen dat men daer in zee ſoet water ſchept meer als een mijle aen gene ſijde van haren ingang. Sy heeft voor aen in 't inkomen 18 voeten diepte: men ſeght, dat ſich zeepaerden in deſe rivier onthouden; dit landt- en water-beeſt klimt des nachts op d'oevers van de rivieren, en komt aen landt; en 's daeghs begeeft het ſich weder in 't water.

Riviere Cheſchedec.

Aen gene ſijde der riviere *Cheſchedec* ten weſten, is een golf, alwaer de reede gants geen verſekertheyt aen de ſchepen belooft, van wegen de klippen en rotſen die 'er ſijn. Als men verder gaet, ontmoet men de riviere van *S. Marguerite*, voor aen haer mond acht voeten diep, als de zee laegh is; en indienſe hoogh is, ſoo is de gemelde rivier drie vademen diep: maer ſy is gevaerlijck om een klippe die 'er is. Sy ontſpringt verre van de zee, in middelantſche plaetſen na de ooſtſijde, alwaerſe van hooge bergen komt afſtorten, en waſt merckelijck aen. Nae by haren ingang is een Caep taemelijck hoogh, en aen de rechter ſijde een kleyn eylandt. Deſe geheele kuſt leyt 55 graden van de Linie af, is met verſcheyde boomen, inſonderheyt denneboomen, bedeckt, en verheft ſich in kleyne berghskens.

Riviere S. Marguerite.

Drie mijlen van de riviere *S. Marguerite* is noch een ander, welcker grootte en diepte noch onbekent is, om dat haren ingang van ontelbare rotſen en ondiepten als beſloten wordt: en van hier af is de kuſt doorſneden van verſcheyde ſpitſen en golfen, en is ten meeſtendeel laegh en ſandigh. Seſtien mijlen ten weſten doet ſich een baey open, in de welcke een riviere afloopt, die bequaem is om verſcheyde ſchepen te dragen, als ſijnde de beſte haven van deſe geheele kuſt; doch kan de ſelfde niet dichter genaerdert werden, ſonder een onvermijdelijck gevaer, van wegen de klippen die een oft twee mijlen lang ſich in zee vertoonen: kortelijck, dan looptſe voort, dan wederom te rugge, en maeckt plaetſe voor eenige baeyen; dit eylant beſet ſijnde tot aen de haven *Leſquemin*, is ſeer bekent en vermaert, hoewel niet al te verſekert, ſijnde van rotſen omringt, en hebbende een ſeer naeuwen ingang, dat 'er niet meer als een ſchip t'effens in kan varen; evenwel de Baſques plegen hier te komen om Walviſſchen te vangen. Dit heele geweſt is laegh en plat langs de kuſt; en in 't midden verheft ſich 't landt in heuvelen en bergen: 't is heel vol boſſchen en wouden; en 't ſy men de goetheyt van 't landt, oft de gelegentheyt der lucht aenmerckt, hoewel het veel lager leght, ſoo is het evenwel met Nieuw Vranckrijck, dat daer recht tegen over is, in 't minſte niet te vergelijcken.

Leſquemin.

Haven van Tadouſac.

By de haven *Leſquemin* is die van *Tadouſac* gelegen, inſonderheyt vermaert door de veelvoudige ſcheepsvaert der Franſchen en andere volcken, na by de mondt van de groote riviere *Saguenay*, van de welcke wy terſtont ſullen ſpreken. Deſe haven is ſeer kleyn, in welcke alleen weynigh ſchepen ſich onthouden konnen. Sy leght in ſeker hoeck by de mond van deſe groote riviere, van buyten beſloten van een kleyn eylandt, oft eerder van een klip, welcke

ke de zeebaeren bynae heel en al hebben doorknaeght: van binnen is sy omringt met hooge bergen, die een weynigh met aerde bedeckt sijn: alle de andere steenen en rotsen sijn verciert met uytermaten hooge mastboomen: dicht by de haven is een moerasch omheynt van heuvelen met boomen doorsaeyt. De zee is diep genoegh in de haven selfs, en wort 'er seer verscheydentlijck door hare baeren ontroert, dat het te verwonderen is; en dat spruyt alleen van de naebyheyt der riviere, die soo snel loopt, en de groote winden en d'uyterste koude seer onderworpen is. Dese haven is open voor de zuydooste winden, doch dese sijn minst te vreesen; want 't meeste gevaer, dat 'er komen kan, is te duchten van de winden die langs de riviere afkomen. Aen d'een en d'ander punt vertoonen sich bancken, als de zee laegh is; dese haven heeft tien vadem diepte, en op sommige plaetsen twintigh. Dit moerasch, van welcke wy gesproken hebben, ontlast sich hier door een kleyne graft, als mede in de riviere selfs, door een andere opening. Dese twee graften scheyden seker eylandt van 't vaste landt, alwaer de Wilden gewoon sijn haere hutten op te rechten, wanneerse hier komen om hunne waren, die meest in vellen bestaen, met d'Europische volckeren te verwisselen.

De riviere Saguenay.

De riviere, van d'inwoonderen des landts *Saguenay* geheeten, is seer groot en breet, en op sommige plaetsen, (een wonderlijcke saeke) tot twee hondert vademen diep: sy komt van 't noordwesten met sulcke snelligheyt afloopen, datse langen tijdt den vloed der zee tegenstaet, en houdt haeren loop tot bynae in haren ingang toe: sy is hier maer een vierde deel van een mijl breet; maer hoe verder ghy inkomt, hoe meerder ghy sult vinden, dat hare graft in de breette toeneemt; met sich nemende noch menighte van andere rivieren, diese van d'een en d'ander sijde ontfangen heeft; van welcke men sommige bevaren kan, diese in de zee ontlast: men kan 'er ten noordoosten tot op 50 mijlen lang opkomen, en daer stortse sich van kleyne bergen af; somtijts verspreytse sich in meiren, oft ontleent hunne wateren, en komt alsoo aen sommige kleyne eylanden, oft liever rotsen met boomen bedeckt. Aen haren oever, die doorsneden is, verheffen haer, ter rechter en ter slincker sijden, seer hooge bergen en rotsen, met dicke bosschen, die gruwelijck sijn in 't aensien, bekleet. 't Gewest, datse doorloopt, is t'eenemael onbehaeghlijck, soo wel wegen d'onvruchtbaerheyt des aerdrijcks, als om d'ongetemperde lucht, 't welck gants niet te bewoonen is om de geduerige groote koude: eyndelijck 't is een rechte woestijne; want de bosschen sijn sonder vogelen; behalven dat 'er eenige weynige, en noch van de kleynste sijn: de meiren geven geene visschen als alleen in sekere tijden van 't jaer, daer men dan eenige rivier-visschen vindt. De Wilden, die van de verst-afgelegen gewesten van 't vaste landt langs dese rivier afkomen varen, om hunnen handel te drijven, verhalen seer wonderlijcke en vremde dingen van deselve: te weten, dat nae eenige dagen reysens, sy verscheyde gevaerlijcke steylten overkomen, van dewelcke 't water sich van boven nederstort, en sommige meiren doorloopt; en dan komense aen een plaetse, van waer sy de groote Noordzee sien: doch om dat men dickwils (en meest niet sonder groot gevaer) de ydele verwaentheyt der Wilden beproeft, en hunne gewoonte in 't liegen bespeurt heeft, is 'er noch niemant geweest, dat ick weet, die, in soo een twijffelachtige saeck, en die niet wel te gelooven is, dese rivier hooger bevaren heeft: en oock soude het dit woest en afgrijselijck landt niet waerdigh sijn, dat men sijne krachten soude inspannen, om 't gewelt van soo een snel afstortende rivier, door swaren arbeyt in 't oproeyen, t'overwinnen.

Aen de slincke handt van dese riviere begint de Provintie der Wilden, gemeenelijck *Canadois* geheeten: 't is dan tijdt dat wy aenvangen van de voornaemste riviere deses landts te spreken. Dit willen wy alleen voor uyt aengemerckt hebben, dat die gene, welcke den wegh best weten, van de haven *Gaspé* af, (die aen d'overgelege kust is, recht tegen over 't eylandt *Natiscotec*,) tot aen *Tadousac*, tachtigh oft negentigh mijlen tellen.

CANADA.

De groote rivier Canada.

DE rivier *Canada* mach wel d'eerste plaets hebben onder alle de vermaertste van het Noorderdeel van America: sy wierd door Quartier, die d'eerste was diese ontdeckte, *Hochelaga*, door andere sedert *S. Laurens*, en nu door d'inwoonders *Canada* geheeten. Sy ontspringt in de diepste Provintien van dit vaste landt, spreyt sich somtijdts uyt in meiren, daer na schijntse hare oevers in te trecken, en loopt langs een smallen wegh; somtijts looptse snel, en ontfangt oft sleept met sich vele groote rivieren: somtijts is sy breeder, dan weder enger, en daelt door vele keeren en draeyingen, tot dat sy haer by de wester Caep van 't eylandt *Natiscotec*, oft van *d'Assomption*, in de golf van S. Laurens, in zee stort door een mont van 30 oft 40 mijlen breet, en 150 vadem, insonderheyt by de zuyder-oever, diep. Sy is soo vischrijck dat het ongelooflijck schijnt; want op sekere tijden des jaers, na den aert van yder slagh der visschen, van den mont af tot aen haer oorsprong, wordt daer een overgroot getal gevangen, soo wel rivier- als zeevisch, te weten sulcke die niet van 't soet water vlieden. Quartier maeckt onder de selve gewagh van een die een vremde gedaente heeft, van grootte als een zeevercken, wit van verwe, met een hooft als dat van een haes; de Wilden noemen hem in hare tael *Adhothuys*: men vint 'er een groote menighte een weynigh boven de mont van *Saguenay*, daer 't water soet begint te worden. Beyde d'oevers deser riviere sijn seer vermakelijck, maer insonderheyt die aen de slincke handt als men opvaert: 't aertrijck helt soetelijck af naer den oever, en verheft sich van daer ongevoelijck tot heuvelen en bergen; overal is het bekleet met boomen en wilde wijngaerden, dat seer aengenaem is te sien, vele waterspringen, beeken en kleyne rivieren vallen van

de bergen in haren ſchoot : ſy omhelſt verſcheyde eylanden, en maeckt vele hoecken en bayen, van welcke om met de ſelve ordre, als hare gelegenheyt vereyſcht, te ſpreken, wy weder naer *Saguenay* ſullen keeren; want tot nu toe hebben wy langs den oever aen de rechtehant geloopen.

Iſle aux Lievres. Ses mijlen van de mont deſer riviere ten weſten leght een kleyn eylandt voor 't vaſte landt, die men *Iſle aux Lievres*, oft het Eylandt der Haſen noemt, na de viſſchen daer wy terſtont van ſpraken : het is twee mijlen van de rechter-oever, en vier van die aen de ſlinckerhandt : beneden 't ſelve kan men ſonder gevaer 't ancker uytwerpen. Daer is een kleyne riviere die van 't vaſte landt komt, die men doorwaden kan als 't laegh water is, die Champlain *Riviere aux Saulmons*, dat is, Salm-rivier, noemt, om dat hier die viſch wordt gevangen. Drie mijlen van daer is *Cap Dauphin*, daer een ruyme baey is van ontrent acht mijlen breet, in welcke mede een kleyne rivier valt, die men met een afgeloopen zee kan doorwaden : deſe baey wort aen d'ander ſijde door *Cap de l'Aigle* beſloten. Een mijl van daer ſiet men *l'Iſle aux Coudres*, dus genaemt na de menighte der haſelaren, daer mede het is beſaeyt. Sommige ſeggen, dat het drie mijlen lang en twee breet is, doch andere maken 't de helft kleyner : aen de beyde eynden loopt het ſpits uyt; 't heeft oock weyden aen de weſtſijde: rontom den oever die naer 't zuydweſten ſiet, ſijn eenige rotſen daer de zeebaren ſchuymende op afſtuyten. Dit eylandt is aengenaem, met fraeye boſſchen bedeckt, en ontrent een half mijl van den oever gelegen. Tegen over 't ſelve is een kleyne rivier, die van 't vaſte landt komt, *Riviere du Goufre* genaemt, niet om hare diepte; want men kanſe deurwaden, en niet wel bevaeren, om de rotſen die in haren mont leggen; maer om de diepte van 't canael dat tuſſchen 't eylandt en 't vaſte landt loopt, 't welck altijdt, ſelf by ſtille winden, ſtormt en raeſt; derhalven hebben de Françoyſen de Caep, die vijf mijlen van daer ten weſten leght, *Cap de Tourmente* genaemt. Van daer voorwaert wort het water van deſe groote rivier van dagh tot dagh veel ſoeter.

Cap Dauphin.

Iſle aux Coudres.

Twee mijlen verder is 't eylandt dat de Franſchen *l'Iſle de Bacchus* noemen, om d'overvloet der wilde wijnſtocken die hier ſijn; doch nu wort het *l'Iſle d'Orleans* geheeten, een half mijl van den rechter-oever, en anderhalf mijl van den ſlincker gelegen : het is ſes mijlen lang, en wat meer dan een breet : de zuydſijde heeft veel boſſchen en weyden met een aengename verſcheydenheyt; ten zuyden leggen eenige platte en kleyne eylanden, die nu vermakelijck door boſſchen en weyden ſijn gemaeckt; doch tuſſchen de ſelve en 't vaſte landt ſijn verſcheyde rotſen, welcke aen die ſijde ſorgelijck ſijn voor de Schippers. Van de riviere *Saguenay* tot dit eylandt buygen ſich d'oevers van de riviere *Canada* met een groote bocht ten zuydweſten; 't aertrijck van 't vaſte landt ten wederſijden verheft ſich tot hooge maer onvruchtbare bergen; doch is overal bedeckt met ſeer groote denneboomen, en andere diergelijcke : d'oevers ſijn quaet te genaken, om de hier en daer verſpreyde rotſen; ja men kan ſelf de rivier niet dan met groote moeyte bevaren.

't Eylandt Orleans.

Van 't eylandt *Orleans* tot aen *Quebec* (waer van wy hier na ſullen ſpreken,) is maer een mijl : en dit deel van 't vaſte landt, tuſſchen *Tadouſac* en *Quebec*, wordt van de Franſchen *Nouvelle Biſcaye*, of Nieuw Biſcaye, geheeten : het wort door een ſnel-loopende beeck bepaelt, die uyt een meir komt, dat op de hooge bergen ontrent tien mijlen van den oever leght, en ſtort ſich meer dan twintigh vadem van de ſteylte in een groote baey tegen over dit eylandt : 't afrollen van deſe ſteylte wordt van de Franſchen *le grand Sault de Mommorancy* geheeten.

Nieuw Biſcaye.

Tot hier toe hebben wy den oever aen de rechterhant gevolght, eer wy verder reyſen, moeten wy in 't voorbygaen die van d'ander ſijde oock beſoecken. Tegen over de Weſter Caep van 't eylandt *Natiſcotec* ten zuyden, ſtreckt de Caep *Boutonnieres* in de zee, een weynigh verder ten noordweſten de Caep *l'Eveſque*, en in de bocht van den oever ten weſten, is die van *du Chat*, op welcke ſich hooge bergen, in 't gemeen *Monts de noſtre Dame* genaemt, vertoonen : niet wijt van hier valt de *Mantane* in het groot canael; dit is een kleyne rivier, die men 18 mijlen met ſloepen kan opvaren : de Wilden, die langs de ſelve woonen, tot haren oorſprong opgevaren ſijnde, dragen hunne canoas ontrent een mijl op hare ſchouderen, tot aen een andere rivier, die ſich in de groote golf ontlaſt, en door dat middel doen ſy hunnen handel met minder moeyte. Twintigh mijlen van de *Mantane* ontmoet men *le Pic*, een bergh die ſpits in de hooghte opgaet : van daer tot aen de haven van *Tadouſac*, die aen d'overſijde leght, ſijn 15 mijlen. Byna ten halven van de wijdte tuſſchen *Mantane* en deſen bergh, ſiet men 't eylandt *S. Barnabé*, doch wat dichter aen deſen oever : 't overige van de ſelve is weynigh bekent.

Caep l'Eveſque.

De rivier Mantane.

't Eylandt S. Barnabé.

Eer wy voortgaen in 't beſchrijven van de rivier *Canada* en hare oevers, volgens de jongſte Schrijvers, ſoo ſal het niet ongerijmt ſijn iets van d'outſte reyſe, gedaen door Jaques Quartier, te ſpreken : deſe dan, ſijnde met ſijne ſchepen tot aen 't eylandt *Bacchus* nu *Orleans* genaemt, en wat verder ten weſten gekomen, ontmoette hy een groote haven, daer hy 't ancker wierp, en die hy *S. Croix* noemde, waer de Wilden toen een woonplaets en dorp hadden, *Stadaca* oft *Stadacona* geheeten : hier gaf hy laſt om tegen den aenſtaenden winter een huys te bouwen; doch terwijl men hier meê beſigh was, nam hy voor, in September 1535, met eenige van ſijn volck, de rivier verder t'ontdecken : d'oevers der ſelve waren aen wederſijden aengenaem in 't beſchouwen, ſijnde beſet met dichte boſſchen, en een groote menighte wijnſtocken; doch die niets droegen dan kleyne ſure druyven, als niet bebouwt ſijnde; de rivier ſelf vloeyde ſoetelijck door een ſchoone graft, ter rechter en ſlincker ſijden met vele dorpen en wooningen der Wilden gebouwt, die voornamelijck van viſch leefden. Vijf-en-twintigh mijlen beneden de haven

Reyſe van I. Quartier.

van

van *S. Croix* wordt de rivier ſmaller, en gedwongen door een engte, loopt ſnel over ſteenen en rotſen onder 't water verborgen,'t welck maeckt haer moeyelijck om te bevaren: de Wilden noemen deſe plaets *Achelaci* oft *Hochelay*.

Als hy daer na noch negen daghreyſen had opgevaren, quam hy in een groot meir, in welck de rivier ſich ontlaſte; dit was 12 mijlen lang en vijf oft ſes breet, op ſommige plaetſen twee vadem diep, en in 't begin twee en een half; ontfangende 't water van vier oft vijf rivieren, die tuſſchen kleyne eylanden deurliepen: van hier ſtroomt de rivier in ſijn eygen graft, doch verſpreyt ſich daer na weder in een ander meir, van 't welck tot aen *Hochelaga* ſijn vier oft vijf mijlen: en in alle de gemelde wegh kan men de rivier deurwaden, ſoo dat men die niet, dan met kleyne ſchuyten, kan bevaren.

De ſtadt Hochelaga,

De ſtadt *Hochelaga* was ſes oft ſeven mijlen van den oever, in een ſchoone en welgebouwde landouwe gelegen, daer veel eycke- en denneboomen, en ruyme velden ſijn, beſaeyt met mayz, 't welck d'oude inwoonders, als wy de terwe, gebruycken. De ſtadt was rontom geſterckt met een houte wal van balcken, dwars over elckander leggende, met palen t'ſaemgevoeght, en van binnen en buyten met plancken bedeckt: boven op deſe wal was een ſoldering, daer men met een ladder by opklom, en een grooten hoop ſteenen ſagh, van welcke d'inwoonders, ſoo de vyant trachtte met gewelt in te komen, hem van de wal met ſteenworpen konnen houden. In de

en hare inwoonders.

ſtadt waren ontrent vijftigh huyſen, oock van hout gemaeckt, en met ſchorſſen van boomen bedeckt, vijftien treden breet, en vijftigh op 't meeſte lang, na proportie in verſcheyde kamers en pronckſalen verdeelt, doch in 't midden van 't huys niet dan een haertſtede. Sy hadden hunnen voorraet en andere dingen in 't gemeen; haer broot was van mayz datſe *Caracomy* noemden; hier was overvloet van boonen, erweten, meloenen, en concommers: ſy bewaerden oock viſch tegen hunnen winter, in de ſon oft wint gedrooght: ſy kleedden ſich met de vellen der wilde beeſten, daer ſy oock hunne bedden op een ſolder, een weynigh van d'aerde verheven, van maeckten. Dit volck verachte de rijckdommen, van welcke ſy geen kennis noch begeerte hadden, want ſy ſorghden alleen voor voedſel en deckſel. Sy reyſden niet, als andere Wilden, om te koopmanſchappen; maer waren te vreden met hare lantpalen: ſy beſteedden alle hunnen arbeyt en vlijt in 't landt te bouwen, in 't jagen, en in 't viſſchen. Sy eerden op het hooghſte hunnen *Caſique*, dieſe *Agouhanna* noemden, en droegen hem op hare ſchouderen, op vellen van wilde beeſten geſeten: ſoo dat het ſonder twijfel een geluckigh volck was, indien ſy niet t'eenemael van de kennis en dienſt van den waren Godt hadden berooft geweeſt. Dus verre kortelijck uyt de voyagie van Jaques Quartier getrocken.

Wy hebben hier boven de beyde oevers deſer groote rivier vervolght tot aen *Quebec*, dus noemen de Franſchen eenen hoeck van 't vaſte landt, op de hooghte van 46 graden en 20 minuten gelegen, vermaert om een colonie der Françoyſen, daer van wy terſtont ſullen ſpreken, welcke was, toen de gemelde Franſchen daer quamen, op 't aengenaemſte met een boſch van noteboomen verciert. 't Naburigh geweſt heeft een vruchtbaer aertrijck, en bequaem om 't ſaet te doen opwaſſen; doch is byna geheel met groote boſſchen bedeckt, in welcke veel boomen ſijn gelijck d'onſe, ſelf met vruchten geladen, als noten, pruymen, kerſſen, die, door gebreck van voorſorgh, niet ſoo goede vruchten als die in Europa voortbrengen. Daer ſijn vele wijnſtocken, moerbeſyen, aertbeſyen, en diergelijcke gewaſſen: men vint 'er kruyden en wortelen die de menſchen gemeenlijck gebruycken. De naburige rivier (op deſe plaets niet meer dan een vierendeel mijl breet) is overvloedigh in viſch, en 't boſch in wiltbraet. De lucht is 'er ſeer geſont van 't eynde van April tot in 't midden van December; de wintermaenden ſijn ongeſont, en veroorſaken de ſcheurbuyck, en andere qualen: de winter is ſeer lang, ſoo dat ſomtijts in 't begin van Mey de ſneeuw noch op 't aertrijck leght, 't welck wonderlijck is in deſe climaet. De noordweſte wint is de koutſte van allen, en brengt de ſneeuw in de winter, en de ſchoone dagen in den ſomer.

Aert des lants.

Hoe men hooger op de rivier vaert boven deſe gemelde plaets, hoe d'oevers ſich aengenamer vertoonen; maer de boorden van de rivier (die ſomtijts een mijl, en daer na twee breet is) worden allengskens ſmaller; en om de bancken en rotſen kan ſy niet, dan met groot gevaer en moeyte, bevaren worden.

Vijftien mijlen van *Quebec* ten weſten op d'ander ſijde van de rivier is eenen anderen hoeck, die men nu noch *S. Croix* noemt, welck is de plaets, gelijck men gelooft, daer Quartier overwinterde, hoewel het geheel ſandigh is, en in 't koude noordweſten gelegen, daer de naburige velden met zeewater ſijn bedeckt; en die men niet dan ſwaerlijck kan naerderen, om de bancken en rotſen, en om de ſnelheyt van de rivier. Negen mijlen van daer aen de rechter-oever is een kleyne rivier in 't gemeen *S. Maria* geheeten: en een weynigh verder is 't eylandt, dat de Françoyſen *S. Eloy* noemen, gelegen: vier mijlen van daer leght noch een ander, dat het ſelve volck *les trois Rivieres* noemt: in de mont ſijn eenige kleyne eylanden, die men met vermaeck beſchouwt: ſtracks daer na ſiet men het meir van *S. Pierre*, op de hooghte van 46 graden; het heeft acht mijlen in de langte, vier in de breette, en drie oft vier vadem diepte. Op den oever aen de rechtehant is de kleyne riviere *S. Suſanna*; op de ſlincke twee kleyne rivieren, die door fraeye velden loopen; men noemtſe *du Pont* en *de Gennes*; ſy vallen in een meir, dat ſoo langſaem loopt dat het onbeweeghlijck ſchijnt. Boven 't gemelde meir ſijn eenige kleyne eylanden met vele boomen bedeckt, aenmerckelijck om hare goede wijnſtocken, en de groote menighte van wiltbraet. Aen de ſlincke-handt is een rivier van ongemeene grootte, die de Franſchen na de naem der inwoonders *Fleuve des Iroquois* noemen, 45 graden van den Equator; haren

S. Croix.

Fleuve des Iroquois.

mont

mont is vier oft vijf hondert treden breet, ſy loopt van 't zuydweſt naer 't noordweſt; en vloeyt langs aengename oevers, met vele boomen bedeckt, en omvat negen oft tien eylanden: op verſcheyde plaetſen is ſy meer dan een half mijl breet; van daer daeltſe naer de laetſte waterval, en ſtroomt daer na 15 mijlen door een plat landt: ſy verſpreyt ſich als een meir, als ſy van een ſteylte valt, en loopt met ſulck een ſnelheyt, dat men met geen ſloepen daer tegen op kan varen; maer de Wilden met hare canoas konnen dat met kracht, doch niet ſonder grooten arbeyt en gevaer, verrichten: als ſy deſe en noch een andere ſteylte voorby is, valt ſy in een groot meir, dat 80 oft 100 mijlen in ſijn omring heeft, waer in verſcheyde eylanden ſijn, van welcke eenige meer dan 10 mijlen in de langte hebben, rijck van bevers: het meir is beſet met boſſchen, die, tegen de gewoonte der andere geweſten van Nieuw Vranckrijck, vele caſtanien voortbrengen: het voedt velerley viſſchen, en daer onder een, elders onbekent, die de Wilden *Chaouſarou* noemen, die ſomtijdts tot tien voeten groeyt: hy is lang en dun gelijck een ſnoeck, en als een ſteur met aſchgraeuwe ſchubben voorſien, die ſoo hardt ſijn datſe de punten der ſchichten tegenſtaen, met een langen ſnuyt en een groote keel, in welck yder kakebeen een dubbele ry van ſeer ſcherpe tanden heeft: hy is niet alleen vyant van de viſſchen, maer tracht oock, met een beſondere liſt, de vogelen te verraſſen; want hy houd ſich by den oever tuſſchen 't riet en de bieſen, en ſtreckt ſijn langen ſnuyt met een open keel buyten 't water, en blijft ſoo leggen ſonder ſich te bewegen, tot dat de vogelen, die ſijn bedrogh niet kennen, op ſijnen muyl, als op eenen tack oft ſtock, komen ruſten, welcke hy dan onder 't water treckt, en verſlint. De Wilden hebben ſijn hooft in achting, want als ſy met hooftpijn ſijn gequelt, ſoo openen ſy een ader met een ſijner tanden, en ſeggen, datſe dan een ſekere geneſing verkrijgen. Aen de beyde ſijden van dit meir, ſiet men ſeer hooge bergen, van welcke die aen d'ooſtſijde leggen, de toppen altijdt met ſneeuw bedeckt ſijn: de *Iroquois* woonen by de ſelve, en bouwen daer ſeer ſchoone valleyen, en vruchtbaer in maiz: als oock ten zuyden dicht by een kleyn meir, 't welck naer de Provintie van *Norumbegue* ſtreckt; alwaer oock ſeer hooge bergen ſijn, maer niet ſoo met ſneeuw als d'andere bedeckt. Maer laet ons tot de groote rivier keeren.

Sault de S. Louys. Eenige mijlen boven de mont van de riviere der *Iroquois*, is een ſteylte oft waterval, *le Sault de S. Louys* genaemt, daer de rivier ſich als in een meir uytſpreyd, en loopende tuſſchen rotſen en kleyne eylanden, ſtort met ſulck een gewelt van opwellingen en drayingen, dat men 'er met geen ſchip kan tegen opvaren: ſoo dat de Wilden ſelfs gedwongen ſijn hare canoas te lande op hare ſchouderen te dragen tot boven de waterval. *Meiren.* Twee mijlen verder is een ander meir, 12 mijlen in 't ronde groot, in welck ſich drie middelbare rivieren ontlaſten, een der ſelve, komende van 't weſten, wort door de *Ochataiguins* langs hare oevers bewoont, die van haren mont af een groote ſtreeck lants beſlaen; d'andere komt van 't zuyden van de Provintie der *Iroquois*; en de derde van 't noorden, welcker oevers door de *Algoumequins* en *Nebicerins* worden bewoont. Dit meir begrijpt verſcheyde fraeye eylanden, en alle hare boorden, en ſelf de naburige landen, ſijn met dichte boſſchen beſet: het is op de hooghte van 45 graden en 18 minuten, als Champlain aengeteeckent heeft, welcke uyt iemant van ſijn volck, die hy geſonden had om 't landt verder t'ontdecken, verſtaen hebbende, dat men door de gemelde laetſte rivier in de Noordzee kan komen, (want hy ſeyde valſchelijck dat hy daer geweeſt had, en dat hy ſelf op de kuſt de ſtucken van een Engels ſchip geſien had,) onderſtont deſe reyſe met een kleyne ſloep; maer, na dat hy een groot ſtuck weeghs met veel moeyte gereyſt had, vele meiren overgevaren, vele gevaerlijcke ſteylten en verborgen rotſen voorby gekomen, vele volckeren ontdeckt, als de *Quenongebins*, *Oueſcharins*, *Algojugequins* en *Matou-Oue-ſcherins*, en dat hy nu was tot aen 47 graden van de Linie, vont hy ſich eyndelijck bedrogen, ſoo door 't oordeel der inwoonders van deſe plaetſen, als door d'eygen bekentenis van ſijn leydsman; dies hy door een andere wegh weder na *Quebec* keerde, ſonder ſijn voornemen te konnen uytvoeren.

Champlain ſtelt oock boven *Sault de S. Louys* het meir der *Algommequins*, waer in een rivier valt, die aen de beyde ſijden een mager en onvruchtbaer landt heeft, met weynigh inwoonders, die ſich *Otaguottouemins* noemen, van het volck *Algommequins* gekomen, welcke van de jaght en viſſchery leven.

Na 't gemelde meir volght dat van de *Nipiſierins*, doch met een groote tuſſchenwijdte van elckander geſcheyden: het is 25 Franſche mijlen lang, en acht breet. De Wilden, die daer ontrent woonen, ſaeyen weynigh. Daer na komt men by het meir der *Attigouautans*, dat byna 400 Franſche mijlen lang, en 50 breet is, waerom dat het de Françoyſen de Soete zee noemen. Het is uyttermaten viſchrijck, en onder de ſelve ſijn vorens van wonderlijcke grootte. 't Meeſte deel der oevers worden door d'*Attigouautans* bewoont, die 18 dorpen beſitten, ſes der ſelve ſijn met houte wallen geſterckt, byna op de ſelve wijſe als *Hochelaga*, waer van wy hier voren geſproken hebben.

Inwoonderen aert, Alle de Françoyſen, die deſe landen meeſt beſocht hebben, getuygen eendrachtigh, hoewel dat deſe volckeren melancolijck van aert ſchijnen, datſe vrolijck genoegh en tot lacchen genegen ſijn: ſy ſpreken langſaem en volkomen, als die verſtaen willen weſen: ſy houden in 't ſpreken ſomtijdts ſtil, als oftſe overdachten 't gene datſe willen ſeggen, en hervatten het met tuſſchen-poſen. Die dicht by *Quebec* woonen, houden ſich beſich met ael oft paling te viſſchen van half September tot half October, want in die tijdt is 'er een overgroote menighte in de rivieren; ſy etenſe verſch, en droogenſe oock *ſpijſe*, tot voorraet tegen de winter; in welck ſayſoen, als de ſneeuw leght (want die bedeckt ſomtijdts

het

het aertrijck tot de hooghte van drie voeten,) sy sich tot de bever-jaght begeven, en voorsien sich met raquetten aen de voeten, om te vaster op de sneeuw te konnen loopen. Na datse haren paling hebben gegeten, voeden sy sich met vleesch, als elanden en andere beesten: doch als hen dat alle ontbreeckt, leyden sy een seer arm leven, en strijden dickwils elendighlijck tegen den honger; en dan soeckense naeuwkeurigh na de slecken; daer na dooden sy hare honden, en sparen self de vellen niet daerse meê bekleet sijn; ja somtijts versaden sy sich, als Champlain aengemerckt heeft, met doode *ondeugden*, lichamen en stinckende krengen. Sy sijn twee groote gebreken onderhevigh, 't eerste is een brandende begeerte tot wraeck, die sy tegen hare vyanden, soo doot als levendigh, met een beestelijcke wreetheyt plegen, 't sy in openbaren oorlog, of door verrassing: het tweede is, datse groote logenaers, bedriegers en ontrouwe menschen sijn; soo dat men sich niet op hare woorden en beloften mach vertrouwen. Sy bestieren sich ten meesten deel sonder wetten, sonder burgerlijcke instellingen, op de wijse der beesten; ick swijge, datse de minste kennis van Godt souden hebben, of eenige godtheyt door eenige soort van godtsdienst eeren. Quartier schrijft dat de gene die by *S. Croix*, daer hy overwinterde, woonden, kennis van een Godt hadden, die sy meer door superstitie vreesden dan aenbaden, onder de naem van *Cudruagnii*: sy vertelden wonderen van de Schepper aller dingen, en van de schepping der menschen; doch dese kleyne voncken van de kennisse Godts waren met sulcke dicke asschen van een plompe onwetentheyt bedeckt, datse geheel uytgedooft schenen: maer hedensdaeghs is 'er niet de minste blijck van de gemelde kennis overigh.

waerseggers, Sy hebben hare waersseggers en toovenaers, diese *Pillotoas* noemen, en gelooven datse gemeensaem met de duyvel spreken, en onderstoecken d'uytkomsten van hare voornemens; hierom sijnse gewoon niets aen te vangen, sonder hen eerst raet te vragen; en volgens hare antwoort, laten sy 't blyven, of nemen uytstel. Sy geven veel geloof aen de droomen, en daer uyt treckense raetselen van 't gene den volgenden dagh sal gebeuren: en dewijl sy seer vreesachtigh sijn, soo verschricken sy soodanigh, datse dickwils op 't onvoorsienst uyt haer slaep springen, als offe door hunne vyanden overvallen waren, en brengen 't overige van de nacht sonder slapen over.

gestalte, Sy sijn van middelbare gestalte, wel gestelt van leden, sonder eenige merckelijcke leelijckheyt; en alle, soo mannen als vrouwen, bruyn of oly-achtigh van verwe, niet datse sulcks sijn van haer geboorte, maer maken sich soodanigh door sekere salvingen en verwen, met welcke sy van hare kintsheyt af gewoon sijn sich te smeeren: sommige schilderen de huyt met teekenen, om schoonder te schijnen.

kleeding, wapenen, Des somers gaense half naeckt, maer 's winters bedeckense 't heele lijf met elants vellen, oft van bevers, en andere wilde dieren. Hare wapenen sijn bogen en pijlen, houte knodsen, en schilden met leder bedeckt.

Soo haest als de dochters 14 of 15 jaren out *huwelijcken*, sijn, geven sy sich sonder onderscheyt aen yder ten besten; een jaer of twee daer na, dit onbetamelijck leven moede sijnde, kiesen sy een man, met welcke sy 't overige deel van hare jaren in kuysheyt leven; en 't meeste deel begaen geen misdaet tegen d'echt, 't en sy met toestaen der mannen. Indiense onvruchtbaer sijn, is 't den mannen geoorloft hen te verlaten, en andere te nemen: de mannen sijn meest jaloers, en geven naeuwe achting op hare vrouwen. Sy weten oock van geen ander huwelijckswetten, als geschencken te senden aen d'ouders oft vrienden van de dochters die sy versoecken, of ten huwelijck nemen.

Sy begraven hare dooden, en stellen by haer *begrafenissen*, hunne kleederen, potten, bijlen, boge en pijlen, en alles watse in hun leven hadden, en leggen het alles op een hoop als een heuvel, met stucken houts daerboven op, en een planck met seker root geschildert: en dit is d'eer diese aen hunne grafsteden doen; want sy gelooven d'onsterflijckheyt der sielen, en achten, als die uyt het lichaem scheyden, datse dan in een ver-gelegen lant reysen, waer sy wellustigh en vol allerley vermaek met hare overledene vrienden leven.

Dit sijn ten naesten by de seden van alle dese *armoede*, Wilden: maer 't gebreck van eet-waren, en d'elendige wijse van leven, is aen yder niet eenparigh; want de gene die aen de beyde oevers, van de mont der riviere af tot aen *Sault de S. Louys*, woonen, te weten, de *Montagnois, Canadiens, Souriquois*, en andere, om datse 't lant niet bouwen, hebben een arm leven, en lijden somtijts grooten honger: maer die boven de gemelde *Sault* in 't midden van 't lant woonen, als d'*Algoumequins*, *Ochaistaguins*, *Iroquois*, en veel anderen, die gewoon sijn de landen te bouwen, en de vruchten in te samelen, vallen selden in sulck een gebreck, of 't en waer dat den oegst hen bedroogh, of datse hunne rekening niet wel gemaeckt hadden; want het is de gewoonte van alle dese Wilden, door een gemeene luyheyt, geen voorraet dan voor eenen winter te versorgen, en dat noch spaersaemlijck: waer uyt komt datse veeltijts gebreck hebben; en nimmer of selden middelen om hare naburen of de vreemdelingen te helpen.

Champlain heeft de seden der *Attigovautains* *gewoonten*, neerstigh genoegh beschreven, welcke woonen op de hooghte van 44 graden ten noorden; en na dese kan men van d'andere oordelen. Hare wooningen sijn van gedaente als een oven, met schorsten van boomen bedeckt, 25 of 30 vadem lang, en ses breet; aen de beyde sijden sijn solderingen vier voeten van d'aerde, (op welcke sy des somers slapen, om 't ongediert te mijden, daer sy seer van gequelt worden,) door de wijdte van 10 of 12 voeten breette afgesondert: des winters slapense op matten by 't vuer, 't welck op verscheyde plaetsen, na 't getal der huysgesinnen die daer woonen, ontsteken is, (want sy sijn te samen onder een dack somtijts tot 20 fa-

milien of meer) waer door sy soo van de roock geplaegt worden, dat sommige van hen in hun oude dagen 't gesicht daer door verliesen.

Spijse. Hare gemeenste spijse is mayz en Turcksche boonen: sy stooten het mayz, eenighsins gekoockt, in houte mortieren of vysels; dus gestampt mengen sy daer Turcksche boonen, of andere vruchten, in de zon gedrooght, onder, en somtijts harte-vet; en hebbende dit warm gekneet, maken sy daer koecken af, die sy onder d'asschen backen, en dan met kout water afwasschen. Sy mengen oock twee of drie handen vol van haer meel met water datse in een pot koocken, en gedurigh omroeren; daer in doen sy een weynigh versse visch of in de zon gedrooght; dese spijse noemense *Migan*, die sy op verscheyde wijsen toebereyden; maer hoese die toemaken, sy heeft een quaden reuck, insonderheyt in de winter. Sy houden het hondevleesch voor een groote leckerny, en brengen het op tafel in hare hooge feesten, als oock dat van de wilde dieren. Somtijts werpen sy de airen van de mayz in 't slijck, of leggense in water te weycken, om die te doen verrotten; daer na nemen syse daer uyt, en kookense met visch of vleesch: en hoewel het verrotte mayz stinckt, evenwel wort het by hen seer geacht, ja self eer het gekoockt is, lecken en suygen sy 't met grooten smaeck. Sy mesten oock beiren eenige jaren lang, en gebruycken die op hare grootste feesten.

Kleeding. Sy kleeden sich met de vellen van verscheyde wilde dieren. Vele van hen verwen 't aensicht swart of root, met beiren oft ander beesten-vet gemengt: der mannen oft vrouwen kleederen verscheelen weynigh, uytgeseyt dat de vrouwen sich met vele schelpen, geestigh t'saemgevoeght, vercieren; doch dit geschiet insonderheyt van de dochters, om hare minnaers te behagen.

Oeffeningen. De mannen doen byna niets anders dan jagen, visschen, en hunne koopmanschap; sy bouwen oock hare hutten, en gaen in den oorlogh: maer de vrouwen sijn hier in een elendigen staet; want sy bouwen niet alleen het lant, versamelen het hout, maeyen 't gewas, en doen al 't huys-werck; maer sy volgen oock hare mannen in den oorlogh, en dragen alles wat hen noodigh is op de wijse der muyl-esels.

Huwelijcken. Sy maken hunne huwelijcken byna op de selve wijse als wy hier boven gesegt hebben, uytgeseyt dat dese vrouwen weynigh hunne trouwe aen hare mannen houden, na datse die verkoren hebben, 't welck geschiet sonder datse gestraft worden, hoewel dat het de mannen self wel weten.

Onordre. Dit volck heeft geen politijcke of burgerlijcke regeering, noch geen wetten; de misdaden worden niet gestraft, 't en sy alleen somtijts na hunnen wraecklust: sy handelen d'een d'ander wreedelijck in 't besonder, waer uyt veeltijts burgerlijcke en huystwisten ontstaen, die somtijts oorlogen en oproeren veroorsaken. Doch yder dorp heeft een gewoonte van een Raet uyt d'outsten te vergaderen, die sich beraden over 't gene hen te doen staet: sy willen evenwel niet aen een gehoorsamen, maer stellen vele hoofden na gelegentheyt, onder welcke sy sich vrywilligh begeven indien sy 't goetvinden.

Religie. Sy hebben geene gedaente van godtsdienst, noch kennen eenige godtheyt; doch eeren evenwel de duyvel onder de naem van *Oqui*; hoewel het onseker is, of sy door dit woort de boose geesten willen te verstaen geven, om datse de selve naem geven aen alles wat het menschelijck vernuft te boven gaet, of daerse sich over verwonderen: en met het selve woort noemen sy hare waersseggers en toovenaers, (die *Manitons* van d'*Algoumequins* en *Montagnets* geheeten worden) welcke de Medicijn-konst en Chirurgie onder hen oeffenen, de toekomende dingen voorseggen, en door enckele bedriegeryen dese elendige menschen verydelen. Hunne wijse van medicineren is geheel belachelijck; want sy doen byna niet anders als datse den siecken met danssen en gesangen trachten te verheugen, en brengen den tijdt door met drincken.

Feesten. In de winter (die by hen duert van 't begin van December tot aen 't eynde van Maert) maken sy sich den meesten tijdt vrolijck, en noodigen 't volck van de naburige dorpen om te danssen en te singen, (welcke feesten sy *Tabagos* noemen;) soo dat 'er somtijts meer dan vijf hondert Wilden, met hunne vrouwen en dochters, te samen komen, welcke dan insonderheyt haer meeste vlijt besteden, om daer op 't cierlijckste te verschijnen. In dese tijdt loopen vele van hen hier en daer vermomt, welcke van huys tot huys gaen om te singen en te danssen, en eyschen van yder huysgesin wat hen best aenstaet, 't welck sy hen niet durven weygeren; want dat houden sy voor een onbeleeftheyt.

CADIA, oft ACADIA.

Grensen. *Cadia*, een deel van 't vaste lant, is drie-hoeckigh van gedaente; 't benedenste deel, dat seer lang is, siet naer 't zuyden, en streckt oost en west tusschen de haven van *Campseau* en Caep *Fourchu*: d'andere twee sijden, na veel kromten en drayingen, komen allengs te naerderen, tot datse by de Golf van Vranckrijck ten westen, en ten oosten by de golf van *S. Lunaire*, geheel te samen komen: welcke twee golfen, door een kleyn stuck lants van elckander gescheyden, maken dese Provintie byna tot een eylant. Wy hebben te voren een weynig van d'ooststijde gesproken: aen den benedensten hoeck legt *Campseau*, een vermaerde haven, en als tusschen twee eylanden besloten; maer sy is niet wel te genaken om de bancken en rotsen, en ongestuyme zee: sy legt ontrent acht mijlen van 't eylant *S. Laurens*, en 45 graden en 20 minuten van de Linie. *Campseau.*

Inwoonderen aert, gestalte, De naturele inwoonders van *Cadia* of *Acadia*, insonderheyt die rontom *Port Royal* woonen, worden *Souriquois* geheeten; sy sijn van middelbare gestalte des lichaems, welgestelt van leden, sonder lelijckheyt; en, als andere Wilden, bruynachtigh, om redenen die wy elders gesegt hebben: 't gene schoon schijnt aen de Wilden die de hee-

de heete Zona bewoonen, te weten een platte neus, siet men hier selden: sy hebben 't meeste deel swart hair, en men siet 'er weynigh van andere verwe, als somtijts eenige roode oft kastaniebruyn: niemant dan de voornaemsten onder hen, dragen baerden, d'anderen treckense heel uyt. Sy verschelen geensins in kleederen en spijse van d'andere Wilden, waer van wy alreede gesproken hebben. Des somers levense van visschen; des winters van wiltbraet: sy weten van geen broot, want sy saeyden noch maeyden niet tot datse het van de Françoysen geleert hadden, toen begonnen sy sich met tarwe, meel, en aertvruchten te voeden, die sy nu tegen vellen der beesten verwisselen. Sy gehoorsamen hare *Cassiquen*, diese *Sagamos* noemen; sijn soo onwetende van den waren Godt als anderen, en hebben gantsch geen godtsdienst. Sy houden hare toovenaers en waersseggers, diese *Autmoins* noemen, en soodanigh eeren, datse hen somtijts tot Cassiquen maken: dese spreken met den duyvel, en geven antwoorden op vragen van toekomende saken, somtijts dubbelsinnigh, en nu en dan met waerheyt: als sy de duyvel om raet vragen, graven sy een graf, en stellen daer in een pael, en na datse daer een touw aen gebonden hebben, buygen sy sich en drayen 't aensicht, met wonderlijcke grillen, roepingen, en besweeringen, en sulck een krachtigh bewegen van hun lichaem, datse geheel besweet sijn: als sy dit alles gedaen hebben, maken sy dit ellendigh volck wijs dat de duyvel is gekomen, datse hem aen het touw vast hebben, en datse, door sijn ingeven, waersseggen. Sy oeffenen oock de Medicine en Chirurgie: als men hen haelt tot het besoecken van eenige siecken, roepen sy eerst de duyvel aen, daer na besien sy de geraeckte deelen, diese met haren aessem bevochtigen; somtijts openen sy een ader, en suygen 't bloet daer uyt: sy hebben byna de selve maniere in 't genesen der wonden; na datse 't bloet uyt de selve hebben gesogen, verbinden en bedecken sy die met het velleken van 't sacksken eener bever: tot betaling van dese moeyte geven hen de siecken, na datse genesen sijn, eenigh wilt dier, oft eenige beestevellen. De tael van dit volck verscheelt veel van de gene die de Canadiers, en andere Wilden, die dit Nieuw Vranckrijck bewoonen, spreken.

spijse,

waersseggery,

Medicijne, Chirurgie,

en tael.

't Vaste lant.

Champlain stelt tegen over de Caep van de twee golfen, aen de zuydsijde van 't vaste lant, de riviere *S. Louys*, en teekent die in sijn kaert, hoewel hy nooit daer van spreeckt onder die naem in al sijn schriften; hy maeckt wel gewagh van een kleyne rivier, alleen bequaem om met sloepen te bevaren, by welcke men eenige ysermijnen vint: vier mijlen van daer ten zuydwesten (want de kust kromt sich aen die sijde) siet men een uytstekende Caep, gevaerlijck voor de schepen om de rotsen die daer leggen, en de schuymende zee-baren, die hen, byna tot een onvermijdelijck ongeval, voortdrijven. Hier by is een kleyne golf, vermaert om sommige ysermijnen; en niet wijt van daer een andere, en eenige eylanden tegen over 't vaste landt, die sich tot aen Caep *Rouge* uytstrecken: achter deselve loopt een aengename rivier, 45 graden en 40 minuten van den Equator; de Wilden noemen haer *Ouygoudy*, en de Françoysen *S. Iean*, doch men kan daer niet sonder gevaer in komen, om de bancken en rotsen, en de hoecken die uytsteken: de mont is smal, hoewel datse somtijts 16 vadem diepte heeft, daer na breydse allengs hare oevers uyt, en wort wederom smaller by een hoeck lants, daer sy met een geraes, als een sluys tusschen twee rotsen, voorby loopt: op dese plaets kan men die met geen schuyten, dan met hoogh water, opvaren; van hier gaende, word sy een mijl breet, welcke wijtte sy een tijdt lang behoudt: de Wilden seggen, datse door desen wegh naer *Tadousac* gaen, dragende een weynigh weghs hunne canoas op hare schouderen. Dese rivier is vermaert om de salm-vangst, die daer in geschiet, en om de ysermijnen daer ontrent. Aen de west-sijde van de mont der riviere is een eylant dat de Franschen *la Nef* noemen, om sijn gedaente; langs de kust siet men noch vele andere, waer van dat 'er een, van de Wilden *Manthane* genaemt, ses mijlen in sijn omring heeft. Hier ontrent ontmoet men een groot getal eylanden, hier en daer in een golf verspreyt, door verscheyden canalen van elckander gescheyden, welcke vele havenen veroorsaken: daer is oock een passagie om naer de riviere der *Estechemins*, en naer het kleyne eylant *S. Croix* te varen. De Françoysen hadden sich eertijts op dese plaets nedergeslagen, maer sy hebben die na den eersten winter verlaten. Behalven de rivier, die d'inwoonders *Estechemin* noemen, die van 't westen komt, en dit eylant aen de beyde sijden bespoelt, sijn hier noch twee andere kleyne rivieren die daer uyt komen. In Mey en Junius vint men een groote menighte haring: 't aertrijck is rontom met dichte bosschen beset, en derhalven onbequaem om te bebouwen, of men moest eerst de bosschen afkappen; want het schijnt dat het dan, bearbeyt sijnde, vruchtbaer soude wesen. De muggen sijn op dese plaetsen een groote quelling, welcke buyten twijfel door de vochtigheyt des aertrijcks groeyen, en door de dickte der bosschen gevoedt worden.

Caep Rouge.

Ouygoudy, of S. Iean, rivier.

La Nef.

Manthane.

Estechemins rivier.

De Wilden, die dese plaetsen bewoonen, noemt men *Estechemins*, gantsch gelijck in gestalte van lichaem, seden en gewoonten, met de *Souriquois*, doch in tael geheel anders.

Van dese golf reyst men naer *Norumbega* door verscheyde graften tusschen vele eylanden; een der selve, wat grooter als d'andere, van de Wilden *Menane* geheeten, legt drie mijlen van 't vaste lant: d'anderen, die sich langs de kust de wijdte van 25 mijlen uytstrecken, worden met een gemeene naem *Isles Rangées* genoemt; de Françoysen geven hen oock besondere namen, die verdrietigh souden sijn te verhalen. 't Laetste van alle, op de mont der riviere *Pemtegouët* gelegen, is vier oft vijf mijlen lang, en van het vaste lant door een enge vaert gescheyden: het is gantsch met bergen bedeckt, die van elckander afgesondert, van verre ten getale van seven of acht schijnen te wesen; men siet niets op hare toppen,

't Eylant Menane,

en andere.

toppen, dan eenige rotſen, waerom datſe van de Franſchen *l'Iſle des monts deſerts*, dat is, 't eylant der woeſte bergen, wort geheeten. Deſe kuſt is van veel hoofden en golven deurſneden.

Gaende van de rivier *Quinnibequi*, vier mijlen ten zuyden, ontmoet men een golf welcke in haren ſchoot vele eylanden begrijpt; en men ſiet ſeer hooge bergen op 't vaſte lant. Acht mijlen van daer ontdeckt ſich de riviere *Chouacoët*, hebbende vele eylanden voor haren ingang, een der ſelve noemen de Franſchen *l'Iſle de Bacchus*, om de menighte der wijnſtocken; doch de Nederlanders ſeggen in hare tael het Wijngaerden eylant: het legt twee mijlen van 't vaſte lant, en wonderlijck vermakelijck om een groote menighte eycken- en noteboomen die hier ſijn, 't heeft oock bebouwde landen, en bequaem tot tarwe voort te brengen. De rivier is niet groot, en is met het hooghſte water maer twee vadem diep, doch verder inwaert drie of vier vadem; ſy is ſeer viſchrijck: 't aertrijck is vet langs hare boorden, vervult met goede weyden, en als beſaeyt met beucken- dennen- en olmboomen.

Chouacoët riviere.

l'Iſle de Bacchus.

Seden der Almouchiquois.

De Wilden, die hier woonen, verſchelen veel, ſoo in tael als ſeden, van andere naturele volcken van Nieuw Vranckrijck: ſy noemen ſich *Almouchiquois*; en ſcheeren hunne hairen van 't voorhooft tot op den top of ſchedel, en laten d'achterſte groeyen, dieſe met verſcheyde pluymen opbinden en vercieren: ſy verwen het aenſicht root of ſwart; en ſijn fraey van leden, ſonder eenige wanſtal: hare wapenen ſijn lancien, knodſen, bogen en pijlen, welcke ſy door gebreck van yſer, vreeſlijcker maken met de ſtaert van ſekere monſtreuſe viſch, *Signoc* genaemt, ſijnde vol ſchubben. Sy bouwen 't aertrijck op een andere wijſe dan de gene die aen d'ooſtſijde by hen woonen, en ſayen mayz en Turckſche boonen, geſchockeert van verſcheyde verwen, welcke ſy op een ry by de mayz planten, op dat de boonen daer by, als by een ſtock, ſouden opklimmen: ſy ſcheyden hunne landeryen met doorenhagen, en ſuyveren die met alle vlijt: ſy ſayen in Mey, en mayen in September. Hier ſijn veel noten, maer kleyner als die van Europa; vele wijngaerden, uyt welcker druyven de Françoyſen in de maent van Iulii goeden verjuys gemaeckt hebben. Sy planten oock citroenen en diergelijcke vruchten, als oock taback; en hebben vaſte woonplaetſen, ſoo datſe niet lichtelijck, als d'andere Wilden, van plaets veranderen: ſy decken hunne hutten met ſchorſſen van eyckeboomen, en ſtellen daer groote palen rontom, om ſich van hare vyanden te konnen beſchermen.

Om dat wy van een monſtreuſe viſch iets aengeroert hebben, die in deſe gantſche zee ſeer gemeen is, en veel geſien wort, ſoo ſal het niet ongerijmt ſijn die hier te beſchrijven: de gemelde viſch, van de Wilden *Signoc* oft *Siguenoc*, en van de Nederlanders zee-ſpinnekop geheeten, is een ſoort der gene die men ſchelpviſch noemt; want ſy is boven bedeckt met twee harde ſchelpen, van welcke de voorſte uytgeholt is als een ſchotel, en ſeer dick, als oſſe dubbelt was, ront aen 't bovenſte eynde op een geeſtige wyſe; 't buytenſte is verheven met bultkens, of kleyne ſtompe punten, op een rye geſtelt; d'achterſte, dunner dan d'andere, heeft de gedaente van een opſtaende ruyt, getant aen wederſijden: de ſtaert, met ſchelpen bedeckt, gaet het overige van 't lijf in langte te boven, is driehoeckigh van gedaente, en van 't midden tot het eynde met ſcherpe punten als tanden: het heeft veel beenen gelijck de kreeft, d'eerſte acht ſijn korter als d'andere, de twee die volgen ſijn langer, en de twee andere daer na korter en krommer: hy heeft geen vimmen, maer is aen beyde ſijden voorſien met een kleyn plomp been als een riem, waer meê hy ſwemt als men gelooft: by ſijn mont heeft hy twee kleyne pooten. Deſe viſſchen ſijn liefſt aen de kuſten en in ondiepe wateren, en worden meeſt in de monden der rivieren gevangen: daer ſijnder van verſcheyde grootte; want men vint 'er veel, welcker ſtaert meer dan een voet in langte heeft; waer uyt komt, dat alle de teekenen, die wy beſchreven hebben, niet ſoo wel in de groote blijcken.

Siguenoc, een monſtreuſe viſch.

In de mont der riviere is een kleyn eylant, ſeer bequaem om een fortreſſe te bouwen, die d'inkomſt aen allerley ſchepen ſoude konnen beletten. Twee of drie mijlen voorby deſe riviere naer 't zuydooſten is een Caep, achter welcke men tuſſchen eenige eylanden een haven ſiet, van welcke ſy de naem heeft. Van daer voorder langs de kuſt ontmoet men een andere Caep, die de Françoyſen *Cap aux Iſles* noemen, by welcke eenige eylanden, met boomen bedeckt, leggen, van 't vaſte lant door een kleyne vaert geſcheyden. 't Aertrijck van 't vaſte lant is overvloedigh in tarwe en weyden: daer ſijn verſcheyden velden door de Wilden gebouwt, en hier en daer met boomen beplant, welcker verſcheydenheyt een groot vermaeck geeft. De Wilden die deſe plaets bewoonen, gebruycken ſchuytjes van een ſtuck hout gemaeckt: voor 't overige verſchillen ſy weynig in kleeding en ſeden van de *Almouchiquois*; maer hunne tael is geheel anders.

Cap aux Iſles.

Hoedanigheyt.

Voorby deſe Caep opent ſich een baey, die ſeer ſchoon is, en dient tot een bequame haven voor de ſchepen, waer uyt komt datſe van de Franſchen *Beau-Port* wort genaemt. Vele Wilden woonen hier ontrent, en bouwen vruchtbare landen: daer ſijn oock eenige beeken, die de landen bevochtigen, welcke in de gemelde baey vallen. Acht mijlen van de Caep *aux Iſles*, oft der Eylanden, ten zuyden, ſtreckt de Caep *S. Louys* af hellende in zee: ten noorden is een baey (omringt met vele hutten en landen der Wilden,) in welcke ſich een kleyne rivier ontlaſt, die van de middelantſche plaetſen afkomt, welcke de Franſchen *Riviere du Gaz*, en de Nederlanders, om de ſanden, *de Sand-rivier* noemen: ſommige achten, datſe tot aen het meir der *Iroquois* ſtreckt, en datſe miſſchien daer haren oorſprong heeft. Van deſe Caep draeyt ſich de kuſt een weynigh, en kromt ſich in de gedaente van een elleboge (na datſe veel bayen en hoecken heeft gemaeckt) naer de Caep, die de Fran-

Beau-port.

Cap Blanc. de Franſchen *Cap Blanc*, d'Engelſchen *Cap Cod*, en de Hollanders *Staten-hoeck* noemen. In 't drayen van de kuſt is een baey, die geen ſchepen kan bergen, derhalven wordt die van de Franſchen *Malebarre.* *Malebarre* geheeten; ſy is in een hoeck, drie of vier mijlen breet, rontom beſet met wooningen der Wilden, en ſchoone landeryen, waer men oock een kleyne rivier met een helder water, en ſeer goet om te drincken, beſpeurt: deſe baey, om de menighte der bancken, wort met ſchuymend water beſpoelt: op d'oever ſiet men boſſchen met ſeer hooge eyckeboomen, en welrieckende cederen. D'inwoonders planten hier veel taback; hunne hutten ſijn ront, bedeckt en omringt met matten; de haertſtede is in 't midden, en op 't hooghſte is een gat, om den roock deur te laten. Tot hier toe ſtreckt de kuſt van Nieuw Vranckrijck, door de Françoyſen in het 't jaer 1605 ontdeckt en beſocht.

Franſche Colonien. Na dat wy deſe gemelde geweſten doorloopen hebben, ſoo ſullen wy daer iets byvoegen van de Franſche colonien ofte volckplantingen, en hare verrichtingen in dit Noorderdeel van *Eerſte reyſe van Iacob Quartier,* America. Jacob Quartier wierd in 't jaer 1534 door Françoys d'Eerſte, Koning van Vranckrijck, met twee ſchepen naer deſe landen geſonden: hy vertrock in April uyt Vranckrijck, beſocht de kuſt van *Terre Neuve*, of 't Nieuwe landt, voer in de golf van *S. Laurens*, en daer rontom ſeylende, ontdeckte hy 't eylant *Aſſomption*, en de mont van de Groote rivier, en keerde ontrent het eynde van September weder in Vranckrijck.

tweede, Hy begon ſijn tweede reyſe in de Meymaent 1535, en voer de groote riviere *Canada* op, daer na ging hy met kleyne ſchuytjes tot aen *Hochelaga*, en plaetſte een colonie van Françoyſen in de haven van *S. Croix*, daer hy overwinterde. De ſcheurbuyck, een ſieckte toen onbekent en nu ſoo gemeen, verſpreyde ſich ſoodanigh onder dit volck, dat vele daer elendigh van ſturven; d'andere wierden geſont door 't gebruycken van eenige bladeren die de Wilden *Annedda* noemen: ondertuſſchen ontſtont ſulck een haet tuſſchen hem en de Wilden, dat hy *Donacona* haren *Caſſique* gevangen nam, in ſijn ſchip bracht, en goet vond hem, en eenige anderen, in Vranckrijck te voeren: doch eerſt ſtelde hy een houte kruys, daer hy 't wapen van Vranckrijck met het volgende opſchrift aenhechte: *Franciſcus Primus Dei gratia Francorum Rex regnat*; toen keerde hy naer ſijn lant, daer hy in 't begin van Iulii in 't jaer 1536 aenquam. Dit voornemen ſtont eenigen tijdt ſtil, tot dat in 't jaer 1540 de ſelve Koning het met meerder yver hervatte; want hy ſond Joan Françoys, Heer van Roberval, met oppermacht als Vice-Roy, en Quartier als Opper-zeehooftman in *Canada* en *Hochelaga*. *en derde.* Quartier ſcheyde uyt Vranckrijck met vijf ſchepen in Mey, en quam in Auguſtus aen de Haven van *S. Croix*; doch alſoo hy die in de vorige jaren niet bequaem gevonden had, ſoo voer hy met drie van ſijn ſchepen vier mijlen hooger, na dat hy de twee anderen naer huys had doen keeren: als hy nu een bequame plaets had, bouwde hy de fortereſſe *Charles bourg Royal*, daer hy met ſijn volck overwinterde. De Heer van Roberval, die eerſt in 't jaer 1542 met drie ſchepen vertrock, ontmoette Quartier, die met de ſijne wederom keerde, by de Baye van *la Conception* aen d'ooſtſijde van *Terre Neuve*, doch kon hem niet bewegen om met hem wederom, en niet na huys, te gaen, (om dat Quartier verſtont, dat men met ſoo weynigh volcks de Wilden niet kon temmen;) derhalven voer Roberval voort, tot in de riviere van Canada, vier mijlen boven 't eylant *Orleans*, daer hy 't kaſteel *France Roy* in de maent Julius bouwde, gelegen 47 graden van den Equator nae het noorden, gelijk Ian Alphonſus, ſijn Stuurman, getuygt; hy bleef hier eenige jaren, deê verſcheyde voyagien, en beſocht de riviere *Saguenay*. Als hy in Vranckrijck gekeert was, quam hy niet te voorſchijn; maer l'Eſcarbot ſchrijft, dat de Koning hem begeerde te hebben, moeyelijck ſijnde om de gedane onkoſten met weynigh of geen voordeel. De Marquis van la Roche beproefde oock in 't jaer 1598 hier iets te verrichten, doch d'uytkomſt was niet geluckigh; want na dat hy eenige van ſijn volck in 't eylant *de la Sable* gelaten had, (die weder van daer gebracht wierden,) deê hy niets gedenckwaerdigh.

Colonien der Françoyſen in 't Zuyderdeel van Nieuw Vranckrijck. Na dat men verſcheyde reyſen eenige colonien in de Noorderdeelen van Nieuw Vranckrijck te vergeefs had gebracht, hebben de Françoyſen eenigen tijdt ſtil geſtaen, tot dat, in het jaer 1603, Pieter Gua, Heer van Monts, van de Koning den tijtel van Vice-Roy over alle de Provintien van Nieuw Vranckrijck verworf, welcke leggen tuſſchen de 40 en 46 graden hooghte van de Polus Arcticus; ſoo dat hem met patenten in 't breede wierd toegeſtaen, met uytſluyting van alle anderen, te handelen in bevers en andere vellen, in de Provintie van *Cadie*, *Iſle des Bretons*, *Bayes de S. Claire* en *de Chaleur*, *Iſle Percée*, *Gachepe*, *Chichedec*, *Meſamichi*, *Leſquemin*, *Tadouſac*, en aen de beyde oevers van de riviere *Canada*. Na dat hem dit alles dus vergunt was, huerde hy 126 arbeyders, en vertrock uyt Vranckrijck in April 1604; hy had een voorſpoedige reyſe, quam in de haven *aux Moutons* in de Provintie van *Cadie*, daer hy ſich eerſt nederſloegh, en met ſijn volck te lande ging, doch korts daer na veranderde hy van meening, en voer naer 't eylandt *S. Croix* aen de mont van de riviere der *Eſtechemins*: hier verloor hy den eerſten winter, door verſcheyde ſieckten, 35 van ſijn volck van 79 die ſy te voren ſterck waren; dies oordeelde hy deſe plaets te ongeſont voor de Françoyſen om de groote koude; en ging in 't jaer 1605, in de maent Junii, (na dat hy te voren vele plaetſen, en de geheele kuſt tot aen *Port de Malebarre* onderſocht had,) met al ſijn volck naer *Port Royal*, daer hy de colonie plaetſte: hier liet hy 30 mannen van de ſijne met genoeghſamen voorraet, en keerde weder naer Vranckrijck.

Eyndelijck, in 't jaer 1606, heeft de Heer van Poutrincourt (die een reyſe in deſe landen deê, en de zuydkuſt van *Cadie* langs liep,) het volck, dat de Heer van Monts te *Port Royal* had gelaten, ontmoet, die weder naer huys meenden te gaen, en braght hen vrywilligh weder

naer hare colonie. De winter was nu sachter geweest dan de vorige jaren, oock waren sy minder met de scheurbuyck gequelt. In 't begin van de Lente gingen sy de geheele kust tot aen *Port de Malebarre* en voorder neerstigh ondersoecken, en keerden tegen de winter weder naer hunne colonie. Ondertusschen wierden in 't jaer 1607 de brieven van privilegie in Vranckrijck te niet gedaen, en den handel van vellen en bontwerck aen yder toegelaten; derhalven kon de Heer van Monts niet langer d'onkosten dragen, en was gedwongen sijn volck uyt de colonie van *Port Royal* weder in Vranckrijck te brengen.

en die van de noorderdeelen.

Den selven Heer van Monts, hebbende het zuyderdeel van Nieuw Vranckrijck verlaten, als wy terstont verhaelt hebben, keerde in het jaer 1608 sijn gedachten naer 't noorderdeel; en hebbende op nieuw privilegie van de Koning verkregen, sond Champlain, met de naem van Lieutenant, naer de groote rivier *Canada*; dese quam eerst in de haven van *Tadousac*, en na dat hy aen sommige schepen van S. Malo verboden had eenigen handel met de Wilden te doen, voer hy op tegen de loop van de rivier tot aen *Quebec*, daer hy een bequame plaets vond, op de hooghte van 46 graden en 40 minuten, welcke hy met een kasteel, en graften en wallen versterckte. Hier saeyde hy tarwe in 't begin van October, rogge in 't midden, en plantte wijnstocken in 't eynde der selve maent. De scheurbuyck trof in Februarii 18 mannen van sijn volck, waer van tien sturven, en vijf andere van de loop: 't aertrijck wierd met dicke sneeuw tot in 't begin van April bedeckt, want toen begon die eerst te smelten: en nademael nu van de 28, die hier overwinterden, niet meer dan acht overigh waren, en die noch meest sieck, soo quam 'er nieuw volck uyt Vranckrijck in de maent Iunii 1609. Als Champlain dese ontfangen had, deê hy een tocht met d'*Ochateguins* en d'*Algoumequins* tegen die van *Iroquois*; sijnde voorby de Watersprong, quam hy in haer meir, en na dat hy vele deser Wilden had gedoot, en eenige gevangen, keerde hy sonder schade met de sijne naer *Quebec*, waer hy Chauvin liet, om in sijn afwesen de colonie te bestieren, en keerde naer Vranckrijck. In 't jaer 1610 quam hy weder hier, en hebbende sijn volck in goede gesontheyt gevonden, besprong hy met de Wilden, sijn bontgenoten, op nieuw de *Iroquoisen*; en na dat hy vele van de selve verslagen had, en dat de wreede Wilden een grooter getal in een elendige slaverny gevoert hadden, ging hy eerst na sijn colonie, en van daer in Vranckrijck, latende maer 17 mannen in dese plaets. In 't jaer 1611 keerde hy ten derdemael naer dit deel van Nieuw Vranckrijck, na dat hy te voren een bequame plaets by de groote Sprong, oft *Sault de S. Louys*, had gevonden, om een colonie te stichten; doch eer hy daer noch eenigh volck gestelt had, haeste hy sich om naer Vranckrijck te reysen: want dewijl daer t'elckens schepen uyt verscheyde havenen van Vranckrijck sonder ordre aen de Groote rivier quamen, om den handel der vellen, verkreeg hy geen voordeel van sijnen koophandel. Champlain, om dese schade te verhoeden, versocht van de Koning, tot Beschermer van sijne voyagien en handeling, eerst den Grave van Soissons, daer na de Prins van Condé, en sich self tot Lieutenant. Als hy dit verkregen had, ondernam hy de vierde, de scheeps-reyse naer Nieuw Vranckrijck in April 1613, en quam den sevenden Mey met geluck en voorspoet te *Quebec*, daer hy sijn volck in goede dispositie vondt: na dat hy sijn soldaten wat ververst had, nam hy voor een tocht in 't lant te doen, te licht geloovende de logenen van sekeren Nicolaes Vignau, die vastelijck versekerde, dat de Wilden hem 't jaer te voren tegen over de Noordzee gebracht hadden; tot dat de Wilden, en de saeck self, hem de leugen deden kennen; en dus keerde hy, sonder iets te verrichten, eerst naer sijn colonie, en van daer naer Vranckrijck. Daer na deê hy sijn vijfde reyse in 't jaer 1615, nemende met hem vier Religieusen van d'ordre der Recollecten, om de Wilden tot de Christelijcke Religie te bekeeren, en quam den 25 Mey te *Tadousac*, van daer te *Quebec*, en eyndelijck aen de groote *Sault de S. Louys*, waer vele Wilden uyt verscheyde Provintien vergadert waren. 't Selve jaer wilde hy d'*Iroquoisen* aentasten, 't welck niet geluckte; want na dat Champlain eenigen tijdt te vergeefs een dorp der vyanden bevochten had, wierd hy self op twee plaetsen gequetst, en niets konnende winnen, keerde hy met groot gevaer tot de sijne op 't eynde van Junii 1616, en van daer naer Vranckrijck. Eyndelijck deê hy sijn seste reyse naer dese gewesten, en ging na eenige maenden weder naer sijn vaderlant. Dit is 't gene de Françoysen hebben verricht in de noorderdeelen van Nieuw Vranckrijck, 't welck wy uyt de verhaelboecken van Champlain getrocken hebben: en tot besluyt van al 't vorige dient alleen, dat dese landen noch hedensdaeghs van de Françoysen, om den koophandel, veel besocht worden.

Champlains eerste reyse,

tweede,

derde,

vierde,

vijfde,

seste en laetste.

WEST-INDISCHE EYLANDEN

Voor de Golfe van Mexico; en eenige landen aen 't vaste landt.

S. IVAN DE PVERTO RICO.

RECHT voor de Golfo van Mexico, en daer het zuyder en noorder-deel van America, met een lange ſmalle ſtreek, aen malkanderen vaſt zijn, leggen vele eylanden, ſoo groote als kleyne. Onder deſe zijn de voornaemſte Cuba, Spaniola, Jamaico en Porto Rico.

't Eylandt S. Juan de Puerto Rico wierdt eertijts, by de inwoonderen en gebuuren, in haere tale genoemt Borriquen; den Ammirand Columbus, 't ſelve ontdeckende in het jaer 1493, noemde het S. Juan Baptiſta. Is gelegen twaelf oft vijftien leguen van 't eylandt Hiſpaniola naer het ooſten: lang ooſt en weſt veertigh ofte vijf-en-veertigh leguen; breedt zuyden en noorden twintigh leguen. Het is ſeer vruchtbaer van alle het gene in Hiſpaniola groeyt, als mede van Maiz en Yuca; de geſtalte des luchts is ſeer bequaem, en genoeghſaem eenparigh het gantſche jaer door, uyt-genomen in December en Ianuarius. Het is daer niet heet; het regent daer veel van May tot September, in Auguſto en September plegender ſtormen te vallen, dieſe noemen Huracanes. De weyden worden daer ſeer verdorven en verwoeſt, door ſeker geboomte welck men noemt Guajabos, welck ſeer voort-ſet en de overhandt neemt. Tien leguen van de ſtadt Puerto Rico, naer 't ooſt-zuyd-ooſten, leydt een hoogh geberghte, welck ſy noemen la Sierra del Loquillo, van welck een vervolg van bergen loopt door het midden van 't ganſche Eylandt, ooſt en weſt, tot aen de zee en by de ſtadt S. German. Van drie-en-twintigh rivieren, die uyt dit eylandt in zee loopen, zijnder ſeven water-rijck, te weten Bayamon, in de baye van Puerto Rico, een halve mijle van de ſtadt: Toa, Guayane, Arezibo, Guabiabo, Rio grande, en Luiſa d'agua, een bequame haven. Binnen 's landts zijn vele beecken, in welcke eertijts goud wierd gevonden: daer zijn diverſche mijnen van goudt (doch ſoo fijn niet als dat van Hiſpaniola,) meeſt aen de noordt-ſijde van 't eylandt, als Oviedo getuyght: oock ſilver, tin, loot, quickſilver, en Azul, daer de ſchilders hen van dienen, en tien Ingenios oft ſuycker-molens, welcke jaerlijcks uyt-brengen vijftien duyſent Arroben. De meeſte rijckdom van het eylandt beſtaet in ſuycker, huyden, gember, die ſeer ſchoon valt. 't Aertrijck is wonder vruchtbaer, ſoo dat 'er Cannafiſtola waſt in overvloet, en alle vruchten en kruyden van Caſtilien, uytgeſondert olijven.

De ſtadt S. Juan de Porto Rico.

De ſtadt S. Juan de Porto Rico is gelegen aen het begin van de noordt-kuſte van dit eylandt naer het ooſten toe, wordt ſoo genoemt om de uytnementheyt van de haven, weſende beſloten en verſeeckert voor tempeeſten: de ſtadt leydt op een kleyn eylandeken, verſcheyden van het groot, en daerom heeft het geen verſch water dan in ciſternen, en een fonteyne vloeyende uyt de ſant-bergen ontrent de zee, een halve legue van de ſtadt; men komt van de ſtadt op het eylandt over een kalſye, welck genoemt wordt el puente de Aguilar. De fortreſſe leydt op een hooghte, *el morro empinado*, aen 't inkomen van de haven, als een engte, ſoo dat het van de zee is omcingelt, en op nieuws gefortificeert. Sir Francis Draeck meende deſe plaets te veroveren op ſijn laetſte tocht, dan miſte. De Grave van Cumberlandt, nae dat hy op de rivier van Lisbona de Caraken hadde ingehouden, in 't jaer 1597, voer naer deſe plaets, en veroverde de ſelve met verſcheyde fortreſſen, brocht van daer wel tachtentigh ſtucken geſchuts, en eenen rijcken buyt. Hy meende het kaſteel en de ſtadt te beſetten; dan daer quam ſulcken ſieckte onder ſijn volck, dat 'er wel vier duyſent ſtorven, ſoo dat hy weder-keerde naer Engelandt. In het jaer 1625 is de ſtadt in-genomen van de Hollanders, by den Generael van de Weſt-Indiſche Compagnies vloten, Boudewijn Hendrickſz van Edam, die, in ſpijt van 't kaſteel, door de engte van 't gat, in-liep, en de ſtadt veroverde, en eenigen tijdt in-hieldt.

De ſtadt S. German, welck eertijdts wierdt genoemt nieu Salamanca, was gebouwt van de overblijſſelen van Guadianilla, is dertigh ofte drie-en-dertigh leguen van Porto Rico; de Françoyſen hebben verſcheyde reyſen de plaetſe geplondert. *S. German.*

Arrecibo is de derde woon-plaetſe van dit eylandt, dertigh leguen van Porto Rico. *Arrecibo.*

In dit eylandt van S. Juan de Puerto Rico zijn weynigh havenen, door dien de ganſche kuſt vuyl is, met ondiepten en bancken; de havenen van Porto Rico zijn, aen de ooſt-zijde de eylandekens las virgines, waer van 't eene wort genoemt Blanca, daer hen menighte van gevogelte ophoudt: tuſſchen deſe eylandekens en 't ooſt-eynde van het eylandt S. Juan leydt een canael, *el Paſſajo*; voorts Luiſa, en dieſe Canoba en la Cabeça noemen; de ooſtelijckſte punt van het eylandt by 't geberghte de Loquillo, en daer by een haven, welcke ſy noemen S. Jago, daer nae Yabucoa. Aen de zuyd-zijde leydt een eylandeken Boyqui, en Santana, de haven Guayama, de rivieren Neabon en Xavia, Guadianilla, Rio de Moſquitos, Guanica, Cabo roxo de weſtelijckſte punt van de zuyd-kuſte: by deſe Cabo ſoude een baye zijn daer ſout te bekomen is, nae 't ſeggen van d'Engelſche. Aen het weſt-eynde leyt Mona, een kleyn eylandeken, ter halver zee tuſſchen S. Juan en Hiſpaniola. *Havenen.*

HISPANIOLA.

Het eylandt het welck de Spanjaerden de naem van Hiſpaniola hebben gegeven, wiert eertijdts by de Indianen genoemt Ayti en Quiſqueja; is lang ooſt en weſt hondert en vijftigh leguen, breedt van dertigh tot ſeſtigh leguen op ſijn breedtſte. De geſtalte van de lucht is warm. Het is ſeer vruchtbaer, heeft ſchoone weyden voor 't vee, ſoo dat 'er zijn ontallijcke troepen van peerden, ſtieren, koeyen, vercken, en honden, jae in ſulcke menighte, dat 'et vee van ſtieren, oſſen, en koeyen geen ſekere eygenaers en heeft, dan dieſe eerſt kan krijgen; het welck van de inwoonderen wordt beneerſtight om de huyden, latende 't vleeſch als onnut op 't velt; waer door de honden ſoo vermenighvuldight zijn, datſe door 't landt loopen als wolven, en doen groote ſchaede onder 't vee. Deſen handel van huyden is een van de beſte van dit quartier. In dit eylandt waren eertijdts ſeer treffelijcke mijnen van gout; ſoo dat jaerlijcks daer geſmolten wierden vier hondert en ſeſtigh duyſent Pezos. In het jaer 1530 werde ontdeckt een goede mijne van ſilver, en verſcheyde mijnen van yſer, alſoo goedt als dat van Biſcaja: het is oock rijck van koper-mijnen: doch worden van over lang niet meer gebeneficieert. Dit eylandt is van ſoo goeden temperature, en het aerdtrijck geeft ſoo wel allerhande nootdruft, dat het mach vergeleken worden met de vruchtbaerſte landen van de wereldt. Waerom de Spanjaerden eertijdts wel hebben geoordeelt, en den Koning oock aen-gedient, dat dit eylandt het alder-gelegenſte was, om alle de andere landen van Indien te mainteneeren tegen invallen van andere natien, indien de Koning dit eylandt maer wel met volck beſette, en alle de vlooten belaſte in het gaen en keeren daer aen te loopen: doch en is niet gevolgt.

De principaelſte ſtadt niet alleen van dit eylandt, maer van alle daer ontrent, is S. Domingo, welcke de eerſte Admirandt Columbus noemde Nieuw Iſabella. Deſe ſtadt wierdt gebouwt by den Adelantado Bartholomæus Columbus, door laſt van ſijn broeder den Admirant; en de inwoonders zijn derwaerts gebracht in den jaere 1494. Sy wierdt toen geleydt aen de ooſt-zijde van de ſchoone en diepe riviere Ozama, daer een ſeer goede haven is. Maer *S. Domingo.*

INSVLÆ AMERICANÆ IN OCEANO SEPTENTRIONALI, cum Terris adiacentibus.

FLORIDA.

VIRGINIA.

MARE DEL NORT.

GOLFO DE MEXICO.

NOVÆ HISPANIÆ PARS.

YUCATAN

HONDVRAS.

NICARAGVA.

MAR DEL ZVR.

CVBA.

ESPANOLA.

S. MARTHA

CARTAGENA.

VENEZVELA.

Antillas sive Camercanæ Vulgo Caribes Insulæ

Militaria Germanica

Militaria Hispanica

Amplmo Prudmo Doctmoq; Viro
D. ALBERTO CONRADI VANDER BVRCH,
I.C. Reip. Amsterdamensis Senatori Collegii
Scabinorum Præsidi, Societatis Indicæ quæ
ad Occidentem militat. assessori, et nuper
ad Magnum Moscoviæ Ducem Legato.
Tabulam hanc inscribit Guiljelmus Blaeu.

in het jaer 1502, de ſtadt door onweder gantſch ter neder geworpen zijnde, heeft den Gouverneur Nicolaes de Obando, de ſtadt aen de weſt-ſijde van de riviere geleyt. De Koninglijcke Audienciers, en andere Officiers van des Konings inkomſten, houden daer haere reſidentie: daer is oock de munte; en een Cathedrale kercke, weſende een Aerts-biſdom, hebbende onder ſich de Biſdommen van Conception en la Vega; van S. Iuan de Puerto Rico, Cuba, Venezuela, en de Abdye van Iamaica: daer zijn diverſche klooſters, een Collegie, een Hoſpitael, en een kaſteel. Deſe ſtadt floreerde eertijdts ſeer door de veelheyt van ſchepen, die daer quamen laden, huyden, cannafiſtola, ſuycker, talck, en andere koopmanſchappen, alderhande victualie, peerden, verckens, tot behoef van andere landen die dagelijcks ontdeckt wierden, oock eenigh ſilver en gout, welck men plagh uyt de hooge bergen, *las minas vejas*, in groote menighte te trecken. Deſe ſtadt wierdt by de Engelſchen ingenomen, onder 't beleydt van Sir Francis Draeck, in 't jaer 1586.

Andere ſteden. De andere ſteden van dit eylandt zijn Salvaleon, Zeybo, Cotuy, Azua, Yaguana, Conception de la Vega, S. Iago de los Cavaleros, Puerto de Plata, en Monte Chriſto, die noch by de Spanjaerden bewoont zijn.

Rivieren. In 't eylandt Hiſpaniola zijn veel ſchoone rivieren, als Ozama, Hayna, Nizao, Neyba, Yaquimo, Yaqui by Columbus in de eerſte ontdeckinge genoemt Rio de Oro, Nicayagua, Buenicum, Coatenicu, Cibu, en andere. Die een volkomen beſchrijvinge van de rivieren van dit eylandt begeert, ſalſe vinden in de boecken van Oviedo.

Havenen, en reeden. De voornaemſte havenen, reeden, en kapen van Hiſpaniola zijn, op de zuyd-ſijde, de Cabo Nizao, de haven van Ocoa achtien leguen van S. Domingo, een baye daer de vlooten, willende naer Nova Hiſpania, haer ververſchen, wanneer ſy niet en anckeren in den inham van Zezepin, welcke daer by leyt, ofte in een andere, welck ſy Puerto Hermoſo noemen, twee leguen van daer, en oock Puerto Eſcondido. Voorts Azua, een haven en woonplaets, la Calongia een lange punt tegen over de eylanden Beata en Altovelo, de reede van Congon, de Savana. Rio grande heeft ſeer goet verſch waeter, en komt van 't geberghte wel veertien mijlen in 't landt. De Cabo Tiburon, het weſt-eynde van 't eylandt, is ver af vlack, en wel een half mijl van de wal niet boven vijftien ofte ſeſtien vadem diep, en ſchijnt ſchoone gront. Ontrent deſe kaep is een reede in een baye dieſe Aligato noemen, in welcke de Engelſchen plachten te liggen, om op de vlote van S. Domingo te paſſen; daer is goede ancker-gront, en aen landt goede ververſinge en verſch water te halen. In de bocht Gojave is een bequame haven voor groote ſchepen, daer water en ververſing is, en plachten oock huyden te vallen. Voorder, Guaniaves, welck een goede haven is. De Cabo S. Nicolas, de weſtelijckſte van Hiſpaniola, is eenen laegen hoeck, met een grooten inham, en goet leggen voor ſchepen, hoewel vuyle gront, want het is 'er ſlecht water, en daer kan geen zee gaen: het landt is binnen hoogh, en met boomen beſet; daer zijn vele beeſten en goet water. Voorts Puerto de Moſquitos, de haven van Valparayſo ofte de la Conception, Rio Caimanes, Porto de Palma, Puerto Santa Cruz, Ancon de Luis, alwaer een rivierken is om water te halen, en een koper-bergh. Port François is een goede reede voor ſchepen, en gelegentheyt om water te halen; Port Real, Porte Bonne en Manſenille, la Yſabella, Puerto de Plata, Cabo del Cabron, Golfo de Samana, eertijdts Golfo de las Flechas. Daer aen volght Cabo del Enganno, het ooſtelijckſte van dit eylandt, welck Columbus eerſt S. Raphal noemde, (gelijck Cabo Tiburon S. Miguel:) op 't begin van de zuyd-kuſte leyt Saona, een eylandt welck de vloten konnen erkennen, als ſy naer de Indien varen; wat voorder is de punt Andreſa, en Cauſedo.

Kleyne eylanden. Langs de kuſte van Hiſpaniola liggen diverſche eylandekens, onder deſe is het eerſte genaemt Saona, aen den ooſtelijckſten hoeck, dertigh leguen van de ſtadt S. Domingo, welcke eertijdts van dit eylandeken haer Cazabi kregen, ſoo dat het gelijck haer koren-ſchure was. Dan in 't jaer 1502 ſloegen de Spanjaerden meeſt al 't volck doot, ſoo dat het voorts onbewoont bleef. Voorts leggen daer Santa Katalina, Beata, Altovelo, Iſla Baque ofte Abaque, ofte oock Iſla de Vacca, Navaza, Guanabo, Tortuga, en andere, te lang om alle hier te beſchrijven.

Het eylandt welck de Spanjaerden eerſt Iuana, daer nae Fernandina hebben genoemt, is by de naem Cuba beſt bekent. Naer 't noorden heeft het 't vaſte landt van Florida, naer 't weſten Nova Hiſpania, naer 't zuyden Yucatan en 't eylandt Iamaica. Cuba is ſeer berghachtigh, vol boſſchagien, en vele Ceder-boomen dick van ſtammen, ſoo dat men daer ſeer groote Kanoën uyt kan maken, daer wel vijftigh oft ſeſtigh menſchen in mogen, voorts verſcheyden andere boomen van Storax, Xaguas, &c. oock vele wilde wijngaerden met druyven, daer men wijn uyt-geperſt heeft, hoewel wat amper; en door dienſe ontallijck zijn door het gantſche eylandt, plachten de Spanjaerden, van daer komende, te vertellen, datſe een wijngaert hadden geſien die hem twee hondert en dertigh mijlen in de lengte uytſtreckte; de ſtammen zijn van ſommige ſoo dick als een man in ſijn middel. Daer is een groote menighte van vogelen, als ring-duyven, tortel-duyven, perdrijſen, welcke in geen van de andere eylanden en worden gevonden: oock andere vogels, als kranen, die jonck heel wit zijn van vederen, en worden allengskens van allerhande koleuren; de Spanjaerden noemen die nu Flamencos: men heeft 'er oock ontallijcke papegayen, ſeer goet om te eten als ſy jonck zijn; Bambiayas geſoden geven een ſop van haer oft geſaffraent waer, en worden in ſtede van fayſanten gehouden; de Yguanas zijn rechte ſerpenten, van fatſoen als hagediſſen, met vier voeten, van diverſche groote; de Spanjaerden eten die mede. Veel viſch valt 'er op beyde de kuſten, te weten, geepen oft Aguinas, Moxavras, en andere bekende en onbekende. Men vindt daer ontelbaere ſchilt-padden, van ſulcken grootte, dat 'er gevonden zijn wiens vet en vleeſch hondert ponden woegh, zijn groot en geſont gegeten, haer vet is als hoender-ſmeer, ſoo geel als gout, bequaem om de lazarye, ſchorfte en krawagie te verdrijven, en diergelijcke ſieckten te geneſen. Het Cazabi is het broodt van deſe eylanden, valt hier ſeer abondant, en ſulcken menighte vee, van ſtieren, koeyen, en verckens, dat het de principaelſte traffijcke is, om de huyden. De verckens meſtenſe, doodenſe, en ſnijdenſe in riemen, welcke ſy by de ſonne droogen, tot proviſie voor de ſchepen die naer Spanjen keeren. Geen van de andere eylanden is ſoo overvloedigh van victualie. Daer waſt oock veel cottoen in 't wilde, welck de Indianen plegen te bereyden en te ſpinnen. Daer zijn oock diverſche koper-mijnen; oock gout in vele rivieren en beeken, en't fijnſte in die rivieren welcke komen in de haven van Xagua. In ſomma, het landt is vochtigh en vruchtbaer; en beter getempert als Hiſpaniola. De naturelen zijn voor vele jaren door de Spanjaerden omgebracht, ſoo dat 'er weynigh volcks in dit groote eylandt is.

Steden. In Cuba zijn weynigh ſteden; de eerſte is S. Jago, neffens een haven die een van de beſte en grootſte is van de werelt, en, daer de ſchepen konnen liggen ſonder ancker oft touw, Drie leguen van de ſtadt, aen een bergh, is een mijne, die ſeer goet koper in grooten overvloedt uyt geeft. Dit ſtedeken is in 't jaer 1601 by Kapiteyn Clift met hondert en t'ſeſtigh man afgeloopen, en gebrand-ſchat voor 100000 ſtucken van achten, behalven ſijn ſchips-ladinge van huyden en ſuycker. Baracoa is oock in 't eerſte gebouwt by Diego Velaſques; omtrent die ſtadt loopt de riviere Mares; is in het inkomen ſes oft acht vadem diep, en binnen vijf; hier omtrent valt veel en ſeer ſchoon ebben-houdt, en oock braſilie-houdt: het is een goede haven voor tamelijcke ſchepen, doch niet beſchut voor noorde en noord-weſte winden. Bayamo ofte S. Salvador, mede gebouwt by Diego Velaſques, is de geſondſte woonplaetſe van het gantſche eylandt. Puerto del Principe op de noordt-kuſte heeft een ſeer goede haven. Daer omtrent is een fonteyne daer ſomtijdts peck uyt vloeydt, doch meeſten tijdt wordt het daer met ſtucken uyt-gehaelt, ſoo bequaem om ſchepen mede te pecken, als ander peck ofte arpuys. De ſtadt Sanctiſpiritus leyt vijf oft ſes mijlen van de zee, op een rivierken Saaz, welck men met ſloepen mach op-varen, daer vallen veel huyden. In dit eylandt was oock eertijts de ſtadt Trinidad. En in voor-tijden lagh mede op de zuyd-zijde de ſtadt S. Chriſtoval de Havana, welcke daer nae is verleydt aen de noord-ſijde by Puerto de Carenas, alwaer ſy noch is. Deſe is niet alleen de principaelſte plaetſe die de Koning van Spanjen heeft in dit eylant Cuba, maer oock de voornaemſte haven en vaſtigheydt in gantſch Weſt-Indien, gelegen op de noord-kuſt van Cuba, tegen over Florida, alwaer de Gouverneur en andere

Havana.

Koning

Konings officieren haer ordinaire residentie houden. De haven is uytnemende groot en seker, insonderheyt nae dat Koning Philips de II daer gesonden heeft den Veld-oversten Iuan de Texeda, en den Ingenieur Baptista Antonelli, om de selve op nieuws te fortificeeren. Alle de vloten van Indien komen hier te samen, om in een Admiraelschap naer Spanjen te keeren: wierdt eerst genoemt Puerto de Carenas, om de goede gelegenheyt die de selve heeft om schepen over te halen. 't Inkomen van de haven is seer eng, soo dat 'er nauwlijcks twee schepen t'effens konnen invaren, hoewel 't daer ses vadem diep is op 't naeuwste; dese engte duurt de lengte van een goteling-scheut, en van daer opent sy haer breeder en breeder: aen 't inkomen zijn twee uytstekende punten met twee sterke forteressen, daer veel geschuts op is, beneffens een sterck onwinbaer kasteel aen de stadt. Het kasteel op den oost-hoeck aen de water-zijden heeft acht punten, vier toorens, boven heel wit van kalck, dat mense verre in zee siet; beneden den steylen oever van 't selve kasteel, aen het inkomen van de haven, zijn twee platte formen vol geschuts. In May komen hier veel bercken van verscheyde plaetsen, met huyden: in Iunio, bercken van de kuste van Iucatan met campeche-hout, couchenille, en cottoene kleedekens: in Iulio de schepen van Honduras, als mede in het laetste van de maent de vlote van Nova Hispania; en in 't begin van Augusto de vlote van Terra Firma: dan door verscheyden occasien veranderen sy wel haer tijden, doch soo, datse niet licht hier komen nae 't begin van September. De andere havenen en kapen van Cuba zijn de naevolgende: op de zuyd-zijde de haven van de stadt S. Iago, een naeu gat in 't inkomen, en heeft aen d'oost-zijde een kleyn rif in zee streckende, en op 't landt een vuur-tooren; ontrent een mijle daer beoosten leggen drie platte bergen dicht by den oever, die by de Spanjaerden worden genoemt los tres Altares; hier ontrent is wel het hooghste landt van 't gantsche eylandt. Voorts de havenen Sanctispiritus, Guama, Sevillie, en Porto Portillie: welck een seer bequame plaetse soude zijn om schepen te bergen voor alle winden, hebbende in het inkomen drie vadem waters; daer is goede lijf-tocht van beesten, visch, schild-padden, die de visschers van S. Iago daer droogen; soo dat men van haer kan vernemen wat 'er omgaet: voorts noch, Rio de Limones, Rio de Maquaque, de Reede van Cales ofte Calesito, de Reede van Mansenille, Rio Tanne, Rio Sevillie, Rio Hernando, Rio Guano, Sarsaguata, Rio de San Pedro, al reeden voor jachten. De andere kan de leser lichtelijck in de kaerte sien; die hier te verhalen soude te lang vallen.

IAMAICA. Toen d'eerste Ammirant Columbus het eylandt Iamaica eerst ontdeckte, gaf hy 't selve den naem van S. Iago; het is schoon en vruchtbaer, meest effen velden, abondant van vivres, men heeft 'er menighte paerden, stieren, koeyen en verckens, het broodt is van Cassavi; soo dat vele plaetsen van het vaste landt van hier worden gespijst. Daer valt het beste cottoen van alle die quartieren, en seer veel; soo dat 'er vele cottoene lijnwaten werden gemaeckt, veel Hamacas, welck zijn de hangende bedden, diese in Indien gebruycken. Daer wassen seer fraeye fruyten. Die daer geweest hebben geven getuygenis, dat 'et de playsantste en gesondste landouwe is van gantsch Indien. De Spanjaerden hebben daer tegenwoordigh drie steden, als Sevilla de hooft-stadt, Melilla, en Oristan. Door al de drooghten om dit eylandt, moet men wel omsien als men derwaerts wil.

KLEYNE EYLANDEN. Het getal van de kleyne eylanden, omtrent dese groote gelegen, is seer groot en onseker; sy worden gemeenlijck verdeelt in twee deelen, te weten, los Lucayos, en los Canibales.

LUCAYOS. Los Lucayos benoorden Hispaniola en Cuba, zijn genoemt nae 't noordelijckste van allen, en zijn drie soorten; de eerste, die van Bahama en andere naer 't ooften; de tweede, de eylandekens los Organes, en los Martyres de Caios, welcke, om dat sy van sant zijn, van verre niet gespeurt en worden, waer door veel schepen daer op verongelucken; de derde soorte zijn de Tortugas. Geene van dese eylanden worden hedensdaeghs bewoont, en de ingeboorne zijn by de Spanjaerden lang voor desen elders vervoert, en tot niet gebracht. Van de Lucayos is Bahama wel het vermaertste, welck den naem gegeven heeft aen de vermaerde strate van Bahama, streckende tusschen het vaste landt van Florida, en de ondiepten, die sy noemen los Mimbres, door welck soo stercken current loopt naer 't noorden, dat, hoewel de schepen voor wint hebben, 't selve zuydwaert aen swaerlijck konnen op-zeylen; het canael is sestien mijlen wijdt, en vijf of ses-en-veertigh mijlen lang. Guanahani is 't eerste eyland welck den Ammirand Columbus ontdeckte van alle de West-Indische, en noemde 't S. Salvador; is lang, vol boomen, en heeft goed water in 't midden; Columbus vondt daer oock veel cottoen wassen. Lucayoneque ofte Yucayoneque is 't uyterste van dese eylanden; men houdt datse alle van dit den naem van Lucayos hebben verkregen. De Martyres is een vervolg van eylandekens en klippen, hebben haer naem om datse van verre schijnen menschen die aen staken staen; want daer verongeluckt menigh schip; de vloten van Havana, naer Spanjen keerende, moeten daer vlijtigh acht op nemen. Alle d'andere te verhalen, soude hier veel te lang vallen.

De kleyne eylanden, die van S. Iuan de Puerto Rico leggen naer 't ooften en zuyden, tot aen 't vaste land van America, worden genoemt Canibales, (om de menighte van Caribes, die in dese eylanden werden gevonden, die menschenvleesch eten) desc zijn oock seer vele in getal. De voornaemste, en die op haer selven verre van 't vaste landt leggen, zijn Anegada, gantsch met ondiepten omcingelt. Anguilla is een lang en dor eylandt, sonder versch water. Daer is goede ancker-grondt aen de noord-zijde, en een zout-panne, met een fraeye baye om zout te laden in sijn tijdt voor twee oft drie schepen, is moerassigh en vol geboomte. Barbada is heel laegh en dor. Op Barbados ofte Barbudos hebben by de ses hondert Engelschen haer neder geslagen, een fortjen geleyd, taback gezaeyt, oock eenige orangie en limoenboomen geplant, neffens andere vruchten. S. Bartholomé is tamelijck groot, en hoogh landt. Op Bekia ofte Beke is geen volck, versch water, oft eenige sonderlinge fruyten, maer op de noordwest-zijde is een zout-pan. S. Christoval oft S. Christoffel is hoogh en berghachtigh; daer hebben noch onlangs Wilden op gewoont, dan zijn van de Fransche en Engelsche ten deele doodtgeslagen, en ten deele verdreven: op dit eyland is pock-hout, en aen 't zuydoost-eynde eenige zout-pannen, en taback. Dessеada was 't eerste eylant, welck Columbus ontdeckte in sijn tweede Voyagie naer Indien: naer dit eylandt setten de vloten haer kours, na datse de eylanden van Canaria gepasseert zijn: daer is geen geboomte op, en het doet hem op als een Galleye, waer van het noordoost-eynde den snuyt maeckt. Dominica is heuvelachtigh met seer diepe valleyen, al over-wassen met hout, daer sijn seer goede Reeden, hoewel dangereus van wegen de Cariben, die noch op 't eylant woonen: daer wast seer veel taback, welck de Engelsche en Fransche daer komen handelen, daer brengende messen, bijlen, en ander yser-werck; aen de west-zijde heeft het een goede haven Aguada, daer versch water in een rivierken is. S. Eustasio is kleyn, vertoont hem met een ronden bergh gelijck een suycker-brood. Granada is seer vruchtbaer van allerhande fruyten, insonderheyt Cassavi, dan 't landt is overal seer over-wassen met boomen; 't meeste gedierte dat daer gevonden wordt zijn Cassimanes, die de Spanjaerden noemen Armadillos, menighte schild-padden, en zee-koeyen; soo dat 'et een van de beste eylanden is om te ververschen: aen de west-zijde is een schoone haven om schepen te versien; de inwoonderen zijn Caribes. Op Guadelupe zijn veel wilde verckens, en Bananas-boomen, daer woonen Wilden; de Spaensche vloten komen hier, sedert eenige jaren herwaerts, ververschen, halen hout en water, en verdeelen hier haer kourssen, welck sy in voorleden tijden plachten te doen in de haven van Ocoa, aen 't eyland Hispaniola. Isla de Aves is seer sorgelijck, leght bynae gelijck het water. S. Lucia is onvruchtbaer, en derhalven onbewoont. Marigalante is slecht, en vol geboomte. Op S. Martin is geen volck, geen versch water, ofte fruyten; daer is een groote zout-panne aen d'eene zijde, en twee kleyne aen de andere. Martinino is hoogh en vol bergen, daer is versch water en licht te halen, in een baye die soo diep in gaet dat men geen zee en siet, aen de west-zijde van het eylandt. Op Monserratte wassen veel goede boom-vruchten tot verversinge, oock pock-hout. Las Nieves heeft goedt versch water, en veel schild-padden. Redonda is niet verre van las Nieves. Op Santa Cruz wast een seecker fruyt, als groene appelkens, die 'er van eet swelt de mondt datse niet konnen spreken, dan vergaet van selfs binnen 24 uren; daer

CARIBES.

zijn uytermate groote ſchild-padden, maer geen verſch water, dan een ſtaende poel van ſeer quaedt water; ſoo dat de gene die 't aenſicht daer mede waſſchen, eer de ſon op is, de oogen en 't aenſicht ſoo opſwelt, datſe in eenige dagen niet ſien konnen. S. Vincente is ſeer vruchtbaer, heeft ſchoone bayen, ſeer goede gront; weynigh gedierte, veel hoenders, en land-krabben. Las Virgines is kael, ſonder verſch water, maer daer is veel viſch en gevogelte te vangen, &c.

VIRGINIA. Het noordelijckſte deel aen het vaſte landt in deſe kaerte is het zuyder Virginia, door Sir Walter Ralegh in 't jaer 1584 aengevangen te ontdecken, welck van geſtalte en ucht weynigh differeert van 't noorder, dan is wat warmer. Wat de lijf-tocht aengaet, daer is Mais, ſekere ſoorte van boontjes, pompoenen, meloenen, en kawoerden van goeden ſmaeck, taback in abondantie, Caſſavi, druyven kleyn en groot, ſuur en heel ſoet, aerd-beſyen, moer-beſyen-boomen, appel-boomen als hier te lande, eeckelen, en verſcheyden andere vruchten hier onbekent. Aengaende de dieren, beneffens haer wild, en konijnen, hebben ſy daer twee ſoorten grooter als konijnen, goedt om te eten, welcke ſy noemen Saquenuckot en Maquowoc; oock ſwarte Beeren, en veel graeuwe eeck-hoorentjes. Van gevogelte hebbenſe Kalekoetſe hanen en hennen, Stock-duyven, Patrijſen, Kranen, oock overvloed van Swanen en Ganſen in de winter, en ander gevogelte. Van viſch is daer abondantie, als van Steur, en Haring veel grooter als d'onſe; voorts Truyten, Bruyn-viſſchen, Rochen, Meulenaers, Pladijſen, en veel andere ſoorten van goede viſch; Zee-krabben, Oeſters, rond en langwerpigh, Moſſelen, en Kreeften; en een ſchelp-viſch dieſe noemen Seekanauck, een voet breed, met een ſtaert met ſchelpen beſet, vele voeten als een krabbe, en de oogen op de rugge; oock Schild-padden te lande en ter zee, die goet zijn om te eten; daer te lande wort gevonden een ſoorte van gras, van welck d'Engelſche goed zijde-grofgreyn hebben gemaeckt, fraeye zijde-wormen, weynigh vlas en hennip. Langs de zee-kuſt is een ſtreeck van grond, die goede alluyn geeft. Daer zijn ontallijcke boomen, bequaem om peck, teer, en terpentijn van te maken. Saſſafras tegen verſcheyde ſieckten, nutter als pock-hout, Guajacan: Cedar is daer mede ſeer veel, en van ſeer goede reuck; menighte van wal-noten; en langs de gantſche kuſte zijn veel Otters, Marters, en Beveren, menighte van Herten, &c. en veelderhande verwen. Het volck van 't landt gaet gekleedt in loſſe mantels van vellen van wildt, en voorſchooten van het ſelve om haer middel gegort: haer wapenen zijn boogen en pijlen van riedt, met ſchilden van ſchorſſen van boomen. Haer dorpen zijn van tien, twintigh, en de grootſte van dertigh huyſen, omcingelt met een Paliſſade; haer huyſen van dunne ſtaken, boven rondt te ſamen gebracht, gedeckt met ſchorſſen, ofte met matten van bieſen. Het volck is tamelijck goedt van verſtant, hebben eenige forme van Religie, en gelooven d'onſterffelijckheyt der zielen.

FLORIDA. De Provincie en 't Gouvernement van la Florida, welck is een aenhangſel van de Audientia van Hiſpaniola, begrijpt in ſich alle het landt van Rio de las Palmas, tot aen de punt Baccalaos; is vaſt landt, vruchtbaer en in vele deelen wel bewoont. Dit wierd eerſt ontdeckt by Iuan Ponce de Leon, in het jaer 1512, welcke het den naem gaf van la Florida, door dien het een luſtigh aenſien hadde van ſchoone boomen, en vlack effen landt was, als mede om datſe het ontdeckt hadden op Paſcha Florida. Deſe Provincie is getempert gelijck Caſtilien in Spanjen, en men heeft daer gelijcke vruchten gevonden, en de grondt bequaem tot het voeden van vee, en tarwe te zaeyen: daer valt geen gout, en ſchijnt oock niet dat de ingeboorne dit metael eertijdts kenden, nocht het ſilver; want men heeft bevonden, dat daer kaſſen van ſilver in barren, en oock gemunt ſilver op de kuſte is blijven leggen, van de Spaenſche ſchepen die daer ſchip-breuck hadden geleden, ſonder dat de Indianen daer eenigh werck van maeckten, als naederhandt, de waerde daer van verſtaen hebbende, ſoo het ſchijnt, van de Chriſtenen. Daer waſſen veel pijn-boomen, welcke geen keernen en hebben in haer appels. Haer boſſchen zijn vol eycken, wal-noten, ſwarte kerſſen, moer-beſyen, lentiſcus en kaſtanien, die wilder zijn als die van Vranckrijck. Men heeft daer groote menighte van cedren, cypreſſen, lauriers, palm-boomen, en wilde wijngaerden die goede druyven dragen; daer valt een ſoorte van miſpelen, beter en grooter als in Vranckrijck, ſchoone pruym-boomen: maer onder de boomen munt uyt, die de Wilden Parame, en de Françoyſen Saſſafras noemen; dit is een grooten boom, hebbende bladeren geſneden in drie deelen, en een ſeer ſtercke rieckende baſt, treckende op 't roſſe, is dienſtigh tegen de colike, aemborſtigheyt, onvruchtbaerheyt van de moeder, catharren, en een goede remedie tegen de pocken. De beeſten zijn, Herten, Hinden, Geyten, Luypaerden, Oncen, Otters, en verſcheyde ſoorten van Wolven, wilde Honden, Haſen, Konijnen, en een ſeker beeſt dat weynigh verſchilt van de Leeuwen van Africa. 't Gevogelte zijn, Kalkoenen, Patrijſen, Papegayen, Duyven, Tortel-duyven, Lijſters, Kraejen, Valcken, Reygers, Kranen, Oyevaers, wilde Ganſen, Eenden, en een ontallijck getal van andere wilde vogelen. Men vint daer menigte Crocodillen, Slangen, en Serpenten. Daer is mede ſeer veel graynen, en kruyden, van welcke men goede verwen ſoude konnen maken. Het man-volck is groot van ſtatuur, ſchoon, wel geproportioneert, ſy decken haer ſchamelheyt met een harten-huyt die wel bereyt is, hebben haer lichamen, armen, en dyen geſchildert met fraeye deviſen, hebben ſeer ſwart hayr hangen tot haer heupen: het zijn groote diſſimulateurs en verraders, dapper, hebben geen andere wapens als bogen en pijlen, maken de peſen van darmen oft de huyt der harten, welck ſy wel weten te bereyden; de punten aen haer pijlen ſijn tanden van viſſchen en ſteenen. Sy oeffenen haer jonge lieden om wel te loopen, ſchieten, viſſchen, en jagen. De vrouwen zijn insgelijcks wel geproportioneert en lang, oock geſchildert als de mans, konnen over de rivieren ſwemmen, dragende haer kinderen op eenen arm, klimmen oock ſeer vaerdigh op de hooghſte boomen.

YVCATAN. De Provincie en 't Gouvernement van Yucatan wierdt van d'eerſte ontdeckers voor een eylandt gehouden, door dien 't bynae van de zee omringt wordt: hare limiten zijn, naer 't zuyden de riviere Tayza, en 't geberghte van Lacando, naer 't zuydweſten de Provincie Chiaja, naer 't weſten Xicalango en Tabaſco. In alle de landen van Yucatan heeft men gevonden ſeer groote gebouwen van ſteen, ſoo dat daer uyt licht is te mercken, dat 'et is geweeſt van ſonderlinge luyſter; en te verwonderen hoeſe die ſoo groot hebben konnen maken, aengeſien men daer geen ſoorte van metael heeft gevonden; 't ſchijnt dat dit Tempelen zijn geweeſt, want hare huyſen van hout waren, en met ſtroo gedeckt. Dit landt is ſeer heet en vochtigh, beſloten van bergen, daer en waſt geen tarwe ofte ander grayn van Caſtilien; daer en is geen gout, ofte eenigh ander metael te vinden, maer overvloedige jaght, inſonderheyt van wilde Verckens en Harten; daer zijn nu ſeer veel Hoenderen, en wort veel cottoen gewonnen, oock Annil.

Door gantſch Yucatan loopt een kleyn geberghte van den eenen hoeck tot den anderen, 't welck begint by Champoton, en volgt tot aen de ſtadt Salamanca; dit geberghte verdeelt deſe landen in twee deelen; het deel naer het zuyden, welck leydt naer Lacando, en Tayza, was woeſt en onbewoont, door gebreck van water, welck daer niet en is dan van de regen. Het deel naer 't noorden was bewoont.

Voorts is in Yucatan de Provincie van Chetema, daer Salamanca nu leydt, en eertijdts Villareal was, welck weder wiert verlaten; Campeche en Champoton, daer oock een ſtadt van Spanjaerden is. Daer nae de Provincie van Cochuaque, daer een woon-plaetſe van Indianen was, genaemt Tulma, al bergachtigh land; en een vlecke genaemt Chable, daer de Spanjaerden eertijdts meenden gout te vinden, doch te vergeefs. Hier aen paelt de Provincie Guayamil. Het volk welck te Chicheniza woonde, waren genoemt Yzaes. De Cocomes woonden in de Provincie Zututa. De Provincie Canul was bewoont by ſeker volck, welck gekomen was van Tabaſco, en Mexicaens waren.

Merida. De hooft-ſtadt van Yucatan is Merida genoemt, door de gelijckenis dieſe heeft met Merida in Caſtilien. Hier was eertijdts een vlecke van Indianen, dieſe noemden Mayapan, daer veel groote en oude edificien waren van ſteen gemaeckt, in welcke gehouwen waren figuren van naeckte menſchen, waer uyt te giſſen is, dat het Tempelen moeſten zijn geweeſt. De Gouverneur heeft hier zijn reſidentie, neffens de officiers van des Konings inkomſten, en de kaſſe;

kasse; daer is mede de Cathedrale kercke, Suffragaen van 't Aertz-bisdom Mexico.

Valladolid. De tweede stadt is Valladolid, een-en-dertigh leguen van Merida, heeft een seer sumptueus klooster van Minne-broeders, en onder zijn gebiedt vijfthien duysent Indianen die onder tribuyt sitten.

S. Francisco de Campeche. De derde stadt is S. Francisco de Campeche, by de vijftigh leguen van Merida naer 't westen. Van hier wordt geladen het Campeche-hout, daer men mede verwet: dit hout wordt eygentlijck geladen aen een plaetse die Fuguredo noemt Segeba, en is apparent die de Engelschen noemen Sebo. De Engelsche verraschten dese plaetse in 't jaer 1596, onder 't beleydt van William Parker: de Hollanders nu onlangs.

Salamanca. De laetste stadt is Salamanca, in de Provincien van Bacalar en Chetemal, seventigh leguen van Merida, en oock soo veel van Valladolid, omtrent de kust van de Golfo de Honduras.

Tabasco. De Provincie Tabasco staet onder Yucatan, is vlack lant, vol moerasschen, meyren, daer veel visch wordt gevangen, als Manates, Tortugas, en Yguanas. 't Landt is laegh, en meest bosschagie, vel Brasilie, Cederen, en andere boomen, en in de bosschen is groote overvloedt van de vruchten van 't landt, als Mameyes, Zapotes, Aguacates, Guajabos, en andere wel-rieckende en smakelijcke vruchten. Door de vochtigheyt en hitte is 't seer vruchtbaer, en bequaem voor weyden van groot vee, tot Maiz en Cacao, welck is de grootste rijckdom van 't landt; hier in betalen sy haren tribuyt, en geven jaerlijcks twee duysent Xiquipiles van Cacao, elcke Xiquipil is acht duysent Amandelen. Daer is groote menighte van Wijngaerden, Vyge-boomen, Lijmen, Limoenen, en Orangie-appelen: daer wast veel Maiz, en werdt drie ofte vier reysen des jaers versamelt, oock wast het rijs daer wel, en hirs, en allerhande hof-kruyden van Spanjen. Daer zijn veel Tigren, Leeuwen, Deynen, wilde Swynen, hoewel kleyn; Konynen, Armadillen, Meerkatten, Herten, Tepeyzquintes, Yguanas, en ander ongedierte; Faysanten, Paeuwen en Papegayen van veelderley soorten, Quackelen, en allerhande groot en kleyn gevogelte van differente coulcuren, veel Hoenderen van Kastilien, Ringduyven, en Tortel-duyven. Men versamelt daer geen cottoen, hoewel het daer oock wast, brengen 't van Yucatan, als mede andere stoffen om in te kleeden, door dien 't volck de cottoen niet kan beneficeeren, besigh zijnde met koeyen en verckens te voeden, en naer het Cacao te sien, want dewijl 't noch op de boomen staet, komen de Apen, Eeckhoorentjes, en ander gedierte het selve eten eer 't rijp is. De Mosquitos zijn in dit landt soo overvloedigh en moeyelijck, dat men niet kan slapen sonder pavillon. In dese Provincie is alleen een woon-plaetse van Spanjaerden, welck is Tabasco, anders oock genaemt la Villa de Nuestra Señora de la Vittoria, om de victorie welck Cortez hier op zijn eerste reyse had tegen de Indianen.

GUATEMALA. De Audientie van Guatemala is verdeelt by de Spanjaerden in dertien principale Provincien, (behalven de andere kleyne,) welcke zijn Chiapa, Soconusco, Suchitepec, Guatemala, Verapaz, Ycalcos, San Salvador, San Miguel, Honduras, Chuluteca, Nicaragua, Taguz galpa, en Costa rica. In alle sprekense differente talen. De Provincie en Bisdom

Chiapa. Chiapa, heeft zijn naem nae de plaetse genaemt Chiapa, light tusschen Soconusco, Nova Hispania, Tabasco, en la Verapaz: dese is verdeelt in vier natien, Chiapanecas, Zoques, Zeltales, en Quelenes. Daer wassen seer hooge pijnboomen, myrtus, haegh-appel-boomen, de fruyt-boomen van Spanjen seer wel gelijckende, besonder de boomen die eenigh liqueur uyt geven: voorts jenoflen die 't gantsche jaer duuren, lelien, en allerhande moes-kruyden, als in Castilien, boonen, koolen, poleye, en andere goede kruyden, de bergen zijn daer gantsch vol note-boomen. De Spanjaerden hebben daer, in een ronde valleye, een seer bequame plaetse, de stadt Ciudad Real gebouwt, die by sonderlinge privilegie van de Koning gegouverneert wordt door ordinaire Alcaldes; de Cathedrale kercke is daer, een klooster van Dominicanen, met veel dorpen van Indianen, van welcke 't principaelste is Chiapa. Dese valley is kout en droogh, de lucht gesont, hoewel seer subtijl, daerom wassen de Limoenen daer niet, nocht orangien, maer wel peeren, appelen, queen, persen, de kersen dragen weynigh, de kriecken rijpen niet wel, de tarwe groeyt daer wel, en 't Maiz insgelijcks. De Provincie is seer rijck geweest, men soude daer noch gout vinden, soo de slaven niet ontbraken: daer zijn oock metalen, als silver, loot, tin, quick-silver, yser, en koper.

Soconusco. De Provincie Soconusco, in 't westelijckste deel van de Audientie van Guatemala, op de kust van de Zuyd-zee, is seer vruchtbaer van Cacao, daer wordt van alles gezaeyt en gewonnen, uytgenomen tarwe. Daer is maer een vlecke by de Spanjaerden bewoont, genaemt Guevetlan, alwaer de Gouverneur zijn woon-plaetse houd. Naest dese Provincie is

Suchitepeque. Suchitepeque, en Guasacapan, in welcke beyde seer weynigh volck woont, haer principaelste koopmanschap is Cacao.

Verapaz. Verapaz (welck de naem is gegeven by de Dominicaner-monicken, om datse de selve door de predicatie des Euangeliums hebben geconquesteert, en niet door wapenen) leyt tusschen Soconusco, Chiapa, Yucatan, Honduras, en Guatemala; dese Provincie heeft overvloedigh van fruyten, visch en voorts meer andere noodige dingen. De Provincie en

Guatemala. 't Gouvernement, welck eygentlijck wort genoemt Guatemala, en by de Indianen Quantemallac, welck is te seggen een verrotte boom, is op de kuste van de Zuyd-zee: 't lant is van goede temperature, vruchtbaer van Maiz en cottoen, tarwe wast daer seer overvloedigh, gelijck oock andere fruyten, soo van Castilien, als van 't landt, met oranjen, vygen, limoenen, en veel Cacao. Om zout te maken, backen sy de aerde daer 't zee-water heeft over-gevloeyt, met potten in ovens, door menighte van hout, en trecken daer soo de zoutigheyt uyt. In hare wateren is seer veel visch van diversche soorten, oock veel Crocodillen. 't Heeft veel weyden, welcke sy noemen Zabanas, daer veel Estancias (dat zijn bouwhuysen) zijn, van koeyen en ossen: men vint daer witte byen, die witten honich en was maken. Los Yzalcos heeft veel Ca-

Los Yzalcos. cao, soo dat 't gene naer Nova Hispania wort gebracht, en 't gene sy daer verbesigen, en de vier plaetsen van los Yzalcos, meer dan vijftigh duysent Cargas beloopt; ieder Carga is soo veel als een man t'effens kan dragen. Dese plaetsen beslaen wel twee mijlen in 't vierkant, soo dat men sulcke hoven en haer vruchten nergens elders in de werelt vint. In dese Provincie is een Volcan die altijdts roockt, en op sommige jaren sulcken menighte van asche heeft uytgeworpen, dat hy 't landt daer mede eenige mijlen in 't rond bedeckte, dede seer groote schade in de hoven van 'tCacao, naer 't zuyden. De Provincie San Salvador is vruchtbaer als de voor-

San Salvador. gaende. De stadt San Iago de Guatemala is de voornaemste in dese Provincien, de andere zijn S. Salvador, la Trinidad, S. Miguel, en Xeres de la Frontera. De Provincie en 't Gou-

Honduras. vernement de Honduras heeft seer veel bergen, en schoone valleyen, vruchtbaer van Maiz, tarwe, en allerhande vee; is rijck van honigh en wasch; daer zijn eenige mijnen van gout en silver, overvloedige victualie; daer wassen calabassen in groote overvloedt, waer door de eerste ontdeckers van dese kuste, vindende vele in zee drijven, noemden dese zee Golfo de las Ybueras, en de Provincie las Ybueras, hoewel daer nae, om de groote diepte die de stier-luyden vonden omtrent een Cabo van dese Provincie, sy de naem gekregen, en behouden heeft de Honduras. Dese Provincie heeft vier steden van Spanjaerden, en twee vlecken, te weten Valladolid, Gracias à Dios, San Pedro, Puerto de Cavallos, Truxillo, en San George de Olancho. Valladolid, de hooft-stadt in de Honduras, veertigh leguen van de Noord-zee, is een fraeye gelegenheyt, men heeft in haer district goede silvermijnen ontdeckt. De Gouverneur houdt hier gemeenlijck zijn woon-plaetse, neffens de Thresorier van de Koning; en daer is een smelt-huys voor de mijnen voorsz., oock de Cathedrale kercke daer getransporteert van Truxillo. De stadt Truxillo is een mijle van de Noord-zee; zijn haven, genaemt Iuan Gil, is een baye, en van de windt beschut, daer de schepen, die voorts naer Guatemala willen, eerst ontladen ofte aen-komen, sy is gelegen tusschen twee rivieren van goet water, en visch-rijck, in een landt wel getempert, vruchtbaer van lijf-tocht, daer veel honigh en was valt, de koeyen zijn grooter als in Spanjen, de wijngaerden dragen tweemael 's jaers, als oock het koorn; in somma, alle vruchten wassen daer wonder wel. Nicaragua, eertijdts Neuvo

Nicaragua. Reyno de Leon, heeft verscheyde Provincien in sijn begrijp, als Nicoya, Nequecheri, Mabyte, Diria, Mesaya, Managua, Cacaloaque, Ceveaco, een gedeelte van de volckeren welck men noemt Chontales, los Micos, en Madera. 't Lant is overvloedigh

vloedigh van allerhande lijftocht, hoewel daer geen tarwe valt, maer wordt van Peru met meel voorsien. Daer worden veel stieren, koeyen, en verckens aengequeeckt, oock eenige geyten; maer men heeft daer geen schapen. Daer is veel visch, geen peerlen ofte gesteenten; maer men vergadert daer veel cottoens, Pita, een gewas daer men sterck garen van spint, veel honigh, Maiz, Chille ofte Axi, en erweten. De steden zijn Leon de Nicaragua, Granada, Neuva Segovia, Iaen, en 't vleck Realejo. *Costa rica.* De Provincie van Costa rica is tamelijck goedt landt. Daer zijn twee plaetsen bewoont by de Spanjaerden, Aranivez, en de stadt Carthago, bynae in 't midden van de Provincie, welck heeft haer haven en ontlading-plaetse beyde aen de Zuyd en Noord-zee; op de welcke eenige rivieren leggen tusschen Nicaragua en Veragua, die met dit Gouvernement gemeen zijn. De Provincie Veragua is seer berghachtigh, dicht bewassen met struycken en geboomte, sonder weyden of vee, daer wast geen tarwe oft garste, heeft weynigh Maiz, en hof- ofte moes-kruyden; doch is overladen met goudt, van wegen soo vele rijcke mijnen: 't volck is seer stout en strijdtbaer, en meest in oorloge met de Spanjaerden: de eerste Ammirand Columbus ontdeckte dit landt in 't jaer 1502. *Veragua.* In Veragua zijn de volgende plaetsen by de Spanjaerden bewoont, de stadt la Concepcion, daer de Gouverneur zijn residentie heeft, en andere officiers: de vlecke la Trinidad: de stadt S. Fé met een smelt-huys en onder-officiers; de stadt Carlos en is geen haven van eenige sonderlinge waerde.

5,b

D'EYLANDEN DER CANIBALES.

Gelegenheyt. VAn d'ooſtſijde van *S. Iuan de Puerto Rico* af, tot aen 't vaſte landt van 't zuyderdeel van America, leggen vele kleyne eylanden, die, in de gedaente van een boge, ſijn als een afſchutſel dwars in zee, en worden *Caribes*, *Canibales*, en *Anthropophages*, dat is, Menſchen-eters, na den aert der inwoonders, geheeten; in welckers beſchrijving wy ſoo kort, als mogelijck is, ſullen weſen.

Namen.

Anegada. *Anegada* leght ten ooſten van 't eylandt S. Ian, en 12 mijlen van Saba ten noordweſten, op de hooghte van 18 graden en 30 minuten. Het is ontrent ſeven mijlen lang; en heeft deſe naem, die ſchipbreuck, oft in zee vergaen, beteeckent, van de ſaeck ſelf; want het leght byna met de zee gelijck, en is vol bancken en rotſen, die de ſchippers bedriegen, en in gevaer brengen.

Anguilla. *Anguilla* is een eylandt dat ſeer lang is, maer ſeer ſmal, daer van het de naem heeft: het leght ten ooſten van 't eylandt S. Ian, en 18 graden 20 minuten benoorden de Middaghlijn. 't Aertrijck is onvruchtbaer; oock gebreeckt hier ſoet water: daer ſijn eenige bequame doch kleyne ſoutgroeven.

Antigua. *Antigua*, oft *S. Maria del Antigua*, leght op de hooghte van 16 graden, en 30 oft 50 minuten, en als in 't midden tuſſchen *Barbada* en *Deſſeada*: het is ſes oft ſeven mijlen lang en breet; en niet wel aen te komen, om d'onſekerheyt van de ſanden en klippen, daer ontrent gelegen. De Hollanders quamen hier by geval in 't jaer 1628, doch te lande komende, vonden ſy niets dan boſſchen en moeraſſchen met ſlijck vervult; want het is onbewoont, en heeft oock geen ſoet water.

Vogel-eylandt. Het *Vogel-eylandt*, 't weſtelijckſte en byna het laetſte van allen, is op de hooghte van 15 graden en 45 minuten gelegen: het is byna met de zee gelijck, en weynigh hooger, en daerom ſeer gevaerlijck voor 't ſcheepsvolck.

Barbada. *Barbada* is op de hooghte van 17 graden en 30 minuten ten noordooſten van *Monſerrata*, en twaelf oft dertien mijlen van *Antigua* ten noorden: het is laegh, en de zee, die daer rontom loopt, vol bancken, en gevaerlijck om te beſeylen: evenwel hebben 't de Hollanders ſonder perijckel beſocht, want ſy vonden een baey, met een tamelijck goede reede; doch hebben niets geſien dat waert is te verhalen, nademael het een nederigh en onvruchtbaer lant is, en ontrent vier mijlen lang.

Barbados. *Barbados* oft *Barbudos*, 't laetſte van deſe eylanden ten ooſten, leght op de hooghte van 13 graden 20 minuten, oft meerder, en ſtreckt ſich noordooſt en zuydweſt, in een langwerpige ronde gedaente; en heeft ontrent ſeſtien, oft achtien mijlen in 't omgaen, gelijck de Nederlanders onlangs aengeteeckent hebben, 't welck veel grooter is dan men het tot nu toe in de kaerten heeft geſtelt: 't aertrijck is hier hooger als in d'andere, en dat van Engelandt genoeghſaem gelijck: doch de noordſijde is evenwel de hooghſte, en rontom met groene boomen verciert. D'ooſtkuſt is deurſneden met vele openingen en wateringen, die tot in zee ſtrecken: die van 't zuyden ontfangt de zee in een groote baye, die tot een goede reede aen de ſchepen dient, waer oock een kleyne riviere in de zee valt. 't Aertrijck geeft hier weynigh, dan alleen een ſekere boom, van de ſelve ſmaeck als gember, en ſeer ſcherp; de bladeren ſijn doncker groen, en ront aen 't eynde; ſijne kleyne bloemen ſijn in 't ronde verſamelt als die van de vlierboom, die yder vijf bladeren hebben, welcke ſijn als purper van buyten, en geel van binnen: de ſchors is effen, en 't hout hart, van binnen ſwartachtigh; deſe boom waſt beſt aen oevers en moeraſſige plaetſen. Dit eylandt voed oock vele verckens. D'Engelſchen hebben hier in 't jaer 1627 een colonie oft volckplanting gebracht, die de boſſchen afkapten, om taback te planten, oock oranjeboomen, en andere diergelijcke, van elders hier gevoert, in d'aerde te ſetten.

S. Bartholomeus. *S. Bartholomeus* is een eylandt gelegen byna op de hooghte van 17 graden, ten ooſten van 't eylandt S. Martin, ten weſten van de Barbada, en van S. Chriſtoffel, oock ten ooſten: het is tamelijck groot in ſijn omring, en heeft een verheven aerdtrijck; maer is ſeer moeyelijck te genaken, om de bancken die 't omringen.

Beke. *Beke* oft *Bekia* (van 't welck de Spanjaerden in hunne boecken geen gewagh maken, en dat eerſt door de Hollanders, ſoo ick geloof, is beſocht) leght drie, oft, als andere willen, vijf mijlen van S. Vincent: het is byna tien mijlen groot in ſijn omring, en heeft maer een baey, 't welck is een treffelijck beſchut voor de woeſte winden. Dit eylandt is met boomen bedeckt, en heeft een vruchtbaer aerdtrijck, bequaem genoegh om te bewoonen, indien het geen ſoet water gebreck had: het is 12 graden en 24 minuten ten noorden van de Linie Equinoctiael, en ten zuydweſten van S. Vincent, gelegen.

S. Chriſtofal. *S. Chriſtofal*, oft S. Chriſtoffel, leght in 't mid-

CANIBALES
INSVLÆ.

I. DE LA TRANIDAD.

I. DE S. IVAN DE PUERTO RICO.

den tuſſchen d'eylanden Nieves en S. Euſtachio, op de hooghte van 17 graden en 20 oft 30 minuten: het is ontrent ſes mijlen groot, en ſtreckt ſich zuydweſt en noordweſt; de breette is ongelijck, want aen de noordweſtſijde is het meer dan tien mijlen breet, en maer vier aen de zuydooſtſijde, om dat de zee daer een groote baye maeckt, ſoo dat het eylandt daer ſeer ſmal uytloopt. 't Aerdtrijck is bergh-achtigh, doch inſonderheyt ten noordweſten, maer ten zuydooſten heeft het vele ſoutkuylen. Voor eenige jaren hebben de Franſchen en Engelſchen ſich hier neder geſet, om taback te planten (welcke hier ſeer geacht wort,) en hebben alle d'oude inwoonders, die menſchen-eters waren, gedoot oft elders verjaeght, om datſe de vremdelingen beſpieden, en hinder deden: doch deſe gemelde vremden wierden gedrongen 't eylandt te verlaten, door de komſt van Don Frederico van Toledo, die hier met een groote Spaenſche vloot quam; maer ſy ſijn ſedert weder gekeert, gelijck de Hollanders verhalen, en houden ſich beeſich, gelijck te voren, om 't landt te bouwen, en taback te planten.

Deſſeada. *Deſſeada* is op de hooghte van 16 graden en 10 minuten ten noorden, gelijck van de Nederlanders nauwkeurigh is waergenomen: het leght tien mijlen van Guadalupa naer 't noorden, en ſes oft ſeven van Marigalante: Chriſtoffel Columbus heeft het in ſijn tweede reyſe eerſt ontdeckt: de Spanjaerden ſijn gewoon hun cours hier op aen te ſetten als ſy van de Canarien komen: het ſtreckt ſich noordooſt en zuydweſt; 't heeft geen boomen, en ſchijnt ter eerſter opſicht een galeye: het noorderdeel is lager dan d'andere, en 't zuyderdeel verheft ſich in de rondte: het aerdtrijck is ſwart, geſchockeert met witte en roode aderen: de zee is aen deſe ſijde vol bancken, en ruyſcht met ſijn ſchuymende baren tuſſchen vele rotſen.

Dominica. *Dominica* is 12 mijlen lang, maer ſoo breet niet; 't is op de hooghte van 15 graden en 30 minuten, en ontrent drie mijlen van Matinino ten noordweſten, gelegen: aen de noordweſtſijde is 't hooger als d'andere; en als men het van verre ſiet, ſchijnt het geſcheyden te weſen: in de bayen ſijn eenige goede reeden. Hedensdaeghs woonen hier noch eenige Caribes die naeckt gaen, hebbende 't geheele lichaem beſtreken met ſekere roode verwe: ſy eten menſchenvleeſch; en ſijn groote vyanden der Spanjaerden, ongetrouw tegen een yder, uytgeſeyt de gene dieſe niet durven oft konnen hinderen: de mannen laten ſoo wel als de vrouwen hun hair lang waſſen; en hebben haren *Caſsique*, oft Overheer, die ſy gehoorſamen, alleen van d'andere met eenige teeckenen aen 't lichaem onderſcheyden. Men heeft hier twee fonteynen met warm water beſpeurt, een der ſelve ontſpringt niet wijt van de mont der grootſte baye die naer het noordweſt ſtreckt, dicht by de zee; en by den oever van een rivier. De weſtſijde heeft een bequame haven, en goede gelegentheyt om water te halen, door 't middel van een kleyne riviere, ontrent twintigh treden breet, die hier in zee loopt.

S. Euſtachio. *S. Euſtachio* is een kleyn eylandt (hoewel ſommige ſeggen dat het tien mijlen in ſijn omring heeft, ten noordweſten van S. Chriſtoffel, en ten zuydooſten van Saba, op de hooghte van 17 graden en 40 minuten gelegen, gelijck de Hollanders waergenomen hebben: het verheft ſich als een pyramide, en ſchijnt, als men 't van verre ſiet, een ſuyckerbroot te weſen.

Granada is naeſt aen 't vaſte landt van Ameri- *Granada.*
ca, op de hooghte van 12 graden 15 minuten, en tien mijlen van 't eylandt S. Vincent ten zuydweſten gelegen, in welcke wijdte vele kleyne eylanden, Begos en Granadillos genaemt, als geſaeyt leggen. De gedaente is als een waſſende maen, hebbende tuſſchen 't noorden en zuyden ontrent ſes mijlen in de langte, doch aen d'eynden is het naeulijcks een mijl breet: de Caep die naer 't zuydweſten ſtreckt, heeft een baey die ſeer bequaem is om water te halen. 't Geheele eylandt is met dichte boſſchen beſet; 't aertrijck is evenwel vruchtbaer, maer wort door landtkreeften oft kanckers, die de wortelen van 't geſaeyde af-eten, ſeer beſchadight, hoewel dat men gelooft dat dit quaet ſich niet verder uytſtreckt als tot de landen ontrent de ſtrant gelegen: men vint hier veel Armadilles: van de maent Iunius tot in October wort hier een groote menighte zeeſchildpadden gevangen. Het wort van de Cariben oft Canibalen bewoont, die d'andere eylanders in ſeden en wreetheyt gelijck ſijn, hoewel ſy vele vruchten aen d'aenkomeren verkoopen, als ſy hen niet konnen beſchadigen; want hoe meer beleeftheyt ſy betoonen, hoe meer men ſich voor hen moet wachten.

Guadalupe, eertijdts van de Wilden *Caracueira* *Guada.*
geheeten, is op de hooghte van 16 graden 15 *pe.*
minuten, als de Nederlanders hebben aengemerckt, en ten weſten van Deſſeada gelegen: het ſtreckt noordooſt en zuydooſt acht mijlen in de langte, de zuydweſtſijde verheft ſich tot bergen, doch d'ooſtelijckſte is vlack op den top: het wort zuyden en noorden door een kleyne graft geſcheyden, alleen bequaem om met canoas, dat ſijn hunne kleyne ſchuytjes, te bevaren. Aen de zuydſijde wort het beſpoelt van een diepe zee, daer men een ſekere reede vint om ſchepen te bergen. De Wilden die 't bewoonen, ſijn gelijck als die van d'andere eylanden. De ſcheepsvloten, die uyt Spanje komen, ſijn hier nu gewoon water te halen, en dan ſich na hunne verordineerde plaetſen te begeven.

S. Lucie oft *Santa Luzia* leght ten zuyden van *S. Luz.*
Dominica en Matinino, op de hooghte van 13 graden en 40 minuten benoorden de Linie, gelijck de Hollanders waergenomen hebben: het is bergh-achtigh; want aen de zuydweſtſijde ſijn twee bergen d'een van d'ander door een kleyne tuſſchenwijdte geſcheyden, welcke doorſneden is van alle ſijden met vele rotſen; ſoo dat de gemelde bergen ſeer hoogh uytſteken, en worden van verre boven al 't overige deel van 't eylant geſien. D'inwoonders gaen naeckt, hebbende 't geheele lichaem met root beſtreken;

ken ; sy snijden kleyne linien in hun aensichten van d'oogen af tot aen d'ooren ; hebben swart hair, en sijn , soo wel als d'andere , onmenschelijck in hunne seden.

Marigalante. *Marigalante* leght vijf mijlen van *Desseada* ten zuydwesten , en byna soo veel van Dominica ten noordoosten, op de hooghte van 15 graden en 40 minuten: het is effen en vol bosschen , soo dat het schijnt , als men 't van verre siet , dat de boomen op de zee drijven : het wordt dickwils besocht van Wilden, die d'andere eylanders gelijck sijn ; oock is 't onseker , oft het bewoont wort.

S. Martin. *S. Martin* is op de hooghte van 18 graden en 15 minuten ten oosten van 't eylant *S. Iuan de Puerto rico* , acht oft negen mijlen van 't eylant S. Christoffel ten noordwesten, en van Anguilla ten zuydoosten gelegen ; en aen de noordsijde met vele kleyne eylanden , die byna soo laegh sijn als de zee , beset. Het is vijf oft ses mijlen lang , en vier breet , gelijck de Hollanders verhalen. Het heeft geen soet water , en wort van geen Wilden bewoont : men kan daer lichtelijck aenkomen ; aen de westsijde heeft het bequame reeden , en eenige soutgroeven , insonderheyt een groote , die men seght dat twee mijlen in sijn omring heeft , welcke een uytnemend goet sout uytlevert.

Matinino. *Matinino* oft *Matilino* (eertijts van d'inwoonders , die geen andere dan vrouwen waren , als seker Schrijver meent, *Madanina* geheeten) leght op de hooghte van 14 graden en 30 minuten, en ontrent drie mijlen van 't eylandt Dominica ten zuydoosten : het is geheel bergh-achtigh, en in 't midden van 't landt sijn drie heuvelen, die boven anderen uytsteken ; van welcke de hooghste een ronden top , en de gedaente van een hoedt heeft , welcke men 't eerst gewaer wert aen alle sijden als men dit eylandt naerdert. Het wordt bewoont van een onmenschelijck volck , en meer genegen tot oorlogh dan alle d'andere Wilden in dese eylanden : de Nederlanders , die hier voor eenige jaren geweest sijn, seggen , datse niemant hier vonden ; oock weet men niet, oft dit volck elders is vervoert.

Montserrato. *Montserrato* leght op de hooghte van byna 17 graden ten noorden , als de Hollanders hebben bevonden ; elf mijlen van Guadalupe ten westen , en vijf van Rotundo ten zuydoosten : Het is van een ronde gedaente , lang drie mijlen , en byna soo breet. Het heeft twee santbayen , daer men goede reede voor de schepen vint ; en in een der selve bequame gelegentheyt om sich van water te voorsien, door 't middel van een kleyne rivier die van de bergen afvalt en in de bay stort, hoewel die somtijts door de vloet der zee met slijck wort gestopt. Het aertrijck is hoogh, vet, en vol bosschen, en derhalven seer bequaem om bebouwt te worden.

Nieves. *Nieves* is vijf mijlen groot in 't omgaen : leght op de hooghte van 17 graden en 20 minuten ten noorden , ontrent drie mijlen van Redondo ten noordwesten , seven van Montserrato , en een van 't eylandt S. Christofal ten noordoosten : het is twee mijlen lang , hoogh in 't midden , bedeckt met een seer dick bosch , en besprocyt met vele beeken van soet water : d'inwoonders van Dominica sijn gewoon hier somtijts te gaen jagen. Men seght oock , dat d'Engelschen , die hier in 't jaer 1628 een colonie gebracht hebben , daer fonteynen van warm water vonden.

Rotunda. *Rotunda* , in 't gemeen *Redonda* oft *Redondo* geheeten , leght zuydoost van *Nieves* , en noordwest van Montserrato op de hooghte van 17 graden en 10 minuten : het is kleyn , ront , en in 't midden byna in de gedaente van een broot verheven : men kan het lichtelijck genaken , want rontom is de zee diep en geensins gevaerlijck.

Saba. *Saba* is ten noordwesten van 't eylandt S. Eustachio, en wat kleynder als het selve, maer veel ronder , in 't midden spits opgaende als een suyckerbroot : het wort omringt van een zee die niet seer diep is , doch evenwel niet te vreesen, om datse sonder gevaer is ; 't is op de hooghte van 17 graden en 35 minuten gelegen.

Santa Crus. *Santa Crus* , eertijts van sijn oude inwoonders *Ayay* genaemt , is op de hooghte van 17 graden en 25 minuten, gelijck de Hollanders nauwkeurigh hebben waergenomen : het leght 12 oft 15 mijlen van 't eylandt *S. Iuan de Puerto rico* ten zuydoosten , en is acht mijlen lang : het heeft hooge bergen , en schijnt van verre gedeelt te wesen ; oock is het westerdeel veel hooger als 't overige , by 't welcke een goede haven is voor de schepen : het is vol bosschen , maer heeft weynigh soet water. Onder de vruchtboomen is 'er een die een gewas draeght als een groene appel , welcke gegeten sijnde , soodanigh de tonge der menschen doet swellen , dat sy die in 24 uren niet gebruycken konnen , doch sonder gevaer, want het gaet van self over : oock moet men sich wel wachten van het aensicht voor 't opgaen der zon te wasschen met het water der poelen oft staende meiren , 't welck hier in overvloet is ; want het soude soodanigh opswellen , dat men naeulijcks uyt d'oogen soude konnen sien; maer na 't opgaen der zon is 't niet soo gevaerlijck. D'Engelschen hebben yder gewaerschuwt voor dese twee saken , na datse die tot hun nadeel hadden ondervonden.

Santos. *Santos* sijn drie oft vier kleyne eylanden, door smalle tusschen-wijdten van elckander gescheyden : sy leggen op gene sijde van 't eylandt Guadalupe ten zuyden , en in 't midden tusschen de selve en 't eylandt Dominica.

Sombrero. *Sombrero*, dus genoemt om dat 'et de gedaente van een hoet heeft , is een kleyn eylandt ten zuydoosten van Anegada , op de hooghte van 18 graden en 30 minuten , en in 't midden van sandige bancken, gelegen.

S. Vincent. *S. Vincent* leght ten zuyden van S. Lucia , 16 mijlen oft meer van Barbados ten westen , op de hooghte van 13 graden , als de Hollanders wel aengemerckt hebben. Dit eylandt is byna ront , en niet ongelijck het eylandt Ferro , een der Canarische : het is ses mijlen lang, en streckt oost en west. 't Aertrijck is seer vruchtbaer, soo dat het van self suyckerriet voortbrengt ; oock wort het van vele beecken en kleyne rivieren besproeyt. Langs de zuydwest-kust heeft het vele

vele bayen, en daer in bequame reeden voor de ſchepen: men kan hier oock, byna ſonder moeyte, verſch water halen. D'inwoonders ſijn van een ſelfden aert en ſeden als hunne naburen: ſy ſijn van middelbare grootte, luy en traeg, en die geen ander ſorg hebben dan om te leven: en evenwel ſullenſe, dat wonderlijck is, met hare canoas oft ſchuytjes dwars door de zee tot aen 't vaſte landt varen, 't welck 35 mijlen van hun eylandt leght, naer 't welck ſy dan wederkeeren, ſonder eenigh behulp van kompas. Van hier tot Granada ſijn niet meer dan 12 mijlen, gelijck de Hollanders ſeggen: tuſſchen beyde leggen eenige kleyne eylanden, die men *Begos* en *Granadillos* noemt, van 't welcke het onnoodigh is iets te ſpreken.

Virgo Gorda.

Virgo Gorda, ten noordweſten van 't eylandt Saba, is hoogh, en ront van gedaente, en gelegen daer de *Virgines* ofte *kleyne Maeghden* beginnen, welcke tien oft twaelf in getal, ſich ooſt en weſt naer 't eylandt van *S. Iuan de Puerto rico* uytſtrecken: deſe eylanden ſijn hoogh, en ſonder boomen; leggen op de hooghte van 18 graden benoorden de linie Equinoctiael: men achte hen eertijts ſeer gevaerlijck, om de bancken en rotſen, maer ſonder reden, gelijck d'Engelſchen verhalen; dewijl de canalen oft armen der zee, die daer tuſſchen loopen, diep genoegh ſijn, en een reede voor duyſent ſchepen konnen geven: hier is grooten overvloet van viſſchen, en niet minder van vogelen, van welcke ſommige beſondere namen van 't zeevarende volck hebben ontfangen: die begeerigh is om de ſelve te weten, kan de reyſen oft zeevoyagien daer over naſien. Dit hadden wy te ſeggen van d'eylanden der *Canibales*, waer van het grootſte deel woeſt is; ſommige worden noch door d'Anthropophages oft Menſchen-eters bewoont, en eenige andere door de Chriſtenen bebouwt.

Virgines.

Fenijnige viſch.

Het is tot beſluyt dienſtigh den genen die deſe zeen beſeylen, en 't ancker ontrent deſe eylanden werpen, te waerſchuwen, datſe ſich ſorghvuldigh wachten van ſekere viſch die men hier veel vint, uyt vreeſe van in groot gevaer te komen: deſe viſch is van groote en gedaente als een zee-ael, ſijn vel is fraey geſpickelt met een licht groen; hy heeft een groote muyl, en ſeer ſcherpe tanden: 't vel afgeſtroopt, is hy ſeer wit en van goeden ſmaeck, maer ſoo fenijnigh van aert, datſe den genen, die daer af eten, in 't grootſte gevaer, ja ſelf der doot, brengt, gelijck niet alleen d'Engelſchen, maer oock de Hollanders, tot hun groot nadeel en ſchade, hebben ondervonden.

NIEVW-NEDERLANDT,

EN

NIEVW-ENGELANDT.

NIEVW-NEDER-LANDT.

HEt quartier van Weſt-Indien welck de Hollanders noemen Nieuw-Nederlandt, dewijl 't ſelve op koſten van de Nederlanders eerſt naerder wierd ontdeckt, is eenige jaren achter den anderen bevaren, en met een fortjen en woonplaetſe van hun voorſien, met ſpeciael octroy van de Staten Generael van de Vereenighde Provincien. Wat de eerſte ontdeckinge belangt; in 't jaer 1609 ſonden de Bewinthebbers van de geoctroyeerde Ooſt-Indiſche Compagnie in Hollandt, een Iacht uyt, daer voor Schipper en Koop-man op voer Hendrick Hudſom, om in 't noord-ooſten een deurgang naer China te ſoeken, maer over ſteeckende verviel hy op Nova Francia, en naer 't zuyden ſettende, quam hy ten laetſten in dit geweſte, van waer hy naer huys keerde, en ſijn Meeſters van ſijn weder-varen rapport dede. Hier op hebben eenige koop-lieden ſchepen uyt-geruſt, en ſedert derwaerts genegotieert, beſonder aen de riviere, die, na de aenwoonende volckeren, de Manhattes genoemt is; op deſe tochten zijn verſcheyde plaetſen langs de kuſte ontdekt; van de voornaemſte ſullen wy alhier een weynig verhalen. Hendrick Chriſtiaenſz eylandt is vol boomen, wijngaerden, en verſcheyden gewaſſen: daer is menigte van gevogelte een goede kabeljauw-vangſt. De baye ofte rivier van Naſſouwen is ſeer groot, in 't inkomen wel twee mijlen wijdt; heeft in 't midden eenige eylandekens, het is daer al ſeer ſchoon landt; en 't volck kloeck van leden, en tamelijck groot; daer zijn mede vellen van bevers, voſſen, en andere beeſten te bekomen, gelijck in de plaetſe daer omtrent. De Ancker-baye heeft by de Hollanders twee namen, door dienſe een eylandt in 't midden heeft, en met twee monden in zee komt; het ooſtelijckſte gat wordt genoemt de Ancker-baye, en het weſtelijckſte de Sloep-baye; in de bodem van de baye woonen de Wapenocks, en aen de weſt-zijde de Nahicans. De groote baye is gelegen tuſſchen het vaſte landt, en ſeker gebroken landt ofte eylanden, die haer ſtrecken tot in de baye, welcke leydt aen de mont van de groote riviere. In deſe groote baye leggen vele eylanden groot en kleyn; eenige kleyne in de mondt van deſe groote baye, by den hoeck van de viſſchers, worden genoemt de Geſellen; en het eylandt welk dwars voor de baye leyt, 't Lange eylant. Aen de riviere van Siccanamos wordt Salm gevangen, is tot ſommige plaetſen ſeer ondiep, en niet hooger dan vijf oft ſes mijlen bevaerlijck; 't volck op deſe riviere worden genoemt Sagimos oft Sacmos, Pequatoos, en Wapanoos. Aen 't Vrieſche rivierken valt oock eenigen handel met de Wilden. Omtrent de Verſche riviere en die van den Roodenbergh woonen de Sequins, Nawaas, Norihans, en de Quirepeys, daer veel Bevers gevangen worden. Noch vorder in de baye leggen ſeer veel eylanden; ſoo dat Schipper Adriaen Block de ſelve den naem heeft gegeven van Archipelagus. Daer aen het vaſte landt is een kleyn rivierken, geheel droogh.

Siwanois. De Wilden die daer woonen, worden genoemt Siwanois; op de eylanden voor deſe bay woont een natie van Wilden, welck men noemt Matouwax, die geneeren haer met viſſchen binnen de baye; waerom den ooſtelijckſten hoeck van dit landt genoemt wordt by de Hollanders de Viſſchers-hoeck, en oock Cape de Baye. Het Helle-gat is een rivier, welck in de groote riviere komt van de groote Baye; de Wilden brengen alhier de ſchepen oeſters, eeck-hoorentjens, en eynt-vogels.

Matouwax.

De groote noordt-rivier van Nieu-Nederlandt wordt by eenige genoemt de Manhattes riviere, nae de volckeren die bynae aen 't begin ofte de mont van de riviere woonen; by andere oock Rio de Montaigne; doch by de Hollanders meeſt de Noordt-rivier: aen 't inkomen heeftſe eerſt een groote baye, eertijdts genoemt Porto May, nu bekent by de naem van Godijns punt. Aen de ooſt-zijde op 't vaſte landt woonen de Manatthans, een quade natie, die haer altijdts vyandelijck tegens de Hollanders hebben aen-geſtelt; aen de weſt-zijde woonen de Sanhikans, een beter volck, en doodt vyanden van de Manatthans: deſe, als mede de Aquamachuques, woonen binnen de zandt-hoeck, langs de baye: en oock landtwaert in, aen de weſt-wal zijn de Tappaans: hooger de rivier op de Pachami, Waoranecs, Waranawankougs, en Mahikans. Nae alle apparentie komt deſe rivier tot aen de groote riviere van S. Laurens ofte Canada; want de Hollandtſche Schippers getuygen, dat hier, tot aen 't fortjen Oranje, Wilden komen van de voornoemde riviere, en van Quebecq en Tadouſſac. 't Fortjen was hier geleyt in 't jaer 1614, op een eylandeken aen de weſt-wal van de riviere, daer een natie van Wilden woont, dieſe noemen Mackwaes, vyanden van de Mahikans; gelijck bynae alle die aen de weſt-zijde, vyanden zijn van de ooſt-wal. Dit fortjen was gemaeckt in forme van een redoute, met een gracht daerom, van achtien voeten wijdt, daer lagen twee gotelingen op, elf ſteen-ſtucken, en tien oft twaelf man in beſettinge; dit heeft drie jaren geſtadigh beſet geweeſt, en is daer nae ten deele vervallen. Op deſe riviere valt grooten handel van Bevers-vellen, Otters, Voſſen, Beeren-huyden, Mincken, Catteloſſen, en diergelijcke; het is een ſchoon en aengenaem land; vol van ſchoon geboomte en wijngaerden; daer en gebreeckt niet dan de arbeydt en induſtrie van menſchen, om een van de ſchoonſte en vruchtbaerſte landen te weſen van dat quartier. De tweede groote rivier leyt binnen een groote baye, genoemt Nieuw port May; waer van de noordelijckſte kaep wordt geheeten Cape May, de zuydelijckſte Cape Cornelius, oft Cap Hinloopen, en leggen van malkanderen ſoo verre als men over ſien mach: deſe rivier noemen de Hollanders de Zuyd-rivier: op deſe rivier woonen diverſche natien van Wilden, als de Sauwanoos, Naraticons, Ermomex, Sankicans. De Minquaas, Capitanaſſes, Gacheos, Sennecaas, Canomakers, Konekotays, Matanackouſes, Armeomecks, en diergelijcke, woonen verder in 't landt op een ander rivier; en is noch onſeker oft deſe mede komt in de zuyd-rivier, oft dat ſy valt in de groote in-wijck van Cheſepeack: alle deſe volckeren zijn bynae van een geſtalte en conditie, als die daer van wy hier voren geſproken hebben; bezaeyen 't landt met veel Maiz, oock boontjens, en voorts 't gene de andere Wilden hebben.

Groote Noordrivier.

Nieuw port May.

NOVA BELGICA ET ANGLIA NOVA

VIRGINIÆ PARS

NOVA FRANCIÆ PARS

NIEUW NEDERLANDT

NIEUW ENGELANDT

MARE

NORT

Modus muniendi apud Mahikanenses.

Canoa, sive Naviculæ e corticibus arborum.

Navis ex arboris trunco igne excavata.

Milliaria Germanica communia

Minquaes

Gachoos

Senne-cans

Naraticons

Aquanachiques

Sanhikans

Tappaens

Maquaes

Manathans

Wecke

Makimaues

Mahikans

Quinepeys

Sequins

Nawaes

Morhicans

Pequatoos

Hudson Riv.

Fort Orange

Lacus Irocoisiensis

Irocoisia

Hudson Bay

Noord zee

Zuyder zee

Horicans

Nassau

Quebec

Tadoussac

Fretum Belle Isle

NIEVW-ENGELANDT.

NEW-ENG-LAND.

DAt gedeelte van America, het welck de Engelſche noemen New-England, is gelegen tuſſchen den 41 en 45 graed, benoorden de linie, van Pennobſcot tot Cabe Cod, die omtrent 75 Spaenſche mijlen de een van de ander verſcheyden zijn. De Bay van Pennobſcot, wordt van de Françoyſen genoemt Pemtegouet; is een rivier die ſeer ver te landwaert in loopt, en wel bewoont by veel volcks. De baye is vol van groote eylanden. Aen 't ooſten woonen de Tarentines, weſtwaert is de Kinnebeck, ofte Quinnebequy, waer langs niet dan hooge rotſen zijn, met hout overgroeyt; maer daer de Wilden woonen, is de gront ſeer vet en vruchtbaer. Sowocotuck, ofte Chovacoet, ſoo de Françoyſen het noemen, is een breede zand-bay, welck veel klippen en eylanden heeft, en weynigh goede havens, als voor barcken. Al deſe kuſte, tot Pennobſcot, en is niet dan hackelige klifs, rotſen, en ſteenige eylanden, vol groote boomen. 't Is een landt om eer van te verſchricken, als op te verluſten; nochtans is de zee daer ſoo viſch-rijck, als ergens licht te vinden is; en deſe barre eylanden ſoo verſien van goedt hout, fonteynen, vruchten, viſch, en gevogelte, dat te gelooven is, hoewel de kuſte ſoo ongeſien, dat de valleyen, pleynen, en 't binnenſte van 't landt wel mogen vruchtbaer zijn. Voor Tragabigzanda leggen drie eylanden, dieſe noemen de drie Turcx-hoofden; benoorden deſe loopt een groote baye in, daer ſommige koorn-velden zijn. Accomak is een ſeer goede haven en goedt landt, en niets gebreeckende dan induſtrieus volck. Cap Cod is van hooge zandige bergen, overwaſſen met ſtruycken van pijn-boomen en diergelijcke, een excellente haven voor alle winden; deſe Cape ſtreckt ſich verre in zee, in forme van een zickel, makende alſoo aen de weſt-zijde een groote bay, welckers begin de Hollanders de Noord-zee noemen, en wordt aen de ooſt-zijde met de zee beſpoelt, daer op woont 'et volck van Pawmet, en in den bodem van de bay, 't volck van Chawum. (De groote baye, die deſen hoeck maeckt, met het vaſte landt wordt van de Hollanders genoemt de Staten baye, en de kleyne, die van de kromte van den hoeck ſelfs werd gemaeckt, de Fuyck-bay.) Binnen deſe bay is een ſuyvere kuſt, dan vlack, ſoo dat men wel een mijl daer van dient te blijven; het landt van die quartieren is goedt, gevende op ſommige plaetſen wonderlijken aen-was van koorn, ſoo wel 't gene de Wilden gewoon zijn te gebruycken, als 't gene by de Engelſchen daer is gebracht; met ontallijcke varieteyt van voedtſame wortelen, en andere kruyden en vruchten hier onbekent: de kuſte heeft ſeer bequame havens, vol van ſonderlinge eylanden, bequaem om volck op te planten; vervult van allerhande boomen, als eycken, cederen, vuren, pijn-boomen, wal-noten, caſtanien, Saſſafras, pruym-boomen, Calamus Aromaticus, &c. Het volk is tractabel (ſoo menſe niet en abuſeert) en dragen goedt reſpect. De zee is wel verſien van allerhande viſch, en op veel plaetſen is goede gelegentheyt om zout te maken: het binne-landt heeft grooten overvloedt van gevogelte, als kalcoenen, patrijſen, ſwanen, kranen, wilde ganſen, eynt-vogels, veel duyven, verſcheyde ſoorten van wilt, en eenige die twee, drie, en vier jongen t'effens voortbrengen; daer is oock een ſeker dier, welck de ingeboorne noemen moſſe, ſoo groot van lijf als een os, het hooft als een bock, met een breede hoorn, welck hy alle jaer verandert, de neck als een hert, met korte manen, loopende langs den rugge, 't hayr lang als een elandt, doch beter voor de zadelmakers, heeft een groote bult hangende onder ſijn ſtrot, lange beenen, en voeten ſoo groot als oſſen voeten, langer ſteert als de bocken; ſijn huyt maeckt ſeer goede buffels, en ſijn vleeſch is goedt om t'eten, welck de Wilden gedroogt bewaren. Om die te vangen, maeckenſe diverſche vuren, en beſetten 't landt met volck, om deſe beeſten in zee te drijven, daer op andere paſſen in hare booten met boogen en andere wapenen, daerſe die meê dooden. De bekende koopmanſchappen van dit landt zijn, viſch van diverſche ſoorten, rijcke voeyeringe, als Bevers, Otters, Marters, ſwerte Voſſen, Sabels, &c. Daer zijn oock wijngaerden in abundantie, en aengenaem van ſmaeck, doch de een beter als de ander. Daer valt hennip, vlas, zijde-graſſe, diverſche mijnen van yſer-ſteen, gelegentheyt om peck en teer te maecken, deelen, ſparren, maſten, oock tot de grootſte Schepen. In ſomma, daer komt niet uyt Vranckrijck, Duytſlandt, oft de Sondt, oft men kan 't ſelve hier bekomen met tamelijcke induſtrie en arbeydt. Men heeft daer oock eenige monſteren van paerlen gevonden, en Ambregris; en in de zee menichte van wal-viſſchen, en meer diergelijcke dingen, om handel mede te drijven. Aen de weſt-zijde van deſe Noord-zee, hier vooren genoemt, quamen de Engelſchen in 't jaer 1620 in de Krane-bay, die grooter is als die van Cabe Cod, omringt met fraey landt, en binnen de bay twee fraeye eylanden onbewoont, en daer niet op is als boomen, oock ontallijck gevogelt, en in de bay excellente viſch in ſijn ſayſoen. Sy vonden eerſt daer aen 't vaſte landt geen volck, maer plaetſen daer ſcheen dat wel eertijdts gezaeydt was geweeſt; geen navigabele rivieren, maer eenige beeckskens van ſeer ſoet en verſch water, die in zee liepen. De grondt, een ſpit diep, is uytnemende vet landt, oock zandt, graveel, en ſeer goede kley om potten van te backen: oock fraey geboomte, en velerley kruyden, als voren is verhaelt. Aen 't vaſte landt daer hebben de Engelſchen in 't jaer 1621 een Colonie geplant, en de plaetſe genoemt Nieuw-Pleymouth, op een hooge grondt daer veel landts geſlecht is, en ontbloot van boomen. Den 16 Martii quam by haer een van de Wilden, die wat gebroocken Engelſch had geleert, van de Engelſche die aen 't eylandt van Monehiggon komen viſſchen; deſe vertelde haer alle de gelegenheyt van 't land, en dat de plaetſe daer ſy 't begrepen hadden genoemt was Patuxet; en hoe, omtrent vier jaren geleden, alle de inwoonders waren geſtorven van een extraordinaire plage, ſonder dat daer iemandt was overgebleven; dat het naeſte gelegen volck waren de Maſaſoits, en de Nauſites, &c. Daer nae is deſe Colonie noch aengewaſſen met nieuw toe-voer van volck, en bevinden haer hier wel.

Bay van Pennobſcot.

Sowocotuck.

Tragabigzanda.

Accomack.

Cap Cod.

Nieuw-Pleymouth.

Patuxet.

BERMVDAS.

Naem. HEt eylandt Bermudas wort soo genaemt nae de Piloot die het eerst heeft ontdeckt, en la Garça, na de naem van 't schip. De Engelsche noemen het nu Sommers eylandt, nae de Capiteyn Sir George Sommers, die in 't jaer 1609 daer gestrant is, en sijn volck op het eylant geberght. Het light, nae 't seggen van de Engelschen, op 32 grad. 25 min. Om dat dit eylandt soo bequaem lagh, op de cours die de vloten houden, komende van Havana door de Strate van Bahama, naer Spanjen, hadde de Koning van Spanjen, in den jare 1527, getracht eenigh volck daer te planten, en tot dien eynde een contract gemaeckt met Hernando Camelo Portugees, om daer een Colonie van Spanjaerden ofte Portugesen te brengen, met sonderlinge privilegien, voor de gene die daer souden gaen woonen; doch is 't selve achtergebleven. In 't jaer 1593 verloor een Fransch Capiteyn, genaemt M. de la Barbotiere, sijn schip by onversicht op dit eylant.

Gelegenheydt. Dit eylant is verdeelt in veel gebroken eylanden, heeft de forme van een halve maen, en veel goede havens, maer bysonder een om in te komen op drie vadem, doch niet sonder gevaer, daer binnen is het ses, seven, en acht vadem diep, en seecker leggen buyten alle perijckel van wint en weder, men maeckt de schepen aen de boomen vast. 't Inkomen is soo eng tusschen de klippen, dat het met weynigh geschuts kan versekert worden. *Gedierte.* Daer is menighte visch van verscheyde soorten, seer vet, en smaeckelijck, oock veel verckens, en een slagh van vogels, soo groot als duyven, die menighte van eyeren op 't sant leggen, soo groot als hennen eyeren: een ander soorte van zee-vogels, welck haer houden in holen, als konijns-holen, sijn goet en vet, haer eyeren soo wit datse nauwlijcks van der hoenderen sijn te onderscheyden: oock reygers met menighte, en andere kleyne vogelkens: men vindt daer seer veele schild-padden, wonder groot, en oock *Vruchten.* vol van eyeren. 't Lant geeft verscheyde vruchten, als gespринckelde peeren, die 't gantsche jaer door op de boomen groen blijven: witte en roode moer-besyen, en veel sy-wormen daer op, die witte en geele sijde geven. Men heeft 'er oock Palmitos boomen, die seer soete besyen geven, daer de verckens meest van leven: ontallijcke en schoone ceder-boomen, welcke smaeckelijcke besyen dragen. Men vint 'er oock peerlen seer schoon en rondt, Ambergris van de beste soorte. Groote walvissen komen 'er seer nae by de kust, van Ianuario tot in Mey: de Engelsche planten daer nu tobacco.

Van de Engelsche bewoont. De laetste schip-breucke van de Engelschen heeft oorsaeck gegeven dese eylanden met volck te beplanten: en na dat een nieuwe Compagnie was opgerecht, en octroy van den Koning verworven, sijn in den jare 1612, in een schip derwaerts gebracht 60 persoonen, om daer te woonen, onder een Gouverneur genaemt Mr. Richard Moore; en van tijdt tot tijdt meer volcks. Dese Gouverneur employeerde sijn drie jaren meest in 't fortificeren van sulcke plaetsen, als noodigh waren tot bescherminge: bouwde tot dien eynde negen of tien fortressen, en plante daer geschut op. In die tijdt, een groote menighte ratten, uyt een schip aen lant geraeckt sijnde, hebben 't lant vervult, en alle de vruchten verdorven; en wierden alle middelen om die uyt te roeyen vergeefs aengewent: tot dat de selve eyndelijck van selfs vergaen, en gelijck verdwenen sijn: dese swarigheyt heeft de colonie in 't eerste seer ondergehouden. Nae drie jaren is in de plaetse van Mr. Moore gekomen Capiteyn Tucker, welck hem naerstelijck heeft gequeten in 't planten van diversche boomen, die hy dede halen uyt de eylanden van West-Indien, in het bouwen van het aerdtrijck, en alles te besorgen dat dienstigh was tot onderhoudinge van 't volck, en de commercien. In sijnen tijt is mede een verdeelinge van *Verdeelt.* 't lant gemaeckt, op dat een yder van de Coloniers en participanten in dese Compagnie sijn gedeelte mocht weten, en hem begeven tot bouwen van huysen, en versorgen van sijn familie. In het jaer 1619 is daer als Gouverneur gekomen Capiteyn Butter, met vier schepen, en by de 500 persoonen, alsoo daer te voren niet over de 500 waren overigh gebleven: sedert die tijdt is daer noch meerder getal gesonden; soo dat de colonie bequamelijck van volck voorsien, en alles in seer goede ordre gebracht is: gelijck het selve te sien is by verscheyde boeckskens in Engelant gedruckt.

Dese eylanden van Bermudas sijn gantsch in 't ronde omcingelt van klippen, welck haer noordwaert, westwaert, en zuyd-westwaert, veerder uytstrecken als tot noch toe is onderso cht: waer over dit lant van natuuren seer sterck is; want daer sijn maer twee plaetsen, (en dat noch voor de gene dien de gelegenheyt wel bekent is) daer de schepen sonder perijckel konnen in-komen, by de Engelsche nu sterck gemaeckt en beset. De klippen liggen op de meeste quartieren boven met leegh water; en met hoogh water en sijn sy niet seer bedeckt, door dien het daer niet over vijf voet en wast ofte valt. De strandt is oock meest rudsich, en steenigh, soo verhart van de son en winden, dat het slaen van de zee daer weynigh vatten op heeft. De vordere grondt is van diversche coleur, en eygentlijck noch kley noch sant, maer een substantie tusschen beyde: de roode grondt is de slimste; de bleecke gelijck sant, en de swarte gelijck de kley, is goet; dan de bruyne tusschen dese beyde is wel de beste. Twee ofte drie voeten diep, en oock wel minder, vint men een witte en harde substantie, daer het geboomte sijn wortelen meest in vast set, en oock apparentelijck sijn voedsel uyt treckt. Sy is niet wel soo hard als een steen, en nochtans harder

Mappa ÆSTIVARVM Insularum, alias BARMVDAS dictarum, ad Ostia Mexicani æstuarij jacentium in latitudine Graduum 32 Minutorum 25. Ab Anglia, Londino Scilicet versus Libonotum 3300 Miliaribus Anglicanis, et a Roanoack (qui locus est in Virginia) versus Euronotum 500 Mill. accurate descripta.

Scala Milliorum ad intervallum metiendum, inter Æstivas Insulas et Virginiam, Novam-Angliam, et Hispaniolam, omnes simul exhibens, subtiliter sculpta, et delineata.

450 English miles — 250 Miliar. Anglicana — 500 Leucæ Gallicæ
Milliaria Germanica Comm. — Common Dutch Miles.

Circa solstitium æstivum Anno 1609 solvere ex his Insulis quinque viri, in Schapha superne aperta, trium dolorum majorum capacitatis, et post septem hebdomadarum navigationem omnes incolumes in Hiberniam appulerunt, quale ab hominum memoria vix accidisse creditur

Scala trium Miliarum vel viginti quatuor Stadiorum.

Amstelodami, Guilielmi Blaeuw excudit.

Nomina fortunæ bona submittentium in quæstu Virginiani alea Ao. 1622. quam fieri potuit accuratissime, expressa numeris, eorum portiones quam proxime in agrorum divisione referentibus, quæ portiones illic Separatim distinguntur in regione ipsa, quemadmodum hic lineis ob oculos ponuntur.

Hamilton alias Harrington Tribe. Shares
1 Ia. Lord Marq. Hamilton — 8
1 Sr. Edward Harwood — 4
2 M. John Dolbridge — 1
3 M. John Dike — 2
4 M. Cl. Roberts — 2
5 M. Rob. Phipps — 1
6 M. Ralph King — 1
7 M. Quicks heires or assignes — 2
8 M. William Canning — 4
8 M. Will. Canning — 1
8 M. Will. Webbe — 1
9 M. John Barnard — 2
10 Sr. Tho. Haggin — 1
11 M. John Gearing — 2
12 M. Cleyph. Smith — 2
13 Robert, Earle of Warwick 3
14 M. Tho. Cutrell — 3
15 M. Greenvelt heires or assig. 1
16 M. Cley — 1
17 M. Toulson — 1
18 M. John Dike — 1½
19 Common ground — 15 acres
20 M. John Dike — 1½
21 M. Geo: Thorpe Esquire — 1

Smiths Tribe. Shares
1 Sr. Dudley Digge, Since M. Geo. Sandys, or his assig. 3
2 M. Rich. Edwards — 2
3 M. John Dike — 1
4 M. Will. Payne — 4
5 M. Rob. Smith — 2
5 M. Geo. Barkleys assignes — 5
6 Sr. Sam. Sandys — 1
7 M. Anthe. Pennyfeyne — 3
8 Sr. Edwin. Sandys — 1
9 Sr. Tho. Smith — 5
10 M. Rich. Moyre — 3
11 M. Henry Timberly — 3
12 Rob. Johnson, Alderman — 5
13 M. John Worsh — 3
14 M. George Smith — 3

Devonshire Tribe. Shares
1 M. Anthe. Pennyfeyne — 2
2 M. John Dike — 1
3 M. John Dike — 1
4 M. John Barnard — 2
5 Robert Earle of Warwick 2
5 M. Francis Wyet — 2
7 Will. Lord Cavendish — 2
8 Dr. Said W. Lord Cavendish 2
8 Will. Earle of Devonshire — 3
9 M. Edw. Ashton — 2
9 M. Edward Duchfeild — 1
10 M. Edw. Duchfeild — 3
11 M. Will. Nichols — 2
12 M. Edw. Ditchfeild — 1
13 M. John Fletcher — 2
13 M. Gideon Delaune — 2
14 M. Anthon. Pennyfleyne — 3
16 M. Will. Palmer — 3
16 M. William Canning — 2
17 M. Richard Martine, Esq. 2
18 M. Morris Abbot — 2
19 M. Rich. Caswell — 1
20 M. Rich. Caswell — 2
21 M. Rich. Caswell — 1
22 M. Rich. Edwards — 2
23 M. Rich. Edwards — 2
24 M. Rich. Caswell — 1
25 M. Rich. Edwards — 1
26 M. Geo. Sandys, or his Assig. 2
27 M. William Payne — 2

Pembroke Tribe. Shares
1 M. George Smith — 4
2 Gleabland — 2
3 M. Nicholas Hide, Squire — 1
4 Sr. Laurence Hide — 1
5 M. Thomas Iadwin — 2
6 William, Earle of Pembroke 10
7 M. Richard Edwards — 1
8 M. Harding — 1
9 M. Richard Edwards — 1
10 M. Ward — 1
11 M. Richard Edwards — 2
12 M. Lascelson, or his assign. 3
13 M. John Farrar — 1
14 M. John Farrar — 1
15 M. Nichol. Farrar — 1

Pagets Tribe. Shares
1 M. Francis Wyet — 2
2 M. Thomas Ayres and 2 M. Rich. Wyffen — 4
2,3,4,5,6 M. Joseph Man — 5
7 M. Step. Sparrow — 1
8 M. Francis Meverell — 1
9,10 M. Sam. Tickner — 2
11,12,13 M. George Smith — 5
14,15 Robert, Earle of Warwicke — 5
16,17,18 Robert, Earle of Southampton — 5
19,20 Robert, Earle of Warwicke — 2
21 M. William Fetgate — 1
22,23 Capt. Daniel Tucker — 2
24,25 M. Rich. Wheatly — 2
26 Capt. Daniel Tucker — 1
27 John Faucet — 1
28 Doct. Anth. Hun 29 tem, or his Assign. 2
30 M. Francis Kentarch — 1
31 M. Rich. Touffon — 1
32 M. Mathew Shepheard — 1
to 42 M. Geo. Tucker — 10
43 M. Chrift. Clerkeroe — 1
44 } M. George Swinhow — 2
45 }
46 M. Richard Tomlins Esq. 1
47 M. Francis Meverell — 1
48,49 Sr. John Walter — 2
50 M. Martin Pond — 1

Warwick Tribe. Shares
1 Captaine Daniel Tucker 1
7 M. John Bankes — 1
8 Sr. Nathaniell Rich — 12
9 Robert, Earle of Warwick 3
10 M. Rich. Meyer — 6
11 M. George Scot } 6
11 M. Edmund Scot }
12 M. Anthe. Abby — 1
12 Henry, Earle of Southanton 4
12 M. Arth. Bromfield — 2
13 M. Henry Timberly — 2
14 Sr. Thomas Hesket — 2
15 M. Peirce — 1
16 Sr. Ralph Winwood — 2

Residuum.
Quid hoc residuum sit, et cui hic appositum appareat ex libro Geodesiæ, Societati exhibito.

Southamton Tribe. Shares
1 Capt. Tucker — 1
2 Capt. Tucker — 1
3 Capt. Tucker — 2
4 M. John Bruiton — 1
5 M. Rich. Chamberlaine — 3
6 M. Leo Maxwood, or his assig. 1

Sandys Tribe. Parts
1 Captaine Tucker — 5
1 Gleabe land — 2
1 Sandys Tribe — 2

Shares
3 M. Geor. Barkley, or his heires 5
4 Sr. Edward Sandys — 5
5 M. Ierom Heydon — 10
6 M. Tho. Mallinger, M. John Cuffe 2
7 M. Rich. Chamberlaine — 2
8 M. Abraham Chamberlaine 1
9 M. George Smith — 2
10 M. Robert Gore — 3
11 Sr. Edward Sackuille — 1
11 Sr. John Danvers — 1
12 M. Robert Gore — 2
13 M. John Dolbridge — 1
14 M. John Worsh Esq. — 1
14 M. John Wolfs heires or assig 4
15 M. Rich. Chamberl. Esq. — 10

Ad Communem agrorum in singulis Tribubus quod attinet, in quot portiones dividatur, et ibi sacerdotum, quemadmodum partim in Mappa Chorographica exprimitur, Ita etiam clarius legunt ex Libro Geodesiæ Virginianæ Societati traditio.

als steenkalck; spongieus en vol holligheden als de puym-steen, soo datse veel vochtigheyt vat, en lang behoud. Daer is 'er oock harder en vaster, te weten onder de roode grond, welck op een leght als dicke schalien. Men heeft in dese eylanden goet versch water, in putten die sy graven, somtijts geen vier oft vijf passen van de zeestrand, soo dat de meesten-deel van die vloeyen en ebben, gelijck de zee selfs. De lucht is doorgaens klaer, seer getempert, vochtigh, en matelijck warm, seer gesont, en bequaem tot het voortbrengen en opqueecken van allerley dingen; soo dat 'er bynae geen ding van herwaerts over wort gebracht, oft het neemt daer wonderlijck toe. Niet te min, door dien daer geen groote hitte en is, soo en worden 'er vele vruchten niet volkomen rijp: en hoewel de boomen haer bladeren vallen, soo blijven sy gelijcke-wel noch groen. 't Koorn dat sy daer hebben is het Maiz. Van dit koorn setten sy daer twee-mael 's jaers (als oock veel andere saden) eens in Maert, welck sy vergaderen in Iulio: en de tweede-mael in Augusto, welck sy vergaderen in December. Het sneeuwt en vriest 'er selden, de hitte is 'er oock niet extraordinaris; want daer wayen veel-tijdts frissche winden uyt der zee. Den meesten tijdt van 't jaer wil 't daer wel donderen en blixemen, en oock schrickelijcker als in Nederlant; doch en worden de menschen oft het vee daer door niet beschadight, soo veel men noch heeft konnen ondervinden. Daer en wort geen venynigh gedierte in 't lant gevonden: de geele spin, welck haer webbe maeckt oft sijde waer, is 'er niet venynigh. Niet te min soo is 'er een seecker plante, welcke om en op de boomen klimt gelijck de veyl, en heeft bladeren bynae gelijck als wijngaerd-bladeren, welck schijnt wat venynigh te wesen, doch van kleynder kracht. 't Lant, toen de Engelschen daer eerst neder-sloegen, was al over-groeyt van boomen, en allerley planten, soo bekende als onbekende: en nu sijn daer allerley soorten van fruyt-boomen en kruyt gebracht en geplant, welcke uytermaten wel toe-nemen. In de wateren en de zee daer rondt-om, is groote overvloet van alderhande visch, doch meest onbekent; insgelijcks oock 't gevogelte. Men heeft daer oock op 't voor-jaer en een gedeelte van de somer seer veel schild-padden, welck de Engelschen noemen Turckles. So de Engelschen schrijven, soude men in dese eylanden oock vinden de plante, welck men in West-Indien Nuchtly en oock Tuna noemt, daer de Couchenille in Nova Hispania en elders van vergadert wordt, hoewel hier aen dese plante op dit eylandt geen en wordt gevonden; maer wel seeckere vrucht welck de Engelsche noemen *the prickelt Peare*: dese plante wast daer meest tusschen de rotsen en aen de zee-kant, gelijck als of het sout water haer dienstigh ware. Om een eynde te maecken met de beschrijvinge van dese eylanden, sullen wy hier tot besluyt een saeck verhalen die seer wonderbaer is: namelijck, dat in 't jaer 1616, vijf persoonen, in het midden van de somer, scheydden van dit eylandt met een open boot, van ontrent drie tonnen, en quamen in seven weecken sonder eenigh ongeluck in Yrlandt te lande; welck een groot stuck weeghs is, en over een holle en onstuymige zee; soo dat het ongelooflijck schijnt, insonderheydt voor de gene, die de afgrijselijcke tempeesten, stortingen, en worpen van wateren in de zee hebben uyt-gestaen: nochtans wort het selve als een waerachtige en gedenckweerdige geschiedenis aen-geteeckent in de groote Engelsche kaerte hier by ons oock uyt-gegeven. Door het gevaer dat ontrent dese eylanden is voor de schepen, gelijck uyt het voorgaende genoegh is af te meten, hebben de stier-luyden voor vele jaren getracht middelen te vinden, om haer kourssen soo aen te leggen, dat sy in 't weder-keeren van West-Indien de selve mochten mijden; en des niet tegen-staende komen sy noch dickwils op dese eylanden te pericliteren, en somtijts oock wel schipbreuck te lijden. Insgelijcks die naer Virginia, ofte Nieuw-Nederlandt, ofte die quartieren willen, moeten mede neerstigh toesien, om dese eylanden te mijden, alsoo sy de goede wint, die sy de passagie-wint noemen, seer hooge, en wel op de achtien en meer graden gaen soecken. Wy souden hier konnen by-brengen wat kourssen, soo de Spanjaerden als andere natien hebben beraemt, om dit perijckel te mijden en te ontgaen; dan alsoo de saecke wijdt-luftigh is, en verre van een ander bedrijf als 't gene wy tegenwoordigh voor hebben, sullen wy 't selve voor dese tijdt hier by laten berusten.

Locht.

VIRGINIA.

Gelegenheydt.

DE gelegenheydt van Virginia, welck nu by de Engelſchen wordt bewoont, is van Capiteyn Smith beſchreven in manieren als volgt: Virginia, welck by onſe Engelſche is beplant met volck in 't jaer 1606, is gelegen op de hoogte van 37 graden, tot de hooghte van 39 graden benoorden de linie. De ſomer is daer ſoo heet als in Spanjen, en de winter ſoo kout als in Vranckrijck ofte Engeland. De meeſte hitte is in Iunio, Iulio, en Auguſto, maer wordt gemeenlijck, door 't waeyen van de koele briſes ofte winden uytter zee, wat gebroken. De principaelſte koude, van December tot half Martio, is uytermaten ſcherp, doch duurt niet lange. In 't jaer 1607 was een extraordinare vorſt in 't meeſte deel van Europa, welcke oock alſoo extreem was in Virginia; maer 't naeſtvolgende jaer had men daer tegen acht oft tien dagen vuyl weder, wel veertien gelijck als ſomer-dagen. De winden zijn hier variabel, en ſulcken donder en blixem is in Europa niet te ſien. Uyt den zuyd-weſten komen wel de grootſte ſlagh-regenen met donder en hitte. De noord-weſte windt is daer koel, en brengt ſchoon weder mede; van 't noorden komt de grootſte koude; en van 't ooſten en zuyd-ooſten (gelijck van de Bermudas af) komt miſt en regen: ſomtijdts is 'er groote drooghte, ſomtijdts veel regens, doch van geen van beyde lijd men ſchade; ſoo dat alle noodige vruchten van Europa ſouden hier in groote abundantie konnen gewonnen worden, als blijckt by de gene die de Engelſche hier alreede geplant hebben. Daer is maer een aenkomſte ter zee tot dit landt, by de mondt van een ſeer ſchoone baye, by de 18 of 20 mijlen wijdt. De kape aen de zuyd-ſijde is genaemt Cape Henri, ter eeren van Henri Prince van Walles, in ſijne jonge jaren geſtorven. 't Landt is wit duynig zandt, langs de ſtrandt waſt groote menighte van pijn- en vuren-boomen. De noordt-kaep is genoemt Cape Charles, ter eeren de Hertog van Yorck, voor weynigh jaren Koning van Groot-Britannien. Hemel en Aerde conſpireerden noyt beter, om een plaetſe bequaem te maken tot de wooninge voor de lichamen van onſe complexie, indien 't landt bearbeydt ware. Hier zijn bergen, heuvelen, pleynen, valleyen, en rivieren, ſeer luſtigh loopende in een ſchoone baye, omringt aen de mondt met vruchtbaer en playſant landt. In de baye en rivieren zijn veel eylanden, ſoo groot als kleyn, eenige vol geboomte, en eenige kael, meeſt laegh en onbewoont: deſe baye ſtreckt noorden en zuyden, in welcke 't water vloeyt byna 200 Engelſche mijlen, en heeft een Canael van wel 240 mijlen, is diep en breet; aen 't hooft van de baye naer 't noorden is 't land bergachtig, en vervolgt in gelijcke manier van daer naer 't zuyd-weſten, byna in een rechte linie; van deſe bergen komen verſcheyde beecken, welcke ten laetſten tot vijf principale en vaerbare rivieren worden, deſe loopen van 't noord-weſten naer 't zuyden, en ſoo in de weſt-ſijde van de bay, alwaer de mondt van elcke rivier tuſſchen de 15 en 20 mijlen van de andere is gelegen. De bergen zijn van diverſche geſtalten; eenige zijn rotſen gelijck meulen-ſteenen, eenige van marmer; ſtucken kriſtal worden van 't gebergte nedergeſpoelt, en de wateren waſſen van de bergen af ſulcke glinſterende koleuren, dat de gront in eenige plaetſen ſchijnt vergult te zijn; ſoo dat beyde, de rotſen en de aerde, ſoo glinſteren in 't aenſien, dat men licht ſoude konnen gelooven, dat daer geen kleyne apparentie is van gout: de grondt geeft opentlijck te kennen, dat de natuur van 't-landt luſtig en rijck is; want hy is in vele plaetſen van koleur gelijck den Bolus Armenus, Terra Sigillata en Lemnia, volders aerde, mergel, en diergelijcke; in eenige plaetſe is vette ſlijmige kley, en in ſommige dor en bar graveel. De contreye en is niet berghachtig noch laegh, maer ſoo playſante effen heuvels en vruchtbare valleyen, de een den anderen kruyſſende, en bewatert met ſchoone beeckskens en kriſtallijne fonteynen, oftſe door konſt gemaeckt waren. By de rivieren zijn veel lage effen velden van 20, 100, ja 200 ackers groot, al over-waſſen met boomen en wiedt, ſoo dat het een rechte wildernis is, gelijck die eerſt by Godt was geſchapen. Aen de weſt-ſijde van de baye hebben wy geſeydt vijf ſchoone rivieren te weſen. De eerſte wordt genoemt Pauwhatan, na 't landt dat daer aen paelt; de mondt van deſe riviere is byna drie mijlen breedt, nochtans door de ondiepten is 't kanael ſoo eng, dat een ſacker 't ſelve kan over ſchieren: deſe kan men by de 100 mijlen opvaren, heeft haer oorſprong uyt een gebergte in 't landt van Monacans. Van 't zuyden valt in deſe riviere de playſante Apamatuck; daer na noch wat meer naer 't ooſten twee van Quiyoughcohanock; een weynigh voorder is een bay, in welcke vallen drie of vier luſtige kreken, die de inwoonders van Warraskoyack half omcingelen: daer na Nanſamund, en ten laetſten de Chiſapeack. Van de noord-ſijde komt daer in de riviere Chickahamania boven Iames Towne, en noch een ander by 't Cedar-eylandt, en dan is daer een bequame haven voor viſſchers-booten te Kecougran. Meeſt alle deſe rivieren zijn bewoont by diverſche natien, oft veel eer familien, die haer naem hebben van de rivieren, en in elcke plaetſe haer Gouverneurs, gelijck als haer Koningen, welcke ſy noemen Werowances. In een Peninſula, (dat is, half eylandt) aen de noord-ſijde van deſe rivier, hebben de Engelſche een woonplaetſe, welck ſy noemen Iames Towne, ter eeren van Iacob Koning van Groot-Britannien, aen welcke ſijde vele volckeren woonen onder haer Werowances; de eerſte en naeſte by de mont van de riviere zijn de Kecougrans, daer aen volgen de Paſpaheges (op welcker grondt de Engelſche Colonie geleyt is, by de 40 mijlen van de groote baye) de Chikachamanians, Weanocks, Arrouwhatocks, Powhatans. Aen de zuyd-ſijde zijn de Apamatucks, Quiyougcohanocks, Warras Royacks, Nandſamunds, de Cheſapeacks, van welcke plaets de baye haren naem heeft. In alle deſe plaetſen hebben de Wilden een beſonder Commandeur of Werowance, uytgenomen de Chickhamanians, welcke gegouverneert worden by de Prieſters en haer Aſſiſtenten, gekoren uyt de oudtſte genoemt Caw-Caw waſſoughes. In de ſomer geeft geen plaetſe meer Steur, ofte in de winter meer gevogelte als deſe, inſonderheydt in vorſt. Veertien mijlen noordwaert van Powhatan, komt de tweede rivier uyt, welck ſy noemen Pamauncke, die omtrent 70 mijlen op kan worden bevaren, en met booten oft kleyne barcken noch 30 oft 40 mijlen voorder. Daer de vloedt van 't ſout water ordinaris toekomt, verdeeltſe haer in twee ſchoone armen. Aen de zuyd-ſijde woonen de Yougtanunds; aen de noorder arm de Mattapaments. Daer deſe riviere haer verdeelt, wordt het landt genoemt Pamaunke. Omtrent 25 mijlen lager aen de noord-ſijde van deſe rivier is Werawocomoco, daer haer groote Koning hem eertijdts onthiel, maer nu woont hy te Orapakes by Touchtanund in de wilderniſſe. Tien oft twaelf mijlen lager aen de zuyd-ſijde is Chiskiack, deſe en Apamatuck, Irrohatock, en Powhatan, zijn haer groote Konings principale domeynen en woonſteden, de reſte zijn ſijn conqueſten. Eer wy komen tot de derde riviere, iſſer een ander, welck by de 40 mijlen kan bevaren worden, genoemt Payankatanck. De derde navigable riviere wordt genoemt Toppahanock, deſe kan 130 mijlen bevaren worden; aen 't opperſte woonen de Mannahoacks tuſſchen 't gebergte; op de noord-ſijde de Cuttatawomen; hooger op de rivier de Moraugtacunds; boven haer de Toppahanocks; aen 't zuyden, verre binnen de riviere, is Nantaugtacund. De vierde riviere, genoemt Patawomeke, is ſes oft ſeven mijlen breedt, en kan 140 mijlen bevaren worden, en wordt gevoedt, als alle de andere, van veel ſoete rivierkens en ſpringen, welcke komen van de aengelegen bergskens. Deſe zijn meeſt beplant; en geven alſoo groote abundantie en varieteyt van vruchten, als de riviere uytmunt van vis. De rivier is aen beyde ſijden bewoont; aen de zuyd-ſijde in 't inkomen leydt Wigcomoco, daer aen Sekacowone, Onawmanient, en Patawomeke: hier verdeelt hem de riviere in drie ofte vier bequame rivieren, de grootſte, welcke is genoemt Quiyough, ſtreckt noord-weſt, maer de rivier keert ſich voorder noord-ooſt,

Pauwhatan.

Pamaunke.

Toppahanock.

Patawomeke.

NOVA VIRGINIÆ TABVLA

Occidens

Septentrio

Meridies

Oriens

37 38 39 40 41

STATVS REGIS POWHATAN quando prefectus Smith Captivus illi dabatur

Notarum explicatio

Domus Regum

Ordinariæ Domus

Lucubrationes Anglo Picæ

Habitus foeminarum in Provincia Sasquesahanougs

MONACANS

MANNAHOACKS

POWHATAN

MANGOAGS

CHAWONS

KVSKARAWAOKS

TOCKWOGHS

SASQVESAHA NOVGE FINITIMA

ATQVANAC HVRES

CHESAPEACK BAY

MARE VIRGINICUM

Massawomecks

Milliaria Germanica communia 15 pro Uno gradu

& officina Guilielmi Blaeuw.

ooſt, en is noch al navigabel. Aen de weſt-ſijde van deſe bocht is Tauxenent; aen de noord-ſijde is Secowocomoco, wat voorder Potapaco; aen de ooſt-ſijde van de bocht is Pamacacack, daer na Moyowances, en Nacotchtancke. Tien mijlen boven deſe plaetſe neemt de rivier haer paſſagie door een lage playſante valeye, overſchaduwt in veel plaetſen met ontallijcke ſchoone en vermakelijke waterkens, die daer af vlieten. De vijſde rivier, genoemt Pawtuxunt, is kleynder als de andere, doch 't Canael in ſommige plaetſen 16 en 18 vadem diep; hier is ongelijck meer viſch als in de andere, en van diverſche ſoorten; op deſe rivier woont het volck, genoemt Acquintanackſnack, Pawtuxunt, en Mattapanient, dan ſoo niet verſtroyt als de andere, en de civilſte om iemandt te onthalen. Dertigh mijlen vorder is een rivier, niet bewoont, doch navigabel, welcke de Engelſche, om dat de kley den Bolus Armenus gelijckt, genoemt hebben Bolus. Aen de ooſt-ſijde van de baye zijn de rivieren Tockwogh, Ozinies, Rapahanock, Kuskarawàock, Tants, Wichcocomoco, Acohanock, en Accomack.

Pawtuxunt.

Vruchten.

Hoewel Virginia voortbrengt veel fraeye, ſoo levende als vegetable creaturen, ſoo iſſer luttel oft geen gras, als alleen een weynigh in lage en moeraſſige gronden, want al 't landt is overgroeyt met boomen, welckers continuele drop het gras tot wiedt maeckt. 't Hout dat daer meeſt en gemeen is, zijn eycken en wal-noten van twee ofte driederley ſoorten; de eyckelen van een ſoorte, welcker ſchors wat witter is als van andere, zijn ſoetachtigh, de ſelve, een halven dagh geſoden in verſcheyde waters, geven ten laetſten een ſoete olie, die de Wilden bewaren om haer leden mede te ſmeeren; de vrucht etenſe tot broodt gemaeckt: daer zijn oock olmen en eſſchen, daer ſy de zeep-aſch van maken, ſoo de boomen groot zijn, valt de aſſche goedt, en ſmelt tot groote brocken, ſoo ſy kleyn zijn, wordt het maer pulver, en niet ſoo goedt: oock een ſoorte van Cypres-boomen, die een roodt en ſeer welrieckend hout geven. Omtrent de woon-plaetſen van de Wilden zijn eenige groote Moer-beſien-boomen, oock Haſenoten in ſommige quartieren, welckers pit alſoo goedt is, als eenige van Europa; pruymen van driederley ſoorte, de roode en witte zijn als de pruymen die op de heggen waſſen; maer de andere, welcke ſy noemen Putchamins, waſſen ſoo hoogh als Palmiten, de vrucht is als een Miſpel, eerſt groen, daer nae geel en roodt als ſy rijp is; alſſe niet rijp is, ſalſe een de mont toe fronſen met groote pijn, maer rijp is ſy ſoo delicaet als een Abricock: kriecken ſoo groot als krooskens; weynigh appelen, en die ſeer kleyn en bitter zijn; wijngaerden in abundantie, dan weynigh druyven: by de rivieren en de wooningen van de Wilden, daerſe niet overſchaduwt zijn, hangenſe vol vruchten, hoewel ſy niet geſnoeyt en worden; voorſeeker ſoude daer goede wijn vallen, wierdenſe gehavent. Daer is een ander ſoort van druyven, ſoo groot bynae als krieken, dieſe noemen Meſſamines, zijn vet, het ſap dick, en de ſmaeck niet ſeer goedt alſſe geperſt zijn. Sy hebben oock een kleyne vrucht, in huyskens als haſe-noten, doch de vrucht gelijck een eeckele, welck ſy noemen Chechinquamins, en houden 't voor leckernye; een beſie, onſe ſtekel-beſien ſeer gelijck in groote, koleur, en ſmaeck, deſe noemen ſy Rawocomenes, en eten die rau, en geſoden. Van deſe vruchten leven ſy de meeſte tijdt van 't jaer; de wal-noten, haſe-noten, eeckelen, en Chechinquamins, worden gedrooght om te bewaren; als ſy die van doen hebben, brekenſe die tuſſchen twee ſteenen, doch een part van de Wal-noot-ſchel blijft 'er aen hangen; dan droogen ſy 't weder op een mat leggende over een horde; ſtooten 't voorts kleyn in een houten mortier; mengelen 't water dat de ſchellen mogen ſincken: dit water wordt als melck, welck ſy noemen Pawcohiſcora, en bewaren dat tot haer gebruyck. De Putchamins bewaren ſy als pruymen. Van de haſe-noten en Chechinquamins, vier uren geſoden, makenſe beyde ſop en broodt voor haer overſte, en op haer grootſte feeſten. Beneffens deſe fruyt-boomen is daer een witte populier, en een andere diergelijck, welcke een welrieckende gomme geeft als Terpentijn, ſoo dat eenige dat voor balſem nemen: daer zijn oock Ceders en Saſſafras boomen: daer valt oock een weynig gomme. In de waterachtige valleyen waſt een beſie, welck ſy noemen Ocoughtanamins, de kappers ſeer gelijck; deſe droogen ſy in de ſomer: als ſy die willen eten, zieden ſy die bynae een halven dagh, want anders verſchillen ſy weynigh van fenijn. Mattoume waſt in de weyden, als onſe Pannick-gras; 't zaet is ſeer gelijck rogge, doch kleynder; 't broodt daer van achten ſy delicaet met het ſmeer van wildt gegeten. In de ſomer heeft men daer aerdbeſien, moer-beſien, en een vrucht, welck ſy noemen Maracocks, die geſondt is, ſeer gelijck een limoen. Veel kruyden zijnder in 't voor-jaer door de boſſchen verſpreyt, goedt voor warmoes en ſalaed, als violetten, porcelijn, ſurick, &c. beneffens vele, dieſe gebruycken ſonder den naem te weten. De principale wortel die ſy hebben tot voedſel, is genoemt Tockawouge, waſt in lage modderige plaetſen, zijn van de groote en ſmaeck als de Potatoes. Sy decken een groote menighte met eycken en vuren bladeren, en aerde daer over, in maniere van een kool-put, en leggen daer goed vuur aen beyde ſijden 24 uren lang, eerſe die durven eten, want rau is 't niet beter als fenijn; en gebraden, 't en zy het ſeer murf is, de hitte benomen, geſcharft, gedrooght, en eyndelijck met ſurick en meel gemengelt, prickt de keel geweldigh, nochtans gebruycken ſy dit ordinaris voor broodt in de ſomer. Sy hebben een kleyne wortel, welck ſy noemen Wighaſcan, daer ſy haer wonden mede geneſen. Pocones is een kleyn wortelken dat op 't geberghte waſt, welck gedrooght, en gebroken, roodt wordt, gebruycken 't tegen geſwellen en hooft-pijn, ſmeerende haer gewrichten, en ſchilderender haer hoofden en kleederen mede. Muſquaſpenne is een wortel ſoo groot als een vinger, en bloet-root; als men 't droogt, verwelckt 'et byna tot niet; gebruycken 't om haer matten, ſchilden, en andere dingen mede te verwen. Daer is oock Pyrethrum Saſſifrage, en andere ſimplicia. In de moeraſſige plaetſen waſſen veel ajuynen, maer kleyn.

De diſtantien, hier voren verhaelt, zijn te verſtaen op Engelſche mijlen, welcker vier ſoo veel zijn als een Duytſche.

FLORIDA.

ALhoewel in deſe Kaert alleen een gedeelte van *Florida* in 't particulier afgebeelt is, ſoo hebben wy evenwel goedt gedacht de generale beſchrijvinge daer van hier te geven, nadien het overige deel in ſommige andere kaerten te ſien is.

Ontdeckinge.

De eerſte die 't ſelfde land ontdeckt heeft, is geweeſt *Iuan Ponce de Leon*, die met drie ſchepen van 't eylant *S. Iuan de Porto rico*, uyt de haven van *S. German* den 3 Martii, in 't jaer 1512 t'ſeyl gaende, deden ſy 't landt op, 't welck ſy *Florida* noemden, door dien het een luſtigh aenſien hadde van ſchoone boomen, en vlack effen landt was, als mede om dat ſy het ontdeckt hadden op Palm-Paeſſchen, dat ſy *Paſcha Florida* noemen. De andere ontdeckingen, in 't jaer 1520, 1524, 1525, 1528, en 1539, zijn mede door de Spanjaerden geſchiedt, als den *Licenciaet Lucas Vaſques de Ayllon*, *Panfilo Nervaes*, en *Hernando de Soto*. Daer nae hebben de Françoyſen voorgenomen het ſelfde landt te ontdecken, te weten, in den jare 1562, de Heer van *Chaſtillon*, Admirael van Vranckrijck, onder 't beleyt van *Iean Ribault*, met twee ſchepen; in 't jaer 1564 met drie ſchepen onder Capiteyn *Laudoniere*; 1565 *Iean Ribauld* wederom; en in 't jaer 1567 *Dominico Gourgues*.

Naem.

De Provincie en 't Gouvernement van *la Florida*, welck is een aenhangſel van de *Audientia* van *Hiſpaniola*, volgens de limiten die by den Koning van Spanjen geoctroyeert waren aen *Don Pedro Melendez*, begrijpt in ſich alle 't landt welck ſijn beginſel neemt van *Rio de las Palmas*, (confinerende met 't Gouvernement van *Panuco* in *Nova Hiſpania*, en belangende tot de *Audientia* van *Mexico*,) welcke is gelegen by den *Tropicus* van *Cancer*, op de hooghte van 22 graden by noorden de linie Equinoctiael, en eyndight aen 't punt van *Baccalaos*. Is vaſt landt, vruchtbaer en in vele deelen wel bewoont; wierdt eerſt ontdeckt by *Iuan Ponce de Leon*, in den jare 1512, welcke het de naem gaf van *la Florida*, om de redenen voren verhaelt. Deſe Provincie is van tempre gelijck *Caſtilla* in Spanjen, en men heeft daer gelijcke vruchten gevonden, en de grondt bequaem tot het voeden van vee, en tarwe te ſaeyen. Daer en valt geen gout, en ſchijnt oock niet dat de ingeborene dit metael kenden, nochte oock het ſilver; want men heeft bevonden dat daer kaſſen van ſilver in barren, en oock gemunt ſilver op de kuſt is blijven leggen, van de Spaenſche ſchepen die daer ſchipbreuck hebben geleden, ſonder dat de Indianen daer eenigh werck van maeckten, als nader-handt, ſoo het ſchijnt, de weerde daer van verſtaen hebbende by de Chriſtenen.

Vruchtbaerheyt.

Daer waſſen veel pijn-boomen, welcke geen keernen en hebben in haer appels. Haer boſſchen zijn vol eycken, walnoten, ſwarte kerſen, moer-beſien, lentiſcus en caſtanien, die wilder zijn, als die van Vranckrijck. Men heeft daer groote menighte van cedren, cypreſſen, lauriers, palm-boomen, en wilde wijngaerden die goede druyven dragen. Daer valt een ſoorte van miſpelen, beter en grooter als in Vranckrijck. Pruym-boomen die ſchoone vruchten dragen, dan niet ſeer goedt; maer onder de boomen munt uyt, die de wilden *Parame*, en de Françoyſen *Saſſafras* noemen: dit is een groote boom, hebbende bladeren geſneden in drie deelen; en een ſeer ſterck-rieckenden baſt, treckende op het roſſe: is heet en drogende bynae in den derden graedt, en dienſtigh tegen de colike, oock een ſonderling remedie tegen het ophouden van wateren, en gebreecken van de nieren, de welcke ſpruyten uyt koude oorſaken: is mede dienſtigh tegen de aem-borſtigheydt, en ander gebreecken van de borſt, ſpruytende uyt gelijcke oorſaken: is goedt voor de mage, en helpt de onvruchtbaerheydt van de moeder wegh-nemen; is ſonderling goedt tegen de catharren, en eyndelijck een goede remedie tegen de pocken. Een Spaenſche Monick ſchrijft dat het hout van *Saſſafras* in ſout-water geleydt, 't ſelve ſoet en drinckelijck maeckt, by ſijn eygen bevindinge. Daer zijn hinne-beſyen, en een kleynder beſye, die wy noemen *Blues*, ſeer goedt om te eten. Daer waſt een ſeker wortel, welck ſy noemen in haer tale *Haſez*, daerſe by noodt haer broodt van maken. Men heeft daer oock een boom, genoemt *Eſquine*, die ſeer goedt is tegen de pocken, en andere contagieuſe ſieckten. De beeſten die beſt bekent zijn in dit landt, zijn harten en hinden, geyten, luypaerden, oncen, otters, en diverſche ſoorten van wolven, wilde honden, haſen, konijnen, en een ſeecker beeſt dat weynigh verſchilt van de leeuwen van *Africa*. 't Gevogelte zijn kalkoenen, patrijſen, papegayen, duyven, tortel-duyven, lijſters, kraeyen, valcken, reygers, kranen, oyevaers, wilde ganſen, eenden, en een ontallijck getal van andere wilde vogelen. Men vindt daer ſulcke menigte van crocodillen, dat de lieden ſwemmende daer door verraſt worden; daer ſijn ſlangen en ſerpenten van veelderley ſoorten. Onder de Wilden wert goede quantiteyt van gout en ſilver gevonden, welck werdt bekomen uyt de ſchepen die op de kuſte verongelucken, als ick van de Wilden ſelfs hebbe verſtaen: ſy trafiqueren daer mede onder den anderen. En 't gene my 't ſelve te eer doet gelooven, is, dat men meer daer van vindt naer de Kaep toe, daer de ſchepen gemeenlijck blijven, dan verder naer 't noorden toe; des niet tegenſtaende, ſoo ſeggen ſy, dat in 't geberghte van *Apalatcii* mijnen zijn van koper, welck ick vermoede gout te weſen. Daer is mede in dit landt menigte van granen en kruyden, van de welcke men goede verwen ſoude konnen maken, van diverſche kouleuren. En om de waerheyt te ſeggen, de Indianen, die luſt nemen in 't verwen van haer huyden, weten de ſelve ſeer wel te gebruycken. Het manne-volck is van olijf-verwigh koleur, groot van ſtature, ſchoon ſonder eenige deformiteyt, en wel geproportioneert, ſy decken haer ſchamelheydt met een harten-huydt die wel bereydt is; de meeſtendeel hebben haer lichamen, armen en dyen geſchildert met fraeye deviſen, welcke nimmermeer en vergaen, door dienſe in het vel ingegraveert zijn; hebben ſeer ſwart hair, welck hangt tot haer heupen, hoewel ſy het op-ſchorten in een maniere die haer niet qualijck en ſtaet. 't Sijn groote diſſimulateurs, en verraders, dapper, willen wel vechten, en hebben geen ander wapens als haer bogen en pijlen; maken de peſen der bogen van de darmen van de herten, ofte haer huyt, welck ſy ſoo wel weten te bereyden, als iemandt in Vranckrijck, en met ſoo veelderhande kouleuren. Maecken de punten aen haer pijlen van tanden van viſſchen en ſteenen, dieſe fraey weten te accommoderen. Sy oeffenen haer jonge lieden om wel te loopen, maecken een wedt-ſpel, welck gewonnen werdt, by die den langſten adem heeft. Oeffenen haer oock ſeer in het ſchieten, nemen groote genoegte in te viſſchen en te jagen. De vrouwen zijn inſgelijcks wel geproportioneert en lang, en van 't ſelve kouleur, en oock ſoo geſchildert als de mans; hoewel ſy wel een weynig witter zijn, als ſy eerſt gebooren worden; want de principaelſte oorſaeck datſe van dit kouleur zijn, komt van dat ſy haer ſtrijcken met olie die onder haer gebruycklijck is; en doen dat om ſekere ceremonie, die men van haer niet heeft konnen leeren; en om dat de ſonne ſoo heet ſchijnt op haer naeckte vel. De raddigheyt van de vrouwen is ſo groot, datſe konnen over de rivieren ſwemmen, dragende haer kinderen op haer eenen arm; klimmen oock ſeer veerdigh op de hooghſte boomen die in 't landt zijn: de vrouwen doen al 't werck binnens huys. Daer zijn in alle deſe landen veel Hermaphroditen, dat is, mans en vrouwen teffens, die de meeſte laſten dragen, en de victualie nae voeren als ſy ten ſtrijde gaen. Sy ſaeyen haer *Maiz* tweemael 's jaers, in Martio en in Iunio, en al in de ſelve gront: 't ſelve *Maiz* is gemeenlijck maer drie maenden in 't waſſen; ſy laten de gront de andere ſes maenden ruſten. Hebben oock ſeer ſchoone pompoenen en ſeer goede boonen. Sy en meſten haer landt nimmermeer; dan als ſy het beſaeyen willen, ſoo ſteecken ſy het wiedt aen brant, welck daer die ſes maenden op gegroeyt is, en verbranden het al. Sy breken de grondt met een houten inſtrument, gelijck als daer men in Vranckrijck de wijngaerden mede bouwt, en ſetten twee greynen *Maiz* te ſamen. Als het zaey-tijdt is, ſoo gebiedt de Koning een van

Gedierten.

Inwoonderen aert en oeffening.

VIRGINIÆ
partis australis,
et FLORIDÆ partis
orientalis, interjacentiumq; regionum
NOVA DESCRIPTIO.

AMERICÆ PARS SEPTENTRIONALIS.

PARS ORIENTALIS FLORIDÆ

PARS MERIDIONALIS.

DESCRIPTIO.

Powhatan.

Chesapeack Bay

Sanawa noock

Weape cathirid meoc

VIR GINIA

Medano, Hispanis.

SECOTAN.

Apalatcy Montes auriferi

Houstaqua

Anatequa dives rex ad Apalatcy montes

Potano rex dives

Edelano Rex, est hujus insula admirandæ amenitatis.

Saturia

Lacus et Insula Sarrope, abundat optimis fruct.

Lacus aquæ dulcis adeò magnus ut ex una ripa conspici altera non possit

Chicola

Sandbock

Millaria Germanica communia.

sijn volck, om de lieden alle daegh te werck te stellen; welcken tijdt gedurende, hy goede voor-raedt maeckt van *Cassine*. Wanneer het *Maiz* versamelt wordt, soo brengen sy het al in een gemeen huys, daer het dan verdeelt wordt aen een ieder nae sijn qualiteyt. Sy saeyen niet meer als sy meenen van noode te hebben voor ses maenden, en dat schaers genoegh. Want de winter geduerende, retireren sy haer voor drie oft vier maenden in de bosschen, daerse kleyne huttekens maecken van palm-tacken, en onderhouden haer daer met *Maste*, en visch, welck sy vangen, met oesters, harten, kalcoenen, en andere dieren diese weten te attrapperen. Sy eten al haer kost op kolen en in den roock gekoockt, welck sy in haer tale noemen *Boucaned*. Eten geern het vleesch van crocodillen, het welck voorwaer schoon en wit is; en 't en ware het soo seer nae muscus roock, wy souden daer dickwils van gegeten hebben. Sy hebben een gewoonte als sy sieck zijn, datse, daer wy ons doen bloet laten, haer laten by haer Medicijns soo lange suygen, tot dat het bloet daer op volgt.

Regeering. De Koningen van dese landen voeren groote oorlogen, d'een tegen den anderen, doch en vechten niet dan by surprise, en malkanderen te verrasschen; slaen al 't man-volck doodt daerse by konnen komen; en snijden de hoofden af om 't hair te hebben; welck sy naer huys voeren, om haer triumphe daer mede te houden: sy verschoonen de vrouwen en kinderen, en onderhouden die, en brengen die by haer op. t'Huys gekomen zijnde van den krijgh, versamelen sy al haer subjecten, en maken drie dagen en drie nachten goede chiere, singen en dansen, en de oudtste vrouwen dansen meê, houden 't hair van de vyanden op in haer handen; en seggen al dansende lof tot de Sonne, hem haer victorie toeschrijvende. Sy en hebben geen kennis van Godt ofte eenige religie, uytgenomen wat sy sien, als de Sonne en Mane. Sy hebben haer Priesters, die sy groot credijt geven; door dien het groote tovenaers en waer-seggers zijn, en den duyvel weten op te manen. Dese Priesters dienen haer oock voor medicijns en chirurgijns; dragen altijdts by haer een sack vol kruyden en droguen, om de siecken te genesen, die meest sieck zijn van de pocken; want sy seer genegen zijn tot vrouwen; ja een deel zijn oock Sodomiten: sy trouwen, en elck heeft een wijf, dan de Koning heeft'er twee oft drie, doch de eerste is alleen voor Koninginne erkent, en haer kinderen succederen alleen. Sy en houden geen huys met de vrouwen nae datse groot gaen; noch en willen niet eten het gene de vrouwen hebben aengeroert dewijl sy haer stonden hebben. De victualie, diese mede nemen ten oorloge gaende, is broot, honig en meel van *Maiz* gemaeckt, dat by het vier geborsten is: dragen oock somtijts visch mede in den roock gedrooght: by noot eten sy duysentderley dingen, selfs kolen en sant in haer pottagie van meel. Als sy ten oorloge gaen, soo treckt de Koning voor, met een knodse in de een hant, een boogh in de ander hant, met sijn koker vol pijlen, en al 't volck volght hem, welck insgelijcks hebben haer bogen en pijlen: in het vechten maeckense groot geschreeuw; en nemen niet voor, sonder haren Raedt daer dickwijls op te vergaderen. Komen alle morgen te samen in een groot gemeen huys, daer de Koning komt, en set hem neder op een stoel, hooger als de stoelen van de andere, daer sy alle te samen, d'een voor d'ander nae, hem komen groeten, beginnende van de outste: lichten haer handen boven haer hooft, seggende, *ha, he, ya*, en de rest antwoort, *ha, ha*. Dit gedaen zijnde, set een ieder hem neder op de stoelen die rondtom 't huys zijn; soo daer wat swaers te verhandelen is, soo roept de Koning de *Iawas*, dat is te seggen, haer Priesters, en de outste lieden, en vraeght haer advijs. Daer na gebiet hy, dat men *Cassine* sal brouwen, welck is een seeckeren dranck van bladeren eens booms; welcken dranck sy seer heet drincken: de Koning drinckt eerst, en dan werdt een ieder op sijn order uyt de selve kop te drincken gegeven: desen dranck heeft sulcken kracht, dat als sy die gedroncken hebben, soo geraken sy heel in een sweet, welck over zijnde, soo neemt het den honger en dorst wegh voor 24 uren daer nae. Den boom daer dese bladeren aen wassen, en wordt ons niet eygentlijck by de Spanjaerden beschreven, alleen seggen sy, dat hy geen vruchten en draeght. Van de bladeren van den boom, wort de *Cassine* ofte *Cacina* gemaeckt op dese wijse: sy doen de bladeren groen in een groot aerden vat, en houden daer een brandend hout over, en roeren de bladeren met de handt, soo lang tot datse alle verwelckeren, en van groen root worden, dan gieten sy daer langsaem water op; tot dat het vat bynae vol werdt; trecken dan 't nat af, welck is van couleur als klaret-wijn, en schuymt als de *Chocalate*: desen dranck drincken de Wilden heel warm, 't welck de Spanjaerden hebben begonnen na te doen, en zijn daer seer op versot: schrijven dien dranck wonderlijcke kracht toe, om het gravéel en de steen te genesen, gelijck dan 't selve vele hebben bevonden; want desen dranck doet 't water geweldig loosen, ja soo dat sy verhalen van sommige, die nae datse een goede quantiteyt van desen dranck hadden gedroncken, (gelijck sy dan een seer groote quantiteyt daer van gewoon zijn des morgens en des avonts te drincken) een uur ofte soo daer nae, een heele uure continuelijck hebben water gemaeckt: het ware te wenschen men dese bladeren hier te lande konde over-brengen. Als de Koning sterft, soo begravense hem seer solemnelijck, en op het graf settense de kop daer hy gewoon was uyt te drincken, maer rondtom het graf stekense menigte van pijlen, en huylen en vasten drie dagen nae den anderen, al de Koningen die sijn vrienden waren doen van gelijcke; en om te toonen hoe lief sy hem hadden, snijden sy bynae de helft van haer hair af, soo wel mans als vrouwen. Al de goederen van de Koning werden in sijn huys gedaen, welck sy daer nae in brandt steken, soo dat daer niet meer van te sien is.

NIEV SPANJEN.

Palen.

HIspania Nova, het principaelſte deel van het noor-derquartier van Weſt-Indiën, begrijpt in ſich vele en groote Provincien. Voor de verdeelinge deſer landen in Audientien, waren ſijne limiten naer het ooſten Yucatan, naer het weſten California, Nova Vizcaia, en andere; naer het zuyden de groote Zuyd-zee; en naer het noorden, de landen die noch weynigh bekent ofte ontdeckt zijn. Nae de verdeelinge zijn de palen van Nova Hiſpania oock ſeer veranderd; want onder deſe Audientie nu oock gerekent word Yucatan, welck niet eygentlijck in Nova Hiſpania is, en wederom daer tegen uytgeſloten 't gene eertijdts daer toe behoorde, namentlijck Neuva Galicia, oft Guadalajara.

Nieuwe grenſen.

Vruchtbaerheyt.

De natuur van 't landt beſchrijft Acoſta aldus: In weyden heeft Nova Hiſpania groot voordeel boven alle andere landen van America; want men heeft daer ontelbare geteelten, ſoo van peerden, koeyen, ſchapen, als andere beeſten, oock grooten overvloedt van vruchten, en niet minder van zaey-landen en ackeren van alle greynen, ſoo dat 'et is het vruchtbaerſte, en abondantſte lant van gantſch Weſt-Indien. Dan Peru heeft wijnen, en in Nova Hiſpania komen de druyven tot geen volkomen rijpte, om wijnen te maken. De oorſake is, dat 'et daer in Iulio en Auguſto regent, den tijdt dat de druyven rijp behooren te worden, en ſoo men daer met kracht en veel neerſtigheydt eenige wijn wilde maken, ſoude die ſeer ſlap, en van quade ſmaeck zijn. In gantſch Nieu-Spanjen verſamelt men het kooren tweemael 's jaers; op de drooge bergen zaeyen ſy het in April en May, en wordt in November ingehaelt; op de vochtige landen wort daer de tarwe in October en November geſaeyt, en in May verſamelt. In Nieu-Spanjen zijn verſcheyde talen, onder welke de voornaemſte en fraeyſte is de Mexicaenſche, die in alle quartieren van ſommige luyden geſproken wordt, (gelijck de Slavoenſche door gantſch Levanten, de Toſcaenſche in Italien, en de Latijnſche door heel Chriſtenrijck) gantſch Nieuw Spanjen door; in alle plaetſen zijn tolcken van deſe tale, dieſe noemen Naguatlatos.

Boomen.

Metl.

Daer zijn eenige vreemde boomen, die bynae alleen in Nova Hiſpania worden gevonden: de boom van wonderen (ſeght Acoſta) daer de nieuwe Scribenten plegen van te ſchrijven, datſe voort-brengt water, wijn, olie, azijn, honigh, ſyroop, gaeren, naelden, en veel andere dingen, is de *Maguey*, in 't Mexicaens genoemt *Metl*, dien de Indianen van Nova Hiſpania hoogh achten, hebben 'er gemeenlijck eenige by haer wooningen tot behulp van haer leven: ſy heeft breede dickachtige bladeren, de ſcherpe eynden der ſelve dienen om iet mede te hechten gelijck met ſpelden, ofte om te naeyen als met naelden; uyt de bladeren trecken ſy een hayrigh tuygh, 't welck het gaeren is; den ſtruyck noch morw zijnde ſnijden ſy op, dat 'er een groote holligheyt in blijft, daer de ſubſtantie des wortels in optreckt, welck een nat is, dat men drinckt gelijck water; want verſch zijnde is 't ſoet, en opgeſoden, wordt het gelijck wijn; ſoo men het laet verſuuren, verandert het in azijn; en noch meer by 't vuur geſuyvert, wordt het gelijck honigh; half opgeſoden, is het gelijck ſyroop, van goede ſmaeck, en geſont; op ſulcke maniere worden deſe en andere verſcheydentheden van 't ſelve nat geſoden, het welck in groote menighte voort-komt; want ſy krijgen bywijlen ettelijcke kannen vol des daeghs: het hout is bol en ſpongieus, dient om 't vuur te onder-houden, gelijck lont. Van deſe boom zijn verſcheyden ſoorten, hier te lang te verhalen. De Tuna is oock een vermaerde boom als een bos bladeren, ofte looten die d'een boven de andere uytkomen, van vreemt fatſoen; want daer waſt eerſt een bladt, uyt het welcke komt een ander, en van dat weder een ander, en ſoo voorts tot het eynde toe, en als de bladen boven ofte bezijden beginnen uyt te komen, beginnen de benedenſte te verdicken, en maken een manier van een ſtruyck en tacken, die gantſch diſteligh, rouw, en leelijck worden, waer door ſy op ſommige plaetſen kaerden heeten. Daer zijn oock wilde Tunalen, deſe geven geen vruchten. De goede Tunalen, geven een vrucht in Indien ſeer geëſtimeert, genaemt Tunas. Daer zijn noch andere Tunalen, die geen vruchten geven, nochtans meer geacht, en met grooter ſorgvuldigheyt waer-genomen en gehavent; want van deſe komt het greyn ofte Cochenille; de Mexicanen noemenſe *Nocheztli nopalli* ofte *nopal Nocheztli:* onder in de bladen van deſe boom, alſſe wel gehavent is, groeyen ſeeckere wormkens, die daer aen gekleeft, en met een dun vliesken bedeckt zijn, welck de Indianen ſeer behendigh weten af te nemen; en dit is dat ſoo vermaerde Cochenilla van Indien, daer de fijne greynen meé geverwt worden. In de vloot van 't jaer 1587 quamen daer 5677 aroben Cochenilla, welcke beliepen 283750 Pezos, ofte Realen van achten. Deſe Tunalen waſſen in getemperde landen, die wat naer het koude trecken. Herrera beſchrijft het ſelve in 't lange als volgt: Het greyn ofte Cochenilla waſt in verſcheyde deelen van Nova Hiſpania, aen een boom welck ſy Tuna, en de Mexicanen *Nochtli* noemen, heeft grove bladeren; wordt van drie bladeren geplant, in plaetſen daer de noorde-windt de ſelve niet kan beſchadigen; de Cochenilla is een levendigh ding, als een ronde worm, van 't fatſoen als een weegh-luyſe, en als 't hem aen de boom begeeft, is van form als een vloye, hoewel wat kleynder, en waſt van het zaedt van de worm, en de jongskens berſten daer uyt, welck zijn als mijten, en vervullen een gantſchen boom, en heelen tuyn van greynen; komt van een vliesken van de worm ſelfs, is wit, en brengt dit zaet voort, welck ſeer menighvuldigh is, en vervult een hof van hondert planten in een jaer, ſoo dat men twee ofte driemaels vruchten daer van ſamelt, wel verſtaende van 't gene gecultiveert wordt; en wordt niet verplant in vochtigh noch kout weder: de boomen worden in order geſet als de wijngaerden, oock gehavent en ſchoon gehouden: hoe de boomen verſcher zijn, hoe het greyn beter en meerder is: de boom moet bewaert worden voor verſcheyden ongedierte, en hoenderen, datſe het greyn niet eten: ſy houden die ordinaerlijck ſchoon met voſſen-ſteerten, om dat ſy ſacht zijn: wordt verſamelt met groote voorſichtigheyt, dat 'er niet verloren gaet, om die te dooden en te droogen. De nieuwe waren daer van voort-gekomen zijnde, worden de boomen geſnoeyt, de moeders gedoodt met kout water, en uyt-geſpreyt in de ſchaduwe, en droogh zijnde in nieuwe potten gedaen, daerſe die twee ofte drie jaren in bewaren; oock dooden ſy die met aſſchen daer over geſtroyt, en daernae met water beſproeyt. Daer zijn noch andere manieren van te dooden, dan geven ſoo goeden greyn niet. Daer is veel bedroghs in; want ſy vervalſchen de Cochenilla in veelderley manieren. In de Provincie van Tlaſcala wordtſe 't heele jaer door verſamelt, en is de alderfijnſte: daer wordt het carmeſijn gemaeckt voor de ſchilders en voor de vrouwen; de in-geborene en willen niet ſeggen, hoe ſy dat hart maken: het wordt oock vergadert in Cholula, Guaxozingo, Calpan, Tranguys, Manalas, leegh en hoogh Meſteca, en in de dorpen ontrent Guaxaca, Tekamachalco, doch in Tlaſcala valt meer, als in alle de voornoemde plaetſen. Daer zijn vier ſoorten van Cochenilla; de eene hier boven verhaelt, geeft goede verwe; twee zijnder wild, waer van de eene ſwartachtigh is, en ſonder havenen waſt, doch geen van beyde geeft goede verwe, gelijck oock niet de berghachtige, dieſe den naem geven van de Chichimecas; door deſe drie, gemengt met de goede, plegen ſy de kooplieden te bedriegen. Deſe boomen ofte Tunalen brengen een roode vrucht voort, die gegeten wordt, en verweckt de piſſe; in voegen, dat die het niet weten, meenen datſe bloedt wateren, waer door eenige Medicijnen bedrogen zijn geweeſt. Daer is bynae geen gedeelte van Weſt-Indien, daer meer en koſtelijcker herſten en gummen vallen als in deſe quartieren. De menighte van het groote vee, als ſtieren en koeyen, is oock licht hier by af te nemen, dat in het jaer 1587 over de 64000 huyden in de vlote van Nova Hiſpania wierden geſcheept. Voorts heeft men daer menighte vogelen van excellente veeren, welcker fijnigheyt in Europa

Cochenilla.

Vier ſoorten van Cochenilla.

Vruchten van de Tunalen.

Gummen.

Beeſten.

Vogelen.

Tuna.

NOVA HISPANIA, ET NOVA GALICIA.

Guachuchules gentes, nudę incedunt, sub dio habitant, venationibus tantum intenti.

Terra incognita, et montibus asperrima.

His montibus maxima argenti copia effoditur.

Cacatequas gens barbara, arcu et sagittis contenta, quibus Venationi indulget

Tecaxquines qui venatione tantum et fructibus vivunt.

Tepecuanes gens fera, et sine legibus

Coringa provincia

Xurute provincia

Cuanos gens fera.

Chiapoli provincia

Tarasci hic habitant

Tecoalium provincia, gentes indomitę

Guaxacatecus provincia montana

Antropophagi sunt, qui his montibus habitant.

Mechoacan paludes

Compostella

Guadalajara

CHAPALICVM MARE

Tecaxquines, populi

Mexicanorum sine Tarascorum ditionis

MECHOACAN.

MEXICO.

Coatalpanecas.

Angelorum ciuitas.

Ayotecos M.

Magdlia Hispanorum

Monasterii frat. minorū.

S. Michael.

Querétaro

Mexico

Colima

SACATVLA.

Las monjas

Insulæ desertæ

Insulæ desertæ

Aqua cara.

Chiametla flu.

S. Spiritꝰ flu.

Xalisco portus

Camotla

Tonala

Xicotlan

Tzapotlan

Tolimā

Zacatula

Tolimā

Tehuacan

Tepeaca

Cholula

Tlaxcala

Guaxocingo

Tezcuco

Mexicalcingo

Iztapalapa

Cuyoacan

Tacuba

Tacubaya

Chapultepec

Matlatzinca

Xilotepec

Metztitlan

Tuzpa

Tampico

Panuco

Meztitlan

Tula

Mezquital

Xilotepec

Tlalpanolaya

Coyoacan

Tacuba

Tacubaya

Chapultepec

Iztapalapa

Mexicalcingo

Tezcuco

Tlaxcala

Tepeaca

Cholula

Guaxocingo

niet gevonden wordt. In 't kort, Nova Hiſpania is een van de beſte Provincien van de Nieuwe Werelt, en de bequaemſte om te bewoonen, om de goede getempertheydt des luchts, overvloedt van tarwe, Maiz, vee, en andere dingen die tot des menſchen leven noodigh zijn, uyt-genomen olie en wijn: en hoewel daer in vele plaetſen goudt gevonden wordt, ſoo is 'er nochtans 't ſilver meeſt.

Deelinge. De Provincien van Nova Hiſpania, gelijck als het een Audientie is, worden by de Spanjaerden verdeelt in het Aertz-biſdom van Mexico, de Bisdommen Mechoacan, los Angeles ofte Tlaſcala, Guaxaca, Chiapa, en de Gouvernementen van Panuco, en Yucatan, met de provincie Tabaſco.

Mexico. De Provincie van Mexico, welck het Aertz-biſdom van de ſelve ſtadt begrijpt, beſluyt in zijn dioceſe alle de plaetſen van het lac, welck de Spanjaerden noemen *la Laguna*, en ſcheydt van het Biſdom Tlaſcala, opgaende door de provincie van Chalco, gelegen ſeven leguen van Tlaſcala, en negen van Mexico, en ſtreckt tot aen de Pico van de Sierra Nevada ('t ſneeuw geberghte) die ſy noemen el Volcan. Soo dat het leght tuſſchen los Angeles ofte Tlaſcala, en Mechoacan. De Volcan is een bergh bewaſſen met cypreſſen, cederen, pijn-boomen, en een ſoorte van eycken, ſeer hooge boomen, en ſchoon van hout.

De hooft-ſtadt Mexico. De hooft-ſtadt van gantſch Nova Hiſpania is Mexico, welcke eertijdts by de Indianen wierdt genaemt Tenoxtitlan ofte Tenuchtitlan, andere veranderen 't in Themiſthatan; deſe ſtadt is gantſch omcingelt van ſoet water, hoewel een weynigh drabbigh, ſoo dat de inwoonders daer van niet en drincken, maer brengen 't water in de ſtadt van een mijle verre door ſekere riolen, oock in canoas en ſchuytjens. Door dienſe in een lac leght, heeftſe maer drie inkomſten over calſyen; de eene van het weſten, een half legue lang, de tweede van het noorden van een legue; naer het ooſten is geen calſye, dan alleen kanoen om daer aen te komen; naer 't zuyden is de derde calſye twee leguen lang, daer langs Cortez en zijn volck in de ſtadt quamen. En hoewel de Laguna een ſchijnt, zijn nochtans twee, en ſeer verſcheyden; want de een is van ſout oft brack water, bitter, quaedt, en daer niet groeyt, noch geen viſch in is; de ander is ſoet water, met kleyne viſch. Het ſout lac waſt en mindert nae de windt die 'er waeyt: het ſoete leght hooger; ſoo dat zijn water valt in het ſoute door ſes ofte ſeven openingen die in de calſye zijn, daer bruggen over leggen van hout, ſeer ſterck en breedt. Het ſout lac is op eenige plaetſen vijf leguen breedt, en 8 ofte 10 lang, het ſoete immers ſoo groot: hebben op den oever meer dan 50 dorpen; ontrent den oever wordt oock veel ſout gemaeckt. De Koninglijcke Audientie en de Vice-Roy heeft in deſe ſtadt zijn woon-plaetſe, als mede de andere Officiers van de Koning: en de ſtoel van de Aertz-biſſchop is hier, welck onder ſich heeft voor Suffraganen, de Bisdommen van Tlaſcala, Guaxaca, Mechoacan, Neuva Galicia, Chiapa, Yucatan, Guatemala, Verapaz, en de Philippinas. In de ſtadt zijn diverſche klooſters van Dominicanen, Franciſcanen, Auguſtinen, de compagnie van Jeſus, Carmeliten, la Mercede, Barvoetſe, &c. en tien van Nonnen: een Univerſiteyt, daer alle ſcientien geleert worden; en andere Collegien en Hoſpitalen.

Aen een meir. *Het hof.* *Aertz-biſdom.* *Klooſters.* *Univerſiteyt.*

Plaetſen ontrent Mexico. *Chulula.* Wy hebben aen-geroert de menighte plaetſen ontrent Mexico, ſullen eenige van de principaelſte beſchrijven, onder de welcke uyt-munt Chulula, een groote vlecke in voortijden, en de voornaemſte heerſchappye van Nova Hiſpania nae de Republijcke van Tlaſcala, en de vermaertſte van wegen hare ſuperſtitien en af-goderyen onder alle andere van dit geweſt. Was ſeer volck-rijck, en gebouwt op een ſchoon pleyn, met veel ſchoone torens op de kercken, welck men ſeght ſoo veel geweeſt te zijn als dagen in 't jaer; ſoo dat 'er, nae 't ſeggen van velc, wel ſes duyſent kinderen van beyde ſexen jaerlijcks gedoodt, en den af-goden opgeoffert wierden: wierdt gegouverneert door een Kapiteyn by de Republique gekoren, met den Raedt en advijs van ſes Edelen en by-ſtandt van haer Prieſters; door dien ſy niets voor namen, dan daerſe haer eerſt religieuſer wijſe over beraden hadden; waer door by die natien deſe ſtadt genaemt wierdt het heylighdom van alle haer af-goden. Daer valt in 't ſelve geweſt ſeer veel Cochinilla, en de landen zijn ſeer vruchtbaer tot alle gezaey, en onderhouden van vee.

Tezcuco. Tezcuco was mede eertijdts een groote plaetſe, gelegen op een pleyn, aen de kant van 't ſout lac van Mexico, heeft niet te min 't ſoet water in alle plaetſen, geleydt door diverſche riolen van 't geberghte.

Quitlavaca. Quitlavaca is, gelijck Venetien, gantſch in 't water; ſoo dat de Spanjaerden het noemden Venezuela; een geſonde plaetſe, en daer goede viſcherye valt, men komt daer aen over een caſſye twintigh voeten breedt, en een half legue lang.

Yztacpalapa. Yztacpalapa is half gebouwt in het ſout lac, en half op 't vaſte landt; daer waren verſcheyden vijvers met viſch, en een fonteyne op den wegh naer Mexico van goedt water, omcingelt van ſeer hooge boomen. Leght twee leguen van Mexico, en ſes van Tezcuco: men treckt naer de ſtadt van Mexico langs een calſye, daer acht te peerde neffens den anderen konnen rijden; en ſoo recht, dat men de poorte van Mexico ſoude konnen ſien, 't en ware een kromte die 't van den beginne heeft. Aen de zijden van deſe plaetſe was Mexicaltzingo, in 't water; Cuyocan op 't vaſte landt gelegen, ſeer vruchtbaer, geſont en aengenaem. Deſe drie plaetſen hadden, in tijden datſe noch heydens waren, veel templen en hooge torens, die van verre bloncken oft ſilver hadde geweeſt, hedensdaeghs zijnſe tot klooſters geappropriceert. Daer was groote handel in 't ſout, hoewel niet ſeer wit noch goedt om te eten, dan wel om vleeſch te ſouten.

Guatitlan. Guatitlan leght vier leguen van Mexico, Tenyauca twee, Eſcapuzalco een; Tacuba dicht by Mexico. Suchimilco is in 't ſoete lac vier leguen van Mexico, twee van Cuyocan.

Queretaro. Te Queretaro in de Provincie van Xilotepec, is een fonteyn van ſoo heeten water, datſe verſchroeyt 't gene daer by komt, eerſt uytvloeyende; maer verkoelt zijnde, maeckt ſy het vee vet, door dienſe geſont is. In deſe Provincie zijn vele ſilver-mijnen, en medicinale kruyden, en alle vruchten van Spanjen waſſen 'er.

Acapulco. Het Aertz-biſdom van Mexico heeft zijn havenen aen de Zuyd-zee en de Noord-zee: aen de Zuyd-zee Acapulco, op de hooghte van ſeventien graden benoorden de linie; ſes leguen van Rio de los Yopes, daer het Aertz-biſdom paelt aen het Biſdom Tlaſcala.

De haven van Acapulco is in het in-komem omtrent een mijle wijt, van binnen heeftſe twee geulen, de eene naer het noorden, daer de ſchepen konnen anckeren; de andere naer het ooſten, daerſe beſchut leggen voor alle winden, ſoo datſe een van de grootſte, en ſchoonſte havenen is van de Nieuwe werelt, en overſulcks ſeer bevaren wordt by die van *Nova Hiſpania*. Van hier is grooten handel op de Philippinen en China. De ſchepen varen gemeenlijck van Acapulco derwaerts in Martio, en vertrecken weder van China in Iunio.

Panuco. Panuco was eerſt een Gouvernement op ſich ſelven, dan is nu ingelijft in de Audientie van Mexico. 't Landt naer Nova Hiſpania is het beſte; overvloedigh van lijftocht, en men vindt daer eenigh goudt: maer naer Florida, is 't ſeer arm en ſlecht. De Spanjaerden hebben nu in dit Gouvernement drie woon-plaetſen, Panuco, by de Spanjaerden genoemt Villa de Santiſtevan del Puerto, gebouwt ontrent Chila en daer de riviere Panuco in zee loopt, van Don Hernando Cortez, nae dat hy die van Panuco en Chila hadde t'onder-gebracht, en haer woon-plaetſen geheel verwoeſt.

Santiſtevan.

Santjago de los Valles. De tweede is Santjago de los Valles, gelegen binnen 's landts, vijf-en-twintigh leguen van Panuco.

S. Luys de Tampice. De derde is S. Luis de Tampice, acht leguen van Panuco, aen de kuſt van de Golfo van Mexico. Op de kuſt van dit Gouvernement zijn veel rivieren, en diverſche aen-komſten tot Rio de las Palmas toe, doch niet ſeer bekent, als alleen die van Panuco, en zijn haven, welcke oock niet ſeer goet is.

Tlaſcala. De Provincie Tlaſcala was eertijdts groot, de ſtadt gelegen aen een ſtercke plaetſe, in een gebroken geberghte van groote hooge klippen en rotſen, daer Tlaſcala de naem van hadde, tot datſe wierdt verandert in Tlaſcallan, welck is te ſeggen in haer tale, plaetſe van broodt; door dien de landen vruchtbaer zijn van Maiz en andere lijf-tocht: ſy woonden meeſt op ſtercke en hooge plaetſen; daernae, 't landt bevredight zijnde, bouwden de Spanjaerden wooningen op het vlacke, op de kant van de rivier Zahuatl, welck is te ſeggen ſchurft water, door dien 't de kinderen, die daer in gewaſſen worden, crawagie verwekt; hier hebben de Spaenſche ſchoone huyſen en andere gebouwen geſticht. De wooningen van de Indianen waren gelegen in verſceyde quartieren, een ſteen-worp van den anderen, en veel huyſen by den

den anderen met enge ſtraetjens, met veel kromten, de huyſen van aerde gemaeckt, oft van hout, eenige oock van ſteen; meeſt laegh, met groote ſalen van vreemt fatſoen, dan nu timmeren d'Indianen oock nae de Spaenſche wijſe.

Een Bisdom. Het Biſdom van Tlaſcala, ofte de los Angeles, gelijck men 't anders noemt, is gelegen tuſſchen het Aertz-biſdom van Mexico, en het Biſdom van Guaxaca, begrijpt de Provincien Tepeaca, en Zempoala, welck lant tamelijck vruchtbaer is, meeſt vlack, met goede weyden, en jaght van allerley wilt. In 't Biſdom Tlaſcala leydt Puebla de los Angeles, van vijftien hondert huys-geſinnen, verdeelt in vier quartieren, die de Spanjaerden noemen Barrios, gebouwt in 't jaer 1531 by den Preſident Don Sebaſtiaen Ramirez, op de weg van Vera Cruz naer Mexico. Vijf leguen van daer is d'oude ſtadt Tlaſcala, welcke een vrye ſtadt, en meeſt by Indianen bewoont is: hier was de Cathedrale kercke van dit Biſdom tot in het jaer 1550, als die geleyt is in de ſtadt de los Angeles; alwaer oock zijn diverſche klooſters van Dominicanen, Franciſcanen en Auguſtijner-Munnicken; een van Nonnen; en een collegie van meer als vijf hondert kinders van Indianen, om die te leeren; met een rente van tien duyſent Pezos, geſticht by de Preſident Ramirez voornoemt. Don Sebaſtiaen dede groote neerſtigheyt, dat de Cochenilla in deſe quartieren mochte gecultiveert worden; waer door, als mede door dien deſe Provincie vry leeft van tributen, en datter een vrye markt is, 't volck derwaerts komt van verſcheyde Provincien, met wolle, ſchapen, verckens en hoenderen te koop, gevogelte van alle ſoorten, haſen enkonijnen; en daer wordt grooten rijckdom ingebracht, naedemael daer veel ſilver-ſmeden, en gout-ſmeden, en veel koopmanſchappen zijn; oock menighte van Spaenſche wijnen.

Puebla de los Angeles.

Oudt Tlaſcala.

Segura de la Frontera. In de Provincie Tepeaca is de ſtadt Segura de la Frontera, gebouwt in een goede gelegenheyt, met ſeer bequame huyſen: onder de juriſdictie van deſe plaetſe zijn Temachalco, Tecalco, Chacutlac, en Arazingo.

Door de abondantie van boſſchen en bergen, zijn daer veelerley ſoorten van wilde boomen; de vrucht-boomen ſijn kerſſen, waer van de ſteel ſoo kort is, datſe vaſt aen de tack ſtaen, en Tuna: de vruchten van Spanjen waſſen hier wel.

Vera Cruz. De ſtadt Vera Cruz, die oock anders genoemt wiert Villa Rica, is van Mexico 't ſeſtigh leguen, en een vierendeel van een legue van de zee; daer woonen meer dan twee hondert huys-geſinnen Spanjaerden; daer is des Konings kaſſe, en een huys van contractatie; daer woont meeſt zee-varend volck, en die haer geneeren met goederen t'ſcheep en aen landt te brengen: door dien dat hier alle de vloten plegen te ontladen, en waren vier oft vijf maenden daer mede beſigh, overmits deſe ſtadt vijf leguen gelegen is van de haven S. Iuan de Vlua (daer wy elders van ſpreken;) nu worden de vloten meeſt geloſt in een plaetſe genaemt Buytron, die maer tachtentigh paſſen is van de voorſz haven, welck ſoo genoemt wort nae een herberge die daer was, dan begint nu een fraeye plaetſe te worden.

S. Iuan de Vlua. De haven van S. Iuan de Vlua is een ſeer kleyn en laegh eylandt, niet verre van het vaſte landt; het breedſte daer af is niet over een boogh-ſcheut; daer was wel eer maer een huys, en een kleyn kapelleken om Miſſe in te ſeggen. De zijde naer 't landt is op-gemaeckt met harde ſteen, en vier vadem diep recht op, waer door de ſchepen ſoo nae aen 't landt leggen, dat men daer uyt op landt kan treden. De Koning houd daer vijftigh ſoldaten, met haer kapiteyn, om de forten te bewaren, en ontrent hondert en vijftigh Swarten, die al 't jaer beſigh zijn met ſteen te dragen voor de timmeragien en ander gebruyck. Meeſter Iohn Hawkins was daer in 't jaer 1568 den 16 September, en vondt daer twaelf geladen ſchepen, die waerdigh wierden gehouden twee hondert duyſent ponden ſteerlings in gout en ſilver: hy verſocht alleen proviant voor ſijn ſchepen, en dat voor andere waren: den ſeventienden quamen daer dertien ſchepen van de vlote, welck van Spanjen quam, (en daer op een nieuwe Vice-Roy,) weſende waerd geëſtimeert ſes millioenen: en hoewel hy de ſelve had konnen buyten houden, (in welcken geval die vloot had moeten verloren gaen,) liet hy die nochtans inkomen op beloften, dat hy alles ſoude hebben dat hy begeerde; dan wierd hem qualijck gehouden, ſoo dat hy daer veel volcks verloor, en alle ſijn ſchepen op twee nae, met welcke hy ontquam, doch ſoo reddeloos en met ſoo weynigh victualie, dat hy, nae veertien dagen in de uyterſte miſerie geſwerft te hebben in zee, genootſaeckt was 't landt aen te doen, en in 't innerſte van de Golfo van Mexico tien man van ſijn volck aen landt te ſetten, van welcke eenige, nae veel tegenſpoet, van de Wilden wierden doodgeſlagen; andere naeckt uytgeſchut, vielen in handen van de Spanjaerden van Panuco, en wierden voorts naer Mexico gebracht, daerſe, weynigh uytgenomen, allengskens omquamen. Sedert hebben de Spanjaerden een ſterck fort op deſe haven geleyt, door dien het de beſte is, dieſe hier hebben. Sy heeft drie canalen om in te komen, van welcke de noordlijckſte de beſte is, gaende by 't vaſte landt in; aen beyde zijde van de canalen is 't vol kleyne klippen.

Guaxaca. Het Biſdom van Guaxaca wordt ſoo genoemt nae de principaelſte Provincie daer het in leydt; en Antiquera, nae de hooft-ſtadt van 't ſelve Biſdom: ſy is gelegen tuſſchen 't Biſdom de los Angeles, en de Biſdommen van de Audientie van Guatemala. In dit Biſdom zijn veel ſchoone Provincien, waer van de eerſte en voornaemſte is Guaxaca, een valleye daer de eerſte conqueſteur van Nova Hiſpania, Don Hernando Cortes den naem van kreegh el Marquis del Valle. Deſe valleye begint van de bergh Cocola, op de limiten van Guaxolotitlan; is ſeſtien leguen lang, met ſeer veel dorpen en woon-plaetſen: en hoewel 't een landt is daer weynige rivieren oft fonteynen zijn, ſoo is 't nochtans ſeer vruchtbaer, en daer is geen gebreck van water; de inwoonders van deſe valleye ſpreken de tale van de Zapotecas. Daer vallen ſeer veel mineralen, daerſe gout en ſilver uyt fineeren, criſtal, koper-root; en veel geſteenten van verſcheyde coleuren, tegen graveel en bloeden, oock bezarſteen, naturel en perfeckt, veel zijde, tarwe, en Maiz, oock Cochenilla en Cannafiſtola. Alle vruchten, ſaden, en andere kruyden van Spanjen willen daer wel voort komen: en het vee van allerley ſoorten tiert daer ſeer wel. In 't gantſche Biſdom van Guaxaca en is niet een riviere, oft daer valt gout in; en de Indianen ſouden geen ding gebreck hebben, ſoo ſy maer wilden wercken, door dien haer niets gebreeckt van eetbare waren, en om te kleeden. Sy hebben het Cacao, welck is een vrucht als amandelen, die daer voor gelt dient, ſy maken daer oock wijn af; gebraden zijnde, zijn ſeer goed om eten, en geven goet voedſel, &c. Het zijn geſonde en friſſche landen: de zijde wiert daer eerſt gewonnen, door de induſtrie van de Spanjaerden, van de moerbeſye-boomen van 't landt, daer de Indianen waren gewoon papier te maken van de tweede baſt: maer nu hebben de Spanjaerden daer ſoo veel moerbeſye-boomen geplant, dat daer ontallijcke zijde wort gewonnen. Dit Biſdom begrijpt in ſich wel 350 vlecken van Indianen, en in de ſelve (neffens 300 Eſtancias ofte land-huyſen) meer dan twee hondert en vijftigh duyſent Indianen die tribuyt betalen: heeft hondert en twintigh klooſters van Dominicanen, en noch meer ſcholen van Prieſters. In deſe Provincie worden dertien verſcheyde talen geſproken, doch de generale is die van Mexico. Neffens Guaxaca zijnder noch onder dit Biſdom vele andere landen, en inſonderheyt de rijcke Provincie van Miſteca, Tutatepec, &c.

Provincie Miſteca. De Provincie van Miſteca wordt gedeelt in Miſteca Alta, en Miſteca Baxa: Miſteca Alta is tuſſchen Mexico en Guaxaca, veertigh leguen van Antequera naer het weſten. Miſteca Baxa leyt meer naer de Zuyd-zee. In deſe Provincien hebben meeſt alle de rivieren en beeken gout; de Indianen trecken met vrouw en kinderen naer een beeke die haer naeſt gelegen is, met proviant voor tien oft twaelf dagen, en vergaderen met gemack ſoo veel gouts als ſy konnen, welck ſy in pulver in ſekere ſchaften van hoenderen bewaren, en trecken daer mede op de marckten daer men ſtoffen en vivres verkoopt, mangelen aldaer tegen het gout wat ſy van noode hebben, en keeren naer hare wooningen, en vallen niet eer weder aen 't wercken, voor dat haer proviant op is; ſy willen niet ſaeyen, ofte iets ter handen trecken, dan eten, drincken, en ſlapen: verſamelen insgelijcks het gout datſe voor tribuyt moeten geven, ſonder dat menſe elders kan toe bewegen, ſeggende dat hare kinderen mogen doen als ſy gedaen hebben.

Provincie Zapotecas. De Provincie Zapotecas is berghachtigh en klippigh, en ſoo groot als die van Miſteca; daer waſt byna al 't gene in de andere landen voortkomt. De Zapotecas gingen eertijdts meeſt met vellen omgort, nu kleeden ſy haer, korten haer hayr, en dragen mede hoeden. Onder de Provincie van Tecoantepec, (welck is te ſeggen, bergh van de tygeren) ſorteerden oock de Mixes: hier wordt Liquidambar gevonden.

In de provincie Guazacualco en Yluta, als mede in Cueztxatla had het volck veel loodſche ceremonien, beſneden haer, ſeggende datſe ſulcks voor een oudt gebruyck hadden; desgelijcks men niet in andere quartieren van Weſt-Indien heeft gevonden.

Antequera. De eerſte en voornaemſte ſtadt van Guaxaca is Antequera, tachtentigh leguen van Mexico, op de Koninglijcke wegh van Chiapa en Guatemala, in de luſtige valleye van Guaxaca. Deſe ſtadt heeft een ſchoone Cathedrale kercke, welckers pylaren al van marmer zijn, uyt een ſtuck gehouwen, ſeer groot en dick. De Indianen betalen haer tribuyt in mantels van cottoen, en in Cochenilla, welck in menighte groeyt in dit gantſche quartier.

S. Ilifonſo. De tweede ſtadt is S. Ilifonſo de los Zapotecas, twintigh leguen van Antequera: men handelt daer met gout, cottoen en Maiz; en daer zijn meer dan dertigh duyſent Indianen die onder tribuyt ſitten. Deſe ſtadt leydt op 't gebergte, in de Provincie van de Mixes, welck is een volck van goede ſtatuure, met lange baerden, dat ſeldſaem is in die landen, wreedt, ſtrijdbaer, en ſeer genegen tot menſchen-vleeſch te eten; gingen eertijdts naeckt, alleen een harten-vel, welck ſeer wit is, om de heupen gegort, en wel bereydt met menſchen herſſenen. Men heeft dit volck moeten t'onder-brengen met de honden, door dien men daer te paerde niet by magh.

S. Iago de Nexapa. De derde ſtadt is S. Iago de Nexapa, gelegen in de valleye van Nexapa, 20 leguen van Antiquera, op de wegh naer Chiapa en Guatemale.

Eſpiritu Santo. De vierde ſtadt is la Villa del Eſpiritu Santo, in de Provincie van Guazacoalco, aen de Noord-zee, op de limiten van Tabaſco, negentigh leguen van Antequera; gebouwt in 't jaer 1522.

B. Mechoacan. Het Biſdom Mechoacan is tuſſchen het Aertz-biſdom Mexico, en Neuva Galicia; heeft in de breedte, langs de kuſt van de Zuyd-zee, by de tachtentigh leguen, en ſeſtigh landwaert in: naer de noordelijcke quartieren, alwaer het hem verre uyt-ſtreckt onder de Chichimeco, is 't onbekent. Mechoacan is in Mexicaenſche tale te ſeggen een landt daer veel viſch valt. In het Rijck van Mechoacan ſpreeckt men vier verſcheyden talen, de Chichimeca, Otomiſche, Mexicaenſche, en die gemeen is in geheel Nova Hiſpania, die men noemt Taraſca, welck is de eygen tale, en de gemeenſte in dat landt, ſeer net én kort; de Spanjaerden hebben deſen naem gegeven aen de tale, door dien de Indianen, als ſy daer eerſt in het landt quamen, hare dochters aen hun gaven, en haer Taraſcue noemden, welck is ſoo veel by haer te ſeggen, als ſchoon-ſone, en daer van heeft het volck de naem behouden van Taraſcos, en de tale Taraſca. De getempertheyt van dit landt is ſeer verſcheyden nae de geweſten, het eene meer kout, het andere meer getempert, en eenige oock heet, doch alle ſeer geſont, en van een goede lucht; ſoo dat daer grooten toe-loop is van alle quartieren, om van verſcheyde ſieckten genceſen te worden: daer zijn groote menighte van meyren, rivieren, en fonteynen van ſoet, klaer, en geſont water, daer het vee ſeer vet van wordt; oock eenige baden van water, welck d'een meer, de ander min heet zijn: door deſe goede geſtaltenis des luchts is dit landt uytermaten vruchtbaer, met ſeer groote vlacke velden tot weyden, voor vee van allerley ſoorten; en bergen die ſeer dicht bewaſſen zijn met hoogh geboomte; hier waſt inſonderheydt de vermaerde purgerende wortel, die men gemeenlijck, nae de naem van deſe Provincie, noemt Mechoacan, dan de Wilden van dit geweſt noemen die Tachuache, de Mexicanen Tlatlanla quacuit lapilli; en eenige andere natien Puſqua. Het landt is overvloedigh van allerley nootdruft, en inſonderheyt van tarwe, garſte, en andere granen en ſaden van Spanjen; in ſulcker voegen, dat het gebeurt is, dat een Spanjaert van vier hanegas die hy daer geſaeyt hadde, weder geſamelt heeft ſes hondert. Daer en gebreeckt niet een fruyt-boom van Spanjen, geen ſoorte van hof-kruyden, en de druyven zijn daer ſeer treflelijck: de Spanjaerden hebben daer oock moerbeſye-boomen gebracht en geplant, waer door daer ſeer goede zijde valt, en menighte van Annil om daer mede te verwen. Naer het quartier van de Chichimecas toe, waſt oock Cochenilla. Daer is menighte van groot en kleyn vee, goede paerden, veel geyten en verckens van Spanjen, ontallijcke hoenderen, en ringduyven, oock leeuwen, wolven, en tygeren: men heeft 'er veel haſen, konijnen, patrijſen, fayſanten, tortel-duyven, en ander gevogelte. Het volck gaet nu al gekleedt in kottoen en wolle-lakenen van Spanjen, en op 't Spaenſch: in veel deelen ſpreecken de mans en vrouwen de Spaenſche tael, hebben oock vele konſten en ambachten geleert. Dit Rijck van Mechoacan is nu tot een Biſdom gemaeckt; daer zijn wel hondert en dertigh vlecken, waer van vier-en-negentigh hare ſcholen hebben, en vijftigh Parochien met haer Prieſters en klercken, oock wel ſoo veel kloſters van Franciſcaner en Auguſtijner-Monicken; en geen hooftplaetſe, ofte daer is een hoſpitael, om de Indianen te cureeren. In dit landt zijn oock verſcheyden mijnen. De beſte pluym-beeldekens worden gemaeckt in de Provincie van Mechoacan, in de vlecke van Paſcaro. Dit Biſdom begrijpt voorder in ſich de Provincien van Zacatula, Colima, Chilchota. Onder de Chichimecas worden begrepen vele natiën die verſcheyden zijn van tale, als de Panues, Capuzes, Samues, Zancas, Majolias, Guamares, Guachichiles en andere, doch bynae van eenderley manieren. Al 't gene de Spanjaerden hebben gevonden van deſe landen, is van ſeer vruchtbare grondt, en goede getempertheyt. De ſtadt Mechoacan oft Paſcuaro, is ſeven-en-dertigh leguen van Mexico. In Guayangareo, welck de Spanjaerden noemen Valladolid, is de Cathedrale kercke van 't Biſdom, met twee kloſters van Minne-broeders en Auguſtijner-Monicken, leyt ſeven leguen van Mechoacan, en vijf-en-twintigh van Guadalajara.

Paſcuaro. Valladolid.

De ſtadt S. Miguel leydt vijf-en-dertigh leguen van Paſcuaro, en veertigh van Mexico, op de wegh van Zacatecas; is wel bewoont, en voorſien van veel bouw-huyſen voor beeſten.

S. Miguel.

De ſtadt S. Felipe leght dertigh leguen van de ſtadt Mechoacan, in een onvruchtbaer en kout landt.

S. Felipe.

De ſtadt Concecion de Salaja leyt acht leguen van San Miguel, en vijf-en-dertigh van Mexico, en ſeventien van Valladolid, wierdt gebouwt in 't jaer 1570, om de wegh te bevrijden voor de Chichimecas.

Concecion.

De ſtadt Leon leydt ſeſtigh leguen van Mexico, en vier-en-twintigh van Valladolid; in welckers limiten groote aders ofte veeten zijn van metael, en inſonderheydt van ſilver.

Leon.

Voorts zijn de ſteden Zamora, Villa de Lagos, Guanaxuato, Talpujagua, en andere; en meer dan dertigh Eſtancias en eenige ſuycker Ingenios.

Hoewel Yucatan ſtaet onder Nova Hiſpania, ſullen het nochtans nevens de kaerte van d'eylanden beſchrijven, alſoo 't in de ſelve vervat is.

Yucatan.

De Provincie Tabaſco ſtaet onder Yucatan, is vlack land, vol moeraſſchen en lacken, daer veel viſch wort gevangen, als Manatis, Tortugas en Yguanas. 't Landt is laegh en meeſt boſſchagie, vol braſilie, cedren, en andere boomen. In de boſſchen is groote menighte van de vruchten van het landt, als Mameyes, Zapotes, Aguacates, Guajabos, en andere wel-rieckende en ſmakelijcke vruchten. Door de vochtigheyt en hitte is 't ſeer vruchtbaer en bequaem voor weyden van groot vee; tot Maiz en Cacao, welck is de grootſte rijckdom van 't landt; hier in betalen ſy haren tribuyt, en geven jaerlijcks twee duyſent Xiquipiles van Cacao; elcke Xiquipil is acht duyſent amandelen: daer is groote menighte van wijngaerden, vijge-boomen, lymen, limoenen, en orangie-appelen. Daer waſt veel Maiz, en wordt drie ofte vier reyſen des jaers verſamelt, oock waſt het rijs daer wel, en hirs, en allerhande hof-kruyden van Spanjen. Daer zijn veel tygeren, leeuwen, deynen, wilde ſwijnen, hoewel kleyn; konijnen, armadillen, meerkatten, harten; Tepeyzquintes, Yguanas, en ander ongedierte: fayſanten, pauwen en papegayen van veelerley ſoorten, quackelen, en allerhande groot en kleyn gevogelte van verſcheyde koleuren; veel hoenderen van Caſtilien, ring-duyven en tortel-duyven. Men verſamelt daer geen cottoen, hoewel 't daer oock waſt, brengen 't van Yucatan, als mede andere ſtoffen om in te kleeden, door dien 't volck de cottoen niet kan beneficeeren, beſigh zijnde met koeyen en verckens te voeden, en nae het Cacao te ſien; want noch op de boomen ſtaende, komen de apen en eeck-hoorntjes, en ander gedierte het ſelve eten eer 't rijp is. De Moſquitos zijn in dit landt ſoo overvloedigh en moeyelijck, dat men niet kan ſlapen ſonder pavillon. In deſe Provincie is alleen een woonplaetſe van Spanjaerden, welck is Tabaſco, anders oock genaemt

Tabaſco.

naemt *la Villa de Nueſtra Señora de la Vittoria*, om de victorie welck Cortes hier hadde tegen de Indianen, toen hy de eerſte reyſe dede naer Nova Hiſpania. Deſe plaetſe leyt 70 leguen van Ciudad Real de Chiapa; men vaert naer Chiapa de riviere Gryalva op, 40 leguen, en de reſteerende 30 reyſt men over hart geberghte, daer veel rivieren zijn, en kout landt.

NIEV GALISSEN.

NOva *Galicia* (welck oock genoemt wort Guadalajara, nae de hooft-ſtadt, en Xaliſco nae een voorneme Provincie onder de ſelve reſorterende,) is een Audientie op ſich ſelfs; ſcheyd van Nova Hiſpania, ontrent de haven Navidad, en het lack Chiapala; naer het noorden, en ten deel naer 't weſten, is 't niet volkomentlijck ontdeckt, de reſte naer 't weſten is zee. Het is bewoont aen de eene kant, waer in begrepen is het gedeelte in de Provincien van Guadalajara, Xaliſco, los Xacatecas, Chiametla, Culuacan, Neuva Bizcaja, en Cynaloa; en de nieuwe ontdeckingen van Neuvo Mexico, Cibola en Quibira.

Van Puerto de Navidad af tot Culuacan toe, langs de kuſt van de Zuyd-zee, is 300 leguen.

De principaelſte Provincie van 't Rijck van Nova Galicia, is Guadalajara, alwaer de lucht ſeer getempert is, de gront vruchtbaer van tarwe, Maiz, en andere ſaden van Caſtilien: daer zijn veel ſilver-mijneralen; en de volgende plaetſen by de Spanjaerden als nu bewoont.

Guadalajara. Guadalajara, de hooft-ſtadt van dit Rijck, is gebouwt by Nuño de Guzman, in 't jaer 1531, van Mexico ſeven-en-tachtentigh leguen, op een pleyn, ontrent een riviere, met goede fonteynen, wateren, weyden, goede ſaey-landen, gebergte om hout te bekomen, en bequame materialen om te bouwen; de Koninglijcke audientie houd hier haer woonplaets, de officiers van des Konings inkomen, de Cathedrale kercke, ſuffragaen van het Aertz-biſdom van Mexico, ſedert het jaer 1570; welck eerſt was geordineert in de ſtadt Compoſtella.

De andere ſteden zijn Villa del Eſpiritu Santo; Santa Maria de los Lagos, daer een Alcalde Major reſideert; deſe ſtadt wierdt geleght om ſich te verſekeren tegen de Chichimecas.

Compoſtella. De tweede Provincie is Xaliſco, vruchtbaer van Maiz: hier is maer een ſtadt, van de Spanjaerden genaemt Compoſtella, gelegen ontrent de zee-kuſt, 33 leguen van Guadalajara naer het weſten, gebouwt by Nuño de Guzman in 't jaer 1531: ſy heeft geen goede weyden voor de ſchapen, ſeer weynigh zaey-landts, noch goedt voeder voor de paerden, noch materialen tot den bouw; is ſeer heet, brengt veel ongedierte voort: en daer vallen ſchrickelijcke tempeeſten.

Chiametla. Aen Xaliſco confineert Chiametla, op de kuſt van de Zuyd-zee, een groote Provincie; daer woonde eertijdts veel volcks, welck vocht met pijlen, knodſen, en ſchilden, en een Indiaen voerde al deſe wapenen teffens. De ſchilden waren gemaeckt van ſtockskens, te ſamen gewrocht met draden, ſy droegen die onder den arm vaſt gemaeckt met een koorde. In deſe Provincie gingen de vrouwen tot de voeten toe gekleedt; en de mans droegen korte mantels, hadden ſchoenen van harte-vellen. 't Landt is vruchtbaer en rijck van ſilver, was, en honigh; het dorp S. Sebaſtiaen was geleght by Kapiteyn Franciſco de Yvarra in 't jaer 1554; daer nae ſijnder veel ſilver-mijnen gevonden, en twee Reales geſticht met haer noodige Ingenios van molens, en ſmelt-ovens; en daer wordt een groote menichte ſilver gebeneficieert.

S. Sebaſtiaen.

Culuacan. Culuacan is een gouvernement op de kuſt van de Zuyd-zee, naer 't weſten van Chiametla: het is vruchtbaer landt van alle nootdruft. Nuño de Guzman bouwde hier San Miguel; dan deſe ſtadt is daernae verleght vijf leguen nederwaerts, en twee leguen van de zee, in de valleye Horaba, om dat daer beter gelegentheyt is van zaey-landen, fruyten, en anders, daer wordt veel viſch gevangen, door dien de vloedt op komt tot aen de ſtadt. Daer zijn in dit quartier ſilver-mijnen, daer de Spanjaerden haer ontrent hebben geſet om die te beneficieeren, welck ſy noemen Real; deſe mijnen worden genoemt de las Virgines.

S. Miguel.

Cinaloa. Naeſt Culuacan is Cinaloa: in deſe Provincie was eertijts een woonplaetſe van Spanjaerden geleght, dieſe noemden San Iuan de Cinaloa, dan hebben die niet wel konnen houden, hoewel Franciſco de Ybarra deſe plaetſe op nieuws van volck verſagh, en alles daer liet brengen van Culuacan af, welck tot onderhoudinge van 't volck noodigh was. Dit lant heeft aen de rechter-handt het hoogh en moeyelijck geberghte van Tepeſman, aen de ſlincker de Golfo van Californ ia; naer 't weſten de Provincie Cibola; naer 't noorden Neuvo Mexico; wordt verdeelt by acht rivieren, op welcker oevers alle de dorpen van de Indianen leggen, om de viſcherye. De grondt is vet, de lucht helder en geſont, en daer waſt licht alles wat daer gezaeyt wordt. Sy hebben overvloet van cottoen, daer ſy haer kleederen en mantels van maken, op de Mexicaenſche wijſe: mans en vrouwen dragen lang hayr, de vrouwen tot over de ſchouders, de mans op-geknoopt: zijn lang van ſtatuure, ſterck en ſtrijdbaer: haer wapenen zijn bogen, vergiftige pijlen, knodſen van hart, en korte piecken van root hout.

Ten tijde Nuño de Guzman van Mexico verreyſde naer Neuva Galicia, liet hy in 't gouvernement van Panuco, voor ſijn Lieutenant Lope de Mendoça, met ordre, dat hy een tocht ſoude doen landwaert in, naer Uxitipa, om 't landt te ontdecken, en volck te planten, ſoo hy bequaemheyt van plaetſe en andere nootſakelijckheden daer toe ſoude vinden. Lope nae eenigh onderſoeck populeerde, in de valleyen van Uxitipa, een ſtadt, welcke hy noemde San Luys, te landwaert in, naer Xaliſco toe, onder welckers gouvernement het is gebleven, oock nae dat de Koning Panuco onder Mexico heeft getrocken. De geſtalte en manieren van het volck van deſen lande zijn gelijck die van Mexico, hoewel de tale verſcheyden is; haer tempelen zijn hoogh, van aerde zoden gemaeckt met haer trappen; kleeden haer met mantels als die van Mexico; hebben gemaeckte wijnen om op haer feeſten te drincken. 't Landt is wonder overvloedigh van fruyten, jaght van harten, en andere wilde dieren: veel hoenderen worden 'er nu gevonden, quackelen, pertrijſen, tortel-duyven en ander gevogelte; in 't kort allerhande lijftocht in overvloedt.

Vxitipa.

S. Luys.

De Provincie de los Zacatecas is ſeer rijck van ſilver-mijnen, gebreckigh van water, tarwe, en Maiz: daer zijn drie ſteden van Spanjaerden, en vier andere voor-neme gelegentheden van mijnen; van welcke mijnen de principaelſte zijn de los Zacatecas, alwaer haer ordinaerlijck houden meer dan vijf-hondert Spanjaerden, met vijf-hondert ſlaven, hondert paerden en muylen, en een klooſter van Minne-broeders, en daer is geſtadigh een van de Koninglijcke officiers van Guadalajara. De mijnen van Avinno, op de limiten van de Zacatecas, wierden ontdeckt door het beleydt van Franciſco de Ybarra, in het jaer 1554, welcke ſcheydende van Zacatecas met een goedt getal ſoldaten wel verſien, ontdeckte eerſt die van S. Martin, alwaer ontrent vier hondert Spanjaerden haer plegen te onthouden: daer nae de mijnen van San Lucas; en die van Avinno voornoemt, en meer andere daer ontrent, waer groote quantiteyt van ſilver is uyt-gehaelt: beneffens deſe wierden mede ontdeckt, in de juriſdictie van S. Martin, de mijnen del Sombrerete; ontrent welcke gelegen is de ſtadt del Erena. Voorts de mijnen de los Ranchos, en de los Chalchuites, en die de las Nieves, daer veel metaels in is; en zijn ſoo goedt, dat indien de mineurs menighte van quickſilver konden krijgen tot een redelijcke prijs, daer ſoude noch ongelijck meer uyt-getrocken worden. Voorts de mijnen del Freſnillo, daer men insgelijcks veel ſilver uytgraeft.

Zacatecas.

Mijnen.

Neuva Vizcaya is een landt vol vivres, vee, en goede mijnen van ſilver, begrijpt onder haer de Provincie Topia; deſe landen zijn ondeckt by Franciſco de Ybarra. Hy vondt in die tocht de mijnen van Endehe en S. Iuan, welcke ſeer rijck en voorderlijck zijn uyt-gevallen, insgelijcks die van Sancta Barbara, welck de uyterſte zijn, van het gene tot nu by de Spanjaerden is bewoont, in dat quartier te landtwaert in; deſe metalen zijn ſeer rijck, en beneffens de menighte van ſilver, is daer veel loots gevonden, ſeer dienſtigh om de andere ſilver-mijnen te beneficieren. En uyt deſe ontdeckinge is groote nuttigheyt geſproten voor de Rijcken van Neuva Galicia, en Nova Hiſpania in 't generael, om den grooten handel die daer uyt is ontſtaen, door dien de mijnen veel zijn, ſeer rijck, en van fijne metalen.

Neuva Vizcaya.

YVCATAN,

het weſtelijckſte deel van d'Audientie oft Gerichtshof van Nieuw Spanje,

en d'Audientie van

GVATIMALA.

Naem. DE Provintie en Gouvernement van *Yucatan* (want ſy kreeg in het jaer 1517 deſe naem van *Hernando Cortes* in ſijn eerſte ſcheepsreyſe) wierd in 't begin voor een eylant, ſelfs van d'ingeboren volcken, gehouden, want deſe laetſten noemden het daerom *Peten*, dat is, eylandt; maer daer na is men gewaer geworden dat het een Pen-inſul, oft Half-eylant is, 't welck

Groote. byna geheel van de zee is omringt. Het is in 't omgaen meer dan 250 mijlen groot, van een byna driehoeckige geſtalte, of van een vijge die noch groent: de grootſte breette is ontrent 100 mijlen van 't ooſten naer 't weſten, en ſoo veel tuſſchen 't noorden en zuyden; van de noorderkuſt af tot aen de grenſen van 't Gouvernement van Guatimala, is het naeulijcks 25 mijlen breet tuſſchen 't ooſt en weſt.

Grenſen. Dit lant wort ten zuyden beſloten van de riviere *Taiza* en de bergen van *Locando*; ten zuydweſten van de Provintie *Chiapa*; en ten weſten van die van *Xicalango* en *Tabaſco*, waer de zee tot in 't vaſte lant dringt door twee bayen, van welcke de grootſte een inkomen heeft dat meer dan een mijl groot is in de breette, en ontfangt de zeebaren in ſulck een menighte, datſe daer binnen een groot meir maken, in welcke eenige eylanden verſpreyt leggen, tot groot gevaer der ſchippers, die genootſaeckt ſijn op de boomen te letten, om ſich uyt de ſelve, als een doolhof, te

Heedanigheyt. redden. Deſe eylanden, als oock de geheele naburige kuſt van 't vaſte lant, ſijn vervult met ſulck een ontelbaer getal van verſcheyde ſlagh van vogelen, inſonderheyt der gene die voortkomen en ſich ophouden aen d'oevers en ſtaende wateren, dat het als een wonder is te achten; ſoo dat de Wilden van de naby- en ver-gelegene Provintien gewoon ſijn herwaerts te komen om deſe vogelen te vangen: oock is hier geen minder overvloet van wilde dieren, als konijnen, verckens en apen, en dat dier 't welck d'inwoonders yguane noemen.

Lucht. De lucht is hier ſeer heet, inſonderheyt in het noorderdeel, 't welck ſich ſeer wijt uytſtreckt: en hoewel dit landt geen rivieren noch

Water. beeken heeft, ſoo is 'er evenwel nooit water gebreck, om de bequaemheyt en menighte der putten die men hier ſiet. Op verſcheyde plaetſen midden in 't lant, als men onder de ſteenen en rotſen graeft, vint men een menighte van ſchulpen: welcke ſaeck, als oock de nederheyt van den oever, en d'ondiepte van d'omgelege zee, geven geen duyſtere giſſing, dat eertijts het grootſte deel van dit geweſt met de zee is bedeckt geweeſt. De winter begint hier in Octo- *Winter.* ber met het blaſen van de noorde-wint, welcke van nature kout is, en ſtrijdigh met de geſontheyt der inwoonders; want ſy, tot de hitte gewent ſijnde, kleeden ſich licht en dun, waer door hen dan ſinckingen en koortſen overvallen: deſe tijdt duert tot de maent van Martius, uytgeſeyt datſe ſomtijts in Januarius en Februarius de ſomer beginnen gewaer te worden: en in alle deſe maenden regent het in 't gemeen niet dan met yder nieuwe maen. In haren ſomer, *Somer.* die met April begint, en tot het eynde van September duert, regent het byna gedurigh; maer daerom laten ſy niet in deſe tijt met groote winſt en genoegen te ſaeyen en te maeyen, om de vruchtbaerheyt des aertrijcks. In de winter voelt men byna geen koude, 't en ſy dat de noordooſte winden ſterck waeyen: d'oude ingeborenen konnen die oock minder verdragen dan de vreemdelingen, om de redenen boven verhaelt.

Dieren. Dit landt voedt vele wilde dieren, als harten, verckens en andere; en daerom is het eertijts van de wilden *Vlunuluez Yetelzeh*, dat is, het landt der paeuwen en herten, als Herrera het vertaelt, geheeten. Het aertrijck geeft geen tarwe noch andere vruchten van Europa: men heeft 'er oock tot noch toe geen aderen van gout of ander metael gevonden; waer uyt klaerlijck blijckt in wat doling ſommige Schrijvers waren, die geſegt hebben, dat de Spanjaerden, als ſy hier eerſt quamen, kruyſſen vonden van latoen; dewijl men nooit eenigh merckteecken van dit metael in dit lant, noch in eenigh andere geweſt van America, heeft gevonden.

Oude inwoonders, Vele Wilden verhalen, datſe van hare voorouderen gehoort hebben, dat deſe Provintie eerſt bebouwt is door een ſeker volck die daer van 't Ooſten gekomen waren, na datſe langen tijdt hier en daer geſworven hadden, welcke door de Godtheyt dieſe dienden beſchermt waren van 't verderf dat andere volckeren getroffen

YVCATAN
Conventus Iuridici Hispaniæ
Novæ Pars Occidentalis, et
GVATIMALA
CONVENTVS IVRIDICVS.

Milliaria Hispanica vulgo leucæ.

Septentrio.

Meridies.

Occidens.

Oriens.

275

280

285

290

SINVS MEXICANVS

GOLFO DE NVEVA ESPAÑA.

MAR DEL ZVR.

GOLFO DE HONDVRAS

YVCATAN

CVBA.

HISPANIÆ NOVÆ PARS.

GVATIMALA

HONDVRAS.

NICARAGVA.

COSTARICA

VERAGVA.

Tula
Xilotepeque
Mestitlan
Lateotlalpa
Mexico
Papautla
Misteca
Zapotecas
Guaxaca
Nixapa
Zutepeque
Chiapa
Quelenes
Zeltales
Zoques
Vera Paz
Soconusco
Chontales
Nequecheca
Masaya
Chomes
Cocomes
Chetumal
Chuaca
Yzaes
Merida
Tiguzigalpa
Nicoya
Paro
Cartago
Cosdo de Veragua
Trinidad
Panama
Caiman Grande
Cozumel
Santamilla
Guanaja
Guajama
Vtila
Truxillo
Crotoe
Bibora
Hoyen Eylanden
Mewen Eylanden
Caxtle de Austria
Boca del Drago
Concepcion
Sᵗᵉ Fe
Sᵗᵉ Catelina
S. Andero
Yᵃˢ de Perlas
Yᵃˢ Desconocida
Los Alcranes
Negrillos
Borneja
I. das Areas
Baixo de Sisal
Triangulo
La Desconocida
As Arcas
Baixos de Tuspa
Sierras de S. Martin
Roca Partida
Lago de Bacalar
Lago de Xicalango
Golfo Dulce
L. de Nicaragua
Desaguadero
Golfo de Xiloa
Golfo de Fonseca
Golfo de Salinas
Bocas del Toro
Archipelago de S. Blas
Baya de Cartago ó Catashi
Indisch dorpjen
Mexico
Tlascala
Guaxocingo
Chalco
Tolnia
Xalateco
Atisco
Segura
Villa Rica
Xalapa
La vera Cruz nueva
Ly Fuerça de la vera Cruz
Chautla
Cacatopec
Puebla
Antequera
Tuculula
Caxtila
Tehuantepec
Acapulco
Guatulco
Xicalango
Tabasco
Salamanca
Champoton
Campeche
Valladolid
Merida
Conil
Quyo
Pantoja
Quitazueño
Ilhos
Golfo Dulce
Vera Paz
Ciudad Real
Medias d'Area
Spiritu Santo
Xalapa
Guatimala
Valladolid, Comayagua
Leon
Granada
Realejo
Xerez
Segovia
Taguzigalpa ó Tiguzigalpa
Nicoya
Paro
Cartago
Chomes
Veragua
Panama
Carlos
Aranjues
El Cano
Golfo de Salinas
Chira
Puerto de Velas
Puerto de Scandido
Puerto de Caballos
Puerto de Sal
Puerto de Triunfo de la Cruz
Puerto de S. Pedro
Puerto de Grathias a Dios
Puerto de Honduras
Puerto de Xagua
Puerto de Matanzas
Puerto de Mariel
Puerto de Havana
Puerto de Carenas
Puerto de Mayami
Puerto de Ocanes
Puerto de Caballos
Puerto de Cayman
Puerto de Cabo de Corrientes
Puerto de S. Antonio
Puerto de Pinos

fen had; en datſe dwars door de zee gegaen hadden, na dat de wateren, aen wederſijden opgehouden, hen een wegh toonden. 't Is aenmerckenswaerdigh 't gene de Spanjaerden vertellen, datſe in deſe Provintie alleen eenige ſchaduwe van den Doop, die d'inwoonders in hunne tael een tweede geboorte noemden, gevonden hebben; welcke naeulijcks iemant onder hen als onnut verſuymde, om datſe oordeelden dat deſe waſſing hen een begin van alle deughden inſtorte, en datſe daer door geſterckt wierden tegen alle bedriegeryen en gewelt der duyvelen. Men doopte oft waſchte hen in het gemeen van hun derde tot aen hare twaelf jaren; oock traden ſy niet in huwelijck dan na de ſelve ceremonie: hier toe koſen ſy een geluckigen dagh, en nooit een die ſy ongeluckigh achten: de vaders en moeders waren mede gewoon drie dagen te voren te vaſten, en de mannen onthielden ſich van hare vrouwen.

Godts-dienſt,

De Spanjaerden verhalen noch vele andere dingen, aengaende de wijſe van leven, en heydenſche gewoonten van deſe volckeren, die wy, om datſe nu alle ſijn verandert, ſullen voorbygaen. Sy hadden maer een tael, uytgeſeyt dat de gene die op de grenſen en den oever der zee woonden, met meer geſchicktheyt en vaerdigheyt ſpraken.

tael,

In dit landt ſiet men groote gebouwen van ſteen gemaeckt, ('t welck wonderlijck is, dewijl ſy te voren geen yſer noch ander metael hadden,) dit waren ſonder twijfel hunne tempelen en bidplaetſen; want de huyſen der gemeene lieden waren byna alle van hout en met ſtroo gedeckt. Heden ſiet men hier een groot getal oſſen en koeyen, als oock paerden van Europa, en een groote menighte hoenderen: kottoen, en 't kruyt daer men verwe van maeckt, wort mede op vele plaetſen geplant.

en gebouwen.

Hier ſijn kleyne bergen (welcke ſich van *Champoton*, aen de weſtſijde van 't ſelve gelegen, tot aen de ſtadt *Salamanca*, dat aen d'ooſtſijde is, uytſtrecken) die deſe Peninſul oft Half-eylant in twee deelen afſcheyden; waer van het deel dat ten zuyden van deſe gemelde bergen aen *Lecandon* en *Tayſa* raeckt, door gebreck van water, woeſt en onbewoont is gebleven: maer het gene dat ten noorden der ſelve legt, is ſeer volckrijck; want hoewel de zon daer den geheelen dagh ſeer heet is, ſoo ſijn daer mede ſoete en aengename winden, die de hitte matigen, welcke ſy *Birſes* noemen, die meeſt uyt het ooſten komen, als oock de *Virazones*, gelijck de Spanjaerden die noemen, 't welck ſijn winden die ſich des avonts op de zee verheffen. 't Geweſt der bergen is ſeer geſont, ſoo dat d'inwoonders daer ſoo lang leven, dat ſeker Minderbroeder verhaelt, als hy door deſe bergen reyſde, om de Wilden in de beginſelen der Chriſtelijcke Religie t'onderwijſen, dat hy daer een man ſagh, welcke (indien ſijne en ſijner naburen rekening hem niet bedroogh) ontrent drie hondert jaren out was; oock ging hy ſoo gebogen dat ſijn mont aen ſijne knyen raeckte, en had een ſoo harde huyt, om dat hy altijdt naeckt gegaen had, en ſoo ruw, dat hy ſcheen met ſchubben bedeckt te weſen. Seker Schrijver maeckt gewagh van een ander, die vele geſien hebben, die tot 140 jaren was gekomen, gelijck men uyt de ſaken, daer hy een goede geheugenis van had, kon beſpeuren.

Deeling.

Hoogen ouderdom.

Franciſco Hernandez de Corduba ontdeckte eerſt dit geweſt, en quam te lande aen de punt, die men nu, om de volgende redenen, *Cotoche* noemt. De Koning van dit landt, als hy de Spanjaerden noodighde om te lande te komen, gebruyckte dickmael de woorden *Conez Cotoche*, dat in hare tael beteekent, komt onder mijn dack; en daerom hebben de Spanjaerden aen deſe Caep de naem van *Cotoche* gegeven: doch als ſy nu aen landt traden, waren ſy niet alleen hier, maer oock op een ander plaets die de Wilden *Quimpech*, en de Spanjaerden nu *Campeche* noemen, byna overvallen, en gedwongen weder naer 't eylandt Cuba te keeren.

Ontdecking.

Na de voorſeyde quam *Iuan de Gryalva* in dit geweſt, en in dat deel daer men 't eylant *Cozumel* ſiet, (van 't welck wy hier na ſullen ſpreken,) daer vont hy, gelijck ſy ſeggen, eenige tempelen of bedeplaetſen, en houte en ſteene kruyſſen, die ſy, tot die tijt toe, in geen deel van America gevonden hadden. De Spanjaerden verhalen, dat ſy van de Wilden verſtonden, dat 'er onder hen ſeker waerſegger was, *Chila Cambel* genaemt, die hen lang te voren had voorſeyt, dat 'er een vreemt volck van den opgang der zonne ſoude komen, die daer een kruys, gelijck hy hen teekende, ſoude oprechten, 't welck machtiger ſoude ſijn dan hare goden; en dat het ſelve volck alle die landen ſoude vermeeſteren, den dienſt der afgoden t'eenemael uytroeyen, en de Wilden bekeeren tot den dienſt van den waren Godt; en andere diergelijcke ſaken: en dat dit d'oorſaeck was dat ſy ſoo veel kruyſſen hadden gevonden; waerom deſe volckeren oock gedurigh aen de Spanjaerden vraeghden, of ſy niet van den opgang der zonne quamen. Daer na ging *Gryalva* naer *Potonchan*, en hebbende daer veel vyantſchap van d'inwoonders ontfangen, keerde hy naer de Provintie van *Tabaſco*, doch kon dit geweſt niet verder ontdecken.

Hernando Cortes volghde daer op, en landde aen 't eylant *Cozumel*, waer hy *Hieronymo de Aquilar* vond, die de tael der Wilden had geleert, en hem ſeer dienſtigh was om Nieuw Spanje te vermeeſteren: maer dewijl hy van hier elders ging, ſoo kon hy dit lant oock niet wijder onderſoecken.

In 't jaer 1527 heeft men eerſt begonnen van Yucatan een volkomen kennis te krijgen, want *Franciſco de Monteyo*, hebbende van de Koning een privilegie daer toe bekomen, trachte eerſt het eylant *Cozumel*, en daer na heel *Yucatan* in te nemen; tot dien eynde beſprong hy eerſt het eylant, en ging onlangs daer na aen 't vaſte lant; als hy aen 't vleck *Xamanzal* quam, geraeckte hy in een fel gevecht met d'inwoonders, dat ſeer dappere krijgs-lieden waren; evenwel ging hy langs de kuſt tot aen *Conil*, daer de Gouverneurs van de Provintie *Chacua* uyt ſich ſelf by hem quamen, waer uyt hy verſtont dat het voornaemſte dorp van dit geweſt *Turoh*, en de Prin-

cen

een *Cheles* genaemt waren. Van daer ging hy in de Provintie *Aarrinchelen*, oock *Yzamal* geheeten, ſonder dat d'inwoonders hem tegenſtonden; van deſe naer die van *Tutulxin*, welcker hooftſtadt is *Mini* (veertien mijlen van de plaets daer nu *Merida* legt) wiens inwoonders van hem hulpe verſochten tegen de *Cocomes*.

De Provintien Chetemal,

In dit lant is oock de Provintie *Chetemal*, in welcke *Villareal* eertijts was gebouwt, en nu *Salamanca* is gelegen. Die van *Campeche* en *Champoton*, waer de Spanjaerden nu een ſtadt hebben.

Cochuaca,

Dicht by de gemelde legt de Provintie van *Cochuaca*, ruw en vol bergen, met een vleck *Tulma* genaemt; en dat van *Chable*, waer de Spanjaerden lang te vergeefs hoopten gout-mijnen te vinden. Niet wijt van daer is de Provintie *Guayamil*.

en Chechiniza.

De *Yxaes* bewoonden de Provintie *Chechiniza*, welckers voornaemſte vleck *Mayapan* wierd geheeten, alwaer nu *Merida* is gebouwt. De *Cocomes* hadden *Zututa*; en *Canul* was bewoont door de vreemdelingen van *Tabaſco*, die oorſpronckelijck Mexicanen waren.

Merida, hooftſtadt.

De voornaemſte ſtadt van deſe Provintie is *Merida*, 20 graden van den Equator naer 't noorden gelegen, en byna in 't midden van deſe Peninſul ofte Half-eylant, doch wat naerder aen de noordkuſt, en ontrent 12 mijlen van de zee. Men ſegt dat hier eertijts een groot vleck der Wilden was, met vele groote gebouwen van ſteen verciert, aen welcker muren naeckte mannen uytgehouwen ſtonden; ſoo dat de Spanjaerden meenden, gelijck waerſchijnlijck is, dat het hare tempelen waren. Hedensdaeghs wort deſe ſtadt *Merida* geheeten, om de gelijckheyt dieſe heeft met een ſtadt van de ſelve naem in Spanje. Het is de woonplaets van de Gouverneur deſer Provintie, en d'andere Officiers van de Koninck: hier is oock een Biſſchoppelijcke kerck, hoewel dat 'er, als ſommige ſeggen, niet meer als hondert huysgeſinnen van Spanjaerden woonen.

Valladolid.

De tweede ſtadt is *Valladolid*, 31 mijlen ten zuydooſten van *Merida* gelegen: hier is een treffelijck klooſter van de Minderbroeders. Men telt in 't omgelegen landt van deſe ſtadt meer dan vijftigh duyſent Wilden, die aen de Spanjaerden ſchatting betalen.

Campeche.

De derde ſtadt is *Campeche*, gewijdt in de naem van S. Franciſcus: ſy is byna 50 mijlen van Merida ten weſten of liever zuydweſten, en aen den oever tegen over Nieuw Spanje gelegen, en heeft een middelbare haven in een ruyme doch ondiepe baye. Van deſe plaets heeft ſeker ſlagh van hout, 't welck de verwers gebruycken, de naem, dat men in grooten overvloet naer Europa brengt: in Nederlant wort het Campechehout genaemt, en is gelijck een ſlagh van Braſilienhout, en miſſchien het boomken *Cahuraqua*.

Salamanca.

De vierde ſtadt noemt men *Salamanca*, gelegen in de Provintie van *Bacalar* of *Chetemal*, 70 mijlen van de ſtadt *Merida* ten zuyden, en byna ſoo veel van *Valladolid* langs den oever die van de Mexicaenſche golf wort beſpoelt.

Zeekuſt.

De zee is vol ondiepten rontom dit Half-eylandt, ſoo dat de groote ſchepen niet naerder aen de kuſt durven komen dan op vier of vijf mijlen; ſy heeft oock geen haven dan voor kleyne ſchepen: de vloet en ebbe is hier mede veel ſtercker dan in eenigh ander deel van Nieu Spanje: behalven dat, is de kuſt ſoo laeg, om dat hier geen duynen ſijn, ('t en ſy tuſſchen *Campeche* en *Champoton*, daer eenige heuvelen ſijn die ſich van verre vertoonen, en een anderen tamelijck hoogen bergh, die ſy in 't gemeen *Morro de los Diabolos* noemen,) datſe van de Schippers in zee niet kan geſien worden, of ſy moeten ſoo naby weſen datſe in gevaer ſijn. Oock moet men in acht nemen, dat de groote ſchepen ver van de kuſt blijven, om de ſanden en bancken, en niet minder om de rotſen, die den oever aen alle ſijden beſetten, uyt vreeſe van anckers en touwen, 't en ſy men groote ſorge draegt, te verlieſen: doch ſchoon de ſchepen aen de gront raken, ſoo is 't ſonder groot gevaer, om dat de ſelve ſacht is, en geheel ſlijck-achtigh.

Yucatan heeft oock ten noorden 't eylandt Cuba, van welcke het 70 mijlen af legt; ten ooſten ſijn de Provintien die men Honduras noemt; tuſſchen beyden is een groote baey (die *Gryalva* de naem van *Baya de l'Aſcencion* had gegeven) doch nu die van de Honduras geheeten, met vele eylanden vervult, genoegh bekent om de ſchipbreucken, die ſoo dickmael den genen, die in deſe twee Provintien handelen, overkomen. Aen de ſijde die naer de Provintie van *Tabaſco* ſtreckt, telt men de volgende havenen: *Cicla* en *Telichaque*, daer na *Cical*, en de riviere *Cauquil* die ſich door twee monden in de zee ontlaſt: daer na de kleyne haven van *Campeche*, aen de ſyde van Nieuw Spanje. Oock is hier de Caep *Delgado*, op den oever van de zee by de kromte die naer 't ooſten ſtreckt, gelegen; voor 't welck men het eylant *Deſconoſcida* ſiet, doch eenige mijlen daer afgeſcheyden; dit eylant is geheel omringt met ondiepten en rotſen, waer van het de naem heeft. Achtien mijlen van daer ten weſten ſijn *la Zarza*, en *Triangulo*, drie kleyne eylanden die men dicht by een vierde, dat wat grooter is, ſiet, doch ſeer gevaerlijck voor de ſchepen om vele bancken. Seſtien mijlen van de gemelde Caep leggen d'eylanden *de Arenas*; en dat van *Bermeja* is 30 mijlen meer ten noorden: hier ontrent ſijn drie eylanden, die men *los Negrillos* noemt, 30 mijlen van daer ten ooſten gelegen, en aen alle ſijden met bancken en rotſen omringt. Eyndelijck de vermaerde eylanden, dieſe *los Alacranes* noemen, die 20 mijlen ten noorden van de kuſt van Yucatan leggen, welcke de Schippers ſorghvuldigh behooren te mijden, om de bygelegen bancken en rotſen, die men geenſins kan ſien; hierom en om de menighte ſchipbreucken, durft het zeevolck, die kennis daer van hebben, de ſelve niet genaken.

Havenen.

D'eylanden Deſconoſcida,

la Zarſa en Triangulo,

de Arenas, la Bermeja,

los Negrillos,

en los Alacranes.

Maer 't is tijdt dat wy tot de kuſt van 't vaſte landt wederkeeren. Als men voorby de Caep *Delgado* is ten ooſten, ontmoet men *Siſal*, de haeven van de ſtadt *Merida*, voor welcke ten noorden eenige bancken leggen, die 't ſcheepsvolck *los Baixos de Siſal* noemen, welcke 21 graden en 40 minuten van den Equator ſijn geſcheyden, en drie mijlen in zee zuydooſt en noordweſt ſtrecken. De ooſtelijckſte Caep van Yucatan

Siſal.

Cotoche. wort *Cotoche* geheeten, op de hooghte van 21 graden en eenige minuten, daer men een vleck der Indianen met een kleyne kerck siet, die sy *Igreia de Icao* noemen. Van de gemelde Caep buygt sich de kust terstont ten zuyden en zuydwesten, en byna in dese kromte van den oever dicht by 't vaste lant leggen eenige kleyne eylanden, die men *de las Mugeres* noemt. Niet wijdt van daer is een eylant, *Cozumel* geheeten, na den vermaerden afgodt der Wilden, tot welcke in voorleden tijden d'inwoonders van *Yucatan* van alle de bygelege Provintien uyt devotie dickmaels gingen. Het legt vier mijlen van 't vaste lant; is vijftien mijlen lang, en vijf breet. D'oude inwoonders hadden de selve tael, seden en gewoonten als die van Yucatan. Als men de kust aen de rechterhandt volgt, siet men in 't diepste van de golf der *Honduras* (want dese bay, van welcke wy te voren gesproken hebben, wort heden dus genaemt) drie kleyne eylanden, welcke men *Triangulo*, na hare gedaente, noemt, met sanden en bancken rontom beset: daer tegen over is het meir *Bacalal*, in 't vaste lant, en ontrent 30 mijlen van een ander meir *Chetemal* geheeten. 't Overige van de kust tot aen de stadt Salamanca is oock beset met vele eylanden: 't eerste der selve wort *Patoia* genaemt, dicht by de bancken, die de Schippers, door een noodige waerschuwing, *Quirasueño*, dat is, waeckt, noemen; het tweede is *Zaratan*; het derde *Lamanay*; en het laetste *Ylbob* in 't diepste van de golf, van welcke men niet dan de naem kan schrijven: en tot hier toe loopt de kust van Yucatan zuyden oft zuydwest.

Andere eylanden.

TABASCO.

Grensen. DE Provintie van *Tabasco* paelt ten ooSten aen Yucatan, (onder welcks Gouvernement sy wort gerekent;) ten westen aen *Guazacoalco*; ten zuyden wordt sy door de bergen van *Chiapa* en *Vera Paz* daer af gescheyden; ten noorden heeftse *Mar del Nord*, de groote Noordzee, of de golf van Mexico. Langs de kust heeftse ontrent 40 mijlen oost en west in de langte; en byna soo veel in de breette van de kust tot aen de bergen der Provintie van Chiapa.

Grootte.

Aertrijck. 't Aertrijck is ten meestendeel effen en vochtigh, overal met vele moerassen en staende wateren deursneden, (in welcke men verscheyde slagh van visschen, en self seer groote vangt, insonderheyt Manatis en zeeschildpadden,) evenwel is 't oock met vele wouden en schaduwrijcke bosschen verciert. De lucht is vochtigh, om dat het byna negen maenden gedurigh regent; en heet, waer uyt een groote menighte muggen, een moeyelijcke quelling, voortkomen. 't Landt is seer vruchtbaer, en geeft niet alleen overvloedigh veel voedtsel voor de beesten; maer oock, met groote mildigheyt, veel mayz en cacaos, 't welck sijn de rijckdommen van dit gewest: want d'oude inwoonders, geleert sijnde door de Spanjaerden, hebben over langen tijdt het landt beginnen te bouwen, te besaeyen, groot en kleyn vee te weyden, en de boomen en vreemde vruchten aen te queeken; en dit is d'oorsaeck dat men nu hier soo veel wijnstocken, vijgen, oranje-appelen, citroenen, en andere diergelijcke gewassen vindt: behalven al 't voorseyde geven de bosschen van self noch andere goede vruchten, onder welcke uytmunten de gene die sy *Mameyes*, *Zapotes*, *Aguacates* en *Guajabos* noemen. Men versamelt hier tweemael en somtijts driemael des jaers het mayz: 't aertrijck brengt veel rijs en geers voort, oock wassen hier seer wel allerley slagh van moeskruyden.

Vruchten.

Dieren. Dese Provintie heeft veel tijgers, leeuwen, harten, dassen, wilde verckens, konijnen, armadillos, en andere diergelijcke. Oock is 'er een groote menighte van allerley slagh van vogelen. Hoewel dat hier overal kottoen wast, soo wordtse doch van de Wilden niet geacht: want sy krijgen 't meeste deel van hare kleederen en andere noodige dingen van Yucatan; en houden sich beesigh met koeyen en verckens te voeden, doch insonderheyt met de vrucht van *Cacao* te bewaren, welcke sy niet dan met groote moeyte voor 't steelen en vernielen der apen en eechorentjes, als sy rijp begint te worden, konnen bevryen. De muggen sijn hier in sulck een groot getal, en soo moeyelijck, dat d'inwoonders naulijcks konnen slapen, 't en sy in tenten.

Inwoonders. Dese Provintie was eertijts meer als nu bewoont, om dat het grootste deel der oude inwoonders van de pest en andere sieckten sijn gestorven; en insonderheyt door hunne quade gewoonte van sich met kout water te wassen wanneer sy met eenige sieckte worden aengetast: voegt hier by, dat de Christelijcke Religie de veelheyt der vrouwen verbiedt, waer door sy nu niet soo veel, als in de vorige tijden, konnen vermeerderen. Als sy heydenen waren, aten sy weynigh, maer vulden sich op met veel dranck, doch meest met de gene diese van Cacao maeckten, daer sy meel, en ander gekoockt graen, een weynigh suer en seer aengenaem te drincken in de groote hitte, onder mengden: maer sedert dat sy sich na de Spaensche wijse van leven hebben beginnen te voegen, woonen sy in grooter getal in hunne vlecken te samen, en eten op sekere uren, doende hunne maeltijden met ossen- en verckens-vleesch, en gebruycken een dranck van gekoockte mayz en Cacao gemaeckt, daer sy vele welrieckende dingen byvoegen, welcke sy *Cocalate* noemen.

Tael. Sy hebben drie talen; d'eerste wort *Chontal* geheeten, verrijckt met een groote menighte woorden, oock kort, en de gemeenste; d'ander is de gene die de *Zoques*, welcke de bergen bewoonen die dese Provintie van Chiapa scheyden, spreken; en de derde die van Mexica, welcke sy eerst van de Mexicaensche soldaten geleert hebben, die nu veel in swang gaet, ten deel om datse suyverder is en gemeen in geheel Nieuw Spanje, maer meest om dat sommige Religieusen eenige gesangen voor het volck in dese tael gemaeckt hebben, die hen seer behagen.

Tabasco. De Spanjaerden hebben maer een stadt in dese Provintie, die sy, na de naem van 't lant,

Tabasco

oft de ſtadt van nueſtra Señora de la Vittoria.

Tabaſco noemen, hoewel die oock veeltijts *la Villa de nueſtra Señora de la Vittoria*, dat is, de ſtadt van onſe lieve Vrouwe van d'Overwinninge, wort geheeten, ter gedachtenis van 't geluckigh gevecht dat Cortes ontrent deſe plaets tegen d'oude inwoonders van dit lant won, als hy ſijn eerſte reyſe in Nieuw Spanje dede; en ſomtijts alleen *Vittoria*. Sy legt 70 mijlen van *Ciudad Real*, een ſtadt in de Provintie van Chiapa gelegen; en van de hooftſtadt Mexico, door den wegh die te lande gaet, 160 mijlen, doch ter zee tot aen *Vera Cruz*, en van daer te lande, 140; en van *Campeche* ter zee vijftigh mijlen.

Rivieren.

De riviere *Gryalva* is ſeer groot, en in de mont meer dan acht vademen diep op ſommige plaetſen, want op andere ſijn ſanden en bancken, waerom datſe moeyelijck is om in te komen, te meer, om dat de zeebaren met groote kracht tegen de ſnel-loopende en afſtroomende rivier aenſtooten. Met haer komen vijf andere rivieren af, behalven een groote menighte beeken en graften uyt vele meiren of ſtaende wateren. Sy ontlaſt haer in de zee door twee monden, een der ſelve is een vierendeel mijl breet, en loopt dwars door de kuſt van zuyden ten noorden; d'andere ſtroomt van 't zuydweſten naer 't noordooſten.

Drie mijlen van de ſelve ſtadt is een andere rivier die met twee armen in zee valt; een der ſelve, na datſe niet wijdt van de *Gryalva* heeft geloopen, kromt ſich als een elleboogh, en loopt dicht voorby 't vleck *Tabaſcillo*, een overblijfſel van 't oude vleck *Pontonchan*. Tegen over 't gemelde vleck vloeyt de beecke *Tacanis* naer de riviere van *S. Petro* en *Paulo*, 't welck oock een tamelijck groote rivier is van dit lantſchap, doch met een engen mont, ten noorden open, diep en klaer, en met vele goede viſſchen in menighte voorſien: d'oevers ſijn beſet met groene boſſchen, in welcke veel wilt wort gevangen.

Winden.

Van de maent September tot het eynde van Martius wort de zeekuſt van dit lantſchap ſeer gequelt met noorde, noordweſte en noordooſte winden; ſoo dat men die in en tuſſchen de gemelde maenden niet ſonder gevaer kan beſeylen: in d'andere maenden wayen meeſt de zuydooſte en zuydzuydooſte winden, ſelden de zuyde wind, die ſy ongeſont en ſchadelijck voor 't hooft houden.

GVATIMALA.

Naem.

DE Provintie oft Audientie, dat is, Gerichtshof, van *Guatimala* grenſt aen Nieuw Spanje, gelijckſe nu van de Spaenjaerden voor een beſonder Hof van Juſtitie wort gehouden. Sy heeft haer naem van de voornaemſte ſtadt en geweſt van 't ſelve, ſedert dat de koninckſlijcke Richters hare ſitplaets in de ſtadt *S. Iago de Guatimala* genomen hebben; want te voren wierdſe *Audiencia de los Confines* geheeten, en in veel enger palen beſloten, om datſe toen niet meer dan de Provintien *Nicaragua* en *Guatimala* begreep. Maer hedendaeghs ſtaen al de landen tuſſchen d'uyterſte eynden der *Tecoantepeces*, en die van *Coſta Rica* ten ooſten, onder deſe Audientie: in voegen datſe, als men de kuſt van de groote Zuydzee, oock *Mar Pacifico* oft Vreedſame geheeten, volgt, ſy ſich zuydooſt en noordweſt meer dan 300 mijlen in de langte uytſtreckt, maer in een rechte linie van ooſten ten weſten niet meer dan 240: de breette is ſeer ongelijck, maer op 't breetſte 120 mijlen, indien de rekening van Herrera ons niet bedriegt. Deſe Provintie dus genomen, en tuſſchen de gemelde palen, vervat dertien beſondere geweſten oft Provintien: *Chiapa*, *Soconuſco*, *Suchitepeco*, *Guatimala* eygentlijck dus genaemt, *Vera Paz*, *Yzalcos*, de Provintie van *S. Salvador* en *S. Miguel*, *Honduras*, *Chuluteca*, *Nicaragua*, *Coſta Rica* en *Veragua*. In welcke Provintien de Wilden, hare oude inwoonders, t'allen tijden verſcheyde talen gebruyckt hebben.

Grenſen.

Grootte.

Provintien.

Ontdeckinge.

Deſe Lantſchappen ſijn in beſondere tijden door verſcheyde perſoonen ontdeckt; want *Gil Gonzales Davila* vont in 't jaer 1522 eerſt *Nicoya*, welcker inwoonders terſtont de Chriſtelijcke Religie aennamen, en gaven vrywilligh aen den Gouverneur hunne goude afgoden. Daer na quam hy in *Nicaragua*, en beweeghde den Koning en ſijn hovelingen om oock het Chriſtelijck Geloof t'omhelſen.

Columbus was wel d'eerſte aen de *Honduras* geweeſt; maer deſe Provintie, gelijck byna alle d'andere, wierden onder het beleyt van Hernando Cortes, door verſcheyde Capiteynen, en 't grootſte deel door Cortes ſelf, ontdeckt.

Onder velerley ſlagh van boomen in Nieuw Spanje is 'er een, welcke de ſoo vermaerde vrucht door 't geheel noorder-deel van America, dieſe in 't gemeen *Cacao* noemen, voortbrengt: ſy is kleynder als een amandel, maer vaſter, en van ſeer goeden ſmaeck; en wort niet alleen van de Wilden, maer oock van de Spanjaerden ſoo geacht, dat men die met recht telt onder de rijckſte koopmanſchappen van Nieuw Spanje; want dewijl deſe vrucht ſeer droogh is, kan men die langen tijdt bewaren; en jaerlijcks worden vele groote ſchepen, geladen met deſe *Cacao*, van de Provintien van *Guatimala* naer andere geweſten geſonden. Men gebruyckt die hier oock als munt, want de waeren worden voor vijf, ſommige voor dertigh, andere voor hondert cacaos verkocht; en men geeftſe als gelt tot een aelmoes aen den armen. Doch het voornaemſte en meeſte gebruyck is, dat men daer een dranck, die ſy *Chocolata* noemen, van maeckt, die d'inwoonders boven alle maet beminnen, hoewel datſe een ander, dieſe niet gewent is, ſoude doen ſpuwen, om de ſchuym die daer als ſlijck op legt: d'Indianen bieden hare gaſten deſen dranck, ſelf aen de grootſte heeren:

Cacao.

Chocolata.

de

de Spanjaerden, en noch meer hunne vrouwen, achten deſen dranck ſoodanigh, als ſy die eens gewent ſijn, datſe ſonder de ſelve, als ſy ſeggen, niet konnen leven. Sy mengelen hem op verſcheyde wijſen, d'een warm, d'ander kout, en de derde tuſſchen beyden; want ſy doen daer welrieckende dingen by, en inſonderheyt veel peper oft Axi: ſy maken daer oock een ſeker deegh af, 't welck ſy ſeggen, dat een quade borſt, en mage, en catharren of ſinckingen geneeſt, hoewel andere dat ſoo licht niet gelooven. Sy planten overal heele boſſchen van deſe boomen, gelijck men in Spanje doet met wijngaerden en olijfboomen, doch inſonderheyt is 'er *Guatimala* rijckelijck van voorſien.

CHIAPA.

Grenſen. HEt Biſdom en Provintie van *Chiapa* legt landewaert in, en paelt ten zuyden aen *Soconuſco*, gelegen aen *Mar del Zur*, oft de Zuydzee; ten weſten, aen d'uyterſte eynden van Nieuw Spanje; ten ooſten en noorden aen de *Grootte.* Provintien van *Tabaſco* en *Vera Paz*. Hare langte is van ooſt tot weſt 40 mijlen, en de breette wat minder: ſy was eertijts van vier beſondere volckeren, onderſcheyden in hare tael, bewoont, te weten, van de *Chiapanenſes*, *Zoques*, *Zeltales*, en *Quelenes*.

Inwoonderen aert. Die van Chiapa gaen in gaeuwheyt van verſtant en geſchickte ſeden, niet alleen d'andere volcken van dit geweſt, maer oock alle die van Nieuw Spanje, te boven: want ſy weten de ſtoutſte en beſte paerden aen te queeken en te temmen met een ongelooflijcke behendigheyt; ſy munten uyt in de Muſijck, ſchilderkunſt en andere gemeene kunſten: ſy ſijn ſeer beleeft en burgerlijck, en dragen een beſonder reſpect tot hunne Heeren: en ſijn geſproten, gelijck ſy ſeggen, uyt de Provintie van *Nicaragua*, doch voor vele jaren in dit geweſt komen woonen, alwaer ſy ſich ontrent een ſteenachtigen heuvel, niet wijt van de plaets daer ſy nu noch ſijn, begaven.

Colonien der Spanjaerden. De Spanjaerden, na dat ſy ſich meeſters van deſe geweſten gemaeckt hadden, verkoſen een bequame plaets in een ronde valleye, aen alle ſijden met bergen omringt, en met vier wegen deurſneden, hebbende in 't midden een hoogen bergh, aen welckers voet, aen de ooſtſijde, ſy een ſtadt bouwden, die ſy *Ciudad Real* noemden, ontrent 70 mijlen van die van *S. Iago de Guatimala* ten noordweſten, en byna ſoo veel van de ſtadt *Nueſtra Señora de la Vittoria*, in de Provintie van *Tabaſco* gelegen; van welcke men naer de ſtadt *Chiapa* reyſt, eerſt 40 mijlen tegen de riviere *Gryalva* opvarende, en van daer door hooge en woeſte bergen, en valleyen met vele rivieren beſproeyt, die d'eene Provintie van d'ander ſcheyden. Deſe ſtadt *Ciudad Real* wort, volgens een beſonder privilegie van de Koning van Spanje, door Magiſtraten, die ſy *Alcaldes* noemen, beſtiert: ſy heeft een Biſſchoppelijcke kerck, en een klooſter; en wort van vele vlecken der Indianen omringt, van welcke *Chiapa* 't voornaemſte is, waer van niet alleen 't overige deel der valleye, maer oock de geheele Provintie de naem heeft. Men acht dat deſe valleye in het midden tuſſchen twee zeen, en ontrent 60 mijlen ſoo wel van d'een als d'ander is gelegen: ſy is kout en droogh, met een geſonde doch ſcherpe lucht, waer door hier geen lamoenen noch oranje-appelen waſſen; maer wel appelen, peeren, queepeeren, perſicken, en andere vruchten die in koude landen groeyen, als oock tarwe en mayz in grooten overvloet, om de menighte van mis oft mes dieſe hebben om 't lant te meſten.

Het tweede volck ſijn de *Zoques* of *Zoaques*, welcker Provintie nu met 25 vlecken is beſet, waer van 't eerſte is *Tecpatlan*, daer de Dominicanen een klooſter gebouwt hebben: deſe Provintie is warm en vochtigh, om den overvloedigen regen; en om de menighte der rivieren en beeken, ſijn de wegen hier ſeer moeyelijck, doch ſy is daer door rijck van allerley viſſchen. *De Zoques.*

De derde ſijn de *Zeltales*, die 13 vlecken bewoonen, en hebben een volckelijcke regeering. 't Aertrijck is hier ſeer vruchtbaer en overvloedigh in mayz, waer door ſy vele verckens voeden: ſy hebben mede overvloet van honigh, en vele hoenderen; oock veel cochenille, waer mede ſy hunne huyſen en haer kottoen verwen, ſonder ander voordeel daer mede te doen; en eyndelijck veel Cacaos. Hier ſijn verſcheyde rivieren, doch kleyn: de bergen ſijn ſeer hoogh, welcke deſe Provintie van die van de *Lecandones*, *Zoques* en *Yucatan* ſcheyden. De *Lecandones* gaen naeckt, en woonen dicht by moeraſſchen, en tuſſchen ſteyle en ruwe bergen op de grenſen van Yucatan: ſy ſijn van woeſte en ontemmelijcke ſeden, en groote vyanden der Spanjaerden. *Zeltales.*

Het vierde volck ſijn de *Quelenes*, die 25 vlecken of dorpen bewoonen, de voornaemſte der ſelve is *Copanavaztla*, waer de Dominicanen een klooſter hebben. De lucht is hier warm en droogh; en 't aertrijck draeght tarwe en andere vruchten van Europa in grooten overvloet: ſy hebben veel koeyen, waer doorſe veel goede kaeſen maken. *Quebrada Rica* behoort tot dit Landtſchap, van de Spanjaerden dus genaemt, om datſe eertijts hier veel gout gevonden hebben. Dit geweſt van *Quelenes* paelt aen d'een ſijde aen *Soconuſco*, en aen d'andere aen de woeſtijne van *Lecandon*. *Quelenes.* *Quebrada Rica.*

Rivieren. De voornaemſte riviere van *Chiapa* daelt af van 't noorden, en loopt dwars door de Provintie van de *Quelenes* dicht by *Copanavaztla*, daer na hebbende veel andere rivieren ontfangen, ontlaſt ſich door *Tabaſco* in de zee: ſommige willen datſe ontrent het dorp *Oztutan* in d'aerde loopt. Deſe riviere voedt ſekere dieren, die men nergens vind; ſy ſijn d'apen gelijck, hebbende een langen ſtaert en de huyt als een tijger gevlackt; ſy verbergen ſich den meeſten tijdt onder 't water, en komen ſelden boven; en als de Wilden over de riviere ſwemmen, ſlaen ſy hunne ſtaerten rontom hare beenen, en trecken hen ſoo na de gront; 't ſelve doen ſy mede aen de paerden: doch men heeft niet ondervonden datſe ooit iets gegeten hebben van 't gene datſe hadden doen verdrincken: de Wilden, kennis hebbende van dit gevaer, dragen kleyne bylen met haer, waer mede ſy

de

de ſtaerten deſer dieren afhouwen, om ſich daer van te bevryen.

D'andere riviere deſer Provintie, die de Spanjaerden *Rio blanco* noemen, bedeckt allengs met een korſt van ſteen het hout dat daer in wort geworpen: haer water is ſeer klaer, en kan ſonder gevaer gedroncken worden.

Wonderlijcke fonteynen. Onder d'aengename ſaken van deſe Provintie ſijn verſcheyde wonderlijcke fonteynen: in het dorp *Cazacualpa*, anderhalve mijl van de voornaemſte ſtadt, ſiet men een ſeer klare fonteyn, die waſt en ebt alle ſes uren even als de zee; 't welck men niet kan houden, dat het door de zee geſchiet, dewijl die daer te verre af is gelegen. In 't lant van *Tafixa* is een andere fonteyn, die drie volle jaren overvloedigh water uytgeeft, hoewel het weynigh regent; en d'andere volgende drie jaren verdrooght, ſchoon veel regen van den hemel afvalt. Vijf mijlen van de ſtadt ſiet men een andere, welcke des ſomers over hare boorden loopt, en in de winter geheel verdrooght. By het vleck *Cinacatan* is een andere kleyne fonteyn, welckers water de felſte qualen, daer men het brant-yſer toe moet gebruycken, geneeſt; en doet de vogelen, en andere dieren die daer van drincken, ſterven.

Speloncken, of holen. By het vleck van S. Bartholomeus, in de Provintie van *Quelenes*, toont het aertrijck een opening als die van een put, in welcke, indien men daer een ſteen oft eenigh ander kleyn ding in werpt, een groot gerucht wert gehoort, en terſtont daer op, hoewel den hemel helder en ſtil is, verheft ſich een grooten ſtorm, en gelijck als een donder, die men van verre hoort: Plinius ſchrijft het ſelve van ſekere ſpelonck in Dalmatien. Eyndelijck, om van andere niet te ſpreken, daer is noch een ſpelonck oft hol in 't vleck *Chicomuzelo*, welcke ſeer ſmal is in den ingang, maer ruym en wijt van binnen, met een fraye vlackte, en aen een der ſijden ſulck een klaer ſtaende water, dat het geſicht der aenſchouwers daer door wort bedrogen: dit water is als onbeweeghlijck, en heeft ſelf aen den oever de diepte van twee vademen.

Hoedanigheyt deſer Provintie. Deſe Provintie *Chiapa* heeft ſeer gebloeyt in voorleden tijden, om d'overvloet van 't gout dat men daer uyt haelde; en nu noch ſijn hier geen gout-aderen gebreck, maer ſlaven om in de mijnen t'arbeyden. Oock ſijn hier mijnen van ſilver, tin, loot, quickſilver en koper, die niet ontdeckt ſijn, en tot noch toe niet bearbeyt. Seker Schrijver ſegt, dat de voornaemſte *Sacatlan.* ſtadt van deſe Provintie in hare tael *Sacatlan* wort geheeten, en dat 'er den Biſſchop en ontrent hondert Spanjaerden woonen: dat hier veel kottoen wort gewonnen, waer van de Wilden ſtoffen maken, met welcke ſy hunne ſchatting aen de Spanjaerden betalen, dieſe dan naer Nieuw Spanje vervoeren. Veertien mijlen van *Chiapa.* daer is een andere ſtadt *Chiapa* genaemt, die vermaert is om een ſoort van moedige paerden.

Hooge bergen. Die van hier naer Nieuw Spanje reyſen, nemen haren wegh door ongemeene hooge bergen tot aen 't eynde der grenſen van deſe Provintie, waer den bergh van *Ecatepec* (welcke naem in de tael van dit lant windigen bergh beteekent) ſich tot ſulck een hooghte verheft, dat men van des ſelfs top de beyde zeen kan beſchouwen: men klimt 'er op langs een wegh van negen mijlen; 't welck ten meeſtendeel by nacht moet geſchieden, om dat ſich daer, nae 't opgaen der zon, in 't gemeen ſoo ſtercke winden verheffen, dat het onmogelijck is ſich ſelf ſtaende te houden, en ten top te komen. Van den voet deſes berghs tot aen *Tecoantepec*, welck is het eerſte vleck van Nieuw Spanje, rekent men vijftien mijlen.

SOCONVSCO, en SVCHITEPEC.

Gelegenheyt. DIcht by de voorgemelde Provintie *Chiapa* ten zuydooſten en zuyden, legt deſe Provintie, die de Wilden *Soconuſco* noemen, langs de kuſt van de Zuydzee, ontrent 35 mijlen in de langte, en wat minder in de breette, uytgeſtreckt. Sy paelt ten ooſten aen *Guatimala* *Grenſen.* eygentlijck ſoo genaemt, ten noorden aen *Vera-Paz*; ten weſten aen *Tecoantepec*, uyterſte grens van Nieuw Spanje.

Hoedanigheyt. Hier is een grooten overvloet van de boomen die de Cacao voortbrengen, 't welck is den voornaemſten rijckdom van dit lant, daer ſy ſonder moeyte, om de bygelegen zee, meê konnen handelen in de rijckſte Provintien van Nieuw Spanje: 't aertrijck brengt oock wel voort alles wat 'er geſaeyt wort, uytgeſeyt tarwe. Deſe Provintie wort van de maent April tot in September met veel ſtormen en regens gequelt: en van de hooghte der bergen ſtort ſulck een menighte beeken en waterloopen in de valleyen, dat 'er de wegen geheel van bedeckt worden, ſoo dat men die niet gebruycken kan, dewijl 't water geen plaets heeft om ſijnen loop te nemen; waer uyt komt dat de gene die van *Nicaragua*, en andere ooſtelijckſte Provintien, naer Nieuw Spanje willen reyſen, genootſaeckt ſijn in deſe maenden ſich elders heen te begeven, hoewel in d'andere tijden den wegh veel korter is door deſe Provintie.

Guevetlan. Hier is maer een plaets van de Spanjaerden bewoont, die met een naem van 't lant door de Wilden en Spanjaerden *Guevetlan* wort geheeten, eertijts door Pedro de Alvaredo, als hy Gouverneur was van deſe geweſten, gebouwt. Deſe Provintie heeft weynigh inwoonders; want d'oude ingeborenen ſijn trots en wreet door 't vertrouwen op hare rijckdommen, welcke ſy door den handel met *Cacao* verkrijgen. Sy betalen jaerlijcks tot ſchatting aen de Koning van Spanje 400 cargas of laſten *Cacao*; een laſt heeft vieren-twintig duyſent amandelen van *Cacao*, en wort in 't gemeen in de ſtadt Mexico op dertigh realen geſchat.

Suchitepec en Guaſacapan. *Suchitepec* en *Guaſacapan*, twee kleyne Provintien, palen ten ooſten aen *Soconuſco*, welcke oock weynigh inwoonders hebben; want het grootſte vleck van deſe lantſchapjes heeft niet meer dan 200 burgers; welcker voornaemſten rijckdom en koophandel in de vruchten van de gemelde

Cacao beſtaet, waer van men hun lant acht in overvloet voorſien te weſen.

Zeekuſt. De zeekuſt van deſe Provintien *Soconuſco*, *Suchitepec* en *Guaſacapan*, langs de Zuydzee oft *Mar Pacifico*, begint ſeven mijlen van de riviere *Amitla* ten weſten, en ſtreckt ſich tot aen *Tecoantepec* en de grenſen van Nieuw Spanje; in welcke tuſſchenwijdte vele rivieren ſijn, die ſich in de gemelde zee ontlaſten, en in de volgende ordre leggen: eerſt *Goatlan*, daer na *Capanarcalte*, *Colatl*, *Hazatlan* en *Amatituc*, alleen met de naem bekent.

VERA-PAZ.

Naems oorſprong. DEſe Provintie is midden in 't lant gelegen, en heeft de naem *Vera-Paz*, dat is, Ware vrede, behouden, om datſe niet met de wapenen onder ſijn Majeſteyt van Spanje, als byna alle d'andere geweſten, is gekomen; maer door de predicatie van het heylige Euangelium, door de monicken der ordre van S. Dominicus gepredickt. Sy grenſt ten weſten aen de Provintie van *Chiapa*, ten zuyden aen *Soconuſco*, ten noorden aen *Yucatan*, en ten ooſten aen de *Honduras*, en *Guatimala* eygentlijck ſoo genaemt. Dit lant is ontrent 30 mijlen lang, en byna ſoo veel breet: het wort van *Guatimala* door de riviere *Xicalapa* geſcheyden; en van de *Honduras* door rivieren, moeraſſen, en de golf of baey, dieſe in 't gemeen *Golfo Dolce* noemen, welcke voor een haven van dit geweſt wort gehouden.

Grenſen.

Inwoonders. D'inwoonders, die meeſt alle het Chriſtelijck geloof omhelſt hebben, woonen in weynigh vlecken, niet wijt van elckander, om te bequamer door de Religieuſen onderweſen te worden, en beſlaen niet meer dan 26 mijlen lants in de breette: het overige, dat noch woeſt is, beſitten d'ongeloovige Wilden, ruwe en ongetemde volcken, te weten, de *Lecandones*, *Pochuteques*, en die de Provintie *Acala* bewoonen, en andere diergelijcke wreede en ongeſtuyme menſchen.

Hoedanigheyt. Het lant is oneffen, en verſchrickelijck om ſijn hooge bergen en diepe valleyen, hebbende weynigh vlackten gantſch bedeckt met dicke boſſchen, om hare ſchaduw-achtige duyſterheyt vervaerlijck. Het middelſte deel heeft een redelijck getemperde lucht; maer in d'uyterſte eynden brant het van hitte, en wort ſeer gequelt van de muggen, die ſy *moſquites* noemen; een gemeene plage van deſe heete en vochtige landen. Voorts is 'er overvloet van goede vruchten, viſſchen, en andere ſaken tot het leven noodigh. Het regent hier ſomtijts byna negen maenden na elckander, oock gebeurt het dat d'andere drie maenden mede veel waters valt; in voegen dat de lucht ſoo vol wolcken is, dat de zon ſeer ſelden hare ſtralen vertoont. Doch ſedert dat men de boſſchen omgehouwen heeft, is het aertrijck van tijt tot tijt meer ontdeckt, ſoo dat de lucht klaerder wort, en de gemelde ongemacken, als men ſegt, verminderen. 't Lant is vol rivieren, en fonteynen ſonder getal, oock geſonde waterſprongen, hoewel dat 'er mede eenige bittere en van quaden ſmaeck gevonden worden, om de aderen van metael daerſe deur loopen.

Speloncken. By het vleck van S. Auguſtijn ſiet men tuſſchen twee bergen een ſpelonck in de rots, die vele menſchen kan begrijpen, hebbende een grooten ingang, van binnen duyſter en effen, met vele andere holen oft ſpeloncken, welcke gedurigh ſekere vochtigheyt voortbrengen, die in witten ſteen als albaſter verandert, in gedaente van colommen en ſtaende beelden, door een wonderlijcke kunſt van de geeſtige natuer: binnen in deſe holen is een ſoo felle en ſcherpe koude, datſe, gelijck men ſegt, tot op de beenen deurdringt: men hoort oock een verwart geruyſch van loopende wateren, welcke uyt verſcheyde beeken komende, ſich eerſt in een diepen afgront van een meir oft ſtaende water ſtorten, alwaer ſy t'ſamen als in een graft vereenight, een rivier veroorſaken, welcke terſtont na haren uytgang bequaem is om ſchepen te dragen.

Aertrijck. 't Aertrijck van deſe Provintie kan, om de groote vochtigheyt, de tarwe van Europa niet tot rijpheyt brengen; evenwel draegt het tweemael des jaers hun mayz, hoewel het ſomtijts door al te veel regen bederft en verrot: oock wort dit landt geplaeght met groote ſtormwinden, aertbevingen, donder, en blixemen. De boſſchen ſijn voorſien met hooge cederboomen, die wit en root ſijn, en vele boomen die welrieckende vochtigheden van ſich geven, en van welcke de *Liquidambar*, *Xuchicopal*, *Maſtich*, en Drakenbloet, gelijck d'Apothekers het noemen, afdruypen. Behalven dit waſſen hier groote rietſtocken, die ſomtijts hondert palmen hoogh ſijn, die d'oude inwoonders wel tot balcken in hare huyſen gebruyckten. Hier ſijn oock boomen welcker hout ſoo hardt is als yſer, 't welck van de wormen niet geknaegt kan worden, en met verſcheyden verwen is geſpickelt. Oock is hier een wonderlijcke verſcheydenheyt van welrieckende bloemen, van welcke de byen leven, die niet alle van een ſelve ſoort ſijn: want ſommige hebben geen angel, en maken een klaren honigh; andere hebben angels als die van Europa; eenige ſijn als vliegen, doch niet ſchadelijck; eyndelijck ſijnder oock die wilden honigh, welcke de harſſens beroert, voortbrengen.

Bloemen. *Byen.*

Dieren. Onder de viervoetige dieren, die hier ſijn, is 't grootſte 't gene de Wilden *Beori*, en de Spanjaerden *Danta* noemen, 't welck de gedaente van een kalf heeft, doch de beenen korter, en de voeten als die van d'elephant; de voorſte hebben vijf, doch d'achterſte maer vier teenen; het heeft een lang hooft, een ſmal voorhooft, kleyne oogen na ſijn grootte, de muyl is een palm lang, die afhangt als de ſnuyt van een elephant; 't heeft tanden als een vercken, d'ooren ſcherp, een korten hals en ſtaert, met weynigh hair bedeckt, en een dicke huyt, ſoo dat men daer naeulijcks deur kan ſteken; het leeft van wilde kruyden; de Barbaren eten 't vleeſch, en ſeggen datſe 't aderlaten van dit dier geleert hebben; want als het voelt, dat 'et te veel bloet heeft, vrijft het ſich tegen de ſteenen, opent

Danta.

ſoo

ſoo ſijn aderen, en laet ſich bloeden. Hier ſijn oock leeuwen, maer bloode; want ſy ſlapen den gantſchen dagh in de ſpeloncken, en gaen 's nachts op den roof: ſy ſijn licht, maer ſeer vrees-achtigh, en worden veel van de Wilden gedoot; ſy hebben wit en goet vleeſch; gelijck de Wilden ſeggen. De tijgers ſijn veel grooter en gevaerlijcker; eertijts trocken ſy deſe ellendige Wilden uyt hunne hutten, en verſcheurden hen in ſtucken; waerom dit volck hen ſoo vreeſden, datſe ſich daer voor nederwierpen, en als goden aenbaden; want ſy plachten hier en in heel Nieuw Spanje te gelooven, dat de duyvel gewoon was den Indianen, in de gedaente van dit dier, te verſchijnen, waer uyt deſe aenbidding was geſproten; doch de Spanjaerden hebben de Wilden, door 't licht van 't heyligh Euangelie, van die duyſternis en vreeſe verloſt; ſoo datſe nu met pijlen en muſquetten deſe dieren byna uytgeroeyt hebben, en niet meer daer voor ſchricken. Hier is noch een ander beeſt, weynigh kleyner dan een beirinne, met ſwart hair, breden ſtaert, hebbende handen en voeten byna als die van de menſch, 't aenſicht plat, ſonder hair en gefronſt, en platte neuſen als de Swarten. Eyndelijck vint men hier een groote menighte apen en ſimmen, wilde geyten, verckens, yſere verckens, armadilles, en andere diergelijcke wilde dieren. 't Is niet noodigh van de vogelen te ſpreken, die hier ſijn in ſulcken groot getal en ſoo ſchoon als die van Chiapa.

Leeuwen,

Tijgers,

en andere beeſten.

Rivieren.

D'ooſtſijde van deſe Provintie wort met een groot getal graften en beeken deurſneden, die van de hooge bergen, met ſneeuw bedeckt, afrollen, en te ſamen geloopen, maken vele rivieren, bequaem om ſchepen te dragen, vloeyende ſoetelijck en ſonder geruyſch langs breede en vruchtbare velden, welcker boorden ten wederſijden beſchaduwt worden door de tacken der boomen van een ongemeene hooghte; overvloedigh in allerley ſlagh van goede viſſchen, en watervogelen die de ſelve eten. Alle deſe rivieren ontlaſten ſich eyndelijck in ſekere lange en breede golf, welcke ten noorden of noordooſten in de zee of baye van de *Honduras* ſtreckt. Deſe golf wort *Dolce*, dat is, ſoet, gebynaemt, om dat hare wateren ſoet ſijn, hoewel beroert en met ſlijck vermengt: evenwel heeft het groote viſſchen, inſonderheyt *Manatis*, en veel crocodillen. Herrera ſegt, dat men ontrent deſe golf een ſilvermijne gevonden heeft, als oock eenige ſolfer-aderen.

Golfo Dolce.

Inwoonders.

De Spanjaerden hebben geen ſtadt in deſe Provintie, daer ſijn alleen 14, of, als andere ſeggen, 17 vlecken of dorpen, die de Wilden, en weynige Spanjaerden met elckander bewoonen; in een der ſelve hebben de Dominicanen een klooſter gebouwt. D'oude inwoonders verſcheelden eertijts in tael; maer nu hebbenſe van de Religieuſen geleert t'ſamen te woonen; en ſich tot een tael te wennen; en men ſegt datſe veel toegenomen hebben in beleeftheyt, ſoete ſeden, en in de Religie. Sy ſijn van middelbare gedaente, welgeſtelt van leden, en van aengenamen ommegang. Daer ſijn veel meer mannen dan vrouwen, want de laetſte ſijn korter van leven, gelijck de Spanjaerden waergenomen hebben; doch d'oorſaeck is onbekent: want ſy baren byna ſonder ſmart, en dickwils alleen en op de wegen; terſtont daer na waſſchen ſy ſich ſelf en hare kinderen in de rivier. Sy ſijn byna alle arm, om 't weynigh kottoen datſe hebben, ('t welck noch ſomtijts door het natte weder wort bedurven,) en om 't gebreck van vele andere dingen. Hunnen voornaemſten rijckdom beſtaet in ſchoone pluymen van verſcheyde vogelen, waer van ſy vele cieraden weten te maken; maer ſy ſijn nu in andere hantwercken geluckigh onderweſen. Sy worden beſtiert door een Stedehouder van de ſtadt, die hier van d'Audientie van Guatimala wort geſonden. Andere volcken beſoecken hen weynigh om te handelen, hoewel de bergen overal voorſien ſijn met *Zarçaparilla*, Sineſche wortel, en *Mechoacan*, en dat hier vele ſchorſſen, gommen, hars, en andere enckele dingen, dienſtigh in de Medicijne, en tot andere gebruycken, worden gevonden; want daer is maer een paſſagie, en die noch moeyelijck genoegh, door de *Golfo Dolce*, om tot hen te komen; doch de voornaemſte oorſaeck acht men, dat 'er geen hope is om voordeel te doen met hen te handelen.

GVATIMALA.

Naem.

DE Provintie, nu ter tijdt eygentlijck *Guatimala* genaemt, of in de tael der Indianen *Quatuemallac*, ('t welck verrotte boom beteeckent) legt aen de zee, en ſtreckt ſich langs den oever van de Zuydzee ontrent 17 mijlen, en landewaert in van zuyden ten noorden op 't meeſte dertigh. 't Aertrijck van dit landt is ſeer vruchtbaer en overvloedigh in mayz en kottoen, als oock in de tarw van Europa, en andere vruchten; hoewel men de tarwe, gelijck men ſchrijft, naeulijcks meer dan een jaer kan bewaren. Het regent hier ſelden, maer ſomtijts met ſware vlagen van de maent April tot in October. De winden ſijn meeſt uyt den zuyden of noorden, doch de laetſte minder dan d'andere; want die duert maer 15 of 20 dagen naer elckander, maer ſeer kout en ongeſtuymigh. 't Landt is vol bergen, en bevochtight van vele rivieren, waer door hier goede gelegentheyt is om te jagen en te viſſchen. Daer waſſen oock vele goede vruchten, ſoo van ſijn eygen aert, en geweſt, als van de gene die men uyt Europa hier gebracht heeft, maer boven al is 't rijck van Cacao: doch hen gebreeckt ſout, 't welck ſy met groote onkoſten van 't ſant maken dat de zee bedeckt heeft, en met kracht van vuur in forneyſen bereyden. De rivieren voeden oock, behalven allerley ſlagh van viſſchen, overgroote crocodillen. 't Landt is wel voorſien van vele weyden, en hofſteden, en een ongelooflijck getal koeyen; maer het wort ongeſont geacht, ſoo om de onverdraeghlijcke hitte, als om d'al te groote vochtigheyt: hier is een ontelbare menighte muggen, die de menſchen nacht en dagh plagen; oock vliegen en weſpen in grooten overvloet, vele ſcorpioenen, en andere dicke en ruyge wormen, die men gevaerlijck

Groote.

Hoedanigheyt.

Ongedierte.

vaerlijck en ſomtijts doodelijck acht, als men daer af aengeraeckt wort; en die, welcke ſy Hondert-voet noemen, die niet minder gevreeſt worden. In 't kort, hier ſijn oock ſerpenten, ſlangen, en ander fenijnigh gedierte. De byen maken hier witten honigh en wit was; en ſteeken niet als die van Europa. Deſe Provintie geeft balſem, en een andere welrieckende vochtigheyt, die den olye gelijckt, (welcke, als ſommige ſeggen, van een bergh afloopt,) en volkomen ſolfer; oock groeyt hier uytnemende goede paſtel oft weede, die geacht wort met de naem van dit lantſchap.

Byen.

Michatoya, een riviere.

Dit *Guatimala* wort van *Suchitepec* en *Guaſacapan* door de riviere *Michatoya* geſcheyden, welcke komende uyt het meir *Amitatan*, vier mijlen van de ſtadt *S. Iago*, valt van de toppen der rotſen in een diepe kuyl, waer boven een overgroote menighte papegayen neſtelen, en groote en ſeer gevaerlijcke vledermuyſen, die de kalveren dooden door 't bloet daer uyt te ſuygen; en ſparen ſelf de menſchen niet als ſy die in ſlaep vinden: ſoo dat de Wilden, om de groote menighte, en de ſchade dieſe dagelijcks aen het vee deden, gedwongen ſijn geweeſt deſe naburige plaetſen te verlaten.

Inwoonderen aert.

D'oude inwoonders van dit lant ſijn traegh en kleynmoedigh: de Mexicaenſche tael is hun gemeene, hoewel ſy een beſondere ſpreken. Sy hebben meer dan eenige andere Wilden in de Chriſtelijcke Religie en burgerlijcken ommegang toegenomen: maer als ſy ſonder ontſach ſijn, vervallen ſy lichtelijck weder tot hare heydenſche gewoonten, en barbariſch leven. De mannen ſijn botter, doch weten wel met den boge om te gaen; de vrouwen ſijn een weynigh geſchickter, en konnen wel ſpinnen.

Meiren, oft ſtaende wateren.

In het deel van deſe Provintie, *Neſticpaca* genaemt, ſijn meiren, welckers quaden reuck der wateren genoegh toont datſe door ſolfer-aderen ſijn geloopen, gelijck oock de ſtucken t'ſaemgeronne ſolfer die men by d'oevers van de ſelve vint, klaer bewijſen; doch de weyden, die rontom deſe meiren leggen, en de beeken der ſelve ontfangen, voeden de paerden uytermaten wel, ſoo datſe van mager en ſwack, vet en ſterck worden.

Voorſpoet.

In 't jaer 1524 is dit geweſt eerſt door Pedro de Alvaredo ingenomen, en tot een Provintie gemaeckt, die, ſoo lang hy leefde, in bloeyenden ſtaet was; maer na ſijn doot verloor ſy veel van haer eerſten glans, welcke ſy daer na weder verkreeg door den grooten toevloet van koophandel; ſoo datſe nu onder de rijckſte Provintien kan getelt worden.

YZALCOS.

Grenſen.

DE Provintie *Yzalcos* neemt haer begin aen de riviere *Guacapa*, en eyndight aen *Gueymaco*, en aen de zeekuſt die in 't gemeen *Tonula* genaemt wort. Langs de zeekuſt heeft ſy 18 mijlen in hare langte: en is gantſch gelijck in lucht en aertrijck met de Provintie van *Guaſacapa*, overvloedigh in de ſelve dingen, en inſonderheyt rijck van de vrucht *Cacao*.

Hoedanigheyt.

Vulcan.

In dit lant is een *Vulcan*, dat is, een bergh die vuur en vlammen uytwerpt, welcke in 50 jaren meer dan 20 ſtadien van ſijn top af kleynder is geworden: voor eenige jaren braeckte hy ſoo veel aſch uyt, datſe de naburige valleyen geheel bedeckte, en groote ſchade deê aen de tuynen van de *Cacao*, en aen de groente, inſonderheyt ten zuyden, waer 't aertrijck meer afhelt: van deſen bergh vallen vele beeken, van welcke eenige konnen gedroncken worden; andere ſijn ſchadelijck en van quaden reuck: oock is 'er een by een vleck van dit lant *Tupa* geheeten, die al wat 'er ingeworpen wort met een korſt van ſteen bedeckt.

Apaneca.

Drie mijlen van de *Yzalcos* komt men by een plaets *Apaneca* genaemt, een weynigh kout, maer vruchtbaer in granaet-appelen en andere vruchten van Spanje, beſonderlijck in tarwe. Niet wijt van daer is *Ataco*, byna van een ſelve lucht en aertrijck, en ſeer vermaert om de jaght. Op de bergen vint men de dieren, in welcker ingewant den Bezoarſteen groeyt, gelijck men ſegt; en een ſlagh van kleyne beeren, die in plaets van de opene lippen, een kleyn ront gat aen 't eynde van de muyl hebben, uyt welcke ſy een kleyne, ronde, lange en geholde tonge uytſteken, daer ſy den honigh mede ſuygen: of, by gebreck van de ſelve, ſteecken ſy die in de mierenholen, als of het een riet was, en door een wonderlijcke liſt doen ſy de mieren by hen komen, als die dan na genoegh ſijn, ſwelgen ſy die in 't lijf: hier ſijn oock daſſen van verſcheyden verwen, en andere dieren, ſelf oock wilde beeſten, die de menſchen beſchadigen.

Ataco.

Dieren.

Kruyden.

Hier groeyen vele geſonde kruyden, en dienſtigh in de Medicijne; en van de boomen druypt Maſtigh, Drakenbloet, en Anima.

Guacapa, en ſijn wonderen.

Guacapa is dicht by *Ataco*, oock een vruchtbaer lant, waer de vrouwen van de Wilden goede vaten van leem of aerde, ſonder behulp van eenigh inſtrument, maken, dieſe ſchilderen met ſekere roode aerde als cochenille, welcke ſy in de beeken vinden. Sommige gelijcken de gemelde leem of aerde by den bolus van Armenien, en houden het voor een ſelve ſaeck; want, gedroncken ſijnde, geneeſt ſy den buyckloop, en wort voor een treffelijck tegen-gift in alle peſtilentiale ſieckten gehouden: hier ſijn oock graften, daer men diergelijcke aerde of ſlijck vint, doch ſwart, met welcke ſy oock hunne vaten ſchilderen. Op een ander plaets, die de Wilden de Hel noemen, is het water ſeer warm, en koockt met een groot gerucht, 't is oock van verſcheyde verwen; want hier ontſpringt het beroert, daer ſuyver en klaer, elders root, geel of van verſcheyde verwen, na dat het de coleuren van de metael-aderen, die onder d'aerde verborgen ſijn, aengenomen heeft; den damp, die hier uyt komt, ſtremt tot een ſekere bitume: de Wilden ſetten hunne potten om die te doen koocken in deſe waterſprongen; die te ſamen een kleyne riviere, welcke men *de Warme* noemt, na de ſaeck ſelf, maken; want het water behoud ſijne warmte ſoodanigh, tot een mijl van ſijn oorſprong dat het de voeten der paerden, en andere dieren verwarmt. Aen de voet der bergen ſiet men noch vele andere diergelijcke

lijcke fonteynen. Onder andere wonderen is 'er oock een ſteen vijf Spaenſche ellen lang, en drie breet, in 't midden geſpleten, uyt welcke opening een roock gaet; en ſoo men daer dicht by komt, hoort men een doof geluyt van binnen; maer indien ſich haeſt een grooten ſtorm ſal verheffen, hoort men een ſchrickelijck gerucht. De bergen ſijn bedeckt met ſeer hooge eyckeboomen, welcker eeckelen ſoo groot ſijn, dat men de ſchillen der ſelve tot inckt-kokers gebruyckt. Men ſegt dat hier ſcorpioenen ſijn ſoo groot als konijnen, en padden een weynigh kleyner als vorſſchen, die als de vogelen op de tacken der boomen ſpringen, en maken een groot gerucht ten tijde van regen. Hier ſijn oock ſeer groote mieren, die de Wilden als ſpijſe eten, en op de marckt verkoopen.

S. SALVADOR, S. MIGVEL, en CHVLVTECA.

DE Provintie, die nu de naem van *S. Salvador* draegt, begint van 't vleck *Atiquizaya*, en wijckt geen van de vorige in vruchtbaerheyt des aertrijcks. D'ingeborenen maken hier koecxkens van ſekere fenijnige wormen, die ſeer leelijck riecken, die ſy tot verſcheyden ſaken als medicijne gebruycken, gelijck als tegen de geſwellen die uyt koude oorſaken komen, en andere diergelijcke.

Inwoonders.

Guacapa.

De riviere *Guacapa* heeft haer oorſprong in deſe Provintie, en ontrent ſeven mijlen van haer begin wort ſy ſoo groot dat men haer kan bevaren; daer na, noch 13 mijlen geloopen hebbende, vermengt ſy ſich met de groote Zuydzee: ſoo dat 'er in America geen andere rivier is, die in ſoo weynigh weghs ſoo vele wateren als deſe ontfangt en uytſtort.

Hoedanigheyt en wonderen.

Ontrent het vleck *S. Anna* houwt men tweederley ſlagh van hout, 't een is van verwe die ſy in 't gemeen *Leonado* noemen, en 't ander van ſchoon blaeuw. Aen de voet van de *Vulcan*, daer wy hier boven van geſproken hebben, dicht by *Coatan*, is een ſeer diep meir, of ſtaende water, en daer in groote crocodillen; in 't midden van het ſelve is een kleyn eylant: de Wilden, *Pipeles* geheeten, die daer rontom woonen, geloofden dat geen menſch daer op kon gaen ſonder terſtont te ſterven, tot dat de Spanjaerden hen uyt deſe dwaling hielpen, ſendende eenige Swarten aen 't ſelve eylant, die 't gemelde meir met kleyne ſchuytjes overvoeren, daer ſy een ſteenen beelt van een vrouw vonden, en autaren om aen dien afgodt te offeren: daer na verlieten de Wilden hunne vrees, en met een d'eerbiedigheyt tot de plaetſe. By het vleck *Guaymoco* groeyen vele boomen die balſem geven; en de geheele kuſt, *Tonala* genaemt, heeft boomen van een vaſt en ſwaer hout, van 't welcke men in ſekeren tempel colommen ſiet die 50 voeten hoogh ſijn. Van deſe plaets loopt een wegh naer de ſtadt *San Salvador*, en men moet de rivier dickmael deurwaden tot aen de voet van de groote *Vulcan*, die geen vlammen meer uytwerpt, om dat de brantſtoffe verteert is, gelijck het ſchijnt; de mont oft opening is een half mijl groot in den omgang, en uytermaten diep: als men deſen bergh afgaet, ſiet men als twee ovens, waer uyt noch een dicken roock voortkomt, die ſoo vreeſſelijck ſtinckt, datſe den genen, die daer te dicht by komen, doet beſwijmen. Deſen bergh is nu gantſch bedeckt met ceder- en pijnboomen; en aen alle ſijden ſiet men noch verbrande overblijffels, een klaer bewijs van ſijn vorigh branden. Drie mijlen voorby de gemelde *Vulcan* is het vleck *Nixapa*, daer men een deel ſiet van een droogen bergh, opgehoopt van verbrande ſteenen en ſtucken aerde, die men gelooft dat de ſelve *Vulcan* in ſijn branden heeft uytgeworpen; uyt welcke eenige fonteynen, met ſeer geſonde wateren, ontſpringen, die ſich in een graft by *Nixapa* vergaderen. Van deſen ſelven bergh oft *Vulcan* valt oock een wonderlijcke beeck, die des nachts loopt, en des daeghs by den bergh S. Ian ingeſwolgen ſchijnt. Niet wijt van hier legt het vleck *Cuzcatan*, en een weynigh verder de ſtadt *S. Salvador*.

Vulcan.

Nixapa.

Langs de zeekuſt tot aen de riviere *Lempan* (die deſe Provintie van die van *S. Miguel* ſcheyd) is 't lant effen, met goede weyden, dienſtigh om 't vee te voeden. Beneden de gemelde *Vulcan* ſijn vier vlecken der Wilden, die voor de Provintie *Yzalcos* in rijckdom van *Cacao* niet en wijcken: en aen de noordſijde van de ſelve bergh legt het dorp *Yſtepeque*, vermaert om eenige fonteynen, die ſulfer en aluyn voortbrengen, en om ſijne velden, daer in vele medicinale kruyden groeyen.

Van deſe plaets begint het landt der *Chontales*, een ruw volck en van beeſtachtige ſeden, welcker natuer noch woeſter is geworden door de bergen en woeſtijnen daer ſy woonen. Dicht by deſe plaets komt de riviere *Lempa* uyt een meir, en vloeyt door een bevaerlijcke graft dwars door een aengenaem lant, rijck van wiltbraet en viſch, naer de zee; doch haer water is warm, en daerom niet geſont. By d'oevers deſer riviere groeyen ſekere boomkens, die bloemen van een lieffelijcken reuck voortbrengen; en een aengename gomme, welcke niet minder is nochte ongelijck de *Benjoin*.

Chontales.

Lempa, rivier.

Drie mijlen van dit meir ſiet men het dorp *Mimilla*, waer de *Pipeles* en andere volckeren eertijts gingen offeren: in deſe plaets vint men twee fonteynen met een kleyne tuſſchenwijdte van elckander geſcheyden, van welcke d'een haer water byna ſiedend, en d'ander kout uytwerpt. Hier groeyen oock vele kruyden, die d'inwoonders in hare ſpijſe en dranck gebruycken in plaets van ſpeceryen. By *Cecory* is een bergh die ſich boven al d'omleggende verheft, welckers top als bedeckt is met een groot en diep meir, welck uyt de wateren van een fonteyn, die daer dicht by is, wort verſamelt. Eyndelijck is hier oock een ſoort van daſſen, aen welcke de Schepper der nature twee magen heeft gegeven, een om de ſpijſe te verteeren, en d'andere om verrot hout in te bergen, gelijck men aengemerckt heeft, ſonder dat men weet tot wat gebruyck, hoewel het gelooflijck is, dat de Natuer niets te vergeefs heeft gemaeckt.

Mimilla.

De Wilden eten 't vleeſch deſer dieren, hoewel het ſlijmigh is, en ſonder twijfel ſeer ongeſont.

Tot hier toe hebben wy van eenige landen, om hare nabyheyt met deſe Provintie, geſproken; nu ſullen wy voortgaen tot de ſteden die de Spanjaerden hier bewoonen, van welcke *S. Iago de Guatimala* de voornaemſte is; want ſy is de hooftſtadt van dit Gouvernement, en de ſtoel der Juſtitie van dit gebiedt. Sy legt 12 of 14 mijlen van *Mar del Zur*, of de Zuydzee, in 't midden van een valleye, die van een riviere wort deurſneden, en tuſſchen twee bergen die vlammen uytwerpen; een der ſelve is niet wijt van de ſtadt, d'ander twee mijlen van daer, welcke een hoogen en ronden top heeft, die veeltijts een dicken roock uytblaeſt, en ſomtijts vlammen, aſſchen, en brandende ſteenen uytbraeckt; en als 't vuur ſich begint te verheffen, ſchudt en beeft het aertrijck daer rontom op een verſchrickelijcke wijſe.

S. Iago de Guatimala.

Hoedanigheyt.

Het blixemt en dondert hier dickmael, doch de lucht is daerom niet minder geſont: het aertrijck is oock vruchtbaer, en goet voor koeyen en ſchapen, die hier in menighte ſijn; het heeft oock ſoo veel mayz, dat 'et in bevochtighde landen 500 voor een geeft, en elders niet min dan hondert. Daer ſijn veel vruchtboomen, ſoo dat men de landouwen deſer ſtadt onder d'aengenaemſte mach rekenen. Herrera telde 600 Spaenſche burgers in de ſelve, behalven de Wilden en ſlaven. Chilton, een Engelsman, die in 't jaer 1570 daer was, maeckt het getal veel kleynder, en ſegt, dat 'er toen niet meer dan 60 Spanjaerden woonden. Het meeſte deel van des Konings Officiers hebben hier hun ſit-plaets; gelijck oock de Biſſchop, die onder den Aertsbiſſchop van Mexico ſtaet: hier is oock een klooſter der Dominicanen, en een ander der Broeders die men *de la Mercede* noemt, nevens een gaſthuys. In deſe ſtadt worden oock alle de metalen geſmolten. Men ſegt dat 'er in dit Bisdom 25000 Wilden woonen. Deſe ſtadt wierd in 't jaer 1541 byna geheel verwoeſt door een gruwelijcken ſtorm, die ſich in 't midden van de nacht, op 't onvoorſienſt verhief uyt de *Vulcan*, die by haer legt, van welcke wy hier boven geſproken hebben: want dit onweder ſleepte met ſich een grooten watervloet, groote ſteenen en geheele uytgetrocken boomen, en ſtortte met ſulck een gewelt op de ſtadt, dat het de gebouwen om verre ruckte, en ſmoorde alſoo elendighlijck vele menſchen, en onder andere de weduwe van de Gouverneur, die deſe Provintie eerſt had ingenomen. Evenwel is ſy daer na weder herbouwt, en met nieuwe inwoonders vermeerdert. Men ſegt, datſe nu rijck is in gout en andere rijckdommen, door den koophandel met die van *Veragua*, en andere volckeren.

Swaer ongeval.

De ſtadt S. Salvador.

De ſtadt, die de Spanjaerden heden *San Salvador* noemen, was eertijts van de Wilden *Cuzcatlan* oft *Cuzcatan* geheeten, en legt van den Equator ten noorden 13 graden en eenige minuten; van de ſtadt *S. Iago de Guatimala* 40 mijlen ten zuydooſten; van de Zuydzee, en van de haven, in 't gemeen *Acaxutla* genaemt, ſeven. Alle de ſchepen, die van Nieuw Spanje komen, ſijn gewoon deſe haven in te varen, ſich t'ontladen, en weder te laden met Cacao en andere vruchten van deſe Provintie. Dit geheele lant is rijck van gewas; en heeft een geſonde en getemperde lucht. De gemelde Chilton ſchrijft dat deſe ſtadt het hooft is van 't Lantſchap; en dat 'er in die tijdt ontrent 60 Spanjaerden woonden. Daer is oock een klooſter van Dominicanen. Dicht by de ſtadt is een meir van vier of vijf mijlen in 't omgaen, doch heeft weynigh viſch; d'outſten van 't lant verhalen, dat 'er eertijts ſerpenten van een ongelooflijcke grootte in waren, die nu niet meer geſien worden.

Het vleck, dat de Spanjaerden *la Trinidad* noemen, en in de tael der Wilden *Sonſonata*, met welcke naem 't geheele lant genoemt wort, is van de ſtadt *S. Iago de Guatimala* 26 mijlen, en vier van de haven *Acaxutla* ten zuydweſten geſcheyden. Het legt in een vruchtbaer lant, en inſonderheyt overvloedigh in Cacao. 't Is d'eenige handelplaets van deſe Provintie, alwaer alle koopmanſchappen, die van Peru en Nieuw Spanje komen, gebracht worden. De Dominicanen hebben hier mede een klooſter; maer de Wilden, die te lande woonen, behooren onder 't Bisdom van *Guatimala*.

La Trinidad.

Het vleck *S. Miguel* is 62 mijlen van de ſtadt *S. Iago*, 22 van *S. Salvador* ten zuydooſten, en twee van de kuſt der groote Zuydzee, en van de baey van *Fonſeca*, die haer tot een haven dient. Men telt in deſe geheele lantſtreecke ontrent tachtigh Indiaenſche dorpen.

S. Miguel.

Xeres de la Frontera, een vleck, dat de Wilden in 't gemeen *Chulutecan*, met de naem van de Provintie, noemen, legt op d'uyterſte grenſen van 't Gouvernement van *Guatimala* op de lantpalen van *Nicaragua*, byna 80 mijlen van de hooftſtadt *S. Iago de Guatimala*, en 20, of ten minſten 18 van 't vleck *S. Miguel* ten zuydooſten, in een vruchtbaer lant, overvloedigh in kottoen, mayz, en andere vruchten.

Xeres de la Frontera.

HONDVRA.

DE Provintie en Gouvernement van *Hondura*, gelijck die in 't gemeen van de Spanjaerden wort geheeten, grenſt ten ooſten aen de Provintie *Taguzcalpa*, die de Spanjaerden nu *Nueva Eſtremadura* noemen; ten zuydooſten aen *Nicaragua*, en haer ſtadt *Segovia*; ten zuyden en zuydweſten aen de Provintien van 't Gouvernement van *Guatimala*; ten weſten aen *Vera-Paz* en *Golfo Dolce*; en ten noorden aen de Noordzee. Hare langte, als men de kuſt van de ſelve zee volgt, is 150 mijlen van ooſten naer 't weſten; de breette ontrent 80 mijlen van de gemelde zee tot aen de Provintien die van *Mar del Zur*, of de Zuydzee, beſpoelt worden.

Grenſen.

Hoedanigheyt.

't Aertrijck van deſe Provintie verheft ſich tot hooge bergen, of vernedert ſich in vermakelijcke en vruchtbare valleyen, welcke eertijdts volckrijck van Wilden waren; doch nu om d'inlantſche oorlogen, en wederſijdts dootſlaen, daer van berooft: men ſiet 'er weynigh vlacken:

ten : 't lant is niet alleen vruchtbaer in mayz, ('t welck men, als oock de erweten, driemael des jaers, gelijck men ſegt, ſaeyt en inſamelt,) maer oock in tarwe, en ſeer dienſtigh om vee te weyden. Hier ſijn gout- en ſilvermijnen, doch noch niet ontdeckt, die d'oude inwoonders niet kenden of verwaerlooſden. In 't kort, hier is overvloet van allerley levensmiddelen, boven al veel was en honigh. Dit geweſt draegt oock een groote menighte van uytnemende ſchoone kauwoerden, welcke d'eerſte ontdeckers van deſe kuſten ſiende op 't water drijven, noemden deſe zee *Golfo de Hibueras*, en 't landt ſelf, de Provintie van *Hibuera*; want d'inwoonders van 't eylant *Eſpañola* noemen de cauwoerden *Hibueras*;) maer ſedert, om de diepte der zee by de voornaemſte Caep van dit geweſt, gaf men de Provintie de naem van *Hondura*, die nu noch in weſen is, dewijl d'eerſte t'eenemael is vernietight.

Rivieren. De voornaemſte riviere van dit lant wort *Haguaro* geheeten, die dicht by de ſtadt *Truxillo* loopt: ſy is wijdt, en ſeer vermakelijck: aen wederſijden op d'oevers leggen vele vlecken, welcker landen met vlijt gebouwt ſijn, en van de riviere bevochtight worden. D'andere rivieren ſijn kleynder, een der ſelve noemen de Wilden *Chamalucon*, die by *Commyagua* vloeyt, dwars door 't lant van *S. Pedro*; d'ander is *Vlua*, die 20 mijlen langs vermakelijcke oevers, en door een welgebouwt en volckrijck landt, geloopen hebbende, in de Noordzee valt. Alle de rivieren deſes lants verheffen ſich op ſekere tijden des jaers boven hare oevers, en verſpreyen hare wateren op de naburige velden, die ſy niet alleen daer door beſproeyen en meſten, maer oock de weyden, boomgaerden en tuynen: 't welck in 't gemeen ontrent het feeſt van S. Franciſcus of S. Michiel gebeurt.

Inwoonderen aert. D'oude inwoonders van dit lant waren wonderlijck luy en traeg om hunne landeryen te bearbeyden, ſoo datſe ſomtijts gedwongen wierden honger te lijden, of verſcheyden wortelen, en allerley dieren, ſelf d'onreynſte, te eten: ſy waren genegen tot dronckenſchap, in welcke ſy ſich met gruwelijcke laſteren beſoedelden: doch hebben door gewoonte van de Spanjaerden geleert met meer geſchicktheyt, eerlijcker en ſuyverder te leven, en wachten ſich nu van de ſware miſdaden. Sy hadden verſcheyde talen, maer die van de *Chontales*, een woeſt en ruw volck, was hen gemeen.

Deſe Provintie heeft nu haren Biſſchop, vier ſteden der Spanjaerden, en twee vlecken, van welcke wy in ordre ſullen ſpreken.

Valladolid. De voornaemſte ſtadt van dit Gouvernement is *Valladolid*, (welcke de Wilden in hare tael *Commyagua* noemen,) gelegen 40 mijlen van *S. Iago de Guatimala* ten ooſten, en ontrent ſoo veel van de kuſt der Noordzee, in een ſchoone en aengename valley, onder een geſonde en getemperde lucht: de velden ſijn bedeckt met kudden koeyen, en ſchapen, die hier wonderlijck aengroeyen: in den ſchoot deſer landouwe ſijn rijcke ſilvermijnen. Deſe ſtadt is de gewoone ſitplaets van de Gouverneur deſer Provintie, den Ontfanger des Konings, en d'andere koninckliycke Officieren. Men brengt hier oock de metalen die uyt het aertrijck van d'andere naburige landen getrocken worden, om te ſmelten. De Biſſchoppelijcken ſtoel is van *Truxillo* in 't jaer 1558 hier gebracht: oock is 'er een klooſter voor de Broederen *de la Mercede* genaemt.

S. Maria de Commyagua. *Franciſco de Montejo*, Gouverneur van deſe Provintie in 't jaer 1539, deê door ſijn Lieutenant *Alfonſo de Carceres* een Colonie oft volckplanting in 't vleck *S. Marya de Commyagua* brengen, waer toe hem de bequaemheyt der plaetſe aenlockte; want dit vleck is niet meer dan 12 mijlen, langs een gemackelijcke wegh voor de wagens, tot aen ſeker dorp der Wilden, by 't welck een riviere, bequaem om ſchuytjes te dragen, tot aen de haven van *Cavallos* loopt; ſoo dat dit vleck tuſſchen en niet meer dan 26 mijlen van de beyde groote zeen is gelegen.

De ſtadt Gracias à Dios. De tweede ſtadt van dit Gouvernement, *Gracias à Dios* geheeten, legt 30 mijlen ten weſten van *Valladolid*: ſy wierd in 't jaer 1530 door de Capiteyn *Gabriel de Royas* gebouwt, om 't volck, die in de mijnen van dit geweſt werckten, te beſchermen; doch niet ſterck genoegh ſijnde, om d'onverwachte en t'elckens hervatte ſtroperyen der naburige Wilden tegen te ſtaen, en ſijnde niet na behooren geholpen van de Gouverneurs van Hondura en Nicaragua, heeft hy die weder verlaten: daer na begon *Gonſalo de Alvaredo* in 't jaer 1536 die weder te bouwen. Sy legt op een woeſten heuvel: d'inwoonders bouwen 't lant, en ſayen tarwe; doch met grooten arbeyt om de hardigheyt des aertrijcks. Sy voeden vele muylen, met welcke ſy hunne tarwe naer de ſtadt *S. Salvador* en andere plaetſen vervoeren: ſy hebben oock geen gebreck van goede paerden.

S. Pedro. De derde ſtadt is *S. Pedro* genaemt, oock 30 mijlen van Valladolid ten noorden, of liever ten noordweſten gelegen, en elf van de haven *de los Cavallos*; en om dat deſe haven van *Cavallos* ſeer ongeſont is, ſoo woonen d'Officiers van de Koning, die ſijne tollen ontfangen, gemeenlijck in deſe ſtadt; doch als ſy de ſchepen ſullen wegh ſenden, gaen ſy naer de haven. Dit was een fraye koopſtadt, tot dat men de bequaemheyt van *Golfo Dolce* beſpeurde, die nu veel van hare vorige heerlijckheyt heeft vermindert.

Port de Cavallos. De Haven of *Port de Cavallos* legt elf mijlen van *S. Pedro*, en 40 van *Valladolid*: hier was eertijdts een ſtadt, welcke om de bequaemheyt en grootte der haven, die hier een baey maeckt, van kooplieden en Swarten bewoont was; hoewel datſe een ongeſonde lucht had, gelijck vele ſchrijven. Deſe haven is dus genaemt om de paerden, die in een groot onweer door het ſcheepsvolck in zee geworpen wierden.

Valleye van Naco. De valleye van *Naco* legt van de gemelde Haven landewaert in ontrent 18 mijlen: dit lant heeft vele mijnen en is volckrijck; want het is 't beſte geweſt van dit gantſche Gouvernement, met een effen en vruchtbare landouwe, aen alle ſijden met bergen beſet, daer de wegen breet ſijn, de velden groen, geſchakeert met een aengename verſcheydentheyt van bloemen, en ſeer gelijck het landt van Valentia in

Spanje,

Spanje, ſoo in ſchoonheyt als overvloet van vruchten.

Truxillo. *Truxillo* is een redelijck vermaerde ſtadt, 60 mijlen van *Valladolid* ten noorden, 40 van *Porto de Cavallos* ten ooſten, en een van de Noordzee gelegen : ſy heeft een haven in 't diepſte van een Bay, verſekert tegen d'ongeſtadigheyt der winden, *Sant Gil* genaemt : ſy is op een hooghte, tuſſchen twee klare en viſchrijcke rivieren, en in een getempert geweſt, ſoo in de ſomer als in de winter, gebouwt. 't Omgelegen lant is rijck van tarwe, ſchapen, en alle andere dingen : hier is veel honigh en was : het vee groeyt 'er ſoo wel, dat men ſegt, dat de koeyen grooter en beter ſijn dan die van Spanje. De wijngaerden dragen tweemael des jaers; want als men de druyven gepluckt heeft, wordt de wijnſtock terſtont weder geſneden, die dan nieuwe botten geven, en ontrent Kersmis heeft men ten tweeden mael rijpe druyven. De vreemde boomen, als oranjen en lamoenen, dragen uytnemende vruchten. Deſe ſtadt is door d'Engelſchen in 't jaer 1576 met verraſſing ingenomen; en in 't jaer 1596 weder, doch te vergeefs, beſprongen, om dat de ſchildwachten tijdelijck waerſchuwden; want ſy is ſoo ſterck van nature, datſe niet licht door gewelt kan gewonnen worden, om datſe op een ſteylen en oneffenen heuvel is gelegen, omringt met dicke boſſchen, daer geen wegen ſijn om de ſtadt te naerderen, behalven eenen rechten en ſmallen wegh, die met een ſtercke poort is voorſien : ſoo datſe niet dan met verraſſen kan vermeeſtert worden.

Valleye Xuticalpa. Twaelf mijlen van deſe ſtadt legt de valleye *Xuticalpa*, vol beeken, daer men eertijts gout vondt; en derhalven wierdſe in 't jaer 1530 door de Spanjaerden, tegen de ſtroperyen der Wilden, met een kaſteel geſterckt.

S. Georgio d'Olancho. Het vleck *S. Georgio d'Olancho* is 40 mijlen van *Valladolid* ten ooſten : het wort van ontrent 40 Spanjaerden bewoont : in 't omgelegen lant ſijn ſeſtien duyſent Wilden die ſchatting betalen. Men heeft hier weleer veel gout gevonden, inſonderheyt in de riviere *Guayape*, welcke 12 mijlen van deſe plaets vloeyt.

Valleye Olancho. De valleye *Olancho*, van welcke dit vleck de naem heeft, is ſeer ſchoon, en rijck in goutaderen; dies is 'er een langen tijdt geſchil geweeſt tuſſchen de Gouverneurs van *Hondura* en *Nicaragua* om het beſit der ſelve; welck ſoo hoogh liep, datſe daer in 't open velt om ſtreden; doch eyndelijck wierd dien twiſt door d'uytſpraeck van de Koning van Spanje bevredight.

NICARAGVA.

Crenſen. HEt Gouvernement van *Nicaragua* (eertijts van ſeker Schrijver 't Nieuwe Koninckrijck van Leon genaemt) heeft tot grenſen ten weſten de Provintien van *Guatimala*, ten noorden *Hondura*, ten ooſten of zuydooſten *Coſta Rica*, en ten zuyden de Zuydzee. De langte tuſſchen ooſt en weſt is 80 mijlen, en de breette, daer het ſich 't meeſt uytſtreckt, 50 mijlen. Onder dit geweſt worden verſcheyde kleyne Provintien getelt, die in de tael van 't lant genaemt worden, *Nicoya*, *Nequecheri*, *Mabyte*, *Diria*, *Maſaya*, *Managua*, *Cocaloaque* en *Cebeaco* : een gedeelte van 't volck, de *Contales* geheeten, wordt oock daer onder gerekent, als mede de *Miques* en *Madera*.

Hoedanigheyt. In dit Gouvernement ſijn weynigh rivieren. In de ſomermaenden is de lucht ſeer heet, in de winter vochtigh, en veel ſtormen onderworpen. 't Meeſte deel van 't aertrijck is effen, en bequaem om met wagens te gebruycken; 't is onvruchtbaer in tarwe, dieſe in Peru gaen halen : van andere dingen is 'er overvloet. Hier is veel vee, en daer onder veel verckens; doch weynigh geyten, en geen ſchapen. Sy verſamelen veel kottoen, en *Pite* : oock is 'er mayz, erweten, honigh en axi in menighte. De zee is viſchrijck, en de Wilden maken een uytnemende ſchoon en wit ſout voor hen en anderen. Het grootſte deel deſer Provintien is met boſſchen, vol groote boomen bedeckt, inſonderheyt der gene dieſe *Zeyba* noemen, welcke ſoort van *Boomen en vruchten.* boomen hier ſoodanigh waſſen, dat de ſtam ſomtijts ſoo groot wort, dat vijftien mannen, d'een d'ander by de hant houdende, die naeulijks konnen om vatten, gelijck Herrera verſekert. Hier ſijn oock boomen, die een ſlagh van kerſſen dragen, uyt welcke de Wilden een vochtigheyt, die de wijn gelijckt, perſſen : de Spanjaerden noemen deſe vrucht pruymen, niet om datſe het ſijn, maer eenighſins gelijcken; en hoewel het meeſte deel der boomen in deſe Nieuwe weerelt altijdt groen blijven, deſe evenwel laet, op ſekere tijdt des jaers, alle ſijn bladeren afvallen. Daer is noch een boom die de *Tuna* gelijckt, met dicke, doornachtige en leelijcke bladen, hy draegt een vrucht van grootte als een olyve, root van verwe, en met ſekere doornen, dun als hair, bedeckt; 't welck de Wilden weten te bereyden, dat het een ſchoon root verft, waer mede de vrouwen ſich vercieren. De couwoerden, na datſe 40 dagen geſaeyt ſijn, worden volkomen rijp, welcke men veel gebruyckt, om dat 'er wateren en fonteynen in deſe landen gebreken; want ſonder de ſelve durven ſy geen lange reyſen aennemen. In de boſſchen verſamelt men balſem, amber, en ſeer goeden terebintijn.

Viſſchen. Men verhaelt, dat men eertijts in de naburige zee walviſſchen en monſtreuſe viſſchen geſien heeft : en Oviedo ſegt, dat men aen den oever deſer Provintie, in de golf van *Ortigua*, en *Paerlen.* rontom d'eylanden *Chira*, *Chara*, *Pocoſi*, en andere, gelegen by Caep *Blanco*, in ſekere ſchelpen paerlen vint, die veel van d'andere in gedaente en grootte verſchillen, maer die in rondigheyt gelijck, doch veel ſlechter in glans en verwe, met welcke de kooplieden gewoon ſijn met groot bedrogh de goede te vermengen.

Inwoonders. Vele oude inwoonders ſpreken nu de Spaenſche tael, en volgen die ſeden en wijſe van kleederen, behalven de *Chontales*, die op de bergen woonen, een wilt en woeſt volck, die noch niets van hare oude barbariſche ſeden aflaten : d'anderen hebben byna alle hantwercken geleert, om datſe d'andere Wilden in gaeuwheyt van verſtant overtreffen, en ſedert langen tijdt

ſeer

seer genegen sijn geweest tot de Spanjaerden.

't Meir van Nicaragua. Onder d'aenmerckelijcke dingen van dit Gouvernement is 't eerste, het meir dat de Spanjaerden *Laguna de Nicaragua* noemen, soo om sijn grootte (want, soo wy de Wilden gelooven, het heeft meer dan 130 mijlen in sijn omring,) als om de menighte der inwoonders, welcke in d'omgelegen vlecken woonen: het heeft ebbe en vloet als de zee; en hoewel het maer drie oft vier mijlen van de Zuydzee begint, soo ontlast het sich door een graft in de Noordzee. *Alfonso Calera* en *Diego Machica de Zuaso* sijn d'eerste Spanjaerden, die van het selve in de graft, en van daer in de Noordzee gevaren hebben, na datse voorby de sprongen (in 't gemeen *los Randales* geheeten,) daer 't water met soo groote snelheyt loopt, dat men de canoas of schuytjes op 't lant moet halen, gekomen waren. Dit meir is seer vischrijck, en voedt een groote menighte crocodillen.

Leon de Nicaragua. De voornaemste stadt van dese Provintie en dit Gouvernement, in 't gemeen *Leon de Nicaragua* geheeten, legt van de stadt *S. Iago de Guatimala* 104 mijlen ten zuydoosten; en 12 van de Zuydzee, op den oever van 't groote meir, daer wy terstont van gesproken hebben. De Gouverneur van de Provintie en d'andere Officiers van de Koning hebben hier hunne woonplaetse; oock is sy met den Bisschoppelijcken stoel van *Nicaragua* verciert, nevens eenige kloosters en Monicken *de la Mercede* genaemt. Men segt, dat in dit Bisdom meer dan hondert en twintigh duysent Wilden, die jaerlijcks schatting aen de Spanjaerden betalen, woonen. Drie mijlen van de stadt, aen de noordsijde van 't meir, siet men een hoogen bergh, met een spitsen top, op welcke een grooten open mont is, daer uyt des avonts en 's morgens een dicken roock, en een groote menighte sulferachtige puymsteenen voortkomen; men noemt hem gemeenlijck de *Vulcan*: d'aerde van desen bergh, met sap van *Nacalot* ('t welck is een vrucht van sekeren boom) gemengt, wort seer goeden inckt. Vier mijlen van daer in de Provintie van *Masaya*, byna aen de voet van een anderen *Vulcan*, is een kleyn ront meir, en meer dan duysent vademen diep, steyl en met rotsen omringt, daer de Wilden evenwel met groote kruycken in afdalen, en komen met soodanigh een geswintheyt weder boven, dat het ongelooflijck schijnt. Dese stadt is op een sandt-achtige plaets gebouwt, aen alle sijden met dichte bosschen beset: sy wierd eertijts seer bequaem geacht tot den koophandel van de beyde zeen; want sy legt maer 70 mijlen van Caep de Hondura, welcke wegh gemackelijck is, en bynae in 't midden van de valleye *Olancho*, waer van wy in de beschrijving van de Provintie Hondura gesproken hebben.

Granada. De tweede stadt van dit Gouvernement is *Granada*, by 't selve meir gebouwt, 16 mijlen van *Leon*, en 24 van *Rejalejo*. De Provintie, waer in sy legt, wierd eertijts *Nequecheri* van de Wilden geheeten. *Francisco Hernandez de Cordua* heeft hier een heerlijcke kerck, en een fortresse tegen de Wilden doen bouwen. Sy legt in een aengenaem en vruchtbaer lant, dat vele suyckerrieten voortbrengt, 't welck oorsaeck is dat de Spanjaerden hier eenige suyckermolens, die sy *Ingenios* noemen, besitten. Dicht by de stadt is een kleyn meir, dat de Wilden *Lindiri* noemen, 't welck sich in een grooter ontlast: twee mijlen van daer, en seven van de stadt, verheft sich seer hoogh een grooten *Vulcan*, *Mumbacho* geheeten, welckers top met boomen is bedeckt, insonderheyt met vruchtdragende, waer van dese Provintie een wonderlijcken overvloet heeft, onder welcke vermaert sijn de *Zapotes*, *Plantanos*, en *Anones*, en boven al vele milpelen van een aengenamen smaeck, kerssen en *Iacotes*, waer van d'Indianen wijn, en de Spanjaerden edick maken. Hier is veel wiltbraet, en goede bequaemheyt om te jagen.

Segovia. De derde stadt is *Segovia*, 30 mijlen van de twee vorige ten noorden, in een gewest seer rijck van gout-aderen gelegen.

Iaën. De vierde is *Iaën*, dertigh mijlen van de Noordzee, aen de mont van 't meir van *Nicaragua* gelegen, door welcke langs een lange en smalle graft, als een rivier, het sijne wateren in zee stort. Sy wort *el desaguadero* der Spanjaerden geheeten, die de koopmanschappen van Europa, die sy te *Porto bello* gehaelt hebben, tot in dese stadt en de naburige plaetsen, hier door vervoeren.

Rejalejo. Eyndelijck is 'er het vleck *Rejalejo*, een mijl van de haven, die sy *los Possessions* noemen, en 24 mijlen van Granada. Hier woont byna geen ander volck dan zeelieden, timmerlieden en andere hantwerckers die aen de schepen arbeyden: want behalven dat dit een sekere haven is, soo kan men hier uytnemende stoffe, om schepen te bouwen, uyt de bosschen halen, en byna sonder moeyte op de zeekust brengen.

COSTA RICA.

Grensen. DE Provintie en Gouvernement van *Costa Rica* grenst ten westen en ten noorden aen *Nicaragua*, ten oosten aen *Veragua*, en ten zuyden aen de zee: hare langte is 90 mijlen van de scheydpalen van *Nicaragua* ten oosten, tot aen *Veragua*; de breette klimt niet op, 't sy oock waer het sy, boven de 40 oft 50 mijlen. 't Aertrijck is vruchtbaer, daer ontbreken oock geen gout- en silvermijnen, gelijck de Spanjaerden uyt vele teckenen gelooven. In dese Provintie sijn maer drie woonplaetsen, soo steden als vlecken, der Spanjaerden: d'eerste is *Aranivez*, dat tot het lant van *Nicoya* behoort, op de palen der Wilden *Chomes* geheeten, en alleen vijf mijlen van hunne voornaemste vlecken, en een weynig minder van de Zuydzee, afgescheyden.

Grootte. Hoedanigheyt. Plaetsen. Aranivez.

Carthago. De tweede is de stadt *Carthago*, 40 mijlen van *Nicoya*, 20 van de Zuydzee, en gelijck in 't midden tusschen de twee groote zeen, soo datse aen yder der selve een haven heeft, die beyde daer in loopen.

Castro d'Austria. De derde is *Castro d'Austria* geheeten, die Herrera in sijn kaerten stelt, hoewel hy in sijn beschrijving of elders daer niets, dan seer weynigh, van spreeckt.

Tusschen de grensen van *Nicaragua* en *Costa*

Nicoya. *Rica* legt *Nicoya*, 48 mijlen van de ſtadt *Granada*, langs den oever der groote Zuydzee : ſy wort door een Stedehouder van de Gouverneur van *Nicaragua* beſtiert. In 't gebiedt van deſe ſtadt, en in 't begrijp van de Provintie *Nicoya*, als oock *Chira.* in 't eylant *Chira*, acht mijlen van 't vaſte landt van *Nicoya*, onder welcke 't ſelve eylant behoort, ſijn nu noch vele Wilden overigh, welcke aen de Koning van Spanje ſchatting betalen. Eertijts ſtont dit geweſt onder het Parlement van *Panama*; maer in 't jaer 1576 wierd het aen *Coſta Rica* gevoeght, hoewel dat 'er een Lieutenant van *Nicaragua* voor het weereltlijck is, en een Vicarius van den Biſſchop van *Nicaragua* voor 't geeſtelijcke. Sy heeft een kleyne haven aen de Zuydzee. In deſe plaets was eertijdts een Colonie of volckplanting der Spanjaerden, *Bruſſelle* geheeten, die namaels moet verlaten weſen; want daer ſijn nu geen voetſtappen van overigh.

Andere Schrijvers ſeggen, dat de Provintie van *Coſta Rica* een berghachtigh, groot en woeſt landt is; doch indien dat ſoo is, heeft ſy haer rechte naem niet gekregen. Sy heeft een bay aen de Zuydzee, die ſy *S. Hieronymo* noemen; en noch een ander, in 't gemen *Carabaco* geheeten, op de grenſen van *Veragua*. Aen d'oever der ge- *Zeekuſt.* melde Zuydzee ſijn, behalven de haven van *Nicoya*, verſcheyden bayen, Capen en eylanden van de Caep *Blanco* af tot aen de punt van *Borica*, en noch verder.

VERAGVA.

Palen. DE Provintie *Veragua*, welcke is de laetſte ten ooſten van 't Gouvernement en Audientie van *Guatimala*, paelt ten weſten aen *Coſta Rica*, ten ooſten aen d'Audientie van *Grootte.* *Panama*. Sy wort aen twee ſijden van de zee beſpoelt; en de zuydkuſt bereyckt ontrent den tienden graed der hooghte van de Noordpool. Sy is 50 mijlen lang tuſſchen 't ooſten en weſten, en 25 breet op ſijn ſmalſt tuſſchen 't noorden en zuyden.

Hoedanigheyt. 't Aertrijck is hier ten grootſten deel berghachtigh, en byna ontoegancklijck, om de dicke boſſchen, en de menighte der hagedoornen, onvoorſien van weyden, en hier door onbequaem om vee te voeden : het draeght oock geen tarwe noch garſt; doch is eenighſins vruchtbaer in mayz, als oock in kool en moeskruyden : het is rijck van metalen, inſonderheyt gout, dat men in verſcheyden plaetſen uythaelt, en uyt de beeken en rivieren verſamelt. De Wilden ſijn ſtout, en vol oorloghs-dapperheyt, meeſtendeel vyanden van de Spanjaerden, welckers jock ſy ongeduldigh dragen.

De Spanjaerden hebben voor vele jaren eeni- *Colonien der Spanjaerden.* ge Colonien oft volckplantingen in deſe Provintie gebracht, daer van wy in ordre ſullen ſpreken. Eerſtelijck de ſtadt *Concepcion*, 40 mij- *Concepcion.* len van *Nombre de Dios* ten weſten gelegen, is by de Noordzee gebouwt : hier woont de Gouverneur, en d'andere Officiers van de Koning, welcke hier in 't gemeen van d'Audientie van *Panama* geſtelt worden.

De tweede colonie is het vleck van *la Trinidad*, *La Trinidad.* ſes mijlen van de ſtadt *Concepcion* ten ooſten, als men de zeekuſt volgt, (want de wegh te lande is ſeer moeyelijck en byna onmogelijck,) op den oever van de riviere *Belen*, ontrent drie mijlen van de Noordzee gelegen.

Ten derden de ſtadt *S. Fé*, twaelf mijlen van *S. Fé.* *Concepcion* ten zuyden : hier ſmelt en ſuyvert men inſonderheyt het gout; en d'Officiers van de Koning hebben hier hunne Commiſen.

De vierde colonie is *Carlos*, een ſtadt op de *Carlos.* Zuydzee, dicht by de ſtrant gebouwt, en 50 mijlen van de ſtadt *S. Fé* ten weſten.

Deſe Provintie heeft niet een aenmerckelijcke *Zeekuſten.* haven: alleen op de kuſt van de Noordzee heeftſe de baey van *Carabaco* oft *S. Hieronymo*; en meer naer 't ooſten de riviere van *la Trinidad*; daer na die van *la Concepcion* en *Belen*, op welckers oever Columbus van meening was een colonie te planten. Op de kuſt die langs de Zuydzee ſtreckt, heeftſe de Caep *S. Maria*, en *la Punta de Guerra*, 't welck 70 mijlen van *Panama* legt, als ſeker Schrijver aenwijſt, en dit is al 't gene men ten ooſten ſiet; ten weſten is alleen de Caep *Borica*. Wat d'eylanden, die ſy in de Zuydzee heeft, belangt, wy hebben alreede hier boven van de ſelve geſproken.

Een aenmerckelijck eylant is 'er noch ove- *'t Eylandt Eſcudo.* righ, datſe *Eſcudo* noemen, gelegen aen de noordſijde van deſe Provintie, 30 mijlen van *Nombre de Dios*, van 't Gouvernement van *Panama* ten weſten, en negen oft tien van 't vaſte lant, tegen over de baey, in welcke *la Concepcion* is geplaetſt. Het heeft niet meer dan twee mijlen in ſijn omring, is vol boſſchen, en overal met loopende en ſeer klare fonteynen beſproeyt : doch de lucht is 'er ſeer ongeſont, en byna een gedurigen regen onderworpen. Beneden de zuydſijde is een bequame haven : in 't kort, aen de ooſtelijckſte punt ſijn bancken en rotſen, die ſich in zee uytſtrecken, welcke de zeevarende lieden ſorghvuldigh behooren te mijden.

TERRA FIRMA, NOVA GRANADA, EN POPAYAN.

PANAMA.

Terra Firma.

DE Provincie Panama is niet groot, door dien de Audientie haer alleen daer onthoud om de vloten af te veerdigen, en recht te doen aen de koop-lieden die gaen en komen van Peru; heeft in de lengte ooſt en weſt by de negentigh leguen; in de breedte van de Zuyd-zee tot de Noord-zee, op het breedſte ſeſtigh leguen; en op het ſmalſte tuſſchen Nombre de Dios, ofte Puerto Belo, en de ſtadt Panama, 18 leguen. Is meeſt rouw en berghachtigh landt, vol moeraſſchen; waer door de lucht uytermaten ongeſont is. 't Landt is niet ſeer vruchtbaer, en ontbreeckt vele dingen, om dat daer niet en waſt dan Maiz, en dat weynigh: doch zijn daer goede weyden voor 't vee, (te weten, ſtieren en koeyen;) ſoo dat 'et ſelve daer ſeer vermenighvuldight. Eertijts waren 'er menighte van verckens, welcke de ingeborene wiſten te vangen, met het aenſteken van 't gras op 't veldt, jagende die alſoo in hare netten, gemaeckt van ſeker kruyt, welck ſy noemen Nequen; nu zijn 'er ſoo weynige, dat de Spanjaerden klagen dat 'et ſpeck daer ſeer dier is. Men heeft daer fayſanten, tortel-duyven, en andere gevogelte, tot nootdruft van de menſchen: goede viſch in de rivieren en in de zee; in de rivieren vint men oock crocodilen. 't Geboomte houd ſijn bladeren meeſt het gantſche jaer door, met weynigh vruchten; op welck ſich onthouden verſcheyde ſoorten van wilde katten: men heeft daer oock van dat gedierte, welck ſijn jongen, ſoo lange als die kleyn zijn, in een ſack aen 't lijf draeght, loopende en ſpringende daer mede, ſonder dat ſy haer konnen ontvallen, oft dat menſe ſien kan: dit gedierte komt 's nachts in de huyſen om hoenderen te ſtelen. Onder dit gebied worden veel kleyne Provincien begrepen. De eerſte, daer de Spanjaerden begonnen profijt uyt te trecken, en vriendſchap vonden, was Careta, 30 leguen van Darien, en Acla vijf voorder. Het land is daer berghachtigh gelijck als Darien, doch geſonder; en in veel geweſten deſer Provincien wierdt veel gouts gevonden. Naeſt Acla leydt Comagre, waer van het vlack landt begint, en was van daer voort ſeer wel bewoont; de Spanjaerden noemden dit gantſch quartier tot Peruquete toe, Cueba; en de aen-leggende landen Behetrias. Gelijck deſe Provincie ofte Audientie kleyn is, en de ingeborene van den lande ſeer deerlijck vernielt, zijn daer nu maer drie ſteden by de Spanjaerden bewoont, Panama, Puerto Belo, en Nata.

Grootte.

Aert.

Steden.

Panama.

De ſtadt Panama, daer van deſe Provincie den naem heeft, leydt op de kuſt van de Zuyd-zee, is kleyn van begrijp, ſeer ongeſont, oock qualijck gebouwt; maer altijdts wel voorſien van allerhande lijf-tocht. Daer word een grooten en ſeer rijcken handel gedreven, door dien daer van de kuſten van Peru en Chili, en elders uyt de Zuyd-zee, de ſchepen en barcken aenkomen met gout, ſilver, en andere koopmanſchappen; en over de Noord-zee allerhande goederen van Europa, die uyt Spanjen met de vlote op Terra Firma worden gebracht te Puerto Belo, en van daer te lande, oft langs de Chagre, naer deſe ſtadt, om van hier naer Peru, en vele andere plaetſen aen de Zuyd-zee gelegen, af-geſcheept te worden. Neffens de Koninglijcke Audientie, reſideeren hier mede de ontfangers van des Konings tollen en andere inkomſten; daer is een Cathedrale kercke, wiens Biſſchop ſuffragaen is van den Aertz-biſſchop van Los Reyes, ofte Lima.

De tweede ſtadt van deſe Provincie was genaemt Nombre de Dios, nu geruïneert, en verleght op Puerto Belo; de Spaenſche klaeghden over de ongeſontheyt van deſe plaetſe; 't volck welck daer is geſtorven, is ontelbaer; evenwel is het lange blijven ſtaen, alleen om de goetheydt van de haven. De ſtadt van Panama is 18 leguen van hier; de wegen derwaerts zijn wonder quaet, nochtans word al 't ſilver door deſe wegh gebracht naer Nombre de Dios, ſoo wel K. Majeſteyts Threſoor, als van particulieren: insgelijcks het meeſten-deel van de koopmanſchappen die naer Peru worden gevoert, worden naer de riviere Chagre gebracht, welck is ontrent 18 leguen van deſe ſtadt, en daer langs op-gebracht tot een herberge, ofte loodge genaemt Venta de Cruzes, vijf leguen van Panama, en ſoo voorts te lande met muylen. Deſe ſtadt is, door 't bevel van den Koning Philippus de II, met advijs van de Preſident en Raden van Indien, gedepopuleert, en verleght naer Puerto Belo.

Nombre de Dios.

Puerto Belo leght vijf leguen van Nombre de Dios naer het weſten, is een ſeer bequame haven, waer veel ſchepen konnen leggen, heeft goede ancker-gront; dicht by ſtrandt vijf ofte ſes vadem waters: daer zijn twaelf kleyne rivierkens ofte beeken, die tot deſe haven behooren, en al in-een komen; ſoo dat de vlote tot allen tijden haer van verſch water kan voorſien. Oock is in deſe plaets veel houts om ſchepen te timmeren, en ſteen om ballaſt in te nemen. De koopmanſchappen worden van deſe plaetſe naer Panama gevoert door twee wegen; den eenen te lande, door een wegh die veel bequamer is als die van Nombre de Dios was; den anderen langs de zee tot de riviere Chagre, en dan de riviere op tot Venta de Cruzes, en van daer voorts te lande naer Panama.

Puerto Belo.

S. Jago de Nata is een ſtedeken ofte vlecke, gelegen dertigh ofte 31 leguen van de ſtadt Panama naer 't weſten, op de kuſt van de Zuyd-zee.

Nata.

De principaelſte rivier van deſe Provincie is die voornoemde Chagre. Aen de Zuyd-zee heeft men de riviere Chiepo, by welckers oorſprong eertijdts veel gouts is gevonden. Daer leght noch een ander rivier beooſten Panama, die ſy noemen Rio de las Balſas, daer ſeer goet hout valt, om barcken en ſchepen van te timmeren. De riviere Darien leght in 't innerſte van de Golfo die de Spanjaerden noemen de Vraba, en is de ſcheyding tuſſchen de Provincie ofte Audientie van Panama, en de Provincie van Cartagena.

Rivieren.

Langs de kuſte leggen verſcheyde kleyne eylanden. Op de noord-zijde, de Cattiva, welck ſijn lage eylanden, en vol geboomte. Die van Comagre leggen gelijcks 't water. De Pinos is hoogh en ront, niet verre van 't vaſte landt. Aen de zuyd-zijde, en in de Zuyd-zee leght Taboga, vijf leguen van Panama; twaelf vorder leggen de eylanden de las Perlas, ſijn twee groote eylanden, del Rio en Tararequi, met vele kleyne daeromme, en worden Iſlas de las Perlas genoemt, door dien eertijdts daer ontrent ſeer vele en groote peerlen wierden geviſcht. Daer waren oock ſeer veel harten, konijnen, en ander wild, inſonderheydt op 't grootſte, dat goede fruyten heeft, en is overvloedigh van allerhande lijf-tocht, en goede viſch in zee. De peerlen, daer ontrent geviſcht, zijn de grootſte geweeſt die men in al dat geweſt ooit heeft gevonden.

Eylanden.

TERRA FIRMA et NOVUM REGNUM GRANATENSE et POPAYAN

MAR DEL NORTE

MAR DEL ZVR

SEPTENTRIO

MERIDIES

ORIENS

OCCIDENS

De Costarica

Audiencia De Guatimala

VERAGVA

TIERRA FIRMA

CARTAGENA

GOVERNACION DE SANCTA MARTHA

NVEVO REYNO DE GRANADA

GOVERNACION DEL POPAYAN

Linea Æquinoctialis

Amstelodami Guilielmus Blaeuw excudit

Leucæ Hispanicæ

Milliaria Germanica communia

CARTAGENA.

Naem. CArtagena, welck den naem nae ſijn hooft-ſtadt heeft, leght op de kuſt van de Noord-zee, hebbende in de lengte, ooſt en weſt van Rio Grande, ofte de la Magdalena, tot aen de riviere Darien in de Golfo de Vraba 80 leguen, *Palen.* en oock ſoo veel in de breedte noord en zuyden, van de Noord-zee af tot aen de palen van Neuvo Reyno de Granada. *Aert.* Het is hoogh en berghachtigh landt, vol heuvelen en valleyen, alwaer ſeer groote en hooge boomen waſſen; het is daer ſeer vochtigh door den geſtadigen regen, ſoo dat de zaden van Spanjen daer niet wel willen waſſen, nochte oock de tarwe rijp worden. Op eenige bergen van dit gouvernement vallen veelderhande harſten en aromatique gommen, en andere liqueuren, die ſy uyt de boomen weten te trecken: groote menighte van draecken-bloedt, en balſemen van ſeer treffelijcken reuck, en ſonderlinge kracht. Men heeft daer overvloedt van viſch, fruyten, en allerhande eetbare waren; daer valt oock lange peper, veel ſcherper als den Ooſt-Indiſchen, en oock lieflijcker van reuck en ſmaeck als de gemeyne Braſilie-peper: weynigh gouts word daer gevonden, en alleen in eenige doch weynige plaetſen. In 't landt onthouden haer veel tygeren, ſlangen, en andere wreede, felle, verſlindende en ſchadelijcke dieren. De ingeborene van 't landt waren ſeer ſtrijdbaer, en gebruyckten fenijn aen haer pijlen, ſoo dat ſy veel Spanjaerden doodden, doch zijn over lang meeſt al van de Spanjaerden uytgeroeyt en vernielt.

Cartagena. Cartagena, de hooft-ſtadt van deſe Provincie, heeft haren naem van de ſtadt Cartagena in Spanjen, door de groote gelijckheydt die is tuſſchen de havenen van beyde deſe plaetſen: leght aen de Noord-zee, de Gouverneur van de Provincie woont daer, beneffens andere officiers van de Koning; daer is een cathedrale kercke, wiens Biſſchop ſuffragaen is van dien van Neuvo Reyno. Deſe ſtadt was eerſt gebouwt in het jaer 1532, by Pedro de Heredia, geboren van Madrid; welck met groote moeyte en liſtigheydt een deel van 't landt bevredighde, alſoo de inwoonders ſeer ſtout en ſtrijdtbaer waren, ſoo wel vrouwen als mans; men heeft geſien dat een vrouw van achtien jaren acht Spanjaerden doodde met hare pijlen, eer menſe konde vermeeſteren. De inwoonders zijn rijck geworden door de groote ſchipvaert die daer is op Spanjen, en de vlote van Terra Firma, die daer ſomtijdts overwintert; doch ſonderling door de ſchat die de groote rivier Magdalena af komt, uyt Neuvo Reyno de Granada. In 't jaer 1585 wiertſe ingenomen by d'Engelſchen, onder 't beleydt van Sir Francis Draeck, hy verbrande een deel, en rantſoeneerde de reſt voor hondert en tien duyſent ducaten. In deſe Provincie van Cartagena zijn noch eenige kleynder ſtedekens, als S. Jago de Tolu, la Villa de Maria, Santa Cruz de Mopoz. La Baranca de Malambo is een tol-huys.

S. MARTHA.

Grootte. DE Provincie van Santa Martha leght vervolgens op de kuſt van Terra Firma, heeft in de lengte 70 leguen, en *Aert.* oock ſoo veel in de breedte. De geſtalte des luchts van deſe Provincie is heet ontrent de zee-kuſt, maer binnen 's lands kout. Van de ſtadt Santa Martha af tot het beginſel van de bergen, welck zijn drie leguen weeghs, is het vlack landt: het gebergte is ſeer ſteenachtigh, onvruchtbaer voor weyden, ſonder vruchten ofte boomen, en daer vallen veel rivieren af: op de vlacke velden verdrooght het gras, en het geſaeyde wordt verdorven wanneer de briſes te ſeer waeyen, waer door men dickwils groote ſchade en gebreck komt te lijden. De oranje-boomen, lijmen, limoenen, granaten, en druyven, willen daer tamelijck wel waſſen. Men heeft daer Guayavas, Platanos, en andere diergelijcke vruchten van den lande: van Caſtilien zijn daer gebracht latuwe, radijſen, en andere loof- en moes-kruyden, welcke daer wel waſſen, als mede meloenen, pompoenen en comcommeren. Daer zijn veel hoenderen van Caſtilien, duyven, perdrijſen en konijnen; men vindt daer oock tygeren, leeuwen en beeren. 't Landt is vruchtbaer van Maiz en Batatas-wortelen. De Yuca die hier waſt mach gegeten worden ſonder gevaer, daerſe in d'eylanden en elders als fenijn wordt gehouden.

In Buritaca zijn gout-mijnen; en in Tairona menighte koſtelijcke geſteentens, dienſtigh tegen verſcheyden gebreken, als bloeden, graveel, &c. oock marmoren, jaſpis, porphyren, en eenige gout-mijnen. Een halve legue van Santa Martha zijn veel gemaeckte zout-pannen, daer de Indianen ſeer goedt zout maken, met welck het gantſche landt daer ontrent wordt voorſien. De ingeborene Indianen zijn diſpooſt, goet van verſtant, quaet van aert, en ſeer hooghmoedigh: worden gegouverneert by haer Caziquen, ſtrijden met bogen en fenijnige pijlen; kleeden haer met mantels van kottoen, geſchildert met verſcheyde kouleuren: daer is veel volcks, en zijn met de Spanjaerden noch meeſt in oorloge; waer door ſy geen volkomen meeſters hebben konnen worden van de rijcke provincie Tayrona, hoewel het veel volcks gekoſt heeft.

De voornaemſte ſtadt, en daer dit Gouvernement den naem van voert, is Santa Martha, gebouwt aen een ſeer geſont quartier, by den oever van de zee, en heeft een ſeer goede en groote haven, wel beſchut, en goede ancker-gront, oock ſonderlinge fraeye gelegenheyt om de ſchepen over te halen, is een halve legue breedt; tegen over de ſtadt heeftſe eenen grooten bergh, welck haer dient voor beſchut, hier is goede diepte, ſonder klippen ofte drooghten; haer inkomen is naer het weſten, met overvloedt van verſch water en hout. Daer pleegh eertijdts veel volcks te woonen, dan is nu ſeer af-genomen, en bynae verlaten, door dien de vloten van Spanjen daer niet meer aen-komen, gelijck ſy plegen. *Hooft-ſtadt S. Martha.*

Teneriffe is een andere ſtadt van dit gouvernement, gelegen aen den oever van de groote rivier Magdalena, veertigh leguen van Santa Martha naer 't zuydweſten. Tamalameque ofte Villa de las Palmas, 75 leguen van Santa Martha naer het zuyden, en 20 leguen van Teneriffe voorſchreven. Ciudad de los Reyes, in de valleye van Upari, 50 leguen van Santa Martha naer 't zuydooſten, leght by een groote en machtige riviere, die ſy noemen Guatapori. *Andere ſteden.*

Ocanna, welck eerſt genaemt wierdt Santa Anna, is een ſtedeken en binnenlandſche haven. La Ramada, eertijdts genaemt Neuva Salamanca, 14 leguen van Santa Martha naer het ooſten, en acht van Rio de la Hacha, aen de voet van de Sierras Nevadas, in de valleye Upari; daer is ſoo veel koper, als ſteen.

De ſtadt Rio de la Hacha, wierdt eerſt genaemt noſtra Señora de las Nieves, en daer nae de los Remedios, leght aen de zee, 30 leguen van Santa Martha naer het ooſten, 60 van Coro naer 't weſten, tuſſchen het gouvernement van Venezuele en van Santa Martha, zuyden en noorden van Cabo de la Vela.

NIEU GRANADA.

IN het jaer 1536 heeft den Adelantado Don Pedro Fernandes de Lugo ſijnen Lieutenant den Licentiaet Gonzalo Ximenez de Queſada, geſonden om de landen op en aen de riviere Rio Grande, ofte de la Madalena leggende, te ontdecken; de welcke is op-getrocken langs de ſelve riviere, met onuytſpreeckelijcke moeyte, door de dichtheydt van 't geboomte, menighte van moeraſſen, beeken en poelen; benevens den dagelijckſchen aenſtoot van de Indianen daer ontrent, een wreedt en ſtrijdtbaer volck, tot dat hy eyndelijck is gekomen over 't geberghte Opon, aen 't landt van een machtige Cazique, genaemt Bogota; die, van de komſt van een vreemt volck gewaerſchouwt, ſich te weer ſtelde, doch wierdt lichtelijck in de vlucht geſlagen. Treckende voorts door verſcheyden woonplaetſen van de Indianen, vondt allenthalven veel gouts en eſmerauden; ſoo dat hy, weder-gekeert zijnde naer het landt van Tunia, bevond dat hy hadde bekomen hondert en een-en-negentigh duyſent twee hondert en vier-en-negentigh Pezos fijn gout; en ſeven-en-dertigh duyſent twee hondert acht-en-tachtigh Pezos ſlechter gout; achtien duyſent van 't ſlechtſte, welck ſy noemen Falonia; en achtien hondert ſoo groote als kleyne eſmerauden. Ten laetſten keerde hy weder naer 't landt van Bogota; nam ſijnen wegh door de Panches, bevredighde eenige van die met gemack, en eenige met gewelt. Ximenez, 't landt genoegh ontdeckt houdende, *Ontdecking.*

Naem. dende,gaf't den naem van Neuvo Reyno de Granada,door dien hy van Granada geboortigh was, en bouwde daer een ſtadt die hy noemde Santa Fé.

Neuvo Reyno de Granada. Het nieuwe Rijck van Granada neemt ſijn beginſel bezuyden het gebergte van Opon, is hoogh en vlack land, vol volcks, welck ſijn wooningen heeft in de valleyen; is in het ronde gantſch omcingelt van een natie van Indianen,die ſy Panches noemen: deſe Panches zijn menſchen-eters, en *Deeling.* die van Neuvo Reyno niet. Dit Rijck is gedeelt in twee principale Provincien, Bogota en Tunia, welck haer verſcheyden Heeren hadden van dien naem,toen de Spanjaerts daer eerſt quamen. De Provincie van Tunia is rijcker van gout en eſmerauden, als die van Bogota, hoewel deſe oock *Inwoonders.* ſeer rijck is. Alle 't volck van deſe landen is van goede geſtalte, en 't vrouw-volck beſnedener van aenſicht, niet ſoo bruyn als in andere quartieren van deſe nieuw-gevonden landen. Sy kleeden haer met ſwarte, witte, en gekoleurde mantels, om 't lijf gegort, van de borſt tot de voeten, en ſommige oock wel van de ſchouderen nederwaerts; dragen op het hooft kranſſen van bloemen van cottoen gemaeckt, van verſcheyde koleuren; en eenige principale dragen bonnet- *Lucht.* jes van cottoen, ſommige oock netjes. De koude en geeft daer geen ongemack, dat men 't vuur van noode heeft, dan het is 'er eenparigh 't gantſche jaer door, de dagen en nachten bynae even lang; door dienſe ſoo nae onder de Equinoctiael leggen. 't Landt is ſoo uytermaten geſont, dat men niet licht diergelijck ſoude konnen vinden; de huyſen zijn doorgaens van plancken gemaeckt, en met lang ſtroo gedeckt. Het volck eet Maiz, en oock Caſſavi, als mede ſekere wortelen die ſy noemen Yomas, en rapen Cubias: daer wordt veel ſouts gemaeckt, waer mede de in-geboorne haren handel drijven op veel geweſten, inſonderheydt op het geberghte van Opon,en naer Rio Grande.'t Vleeſch dat ſy eten is wildt, daer is weynigh gevogelte, eenige tortel-duyven, eyndt-vogelen tamelijck veel, die in de lacken broeden, in welcke, als mede in de rivieren,veel viſch word *Steden.* gevangen van ſeer goede ſmaeck. In Neuvo Reyno zijn by de Spanjaerden gebouwt de ſtadt Santa Fé de Bogota, de vlecke van S. Miguel, de ſteden Tocayma, la Trinidad, Tunia, Pamplona, Merida, Belez, Marquita, Ybague, la Vittoria de los remedios, S.Juan de los Llanos, en de vlecken van la Palma, en San Chriſtoval.

Santa Fé de Bogota. De voornaemſte ſtadt van dit Rijck is Santa Fé de Bogota, gebouwt by Gonçalo Ximenes de Queſada, aen de voet van 't geberghte van Bogota, ſoo genaemt nae de naem van de Cazique die de Spanjaerden daer vonden ten tijde van de ontdeckinge: de Koninglijcke Audientie reſideert aldaer, als mede de officiers van de Koninglijcke inkomſten: daer is oock een ſmelt-huys, welck de Spanjaerden noemen Caſa de fundicion; heeft een Cathedrale en Metropolitane kercke; de Biſſchoppen van Carthagena,S.Martha, en Popayan, zijn ſuffraganen van de ſelve. Deſe ſtadt is een ſeer geſonde plaetſe, gelijck die getuygen die daer gewoont hebben; dan daer en valt nu geen gout meer, maer grooten overvloedt van allerhande lijf-tocht, als broodt, kaes, oſſen, verckens, hoenderen en allerhande confituren.

S. Miguel. De vlecke Villa de San Miguel is gelegen 12 leguen van de ſtadt Santa Fé de Bogota, naer het noorden, en daer geleght om den handel te drijven met de Panches; want door dien haer landt ſeer heet is, was het haer moeyelijcken naer de ſtadt van Santa Fé te komen, alwaer het kouder is.

Tocayma. Tocayma, 15 leguen van Santa Fé naer het weſten, is gebouwt aen den oever van de groote riviere Pati, die haren loopt neemt in de groote riviere Madalena: de gelegenheydt van deſe ſtadt is droogh en geſondt, genietende een luſtige en klare lucht; daer en valt 's nachts geen Sereno, het is 'er des daeghs ſeer heet,dan de morgen-ſtonden koel en fris, en 't ſelve duurt eenparigh het heele jaer door.

Tunia. In de Provincie van Tunia is gebouwt de ſtadt Tunia, 22 leguen van Santa Fé, op eenen hoogen bergh, om een ſterckte te weſen tegen den aen-loop van de Wilden: deſe plaetſe kan wel 200 peerden uytmaken, en is de allerbeſte voorſien van allerhande lijf-tocht, die in dat gantſche geweſt is: daer wordt de grootſte marckt gehouden *Pamplona.* van het gantſche Rijck. Pamplona leght 60 leguen van Santa Fé de Bogota; daer wordt veel gouts gevonden, en ſeer veel vee.

De vlecke S. Chriſtoval leght 13 leguen van Pamplona; daer is weynigh gouts, maer ſeer goede gelegentheydt om beeſten te weyden en voort te teelen. Merida leydt op de grenſen van Veneçuela, en Neuvo Reyno, 40 leguen van Pamplona; 't landt heeft gout-mijnen, en koorn in overvloedt. La Vittoria de los remedios is ſeer rijck van mijnen. S. Juan de los Llanos is 50 leguen van Santa Fé naer het zuyden; daer valt mede veel gouts. Alle de goederen en koopmanſchappen,die gebracht worden naer de ſteden van Neuvo Reyno de Granada, worden de groote riviere Madalena opgevoert met canoen. *S.Chriſtoval en andere ſteden.*

POPAYAN.

POpayan heeft aen d'eene zijde de Zuyd-zee,en ſekere hooge en woeſte bergen, en aen d'ander zijde de Cordillera van de Andes. 't Is meeſten-deel rouw landt, en het regent daer veel, waer door weynigh Maiz waſt, en noch minder koorn; daer is oock weynigh vee; maer de Provincie is ſeer rijck van gout-mijnen.

De principaelſte ſtadt van deſe Provincie wordt genaemt Popayan, nae de naem van de Caſique dien de Spanjaerden in d'eerſte ontdeckinge daer vonden: is gelegen in een wel-getemperde en geſonde contreye, door dien 't weer daer het gantſche jaer door is gelijck in Mey, ſonder veranderinge: de dagen en nachten ſeer nae even lang: alleen regent het hier wat meer als wel op andere plaetſen,en dondert en blixemt daer ſeer veel. Het Maiz dat daer ontrent groeyt, is wel 't beſte van gantſch Indien. Tarwe waſt daer tweemael 's jaers; men heeft daer ſeer goet vleeſch van oſſen, ſchapen, geyten en verckens, en veel vruchten van den lande, en van die uyt Spanjen daer gebracht zijn. *Popayan.*

Santa Fé de Antiochia is by de Spanjaerden gebouwt, in een van de valleyen die ſy noemen Nore,tuſſchen twee ſoo vermaerde en rijcke rivieren, del Darien en Santa Martha oft de Madalena; en tuſſchen beyde de Cordilleras van bergen die daer langs henen loopen. De gelegenheyt van de ſtadt is ſeer goedt, en daer ontrent zijn veel beeckskens en rivierkens, in welcke men veel gouts vindt, dat ſeer fijn is; en de oevers bewaſſen met allerhande ſoorten van fruyt-boomen. De geſtalte van de lucht is ſulcks, dat het volck 's nachts buyten haer huyſen onder den blaeuwen hemel ſlaept, ſonder eenigh hinder te lijden van den nacht-dauw. Men heeft daer ſeer veel ſchapen,fruyten; en de rivieren en ſtaende poelen zijn ſeer viſch-rijck. Treckende van de ſtadt Antiochia de wegh naer Anzerma toe, komt men eerſt te ſien den vermaerden en rijcken bergh van Buritica, daer *Buritica.* ſulcke menighte van gout in voorleden tijden is uyt-gehaelt. Daer zijn heel weynigh fruyt-boomen, en oock weynigh Maiz. Santa Fé behoort tot de ſtadt Antiochia; de mijnen daer ontrent zijn ſeer rijck gevallen. Caramanta behoort onder 't diſtrict van de Audientie van Neuvo Reyno de Granada, en tot het gouvernement en Biſdom van Popayan; is ſeer overvloedigh van Maiz en ander geſaeyde, behalven tarwe; daer zijn weynigh ſchapen ofte ander vee,dan veel verckens. *Antiochia en andere ſteden.*

Anzerma wierdt eerſt genaemt Santa Anna de los Cavalleros, is gebouwt tuſſchen twee kleyne rivieren,op een vlack verheven veldt, verçiert met ſeer ſchoon geboomte, en menighte van fruyt-boomen, ſoo wel van die van Caſtilien als van 't landt ſelfs, en andere aert-vruchten, die daer wonderlijck wel waſſen. *Anzerma.*

Om van Antiochia te reyſen naer Arma,neemt men eerſt ſijn wegh naer de groote riviere Cauca ofte Santa Martha, die men paſſeert met barcken. Nae eenige dagh-reyſen komt men aen Pueblo Llano: een weynigh van de wegh af leght Mugia, daer ſeer veel ſouts valt. In de valleye Aburra zijn veel vlacke landen, een vruchtbare grondt, met veel kleyne rivierkens. 't Volck dat hier eertijdts woonde, hadde ſulcken ſchrick van de Spanjaerden, toen die daer quamen,dat ſy haer ſelven veel verhingen,beyde mans en vrouwen. Van Pueblo Llano, komt men aen Cenufara; en Pueblo Blanco. Alle deſe landen waren eerſt onder Cartago tot aen de groote rivier toe, maer daernae is hier een ſtadt gebouwt; welcke eerſt was geleght aen 't begin van de Provincie Arma. Door dien de Spanjaerden van de Wilden in

deſe Provincie ſeer gequelt wierden, en weynigh bodems hadden te beſaeyen, wierdt de ſtadt verleght, en is nu gelegen 23 leguen van Cartago, 12 van Anzerma, 50 van Popayan, en een legue van de groote riviere, op een vlackte tuſſchen twee kleyne rivierkens, omringt van een palmboſch, daer goede Palmitos uyt-gehaelt worden. De ſtadt wort voor ongeſont gehouden; dan de bodem is ſeer vruchtbaer. Daer zijn ſeer rijcke gout-mijnen, inſonderheyt aen de groote riviere.

Arma. De Provincie Arma, daer de ſtadt na is genoemt, is groot, wel bewoont, en de rijckſte van de Provincien daer ontrent. Van daer voorts komt men aen Paucura, daer ſoo veel gouts niet gevonden wordt. Daernae aen Pozo, by welckers dorp zijn ſeer groote mijnen van gout, aen den oever van de Rio Grande. Van Pozo naer 't ooſten, leggen de Provincien Picara, Arbi; naer 't zuyden Carrapa, en Quymbaia, daer de ſtadt Cartago in gelegen is. De Provincie Quymbaia is 10 leguen breedt, en 15 lang, vol boſſchen van ſeer dicke en hooge rieden. Carthago leydt op een vlackte, tuſſchen twee kleyne becken, ſeven leguen van de riviere S. Martha, by een kleynder rivierken, daer de Spanjaerden van drincken. Daer by is een kleyn lack, daer de inwoonders ſchoon ſout maken uyt een ſoute fonteyne: men vindt daer weynigh gouts; en worden niet dan koeyen en peerden aengeteelt.

Cali. De ſtadt Cali is gebouwt in een vlacke valleye aen de voet van 't gebergte, het is daer ſeer heet: de Gouverneur houd daer ſijn ordinaire woon-plaetſe, nevens andere officiers van des Konings inkomſten; daer is een ſmelt-huys, en twee kloſters, een van Auguſtijner monicken, en 't ander van de la Mercede. 't En ware de hitte, het ſoude een van de bequaemſte plaetſen zijn van heel Indien.

Van Cali tot de hooft-ſtadt van dit gouvernement Popayan, zijn 22 leguen, door ſeer bequame wegen, over vlacke velden, ſonder bergen; hoewel daer eenige heuveltjes en hooghten zijn, dan niet moeyelijck om te paſſeeren.

Van Popayan te reyſen naer Paſto, paſſeert men eerſt door *S. Juan de Paſto.* de landen van de Conconucos. De ſtadt S. Juan de Paſto is van Popayan 40 leguen, gebouwt in een ſeer ſchoone en vermakelijcke valleye; daer een rivier door loopt, van ſeer ſmakelijck en ſoet water, en veel andere beeken en fonteynen; wordt genoemt Atris, is omringt van hoogh landt. De Spanjaerden hebben veel landt-huyſen de gantſche valleye door, daer ſy haer beeſten weyden; en de landen ontrent de riviere worden bezaeyt met tarwe en Maiz. Op de pleynen vangt men veel wildts, van harten, konijnen, perdrijſen, fayſanten, en tortel-duyven.

De ſtadt Timana leght 40 leguen van Popayan, 60 van *Timana.* Santa Fé de Bogota; aen 't begin van de valleye Neyva, in een ſeer heet geweſt. Deſe Provincie word andersſins voor ſeer goedt en geſont gehouden; men heeft daer een luſtige landouwe om allerhande vee te weyden. Hedens-daeghs is de meeſte neeringe van 't landt veelerley conſerven te maken; door dien daer grooten overvloedt van honigh in de boomen wordt gevonden, en dat 'er goede fruyten waſſen, inſonderheydt ſekere keernen gelijck amandelen, daer ſy ſuycker-broodjes van maken; die ſy, nevens andere confituren, te marckt dragen, naer de mijnen van Almaguer en elders. Sy hebben oock veel hoven daer de Coca groeyt; de Indianen geven groot geldt voor dit kruydt, kauwen het geſtadigh in de mondt, en ſeggen dat 'et haer ſeer verſterckt: ſy weten oock een ſeer fijnen draedt te ſpinnen van 't kruydt Pita. De ſtadt is ſonderling geſondt, en leven de lieden daer ſeer lang. Hier woont de Lieutenant Gouverneur, die mede tot ſijnen laſt heeft de ſtadt S. Sebaſtiaen de la Plata. Ontrent deſe ſtadt light een bergh daer men zeylſteen vindt.

De ſtadt Guadalajara de Buga is 15 leguen van Popayan, *Guadalajara.* in de valleye Buga; in 't opperſte van de Cordillera van de Andes, welck de Provincie Popayan ſcheyd van de valleye Neyva. Sy hoort tot de Audientie van Quito, en is van het Gouvernement en Biſdom van Popayan.

De andere ſteden van deſe Provincie zijn S. Sebaſtian de la Plata, gelegen op de frontieren van 't Gouvernement van Popayan; Almaguer; Sant Juan de Truxillo, in Indiaenſch Yſcance; Madrigal, in Indiaenſche taele Chapanchipa; Agreda, by de Spanjaerden genaemt Malaga.

NIEV ANDALVZIE,

EN

VENEZVELA.

La Margarita.

ER wy komen tot de beſchrijvinge van deſe landen, is 't noodigh iets te ſeggen van de eylanden daer voor gelegen, om verſcheyden omſtandigheden beter te konnen verſtaen. 't Voornaemſte van allen, la Margarita, eerſt ontdeckt by den Ammirand *Don Chriſtophoro Colombo*, in 't jaer 1498, is 15 leguen lang en ſes breedt, ſeer groen, luſtigh, en vol volcks; light ſes oft ſeven leguen van het vaſte landt, tuſſchen het welcke een kleyne Golfo is, en in het midden twee eylandekens, het eerſte genaemt Cubagua, daer ſeer veel peerlen ſijn geviſcht, het ander Coche; gelijckſe Columbus heeft genoemt.

Vruchten.

Daer is groot gebreck van verſch water, ſoo dat men het aen 't vaſte landt te Cumana moet halen, is evenwel vruchtbaer van boomen, en bequaem om Maiz, en andere vruchten van Indien te ſaeyen; heeft goede weyden voor het vee, rondtom 't eylandt is menichte van viſch, welck het meeſte voetſel is dat ſy daer hebben, haer broodt is van Maiz: het is ſeer rijck wegen de peerle-viſſcherye. Daer ſijn twee woon-plaetſen van Spanjaerden, een dicht by de zee, aen de fortreſſe, daer de Gouverneur hem onthoudt; de andere twee leguen binnen 's landts, welck ſy noemen *el valle de Santa Luzia*; heeft een goede haven aen de noordt-ſijde, aen de ooſt-ſijde de klippen en eylandekens los Teſtigos. De Spanjaerden hebben aen den ooſt-hoeck een kaſteel gebouwt, van kleyne macht; alwaer de Spaenſche ſchepen haer reede nemen; dit kaſteeltjen wiert in 't jaer 1626, by Boudewijn Hendrickſz. Generael over een vloot der Weſt-Indiſche Compagnie in Hollandt, verdeſtrueert, brocht daer af vier metale ſtucken en ſeven andere. Hare principale woonplaetſe leght te landwaert in naer 't weſteynde; daer is oock een kleyn dorp Makanauw.

Peerl-viſſchery.

Dit eylandt heeft ſijn byſondere Gouverneur, die daer geſtelt wordt by den Koning van Spanjen. Sy hebben veel backen, daer mede ſy alle dage varen op de peerle-bancken om te viſſchen, waer toe ſy Swarten gebruycken, daer gebracht van Cabo Verde, Guinea, en Angola, welcke ſy koopen, en worden van de Spanjaerden het duycken geleert, met groot gewelt van ſmijten, en andere tormenten van eenige heete ſubſtantie brandende op 't lijf te laten druypen, oock met gloeyende yſers op 't naeckte lijf te drucken, als ſy onwilligh ſijn, overmits het ſwaer werck om doen is: de peerle-bancken leggen op 5, 6, 7 en 8 vadem onder water, daer de ſlaven na moeten duycken, en de oeſters van de grond met gewelt halen: weder boven komende, door de benauwtheydt van lang onder het water te ſijn, ſpringt haer dickwils het bloedt te neuſe en te monde uyt, krijgen dan gemeynlijck van haer meeſters een pijpe toback, ofte een ſoopken wijns, om haer daer mede te ſtercken en te verfriſſchen. Van de geviſchte peerlen krijght de Koning van Spanjen ſijn Quinto uyt de grootſte en beſte. De Margarita en is niet byſonders ſonder deſe peerle-viſſcherye. De Indianen van dit eylandt hebben de Spanjaerden vrywilligh daer op laten komen, en haer ſchatten van peerlen ontdeckt, die ſy niet achteden, hebben haer oock de manieren van die te viſſchen geleert; waer over ſy by den Koning ſijn verklaert voor vrye lieden, en ſijne vaſallen; en hebben haer ſints die tijdt vrienden gehouden met de Spanjaerden. Daer ſijn ontrent dit eylandt eenige jaren herwaerts geen ſonderlinge peerlen gevonden, ſoo dat het ſchijnt de oeſters verloopen ſijn, ofte door de groote gierigheydt van de Spanjaerden geconſumeert, die geen reſpijt en hebben gelaten om weder aen te groeyen; ſy hebben wel eenige inſtrumenten gepractiſeert om die in meerder diepte op te halen, doch heeft tot noch toe niet willen gelucken, waer door dan deſe plaetſe van weynigh conſideratie is, 't en ſy om de naer-gelegentheyt by de vermaerde zout-pannen van Punta de Araya.

Cubagua.

Het eylandt Cubagua, is gantſch barre en onvruchtbaer, ſonder verſch water, de grondt ſalpeterachtigh, met weynigh boomen van Guaiacan, ofte peck-houdt, en een doornen boſch; ſonder gras ofte kruyt, ſonder gevogelte, uytgenomen zee-vogels; gantſch vlack, ſonder viervoetige gedierten, als weynigh konijnen; de Wilden, die daer woonden als de Spanjaerden eerſt quamen, hadden het lichaem geſchildert, en onderhielen haer met de peerle-oeſters, haelden verſch water aen 't vaſte landt van Cumana, en mangelden het tegen peerlen. De verckens van Caſtilien gebracht, veranderden ſtracks, door dien de klaeuwen haer wel een halven palm om-wieſſen.

Peerl-oeſters.

De peerle-oeſters vielen daer ontrent in groote quantiteyt, hebben in 't eerſte maer een korreltjen ſoo wit als melck, welck met der tijdt grooter en harder wordt. Daer ſijn jaren geweeſt dat de Quinto van de Koning van Spanjen alleen beloopen heeft vijftien duyſent ducaten, in ſoo kleynen begrijp, hoewel van Golfo de Paria af tot Cabo de la Vela toe, in voor-tijden peerlen wierden gevonden, ſoo dat de Spanjaerden deſen gantſchen ſtreeck noemden Coſta de las Perlas. Door deſe gelegentheydt van de peerle-viſſcherye hadden de Spanjaerden eertijdts in dit eylandt een woonplaetſe Nova Cadiz. In het jaer 1521, doen de Wilden van 't vaſte landt het klooſter van de Minne-broeders deſtrueerden, verlieten de Spanjaerden, 300 ſterck, dit eylandt door vreeſe, en vluchten na Hiſpaniola. Dan de audientie van S. Domingo ſondt weder vijf ſchepen derwaerts, onder 't beleyt van Jacomo de Caſtellon, die de ſtadt Nova Cadiz weder op-boude; doch de peerle-viſſcherye een eynde nemende, is 't volck vertrocken, de plaetſe verlaten en gantſch vervallen.

Nova Cadiz.

Coche.

In het jaer 1529 wiert een andere ſeer rijcke peerle-viſſcherye gevonden aen 't eylandt Coche, vier leguen van Cubagua, daer in weynigh meer als een maendt vijftien hondert marcken peerlen geviſcht wierden. Door dien de peerle-viſſcherye daer oock verloopen is, wordt daer geen achtinge meer op genomen, dan dat het in de wegh light voor de gene die naer de punt loopen om ſout te halen.

Nieu Andaluſien. Soutpannen aen Punta de Araya.

Nieu Andaluſien neemt ſijn begin aen C. de Salinas, oft de Boca del Drago, tegen over het weſt-eynde van 't eylandt Trinidad, en ſtreckt tot aen de Punta de Araya, welck onſe Schippers gemeynlijcken noemen Punta del Rey: hier ſijn de vermaerde ſout-pannen, daer ſoo veel ſouts van de Hollanders is gehaelt; want achter 't ſelve punt is een lack, niet verre van den oever van de zee, gantſch ſout, en altijdts vol ſouts, onder en oock boven 't water, wanneer het niet is in den regen-tijdt. Eenige hebben gemeynt, dat de wint het zee-water daer in drijft, om dat het ſoo naer aen zee is; doch het komt door wellen, en gaten: het is ſeer goet ſout.

Aerdt van 't landt.

Ontrent deſe ſout-panne is het altemael bergigh, dor en brackigh, dat daer geen ververſchinge is te bekomen; men moet het verſch water gaen halen drie leguen van daer in de bocht van Comana, aen een verſch rivierken komende van 't geberghte Bordones:

VENEZVELA, cum parte Australi NOVÆ ANDALVSIÆ.

MAR DEL NORTE

SEPTENTRIO

MERIDIES

OCCIDENS

ORIENS

VENEZVELA

NVEVA ANDALVSIA

PARIA

Provincia Nrs. de Caruallcda

Nrs. Sra. de los Caracas

Golfo de Paria

I. dla Trinidad

Indios de Perito

Indios Palenques

Iwarepice

Bariquicemeto provincia

Prov. de Cuycas

Xuruara Prov.

Coromochos pop.

Pocabuyes pop.

Axaguas pop.

Alcohorados pop.

Bobures populi.

Valle de Ambrosio.

Llanos de Carora

Milliaria Germanica communia

Milliaria Gallica communia

AMSTELODAMI, Guiljelmus Blaeuw excudit.

de ververſchinge van fruyten en anders moet men krijgen van 't ſtedeken Comana. Daer is veel wildts, als harten, hinden, haſen en konijnen, met meer ander gedierte, en oock ſchadelijcke, als ſlangen en tigeren : hier is oock veel viſch te vangen met de ſeegen, welck de beſte vernieuwinge is in dit quartier. Het landt is ontrent het ſtrandt meeſt over-groeyt met ſtekende heeſters, dat het bynaer onmogelijck is te gebruycken, 't en ſy daer 't afgehouwen en uytgeroeyt is. By het rif aen 't ſelve punt is noch een kleynder panne, dan men vindt daer altijdts geen ſoudt in, gelijck in de groote, en oock weynigh ladinge als het daer al is, en ſeer quaedt ſcheep te krijgen. De Hollanders hebben deſe vaert meeſt onverhindert gebruyckt, tot in November 1605, doen heeft de Koning van Spanjen derwaerts geſonden achtien welgemonteerde ſchepen, ſoo gallioens als andere; die den Hollanderen ſoo onverſiens op den hals quamen, (dewijl ſy beſich waren met ſoudt te halen, de ſchepen ongereddert, een deel volck aen landt, een deel met de booten op de vaert,) dat ſy alteſamen vielen in handen van de Spanjaerden, dieſe ſeer qualijck hebben getracteert, eenige op-gehangen, andere voor ſlaven gevoert naer Cartagena, en daer op de galeyen geſet, van waer naemaels weynige noch ſijn ontkomen. Daer nae is de ſelve vaert hervat, nae 't maken van den Treves met den Koning van Spanjen, doch met meerder omſicht als te voren. Maer alſoo in het jaer 1622 een groot getal ſchepen uyt de Middellandtſche zee,en oock andere uyt Noord-Hollandt derwaerts voeren, om met een ſoudt-ladinge naer 't vaderlandt te keeren, daer komende den 27 November, vonden ſy dat de Koning daer een ſterck kaſteel hadde doen leggen, en met guarniſoen beſet, om het ſout-halen te beletten : deden derhalven een aenval op 't ſelve kaſteel, dan, door de onwilligheydt van 't meeſte deel van het boots-vock, en kleyne ordre en wetenſchap die onder haer was, met ſlechte uytkomſte; want eenige van de kloeckſte bleven aen landt doodt, en de reſte moeſten t'ſcheep, en ſonder ladinge t'huys keeren. Dit kaſteel is geleght, dat het den toe-gang tot de panne ſoo commandeert, dat het niet mogelijck is 't ſout te halen, ſonder van 't geſchut beſchadight te worden; de Spanjaerden hebben het de naem gegeven van Sint Jago.

Cumana. De provincie Cumana is aen 't vaſte landt van America, tegen over het eylandt Margarita, 7 leguen daer van verſcheyden : daer komt een groote riviere in zee loopen, in welcke menichte is van dat gedierte, welck de Indianen Caimanes, en de Spanjaerden Lagartos, noemen; het ſijn crocodilen, gelijck die aen den Nilus in Africa. Boven Cumana ſtreckt een Golfo innewaerts, by de Spanjaerden genaemt Golfo de Curiaco, ofte oock Cumana, in voortijden rontom bewoont by volck die naeckt liepen.

VENEZUELA.

Naem. DE provincie Venezuela, op de kuſt van Terra Firma gelegen, heeft den naem bekomen van Venezuela, dat is, kleyn Venetien, door dien in d'eerſte ontdeckinge by Alonſo de Ojeda, in 't jaer 1499, ſy daer vonden een woon-plaetſe van Indianen, welcker huyſen in 't water gebouwt waren op palen, en men ginck over houte bruggen van 't een tot het ander, en aen *Palen.* 't vaſte landt. Paelt naer 't ooſten aen Nova Andaluzia, anders genaemt Serpa en Guiana; naer 't weſten met het Gouvernement van Rio de la Hacha en Santa Martha; heeft ſijn beginſel naer 't ooſten van Maracapana af, en eyndight aen Cabo de la Vela. Dit landt is ſeer vruchtbaer en *Vruchtbaerheyt.* overvloedigh van koren, door dien men het ſelve tweemaels des jaers zaeyt en vergadert; is wonderlijcken wel voorſien van allerley vee, ſoo grof als kleyn. Uyt deſe provincie wordt ſeer veel meel aen de andere quartieren vervoert, oock biſcuyt, kaes, ſpeck, en groote menichte van cottoene lijnwaedt : en in de haven van Guavra, in de provincie van de Caracas, worden veel huyden geladen, en Sarzaparilla. Men heeft hier ſeer goede jacht van allerhande wildt; en de riviere Vnare is oock ſeer viſchrijck : ſoo dat de Indianen van dit geweſte eertijdts ſeer ſware oorlogen onder den anderen hebben gevoert wegen de viſcherye. Hier worden oock veel monſters van goudt gevonden. Deſe groote provincie was by contract te conqueſteren gegeven aen de Velſers van Augsburgh, in het jaer 1528, de welcke daer ſonden haer geſubſtitueerde Gouverneurs. Het was daer vol Wilden, ten tijden dat de Hooghduytſchen dit Gouvernement aenveerden, dan door dien ſy het in 't eerſte niet ſeer en ſochten te populeren, maer alleen een roof van daer te halen, is het ſeer van ſijn inwoonders ontbloot; waer toe de Spanjaerden, inſonderheydt die van Cubagua, niet weynigh en hebben geholpen. Venezuela begrijpt veel groote provincien, ſoo op de noord-zee,als binnen 's landts, als Curiana, Cuicas, Caracas, Bariquicemeto, Tucuyo, en andere. Daer ſijn acht ſteden ofte woonplaetſen van *Steden.* Spanjaerden.

De eerſte ſtadt is Coro, die de Indianen noemen Coa- *Coro.* na, en wordt gemeynlijck genaemt Venezuela. Leght op de hooghte van elf graden benoorden de linie, in een wel getempert quartier, hoewel daer gebreck is van water, rivieren en fonteynen; gebouwt op een pleyn, hoewel 't landt meeſt berghachtigh is. Daer is een goede en geſonde lucht, ſoo dat men geen Medicijns van noode heeft : 't gevogelte en gedierte is 'er als in andere geweſten van Indien : de tigeren ſijn daer ſeer wreedt, en meer verſlindende als elders. 't Landt ontrent Coro geeft overvloet van ſuycker, honigh, gember en peck; daer waſt ſeer goede tarwe, doch eten meeſt broodt van Maiz, welckers bloem ſy mengen met het ſap van ſuycker-rieden, en maken daer van ſmakelijck broodt, welck lang duurt als tweeback. Maken haren dranck van Maiz en Potates, welck ſterck valt, ſoo dat de Wilden haer daer in licht vol drincken. De ſtadt heeft twee havenen, een aen de noord-ſijde, de in-ham van de Cabo San Roman, een legue van de ſtadt; en d'ander naer het weſten, leght twee leguen en een half van de ſtadt, is niet goedt, door dien ſy weynigh beſchutting heeft. Een legue van daer is een goede ſoudt-pan. Daer is een Gouverneur in Coro, en de Cathedrale-kercke behoort tot het Aertz-biſdom van S. Domingo. De ſtadt was in het jaer 1595 by de Engelſchen ingenomen, en verbrand. Ontrent Coro, in de wegh naer 't geberghte, leggen Los Llanos de Carora, 16 leguen lang en ſes breedt; ſeer abundant van vivres, ſoo dat men hem daer kan verſien van Maiz en Wild-braet. Van Coro naer Bariquizimito ſijn alle woeſte velden, met eenige bergen, op welcke de Axaguas woonen, die menſchen eten.

De tweede plaetſe van dit Gouvernement is Noſtra *Noſtra Señora de Carvalleda.* Señora de Carvalleda, in de provincie van Caracas, ontrent de zee-kuſte, 80 leguen naer 't ooſten van Coro; heeft een vervallen en quade haven. Op de zee-kuſte hebben de Spanjaerden een fort, op de wegh naer S. Jago, welck gemeynlijck wordt genoemt Caracas. 't Landt is ſoo hoogh als de Pico van Teneriffe; en daer gaet een holle zee, ſoo dat 'er quaedt is te landen, als alleen in een kleyne kreeke recht voor 't fort.

De derde ſtadt is Sant Jago de Leon, in de Caracas, *S. Iago de Leon.* 7 leguen binnen 's landts, drie van Carvalledo, en 70 van Coro, de Gouverneur van de provincie reſideert nu ter tijdt meeſt alhier. Deſe ſtadt was by de Engelſchen ingenomen in het jaer 1595, eerſt veroverden ſy 't Fort op de kuſt, en vonden twee wegen om van ſtrandt naer de ſtadt te marcheren; een ordinaire wegh, ſeer licht te beſchermen, door dien in het midden van de wegh een hooge bergh leght, en de paſſagie daer maer 25 oft 30 voeten breed is, aen beyde zijden ſteyle bergen, en de boſſchagien ſoo dicht dat daer niet en is door te komen. De andere wegh, by de Indianen gebruyckt, is oock moeyelijck te gaen, over hooge bergen die ſeer ſteyl ſijn om op te klimmen. Die gepaſſeert ſijnde, komt men in een vlack veldt, daer de ſtadt gelegen is.

De vierde ſtadt is Nova Valencia, 50 leguen van Co- *Nova Valencia.* ro, 25 van Sant Jago de Leon, en ſeven van de haven van Butburata.

De vijfde plaetſe Nova Xere., 15 leguen van Valencia, *Nova Xerez.* 20 van Neuva Segovia,en 60 van Coro : is een nieuwe ſtadt, en onlangs gebouwt.

In het jaer 1552 vertrock Juan de Villegas uyt Tucuyo,

en

en ontdeckte mijnen van goud neffens de Cordillera ofte vervolgh van 't geberghte de San Pedro. Deſe bewogen hem te bouwen aen de riviere, doch door dien de ſtadt ongeſondt was, wiertſe verleght aen de riviere Bariquicemeto, en Nova Segovia genoemt. De Wilden die daer woonen ſijn verſcheyden van tale; en daer is weynigh voorraedt van granen, ofte wortelen; het volck onder-houdt ſich met ſekere ſtelen gelijck de Cardoenen van Spanjen, die ſy noemen Cocuy, waer ſy een ſubſtantie uyt-halen als ſyrope; ſy hebben weynigh Maiz, en eenige calabaſſen; daer is overvloedige jacht van harten en konijnen. Een halve legue van Segovia is een beke, die ſy noemen Rio claro, om dat ſy altijdts klaer is, en een weynigh van ſijn oorſprong ſinckt het water in de aerde; in de winter geeft het weynigh waters, en in de ſomer veel, ſoo dat ſy veel landts daer mede ververſchen, en door die middel de Maiz en andere vruchten verſamelen. Daer is verſcheyde gevogelte, als quackelen, ring-duyven, en andere. De peerden, hoorn-beeſten, ſchapen, geyten en verckens vermenichfuldigen ſeer; ſoo dat het vee de meeſten handel is van deſe ſtadt, welck ſy brengen naer Novo Reyno de Granada. Deſe ſtadt leght 20 leguen van Xeres, 10 van Tucuyo, en 80 van Coro.

Nova Segovia.

Tucuyo.

De ſevende plaetſe van deſe provincie is de ſtadt Tucuyo, leggende in een valleye van de ſelve naem, een half legue lang en breedt, rondtom omcingelt van bergen; en heeft ſijn naem van een riviere die daer door-loopt: 't is een ſeer geſondt landt, en overvloedigh van proviande, ſoo wel voor de Spanjaerden als in-geborenen, met menighte van verſcheyden fruyten. De ſtadt leght vijftigh leguen van de zee, 70 van Sint Jago de Leon, 10 van nieu Segovia, 14 van Portillo de Carora, 25 van Truxillo, en 85 van Coro. Daer ſijn eenige ſuycker-Ingenios, en wordt kottoen geſamelt, ſoo dat de in-geborene haer hebben beginnen te kleeden; daer waſt oock koorn en ander zaedt van Spanjen, en moes-kruyden. Daer ſijn veel tigren en leeuwen, veel wildts, als harten, &c. ſoo dat de inwoonders van deſe ſtadt, op de jacht gaende, in twee maenden ſomtijdts wel vijf hondert dooden; en in ſommige worden Bezar-ſteenen gevonden. Men vint daer mijnen van goudt, doch worden niet gebeneficeert door gebreck van volck; de Spanjaerden voeden 'er veel oſſen, koeyen, ſchapen, en ſeer goede paerden. De Indianen van dit quartier is ſtrijdtbaer volck, en eten menſchen-vleeſch. Een deel is bevredight, en geven voor tribuyt Maiz, door dien ſy niet anders hebben.

Noſtra Señora de la Paz.

De achtſte ſtadt is Truxillo ofte Noſtra Señora de la Paz, in de provincie Cuicas, bynae 80 leguen van Coro, 25 van Tucuyo, en 18 van 't lack Maracaybo, en heeft aen 't ſelve een dorp, alwaer twee-mael 's jaers, in Mey, en November, van deſe ſtadt, meel, biſcuyt, hammen, en andere waren, gehaelt worden, en na andere geweſten van Indien vervoert. Daer is noch een woon-plaetſe van Spanjaerden, die ſy noemen Laguna, 40 leguen van Coro, aen d'ander ſijde van het lack Maracaybo, naer Cabo de la Vela toe; hebbende ontrent ſich een woeſt veldt, daer veel wildts is, perdrijſen, ring-duyven, konijnen, en honigh; doch daer ſijn ſoo veel tigren, dat ſy by nacht in de vlecken komen, en de menſchen verſlinden: leght aen een groote baye die verre in 't landt loopt, en vol ondiepten en drooghten is.

Laguna.

Het lack ofte meir van Maracaybo.

Het lack van Maracaybo, welck de Spanjaerden noemen de Noſtra Señora, loopt 40 leguen landt-waert in, is meer dan 10 leguen breedt, aen de mondt een half legue, vloeyt en ebt, en is onweder onderworpen gelijck de zee, door dien ſy daer in komt; en door de menighte van de rivieren die daer in vallen, is het water drinckelijck, hoewel wat brack, en daer ſijn veel Manati. In 't uyterſte van 't lack komt een riviere van het nieuwe rijck van Granada, door welcke, als door het lack ſelfs, de koopmanſchappen derwaerts worden gevoert. Eenige van de ingeborene, woonende ontrent dit lack, hebben haer huyſen op boomen, ſtaende in 't water en op de kant; waer van de provincie de naem van Venezuela ſchijnt gekregen te hebben. In deſe contreye woonen de Pocabueys, en de Alcoholados, die veel goudts hadden: is een goedt landt, overvloedigh van vivres, en 't volck ſeer vreedtſaem. Tuſſchen het geberghte en het lack light de provincie Xuruara, op een vlack veldt; in 't geberghte, welck ſeer hoogh is, woonen de Coromochi, een ſtrijdtbaer volck. En by de Culata van het lack, de Boburcs; dan door de menighte van de moeraſſen is het landt ongeſondt, en ſeer gequelt van de Moſquitos. Van Xuruara tot Coro ſijn 80 leguen, met arm volck, en dat noch niet bevredight is. Maracapana op het uyterſte van deſe provincie is de beſte haven van al deſe kuſte; de Indianen die men noemt Chiugotos, woonden daer ontrent op 2, 6, en 10 leguen van daer, op 't geberghte, en is ſtrijdtbaer volck, menſchen-eters, en houden qualijck vrede met de Spanjaerden. Die van Cubagua hadden hier eertijdts een woon-plaetſe, daer meeſt krijghsvolck woonde, welck onder deckſel van het eylandt te beſchermen, haer tochten in 't landt deden, en veel ſlaven maeckten; waer door het, als mede door de Hoogh-duytſchen, ſeer van volck ontbloot is. Van Maracapana tot Bariquiſimito ſijn 100 leguen over vlack landt, daer goede jaght en viſſcherye is, dan alles is gedepopuleert oft ſonder volck, en nu vol tigren.

Maracapana.

Onder de reſterende eylanden aen deſe kuſte ſijn aenmerckens weerdigh, Iſla Blanca, op 12 graden, 40 leguen van Granada, en 16 van Margarita, hebbende ontrent ſes leguen in 't ronde; en aen de weſt-zijde is de beſte reede in een zandt-baye. Daer ſijn weynigh bergen, is meeſt beſet met gras, daer men tot de knyen toe in-gaet; aen de weſt-ſijde weynigh geboomte, hier en daer een kleyn boſch, en eenige pockhoutboomen: de ooſt-ſijde is vol boſch, waer onder veel wilde ſalyboomkens ſeer goet van reuck; het landt is 'er ſteenigh: en in deſe boſſchagie onthouden haer meeſt de bocken; en over al daer eenigh geboomte ſtaet, is het beſet met ſcherpe doornen, die door de ſchoenen ſteken, en ſuygen ſoo in 't vleeſch, datmenſe met geweldt moet uyt-halen; daer is geen oft weynigh verſch water, dan als het regent; de grondt is dor en droogh, ſoo dat het onbequaem is tot de landtbouw: daer is veel gevogelte. Dit eylandt is onbewoont; dan de Spanjaerden en Hollanders loopen daer aen om bocken te vangen. Daer ſijn oock eenige ſout-pannen.

Iſla Blanca.

Het eylandt Tortuga is van Margarita 12 ofte 14 leguen, en van I. Blanca 15 oft 16, op 11 graden 12 minuten benoorden de linie. Leggende onder dit eylandt, kan men by klaer weder 't vaſte landt en de Margarita ſien; is lang ooſt en weſt 3 oft 4 leguen, breedt ander-half. Het ooſteynde en meerderdeel, is klippigh, bar en kael; de ſteen ſcherp, oogigh en gebroken, quaet om bewandelen; naer het ſtrant boomigh, en by de zee plaſſigh, waer in veel ondeugende krabben haer onthouden. Het weſt-eynde tot bynaer 't midden van 't eylandt ſtaet vol geboomte, waer onder veel pock-houts; aen de ſtranden, en inſonderheydt aen 't uyterſte weſt-eynde, is kreupel-boſch. Aen de zuyd-ooſt-hoeck leght een zout-pan, daer in September, October, November, wel zout is voor drie oft vier ſchepen, dan de reede en is niet ſeer bequaem. Op 't eylandt ſijn veel bocken, meeſt aen de weſt-ſijde, uytermaten veel Yguanen, die vallen aen 't ooſt-eynde op 't dorre landt, mager; maer onder 't geboomte, vet. De heele zuyd-ſijde is vuyl; om de noord-hoeck is een bequame baye om ſchepen te bergen, en oock by noodt, ſchoon te maken.

Tortuga.

Orchilla light van Tortuga ontrent 15 leguen, en van I. Blanca 19, is heel laegh landt, doch op het ooſt en weſteynde is geberghte, alwaer de bocken haer op onthouden. De grondt is overal ſiltigh, dat het onmogelijck is dat 'er iets ſoude groeyen; daer en is geen verſch water; de boomen die daer waſſen ſijn heel dor en droogh. Rocca light van Orchilla ontrent 6 leguen, 't ſijn veel kleyne eylanden en drooghten by den anderen, met boomen beſet; men vindt daer eenigh zout in de drooge maenden: daer is geen gedierte op; weynigh vogelen, die ſy Flamencos noemen, hebben lange beenen bynae als oyevaers, met roode veeren uyt den orangien, en groote kromme becken: 't landt is ſteenigh en meeſt laegh. I. de Aves ſijn acht oft negen kleyne eylandekens, laegh by het water, met boomen beſet, en al ſteenigh landt.

Orchilla.

Rocca.

I. de Aves.

Bonaire, ſes ofte acht leguen van I. de Aves, op de hooghte van twaelf graden, is een tamelijck groot eylandt, aen de zuyd-zee met heel laegh voor-landt tot aen de weſt-

Bonaire.

noordweſt-ſijde toe, daer 't een eynde neemt, en aldaer heeft men de bequaemſte reede, doch 't is 'er ſteyl, dat men met een touw aen landt moet leggen; daer leght een kleynder eylandt, welck met het groot een baye maeckt. Daer is veel vee op dit eylandt, als ſtieren, koeyen, ſchapen en geyten; oock verckens en peerden. De inwoonders ſijn meeſt Indianen, die daer gebracht ſijn van S. Domingo, en ſijn Chriſtenen, hebben onder haer een Spaenſchen Gouverneur, en eenige weynige Spanjaerden; deſe woonen in een valleye ontrent het hooge landt. 't Eylandt is niet ſeer vruchtbaer, dan daer waſt overvloedigh roodt hout, welck nu eenige jaren herwaerts by de Hollanders met groote menighte is gehaelt, ſoo dat het veel vermindert is. 't Kleyn eylandeken leght ontrent een muſquet-ſcheut van 't groote; daer is mede roodt hout op, doch verre te halen; oock pock-hout, en eenige kottoen-boomkens: de grondt is meeſt over al klippigh, en op ſommige plaetſen heel ſiltigh, ſoo dat daer qualijck verſch water is te bekomen. *Curacao.* Curacao leght van Bonaire ontrent negen leguen, is vruchtbaer, en daer woont meer volcks als op Bonaire, die veel vee hebben, en maecken daer jaerlijcks veel kaeſen, die ſy aen 't vaſte landt en elders vervoeren; daer groeyt mede roodthout; heeft aen de noordt ofte noord-ooſt-ſijde een grooten bocht, dan daer is geen bequame reede, door dien het ſoo ſteyl is. *Aruba.* Aruba leght van Curacao twaelf leguen; de reede is aen de noordt-weſt-ſijde, dicht aen eenen hoeck, by een eylandeken; voorts heeft men rondtom geen grondt: is laegh landt, met twee kleyne bergen, van welcke eene ſich vertoont als een ſuycker-broodt; en bewoont by weynigh Indianen en eenige Spanjaerden: leght niet over ſeven oft acht leguen van Cabo San Roman.

GVAIANA,
OFT
DE WILDE KVST.

Deelinge.

OM Guaiana, welck vele de Wilde kuſt noemen, en andere 't landt van de Amazones, met goede ordre te beſchrijven, ſullen wy 't verdeelen in drie deelen, en onder het eerſte begrijpen de groote riviere des Amazonas, met de rivieren en provincien beooſten de ſelve; onder het tweede de verſcheyden rivieren tuſſchen Rio des Amazonas en den Oronoque; en in 't derde den Oronoque ſelfs.

Van Maragnan tot R. de Amazones.

Om ſulcks beter te verſtaen, ſullen wy beginnen van het eylant Maragnan af, tot de groote riviere. Herrera, in ſijn *deſcription de las Indias*, ſtelt daer tuſſchen tachtentigh oft hondert leguen, Linſchoten hondert; dan de Hollanders, die eenige jaren geleden de kuſte hebben bevaren, getuygen, en haer beſtecken en reeckeningen wijſen uyt, dat de weſt-hoeck van Maragnan en den ooſt-hoeck van de riviere des Amazonas niet over de vijftigh mijlen van den anderen verſcheyden zijn.

Nae de kaerten der Portugeſen, zijn de volgende plaetſen van Marannahaon tuſſchen de Rio de las Amazones: Tapitafera, dat de Franſen noemen Tapouytapere, en de Hollanders Tippattepera, is een eylant met rootachtige hoecken. Cuma. B. Coma Huaſſum, deſe bay gaet verre te landwaert in, dan is ſeer ondiep. R. Coma Janiu, en daer aen volgende Coſta Alagada. R. Joroquo, welck een groote riviere ſchijnt te weſen, doch ondiep aen de mondt: gelijck dan alle deſe kuſt vaſt vlack is. R. Paraovacoto, Surianame, R. Suramu, R. Itata, R. Nama, al voor vlack en vol ſanden: Ponta Saparara, daer een eylandeken dwars tegen over leydt, is een groote vlackte, af-ſteeckende naer 't noord-weſten; beweſten deſen hoeck en 't eylandeken is de Barra van Para, ofte ooſtelijckſte arm van R. des Amazones, op welcken arm de Portugeſen nu een fort hebben, genaemt Para, welckers inwoonders nu ettelijcke reyſen de Hollanders op de groote rivier des Amazones verſtoort hebben, en verhindert datſe haer colonien met ruſte niet konnen leggen. Hoe naerder de groote riviere, hoe meerder ſanden en drooghten.

R. S. Iuan de las Amazones.

De groote en machtige riviere, die de Spangiaerden gemeenlijck noemen Rio de S. Juan de las Amazonas, en Topoi Tapera, oock Para, en Orellana, van den eerſten ontdecker Franciſco de Orellana, wordt by anderen oock genaemt Tobo: deſe riviere is wijt in de mont, ſoo eenige ſeggen, vijftigh, tſeſtigh, en meer mijlen, de ſtroom ſoo machtigh dat men het verſch water veel mijlen in de zee gewaer wordt, nae den tijdt van het jaer meer ofte min; want van Martio tot in September geven deſe rivieren geweldigh water uyt, door dien het alſdan veel regent in dat geweſt op 't geberghte. Meeſter Harcourt, in ſijn ontdeckinge van Guaiana, verhaelt, dat hy op den negenden May viel op het current van de riviere des Amazonas, en dat de ſelve ſulcken geweldigen ſtroom van verſch water uyt gaf, dat ſy, dertigh leguen van landt zijnde, van 't water droncken, en bevonden 't ſelve ſoo verſch en goedt als van een fonteyne. De weſt-

C. Race. Noordcaep.

hoeck van deſe riviere wordt by eenige genaemt C. Race, by andere Cabo de Nord, by de Hollanders de Noord-caep, en oock de weſt-hoeck van de Amazonas. Van de noordkaep de riviere op, tot aen een riviere die in deſe groote

Arewary.

loopt, en genaemt wordt Arewary, zijn negen leguen; dit is maer een deurtocht, een gedeelte van 't landt gelijck af-ſnijdende, ſoo dat men hier door kan komen op de groote rivier. Tuſſchen Arrowary en Arrepoco zijn twee mijlen, van

Arrepoco. Kaluarie.

Arrowary tot Kaluarie, het eerſte ofte noordelijckſte eylant in de groote riviere, reeckent men twee mijlen; van Kaluarie tot Sapeno oft Sapenou veertien: recht daer tegen over naer het ooſten is een bewoont eylant genaemt Coarien; en aen de ſelve weſt-zijde van de riviere, een weynigh boven Sapenou, is Arrowas, een kleyn rivierken, daer benoorden gelegen, en bezuyden Paricores, twee plaetskens daer de Wilden haer onthouden. Voorts aen de ſelve weſt-zijde, bynae onder de linie, is een rivierken met een drie-hoeckigh eylandeken in de mondt, aen welcke gelegen is het dorpken Matarem; dieper in 't landt Roakery en Anarcaprock; en Sapanapoock, tegen over het eylandt, en Matiana recht onder, en het eylandt en dorp Corropokery bezuyden de linie, welck andere noemen Corpecari. Voorder de riviere op, komt men aen een anderen arm, alwaer verſcheyde woonplaetſen leggen aen de ooſt-zijde, Aropoya, Corpoppy, Capitan; andere noemen die Wayecorpap, Mannetibi, Corpappi. Weynigh hooger als Aropoja is Matorion, en Huaman, een woon-plaetſe van Indianen; Corropkery een dorp van de natie Womian. Aen de noordweſt-zijde van de riviere is het dorp Coegemynne ofte Coyminne: en voorder op, veel kleyne eylandekens, eenige klippen, en eyndelijck een ſtortinge ofte val, ſoo dat men dien arm van de rivier niet hooger op en kan varen, en overſulcks te preſumeeren is, dat dit de principale rivier niet moet weſen. De Nederlanders hebben eenige jaren herwaerts deſe groote riviere beginnen te frequenteeren, en die van Vliſſingen op de ſelve twee fortjens en woon-plaetſen geleydt; het eene genaemt Naſſau, gelegen op Coyminne, welck gelijck een eylandt is, achtien oft twintigh mijlen lang, maer ſmal, en met een kreeck van 't vaſte landt afgeſcheyden, tachtentigh mijlen de rivier op. Het ander Oraenjen, lagh ſeven mijlen nederwaerts, dan zijn voor eenige jaren al weder opgebroken. Gelijck oock andere naderhandt daer geleydt zijn. De Portugeſen van Para hebben 't volck ſeer verdreven, en weynigh aen haer ſijde gelockt, ſoo dat de Hollanders in het jaer 1629 de riviere ſoo verandert vonden, en 't volck ſoo verloopen, datſe op de voornaemſte plaetſen ſchier geen huyſen meer vernamen, en 't volck dat 'er noch was had hem geretireert in kreecken en moeraſſen, veer van de riviere af, daer menſe qualijck kon vinden.

Sapenou. Coarien. Arrowas. Paricores. Matarem. Aropoya. Matorion. Coyminne. Fortjens Naſſau, en Oranjen. Para.

De lucht is goet, de bodem van 't landt verſcheyden na de gelegenheydt van de plaetſen; daer is alderhande lijf-tocht, die de Wilden in ſulcken overvloedt den vreemden toevoeren, en voor ſnuyſteryen verkoopen, datſe dickwils maer te veel en hebben: de Wilden zijn meeſt goet volck, en van de natie van de Yayos aen de weſt-zijde van de riviere, hoewel daer noch andere woonen, te landtwaert in; als de Cocket-

Vruchtbaerheyt. Yayos en andere volcken.

tuway en Pattecu, Tockyanen, Arytiaen, Comoes, Arwackas, en Wackehans. Daer vallen veele nutbare houten, diverſche verwen, gommen, cottoen, taback; men heeft daer ſuycker-riet; en Pita, welck alſoo goet, ja eer beter is, als hennip, om netten, touwen, en kabels van te maecken: veel boom- en aerdt-vruchten, die tot ſonderlinge gebruycken konnen dienen; inſonderheyt een boom welcken de Wilde noemen Ademonie Totocke, en de vrucht Totocke, welck ſeer groot is, en bynae rondt, daer in een groote keerne, de haſe-noten van ſmaeck naerder komende als de amandelen, wit en vetachtigh. Voorts verſcheyde mineralen en geſteenten, en veelderhande waren daer mede men handel ſoude konnen drijven. Beweſten de riviere de las Amazonas, leydt voor de riviere, het Konijnen-eylandt, dertigh mijlen beweſten dit eylant Crabbeboere, ſoo de Hollanders het noemen, ofte als andere Carripapoori, zijn verſcheyden eylanden, ofte veel eer verdroncken landen. Van hier voorts weſt-waert tot den hoeck vande baye en riviere van Wiapoco, zijn diverſche rivieren, welcke al havenen zijn, die met laegh water genoeghſaem droogh loopen. Meeſter Harcourt ſtelt hier tuſſchen beyden Arrapoco (een tack van de Amazonas)

Konijnen-eylandt. Crabbeboere. Wiapoco.

GVIANA siue AMAZONVM REGIO

SEPTENTRIO

MAR DEL NORT

OCCIDENS

ORIENS

MERIDIES

LINEA ÆQVINOCTIALIS.

PARIA.

Iwarepice.

Aromaia.

Amapaia.

Muchikeri.

Epuremei.

Arowaccas pop.

Ape : : hous pop.

Harrytiahans

PARIME LACVS

Margarita
Fragles
Cola
Toftigos
Cotza
Puntas
Granada
Tabago
Gulfo de Cariaco
Comaná, nueva Cordoba
Taropas
Monopado
Pueblo
Trinidad
Ilas de Galera
Ilas Blanquifales
Cinikebery R.
R. Ammacoura
R. Moriqua
Isla Shower, C. Naßou
R. Parima
R. Wayni
R. Pauroma
R. Iwapari
R. de Aleßeche
R. de Aleara
R. Makeyca
R. Mayeauwiny
R. Apary
R. Berbice
R. Surelyni
I. Ottoma
Aleyda
Cogenanna
Sororiemmi
Serreiemmi
R. Marowiny
R. Amana
R. Amary
Iwaraca R.
Cuanama R.
Curaßawiny
R. Sinamary
R. Manamanary
R. Caurora
R. Macarta
R. Cajani
R. Caimo
R. Aprouacque
Camaribos
R. Wonary
R. Rhapopes
R. Arouawe
R. Ioanawony
R. Corrofaine
Iayes
Confalius
R. Arowary
R. Iaponaonguy
Weyweyc
Sayno
Waetali
Waterhuys
Rochoeck
Callepoca
Malleproca
Tilletille
Taurcae
Arepareoeca
R. Occuaiari
Eckeskille
Iapanapoock
Corpokerij
Corpappi
Matercoo
Gormoarou
Vallen, Storting van 't Water
Rio de las Amazones
Rio de Paria Yuiya Yuari Maruri
R. Obarro
R. Ouanara
R. Bariquizemeto
R. Caßanar
As Chaguas
R. Beta
Catetios
R. Dauuz
Macurewarai
Manoa, ó el Dorado
I. d'Orange
R. Caßepuri
C. de Noord
Arouen I.
R. Domilo
R. Flaman
R. de Patto
R. de Galeta
R. de San Marcal
R. Comma
Tattepera I.
R. Tapiocuru
O. Marabou
Milliaria Germanica communia
Milliaria Gallica communia

AMSTELODAMI
Guiljelmus Blaeuw
excudit.

Arrawary, Micary, Conawini,en Caſſipurogh. Andere noemenſe Arrowari, Iwaripoco, Maipari, Coanawini, Caſpurogh. Andere gevenſe noch andere namen,dan ſtaen meeſt op de voorgaende.

Tuſſchen Rio de las Amazones, en Wiapoco leydt C. de Nord,die by eenige genaemt word Cabo de Conde,en Cabe Cecil,de Hollanders noemen de weſt-hoeck van de Wiapoco Cabo d'Orange. Binnen de baye van Wiapoco, aen de ooſt-zijde, loopt de riviere Arracouw, van de Wiapoco omtrent een half mijle.

Cabo d'Orange.

Arracouw.

De riviere Wiapoco is ondiep, en in de mont by een mijle breedt, binnen niet over een half.

Volcx aert.

De Wilden,die op de rivieren woonen,zijn van driederley natien, Yayos, Arrowan, en Arwaccas; is goet volck, die de vreemden die daer komen wel onthalen; ſedich nae de wijſe van de Wilden, gaen naeckt, dan het ſchijnt datſe wel klederen ſouden dragen ſoo ſy die hadden; hebben een ſonderlingen vont om viſſchen te vangen, met ſeecker ſterck rieckent hout, genaemt Ayauw, in 't water te werpen, daer de viſſchen ſoo van beſwijmen, dat ſy met de hant gevat worden. Haer broot is Caſſavi,daer ſy oock haren dranck, welck ſy Pernou noemen, van maken, met de ſelve te kauwen gelijck de Wilden van Braſil,en drincken haer daer ſeer vol in; wordt gemaeckt van Caſſavi heel ſwart gebrant, gekaut, geſoden, en eyndelijck door een mande geperſt; is klaer en van verwe als Lubs-bier,dan kan niet over vier oft vijf dagen dueren. Sy worden daer ſeer gequelt van een ongedierte gelijck een vloo (welck ſy Niguas noemen)dat tuſſchen de nagelen en het vleeſch in kruypt, en groote pijne en verderf veroorſaeckt. 't Landt ontrent de zee wordt voor ongeſont gehouden; hoewel Meeſter Harcourt getuyght, die daer in het jaer 1608 volck in 't landt liet, onder 't gebiedt van ſijn broeder, in een dorp by de Wilden genaemt Caripo, op een klippigen bergh, daer niet wel aen te komen en is, uyt oorſake van de dichte boſſchagie en ſteyle klippen, als alleen by ſommige wegen die naeuw en ſteyl zijn, ſoo dat het opkomen licht kan belet worden. Van dertigh die daer bleven drie jaren lang, ſtorvender ſes, en dat meeſt by ongeval. Deſe rivier heeft diverſche afvallen ofte ſtortingen van water, den een hooger als den ander,welck men ſwaerlijck kan opkomen, en niet als met groote moeyte in de maent van Auguſtus. Aen de noord-weſt-zijde van Wiapoco,ontrent vierdehalf mijl op 't uyterſte punt van 't landt, leydt een bergh dien ſy noemen Gomeribo, ofte Commaribo, welcke gront ſeer excellent is om te planten Tabacco, Maiz, cottoen,Annoto-boomen, wijngaerden, en andere plantagie. Aen de ſelve zijde is een kleyne kreecke, genaemt Wainary, en een rye hoogh geberghte,ſtreckende naer de riviere Apurwaca, welcke grondt is goet en vruchtbaer om Tabac te planten, en daer waſt de beſte van dit gantſche quartier; oock groeyen daer de alderbeſte ſuyckerrieden die men daer te lande vindt; alle het landt tuſſchen de twee rivieren Wiapoco en Apurwaca, is de provincie van de Wiapocories, begrijpende onder ſich de heerlijckheden van Wiapoco en Wainary. Het inkomen van Wainary is klippigh en ondiep, en het landt moerachtigh; daer is geen volck, en veel crocodillen in de riviere. De riviere Apurwaka, nae 't ſeggen van Harcourt, is een fraye riviere, en wel bewoont; Keymis ſeght dat hy deſe riviere wel veertigh Engelſche mijlen op voer,en gantſch geen volck en vernam, (welck wel niet te verwonderen is, want niet alleen aen deſe riviere, maer oock andere geweſten van dit quartier, vindt men den eenen tijdt volck, en den ander weder niet, door dien het volck dickmaels verandert van plaetſe;) en dat hy daer aen de voet van een bergh ſoo veel braſilie-hout velde, als hy in ſijn boot konde laden. Vonden daer mede van de boomen welcker ſchorſſe ſchijnt wel kaneel te weſen, gelijck 'er veel in de ſtrate Magellanes waſſen. Op beyde ſijden van de rivier (welck ver landewaerts in loopt) zijn veel papegayen en andere ſchoone vogelen; de boomen ſitten vol kleyne meerkatjens; daer waſſen veel palm- en Cocos-boomen,leyt van Comaribo vijf mijlen.

Caripo.

Gomeribo.

Wainary.

Wiapocories.

Apurwaka.

Naeſt aen Apurwaka leydt de riviere Cauwo, ofte Couwa, alwaer de voorſz. Keymis in het jaer 1596 volck vondt van de Jaos, welck weynigh tijdts te voren derwaerts gevlucht waren voor de Spaengiaerden van Moruga, een van de naeſte rivieren van Orenoque, en hadden haer eygen landt ten beſten gegeven voor de Arwaccas,welck een vagabunde natie is; meeſt volgende de Spaengiaerden. De Jaos waren eertijdts Heeren van al dit geweſt, en om van andere natien onderſcheyden te worden,teeckenen ſy haer aenſicht en lichaem met diverſche figueren, waer toe ſy beſigen de tanden van een kleyn dier als een rat, daer ſy ſchrabben mede maecken,gelijck oft met een ſpelt gedaen waer, die nimmermeer uyt en gaen. Soo is dit volck al weder van hier vertrocken, en hier en woont geen meer.

Cauwo.

Iaos.

Wia is een fraye riviere, en loopt ſeer diep in een ſchoone landouwe, heeft een wijde mont gelijk een baye, beweſten deſe bay zijn eenige kleyne eylandekens, van welcke het groote, genaemt Gowateri, is bewoont by Shebajos. Daer is overvloet van gevogelte, viſch,vruchten,wilde verckens, en ander wilt dat men daer kan bekomen. Aen de Triangel eylanden, is oock veel viſch, gevogelte, wilt, en Iwanas.

Wia.

Het eylandt Mattoory, leydt tuſſchen Wia en Cajana, is ſeer hoogh landt, by de ſeſtien mijlen groot; en ſonderling bequaem tot beſcherminge van de haven van Cajana, gevende van natueren twee ſeer bequame gelegentheden om geſchut op te planten, dat men die niet beter ſoude konnen maken.

Mattoory.

Naeſt de riviere Wia volght de riviere Cajana: de inwoonders van deſe provincie zijn Caribes, en zijn de inlantſche provincien niet ſoo wel bewoont ofte volck-rijck, alſoo 't meeſte volck hem nederſlaet by en langs de rivieren, om met haer canoen van plaets tot plaetſe te varen. De ſayſoenen van 't jaer op deſe kuſt zijn verſcheyden,want in de ooſtelijcke deelen van Guajana, naer de Amazones toe, begint het droogh weder in Auguſto; en de geweldige winden en regenen in Februario.In de weſtelijcke naer den Orenoque, begint het droogh weder in October,en de winter in April. Daer is weynigh onderſcheyt van hitte en koude, leggende deſe landen ſoo na by den Equinoctiael, en de dagen en nachten meeſt even lang zijnde. 't Volck heeft daer geen verdeeling ofte eenige reeckening van tijden ofte getallen; reeckenen by de manen, als een,twee,drie,&c. en gelijckerwijs dagen, tellen maer tot tien, en dan weder tien en een,&c. en om beter haer meeninge uyt te drucken, ſteecken haer vingeren op; als ſy twintigh willen ſeggen,brengen ſy haer handen by haer voeten. Als ſy beloven iets binnen ſekeren tijdt te doen,leveren ſy, en behouden oock een bondeltjen van gelijck getal van ſtocxkens;en om te weten wanneer de beſtemde tijdt, op welcke ſy ſulcks belooft hebben, om is, nemen ſy alle dagen een ſtocxken wegh. Sy en hebben oock geen Religie, ſoo veel men heeft konnen mercken,als alleen dat ſy eenig reſpect dragen aen Sonne en Mane, meenende dat ſy leven; maer aenbidden die niet, ofte offeren die geenigh ding, alleen dat ſy eenige ſuperſtitie gebruycken in haer droncken feeſten: want op 't ſterven van haer Caſique, Capiteyns, oft andere groote vrienden, houden ſy een ſolemnele feeſte, voor drie oft vier dagen, met danſen,ſingen,en drincken boven maten; in welck gebrek ſy alle andere natien te boven gaen, achtende den braefſten die eerſt droncken is; en dewijl ſy ſoo drincken, beſtaen eenige vrouws-perſoonen, van de naeſte vrienden van den overleden, geweldigh te huylen en te krijten. Sy eeren mede Tamouco, die, nae haer ſeggen, boven woont, en alles regeert: de Jaos bidden deſen Tamouco bynae alle morgens en avondts aen.Sy gelooven dat de goede Indianen nae haer doodt opwaerts varen, en wijſen naer den hemel, welck ſy noemen Caupo, en de quade nederwaerts, wijſende naer de aerde,welck ſy noemen Soy. Als een van haer Caſiquen,ofte principalen ſterft, ſoo hy eenigen ſlaef ofte anderen gevangen heeft, ſullen die mede dooden; ſoo niet, een van ſijn andere knechten,op dat hy in de andere werelt gedient mocht zijn.

Cajana.

Religie.

De qualiteyt van de landen van dit quartier is diverſch; aen de zee-kant is het landt laeg, en de hitte ſoude daer vehement zijn, 't en ware die getempert wierdt by de verſche en koele Briſen, ofte ooſtelijcke winden, die op de meeſte hitte van den dagh ſeer ſterck daer op waeyen: in vele plaetſen is dit laegh landt ſeer ongeſondt, en weynigh bewoont, uyt oorſaecke van het overvloeyen van de wateren.

Lants aert.

Op 't geberghte is de lucht koudt, en 't landt in ſommige plaetſen vruchtbaer, en in ſommige niet: maer deurgaens vol mijnen van diverſche metalen. Daer het landt wat hooger is, is het ſeer getempert, geſondt, vruchtbaer, en allermeeſt

Op 't geberghte.

meeſt bewoont; overvloedigh van weyden,wateren,boſſchagien, genoeghlijcke pleynen, tot profijt, en playſier; is oock verſien van Mineralen. Men is daer te lande ſeer gequelt van Moſquitos, die ſy noemen Mapiery, hebben daer oock Niguas, die ſy noemen Sico.

Grainen. De vruchten van dit landt, tot lijf-tocht, zijn veelerhande: van Caſſavi maken ſy haer broodt; ſy breecken de wortel op een ſteen, en wringen het ſap daer uyt, welck raeuw zijnde fenijn is,maer geſoden met Guinee-peper, geeft excellente en geſonde ſauce;dan droogen ſy de gebroken wortel, en backenſe een vinger dick op een ſteen, als men de haver-koecken doet; dit broodt is aengenaem, ſeer gelijck, doch veel beter als haver-koecken. Daer is een ſoorte van groote tarwe, genaemt Maiz, geeft ſeer goede bloemen en meel tot broodt, en goedt mout tot bier. Van 't voorſz. Caſſavi-broodt, en deſe tarwe, maken ſy dranck die ſy noemen Paſſiaw, welck moet in vier ofte vijf dagen verbeſight worden: oock een anderen van Caſſavi, welck ſy noemen Parranouw,goedt en ſterck,ſeer gelijck het beſte Maerts bier in Engelandt, dat kan tien dagen goedt gehouden worden.

Daer is groote overvloedt van honigh, en hoewel wildt,is nochtans ſoo goet als eenige ter wereldt. Wijngaerden vindt men daer niet, maer alſoo de grondt vruchtbaer en vet is,en 't climaet warm,ſouden buyten twijffel wel waſſen,en goede wijnen geven, indien ſy daer geplant waren.

Wilde beeſten. Vele andere noodlijckheden,tot onderhout van des menſchen leven, worden hier gevonden, namentlijck wildt van alle ſoorten, wilde verckens in menighte, en tweederley, de een kleyn, by de Wilden genaemt Pockiero, die den navel op de rugge hebben: de andere Panigo, ſchoon en groot: menighte Haſen en Konijnen, different van de onſe: daer zijn oock Tigren, Luypaerden, Oncen, Armadillen, Maipuries, van ſmaeck als oſſen-vlees, en willen wel ſout houden, de Baremoes ſmaken als ſchapen; voorts andere kleyne beeſten van goede ſmaeck. Apen en Meyr-katten van diverſche ſoorten,groot en kleyn;van deſe beeſten zijnder ontallijck, en worden al goedt bevonden om te eten; en veel meer andere vreemde beeſten. Op de rivier Caparwaca en elders, zijn Herten, die de Wilden noemen Oſary; en wilde Verckens ſonder ſpeck, dieſe noemen Abihera: oock iſſer van die leuye beeſtjens, (Waricory) rouw van hayr, hebbende de voorſte beenen korter als de achterſte,drie teenen aen de voeten, 't hooft aeps-gewijs, met een kort ſteertjen; is ſeer ſlaperigh en weynigh van eten;wonder traeg in het verſetten ofte klimmen.

Gevogelte. Van gevogelte heeft men daer wilde Eenden, Talingen, Ganſen, Reygers van diverſche koleuren, Kranen, Oyevaers, Fayſanten, Patrijſen, Duyven,Lijſters,Meerlen,Weervogels, Sneppen, Papegayen van verſcheyde ſlagh, en vele andere ſoorten van groote en kleyne vogels, van uytgenome ſchoone koleuren, beneffens groote verſlindende vogels, en Valcken van allerley aert.

Viſch. Van viſch is daer groote varieteyt; van zee-viſch zijn daer Steen-braſem, Meulenaer, Tongen, Scharren, Rocchen, Swaert-viſch, Steur, een viſch als Salm, dan gelijck die roodt is, ſoo is deſe geel: Garnaten, Zee-kreeften, en Oeſters. Daer is oock een viſch,genaemt Caſſoorwa, die in elcke ooge twee geſichten heeft, en ſwemmende, houd het eene boven, het andere onder 't water; de ribben en de rugh zijn des menſchen rugh en ribben gelijck, hebbende de eene ront en de ander vlack, met een rugh-been daer in; is wat grooter als een Spiering, maer beter van ſmaeck: en veel andere goede viſſchen.

Vruchten. De vruchten zijn menigerley, de *Pinna*, *Plantana*,*Potato*; miſpelen, pruymen van diverſche ſoorten,noten van vreemde fatſoenen. De *Pinna* is van ſmaeck als aert-beſien met wijn en ſuycker gemengt. De *Plantana* als een oude Pupping.De *Potato* is wel bekent.De miſpelen zijn ſeer groot.De pruymen veel gegeten veroorſaken den loop,welck in deſe landen gevaerlijck is. Napi is de ordinaire toe-ſpijſe van dit volck, welck de ooſterſche Rapen niet ongelijck zijn; en Coa, welck zijn krabben, die daer zijn met menighte op de lage en verdroncken gronden, langs gantſch de kuſte.

Andere gewaſſen. In deſe quartieren is groote menigte van ſuycker-rieden, en de grondt daer toe ſoo bequaem, als in eenig ander deel des werelts; maer de inwoonderen weten het ſuycker daer niet uyt te trecken, gelijck de Portugeſen in Braſil, en elders.

Het cottoen is een generale koopmanſchap, daer van ſy haer Hamaccas maken, welck zijn der Indianen bedden.

Daer is oock een ſoorte van hennip ofte vlas, bynae ſoo fijn als ſijde, ſeer excellent om lijnwaet van te maken. Men heeft daer ſonderlinge verwen; van welcke de *Annoto*, een roode beſie, wel geprepareert, verwt een vaſt orangie koleur aen ſijde. Daer is een ander beſie die blaeu verwt. Oock ſeker gumme van een boom, welck aen laken een perfect en vaſt geel kolcur geeft. Daer zijn bladeren van boomen, welcke, wel bereyt zijnde,een hoogh roodt koleur geven. Oock hout, dat purper, en een ander, dat geel, en een ander welckers ſap purper verwt als het heet, doch carmoſijn als het kout is. De welrieckende gummen, zijn geel Amber, *Gummi Lemni*, *Colliman*, ofte *Carriman Baratta*, en meer andere. *Colliman* is ſwaer en brockeligh, gelijck peck; een weynigh daer van op kolen geleydt, ſal de plaetſe vervullen met ſeer ſoeten en aengenamen reuck.

Balſem. De Baratta is een ſeer heelſame balſem, verre alle andere overtreffende. Daer zijn noch andere welriekende herſten, ſeer bequaem tot parfumen. Excellente droogen voor de Medicijnen, als *Spica nardi*, *Caſſia fiſtula*, Sene-bladeren; de aerde geeft oock *Bolum Armenum*, en *Terram Lemniam*, en noch andere in onſe quartieren onbekent,en van ſonderlinge kracht: van welcker een is een kleyn groen appeltjen, welck de Wilden noemen het ſlaep-appeltjen, dat ſoo violent is in ſijn werckinge, dat een kleyne beete daer af den doodt-ſlaep veroorſaeckt, en de minſte drop van 't ſap daer af purgeert ſeer exceſſivelijck en dangereuſelijck. Doch alſo de Medicijns de ſlaep verweckende qualiteyt,daer 't meeſte perijckel in is, weten te remedieren, ſoude dit appeltjen van gebruyck konnen weſen in de medicijne. Daer is een beſie die de Indianen noemen Kellette,die ſeer nut is tegen den bloet-gang. 't Sap van de bladeren, genaemt Vppée, geneeſt de wonde van de fenijnde pijlen. 't Sap van het blad genaemt Icari, is goedt tegen de pijn in 't hooft; en meer diergelijcke droogen, en *Simplicia*, al te lang om te verhalen.

De boom daer ſy haer viſch mede vangen, is van ſonderlinge conſideratie: waſt gemeenlijck omtrent hare wooninge; als ſy willen gaen viſſchen, nemen ſy eenige tacxkens daer van, en varende in de kreecken,welcke met hoogh water meeſt vol zijn van goede viſch,nemen de ſtocxkens, eerſt gemorſelt op een ſteen, wrijven die tuſſchen de handen in 't water op diverſche plaetſen, welck doet de viſch boven komen met den buyck om hoogh, ſoo dat ſy daer ſoo veel konnen vangen als ſy willen.

Hout. Daer is mede een roodt geſpickelt hout, welck die van 't landt noemen *Pira Timinere*, (in Nederlant heet men het Letter-hout) en is waerdigh dertigh ofte veertigh pondt ſteerlings de tonne ofte laſt, en ſeer excellent tot allerhande Schrijn-werckers werck. Deſe boom is meeſt recht,en heeft een gladden baſt, geen bladeren dan boven aen de kruyne, en als onſe peere-booms bladeren.

Steenen. Daer vallen mede veel koſtelijcke en profitabele ſteenen, als Jaſpis, Porphyr, &c. Eyndelijck ſoo is hier noch een profitabele koopmanſchap, te weten, Tabacco.

Van Cajana weſtwaert. Van de rivier Cajana naer 't weſten, heeft men eerſt de riviere Meccoria, ofte Macuria. Daer nae Courwo, oft Cawroora. Daer aen volgen Manmanury, Sinammari, Ooraſſawini, Coonannonia, ofte Cunanamma, Vracco, Mawari, Mawarparo, Amonna, oft Amano,Marrawini; de Nederlanders noemenſe Marwijn, en ſeggen dat 'er vijfderhande natien woonen, te weten, voor in de rivier Percotten, Arwaccas, en Sebayos; ten halven in, Caribes, die ſterck zijn van volck, wildt, en niet te betrouwen, de mans groot van lichaem en vet, 't hayr op 't hooft geſchoren met een kruyn, ſchilderen haer roodt; haer geweer zijn bogen,houte ſwaerden en houte ſchilden: de vrouwen kleyn, gaen heel naeckt, daer de mans een vier-kant ſletjen voor haer ſchaemte dragen; woonen in kleyne huyſen van bladeren gemaeckt, haer voedtſel is Caſſavi, roode Peper, en Krabben; dranck, gekaeuwde Caſſavi, heel drabbigh, dieſe Wocka heeten; haer overſten zijn de ſtrijdtbaerſte, noemen die Pave, dat is, vaders: voorts de Jaos, een beter natie als de Caribes. De Jaos en Sebayos woonen meeſt by den anderen, verſchillende alleen van ſpraecke; haer dranck is Pernou, gelijck de Arwaccas en Percotten: op Amana, welck voor aen deſe riviere komt, woonen al Caribes. Hier valt ſeer goet Letter-hout.

De naeſt-gelegene riviere is Sewrano, by de Nederlan-

ders genaemt Saername. Dertien mijlen voorder Corretini, beyde bewoont by Caribes. Tien mijlen voorder Berbiu, hier woonen Arwaccas; en vervolgens, Demarari, Eſſequebe, Deſſeke. In deſe rivier woonen Arwaccas, Caribes, en Waccewayen: de Arwaccas voor aen, zijn vyanden van de Spanjaerden; hier valt ſeer goede verwe. De Waccewayen voorder landtwaert in, oorlogen deurgaens met de Caribes, en houden haer vreemt van de Chriſtenen: de Caribes woonen meeſt boven de vallen daer de rivier een eynde neemt. Nae de Deſſekebe volgen Caopici, Pawrooma, Moruga.

R. Orenoque. Van de groote riviere, die nu meeſt bekent is by den naem van Orenoque, hebben de Spaenſche en Engelſche wonder geſchreven, door dien men van dat gevoelen is, dat door deſe een toegang is tot het goudt-rijcke land van Guaiana, en de ſtadt Manoa, ofte dat vermaerde Dorado, welck veel Spanjaerden ſoo veel gekoſt heeft, en ſy door ſoo veel verſcheyden wegen hebben geſocht, doch inſonderheydt langs deſe riviere. Eenige jaren herwaerts is 'er op deſe riviere grooten handel gedreven in Tabac, en andere waren, ſoo by de Engelſche in 't particulier, en koopmans wijſe, als by de Nederlanders; ſoo dat 'er jaren zijn geweeſt dat daer acht, negen, en meer ſchepen op eenen tijdt, uyt de Vereenighde Nederlanden, op deſe riviere zijn geweeſt. Deſe riviere, contrarie van alle andere op deſe kuſt, heeft beneden geen Moſquiten, en boven ſeer vele: is ſeer vis-rijck, onder andere vindt men daer een viſch als een Congerael, van drie tot vier voeten lang, geel aen den buyck, met blaeuwe ſtippelen, heeft een wijde mond, is de Torpedo niet ongelijck; want als men die met de handt ofte mes roert, wordt men gelijck geraeckt, 't mes valt uyt de handt, doch duurt niet lange, de viſch is anders niet quaedt om eten. Vogels heeft men daer veel, onder andere menighte van roode Lepelaers, ſoo ſchoon van vederen, dat men die met geen verwe ſoude konnen naebootſen: te landewaert zijn mede al de ſelve dieren; maer is weynigh volck.

I. Trinidad. Het eylandt la Trinidad is het grootſte van de eylanden, die de Spanjaerden gemeenlijck noemen de Sotavento, acht nemende op de kourſſen van hare vloten, varende naer Terra Firma, ofte Nova Hiſpania, en van die ſy noemen de Caribes ofte Canibalen: is gelegen aen de Boca del Drago, en maeckt met het vaſte lant van Nova Andaluſia, oft Guiana, een Golfo, 't welck ſy noemen Paria. Dit eylandt is overvloedigh in eet-waren.

B R A S I L.

Groote.

Ontdeckinge.

DE landen van Rio de la Plata naer het noorden, worden in 't gemeen Brasil genoemt; zijn ontdeckt door last van de Catholijcke Koningen, by Vincent Jannez Pinçon, en daer nae by Diego de Lepe, in 't jaer 1500. Ses maenden daer na quam aen dit landt by geval Peralverez Cabral Portugees, die, met een armade naer Oost-Indien varende, om de kuste van Guinea te mijden, sich soo verre t'zee begaf, dat hy dit landt gemoette, en noemde het Santa Cruz, om dat hy het op dien dagh ontdeckte.

De Portugesen van dese landen hebben vele bouweryen: de suycker, kattoen, en Brasilie-hout, zijn de waeren daer sy meest mede handelen. Het vee zijn ossen en koeyen in menighte, weynige schapen; de geyten en paerden willen daer wel voorts, oock verckens en hoenderen; met dese profijten onderhouden de Portugesen haer onder malkanderen, en leven in overvloet. 't Is daer seer getempert, soo dat men noch excessive hitte noch koude gevoelt. Het broodt wort gemaeckt van de wortel van Mandioca gebroken; het sap, welck weynigh is, wel uytgeperst, wordt gekoockt en gegeten, en voor goet voedsel gehouden: daer zijn noch andere wortelen daer sy broot van maken, en haer wel mede vinden: hebben veel koeyen-melck, rijs, boonen, erten, batatas, en andere vruchten die men met de hant leest; en veel visch op de gantsche kust; diversche jaght van wild, die de ingeborene vangen met stricken en pijlen, als harten, wilde verckens, deynen, konijnen met kleyne ronde oorkens, Pacas, een gedierte grooter als hasen, die smakelijck vleesch hebben; kleyne meerkatjens die men eet, soo groot als konijnen; daer zijn oock Armadillos, die sy gaerne eten; en groote overvloet van bergh-hoenderen, en andere soorten van gevogelte, welck men eten mach. 't Gantsche landt is vol van groote en kleyne mieren, die groote schade doen aen de wijngaerden en orangie-boomen.

Deelinge.

De oorlogen, die de Portugesen gedurigh hebben gevoert met de Brasilianen, hebben haer niet toegelaten eenige woonplaetsen te maken dan op de kust. De selve bestaen in negen gouvernementen, die sy Capitanias noemen: andere tellen 'er veertien, te weten, Sant Vincent, R. de Jenero, Porto Seguro, Spirito Sancto, Ilheos, Bahia, Seregipe, Parnambuco, Tamaraca, Parayba, Rio grande, Ciara, Maranhaon, Para: van welcke eenige verre loopen buyten de limiten van Brasil.

S. Vincent.

In de Capitania Sant Vincent zijn drie steden van de Portugesen, waer van de voornaemste, genoemt Santos, heeft by de vier hondert huysen, en drie suycker-Ingenios: is gelegen veertigh leguen bezuyden Rio de Jenero, drie ofte vier mijlen van de zee; daer konnen schepen van twee hondert lasten bequamelijcken voor komen, en haer volle ladinge innemen: sy is van Thomas Candisch ingenomen, en twee maenden gehouden in het jaer M D XCI, toen hy voor de tweede reys naer de Strate Magellanes trock. Vont eenigh goudt, daer gebracht by de Wilden, van een plaetse Mutinga, daer de Portugesen nu een myne souden hebben.

De tweede is Sant Vincent, een fraey stedeken, leght drie oft vier mijlen zuydelijcker, onbequaem voor groote schepen, en niet soo groot ofte wel bewoont als Santos. Tot beschermínge van dese haven Sant Vincent, is een kasteel gebouwt, op een eylant leggende aen 't vaste landt, genaemt Britioga. Dit kasteel leght op een sant-baeye daer goede reede is. Nae dat de Engelschen in dese haven in het jaer 1582 een Spaensch schip hadden in den gront geschoten, en twee andere verjaeght, is daer noch een ander fort gemaeckt om 't inkomen te beletten. Des niet tegenstaende is Candisch op sijn laetste voyagie hier ingekomen, heeft oock Santos ingenomen, en S. Vincent verbrant.

Acht oft negen mijlen verder naer 't zuyden leggen twee vlecken, Tanse en Cavane, beyde overvloedigh van lijftocht, en is het uyterste dat van de Portugesen is bewoont: de derde is Hitauhacin, vijf leguen zuydelijcker. Twaelf mijlen landtwaert in is het dorp San Paulo, by de Jesuiten gebouwt, en bevolckt meest van de ingeborene ofte Mestizos.

't Volck van den lande, die vrienden zijn van de Portugesen, noemen sich Tuppinikinsi, haer wooninge is in 't geberghte, haer palen strecken 80 mijlen binnen 's landts, en 40 langs de kust; dese hebben haer vyanden aen alle zijden, naer 't zuyden de Carioes, naer 't noorden de Tupin Imbas.

Rio de Ienero.

De naest-gelegene Capitania aen Sant Vincent is Rio de Jenero, soo by de Spanjaerden genaemt, om datse in die maent ontdeckt was by Juan Dias de Solis, in het jaer 1515: de Fransche, welcke dese plaetse eerst hebben bewoont, noemden die Ganabara. De riviere is van binnen seer breet, daer in veel eylandekens, beset met boomen die altijt groen zijn.

Spirito Sancto.

De Capitania Spirito Sancto, is gelegen op de hooghte van twintigh graden bezuyden de linie, vijftigh leguen van Porto Seguro, en sestigh van Rio de Jenero; daer is maer een Ingenio van suycker, oock valt 'er veel kottoen en Brasilie-hout; daer zijn omtrent twee hondert huysgesinnen, een huys van de Jesuiten, en aen het inkomen van de riviere aen de rechter-handt een kasteeltjen van kleyn gewelt. Dese Capitania bestaet uyt twee steden, en is de vruchtbaerste, en best voorsien van victualie van gantsch Brasil, door de overvloet van visch, en de jaght die daer valt, wegen de goede gelegenheydt van de riviere en bosschagie daer omtrent. De ingeborenen worden genaemt Marhayas, en zijn nu bontgenoten van de Portugesen. Tusschen dese Capitania en de voorgaende van Rio de Jenero, leght de riviere Parayba, een schoone groote en seer visch-rijcke riviere. Het volck omtrent die riviere worden Paraybes genaemt; woonen in hutten als back-ovenen.

Porto Seguro.

De Capitania Porto Seguro, hebbende dien naem behouden van de eerste ontdeckinge by Peralverez Cabral, die daer aen quam, en een bequame haven vont: hy noemde het gantsche lant Terra de S. Cruz, is gelegen dertigh leguen van los Ilseos naer het zuyden, en vijftigh van Spirito Sancto naer het noorden; heeft drie woon-plaetsen van Portugesen, Santo Amaro, Santa Cruz, en Puerto Seguro, heeft twee hondert twintigh familien, vijf Ingenios van suycker, en een huys van Jesuiten. De stadt Porto Seguro leght op den top van een witte rotse: aen de noord-zijde van dese rotse is seer hoogh landt, aen de zuyd-zijde een groote en effen kuste langs de zee. Van de riviere van Porto Seguro tot Santa Cruz zijn drie Spaensche mijlen, is een bequame plaets om kleyne schepen te bergen.

Los Ilseos.

De Capitania los Ilseos leyt dertigh leguen van de Bahia de todos los Santos naer 't zuyden, op de hooghte van veertigh graden bezuyden de linie: heeft twee hondert huysgesinnen, met een riviere loopende neffens de stadt, acht suycker-Ingenios, en een Jesuiten huys. De inwoonders geneeren haer meest met lant-bouwen, en victualie te voeren in kleyne barcken naer Fernambuc. Seven leguen van dese plaetse landtwaert in is een lack van soet water, drie leguen lang en breet, vijftien vademen diep; daer komt een riviere uytvlieten, door soo engen mont, dat daer naulijcks een barcke door mach; als het waeyt verheft hem het water als in de zee; heeft veel visch, insonderheyt Manat, die soo groot zijn, dat sommige veertigh arroben wegen; en zijn seer smakelijck: daer zijn oock crocodilen, hayen, en andere visch. In dese Capitania wordt oock gevonden een boom, daer uytnemenden balsem uyt getrocken wordt van seer soeten reuck, en groote kracht; snijdende eenige sneden in den boom, distilleert dit nat allengskens daer uyt. In dese Capitania is een geslacht van Indianen die seer wit en groot zijn, hebben een tale die niemant verstaet; zijn voor weynigh jaren, van haer vyanden vervolght zijnde, daer

BRASILIA

Generis nobilitate armorum et litterarum scientia prestant. mo Heroi

CHRISTOPHORO AB ARTISCHAV

AB CZETZEWSKI.

ruper in Brasilia per triennium Tribuno militum Prudentiss. Fortiss. Felicissimo, tabulam hanc pronо cultu

D.D.D. *Johannes Blaeu.*

Excudebat Johannes Blaeu.

GVARANIES

BRASIL

Paraquaria

quirandies

Rio de la plata

Terra dos Patos

Caribes laios

Aravaca

Arowaccas pop

Harrynahans

Maragnan.

Tupi Nanas

Tupinambaus

Tupiniquins

Guaymures

Aymures

Raris

Epuremei

Parime lago

Tilmada

Chirmos

Caribiana

Meta

Meacam

Vigia

Baxos de S.t Roque

Cap. d. Sirra o. Ciara

Cap. de Tamaracá

Cap. de Pernambuco

Cap. de Baria de Todos Sanctos

Cap de Rio de Janeiro

Cap. de Spirito Santo

Cap. de S. Vincent

Cap. de los Isleos

Capitania de Porto Seguro

Mucuriken

Coßewina

Coßeporre

C. d'Orange

C. Noord

C. Diogo

C. Nassou

Tropicus Capricorni

Tropicus Cancri

Linea Æquinoctialis

Duytsche mylen 15 op een graedt

Spaensche leguas 17½ op een graedt

Engelsche en Fransche mylen 20 op een graedt

gekomen ; sy hebben geen huysen , maer leven op 't vlacke velt als beesten ; haer wapenen zijn groote bogen en pijlen; hebben groote schade gedaen onder de ingeborenen van 't lant, en oock eenige Portugesen doot geslagen; eten menschen-vleesch, sijn seer wreet, vechten niet in troepen,noch geven haer niet bloot , dan als sy iemant alleen sien , en onversiens ; dacrom kan men die niet betrappen , dan met groote moeyte en gevaer.

Bahia de todos los Santos.

De Capitania Bahia de todos los Santos , is gelegen van los Isleos dertigh leguen naer 't noorden , en hondert leguen van Pernambuco naer 't zuyden, op de hooghte van dertien graden : hier houd hem gemeenlijck de Gouverneur van de gantsche kust van Brasil ; dese plaetse is onder alle van Brasil allermeest bewoont , heeft drie steden , de eene aen 't inkomen van de baye, die sy noemen Vella Veja,en was de eerste in de Capitania ; de andere San Salvador , gebouwt by Thome de Sousa ; de derde, vier leguen lantwaert in, genaemt Paripe , in welcke drie wel 1000 oft 1100 huysgesinnen zijn. De stadt S. Salvador leght op een hooghte van 63 oft 64 vademen , is wel gebouwt en bestract , doch qualijck bewalt geweest toen de Hollanders daer quamen , en de stadt innamen : is versien met drie kasteelen en drie forten, beneden langs de strant. Het eerste S. Antonio op een bergh aen het inkomen van de baye ; het tweede onlangs gebouwt beneden voor de stadt in 't water; het derde S. Philippe een groot stuck van de stadt, aen d'ander zijde , mede aen 't water , heeft een nauwe toegang , is wel met wallen voorsien , en van binnen met aerde gevult. Heeft achtien suycker-Ingenios, hoewel het volck hem meest geneert met kottoen : in de stadt zijn vijf kercken , en een collegie van Jesuiten.

De stadt van San Salvador was by de vlote van de Geoctroyeerde West-Indische Compagnie in de Vereenighde Nederlanden , daer Admirael over was Jacob Willekens, en Vice-Admirael Pieter Pietersz. Heyn , en Colonel over het krijghsvolck de Heere van Dorth , in de maent May des jaers 1624 verovert en beset : doch alsoo korts na de veroveringe den Heere van Dorth by de Brasilianen werde verrascht en deerlijck vermoort , en daer na des Konings van Spanjen machtige vloot,onder 't beleyt van Don Frederico de Toledo daer quam , en de stadt belegerde , is sy van het garnisoen in 't laetst van April 1625 , by appointement overgegeven.

Pernambuco.

De Capitania van Pernambuco is vijf leguen van Tamaraca naer 't zuyden , op de hooghte van acht graden bezuyden de linie. In dese Capitania zijn twee steden van Portugesen , Olinda en Garasu , vier leguen van den anderen , in beyde zijn drie-en-twintigh suycker-Ingenios, welck op sommige jaren hebben uytgelevert vijftigh duysent arroben suycker : daer valt veel brasilie-hout en kottoen : de haven is een mijle van de stadt ; sy dienen haer van de strant en een kleyn rivierken. Dese stadt Pernambuco is by de vloot van de West-Indische Compagnie , onder 't beleyt van den Generael Hendrick Loncq, en den Colonel Diederich van Waerdenburgh ingenomen den 2 Martii in 't jaer 1630.

Sergippo.

Tusschen dese Capitania en de Bahia , is Sergippo del Rey, (by de Portugesen oock een Capitania genoemt) een kleyn stedeken binnen 's lants , daer is veel vee van stieren en koejen, die in 't wilde loopen.

Tamaraca.

Aen Pernambuco volght het eylant Tamaraca , weynigh van 't vaste landt verscheyden , hebbende in de langte drie , in de breette twee mijlen ; is van de oudtste Capitanias, eertijdts by de Françoysen beset , tot dat de Portugesen haer daer van hebben gedreven : daer zijn omtrent twintigh suyker-molens , veel brasilie-hout en kottoen , doch wort weynigh geacht, door dien Pernambuco haer soo nae leght aen d'een , en Pariba aen de ander zijde : in dese Capitania zijn omtrent twintigh Ingenios.

Pariba.

Pariba is een nieuwe Capitania benoorden Tamaraca , omtrent twintigh mijlen van Pernambuc , op de riviere Pariba , anders oock genoemt S. Domingo , in een wijde ondiepe baye ; het stedeken leght inwaerts , heeft tusschen de 500 en 600 huysen , en niet verre van 't inkomen aen de zuyd-zijde de fortresse , die sy noemen Cabo Delo ; is dese voorleden jaren op nieuws gefortificeert , en met meer geschut voorsien , soo dat 'er nu in alles vijftien stucken op leggen, oock met een trenchée oft muur omringt tegen een aenloop ; en aen het stedeken dat te voren open lagh , is nu een sterckte op strant gemaeckt,met seven stucken daer op. Dese stadt van Pariba is genaemt Filippia , en heeft in haer jurisdictie vijf-en-twintigh suycker-Ingenios.

Rio Grande.

De Capitania van Rio Grande , opgerecht sedert het jaer 1507 , wanneer de Portugesen van Pernambuc en Pariba , uyt last des Konings van Spanjen de Franschen van dese riviere verdreven,die te voren daer jaerlijcks een goede partye brasilie-houts hadden gehaelt : en , na dat Feliciano Cieça de Carvalasho Gouverneur van Pariba verhaelt,hadden de Franschen , met hulpe van de Petivares , een silvermijne , die seer rijck wierd bevonden , ontdeckt , in een plaetse genoemt Copaob. De Portugesen hebben daer een groot fort gebout aen de zuydoost-zijde van de rivier op een recif, en noch meer elders, door dien sy niet alleen de Franssche van buyten , maer oock de Wilden van 't landt te vreesen hadden : want de Petivares,genegen tot de Françoysen, quamen noch in 't jaer 1601 de Portugesen met een groot leger besoecken , dat de Gouverneur Feliciano Cuello genootsaeckt was hulpe te versoecken aen den Gouverneur van Pernambuco , die hem quam ontsetten met 400 Portugesen en 3000 Wilden en Negros , sloegh 5000 van de Petivares , waer op haer overste Pirajuwath vrede maeckte met de Portugesen , en hem op sekere voorwaerden begaf onder gehoorsaemheyt van den Koning van Spanjen , daer wierden toen noch twee sterckten gebouwt , en veertigh gotelingen , die van Pernambuc waren gebracht , geplant. Men soude hier by tijden veel Ambergris vinden , welck de Wilden in haer tale Pierapoim-Arepoly noemen.

Maragnan.

De beschrijvers van Brasil maken geen vermaen van het eylant Maragnan, dan alleen van een riviere Maragnon , die in dat quartier niet wordt gevonden , 't en zy sy de baye van Maragnan nemen voor de riviere ; ofte eenige van de rivieren die in de baye uytwateren. De Indianen kennen geen rivier van desen naem , maer wel het eylant , welck sy noemen 't groote eylandt van Maragnan , tot onderscheyt van andere kleyne daer omtrent. Aen 't inkomen van dese groote baye naer 't oosten , by Cap des Arbres Secs , leydt een kleyn eylandt , van de Françoysen eerst Islette , nu l'Islette Saincte Anne,van de Indianen Ypaonmiri genoemt. Twaelf mijlen van daer leydt het groot eylandt Maragnan , vijf-en-veertigh mijlen in 't omgaen. Daer zijn maer twee aenkomsten, een tusschen Cap des Arbres Secs , en het eylandeken Sante Anne : de andere aen d'ander zijde , daer de groote schepen konnen inkomen tot het fort van het groote eylandt, is onlangs gevonden.

Dorpen.

De inwoonders noemen haer dorpen Oc ofte Tave ; welck zijn vier logien , van groote boomen ofte tacken, van boven tot beneden gedeckt met bladeren van palm-boomen , welck sy noemen Pindo , een goet beschut tegen regen : dese logien zijn 26 ofte 30 voeten wijt , 200 , 300 , oock 500 passen lang , nae 't getal van de inwoonders , en vierkant geleght als een klooster , soo dat 'er een fraeye plaetse in 't midden blijft ; sulcke zijnder 27 in dit eylandt. Men heeft hier nimmermeer eenige groote koude ofte drooghte ; geen misten , geen tempeesten , geen sneeuw oft hagel ; selden donder , het weer-licht daer wel somtijdts des avonts en des morgens met een heldere lucht.

Vruchtbaerheyt.

Voorts is dit eylandt Maragnan wonderlijck vruchtbaer ; heeft seer schoone fonteynen van soet klaer water, gesont te drincken , en de gront is seer draeghsaem. De waeren die men kan trecken uyt dit eylandt , en daer omtrent , zijn brasilie-hout , geel hout , en ander diergelijcke : kottoen , Roucou,welck is een roode verwe die daer overvloedigh is : noch een soorte van verwe die root is , en een specie van lack ; goeden balsem als die van Arabien , goeden toback , peper, en diergelijcke.

Die den bodem van 't landt Maragnan hebben onderzocht , verklaren de selve bequaem te zijn om suycker-riedt te planten ; men vint oock gemeenlijck op de kust Ambregrijs ; daer valt een specie van Jaspis , daer sy de groene steentjes van maken die sy in haer lippen dragen; oock rotsen van root en wit kristal , harder als diamanten,die sy noemen *d'Alencon* , en meer andere vreemdigheden. Daer gebreken oock geen materialen om te bouwen ; want beneffens het schoone hout dat daer wast , vint men steen , en bequame stof om steen te backen , en kalck en cement te maken.

In dit eylandt zijn geen groote velden; oock geen hooge ber-

bergen, maer kleyne heuvelen, aen welckers voet men ſchoone fonteynen vint, en kleyne rivierkens die het doorloopen en ſeer aengenaem maken; eenige van deſe rivierkens zijn ſoo groot, dat men die met kanoen kan bevaren van het een dorp tot het ander. Voorts is het vol boſſchen met palm-boomen en andere, waer door hier ſeer goede jaght valt van dieren en vogelen.

Tapovytapere. Tapovytapere is een woonplaetſe van de Topinambas, aen 't vaſte landt, drie oft vier mijlen van 't eylant verſcheyden, ſoo dat men 't ſien kan van 't fort S. Louys; met hooge vloeden is het van 't vaſte landt afgeſcheyden, en met laegh water kan men drooghs voets daer aen gaen. Dit is ſoo ſterck niet als 't eylandt, maer luſtiger en overvloediger.

In het jaer 1594 hadde een Françoys Capiteyn Riffaut drie ſchepen toegeruſt, om iet beſonders uyt te rechten op de landen van Braſil, daer toe genoodt van een van 't landt, genaemt Ouyrapive, die daer veel vermocht, dan door oneenigheydt van ſijn volck, en verlies van ſijn voornaemſte ſchip gediſcouragieert, keerde hy weêr naer Vranckrijck, genootſaeckt eenigh volck daer aen landt te laten, en onder andere een jong Edelman Monſieur de Vaux, welcke hem met andere onder de Wilden ſoo droegh, dat ſy groote genegentheydt kregen tot de Françoyſen, en verſochten dat een perſoon van qualiteyt uyt Vranckrijck mochte geſonden worden, om haer tegen haer vyanden te beſchermen, preſenteerende overſulcks het Chriſten geloove aen te nemen. Monſieur de Vaux in Vranckrijck gekeert, verhaelde de gelegentheyt Koning Henrick de Groote, die, om ſeker van alles onderrecht te worden, S^r. de la Ravardiere met deſen de Vaux ſondt naer 't eylant Maragnan, met belofte op ſijne koſten de ſake voor te nemen, in gevalle ſulcks wierd bevonden als by de voorſz. de Vaux was voorgegeven.

La Ravardiere nam de reyſe aen, en na dat hy ſes maenden hadde vertoeft op Maragnan, oft daer omtrent, en alles naerſtigh onderſocht, keerde wederom om ſijne Majeſteyt van alles te onderrechten. Dan alſoo de Koning daer-entuſſchen vermoort was, bleef dit ſteken tot in 't jaer 1611, dat Ravardiere en ſijn compagnie verſochten van de Koninginne moeder eenige Capucynen tot het bekeeren van de Wilden, en quamen in Julio aen Maragnan, alwaer ſy een fort maeckten op een hoogen bergh, by de voornaemſte haven van dit eylant, neffens twee diepe rivieren die onder deſe bergh in de zee loopen; ſy noemden dit fort Sint Louys, en brachten daer op 22 ſtucken geſchuts. Daer na zijn de Portugeſen meeſter geworden van dit quartier, fort, en al, in 't jaer 1614, als de Gouverneur van Parnambuc een vlote derwaerts ſondt, onder 't gebiedt van Gironymo d'Albuquerque.

Iſlas Fernando de Lorohna. Tot Braſil behooren de eylanden, die eenige noemen de Fernando Lorohna ofte de Norohna, en de Françoyſen *Fernand de la Rogne*; deſe zijn gelegen op de hooghte van drie graden en 45 minuten bezuyden de linie; het compas varieert daer acht graden en een half, volgens de bevindinge van de Françoyſen.

Dit eylandt (ſeght Claude d'Abbeville Capucijn) heeft vijf oft ſes mijlen in 't ronde, en is ſchoon en ſeer vermakelijck, ſterck van natuure, wonderlijck vruchtbaer, en bequaem om eenigerhande vruchten op te brengen. Men vindt daer ſeer goet verſch water, fraye meloenen, Gyromons, Patates, groene erten, boonen, en andere vruchten; groote quantiteyt van Maiz en kottoen; oock eenige ſtieren en koeyen, menighte van bocken, en wilde geyten, doch ſeer quaet om te krijgen wegen het kreupel-boſch en ruyghte: hoenderen grooter als hier te lande, en voorts ontallijcke menighte van gevogelte, hier te lande onbekent, goet om te eten, en ſeer licht om vangen, want laten haer in haer neſten met de handt grijpen. Gelijcke menighte van vogelen was daer op een ander eylandt, welck hy noemt Iſle de Feu, niet verre van 't eylandt de la Rogne, die ſoo groot waren als ganſen en kapoenen, andere wat kleynder gelijck onſe duyven: en meeſtendeel van dit gevogelte ſat ſijn eyeren broeyende in 't kruyt en op de gront, van waer ſy niet en weken, al ſtiet men die ſchoon met de voet, om haer op 't lijf te treden. Onder dit gevogelte is een ſoorte welck ſy noemen Fourcades, van wegen de gedaente van haer ſtaerten, de welcke haer gemeenlijck van lant houden (hy ſeght twee en drie hondert mijlen) en trecken daer op de jaght, om de vliegende viſſchen te vangen.

Onder andere boomen, die daer waſſen, is 'er een ſeer ſchoon en aengenaem om te aenſchouwen, met heel ſchoone groene bladeren, en de laurieren gantſch nae komende; dan indien men deſe bladeren aengeroert heeft, en ſijn handt komt te ſtrijcken over de oogen, ſoo verwecken ſy groote pijne in de oogen, en beletten 't geſichte voor drie ofte vier uuren. Daer tegen vindt men daer een anderen boom, welckers bladeren ſulcken kracht hebben, dat men de oogen daer mede ſtrijckende, de ſelve pijne weder vergaet, en 't geſicht geholpen wordt. *Wonderlijcke boomen.*

Figueredo in ſijn Roteiro ſeght, dat het voornaemſte eylandt leght vijftigh leguen van het vaſte landt van Braſil, heeft een haven aen de weſt-zijde, daer acht oft tien ſchepen konnen leggen, op ſes en ſeven vadem ſchoone ſandtgront; om dit eylant, ſeght hy, en zijn geen drooghten, als aen de ooſt-zijde, ſoo ver af, dat men tuſſchen beyden deur mach met groote ſchepen ſonder gevaer. Ruym twaelf leguen van dit eylant naer 't noord-weſten leght een drooghte van landt wel een quart van een mijle groot, daer de zee op ſpoelt. *Haven.*

De Hollanders, die dit eylandt onlangs hebben beſocht, getuygen, dat het 70 oft 80 mijlen gelegen is van Braſil, en als men het eerſt uyter zee ſiet, ſich vertoont als een toorn, en daer naerder komende, als een kerck met haer toorn, door dien daer een ſpitſen bergh aen lant ſtaet, met een anderen groven bergh daer nevens, de welcke niet qualijck een kercke gelijckt, en werden oock ſoo by hun genaemt; het noordooſt-eynde van 't eylandt is gebroken aen vier oft vijf ſtucken, by welcke eylandekens veel ſteen-braſem en andere viſch is te vangen. 't Beſte anckeren is omtrent een goteling-ſchoot beooſten de kerck, en oock ſoo verre van de wal op 16 oft 17 vadem ſant-gront. Aen landt, dwars van de reede, is goet verſch water, loopende inſonderheyt in de regen-tijdt van April tot September, doch 't water heeft een ſalpetrige ſmaeck, nae de gront. Benevens deſe zijn 'er noch meer fonteynen.

De Françoyſen vonden op dit eylandt eenen Portugees, met 17 oft 18 Indianen, ſoo mans als vrouwen en kinderen, die daer in ballingſchap waren geſonden van die van Parnambuc; de welcke ſy daer doopten, en op haer verſoeck mede voerden naer 't eylant Maragnan.

Tot beſluyt ſullen wy hier by-voegen de gelegentheydt van diverſche natien van Wilden, gelijck die by een Engelsman, die veel jaren onder de ſelve heeft verkeert, en meeſt alle contreyen door-geſwermt, zijn aengeteeckent. *Gelegentheyt van verſcheyden natien van Wilden.*

De Petivares zijn ſoo barbariſch niet als de andere, hebben haer lichamen gepickeert, gaten in de lippen, en daer een ſteentjen in, als oock andere Braſilianen: hebben geen religie, houden veel vrouwen, maer de vrouwen zijn aen een man gebonden. Sy oorlogen tegen de Portugeſen en alle andere, eten menſchen-vleeſch, en woonen omtrent Parayba. *Petivares.*

De Maraquites woonen tuſſchen Parnambuc en de Bahia, andere Indianen noemenſe Tapoyes, dat is, wilde menſchen. De mans zijn van goede ſtatuere, de vrouwen proper en fraey, en vechten met bogen als de mans. Sy hebben geen ſekere woonplaetſen, noch religie; hebben oock gaten in de lippen, dan ſnijden haer lichaem niet; ſy zijn ſnel, houden haer in 't geberghte, en eten menſchen-vleeſch. *Maraquites.*

De Topinambazes woonen van Rio de San Franciſco tot Bahia de todos los Santos toe, zijn de Petivares gelijck, dan de vrouwen van beter complexie, en de mans laten haer baerden groeyen. *Topinambazes.*

De Waymores woonen van de Bahia tot Iſleos toe; zijn groot en ſnel, dragen lang hair, hebben geen vaſte woonplaetſe, eten geerne menſchen-vleeſch, zijn altijdt beſtoven en beſlijckt, om dat ſy op de gront leggen. *Waymores.*

De Tomonymenos woonen omtrent Spirito Santo; hebben vaſte woonplaetſen, met groote ſteenen daer om geſet, tamelijck hoogh, en van binnen wallen van kley ofte ſteen, en haer huyſen hebben ronde gaten om daer door te ſchieten; bedecken 't lichaem met vederen, en ſchilderen haer ſwart en root. *Tomonymenos.*

De Wayataquazes woonen aen Cabo Frio; zijn grooter als de Waymores; haer vrouwen vechten mede met bogen; ſy leggen op de gront als verckens, met een vuur in 't midden, en eten al die ſy krijgen konnen. *Wayataquazes.*

Wayanaſſes. De Wayanaſſes houden haer in Iſle Grande, zijn kort, met groote buycken, bloot, niet gepickeert, en eten geen menſchen-vleeſch; de vrouwen zijn leelijck met groote lippen, root geſchildert met Vrucu, welck in de haeuwe waſt als een boon; beyde mannen en vrouwen hebben den kruyn geſchoren als munnicken, de reſte van 't hair lang.

Topinaques. De Topinaques woonen omtrent S. Vincent, zijn van goede ſtatuere en complexie; de vrouwen geſchildert met verſcheyden koleuren; eten menſchen-vleeſch, bidden niets aen: als ſy een man ſlachten verwen ſy haer met Janipano, çieren 't hooft met veders, de lippen met groote ſteenen, ratels in haer handen, danſſen drie dagen aen den anderen, en drincken een vuyl nat. Onder haer is veel gouts in veel bergen omtrent de zee.

Pories. De Pories woonen 100 mijlen binnen 's lants, zijn kort als de Wayanaſſen, leven op pijn-nooten, en kleyne Cocos als appelen, met ſchellen als wal-nooten, maer harder; noemen die Fyrires: ſtrijden met niemant, eten geen menſchen-vleeſch ſoo ſy ander eten hebben; ſlapen in netten van baſten; hebben huyſen van twee oft drie tacken van boomen te ſamen gebonden, en bedeckt met palm-bladeren: voor een mes oft kam ſullen ſy vijf oft ſes ſtoopen balſem-olye geven.

Mo'opaques. De Molopaques woonen by de riviere Paradiva, zijn ſoo groot als Duytſchen, fraey, gebaert, civil, decken haer ſchamelheydt: haer woonplaetſen zijn bewalt met aerde en groote balcken; daer is overvloet van gout, 't welck ſy niet achten noch gebruycken, dan om aen haer netten te hangen; vergaderen 't gene de regen van 't geberghte afwaſt. De vrouwen zijn ſchoon en fris als de Engelſche, modeſt, van goet vernuft, men ſietſe niet lacchen; ſy binden het hair om haer middel met baſten, en decken haer naecktheyt daer mede, oft met wilde voeyering, haer hair is van verſcheyden koleuren, eten menſchen-vleeſch, onderhouden 's middaghs en 's avonts te eeten, doch ſy hebben geen religie.

Motayas. De Motayas zijn kleyn en bruyn, korten haer hayr in het ronde om het hooft: op andere plaetſen trecken ſy het uyt, en zijn menſchen-eters.

Lopos ofte Biheros. De Lopos ofte Biheros houden haer in 't geberghte daer pijn-boomen waſſen, de nooten zijn haer eenige ſpijſe; hebben huyſen van tacken van boomen te ſamen gebracht. Geen deel van America is voller van rijcke mijnen van gout en geſteenten, dan is verre binnen 's lants, en vol volck, ſoo dat noch Spanjaerts, noch Portugeſen daer duuren mogen; is kleyn en bruyn volck, de vrouwen vuyl en onbeſchaemt als beeſten.

Wayanawaſons. De Wayanawaſons woonen in kleyne vlecken by de kant van een rivier, zijn de ſimpelſte van alle, andersſins groot, lang, en wel gemaeckt.

Tocomans. De Tocomans woonen in kavernen, tuſſchen Rio de la Plata en Sint Vincent, is kleyn volck.

Caryoghs. De Caryoghs gaven voor drie glaeskens ofte ſpiegelkens, en een kam, de waerde van 4 oft 500 kroonen in gout en geſteenten; de vrouwen zijn ſchoon, de mans verwen haer ſelfs ſwart.

Taymoes. De Taymoes, verlatende haer wooning in de 30000 ſterck, quamen in 't landt van de Amazones, die de Indianen Maridiocnyſyams noemen, maer dorſten daer niet tegen ſtrijden, namen een plaetſe van de Caryos in, en aten 'er 300 af, de reſte vluchte naer de riviere de la Plata, en verkregen hulpe van de Portugeſen, die 1000 van de Taymoes doot-ſloegen, en de reſte voor ſlaven hier en daer verdeelden.

Andere volckeren. Een Portugeſer monick, die pertinentlijck al dit landt beſchrijft, ſtelt meer andere volckeren, als Ararape, Apigapigtanga, Viatan, en van de Tapuyas rekent hy wel 76 ſoorten, alle verſcheyden van tale, doch meeſt van een manier en wreetheyt.

GOUVERNEMENT VAN DE BAHIA DE TODOS LOS SANTOS.

ALhoewel in de vorige algemeene beſchrijving van Braſilien van alle de Gouvernementen in 't kort is geſproken, ſoo ſullen wy hier van eenige der voornaemſte, waer van wy byſondere Kaerten hebben, (die hier volgen ſullen,) wat breeder handelen, om den Leſer niets t'onthouden van 't gene dat tot vermeerdering van ſijn kennis in deſe wetenſchap kan dienen.

Naem. Dit Gouvernement wort in 't gemeen *Bahia de todos los Santos*, dat is, de Baey van alle de Heyligen, geheeten; het leght van 't Gouvernement *de los Ilheos* 30 mijlen ten noorden, en hondert van de ſtadt *Pernambuco* ten zuyden, op de hooghte van 13 graden bezuyden den Equator. Het heeft de naem van een groote Baey, die de zee in 't vaſte landt maeckt, ontrent tien mijlen breet; twaelf, en op ſommige plaetſen achtien vadem diep, vervult met groote en kleyne eylanden, ſeer ſchoon, en vruchtbaer in kottoen. Deſe Baye is als gedeelt in verſcheyde graften, en loopt tot meer dan 14 mijlen in 't vaſte landt, tot groot gemack en voordeel van de naburige inwoonders. Daer ſijn drie middelbare rivieren, (ſonder van de kleyne te ſpreken) die uyt dit geweſt komen afdalen, d'eerſte, en naeſte aen de voornaemſte ſtadt, wort *Pitanga* genaemt, die daer na volght *Gereſipe*, en de derde *Gachoeira*.

Taperica. 't Voorſte en 't grootſte eylandt wort *Taperica* genaemt; de kleyne die meer innewaert leggen, hebben oock yder hunne namen van de Portugeſen, gelijck wy ſullen toonen; want wy achten het noodigh deſe Baey wat wijdtloopiger, om hare vermaertheyt, te beſchrijven. Sy

De Bahia ſelf. ſtreckt ten zuyden, en dringt in ten noorden, hebbende aen de rechterhandt als men inkomt het vaſte landt van Braſilien, aen de ſlincke het lange en reets gemelde eyland *Taperica*, tuſſchen beyde is ſy eerſt meer dan drie mijlen breet, en op deſe plaets leght aen de ſlincke handt een ſtuck landts dat ſich intreckt, by 't welcke de fortreſſe *S. Antonio* en *Villa Veja*, gelijck ſy die noemen, is gelegen op een kleynen uythoeck, die ten noorden met een Caep is voorſien, van welcke de kuſt ſich ten ooſten kromt, makende een bocht als eenen halven circkel, in welcke de ſtadt *S. Salvador*, van welcke wy ſpreken ſullen, is gelegen: deſe bocht eyndight ſich door een ſtuck lants als een tonge, welcke hier als een ſcherpen hoeck in de baye ſtreckt, daer men 't kaſteel *Tapaſipe* ſiet; en van daer tot het eylant *Taperica* is de wegh het ſmalſte, doch niet minder dan twee mijlen: van deſen ſcherpen hoeck draeyt ſich de kuſt weder ten ooſten, en de baye wort breeder tot in 't vaſte lant, en maeckt een middellantſche golf, die, na datſe door een engte is gedrongen, van binnen ſich als in twee armen uytſpreyt: van deſe engte ſtreckt de kuſt weder noordwaerts tot aen de mont van de riviere *Pitanga*, welcker ingang ſeer ſmal ſijnde, ſich allengs ten ooſten breeder vertoont, ontfangende vele kleyne rivieren, op welckers oevers, gelijck oock op de voornaemſte, vele ſuyckermolens ſtaen: voorby de mont der gemelde riviere, gaet de kuſt byna een mijl weeghs noch ten noorden; en dan kromtſe ſich als een ellebogh naer 't weſten, makende in deſe draying een bocht als eenen halven circkel, in 't welck men een kleyn bebouwt eylandt ſiet. Daer na loopt de kuſt ontrent twee mijlen recht naer 't weſten, tot aen een ſtompen hoeck lants; doch tuſſchen beyden leght een eylandt, datſe *Marre* noemen, ontrent een mijl lang, en tegen over de mont der riviere *Pitanga*, in de langte uytgeſtreckt, latende tuſſchen beyde een engte van een halve mijl breet: in deſe plaets komt ſeker kleyne rivier uyt het vaſte landt, byna tegen over de noordhoeck van 't gemelde eylandt *Marre*. Voor den laetſten hoeck van deſe kuſt, daerſe naer 't weſten gaet, leght een ander driehoeckigh eylandt dat ſich naer 't vaſte landt keert, en van de Hollanders 't Monicken-eylant wordt geheeten. Van deſen hoeck draeyt ſich de kuſt weder ten noorden, hebbende tegen over haer ten weſten de mont van de riviere *Cachoera*, twee mijlen oft meer van haer afgelegen. Wijders is deſe kuſt, die van deſen plompen hoeck van 't zuyden naer 't noorden loopt, met twee kleyne rivieren doorſneden, en beſet met vier kleyne eylanden, van 't vaſte lant door een ſmalle engte geſcheyden, van welck het eerſte, naby den hoeck ſelf, *Burapebara* wort geheeten; 't andere daer naeſt, *Porto Madero*; de namen van d'andere twee vint men niet: van het laetſte, dat lang is, en tegen over de mont van een kleyne riviere leght, keert ſich de kuſt van 't vaſte landt als een elleboge ten weſten, en voor de bocht dieſe maeckt, is een kleyn eylant datſe *Fontes* noemen: daer na loopt de kuſt ten noor-

SINVS OMNIUM SANCTORV

BAH IA DE TODOS OS SANC TOS.

RIO IEGVARIPE

I. DOS FRADOS

I. TAPARICA

Cidade de S. Salvador.

Mensura duorum miliarium Germanicorum.

Mate van twee Duytsche Mylen.

Civitas S. Salvatoris.

A. Munimenta suburbii.
B. Suburbium de Carmo.
C. Coenobium de Carmo.
D. Porta de Carmo.
E. Collegium Iesuitarum.
F. Coenobium S. Francisci.
G. Basilica.
H. Carcer.
I. Aula Marchionis et vice-Regis Brasiliæ.
K. Templum Nr. Sr.
L. Porta S. Benti.
M. Suburbium.
N. Coenobium S. Benti.
O. Repositoria.
P. Castellum maritimum.
Q. Aquæ mediterraneæ.
R. Castellum S. Alberti.
S. Castrum Nr. Sr. Rozaria.

Nº 37.

noorden, en niet wijdt van daer ſtort ſich een ſmalle rivier, *Rio Tambaria* genaemt, in de baey; en na vele draeyingen vermengt ſy ſich met de mont der riviere *Gereſipe*, oft in 't diepſte van de groote baey: deſe rivier daelt af van de noordſijde, en ontfangt aen de ſlincker en rechter ſijden vele andere kleyne; en voor haren mont leggen twee kleyne eylanden, (want het derde is gelijck in de mont ſelf, en deeltſe in twee armen) 't gene dat naeſt by de gemelde mont leght, wort *Pycca*, en 't andere *Caraibe* geheeten: doch eer ick verder ga, ſal ick in 't voorbygaen verhalen de gedenckwaerdige daet van den braven Helt Pieter Heyn, een man die een eeuwige gedachtenis verdient heeft, welcke op de volgende wijſe voorviel.

Dapperheyt van den Hollandtſchen Admirael.

Pieter Heyn, Admirael (onder d'opperbeſtiering der Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden,) van een vloot ſchepen der Weſt-Indiſche Compagnie, ſijnde in de maent Martii 1627 in de *Bahia de todos los Santos* geloopen, vont voor de ſtadt *S. Salvador*, byna onder de kaſteelen ſelf, die aen alle ſijden de haven konnen beſchieten, 26 Spaenſche ſchepen; vier der ſelve waren met veel geſchut, en een groot getal ſoldaten en bootsgeſellen voorſien, welcke voor d'andere 22, als tot een bolwerck, lagen. De Gouverneur van de ſtadt, *Diego Oliverio*, had daerenboven op verſcheyde plaetſen meer dan 40 ſtucken canon geſtelt, om deſe vloot voor de macht der Hollanders te bevryen. Deſen Admirael, ſonder iets van de gemelde ſaken te vreeſen, hoewel hy de wint tegen had, ſeylde daer ſoo dicht by, dat hy ſich met ſijn ſchip alleen (want ſijn andere ſchepen konden hem niet volgen, noch naerder by hem komen,) tuſſchen den Spaenſchen Admirael en Vice-Admirael voeghde, waer hy 't ancker wierp: hier ontſtont een fel gevecht en ſeer ongelijck, ſoo 't ſcheen; want hy wierdt niet alleen van ſijn vyants ſchepen, maer oock van de kaſteelen, en uyt d'andere ſtucken, aen alle ſijden op d'oevers geplant, beſchoten; daerenboven ſtonden hier en daer muskettiers, die van alle kanten geſtadigh op ſijn ſoldaten vuer gaven: evenwel was deſen dapperen Helt ſoo geluckigh, dat den Spaenſchen Vice-Admirael, na een half uer vechtens, hebbende vele gaten door 't ſchieten gekregen, te gronde ging, met verlies van al ſijn volck, vijf oft ſes uytgenomen; d'andere ſchepen gaven ſich over, behoudens 't leven van 't volck: ondertuſſchen ſonden d'overige ſchepen der Hollanders vele ſloepen, vol ſoldaten en bootsgeſellen, die, met groote kloeckmoedigheyt, in 't geſicht der vyanden, de gemelde Spaenſche ſchepen weghnamen, uytgeſeyt alleen drie kleyne, die ledigh waren. Den Admirael Heyn pooghde ſijn ſchip van daer te voeren, om dat het laegh water wierd, doch kon het niet van de gront krijgen; oock was het ſoo doornagelt, dat 'et byna van elckander viel, dies hy de brant daer in liet ſteeken, na dat hy 't geſchut ongebruyckelijck had gemaeckt. Des anderen daeghs overſagh hy alle ſijne prijſen, en hadde vier der ſelve, die de grootſte en bequaemſte ſchenen, met de ladinge van d'anderen, en ſond die naer Hollandt; vier andere behiel hy om in ſijn vloot te dienen, en verbrandde d'overige die hem niet nut waren.

Maer laet ons wederkeeren tot de beſchrijving van de Baey. Van de rivier *Gereſipe* kromt de kuſt ſich als een ellenboogh ten zuyden, en daer heeftſe een rivier die rontom een eylandt loopt, daer eenige kleyne eylanden voor leggen; van hier looptſe drie mijlen voorder, en valt in de riviere *Cachoera*, ontrent haren loop in zee, welcke gaende in de Baey door een breede mont, heeft van binnen een ruymen ſchoot als een golf, in welcke eenige eylanden verſpreyt leggen: aen des ſelfs oever ſijn eenige ſuyckermolens; want ſy verdeelt ſich in vele armen, die yder eenige kleyne rivieren ontfangen; tegen over de mont der ſelve rivier leght het eylandt *Meve*: eyndelijck loopt de kuſt voorts ten zuyden, doch als deurkerft met eenige bayen en vele kleyne rivieren, hebbende ten ooſten het lange eylandt *Taperica*, van welcke het door een tamelijck breede canael wort geſcheyden; en hier mede hebben wy deſe vermaerde Baye *de todos los Santos* rontom geloopen.

Cachoera, een riviere.

De ſtadt S. Salvador.

De voornaemſte ſtadt van dit Gouvernement wort *S. Salvador* geheeten, aen de noordooſtſijde van deſe Baey gelegen, in een bocht als een halven circkel, op een tamelijck hoogen heuvel: ſy is voor eenige jaren gebouwt (want te voren was ſy op een andere plaets, die men noch heden *Villa Veja*, dat is, d'oude ſtadt, noemt, dicht by 't kaſteel *S. Antonio*) door Thomas de Souſa, met muren beſloten, en met kercken en andere fraye gebouwen verciert: daer na heeft men eenige kaſteelen, tot verſtercking der ſtadt en hare haven, gemaeckt; een der ſelve, 't welck de mont van deſe Baey kan beſchieten, is 't gemelde Fort *S. Antonio*; 't ander is beneden deſe ſtadt, en wort *S. Philippo* geheeten; en het derde, dat het grootſte en ſterckſte is, leght in de bocht van de Caep *Tapeſipe*.

Deſe ſtadt leght op een heuvel, als geſeght is, aen de rechter ſijde van de Baey, die met dicke doorenhagen en ſtruycken is beſet, daer men naeulijcks deur kan komen; ſoo dat men die niet opklimt dan langs eenige ſmalle wegen: ſy heeft twee poorten, een ten zuyden, en d'ander aen de noordſijde, met hare voorſteden: aen de voet van den heuvel, en op den oever van de Baey, ſijn verſcheyde huyſen en winckelen. In 't jaer 1623 hebben de Portugeſen, vreeſende de komſt der Hollanders, hier een driehoeckigh bolwerck van gehouwen ſteen, op een rotſe van de zee omringt, gemaeckt, om het landen te beletten, en de ſchepen, die daer op ancker leggen, te bevryen, en de vyandtlijcke, die durven naerderen, te beſchieten. In de ſtadt ſijn verſcheyde fraye gemeene gebouwen, onder welcke het klooſter van S. Franciſcus uytmunt, in welcke de Vaders van de Societeyt haer Collegie hebben; niet wijdt van daer hadden ſy een nieuwe kerck van de gront af beginnen te bouwen, wanneer de Hollanders de ſtadt innamen. Maer hoewel ſy met muren oft wallen is omringt, ſoo houdt men haer evenwel niet voor ſeer ſterck, om de hooge bergen, die haer, door

't ſchieten

't schieten van opgestelt geschut, konnen gebieden, en dwingen.

Regeering. In dese stadt woont des Konincks Gouverneur van dit Landtschap, als oock den Bisschop, den Auditeur generael van geheel Brasilien, en d'andere koninckl̃ijcke Officieren.

Ingenomen. *S. Salvador* is in 't jaer 1624, in de Maent May, door een vloot van de West-Indische Compagnie, (over welcke Jacob Willekens, als Admirael, Pieter Pietersz. Heyn, als Vice-Admirael, 't bevel hadden, en de Heer van Dorth als Colonel over de soldaten,) besprongen en ingenomen: doch alsoo den gemelden Heer van Dorth onlangs daer na van de Brasilianen buyten de stadt wierdt verrascht en gedoot, en de stadt van de Spaensche, onder 't beleyt van Don Frederico de Toledo, belegert, is sy weder onder haer gewelt gebracht, gelijck wy hier voren in d'algemeene beschrijving van Brasilien verhaelt hebben.

Paripe. D'andere stadt van dit Gouvernement noemt men *Paripe*, vier mijlen van *S. Salvador*, en dieper landewaert in gelegen.

Hoedanigheyt. In geheel Brasilien is geen Gouvernement dat by dit in menighte van volck en rijckdommen is te gelijcken; want daer sijn ontrent veertigh suyckermolens, aen alle sijden in d'eylanden, bochten, oevers der rivieren die in de baey uytloopen, en rontom deselve verspreyt. Hier wast kottoen in grooten overvloet; oock wordt 'er somtijts ambregrijs gevonden, sonder te spreken van de groote walvisschen, die hier nu en dan komen, en op den oever van 't eylandt *Taparica* op 't drooge, als de zee afloopt, blijven leggen, tot groot profijt der inwoonders. De Vaders der Societeyt Jesu hebben in de stadt *S. Salvador*, als wy hier boven aenroerden, een treffelijck Collegie, en daer in ses Regenten, van welcke d'eerste de Scholastike Theologie leert; de tweede, de Morale; de derde, de geheele Philosophie; twee anderen leeren de Latijnsche tael aen de jeught, en de laetste onderwijst de kinderen in 't lesen en schrijven. Dit Collegie heeft ordre over drie dorpen der Brasilianen, dicht by de stadt gelegen. De gemelde Vaderen getuygen in hare jaerlijcksche brieven, dat 'er in dit Collegie, en naburige plaetsen, 80 Jesuyten sijn, aen welcker naerstigheyt sy de wasdom van dit Gouvernement toeschrijven, gevoeght by de gunst der Indianen, en 't gesagh datse over hen hebben, als oock hun eygen bescherming: want als in 't jaer 1588 eenige Engelsche schepen in dese Baey gekomen waren, waer van 't volck pooghde te lande te treden, om eenige der naburige plaetsen, oft de stadt self, soo 't hen mogelijck was, in te nemen; toen heeft Christoffel Govean, Opsiender der Collegien en huysen der Jesuyten door geheel Brasilien, (siende dat de macht der Portugesen niet tegen d'Engelschen soude konnen bestaen,) alle de Paters Jesuyten, die in de dorpen der Brasilianen woonden, voor dit gevaer gewaerschuwt, en hen bevolen, datse hare ondersaten souden vermanen, om die van de stadt te hulp te komen, 't welck geschiede; want een groote menighte Wilden, met bogen en pijlen gewapent, quamen ter bestemde plaets, om de vyanden van de kusten te drijven: en seker, sy deden soo wel haren plicht, aengemoedight door de Vaderen, dat d'Engelschen, na datse verscheyde malen beproeft hadden om te landen, en sich siende t'elckens door de Brasilianen belet, eyndelijck vertrocken, sonder iets te konnen verrichten.

Kloecken tegenstant.

De gemelde Vaderen verhalen oock in hare brieven, dat seker Portugees, Heer van *Gachoeira*, (dese rivier valt, ontrent 12 mijlen van de stadt *S. Salvador*, in de Baey) met soete woorden soodanigh de harten der *Guaymures*, sijn gebueren, had gewonnen, datse nu veel geschickter waren dan te voren; en door de naerstigheyt der Jesuyten waren vele van hen alreede gedoopt: als dit den Gouverneur was bekent gemaeckt, vont hy goet dese Wilden in 't eylandt *Taperica* te vervoeren, om hen te beter in gehoorsaemheyt te houden: maer dese verandering van plaets was niet wel geluckt; want het meeste deel der selve waren van verscheyde sieckten gestorven, om dat dit eylandt een ongesonde lucht heeft, waer door d'inwoonders veeltijts sieck sijn, hoewel het anderfins ruym en vruchtbaer is, goeden taback voortbrengt, en veel koeyen kan onderhouden.

't GOUVERNEMENT VAN SIRIJI, OFT SEREGIPPE DEL REY, met ITAPVAMA.

TUsschen 't Gouvernement van de *Bahia de todos los Santos*, en dat van *Pernambuco*, leght *Seregippe del Rey*, ofte *Siriji*, ('t welck van Oliveira onder de Capitanien wort gerekent,) een kleyne stadt landewaerts in gelegen, naer welcke men langs een middelbare rivier reyst, die niet meer dan 13 voeten diepte in haren ingang heeft met het hooghste water. Sy leght elf mijlen van *Rio Real* ten noorden, en seven van de riviere *S. Francisco* ten zuyden. Hier is veel vee; en sommige schrijven, dat 'er in de plaetsen, die midden in 't landt leggen, silvermijnen gevonden worden.

PRÆFECTURA DE CIRÎIÎ, vel SEREGIPPE DELREY cum Itâpuáma.

Milliaria horaria quorum novemdecim uni gradui latitud. respondent

ITAPVÁMA

ACAPI

TA

NIA

DE

ÇIRÎIÎ

Parapitinga ou Rio de San Francisco

Rio de Porto Seguro

Rio de Espirito Santo

Rio de Fr. Vbanes

Rio de Cricaré

Rio de Cricaré

Rio de Cricaré

't GOUVERNEMENT VAN FERNAMBUCO.

Naem. DIt Gouvernement wort in 't gemeen *Pernambuco*, oft, gelijck de Franſchen en Hollanders het uytſpreken, *Fernambuco* geheeten; en leght van de *Bahia* hondert mijlen ten noordooſten, en vijf van *Tamarica* ten zuyden, welcke tuſſchenwijdte moet verſtaen worden van d'eene ſtadt naer d'andere; want de grenſen der Gouvernementen ſtooten d'een aen d'ander, welcke wy ſullen trachten wat breeder en ſorghvuldiger aen te wijſen.

Gelegenheyt.

Groottе. Nicolaes d'Oliveira, Portugees, ſchrijft daer van als volght: Eduard Albuquerque is Heer van 't Gouvernement de *Pernambuco*, 't welck ſich wijt uytſtreckt, te weten, ten zuyden van de ſtadt *Olinda* tot aen de riviere van *S. Franciſco* ontrent 50 mijlen, by welcke, als men ſeght, in de vorige jaren een ſilvermijne is gevonden, die de Koning heeft verboden uyt te graven.

Dorpen. Alagoa. *Alagoa* is ten noorden van de gemelde riviere, daer twee andere hunne wateren in de zee ſtorten: in deſe plaets ſijn vijf oft ſes ſuyckermolens, die jaerlijcks eenige ſuycker maken. Niet wijdt van daer, en aen de ſelve ſijde, is *Porto Calvo*, by 't welcke men ſeven oft acht ſuyckermolens ſiet: by deſe plaets ten noorden leght het dorp *Vna*, met vier oft vijf molens: wat verder, het ſchoone en uytnemend vleck van *Serinhan*, waerby men twaelf molens vint, die yder in 't gemeen ſes oft ſeven duyſent aroben (een arobe weeght 27 oft 28 Vlaemſche ponden) ſuycker uytleveren: daer na volght het vleck *Poyucar*, ſeer volckrijck, waer 13 oft 14 molens ſijn, die jaerlijcks een groote quantiteyt ſuycker bereyden; het leght op een rivier van de ſelve naem, die ſich een weynigh boven de Caep *S. Auguſtino* in de zee ontlaſt. Langs deſe Caep leght het vleck *S. Antonio de Cabo*, waer ontrent 20 molens vele welgeachte ſuycker maken. Beneden deſe Caep is de kapelle van *Nueſtra Señora de la Candelaria* gebouwt, van welcke een wegh naer de velden, die men *Cucuranas* noemt, ſtreckt, in welcke veel vee geweyt wort: van daer tot aen de ſtadt Olinda ſijn vijf mijlen, in welcke 22 ſuyckermolens ſijn begrepen. Negen oft tien mijlen van deſe ſtadt landewaerts in leght *Amatta do Braſil*, een volckrijck vleck, waer veel Braſilienhout wort afgehouwen, 't welck naer het vleck S. Laurens wordt gevoert, daer ſeven oft acht molens ſijn, die overvloet van goede ſuycker maken. Eyndelijck de grenſen van dit Gouvernement ſtrecken ſich ontrent vijf mijlen ten noorden tot aen 't eylandt *Tamarica*. Dus verre de gemelde Oliveira. Laet ons nu gaen beſien wat de Hollanders daer van met meerder vlijt hebben aengeteeckent.

Porto Calvo. *Vna.* *Serinhan.* *Poyucar.* *S. Antonio de Cabo.* *Amatta do Braſil.*

Van de riviere *S. Franciſco*, die 40 mijlen van *Olinda* is, rekent men vijf mijlen tot aen een kleyne rivier, die niet meer dan ſeven voeten waters diepte in haren ingang heeft, *Coreripe* genaemt; daer eenige weynige Portugeſen woonen: daer ſijn vele Wilden in een plaets, vijf oſt ſes mijlen van de zee gelegen: hier valt niet dan Braſilienhout in grooten overvloet. Van hier tot aen de riviere *S. Miguël*, ſijn twee mijlen, daer men oock 't gemelde hout kan afhouwen, en ſuyckerrieten geplant worden. Van daer tot aen *Alagoa* telt men drie mijlen; dit is een middelants meir ſeven oft acht mijlen van de zee gelegen, in welckers omring veel *Farinhe*, gelijck de Portugeſen het noemen, wort gewonnen, het welck in deſe landen tot tarwe dient: men komt daer door een riviere, die ſeer moeyelijck is op te varen. Van de mont deſer riviere tot aen die van *S. Antonio* ſijn ſeven mijlen; van *S. Antonio* tot aen *Camaragibe* twee; dit is een kleyne rivier die niet meer dan ſeven oft acht voeten diepte heeft: ontrent drie mijlen in 't landt ſijn twee molens, die byna een mijl van den oever der riviere leggen. Van *Camaragibe* tot *Porto Calvo* telt men drie mijlen; dit is een breede rivier, maer die oock niet meer dan ſeven oft acht voeten diep is in haren ingang. Van *Porto Calvo* tot aen *Barra grande* ſijn vier mijlen; dit is een vermaerde baey in welcke men in ſekerheyt mach anckeren, en men kan daer ſoo wel van de noord- als zuydſijde inkomen, doch aen de noordſijde alleen met kleyne ſchuytjes: men plant hier veel taback, want het aertrijck is effen, en van boomen ontbloot. Van deſe *Barra* tot *Vna* ſijn drie mijlen: van *Vna* tot aen de rivier, dieſe in 't gemeen *Rio Formoſo* noemen, vier; welcke rivier diep genoegh geacht wordt voor middelbare ſchepen. Twee mijlen van hier leght *Serinhan*, een rivier van acht oft negen voeten diep; een half mijl voor haren ingang leght het eylandt *S. Alexis*, dat geen ſoet water heeft. *Serinhan* is twee mijlen van de riviere *Macaripe*, die maer vijf oft ſes voeten waters heeft. *Macaripe* leght vier mijlen van *Poyuca*; en *Poyuca* ontrent een van de Caep *S. Auguſtino*; in de haven van deſe Caep valt de riviere *Morekipe*; men kan lichtelijck in deſe komen, maer ſeer ſwaerlijck weder daer uyt, om de rotſen en bancken die aen de beyde ſijden in den ingang leggen: ſy is nu met een kleyn kaſteel geſterckt ſedert dat de Hollanders

Rivieren.

PRÆFECTURÆ PARANAMBUCÆ PARS BOREALIS, una cum PRÆFECTURA de ITÂMARACÂ

Milliaria Germanica 15. uni gradui respondentia.
Milliaria Hispanica 17½ uni gradui respond.
Milliaria horaria quorum novemdecim uni gradui latitudinis respondent.

A C A P I T A N I A
D E P A R A
N A M B U C A
A C A P I T A N I A
D E I T A M A R A C A

P E R N A M B U C A

I. T A M A R I C A

Terra Nova

Baya grande ou Pto de Calvo

Baçira

Catascurina

Ilhas dos Padres, ou Lust. Vaas
Cidade Mauritia, ou Mauritz Stadt.
Frederick Maurits Werfbeeck.
Ernestus Luik by Verburg ligt.
Nassauburg, ou Verbeeck.
Sack Retif.
Nassaucastel, ou Castello de mer.
Castello de Longe, ou Landscastel.
Fort de Brayn.
Joseade Braya.
Prins Willem aen R. dos Afogados.
Rio dos Afogados.
Kuthyri, eene revier.
Cayuiari, een Rivier.
Tabebiri, een revier.

I.
XII. Januarij An. MDCXI. conflixit Primo cum Hollandorum classe, Hispanica, hac altitudine ex adverso I. Tamarica.

NOTULARUM EXPLICATIO.

Villa ou Cidade	Urbs vel Civitas.
Povoação	Pagus vel vicus.
Fortaleza	Fortalitium.
Aldea das Indias	Domus Indiarum
Aldea d' Tapiiya	Domicilium Tapiiyarum.
Igreia	Ecclesia.
Engo dagoa cum Igreia	Ingenio, vel Mola Sacchari que vi aquarû rotatur, cũ Eccle.
—— sem Igreia	—— idem sine Ecclesia.
Engo d' bois cum Igreia	Ingenio, seu Mola Sacchari que vi animalũ circumagitur.
—— sem Igreia	—— idem sine Ecclesia.
Caza	Domus.
Lugar des povoado	Domicilia deserta.
Curral	Stabula diversarum bestiarum.
Salinas	Salinæ.
Fonte, olho dagoa	Fons.
Caminho	Via.
Campina	Campi.
Mato	Sylvæ.

Olinda ingenomen hebben. Daer na volght ten noorden de rivier, dieſe gemeenlijck *Rio de Sangados* noemen, in haren ingang ſeven oft acht voeten diep, en vier mijlen van het dorp, datſe het *Reciffe* noemen, gelegen. Gaende nu van de ſtadt *Olinda* ten noorden, ontmoet men eerſt de riviere *Tapado*, en ſtracks daer na *Rio Dolce*, die beyde in de ſomertijdt van ſlijck toegeſtopt worden: wat verder is *Pao Amorello*, twee mijlen van *Maria Farinha:* van hier tot aen de rivier *Garaſu* is een halve mijl, daer men acht dat dit Gouvernement eyndight.

Eer wy nu tot de beſchrijving der ſteden komen, vinden wy goet eerſt van de rijckdommen en andere ſaken van dit landt te ſpreken, als geloofwaerdige Schrijvers getuygen; een der ſelve ſeght: In deſe Provintien van Braſilien ſijn vele ſuyckermolens, die de Portugeſen *Ingenios* noemen, ſoo dat 'er in 't gemeen jaerlijcks alleen in de ſtadt Lisbona 26000 kiſten komen, die yder ten minſten 15 arroben wegen, (hoe ſwaer een arrobe is, hebben wy hier voor geſeght) gelijck men in 't jaer 1617 heeft aengemerckt, in welck jaer te *Viana* alleen meer dan vijf duyſent kiſten quamen, ſonder van d'andere havenen van Portugael te ſpreken, naer welcke oock een groot getal kiſten is geſonden.

Rijckdommen.

Suyckermolens.

Sommige Hollanders, die hier vele jaren gewoont hebben, verhalen, dat in de grootſte molens in 't gemeen 15 oft 20 Portugeſen, en 100 Swarten noodigh ſijn; in de middelbare acht oft tien Portugeſen, en 50 Swarten; en in de kleynſte vijf oft ſes Portugeſen, en 20 Swarten: dat de grootſte molens jaerlijcks ſeven oft acht duyſent arroben ſuycker toebereyden, de middelbare vier oft vijf duyſent, de kleynſte drie duyſent; en dat 'er van de Gouvernementen *Pernambuco*, *Tamarica*, en *Paraiba*, tot aen *Rio Grande*, meeſt alle jaren veertigh duyſent kiſten uytgevoert worden; 't welck geen wonder is, want ſeker Schrijver verſekert, dat 'er meer dan 100 ſulcke molens alleen in 't Gouvernement van *Pernambuco* gevonden worden.

Inkomſten van de Koning.

Van alle de gemelde ſuyckeren wort het tiende aen de Koning in gantſch Braſilien betaelt; en in Portugael, als die daer aengekomen ſijn, het vijfde, ſoo ſeker ſchrijver ſeght. Andere verhalen het op deſe wijſe, te weten, dat alle granen oft aertvruchten, al de ſuycker, ſelf de koeyen en ander vee in Braſilien de tienden aen de Koning betalen, welcke hy gewoon is aen ſekere Pachters voor een oft vele jaren te verhueren; die van 't Gouvernement van *Pernambuco* (want ick kan in 't beſonder van dit ſpreken,) wort in 't gemeen voor ſeſtigh duyſent ducaten, oft daer ontrent, verpacht. Niemant is vry van deſe tienden, dan alleen de Geeſtelijcken. De beſondere Heer van yder Gouvernement ontfangt de *Redezimos*, gelijck ſy die noemen, dieſe gewoonlijck voor ſeſtien duyſent ducaten in yder jaer huren. Voorts is de ſuycker vry van alle laſten en impoſten in Braſilien, maer in Portugael betaeltſe het vijfde van de prijs waer voor die in dat Rijck wort verkocht: doch d'eygenaers van nieuwe molens, als ſy de ſuycker uyt Braſilien op haer perijckel overvoeren, ſijn vry van 't vijfde in 't koninckrijck voor tien jaren; en dan betalen ſy de tienden, en tien andere jaren daer na, het vijfde als d'anderen. Het Braſilienhout, dat men in groote menighte naer Europa brengt, behoorde eertijts aen den Koning, oft die het van hem kochten; en yder ſchip, dat van Braſilien vertreckt, is gehouden een ſeker gewicht van 't ſelve, na ſijn grootte, voor niet in Portugael te voeren.

Hoewel dit Gouvernement ſich ſoo wijt uyt- *Steden.*
ſpreyt, ſoo heeft het evenwel maer twee ſteden, *Olinda* en *Garaſu*, van welcke de laetſte naeulijcks de naem van een ſtadt verdient.

Olinda is een ſeer vermaerde ſtadt, op een *Olinda.*
hooge plaets, aen den oever der zee, gelegen: in haer omring heeftſe vele heuvelkens, en 't aertrijck is 'er ſoo ongelijck, dat men haer byna door geen menſchelijcke vonden kan verſtercken: onder de gemeene gebouwen ſiet men het Collegie der Jeſuyten, op 't hangen *Collegie.*
van een heuvel in een aengename plaets, door Koning Sebaſtiaen, geſticht, in 't welcke gemeenlijck 20 oft 25 Jeſuyten ſijn: dit Collegie ſiet men voor alle andere gebouwen, als men uyter zee komt, om dat het ſoo hoogh is gelegen: hier leeren ſy de Theologie morale oft de Gevallen der conſcientie, als oock de Latijnſche tael; en leſen en ſchrijven aen de kinderen. Onder dit Collegie behoort een ſeker dorp der Braſilianen, in 't gebiedt deſer ſtadt gelegen, dat meer dan 900 inwoonders heeft, en alle gedoopt. By 't gemelde Collegie ſiet men het kloo- *Kloſters.*
ſter der Capucinen; en byna aen den oever der zee dat van de Dominicanen: en in 't bovenſte deel der ſtadt, het klooſter datſe *S. Bento* noemen, ſterck van natuur en van kunſt; behalven 't klooſter der Nonnen, *Concepcion de Noſſa Señora* genaemt. In deſe vijf klooſters telt men niet meer dan 130 Religieuſen, en 60 Prieſters. De voornaemſte Parochie-kerck der ſtadt is aen *S. Salvador*, oft onſen Heylant, gewijdt, d'andere aen S. Pieter; behalven de kerck van 't gaſthuys, die daer dicht by is, *la Miſericorde* geheeten, byna in 't midden der ſtadt op een hoogen heuvel gelegen; aen de voet der ſelve ſiet men een andere kerck, *Noſſa Señora del Emparo* genoemt; oock is 'er die van S. Ian; *Noſſa Señora de Guadalupe*; en *Noſſa Señora de Monte* buyten de ſtadt gebouwt; eyndelijck de kapelle van *S. Amaro* dicht by de ſtadt; ſoo dat 'er ſijn, ſoo binnen als buyten, acht kercken.

't Getal der burgers, ſoo mannen, vrouwen *Inwoonders.*
als kinderen, wort twee duyſent geacht, ſonder de Kerckelijcke perſoonen, want die ſijn daer onder niet gerekent; en een groote menighte ſlaven. Daer is geen ſtadt in geheel Braſilien, die meer eetwaren, en andere dingen noodigh tot het menſchelijck leven, gebreck heeft, dan deſe; ſoo dat men dickwils de ſelve uyt d'andere Gouvernementen van Braſilien, en de Canariſche eylanden, ja uyt Portugael ſelf, herwaerts moet brengen.

De haven deſer ſtadt is niet ſeer groot noch *Haven.*
bequaem, maer ſy is geſloten (als met een afſchutſel,) van rotſen en bancken, welcke eenige mijlen langs de kuſt van Braſilien leggen;

ſoo

ſoo dat de groote ſchepen daer niet konnen inkomen dan door een engte, en ſijn dan binnen als in een kleyne baey, in welcke een rivier, die van 't vaſte landt komt, ontrent een mijl van de ſtadt, ſich ontlaſt.

Voorſtadt. Op de haven leght een kleyn dorp, oft liever een voorſtadt, alwaer eenige huyſen en winckels ſijn, in welcke men de ſuyckeren en andere koopmanſchappen brengt: dit wort beſchermt door een kaſteel op een ſmallen hoeck lants gebouwt, tegen over de mont van de haven, het welck lichtelijck 't inkomen der ſchepen kan beletten.

Rivieren. Langs de ſtadt daelt een kleyne riviere, en die naeulijcks door ſchuytjes kan bevaren worden, die ſy *Rio Bibiribi* noemen, welcke geloopen ſijnde tuſſchen 't vaſte landt, en den ſmallen hoeck lants, daer wy terſtont van ſpraken, verſaemt ſich by 't eylandt Anthony Vaaz, met een andere rivier, *Rio Capefecia*, oft van *Fidalgos*, oft *Capibarivi* geheeten; deſe komt uyt het vaſte landt langs de noordſijde van 't gemelde eylant; gelijck een andere, die de Portugeſen *Rio dos Afogados* noemen, de zuydſijde bevochtight, welcke ſich beyde in eenen arm boven 't eylant vereenigen, en veroorſaecken dat het ſelve eylandt van 't vaſte landt wordt geſcheyden.

Garaſu. *Garaſu*, meer een dorp dan een ſtadt, leght vier oft vijf mijlen van *Olinda*; ſy was eertijdts bewoont van Portugeſen die ſich met hun hantwerck geneerden, oft met Braſilienhout te ſoecken; doch ſedert dat de Hollanders *Olinda* hebben ingenomen, ſijn vele van de rijckſte in deſe plaets komen woonen, uyt welcke ſy in de zee konnen varen langs een kleyne rivier, die tegen over *Tamaraca* in de ſelve vloeyt. Deſe ſtadt is in 't begin van Mey, in 't jaer 1632, door de Hollanders met verraſſing ingenomen; daer wierden meer dan 100 Portugeſen gedoot, veel gevangen, en grooten buyt gemaeckt, een groot deel der ſtadt wierdt verbrant, en vele eetwaren verdurven.

Negen oft tien mijlen van *Olinda* is een volckrijck dorp, *Amatta do Braſil* geheeten; en niet wijt van daer een ander datſe *S. Lorenzo* noemen, van welcke wy te voren, in 't beſchrijven der dorpen, geſproken hebben.

Cucuranes. Vijf mijlen van *Olinda* ſiet men *Cucuranes*, daer wy boven oock iets van aenroerden: in deſe ſtreeck ſijn 22 ſuyckermolens, (hoewel in verſcheyden plaetſen van 't vaſte landt,) welcke ſtaen in *Guararapis*, *Moribeca* en *Camaſſarin*; het grootſte deel evenwel ſiet men aen de *Vergea de Capivarivi*, om dat deſe riviere daer voorby loopt. Dit is het ſchoonſte geweſt in deſe Provintie, 't ſy dat men d'aengename groene velden, oft de vruchtdragende boomen, en andere dingen, dienſtigh tot het menſchelijck leven, bemerckt: het is oock niet meer dan twee mijlen van de zee, ſoo dat de Swarten en andere ſlaven bequamelijck naer den oever, om te viſſchen, konnen loopen.

't GOUVERNEMENT VAN TAMARACA.

ONder de Gouvernementen van Braſilien is *Tamaraca* het outſte, maer nu minder vermaert om de nabyheyt van die van *Pernambuco* en *Parayba*. Het heeft ſijn naem van 't eylandt *Tamaraca* oft *Tamarica*, lang drie mijlen, en twee breet, 't welck van 't vaſte landt door een ſeer ſmalle graft is geſcheyden. *De la Popilliniere*, een Fransman, ſchrijft, dat dit deel van Braſilien eerſt door de Françoyſen is ingenomen en beſeten, en hen daer na van de Portugeſen afgenomen: het bewaert noch heden de gedachtenis en de naem der gemelde Franſchen in de naeſte haven van dit eylandt, welcke de Portugeſen *Porto dos Franceſes* noemen.

't Eylandt Tamaraca. 't Eylant *Tamaraca* leght vijf mijlen van Olinda: aen de zuydſijde heeft het een bequame haven, in welcke men door een graft, vijftien oft ſeſtien voeten diep, kan komen; waer by een kaſteel, door de Portugeſen op een hoogen heuvel gebouwt, is gelegen, by 't welck men niet licht kan komen; 't wierd in 't eerſt door de Hollanders te vergeefs aengetaſt, doch daer na van hen ingenomen: maer om de Portugeſen te verdrijven, en deſe haven t'ontnemen, bouwden ſy een vierkant Fort, datſe *Orange* noemden, op de ſelve plaets daer de gemelde graft in de zee valt, 't welck ongenaeckbaer is aen alle ſijden, om de ſtaende wateren en beeken die van 't eylandt afkomen.

Inkomſten van den Heer. Dit eylandt en ſijn gebiedt in 't vaſte landt behoort aen den Graef van *Monſanto*, die te Lisbona woont; welcke jaerlijcks, ſoo men ſeght, van d'inwoonders twee duyſent vijf hondert, oft drie duyſent ducaten tot ſchatting ontfangt. Men ſeght oock, dat 'er in dit Gouvernement ontrent 22 ſuyckermolens ſijn, inſonderheyt aen de riviere *Gojana* oft *Govana*, als oock in *Aracipe* en *Paratibe*.

Rivieren. Een mijl van *Tamaraca* ſiet men uyt het vaſte landt de kleyne rivier *Maſſarandu* oft *Mucurandiba* loopen, op welckers oever een molen is, daer men met bootjes kan opvaren; en tegen over 't ſelve eylandt hebben de twee kleyne rivieren *Aripa* en *Ambor* haren uytgang, die yder oock met een molen ſijn verciert.

Ses mijlen voorby *Tamaraca* ten noorden is de rivier *Govana*, maer acht oft tien voeten diep in haren ingang; doch hooger op is ſy dieper: op hare oevers, ſes oft ſeven mijlen van de zee, ſijn drie oft vier molens by een kleyn dorp, en tot hier toe komen de kleyne ſchuyten, om de ſuycker te halen en te vervoeren.

PRÆFECTURÆ PARANAMBUCÆ PARS MERIDIONALIS.

Milliaria horaria quorum novemdecim uni gradui latitud. respondent.

CAPITANIA DE PARAHIBA

CAPITANIA DE RIO GRANDE

Parapitinga ou Rio de S. Francisco

O CAMINHO DE CAMARÃ

Rio de S. Miguel

Rio das Lagoas

Rio Parigeri

Rio das Pedras

Rio Guaraimiri ou R. de S. Antonio menor

Rio Jacumã

Rio Goyanna

Rio Tracunhaem

Rio Capibaribe

Rio Una

Rio Serinhaem

Rio Ipojuca

Rio Sirinhaem

Rio Mamanguape

't GOUVERNEMENT VAN PARAIBA.

DIt Gouvernement heeft ſijn begin van de Françoyſen, die, gelijck wy te voren aenroerden, daer van verjaeght ſijn in 't jaer 1584: ſedert hebben het de Portugeſen beſeten, en daer een ſtadt en eenige vlecken gebouwt, en vele ſuyckerrieten geplant; ſoo dat 'er nu 18 oft 19 molens ſijn, die jaerlijcks ontrent hondert en vijftigh duyſent arroben ſuycker bearbeyden en verſenden.

Zeekuſt. Van *Porto dos Franceſos* langs de kuſt ten noorden, ontmoet men eerſt een Caep, in 't gemeen *Cabo Blanco* geheeten, op de hooghte van ſes graden en 45 minuten bezuyden de Linie; deſe Caep leght tien mijlen van de riviere *Paraiba*, van welcke dit Gouvernement ſijn naem heeft. Deſe riviere opent een breede mont ten ooſten, hellende een weynigh ten zuydooſten: en in den ingang leght een lang eylandt, met dichte ſtruycken bedeckt. De Franſchen hadden op de zuydkaep, *Cabo Delo* genaemt, een kleyn kaſteel gebouwt, dat de Portugeſen daer na vergroot hebben, inſonderheyt voor eenige jaren, ſedert dat de Hollanders *Olinda* hadden ingenomen. Daer na loopt de rivier ten weſten, vol ſandige bancken en rotſen; ſoo dat men daer een goet piloot ofte ſtuurman van nooden heeft.

De ſtadt Paraiba. Aen de zuydſijde van de rivier leght de ſtadt *Paraiba*, welcke ſy oock *de Philippe* noemen, in 't diepſte van een bocht, ontrent drie mijlen van de zee, doch ſoo evenwel dat de ſchepen daer in ſekerheyt konnen komen, en ſonder gevaer ſes oft ſeven hondert kiſten ſuycker laden. Voor eenige jaren woonden hier 500 Portugeſen, nu is 'er veel meer, met vele Wilden en Swarten. Sy was eertijts open, maer men heeft haer daer na met een ſlechte wal beſloten, wanneer men de Hollanders begon te vreeſen, hoewel datſe het kaſteel by *Cabo Delo* te vergeefs beſprongen; maer ſedert heeft het gemelde volck in 't jaer 1635 ſoo wel de ſtadt als 't kaſteel vermeeſtert, doch daer na, met alle hare andere conqueſten in Braſilien, weder verloren.

Van de ſtadt af kromt haer de rivier als een ellebooghten noordweſten; en daer op den oever aen de rechte handt in 't opgaen ſiet men eerſt een ſuyckermolen met ſijn huyſen: wat hooger aen de beyde oevers ſijn packhuyſen der kooplieden met eenige andere huyſen; en noch hooger gaende, ontmoet men oock op den oever der rechte-handt een kleyn dorp, daer drie molens ſijn met hare riet-moeraſſen; en noch verder, een ander dorp, welcker inwoonders ſich meeſt beeſigh houden met de wortelen te planten daer ſy haer meel van maken, dat hen dient in plaets van terwe; daerenboven ſijn daer aen wederſijden van de rivier noch eenige ſuyckermolens.

De rivier Paraiba.

D'andere Caep van dit Gouvernement, die ten noorden ſtreckt, noemt men *Punta de Lucena*; daer tegen over leggen eenige rotſen, achter welcke een goede reede is voor kleyne ſchepen.

Seker Schrijver ſeght, dat de riviere *Paraiba* oock *S. Domingo* wort genaemt, en dat men twee mijlen van haren ingang de rivier *Moguangape* ſiet, in wiens mont een eylandt leght, datſe *Mangues* noemen, met welcke boomen 't ſelve is vervult. Op d'oevers van deſe riviere, die alleen van kleyne ſchuyten kan bevaren worden, woonen eenige Portugeſen, welcke ſich beeſigh houden met vee te weyden.

Aert des lants. 't Aertrijck van dit Gouvernement is vruchtbaer, en aengenaem; men ſiet hier oock op verſcheyde plaetſen vele boomen van Braſilien, welcker hout de verwers gebruycken. Men ſeght oock, dat 'er aderen van ſilver ſijn, doch meeſt op de plaets die de Wilden *Touyouba* noemen.

Inwoonders. Dit deel van 't vaſte landt wort bewoont van de Wilden, die *Petivares* genoemt worden, die eertijts vrienden en bontgenoten der Franſchen waren; maer ſedert dat de Portugeſen dit Gouvernement beſitten, ſijnſe hen gantſch onderdanigh geworden; doch hebben eenen gedurigen oorlogh met hare naburige Wilden, dieſe *Tiguares* noemen.

't Eylandt Fernand de Noronha. Eer wy 't overige van 't vaſte landt vervolgen, ſoo ſullen wy eerſt ſpreken van 't eylandt dat in 't gemeen *Fernand de Noronha*, en ſomtijts *Loronha*, wort geheeten, gelegen op de hooghte van drie graden en 45 minuten bezuyden den Equator, oft 70 mijlen van 't vaſte landt van Braſilien in de volle zee: het is twee mijlen lang tuſſchen het zuydweſt en noordooſt, en wat meer dan een mijl breet.

Hoedanigheyt. Het grootſte deel van 't eylandt is vlack en effen, uytgeſeyt eenige bergen die hier en daer leggen, onder welcke een is, welcke met ſteyle rotſen aen alle ſijden is omringt, en ſoo hoogh dat hy een toren gelijckt, als men hem in zee begint gewaer te worden: niet wijt van daer is een andere, die ſich ront vertoont, waer door die beyde te ſamen ſeer wel een kerck met haren klocktoren ſchijnen, en derhalven oock van de Hollanders *de Kerck* worden genaemt. Sommige gelijcken de gedaente van dit eylandt met een laurierblat; want het eyndight aen bey-

PARAYBA

RIO GRANDE

A CAPITANIA DE PARAIBA

A CAPITANIA DE RIO GRANDE.

II.
XIII. Ianuar. An. MDCXL. Classis Hollandica cum Hispanis secundo conflixit, ex adverso Cap. Albi sive Blanco, hac altitudine.

III.
An. MDCXL. Ianuarij XIV. conflixere classes tertiò ad Paraibam hac altitudine.

IV.
XVII. Ianuarij An. MDCXL. Conflixere Classes hac altitudine, fugitque Hispanica.

PRÆFECTURÆ DE PARAIBA, ET RIO GRANDE.

Milliaria horaria quorum novemdecim, unum gradui latitud. respondent.

de ſijden met uytſtekende ſmalle hoecken. Het aertrijck is byna overal ſout-achtigh, waer door de waterſprongen, die hier veel ſijn, en de beeken, die in de tijdt van den regen, te weten van April tot in September, van de heuvelen vallen, en 't eylandt aen alle ſijden beſproeyen, een ſmaeck van ſalpeter hebben. Evenwel is 't landt vruchtbaer, en brengt van ſelf voort veel wortelen, goet om t'eten, uytnemende meloenen, ſekere groene erweten, boonen, en andere diergelijcke aerdvruchten: hier groeyt oock mayz, en het boomken, daerſe de kottoen van krijgen. Claude d'Abbeville, die hier met de Franſchen aenquam als hy naer 't eylandt Marignan ſeylde, ſchrijft, dat 'er op verſcheyde plaetſen fraye boomen waſſen, welcker bladeren groen ſijn als die van de laurier, maer ſoo ſcherp en brandende, dat indien iemant, na dat hy die gehandelt heeft, ſijn handen aen ſijn oogen brengt, hy voelt terſtont groote pijn, en blijft eenige uren blint. Doch men vint hier oock een andere boom, welcker bladeren een gereet hulpmiddel aen 't gemelde quaet toebrengen.

Dieren. De Portugeſen hebben hier eertijts veel bocken en geyten, die wonderlijck vermeerdert ſijn, gebracht; doch ſy ſijn quaet te vangen, om de doorenhagen, ruwe en ſcherpe plaetſen daer ſy ſich onthouden: ſy ſtelden daer oock hoenderen, en eenige weynige paerden.

Vogelen. Men ſiet hier veel vogelen, inſonderheyt dergene, dieſe *furcates*, om de gedaente van haer ſtaert, noemen; als oock vele andere van verſcheyde ſoorten, onder welcke eenige ſoo groot ſijn als ganſen, wiens borſt een ſchoone roode verwe heeft, die hunnen krop op een vreemde wijſe opblaſen.

Zeekuſt. De kuſt van dit eylandt is byna aen alle ſijden ſteyl en moeyelijck om aen te komen, inſonderheyt aen de noordooſtſijde, waer de zee met felle baren tegen de kuſt ſtoot, ſoo dat het byna onmogelijck is die met ſloepen te genaken. Aen den ooſthoeck ſijn eenige kleyne eylanden, oft liever rotſen, door graften vervult met bancken geſcheyden, daer de ſchepen niet deur konnen komen. Aen de weſt- oft noordweſtſijde ſijn twee goede reeden, d'een dicht by den ooſthoeck van 't eylandt onder de weſtſijde van een kleynen bergh, die als een half-eylandt in zee uytſteeckt, en aen dit eylandt met een ſmallen hals gehecht is: hier kan men lichtelijck te lande komen; men ſiet 'er oock een beeck, die van een nabygelegen heuvel in de zee ſtort, en ſeer bequaem is om water af te halen: d'andere reede is onder de rots, daer wy boven van geſeght hebben, datſe een kerck gelijckt. Aen d'ooſtſijde, byna in 't midden van 't eylandt, is een kleyne baey in de gedaente van een waſſende maen, daer een beeke een kleyn meir maeckt, en daer na in de baey valt: hier ſoude men lichtelijck ſoutgroeven konnen toeſtellen.

Viſch. De zee, die rontom dit eylandt loopt, is ſeer viſchrijck, doch boven al aen de noordſijde, en tuſſchen de kleyne eylandekens: men ſiet daer oock op haren tijdt een groote menighte zeeſchildpadden.

De gemelde Abbeville maeckt oock gewagh van een ander eylandt by dit gelegen, doch dat veel kleynder is, van hem *Iſle de Feu* genoemt, *Iſle de Feu.* in 't welck ſijn volck een groot getal vogelen vonden.

De Portugeſen van *Pernambuco* brachten in dit eylandt een van hen volck met 16 oft 17 Wilden ſoo mannen als vrouwen, welcke de Françoyſen in 't jaer 1612 daer doopten, en met hen naer *Marignan* voerden; ſoo dat het toen woeſt bleef, tot dat het de Hollanders weder begonden te bouwen, na datſe daer een kleyn getal inwoonders en Swarten gebracht hadden.

't GOUVERNEMENT VAN RIO GRANDE.

Namen. LAngs deſe kuſt volght nu de treffelijcke rivier, die de Wilden *Poteingi* oft *Potigi*, en de Portugeſen *Rio Grande* noemen, vijf graden en 30 minuten bezuyden den Equator gelegen, ſeer moeyelijck in haren ingang, maer hooger op gantſch aengenaem en diep genoegh.

De Françoyſen, na datſe de riviere *Ianvier* verlaten hadden, waren gewoon hier aen te komen, ſijnde vrienden en geallieerden van de Wilden dieſe *Petivares* noemen, en daer huyſen te bouwen: maer de Koning van Spanje, niet konnende verdragen dat de Franſchen daer ſoo dicht by de ſijne waren, beval Feliciaen Coellho de Carvalho, Gouverneur van *Paraiba*, hen van daer te verdrijven; deſe, ſchrijvende aen ſijnen Koning in 't jaer 1597, aengaende de ſaken die hy uytgevoert had, beroemt ſich, dat hy vele duyſenden van de Wilden gedoot had, en ſonder moeyte de Franſchen, die 't kaſteel van *Cabo Delo* aengetaſt hadden, afgedreven; maer dat hy, om *Rio Grande* te vermeeſteren, gantſch onbereyt was; want hem gebrack allerley oorloghsgereetſchap, dat hy alreede verſcheydemael van des Konings Gouverneurs van *Pernambuco* en de *Bahia de todos los Santos* te vergeefs had verſocht. Hy verhaelt daerenboven, dat de Franſchen in 't vaſte lant, aen een plaets die hy *Copaoba* noemt, rijcke ſilvermijnen gevonden, en grooten ſchat daer uytgehaelt hadden. Het ſchijnt evenwel, dat de Franſchen voor het jaer 1601 niet t'eenemael daer van verſtooten, noch de Wilden onder 't jock gebracht ſijn: want Anthony Knivet, een Engelsman, ſchrijft, dat hy het ſelve jaer met de Gouverneur van *Rio de Ienero* te *Pernambuco* was gekomen, welckers Gouverneur, Emanuel Maſcarenas genaemt, met 400 Portugeſen en 3000 Wilden, ſijn onderdanen, naer een leger van veertigh duyſent rebelle inwoonders trock, die met groote troepen d'oevers deſer riviere beſet hielden, welcke hy aentaſte, op de vlucht bracht, vijf duyſent daer van verſloegh, en kreegh 'er drie duyſent gevangen. Dat oock de Caſſique der *Petiguares*, genaemt *Pirajuwath*, vernedert door ſoo een groot verlies, vrede van de Portugeſen begeert had, ſich op ſekere voorwaerden overgaf, en een onderdaen wierd van de Koning van Spanje. Daer na bouwde men een fortereſſe aen den oever deſer riviere, die met veel geſchut wierd voorſien; ſoo

dat

dat dit geweſt ſedert een nieu Gouvernement, dat nu het tiende onder alle de Braſiliſche wort getelt, is geworden.

De Hollanders, die op 't eynde van 't jaer 1631 van *Pernambuco* met een vloot ſeylden, om de gemelde fortreſſe in te nemen, ſeggen, datſe op den oever aen de ſlincke-hant in 't inkomen is gebouwt op een rotſe van 't vaſte landt door een enge graft afgeſcheyden, en met een hooge ſteene muer omringt, met hare bolwercken, die de beyde ſijden van de riviere konnen beſchieten, en wel voorſien van oorloghsgereetſchap; ſoo datſe niet, dan met groote moeyte, kan beſprongen, en met weynigh volck tegen vele kan beſchermt worden: ſy is op ſulck een wijſe geplaetſt, dat d'inkomende ſchepen nootſakelijck dicht daer voorby moeten varen, ſoo datſe konnen met het geſchut getroffen worden: deſe Sterckte is niet te dwingen dan door honger oft dorſt; want ſy moeten haer water uyt een beeck niet wijt van daer halen; en als men hen dat belette, ſouden ſy in grooten noot vervallen.

Dit Gouvernement wort weynigh van de Portugeſen bewoont; want behalven 60, oft ſomtijts 80 ſoldaten die de fortereſſe beſetten, ſijn daer geen dan een kleyn getal in het naburige dorp: ſy hebben hier een oft twee ſuyckermolens; en eenige hofſteden en landeryen, daer ſy hun vee weyden. Hier woonen mede niet veel Wilden, want men heeft 'er veel gedoot in verſcheyde voorvallen; d'overige, om den haet op de Portugeſen, ſijn naer de *Tapuyas* gevlucht, daer ſy hen verborgen houden, verwachtende eenige gelegentheyt om weder naer hunne geweſten te keeren.

't GOUVERNEMENT VAN SIARA.

EEr wy van dit Gouvernement ſpreken, ſullen wy een weynigh van *Moucouru* verhalen, waer van de Hollanders en anderen gewagh maken: maer ſy komen niet alle overeen ſoo veel de gelegenheyt aengaet; want ſommige ſtellen 't op de hooghte van drie graden en 23 minuten, en meenen dat deſe baey van de Franſchen *Tres Tortugas* wort geheeten; andere op drie graden en 52 minuten: ſoo datſe deſe naem aen twee bayen, 12 mijlen van elckander gelegen, toeſchrijven.

Baey van Mocouru.

Een der Hollanders, die in 't jaer 1601 in de Baey van *Mocouru*, als hy die noemt, aenquam, verhaelt dat vele Wilden, aen ſijn ſchip komende, ſeyden, dat daer dicht by een bergh was, in welcke men veel eſmerauden vond: dat hy met haer te lande ging, en in een volckrijck dorp der Wilden vernachte, in 't welck meer dan vijf duyſent menſchen, uyt vreeſe voor hare vyanden, vergadert waren; en dat hy van daer naer een hoogen bergh was gegaen, uyt welcke een ſeer harde en beſondere witte rotſe uytſtack, waer in, ſoo 't ſcheen, eſmerauden van een overaengenaem groen waren; doch door gebreck van yſere inſtrumenten, konden ſy niet een eenigh ſtuck daer van bekomen. De Wilden vertelden oock, dat de Françoyſen ſomtijts in deſe baey geweeſt waren. Maer laet ons nu *Siara* gaen beſien.

Siara wordt onder de Gouvernementen van Braſilien, die de Portugeſen beſitten, getelt, gelijck wy alreede geſeyt hebben; daer woonen weynigh van die natie in een kleyn Fort datſe aen de voet van een bergh, aen de rechterſijde van de haven, (bequaem voor middelbare ſchepen te bevaren) gebouwt hebben, 't welck alleen met een paliſſade, ſonder muren oft aerde wallen, is beſloten. Beneden den bergh, waer op het Fort leght, loopt een kleyne rivier; want men ſiet 'er in dit geweſt geen die dieper uyt het vaſte landt komt dan drie mijlen. Onder het Fort ſijn tien oft twaelf huyſen der Portugeſen, behalven dat van de Gouverneur, 't welck oock daer ontrent ſtaet. De palen van dit Gouvernement ſtrecken ſich uyt tot 10 oft 12 mijlen in 't ronde. Jaerlijcks komen daer twee oft drie kleyne ſchepen, die verſcheyde koopmanſchappen van daer voeren, als kottoen, verſcheyde ſlagh van hout, kriſtal, en andere geſteenten: hier groeyen oock veel ſuyckerrieten, maer daer is noch geen molen om die te bereyden: oock ſijn ſy niet ſterck genoegh tegen hare vyanden. De naburige Wilden twiſten dickwils met de Portugeſen; en men ſeght dat hunnen Caſſique over vijf anderen gebiedt heeft, die yder ontrent 400 onderdanen hebben. Eyndelijck, tien daghreyſen van daer landewaert in, verheffen ſy uytermaten het koninckrijck der Wilden, datſe *Iavarobate* noemen.

Siara.

De Wilden ſeggen, dat in de haven van *Siara* niet dan kleyne ſchepen konnen inkomen, en dat die van *Mocouru* bequamer is voor de groote: en dat de Wilden, *Tiguares* genaemt, vier mijlen van *Mocouru* in 't dorp *Tapirugh* woonen, welcke aen twee Caſſiquen, te weten *Kiaba* en *Vawaſſow*, gehoorſamen. Eyndelijck, dat men ſes mijlen van *Tapirugh* den bergh *Boragnaba* ſiet, in welckers ingewanden, als ſy gelooven, aderen van ſilver ſijn verborgen.

Ses mijlen van *Siara* langs de ſelve kuſt is een baey, die ſy, na de naem der riviere die ſich daer in ontlaſt, *Paramiri* noemen. 't Water deſer riviere is goet om te drincken, en langs hare oevers groeyen vele van die boomen, die de *Cajous* voortbrengen: d'inwoonders ſijn *Tapuyas* genaemt, geſworen vyanden der Portugeſen. Sommige Schrijvers ſtellen hier ontrent een meir van ſoet water, datſe *Vpeze* noemen. Van de weſthoeck deſer baey tot een Caep, van de Wilden *Itajuba* oft *Tatajuba* geheeten, ſijn acht mijlen; en byna ten halven van deſe wijdte ontfangt de riviere *Tiraiva* haer beginſel.

Paramiri. *Vpeze.* *Tiraiva.*

Van *Tatajuba* tot aen de riviere *Mondahugh* telt men vier mijlen: daer na volght *Satahuba*, en wat voorder de baey van *Ieruquacuara*, daer goede gelegentheyt is om verſch water te halen: maer men moet ſich van d'inwoonders, welcke ſijn de *Tapuyas* en *Tabaxares*, mede dootvyanden der Portugeſen, wachten: evenwel in 't jaer 1613 woonden ſeventigh Portugeſen in 't dorp van *Nueſtra Señora de Roſario*, 't welck ſy 't jaer daer na verlieten, en gingen naer *Marannon*.

Andere rivieren.

Van daer tot de riviere *Camuſi* oft *Camocipe* rekent men acht mijlen; en van hier tot die van *Guaſipuira* vijf, en wat verder naer *Ioſara*, drie mijlen. Daer na volght een ruyme baey, die met kracht tegen 't vaſte landt aen ſtoot, en in haren ſchoot de riviere *Para*, die groot is, maer in den ingang ſeer ondiep, ontfangt. Een ander Portugees Stuurman rekent 30 mijlen van *Camocipe* tot aen de riviere *Para ovaſu*, 't welck hy ſtelt op de hooghte van twee graden en 30 minuten. Van daer tot aen *Marannon* ſijn noch 25 mijlen: de kuſt is laegh, en van boomen ontbloot, inſonderheyt op de plaets daer ſy de riviere *Maripe* deurtocht geeft; maer van de mont deſer riviere is de kuſt ſes mijlen lang met de boomen, dieſe *Manguas* noemen, beſet: den oever is ſandigh tot aen de ſchoone riviere *Perea*, welckers mont, een goede mijl breet, is d'ooſtelijckſte ingang van de riviere *Marannon*, en naer de ſtadt oft fortreſſe van S. Jacob, welcke de Portugeſen in 't jaer 1614 begonden te bewoonen. Andere van de ſelve natie rekenen 16 mijlen van *Para* tot aen een andere rivier die ſy *Rio das Preguizas* noemen; en van hier negen mijlen tot de riviere *Maryi*, van welcke tot aen *Perea* telt men noch ſes mijlen. Figueredo maeckt oock gewagh van een breede baye, welcke vele kleyne eylanden, *Ototoy* geheeten, begrijpt, ſijnde 20 mijlen van *Marannon* ten ooſten, en twee graden, en veertigh minuten beſuyden de Linie.

De Hollanders, die in de vorige jaren deſe kuſten beſocht hebben, ſeggen, dat de Caep, die de Portugeſen *Cabo Blanco* noemen, twee graden en 38 minuten beſuyden den Equator, oft, volgens andere, ontrent drie graden is gelegen, van welcke tot de riviere *Camuſi*, oft, als de Hollanders ſeggen, *Campocip* oft *Camocipe*, rekent men ſes oft ſeven mijlen. 't Selve volck ſpreeckt oock van *Rio de Cruz*, dat tien mijlen van de *Camouſi* leght; deſe rivier wort in den ingang als geſtopt door de beeken, en is van binnen niet meer dan ſes oft acht voeten diep. Doch de Portugeſen toonen in eenige zeekaerten, dat de rivier *Camocipe* oock *Rio de Cruz* wordt genaemt, en datſe twee graden en 40 minuten van de Linie is gelegen. Van deſe tot een andere die ſy *Rio Grande* noemen, rekenen ſy negen mijlen, en men kan daer ſwaerlijck, om dat 'er ſoo weynigh water is, inkomen: de beyde oevers ſijn van vele Wilden bewoont.

D'oude inwoonders van deſe geweſten ſeggen, dat *Siara* vijf mijlen van de kleyne riviere *Vpeze* leght, en deſe ſoo veel van *Para*: wat verder ſijn *Couru*, *Tareguy*, *Tatayough*, *Pounaſugh*, *Aracatihugh*, *Paracatihugh*, *Tirnohugh*, *Iuriaquere*, *Vpeba*, *Camuſipe*, by welcke, ſoo ſy ſeggen, dat ſilver en kriſtal wort gevonden.

Eyndelijck, ſeker Hollander, die in 't jaer 1609 deſe kuſten beſeylt heeft, maeckt gewagh van ſekere baey, die hy *de Arrekeytos* noemt, op drie graden hooghte beſuyden den Equator gelegen: en van *Rio de Lies* een graed en 45 minuten van den Equator, waer hy Wilden geſien heeft met kloecke lichamen, leelijck van aenſicht, lang hair, hebbende d'ooren deurboort, en hangende tot byna op de ſchouderen, de huyt ſwart geverft, behalven van d'oogen tot aen de mont: ſommige hadden de benedenſte lip deurboort, en anderen oock de neus, in welcke ſy kleyne ſteenen en beentjes tot cieraet dragen.

Baey van Arrekeytos.

De Pro-

De Provincien aen

RIO DE LA PLATA,

Ofte

PARAGVAY, TVCVMAN,

En

S. CRVZ DE LA SIERRA.

Naem. DE Provincien van Rio de la Plata hebben haeren naem van de vermaerde Riviere: hare limiten zijn ons niet seker bekent, als alleen op de kust van de Noord-zee, alwaerse naer het zuyden beginnen aen de riviere de la Plata, en eyndigen naer het noorden aen Brasil, naer het westen strecken sy sich uyt tot aen de Provincie Tucuman, en Peru. Alle dese landen zijn seer vruchtbaer van tarwe, wijn, suycker en andere saden en vruchten van Castilien; hebben groote weyden voor allerhande vee, die seer vermenighvuldight zijn, en insonderheyt de peerden. Daer zijn drie soorten van wildt ofte herten; d'een, als kleyne koeyen, met seer groote hoornen, welcke haer in moerassen en riedt-landen houden; andere wat grooter als groote bocken, die haer op de velden geneeren; de derde als cabriten van een half jaer, die op 't geberghte leven. Daer is oock menighte van deynen, veel wilde verckens met den navel op den rugge, die van goede smaeck zijn; de verckens van Spanjen zijn 'er oock seer vermeerdert, en worden daer heel groot: men heeft daer meer-katten met lange steerten, en gebaert, van de groote van een mensch, soo dat het menschen schijnen; schreeuwen als mense wil schieten; trecken de pijlen uyt het lijf, en werpen die naer de gene diese geschoten hebben; hebben handen met vijf vingeren: daer zijn noch andere wat kleynder die geen baerden hebben. Men vindt daer oock vossen als die van Castilien, en andere dieren als cabriten van twee maenden, die soo kleynen muyltjen hebben, dat sy niet meer als een miere konnen inhaelen, en doen geen quaet. Men heeft daer oock tygeren, leeuwen, en andere soorten van wreede dieren. Van fenijnige dieren heeft men daer slangen die vier vademen lang zijn, de welcke beesten eten, en anders geen quaet doen; en diversche soorten van haegh-dissen. In de rivieren en in de lacken vindt men Lagarten, van de lengte van acht oft negen voeten, en doen geen quaet, gebraden en gegeten, zijn vet en smaeckelijck. Men vindt daer Kameleons, soo groot als middelbare Legarten, aen de zijden dragen sy ses oft seven jongen, en hebben den beck altijdt open te windwaerts, en doen geen schade. Hoewel men vele jaren van dat gevoelen is geweest, dat daer geen mijnen en waren van goudt oft silver, soo heeft men nu seer goede monsters daer van ontdeckt, als mede van koper en yser, en een mijne van seer perfecte ametisten.

Palen.

Vruchtbaerheyt.

Riviere. De riviere wordt by de Indianen in haere taele genaemt Paranaguazu, en gemeenlijcken Parana. Is naest de riviere van Amazones wel de grootste van de werelt; heeft haer mond aen de Noord-zee, dertigh Spaensche mijlen wijdt; binnen-waerts is sy tien leguen breedt, met veel Eylanden in het midden, en groote rivieren die daer in-komen van het oosten en het westen tot de haven de los Reyes toe, welck is een groot lack dat sy noemen de los Xarais, weynigh min als drie hondert leguen van de mond van dese riviere.

De eerste plaetse van dese Provincie in 't aen-komen, is de stadt Nuestra Señora de Buenos Ayres, eerst gebouwt by Don Pedro de Mendoça in 't jaer 1535, by een rivierken, aen de Zuyd-sijde van de groote riviere, tegen over de eylanden van S. Gabriel, in de Provincie van de Wilden die sy noemen Morocores. Dese plaetse door quade ordre verlaten zijnde, is weder met volck beset by Cabeca de Vacca, in het jaer 1542; doch is daer nae weder verlaeten, en weder op nieuws gepopuleert ontrent het jaer 1582. Van de haven van Buenos Ayres worden allerhande Spaensche en Portugaelsche koopmanschappen gevoert naer de stadt van Potosi met karren en peerden, want het is een bequame wegh om met karren te varen. *Buenos Ayres.*

De voornaemste stadt is Nuestra Señora de l'Assumçion, heeft aen de oost-sijde Brasil, en tusschen beyden de stadt Ciudad Real, die de Indianen noemen Guaira, 80 leguen van de stadt Assumçion. Sy is gelegen aen de west-sijde naer Peru, 380 leguen van de stadt la Plata, en 280 leguen van Santa Cruz de la Sierra. De Gouverneur woont hier met andere officiers van den Koning: in de jurisdictie zijn wel 400000 Indianen. Daer is groote overvloedt van victualie, broodt, wijn, vleesch, visch, en allerley vruchten van 't landt en van Spanjen. De getempertheyt van 't landt ontrent dese stadt is lustigh, een heldere lucht, des winters kout, en des somers heet, en 't is 'er meest altijdt groen. De stadt Ciudad Real is gelegen neffens de riviere Parana, in een goet quartier, en overvloedigh van victualie; daer zijn wijn-gaerden, en seer goet koper, en veel Indianen. *Assumçion.* *Ciudad Real.*

Neffens de voor-genoemde steden zijn daer noch Santa Fé, gelegen naer 't zuyden van Assumçion, in een vlacke landouwe, welcke paelt aen Tucuman en de stadt Cordua, 120 leguen van Buenos Ayres: is gebouwt aen de kant van een riviere. De natien van Wilden daer ontrent worden genaemt Calchinos, Mepenes en Chiloacas. Van dese stadt streckt een hooge wegh naer Peru. De schepen van den Grave van Cumberlandt in het jaer MDLXXXVI kregen eenige gevangen op de riviere, en verstonden uyt haer dat op dese riviere vijf steden waren; sommige van seventigh familien, en sommige van meer. Dat de eerste, Buenos Ayres, was vijftigh leguen de riviere op, d'andere 40 oft 50 leguen van den anderen: dat 'er groote overvloedt is van koren, vee, wijn, en bysondere fruyten, maer geen silver ofte goudt; daer wordt slecht laken gemaeckt, dat sy in Brasil vermangelen tegen suycker, rijs, en andere waren. Door de gelegentheyt van de riviere de la Plata, wordt daer grooten handel gedreven met die van Peru; welcke met veel silvers af-komen, om daer allerhande koopmanschappen van Spanjen te halen; het is wel een van de naeste en bequaemste wegen, om met die van Peru te handelen, door dien men door desen wegh kan trecken te lande naer de rijcke mijnen van Potosi. Die van Santa Fé naer Peru reysen willen, komen van daer oock op Cordoua, welck leght op een driesprong, soo dat men van daer sijn wegh kan nemen naer Chili, Peru, en Paraguay, daer de stadt Assumçion aen gelegen is. Om naer Peru te reysen, neemt men den wegh naer Sant Jago del Estero, 84 leguen boven Cordoua; van daer naer nostra Señora de Talavera 50 leguen, en noch 25 leguen voorder naer las Juntas, om dat daer verscheyde wegen in een komen; want men reyst oock van S. Iago del Estero door *Santa Fé.* *Wegen naer Peru en Potosi.*

PARAQVARIA
vulgo
PARAGVAY.
Cum adjacentibus.

PERUANI

REGNI CHILENSIS PARS

CHARCAS.

CHACO PERUANO

TUCUMANIA

PARAGUARIA

GUAIRA

GUANANAS

BRASILIÆ PARS.

MAR DEL NORTE.

Chiriguanas

Payaguas

Orechones

Zapitalaguas

Palomos

Mataguais

Guamalcas

Guaycurus

Mocobis

Auipones

Frentones

Calchaqui

Guispiras

Occloas

Guaracones

Tobas

Matatas

Conception Mexquis.

Corrientes

Caapi

Amambai

Maracaiu

Candelaria

Villa richa

Ciudad Real

Salto Grande

Chiquis

Ibituruna

Toupini

Tuoba

Caamo

Caaguas

Los Patos

Rio de la Plata

Buenos Ayres

Salto

Castillos

Chanes

Mendoza

Valle Calamochita

Lagunas Guanagachas

Valle Pasto

Londres

Catamarca

Rioja

Sto

Corduba

Barrosso

Lag. Saladas

Andalgalas

Antiosac

Copiapo

Maulin

Abaucan

Arica

Cochabamba

Orures

Chuquisaca

Potosi

Pica

Atacama

Cochaya

Tarija

Conception

Salta

Salta la Nueua

Esteco

Rio Vermejo

Rio Bermejo

Rio Pilcomayo

Rio Paraguay

Rio Parana

Rio de los Arecifes

Rio de la Plata

C. S. Maria

C. S. Antonio

P. S. Pedro

I. de Auoredo

I. de Gallé

I. Taeuatiara

I. Pasbonca

Notularum explicatio

- Hispanorum Ciuitates extructæ.
- Hispan. Ciuit. destructæ.
- Doctrinæ siue Pagi, cleri, earum curæ commissi.
- Reductiones indorum Christianorum P.P. Soc. ti Iesu extructæ.
- Reduct. indor. Christianorii P.P. S.ti Iosephi destructæ.
- Reduct. etiam. indor. Christ. PP. S. Francisci.
- Infidelium sedes maxima ex parte incertæ.

Adm. Rdo P. Nro
P. VINCENTIO CARRAFA
Præposito Gralι Soctis Iesv.

En sistit se prima Tibi Paraquaria, terrarum
Vltima, ne posthac non tibi prima siet.
Hic Montes, Siluæq́, amnesq́, et inertia camporum
Æquora. vix domito late habitata gregi
Quos Tua Progenies, viden'? In diuersa reductos
Primum homines, post hoc condocet esse Deum
Si Cœlo hæc mollire inculta noualia cordi est,
Qui subigant, lectos huc age mille tuos.

Gerard Coeck sculpsit.

Ioannes Blaeu Exc. Amstelædami.

Septentrio

Meridies

Occidens

Oriens

een anderen wegh, naer Sant Miguel, van waer men veeltijts by somer-dagh den wegh neemt naer las Juntas, door dien men des winters den anderen qualijck kan gebruycken, van wegen het op-wateren der rivieren. Van las Juntas neemtmen sijn wegh naer Salta, een ander stadt, ofte oock naer Juyu oft Ciudad de Sant Salvador, 14 leguen, de uyterste stadt van Tucuman, van las Juntas ontrent 30 leguen, en van Potosi 100: van Juyu naer Potosi gaet de wegh door de valleye van los Amoguacos, tusschen het geberghte door, en van Salta door een anderen wegh genaemt la Quebrada; doch versamelen weder dertigh leguen onder Potosi.

TUCUMAN.

Palen. DE Provincie van Tucuman is gantsch binnen 's landts gelegen, gelijck die van Santa Cruz de la Sierra; paelt aen d'een sijde met het Gouvernement van Chili, en daer door met de Zuyd-zee; aen de andere sijde met de Provincien van Rio de la Plata, en soo met de Noord-zee; aen de derde sijde met de Koningrijcken van Peru; en insonderheyt naer het oosten met de Provincien die sy noemen del Rio Bermeio, welck een machtige riviere is, en loopt in de riviere la Plata. Tucuman is een wel-getempert landt, en tamelijck vruchtbaer; doch daer en zijn tot noch toe geen mijnen van silver oft goudt ontdeckt.

S. Iago del Estero. De voornaemste stadt van dese Provincie wordt nu genaemt Sant Jago del Estero, en eertijdts del Varco. De Gouverneur heeft sijn gewoonlijcke woonplaetse alhier, gelijck oock de andere Officiers van de Koning, en de Bisschop, alsoo hier de Cathedrale kercke is van 't Bisdom van Tucuman. De gestalte van de lucht in dese stadt is heet, hoewel gesondt; de grondt sandigh en sultigh, waer door hier geen goede huysen konnen gemaeckt worden, als oock door gebreck van steen; sy hebben een goede wetering, daer sy veel hoven en wijn-bergen mede wateren: men heeft daer begonnen wollen-draperyen aen te stellen, om de wollen te orberen, met het maecken van allerhande gekoleurde lakenen, men bereydt 'er oock leder, en goede corduanen; dan daer zijn geen silver ofte goudt-mijnen. De ingeborene van 't landt gaen gekleedt, en is seer sedigh volck, woonen by twee machtige rivieren, van welcker een neffens de voorsz. stadt loopt, welcken sy noemen el Estero. De tweede riviere wordt genaemt el Salado, door dien sijn water brack is; tusschen dese beyde rivieren wordt veel honigh en was gewonnen; oock wast daer kottoen en Caroben, die goedt voedtsel geven, en 't gantsche jaer duuren; men heeft daer oock Cochenilla en Annil om de wolle mede te verwen. De burgers hebben seer veel vee, groot en kleyn; daer is oock goede jacht van harten, en ander wildt: veel gevogelte, als perdrijsen, ring-duyven, en andere diergelijcke; oock eenige verslindende dieren, als tygeren en leeuwen: en eyndelijck, zijnder goede sout-pannen. Doch de principaelste koopmanschap, daer de Spanjaerden daer woonende haer mede geneeren, is laken en kottoene lijn-waet.

San Miguel. N. S. de Talavera. De tweede stadt by de Spanjaerden in Tucuman gebout, wordt genaemt San Miguel de Tucuman, is gelegen aen de voet van een groot en woest geberghte, op een bequame gelegenheyt. De derde stadt is Nuestra Señora de Talavera, en in de tale van het landt wordt sy eygentlijck genaemt Esteco, is gelegen aen den oever van Rio Salado. De vierde stadt by de Spanjaerden bewoont, wordt genaemt Cordua; *Cordova.* daer is een wel-getemperde lucht; heeft haer winter en somer op sijn tijdt; daer zijn seer groote vlacke velden, en goede weyden, daer allerhande vee wonderlijck vermenichvuldight: voor-by de eene sijde loopt een rivier daer goede visch in wordt gevangen; en anderhalf mijle van daer leght een geberghte met veel bewoonde valleyen, daer eenige silver-mijnen zijn: daer wast veel tarwe, Maiz, en andere greynen; wordt oock wijn gewonnen; en daer is goede jaght, oock eenige bequame sout-pannen: dese stadt heeft by de 300 inwoonders, die haer meest geneeren met landt-bouwerye en kottoene-lijnwaten te weven; soo dat dit wel de best-bewoonde stadt is van 't gantsche Gouvernement van Tucuman. 't Volck is arbeydsaem, en dat hem soo niet droncken en drinckt als wel andere volckeren van Indien.

Sta. CRVZ DE LA SIERRA.

HOewel de Provincie Sta. Cruz de la Sierra, genoemt nae de stadt van de Spanjaerden aldaer gebouwt, behoort onder Peru, sullen wy die niettemin hier beschrijven, alsoo- *Santa Cruz de la Sierra.* se in dese kaerte afgebeelt is. De stadt Sta. Cruz leydt in een landouwe, die gebreck heeft van water, (hoewel sy daerom niet en laet vruchtbaer te wesen van koren, wijn en Maiz,) en is gebouwt aen de voet van 't geberghte, op een vlack veldt in den wegh van de Charcas, naer de stadt Assumçion: heeft een Gouverneur op hem selve, die daer gestelt wordt door den Vice-Roy van Peru. Daer wassen veel vruchten van die landen, gelijck Platanos, Guayabas, Pinnas en Granadillas, Ambabayas, Luiumas, Tucumay, palm-boomen die vruchten geven, van welcke seker meel wort getrocken, dat goet voedtsel geeft. Van de vruchten van Castilien heeft men daer druyven, meloenen en veel vijgen; dan de boomen konnen daer soo lange niet duuren, en de granaden en queen willen niet wel wassen; noch oock 't koren. De ingeborene van ontrent Sta. Cruz, hebben niet alleen veel kottoens, maer oock koleuren waer mede sy die verwen, swart, geel, roodt, en oock blaeuw; sy handelen onder den anderen in dese Provincie met gebreydt en geweven kottoen, gelijck men elders doet met geldt. Te Sta. Cruz, en in de plaetsen daer ontrent, wast veel suycker-riedt, maken daer van goede syrope, en oock uytermaten goedt suycker. In een dellinge niet verre van de stadt, is menighte van kleyn wildt; veel koeyen, wilde verckens; menighte van perdrijsen, paeuwen, faysanten, papegayen, en ander gevogelte: daer zijn veel schildt-padden en diergelijcke dieren; oock eenige schadelijcke, als beyren, en veel tygeren; oock slangen en andere senijnige. Daer wast oock seer schoone en groote Cannafistola, Caroben in overvloedt, Guiacan, en andere medicinale vruchten. Door dese Provincien is eerst ontdeckt de onderhandelinge tusschen de landen van Peru, en Rio de la Plata, in het jaer 1584, door een Spanjaert genaemt Nuflo de Chaves, die 't Gouvernement, in recompense van sijnen dienst in 't vinden van desen wegh, hadde bekomen, en naderhandt van een Cheriguanaes seer verradelijck is doodt-geslagen.

STRATE MAGELLANES.

Groote van de Provincie.

DE Provincien van de Strate Magellanes worden genaemt alle de landen welcke leggen voorby de riviere Rio de la Plata, aen de Noord-zee, tot aen de Strate; en in de Zuyd-zee van het uyterſte van Chili tot de voorſchreven Strate: welcke landen (hoewel men daer verſcheyde reyſen langs beyde de zeen voor-by heeft gevaren, in 't geſicht van de kuſt, en oock eenigh volck daer op geſien, tot in de Strate Magellanes) men tot noch toe niet heeft bevredight, ofte eenige woon-plaetſen daer in geleght, uyt-genomen die by Diego Flores in de Strate ſelfs.

Naem van Magellanes:

Deſe Strate is eerſt gevonden van Fernando Magellanes, een Portugeeſch Ridder, welcke de ſelve oock ſijn naem heeft gegeven. Deſe met ſijn ſchepen overwintert hebbende in de baye van San Julian, op de hooghte van 49 graden 47 minuten, is van daer t'zeyl gegaen in Auguſto, en voer na de riviere Santa Cruz, alwaer hy vertoefde de maenden September en October, vangende groote quantiteyt van viſch. Voer van daer in 't eynde van October langs de kuſte zuydt-waerts, hoewel met groote moeyte, door het quaedt weder, en quam tot aen de Cabo de las Virgines, die hy ſoo noemde, om dat hy die ontdeckte op S. Urſula dagh. Het ſcheen hem eerſt een groote kreecke te weſen, ſoo dat hy goet vondt die te doen beſoecken door twee ſchepen; waer van het eene weder-keerende, niet veel beſcheyds en bracht; maer het tweede groote apparentie, dat hier een door-gang ſoude mogen weſen. Een mijle van de Strate waren ſy aen landt, en vonden een hutte, daer in meer als twee hondert begravingen van Indianen waren, door dien ſy in de ſomer gewoon zijn te komen aen de kuſte, en daer haer dooden te begraven; en 's winters houden ſy haer te landwaert in: vonden oock een doode walviſch, en veel gebeente van de ſelve; waer uyt te oordeelen is, dat dit quartier veel ſtormen is onderworpen. Den 28 October vonden ſy haer ſes leguen beweſten de Cabo S. Severin, op de hooghte van 52 graden 55 minuten, en om dat ſy by nacht veel vyeren ſagen, noemden ſy dit landt Terra del Fuogo. Paſſeerden voort door de Strate 50 leguen, hebbende aen beyde ſijden ſeer ſchoon landt; en was, nae haer ſeggen, in ſommige plaetſen een goteling ſchoot breet, met ſchoone baeyen: quamen daer na tuſſchen hooge bergen met ſneeuw bedeckt, en beſet met veelderley boomen: verſagen haer van water en hout, welck in het branden ſeer wel roock. Nae dat ſy 20 daegen in de engte hadden gevaren, quamen ſy den 26 November in de wijde zee; en ſtelden haer kours naer het noorden, om de koude te ontgaen.

die de Straet in vaert,

en daer door komt.

Reyſen door de Straet van de Spaenſchen;

Daer nae wierdt in het jaer 1525 de tweede reyſe voorgenomen by een Commandeur Garçia de Loyoſa. De derde voyagie naer de Strate in het jaer 1534, by Simon de Alcazova, ſcheydende van Gomera den 8 October, arriveerde den 17 Ianuar. 1535, in de Strate, en quam tot aen de twee eylanden, daer hy hem van gevogelte voor-ſagh, dan door bedwang van ſijn volck, keerde hy weder naer de haven de Leones, en quamen daer deerlijcken om. De vierde reyſe in het jaer 1539, by drie ſchepen, uyt-gereedt by den Biſſchop van Plazencia, die quamen den 20 Ianuarii 1540 aen de Strate, alwaer des Admiraels ſchip verging, doch 't volck wierdt geberght; het ander arriveerde te Arequipa; het derde, nae dat het verwintert hadde in een haven binnen de Strate, die ſy noemden de las Zorras, om dat ſy daer veel voſſchen vonden, keerde weder naer huys. Dit zijn de voyagien by de Spanjaerden gedaen door deſe Strate.

In het jaer 1578 is Sir Francis Draeck door de Strate van Magellanes gevaren. In de Strate ſelfs vonden ſy een ordinaire vloedt en ebbe, het water daer doorgaens vijf vademen waſſende. De vloedt rijſt uyt den Oceaen, gelegen na 't ooſten, en reyckt ſoo verre in de Strate, dat hy gemoet de vloet komende uyt de Zuyd-zee, bynae in 't midden van de Strate, daer ſy haer om-kromt als een elboogh, ſtreckende van daer weſt-noord-weſt, naer de Zuyd-zee; het ooſtelijcke gedeelte van deſe elboogh, van de noorder-mondt van de Strate af, tot aen deſe kromte, ſtreckt zuyd-weſt ten weſten en zuyd-weſt, tot de hooghte van 53 graden en een half.

Van de Engelſchen;

In het jaer 1586 ging Mr. Thomas Candiſch t'ſeyl van Pleymouth naer de Strate met drie ſchepen, en den 6 Ianuarii 1587, voeren ſy de Strate van Magellanes in. Den ſevenden, weſende tuſſchen de mont van de Strate en het eerſte nauw, kregen ſy een Spanjaert gevangen, die daer was met noch 23 andere, alleen overgebleven van vier hondert, die daer gelaten waren drie jaren te voren, en alle behalven deſe van honger geſtorven. Den 24 Februarii quamen ſy in de Zuyd-zee. Wat de lengte van de Strate belangt; Thomas Fuller, een van de ſchippers van Candiſch vloote, ſtelt 105 mijlen; welck met anderen accordeert. De Engelſche hebben daer nae noch op verſcheyde reyſen de ſelve voyagie door deſe Strate voorgenomen, doch met ſlecht ſucces, gelijck oock deſe Candiſch ſelfs, de tweede reyſe derwaerts doende, is achter-gebleven. En Sir Richard Howkins is daer door gevaren, zijnde van de Spanjaerden genomen in 't jaer 1594.

Van de Hollanders.

De Hollanders zijn eerſt derwaert gevaren in 't jaer 1598 met vijf ſchepen, onder den Admirael Jaques Mahu, en den 6 April 1598 gekomen aen de mondt van de Strate; en den 3 September in de voornacht de Strate ten eynde geſeylt, komende met ſeer ſchoon weder in de Zuyd-zee. Doch twee van de ſchepen door ſtorm van de andere verſteecken zijnde, vervielen eerſt op 't landt benoorden de Strate, en daer nae weder in de Strate; alwaer het eene weder te rugh quam, als in 't lange te ſien is by het Journael daer van in druck uytgegeven.

In 't ſelve jaer 1598 zijn vier andere ſchepen, onder den Generael Olivier van Noort van Rotterdam, nae de ſelve Strate uyt het Goereeſche gat den 13 September t'ſeyl gegaen, en quamen den vierden November 1599 in de Strate; en den leſten Februarii 1600 in de Zuyd-zee, neffens de Cabo Deſſeado. Aen de noord-ſijde ontvalt hem 't landt ſeer om de noord, ſoo dat 'er geen kennelijcke kape is, maer daer leggen vier ofte vijf eylanden, vier oft vijf mijlen van 't land, omtrent acht mijlen noord-noord-weſt van de Cape Deſſeado; en is de Strate hier wel ſeven mijlen wijdt.

In het jaer 1614, is de Generael Spilbergen uyt Texel geſcheyden den 8 Auguſti, en den 2 Martii 1615 aen de Strate gekomen met groot perijckel: want dickwils hem d'inkomſte belet wierdt door vele ſtormen, quaet weder, en contrarie winden, doch zijn den 3 April de eerſte engte gepaſſeert, en den 16 in de Cordes baye gekomen, daer ſy haer van water, hout en anders verſagen; en zijn ſoo met groote moeyte in de Zuyd-zee gekomen den 6 May 1615 voorſz. welck wel een van de ſpoedighſte reyſen is geweeſt die ooit door de Strate zijn voor-genomen; ſoo dat 'er veel aen gelegen is, dat men op het rechte ſayſoen daer komt, welck by velen wordt geacht te weſen in Ianuario en Februario, alſoo het dan daer ſomer is.

TABVLA MAGELLANICA,

quâ Tierræ del fuego, cum celeberrimis fretis a F. Magellano et I. Le Maire detectis novissima et accuratissima descriptio exhibetur.

MARE DEL ZVR

a Ferd. Magellano dictum

MARE PACIFICVM.

PATAGONVM REGIO.

TERRA DEL FVOGO.

MAGELLANICA.

MARE DEL NORT.

Fretum Magellanicum.

Mauritius Landt.

Staten Landt.

Straet van Lemair

Nassausche Voeze

Barneveltz Eylanden

NOVVM MARE AVSTRALE.

NOBILI, ET MAGNIFICO VIRO,
D. CONSTANTINO HVGENIO
EQVITI, DOMINO IN ZVYLICHEM, ET
ILLVSTRISSIMO PRINCIPI AVRAICO A SECRETIS.
Hanc exactissimam Terræ Magellanicæ descriptionem
dedicat
Guilielmus Blaeu.

Notarum explicatio

a. S. Bartholome, Kruijck, ehleyn Pinguins eylandt
b. S. Ieroſme, Grotevyal, Ygroot Pinguins eylandt
c. Mosselcove
d. Æolus
e. Witte bay
f. Willems bay
g. Ridders bay
h. C. de Naſſou
i. Gr. Hendr. Frederichsbay
k. Onbequame bay
l. Ongeluckige bay
R. S. T. Nieuwe Straet
V. Een hooghe hoeck van waermen de verder ghe broken landen can sien

Cum, pro ratione diminutionis parallelorum, versus polum, gradus latitudinis in hac tabula crescant, ideoq; etiam milliaria: Milliaria Germanica pro singulis gradibus latitudinis hic apponere operæ pretium putavimus.

Milliaria Germanica pro latitudinis gradu.

52 53 54 55 56 57 58

2 4 6 8 10 12 14 16 18 20

STRATE LE MAIRE.

ALſoo by Octroy der Staten Generael van de vereenighde Nederlanden, aen allen in-geſetenen der voorſz Nederlanden verboden is te varen om de Caep Buona Eſperança ooſtwaert, ende door de Straet Magellanes weſtwaert naer de Indien, ende andere daer gelegene landen: hebben eenige koop-luyden, op het aen-raden van Iſaac le Maire, beſloten, bezuyden de voorſz Straet een doorgang te ſoecken in de Zuyd-zee, en daer toe uytgeruſt twee ſchepen, met welcke Willem Cornelisz.Schouten als opper-ſchipper, en Jacob le Maire als opper-koopman, uyt Texel t'ſeyl gegaen zijn den 14 Iunii 1615.

Den 13 Ianuarii 1616 ſeylden ſy uyt Porto Deſire, alwaer het eene ſchip by ongeluck verbrandt was, en ſagen den 18 Sebolds eylanden. Den 20 bevonden ſy haer op 53 graden, en giſten 20 mijlen van landt bezuyden de Strate van Magellanes. Den 23 dito voeren ſy met een noordelijcken wint in bleeck water zuyden ten weſten aen: en ontrent drie uren naer de middagh ſagen ſy landt in 't weſten en zuyd-weſten, en openbaerde hem oock korts daer nae in 't zuyden: ſy hadden 's avonts een noordelijcken wint, en gingen ooſt-zuyd-ooſt aen, om boven 't landt te blijven. *Ontdeckinge.* Den 24 's morgens vroegh werden ſy het landt aen ſtier-boort gewaer, en lagh niet meer als een groote mijl van haer; hadden grondt op veertigh vadem, en een weſtelijcke windt; 't landt ſtreckte hier ooſt ten zuyden met ſeer hoog gebergte, dat al wit met ſneeuw bedeckt lagh; ſeylden al by 't landt langs, en ontrent de middagh quamen ſy ten eynde, en ſagen een ander landt daer beooſten, dat oock ſeer hoogh en hackeligh aen te ſien was. Deſe landen lagen nae haer giſſing ontrent acht mijlen van den anderen; en ſcheen tuſſchen beyde door een goede paſſagie te weſen, en ſy vermoeden het te vaſter, om dat ſy merckten dat daer een harde ſtroom om de zuyd tuſſchen beyden in liep; hadden doen de hooghte van 54 graden en 46 minuten: nae de middagh kregen ſy een noordelijcke wint, en liepen nae de openinge toe; maer het wierdt tegen den avondt ſtil, en ſy dreven dien nacht met harde ſtroom en weynigh winds. Sagen daer ontelbaere menighte van Pinguins, en oock ſoo veel walviſſchen dat ſy die qualijck konden mijden. Den 25 waeren ſy dicht by het ooſtelijckſte landt, dat was ſeer hoogh en hackeligh, en ſtreckt op de noord-ſijde ooſt-zuyd-ooſt heen, ſoo verre ſy ſien konden; gaven 't den naem van Staten eylandt: maer het landt daer beweſten noemden ſy Mauritius de Naſſouw. Sy vermoeden dat men aen beyde ſijden goede reeden en ſant-bayen ſoude vinden, want 't was aen beyde ſijden met ſchoone ſandt-ſtranden en moye opgaende ſandt-gronden. Viſch, Pinguins en zee-robben zijn daer genoegh te bekomen, oock gevogelte en waeter; dan boomen en konden ſy niet ſien. Hadden een noordelijcke windt in 't gat; gingen zuyd-zuyd-weſt aen, tot des middaeghs op de hoogte van 55 graden en 36 minuten, ſetten doen haer kours zuyd-weſt aen: ſagen het landt bezuyden het gat van het weſtelijcke eynd van het landt Mauritius afſtrecken weſt-zuyd-weſt en zuyd-weſt ſoo verre ſy beoogen konden: 's avondts de windt zuydt-weſt loopende, liepen ſy zuyd-waert over met holle dyningen uyt den zuyd-weſten en ſeer blaeuw waeter; waer uyt ſy oordeelden, dat ſy groot en diep waeter te loef-waert hadden; hier vonden ſy zee-meeuwen, grooter als ſwanen, die door de ongewoonte van menſchen te ſien, op 't ſchip quamen ſitten, en lieten haer van het volck doodt-ſlaen. Den 26 hadden ſy de hooghte van 57 graden, en een ſtorm uyt den weſten en zuyd-weſten liet het zuydwaert over ſtaen, ſagen in 't noord-weſt noch hoogh landt, en wenden 's nachts noord-weſt-waert over. Den 29 nae de vroegh-koſt, ſagen ſy voor uyt twee eylanden, waeren dorre grauwe klippen, met noch eenige kleyne die daer om lagen, noemdenſe de eylanden van Barnevelt; en ſagen tegen den avondt wederom landt in het noord-weſt, en noord-noord-weſt van haer, dat was 't landt bezuyden de Strate van Magellanes, en ſtreckt zuydwaert henen; al hoogh geberghte met ſneeuw bedeckt, eyndende met een ſcherpen hoeck, dieſe noemden de Cape Hoorn, op de hooghte van 57 graden 48 minuten, kregen des avonts een noordelijcken wint, en hadden holle dyningen uyt den weſten, deden haer kours al weſtelijck aen, en bevonden dat daer ſtercke ſtroom om de weſt ging. Den 31 hadden ſy de windt uyt de noordelijcker handt, en gingen weſt aen, hadden 's middaeghs de hooghte van 58 graden, nae de middagh liep de wint weſt en weſt-zuyd-weſt, waren de Cape Hoorn doen gepaſſeert, en konden geen land meer ſien, maer hadden holle dyningen uyt den weſten, en ſeer blaeuw waeter; welck haer verſeeckerde nu in de Zuyd-zee te weſen. Voeren ſoo diverſche kourſſen ſonder meer lants te ſien, en quamen op de hooghte van 59 graden, tot dat ſy den twaelfden Februarii haer bevonden de Strate ooſt van haer te hebben. Sy hebben deſe nieuwe gevonden doorvaert in de Zuyd-zee, na haer opper-koopman, de Strate le Maire genaemt. *Naem.*

De Koning van Spanjen, naderhant van deſe nieuwe Strate gehoort hebbende, heeft in het jaer 1618 twee karveelen doen afveerdigen, om deſe Strate nader te onderſoecken; deſe zijn den 27 September t'ſeyl gegaen van Lisbona, onder 't beleydt van Bartolome Garçia de Nodal; en nae dat ſy door de ſelve Strate waren geweeſt tot in de Zuyd-zee, zijnſe wedergekeert te S. Lucar den 9 Iulii 1619. *Reyſe van de Spaenſchen,*

In het jaer 1623, is de Naſſauſche vlote, onder den Admirael Jaques l'Hermite, oock door deſe Strate gevaren. De mond van de Straet is ſeer kennelijck, door dien het landt aen de ooſt-ſijde, Staten-landt genaemt, hoogh, heuveligh en hackeligh is; en op het weſt-landt, Mauritius-landt genaemt, vertoonen haer ettelijcke hooge heuvelen dicht aen ſtrandt gelegen. *en van de Naſſauſche vloot.*

TERRA del FVOGO.

TErra del Fuogo is meeſt berghachtigh, dan heeft over al luſtige valleyen en luſtige beemden, die bevloeyt worden met vele afwateringen uyt het geberghte ſpruytende, en verciert met ſchoone kruyden: heeft tuſſchen de eylanden verſcheyden ſchoone reeden, daer men een vloot ſchepen met ſeeckerheyt ſoude konnen bergen, met overvloedt van verſch waeter, hout en ſteen tot ballaſt. 't Geberghte dat uyt der zee ſchijnt dor en bar te weſen, is heel met geboomte beſet, al te ſamen naer 't ooſten overhellende, om de geweldige weſtelijcke winden die in deſe contreyen ordinaris waeyen. De aerde van 't geberghte, daer in deſe boomen waſſen, is veenachtigh, bol, en niet over twee ofte drie voeten diep, onder is 't ſteen. De lucht is ſeer windigh en veel tempeeſten onderworpen, en dat om de groote exhalatien die uyt de wateren rijſen, en met gewelt van de weſt om de ooſt gedreven worden. De inwoonders van Terra del Fuogo zijn van naturen blanck, als die van Europa, gelijck bleeck uyt een jong kindt 't welck ſy ſagen, dan ſy beſtrijcken haer lichaem met roodſel, en ſchilderen haer op menigerhande wijſe: eenige zijn roodt van aenſicht, van beenen, armen, handen ofte andere leden; de reſte van 't lichaem wit, plackerigh, beſchildert oft beſtreecken; daer zijnder oock eenige die half roodt, half wit zijn; ſoo dat ieder op een byſondere wijſe geverwt is.

CHILI.

Palen.

CHILI ſtreckt ſich van de uyterſte frontieren van het Koningrijck Peru, tot aen de Strate Magellanes. Het land is meeſt vlack, ſonder merckelijcke hooghte, uytgenomen daer het gebergte van Peru af-komende, welck ſy noemen la Serrania, door paſſeert: de lucht is wat verſcheyden, nae de verſcheyden hooghten van de Polus Antarcticus; en alſoo 't gelegen is bynae op de ſelve hooghte van de Zuyd-pool, gelijck Spanjen van de Noord-pool, ſoo heeft het ſijn ſomer als 't winter is, en in tegendeel ſijn winter als het ſomer is in Spanjen. Uyt welcke oorſake het ſelve veel naerder over-een-komt met de conditien van de landen en volckeren van Europa, als eenige van Indien: zijnde een landt dat van ſich ſelven vruchtbaer en friſch is, en daer alle vruchten gelijck in Spanjen wel voort-komen; geeft koorn en wijn in overvloet, en heeft oock veel ſchoone weyden en vee. Het leyt in een geſont en wel getempert climaet, tuſſchen heet en kout, doch is de warmte grooter als de koude; 't en blixemt ofte dondert daer niet veel. In eenige valleyen valt op ſekeren tijdt ſoo machtigen dauw, dat de ſelve ſtijft, en vergadert wordt als ſuycker, en wordt ſeer geſont gehouden, gelijck het Manna. De vochtigheyt van dit geweſt is ſulcks, dat 'et gras 't gantſche jaer deur groen blijft, en de boomen die in 't gebergte ſtaen, behouden haer bladeren: de weyden, jaght, en viſſcherye in zee en rivieren zijn gemeen, door toelatinge van den Koning van Spanjen.

Locht.

Vruchtbaerheyt.

Beneffens de terwe, gerſte, en Maiz, waſt in dit Rijck noch een ander graen, welck ſy in haer tale noemen Teca, is het allervroeghſte dat by de Indianen gezaeyt wordt. Het kruyt en is de gerſte niet ongelijck, waſt een halve Vara ofte Spaenſche elle hoogh, bynae als de haver, ſijn koorn is gelijck de rogge, doch wat minder; ſy ſnijden en vergaderen het eer 't droogh is, en laten 't in de ſchoven droogen by de ſonne, en nae dat ſy 't gedorſcht hebben, braden het in heet zant, en breken het in korten tijdt op een vierkanten platten ſteen, met een ſteenen rolle, van de lengte en dickte van eens mans arm; en voeren 't meel met haer als ſy ergens reyſen: een muddeken van dit meel is bequaem om een man acht dagen te voeden, het dient haer voor koſt met weynigh waters getempert, en voor drank met veel waters vermengt.

Men vindt hier noch een ander byſondere vrucht, waſſende aen wilde boomen, welck doorgaens by de inwoonderen wordt gegeten, en noemen 't in haer tale Vnni, van maeckſel en koleur bynae als de graenen van de Granaden, van ſmaeck tuſſchen 't ſoet en ſuur, daer wordt wijn van geperſt, die wel de beſte is naeſt die van de druyven; is ſeer aengenaem, klaer en ſubtijl, en verweckt den appetijt. Men maeckt daer azijn af, beter van reuck en ſmaeck als den wijnazijn. 't Voornaemſte dat Chili ſoo vermaert maeckt, zijn de rijcke mynen, daer ſoo veel gouts is uytgehaelt. 't Volck van dit landt is wit, dan hebben de voor-hoofden ſeer hayrigh, hebben haer veel verbetert ſedert de komſte van de Spanjaerden, en gingen eerſt meeſt naeckt; nu hebben ſy veel vees, daer ſy 't vleeſch van eten, en de wolle gebruycken tot kleedinge. 't Landt is in vele deelen nauwlijcks bewoont door de continuele oorlogen van die van Arauco, en haer geconfedereerde, tegen de Spanjaerden; want daer is geen gedeelte van Indien, dat Spanjen meer volcks gekoſt heeft, als Chili, en daer ſy noch onſekerder woonen.

Valleyen. Copiapo.

Aen 't begin van Chili, komende uyt Peru, is gelegen de valleye Copiapo, welck is te ſeggen in Indiaenſche tale, Acker van Turquoyſen, door dien in de ſelve valleye een bergh leght, daer 'er vele in worden gevonden, die ſeer goedt zijn, hoewel ſy door de groote menigte weynigh geacht worden. Deſe valleye is wel de vruchtbaerſte van 't gantſche land van Chili. Daer loopt een rivierken van 't hooge gebergte door deſe valleye in de Zuyd-zee, in een fraeye baye, welck dient voor een haven. De valleye van Guaſco heeft insgelijcks een baye en haven, daer een kleyn rivierken in zee loopt, met welcke de inwoonders haer zaey-landen wateren, ſoo dat de valleye Guaſco bynae ſoo vruchtbaer is als de voorgaende. In deſe valleye en andere vindt men menighte van perdryſen en wilde ſchapen van dien lande, en ſeker aſchgraeuwe eeck-hoorentjens die ſeer ſchoone vellekens hebben. Ten tyde dat de Provincien van Chili eerſt wierden ontdeckt by de Spanjaerden, onder 't beleyt van Valdivia, was in deſe valleye van Guaſco een woonplaetſe geleght van Spanjaerden, welcke ſy noemen S. Iago de la neuva Eſtremadura, op een plaetſe by de inwoonderen genaemt Mapocho, 14 leguen van de Zuyd-zee, daer een bequame haven is, hoewel kleyn; ſy bouwden daer oock een forteresſe tot haer beſcherminge tegens de Wilden; dan wiert daer na weder verlaten. Naeſt de valleye Guaſco, volgt de valleye Chili, de voornaemſte van 't gantſche geweſt; ſoo dat het geheele landt ſijn naem daer van heeft gekregen; hier waren in voortyden de goudt-rijcke mynen die ſy noemden de Quillota; uyt de welcke Valdivia in ſijnen tijdt ſoo grooten rijckdom heeft getrocken.

Guaſco.

Chili.

Steden.

La Serena.

De eerſte ſtadt van Chili, ofte de naeſt-gelegenſte van Peru, wordt by de Spanjaerden genoemt la Serena, was gebouwt van Valdivia, Gouverneur van Chili, in 't jaer 1544, niet verre van de Zuyd-zee, in de valleye Coquimbo; waer door deſe ſtadt oock by wijlen Coquimbo wordt genoemt: leght 60 leguen van S. Iago, heeft een ſeer bequame haven, een groote baye, waer de ſchepen ontladen worden twee leguen van de ſtadt; een kleyne riviere watert de vlacke landen, ſoo dat daer veel ſchoone zaey-landen zijn, en alle ſoorten van vruchten en kruyden overvloedigh voort-komen; men heeft daer goede viſſcherye, vleeſch, broodt, wijn, en ander nootdruft tot onderhoud van 's menſchen leven. Het regent daer niet meer dan twee ofte driemaels 's jaers. In 't gebiedt van deſe ſtadt wordt veel gouts vergadert; en ſeven leguen van de ſtadt is een berg, daer de Spanjaerden ordinaerlijck veel gouts uyt halen.

S. Iago.

S. Iago is de principaelſte ſtadt van 't gantſche landt, daer de Gouverneur hem ordinaris houd: daer is een Cathedrale kercke, eenige klooſters van Monnicken van S. Dominicus en S. Franciſcus ordre; en wel 800 huyſen: leght in een geweſt daer grooten overvloedt is van tarwe, wyn, en andere lijf-tocht; men heeft daer ontrent ſeer rijcke gout-mijnen; en in haer jurisdictie woonen wel tachtentigh duyſent Indianen, die verdeelt zijn in 26 Repartiementos, gelijck de Spanjaerden die noemen. Ontrent deſe ſtadt zijn ſeer veel paerden, ſoo dat 'er vele in 't wilt loopen.

Deſe ſtadt wort gedient van de haven Valparayſo, aen de mondt van de riviere Topocalma, welcke voorby de ſtadt S. Iago loopt. In deſe haven worden de goederen, komende van Lima, ontladen; en 't gout dat hier ontrent valt, wederom geſcheept. Sir Francis Draeck, komende in deſe haven, verraſte een ſchip, in 't welcke hy vondt 25000 Pezos fijn gout van Valdivia, en veel wijn van Chili: was mede aen landt, en vondt daer een kapelleken, met 9 ofte 10 huyſen, welck ſijn volck beroofden en verbranden. Veertien leguen van deſe plaetſe loopt een riviere, welcken de Chileſen noemen Cachapool. Aen deſe valleye paelt mede de Provincie van de Parmacanes, van welcke men komt aen de riviere Maule, en aen de dorpen Guelec en Tata, en ſoo voorts te Quilacura.

La Concepcion.

De ſtadt la Concepcion is gelegen aen de ſtrandt van de Zuyd-zee, met een bequame baye en haven; haer limiten beginnen aen de riviere Maule, en ſtrecken tot de riviere Ytaten, welcke ſy noemen Ytataya. La Concepcion leght 70 leguen van S. Iago, naer het zuyden. De Gouverneurs hebben daer haer gewoonlijcke reſidentie, ſedert dat de Audientie is afgeſchaft, de welcke daer gecontinueert hadde van 't jaer 1567 tot 1574. In de ſtadt zijn eenige klooſters van Monnicken van S. Dominicus en S. Franciſcus ordre.

In de limiten van deſe ſtadt zijn veel gout-mijnen, daer certijdts grooten rijckdom is uytgehaelt, nu is 't een arme ſtadt; en door dien ſy wel viermael van de Chileſen verraſt

CHILI

Sierra nevado de Los Andes.

Mendoça

Chucuito

S Luan. de la tera fron.

Val de Copayapo

Val de Guasco

Val de Chile,
Val de Quillota.

Mapocho

S Lago de la Nueva Estre madura

Promaucaes

Sierra nevado de los Andes.

Puteches

Lago Mallobauquen

Villa Rica

Mariquina Val

Arauco

Casa fuerte

Imperial

Gualqui

Puren

Quiacoya

Gualqui

Gualeubu

Gualeubu

Gualeubu

en af-gebrandt is, heeft sy nu maer ontrent 200 huysen; en alsoo sy niet wijdt is gelegen van de pleynen van Arauco, daer de strijdbaerste Indianen van dit gantsche lant woonen, is sy omcingelt met een stercke muur, en heeft dicht by een sterck Fort, daer doorgaens 500 Spanjaerden in guarnisoen leggen. Vier leguen van dese stadt leggen de mijnen die sy noemen de Quilacoya, daer de Gouverneur Valdivia, niet lange voor sijn doodt, seer grooten rijckdom uyt haelde.

Arauco. Tucapel. Puren. Tusschen de voorsz stadt de la Concepcion, en de stadt Imperial, leggen de volck-rijcke Provincien van Arauco, Tucapel en Puren, van welcke de ingeboorne seer strijdbaer zijn, en hebben de Spanjaerden dapper weder-staen, en stryden noch dagelijcks om hare vryheyt.

La Mocha. Tot de valleye van Arauco gehoort het eyland la Mocha, noch bewoont by 't selve volck, die van 't vaste land voor de Spanjaerden gevlucht zijn, en onderhouden haer hier in hare vryheyt. Leght van de riviere Lebo ses leguen, vijf van het vaste-landt; en van den hoeck van de stadt Imperial ses leguen. Het is een groot eylandt, hebbende in 't midden een hoogh gebergte, met een keep in 't midden doorgaende, daer een versch rivierken komt af-loopen. Van de voet van dit gebergte, tot aen de zee-kant, is 't voorts vlack effen landt, en een vruchtbare bodem voor alle soorten van gezaey, en seer bequaem tot weyden voor 't vee.

Eylanden van Iuan Fernandes. De eylanden van Iuan Fernandes zijn twee in 't getal, beyde heel hoogh landt, doch het westelijckste is 't kleynste, een dor en bar eyland, niet dan kale bergen en klippen; het oostelijckste is 't grootste, oock seer bergigh, dan vol schoon geboomte, en vruchtbaer in 't aenschouwen; daer is op 't landt menighte van bocken en verckens, en aen de kust in zee onuytsprekelijcke menighte van visch; soo dat de Spanjaerden van 't vaste land daer somtijts komen visschen, en in korten tijdt haer barcken vol vangen, die sy naer Peru voeren. De Spanjaerden noemen 't oostelijckste Isla de Tierra, en 't westelijckste Isla de Fuera.

De los Confines. De stadt de los Confines, eerstmael soo genoemt door den Gouverneur Villagran, en daer nae door Garcia de Mendoça vernoemt Villa neuva de los Infantes; is gelegen binnen 's landts, entrent 18 leguen van de zee. Men vint daer groote menighte van Cypres-boomen, daer men wel-rieckend hout van kort.

Imperial. De stadt Imperial is gelegen naer 't west-zuyd-westen van de voorsz stadt de los Confines, ofte Infantes, vier leguen van de zee, nevens een riviere die sy noemen Cauten, de welcke van 't sneeuw-gebergte, naer 't oosten gelegen, komt af-loopen, voorby de zuyd-zijde van dese stadt: daer komt noch een ander rivierken nevens de west-zijde van de stadt, soo datse op een punt tusschen dese rivieren leyt, welck hoog is, en moeyelijck om op te komen, aen de oost-zijde van de Cordillera van 't gebergte dat langs de kust henen loopt. Dese stadt is de hooft-stadt van het tweede Bisdom, in het Koningrijck Chili. Daer is seer goede grondt voor koorn, dan niet voor wijnen, door dien de druyven daer niet willen rijpen. Daer zijn goede weyden voor de koeyen, evenwel en wordt daer geen kaes gemaeckt, alsoo de melck niet seer goedt is.

Villa Rica. Van de stadt Imperial tot Villa Rica rekent men 60 leguen. Villa Rica is gelegen op een vruchtbaren bodem van witte aerde, van de welcke goede hard-steen en bricken worden gebacken; heeft weynigh vlack land welck vruchtbaer is, de reste zijn meest bergen, daer weynigh vruchten wassen. Hier zijn sekere Pijn-boomen, by de Spanjaerden genaemt Pinnones de Libano; 't zout wordt daer gebracht van d'andere zijde van de sneeu-bergen.

Valdivia. De vermaerde stadt Valdivia leght bynae in 't midden, tusschen 't beginsel van de landen van Chili en de Strate van Magellanes, in een Provincie, welck sy noemen Guadalanquen, twee leguen ofte daer omtrent van de Zuyd-zee, met een goede haven, welck haer openinge heeft naer 't noorden: de schepen komen daer in, en varen den grootsten arm van de riviere op tot voor de stadt van Valdivia, die gebouwt is aen den kleynsten arm van de riviere, op een vlacke hooghte. In dit quartier zijn uytermaten rijcke gout-mijnen, soo dat een Indiaen daeghs konde opbrengen 25 oock 30 Pezos fijn gout; dit gout van Valdivia wordt boven alle ander in fijnte verheven. Daer is veel effen en vlacke grondt, daer tarwe en gerste wordt gezaeyt, en geeft op 't allerminste twintigh voor een, en veeltijdts dertigh en veertigh: daer wassen velerhande goede vruchten; dan de druyven en willen daer niet rijpen.

De stadt Osorno is gelegen 60 leguen van la Concepcion naer 't zuyden en de Strate van Magellanes, 7 leguen van de Zuyd-zee, in een kout gewest, welck heeft van allerhande lijf-tocht gebreck: dan daer wordt seer veel gouts gevonden, en in haer limiten woonen wel 200000 Indianen, die onder de Spanjaerden zijn verdeelt tot haren dienst. De stadt Castro, in Indiaens Chilue, is de laetste van de steden *Castro.* en woon-plaetsen by de Spanjaerden in dit gewest gebouwt en bewoont, leyt op een der eylanden, in 't lack Ancud ofte Chilue; in haer limiten woonen twaelf duysent Indianen onder de Spanjaerden gereparteert: het is een berghachtige besloten landouwe, vruchtbaer van Maiz en Terwe, en daer zijn mijnen van gout in stof tot by het strandt; een ding welck zelden gesien is. Dese plaetse is by de Hollanders ingenomen onder 't beleyt van Theunis Theunisz. alias Swarte Theun, met weynigh volcks. Beneffens de steden van Chili, zijn 'er noch twee die tot het gouvernement van Chili behooren, hoewelse gelegen zijn aen de oost-zijde, en over de Cordillera van de Andes, in een Provincie Chucuito, een kout en onvruchtbaer landt, te weten, Mendoça en S. Iuan de la Frontera, beyde gebouwt by Don Garcia de Mendoça.

P E R V.

Peruviaenſche America.

DOor Peru verſtaen wy niet het Peruviaenſche America, waer onder oock begrepen is Braſil, Chili, Nieu Granada, &c. maer alleen dat deel daer van, welck naer 't zuyden ſtreckt, beginnende van het Rijck van Quito, tot aen Chili, zijnde 600 leguen lang, en breet, tot het gene de Andes beſlaen, 50 leguen. Dit wordt eygentlijck Peru genoemt, en heeft eenige vreemde eygenſchappen buyten de andere landen van Indien. Want voor eerſt waeyt daer maer eene windt op de gantſche kuſt, en niet die welck gemeenlijck onder de Torrida Zona, maer, ter contrarie, de zuyde en zuydt-weſte windt. Ten tweeden: deſe wint wort aldaer lieflijck, en geſondt bevonden; ſoo dat hem alleen mach toegeſchreven worden dat de kuſt bewoont wordt. Ten derden: regent, noch dondert, noch hagelt ofte ſneeut het nimmermeer op deſe kuſt, daer 't nochtans niet verre van de ſelve regent, ſneeut, en ſchrickelijck dondert. Ten vierden: dat daer twee regelen bergen zijn op gelijcke pools hooghte; op welcker een menighte van boomen is, en het den meeſten tijdt regent, en wonder heet is: de tweede ter contrarien gantſch kael, ſeer kout, hebbende het jaer verdeelt in ſomer en winter, regen en ſchoon weder. Peru dan is verdeelt gelijck in drie lange ſmalle riemen, als de vlacke landen, bergen, en de Andes: de vlacke landen leggen langs de zee-kuſt: de bergen zijn altemael heuvelen, met eenige valleyen: de Andes, ſeer groote en hooge bergen. De pleynen (los Llanos) hebben ontrent 10 leguen in de breedte, de bergen (welck ſy noemen las Sierras, en la Sierrani) 20, en de Andes (Sierra Nevada) oock 20, op ſommige plaetſen meer, en op ſommige min.

Peru. Eygenſchappen.

Deelinge.

Regeeringe.

't Gantſche landt van Peru wordt gegouverneert by een Vice-Roy, die de Koning van Spanjen derwaerts ſendt; tot wiens Gouvernement mede gehoort 't Koninckrijck van Chili, en naer 't weſten de Eylanden van Salomon, naer 't ooſten de landen van Rio de la Plata. Het wordt verdeelt in drie deelen, nae drie Koninckliycke audientien daer te lande opgerecht; te weten, Quito, Los Reyes ofte Lima, en los Charcas, die men oock noemt de la Plata.

Deeling in Audientien.

Q V I T O.

DE audientie van Quito heeft in de lengte 80 leguen, en 25 ofte 30 in de breedte; begrijpt onder ſich Popayan, los Quixos, la Canela, Iuan de Salinas, Pacomoros en Yguarſongo: Popayan hebben wy hier voren beſchreven. In Quito vindt men ſeer venijnige kruyden, met welcke de ingeſeterne malkanderen lichtelijck, en om ſeer kleyne oorſaeck, om het leven brengen. In de Cordillera van 't geberghte naer het weſten wordt veel gouts uytgegraven, dan is eygentlijck onder Popayan begrepen. Inſgelijcks in de riviere de S. Barbara, pleegh ſeer veel goudts verſamelt te worden, 't welck nu voor een tijdt heeft opgehouden, nae dat by den Koning verboden is, de Indianen daer toe te gebruycken. Door de groote vochtigheydt van de grondt wordt in vele deelen van deſe provincie veel ſalpeter gevonden, waer van ſy ſeer goedt bus-poeder maecken. Op 't heetſte waſt een ſekere vrucht, welck ſy noemen Guaba, twee palmen lang, met een graeuwe ſchorſſe, binnen vol wit mergh, en eenige harde keernen, is ſeer ſoet en verkoelende. Men heeft daer oock veel Platanos, en Guayabos, welck een vrucht voort-brengt gelijck appelen, dan heeft veel keernen, d'een roodt en d'ander wit, is mede geſondt, en ſmaeckelijck. De vruchten van Spanjen, als perſen, oranjen, cidren, vijgen, granaten, quee-appelen en peeren, waſſen daer wonder wel, dan de vruchten houden haer niet lang, verrotten haeſt en licht. De wijngaerden waſſen in eenige geweſten wel, in andere quaelijck. Daer wordt veel tarwe, gerſte en Maiz geſaeydt. Men heeft daer ſeer veel vee, als ſtieren, oſſen, koeyen, peerden en ſchapen, door de bequame weyden die altijdt met groen gras ſtaen. De ſchapen brengen twee-maels lammeren voort in 14 maenden. Daer zijn ſoo veel tortel-duyven en andere vogelen, dat ſy ſchade doen aen 't geſaey. Men heeft daer oock allerhande aerdt-vruchten en moes-kruyden van Spanjen: weynigh rivier-viſch, ſoo dat ſy haer meeſt voorſien van zee-viſch, aen ſtrant geſouten. De ingeboorne van den lande leven verſcheyden in beſondere gebuurten, en verlaten niet licht de plaetſe van haer geboorte, ten ſy genootſaeckt door het quaedt tractement van haer Caziquen: zijn fraey van ſtatuure, kloeck van verſtant, tamelijck ſterck van lichaem, en leven lang: doch zijn ſeer leugenachtigh, nieuws-gierigh, veranderlijck, ongeſtadigh van ſinnen, genegen tot dronckenſchap, en konnen haer qualijck tot ſedigheydt en goede politie begeven: die omtrent de ſtadt Sant Franciſco del Quito woonen, zijn nu wat beter gemaniert. Haer ordinaire kleedinge is een hemt-rock ſonder mouwen, onder en boven even wijdt, ſoo dat ſy met de armen en beenen naeckt gaen; dragen lang hayr, met een ſnoer opgebonden, op dat het haer niet in de wegh en hange. Haer meeſte hanteeringe is cottoen te koopen, te bereyden, mantels daer van te maken: de wollen te havenen, ſpinnen, lakenen en andere ſtoffen daer van te weven; welck ſy van de Spanjaerden hebben geleert; aen wien ſy oock tribuyt betalen volgens ſekeren tacx by de Koning ſelfs daer op-geſtelt. In Quito zijn de ſteden en vlecken, Sant Franciſco del Quito, Rhiobamba, Cuença, Loxa, Zamora, Iaen, Sant Miguel de Piura, Sant Iago de Guayaquil, Puerto Vejo.

Inwoonderen aert.

De hooft-ſtadt S. Franciſco del Quito is geleydt aen de plaets van ſekere Koninglijcke palleyſen, die de Ingas eertijdts hadden laten bouwen, welcke de Indianen van oudts noemden Quito. De limiten van deſe ſtadt ſtrecken naer 't noorden tot Carluſama in Popayan; naer 't zuyden tot Tiquizambi, naer de frontieren van Cuença; naer 't ooſten tot Baeza in de Quixos; naer 't weſten tot Puerto Vejo: 't landt ſchijnt bar, doch is in der daet vruchtbaer, luſtig, en gelijckt Spanjen, van wegen 't gras en ſayſoen; men heeft daer veel heete valleyen, daer wijngaerden, groote oranjen, limoenen, en andere fruyt-boomen waſſen; en een ſpeecrye welck ſy noemen Canela, die ſy van 't geberghte naer 't ooſten halen: ſy hebben menigte cottoen, met welck ſy oock haer tribuyt betalen. Beneffens het Maiz, heeft men hier noch twee ſonderlinge vruchten dienſtigh tot onder-houd van 's menſchen leven: de eene Papas zijn als aerdt-aeckers, en geſoden, ſoo mals van binnen als een geſoden kaſtanie, waſt onder de aerde, en ſchiet een loof uyt, als wilden heul die onder koorn waſt. De andere noemen ſy Quimba oft Quinva, heeft loof als het Turcks-koorn, waſt een mans lengde hoogh, en geeft een heel kleyn ſadeken, ſommigh wit, ſommigh roodt. De Indianen maken daer af dranck, en eeten 't oock in potſpijſen, gelijck als wy het rijs. In de tijdt dat de Ingas heerſchten over Peru, was daer een Koninckliycke wegh gemaeckt, van deſe ſtadt tot aen Cuſco, van waer weder alſoo grooten wegh liep tot in Chili, van Quito af, ſoo men ſeydt, 1200 leguen lang. Op welcke wegh alle drie oft vier leguen ſeer ſchoone en koſtelijcke palleyſen waren gebout, van alles rijckelijck voorſien. Op de Cordillera van 't geberghte, een legue van de ſtadt naer 't weſten, leght een Volcan, welcke veel roocks uyt-geeft, en groot geluydt maeckt, gelijck of 't donderde, en in 't jaer 1596 in October ſoo veel aſſche uyt-wierp, dat het aen 't landt en vee groote ſchade dede, tot dat de regen het weder van 't landt af-ſpoelde. De Facteur, Threſorier, en andere officiers van des Konings inkomſten, houden haer reſidentie in de ſtadt Quito, die wel voorſien is van wapenen en ammonitie. Omtrent Mira, onder de Caſique van Otabalo gehoorende, zijn ſekere bronnen, daer graeu zout gemaeckt wordt, bitter van ſmaeck, by de Indianen ſeer geacht.

Hooft-ſtadt Quito.

Koninglijcke wegh.

Onder de palleyſen, die de Koningen van Peru vele hadden gebout, door haer gantſche Rijck, met huyſen daer by en omtrent, in de welcke in d'een allerhande wapenen voor 't krijghs-volck; in d'andere kleederen; in d'andere allerhande voor-raedt van lijf-tocht wierdt op-geleydt en bewaert; was een van de uytnemenſte in rijckdom en magnificentie

Koninclijck Palleys van Thomebamba.

Vruchtbaerheyt.

Beeſten.

PERV

Miliaria Germanica communia.

Miliaria Gallica communia.

LINEA ÆQVINOCTIALIS

SEPTENTRIO

MERIDIES

TROPICVS CAPRICORNI.

MAR DEL ZVR

MOIAS.

Marquires

Cheriabonas

Cochabamba

Chuquisaca

La Plata

CHICHAS.

Cazavinda

Talaucra

Salta, Ciudad de Lerma

Tuiuy, S. Saluador

Abisca prov.

Toyma

Hubinas

Chiquiguanita

Quimsatacas

COLLAGVAS

PARINACOCHA PR.

Los Charcas

Ataçama

MAMA PROV.

PACAMORES YGVARSONGO IVAN DE SALINAS.

GANELA PROV.

Cumbianama

Xaroca

Palanda

Los Quixos

Viticos

Chiachiapoias

Charamal

Conchucos

Canares

Palta

Chumbo

Mejor Guayal

Guancabilcas

Los Pastos

Quillacingas

Caraques

Los Quixmies

Araullos

Tarapina

Xauxa

Chincheos

Bombon

Lacustaia

Los Lincas

Los Soras

Chumbilcas

Yaguanas

Angaguaylas

Caxamalcas

Guamachuco

Pisobamba

Guamanga

Guancauelica

Valladolid

Sevilla del oro

Archidona

Avila

Pasto

Almaguer

Tumaco

Cibundoy

Trugillo

Laguna rigidissima

Los Motilones

Los Pirros

Los Cunibos

Los Remos

Los Setebos

Los Pilcozones

Los Chunchos

Los Mayos

Los Moxos

Los Chiquitos

Los Tarapecosis

Los Mojos

Los Xarayes

Los Guarayos

Los Chiriguanaes

Los Tomatas

Los Mocobis

Los Calchaquis

Los Comechingones

Los Diaguitas

Los Pampas

Los Xarrias

Los Puelches

Los Patagones

Los Tehuelhets

Los Serranos

Los Cheriguanaes

Los Tobas

Los Mataguayos

Los Vilelas

Los Lules

Los Tonocotes

Los Omaguacas

Los Cacanas

Los Atacamas

Los Chanos

Los Changos

Los Guanacos

Los Chonos

Los Huilliches

Los Pegueches

het palleys van Thomebamba, in de provincie van de Cannaris: van 't welcke de Indianen wonder weten te verhalen, doch niet soo veel, ofte men kan noch wel speuren aen de overblyffelen en ruïnen, dat het ongelijck meerder is geweest als sy wel seggen. Dit palleys is gelegen aen een plaetse daer twee rivieren te samen komen op een vlacke campagne, 12 leguen in 't ronde, daer veel jaghts valt, van harten, konijnen, perdrijsen, tortel-duyven, en ander gevogelte. Daer was een tempel van de Son seer aerdigh van groote steenen, sommige swart als toet-steen, en eenige gelijck jaspis. De portalen van veel plaetsen waeren fraey geschildert, met kostelijck gesteente en esmerauden ingeleght; de muuren van binnen in de tempel van de Sonne, en 't Koninckliick hof, met fijn goudt bedeckt, daer diversche figueren ingesneden waren: de daken van stroy, soo wel gevoegt en geleyt, dat het een lange tijdt sonder ongeluck van brand konde duuren: boven desen wierdt hier een onuytspreeckelijcken schat bewaert. In het jaer 1544 wierden in de provincie van de Canaris soo groote en rijcke mijnen ontdeckt, dat de inwoonders van Quito daer wel acht hondert duysent Pezos goudts uythaelden, en was de menighte van 't goudt bynae soo groot, als van aerde.

Rhiobamba. Rhiobamba, daer alsoo kostelijcken palleys was als elders, is nu een woon-plaetse van herders.

Puerto Vejo. Puerto Vejo is niet seer verre van de Zuydt-zee, eertijdts een rijcke groote plaetse, maer nu arm en kleyn, sedert de esmerauden in kleynachtinge zijn gekomen.

S. Iago de Guayaquil. S^t. Jago de Guayaquil, anders genaemt la Culata, is 60 leguen van Quito, aen de riviere Guayaquil, welcke wordt gesondt gehouden tegen de Spaensche pocken, en diergelijcke lemten, wegen de menighte Zalzaparilla, die omtrent en aen dese riviere groeyt. Dese stadt wierdt by de Hollanders in 't jaer 1624 ingenomen, dan alsoo sy te swack van volck waren, konden die niet houden ofte den buyt af-brengen.

Loxa. In de limiten van de stadt Loxa worden veel verckens aengequeeckt, als mede geyten, en ander vee.

Cuença. In de jurisdictie van Cuença zijn rijcke mijnen van gout, eenige van silver, quick-silver, koper, yser en sulpher.

Iaen. Jaen leydt in Chacayuga, behoorende onder Chuquimayo, is berghachtigh en hoogh landt, alsoo genoemt nae de groote riviere Chuquimayo.

Zamora. In alle de palen van Zamora zijn veel rijcke goudt-mijnen ontdeckt, uyt welcke eenige graynen zijn gegraven van ongehoorde groote; welcker een aen den Koning van Spanjen Philippus de tweede gepresenteert is geweest, die 18 pondt woegh: men twijffelt niet, ofte daer souden oock mijnen zijn van andere metalen, dan men heeft daer niet na getracht, sedert de goudt-mijnen zijn gevonden. Men heeft daer eenige bornen en fonteynen van zout-water, waer van sy seer goedt sout maecken. Daer wassen seer overvloedigh allerhande fruyt-boomen, soo wel de gene die daer by de Spanjaerden zijn gebracht, als die daer van oudts waren: als mede allerhande aerdt-vruchten en kruyden, uytgenomen tarwe en gerst, die daer niet wel en kan voort-komen.

S. Miguel. S. Miguel is een open plaetse, daer weynigh handels valt. In haer jurisdictie leght de goede haven Paita; daer de schepen die van Guatemala naer Peru komen, gelost worden. Thomas Candisch quam hier in 't jaer 1587, lande met sijn volck, vond daer een kleyn stedeken, en een fortresse welck de Spanjaerden hadden begonnen te maken; 't volck van de stadt vluchte op een bergh omtrent een legue van de stadt, daer de Engelschen haer af-dreven, en omtrent 25 ponden silvers kregen: verbranden daer nae de stadt tot de grondt, en trocken daer van. In 't jaer 1615 is de selve plaetse wederom ingenomen en verbrandt by de Hollanders, onder 't beleydt van Joris Spilbergen, na dat de inwoonderen daer uyt gevlucht waren, en haer beste goederen wegh gebracht naer 't geberghte.

Los Quixos. De provincie los Quixos, in 't jaer 1557 ontdeckt nae dat Cuença was gebout, leght beoosten Quito; heeft naer 't zuyden het Gouvernement van Yguarsongo, oft Juan de Salinas; naer het noorden Popayan; en naer 't ooslen de provincien van el Dorado. 't Gantsche landt is seer heet, 't regent daer veel, en wast gantsch geen tarwe, maer alleen weynigh Maiz, en de ordinaire vruchten van Peru, en insonderheydt goede Granadillas; daer wassen nu oock oranjen, limoenen, en diversche moes-kruyden van Spanjen: daer wordt oock eenigh goudt gevonden. De provincie wordt geregeert van een Gouverneur, gestelt by den Vice-Roy van Peru. Daer zijn vier steden by de Spanjaerden bewoont. In Baeza, de eerste en voornaemste, houd de Gouverneur sijn woon-plaetse; de andere zijn Archidona, Avila, en Sevilla del Oro.

La Canela. Naer 't ooslen van de los Quixos leydt die provincie die sy noemen la Canela, had in voor-tijden den naem van seer rijck te wesen; dan Gonçalo Pizarro, in sijnen tocht naer el Dorado, daer door treckende, vont hier niet dan arm volck van kleyn vernust, woonende in kleyne vervallen huttekens, gantsch geen kennis hebbende dan van haer eygen landt; dese wierden door Pizarro wreedelijck gehandelt en omgebracht, om dat sy hem de wegh naer de rijcke landen, die hy socht, niet en konden wijsen.

Pacomores en Yguarsongo. Het landt van de Bracomores ofte Pacomores, en Yguarsongo, is bequaem om tarwe en andere zaden te winnen. Men heeft daer rijcke mijnen van goudt, daer seer groote grainen zijn uytgetrocken. De Spanjaerden hebben hier eenige woon-plaetsen geleydt, by Juan de Salinas de Loyola, dewijl hy Gouverneur was. De eerste stadt is Valladolid, de tweede Loyola, de derde Sant Jago de las Montañas, in welckers limiten meer goudts gevonden wordt, als in eenige andere plaetsen van dit quartier, en is seer hoogh van alloy, hoewel niet soo, als dat van Carabaya in Peru, ofte van Valdivia in Chili.

L I M A.

DE tweede Audientie van Peru genaemt Lima ofte los Reyes, streckt van punta del Aguia af, daer de Audientie van Quito eyndight, tot voor-by Arequipa. De Vice-Roy van Peru onthoudt hem meest in dese Audientie, in welcke, en in de provincien daer onder begrepen, zijn de volgende steden en vlecken van de Spanjaerden; Ciudad de los Reyes ofte Lima, Arnedo, Santa ofte la Parilla, Truxillo, Miraflores, S. Juan de la Frontera, Sant Jago de los Valles, Leon de Guanuco, Guamanga, Cusco, S. Francisco de la Vittoria, Sant Juan del Oro, Arequipa, Sant Miguel de la Ribera, Valverde, Canette ofte Guarco, en Oconna.

Miraflores. De eerste stadt Miraflores is in de valleye Zana, 95 leguen van de los Reyes, vijf leguen van de zee, een rijcke plaetse en daer veel handels valt; haer haven Cherepe is niet wel beschut. De stadt Truxillo, ofte Trugillo, is een van de voor-

Truxillo. naemste steden van Peru, gelegen in de valleye Chimo, nevens een groote en schoone riviere, uyt welcke de Spanjaerden diversche slooten en weteringen leyden, om haer hoven en boomgaerden te wateren, en brengen 't waeter in alle huysen van de stadt: sy is rondtom voorsien van veel bouweryen, daer de Spanjaerden haer beesten houden, en 't landt besaeyen. Hier zijn allenthalven veel wijngaerden, granaten, vijgen, oranjen en andere vrucht-boomen van Spanjen; en wordt veel tarwe gewonnen: soo datse grooten overvloedt hebben van allerhande lijf-tocht; en, door dien de zee maer een legue van daer is, gebreeckt daer geen visch. De suycker in dit quartier wort meest gemaeckt in de vruchtbare valleye Chacame ofte Chicama. Van dese stadt worden schepen afgeladen met kottoene lijnwaten, by de Indianen gemaeckt. De haven el Arreçife de Trugillo is geen goede reede.

La Parilla. De vlecke la Parilla, anders genaemt Santa, nae de valleye, is vijftien leguen van Truxillo, en seventigh van Lima, light by de zee neffens een schoone en de grootste riviere op dese pleynen, en is een goede haven. De schepen die langs de kust varen, komen hier op de reede om haer ververschinge te halen. Dese riviere wordt by de Indianen gepasseert door een sonderlinge vondt; hier wassen seeckere calebassen, soo groot als schilden, aen beyde sijden plat; dese weten sy met koorden aen een te snoeren, en maecken daer een lang en smal vlot af, daer sy de goederen en menschen op laeden; en vier Indianen, welcke uytnemende swemmers zijn, stieren die, al swemmende, van d'eene oever tot d'ander. Daer ontrent wast seer goede tarwe, suycker, en schoone olyven.

Lima de hooft-stadt van de Audientie. De hooft-stadt, genaemt Ciudad de los Reyes, ofte Lima, nae de valleye daer sy in gelegen is, (welck wel een van de grootste en breedtste valleyen is, van alle de pleynen van Peru,

Peru, van Tumbes af;) is gebout op een vlack veldt, twee leguen van de Zuydt-zee: van boven de ſtadt naer 't ooſten, komt een riviere af, en loopt in de Zuydt-zee, beweſten de ſtadt. Naeſt Cuſco is dit de grootſte en ſchoonſte ſtadt van gantſch Peru; heeft veel ſchoone huyſen, treffelijcke gebouwen, met haer torens; een wijde marckt, en breede ſtraten, welcke alle op de marckt uyt-komen; de huyſen hebben meeſt maer een verdiepinge, door dien 't hout daer niet en deught, en in drie oft vier jaren van de wormen gegeten wordt: de wanden zijn oock van hout, tuſſchen beyden met aerde gevult; de daecken van ongehouwe ribben, dieſe met geſchilderde kleeden bedecken, welck genoegh is, dewijl het hier niet en regent. Daer is tegenwoordigh groote handel en rijckdom, door dien 't hof en de Cancellerye van den Koning hier wordt gehouden: de vierſchare van de Inquiſitie is daer gebracht, op de ſelve tijdt toen ſy oock in Nova Hiſpania wierdt ingevoert. Daer is oock een Univerſiteyt opgerecht, daer de vrye konſten worden geleert, en verſcheyden talen van de Indianen, welck meeſt wordt beſchickt door de Jeſuiten. Hier is mede de ſtoel van het Aertz-Biſdom, onder het welcke de Biſſchoppen van Chili, Charcas, Quito, Cuſco, Panama, Nicaragua en Rio de la Plata reſorteeren. De meeſten handel van Terra Firma wordt op deſe plaetſe gedreven; waer door hier doorgaens grooten toeloop van volck is, en veel winckels en tenten van allerhande koopmanſchappen opgeſlagen; hier worden dickwijls ſchepen naer Panama afgeladen, die 800000 en oock ſomtijdts een millioen ducaten weerdigh zijn. Op de velden rondtom de ſtadt zijn veel hoeven, daer allerhande vee wordt opgebracht, veel duyf-huyſen, wijngaerden, en boomgaerden, daer verſcheyde vruchten van Spanjen waſſen, en oock ſeer goedt en ſmaeckelijck vallen. Men kan van de vruchtbaerheydt van deſe landouwe niet genoegh ſeggen. De haven van deſe ſtadt is Callao, een groote, ruyme en ſeer goede haven, ontrent twee leguen van de ſtadt. Sir Francis Draeck quam in deſe haven in 't jaer 1579; hy vondt daer twaelf ſchepen aen ancker leggen, en in het eene een kiſt met veel ſilver, ſijden, en linnen laecken, daer hy ſijn bekomſt van nam, en hieuw al de kabels van de ſchepen af, liet ſe drijven, en vervolghde ſijn reyſe. Sedert die tijdt is 'er een fort oft twee gemaeckt by de Spanjaerden, tot beſcherminge van de haven, en een retrenchement geleght om de huyſen, gelijck het ſelve by de Naſſowſche vloot, in het jaer 1624 is bevonden.

Pachacama valleye. Tempel van de Son.

Vier leguen van Ciudad de los Reyes leght de ſeer vermaerde valleye van Pachacama, die ſeer vruchtbaer is. In deſe valleye was een van de koſtelijckſte tempelen van gantſch Peru, daer grooten rijckdom van gout en ſilver was: ſoo dat Hernando Pizarro daer wel 90000 Caſtilianen uyt-haelde, ſonder het gene by de ſoldaten genomen wierdt; en niet te min houdt men voor ſeecker, dat de prieſters, en de Indianen, eer Pizarro daer konde komen, wel ſoo veel goudt en ſilver weghgebracht en verſteken hadden, als 400 man ſouden konnen dragen; het welcke noyt weder te voor-ſchijn is gebragt, hoe ſeer men daer oock nae geſocht heeft; en de Indianen met pijnigen gedwongen om 't ſelve te openbaren. De valleye del Guarco is groot en breet, vol wel-rieckende en ſmaeckelijcke Guayavas, en Guavas. De tarwe en 't Maiz waſt daer wel, gelijck oock meeſt alles wat ſy ſaeyen en planten. De Ingas van Peru hebben hier een treffelijcke en ſchoone ſterckte gebouwt, op een berghsken, aen een valleye gelegen, op over-groote vierkante ſteenen met wel-gewrochte portalen, en groote kamers. Van het bovenſte van de voorſchreven fortreſſe en Koninclijck paleys, daelde een trap van ſteen tot aen de zee. Dit was eertijdts met fraeye ſchilderyen verciert, en daer wierdt een groote ſchat van de Koningen van Peru bewaert: en dat meeſt is te verwonderen, men ſiet aen dit ſoo groot en ſwaer gebouw geen kalck ofte cement, jae qualijck de voegen, daer de ſteenen zijn te ſamen geleydt. In deſe valleye is nu een vleck by de Spanjaerden gebouwt, welck ſy noemen Villa de Canette, ofte del Guarco: het landt daer ontrent geeft het beſte broodt van gantſch Peru; ſoo dat van deſe plaetſe het meeſte meel wordt vervoert naer Terra Firma en andere geweſten.

Valleye del Guarco.

Valleye Chincha.

De valleye Chincha is ſoo vermaert door gantſch Peru, dat toen Pizarro eerſt het landt ontdeckte, de Indianen allenthalven veel van Chincha wiſten te ſeggen; ſoo dat Pizarro in ſijn contract met den Koning, voor limiten van ſijn Gouvernement nam Tempulla oft Rio de S. Iago naer 't noorden, en Chincha naer 't zuyden, hoewel hy ſoo verre niet geweeſt was. Het is een van de grootſte valleyen van gantſch Peru, vol ſchoon geboomte, tarwe, wijngaerden, en allerhande vruchten van den lande, en van Spanjen. Men vindt daer vele ruïnen van ſeer groote gebouwen; veel verlaten huyſen en ſepulturen, daer men de lichamen noch heel in vindt, gantſch opgedrooght, en daer nevens groote ſchatten begraven. In de Valley van Yca hebben de Spanjaerden een vleck ofte ſtedeken Valverde. Te Caſtro Virreyna is een mijne van ſilver, het fijnſte dat men vindt in heel Peru, daer jaerlijcks van komen 900 barren, die gequinteert worden, behalven veel ſilvers dat verduyſtert wordt: deſe mijnen liggen 2 leguen van de ſtadt op een kalen bergh, daer altijdts veel ſneeuw valt. De ſtadt Arequipa is van de los Reyes ofte Lima 120 leguen, 60 oft 70 van Cuſco, 12 van de Zuydt-zee, op een ſeer bequame en friſſche plaetſe, ſoo dat het een van de luſtighſte en geſondtſte van Peru wordt gehouden. Daer ontrent waſt excellente tarwe, veel wijns: heeft ſijn haven aen de riviere Chila, welck tot aen de ſtadt komt; ſoo datſe altijdt wel voorſien is van allerhande ververſchinge en koopmanſchappen van Spanjen: 't meeſte ſilver van de Charcas placht hier te komen, om naer Panama af-geſcheept te worden. Ontrent de ſtadt leght een Volcan, daer ſy wonder van vertellen. In 't jaer 1582 viel deſe ſtadt bynae overhoop door een ſchrickelijcke aerdt-bevinge; en wederom in 't jaer 1600 wierp deſe Volcan ſoo groote menighte van ſteenen en aſſchen uyt, dat de ſelve haer verſpreyden over een groot deel van Peru, dat de vruchten en kruyden ſoo met aſſchen bedeckt waren, dat men die nauwlijks konde gebruycken; de ſtad was in groot gevaer, en de ſchepen en dorſtenſe niet naerderen: de wijngaerden konden niet gebruyckt worden voor vele jaren; en de Volcan maeckte ſoo grooten en ſchrickelijcken gedruys, dat men het hoorde op alle de playnen van Peru als of het gedondert hadde.

Valverde. Caſtro Virreyna.

Arequipa.

Volcan.

Caxamalca.

De provincie van Caxamalca is groot en rijck, van oudts ſeer geacht by de inwoonderen van Peru, en ſedert de Spanjaerden Peru hebben geconqueſteert, noch meer vermaert, door dien de Inga Atabaliba daer by Pizarro is gevangen en omgebracht. De Koningen van Peru hadden hier een magnifijck paleys, met een tempel en andere koſtelijcke gebouwen, nae haer wijſe, met hare baden, en andere gelegentheden: dan deſe zijn gantſch vervallen, en de provincie is de ſtadt van Truxillo toe-geeygent. Dit landtſchap is wonder vruchtbaer, want de tarwe waſt daer ſoo wel als in Sicilien; en daer wordt veel vee geweydet: oock heeft men daer overvloedt van Maiz, wortelen, en voorts allerhande vruchten, gelijck in andere geweſten van dit landt. De inwoonderen zijn van goeder aerdt, vreedtſaem, en vernuftigh, maecken van de wolle van haer ſchapen alſoo fraeye tapiſſeryen, als in Nederlandt. Daer zijn oock in de limiten van deſe provincie mijnen van ſeer rijcke metalen. De vlecke Caxamalca is de voornaemſte van deſe valleye, gelegen aen de voet van 't gebergte, daer een ſtercke fortreſſe lagh toen de Spanjaerden daer eerſt quamen.

Chachapoyas.

In de provincie Chachapoyas is by de Spanjaerden een ſtadt gebouwt, welcke ſy noemen S^t. Iuan de la Frontera, 120 leguen van Lima. Dit landt is wonder vruchtbaer, en in eenige plaetſen ſeer rijck van goudt-mijnen; men heeft daer groote menighte van vee, veel tarwe, gerſte, en ander zaet; en fruyten van Spanjen. In de juriſdictie van deſe ſtadt is witter volck, en van meerder vernuft en aerdigheyt als 't ander volck van Indien, en inſonderheydt ſchoone vrouwen; ſoo dat men die in voor-tijden de Ingas, Koningen van Peru, toevoerde.

Leon de Guanuco.

Leon de Guanuco is 50 leguen van Lima, gebouwt in een goede en geſonde gelegenheydt, daer grooten overvloedt is van allerhande lijf-tocht, vee, en oock mijnen van ſilver, hoewel arm; hier worden de beſte confituuren gemaeckt van gantſch Weſt-Indien; inſonderheydt ſuccaden van calabaſſen, ſoo wit en doorluchtigh als kriſtal.

S. Iuan de la Vittoria.

Te Guamanga ofte S^t. Iuan de la Vittoria, 60 leguen van Lima, zijn de huyſen meeſt van ſteen gebouwt, en met bricken en tegelen gedeckt, de beſte van gantſch Peru. Aen de riviere Vinaque, en andere geweſten, ontrent deſe ſtadt wordt ſoo goede tarwe gewonnen als in Spanjen. Daer is in

de ſomer wat gebreck van gras voor de peerden, te meer, om dat in Indien geen hoy gewonnen wordt, dat de beeſten willen eten. Daer tegen zijn diverſche mijnen in dit quartier van goudt, ſilver, quick-ſilver, koper, yſer, loodt, ſulpher, en ſeyl-ſteen.

Cuſco de hooft-ſtadt. De groote Stadt Cuſco was in voor-tijden de Koninckklijcke ſtoel van de Ingas, en nu noch de hooft-ſtadt van 't ſelve Rijck. Sy is gebouwt op een ſeer harde grondt, van alle ſijden met bergen omcingelt, by twee kleyne beecken, waer van de eene midden door de ſtadt paſſeert, en met vele bruggen beleydt is. Het eene gedeelte van de ſtadt wierdt genaemt Hanancuſco, en het andere Orencuſco, daer de principaelſte adel woonde, en de oudtſte geſlachten van Peru. Op de riviere ſtaen eenige water-molens, en aen de eene ſijde van de ſtadt leght de bergh Carmenga, op welcke ſtaet een rye van ſeeckere kleyne toorentjens, die dienden om reeckening te houden van de loop der Sonne, daer de Indianen veel wercks van maeckten. In het midden van de ſtadt was een marckt-plaetſe, van welcke uyt-gaen vier Koninglijcke wegen; de eerſte genaemt Chincaſuyo, waer langs men reyſt naer de vlacke landen, en 't geberghte la Serrania tot de provincien van Quito en Paſto: langs den tweeden, Condeſuyo, naer de provincien die onder deſe ſtadt en onder Arequipa behooren: langs den derden, Andeſuyo, treckt men naer de provincien aen den voet van de Andes, en oock eenige daer over gelegen: de vierde, Collaſuyo, ſtreckt tot in Chili. In geen gedeelte van Peru wierdt een plaetſe gevonden, die ſoo de gedaente hadde van een rechte ſtadt als deſe; hebbende groote; doch enge ſtraten, de huyſen van enckel ſteen gemaeckt, die ontrent vier leguen buyten de ſtadt gehaelt wordt. Daer waren in deſe ſtadt veel Koninckklijcke gebouwen, en een ſeer magnifijcke en ſolemnele tempel van de Son, welcke ſy noemden Curichanche, de rijckſte van goudt en ſilver van de wereldt; is nu 't klooſter der Dominicanen; ſijne muuren zijn een ſpietſe hoogh, van fraeye ſteenen, ſeer konſtigh by een gevoeght, met ſilver tuſſchen de voegen, welck men eerſt ſiet, als men de ſteenen wat verbreeckt. De ſtadt ſelfs was de rijckſte van gantſch Peru, door dien daer van lange tijden groote ſchatten van alle deelen van 't Rijck waren gebracht; en verboden op lijf-ſtraf eenigh goudt oft ſilver daer uyt te voeren. In de kelders en gewelffels onder de aerde hebben de Spanjaerden oock grooten rijckdom gevonden.

Hoewel de lucht hier koudt is, ſoo iſſe nochtans geſondt; en is Cuſco boven alle ſteden van Peru voorſien van lijftocht en andere noodſaeckelijckheden: de Spanjaerden hebben hier de meeſte encomiendas over de Indianen: wordt geregeert door een Corregidor, daer geſonden by den Vice-Roy. Sy is oock 't grootſte Biſdom van Peru; en hoewel veel daer van genomen is, en den Biſſchoppen van Guamanga en Arequipa toe-gevoeght, ſoo heeft het noch jaerlijcks 20000 pezos inkomen. Hier zijn vier parochie-kercken, vier klooſters van de vier ordren, en een collegie van Jeſuiten. In de landen van Cuſco zijn veel ſchoone valleyen, met veelerhande kruyden, bloemen, en fruyt-boomen, ſoo van den lande als van Spanjen. In Cuſco is een ſeecker fonteyn, welckers water al vloeyende in uytnemende wit en goet zout verandert, welck hier om de overvloedigheyt van het zout niet veel geacht wordt.

Toyma. In de juriſdictie van deſe ſtadt leydt de valleye Toyma, en meer andere, daer menighte van Coca valt, en groote monſters van mijnen, van goudt ſilver en quick-ſilver. Vier leguen van de ſtadt is de valleye Yucay, tuſſchen twee hooge bergen gelegen, in ſulcker voegen, dat ſy door beſchut van de ſelve ſeer geſondt en luſtigh is, en van een ſonderlinge getempertheydt; ſoo dat de regeerders van Cuſco dickwils in beraedt zijn geweeſt, de ſtadt hier te verleggen. In deſe valleye zijn veel hoven en boomgaerden, en de Ingas hadden hier eertijdts haer luſt-hoven, en groote gebouwen; daer van men noch eenige overblijffelen ſiet; en inſonderheyd in een plaetſe die ſy noemen Tambo, drie leguen beneden deſe valleye, tuſſchen twee hooge bergen, nevens een dellinge daer een beecke door-loopt. Hoewel de valleye ſelfs ſoo wel getempert is, ſoo zijn de bergen evenwel den meeſten tijdt van het jaer met ſneeuw bedeckt. In deſe valleye hadden oock de Koningen van Peru een groote en ſtercke fortreſſe, tuſſchen en op ſeeckere rotſen, ſoo dat weynigh volck die konden beſchermen, tuſſchen deſe rotſen waren eenige harde klippen, die de plaetſe byna onwinbaer maeckten; beneden, veel omgangen van deſelve klippen, welcke ſchenen muuren te weſen, de eene hooger als d'ander; en tuſſchen die, ſeeckere zaey-ackeren. Op deſe klippen gelijck als muuren, waren gehouwen eenige figueren van leeuwen en andere wreede dieren, met verſcheyde wapenen in de klaeuwen. In de gebouwen gelegen aen de eene ſijde van 't Koninckklijck palleys, vondt men goudt gemengt tuſſchen ſeker bitumen, waer mede de Indianen de ſteenen te ſamen binden. Onder de provincien van Condeſuyo worden begrepen de Chumbibilcas, Vbinas, Pomatambo, en andere volckeren.

San Franciſco de la Vittoria. De ſtadt San Franciſco de la Vittoria, in de valleye van Vilcabamba, in 't quartier van Andeſuyo, 20 leguen van de ſtadt Cuſco, heeft een Gouverneur die daer wordt geſtelt by de Vice-Roy van Peru, en behoort tot het Biſdom van Cuſco; leght in een rouw geweſt vol hooge en woeſte bergen; daer zijn mijnen van ſilver die niet rijck worden gehouden, want daer jaerlijcks niet meer dan 500 barras uytgehaelt worden. *S. Iuan del Oro.* De vlecke S. Iuan del Oro, in de provincie van Carabaya, 80 leguen van Cuſco, wordt genaemt del Oro, door de over-groote menighte van fijn goudt welck in haer limiten wordt gevonden. *Gout van Carabaya.* Dit goudt van Carabaya is vermaert over ſijn groote fijnheydt onder alle de ſoorten van 't goudt in Peru, want het haelt 23 Caraten en een half, en is daer ſeer overvloedigh. De groote Cordillera van de Andes heeft aen de ooſt-ſijde ſeer vele groote provincien, van welcke eenige by de Spanjaerden zijn ontdeckt, doch weynigh bewoont.

LOS CHARCAS.

Naem. HEt derde deel van Peru, en de Audientie die daer in by de Spanjaerden opgerecht is, wordt gemeenlijck genaemt de los Charcas, en oock wel de la Plata, nae de voornaemſte ſtadt van deſe provincie. Sy ſcheydt haer van de Audientie van Lima, op de kuſt van de Zuydt- *Palen.* zee, met de riviere Tambopalla, ofte Nombre de Dios, en binnen 's landts met het begin ofte noordelijckſte deel van Collao; heeft in de lengte van de voorſz. frontieren van los Reyes tot de valleye van Copiapo, welck is het begin van 't Koninckrijck Chili, 300 leguen: en ſtreckt van de Zuydtzee af, tot aen de provincien van Rio de la Plata. Begrijpt onder ſich de provincien van Santa Cruz de la Sierra, Tucuman, los Iurias, Dyagutas, en meer andere. 't Landt is niet ſeer vruchtbaer van koorn ofte ander geſaey; dan overvloe- *Vruchtbaerheydt.* digh van vee, en beſonder over-groote menighte van ſchapen, die ſeer fijne wolle dragen; inſonderheydt in 't gedeelte van Collao, en om de groote Laguna Titicaca, die daer midden in leydt. En hoewel het landt meeſtendeel kout is, ſoo heeft men hier evenwel verſcheyde valleyen die heet en ſeer vruchtbaer zijn; oock ſeer woeſte geberghten, de welcke ſoo geweldigen ſchat en rijckdom van mijnen in ſich hebben, dat daer op geen plaetſen ter werelt grooter, ofte oock ſoodanige noyt gevonden zijn geweeſt. Men heeft in deſe provincie een ſoorte van kleyne honigh-byen, die onder de aerde haer vergaderingen houden; de honigh is ſuurachtigh van ſmaeck, bruyn van koleur, en de honigh-raten (dewelcke men in die landen noemt Lechiguanas) zijn oock graeuwachtigh van verwe, hebben ſeer weynigh vochtigheydts, en veel eer de gelijckenis van ſoet ſtroo als van honigh-raten. Deſe provincie van los Charcas heeft in ſijn begrijp twee Biſdommen, en twee beſondere gouvernementen, op de beſtellinge van den Vice-Roy voornoemt, los Charcas, en Tucuman. In de provincie van los Charcas, eygentlijck ſoo genoemt, zijn deſe ſteden van Spanjaerden, la Ciudad de la Plata, Nueſtra Señora de la Paz, Oropeſa, Potoſi, en eenige vlecken.

Nueſtra Señora de la Paz. Nueſtra Señora de la Paz, oock anders genaemt Pueblo novo, en Chuquiabo, nae de provincie, in het midden van Collao, leydt tuſſchen 't geberghte in een kleyne valleye, daer goedt water en veel houts is; daer zijn eenige zaey-landen daer Maiz waſt, en weynigh fruyt-boomen: de vordere behoeften van lijf-tocht en andere, worden toe-gevoert uyt de warme valleyen en andere provincien daer ontrent. Chuquiabo, in de Indiaenſche ſprake, is te ſeggen erffenis

van

van goudt, en wordt deſe valleye ſoo genaemt wegen veeckere goudt-mijnen die daer worden gevonden: daer zijn oock zout-pannen, van welcke 't gantſche land daer ontrent voorſien wordt.

La Plata. De ſtadt la Plata is de voornaemſte van deſe provincie, gelegen in Chuquiſaca, (waerom de ſtadt ſelfs oock wel Chuquiſaca wordt genaemt) welcke is een vruchtbare landouwe, ſeer bequaem om tarwe en gerſt, wijngaerden en allerhande vruchten te winnen. De Koninckſlijcke audientie van los Charcas houd haer ordinaire reſidentie in deſe ſtadt: en daer is een Cathedrale kercke, eenige kloosters van Dominicanen, Minne-broeders, en andere; de juriſdictie van deſe ſtadt ſtreckt haer verre uyt. De Koningen van Peru hebben hier van ouden tijden veel volcks beſich gehouden om de ſilver-mijnen te onder-graven, inſonderheydt uyt den bergh Parco ofte Porco; uyt welcke het meeſte ſilver getrocken is geweeſt, dat men in de ſchatten van de Ingas heeft gevonden, ten tijde toen de Spanjaerden daer eerſt in het landt quamen. Beneffens dien zijn 'er noch andere mijnen ontdeckt ontrent deſe ſtadt; en men houd dat dit gantſch quartier vol mijnen van ſilver is, waer van deſe ſtadt oock den naem heeft behouden. Hernando Pizarro hadde een mijn doen openen en op-ſuyveren, welcke, indien hy die behoorlijck hadde doen vervolgen, hem jaerlijcks had konnen uyt-brengen (nae de opinie van veelen) twee hondert duyſendt ducaten, betalende niet te min aen den Koning ſijn behoorlijcke rechten. Oropeſa is gebouwt in de valleye van Cochabamba, by den Vice-Roy van Peru Don Franciſco de Toledo. De inwoonders geneeren haer met tarwe en Maiz te zaeyen, en vee te voeden.

Oropeſa.

Keyſerlijcke ſtadt Potoſi. De Keyſerlijcke ſtadt (gelijck de Spanjaerden die noemen) Potoſi is gelegen aen het vermaerde geberghte van Potoſi: de onſtuymige winden Tomahavi, die daer vallen in May, Iunius, Iulius, en Auguſtus, maken het daer koudt, en den bodem droogh, onluſtig, gantſch bar, ſoo dat die geen vruchten voortbrengt, noch graynen, noch kruydt; waerom hy van natuuren onbewoonlijck is, ſoo door de ongetempertheydt van de lucht, als onvruchtbaertheydt van de grondt. Maer de begeerlijckheydt van 't ſilver heeft gemaeckt, dat deſe plaetſe beter bewoont is als eenige andere van Peru, en doet deſelve ſoo overvloeyen van allerhande noodtdruft en leckernyen, dat men niets en ſoude konnen wenſchen, oft men ſal 't daer vinden: en hoewel daer alles van buyten moet toe-gevoert worden, ſoo ſtaen de marckten altijdts vol fruyten, conſerven, bancquet, uytnemende wijnen, ſijden, en andere vercierſelen, ſoo ſeer als in eenige plaetſen ter wereldt.

Berg Potoſi. De bergh van Potoſi is aen de voet een legue in het omgaen, ſy gaet naer boven ſpits-wijs rondt toe, en gelijck een effen pavillioen, ofte ſuycker-broodt: is een vierendeel van een legue hoogh, en ſteeckt uyt boven alle andere bergen daer ontrent, en is moeyelijck om op te klimmen, hoewel men die te peerde kan oprijden; ſijn koleur treckt naer het doncker-ros. Aen den voet van deſen bergh leydt een kleyn berghsken, daer in voortijden eenige loſſe metaelen wierden gevonden, gelijck in beurſen, en niet in vaſte aderen, waren ſeer rijck, doch niet veel; ſy noemden dit Guayna Potoſi, welck is de jonge Potoſi. Aen de voet van deſen kleynen bergh beginnen de wooningen van de Spanjaerden en Indianen, die gekomen zijn om den rijckdom van Potoſi te bearbeyden en uyt te trecken. De mijnen van dit geberghte zijn niet bearbeydt geweeſt ten tijde van de Ingas Koningen van Peru, uyt oorſaeck dat ſy daer geen kennis van hadden; hoewel ſy niet verre van daer de mijnen van Porco hebben doen uytgraven. Twaelf jaren nae dat de Spanjaerden in Peru waren geweeſt, wierden deſe mijnen by geval gevonden door een Indiaen, genaemt Gualpo van Chambibilca in 't landt van Cuſco, die het openbaerde aen eenen Guanca van Xauxa in 't gebiedt van Lima, en deelden onder hen tween het geberghte van de grootſte rijckdommen der wereldt. Doch oneenigh geworden zijnde, quam het eyndelijck tot kennis van een Spanjaert Villaroël, die, neffens Guanca, de eerſte twee mijnen voor hem dede regiſtreren in het jaer 1545, waer van de eerſte wordt genaemt la Rica, de andere Vera de Diego Centeno. Niet lange daer nae wierdt daer noch een ader ontdeckt, welcke ſy noemen del Eſtanno, van het tin, die ſeer rijck is uytgevallen, hoewel moeyelijck te bearbeyden, om dat het metael ſoo hardt was als vier-ſteen. In Auguſto des ſelven jaers wierdt geregiſtreert de ader Mendieta. Dit zijn de vier principaelſte aderen ofte veeten van Potoſi. Van de rijcke ader eerſt ontdeckt wordt geſeydt, dat het metael de lengte van een ſpietſe in de hooghte over-eyndt ſtondt, in maniere van een rots-ſteen, van den bodem des aerdtrijcks verheven gelijck een hane-kam, hebbende 300 voeten in de lengte, 13 in de breedte; 't metael was ſoo rijck, dat het wel half ſilver was, en heeft ſoo vervolght in rijckdom tot de 50 en 60 vademen diep, daer 't begon te minderen. De ontdeckinge van de mijnen van Potoſi door gantſch Peru ruchtbaer geworden zijnde, zijn terſtondt veel Spanjaerden derwaerts getrocken, en bynae alle de inwoonderen van de ſtadt la Plata, 18 leguen van Potoſi, om daer mijnen te verkrijgen: daer was inſgelijcks eenen grooten toeloop van Indianen uyt alle provincien, en inſonderheydt de Guairadores van Porco, ſoo dat het in korten tijdt de bewoontſte plaetſe wierdt van gantſch Peru. De rijckdom van de rijckſte ſilver-mijnen, daer men in voor-tijden heeft weten van te ſpreken, is niet te vergelijcken by deſe van Potoſi; want nae dat blijckt by des Konings boecken en regiſters van 't contractie-huys over die plactſe, ten tijden dat de Licentiaet Polo daer gouverneerde, lange jaren nae de eerſte ontdeckinge, wierden daer alle ſaterdagen aengebraght om te quinteeren (dat is, het recht van de Koning, ofte de vijfde penning af te trecken) hondert en vijftigh, en oock twee hondert duyſent Pezos; ſoo dat de vijfde penning voor de Koning alle weecke beliep dertigh ofte veertigh duyſent Pezos, en alle jaer anderhalf millioen ofte weynigh minder. In voegen dat, nae deſe reeckening, alle daegh uyt deſe mijnen wierden getrocken dertigh duyſent Pezos, en ſes duyſent voor den Koning. Deſe reeckening is gemaeckt van dat ſilver alleen, welck te voorſchijn wierd gebracht om gemerckt en gequinteert te worden. En het is kennelijck, dat in die Rijcken over lange tijden, 't ſilver, welck ſy noemen Corriente, ofte ganckbaer, niet gemerckt, ofte gequinteert wierdt; en het meeſtendeel van het ſilver, uyt de mijnen van Potoſi getrocken, ongequinteert bleef. Soo dat een derde deel, en mogelijck wel de helft van 't ſilver, niet gequinteert wordt.

Guayna Potoſi.

Mijnen van Potoſi.

Haer rijckdom.

Plinius verhaelt van de mijne van Babelo, datſe wel vijftien hondert paſſen wierdt bearbeydt, en dat ſy alle deſe ſpatie ſeer gequelt wierden van 't water, welck groot belet geeft. Maer deſe van Potoſi, hoewel ſommige wel twee hondert vademen diep gaen, en hebben noyt water vernomen, welck het grootſte geluck is van deſen bergh; nademael de mijnen van Porco, anders van overrijck metael, hedensdaeghs worden naegelaten te graven, door het ongemack van 't water. Alle deſe aderen ofte veeten ſtaen aen de ooſtſijde van 't geberghte, en yder ader heeft verſcheyde mijnen ('t welck gedeelten des ſelven zijn) in poſſeſſie genomen en verdeelt onder diverſche eygenaers, met welcker namen ſy gemeenlijck genoemt worden. De grootſte mijne heeft 80 varas, (dat zijn Spaenſche ellen) want daer wordt door ſeeckere wet niet meer toegelaten te hebben, en de minſte heeft vier varas. Ten tijden van Acoſta waren in de rijcke ader 78 mijnen, ſommige 180 en 200 eſtados ofte vademen diep. In de aderen van Centeno 24 mijnen, van 60 en oock 70 vademen diep. Tot behulp van ſoo groote diepten der mijnen, hebbenſe Socabones, dat zijn graften ofte gaten, gemaeckt aen de ander ſijde van 't geberghte, die alſoo dwers doorgravende tot by de aderen, om de mijnen met minder arbeydt, koſten en perijckel te bereyden. De Socabonen hebben in de breedte 8 voeten, in de hooghte meer als een mans lengte, en worden met haer poorten geſloten; daer door brengt men de metalen uyt met lichte moeyte, betalende den eygenaer van de Socabon 't vijfde deel van alle het metael dat daer door uytgetrocken wordt. Ten tijde voorſz. waren 'er 9 Socabonen gemaeckt, en men had 'er noch andere onder handen: een van deſe Socabonen, die men van 't fenijn noemt, en naer de rijcke ader toeloopt, is gemaeckt en bereyt geworden, in den tijdt van 29 jaren, en reyckte de rijcke ader tot op 35 vademen, nae de holligheydt van ſijn diepten, zijnde van daer af, te weten, van daer 't hem met de ader vereenight, tot het bovenſte van de mijne, noch andere 135 vademen: alle deſe diepten daelt men om laegh, om de voorſchreven mijnen te berey-

bereyden. De geheele Socabon heeft van de mondt af, tot de ader toe, ('t welcke men de kruys-wegh noemt) 250 Spaenſche varas, ofte roeden. In 't kort, de Koning van Spanjen krijght jaer voor jaer een millioen, alleen van de quintos van 't ſilver van Potoſi, behalven die van het quick-ſilver, en andere inkomſten van tollen, welck een grooten rijckdom is. Soo dat, de rekeninge gemaeckt door ervaren lieden, ten tijden van de Vice-Roy Don Franciſco de Toledo, is bevonden, dat tot het jaer 1574 daer te Potoſi waren gequinteert 76 millioenen; en ſedert die tijdt tot in 't jaer 1585 incluys, wort by des Konings regiſters bevonden noch 35 millioenen. Nae die tijdt is daer noch meer rijckdoms uyt-getrocken: want gelijck Acoſta verhaelt, in het jaer 1587 quamender in beyde de vloten van Peru en Mexico elf millioenen, waer van bynae de helft den Koning toequam, en de twee derden waren wel uyt Peru gekomen. Ses leguen van de ſtadt en mijnen van Potoſi, op den wegh naer de haven van Arica, is de bergh Porco met de vermaerde ſilver-mijnen, by de Koningen van Peru van ouden tijden onder-graven, en uyt deſelve houdt men voor ſeker gehaelt te weſen de groote menighte van ſilver, die by de Spanjaerden onder de Indianen en in de ſchatten van de Ingas, en inſonderheydt in de tempelen van Cuſco, en elders is gevonden. En noch is by de Spanjaerden uyt de ſelve mijnen veel ſilvers getrocken, tot dat de groote rijckdom van Potoſi deſe mijnen van Porco gelijck verduyſtert heeft, en minder doen achten. *Porco.*

REGISTER en ORDRE
DER
LANDTKAERTEN
VAN
't ACHTSTE STVCK.

SPAENJEN.

Paenjen. 1
Catalonien. 4
Valentien. 5
Arragon. 6
't Aertsbisdom Saragoſſa. *ibid.*
't Bisdom Hueſca. *ibid.*
't Bisdom Iaca. *ibid.*
De Bisdommen Tervel en Albarrazin. *ibid.*
't Bisdom Balbaſtre, 't Graefſchap Ribagorça, en Sobrarbe. *ibid.*
't Bisdom Tarraçona. *ibid.*
Navarra. 7
Biſcaja, en Guipuſcoa. 8
Leon, en Aſturias. 9
Gallicia. 10
Portugal, en Algarben. 11
Caſtilien, en Extremadura. 12
't Koninckliick Paleys en Klooſter van S. Laurens in Eſcuriael. 12, *b*
Opſtal, ſoo die ſich aen de zuydſijde buyten vertoont van 't Paleys en klooſter van S. Laurens in Eſcuriael. 12, *c*
Deurſnyding overlangs van de kerck en de Koninglijcke vertrecken, met een gedeelte van 't klooſter, gelijck die ſich binnen vertoonen, ſtreckende van het ooſten naer 't weſten. 12, *d*
Opſtal en voorgevel der kercke van S. Laurens, en aen wederſijds de binnen-deurſnyding van 't Convent en Collegie. 12, *e*
Deurſnyding der kercke van S. Laurens, het Koninglijcke huys, en 't Convent, ſoo die ſich van binnen tegen 't hoogh Altaer vertoonen. 12, *f*
Opſtal en deurſnyding van de groote en kleyne Cuſtodie, dienende tot den grooten Altaer. 12, *g*
Algemeene grontteekening van het gantſche gebouw. 12, *h*
Granaden, en Murcia. 13
Majorca, Minorca, en Yviça. 14
Andaluſien. 15
't Eylant Cadiz. 16
D'Eylanden Açores. 17

AFRICA.

AFrica. 1
Egypten. 2, *b*
't Eylandt Malta. 2, *f*
Barbarien. 2, *b*
Fez, en Marocco. 3
Canariſche Eylanden. 4, *b*
't Landt der Mooren oft Swarten. 4, *d*
D'Eylanden van Cabo Verde. 4, *b*
Guinea. 5
Congo, en Angola. 5, *b*
Abyſſinen. 6
Neder-Æthiopien. 8
't Eylandt S. Laurens, oft Madagaſcar. 9

AMERICA.

AMerica, ofte Nieuwe Werelt. 1
Nieuw Vranckrijck, met de bygelegen landen. 3, *b*
Weſt-Indiſche Eylanden, Zuyder Virginia, Florida, en Honduras. 4
D'Eylanden der Canibales. 5, *b*

Nieuw-

Nieuw-Nederlandt, en Nieuw-Engelandt.
Bermudas.
Virginia.
Florida.
Nieuw Spanjen, en Nieuw Galiffien.
Yucatan, en Guatimala.
Terra Firma, Nieuw Granaden, en Popayan.
Nieuw Andalufien, en Venezuela.
Guajana, oft de Wilde Kuft.
Brafilien.
De Bahia de todos los Santos. 20, b
Siriji, oft Seregippe del Rey, en Itapuama. 20, c
't Noorderdeel van Fernambuco, en Itamaraca. 20, d
't Zuyderdeel van Fernambuco. 20, e
Paraiba, en Rio Grande. 20, f
Rio de la Plata, ofte Paraguay, Tucuman, en S. Cruz de la Sierra. 21
Straet Magellanes, Straet le Maire, en Magellanica. 22
Chili. 23
Peru. 24